

ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗ

ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΑΝΩΤΑΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

nd: 3633

ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗ

**ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ
ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ**

ΔΙΑΤΡΙΒΗ ΕΠΙ ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΑ ΥΠΟΒΛΗΘΕΙΣΑ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΠΑΝΤΕΙΟΝ ΑΝΩΤΑΤΗΝ ΣΧΟΛΗΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ, 1967

*Ἡ ἔγκριστις διδακτορικῆς διατριβῆς
ὑπὸ τῆς Παντείου Ἀνωτάτης Σχολῆς Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν
δὲν ὑποδηλοῖ ἀποδοχὴν τῶν γνωμῶν τοῦ συγγραφέως.*

Ἡ παροῦσα μελέτη ἀποτελεῖ διδακτορικὴν διατριβήν, ὑποβαλλομένην πρὸς ἔγκρισιν εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν.

Τὸ περιεχόμενον αὐτῆς ἀναφέρεται εἰς ἓνα ἐκ τῶν σημαντικωτέρων κλάδων τῆς οἰκονομικῆς μας δραστηριότητος, τὸν τουρισμόν, ὃ ὁποῖος κατὰ τὴν τελευταίαν ἰδίως δεκαετίαν ἔχει ἐπηρεάσει ἀποφασιστικῶς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν, προβλέπεται δὲ ὅτι θὰ διαδραματίσῃ καὶ εἰς τὸ μέλλον πρωτεύοντα ρόλον εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν κατὰ τὴν παροῦσαν καὶ ἐπομένην φάσιν τῆς οἰκονομικῆς μας ἀναπτύξεως. Αἱ εὐεργετικαὶ συνέπειαι ἐπὶ τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, αἱ παρεχόμεναι εὐκαιρίαι ἀπασχολήσεως, εἰς ἀργοῦν ἢ ὑποαπασχολούμενον ἐργατικὸν δυναμικόν, αἱ πολλαπλαῖ ἐπενέργειαι ἐπὶ τῶν ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἐπηρεαζομένων δραστηριοτήτων, αἱ ἐπὶ τοῦ δημοσιονομικοῦ, μορφωτικοῦ καὶ πολιτιστικοῦ ἐν γένει τομέως ἐπιπτώσεις καί, τέλος, ἡ ἰκανότης τῆς ἀνακατανομῆς τῶν εἰσοδημάτων μεταξὺ τῶν εὐπόρων τάξεων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων καὶ τῶν πτωχοτέρων τάξεων τῆς ὑπαίθρου χώρας, ἀποτελοῦν μέρος μόνον τῆς ἐπιδράσεως τὴν ὁποίαν ὑφίσταται ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία ἐκ τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος. Ἰδιαιτέρως αἰσθητὴ καὶ λίαν εὐεργετικὴ εἶναι ἡ συμβολὴ τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν ἀμβλυνσιν τῶν εἰσοδηματικῶν ἀνισοτήτων ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ χώρου, εἰς τὴν συγκράτησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν ἀκραίων τμημάτων τῆς Χώρας καί, συνεπῶς, εἰς τὴν προώθησιν τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως.

Δι' ὄλους αὐτοὺς τοὺς λόγους, οἱ ὁποῖοι ἀποκτοῦν ἰδιαιτέ-

ραν βαρύτητα κατά την παρούσαν φάσιν τῆς οἰκονομικῆς μας ἀναπτύξεως, ἐκρίναμεν ὅτι ἦτο χρήσιμον νὰ ἀσχοληθῶμεν μὲ μίαν δραστηριότητα ἢ ὁποῖα ἐπηρεάζει κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικὸν σημαντικοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς μας ζωῆς. Ὡς ἐκ τούτου, βασικὴ ἐπιδίωξις τῆς μελέτης αὐτῆς εἶναι ἡ ἐντόπισις τῶν προβλημάτων τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ καὶ ὁ καθορισμὸς τῆς ἀκολουθητέας πολιτικῆς διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν αὐτῶν ἐντὸς τῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας μᾶς παρέχει ἡ ἑλληνικὴ πραγματικότητα.

Βεβαίως, δὲν ἰσχυρίζομεθα ὅτι διὰ τῆς παρούσης μελέτης κατωρθώσαμεν νὰ διερευνήσωμεν κατὰ τρόπον ἀπόλυτον τὴν προβληματικὴν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ. Αὕτη ἀπαιτεῖ καὶ ἐπαρκῆ σχετικὴν βιβλιογραφίαν καὶ ἠλεγμένα στατιστικὰ στοιχεῖα καὶ ἐξειδικευμένας γνώσεις, τῶν ὁποίων στερούμεθα. Διότι ἡ μὲν ἑλληνικὴ τουριστικὴ βιβλιογραφία εἶναι ἀναιμικὴ, τὰ δὲ τουριστικὰ μας στοιχεῖα ἐλλιπῆ καὶ αἱ ἐπὶ τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου γνώσεις μας περιορισμέναι, δεδομένου ὅτι ὁ τουρισμὸς προσφάτως μόλις ἀνεπτύχθη παρ' ἡμῖν. Συνέπεια τῶν ἀνωτέρω ὑπῆρξεν ὁ μακρὸς σχετικῶς διὰ τὴν συγγραφὴν τῆς παρούσης χρόνος (Μάιος 1963-Ὀκτώβριος 1964) καὶ ἡ ἐπίμονος προσπάθεια συναγωγῆς συμπερασμάτων ἐκ συναφῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν μεγεθῶν. Τὰ μειονεκτήματα αὐτὰ ἐπιτείνονται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ὅλη προσπάθεια ἐπραγματοποιήθη εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν χῶρον, ὅπου, ὡς γνωστόν, τὰ μέσα διὰ μίαν ἐπιστημονικὴν οἰκονομικὴν ἔρευναν εἶναι τελείως ἀνύπαρκτα. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, αἱ ὁποῖαι κατέστησαν τὸ ἔργον μας λίαν δυσχερὲς καὶ τὴν προσπάθειάν μας ἐπίπονον καὶ κοπιώδη, θὰ πρέπει τὰ κενὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἠδυνήθημεν ἐπαρκῶς νὰ καλύψωμεν διὰ τῆς παρούσης μελέτης νὰ τύχουν ἐπιεικοῦς κρίσεως. Παρὰ ταῦτα, θέλομεν νὰ πιστεύωμεν ὅτι συμβάλλομεν κατὰ τι εἰς τὴν δημιουργίαν ἑλληνικῆς τουριστικῆς βιβλιογραφίας, παραλλήλως δὲ ὅτι προσφέρομεν κάποιαν, ἐλαχίστην

ἔστω, ὑπηρεσίαν εἰς τὴν καταβαλλομένην προσπάθειαν μελέτης τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ἀνάπτυξις τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Περαιόντες, ἐπιθυμοῦμεν νὰ εὐχαριστήσωμεν θερμῶς τὸν Καθηγητὴν κ. Ἰερώνυμον Πίντον, διὰ τὴν πρόθυμον καὶ πολῦτιμον καθοδήγησιν τὴν ὁποῖαν μᾶς παρέσχε κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς προπαρασκευῆς καὶ συγγραφῆς τῆς παρούσης διατριβῆς.

Ρόδος, Ὀκτώβριος 1964

Μ. Ι. Λ.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α' ΜΟΡΦΑΙ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ

Ὁ τουρισμὸς εἶναι σήμερον μία οικονομικὴ καὶ κοινωνικὴ δραστηριότης ἢ ὁποῖα κινεῖται ἐπὶ διεθνoῦς ἐπιπέδου, καλύπτει ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις καὶ ἀποβλέπει εἰς τὴν ἱκανοποίησιν ἀνεπτυγμένου πολιτισμοῦ ἀναγκῶν τοῦ ἀνθρώπου, μὲ προοπτικὴν τὴν δημιουργίαν προϋποθέσεων γνωριμίας καὶ συναδελφώσεως τῶν λαῶν δι' ἓν καλῦτερον μέλλον τῆς ἀνθρωπότητος.¹

Κατὰ τὴν ἔρευναν τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος ἀνακύπτουν σοβαραὶ δυσχέρειαι διὰ τὸν ἀκριβῆ προσδιορισμὸν τῶν μορφῶν τοῦ ἀντικειμένου της, δηλαδὴ τοῦ τουρίστα, λόγῳ τῶν ὑποκειμενικῶν διαθέσεων τοῦ μετακινουμένου ἀτόμου, εἰς τὸ

1. Διὰ τοῦ ὅρου «τουρισμὸς», ὁ ὁποῖος ἐπεκράτησε διεθνῶς ἔναντι τοῦ «περιηγητισμοῦ», ἐννοοῦμεν τὴν «τουριστικὴν κίνησιν», δηλαδὴ τὴν πρόσκαιρον μετακίνησιν ἀτόμων ἀπὸ τὸν τόπον τῆς μονίμου διαμονῆς των, πρὸς ψυχαγωγίαν, καὶ τὴν «οἰκονομικὴν δραστηριότητα», δηλαδὴ τὴν ὀργανωμένην προσπάθειαν διὰ τὴν προσέλκυσιν καὶ ἐξυπηρέτησιν τῶν τουριστῶν. Περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ τουρισμοῦ καὶ κατ' ἀκολουθίαν τοῦ τουρίστα ἔχουν διατυπωθῆ πλεῖστοι ὅσοι ὀρισμοί. Ἐξ αὐτῶν οἱ ἐπικρατέστεροι φαίνονται νὰ εἶναι, καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὸν τουρισμὸν ὁ καθορισθεὶς ὑπὸ τῆς Διεθνoῦς Ἀκαδημίας Τουρισμοῦ (ΑΙΤ), συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον «τουρισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἀνθρωπίνων μετακινήσεων καὶ τῶν ἐξ αὐτῶν προκυπτουσῶν δραστηριοτήτων, αἱ ὁποῖαι (μετακινήσεις καὶ δραστηριότητες) προκαλοῦνται ἀπὸ τὴν ἐξωτερικέυσιν καὶ πραγματοποιήσιν τοῦ, εἰς διαφόρους βαθμοὺς καὶ κατὰ διάφορον ἔντασιν, εἰς ἕκαστον ἄτομον ἀδρανοῦντος πόθου τῆς ἀποδράσεως», καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὸν τουρίστα ὁ δοθεὶς ὑπὸ τῆς Διεθνoῦς Ὁμοσπονδίας Δημοσιογράφων καὶ Συγγραφέων Τουρισμοῦ (FIJET), κατὰ τὸν ὁποῖον «τουρίστας εἶναι ὁ πραγματοποιῶν μίαν μετακίνησιν διὰ μίαν οἰανδήποτε αἰτίαν πέραν τοῦ συνήθους περιβάλλοντός του, χρησιμοποιῶν δὲ τὸν χρόνον τῆς σχολῆς του διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῆς περιεργείας του, ὑπὸ ὅλας τὰς μορφάς της, καὶ τῆς ἀνάγκης αὐτοῦ δι' ἀνάπαυσιν ἢ ψυχαγωγίαν». Συναφῆς εἶναι καὶ ὁ κλασικὸς ὀρισμὸς τῶν W. Hunziker καὶ K. Krapf, συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον «τουρισμὸς εἶναι τὸ σύνολον τῶν σχέσεων καὶ ἐκδηλώσεων αἱ ὁποῖαι γεννῶνται ἀπὸ τὴν διαμονὴν τῶν ξένων, ὅταν αὐτὴ δὲν καλύπτεται, κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος της, ἀπὸ κάποιαν ἀπασχόλησιν κερδοσκοπικῆς μορφῆς» (W. Hunziker καὶ K. Krapf, *Allgemeine Fremdenverkehrslehre*, Βέρνη 1942).

ὁποῖον πολλάκις συμπίπτουν αἱ ιδιότητες τόσοσ τοῦ «ἀμιγοῦς τουρίστα» (*turista proprio*) ὅσον καὶ τοῦ «μὴ ἀμιγοῦς τουρίστα» (*turista improprio*), ὁ διαχωρισμὸς τῶν ὁποίων καθίσταται δυσχερής. Μὲ βᾶσιν λοιπὸν τὴν πρόθεσιν τοῦ μετακινουμένου τουρίστα, ἐπεκράτησεν ἡ ἄποψις νὰ θεωρῆται ὡς ἀμιγῆς ἢ ἀπλῶς τουρίστας ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μετακινεῖται ἀπὸ ἓνα τόπον εἰς ἄλλον διὰ ψυχαγωγίαν, ὡς μὴ ἀμιγῆς δὲ τουρίστας ἢ ταξιδιώτης ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος μετακινεῖται δι' ὠρισμένην ἀνάγκην καὶ παρεμπιπτόντως διὰ ψυχαγωγίαν. Ἰδιαιτερον γνῶρισμα τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τουρισμοῦ εἶναι ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἢ μετακίνησις, προκαλουμένη ἀπὸ μίαν προπαγανδιστικὴν πράξιν, ἔχει ἐθελοντικὸν χαρακτῆρα, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ἢ μετακίνησις ἔχει ἀναγκαστικὸν χαρακτῆρα.¹ Δύναται νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι εἰς τὰς προθέσεις τοῦ τουρίστα ὑπάρχει τὸ στοιχεῖον τῆς ἀνιδιοτελείας, ἐνῶ εἰς τὰς προθέσεις τοῦ ταξιδιώτου τὸ στοιχεῖον τοῦ συμφέροντος.

Ἄλλὰ γενᾶται τὸ ἐρώτημα: πῶς εἶναι δυνατόν νὰ ἐξακριβωθοῦν αἱ προθέσεις τῶν μετακινουμένων ἀτόμων, ὥστε νὰ καταστῆ δυνατὴ ἡ διάκρισις μεταξὺ τουρίστα καὶ ταξιδιώτου; Ἡ στατιστικὴ τῆς τουριστικῆς κινήσεως, διὰ νὰ ἐπιτύχη τὸν διαχωρισμὸν, βασίζεται εἰς ἀπλᾶς δηλώσεις τῶν ἀτόμων εἰς τὸν πρῶτον σταθμὸν εἰσόδου μιᾶς χώρας, αἱ ὁποῖαι ὡς εἶναι φυσικὸν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐλεγχθοῦν καὶ συνεπῶς νὰ ἀποτελέσουν ἀδιάβλητα στοιχεῖα διὰ μίαν ἀκριβῆ διάκρισιν. Παρ' ὅλα ταῦτα, θὰ ὑπάρξουν θετικὰ ἀποτελέσματα, ἐὰν καθορισθῆ διεθνῶς ὁμοιόμορφος τρόπος στατιστικῆς παρακολουθήσεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως καὶ ἐὰν θεσπισθῆ σύστημα ἐλέγχου τῶν ἐντὸς τοῦ συγκεκριμένου χώρου κινήσεων τοῦ ἀτόμου, ἀπὸ τῆς εἰσόδου μέχρι τῆς ἐξόδου τοῦ ἐκ τῆς χώρας, ὡς πρὸς τὸν χρόνον εἰσόδου, τοὺς τόπους τοὺς ὁποῖους ἐπεσκεψθῆ, τὰ ξενοδοχεῖα εἰς τὰ ὁποῖα διέμεινε, τὰς διανυκτερεύσεις τὰς ὁποίας

1. Fausto Galantino, *L'industria turistica*, Μιλάνον 1960, σ. 10.

ἐπραγματοποίησεν, ὡς καὶ τὰ λοιπὰ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντα, ὅποτε ἀντικειμενικῶς πλέον διὰ τῶν ἐνεργειῶν του θὰ διαπιστωθῶν αἱ προθέσεις του καὶ θὰ ἐξακριβωθῇ¹ ἐὰν πρόκειται περὶ

1. Εἰς παράρτημα τῆς ἐκθέσεως τῆς Ἐπιτροπῆς τῶν ἐμπειρογνομόνων-στατιστικολόγων τῆς Κοινωνίας τῶν Ἑθνῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὑποβληθῆ εἰς τὸ Συμβούλιον τὴν 22αν Ἰανουαρίου 1937, ἡ Ἐπιτροπὴ, διὰ τὴν ὁμοιομορφίαν εἰς τὴν στατιστικὴν παρακολούθησιν τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως, ἐπρότεινεν ὅπως ὑπὸ τὸν ὄρον «τουρίστας» (tourist) θεωρῆται «κάθε ἄτομον τὸ ὁποῖον ταξιδεῖ διὰ μίαν περίοδον 24 ἢ περισσοτέρων ὥρων εἰς χώραν διάφορον ἐκείνης ὅπου ἔχει τὴν μόνιμον κατοικίαν του».

Ἡ Ἐπιτροπὴ ἀπεφάσισεν ἐν συνεχείᾳ ὅτι αἱ κάτωθι κατηγορίαι θεωροῦνται τουρίσται: α) Ἄτομα ταξιδεύοντα διὰ ψυχαγωγίαν, δι' οἰκογενειακοὺς λόγους, διὰ λόγους ὑγείας κλπ. β) Ἄτομα ταξιδεύοντα διὰ συμμετοχὴν εἰς συνέδρια ἢ διὰ συμμετοχὴν εἰς οἰανδήποτε ἀντιπροσωπεῖαν (ἐπιστημονικὴν, διοικητικὴν, διπλωματικὴν, θρησκευτικὴν, ἀθλητικὴν κλπ.). γ) Ἄτομα ταξιδεύοντα δι' ἐπιχειρηματικοὺς σκοποὺς. δ) Ἄτομα ἀφικνούμενα διὰ θαλασσίαν περιηγήσεων (cruise), ἀκόμη καὶ ὅταν παραμένουν ὀλιγώτερον τῶν 24 ὥρων. Ἡ παρέκκλισις ἐκ τῶν ὁρίων τοῦ ἐλαχίστου χρόνου παραμονῆς ἐκτὸς τοῦ τόπου τῆς μόνιμου κατοικίας των δικαιολογεῖται ἐκ τῆς ὁμαδικῆς ὀργανώσεως τῶν περιηγήσεων.

Ἀντιθέτως, κατὰ τὴν Ἐπιτροπὴν, δὲν θεωροῦνται τουρίσται αἱ κάτωθι κατηγορίαι: α) Ἄτομα ἀφικνούμενα, μετὰ ἢ ἄνευ συμβολαίου ἐργασίας, διὰ νὰ ἀπασχοληθῶν εἰς μίαν ἐργασίαν ἢ νὰ ἀσκήσουν οἰανδήποτε ἐπαγγελματικὴν δραστηριότητα εἰς τὴν χώραν. β) Ἄλλα ἄτομα, ἀφικνούμενα διὰ νὰ ἐγκατασταθῶν μόνιμως εἰς τὴν χώραν. γ) Σπουδασταὶ καὶ νέοι ἐν γένει εἰς Ἰδρύματα ἢ Σχολεῖα τοῦ ἐξωτερικοῦ. δ) Μόνιμοι κάτοικοι παραμεθωρίων ζωνῶν καὶ ἄτομα κατοικοῦντα εἰς μίαν χώραν καὶ ἐργαζόμενα εἰς ἄλλην. ε) Ταξιδιώται διερχόμενοι μέσῳ μιᾶς χώρας χωρὶς νὰ σταματήσουν, ἀκόμη καὶ ἐὰν τὸ ταξίδι των διαρκεῖ περισσότερον τῶν 24 ὥρων.

Οἱ ἀνωτέρω ὁρίσμοι ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν διὰ τὴν ὁμοιόμορφον παρακολούθησιν τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως, μετὰ τινὰς συμπληρώσεις προταθείσας ὑπὸ τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἐπισήμων Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ (UIOOT), αἱ ὁποῖαι καὶ ἐγένοντο ἀποδεκταὶ κατὰ τὴν συνάντησιν τοῦ Λονδίνου τῆς Βασικῆς Ἐπιτροπῆς Ἐρευνῶν τῆς ἐν λόγῳ Ἐνώσεως τὸν Φεβρουάριον τοῦ 1957. Αἱ συμπληρώσεις αὗται ἀνεφέροντο εἰς τοὺς ὄρους «ἐκδρομεὺς» (excursionist) καὶ «ταξιδιώτης ὑπὸ διαμετακόμισιν» (transit traveler). Ὑπὸ τὸν ὄρον «ἐκδρομεὺς» θεωρεῖται «κάθε ἄτομον τὸ ὁποῖον ταξιδεῖ διὰ ψυχαγωγίαν διὰ μίαν περίοδον μικροτέραν τῶν 24 ὥρων εἰς μίαν ἄλλην χώραν διάφορον ἐκείνης τῆς συνήθους κατοικίας του καὶ δὲν ὑποκρύπτεται κάποια κερδοσκοπικὴ ἀπασχόλησις εἰς τὴν χώραν». Ὑπὸ τὸν ὄρον «ταξιδιώτης ὑπὸ διαμετακόμισιν» θεωρεῖται «κάθε ἄτομον τὸ ὁποῖον διέρχεται μίαν χώραν, ἀκόμη καὶ διὰ περίοδον μακροτέραν τῶν 24 ὥρων, χωρὶς νὰ σταματήσῃ, ἢ διέρχεται μίαν χώραν διὰ περίοδον μικροτέραν τῶν 24 ὥρων, μετὰ βραχείας διαρκείας στάσεις καὶ δι' ἄλλους ἐκτὸς τουρισμοῦ σκοποὺς». Ἐπίσης, διευκρινήθη ὅτι οἱ σπουδασταὶ καὶ οἱ νέοι ἐν γένει οἱ διαμένοντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἰς Ἰδρύματα ἢ Σχολεῖα θεωροῦνται τουρίσται. (βλ. UIOOT, *International Travel Statistics 1962*, Γενεύη 1964, σ. 7.)

τουρίστα ἢ ταξιδιώτου. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς στατιστικῆς παρακολουθήσεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐσημειώθησαν σημαντικαὶ πρόοδοι εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, τόσο ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς παρακολουθήσεως τῆς κινήσεως τῶν πελατῶν εἰς τὰς ξενοδοχειακὰς ἐν γένει μονάδας ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὰ σύνορα.¹ Βεβαίως, ἡ διάκρισις αὐτὴ ἔχει θεωρητικὴν μᾶλλον ἀξίαν, διότι ὁ σύγχρονος ταξιδιώτης συνδυάζει κατὰ κανόνα τὸ δι' ἐπαγγελματικὸν ἢ ἄλλους λόγους ταξίδιον τοῦ με ψυχαγωγίαν, ἐμφανιζόμενος τοιουτοτρόπως ὡς μία σύνθετος μορφή τουρίστα, ὁ ὁποῖος εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας, ἀπὸ τῆς ὑποδοχῆς καὶ τῆς διακινήσεως μέχρι τῆς διαμονῆς καὶ τῆς ἐξυπηρητήσεως, ἔχει τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα ἐνὸς ἀμιγοῦς τουρίστα καὶ ὡς ἐκ τούτου προκαλεῖ τὰ αὐτὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα, τὰ ὁποῖα ἐν τελικῇ ἀναλύσει ἀποτελοῦν καὶ τὴν οὐσίαν τῆς ὅλης ὑποθέσεως.

ὑπὸ τὴν ἀνωτέρω σύνθετον μορφήν ἐξετάζοντες περαιτέρω τὸν τουρισμόν, ἐν συνδυασμῶι πρὸς τοὺς εἰδικωτέρους ἐπαγγελματικὸν ἢ ἄλλους σκοποὺς τοὺς ὁποῖους ἐπιδιώκουν τὰ μετακινούμενα ἄτομα, διακρίνομεν τὸν «καλλιτεχνικὸν τουρισμόν», τὸν «μορφωτικὸν τουρισμόν», τὸν «ἀθλητικὸν τουρισμόν», τὸν «θρησκευτικὸν τουρισμόν», τὸν «ἐμπορικὸν τουρισμόν», τὸν «θεραπευτικὸν τουρισμόν» καὶ ἄλλους ὑπὸ πλέον λεπτομερεῖς χαρακτηρισμοὺς.

Σχετικῆ ἐπίσης εἶναι καὶ ἡ διάκρισις μεταξύ «ἐνεργητικοῦ τουρισμοῦ», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς κινήσεως ἀπὸ καὶ πρὸς ὠρισμένον τόπον (*turismo attivo*), καὶ «παθητικοῦ τουρισμοῦ», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἱκανότητος προσελκύσεως καὶ ὑποδοχῆς ἐνὸς τόπου (*turismo ricettivo*). Ἡ ἱκανότης ὑποδοχῆς ἐνὸς τόπου συνδέεται ἀμέσως μὲ τὸν ὑπάρχοντα ἐκεῖ ξενοδοχεια-

1. Marco Avancini, «Statistica ed economia turistica», εἰς *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963, σσ. 65-70.

κόν εξοπλισμόν, διὰ τὸν χαρακτηρισμόν τοῦ ὁποίου συναντῶ-
μεν τὰς αὐτὰς δυσκολίας. Βασικὸς διαχωρισμὸς τῶν μέσων
ὑποδοχῆς τὰ διακρίνει εἰς «ξενοδοχεῖα ἐποχῆς», ἢ ἄλλως πως
θερινῆς διαμονῆς, καὶ «ξενοδοχεῖα πόλεως», ἢ ἄλλως πως συνε-
χοῦς λειτουργίας, τὰ ὅποια ἐξ ὠρισμένων ἀπόψεων εἶναι συν-
δεδεμένα μὲ τὴν γενομένην μεταξὺ ἀμιγοῦς καὶ μὴ ἀμιγοῦς
τουρισμοῦ διάκρισιν. Διότι εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι οἱ μὲν ἀ-
μιγεῖς τουρίσται προτιμοῦν τὰ ξενοδοχεῖα θερινῆς διαμονῆς, οἱ
δὲ ταξιδιωτὰι προτιμοῦν τὰ ξενοδοχεῖα τῆς πόλεως. Εἶναι προ-
φανὲς ὅτι ὁ παθητικὸς τουρισμὸς ὑπὸ τὴν προεκτεθεῖσαν ἀπο-
ψιν τῆς ἰκανότητος ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν τουρι-
στῶν ἀποτελεῖ τὴν ὑποδομὴν ἐπὶ τῆς ὁποίας στηρίζεται ἡ ὅλη
προσπάθεια διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν ἑνὸς χώρου, περι-
λαμβάνει δὲ πλὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ καὶ ὅλα ἐκεῖ-
να τὰ μέσα διαμονῆς, συγκοινωνίας, ψυχαγωγίας κλπ. τὰ ὅ-
ποια ἀποβλέπουσιν εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῆς φιλοξενίας τῶν του-
ριστῶν. Ἡ ἰκανότης ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν τουρι-
στῶν ἀποτελεῖ καὶ τὴν «τουριστικὴν προσφορὰν», ἐνῶ ἡ δυνα-
τότης μετακινήσεως τῶν τουριστῶν ὑπὸ τὴν προεκτεθεῖσαν
ἐννοίαν τοῦ ἐνεργητικοῦ τουρισμοῦ καὶ τὴν «τουριστικὴν ζή-
τησιν», περὶ τῶν ὁποίων θὰ ὁμιλήσωμεν ἐκτενῶς κατὰ τὴν
ἀνάπτυξιν τοῦ κεφαλαίου τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς.

Ὡς παθητικὸς ἐπίσης τουρισμὸς ἀπὸ εὐρυτέρας ἐθνικῆς οἰ-
κονομικῆς σκοπιᾶς δύναται νὰ θεωρηθῇ καὶ τὸ σύνολον τῶν ἐν-
εργειῶν αἱ ὁποῖαι προκαλοῦνται ἀπὸ τοὺς ταξιδεύοντας εἰς τὸ
ἐξωτερικὸν ὑπηκόους μιᾶς χώρας (ἐξοδος διὰ σκοποὺς τουρι-
στικούς, πραγματοποίησις συναλλαγματικῶν δαπανῶν κλπ.)
καὶ αἱ ὁποῖαι τελικῶς ἐπηρεάζουσιν τὴν θέσιν τοῦ τουριστικοῦ
ἰσοζυγίου τῆς χώρας.¹

Ἐξεταζόμενος περαιτέρω ὁ τουρισμὸς ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῆς

1. Luciano Merlo, «Note per lo studio dell'economia del turismo»,
economici del turismo, Ρώμη 1963, σσ. 5-8.

χρόνου διαμονῆς τῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὸν τρόπον μετακινήσεως αὐτῶν, διακρίνεται εἰς «ἐκδρομικὸν τουρισμὸν» (escursionisti), εἰς «καθ' ὁμάδας περίπλου τουρισμὸν» (cruises)—ἡ διάρκεια παραμονῆς καὶ τῶν δύο αὐτῶν μορφῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον δὲν ὑπερβαίνει τὰς 24 ὥρας—καὶ εἰς «πραγματικὸν τουρισμὸν» (vero e proprio), περιλαμβάνοντα τοὺς τουρίστας πολυημέρου παραμονῆς, οἱ ὅποιοι καὶ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῆς τουριστικῆς πελατείας ἐνὸς τόπου.

Τέλος, ὁ τουρισμὸς ἐξεταζόμενος ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τοῦ χώρου εἰς τὸν ὅποιον μετακινοῦνται οἱ τουρίσται διακρίνεται εἰς «ἐσωτερικὸν τουρισμὸν», ἢ ἄλλως πως ἔθνικόν, ὁ ὅποιος περιλαμβάνει τοὺς ἡμεδαποὺς τουρίστας τοὺς κινουμένους ἐντὸς τοῦ ὀριζομένου διὰ τῶν συνόρων ἔθνικοῦ χώρου, καὶ εἰς «διεθνῆ τουρισμὸν», ὁ ὅποιος περιλαμβάνει τοὺς ἀλλοδαποὺς τουρίστας τοὺς συγκροτοῦντας τὰ διεθνῆ τουριστικὰ ρεύματα, τὰ ὅποια μετακινοῦνται ἐντὸς ἐνὸς ἄνευ συνόρων χώρου, ἀποτελοῦντος τὴν διεθνῆ τουριστικὴν ἀγοράν. Ἡ τελευταία αὐτῆ μορφή τουρισμοῦ ἐνδιαφέρει τὰς διαφόρους χώρας, διότι, πέραν τῶν πολλαπλασιαστικῶν του ἐπιπτώσεων, εἶναι δημιουργὸς συναλλαγματικῶν πόρων καὶ παράγων ἐντάσεως ἐργασίας, σημαντικὸς μάλιστα διὰ μίαν ἐν ἀναπτύξει οἰκονομίαν, χωρὶς βεβαίως νὰ παραγνωρίζεται καὶ ἡ ἑτέρα μορφή τουρισμοῦ (ὁ ἐσωτερικὸς), ὁ ρόλος τοῦ ὁποίου εἶναι μᾶλλον κοινωνικὸς, διότι διὰ τῆς ἀνακατανομῆς τῶν εἰσοδημάτων ἀμβλύνει τὰς ἀνισότητας μεταξὺ τῶν πόλεων καὶ τῆς ὑπαίθρου καὶ ἐπὶ πλεόν συμβάλλει εἰς τὴν συγκράτησιν τοῦ πληθυσμοῦ τῶν περιφερειῶν ἐναντι τῶν κεντρομόλων τάσεων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων.¹

Πρὸς συμπλήρωσιν τῆς παρουσιάσεως τῶν μορφῶν τοῦ τουρισμοῦ, τόσον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν μετακινουμένων ἀτόμων (ἐνεργητικὸς τουρισμὸς) ὅσον καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν μέσων

1. Giovanni Merlini, «Il turismo come mezzo di lievitazione economico-sociale», εἰς *Realtà nuova*, ἀριθ. 11, Μιλάνον 1963.

ὑποδοχῆς αὐτῶν (παθητικὸς τουρισμὸς), ὀφείλομεν νὰ ἀναφέρομεν δύο ἀκόμη μορφάς, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν σημαντικώτατον στοιχεῖον τοῦ συγχρόνου τουρισμοῦ καὶ ἔχουν ἐπισύρει ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τῶν ἐρευνητῶν: τὸν «κοινωνικὸν τουρισμὸν» καὶ τὰς «ὠργανωμένας κατασκηνώσεις» (camping, caravaning κλπ.).

Ὁ κοινωνικὸς τουρισμὸς ἀποτελεῖ σύγχρονον φαινόμενον, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ὁποίου ὀφείλεται μᾶλλον εἰς τὰς ἐπελθούσας μεταπολεμικῶς κοινωνικὰς μεταρρυθμίσεις, αἱ ὁποῖαι ἐβελτίωσαν αἰσθητῶς τὰς συνθήκας ἐργασίας καὶ τοὺς ὅρους ἀμοιβῆς μεγάλων μαζῶν τῶν ἐργαζομένων τάξεων καὶ ἔδωσαν τοιουτοτρόπως εἰς τὰς ἀσθενοῦς ἀγοραστικῆς δυνάμεως μάζας τὴν δυνατότητα τῆς πραγματοποιήσεως ἑνὸς ταξιδίου ἀναγκαίου διὰ ψυχαγωγίαν-ἀνάπαυσιν. Οἱ «κοινωνικοὶ τουρίσται» δὲν ἀνήκουν εἰς ὠρισμένον κύκλον τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, ἀλλὰ θὰ τοὺς εὗρωμεν εἰς ὅλας τὰς τάξεις καὶ τὰς κατηγορίας τῶν τουριστῶν, καὶ μεταξύ τῶν ἀτομικῶς ταξιδευόντων καὶ μεταξύ τῶν ὁμαδικῶς. Οὗτοι κατὰ κανόνα εἶναι τουρίσται ἀσθενοῦς ἀγοραστικῆς δυνάμεως, ἀνήκοντες κυρίως εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐργατῶν καὶ τῶν ὑπαλλήλων καὶ γενικῶς τῶν παρεχόντων ἐξηρητημένην ἐργασίαν, εἰς τοὺς ὁποίους παρέχονται εἰδικαὶ διευκολύνσεις εἴτε ὑπὸ τοῦ κράτους εἴτε ὑπὸ ἄλλων ὀργανισμῶν. Ἡ ἀσθενὴς ἀγοραστικὴ δύναμις τῶν τουριστῶν καὶ ἡ παροχὴ εἰς αὐτοὺς εἰδικῶν διευκολύνσεων συνιστοῦν τὸν κοινωνικὸν τουρισμὸν,¹ ὃ ὁποῖος φαίνεται ὅτι ὑπὸ τὴν τάσιν βελτιώσεως τῶν οἰκονομικῶν καὶ κοινωνικῶν ὄρων τῶν μεγάλων μαζῶν θὰ ἀποτελέσῃ εἰς τὸ μέλλον τὴν πλειονότητα τῶν διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων. Εὐρισκόμεθα ἐνώπιον μιᾶς νέας τουριστικῆς φάσεως, ἡ ὁποία δὲν καλύπτει πλέον ἀποκλειστικῶς τὰς εὐπόρους τάξεις, ἀλλ' ἀντιθέτως ἐνδιαφέρει εὐρυτάτας μάζας

1. Walter Hunziker, «Χαρακτῆρ καὶ ἐξελικτικαὶ τάσεις τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ», *Ἑστία*, τεῦχος 26-28/1959.

ατόμων, προερχομένων από όλα τα κοινωνικά και οικονομικά στρώματα. Αί μᾶζαι αὐταὶ εὐρίσκουν εἰς τὸν κοινωνικὸν τουρισμὸν μίαν ἀνακούφισιν ἀπὸ τὸ κοινωνικὸν ἄγχος τῆς ἐποχῆς μας καὶ μίαν καταξίωσιν τῆς ἀνθρωπίνης προσωπικότητος, στοιχεῖα τὰ ὅποια παραμένουν ὁ πόντος τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου.¹

Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ, ἐδημιουργήθησαν εἰς τὸν τομέα τῶν μέσων ὑποδοχῆς τὰ campings καὶ caravanings (ὀργανωμένοι κατασκηνώσεις), τὰ ὅποια σκοπὸν ἔχουν τὴν ἐξυπηρέτησιν ὄχι μόνον τῶν ἀσθενοῦς οἰκονομικῆς δυνάμεως τουριστῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὴν πορείαν τῶν ἐντὸς τῆς χώρας ἐπισκέψεων των, ἀλλὰ καὶ ὅλων τῶν διακινουμένων δι' ἰδίων μεταφορικῶν μέσων, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς φοιτητικὰς τάξεις τουριστῶν, οἱ ὅποιοι ὅμως περισσότερο ἐξυπηρετοῦνται ἀπὸ ἐτέραν εἰδικὴν ὀργάνωσιν, τοὺς «ξενῶνας νεότητος» (youth hostels). Τόσον τὰ campings καὶ caravanings ὅσον καὶ οἱ ξενῶνες νεότητος εἶναι θεσμοὶ ὀργανωμένοι ἐπὶ διεθνοῦς κλίμακος, ἐπὶ τῇ βάσει ὁμοιομόρφων κανόνων, οἱ ὅποιοι ρυθμίζουν τὴν λειτουργίαν αὐτῶν, ὡς καὶ τὰς παροχὰς καὶ τὰς ὑποχρεώσεις τῶν τουριστῶν.² Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι τὰ μέσα αὐτά, ἐξυπηρετοῦντα βασικῶς κοινωνικὴν ἀποστολήν, θὰ ἀποτελέσουν μελλοντικῶς παράγοντα ἀποφασιστικὸν εἰς τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν στεγαστικῶν ἀναγκῶν τῶν ἀσθενεστέρας οἰκονομικῆς τάξεως τουριστικῶν ρευμάτων. Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ θεσμὸς τῶν κατασκηνώσεων ἐν γένει τῆς ἀνωτέρω μορφῆς συνήντησε κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μεγάλην πολεμικὴν. Ὑπῆρξαν ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶδαν τὸν θεσμὸν ὡς δυναμικὸν καὶ εὐεργετικὸν μέσον διαδό-

1. Osvaldo Giardini, «Lo stato ed il turismo sociale», εἰς *Il turismo e lo stato*, Cava 1964, σσ. 325-326.

2. Ὁργανώσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους λειτουργοῦν εἰς ὅλας τὰς ἀνεπτυγμένας τουριστικῶς χώρας, ὑπὸ τὴν αἰγίδα διεθνῶν ὀργανώσεων, ὅπως τῆς Διεθνοῦς Ὁμοσπονδίας Κατασκηνώσεων καὶ Καραβάνινγκ (FICC) καὶ τῆς Διεθνοῦς Ὁμοσπονδίας Ξενῶνων Νεότητος (IYHF).

σεως τῆς καλαισθησίας καὶ τῆς ἐφέσεως πραγματοποιήσεως ταξιδίων, ὡς καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι εἶδαν αὐτὸν σχεδὸν ὡς μέσον ἐκφυλισμοῦ τοῦ τουρισμοῦ καὶ ὡς στοιχεῖον καταστροφῆς τοῦ τοπίου καὶ παρακμῆς τοῦ τόπου.

Ἡ προηγηθεῖσα ἀνάλυσις τῶν διαφόρων μορφῶν καὶ τάσεων τῆς συγχρόνου τουριστικῆς δραστηριότητος καταλήγει εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ὁ τουρισμὸς συνιστᾷ πολὺπλοκον φαινόμενον, ἡ σαφῆς καὶ ἀκριβῆς γνῶσις τοῦ ὁποίου καθίσταται ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀνακύπτουν καθ' ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας. Ἡ ἐπάρκεια τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, τὸ κόστος τῶν μετακινήσεων, ἡ ὀργάνωσις τῶν μεταφορῶν, ἡ ἐξασφάλισις ἐπαρκῶν ξενοδοχειακῶν μονάδων καὶ ἄλλων μέσων στεγάσεως, ἡ ὀργάνωσις καὶ ὑποδοχὴ τῶν τουριστῶν, ὁ ρόλος τῶν τουριστικῶν καὶ ταξιδιωτικῶν γραφείων καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς τουριστικῆς προβολῆς μιᾶς χώρας ἀποτελοῦν μερικὰ ἀπὸ τὰ προβλήματα αὐτά, τὰ ὁποῖα μὲ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ ἔχουν διεθνοποιηθῆ εἰς σημεῖον ὥστε αἱ ἐπὶ μέρους ἐθνικαὶ προσπάθειαι νὰ μὴ ἀποβαίνουν καρποφόροι, ἐφ' ὅσον αὐταὶ δὲν ἐναρμονίζονται πρὸς τὴν ἀκολουθουμένην διεθνῶς τουριστικὴν τακτικὴν, ἀπὸ τὰς συσταθείσας διεθνεῖς ὀργανώσεις¹

1. Μνημονεύομεν ἐνταῦθα τὰς σπουδαιότερας ἀπὸ τὰς διεθνεῖς αὐτὰς ὀργανώσεις: Διακοινοβουλευτικὸς Σύνδεσμος Τουρισμοῦ (Association Interparlementaire du Tourisme), Ἐπιτροπὴ Τουρισμοῦ τοῦ Ὄργανισμοῦ Οἰκονομικῆς Συνεργασίας καὶ Ἀναπτύξεως (Comité du Tourisme de l'OCDE), Διεθνῆς Ἐνωσις Τουρισμοῦ (Alliance Internationale de Tourisme), Διεθνῆς Ἐνωσις Ἐπιστημόνων Ἐμπειρογνομῶνων Τουρισμοῦ (Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme), Διεθνὲς Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον (Chambre de Commerce Internationale), Διεθνῆς Σύνδεσμος Ξενοδόχων (Association Internationale de l'Hôtellerie), Διεθνῆς Ὁμοσπονδία Ταξιδιωτικῶν Πρακτόρων (Fédération Internationale des Agences de Voyages), Διεθνῆς Σύνδεσμος Ἀεροπορικῶν Μεταφορῶν (Association du Transport Aérien International), Παγκόσμιος Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ καὶ Αὐτοκινήτου (Organisation Mondiale du Tourisme et de l'Automobile), Διεθνὲς Ἐπιμελητήριον Ἐφοπλιστῶν (Chambre Internationale des Armateurs), Διεθνῆς Ἐνωσις Σιδηροδρόμων (Union Internationale des Chemins de Fer), Διεθνῆς Ἐνωσις Ἐπισήμων Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ (Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme).

τῆς ἰδιωτικῆς κυρίως πρωτοβουλίας. Αἱ ὀργανώσεις αὐταί, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰς ἀντιστοίχους ἐθνικὰς τοιαύτας, ὡς ἐπίσης καὶ μὲ τὰς κρατικὰς ὑπηρεσίας, ἐπιδιώκουν τὴν ἐπίλυσιν τῶν ἀνακυπτόντων ἐκάστοτε ζητημάτων.

Βεβαίως, ὅσον καὶ ἐὰν ἔχουν συντονισθῆ αἱ προσπάθειαι, ὁ τουρισμὸς δὲν ἔλαβεν ἀκόμη συγκεκριμένην μορφήν ἀπὸ πλευρᾶς ἐπιστημονικῆς θεωρήσεως, ὥστε νὰ ἀπαλλαγῆ τελείως ἀπὸ τὸν ἐμπειρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἐξακολουθεῖ νὰ κυριαρχῆ εἰς τὰς περισσότερας φάσεις τοῦ φαινομένου. Ἐν τούτοις, σοβαραὶ πρωτοβουλίαι ἀνελήφθησαν μεταπολεμικῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν, αἱ ὁποῖαι τείνουν νὰ ἀπολήξουν εἰς τὴν διαμόρφωσιν νέας οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐπιστήμης, τῆς ἐπιστήμης τοῦ τουρισμοῦ. Πρόκειται περὶ μιᾶς ἐπιστήμης συνθέτου, τῆς ὁποίας τὸν κορμὸν ἀποτελεῖ ἡ οἰκονομία, οἱ διάφοροι δὲ κλάδοι αὐτῆς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐνδιαφέρουν τοὺς πολιτικούς, τοὺς νομικούς, τοὺς δημοσιολόγους, τοὺς στατιστικούς, τοὺς ψυχολόγους, τοὺς κοινωνιολόγους κλπ. Δηλαδή βασίζεται εἰς μίαν συμβατικὴν δραστηριότητα, ἡ ὁποία ἀνταλλάσσει καὶ δανείζεται ἀπὸ σειρὰν διαφόρων ἐπιστημῶν, ἐξικνουμένων ἀπὸ τῆς πολιτικῆς καὶ κοινωνιολογίας μέχρι τῆς ψυχολογίας καὶ τῆς στατιστικῆς. Αὐτῶν τῶν ἐπιστημῶν αἱ γενικαὶ ἀρχαὶ εὐρίσκουν ἐφαρμογὴν εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα καὶ διαμορφώνουν τὴν νέαν ἐπιστήμην τοῦ τουρισμοῦ.¹ Ἰδιαιτέρως θὰ πρέπει νὰ μνημονευθοῦν αἱ προσπάθειαι² τῶν οἰκονομολόγων-καθηγητῶν W. Hunziker καὶ A. Piatier εἰς τὴν Ἑλβετίαν, τῶν A. Mariotti, G. Carone καὶ G. Falzone εἰς τὴν Ἰταλίαν, τῶν P. Bernecker καὶ K. Skowronnek εἰς τὴν Αὐστρίαν, τῶν H. Sauermann καὶ B. Pfister

1. Umberto Fragola, «Note introduttive per una scienza del turismo nel quadro della preparazione professionale turistica in Italia», εἰς *Revue de tourisme*, ἀριθ. 3/1964, σ. 158.

2. K. Morgenroth, «Das deutsche Wirtschaftswissenschaftliche Institut für Fremdenverkehr an der Universität München im Jahrzehnt seines Bestehens», *Jahrbuch 1960*, VIII.

εις τὴν Γερμανίαν, τοῦ C. Libera εἰς τὴν Πολωνίαν καὶ τοῦ L. Crampton εἰς ΗΠΑ, αἱ ὁποῖαι εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἐιδικῶν ἰνστιτούτων πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, ὅπου ἐρευνῶνται κατὰ τρόπον ἐπιστημονικὸν τὰ προβλήματα τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου.¹

1. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἑνταῦθα τὸ Σεμινάριον Τουρισμοῦ καὶ Πολιτικῆς τῶν Μεταφορῶν τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ St. Gall τῆς Ἑλβετίας, τὸ Ἰνστιτούτον Τουριστικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βέρνης, τὸ Γερμανικὸν Ἰνστιτούτον Οἰκονομικῶν Ἐρευνῶν ἐπὶ τοῦ Τουρισμοῦ τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Μονάχου, τὸ Ἰνστιτούτον Τουριστικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φραγκφούρτης, τὸ Ἰνστιτούτον Τουριστικῶν Ἐρευνῶν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Διεθνoῦς Ἐμπορίου τῆς Βιέννης, τὸ Κέντρον Τουριστικῶν Σπουδῶν τοῦ Ἰνστιτούτου Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεως τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Μασσαλίας, τὸ Κέντρον Ἀνωτάτων Τουριστικῶν Σπουδῶν τοῦ Γεωγραφικοῦ Ἰνστιτούτου τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Παρισίων, τὸ Κέντρον Ἐξειδικεύσεως εἰς τὴν Τουριστικὴν Οἰκονομίαν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Οἰκονομίας καὶ Ἐμπορίου τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας, ὡς ἐπίσης καὶ παρ' ἡμῖν τὸ Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν τῶν Ἀθηνῶν, λειτουργήσαν μέχρι τοῦ 1960. Εἰς ὀρισμένα Πανεπιστήμια τῆς Ἀμερικῆς, πλὴν τῶν ἐιδικῶν κέντρων, ἔχουν δημιουργηθῆ καὶ ἔδραι τουριστικῆς οἰκονομίας, ὅπως εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Νέας Ὑόρκης, εἰς τὸ Κολλέγιον Hunter (Νέα Ὑόρκη), ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ Πανεπιστήμια Cornell τῆς Ἰθάκης Ν. Υ., Johns Hopkins τοῦ Maryland, καὶ εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Miami εἰς τὴν Φλόριδα. (Βλ. καὶ Giuseppe Carone, *Il turismo nell'economia internazionale*, Μιλάνον 1959, σσ. 30-33. Ἐπίσης, Angelo Mariotti, «Gli investimenti economici nella preparazione professionale turistica e alberghiera», εἰς *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963, σ. 18.)

Β' ΑΙΤΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ

Ὁ τουρισμός, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μετακινήσεως ἀτόμων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον διὰ ψυχαγωγίαν ἢ ἀπὸ ἀνάγκην, εἶναι παλαιὸς ὅσον καὶ ὁ ἄνθρωπος, ἀφ' ἧς ἐποχῆς τοῦλάχιστον ἐμφανίζεται ὀργανωμένος εἰς κοινωνίας. Εἶναι μάλιστα δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὁ τουρισμός ἐγεννήθη ὅταν τὸ ταξίδι ὑπερέβη τὸν πρακτικὸν σκοπὸν τῶν ἐμπορικῶν σχέσεων καὶ κατέστη αὐτοσκοπός, ἢτοι πηγὴ ψυχαγωγίας καὶ ἀναπαύσεως, ὡς λογικὸν ἀποτέλεσμα τῆς ἀνθρωπίνης δίψης πρὸς γνῶσιν, ἢ ὁποία συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν ὑψηλοτέρων καὶ εὐγενεστέρων ἐνστάκτων τοῦ ἀνθρώπου.¹ Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν ὅμως τῆς ὁμαδικῆς περιηγήσεως ἀτόμων καὶ τῆς ὀργανωμένης προσπαθείας προσελκύσεως καὶ ἐξυπηρετήσεως αὐτῶν, ἐμφανίζεται ὡς νέον φαινόμενον τὸ πρῶτον εἰς τὴν δυτικὴν κυρίως Εὐρώπην, περὶ τὰ μέσα τοῦ 19ου αἰῶνος.

Τὰ πρῶτα τουριστικὰ ρεύματα προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἀγγλίαν, ἢ ὁποία ταχύτερον τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης ἀνεπτύχθη βιομηχανικῶς, περιλαμβάνουν δὲ πλουσίους κατὰ κανόνα περιηγητάς, τοὺς ὁποίους ἀπεκάλουν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην «λόρδους». Ἀργότερον, τουριστικὰ ρεύματα ἐμφανίζονται καὶ ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν ἠπειρον, ὡς ἐπίσης καὶ ἀπὸ τὴν δυτικὴν (Γαλλία) καὶ κεντρικὴν Εὐρώπην (Αὐστρία, Βέλγιον, Γερμανία). Ἰδιαιτέρως αἰσθητὴ ἐμφανίζεται κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἔτη ἢ ἐκ Γερμανίας ὑπὸ μορφήν καθ' ὁμάδας περίπλου τουριστικὴ κίνησις, ἢ ὁποία ὁμως ἦτο μᾶλλον τεχνητὸν κατασκευάσμα τῆς γερμανικῆς κυβερνήσεως, διὰ νὰ ἀμβλύνη, διὰ τῶν δαπανωμένων ὑπὸ τῶν

1. Giuliana Mariotti, *Storia del turismo*, Ρώμη 1955, σ. 7.

Γερμανῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν εἰσοδημάτων, τὰς εἰς τὸ ἐσωτερικὸν πληθωριστικὰς πιέσεις ἐκ τῆς ὑπεραπασχολήσεως τῆς βιομηχανίας διὰ τὴν πολεμικὴν προπαρασκευήν.¹

Ὁ μεσολαβήσας πόλεμος ἀνέστειλε τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν, ἀλλὰ διὰ τῶν ἐπελθουσῶν ἐθνικῶν καὶ κοινωνικῶν ἀνακατατάξεων ἐδημιούργησε τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις εἰς τὸ νὰ καταστῇ ὁ τουρισμὸς, κατὰ τὴν τελευταίαν ἰδιαιτέρως δεκαετίαν, μαζικὸν οἰκονομικὸν φαινόμενον διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος, ἀφοῦ ἐπέρασε πλεόν ἀπὸ τὸν ρωμαντισμὸν καὶ τὴν ἀριστοκρατίαν τοῦ παρελθόντος αἰῶνος εἰς τὸν ὀρθολογισμὸν καὶ τὴν δημοκρατίαν τῆς συγχρόνου ἐποχῆς.² Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, τὸ τουριστικὸν φαινόμενον ἔχει σήμερον δύο κυρίως χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα: τὸ στοιχεῖον τῆς διεθνότητος, τὸ ὁποῖον ἀπέκτησε διὰ τῆς ὀριζοντίου ἀναπτύξεώς του εἰς ὅλα τὰ γεωγραφικὰ πλάτη καὶ μήκη, καὶ τὸ στοιχεῖον τῆς καθολικότητος, τὸ ὁποῖον προσέλαβε διὰ τῆς καθέτου ἐντὸς τῶν ἐθνικῶν χώρων ἀναπτύξεώς του, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ καλύψῃ ὅλας τὰς κοινωνικὰς τάξεις. Οὕτω διεμορφώθη ὁ διεθνὴς κατὰ μάζας τουρισμὸς, ὁ ὁποῖος λόγῳ τῶν εὐεργετικῶν του ἐπιπτώσεων ἀπετέλεσεν ἀντικείμενον ἰδιαιτέρου ἐνδιαφέροντος τῶν κυβερνητικῶν παραγόντων καὶ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας.³

Τὰ αἷτια τὰ ὁποῖα συνέβαλον εἰς τὸ νὰ λάβῃ τὴν συγκεκριμένην αὐτὴν μορφήν τὸ τουριστικὸν φαινόμενον εἶναι ὑποκειμενικὰ καὶ ἀντικειμενικὰ.

1. Ὑποκειμενικὰ αἷτια

Τὰ ὑποκειμενικὰ αἷτια εἶναι κυρίως δύο: ἡ ἔμφυτος τάσις τοῦ ἀνθρώπου πρὸς φυγὴν, μακρὰν τοῦ γνωρίμου περιβάλλον-

1. Λυκούργου Παπαδοπούλου, «Ἡ συμβολὴ τῆς ἀεροπορίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ», *Ὁ Κύκλος*, τεῦχος 8/1962, σ. 40.

2. André Siegfried, *Aspects du XXe siècle*, Παρίσι 1948.

3. Βλ. καὶ Marc Boyer, «La formation touristique — Approches humaines du problème», εἰς *Revue de tourisme*, ἀριθ. 3/1964, σσ. 96-97.

τός του, πρὸς ἀλλαγὴν καὶ διασκέδασιν τῆς ἀνίας, τὴν ὁποίαν τοῦ δημιουργεῖ ὁ καθημερινὸς τρόπος ζωῆς, καὶ ἡ ἔντονος ἐπιθυμία αὐτοῦ νὰ γνωρίσῃ τοὺς συνανθρώπους του εἰς ὅλας τὰς ἐκδηλώσεις, τοὺς τόπους ὅπου ζοῦν, τὴν ἱστορίαν των, τὰ ἦθη καὶ ἔθιμά των, τὸν τρόπον τῆς ζωῆς των κλπ. Αἱ ἐσωτερικαὶ αὐταὶ τάσεις, αἱ ὁποῖαι ὠθοῦν τὸν ἄνθρωπον πρὸς μετακινήσιν, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὰς ἐκ τῶν ἔξω προκαλουμένας ἑλξεις εἰς αὐτόν, ὠδήγησαν εἰς τὸ νὰ διατυπωθῇ ἡ θεωρία περὶ τῶν τουριστικῶν ψυχολογικῶν ἀντιθέσεων,¹ ἡ ὁποία ἐρμηνεύει τὰ προκαλοῦντα τὸν τουρισμὸν ψυχολογικὰ φαινόμενα.

2. Ἀντικειμενικὰ αἷτια

Αἱ ὑποκειμενικαὶ αὐταὶ διαθέσεις οὐδόλως θὰ συνέβαλλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τοῦ συγχρόνου τουριστικοῦ φαινομένου, ἐὰν παραλλήλως δὲν ἐδημιουργοῦντο καὶ αἱ ἀπαραίτητοι οικονομικαί, κοινωνικαί, τεχνικαὶ καὶ πολιτικαὶ εὐνοϊκαὶ προϋποθέσεις, ἢ ἀνάπτυξις τῶν ὁποίων θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἐξῆς κατὰ σειράν σπουδαιότητος ἀντικειμενικοὺς λόγους:

α) *Εἰς τὴν αὔξησιν τῶν κατὰ κεφαλὴν εἰσοδημάτων.* Ἡ μεγάλη αὔξησις ἡ ὁποία παρατηρήθη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη εἰς τὸ κατὰ κεφαλὴν ἐθνικὸν εἰσόδημα τῶν χωρῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως τὸ σημαντικώτερον αἷτιον τῆς ἐπελθούσης τουριστικῆς ἀνόδου.

Ἡ ἐπελθοῦσα αὔξησις τοῦ κατὰ κεφαλὴν ἐθνικοῦ εἰσοδήματος τῶν διαφόρων χωρῶν, ὡς καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς γίνεται ἀντιληπτὸν διὰ τῆς συγκρίσεως τῶν δεδομένων τῆς προπολεμικῆς περιόδου πρὸς τὰ τοιαῦτα τῶν τελευταίων ἐτῶν. Οὕτω μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1937-1960 τὸ κατὰ κεφαλὴν ἐθνικὸν εἰσόδημα τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν ἠϋξήθη εἰς δολλάρια τρεχούσης ἀξίας ἀπὸ 870 εἰς 2.500 (186%), τῆς Σουηδίας ἀπὸ 700 εἰς

1. Nicolas Eghinitis, *Psicologia turistica*, Μαδρίτη 1956.

1.400 (100%), τῆς Γερμανίας ἀπὸ 550 εἰς 1.260 (129%), τῆς Ἀγγλίας ἀπὸ 760 εἰς 1.150 (51%), τοῦ Βελγίου ἀπὸ 420 εἰς 1.190 (183%), τῆς Γαλλίας ἀπὸ 450 εἰς 1.080 (140%), τῆς Ὀλλανδίας ἀπὸ 540 εἰς 1.040 (92%) καὶ τῆς Ἰταλίας ἀπὸ 220 εἰς 630 (183%). Τὸ γεγονός ἀλλοστε ὅτι ἡ κλιμάκωσις αὐτῆ τῶν εἰσοδημάτων εὐρίσκεται εἰς ἀνάλογον σχέσιν πρὸς τὴν κατὰ ἔθνικότητα διάρθρωσιν τῶν διεθνῶς μετακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, τηρουμένων βεβαίως καὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ πληθυσμοῦ, ἀποτελεῖ ἀπόδειξιν τῆς συμβολῆς τῶν ὑψηλῶν εἰσοδημάτων εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν.

Ἀλλὰ δὲν εἶναι μόνον ἡ στατικὴ πλευρὰ τῆς ἐξελίξεως τῶν εἰσοδημάτων ἡ ὁποία ἀποδεικνύει τὴν συμβολὴν τοῦ παράγοντος αὐτοῦ εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν· εἶναι καὶ ἡ δυναμικὴ, ἡ ὁποία μελλοντικῶς θὰ ἐπηρεάσῃ ἀποφασιστικώτερον τὸν τουρισμόν. Καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὴν προσεχῆ δεκαετίαν προβλέπονται ὑψηλαὶ εἰσοδηματικαὶ αὐξήσεις εἰς τὴν Εὐρώπην. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι, βάσει τῶν ἀποτελεσμάτων σχετικῆς ἐρεύνης, περὶ τὰ τέλη τοῦ 1975 τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῆς μὲν Σουηδίας ὑπολογίζεται ὅτι θὰ ἀνέλθῃ εἰς 2.575 δολλάρια, μερικῶν δὲ ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης ὡς ἐξῆς: Γερμανία 2.205 δολλάρια, Γαλλία 2.325, Βέλγιον 2.185, Ἀγγλία 1.910, Ὀλλανδία 1.670 καὶ Ἰταλία 1.410.¹ Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν, ὡς προκύπτει ἀπὸ ἄλλον ὑπολογισμόν, ὅτι εἰς τὰς ἀνεπτυγμένας χώρας μία αὐξήσις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος κατὰ 5% εἶναι ἱκανὴ νὰ προκαλέσῃ αὐξήσιν τῆς τουριστικῆς δαπάνης κατὰ 10%-15%, τότε γίνεται ἀντιληπτὸν τὸ μέγεθος τῆς ἀναμενομένης τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐκ τῆς αὐξήσεως τῶν ἀτομικῶν εἰσοδημάτων.²

1. Twentieth Century Fund, *The New Europe and its Economic Future*, Οὐάσιγκτων 1964.

2. Εἰδικοὶ ὑπολογισμοί, οἱ ὁποῖοι ἐπιβεβαιοῦν αὐτὰ τὰ στοιχεῖα, ἔχουν γίνῃ, ἐπὶ παραδείγματι, διὰ τὰς σκανδιναβικὰς χώρας. Βλέπε σχετικῶς, «The expansion of tourism», εἰς *Index*, ἀριθ. 5-6/1963.

Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς ἀύξεις τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν ἢ ὅποια διεμόρφωσε τὸ σύγχρονον τουριστικὸν φαινόμενον, ἀλλὰ καὶ ἡ συντελεσθεῖσα μεταπολεμικῶς δικαιότερα ἀνακατανομὴ αὐτῶν, ἰδιαιτέρως ὡς πρὸς τὰς μεσαίας καὶ κατωτέρας εἰσοδηματικῆς δυναμικότητος τάξεις, ἢ ὅποια εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν εὐρείας μεσαίας τάξεως, ἀπὸ τὴν ὅποιαν προέρχονται τὰ μεγάλα τουριστικὰ ρεύματα. Τὸ ὅτι ἡ ἀύξεις τῶν εἰσοδημάτων δημιουργεῖ μεγάλα περιθώρια πραγματοποίησεως ηὔξημένων τουριστικῶν δαπανῶν προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς συνθέσεως τοῦ σκέλους τῶν ἐξόδων τῶν οἰκογενειακῶν προϋπολογισμῶν. Εἶναι χαρακτηριστικὸν τῶν οἰκονομιῶν αἱ ὅποια εὐρίσκονται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως, ὅτι ἐν τμηματικῶς ἀντιθέσει τοῦ διαθέσιμου εἰσοδήματος μετατοπίζεται ἀπὸ τὴν δαπάνην τῶν βασικῶν ἀναγκῶν (διατροφή, ἐνοίκιον, ἐνδυμασία) εἰς τὴν δαπάνην τῶν δευτερευουσῶν ἀναγκῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ αἱ τουριστικά. Εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπὶ παραδείγματι, αἱ δευτερεύουσαι δαπάναι ἀπερρόφησαν τὸ 1961 τὸ 65% τῆς ἰδιωτικῆς καταναλώσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ 1946, ὅτε ἀπερρόφησαν μόνον τὸ 6%. Τὸ αὐτὸ προκύπτει καὶ ἀπὸ τὰς στατιστικὰς τῶν Ἑνωμένων Ἑθνῶν, συμφώνως πρὸς τὰς ὁποίας ἡ ποσόστωσις τῶν δευτερευουσῶν δαπανῶν εἶναι περισσότερον ηὔξημένη, ὅσον ὑψηλότερον εἶναι τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα μιᾶς χώρας.¹

β) *Εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων.* Τὸν παρελθόντα αἰῶνα ὁ Ἰούλιος Βερν ἐξέπληττε τοὺς ἀναγνώστας του μὲ τὸ φανταστικὸν μυθιστόρημα *Ὁ γύρος τοῦ κόσμου εἰς 80 ἡμέρας*. Σήμερον ὁ γύρος τοῦ κόσμου πραγματοποιεῖται εἰς 38 μόνον ὥρας. Ἡ ἀνάπτυξις ὅλων τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ὑπῆρξε τεραστία, ἐπέτρεψε δὲ τὴν ταχυτέραν, ἀνετω-

1. Giuseppe di Nardi, «Relazione generale», εἰς *Il turismo e lo stato*, Ρώμη 1964, σ. 247.

τέραν καὶ πλέον οἰκονομικὴν μετακίνησιν τῶν μεγάλων τουριστικῶν ρευμάτων.

Καταπληκτικὴ ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῶν δι' ἀέρος συγκοινωνιῶν, εἰς τὰς ὁποίας θὰ πρέπει κατὰ μέγα μέρος νὰ ἀποδοθῇ ἡ ἐξέλιξις τοῦ τουρισμοῦ εἰς διεθνῆ κλίμακα. Ἡ ἀνάπτυξις αὐτὴ ἔχει ὡς ἀφετηρίαν τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῶν ἀεροπορικῶν δικτύων εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀσίαν καὶ τὴν διεύρυσιν τῶν διηπειρωτικῶν γραμμῶν, ἡ ὁποία ἐδημιούργησε μίαν τεραστίαν κίνησιν ἐπιβατῶν διὰ τοῦ βορείου Ἀτλαντικοῦ. Ὑπολογίζεται ὅτι σήμερον πραγματοποιοῦνται 90 πτήσεις ἡμερησίως ὑπεράνω τοῦ Ἀτλαντικοῦ, μὲ 5.000 περίπου ἐπιβάτας, καὶ ὅτι, συμφώνως πρὸς στοιχεῖα τῆς Στατιστικῆς Ἐπετηρίδος τοῦ ΟΗΕ, κατὰ τὸ ἔτος 1960 μετεφέρθησαν ἀεροπορικῶς εἰς ὁλόκληρον τὴν ὑδρόγειον 180 ἑκατ. ἐπιβάται.

Ἡ συντελεσθεῖσα πρόοδος εἰς τὰς ἀεροσυγκοινωνίας γίνεται περισσότερον καταφανὴς ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν ἀκολουθῶν στοιχείων, τὰ ὁποῖα δεικνύουν τὴν κίνησιν τῶν ἐπιβατῶν ἀνά δεκαετίαν ἀπὸ τοῦ 1919 μέχρι τοῦ 1959. Οὕτω τὸ 1919 οἱ ἐπιβάται ἀεροπλάνων εἰς ὁλόκληρον τὸν κόσμον ἀνῆλθον εἰς 4 χιλιάδας, τὸ 1929 εἰς 472 χιλιάδας, τὸ 1939 εἰς 4,5 ἑκατ., τὸ 1949 εἰς 27 ἑκατ. καὶ τὸ 1959 εἰς 98 ἑκατ.¹ Ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἐπίσης καὶ ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὸ 1962 ἐπιβατικὴ κίνησις εἰς τὰ 36 κυριώτερα ἀεροδρόμια τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἀνῆλθεν ἐν συνόλῳ εἰς 44.562.464 ἐπιβάτας, ἐξ ὧν 41.548.956 ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ἀφιχθέντας καὶ ἀναχωρήσαντας καὶ 3.013.518 τοὺς ὑπὸ διαμετακόμισιν (transit). Ἡ κίνησις αὐτὴ ἐμφανίζεται ἠϋξημένη ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος 1961 κατὰ 13,6%.²

1. Λυκούργου Παπαδοπούλου, «Ἡ συμβολὴ τῆς ἀεροπορίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ», *Ὁ Κύκλος*, τεῦχος 8/1962, σσ. 41-42.

2. OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE*, Παρίσι 1963, σ. 73.

Ἡ ἀνάπτυξις αὐτῆ τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ καὶ εἰς τὴν μείωσιν τῶν ἀεροπορικῶν ναύλων, οἱ ὅποιοι ἀπὸ τῆς λήξεως τοῦ τελευταίου πολέμου ἐμφανίζονται μειωμένοι κατὰ 40%. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται ὅτι κατὰ τὴν τελευταίαν 25ετίαν (1939-1964), συμφώνως πρὸς στοιχεῖα τῆς IATA, τὸ εἰσιτήριο ἀπὸ Νέας Ὑόρκης εἰς Λονδῖνον ἀπὸ 675 δολλάρια πὺ ἐστοίχιζε τὸ 1939, ὅτε καθιερώθησαν αἱ τακτικαὶ ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι ὑπεράνω τοῦ Ἀτλαντικοῦ με ὑδροπλάνα καὶ ὅτε τὸ δολλάριον εἶχε τριπλῆν τῆς σημερινῆς ἀξίας, κατῆλθε σήμερον εἰς 300 μόλις δολλάρια διὰ μετάβασιν καὶ ἐπιστροφὴν ἀπὸ Νέας Ὑόρκης εἰς Λονδῖνον,¹ ὡς καὶ εἰς τὴν καθιέρωσιν διαφόρων κατηγοριῶν θέσεων. Οὕτω εἰς τὴν Εὐρώπην ἀπαντῶνται δύο κατηγορίαι θέσεων: ἡ πρώτη καὶ ἡ τουριστική. Διὰ τῆς τελευταίας ταξιδεῖ τὸ 80%-90% τῶν ἐν Εὐρώπῃ ἐπιβατῶν. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν διὰ τὰ διηπειρωτικὰ ταξίδια ἔχουν καθιερωθῆ ἐπίσης δύο κατηγορίαι θέσεων, ἡ πρώτη καὶ ἡ οἰκονομικὴ (economy class), αἱ ὅποια εἰς τὴν γραμμὴν Βορείου Ἀμερικῆς-Εὐρώπης καὶ ἀντιστρόφως παρουσίασαν τὴν ἀκόλουθον κίνησιν κατὰ τὸ ἔτος 1963, συμφώνως πρὸς στοιχεῖα τῆς IATA: ἐπὶ συνόλου 2.422.267 ταξιδιωτῶν διὰ τακτικῶν ἀεροπορικῶν γραμμῶν, 2.229.745, ἤτοι τὸ 92%, ἐταξίδευσαν διὰ τῆς οἰκονομικῆς θέσεως καὶ 192.522, ἤτοι τὸ 8%, διὰ τῆς πρώτης θέσεως. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν καὶ ἰδίᾳ εἰς ἐσωτερικὰς γραμμάς ὑπάρχει καὶ ἡ κατηγορία «ἀεροπλάνον-ἄμαξα» (coach class), ἡ ὅποια λειτουργεῖ συνήθως εἰς νεκρὰς ὥρας, κυρίως κατὰ τὴν νύκτα, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς τὰ ἐν Εὐρώπῃ λειτουργοῦντα νυκτερινὰ δρομολόγια. Εἰς τὴν Εὐρώπην τελευταίως καθιερώθη ὑπὸ τῆς γερμανικῆς ἀεροπορικῆς ἐταιρίας Lufthansa εἰς ἐσωτερικὴν γραμμὴν (Μόναχον-Ἀμβούργον) καὶ ἡ κατηγορία «ἀεροπλάνον-λεωφορεῖον», ἡ ὅποια λειτουρ-

1. Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων Τουρισμοῦ, «Ἡ ἀεροπορικὴ κίνησις τοῦ βορείου Ἀτλαντικοῦ», τεῦχος 5/1964, σ. 1.

γεῖ ἄνευ προηγουμένων δηλώσεων, κατὰ τὸ σύστημα τῶν διὰ λεωφορείων μεταφορῶν, καὶ τῆς ὁποίας οἱ ναῦλοι εἶναι κατὰ 25% μειωμένοι ἐν σχέσει πρὸς τὰς συνήθεις κατηγορίας. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ ἡ περίπτωση τῶν ναυλωμένων πτήσεων (charter flights), αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῆς ὀργανωτικῆς των ὑφῆς, κατορθώνουν νὰ ἔχουν αἰσθητῶς χαμηλοὺς ναύλους, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ προτιμῶνται ὀλονὲν καὶ περισσότερον ἀπὸ τὸ ταξιδιωτικὸν κοινόν. Ἀρκεῖ νὰ τονισθῇ ὅτι, ἐνῶ ἡ συνολικὴ κίνησις τῶν διὰ τακτικῶν ἀεροπορικῶν γραμμῶν ταξιδιωτῶν τοῦ βορείου Ἀτλαντικοῦ κατὰ τὸ 1963 ἠϋξήθη κατὰ 7%, ἡ κίνησις τῶν διὰ ναυλωμένων πτήσεων ἠϋξήθη κατὰ 31%.¹

Εἰς τὰς διὰ θαλάσσης συγκοινωνίας παρατηρήθη ἐπίσης ἀλματώδης ἀνάπτυξις, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν συντόμειυσιν τῶν ταξιδίων καὶ τὴν δημιουργίαν ἀνέσεων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἀπέτελεσε καὶ τὸ βασικὸν κίνητρον τῆς ὀργανώσεως τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγήσεων, αἱ ὁποῖαι σημαντικῶς συνέβαλον εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ τῶν παραθαλασσίων καὶ ἰδίως τῶν νησιωτικῶν περιοχῶν. Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν πλωτῶν μέσων ὠδήγησεν εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν πολυτελῶν ὑπερωκεανίων, τῶν ταχυάτων καὶ συγχρονισμένων σκαφῶν τῆς ἀκτοπλοῦσας, τῶν λίαν ἐξυπηρετικῶν πορθμείων (ferry boat), τελευταίως δὲ τῶν πλοίων-πούλμαν καὶ τῶν ἵπταμένων σκαφῶν (hover craft), τὰ ὁποῖα ἀναμφισβητήτως συνετέλεσαν κατὰ τρόπον ἀποφασιστικὸν εἰς τὴν ἀνοδὸν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἰδιαιτέρως εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ διακίνησις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, κατὰ τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν, γίνεται διὰ πλωτῶν μέσων.

Ἐκ τῶν χερσαίων συγκοινωνιῶν, ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ἐνεφάνισαν τὴν μεγαλυτέραν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀνάπτυξιν εἶναι αἱ δι' αὐτοκινήτων συγκοινωνίαι, αἱ ὁποῖαι μάλιστα ἐδημιούρ-

1. Léon Mailin, *Tourisme européen en 1963*, Βρυξέλλαι 1964, σ. 4.

γησαν ιδιόμορφον τουριστικόν ρεῦμα, μετακινούμενον δι' ιδιωτικῶν μεταφορικῶν μέσων. Εἰς αὐτὸ συνέβαλε καὶ ἡ εὐρυτάτη χρῆσις τοῦ ιδιωτικοῦ αὐτοκινήτου. Ἡ ἑτησία παραγωγή ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων ἀνῆλθε κατὰ τὸ 1962 εἰς ὀλόκληρον τὸν κόσμον εἰς 11,5 ἑκατ. Ἀνάλογος ὑπῆρξε καὶ ἡ ἀνάπτυξις τῶν σιδηροδρομικῶν μέσων, διὰ τῆς εὐρείας χρήσεως τῶν ἡλεκτρικῶν σιδηροδρόμων. Βεβαίως ἐκ τῆς φύσεώς των οἱ σιδηρόδρομοι εἶναι προωρισμένοι νὰ ἐξυπηρετοῦν τὸν ἐσωτερικὸν καὶ ἡπειρωτικὸν τουρισμὸν.

γ) *Εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν ὁρων ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων.* Αἱ κοινωνικαὶ μεταρρυθμίσεις αἱ ὁποῖαι ἔλαβον χώραν μετὰ τὸ πέρας κυρίως τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἀπετέλεσαν τὴν βάσιν τῆς δημιουργίας τοῦ σημερινοῦ «κράτους εὐημερίας», τοῦ ὁποῖου κύριον μέλημα ὑπῆρξεν ἡ βελτίωσις τῆς θέσεως τῶν ἐργαζομένων τάξεων. Τὸ σύγχρονον κράτος διὰ σειρᾶς μέτρων καθιέρωσε τὸ ὀκτάωρον εἰς τὴν ἐργασίαν, ἐθέσπισε τὴν ὑποχρεωτικὴν χορήγησιν ἀδειῶν, ἐξησφάλισε τὸ γῆρας διὰ τῆς παροχῆς συντάξεων, ἐμερίμνησε διὰ τὴν λαϊκὴν στέγην, καθιέρωσε τὰ ἐλάχιστα ὄρια ἀμοιβῆς. Διὰ τῶν μέτρων αὐτῶν ἡ πολυπληθὴς τάξις τῶν ἐργαζομένων, ἀφοῦ ἐξησφάλισε βασικὰς κοινωνικὰς τῆς ἀνάγκας, ἐπεδίωξε καὶ ἐπέτυχε τὴν εὐρυτέραν συμμετοχὴν τῆς εἰς τὴν κατανομὴν τοῦ ἐθνικοῦ προϊόντος, ἀνευ τῆς ὁποίας θὰ ἦτο ἀδύνατος ἡ εἰσοδος τῆς εὐρείας αὐτῆς τάξεως εἰς τὸ τουριστικὸν κύκλωμα ὡς μαζικὴ ὑπολογίσιμος ζήτησις. Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ εἶναι χαρακτηριστικοὶ μερικοὶ ἀριθμοὶ τῆς στατιστικῆς τῆς ΕΟΚ, ὡς πρὸς τὴν θέσιν τῆς ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας εἰς τὴν κατανομὴν τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ἐντὸς τῶν χωρῶν τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς. Οὕτω¹ εἰς τὴν Γερμανίαν ἡ ἀμοιβὴ τῆς ἐργασίας ἀπορρο-

1. Δελτίον Πληροφοριῶν Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων, «Ἡ κατανομή τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος κατὰ τὴν δεκαετίαν 1950-1961 εἰς τὰς χώρας τῆς ΕΟΚ», τεύχος 16/1963, σ. 17.

φεῖ τὸ 62,4% τοῦ ἔθνικοῦ εἰσοδήματος, εἰς τὴν Γαλλίαν τὸ 62,6%, εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ 52,4%, εἰς τὴν Ὀλλανδίαν τὸ 59,5% καὶ εἰς τὸ Βέλγιον τὸ 53% περίπου. Ἡ ἐπελθοῦσα βελτίωσις τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῶν ἐργαζομένων, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὰς εἰδικὰς παροχὰς τὰς ὁποίας ἡ σύγχρονος κοινωνικὴ ἀντίληψις δίδει εἰς αὐτοὺς διὰ νὰ κάμουν τουρισμόν, τὸν λεγόμενον κοινωνικόν, ἐδημιούργησε τὰς μεγάλας ομάδας αἱ ὁποῖαι συνιστοῦν τὸ μέγιστον μέρος τῶν διακινουμένων σήμερον τουριστικῶν ρευμάτων.

δ) *Εἰς τὴν ἐπικράτησιν πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς σταθερότητος.* Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὴν παρατηρηθεῖσαν μεταπολεμικῶς ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ συνέτεινε κατὰ τρόπον ἀποφασιστικόν καὶ ἡ ἐπικρατήσασα γενικῶς διεθνῆς εἰρήνη, ὡς καὶ ἡ πολιτικὴ καὶ οἰκονομικὴ σταθερότης τῶν διαφόρων χωρῶν. Διότι, ἐφ' ὅσον ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ ἔκφρασιν ἐλευθέρας ἐπιθυμίας, δὲν νοεῖται ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ παροραῖται καὶ ὁ κίνδυνος τὸν ὁποῖον ἐγκυμονεῖ διὰ τὰ διακινούμενα τουριστικὰ ρεύματα τυχόν ὑπάρχουσα ἀνώμαλος διεθνῆς κατάστασις. Εἶναι γνωστὸν ποίαν ἀνασχετικὴν ἐπίδρασιν ἤσκησαν ἐπὶ τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως αἱ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν, περιορισμένης εὐτυχῶς ἐκτάσεως, πολιτικαὶ ἀναταραχαί, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὰ γεγονότα τοῦ Βερολίνου, τοῦ Σουέζ, τοῦ Λιβάνου, τῆς Πολωνίας, τῆς Κούβας καὶ προσφάτως τῆς Κύπρου, τὰ ὁποῖα ἀνέστειλαν τὴν κίνησιν τῶν τουριστῶν. Πέραν τούτου, ἡ οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ σταθερότης τῶν χωρῶν ἀπετέλεσε σημαντικὸν παράγοντα, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ κλίμα ἀσφαλείας μεταξὺ τῶν τουριστικῶν μαζῶν, τὸ ὁποῖον ἀσχεῖ μεγάλην ἐπίδρασιν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν ὑποκειμενικῶν τάσεων.

ε) *Εἰς τὴν ἀνοδὸν τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν.* Ἡ γνῶσις τῆς ἱστορίας, τοῦ πολιτισμοῦ, τῶν ἠθῶν καὶ ἐθίμων, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν ἐνδιαφερόντων τῶν λαῶν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ

ἐν ἀπὸ τὰ βασικά κίνητρα μετακινήσεων τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, προϋποθέτει κάποιαν ἀνωτέραν πνευματικὴν μόρφωσιν. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ ἀξιολογήσωμεν τὴν μορφωτικὴν στάθμην τῶν διακινουμένων τουριστῶν, θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι τὰ 2/3 αὐτῶν ἔχουν μέσση καὶ ἀνωτέραν μόρφωσιν. Ἡ προσπάθεια ἢ ὁποία καταβάλλεται σήμερον κατὰ τοῦ ἀναλφαβητισμοῦ, διὰ καθιέρωσιν ὑποχρεωτικῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως καὶ γενικῶς διὰ τὴν κρατικὴν ἐνίσχυσιν καὶ εὐρύτεραν διάδοσιν τῆς παιδείας, θὰ συντελέσῃ ἔτι περαιτέρω εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διεθνοῦς τουρισμοῦ.

5) *Εἰς τὴν ἀπλοποίησιν τῶν ἀπαιτουμένων διὰ μετακινήσεων διατυπώσεων.* Αὕτη διηκόλυνε τὰς μετακινήσεις καὶ ἐδημιούργησε τὸ κατάλληλον κλίμα διὰ μίαν ἐλευθέραν εἰς τὸ μέλλον κυκλοφορίαν τῶν ἀτόμων εἰς ὅλα τὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα. Τὸ Διεθνὲς Ἐμπορικὸν Ἐπιμελητήριον, ἀσχοληθὲν εἰδικῶς μὲ τὸ θέμα, ἐζήτησεν ἀπὸ τὰς κυβερνήσεις τῶν ἐλευθέρων χωρῶν νὰ τροποποιήσουν τοὺς νόμους καὶ κανονισμοὺς οἱ ὅποιοι παρεμβάλλουν ἐμπόδια, εἰς τὸ διεθνὲς ἐμπόριον εἰδικώτερον, διότι αὐτὰ τείνουν νὰ καταβιβάσουν τὴν στάθμην τῆς ζωῆς, ὅπως χαρακτηριστικῶς ἀναφέρει εἰς σχετικὴν του ἔκθεσιν.¹ Τὰ ἐμπόδια αὐτὰ ἀναφέρονται εἰς τὰς ἀπαιτουμένας διατυπώσεις διὰ τὴν ἔκδοσιν διαβατηρίων, ὡς καὶ τὴν ἐπίδειξιν αὐτῶν κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ ἔξοδον τῶν τουριστῶν, εἰς τὴν ὑποχρέωσιν τῶν τουριστῶν νὰ κάμνουν δῆλωσιν εἰς τὴν ἀστυνομίαν κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς μίαν χώραν, εἰς τὴν ὑποχρέωσιν αὐτῶν νὰ φέρουν πιστοποιητικὸν ὑγείας ἢ ἐμβολιασμοῦ, εἰς τὰς διατυπώσεις διὰ τὴν εἰσαγωγὴν καὶ ἐξαγωγὴν τοῦ συνοδευομένου ὑπ' αὐτῶν αὐτοκινήτου, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰς τελωνειακὰς καὶ ἀστυνομικὰς διατυπώσεις διὰ τὸν ἔλεγχον τῶν ἀποσκευῶν τῶν τουριστῶν καὶ τοῦ κατεχομένου ὑπ' αὐτῶν συναλλά-

1. Chambre de Commerce Internationale, *Entraves aux voyages*, Παρίσι 1953, σ. 10.

γματος. Ἡ τελεία ἄρσις τῶν ἐμποδίων αὐτῶν, ἡ ὁποία ἄλλωστε προβλέπεται καὶ ἀπὸ τὰς καταστατικὰς ἀρχὰς αἱ ὁποῖαι διέπουν τὰς δημιουργηθείσας νέας οἰκονομικὰς ἐνώσεις εἰς τὴν Εὐρώπην, θὰ συμβάλῃ εἰς τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ.

ζ) *Εἰς τὴν παροχὴν πιστωτικῶν καὶ ἄλλων διευκολύνσεων πρὸς τοὺς τουρίστας.* Αἱ πιστωτικαὶ διευκολύνσεις καὶ τὰ ἄλλα οἰκονομικὰ κίνητρα τὰ ὁποῖα εἰδικοὶ ὄργανισμοὶ παρεχώρησαν εἰς τὸ κοινὸν εἶχον σημαντικῶς προωθήσει τὴν ὑπόθεσιν τοῦ διεθνοῦς τουρισμοῦ. Διὰ τὴν ἐξασφάλισιν χαμηλοῦ κόστους πραγματοποιήσεως μιᾶς περιηγήσεως, π.χ., ὑπάρχει σύστημα τὸ ὁποῖον, μὲ διαφόρους συνδυασμοὺς εἰς τὰς μεταφοράς, ὀργανώνει ομάδας τουριστῶν δυναμένων, μὲ μίαν κατ' ἀποκοπὴν δαπάνην (*voyage à forfait*), αἰσθητῶς χαμηλὴν, νὰ ἐφαρμόσουν πρόγραμμα ἀπραγματοποιήτων ὑπὸ ἄλλας συνθήκας. Ἐπίσης, πολλαὶ ἀεροπορικαὶ ἐταιρίαι, ἐν συνεργασίᾳ μὲ εἰδικοὺς ὀργανισμοὺς, ἔθεσαν εἰς ἐφαρμογὴν σύστημα τουρισμοῦ ἐπὶ πιστώσει (*tourisme à crédit*), διὰ τοῦ ὁποῖου παρέχεται ἡ δυνατότης πραγματοποιήσεως ἐνὸς ταξιδίου διὰ προκαταβολῆς 10% ἐπὶ τῆς συνολικῆς δαπάνης, ἐνῶ τὸ ὑπόλοιπον ποσὸν καταβάλλεται εἰς δόσεις. Τέλος, ἔχουν καθιερωθῆ ὑπὸ ἀεροπορικῶν καὶ ναυτικῶν ἐταιριῶν εἰδικὰ μειωμένα τιμολόγια προτιμῆσεως (*tarifs préférentiels*), ἀντιπροσωπεύοντα μέχρι τοῦ 25% ὡς ἔκπτωσιν ἐπὶ τῶν κανονικῶν, διὰ πραγματοποιούμενα ταξίδια ἐκτὸς τουριστικῆς ἐποχῆς, δι' ομάδας ὀρισμένου ἀριθμοῦ καὶ ἄνω, διὰ εἰσιτήρια μετ' ἐπιστροφῆς κλπ.¹ Πέραν τούτων, πρὸς διευκόλυνσιν τῶν εἰς συνάλλαγμα πληρωμῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν, συνεστήθησαν εἰδικοὶ πιστωτικοὶ ὄργανισμοί, ὅπως ἡ *American Express*, τὸ *Diners' Club* κλπ., οἱ ὁποῖοι χορηγοῦν εἰς τὰ μέλη των πιστωτικὰ δελτία (*credit cards*). Ἐπίσης, οἱ του-

1. *Chambre de Commerce Internationale, Tourisme internationale et développement économique*, Παρίσι 1962, σσ. 14-15.

ρίσται, πρὸς διασφάλισίν των ἐκ τυχὸν ἀπωλείας τοῦ κατεχομένου ὑπ' αὐτῶν συναλλάγματος εἰς ξένα χαρτονομίσματα καὶ πρὸς διευκόλυνσιν τῶν συναλλαγῶν των, ἐφοδιάζονται διὰ διαφορῶν πιστωτικῶν τίτλων, ὅπως διὰ ταξιδιωτικῶν ἐπιταγῶν (traveler's checks), διὰ πιστωτικῶν ἐπιστολῶν (letters of credit) κλπ., τῶν ὁποίων ἡ ἀξία ἀντιπροσωπεύει ἰσοπόσους καταθέσεις καὶ διὰ τῶν ὁποίων δύνανται εὐχερῶς νὰ ἐνεργοῦν τὰς πληρωμάς των. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ μνημονευθῶν καὶ τὰ χορηγούμενα ὑπὸ τῶν αὐτοκινητικῶν λεσχῶν εἰδικὰ δελτία (coupons), μὲ τὰ ὁποῖα ἐφοδιάζονται διὰ βενζίνης εἰς χαμηλὰς τιμὰς.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω λόγων οἱ ὁποῖοι συνετέλεσαν εἰς τὸ νὰ διαμορφωθῇ ὁ τουρισμὸς εἰς μίαν παγκοσμίου ἐκτάσεως οἰκονομικὴν δραστηριότητα, συνέβαλον καὶ ἄλλοι λόγοι, ὅπως ἡ αὐξήσις τοῦ πληθυσμοῦ τῆς γῆς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν τελευταίαν πένταετίαν ἠϋξήθη κατὰ 380 ἑκατ., ἀνελθὼν ἀπὸ 2.700 ἑκατ. τὸ 1957 εἰς 3.080 ἑκατ. τὸ 1962 μὲ φυσικὴν ἐτησίαν αὐξήσιν 55 ἑκατ., ἡ αὐξήσις τοῦ μέσου ὄρου ζωῆς τῶν ἀνθρώπων, ἡ ὁποία χάρις εἰς τὰς τεραστίαις προόδους τῆς ὑγιεινῆς καὶ ἰατρικῆς ἔχει διπλασιασθῆ, καὶ τέλος ἡ παρατηρουμένη μεταπολεμικῶς ἀλλαγὴ εἰς τὴν νοοτροπίαν τῶν ἀνθρώπων.

Γ' ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ

Είναι γενικῶς παραδεκτὸν ὅτι ὁ τουρισμὸς συνιστᾷ οἰκονομικὴν δραστηριότητα πρωταρχικῆς σημασίας καὶ σπουδαιότητος διὰ πολλὰς χώρας, αἱ ὁποῖαι δι' αὐτοῦ ἐπηρεάζουν ἀποφασιστικῶς τὰ διάφορα μεγέθη τῆς οἰκονομίας των.¹

1. Μὲ τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τοῦ τουρισμοῦ ἠσχολήθη καὶ τὸ συνελθὸν εἰς τὴν Γένουαν τῆς Ἰταλίας τὸ 1947 1ον Ἐθνικὸν Ἰταλικὸν Συνέδριον Τουρισμοῦ, τὸ ὁποῖον διετύπωσε τὸ ἀκόλουθον πόρισμα ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς λειτουργίας τοῦ τουρισμοῦ:

«Τὸ 1ον Ἐθνικὸν Συνέδριον τοῦ Τουρισμοῦ,

»*Διαπιστῶσαν* τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν λειτουργίαν τοῦ τουρισμοῦ, εἰς τὴν σφαῖραν τόσον τῆς κοινοτικῆς, ἐπαρχιακῆς, περιφερειακῆς καὶ ἐθνικῆς οἰκονομίας, ὅσον καὶ τῆς διεθνούς οἰκονομίας,

»*Αναγνωρίσαν* τὴν οἰκονομικὴν σημασίαν τῆς ἐθνικῆς τουριστικῆς βιομηχανίας, ἣ ὅποια μεταξὺ ὄλων τῶν ἐθνικῶν βιομηχανιῶν εἶναι ἡ περισσότερον ἀνταποκριομένη εἰς τὰς φυσικὰς, μορφωτικὰς καὶ δημογραφικὰς συνθήκας τῆς χώρας καὶ εἶναι μεταξὺ ὄλων τῶν ὁμοειδῶν ξένων βιομηχανιῶν μία ἐκ τῶν καταλληλοτέρων διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀπαιτήσεων τοῦ διεθνούς τουρισμοῦ,

»*Λαβὸν ὑπ' ὄψιν* ὅτι μέρος τῆς ἐθνικῆς τουριστικῆς βιομηχανίας ἀποτελοῦν χιλιάδες μικραὶ, μεσαῖαι καὶ μεγάλαι ἐπιχειρήσεις, ξενοδοχειακαὶ, μεταφορῶν, ἀναψυχῆς, κοινῆς ὠφελείας, χειροτεχνίας, θαλασσίων λουτρῶν, ἱαματικῶν πηγῶν, θεαμάτων κ.ἄ.,

»*Διαπιστῶσαν* ὅτι μερικαὶ ἑκατοντάδες χιλιάδων ἀσχολουμένων μὲ χειρωνακτικὰς καὶ πνευματικὰς ἐργασίας προσπορίζονται τὰ πρὸς τὸ ζῆν ἀπὸ τὴν τουριστικὴν βιομηχανίαν καὶ ὅτι πολλὰ ἄλλα χιλιάδες ἐργατῶν θὰ ἠδύναντο νὰ εὔρου μόνιμον ἀπασχόλησιν εἰς τὴν ἐν λόγω βιομηχανίαν,

»*Αναγνωρίσαν* ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐθνικῆς τουριστικῆς βιομηχανίας δὲν σημαίνει μόνον παραγωγὴν ἀγαθῶν καὶ τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλὰ καὶ αὐξήσιν τῶν μεταφορῶν, ὡς καὶ τῶν ἐμπορικῶν, βιομηχανικῶν, χειροτεχνικῶν, τραπεζικῶν, ἀγροτικῶν κ.ἄ. δραστηριοτήτων,

»*Λαβὸν ὑπ' ὄψιν* ὅτι εἰς τὴν παρούσαν κρίσιμον φάσιν τῆς ἐθνικῆς οἰκονομικῆς ζωῆς ὁ τουρισμὸς δὲν ἀντιπροσωπεύει μόνον μίαν ἄμεσον πηγὴν ἀτομικοῦ καὶ συλλογικοῦ πλοῦτου ἀλλὰ καὶ ἐν ἰσχυρὸν κίνητρον διὰ κάθε ἄλλην παραγωγικὴν δραστηριότητα, μίαν αἰσθητὴν βοήθειαν διὰ τὴν τακτοποίησιν τῶν οἰκονομικῶν τοῦ κράτους καὶ τῶν τοπικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἐν ἰσχυρὸν μέσον περιορισμοῦ ἢ ἐλαττώσεως τῆς παρούσης καὶ μελλοντικῆς ἀνισορροπίας τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν,

»*Ἐκφράζει τὴν εὐχὴν* ὅπως ἐφαρμοσθῆ μία οἰκονομικὴ πολιτικὴ τοῦ ἰταλικοῦ τουρισμοῦ, ἣ ὅποια μὲ υἰοθετήσεις ἐλευθέρων πρωτοβουλιῶν, μὲ σοβαρότητα προθέσεων, μὲ εὐρύτητα βλέψεων καὶ μὲ εὐκνησίαν τῶν ὀργανισμῶν, νὰ ἀνταποκρίνεται τόσον εἰς τὸ

Ἐνῶ ἐπὶ τῆς βασικῆς αὐτῆς ἀρχῆς τῆς οἰκονομικῆς σημασίας τοῦ τουρισμοῦ οὐδεμία διαπιστοῦται διαφωνία, ἀντιθέτως ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν κλάδον τῆς παραγωγῆς εἰς τὸν ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθῆ ἡ τουριστικὴ δραστηριότης, ἐὰν δηλαδὴ θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὸν κλάδον τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς (βιομηχανία) ἢ τῆς τριτογενοῦς παραγωγῆς (ἐμπόριον ἢ ὑπηρεσίαι), δὲν ἐσημειώθη ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον μία ὁμόθυμος κατεύθυνσις τόσον τῆς θεωρίας ὅσον καὶ τῆς πράξεως. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν φύσιν τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος, ἢ ὅποια ἐμφανίζεται ἀρκετὰ περίπλοκος.

Ὑποστηρίζεται εὐρέως ὑπὸ τῆς ἰταλικῆς ἰδίᾳ τουριστικῆς θεωρίας καὶ πρακτικῆς ὅτι ἡ τουριστικὴ δραστηριότης συνιστᾷ «βιομηχανίαν» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος, ἢ ὅποια δημιουργεῖ ὠφέλειαν διὰ τοῦ μετασχηματισμοῦ τῆς ὕλης εἰς ἀγαθὰ, κατάλληλα νὰ ικανοποιήσουν ἀποφασιστικὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν, ἀναφέρονται δὲ ὡς περιπτώσεις τοιούτων βιομηχανικῶν μονάδων τὰ ξενοδοχεῖα, τὰ ἐστιατόρια, αἱ ἐγκαταστάσεις ἰαματικῶν πηγῶν καὶ αἱ λουτρικαὶ ἐγκαταστάσεις. Κατ' ἄλλην ἐκδοχὴν, ἡ τουριστικὴ δραστηριότης συνιστᾷ «ἐμπόριον» ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος, ἢ ὅποια δημιουργεῖ ὠφέλειαν διὰ τῆς διακινήσεως τῶν ἀγαθῶν, διότι οὕτω παρέχει ὑπηρεσίας διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦνται οἱ τουρίσται-καταναλωταί. Τέλος, ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ τουριστικὴ δραστηριότης εἶναι μία «μετουσιωτικὴ οἰκονομικὴ δραστηριότης», ἢ ὅποια ἔχει στοιχεῖα τόσον τῆς βιομηχανικῆς ὅσον καὶ τῆς ἐμπορικῆς δραστηριότητος.¹ Πρὸς ὁλοκλήρωσιν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι διετυπώθη καὶ ἡ ἄποψις

ὑπάρχον σήμερον τουριστικὸν κεφάλαιον καὶ εἰς τὰς περαιτέρω δυνατότητας ἀναπτύξεως αὐτοῦ ὅσον καὶ εἰς τὴν ἰκανότητα τῶν τεχνικῶν καὶ τὴν ἐργατικότητα τῶν τεχνιτῶν τῆς ἰταλικῆς τουριστικῆς βιομηχανίας.» (Βλ. *Problemi del turismo*, Atti ufficiali del Primo Congresso Nazionale del Turismo, Ἔκδοσις Camera di Commercio Industria e Agricoltura di Genova, Γένουα 1947, σσ. 231-232.)

1. Fausto Galantino, *L'industria turistica*, Μιλάνον 1960, σσ. 17-19.

καθ' ἣν ἡ τουριστικὴ δραστηριότης ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῆς «κυκλοφοριακῆς οἰκονομίας», ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφορᾶς ἀπὸ μιᾶς περιφερείας εἰς ἄλλην χρηματικῶν εἰσοδημάτων, δαπανωμένων διὰ σκοποῦς τουριστικῆς καταναλώσεως.¹

Καθ' ἡμᾶς, ἡ τουριστικὴ δραστηριότης δὲν ἔχει τὰ γνωρίσματα τὰ ὁποῖα προσιδιάζουσι εἰς μίαν βιομηχανικὴν ἢ ἐμπορικὴν δραστηριότητα: οὔτε παράγει ἀγαθόν, οὔτε διακινεῖ ἢ μεταπωλεῖ ἀγαθὰ. Ἀκόμη, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς μετουσιωτικὴ οἰκονομικὴ δραστηριότης διότι καὶ μόνον, εἰς ὠρισμένας ἐλαχίστας περιπτώσεις, ἐμφανίζει συμπτώματα ἀπαντώμενα κατὰ τὴν λειτουργικὴν διαδικασίαν μιᾶς βιομηχανικῆς ἢ ἐμπορικῆς δραστηριότητος. Πρόκειται συνεπῶς περὶ «δραστηριότητος προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν», ἡ ὁποία περιλαμβάνει ὅλας τὰς ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας ἔχουν ἀνάγκη τὰ τουριστικὰ ρεύματα (μεταφοραί, διαμονή, διατροφή, ψυχαγωγία κ.ἄ.). Ἐὰν ἐγένετο ἀποδεκτὴ ἡ ἄποψις ὅτι ἡ τουριστικὴ δραστηριότης συνιστᾷ βιομηχανίαν, τότε ἀναγκαστικῶς θὰ πρέπει νὰ θεωρηθοῦν ὡς βιομηχανικαὶ δραστηριότητες καὶ αἱ ἐπιχειρήσεις μεταφορῶν, ὑδρεύσεως, τηλεπικοινωνιῶν, ὡς καὶ αἱ τράπεζαι κλπ., αἱ ὁποῖαι, ὡς γνωστόν, ἐξυπηρετοῦν καὶ αὐταὶ παρομοίως πρὸς τὰς τουριστικὰς ἐπιχειρήσεις κοινωνικὰς ἀνάγκας, συμπέρασμα ὅμως τὸ ὁποῖον κρίνεται ἐντελῶς αὐθαίρετον.

Ἀνεξαρτήτως τῆς φύσεώς της, ἡ ὁποία θεωρητικὴν καὶ μόνον σημασίαν δύναται νὰ ἔχη, εἰς τὴν οὐσίαν οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ἡ τουριστικὴ δραστηριότης ἀποτελεῖ μίαν ὑψίστης σπουδαιότητος οἰκονομικὴν λειτουργίαν. Ἔχει μάλιστα διατυπωθῆ κατὰ κόρον ὅτι αἱ δραστηριότητες εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τουρισμοῦ εἶναι δραστηριότητες παραγωγικαί.²

Ἡ συμβολὴ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος εἶναι εὐεργε-

1. A. Bertolino, «Turismo e sviluppo economico», εἰς *Bancaria*, ἀριθ. 3/1961.

2. Giuseppe di Nardi, «Relazione generale», εἰς *Il turismo e lo stato*, Cava 1964, σ. 39.

τική διά τήν οικονομίαν μιᾶς χώρας, διότι ἐπηρεάζει σημαντικούς αὐτῆς τομεῖς, οἱ σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων εἶναι οἱ ἑξῆς:

α) *Συναλλαγματικός τομεύς.* Τὸ τουριστικὸν συναλλαγματικὸν ἔσοδον, πέραν τῆς ιδιότητος τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀνακατανομὴν τοῦ παγκοσμίου εἰσοδήματος μεταξὺ πλουσίων καὶ πτωχῶν χωρῶν, ἀποτελεῖ σπουδαίαν οικονομικὴν ἐνίσχυσιν διὰ μίαν χώραν, ἰδίως ὅταν αὐτὴ εὐρίσκεται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως. Ὑπάρχουν χώραι, ὅπως ἡ Ἰταλία, ἡ Αὐστρία καὶ προσφάτως ἡ Ἑλλάς, εἰς τὰς ὁποίας τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα τοποθετεῖται εἰς τὴν σειρὰν τῶν δυναμικωτέρων κονδυλίων τῶν συναλλαγματικῶν των προσόδων. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὸ ὁποῖον τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 979 ἑκατ. δολλαρίων, ἔχει ὑπερβῆ κατὰ πολὺ τὰς συναλλαγματικὰς εἰσπράξεις τὰς προερχομένας ἀπὸ ναύλους (ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα) καὶ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα καὶ ὅτι ἡ Αὐστρία μὲ τὸ τουριστικὸν τῆς συνάλλαγμα καλύπτει τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ τῆς ἰσοζυγίου καὶ ἀφήνει σημαντικὸν πλεόνασμα.¹ Εἰς τὴν Χώραν μας τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 95 ἑκατ. δολλαρίων, ἔχει θέσιν ἀμέσως μετὰ τὸ μεταναστευτικὸν καὶ ναυτιλιακόν, καλύπτον τὸ 21% τοῦ συνόλου τοῦ ἐξ ἀδήλων πόρων συναλλάγματος καὶ τὸ 1/3 τοῦ ἐξαγωγικοῦ μας συναλλάγματος.

β) *Τομεὺς ἀπασχολήσεως.* Ἰδιαιτέρα σημασία θὰ πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα ὡς παράγοντα δημιουργίας εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως. Αὕτη εἶναι καὶ κατὰ τοῦτο σημαντικὴ, ὅτι δὲν ἀπαιτεῖ μεγάλην εἰδίκευσιν καὶ ὡς ἐκ τούτου δύναται νὰ χρησιμοποίησῃ προσωπικὸν τὸ ὁποῖον ἄλλοι κλάδοι τῆς παραγωγῆς ἀδυνατοῦν νὰ ἀπορροφήσουν. Τὸ

1. Βλέπε: ENIT, *Statistica del turismo, Annuario 1963*, ἀριθ. 57-58, σ. 64, Ρώμη 1964· καὶ Österreichische Fremdenverkehrswerbung, *Geschäftsbericht für das Jahr 1961*, σ. 14, Βιέννη 1962.

γεγονός άλλωστε ότι αί τουριστικά δραστηριότητες ως έκ τῆς φύσεώς των εἶναι κατανεμημένα εἰς πολλάς γεωγραφικάς περιοχάς δίδει ἰδιαιτέραν βαρύτητα εἰς τὴν ὑπόθεσιν τῆς ἀπασχολήσεως, διότι οὕτω προσφέρονται εὐκαιρία ἀπασχολήσεως εἰς τὰς περιφερείας, με ἄμεσον συνέπειαν τὴν συγκράτησιν τῶν πληθυσμῶν εἰς αὐτάς καὶ τὴν ἀναστολὴν τῆς μεταναστευτικῆς ροπῆς, ἡ ὁποία τὰς ἀπειλεῖ.

γ) Ἐπιχειρηματικὸς τομεύς. Ἡ ἀξία τοῦ τουρισμοῦ ἐγκρι-
ται καὶ εἰς τὴν οὐσιώδη συμβολὴν του εἰς τὴν ἐν γένει οἰκονο-
μικὴν δραστηριότητα μιᾶς χώρας, διὰ τῶν πολλαπλασιαστι-
κῶν φαινομένων τὰ ὁποῖα προκαλεῖ εἰς σειρὰν κλάδων, τοῦτο
δὲ διότι ἀποτελεῖ πολύπλοκον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἐπαυξάνει
τὰς ἀνάγκας. Τοιοῦτοτρόπως ἀπαιτεῖται ἐπέκτασις τῆς δρα-
στηριότητος τῆς βιομηχανικῆς καὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς
πρὸς κάλυψιν τῶν ἐκ τῆς ἠύξημένης τουριστικῆς κινήσεως
δημιουργουμένων προσθέτων ἀναγκῶν βιοτικῆς κυρίως σημα-
σίας, κινητοποιήσις τοῦ εἰσαγωγικοῦ καὶ ἐσωτερικοῦ γενικῶς
ἐμπορίου, δραστηριοποιήσις διαφόρων ἐπιχειρήσεων προσφο-
ρᾶς ὑπηρεσιῶν (μεταφοραί, τηλεπικοινωνία, τράπεζαι, ταξι-
διωτικὰ γραφεῖα κ.ἄ.), ὡς καὶ ἔντασις ποικίλων κλάδων, οἱ
ὁποῖοι καθ' οἷονδῆποτε τρόπον συμβάλλουν εἰς τὴν ἱκανοποίη-
σιν τῶν τουριστικῶν ἀναγκῶν. Ἐντατικὴ ἀπασχόλησις προκα-
λεῖται εἰς τὸν τομέα τῶν οἰκοδομικῶν γενικώτερον ἐργασιῶν
ἐκ τῆς κατασκευῆς ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς (ὁδῶν, ξενο-
δοχείων, τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων κ.ἄ.). Τέλος, ἡ τουρι-
στικὴ δραστηριότης ὑποβοηθεῖ τὰς ἐξαγωγὰς ἐγχωρίων προϊ-
όντων ἀμέσως μὲν διὰ τῆς ἀγορᾶς βιοτεχνικῶν καὶ χειροτεχνι-
κῶν εἰδῶν ὑπὸ τῶν τουριστῶν, ἐμμέσως δὲ διὰ τῆς διαφημί-
σεως τὴν ὁποίαν ἀσκοῦν αἱ οὕτω πραγματοποιούμεναι ἀγοραὶ
εἰς τὸ καταναλωτικὸν κοινὸν τῶν χωρῶν προελεύσεως τῶν του-
ριστῶν. Πέραν τούτων θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι προκαλεῖ ἐπι-
πτώσεις καὶ ἐπὶ πνευματικῆς ὑφῆς ἐπαγγελμάτων, μεταξὺ τῶν

ὁποίων συγκαταλέγονται οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ πολιτικοὶ μηχανικοί, οἱ ἰατροί, οἱ διακοσμηταί, οἱ διαφημισταὶ κ.ἄ.

δ) *Εἰσοδηματικὸς τομεύς*. Ὡς παράγων δημιουργίας εἰσοδήματος ἐνεργεῖ διὰ τῆς προσελκύσεως εἰς τὴν Χώραν, ὑπὸ μορφὴν συναλλάγματος, τῶν ἀμοιβῶν αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὰς προσφερθείσας ὑπὸ τῶν φορέων τῆς τουριστικῆς διαδικασίας ὑπηρεσίας, ὡς παράγων δὲ ἀνακατανομῆς τοῦ ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου κτωμένου εἰσοδήματος ἐνεργεῖ διὰ τῆς εὐρυτέρας κυκλοφορίας τοῦ χρήματος. Ἡ ἀνακατανομὴ τοῦ εἰσοδήματος ἐπιτυγχάνεται κυρίως διὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Τὸ τουριστικὸν εἰσόδημα, πέραν τῆς ποσοτικῆς του συμβολῆς εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ γενικοῦ εἰσοδήματος, ἐξεταζόμενον ἀπὸ πλευρᾶς εἰσοδηματικῶν τάξεων πρὸς τὰς ὁποίας κατευθύνεται, διαπιστοῦται ὅτι, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα εἰσοδήματα, κατανέμεται μεταξὺ εὐρυτάτου κύκλου προσώπων. Αἱ δύο αὐταὶ ιδιότητες τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος, τῆς κατὰ περιοχὰς ἀνακατανομῆς τοῦ εἰσοδήματος καὶ τῆς ἐντὸς τῶν περιοχῶν αὐτῶν περαιτέρω εὐρυτέρας κατανομῆς του, ἀποτελοῦν ἀποφασιστικῆς σημασίας παράγοντας ἐνισχύσεως τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως, εἰς τὰ πλαίσια τῆς καταβαλλομένης προσπαθείας ἰσορρόπου ἀναπτύξεως τῆς Χώρας.

ε) *Πολιτιστικὸς τομεύς*. Πέραν τῆς βελτιώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου τῶν κατοίκων τῶν περιοχῶν αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι ἠϋξημένην τουριστικὴν κίνησιν, παρατηρεῖται καὶ ἀξιόλογος ἀνοδος τοῦ ἐκπολιτιστικοῦ ἐπιπέδου αὐτῶν. Ἰδιαιτέρως ἔντονος εἶναι ἡ ἐπίδρασις ἐκ τῶν δημιουργουμένων μετὰ τῶν ξένων τουριστῶν σχέσεων εἰς τὸν μορφωτικὸν καὶ πολιτιστικὸν ἐν γένει τομέα· αὕτη ὅμως ἔχει καὶ μίαν ἀρνητικὴν πτυχήν, τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ ἐλευθεριότης τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὰς μετὰ τῶν ἐντοπίων προσωπικὰς των σχέσεις, καὶ ἡ ὁποία ἐν τινι μέτρῳ χαλαρῶνει τὰς αὐστηρὰς οἰκογενειακὰς παραδόσεις ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ Χώρα μας κατ' ἔξοχὴν στηρίζει τὴν

κοινωνική της συγκρότησιν. Ἡ μετὰ τῶν ξένων ἐπαφή συμβάλλει ἐπίσης καὶ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος καὶ διευρύνει τὰς ἐμπορικὰς συναλλαγὰς τῶν τουριστικῶν περιφερειῶν μετὰ τῶν χωρῶν προελεύσεως τῶν ξένων τουριστῶν. Ἡ ὑπαρξίς ἄλλωστε ἐπιχειρηματικότητος εἰς μίαν περιφέρειαν, ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ ἡυξημένην ἀγοραστικὴν δυναμικότητα, ἀντιπροσωπεύουν βασικὴν προϋπόθεσιν καὶ παρέχουν τὴν δυνατότητα διὰ τὴν ἐκβιομηχάνισιν τῆς περιοχῆς ὑπὸ τὸ καθεστῶς τῆς φιλελευθέρας συναλλακτικῆς οἰκονομίας.¹

5) *Δημοσιονομικὸς τομεύς.* Τέλος, θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι διὰ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος προκαλοῦνται εὐεργετικαὶ ἐπιπτώσεις τόσον ἐπὶ τῆς δημοσίας οἰκονομίας γενικώτερον ὅσον καὶ ἐπὶ τῆς οἰκονομίας τῶν ὀργανισμῶν τοπικῆς διοικήσεως εἰδικώτερον. Ὑπολογίζεται ὅτι ποσοστὸν 10% περίπου τοῦ τουριστικοῦ εἰσοδήματος περιέρχεται εἰς τὰ δημόσια ταμεῖα ὑπὸ μορφήν φόρων καὶ τελῶν καὶ ὅτι οἱ περισσότεροι δῆμοι ἢ ἄλλοι δημοσίου χαρακτῆρος ὀργανισμοί, οἱ ἐδρεύοντες εἰς τουριστικὰς περιοχάς, ἀντιμετωπίζουν τὰς δαπάνας τοῦ προϋπολογισμοῦ των κυρίως ἀπὸ ἔσοδα προερχόμενα ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὰς πάσης φύσεως τουριστικὰς ἐπιχειρηματικὰς δραστηριότητας.

1. Π. Ν. Σταθοπούλου, *Ὁ τουρισμὸς εἰς τὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως*, Ἀθήναι 1960, σ. 5.

Δ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Ἐξεταζόμενος περαιτέρω ὁ τουρισμός, εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐν γένει οἰκονομικῆς διαρθρώσεως μιᾶς χώρας, ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ σπουδαῖον παράγοντα διὰ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν, ἰδίως τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν. Αὕτη ἄλλωστε, ἐπιβάλλουσα τὴν ἀξιοποίησιν καὶ δραστηριοποίησιν ὅλων τῶν διαθεσίμων ἐθνικῶν πόρων, δὲν δύναται νὰ ἀγνοήσῃ τὸν τουρισμόν, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται περισσότερο προσηρμοσμένος πρὸς ἱκανοποίησιν τῶν ἐπιτακτικῶν ἀναγκῶν αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ σημασία τοῦ τουρισμοῦ συνίσταται εἰς τὰ ἑξῆς: δι' αὐτοῦ βελτιοῦται τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, δὲν ἀπαιτοῦνται σχετικῶς μεγάλαι ἐπενδύσεις, ὡς συμβαίνει εἰς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς πρωτογενοῦς καὶ δευτερογενοῦς παραγωγῆς, αἱ ἐπενδύσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι ἀμέσου ἀποδόσεως, ἀντιμετωπίζεται δι' αὐτοῦ ἐν τινι μέτρῳ τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς μεταναστεύσεως ἐμμέσως, ἐνισχύεται ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις, προωθεῖται δι' αὐτοῦ ἡ σύμμετρος ἀνάπτυξις τῆς χώρας. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω λόγους ὁ τουρισμός ἔχει καταλάβει πρωταρχικὴν θέσιν εἰς τὴν ἱεράρχησιν τῶν ἐπιδιώξεων τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν, αἱ ὁποῖαι δι' αὐτοῦ προσπαθοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὰς πιεστικὰς τῶν ἀνάγκας. Οὕτω, δὲν εἶναι ἄσχετον τὸ ὅτι ὁ τουρισμός ἐμφανίζει ὑψηλοτέρους ρυθμοὺς ἀναπτύξεως εἰς τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν, τὴν Πορτογαλίαν, τὴν Γιουγκοσλαβίαν καὶ τὴν Ἑλλάδα.

Περὶ τῆς σημασίας τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ἔχουν διατυπωθῆ διάφοροι ἀπόψεις. Ἐτέθη κατ' ἀρχὴν τὸ ἐρώτημα ἐὰν εἰς μίαν ἰσόρροπον ἀνάπτυξιν τῶν διαφόρων

παραγωγικῶν τομέων ὑπάρχει θέσις καὶ διὰ τὸν τουρισμόν. Ἡ ἀπάντησις ὑπῆρξε καταφατικὴ, ἐφ' ὅσον ἡ τουριστικὴ δραστηριότης δὲν ἀναφέρεται εἰς πολυτελεῖ βιομηχανίαν.¹ Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ ἐμπειρογνώμονες οἱ ὅποιοι συνιστοῦν ὅτι θὰ πρέπει νὰ δοθῇ ἀπόλυτος προτεραιότης εἰς τὴν γεωργίαν, τὴν βιομηχανίαν, τὴν οἰκοδομικὴν δραστηριότητα καὶ τὰ ἔργα ὑποδομῆς ἐν γένει. Ἡ ἀποφίς αὐτὴ παρανοεῖ ἐντελῶς τὴν βασικὴν λειτουργίαν τοῦ τουρισμοῦ, ἡ ὁποία συνίσταται ὄχι εἰς τὴν ἐκτόπισιν ἄλλων παραγωγικῶν δραστηριοτήτων, ἀλλὰ εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἐθνικῶν πόρων διὰ τῆς διαφοροποιήσεως τῆς παραγωγῆς, τῆς ὀρθολογικῆς ἀναπτύξεως τῶν ἔργων ὑποδομῆς, τῆς αὐξήσεως τῆς ἀπασχολήσεως, τῆς εἰσροῆς τοῦ ξένου συναλλάγματος κλπ. Πρόκειται περὶ δραστηριότητος, ἡ ὁποία καλύπτει ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομίας. Δὲν ὑπάρχει βιομηχανία ἢ ἐπάγγελμα τὸ ὁποῖον νὰ μὴ ὠφελῆται κατὰ τινα τρόπον ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ἀπὸ τὴν καταναλωτικὴν αὐτὴν δραστηριότητα τὴν ὁποίαν προκαλεῖ ἡ συσσώρευσις τῶν ἐντοπίων καὶ ξένων τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον.² Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῇ καὶ μία ἄλλη ἀποφίς, ὀλιγώτερον αισιόδοξος, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν καλοῦνται αἱ τουριστικῶς ἀνεπτυγμέναι χῶραι, αἱ ὁποῖαι εἶδαν μὲ τὰς πολυαρίθμους κοινωνικὰς κατακτήσεις νὰ γίνεται ὁ τουρισμὸς μαζικὸν φαινόμενον, νὰ ἀναπροσαρμόσουν, κατὰ τὴν κτηθεῖσαν ἐμπειρίαν, τὴν πολιτικὴν των, διότι ὁ τουρισμὸς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρῆται ἐπὶ μακρὸν «τὸ ἄνθος τῶν ἐνεργητικῶν οἰκονομιῶν».³

Εἰς τὴν Χώραν μας ὁ τουρισμὸς κατέχει τυπικῶς θέσιν ἀμέσως μετὰ τὴν γεωργίαν καὶ τὴν βιομηχανίαν εἰς τὴν ἱεράρ-

1. K. Krapf, *Les pays en voie de développement face au tourisme*, τόμος 3 τῆς AIEST, σ. 41.

2. René Baretje, «Tourism and economic development», εἰς *World Travel*, ἀριθ. 64, Ἰούλιος 1964, σ. 4.

3. P. Defert, *Pour une politique du tourisme en France*, Éditions ouvrières, Παρίσι 1962.

χρησιν τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ὑπευθύνου οἰκονομικῆς πολιτικῆς. Διότι εἰς τὴν οὐσίαν, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὸ μέγεθος τοῦ ἐκδηλουμένου ὑπὲρ αὐτοῦ ἐνδιαφέροντος, θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκειται εἰς καλυτέραν συγκριτικῶς θέσιν. Ἐὰν ἡ θέσις αὐτὴ ἔχη παραχωρηθῆ ἀπὸ ὑπερβολικὴν ἐκτίμησιν τῶν δυνατοτήτων τοῦ τουρισμοῦ ἔναντι ἄλλων κλάδων σταθερωτέρας ἀποδόσεως, ὅπως τῆς γεωργίας καὶ τῆς βιομηχανίας, αὐτὸ ἀποτελεῖ ἕτερον θέμα, τὸ ὁποῖον θὰ κριθῆ μελλοντικῶς ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς ἀκολουθουμένης οἰκονομικῆς πολιτικῆς.

Ἡ δοθεῖσα προτεραιότης εἰς τὸν τουρισμὸν ἐπιβάλλεται καὶ διὰ λόγους κοινωνικοὺς καὶ ἔθνικοὺς, συνδεομένους μὲ τὴν ἐπιβίωσιν τῆς Ἐθνικῆς μας Κοινότητος. Οἱ λόγοι αὐτοὶ ἐμφανίζονται περισσότερον ἔντονοι εἰς τὴν ἐπαρχίαν, λόγῳ τῆς ἰσχυρᾶς μεταναστεύσεως, τῆς παντελοῦς ἐλλείψεως εὐκαιριῶν ἀπασχολήσεως καὶ τῆς ἀνισότητος εἰς τὴν κατανομήν τοῦ εἰσοδήματος. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸν ἔθνικόν μας χῶρον ὑπάρχουν περιοχαὶ τῶν ὁποίων οἱ κάτοικοι ἔχουν εἰσοδήμα ἴσον πρὸς τὸ 1/5 τοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος τῶν κατοίκων τῆς πρωτεύουσας. Αἱ οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ αὐταὶ διαφοραὶ ὠδήγησαν τὸν ἀμερικανὸν οἰκονομολόγον Benjamin Ward νὰ διατυπώσῃ τὴν ἀποψιν ὅτι αἱ διαφοραὶ τοῦ βιοτικῆς ἐπιπέδου τῶν δύο χώρων δίδουν τὴν ἐντύπωσιν ὅτι εὑρισκόμεθα ἐνώπιον «δύο ἐθνῶν».¹

Ὁ πληθυσμὸς τῶν ἀκριτικῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν νησιωτικῶν διαμερισμάτων τῆς Χώρας ὑφίσταται συνεχῆ μείωσιν. Ἡ κατάστασις πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ χαμηλὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον τῶν κατοίκων καὶ εἰς τὴν οἰκονομικὴν καθυστέρησιν τῆς περιοχῆς, ἡ ὁποία καὶ ἀδυνατεῖ ὡς ἐκ τούτου νὰ προσφέρῃ εὐκαιρίας ἀπασχολήσεως εἰς τὸν ἀργοῦντα πληθυσμὸν. Οὕτω συντελεῖται βαθμιαίως μία σύμπτυξις τοῦ ἔθνικοῦ χώρου, ἡ ὁποία, πέραν τῶν ἀπὸ στενῆς παραγωγικῆς ἀπόψεως ἐπιπτώσεων,

1. Benjamin Ward, *Greek Regional Development*, Ἀθήναι 1962, σ. 27.

έγκυμονεῖ καὶ σοβαροὺς κινδύνους διὰ τὴν ἐθνικὴν μας ὑπόστα-
σιν, ἢ ἔκτασις τῶν ὁποίων δὲν δύναται νὰ προσδιορισθῇ.¹ Εἰς
αὐτὸ ἀκριβῶς τὸ σημεῖον ἔρχεται ὁ τουρισμὸς νὰ προσφέρῃ τὰς
ὑπηρεσίας του καὶ νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν ἀμβλυσιν τῶν ἀνω-
τέρω προβλημάτων.

Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ὁ τουρισμὸς, κινούμενος μὲ κρι-
τήρια κοινωνικὰ καὶ ἐθνικὰ, θὰ δημιουργήσῃ τὰς καταλλήλους
προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ἐν συνεχείᾳ θὰ ἐπιτρέψουν τὴν ἀνά-
πτυξιν τῆς περιφέρειας μὲ καθαρῶς οἰκονομικὰ κριτήρια. Βε-
βαίως, εἶναι αὐτονόητον ὅτι αὐτὸ δὲν θὰ γίνῃ εἰς βάρος τῶν ἤ-
δη τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων περιοχῶν, αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν
τὰς μεγαλύτερας δυνατότητας τουριστικῆς ἀναπτύξεως καὶ εἰς
τὰς ὁποίας ἐπιβάλλεται ἡ ἐντατικὴ καὶ ὠλοκληρωμένη ἐκμε-
τάλλευσις εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας.

1. Ι. Πίντου, «Ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ
οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ», Εἰσήγησις εἰς τὸ Α' Πανελλήνιον Σεμινάριον Πε-
ριφερειακῆς Ἀναπτύξεως, Ἀθήναι, 28-31 Μαΐου 1964.

Ε' ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ἡ ἐξέλιξις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως ὑπῆρξε κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον καὶ ἰδιαιτέρως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀλματώδης, ἐπιτευχθεῖσα χάρις εἰς τὰς δημιουργηθεῖσας εὐνοϊκὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι καὶ ὠδήγησαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μαζικῆς μορφῆς συγχρόνων τουριστικῶν ρευμάτων. Ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ συντελέσαντες εἰς τὴν ἀνάπτυξιν αὐτὴν ὄροι συνεχῶς βελτιοῦνται, οὐδεμία καταλείπεται ἀμβιβολία ὅτι καὶ κατὰ τὸ προσεχὲς μέλλον ἡ διεθνὴς τουριστικὴ κίνησις θὰ συνεχίσῃ τὴν ἀνοδικὴν τῆς πορείαν. Τοῦτο ἄλλωστε προβλέπεται καὶ ὡς ἐπακόλουθον τῶν καταβαλλομένων προσπαθειῶν τόσον ἀπὸ τὰς ἐπὶ μέρους ἐθνικὰς κυβερνήσεις ὅσον καὶ ἀπὸ τὰς ὀργανωμένας ἐπιχειρηματικὰς τάξεις τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας.

Διὰ τὴν γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ θέσις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως καὶ ἰδιαιτέρως διὰ τὴν προσδιορισθῶν αἱ τάσεις αὐτῆς, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθοῦν ὅλα τὰ μεγέθη τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὴν διεθνῆ τουριστικὴν δραστηριότητα εἰς ὅλας αὐτῆς τὰς φάσεις. Τὰ σπουδαιότερα ἐξ αὐτῶν ἀναφέρονται εἰς τὴν κίνησιν τῶν τουριστῶν ἐντὸς τοῦ διεθνοῦς τουριστικοῦ χώρου, εἰς τὰς πραγματοποιουμένας ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεις, αἱ ὁποῖαι προσδιορίζουν καὶ τὴν διάρκειαν τῆς εἰς ὄρισμένον τόπον παραμονῆς των καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν δυνατότητα πραγματοποιήσεως μεγαλύτερων δαπανῶν, εἰς τοὺς ρυθμοὺς ἀναπτύξεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῶν χωρῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, αἱ ὁποῖαι καὶ συνιστοῦν τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, εἰς τὰς δυνατότητας ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρητήσεως ὑπ' αὐτῶν τῶν διακι-

νουμένων τουριστικών ρευμάτων, εις τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἔσοδα, εις τὴν θέσιν τοῦ τουριστικοῦ ἰσοζυγίου, ὡς καὶ εις τὰς σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς λοιποὺς παράγοντας τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν.

1. Παγκόσμιος τουριστικὴ κίνησις

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐπὶ μέρους στοιχείων τὰ ὁποῖα συγκροτοῦν τὴν διεθνή τουριστικὴν κίνησιν, εἶναι ἀνάγκη νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν περὶ τῆς θέσεως τῶν δύο σημαντικωτέρων μεγεθῶν τῆς τουριστικῆς κινήσεως, ἦτοι τῶν ἀφίξεων καὶ τοῦ εἰσπραχθέντος συναλλάγματος. Τὴν θέσιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν μεγεθῶν αὐτῶν κατὰ τὴν διετίαν 1962-1963 μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 1, ὁ ὁποῖος καλύπτει τὴν τουριστικὴν καὶ συναλλαγματικὴν κίνησιν εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς τοῦ κόσμου.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων αὐτῶν, διαπιστοῦται ὅτι ἡ παγκόσμιος τουριστικὴ κίνησις κατὰ τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 90,8 ἑκατ., ἔναντι 81,4 ἑκατ. τοῦ 1962, ἦτοι παρουσίασεν αὔξησιν 12%. Κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον αἱ συναλλαγματικαὶ εἰσπράξεις

Π Ι Ν Α Κ 1

ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962-1963

Περιοχὴ	Ἀφίξεις ¹ (εἰς χιλιάδας)		Εἰσπράξεις ² (εἰς ἑκατ. δολλ.)	
	1962	%	1963	%
Εὐρώπη	58.611	72,0	66.162	73,0
Βόρ. Ἀμερικὴ	15.914	19,5	16.449	18,0
Λατ. Ἀμερικὴ	2.889	3,5	3.247	3,5
Μέση Ἀνατολή	1.605	2,0	2.089	2,5
Ἀσία καὶ Αὐστραλία	1.383	2,0	1.617	2,0
Ἀφρικὴ	1.003	1,0	1.299	1,0
	81.405	100	90.863	100

1. Ἀναφέρονται εἰς 90 χώρας, ὡς ἐξῆς: 27 τῆς Εὐρώπης, 2 τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, 16 τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, 8 τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, 24 τῆς Ἀσίας καὶ Αὐστραλίας καὶ 13 τῆς Ἀφρικῆς.

2. Ἀναφέρονται εἰς 86 χώρας ὡς ἐξῆς: 21 τῆς Εὐρώπης, 2 τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, 24 τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, 18 τῆς Ἀσίας καὶ Αὐστραλίας, 7 τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ 14 τῆς Ἀφρικῆς.

Π η γ ῆ : UIOOT, *World Travel*, ἀριθ. 65/1964

άνηλθον από 7.980 εκατ. εις 9.004 εκατ. δολλαρίων, ήτοι παρουσίασαν αύξησιν 13%. Είμαι ενδιαφέρον να τονισθῆ ότι οι ρυθμοί αύξήσεως εις άμφοτέρας τας περιπτώσεις, τόσον τών άφίξεων όσον και τών εισπράξεων, ήσαν ύψηλότεροι εκείνων του 1962, ότε εν σχέσει προς τὸ προηγούμενον έτος (1961) αί μὲν άφίξεις ηύξήθησαν κατά 8%, αί δὲ εισπράξεις κατά 11%.

Όσον άφορᾷ εις τήν κατά περιοχάς τουριστικήν δραστηριότητα, εκ τών άνωτέρω στοιχείων διαπιστοῦται ότι κατά τήν διετίαν 1962-1963 τὸ 73% τῆς συνολικῆς κινήσεως και τὸ 60% τών συναλλαγματικῶν εισπράξεων εκάλυψεν ἡ Εὐρώπη. Ἡ Βόρειος Ἀμερικὴ εκάλυψε τὸ 18% και 17% άντιστοιχως τῆς τουριστικῆς και συναλλαγματικῆς κινήσεως. Ἐνδιαφέρον παρουσίασε και ἡ Λατινικὴ Ἀμερικὴ, ἡ όποία έσημείωσε σημαντικά τουριστικά έσοδα, καλύψασα τὸ 14% περίπου του συνόλου τών συναλλαγματικῶν εισπράξεων. Τὰ ύπόλοιπα ποσοστά 5% και 9% εκάλυφθησαν από τας λοιπὰς περιοχάς. Ἐνδιαφερόμενοι ειδικῶς δια τήν περιοχήν τῆς Εὐρώπης, ἡ όποία και άποτελεῖ τήν τουριστικήν άγοράν τῆς Ἑλλάδος είτε άμέσως είτε έμμέσως—ιδίᾳ δι' ό,τι άφορᾷ εις τούς Ἀμερικανούς—θα πρέπει να διερευνήσωμεν τήν τουριστικήν δραστηριότητα του εὐρωπαϊκοῦ χώρου.

2. Ἀνάλυσις τουριστικῆς κινήσεως εὐρωπαϊκοῦ χώρου

Ἡ κίνησις τών τουριστῶν και του τουριστικοῦ συναλλάγματος εντός του εὐρωπαϊκοῦ τουριστικοῦ χώρου, ώς και ἡ εις άπολύτους άριθμούς εξέλιξις τών μεγεθῶν αυτῶν κατά τήν διετίαν 1962-1963 δίδεται δια του Πίνακος 2.

Ἐκ τῆς αναλύσεως τών στοιχείων αυτου διαπιστοῦται ότι μεταξὺ τών ετῶν 1962-1963 ἡ τουριστικὴ κίνησις εις τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον ηύξήθη κατά 13%, άνελθοῦσα κατά τὸ 1963 εις 66,1 εκατ. άφίξεις. Πρόκειται περι σημαντικωτάτης αύξήσεως συγκρινομένης προς τήν κίνησιν του 1950, ἐπὶ παραδεί-

Π Ι Ν Α Ξ 2

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΧΗΝ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962-1963

Χώροι	Ἀφίξεις (εἰς χιλιάδας)		Διαφοραὶ %	Συνάλλαγμα (εἰς ἑκατ. δολλ.)		Διαφοραὶ %
	1962	1963		1962	1963	
Ἀυστρία	5.679	5.839	+ 3	357	426	+20
Βέλγιον	—	—	—	136	158	+16
Βουλγαρία	324	415	+28	16	21	+30
Δανία	—	—	—	130	144	+11
Τσεχοσλοβακία	656	803	+21	—	—	—
Φινλανδία	—	—	—	24	28	+16
Γαλλία	5.975	6.500	+ 9	640	717	+12
Γερμανία Δυτική	5.328	5.599	+ 5	540	611	+13
Γιβραλτάρ	451	613	+36	—	—	—
Ἑλλάς	541	673	+24	76	95	+26
Οὐγγαρία	464	585	+26	—	—	—
Ἰσλανδία	17	18	+ 2	1	2	+25
Ἰρλανδία	1.459	1.501	+ 3	128	139	+ 9
Ἰταλία	10.300	10.599	+ 3	847	932	+10
Λουξεμβούργον	352	367	+ 4	10	11	+14
Μάλτα	23	32	+38	4	5	+12
Μόναχον	77	79	+ 3	—	—	—
Ὁλλανδία	1.558	1.641	+ 5	180	214	+19
Πολωνία	405	285	-30	—	—	—
Ρουμανία	138	162	+18	—	—	—
Σκανδιναβία	7.416 ¹	8.679 ¹	+17	122 ²	122 ²	0
Νορβηγία	—	—	—	61	72	+ 9
Πορτογαλία	410	514	+25	50	75	+49
Ἰσπανία	7.333	10.932	+49	513	679	+32
Ἑλβετία	5.598	5.480	- 2	380	419	+10
Ἡν. Βασίλειον	1.955	2.159	+10	534	553	+ 4
Σοβιετική Ἐνωσις	910	933	+ 3	—	—	—
Γιουγκοσλαβία	1.242	1.754	+41	9	14	+50
	58.611	66.162	+13	4.758	5.437	+14

1. Περιλαμβάνεται καὶ ἡ κίνησις τῆς Δανίας.

2. Δὲν περιλαμβάνονται αἱ εἰσπράξεις τῆς Δανίας.

Πηγή: UIOOT, *World Travel*, ἀριθ. 65/1964

γματι, ὅτε αἱ ἀφίξεις εἰς τὸν αὐτὸν χῶρον ἀντεπροσώπουν μόλις 14 ἑκατ., δηλαδὴ ἐντὸς 12 ἐτῶν ἔχει σχεδὸν πενταπλασιασθῆ ἡ τουριστικὴ κίνησις τῆς Εὐρώπης. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ρυθμοὺς ἀναπτύξεως τῆς κινήσεως εἰς τὰς ἐπὶ μέρους χῶρας, διαπιστοῦνται εἰς μὲν τὰς ἀνεπτυγμένας τουριστικῶς χῶρας μικροὶ ρυθμοὶ (3%-9%), εἰς δὲ τὰς εὐρισκομένας εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως μεγάλοι (24%-49%). Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Γαλλία, εἰς δὲ τὴν δευτέραν ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία. Αἱ αὐταὶ περίπου σχέσεις ἰσχύουν καὶ διὰ τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 5.437 ἑκατ. δολλαρίων, ἐμφανίσαν αὐξήσιν 14% ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος.

Ἡ σημερινὴ θέσις τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουριστικῆς κινήσεως καὶ αἱ ἐξελικτικαὶ τάσεις τῆς ἐμφανίζονται καλῶτερον εἰς τὸν Πίνακα 3. Ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν στοιχείων αὐτοῦ διαπιστοῦται ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Εὐρώπην κατὰ τὸ 1963 ὑπῆρξε ταχύτερα ἐκείνης τῶν προηγούμενων ἐτῶν. Ἡ βραδύτης ἀντιθέτως ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὴν ἀμέσως προηγούμενην περίοδον ὑπῆρξε μᾶλλον παροδική, ὀφειλομένη κυρίως εἰς τὴν διαμορφωθεῖσαν τότε εἰς τὴν Εὐρώπην ἀνώμαλον πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν κατάστασιν, ἐξ αἰτίας τῆς κρίσεως τοῦ Βερολίνου καὶ τῆς πολιτικῆς ἀσταθείας τῆς Γαλλίας. Ἀπόδειξις τούτου εἶναι ἡ παρατηρηθεῖσα εἰς τὰς χῶρας αὐτάς κίνησις κατὰ τὸ 1961, ἡ ὁποία ἐνεφανίσθη εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τῆς Γερμανίας μειωμένη κατὰ 4,5% ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1960, εἰς δὲ τῆς Γαλλίας ηὐξημένη μόνον κατὰ 3,3%. Βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, μικρὰν σχετικῶς αὐξήσιν ἐμφανίζουν καὶ αἱ χῶραι εἰς τὰς ὁποίας μόλις προσφάτως ἤρχισεν ἀναπτυσσομένη ἡ τουριστικὴ δραστηριότης, ὅπως ἡ Ὀλλανδία (5,4%), ἡ Ἰσλανδία (2,3%), ἡ Ἰρλανδία (3,2%) κ.ἄ., ἐνῶ ἀντιθέτως αἱ ἀνεπτυγμέναι τουριστικῶς χῶραι ἐμφανίζουν σταθερὰν ἀνάπτυξιν, ὅπως ἡ Ἰταλία (3,0%),

Π Ι Ν Α Κ 3

ΑΦΙΞΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ
ΕΙΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟΣΔΕ ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

Χώροι	Αφίξεις	Διαφορά % πρός 1962	Διανυκτερεύσεις	Διαφορά % πρός 1962	Ημέρες διαμονής
Γερμανία ¹	5.599.278	+ 5,2	11.691.929	+ 4,4	2,0
Αυστρία ²	5.838.543	+ 3,1	37.982.819	+ 5,6	6,5
Βέλγιον ³	2.541.000 ⁵	+ 7,3	4.574.438	+ 9,7	1,8
Γαλλία	6.500.000	+ 8,7	36.327.000	+ 5,7	5,6
Ίρλανδία	1.501.000	+ 3,2	2.579.000	+ 9,0	1,9
Ίταλία ²	10.599.500	+ 3,0	36.216.079	+ 1,2	3,6
Λουξεμβούργον	367.483	+ 4,2	660.000 ⁵	+10,2	1,8
Όλλανδία ²	1.461.121	+ 5,4	4.095.482	+ 6,7	2,9
Πορτογαλία ²	514.069	+25,0	1.700.000 ⁵	+25,0	3,4
Έλβετία ⁴	5.479.696	- 2,1	17.792.548	- 2,0	3,3
Ίσπανία	10.931.626	+49,0	54.500.000 ⁵	+42,2	5,0
Έλλάς	672.920	+24,2	6.135.495	+24,6	9,1
Ίσλανδία	17.584	+ 2,3	140.000 ⁵	+ 3,0	8,0
Άγγλία	2.159.000	+10,4	74.500.000	+ 8,0	35,0
Τουρκία	198.841	+15,0	1.440.132	+ 4,1	7,2
Γιουγκοσλαβία	1.754.663	+41,0	7.649.295	+45,0	4,3

1. Δεν περιλαμβάνονται οι διαμείναντες εις Ξενώνας νεότητος, εις οικοτροφεία και εις κατασκηνώσεις (camping).

2. Περιλαμβάνονται μόνον οι διαμείναντες εις Ξενοδοχεία.

3. Δεν περιλαμβάνονται οι διαμείναντες εις Ξενώνας νεότητος, πανσιόν και ιδιωτικάς οικίας.

4. Περιλαμβάνονται οι διαμείναντες εις Ξενοδοχεία, motels, όρεινά σανατόρια και θεραπευτήρια.

5. Έπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

Π η γ ή : UIOOT, διά τας αφίξεις World Travel, αριθ. 65/1964, διά τας διανυκτερεύσεις Rapport annuel 1963 sur le tourisme européen

ή Αυστρία (3,1%), ή Γαλλία (8,7%) κ.ά. Τόν μεγαλύτερον ρυθμόν αύξήσεως έμφανίζουσι ή Τουρκία (15,0%), ή Έλλάς (24,2%), ή Γιουγκοσλαβία (41,0%), ή Ίσπανία (49,0%) και ή Πορτογαλία (25,0%), άκριβώς διότι εις τας χώρας αύτας ό τουρισμός έχει πλέον εισέλθει εις τó στάδιον τής άναπτύξεως. Βεβαίως, τά ηύξημένα αύτά ποσοστά σχετικόν μάλλον άξίαν έχουν, διότι εις τήν περίπτωσιν τής Τουρκίας, επί παραδείγματι, τó ποσοστόν αύτό αντιπροσωπεύει 26 χιλιάδας τουρίστας, τής Έλλάδος 131 χιλιάδας και τής Πορτογαλίας 104

χιλιάδας, ἐνῶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἰταλίας ἀντιπροσωπεύει 300 χιλιάδας, τῆς Αὐστρίας 160 χιλιάδας καὶ τῆς Γαλλίας 525 χιλιάδας.

Διὰ μίαν σαφεστέραν εἰκόνα τῆς σημερινῆς τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὰς πραγματοποιούμενας ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτῶν ἐκάστης χώρας διανυκτερεύσεις, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων μέχρις ὠρισμένου σημείου εἶναι ἐνδεικτικὸς τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων πραγματοποιήσεως μεγαλυτέρων δαπανῶν καὶ συνεπῶς αὐξήσεως τῶν ἐσόδων τῶν χωρῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δέχονται τοὺς τουρίστας. Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ ἀνωτέρω Πίνακος, τὴν μεγαλυτέραν συγκριτικῶς αὐξήσιν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 παρουσιάζει ἡ Ἑλλάς, τῆς ὁποίας αἱ διανυκτερεύσεις ηὐξήθησαν κατὰ 24,6%, διαμορφώσασαι μέσον ὄρον διαρκείας παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς 9,1 ἡμέρας. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία εὐρίσκεται ἀποκεκομμένη ἀπὸ τὴν μεγάλην τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ὑφισταμένην φυσικὴν ἀποκέντρωσιν τῶν τουριστικῶν τῆς ἐνδιαφερόντων, ὡς καὶ εἰς τὸ σχετικῶς χαμηλὸν κόστος ζωῆς. Τὰ δύο πρῶτα ἐκ τῶν στοιχείων αὐτῶν καθιστοῦν ἀναγκαίαν τὴν παράτασιν τῆς παραμονῆς τῶν τουριστῶν, ἡ ὁποία διευκολύνεται διὰ τοῦ τρίτου στοιχείου. Αὐξήσιν ἐπίσης κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἐμφανίζουν καὶ αἱ πραγματοποιηθεῖσαι διανυκτερεύσεις εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν (45%), εἰς τὴν Ἰσπανίαν (42,2%) καὶ εἰς τὴν Πορτογαλίαν (25,0%), χωρὶς ὅμως ἐπιπτώσεις ἐπὶ τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν των, ὁ ὁποῖος ἐκυμάνθη ἀπὸ 3,4 ἕως 5 ἡμέρας. Αἱ λοιπαὶ χῶραι τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, λόγῳ γειτνιασεως καὶ λόγῳ τοῦ συγκεντρωμένου τῶν τουριστικῶν των ἐνδιαφερόντων, ἐμφανίζουν μικρότερον χρόνον παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν των, ὁ ὁποῖος φθάνει μέχρις 1,8 ἡμέρας, ὡς ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν περίπτωσιν

τοῦ Βελγίου. Εἰδικῶς καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, ὁ ἠϋ-
ξημένος μέσος ὅρος διαρκείας παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν της
ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ προερχόμενοι ἐκ τῆς Κοινοπο-
λιτείας ἐπισκέπται, οἱ ὅποιοι καὶ ἀντιπροσωπεύουν σημαντικὸν
ποσοστὸν, παραμένουν εἰς αὐτὴν δύο ἕως τρεῖς μῆνας, μὲ
συνέπειαν νὰ ἀναβιβάζουσι τὸν μέσον ὅρον παραμονῆς.

3. Τουριστικὰ ρεύματα Βορείου Ἀμερικῆς

Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῶν ἐξελικτικῶν τάσεων τοῦ διεθνοῦς
τουρισμοῦ θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἰδιαιτέρως ἡ μεταξὺ Βορείου
Ἀμερικῆς καὶ Εὐρώπης τουριστικὴ κίνησις, πρῶτον διότι οἱ
ἀμερικανοὶ τουρίσται εὐρίσκονται εἰς τὴν πρώτην σειρὰν τῆς
εὐρωπαϊκῆς τουριστικῆς κινήσεως καὶ δεύτερον διότι, ἔχοντες
οὔτοι τὸ ὑψηλότερον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα, πραγματοποιοῦν
τὰς μεγαλυτέρας δαπάνας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποτελοῦν τοὺς
καλυτέρους πελάτας τοῦ διεθνοῦς τουρισμοῦ.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 4 διαπιστοῦται
ὅτι ἡ κίνησις τῶν ἐπισκεφθέντων τὸ ἐξωτερικὸν ἀμερικανῶν
τουριστῶν ἐν τῷ συνόλῳ της μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1951-1963 ἠϋ-
ξήθη κατὰ 170%, ἀνελθοῦσα ἀπὸ 5.023 χιλιάδας εἰς 13.538
χιλιάδας ἐπισκέπτας. Ἡ αὔξησις αὐτὴ ἐκινήθη μὲ ἐντονώτε-
ρον ρυθμὸν καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐκτὸς τῆς ἀμερικανικῆς
ἡπείρου τουριστικὴν κίνησιν. Οὕτω οἱ ἐπισκεφθέντες κατὰ
τὴν αὐτὴν περίοδον Ἀμερικανοὶ τὰς πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ
χώρας ἀνῆλθον ἀπὸ 684 χιλιάδας εἰς 1.990 χιλιάδας, ἥτοι πα-
ρουσίασαν αὔξησιν 192%. Ἰδιαιτέρως ἐντυπωσιακὴ ὑπῆρξεν
ἡ σημειωθεῖσα αὔξησις τῆς πρὸς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν λεκά-
νην τῆς Μεσογείου τουριστικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἠϋξήθη
κατὰ 338%, ἀναβιβάσασα τοὺς πρὸς τὸν χώρον αὐτὸν ἀμε-
ρικανοὺς ἐπισκέπτας ἀπὸ 255 χιλιάδας εἰς 1.102 χιλιάδας.
Ἡ τάσις τῆς δυναμικωτέρας ἐξελίξεως τῆς πρὸς τὴν Εὐρώ-
πην κινήσεως τῶν Ἀμερικανῶν καταφαίνεται καὶ ἐκ τῆς σχέ-

σεως τῶν ταξιδευσάντων εἰς τὴν Εὐρώπην τουριστῶν πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἐξεληθόντων ἐκ τῆς ἀμερικανικῆς ἡπείρου. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1951-1963 ἡ σχέσηις ἀπὸ 37% ἀνῆλθεν εἰς 55%.

ΠΙΝΑΞ 4
ΚΙΝΗΣΙΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ¹ ΕΙΣ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1951-1963

(Εἰς χιλιάδας)

Ἔτος	Σύνολον (1)	Ἐξ οὗ:			
		Χῶραι ἐκτὸς ἀμε- ρικαν. ἡπείρου ² (2)	Εὐρώπη καὶ Μεσόγειος (2 πρὸς 1) (3)	Σχέσις % (2 πρὸς 1)	Σχέσις % (3 πρὸς 2)
1951	5.023	684	255	13	37
1952	5.258	772	332	14	43
1953	5.493	827	376	15	45
1954	5.588	912	420	16	46
1955	5.954	1.075	482	18	45
1956	6.193	1.239	521	20	42
1957	6.390	1.369	556	21	41
1958	6.430	1.398	637	22	45
1959	6.901	1.516	705	22	47
1960	6.960	1.634	832	23	51
1961	11.547	1.575	826	13	52
1962	12.577	1.767	931	14	53
1963 ³	13.538	1.990	1.102	14	55

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ πολῖται τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν οἱ κατοικοῦντες προσωρινῶς εἰς τὸ ἐξωτερικόν, οἱ κυβερνητικοὶ υπάλληλοι, οἱ ἄνδρες τῶν ἐνόπλων δυνάμεων καὶ οἱ ὁμαδικῶς ταξιδεύοντες τουρίσται.

2. Δὲν περιλαμβάνεται ὁ Καναδᾶς καὶ τὸ Μεξικόν.

3. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

Πηγή: OCDE. Μέχρι τοῦ 1959 *Le tourisme en Europe 1960*, διὰ τὰ ἔτη 1960-1961 *Le tourisme dans les pays de l'OCDE 1962*, καὶ διὰ τὰ ἔτη 1962-1963 U.S. Department of Commerce, *Travel Service*, Μάρτιος 1964

Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸ 1963 ἐταξίδευσαν 13,5 ἑκατ. ἀμερικανοὶ τουρίσται εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅτι 2 ἑκατ. περίπου ἐξ αὐτῶν ἐπέρασαν τὸν Ἀτλαντικὸν καὶ ὅτι περαιτέρω μόλις τὸ ἥμισυ αὐτῶν ἦλθεν εἰς τὴν Εὐρώπην, ἦτοι τὸ 8,5% τοῦ συνόλου, ὡς ἐπίσης καὶ τὰς σημειουμένας ὁσημέραι ἀλματώδεις ἐξελίξεις εἰς τὰς ὑπὲρ τὸν Ἀτλαντικὸν ἀεροσυγκοινων-

νίας, θα πρέπει να θεωρηται βέβαιον ότι ή προς την Εύρώπην τουριστική κίνησις τών Ἀμερικανῶν διά τὰ ἐπόμενα ἔτη θα διαμορφωθῇ εἰς ὑψηλά ἐπίπεδα.

Ἐκ δημοσιευθείσης ἐκθέσεως τῆς ἀρμοδίας Ἐπιτροπῆς τοῦ ΟCDE διά τόν τουρισμόν τῆς Εύρώπης κατὰ τὸ ἔτος 1963,¹ συναγεται ὅτι οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν Εύρώπην καὶ τὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου ἀμερικανοὶ τουρίσται κατὰ τὸ 1962 ἔδαπανήσαν 660 ἑκατ. δολλαρίων, ποσὸν ἀντιπροσωπεῦον τὸ 35% τοῦ συνόλου τῶν τουριστικῶν δαπανῶν τῆς χώρας καὶ διαμορφῶνον τὴν μέσην κατὰ κεφαλὴν δαπάνην τῶν τουριστῶν εἰς 704 δολλάρια. Τὸ μεγαλύτερον ποσὸν ἔδαπανήθη εἰς τὴν Ἰταλίαν (118 ἑκατ.), ἀκολουθοῦν δὲ ή Ἀγγλία (112 ἑκατ.), ή Γαλλία (112 ἑκατ.), ή Γερμανία (66 ἑκατ.), ή Ἑλβετία (45 ἑκατ.) κ.ἄ. Εἰς τὰς προμνησθείσας χώρας ή μέση κατὰ κεφαλὴν δαπάνη τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν ἐκυμάνθη μεταξύ 142 καὶ 280 δολλαρίων. Οἱ προαναφερθέντες ἀριθμοὶ εἶναι ἐνδεικτικοὶ ὄχι μόνον τῆς σημαντικῆς συμβολῆς τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν τουριστικὴν ἀγοράν, ἀλλὰ καὶ τῶν διαγραφομένων προοπτικῶν διὰ μελλοντικὰς ἐξελίξεις ἀνωτέρου ἐπίπεδου. Τὸ 1963 αἱ δαπάναι τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν Εύρώπην καὶ Μεσόγειον ἀνῆλθον εἰς 735 ἑκατ. δολλαρίων, ἀντιπροσωπεύουσαι τὸ 36% τοῦ συνόλου τῶν τουριστικῶν δαπανῶν τῆς χώρας, ἀνελθουσῶν κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ εἰς 2.070 ἑκατ. δολλαρίων.²

4. Ἐπιδράσεις τουριστικοῦ συναλλάγματος ἐπὶ λοιπῶν μεγεθῶν ἰσοζυγίου πληρωμῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν

Εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ καὶ τὸ τουριστικὸν ἰσοζύγιον μιᾶς ἐκάστης τῶν χωρῶν τῆς Εύρώπης, αἱ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τοὺς ἀδήλους πόρους καὶ τὸ ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον, ὡς καὶ ή καθαρὰ θέσις τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, ἐκ τῶν ὁποίων θα διαπι-

1. OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE 1963*, Παρίσι 1964, σ. 60.

2. UIOOT, *Information letter No 45/1964, Travel Statistics*, σ. 3.

στωθῆ ἢ θέσις τὴν ὁποίαν κατέχει ὁ τουριστικὸς παράγων εἰς ἐκάστην χώραν, θὰ προσδιορισθῆ ὁ βαθμὸς τῆς ἐξαρτήσεως τοῦ κλάδου αὐτοῦ ἐκ τῶν ἄλλων ἐθνικῶν κλάδων καὶ θὰ προβληθοῦν αὐτομάτως αἱ ὑφιστάμεναι δυνατότητες διὰ περαιτέρω τουριστικὴν ἀνάπτυξιν.

Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ δίδει διὰ τὸ 1961 ὁ Πίναξ 5. Ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι εἰσέπραξαν τὸ περισσό-τερον συνάλλαγμα εἰς δολλάρια ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἶναι κατὰ σειράν ἡ Ἰταλία (755 ἑκατ.), ἡ Ἀγγλία (577 ἑκατ.), ἡ Γαλλία (563 ἑκατ.), ἡ Γερμανία (504 ἑκατ.), ἡ Ἑλβετία (421 ἑκατ.), ἡ Ἰσπανία (385 ἑκατ.) καὶ ἡ Αὐστρία (277 ἑκατ.). Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοί, ἐὰν συσχετισθοῦν μὲ τὸ δαπανώμενον ἀντιστοίχως διὰ τουρισμὸν ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ χωρῶν συνάλλαγμα, θὰ διαπιστωθῆ, ἐπὶ παραδείγματι, ὅτι ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γερμανία, καίτοι εἰσέπραξαν σημαντικὸν συνάλλαγμα, ἔχουν ἐν τούτοις παθητικὸν ἰσοζύγιον τουριστικῶν πληρωμῶν.

Ἡ σχέσις τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος πρὸς τοὺς ἀδήλους πόρους καὶ πρὸς τὸ ἐξαγωγικὸν συνάλλαγμα ἀποδεικνύει κατὰ τρόπον σαφῆ τὴν θέσιν τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος εἰς τὴν οἰκονομίαν ἐνὸς τόπου. Ἐκ τῆς συσχέτισεως τῶν ἀντιστοιχῶν μεγεθῶν διαπιστοῦται ὅτι αἱ χῶραι αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν μεγαλυτέραν ἐξάρτησιν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἶναι ἡ Αὐστρία, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Ἑλβετία, τῶν ὁποίων τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα καλύπτει τὸ 62%, 59% καὶ 43% ἀντιστοίχως τῶν ἀδήλων πόρων καὶ τὸ 23%, 51% καὶ 19% τοῦ ἐξαγωγικοῦ συναλλάγματος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἱ χῶραι αὐταὶ κατὰ μέγα ποσοστὸν στηρίζουν τὴν οἰκονομίαν των εἰς τὸν τουρισμὸν. Εἰς δευτέραν θέσιν ἀκολουθοῦν ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἑλλάς, τῶν ὁποίων αἱ σχέσεις τοῦ τουριστικοῦ των συναλλάγματος ὡς πρὸς μὲν τοὺς ἀδήλους πόρους εἶναι 31%, 25% καὶ 19% ἀντιστοίχως, ὡς πρὸς δὲ τὸ ἐξαγωγικὸν συνάλλαγμα 18%, 11% καὶ 26%. Ἡ Ἑλλάς εἶναι ἡ μόνη χώρα εἰς τὴν Εὐρώπην τῆς

ΠΙΝΑΞ 5

ΚΙΝΗΣΗ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΜΕΓΕΘΗ ΤΙΝΑ ΤΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ
ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΟCDE¹ ΚΑΤΑ ΤΟ 1961

(Είς έκαστ. δολαρίων)

Χώρα	Τουριστικών συνάλλαγμ (1)	*Αδηλοι πάρου ² (2)	*Εξαγωγαι (f.o.b.) (3)	Σχέσις % (1 πρὸς 2) (4)	Τουριστικαι δαπάναι (4)	*Αδηλοι πληρωμαι ² (5)	Εισαγωγαι (f.o.b.) (6)	Σχέσις % (4 πρὸς 5) (7)	Καθαρά θέσις (4 πρὸς 6) (8)
Γερμανία	504	2.977	13.180	17	4	868	10.762	22	8
Αυστρία	277	448	4.231	62	23	61	1.424	24	4
Βέλγιον-Λουξεμ.	414	1.036	4.146	11	2,7	136	4.100	15	3
Καναδάς	488	1.315	5.830	33	8	586	5.416	23	11
Δανία	120	488	1.533	25	8	89	1.766	25	5
*Ισπανία	385	649	759	59	51	54	1.038	28	5
ΗΠΑ	975	8.451	19.915	12	5	1.747	14.514	19	12
Γαλλία	563	2.223	5.335	25	11	353	4.822	21	7
*Ελλάς	62	319	234	19	26	19	561 ³	25	3,3
*Ιταλία	755	2.465	4.108	31	18	108	4.658	8	2,3
Νορβηγία	56	1.087	931	5	6	57	1.557	9	4
*Ολλανδία	159	1.415	4.087	11	4	153	4.455	17	3
*Αγγλία	577	6.404	10.816	9	5	636	11.194	11	6
Σουηδία	71	713	2.752	10	2,6	109	2.642	14	4
*Ελβετία	421	984	2.227	43	19	171	2.845 ³	30	6

1. Δέν περιλαμβάνονται η Τσεκωδία, η Γρηνλανδία, η Πορτογαλία και η Τουρκία, καθ' ὅσον δέν ὑπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

2. Αι ἄδηλοι συναλλαγαι περιλαμβάνουσι: τὰ ἔσοδα ἐκ μεταφορῶν (ναυτιλικῶν), τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα (ἐνεργητικῶν καὶ παθητικῶν), τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβόσματα, τὰ ἔσοδα ἐξ ἐπενδύσεων, τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Δημόσιου καὶ τὰς λοιπὰς εἰσπράξεις καὶ πληρωμὰς.

3. *ΑΞία c.i.f.

Π η γ η : OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1962*

ὁποίας τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγμα-
τος εἰς τὸ ἐξαγωγικὸν τοιοῦτον εἶναι μεγαλύτερον τοῦ ποσο-
στοῦ συμμετοχῆς εἰς τοὺς ἀδήλους πόρους. Τοῦτο ἔχει ὡς συν-
έπειαν τὴν ἀδυναμίαν ἰσοσκελίσεως τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου,
μὲ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν.

Ἐρευνῶντες τὸ παθητικὸν σκέλος τοῦ ἰσοζυγίου πληρω-
μῶν διαπιστοῦμεν ὅτι αἱ τουριστικαὶ δαπάναι τῶν τουριστι-
κῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν εἶναι σχετικῶς χαμηλότεραι καὶ ὡς
ἐκ τούτου μικρὸν ποσοστὸν ἀντιπροσωπεύουν ἐπὶ τῶν εἰσαγω-
γῶν (Ἰταλία 2,3%, Αὐστρία 4%, Ἑλλάς 3,3%, Ἰσπανία 5%
κλπ.). Παρ' ὅλα ταῦτα, εἰς δύο κατ' ἐξοχὴν τουριστικὰς χώρας
ὅπως ἡ Ἑλβετία καὶ ἡ Ἑλλάς, λόγῳ τοῦ δυσμενοῦς ἐμπορικοῦ
των ἰσοζυγίου, ἡ καθαρὰ θέσις τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν εἶναι
παθητικὴ διὰ τὸ 1961, τῆς μὲν Ἑλβετίας κατὰ 221 ἑκατ. δολ-
λαρίων, τῆς δὲ Ἑλλάδος κατὰ 84 ἑκατ.

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἀνωτέρω στοιχείων προκύπτει ὅτι ἡ
εὐρεῖα συμμετοχῆ τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος εἰς τὰ λοι-
πὰ μεγέθη τοῦ ἐνεργητικοῦ σκέλους τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν
εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς σημασίας τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος εἰς
τὴν ἐν γένει οἰκονομίαν τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ δηλωτικὴ τῶν
προοπτικῶν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον.

Εἰς τὰ αὐτὰ περίπου συμπεράσματα καταλήγομεν καὶ ἐκ
τῆς ἐρεύνης τῶν σχέσεων τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος (ἐν-
εργητικοῦ καὶ παθητικοῦ) πρὸς τὸ σύνολον τῶν λοιπῶν συν-
αλλαγματικῶν εἰσπράξεων καὶ πληρωμῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ
Πίνακος 6, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς δεδομένα τοῦ 1962.

Οὕτω αἱ χῶραι αἱ ὁποῖαι ἔχουν τὴν μεγαλυτέραν ἐξάρτη-
σιν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἶναι κατὰ σειράν: ἡ Ἰσπανία, τῆς ὁ-
ποίας αἱ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικαὶ εἰσπράξεις καλύ-
πτουν τὸ 31,3% τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγματικῶν τῆς εἰσ-
πράξεων, ἡ Αὐστρία, μὲ ἀντίστοιχον κάλυψιν 19%, ἡ Ἰρλαν-
δία μὲ 16,1%, ἡ Ἑλβετία μὲ 14,4% καὶ ἡ Ἰταλία καὶ ἡ Ἑλλάς

Π Ι Ν Α Κ Η 6

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΥΤΟΥ ΠΡΟΣ ΤΟ ΣΥΝΟΛΟΝ ΤΟΥ ΙΣΟΖΗΤΙΟΥ
ΠΛΗΡΩΜΩΝ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ ΟCDE ΚΑΤΑ ΤΟ 1962

(Είς έκαστ. δολλοζίον)

Χώρα	Τουριστικόν "Αθροισμὸν συνάλλαγμάς πάροδος" (1)	Τουριστικόν "Αθροισμὸν πάροδος" (2)	"Εξαιρουμένη (f.o.b.)" (3)	Σύνολον (2) + (3) (4)	Σχέσις % (1 πρὸς 4) (5)	Τουριστικαὶ ἀναπόδοσις (6)	"Αθροισμὸν πληρωμάτων" (6)	Εισαγωγαι (f.o.b.) (7)	Σύνολον (6) + (7) (8)	Σχέσις % (5 πρὸς 8)	Καθαρὸ θέρσις ἰσοζ. πληρωμάτων
Γερμανία	540	2.762	13.260	16.562	3,3	1.121	3.486	11.543	16.150	6,9	+ 412
Αὐστρία	354	607	1.260	1.867	19,0	74	348	1.455	1.803	4,1	+ 64
Βέλγιον-Λουξεμ.	132	1.092	3.776	4.868	2,7	180	1.020	3.776	4.796	3,8	+ 72
Καναδάς	524	904	6.382	7.810	6,7	571	2.049	5.954	8.574	6,7	- 764
Δανία	130	513	1.648	2.161	6,0	109	388	2.020	2.408	4,5	- 247
Ἰσπανία	513	336	788	1.637	31,3	47	169	1.494	1.710	2,7	- 78
ΗΠΑ	921	9.311	20.479	29.790	3,1	1.905	9.310	16.145	25.455	7,5	+ 4.335
Γαλλία	639	1.672	5.909	8.220	7,8	441	1.466	5.394	7.301	6,0	+ 919
Ἑλλάς	76	412	243	655	11,6	22	81	6904	771	2,9	- 116
Ἰσπανία	128	330	463	793	16,1	54	117	7444	861	6,3	- 68
Ἰσπανία	1	39	84	123	0,8	3	32	84	116	2,6	+ 7
Ἰταλία	847	1.894	4.581	7.322	11,6	124	1.438	5.459	7.021	1,8	+ 301
Νορβηγία	65	4.207	1.050	2.257	2,9	64	760	1.718	2.478	2,6	- 221
Ὀλλανδία	191	1.561	4.421	5.982	3,2	173	1.112	4.680	5.792	3,0	+ 190
Ἀγγλία	616	6.115	11.167	17.898	3,4	672	5.342	11.366	17.380	3,9	+ 518
Σουηδία	76	822	2.927	3.749	2,0	129	641	3.116	3.757	3,4	+ 254
Ἑλβετία	473	847	2.437	3.284	14,4	192	611	3.196	3.807	5,1	- 523
Τουρκία	8	131	399	530	1,5	18	196	567	763	2,4	- 233

1. Δὲν περιλαμβάνεται ἡ Πορτογαλία, καθ' ὅσον δὲν ὑπάρχουν διαθέσιμα στοιχεία.

2. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ διεθνῆς μεταφοραὶ.

3. Αἱ ἐθελιοι συναλλαγαι περιλαμβάνονται: τὰ ἔσοδα ἐκ μεταφορῶν (ναυτιλιακῶν), τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα (ἐνεργητικῶν καὶ παθητικῶν), τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα, τὰ ἔσοδα ἐξ ἐπενδύσεων, τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Δημοσίου καὶ λοιπὰς εἰσπράξεις καὶ πληρωμάς.

4. Ἄξια c.i.f.

Π η γ η : OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1963*

μέ 11,6%· πρόκειται δηλαδή διά τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζονται ὡς αἱ πλέον ἀνεπτυγμέναι τουριστικῶς.

Τὴν μικροτέραν συμμετοχὴν τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν συναλλαγματικῶν εἰσπράξεων ἐμφανίζουν αἱ χῶραι αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὰς μεγαλύτερας τουριστικὰς ἀγοράς, ὅπως αἱ ΗΠΑ, με συμμετοχὴν τουριστικοῦ συναλλάγματος 3,1%, ἡ Γερμανία με 3,3%, ἡ Ἀγγλία με 3,4% κ.ο.κ. Αἱ ἐν λόγῳ χῶραι, ἀντιθέτως, δαπανοῦν τὰ μεγαλύτερα ποσὰ συναλλάγματος διὰ τουρισμόν. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ Ἀμερικὴ κατὰ τὸ 1962 ἐδαπάνησε 1.905 ἑκατ. δολλαρίων, ἤτοι τὸ 7,5% τῶν συναλλαγματικῶν τῆς δαπανῶν, ἡ Γερμανία 1.121 ἑκατ. δολλαρίων, ἤτοι τὸ 6,9%, καὶ ἡ Ἀγγλία 672 ἑκατ., ἤτοι τὸ 3,9%.

Εἰδικῶς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, αἱ μὲν συναλλαγματικαὶ τῆς εἰσπράξεις ἐκ τοῦ τουρισμοῦ καλύπτουν, ὡς ἀνεφέραμεν καὶ ἀνωτέρω, τὸ 11,6% τῶν συναλλαγματικῶν τῆς ἐσόδων, αἱ δὲ τουριστικαὶ δαπάναι τὸ 2,9% τῶν συναλλαγματικῶν τῆς δαπανῶν.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

5' Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΪΚΟΥ

Ἡ γεωγραφικὴ θέσις ἑνὸς τόπου δὲν προωθεῖ, βεβαίως, αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν, τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν, ἐφ' ὅσον δὲν συντρέχουν παραλλήλως καὶ ὠρισμένοι ἄλλοι βασικοὶ ὄροι, μεταξὺ τῶν ὁποίων εἶναι ἡ ὑπαρξίς φυσικῶν καὶ πολιτιστικῶν προϋποθέσεων, ἡ διάθεσις ἐπαρκῶν μέσων ὑποδοχῆς, ἡ ἐξασφάλισις ἐξειδικευμένης ἐξυπηρετήσεως, ἡ ἀνύψωσις τῆς ὀργανωτικῆς στάθμης εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας κ.ά. Οὐχ ἦττον ὅμως, διὰ νὰ διαπιστωθοῦν εἰδικώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα αἱ ὑφιστάμεναι δυνατότητες ἀναπτύξεως τοῦ τουρισμοῦ τῆς ἐκ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ ἡ θέσις αὐτῆς ἔναντι τῆς εὐρωπαϊκῆς τουριστικῆς κινήσεως, διὰ νὰ προσδιορισθῇ καὶ ὁ βαθμὸς τοῦ ἀναμενομένου ἐπηρεασμοῦ ἐπὶ τῆς ἀνοδικῆς πορείας τῆς τουριστικῆς τῆς ἐξελίξεως.

Οἱ λόγοι οἱ ὅποιοι ὑπαγορεύουν τὴν ἐρευναν τῆς ἑλληνικῆς θέσεως ἐντὸς τῆς εὐρύτερας τουριστικῆς ἀγορᾶς τῆς Εὐρώπης δὲν εἶναι ἀπλῶς ἱστορικοὶ ἢ γεωγραφικοὶ ἀλλὰ οὐσιαστικοί, ἀφοῦ τὰ 2/3 τῆς τουριστικῆς τῆς κινήσεως προέρχονται ἀπὸ τὸν ἑὐρωπαϊκὸν τῆς Εὐρώπης. Βάσει τοῦ κατωτέρω Πίνακος 7, προκύπτει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 οἱ προερχόμενοι ἐκ κρατῶν τῆς Εὐρώπης τουρίσται ἀντεπροσώπευον τὸ 61,6%-62,9%, οἱ προερχόμενοι ἐκ κρατῶν τῆς Ἀμερικῆς τὸ 24%-26,2%, ἐξ ὧν τὸ 90% ἀντιπροσωπεύει τουρίστας τῶν ΗΠΑ, καὶ οἱ προερχόμενοι ἐκ τῶν λοιπῶν κρατῶν τῆς Ἀσίας, τῆς Ἀφρικῆς, τῆς Ὠκεανίας (Αὐστραλία) καὶ τῆς ΕΣΣΔ, ἀντεπροσώπευον μόλις τὸ 12% τῆς ὅλης τουριστικῆς κινήσεως τῆς Ἑλλάδος. Δηλαδὴ ἡ ἑλληνικὴ τουριστικὴ δραστηριότης βασιζέται εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν καὶ βορειοαμερικανικὸν τουρισμόν.

Ἐπὶ συνόλου 396.408 ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1963 ἐξ Εὐρώπης τουριστῶν, οἱ 210.257, ἤτοι τὸ 53,3%, προέρχονται ἀπὸ χώρας τῆς Εὐρωπαϊκῆς Οἰκονομικῆς Κοινότητος. Τοῦτο εἶναι ἰδιαίτερος σημαντικόν, διότι προβλέπεται σύστημα σταδιακῆς ἄρσεως τῶν ὑφισταμένων ἐμποδίων εἰς τὴν μετακίνησιν τῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ προσώπων καὶ παραλλήλως εἰδικῶν προνομιακῶν διευκολύνσεων.

Π Ι Ν Α Κ Σ 7

ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ¹ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑΣ ΠΕΡΙΟΧΑΣ² ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1960-1963

Περιοχαὶ	1960	%	1961	%	1962	%	1963	%
Εὐρώπη	196.947	62,5	256.892	62,9	319.398	62,8	396.408	61,6
Ἀσία	21.302	6,7	29.868	7,3	47.882	9,4	60.680	9,4
Ἀφρική	7.391	2,3	9.973	2,4	11.362	2,2	11.743	1,8
Ἀμερική	82.819	26,2	104.350	25,6	121.927	24,0	164.402	25,6
Ὠκεανία	4.113	1,3	5.714	1,4	6.006	1,2	7.975	1,2
ΕΣΣΔ	115	—	259	—	639	0,1	645	0,1
Ἀκαθόριστοι	3.118	1,0	1.853	0,4	1.607	0,3	2.175	0,3
	315.805	100	408.909	100	508.821	100	644.038	100

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ἑαυτὰς ομάδας περίπλου περιηγηταί, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες ἐξωτερικοῦ.

2. Αἱ γεωγραφικαὶ περιοχαὶ καθωρίσθησαν βάσει τῆς ὑπηκοότητος τῶν περιηγητῶν.

Πηγή: ΕΣΥΕ

Ἐφ' ὅσον λοιπὸν ἡ ἑλληνικὴ τουριστικὴ δραστηριότης στηρίζεται κατὰ βάσιν εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν τουρισμὸν, θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ποία εἶναι ἡ θέσις αὐτῆς εἰς τὴν τουριστικὴν ἐν γένει κίνησιν τῆς Εὐρώπης. Συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος 8, ἀπὸ ἀπόψεως τουριστικῆς κινήσεως ἡ Ἑλλάς κατέχει τὴν δεκάτην πέμπτην θέσιν, μὲ 541 χιλιάδας ἀφίξεις, προηγουμένη τῆς Πορτογαλίας, τοῦ Λουξεμβούργου, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἰσλανδίας καὶ καλύπτουσα μόλις τὸ 0,9% τῆς ὅλης τουριστικῆς κινήσεως τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἀνῆλθε κατὰ τὸ ἔτος 1962 εἰς 58,7 ἑκατομμύρια. Ἐνδεικτικῶς καὶ μόνον ἀναφέρομεν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἡ Ἰταλία ἐδέ-

Π Ι Ν Α Κ 8

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΟΥ Ο.Σ.Ε. ΚΑΤΑ ΤΟ 1962,
ΩΣ ΚΑΙ ΥΠΑΡΧΟΝ ΕΙΣ ΑΥΤΑΣ ΕΞΟΔΟΧΡΗΣΤΙΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ¹

Χώροι	² Αφίξεις (εις χιλιάδας)	%	Εισπράξεις Πληρωμαί Υπόλοιπων (εις εκατομμύρια δολλαρίων)	Κλίμα ⁴	Κλίμα ανά 1.000 κατοίκους	Κατά κεφαλήν δαπάνη εις δολ.
Ίταλία	10.350	19,3	847	124	+723	17,1
Γαλλία	5.975	11,1	639	441	+198	35,5
Έλβετία	5.579	10,4	473	192	+281	39,0
Γερμανία	5.323	9,9	540	1.121	-581	12,3
Αυστρία	5.620	10,5	354	74	+280	42,5
Ίσπανία	7.726	14,4	513	47	+466	9,1
Βέλγιον	2.313	4,3	92	120	-28	13,2
Άγγλία	1.955	3,7	616	672	-56	20,2
Όλλανδία	1.557	2,9	191	173	+18	216,823
Ιρλανδία	4.459	2,7	128	54	+74	11,9
Γιουγκοσλαβία	1.241	2,3	40	123	+28	2,7
Δανία	1.200 ³	2,2	130	109	+21	46,700
Σουηδία	1.000 ³	1,8	76	129	-53	66,500 ²
Νορβηγία	900 ³	1,6	65	64	+1	68,730
Έλλάς	541	1,0	76	22	+54	56,612
Πορτογαλία	409	0,8	35 ³	15 ³	+20	44,055
Λουξεμβούργον	360 ³	0,7	40	60	-20	11,800
Τουρκία	173	0,3	8	18	-10	20,000 ²
Ίσλανδία	17	0,1	1	3	-2	4,000 ³
	53.698	100	4.864	3.450	+1.414	5.587.465

1. Περιλαμβάνονται τα ξενοδοχεία, οι πανσιόν, τα πανδοχεία και τα motels.

2. Βάσει στοιχείων τοῦ 1959.

3. Υπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

4. Βάσει στοιχείων τοῦ 1961 (31/12).

Π η γ η : OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1963*

χθη 10,3 εκατ. τουρίστας, καλύψασα τὸ 19,3% τῆς εὐρωπαϊκῆς κινήσεως, ἡ Ἰσπανία 7,7 εκατ., ἤτοι τὸ 14,4%, ἡ Γαλλία 5,9 εκατ., ἤτοι τὸ 11,1% κ.ο.κ. Ἀπὸ ἀπόψεως εἰσπράξεων τουριστικοῦ συναλλάγματος, εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς, ἡ Ἑλλάς κατέχει μετὰ τῆς Σουηδίας τὴν δεκάτην τρίτην θέσιν μετὰ 76 ἑκατ. δολλαρίων, ποσὸν ἀντιπροσωπεύον τὸ 1,6% τοῦ εἰσπραχθέντος συνολικῶς ἐν Εὐρώπῃ συναλλάγματος, ἀνελθόντος εἰς 4,8 δισεκατ. δολλαρίων. Τὸ ποσὸν αὐτὸ δίδει τὸ προβάδισμα εἰς τὴν Χώραν μας ἔναντι, κατὰ σειρᾶν, τῆς Νορβηγίας, τοῦ Λουξεμβούργου, τῆς Πορτογαλίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Ἰσλανδίας. Ἀπὸ ἀπόψεως καθαρᾶς θέσεως τουριστικοῦ ἰσοζυγίου, ἡ Χώρα μας κατέχει τὴν ἐβδόμην θέσιν, μετὰ ἐνεργητικὸν ὑπόλοιπον 54 ἑκατ. δολλαρίων, ἐπομένῃ τῆς Ἰταλίας, τῆς Ἰσπανίας, τῆς Αὐστρίας, τῆς Ἑλβετίας, τῆς Γαλλίας καὶ τῆς Ἰρλανδίας. Εὐνοϊκωτέρα εἰσέτι εἶναι ἡ θέσις της καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ κεφαλὴν δαπάνην τῶν τουριστῶν της, ἡ ὁποία ἀνέρχεται εἰς 141 δολλάρια, ἐπομένῃ μόνον τῆς Ἀγγλίας (315 δολλάρια), ἡ ὑψηλὴ δαπάνη τῆς ὁποίας ὀφείλεται εἰς εἰδικούς λόγους. Τέλος, ἀπὸ ἀπόψεως ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ ἡ Ἑλλάς κατέχει εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς τὴν δωδεκάτην θέσιν μετὰ 56.612 κλίνας εἰς ξενοδοχεῖα, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸ 1,0% τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Εὐρώπης, ἀνελθὸν κατὰ τὴν 31.12.1961 εἰς 5.587.465 κλίνας. Ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τὸν πληθυσμὸν της, ἡ Ἑλλάς διαθέτει 6,8 κλίνας ἀνὰ χιλίους κατοίκους, μικρὸν σχετικῶς ἀριθμὸν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τουριστικῶς προηγμένας χώρας καὶ δὴ τὴν Αὐστρίαν, ἡ ὁποία διαθέτει 42,5 κλίνας ἀνὰ χιλίους κατοίκους, τὴν Ἑλβετίαν 39, τὴν Γαλλίαν 35,5 καὶ τὴν Ἰταλίαν 17,1. Πάντως, ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται καὶ ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς εἰς καλυτέραν θέσιν ἔναντι τῆς Πορτογαλίας, τῆς Ἰσλανδίας, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Τουρκίας.

Συγκρίνοντες τὰ διάφορα μεγέθη τῆς ἑλληνικῆς τουριστι-

κῆς δραστηριότητος πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν εὐρωπαϊκῶν χωρῶν, διαπιστοῦμεν ὅτι εἴμεθα οἱ οὐραγοὶ τῆς εὐρωπαϊκῆς τουριστικῆς κινήσεως, ἀφοῦ ἡ συμμετοχή μας εἰς ὅλα τὰ μεγέθη εἶναι 1% περίπου, εὐρισκόμεθα δηλαδὴ μεταξύ τῶν προηγμένων καὶ μὴ προηγμένων τουριστικῶς χωρῶν. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ἡ ἀνάπτυξις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἐπιβάλλεται συγκέντρωσις ὅλων τῶν προσπαθειῶν πρὸς ἀξιοποίησιν τῶν δυνατοτήτων τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προσεγγίσεως τῶν μεγεθῶν μας εἰς τὰ ἐπίπεδα τῶν τουριστικῶς προηγμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης.

Ζ' ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ.

Ἡ συμμετοχὴ τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Εὐρωπαϊκὴν Οἰκονομικὴν Κοινότητα θὰ ἐπηρεάσῃ ἀποφασιστικῶς τὴν τουριστικὴν τῆς οἰκονομίαν, ἐφ' ὅσον ὁ τουρισμὸς ὡς οἰκονομικὴ δραστηριότης ἀπτεταί ἀμέσως ἢ ἐμμέσως τῶν ἐπιδιώξεων τῆς Κοινότητος, καίτοι τὸ θετικὸν αὐτὸ ἀποτέλεσμα θεωρεῖται ἀπὸ μὲν τοὺς αἰσιοδόξους ὡς προϊόν ἀνόδου τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ ἰσορρόπου ἀναπτύξεως ὅλων τῶν παραγωγικῶν κλάδων, ἀπὸ δὲ τοὺς ἀπαισιοδόξους ὡς προϊόν καθηλώσεως τοῦ βιοτικοῦ ἐπιπέδου καὶ μαρασμοῦ βασικῶν παραγωγικῶν κλάδων, μὲ συνέπειαν τὴν μεταβολὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς ἐπαρχίαν τῆς Εὐρώπης, χρησιμεύουσαν ὡς τόπον ἀναψυχῆς.¹

Διὰ τὰ διαπιστωθῶν αἱ προοπτικαὶ τῆς ἀναμενομένης τουριστικῆς μας ἀναπτύξεως ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Χώρας μας εἰς τὴν Ε.Ο.Κ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶν οἱ ὅροι τῆς συνθήκης συνδέσεως οἱ ὅποιοι δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν, αἱ τουριστικαὶ δυνατότητες τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος ὡς πελάτου πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐντὸς τοῦ χώρου τούτου.²

Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ συνθήκη τῆς Ρώμης δὲν περιλαμβάνει διατάξεις αἱ ὅποια προβλέπουν εἰδικὰ ὄργανα διὰ τὴν μελέτην τῶν τουριστικῶν προβλημάτων. Ὑπὸ τὴν πίεσιν ὅμως τῶν πραγμάτων, ἡ Ἐπιτροπὴ τῆς Κοινότητος ἤρχισεν ἀπὸ τινος χρόνου νὰ μελετᾷ τὰ ἀπασχολοῦντα τὰ κράτη-μέλη προβλήματα τοῦ τουριστικοῦ τομέως, προσπαθοῦσα νὰ ἐξεύρη κοι-

1. Ἀγγ. Θ. Ἀγγελοπούλου, «Ὁ ρόλος τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν», *Νέα Οἰκονομία*, τεύχος 5/1962, σ. 373.

2. Μιλτ. Λογοθέτη, *Προσαρμογὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὰς συνθήκας τῆς Ε.Ο.Κ.*, Ἀθῆναι 1963, σσ. 16-28.

νήν βάσιν χαράξεως μιᾶς γενικῆς τουριστικῆς πολιτικῆς ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος καὶ τρόπων ἀντιμετωπίσεως τῶν προβλημάτων τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τόσον τὰς τουριστικὰς ἐκμεταλλεύσεις ὅσον καὶ τοὺς τουρίστας.¹

1. Ὅροι τῆς Συνθήκης Συνδέσεως ἐπηρεάζοντες τὸν τουρισμὸν

Ἡ δυνάμει τῆς Συμφωνίας τῶν Ἀθηνῶν τῆς 9ης Ἰουλίου 1961 πραγματοποιηθεῖσα σύνδεσις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ ἐδημιούργησε διὰ τὴν Χώραν μας μεταβατικὸν καθεστῶς εἰδικῶν εὐνοϊκῶν ρυθμίσεων, αἱ ὁποῖαι ἐκρίθησαν ἀναγκαῖαι διὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας εἰς τὰς συνθήκας τῆς ΕΟΚ. Τοῦτο θὰ ἐπηρεάσῃ ἐμμέσως τὸν ἐλληνικὸν τουρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀντιθέτως θὰ ἐπηρεασθῇ ἀμέσως ἀπὸ εἰδικούς ὅρους τῆς Συμφωνίας, οἱ σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων εἶναι:

α) Ἡ προβλεπομένη οἰκονομικὴ ἐνοποίησης τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν ἑξ κρατῶν, ἥτοι μεθ' ἑνὸς χώρου 170 ἑκατ. κατοίκων ὑψηλοῦ εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου, διευρύνει τὰ περιθώρια προσελκύσεως τουριστῶν ἀπὸ ἕνα χῶρον ἀπὸ τὸν ὁποῖον καὶ σήμερον συγκριτικῶς προέρχονται οἱ περισσότεροι ἐπισκέπται τῆς Χώρας.

β) Ἡ προβλεπομένη προοδευτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθέρου κυκλοφορίας προσώπων, ὑπηρεσιῶν καὶ κεφαλαίων ἐντὸς τῶν χωρῶν τῆς Κοινότητος θὰ ἐνισχύσῃ ἀποφασιστικῶς τὴν τουριστικὴν μας ἀνάπτυξιν διὰ τοὺς ἑξῆς εἰδικώτερον λόγους: Πρῶτον, διότι ἡ ἐλευθέρου κυκλοφορία προσώπων συνεπάγεται τὴν κατάργησιν τῶν ὑφισταμένων σήμερον ἀστυνομικῶν, ὑγειονομικῶν καὶ τελωνειακῶν ἐλέγχων. Δεύτερον, διότι ἡ ἐλευθέρου κυκλοφορία ὑπηρεσιῶν ἐπιτρέπει, ὑπὸ ὠρι-

1. Giuseppe Caron, «Aspetti e progetti di una integrazione turistica nella Comunità Economica Europea», εἰς *Atti del terzo congresso sui problemi economici del turismo*, Μιλάνου 1963, σ. 79.

σμένες προϋποθέσεις, τὴν ἴδρυσιν ἐνταῦθα ξένων τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος. Τρίτον, διότι ἡ ἐλευθέρα κυκλοφορία κεφαλαίων διευκολύνει τὰς εἰς τουριστικὰς ἐπιχειρήσεις ἐπενδύσεις εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένων κεφαλαίων, ἢ ἀπόδοσις τῶν ὁποίων εἶναι μεγαλυτέρα ἀπὸ ὅ,τι εἰς τὰς χώρας τῆς Κοινότητος.

γ) Ἡ προβλεπομένη σταδιακὴ καθιέρωσις κοινῆς πολιτικῆς εἰς τὰς μεταφοράς, ἰδιαιτέρως προσώπων, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ναύλους, τὰς ἐπιδοτήσεις κλπ., ἀποτελεῖ σπουδαιότατον παράγοντα προωθήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ. Ἡ Ἑλλάς, εὐρισκομένη μακρὰν τῶν μεγάλων τουριστικῶν ρευμάτων, διαμορφώνει ὑψηλὸν κόστος μετακινήσεων διὰ τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὸν χώρον τῆς Κοινότητος ἐπισκέπτας της, γεγονός τὸ ὁποῖον ἐπιδρᾷ ἐπὶ τῆς τουριστικῆς της κινήσεως. Εἶναι, συνεπῶς, προφανῆς ἡ ὠφέλεια διὰ τὸν τουρισμὸν ἐκ τῆς καθιερώσεως ἐνιαίου τιμολογίου μεταφορᾶς προσώπων.

δ) Ἡ προβλεπομένη προοδευτικὴ ἐναρμόνισις τῆς νομισματικῆς πολιτικῆς θὰ ἔχη ὡς συνέπειαν τὴν ἄρσιν τῶν ὑφισταμένων συναλλαγματικῶν περιορισμῶν καὶ τὴν πλήρη ἐφαρμογὴν τῶν ἀρχῶν τῆς ἐλευθέρας μετατρεψιμότητος τῶν νομισμάτων, μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν νομισματικὴν ἐνοποίησιν τῶν κρατῶν-μελῶν τῆς Κοινότητος.

2. Τουριστικαὶ δυνατότητες τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ καὶ Ἑλλάς

Πρὸς διαπίστωσιν τοῦ βαθμοῦ τῆς ἀναμενομένης ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Χώρας εἰς τὸν χώρον τῆς ΕΟΚ, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τὸ οἰκονομικὸν ποιὸν τῶν συνεταίρων μας καὶ αἱ τουριστικαὶ τῶν δυνατότητες. Προσδιοριστικὰ δεδομένα τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων εἶναι ἡ ἀριθμητικὴ σύνθεσις τοῦ πληθυσμοῦ τοῦ χώρου αὐτοῦ, τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν κατοίκων, ἢ ἔφεσις αὐτῶν πρὸς τουρισμὸν, τὸ δαπανώμενον διὰ τουρισμὸν συν-

άλλαγμα, καί, γενικώτερον, ή τουριστική αὐτῶν δραστηριότης, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ κατωτέρω Πίνακος 9.

Ὁ πληθυσμὸς τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος συνιστᾷ τὸ πρῶτον στοιχεῖον τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων ὄχι μόνον διὰ τοῦ ὄγκου του ἀλλὰ κυρίως διὰ τῆς ποιοτικῆς του συνθέσεως, ή ὁποία, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ὑπαρξίν ὑψηλοῦ κατὰ κεφαλὴν εἰσοδήματος, δημιουργεῖ ἀνεπτυγμένην ἔφεσιν πρὸς τουρισμόν. Σημειοῦται ἐνταῦθα ὅτι τὸ μέσον κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν κατοίκων τῆς Κοινότητος ἀνήρχετο τὸ 1961 εἰς 1.010 δολλάρια. Ἔτερον στοιχεῖον προσδιοριστικὸν τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων ἀναπτύξεως τοῦ ἐκ τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος τουριστικοῦ ρεύματος πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἶναι τὸ δαπανώμενον ὑπὸ τῶν χωρῶν αὐτῆς διὰ τὸν τουρισμόν συνάλλαγμα, τὸ ὕψος τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ 1962 ἀνῆλθεν εἰς 2.039 ἑκατ. δολλαρίων. Ἡ Γερμανία, ή Γαλλία καὶ ή Ὁλλανδία ἀποτελοῦν τοὺς καλύτερους πελάτας τοῦ ἐντὸς τῆς περιοχῆς τῆς Κοινότητος χώρου,

Π Ι Ν Α Κ Σ 9

ΠΑΝΘΥΣΜΟΣ, ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΑΙ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΟΚ ΚΑΤΑ ΤΟ 1962

Χῶραι	Πληθυσμὸς ¹ (εἰς ἑκατ.)	Εἰσόδημα ¹ (εἰς δολλάρια)	Ἀφίξεις ² (εἰς χιλ.)	Ἔσοδα (εἰς ἑκατ. δολλαρίων)	Ἔξοδα (εἰς ἑκατ. δολλαρίων)	Υπόλοιπον
Βέλγιον	9,4	1.190	2.313	92	120	— 28
Γαλλία	45,3	1.080	5.975	639	441	+198
Γερμανία	55,2	1.260	5.323	540	1.121	—581
Ἰταλία	49,3	630	10.350	847	124	+723
Λουξεμβούργον	0,4	1.300	360 ³	40	60	— 20
Ὁλλανδία	11,3	1.040	1.557	191	173	+ 18
Σύνολον ΕΟΚ	170,9	1.010	25.878	2.349	2.039	+310
Ἑλλάς	8,6	300	541	76	22	+ 54
Γενικὸν σύνολον	179,5	980	26.419	2.425	2.061	+364
Ἑλλάς ἐπὶ ΕΟΚ	5%	—30%	2,09%	3,24%	1,08%	—

1. Ἀναφέρονται εἰς δεδομένα τοῦ 1961.

2. Περιλαμβάνονται μόνον οἱ διαμείναντες εἰς ξενοδοχεῖα τουρίσται.

3. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

Π η γ ή : Δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν τουριστικὴν κίνησιν, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1963*

καθ' ὅσον πραγματοποιοῦν τὰς μεγαλύτερας δαπάνας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ἣ ὁποία, πραγματοποιοῦσα τὰς μεγαλύτερας εἰσπράξεις, ἐπωφελεῖται περισσότερο τῶν ἄλλων τῆς ἐν Εὐρώπῃ τουριστικῆς κινήσεως. Ἀπόδειξις ὅτι, ἐπὶ διακινήθεντων κατὰ τὸ 1962 εἰς τὸν χώρον τῆς Κοινότητος 25,8 ἑκατ. τουριστῶν, 10,3 ἑκατ., ἦτοι τὸ 40%, ἐπεσκέφθησαν τὴν Ἰταλίαν. Ἐνδεικτικὸν ἐπίσης τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος ἐκείνης χώρας εἶναι καὶ ἡ θέσις τοῦ τουριστικοῦ ἰσοζυγίου, τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται ἐνεργητικὸν διὰ τὴν Ἰταλίαν (+723), τὴν Γαλλίαν (+198) καὶ τὴν Ὀλλανδίαν (+18), παθητικὸν δὲ διὰ τὴν Γερμανίαν (-581), τὸ Βέλγιον (-28) καὶ τὸ Λουξεμβούργον (-20 ἑκατομμύρια).

Ἀπὸ ἀπόψεως πληθυσμοῦ ἡ Ἑλλάς ἀντιπροσωπεύει τὸ 5% τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κοινότητος. Ἀπὸ ἀπόψεως εἰσοδήματος κατέχει τὴν τελευταίαν θέσιν, ἀφοῦ τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημά της εἶναι χαμηλότερον κατὰ 30% τοῦ μέσου ὅρου τῶν κρατῶν-μελῶν τῆς Κοινότητος. Ἡ τουριστικὴ της κίνησις ἀντιπροσωπεύει τὸ 2,1% τῆς κινήσεως τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος καὶ τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικὰ ἔσοδα τὸ 3,2%, διαμορφώνοντα ἐνεργητικὸν τουριστικὸν ἰσοζύγιον. Ἡ σύγκρισις τῶν μεγεθῶν αὐτῶν δίδει τὸν βαθμὸν τῶν διαγραφόμενων δυνατοτήτων ἀναπτύξεως τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος μετὰ βεβαιότητος θὰ ἐπωφεληθῇ τῶν δημιουργουμένων νέων συνθηκῶν διὰ τὴν καταλάβῃ σημαντικὴν θέσιν εἰς τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος.

3. Ἐνδοκοινοτικὴ τουριστικὴ δραστηριότης

Διὰ τὴν ἔχωμεν σαφεστέραν γνῶσιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐντὸς τῆς Κοινότητος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κατὰ χώραν διάρθρωσιν τῆς κινήσεως αὐτῆς, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 10.

Τὸ σύνολον τῶν ἐντὸς τῆς Κοινότητος διακινήθεντων κατὰ

ΠΙΝΑΚ 10

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΧΩΡΩΝ ΤΗΣ ΕΟΚ ΚΑΤΑ ΤΟ 1962

(Είς χιλιάδας)

Χώρα προελεύσεως	Βέλγιον	Γαλλία	Γερμανία	Ιταλία	Λουξεμβ.	Ολλανδία	Σύνολον ΕΟΚ	Ελλάς	Γενικόν σύνολον επί ΕΟΚ	Ελλάς
Βέλγιον	—	1.009	323 ¹	220 ¹	205	85 ¹	1.842	10	1.852	0,5%
Γαλλία	975	—	500	1.208	69	124	2.876	52	2.928	1,8%
Γερμανία	488	800	—	1.859	52	487	3.686	69	3.755	1,8%
Ιταλία	129	465	266	—	35 ¹	37	932	28	960	3,0%
Λουξεμβούργον	119	46	30 ¹	29 ¹	—	40 ¹	234	4 ¹	235	0,5%
Ολλανδία	432	431	771	254	124	—	2.012	8	2.020	0,4%
Σύνολον ΕΟΚ	2.143	2.751	1.890	3.570	485	743	11.582	168	11.750	1,4%
Ελλάς	19	30 ¹	56	68	4 ¹	10 ¹	184	—	184	—
Γενικόν σύνολον	2.162	2.781	1.946	3.638	486	753	11.766	168	11.934	—
Ελλάς επί ΕΟΚ	0,8%	1,0%	2,9%	1,9%	0,2%	1,3%	1,6%	—	—	—

1. Υπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

Πηγή: OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1963*

τὸ 1962 τουριστῶν προελεύσεως ἀποκλειστικῶς ἰδικῆς τῆς ἀνῆλθεν εἰς 11,5 ἑκατ., ἀντιπροσωπεῦον τὸ 45% τῆς συνολικῆς τῆς κινήσεως. Ἡ θέσις τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν εἰς τὸν Πίνακα δεικνύει καθέτως μὲν τὰς ἀφίξεις (εἰσροαί), τὴν τουριστικὴν δηλαδὴ κίνησιν, ὀριζοντίως δὲ τὰς ἀναχωρήσεις (ἐκροαί) τῶν ἡμεδαπῶν διὰ τουριστικούς ἀποκλειστικῶς λόγους. Τὸ μέγεθος αὐτὸ εἶναι ἐνδεικτικὸν τῆς πρὸς τουρισμὸν ἐφέσεως.

Ἡ σημερινὴ θέσις τῆς Χώρας μας δὲν ἐπιδέχεται συγκρίσεις, ἀφοῦ οἱ μὲν ἀφιχθέντες εἰς αὐτὴν ἐκ τοῦ χώρου τούτου (168.000) ἀντιπροσωπεύουν μόλις τὸ 1,4% τῆς ἐντὸς τῆς Κοινότητος κινήσεως, οἱ δὲ ἀναχωρήσαντες μὲ προορισμὸν αὐτὴν (184.000) ἀντιπροσωπεύουν τὸ 1,6%. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ παρέχουν σοβαρὰς ἐνδείξεις περὶ αὐξήσεως τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κοινότητος.

4. Τουριστικὴ κίνησις πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκ τῆς ΕΟΚ

Ἐκ τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως τῆς περιόδου 1960-1963 (βλ. Πίνακα 11) προκύπτει ὅτι, συγκριτικῶς, ὁ κύριος ὄγκος τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ προέρχεται ἀπὸ τὰς χώρας τῆς Κοινότητος. Πέραν τούτου, καὶ ἡ ἐξέλιξις τῆς ἐκ τῶν περιοχῶν αὐτῶν κινήσεως κατὰ τὴν ἰδίαν περίοδον εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς αὐξητικῆς τάσεως τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ΕΟΚ προερχομένων τουριστῶν, ἀφοῦ ἡ ἐτησίαι ἑκατοστιαία σύνθεσις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὴν προερχομένην ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ΕΟΚ, διευρύνεται συνεχῶς εἰς βᾶρος τῶν ἄλλων περιοχῶν. Εἰδικώτερον, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961-1963 ἐξέλιξιν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως κατὰ περιοχάς, παρατηροῦμεν καὶ πάλιν ὅτι ἡ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ αὐξήσις, ἀνελθοῦσα εἰς ποσοστὸν 24,8%, ὑπῆρξε κατωτέρα τόσο τῆς ἐξ ΗΠΑ (36,2%) καὶ Ἀγγλίας (29,0%) ὅσον καὶ τῆς συνολικῆς τοιαύτης (26,6%), ὑπερτερήσασα μόνον τῆς ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν αὐξήσεως (21,2%). Τοῦτο θὰ

ΠΙΝΑΞ 11

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ, ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1963*

Χώρα	1960	%	1961	%	1962	%	1963	%	Αύξησης % 1962-1963
Βέλγων-Λουξεμβούργων	6.025	6,2	9.674	7,2	10.742	6,3	14.646	6,9	+36,4
Γαλλία	30.221	31,3	47.768	35,7	51.871	30,7	65.695	31,3	+27,1
Γερμανία	40.229	41,5	48.879	36,6	69.617	41,4	86.756	41,3	+24,8
Ιταλία	15.961	16,5	20.165	15,0	27.882	16,6	32.872	15,6	+17,9
Όλλανδία	4.446	4,5	7.423	5,5	8.444	5,0	10.288	4,9	+21,7
Σύνολον ΕΟΚ	96.882	30,7	133.909	32,7	168.556	33,1	210.257	32,6	+24,8
ΗΠΑ	75.306	23,8	93.875	23,0	108.448	21,3	147.561	22,9	+36,2
Άγγλία	40.756	12,9	51.716	12,5	56.841	11,2	73.352	11,4	+29,0
Λοιπά Χώρα	102.861	32,6	129.409	31,8	174.976	34,4	212.862	33,1	+21,2
Γενικόν σύνολον	315.805	100	408.909	100	508.821	100	644.032	100	+26,6

1. Δεν περιλαμβάνονται οι καθ' ύλην αρμοδίαν περιόδου περιηγηταί, ως και οι Έλληνες τουξέωτες.

Πηγή: ΕΣΥΕ

πρέπει να αποδοθῆ εἰς τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος ἐσημειώθη δυσαναλόγως μεγάλη αὐξήσις. Τέλος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνθεσιν τῆς ἐκ τοῦ χώρου τῆς Κοινότητος τουριστικῆς μας κινήσεως, αὕτη, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, τὰ ὁποῖα δὲν ἀφίστανται τῶν προηγουμένων ἐτῶν, ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Ἡ Γερμανία καλύπτει τὸ 41,3%, ἡ Γαλλία τὸ 31,3%, ἡ Ἰταλία τὸ 15,6%, τὸ Βέλγιον-Λουξεμβούργον τὸ 6,9% καὶ ἡ Ὀλλανδία τὸ 4,9%. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς φαίνεται ὅτι καὶ κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη θὰ συνεχισθῆ, μὲ ἐλαφρὰν ἴσως διαφοροποίησιν πρὸς ὄφελος τοῦ ἐξ Ἰταλίας τουριστικοῦ ρεύματος, δι' εἰδικούς λόγους (σύνδεσις διὰ ferry boat).

Ἐτέρα ἔνδειξις τῶν τάσεων τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῆς κινήσεως ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Κοινότητος εἶναι καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ προερχομένου ἐξ αὐτῆς τουριστικοῦ συναλλάγματος ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ ἐξ ἄλλων περιοχῶν. Οὕτω, βάσει τῶν τηρουμένων ὑπὸ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος στοιχείων, προκύπτει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1957-1960 τὸ ἐκ χωρῶν τῆς ΕΟΚ προερχόμενον συνάλλαγμα ἠϋξήθη κατὰ 39%, ἀνελθὸν ἀπὸ 9,7 ἑκατ. εἰς 13,6 ἑκατ. δολλαρίων, ὅταν τὸ σύνολον τοῦ συναλλάγματος αὐτοῦ ἠϋξήθη μόνον κατὰ 24%, διαμορφωθὲν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἀπὸ 41,4 ἑκατ. εἰς 51,4 ἑκατ. δολλαρίων. Ἡ ταχύτερα αὐξήσις τοῦ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ τουριστικοῦ συναλλάγματος προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τοῦ ποσοστοῦ τῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου συμμετοχῆς του, τὸ ὁποῖον, ἐνῶ τὸ 1957 ἐκάλυπτε τὸ 23,6%, τὸ 1960 ἐκάλυψε τὸ 26,5%, ὅταν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον τὸ ἐξ ΗΠΑ ἔμεινεν ἀμετάβλητον, καλύψαν καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις τὸ 53% τοῦ συνόλου.¹ Ἀνάλογον αὐξήσιν ἐσημείωσε τὸ ἐκ τῶν χωρῶν τῆς Κοινότητος προερχόμενον τουριστικὸν συνάλλαγμα καὶ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη 1961 καὶ 1962, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐξ ΗΠΑ, τοῦ ὁποίου τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου ἐμειώθη.

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1960*, σ. 106.

Η' ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Τίθεται τὸ ἐρώτημα, ἐὰν ἡ Χώρα μας διαθέτει τὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν προσέλκυσιν τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων καί, ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, ἐὰν ἔχει τὴν κατάλληλον τουριστικὴν ὑποδομὴν διὰ νὰ ὑποδεχθῇ καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐπαρκῶς μίαν ὑψηλοῦ ἀριθμητικοῦ καὶ ποιοτικοῦ ἐπιπέδου τουριστικὴν κίνησιν. Ἀπαντήσεις ἐπὶ τοῦ ἐρωτήματος αὐτοῦ θὰ ἔχωμεν ὀρθάς, ἐὰν ἐξετάσωμεν ἐπισταμένως ὅλα τὰ στοιχεῖα, θετικὰ καὶ ἀρνητικά, τὰ ὁποῖα ἀντιστοίχως συνιστοῦν τὰ πλεονεκτήματα καὶ τὰ μειονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ.

Τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ ὀφείλονται ταυτοχρόνως εἰς ὄρους φυσικοῦς, κλιματολογικοῦς, πολιτιστικούς καὶ οἰκονομικοῦς. Ἀντιθέτως, τὰ μειονεκτήματα, τὰ ὁποῖα καὶ συνιστοῦν τὰ πρὸς ἐπίλυσιν προβλήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ, ὀφείλονται εἰς γεωγραφικοῦς καὶ οἰκονομικοοργανωτικοῦς ταυτοχρόνως ὄρους: συγκοινωνία, μέσα ὑποδοχῆς τουριστῶν, ὀργάνωσις. Οἱ παράγοντες αὐτοὶ θὰ ἐρευνηθοῦν εἰς εἰδικὰ κεφάλαια, ἀφοῦ προηγηθῇ ἡ ἐρευνα τῆς ἐξελίξεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία θὰ μᾶς βοηθήσῃ νὰ κατανοήσωμεν τὰ ἐν λόγω προβλήματα καὶ νὰ καθορίσωμεν τὰς κατευθύνσεις τῆς ἀκολουθητέας ἐπὶ τῶν θεμάτων αὐτῶν τουριστικῆς πολιτικῆς.

Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον θὰ ἐξετάσωμεν τὰ πλεονεκτήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ, τὰ ὁποῖα συνιστοῦν οἱ ἀκόλουθοι εὐνοϊκοὶ ὄροι. Θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι δὲν πρόκειται ἀπλῶς περὶ εὐνοϊκῶν ὄρων ἀλλὰ περὶ μιᾶς «τουριστικῆς κληρονομίας», ὅπως προσφωῶς χαρακτηρίζουν οἱ Ἴταλοι (patrimo-

nio turistico) τὸ σύνολον τῶν φυσικῶν, ἱστορικῶν, παραδοσιακῶν, καλλιτεχνικῶν κλπ. στοιχείων, τὰ ὅποια προσδιορίζουν τὴν εἰσροὴν τῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον.¹

1. Φυσικὸν περιβάλλον

Τὸ περιβάλλον τὸ ὁποῖον διαμορφώνει ἡ ἑλληνικὴ φύσις ἀναμφισβητήτως ἀσκειῖ ἰσχυρὰν ἔλξιν ἐπὶ τῶν διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, ἰδίᾳ τῶν συγχρόνων, τὰ ὅποια ἰδιαιτέρως προτιμοῦν τὸν θαλάσσιον τουρισμόν. Εἶναι χαρακτηριστικὸς ὁ ἐνθουσιασμὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἐκφράζονται οἱ ξένοι ἐπισκέπται μας διὰ τὸν γαλανὸν ἑλληνικὸν οὐρανόν, τὴν διαυγῆ θάλασσαν τῶν παραλίων μας καὶ τὸ ἰδιόρρυθμον ἀρχιτεκτονικὸν ὕφος τῶν ἑλληνικῶν νησιῶν, ὡς καὶ διὰ τὰ ἑλληνικὰ βουνά, τοὺς κάμπους καὶ τόσα ἄλλα ἀγαθὰ, τὰ ὅποια μὲ ἀφθονίαν προσφέρει ἡ ἑλληνικὴ φύσις. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ θὰ ἀσκήσουν καὶ εἰς τὸ μέλλον ἀποφασιστικὴν ἔλξιν, διότι φαίνεται ὅτι ὁ τουρισμὸς τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν ψυχολογικὴν κατάστασιν καὶ νοοτροπίαν τοῦ συγχρόνου ἀνθρώπου καὶ ἐπιβάλλεται εἰς αὐτὸν ὡς μέσον ἐξουδετερώσεως τῆς ἀνίας καὶ χαλαρώσεως τῆς ἐντάσεως. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν τὸ ἑλληνικὸν φυσικὸν περιβάλλον ἀποτελεῖ σπουδαῖον στοιχεῖον ἔλξεως τουριστῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου συνιστᾷ εὐνοϊκὸν ὄρον διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμόν.

2. Κλιματολογικαὶ συνθῆκαι²

Αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς μίαν χώραν εὐνοϊκαὶ κλιματολογικαὶ συνθῆκαι ἀποτελοῦν τὸν βασικώτερον παράγοντα προσελκύσεως τουριστῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιθυμοῦν νὰ διέλθουν τὰς διακοπὰς τῶν ὑπὸ συνθήκας ἐπιτρεπούσας εἰς αὐτοὺς νὰ ἀπολαύσουν τὸν

1. Dario Rama, *Profilo turistico della Provincia di Venezia*, Βενετία 1964, σ. 9.

2. Ἰωάννου Τσαλουχίδη, «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος ὡς στοιχεῖον τουριστικῆς ἀναπτύξεως», *Ξενία*, τεύχος 57/1962, σσ. 12-14.

ἥλιον καὶ τὴν θάλασσαν. Τοιαύτη εἶναι ἡ προτίμησις εὐνοϊκῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ὥστε εἰς τὴν Ἀμερικὴν πολλοὶ τουρίσται ἀσφαλιζοῦν τὴν περίοδον τῶν διακοπῶν των κατὰ τῆς κακοκαιρίας.

Ἡ σπουδαιότης τοῦ παράγοντος αὐτοῦ κατενόηθη ὑπὸ τῶν τουριστικῶς προηγημένων χωρῶν, αἱ ὁποῖαι διεξάγουσιν μίαν ἀσυνήθη διαφημιστικὴν ἐκστρατείαν προκειμένου νὰ προβάλουν εἰς τοὺς ξένους περιηγητὰς τὰ εὐνοϊκὰ κλιματολογικὰ στοιχεῖα τῆς Ριβιέρας, τοῦ Σάν Ρέμο, τῆς Μαγιόρκας κλπ. Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι καὶ τὸ διαφημιζόμενον ὑπὸ τῶν Γιουγκοσλάβων εἰς τὴν νῆσον Χβάρ κίνητρον, καθ' ὃ αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς νήσου προσφέρουσιν ὑπὸ μορφήν ἀποζημιώσεως ἐκπτώσεις 50% ἐπὶ λογαριασμῶν full pension εἰς περίπτωσιν βροχοπτώσεως ἄνω τῶν τριῶν ὥρῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος. Ἀνάλογα κίνητρα ἔχουσιν θεσπισθῆ καὶ ἀπὸ ἄλλας τουριστικῶς ἀνεπτυγμένας χώρας, αἱ ὁποῖαι ἔχουσιν ἐπίσης πλούσια κλιματικὰ στοιχεῖα.

Αἱ κρατοῦσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα κλιματολογικαὶ συνθήκαι τὴν τοποθετοῦν εἰς τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ τῶν χωρῶν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ καὶ μεσογειακοῦ χώρου. Εἶναι χαρακτηριστικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου σχετικὴ ἀρθρογραφία τῆς ἐφημερίδος *Sunday Telegraph* τοῦ Λονδίνου τῶν ἀρχῶν τοῦ ἔτους 1962, ἡ ὁποία, συνιστῶσα εἰς τοὺς Ἀγγλοὺς τὴν Ἑλλάδα ὡς «τὴν λαμπρότεραν χώραν διὰ διακοπὰς», ἐπεδείκνυε διὰ πίνακος ἀναφέροντος στοιχεῖα μέσης ἡμερησίας θερμοκρασίας, μέσου ὄρου βροχοπτώσεως καὶ ὥρῶν ἡλιοφανεῖας ὅτι ἡ Χώρα μας καταλαμβάνει τὴν πρώτην θέσιν μεταξὺ 25 ἄλλων χωρῶν.

Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος, ὅπως καὶ τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, ἐμφανίζει μίαν ἰδιομορφίαν καὶ χαρακτηρίζεται ὡς μεσογειακόν. Πέραν τούτου, ὅμως, παρουσιάζει καὶ ποικιλίαν κατὰ περιοχάς, ὀφειλομένην εἰς τὴν μορφολογίαν τοῦ ἐδάφους τῆς καὶ τὴν νησιωτικὴν αὐτῆς συγκρότησιν.

ΠΙΝΑΞ 12

ΚΛΙΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΚΥΡΙΩΤΕΡΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΤΟΠΩΝ
ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΕΠΟΧΑΣ ΤΟΥ ΕΤΟΥΣ¹

	Μέση θερμο- κρασία αέρος	Σχετική ύγρασία	Όλικόν ύψος έτεοῦ (χλσ.)	Νέφωσις εἰς 8α	Ἡμέραι βροχῆς
<i>Ἀνοιξίς</i>					
Ἀθήναι	17,0	56	38,0	4,4	18
Ἡράκλειον	17,9	58	28,8	4,1	16
Θεσσαλονίκη	15,5	61	85,2	4,4	32
Κέρκυρα	15,6	69	268,8	4,3	38
Ρόδος	17,5	64	54,9	3,7	20
<i>Θέρος</i>					
Ἀθήναι	27,6	39	2,3	1,1	6
Ἡράκλειον	25,9	51	0,3	1,0	6
Θεσσαλονίκη	26,6	51	62,3	2,2	15
Κέρκυρα	26,1	56	20,7	1,1	8
Ρόδος	26,6	56	0	0,5	1
<i>Φθινόπωρον</i>					
Ἀθήναι	19,7	66	211,0	4,4	38
Ἡράκλειον	20,9	69	344,1	4,4	33
Θεσσαλονίκη	18,1	72	173,2	4,5	38
Κέρκυρα	19,6	71	709,2	4,0	42
Ρόδος	21,3	70	291,2	3,5	32
<i>Χειμῶν</i>					
Ἀθήναι	9,9	71	226,9	5,3	45
Ἡράκλειον	12,9	70	420,7	6,0	55
Θεσσαλονίκη	5,8	75	139,9	5,0	28
Κέρκυρα	10,1	72	474,0	4,8	52
Ρόδος	12,5	72	535,7	5,0	56
<i>Ἔτος</i>					
Ἀθήναι	18,5	58	478,2	3,8	107
Ἡράκλειον	19,4	62	793,9	3,9	110
Θεσσαλονίκη	16,5	65	460,6	4,0	113
Κέρκυρα	17,8	67	1.472,7	3,5	140
Ρόδος	19,5	65	881,8	3,1	109

1. Στοιχεῖα ἐξαχθέντα βάσει μηνιαίων μέσων ὄρων τοῦ ἔτους 1962.

Πηγή : ΕΣΥΕ, Μηνιαίων Στατιστικῶν Δελτίον, τεύχη Ἀπριλίου 1962 ἕως Μαρτίου 1963

Οὕτω, τὸ κλίμα τῆς βορείου Ἑλλάδος εἶναι ἡπειρωτικόν, μὲ χαρακτηριστικὸν γνώρισμα χαμηλὴν θερμοκρασίαν, ἠϋξημένον ποσοστὸν ὑγρασίας καὶ μέγαν συντελεστὴν νεφώσεως· τῆς δυτικῆς Ἑλλάδος, ὑγρὸν λόγῳ τῶν μεγαλυτέρων σχετικῶς βροχοπτώσεων· τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος, μὲ κέντρον τὸ λεκανοπέδιον τῆς Ἀττικῆς, ξηρόν, μὲ διαφανῆ οὐρανόν· τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου καὶ τῆς Κρήτης ἥπιον καὶ γλυκὺ κατὰ τὸν χειμῶνα καὶ σχετικῶς δροσερὸν κατὰ τὸ θέρος. Ἡ ποικιλία αὐτῆ ἔχει ὡς ἐπακόλουθον νὰ ἀρχίζῃ ὁ χειμὼν ἐνωρίτερον εἰς τὴν βόρειον Ἑλλάδα, ἐνῶ ἀντιθέτως εἰς τὴν νότιον παρατείνεται τὸ φθινόπωρον μέχρι τῶν μέσων Δεκεμβρίου καὶ ἀκόμη πέραν αὐτοῦ μέχρι καὶ τοῦ Ἰανουαρίου, διὰ τῆς παρεμβολῆς τῶν ἡλιολόουστων ἀλκονίδων ἡμερῶν. Ἡ ἀνοιξίς εἶναι ἐπίσης περισσότερον εὐχάριστος εἰς τὴν νότιον Ἑλλάδα, εἰς σημεῖον ὥστε νὰ καθιστᾷ αὐτὴν τὸν καλύτερον τόπον τῆς ἐποχῆς αὐτῆς, ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὴν φημισμένην Ριβιέραν. Τὸ θέρος, βεβαίως, εἶναι καυστικόν, ὅχι ὅμως καὶ εἰς τὰς νοτίους παραλίας τῆς καὶ δὴ τὰς νήσους τοῦ νοτιοανατολικοῦ Αἰγαίου, ὅπου πνέουν αἱ δροσεραὶ αὔραι. Τὸ φθινόπωρον εἶναι θερμότερον τῆς ἀνοιξέως καὶ δημιουργεῖ εὐνοϊκὰς συνθήκας παρατάσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου πέραν τοῦ Ὀκτωβρίου.

Τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα συνθέτουν τὸ ἑλληνικὸν κλίμα ἐμφανίζονται ὡς ἀκολούθως (βλ. Πίνακα 12) εἰς τοὺς κυριωτέρους τουριστικοὺς τόπους, οἱ ὁποῖοι, κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν, εὐρίσκονται εἰς τὰς περιοχὰς ἐκεῖνας τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰς ὁποίας ἐπικρατοῦν αἱ εὐνοϊκώτεραι κλιματολογικαὶ συνθήκαι. Ἡ μέση ἔτησία θερμοκρασία κυμαίνεται ἀπὸ 16,5° μέχρι 19,5°, ἀντιπροσωπεύει δὲ τιμὰς ἀντιστοίχως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τῆς Ρόδου. Μεταξὺ αὐτῶν παρεμβάλλονται αἱ θερμοκρασίαι τῆς Κερκύρας (17,8°), τῶν Ἀθηνῶν (18,5°) καὶ τοῦ Ἡρακλείου (19,4°). Αἱ ἀντίστοιχοι θερμοκρασίαι εἰς τὰς κυριωτέρας τουριστικὰς περιοχὰς τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου εἶναι διὰ τὴν

Νίκαιαν τῆς Γαλλίας 13,5°, διὰ τὴν Νεάπολιν τῆς Ἰταλίας¹ 17,5° καὶ διὰ τὴν Πάλμαν (Μαγιόρκα) τῆς Ἰσπανίας 17,6°, δηλαδὴ ἐμφανίζουσι σημαντικὴν διαφορὰν ἀπὸ τὰς ἐπικρατοῦσας εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς τουριστικοὺς τόπους (Ἀθῆναι, Ἡράκλειον, Κέρκυρα, Ρόδος) θερμοκρασίας, γεγονός τὸ ὁποῖον τοποθετεῖ τὴν Χώραν μας εἰς τὴν πρώτην σειρὰν ἀπὸ κλιματολογικῆς πλευρᾶς. Ἀλλὰ καὶ ἡ κατὰ ἐποχὰς μέση θερμοκρασία τῶν τουριστικῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος εἶναι αἰσθητῶς καλυτέρα τῶν ἀνωτέρω τουριστικῶν περιοχῶν τῆς Μεσογείου. Οὕτω, ἡ μέση θερμοκρασία τοῦ χειμῶνος εἶναι εἰς τὰς Ἀθήνας 9,9°, εἰς τὴν Κέρκυραν 10,1°, εἰς τὴν Ρόδον 12,5° καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον 12,9°, ἐνῶ εἰς τὴν Νίκαιαν εἶναι 6,9°, εἰς τὴν Νεάπολιν 8,9° καὶ εἰς τὴν Πάλμαν 11,3°. Τῆς ἀνοιξέως κυμαίνεται μεταξύ 15,6° καὶ 17,9°, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἡ Νίκαια ἔχει μέσην θερμοκρασίαν 11,9°, ἡ Νεάπολις 14,0° καὶ ἡ Πάλμα 15,6°. Τὸ θέρος εἰς τὰς ὑπὸ ἐξέτασιν ἑλληνικὰς πόλεις ἔχει θερμοκρασίας μεταξύ 25,9° καὶ 27,6°, ἐνῶ εἰς τὴν Νίκαιαν κατὰ τὴν αὐτὴν ἐποχὴν ἡ μέση θερμοκρασία εἶναι 20,9°, εἰς τὴν Νεάπολιν 23,1° καὶ εἰς τὴν Πάλμαν 24,5°. Ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἡ Χώρα μας εἶναι ἀνυπέβλητος ἐναντι τῶν τόπων αὐτῶν εἶναι ἡ ἐποχὴ τοῦ φθινοπώρου, ἡ ὁποία ἐμφανίζει διαφορὰν θερμοκρασίας φθάνουσαν μέχρι τοὺς 7° μεταξύ Νικαίας (14,5°) καὶ Ρόδου (21,3°). Παραπλήσια θερμοκρασία ἐπικρατοῦν καὶ εἰς τὸ Ἡράκλειον (20,9°), εἰς τὰς Ἀθήνας (19,7°) καὶ εἰς τὴν Κέρκυραν (19,6°), ἐνῶ εἰς τὴν Νεάπολιν εἶναι 17,0° καὶ εἰς τὴν Πάλμαν 19,1°, ἡ ὁποία, σημειωτέον, ἐμφανίζει τὰς καλυτέρας μετὰ τὴν Ἑλλάδα κλιματολογικὰς συνθήκας.

Ἀπὸ πλευρᾶς βροχοπτώσεων ἡ Ἑλλάς διαιρεῖται εἰς δύο ζώνας: εἰς τὴν δυτικὴν, ἡ ὁποία ἐμφανίζει τὰς μεγαλυτέρας βροχοπτώσεις, καὶ εἰς τὴν ἀνατολικὴν, μετὰ τὰς μικροτέρας. Οὕ-

1. Ente Provinciale per il Turismo di Napoli, *Bolletino statistico*, τεύχ. 6/1964, σ. 1.

τω τὸ ἐτήσιον ὀλικὸν ὕψος ὑετοῦ εἰς χιλιοστόμετρα εἶναι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κερκύρας 1.472,7 μὲ ἡμέρας βροχῆς 140, τῆς Ρόδου 881,8 μὲ 109, τοῦ Ἑρακλείου 793,9 μὲ 110 καὶ τῶν Ἀθηνῶν 478,2 μὲ 107 ἡμέρας βροχῆς. Τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη διὰ τὴν Νίκαιαν εἶναι 828 μὲ ἡμέρας βροχῆς 56, διὰ τὴν Νεάπολιν 854 μὲ 116 καὶ διὰ τὴν Πάλμαν 465 μὲ 73, σχετικῶς μικρά, διότι ἔχουν ἐπὶ πλεόν καὶ ἡμέρας χιόνος.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσην ἐτησίαν ὑγρασίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὕτη κυμαίνεται μεταξὺ 58%-67%. Τὴν μικροτέραν ὑγρασίαν ἔχει ἡ περιοχή τῆς Ἀττικῆς (58%), ἡ ὁποία θεωρεῖται ἀπὸ τὰς ξηροτέρας τῆς Εὐρώπης καὶ εἰς τὴν ὁποίαν ὀφείλεται ὁ αἶθριος καὶ γαλανὸς ἀττικὸς οὐρανός. Τὴν μεγαλυτέραν ἀντιθέτως ὑγρασίαν ἐμφανίζει ἡ Κέρκυρα (67%), λόγῳ ἀκριβῶς τῶν ἠὺξημένων συγκριτικῶς βροχοπτώσεων. Μέσην, τέλος, ὑγρασίαν παρουσιάζουν αἱ περιοχαὶ τῆς Κρήτης καὶ τῆς Δωδεκανήσου, ἤτοι τὸ Ἑρακλείον 62% καὶ ἡ Ρόδος 65%, ἡ ὁποία ὁμως ἐξουδετεροῦται ἀπὸ τὴν μεγάλην ἡλιοφάνειαν τῶν περιοχῶν αὐτῶν.

Ἡ Ἑλλὰς παρουσιάζει μικρὰν σχετικῶς νέφωσιν, κυμαινομένην μεταξὺ 3,1 (Ρόδος) καὶ 4,0 (Θεσσαλονίκη). Τὴν μεγαλυτέραν νέφωσιν ἔχει ἡ βόρειος Ἑλλὰς καὶ τὴν μικροτέραν ἡ νοτιοανατολική. Ὁ ἐτήσιος ἀριθμὸς τῶν αἰθρίων ἡμερῶν κυμαίνεται μεταξὺ 165 καὶ 82 ἡμερῶν, μὲ μέγιστον αἰθρίων εἰς τὴν Ρόδον καὶ ἐλάχιστον εἰς τὰ Τρίκαλα. Συγκριτικῶς ἡ Ἑλλὰς παρουσιάζει νέφωσιν μικροτέραν τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῶν τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, τῶν ὁποίων ὁ συντελεστὴς νεφώσεως εἶναι περίξ τοῦ 4,0.

Τέλος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἡλιοφάνειαν, ἡ Χώρα μας ἔχει εὐνοηθῆ περισσότερον ἀπὸ κάθε ἄλλην χώραν τῆς Μεσογείου. Ἡ διαφάνεια τοῦ ἀττικοῦ οὐρανοῦ εἶναι γνωστὴ ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα, ἡ περιοχή τῶν Ἰονίων νήσων ὀνομάζεται «ἀνατολικὴ Ριβιέρα» καὶ ἡ Ρόδος ἀναφέρεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους

συγγραφεῖς ὡς «νύμφη τοῦ Ἡλίου». Ἡ ἔτησία ἡλιοφάνεια εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Ἑλλάδος κυμαίνεται μεταξύ 2.200-3.247 ὥρων. Τὴν μεγαλυτέραν ἀπόλυτον ἡλιοφάνειαν παρουσιάζει ἡ Ρόδος μὲ 3.247 ὥρας. Ἐκ τῶν λοιπῶν τουριστικῶν περιοχῶν ἀκολουθεῖ ἡ Κέρκυρα μὲ 2.810 ὥρας καὶ ἔπονται τὸ Ἡράκλειον μὲ 2.804 καὶ αἱ Ἀθῆναι μὲ 2.737 ὥρας. Μεταξὺ αὐτῶν παρεμβάλλονται ἡ Ζάκυνθος μὲ 3.107 ὥρας, ἡ Μυτιλήνη μὲ 3.053 καὶ τὸ Ἀργοστόλιον μὲ 3.008 ὥρας. Ἀξιοσημείωτος εἶναι καὶ ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὸ τρίμηνον τοῦ χειμῶνος ἡλιοφάνεια εἰς τοὺς κατ' ἐξοχὴν τουριστικούς τόπους καὶ δὴ εἰς τὴν Ρόδον (150 ὥρας κατὰ μέσον ὄρον τὸν μῆνα), τὰς Ἀθήνας (133) καὶ τὸ Ἡράκλειον (110).

Ἡ Χώρα μας, λόγῳ ἀκριβῶς τῆς διαμορφώσεως τοῦ ἐδάφους της καὶ τῆς νησιωτικῆς της συγκροτήσεως, παρουσιάζει ποικιλίαν εἰς τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἀνέμων, ἡ ὁποία ὅπωςδήποτε ἐπιδρᾷ εἰς τὴν διαμόρφωσιν ἐπὶ τὸ εὐνοϊκώτερον τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος. Ἰδιαιτέρως εὐεργετικοὶ εἶναι οἱ πνεόντες θαλάσσιοι ἀνεμοί, οἱ ὁποῖοι καθιστοῦν τὸ θέρος γλυκὺ καὶ δροσερόν.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης μελέτης κατεδείχθη ὅτι ἡ Χώρα μας διαθέτει τὰς εὐνοϊκώτερας κλιματολογικὰς προϋποθέσεις τῶν ἄλλων τουριστικῶν τόπων τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου, αἱ ὁποῖαι οὕτω τὴν καθιστοῦν προνομιοῦχον μεταξύ αὐτῶν καὶ τὴν καθιεροῦν ὡς ἰδεώδη τόπον διαμονῆς καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Ἡ περαιτέρω χωροταξικὴ μελέτη τοῦ ἑλληνικοῦ κλίματος κατέδειξεν ὅτι ἡ νοτιοανατολικὴ λεκάνη καὶ δὴ ὁ μεταξὺ Δωδεκανήσου καὶ Κρήτης χῶρος διαμορφώνει τὸ εὐνοϊκώτερον ἑλληνικὸν κλίμα, τὸ ὁποῖον σημειωτέον χαρακτηρίζεται ὡς τὸ καλύτερον τοῦ κόσμου. Εἰδικώτερον αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς τὸ πρῶτον ἑλληνικὸν τουριστικὸν κέντρον, τὴν Ρόδον, κλιματολογικαὶ συνθῆκαι, τῶν ὁποίων χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι τὸ ἥπιον τοῦ χειμῶνος καὶ τὸ δροσερόν τοῦ θέρους, ὡς καὶ ἡ μεγάλη ἡλιοφάνεια, καθιστοῦν αὐτὴν ἰδεώδη τόπον διακοπῶν

και κατά τους άκραιοις μήνας: 'Απρίλιον, Μάιον, 'Οκτώβριον και Νοέμβριον· δι' αυτό και ή παρατηρουμένη κατ' αυτούς τους μήνας κίνησις είναι σημαντική, από πλευράς ίδιας των έκ σκανδιναβικών χωρών προερχομένων τουριστών.¹

3. Μνημεία πολιτισμοῦ

'Η 'Ελλάς, αναπτύξασα άρχαιότατον πολιτισμόν και δεχθεῖσα κατά καιρούς διαφόρους πολιτιστικάς έπιρροάς, δύναται να χαρακτηρισθῆ ώς μουσεῖον τῆς ιστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, διότι εις αὐτήν εύρίσκει κανεις μνημεία όλων των εποχών. Τοιαῦτα μνημεία ανήκουν εις τήν προϊστορικὴν εποχήν, εις τὸν κλασικὸν έλληνισμόν, εις τους έλληνιστικούς χρόνους, εις τήν ρωμαϊκὴν εποχήν, εις τήν βυζαντινὴν εποχήν, εις τὸν φραγκικὸν μεσαίωνα, ώς και εις τήν περίοδον τῆς τουρκοκρατίας, δηλαδή καλύπτουν όλες τὰς εποχάς.

Πέραν όμως τῆς έλξεως τήν όποίαν τὰ άρχαιολογικά μνημεία ασκοῦν ἐπὶ των διακινουμένων τουριστικών ρευμάτων, συμβάλλουν και εις μίαν εύρυτέραν έντός τοῦ έλληνικοῦ χώρου άποσυμφόρησιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως, δοθέντος ότι κατ' εύτυχῆ συγκυρίαν τὰ μνημεία αὐτὰ εύρίσκονται κατανεμημένα εις όλες τὰς περιοχάς τῆς 'Ελλάδος, γεγονός τὸ όποῖον προωθεῖ και τήν κατά τὸ δυνατόν ισόρροπον ανάπτυξιν τῆς ελληνικῆς τουριστικῆς δραστηριότητος. Αἱ 'Αθήναι, αἱ Θῆβαι, οἱ Δελφοί, αἱ Μυκῆναι, ή 'Επίδαυρος, τὸ Ναύπλιον, ή 'Ολυμπία, ὁ Μυστράς, ή Κνωσός, ή Δῆλος, ή Ρόδος και ή Κῶς αποτελοῦν τὰ σημαντικώτερα άρχαιολογικά κέντρα τῆς 'Ελλάδος.

Τὰ μνημεία αὐτὰ έχουν καταστήσει τήν Χώραν μας γνωστήν εις όλον τὸν κόσμον, μεταξὺ κυρίως των ανωτέρας μορφώσεως ατόμων, τὰ όποια και ένδιαφέρονται να τήν επισκε-

1. Η. Γ. Μαραιοπούλου, «Μελέτη ἐπὶ τοῦ κλίματος τῆς Δωδεκανήσου», 'Υπόμνημα τοῦ 'Εθνικοῦ 'Αστεροσκοπεῖου 'Αθηνών, σειρά II, *Μετεωρολογία*, αριθ. 5, 'Αθήναι 1956.

φθοῦν. Ἀπόδειξις ὅτι οἱ ἐπισκεφθέντες κατὰ τὸ 1961 ξένοι τουρίσται τὴν Ἑλλάδα ἦσαν κατὰ 55% ἀνωτέρας μορφώσεως, δηλαδὴ Πανεπιστημίου ἢ ἄλλων ἀνωτέρων Σχολῶν. Καὶ ἐφ' ὅσον καθημερινῶς ἀνέρχεται ἡ στάθμη μορφώσεως τῶν ἀνθρώπων, θὰ αὐξάνεται καὶ ἡ πρὸς τὴν Χώραν μας κίνησις τῶν ξένων τουριστῶν.

4. Κόστος ζωῆς

Τὸ κόστος ζωῆς ἐνὸς τουριστικοῦ τόπου ἀποτελεῖ, διὰ τοὺς προτιθεμένους νὰ τὸν ἐπισκεφθοῦν, παράγοντα ὑπολογίσιμον. Τὸ κόστος ζωῆς ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν περιλαμβάνει καὶ τὸ τουριστικὸν κόστος, δηλαδὴ τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν τῶν συνδεομένων διὰ κοινοῦ οἰκονομικοῦ σκοποῦ, ὁ ὁποῖος συνίσταται εἰς παροχὴν ὑπηρεσιῶν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος. Ἡ διαμόρφωσις τοῦ τουριστικοῦ κόστους ἐπηρεάζει τελικῶς τὸ μέγεθος τῆς ζητήσεως, δηλαδὴ τὴν τουριστικὴν κίνησιν, ἐξ οὗ καὶ ἡ καταβαλλομένη προσπάθεια διατηρήσεως αὐτοῦ εἰς χαμηλὰ ἐπίπεδα. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ τουριστικὴ κίνησις συνεχῶς διογκοῦται πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν μεσαίας εἰσοδηματικῆς στάθμης τουριστῶν, γίνεται ἀντιληπτὸν ποία εἶναι ἡ σημασία τοῦ παράγοντος «τουριστικὸν κόστος» εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν ἐνὸς τόπου.

Ἀπὸ τῆς πλευρᾶς αὐτῆς ἡ Ἑλλάς συγκαταλέγεται μεταξὺ τῶν εὐθηνότερων τόπων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο, ἄλλωστε, προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ κατωτέρω Πίνακος 13, καταρτιζομένου ὑπὸ τῶν *Financial Times* τοῦ Λονδίνου, ὁ ὁποῖος δίδει μίαν εἰκόνα τοῦ συγκριτικοῦ κόστους τῆς ζωῆς εἰς τὰς σπουδαιότερας πόλεις τῆς Εὐρώπης, βάσει τῶν τιμῶν αἱ ὁποῖαι ἴσχυον περὶ τὰ τέλη τοῦ 1960. Ὁ Πίναξ οὗτος θὰ πρέπει νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς ἀπλοῦς ὁδηγός, παρέχων μίαν ἐνδεικτικὴν εἰκόνα εἰς ποίαν χώραν ἡ ζωὴ εἶναι εὐθηνή καὶ εἰς ποίαν δαπανηρά, χωρὶς νὰ παρέχη ἐχέγγυα ἀπολύτου ἀκριβείας, λόγῳ τῶν κατὰ χώρας

Π Ι Ν Α Κ Η 13

ΔΕΙΚΤΗΣ ΚΟΣΤΟΥΣ ΖΩΗΣ ΕΙΣ ΔΙΑΦΕΡΟΥΣ ΠΟΛΕΙΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ
ΚΑΤΑ ΤΟ 1960¹

(Είς δραχμάς)

Πόλις	Υπνος, γεύμα, πρόγευμα	Είκοσι σιγα- ρέττα	Γαλόνη βενζίνης	Τρό- φιμα	Ένδυ- ματα	Άναψυχή	Ένοίκιον έτησίως
Παρίσι	552	7,05	28	89	2.720	149	63.750
Έλσίνκι	552	14,20	23	85	1.870	93	47.600
Γενεύη	467	7,05	14	144	2.210	64	52.700
Ρώμη	467	11,30	22	102	1.870	153	46.750
Βρυξέλλαι	467	7,40	21	89	2.550	174	51.000
Λονδίνον	425	17,35	18	89	1.870	153	63.750
Ντύσσελντορφ	425	12,00	19	85	2.295	159	65.450
Όσλο	382	15,55	20	119	2.125	93	25.500
Στοκχόλμη	382	17,70	21	106	2.210	131	64.600
Βιέννη	382	7,05	16	89	1.870	123	56.950
Κοπεγχάγη	340	16,00	18	93	2.040	102	17.000 ²
Άμστερνταμ	340	7,75	16	85	2.040	114	19.300 ²
Λισσαβών	340	4,25	22	55	2.040	153	34.000
Άθήναι	297	6,00	20	76	1.615	55	35.700
Μαδρίτη	255	2,80	23	55	1.445	55	25.500

1. Το κόστος του ύπνου, του γεύματος και του προγεύματος υπολογίζεται διά ξενοδοχείον πολυτελείας, περιλαμβανομένων των δικαιωμάτων υπηρεσίας και των φιλοδωρημάτων. Τα σιγαρέττα είναι έγχώρια και ή βενζίνη ή συνήθης. Τα τρόφιμα περιλαμβάνουν μίαν λίβραν βουτύρου, 3 λίβρας άρτου, 5 λίβρας πατατών και 1/4 τής λίβρας φιλέτο κρέατος, 6 αυγά και μίαν μικράν φιάλην συνήθους οίνου. Τα ένδυματα περιλαμβάνουν μίαν ένδυμασίαν, έν ζευγος υποδημάτων και έν υποκάμισον. Η άναψυχή περιλαμβάνει εισιτήριον κινηματογράφου (εις θεωρείον) και άνάλογον εισιτήριον του μελοδράματος, καθώς και καφέ. Το ένοίκιον υπολογίζεται δι' έπιπλωμένον διαμέρισμα.

2. Τα ένοικιαζόμενα διαμερίσματα δέν είναι έπιπλωμένα.

Π η γ ή : Οικονομικός Ταχυδρόμος, φύλλον τής 8.12.1960

διαφορών μεταξύ των συγκρινομένων όμοειδών μεγεθών και του εύμεταβλήτου των τιμών. Πάντως, άνεξαρτήτως τής μεταβολής ή μη των άπολύτων αριθμών, αί ύφιστάμεναι μεταξύ αύτων σχέσεις παρέχουν μίαν ένδεικτικήν εικόνα του κόστους ζωής εις τόν εύρωπαϊκόν χῶρον.¹

Αί πόλεις έχουν καταταγή εις τόν Πίνακα βάσει του κόστους τής στεγάσεως επί μίαν μόνον νύκτα.

1. Οικονομικός Ταχυδρόμος, «Τό κόστος ζωής ανά τόν κόσμον», τεύχος 347/1960, σ. 894(6).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων καταφαίνεται ὅτι αἱ ἀκριβότεραι πόλεις τῆς Εὐρώπης εἶναι τὸ Παρίσι, τὸ Ἐλσίνκι, ἡ Γενεύη, ἡ Ρώμη καὶ αἱ Βρυξέλλαι. Εἰς τὴν μεσαίαν κατηγορίαν ἀνήκουν τὸ Λονδῖνον, τὸ Ντύσσελντορφ, τὸ Ὁσλο, ἡ Στοκχόλμη καὶ ἡ Βιέννη, εἰς μίαν ἄλλην κατηγορίαν ἡ Κοπεγχάγη, τὸ Ἀμστερνταμ καὶ ἡ Λισσαβών, καὶ εἰς τὴν βᾶσιν εὐρίσκονται αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Μαδρίτη. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ἑλλάς μετὰ τὴν Ἰσπανίαν εἶναι ἡ εὐθνητέρα χώρα τῆς Εὐρώπης. Ἐὰν θελήσωμεν νὰ συγκρίνωμεν τὸ κόστος ζωῆς τοῦ πρώτου τουριστικοῦ κέντρου τῆς Χώρας μας, δηλαδὴ τῆς Ρόδου, πρὸς τὰ δεδομένα τῆς Μαδρίτης, θὰ διαπιστώσωμεν τότε ὅτι ἡ Ἑλλάς διὰ τῆς Ρόδου ἔχει τὸ χαμηλότερον τουριστικὸν κόστος τῆς Εὐρώπης, τὸ ὁποῖον ὀφείλεται εἰς τὸ ἰσχυρὸν ἐν Δωδεκανήσῳ εἰδικὸν δασμολογικὸν καθεστῶς. Πράγματι, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς Ἀθήνας ἡ Ρόδος ἐμφανίζεται εὐθνητέρα κατὰ 10% περίπου εἰς τὸ ξενοδοχεῖον, κατὰ 80% εἰς τὴν βενζίνην, κατὰ 40% εἰς τὰ τρόφιμα, κατὰ 25% εἰς τὰ ἐνδύματα καὶ κατὰ 10% εἰς τὸ ἐνοίκιον.

Εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα ἀπὸ πλευρᾶς κατατάξεως καταλήγει καὶ τὸ ἰταλικὸν Κέντρον διὰ τὴν Στατιστικὴν τῶν Ἐπιχειρήσεων (Centro per la Statistica Aziendale), τὸ ὁποῖον καταρτίζει ἐτησίως συγκριτικὸν πίνακα τῆς μέσης ἀνά τουρίσταν ἡμερησίας δαπάνης διὰ τὰ ἔτη 1962-1963 καὶ διὰ δύο γενικὰς κατηγορίας.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 14 διαπιστοῦται ὅτι τὸ ὑψηλότερον τουριστικὸν κόστος ἔχει ἡ Γαλλία, ἀκολουθοῦν δὲ ἡ Σουηδία, ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γερμανία. Ἡ Ἰταλία εὐρίσκεται πλησίον τῶν ἀνωτέρω χωρῶν, προηγουμένη τῆς Ἑλβετίας, τῆς Ὀλλανδίας καὶ τοῦ Βελγίου. Τέλος, ἡ Αὐστρία, ἡ Ἑλλάς, ἡ Ἰσπανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία κατὰ σειράν εἶναι αἱ χῶραι τῆς Εὐρώπης μετὰ τὸ χαμηλότερον τουριστικὸν κόστος. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς σημειωθείσας ἀυξήσεις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 δια-

Π Ι Ν Α Κ 14

ΜΕΣΟΝ ΗΜΕΡΗΣΙΟΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΚΟΣΤΟΣ ΖΩΗΣ ΕΙΣ ΔΙΑΦΕΡΟΥΣ ΧΩΡΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ, 1962-1963¹

(Είς δραχμάς)

Χώραι	Ἀνωτέρα κατηγορία			Μέση κατηγορία		
	1962	1963	Αὔξησης %	1962	1963	Αὔξησης %
Γαλλία	811	904	11,4	504	608	18,0
Σουηδία	661	732	10,3	456	490	7,3
Ἀγγλία	666	713	7,0	464	493	6,4
Γερμανία	636	704	10,7	411	448	7,5
Ἰταλία	614	679	10,6	428	456	6,6
Ἑλβετία	633	671	6,0	401	430	7,2
Ὀλλανδία	595	647	8,6	420	446	6,3
Βέλγιον	582	627	7,7	400	403	0,6
Αὐστρία	488	531	8,8	275	316	14,5
Ἑλλάς	492	515	4,7	277	295	6,4
Ἰσπανία	414	451	8,9	252	273	8,5
Γιουγκοσλαβία	324	361	11,4	221	243	9,9

1. Τὸ σύνολον τῆς ἡμερησίας δαπάνης ἀντιπροσωπεύουν τὰ ἀκόλουθα στοιχεῖα τοῦ κόστους: δωμάτιον μετὰ λουτροῦ (συμπεριλαμβάνονται θέρμανσις, ὑπηρεσία καὶ φόροι), πρωινό, δύο κύρια γεύματα (μετὰ ὑπηρεσίας καὶ φόρων), ἀπογευματινόν, ἀχθοφορικά, ταξί (διὰ 5 χλμ.), τράμ ἢ λεωφορεῖον (διὰ 2 διαδρομάς), πλυντήριον καὶ σιδηρωτήριον (δι' ἐν ὑποκάμισον κοινόν), κινηματογράφος, ἐφημερίδες καὶ φιλοδωρήματα.

Π η γ ή : Centro per la Statistica Aziendale, *Prontuario economico del turista*, ἔκδοσις 14η (1963), 15η (1964)

πιστοῦται ὅτι ἡ Ἑλλάς παρουσιάζει τὴν μικροτέραν αὔξησην καὶ μεταξὺ τῶν εὐθηνότερων χωρῶν, ὅπως τῆς Ἰσπανίας καὶ Γιουγκοσλαβίας· τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι, ἐὰν κατορθώσωμεν νὰ διατηρήσωμεν τὸ τουριστικόν μας κόστος, θὰ καταστῶμεν ἡ εὐθηνότερα χώρα τῆς Εὐρώπης.

Διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ διατήρησις τοῦ κόστους ζωῆς εἰς τὰ σημερινὰ ἐπίπεδα θεωρεῖται δύσκολος ὑπὸ τὰς δημιουργουμένας νέας συνθήκας μετὰ τὴν ἔνταξιν τῆς Χώρας μας εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγοράν. Πάντως, μέχρις ὅτου συντελεσθῇ τοῦτο, τὸ ἰσχύον εἰς τὴν Χώραν μας χαμηλόν, σχετικῶς πρὸς τὰς ἄλλας τουριστικὰς χώρας, κόστος ζωῆς θὰ ἀποτελῇ σημαντικὸν παράγοντα προσελκύσεως τουριστικῶν ρευμάτων, ἰδίᾳ ἐκ τῶν ἀνηκόντων εἰς τὰς μεσαίας εἰσοδηματικὰς τάξεις.

Θ' ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Ἡ ἀνάπτυξις τουριστικῆς κινήσεως ὑφ' οἴανδήποτε μορφήν ὑπῆρξε βραδυτάτη εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐν σχέσει πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν εἰς ἄλλας τουριστικῶς ἀνεπτυγμένας σήμερον χώρας, διὰ λόγους ἱστορικοὺς καὶ ταυτοχρόνως οἰκονομικοὺς. Ἐχρειάσθη γὰρ ὁλοκληρωθῆ ὁ ἐλληνικὸς ἐθνικὸς χῶρος καὶ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν τὰ ἐπείγοντα κοινωνικὰ καὶ γενικώτερον οἰκονομικὰ προβλήματα, διὰ νὰ βελτιωθοῦν τόσον οἱ ὄροι διαβιώσεως τῶν Ἑλλήνων, ὅσον καὶ τὰ οἰκονομικὰ μέσα τοῦ κράτους καὶ νὰ φθάσωμεν τελικῶς εἰς ἐν ἐπίπεδον τὸ ὁποῖον παρέσχε τὰς δυνατότητας ἀναπτύξεως τοῦ τουρισμοῦ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς φάσεις.

Ὁ τουρισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας, κατὰ τὴν ἱστορικὴν πορείαν του διήλθε τρεῖς φάσεις διαδοχικῶς: τὴν φάσιν τοῦ ἐκδρομικοῦ τουρισμοῦ, τὴν φάσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἢ ἐθνικοῦ τουρισμοῦ καὶ τὴν φάσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἢ διεθνοῦς τουρισμοῦ, ἢ ὁποῖα καὶ ἀποτελεῖ τὴν κορυφὴν τῆς μεγαλυτέρας ἀποδοτικότητος τοῦ φαινομένου. Τὰ τρία μνημονευθέντα στάδια τῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ καὶ δὴ τὰ δύο πρῶτα, ἀφοῦ τὰ τρίτον συνιστᾷ τὸν ἰδανικὸν στόχον τῆς τουριστικῆς μας προσπάθειας, δὲν εἶναι παρωχημένοι καταστάσεις τῆς τουριστικῆς μας ἐξελίξεως ἀλλὰ ἀφετηρίαί τε νέων μορφῶν τουρισμοῦ, αἱ ὁποῖαι, ἐμφανισθεῖσαι ἱστορικῶς καὶ ἀναπτυχθεῖσαι διαδοχικῶς, ἐξακολουθοῦν ὑφίστάμεναι καὶ σήμερον μὲ μίαν διάταξιν παραλλήλου ἀναπτύξεως. Ὡς ἐκ τούτου, κατὰ τὴν ἔρευναν τῶν διαδοχικῶν φάσεων τῆς τουριστικῆς μας ἐξελίξεως δὲν θὰ περιορισθῶμεν εἰς τὴν ἱστορικὴν αὐτῶν ἐμφάνισιν μόνον ἀλλὰ, ἐφ' ὅσον πρό-

κειται περί ζωντανῶν καὶ ἐξελισσομένων μορφῶν τουρισμοῦ, θὰ τὰς ἀντιμετωπίσωμεν ὡς ἐπὶ μέρους δυναμικὰ μεγέθη μιᾶς εὐρυτέρας δραστηριότητος, ἐκείνης ἢ ὅποια ἀποτελεῖ ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν τὸν τουρισμόν.

1. Ἐκδρομικὸς τουρισμὸς

Οὗτος ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ὀργανωμένην μορφήν τουρισμοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μετακινήσεως ἀτόμων ἀπὸ τόπου εἰς τόπον, ἐντὸς πάντοτε περιορισμένης ἀκτῖνος καὶ διαρκείας οὐχὶ μεγαλύτερας τῶν 24 ὥρῶν, πρὸς ψυχαγωγίαν καὶ ταυτοχρόνως πρὸς ἱκανοποίησιν ἐκπολιτιστικῶν σκοπῶν. Ἡ ἀνάπτυξις του ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἐκδρομικὰ σωματεῖα τοῦ τόπου μας, τὰ ὅποια ταυτοχρόνως ὑπῆρξαν καὶ οἱ θεμελιωταὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τοὺς ἀποκλειστικούς σχεδὸν φορεῖς.

Αἱ πρῶται συστηματικαὶ προσπάθειαι διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐκδρομικοῦ καὶ γενικώτερον τοῦ ἐκδρομικοῦ τουρισμοῦ ἐγένοντο περὶ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος αἰῶνος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ τρέχοντος καὶ δὴ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1893-1910, ὅτε ἰδρύθησαν εἰς τὴν Χώραν μας τὰ πρῶτα ἐκδρομικὰ σωματεῖα μὲ ἐγκριμένα καταστατικά. Οὕτω, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, πρωτοβουλία ἀνθρώπων τοῦ ἐπιστημονικοῦ καὶ τοῦ πνευματικοῦ κόσμου, ἰδρύεται εἰς τὸν Πειραιᾶ ὁ «Ὁμιλος Πεζοπόρων», ὁ ὁποῖος, ἀφοῦ ἀνέπτυξεν ἀξιόλογον δραῖσιν, διελύθη μὲ τὸν ἀτυχῆ πόλεμον τοῦ 1897, καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας ὁ «Ὁμιλος Ἐκδρομῶν», ὁ ὁποῖος ἔδρασε μέχρι τοῦ 1910, θεωρούμενος ὁ πρόδρομος τοῦ ἐλληνικοῦ ἐκδρομικοῦ. Θὰ πρέπει ἰδιαιτέρως νὰ τονισθῇ ὅτι ὁ «Ὁμιλος Ἐκδρομῶν, κατὰ τὴν δεκαετῆ δραῖσιν του, κατάρθρωσε νὰ ὀργανώσῃ 100 ἐκδρομὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ 10.000 περίπου συμμετοχὰς, γεγονόςς τὸ ὅποιον κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἔθεωρεῖτο μεγάλη ἐπιτυχία, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ἡ κατάστασις τοῦ τότε ὀδικοῦ μας δικτύου καὶ

τὰ πρωτόγονα συγκοινωνιακὰ μέσα. Παρ' ὅλα ταῦτα, ἡ ἐκδρομικὴ κίνησις περιωρίζετο εἰς μίαν μικρὰν μερίδα τῆς κοινωνίας, μεταξύ κυρίως τῶν ἀνθρώπων τῆς πνευματικῆς ἀριστοκρατίας, χωρὶς αἱ καταβληθεῖσαι ἀξιόλογοι προσπάθειαι νὰ κατορθώσουν νὰ συγκινήσουν τὰ εὐρύτερα κοινωνικὰ στρώματα, ὅχι διότι αὐτὰ δὲν εἶχον ἐκδρομικὴν ἔφεσιν ἀλλὰ διότι δὲν εἶχον δημιουργηθῆ αἱ κατάλληλοι οἰκονομικαὶ καὶ κοινωνικαὶ συνθῆκαι. Αἱ συνθῆκαι αὐταὶ ἐβελτιώθησαν διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων αἱ ὁποῖαι ἐγένοντο μετὰ τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1909, ὡς καὶ διὰ τῶν ἐπελθουσῶν μεταβολῶν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἔθνικὸν χῶρον μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον, αἱ ὁποῖαι σπουδαίως συνέβαλον εἰς τὴν γενίκευσιν τῆς ἰδέας τοῦ ἐκδρομικοῦ καὶ εἰς τὴν εὐρύτεραν συμμετοχὴν τῆς δημιουργηθείσης ἐν τῷ μεταξύ μεσαίας τάξεως τῶν μικροεπαγγελματιῶν καὶ ὑπαλλήλων εἰς τὴν ἐκδρομικὴν κίνησιν, ἰδίᾳ διὰ τῶν θεσπισθέντων μέτρων περὶ περιορισμοῦ τῶν ὠρῶν ἐργασίας καὶ κατοχυρώσεως τοῦ ὀκταώρου τῶν ἐργαζομένων, διασφαλίσεως τοῦ δικαιώματος τῆς ἀδείας, τῶν ὑποχρεωτικῶν ἀργιῶν τῶν ἐργαζομένων κ.ἄ.

Τὰ μέτρα αὐτὰ συνετέλεσαν ὥστε ἡ ἐκδρομὴ νὰ ἀποκτήσῃ ὁμαδικὸν χαρακτῆρα, νὰ παύσῃ νὰ εἶναι πλέον προνόμιον τῶν ὀλίγων καὶ νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἐκδήλωσις μιᾶς ὀργανωμένης προσπάθειας, ἡ ὁποία ἀπὸ τοῦ 1921 ἤρχισε νὰ διευρύνεται καὶ νὰ διαμορφώνεται εἰς τουρισμόν. Τὸ ἔτος αὐτό, κατὰ τὸ ὁποῖον ἰδρύθη εἰς τὰς Ἀθήνας καὶ ὁ «Ὀδοιπορικὸς Σύνδεσμος», χαρακτηρίζεται ἱστορικὸς σταθμὸς τοῦ ὀργανωμένου τουρισμοῦ, διότι ἔκτοτε ἤρχισαν νὰ ἰδρύνονται συνεχῶς ἐκδρομικὰ σωματεῖα ὅχι μόνον εἰς τὸ κέντρον ἀλλὰ καὶ εἰς τὰς ἐπαρχίας, μὲ πρῶτον ἐπαρχιακὸν σωματεῖον τὸν «Ὀμίλον Ἐκδρομῶν Λαρίσης» (1925). Ἐκτοτε καὶ μέχρι τῶν παραμονῶν τοῦ δευτέρου παγκοσμίου πολέμου ἰδρύθησαν δεκάδες σωματείων ἐκδρομικῶν, τὰ ὁποῖα μάλιστα ὀργανώθησαν καὶ εἰς

δεύτερον βαθμόν, διὰ τῆς ἐπανιδρυθείσης τὸ 1935 «Ὁμοσπονδίας Ἐκδρομικῶν Σωματείων τῆς Ἑλλάδος», προελθούσης ἐκ τῆς πρώτης Ὁμοσπονδίας (1929), ἡ ὁποία εἶχε τὸν τίτλον «Ὁμοσπονδία Φυσιολατρικῶν καὶ Τουριστικῶν Σωματείων». Ἐπίσης, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν προῆλθεν ἀπὸ τὸν πρωτοπόρον Ὀδοιπορικὸν Σύνδεσμον καὶ ἡ «Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη».¹

Ὁ δεύτερος παγκόσμιος πόλεμος καὶ ἡ ἐπακολουθήσασα ἐθνικὴ περιπέτεια ἀνέστειλαν τὴν δρᾶσιν τῶν ἐκδρομικῶν σωματείων, ἡ ὁποία ἐπανάρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950, κινηθεῖσα κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προωθήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ καὶ τῆς ἐπιβοηθήσεως τῶν ἐπισήμων φορέων τοῦ τουρισμοῦ μας εἰς τὴν προσπάθειαν ἀναπτύξεως τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ. Πράγματι, τόσον τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν δύναμιν τῆς Ὁμοσπονδίας Ἐκδρομικῶν Σωματείων τῆς Ἑλλάδος 75 σωματεῖα τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν, ὅσον καὶ τὰ ἀνά τὰς κυριωτέρας ἐπαρχιακὰς πόλεις λειτουργοῦντα παραρτήματα τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης καταβάλλουν σήμερον ἀξιολόγους προσπάθειας ὑπὲρ τῆς ἐλληνικῆς τουριστικῆς ὑποθέσεως. Βασίμως δύναται νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τὰ ἐκδρομικὰ σωματεῖα δὲν εἶναι μόνον οἱ δημιουργοὶ τοῦ ἐκδρομικοῦ τουρισμοῦ ἀλλὰ καὶ οἱ πρόδρομοι τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, τοῦ ὁποίου ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν καὶ σήμερον τοὺς πλέον ὀργανωμένους φορεῖς. Πέραν ὅμως τῆς συμβολῆς των εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ μας, θὰ πρέπει παραλλήλως νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐτὰ καὶ ἡ πρωτοβουλία τῆς ὀργανώσεως διαφόρων πνευματικῶν, μορφωτικῶν καὶ γενικώτερον ἐκπολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι ὄχι μόνον τὴν καθ' ὅλου τουριστικὴν ὑπόθεσιν ἐξυπηρετοῦν, ἀλλὰ κυρίως τονώνουν τὴν ζωὴν τῆς ἐπαρχίας καὶ ἀναβιβάζουν τὴν ἐκπολιτιστικὴν στάθμην τῶν

1. Β. Κωνσταντινοπούλου, *Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἐλληνικοῦ ἐκδρομικοῦ*, Ἀθῆναι 1959, σσ. 12-25.

ανθρώπων τῆς ὑπαίθρου. Οὕτω τὰ ἐκδρομικά μας σωματεῖα ὤθησαν τὰς μεγάλας μάζας τῆς πρωτευούσης καὶ τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων πρὸς τὴν ἐπαρχίαν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δοθῇ ἢ εὐκαιρία εἰς τοὺς Ἕλληνας νὰ γνωρίσουν τὴν Ἑλλάδα καὶ νὰ δημιουργήσουν τὴν κίνησιν ἣ ὁποία λέγεται ἐσωτερικὸς τουρισμός. Διὰ τὴν συμβολὴν των αὐτῶν εἰς τὴν προσπάθειαν ἀξιοποιήσεως τῶν τουριστικῶν δυνατοτήτων τῆς Χώρας μας, τὸ ἐπίσημον κράτος τὰ ἀναγνωρίζει ὡς τουριστικὰ σωματεῖα καὶ τὰ ἐνισχύει ἐκ τοῦ προϋπολογισμοῦ του πρὸς ἐκπλήρωσιν τῶν σκοπῶν των.

Ἐξετάζοντες τὰς τάσεις τῶν ἐπὶ μέρους μεγεθῶν τῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Περιγητικῆς Λέσχης κατὰ τὴν περίοδον 1954-1963 (βλ. Πίνακα 15), καταλήγομεν εἰς ὠρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα περὶ τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τῆς μορφῆς αὐτῆς τοῦ τουρισμοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν.

Βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραγματοποιηθεισῶν ἐκδρομῶν, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὰ συμμετασχόντα εἰς αὐτὰς ἄτομα, προκύπτει ὅτι ἡ ἐκδρομικὴ κίνησις ἐν τῷ συνόλῳ τῆς παρουσιάζει συνεχῆ αὐξήσιν μέχρι τοῦ ἔτους 1960, τὸ ὅποιον καὶ ἀποτελεῖ τὴν αἰχμὴν τῆς κινήσεως, ἀνελθοῦσαν ἀπὸ τοῦ 1954 ἐπὶ τῇ βάσει τῶν συμμετοχῶν εἰς 64%. Κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ὁ ἀριθμὸς τῶν ὀργανωθεισῶν ἐκδρομῶν ηὔξήθη κατὰ 178%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ἐνῶ ἔχομεν τριπλασιασμὸν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πραγματοποιηθεισῶν ἐκδρομῶν, δὲν ἔχομεν ἀνάλογον αὐξήσιν τῶν συμμετασχόντων ἀτόμων. Τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη ἐκινήθησαν μὲ σχέσιν τρία πρὸς ἓν. Ἡ ἀρρυθμία αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς αὐξοῦσαν ἀπροθυμίαν συμμετοχῆς τῶν ἀτόμων εἰς τὴν ἐκδρομικὴν κίνησιν, τῆς ὁποίας τὰ αἴτια εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθοῦν. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1960 μέχρι τοῦ 1963 παρατηρήθη μείωσις τῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως εἰς ποσοστὸν 30% περίπου, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ἐκδρομῶν ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς συμμετοχῶν.

Π Ι Ν Α Κ 15

ΕΚΑΡΟΜΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΗΣ ΛΕΣΧΗΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1954-1963

Έτος	Προγραμματοποιηθείσαι έξοδοι		Συμμετοχή (άτομα)		Αποστάσεις εις χιλ. ¹	
	Κέντρων	Επαρχίαι	Κέντρων	Επαρχίαι	Κέντρων	Επαρχίαι
1954	478	174	652	4.927	120.738	15.147
1955	538	156	694	4.404	135.493	15.742
1956	662	189	851	6.425	183.232	33.858
1957	722	292	1.014	8.637	221.979	49.548
1958	695	424	1.119	13.250	223.405	66.837
1959	688	653	1.341	22.163	221.047	117.779
1960	881	853	1.716	29.385	222.808	155.033
1961	751	875	1.626	29.824	187.231	172.833
1962	449	862	1.311	29.310	151.463	178.568
1963	489	725	1.214	25.863	161.155	166.547

1. Τα νεωτικά μίλια των θαλασσιών αποστάσεων έχουν μετατραπή εις χιλιόμετρα.

Π η γ η : Ελληνική Περιηγητική Λέσχη

Κεχωρισμένη ανάλυσις τῶν στοιχείων τοῦ κέντρου καὶ τῶν ἐπαρχιῶν μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ πτωτικὴ ἐξέλιξις τῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως παρατηρεῖται τόσον εἰς τὴν κίνησιν τοῦ κέντρου ὅσον καὶ εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἐπαρχιῶν. Ἡ μείωσις αὐτῆ τῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως εἶναι μᾶλλον φαινομενικὴ, ὀφειλομένη εἰς τὴν βελτίωσιν τῶν οἰκονομικῶν ὄρων μιᾶς μεγάλης μερίδος τῶν συμμετεχόντων μέχρι τοῦδε εἰς τὰς ὀργανωμένας ἐκδρομὰς ἀτόμων, τὰ ὅποια ἀπέκτησαν ἴδια μεταφορικὰ μέσα καὶ τοιουτοτρόπως πραγματοποιοῦν ἰδιωτικὰς ἐκδρομὰς, ἀναπτύσσοντα ἓνα ἰδιόρρυθμον τουρισμόν, τὸν δι' ἰδιωτικοῦ αὐτοκινήτου τουρισμόν.

Τὰ ἀναπτυχθέντα ἀνωτέρω ἐνδεικτικὴν καὶ μόνον ἀξίαν δύνανται νὰ ἔχουν, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἔρευναν τοῦ ἡμίσεος περίπου τῆς ὀργανωμένης ἐλληνικῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως. Ὡς ἐκ τούτου, θὰ πρέπει μετ' ἐπιφυλάξεως νὰ δεχθῶμεν τὰ διατυπωθέντα συμπεράσματα. Ἐν τούτοις, παρέχουν μίαν, ἀμυδρὰν ἔστω, εἰκόνα τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ἐκδρομικῆς μας κινήσεως, αἱ ὅποια εἶναι τόσον ἀπαραίτητοι διὰ τὴν μελέτην τοῦ ὅλου προβλήματος τοῦ ἐκδρομικοῦ μας τουρισμοῦ.

Πέραν τῶν τάσεων τῆς ἐκδρομικῆς μας κινήσεως, καὶ πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐρένης τοῦ ὅλου θέματος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἔχωμεν μίαν ἰδέαν περὶ τοῦ ὕψους τῆς ἐτησίως κινήσεως τῆς πρώτης αὐτῆς μορφῆς τουρισμοῦ εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς, ἢ ὅποια προκύπτει, ἐὰν προσθέσωμεν εἰς τὰ δεδομένα τῆς ἐκδρομικῆς κινήσεως τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης καὶ τὰ δεδομένα τόσον τῶν σωματείων τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν δύναμιν τῆς Ὁμοσπονδίας Ἑκδρομικῶν Σωματείων τῆς Ἑλλάδος ὅσον καὶ τῶν ἐκτὸς αὐτῆς ἐκδρομικῶν ἢ γενικώτερον ἐκπολιτιστικῶν σωματείων. Βάσει τῶν διαθέσιμων στοιχείων τοῦ ἔτους 1961, τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν Ὁμοσπονδίαν σωματεῖα ὀργάνωσαν 2.039 περιηγήσεις καὶ ἐκδρομὰς, εἰς τὰς ὁποίας συμ-

μετέσχον άνω τών 72.000 άτόμων.¹ Παραλλήλως, ύπολογίζομεν ότι κατά τόν ίδιον χρόνον διεκινήθησαν διά σωματείων εύρισκομένων έκτός τών δευτεροβαθμίων έκδρομικών όργανώσεων 20.000 περίπου άτομα. Έπομένως, άθροίζοντας τούς επί μέρους άριθμούς, διαπιστούμεν ότι κατά τό 1961 άνω τών 150.000 άτόμων συμμετέσχον εις τήν ώργανωμένην έκδρομικήν κίνησιν τής Χώρας μας. Είς τά αύτά επίπεδα ύπολογίζεται ότι έχει διαμορφωθή ή κίνησις και κατά τά έπόμενα έτη.

Η συμβολή τών έκδρομικών μας σωματείων δέν περιορίζεται μόνον εις τήν ανάπτυξιν τοϋ έκδρομικοϋ τουρισμοϋ και κατ' έπέκτασιν τοϋ έσωτερικοϋ τουρισμοϋ, αλλά και εις τήν καθ' όλου ανάπτυξιν τοϋ έλληνικοϋ τουρισμοϋ, τόν όποιον ποικιλοτρόπως έξυπηρετεί. Είς τήν πρωτοβουλίαν τών όργανώσεων αύτών άνήκει ή όργάνωσις διαφόρων τουριστικών έκδηλώσεων (Φεστιβάλ Άρχαίου Δράματος, Γιορτή τοϋ Κρασιοϋ, Άνθεστήρια κλπ.), άναπαραστάσεις τοπικών έθίμων (Γιορτή τής Τράτας, Ροδίτικος Γάμος), ή δημιουργία διαφόρων τουριστικών περιπτέρων, ή όργάνωσις τών συμπληρωματικών μέσων διαμονής τών τουριστών (Ξενώνες Νεότητας, Camping, Caravaning) και γενικώς ή παροχή πλείστων όσων ύλικών και τεχνικών προσφορών, έξυπηρετουσών τήν ύπόθεσιν τοϋ έλληνικοϋ τουρισμοϋ. Δι' όλα αύτά επιβάλλεται όπως τό επίσημον κράτος δώση ιδιαιτέραν προσοχήν εις τόν έκδρομισμόν μας, διότι, ώς άπεδείχθη, όχι μόνον προάγει και έξυπηρετεί τόν έλληνικόν τουρισμόν, αλλά ταυτοχρόνως συμβάλλει και εις τήν άνύψωσιν τής έκπολιτιστικής στάθμης τών κατοίκων, ιδίως τής ύπαίθρου.

2. Έσωτερικός ή έθνικός τουρισμός

Οϋτος άποτελεί τήν δευτέραν φάσιν τής τουριστικής έξελίξεως και συγχρόνως τήν δευτέραν μορφήν τουρισμοϋ. Διά τοϋ

1. Έκδρομικά Χρονικά, «Η κίνησις τοϋ μηνός τής ΟΕΣΕ», τ. 104/1962, σ. 181.

όρου αυτού έννοοῦμεν τήν μετακίνησην ατόμων από τόπου εις τόπον, έντός πάντοτε τών όρίων του έθνικου χώρου, προς ψυχγωγίαν και διά χρόνον μείζονα τών 24 ώρων, κυμαινόμενον συνήθως μεταξύ 1 και 4 εβδομάδων. Η σημασία του έσωτερικου τουρισμου είναι σπουδαιοτάτη, διότι δι' αυτού συντελείται άνακατανομή του εισοδήματος μεταξύ του κέντρου και τών έπαρχιων, ή οποία έχει ως αποτέλεσμα τήν άμβλυνσιν τών ύφισταμένων εισοδηματικων άνισοτήτων μεταξύ τών κατοίκων τών μεγάλων αστικων κέντρων και τής ύπαίθρου. Ωσαύτως, διά του έσωτερικου τουρισμου συντελείται βαθμιαία μετατόπισις οικονομικων δραστηριοτήτων προς τήν έπαρχίαν, ή οποία έπιβοηθεϊ τήν περιφερειακήν ανάπτυξιν και ταυτοχρόνως συμβάλει εις μίαν κατά τό δυνατόν ισόρροπον ανάπτυξιν του έθνικου χώρου. Πέραν τούτων, ό έσωτερικός τουρισμός άποτελεϊ τόν πρόδρομον του έξωτερικου τουρισμου, ό οποϊος και συνιστά τήν τελευταίαν και σπουδαιοτέραν φάσιν τής τουριστικης εξέλιξεως. Είναι άποδεδειγμένον πλέον ιστορικως ότι όλα τα μεγάλα τουριστικά κέντρα τής Ευρώπης άνέπτυξαν κατ' άρχάς τόν έσωτερικόν τουρισμόν και έν συνεχεία άνεδείχθησαν και καθιερώθησαν εις τήν συνείδησιν τών διακινουμένων τουριστικων ρευμάτων ως διεθνή τουριστικά κέντρα.

Ο έσωτερικός τουρισμός υπό ώργανωμένην μορφήν άνεπτύχθη εις τήν Ελλάδα κατ' άρχάς τήν τελευταίαν πρό του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου δεκαετίαν ως έξελικτική μορφή του εκδρομικου τουρισμου και ως φυσική συνέπεια μιās σειρας έννοικων όρων, οικονομικων και κοινωνικων. Οι όροι αυτοί είναι ή βελτίωσις τής οικονομικης θέσεως τών άνηκόντων εις τήν μεσαίαν τάξιν ατόμων, ή κατοχύρωσις τής έτησίας ύποχρεωτικης άδείας τών παρεχόντων έξηρητημένην έργασίαν προσώπων, ή δημιουργία έπαρκουσ όδικου δικτύου, ή βελτίωσις τών συγκοινωνιακων μέσων και τέλος ή ώργάνωσις τών πρώτων ξενοδοχειακων μονάδων. Προς τήν τελευταίαν αυτήν κατεύ-

θυνσιν ἐκινήθη καὶ ὁ ἰδρυθεὶς τὸ 1929 πρῶτος Ἑλληνικὸς Ὀργανισμὸς Τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος διὰ τοῦ ἰδρυτικῆς του νόμου ἐπέτρεψε τὴν ἀναγκαστικὴν ἀπαλλοτριῶσιν κτημάτων ἀνηκόντων εἰς τοὺς δήμους, τὰς κοινότητας καὶ ἀκόμη εἰς τὰ νομικὰ καὶ φυσικὰ πρόσωπα.

Ἡ συνύπαρξις τῶν προεκτεθέντων ὄρων εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργηθοῦν τὰ πρῶτα τουριστικὰ κέντρα εἰς τὴν Χώραν μας καὶ εἰς περιοχὰς κυρίως μεσογειακὰς, διὰ νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς κρατούσας τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἀπαιτήσεις τῶν διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, αἱ ὁποῖαι σαφῶς ἐστρέφοντο πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τουρισμοῦ τοῦ βουνοῦ (Κηφισιά, Λουτράκι). Παραλλήλως πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν πρῶτων τουριστικῶν κέντρων ἐδόθη, ὡς ἦτο ἐπόμενον, προτεραιότης καὶ εἰς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, οἱ ὁποῖοι καὶ βαθμιαίως ἐξελιχθῆσαν εἰς σημαντικοὺς τουριστικοὺς τόπους. Οὕτω, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Ἀττικῆς ἔχομεν τὰς Ἀθήνας, εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Στερεᾶς τοὺς Δελφούς, εἰς τὴν Πελοπόννησον τὴν Ὀλυμπίαν καὶ τὸ Ναύπλιον, καὶ εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα τὴν Δῆλον καὶ τὴν Κρήτην.

Αἱ ἐπικρατήσασαι μεταπολεμικῶς προτιμήσεις τῆς τουριστικῆς πελατείας πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ θαλασσίου τουρισμοῦ ἐδημιούργησαν νέα τουριστικὰ κέντρα εἰς παραθαλασσίους περιοχὰς καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία καὶ συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τόσο τοῦ ἐσωτερικοῦ ὅσον καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ. Οὕτω, διὰ τῆς προσαρτήσεως τῆς Δωδεκανήσου ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς ἀπέκτησε μίαν περιοχὴν ἡ ὁποία, διὰ τῆς πρωτεύουσας τῆς, τῆς Ρόδου, ἐμελλε νὰ ἀναδειχθῆ εἰς πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐν ἑκ τῶν σημαντικωτέρων τουριστικῶν κέντρων τῆς Εὐρώπης. Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων διαγωνισμοῦ ὡς πρὸς τὴν σειρὰν σπουδαιότητος τῶν κυριωτέρων δέκα ἑλληνικῶν τουριστικῶν τόπων, ὁ ὁ-

ποῖος ἔφερε πρώτην τὴν Ρόδον, ἀκολουθουμένην κατὰ σειράν ἀπὸ τὴν Κέρκυραν, τοὺς Δελφούς, τὴν Ὀλυμπίαν, τὴν Ἐπίδαυρον-Μυκῆνας, τὴν Δῆλον-Μύκονον, τὸ Σούνιον, τὴν Κνωσὸν-Φαιστόν, τὰ Μετέωρα καὶ τὸν Μυστράν.¹ Ἔτερα τουριστικά κέντρα ἀναπτυχθέντα μεταπολεμικῶς εἶναι ἡ Κῶς, ἡ Πάτμος, ἡ Μύκονος, ἡ Κρήτη, αἱ νῆσοι τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, ἡ Κέρκυρα, αἱ νῆσοι τῶν Βορείων Σποράδων καὶ ἄλλα, τὰ ὅποια ἐξυπηρετοῦν ὄχι μόνον τὸν ἐσωτερικὸν ἀλλὰ καὶ τὸν ἐξωτερικὸν τουρισμόν.

Ἐπάρχει, ὡς γνωστόν, πάντοτε ἐν σημεῖον ἐπαφῆς ἡμετέρων καὶ ξένων εἰς ὅλους τοὺς τουριστικὸς τόπους τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, τὸ ὅποῖον διευρύνεται συνεχῶς ὑπὲρ τοῦ ξένου στοιχείου μὲ ρυθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὸν βαθμὸν ἀναδείξεως καὶ καθιερώσεως ἐνὸς τόπου εἰς διεθνοῦς ἐνδιαφέροντος τουριστικὸν κέντρον. Ἐπομένως δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι εἰς τουριστικὸς τόπος εἶναι κέντρον ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ ὅταν οἱ ἐπισκέπται του εἶναι κατὰ πλειονότητα ἡμεδαποὶ (Μύκονος, Ἰδρα, Κῶς κ.ἄ.), καὶ ἀντιθέτως ὅτι εἶναι κέντρον διεθνοῦς τουρισμοῦ ὅταν οἱ ἐπισκέπται του εἶναι κατὰ πλειονότητα ξένοι (Ρόδος, Κέρκυρα, Δελφοί, Ὀλυμπία κ.ἄ.).

Διὰ τὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ δὲν ὑπάρχουν πλήρη συνολικὰ στοιχεῖα, ὥστε νὰ ἔχωμεν μίαν σαφεῆ ἀντίληψιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Εἶναι ἐπίσης τελείως ἐλλιπεῖς καὶ δὲν παρουσιάζουν συνέχειαν καὶ αἱ ἀναλύσεις κατὰ κατηγορίας ἐλλήνων περιηγητῶν, κατὰ προτιμωμένους τόπους ἐπισκέψεως, κατὰ ἐποχάς, μέσα συγκοινωνίας καὶ διαμονῆς, ὡς καὶ διανυκτερεύσεις αὐτῶν. Πάντως, βάσει τῶν ἐλλιπτῶν αὐτῶν στοιχείων, τὰ ὅποια συμπληροῦνται μὲ πληροφορίας ἀπὸ ἄλλας πηγάς, προκύπτει ὅτι τὴν προτίμησιν τῶν ἐλλήνων τουριστῶν συγκεντρῶνουν αἱ νῆσοι τοῦ Αἰγαίου καὶ τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ,

1. Πρόκειται διὰ τὸν διαγωνισμὸν-δημοψήφισμα τῆς Μεσημβρινῆς, τοῦ ὁποίου τὰ ἀποτελέσματα ἐδημοσιεύθησαν εἰς τὸ φύλλον τῆς 15.7.1963.

καθώς και ἡ Κρήτη καὶ αἱ νῆσοι τῶν Σποράδων καὶ τοῦ Ἰονίου, αἱ ὁποῖαι καὶ δέχονται τὰς μεγάλας μάζας τῶν ἐλλήνων τουριστῶν, ἐξαιρέσει τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κερκύρας καὶ ἴσως τῆς Ὑδρας, αἱ ὁποῖαι καθιερώθησαν μᾶλλον ὡς τόποι παραθερισμοῦ τῶν ἀνωτέρων εἰσοδηματικῶν τάξεων. Πάντως παρατηρεῖται καὶ τὸ φαινόμενον οἱ Ἕλληνες τουρίσται νὰ ἀποφεύγουν τοὺς τόπους ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἰδιαιτέρως ἔλκουν τοὺς ξένους, ὡς π.χ. τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους.¹

Ἡ προτίμησις τῶν τουριστῶν γενικώτερον πρὸς τὰς ἀνωτέρω νησιωτικὰς περιοχὰς προκύπτει καὶ κατὰ ἔμμεσον τρόπον ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν ἐπιβατῶν ἐσωτερικοῦ ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ θαλασσίου χώρου κατὰ τὸ 1963, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀποβιβάσθέντων εἰς τὰς ἐπὶ μέρους περιοχὰς ἐπιβατῶν. Οὕτω ἀπεβιβάσθησαν ἐν συνόλῳ 1.265.275 ἐπιβάται, ἐξ ὧν 595.674 (47,3%) εἰς τὴν περιοχὴν τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, 190.350 (15,1%) εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, 161.653 (12,6%) εἰς τὴν Κρήτην, 113.763 (9,0%) εἰς τὰς νήσους τῶν Κυκλάδων, 72.116 (5,6%) εἰς τὴν Δωδεκάνησον, 30.752 (2,4%) εἰς τὰς Ἰονίους νήσους καὶ 100.967 (8,0%) εἰς τοὺς λοιποὺς λιμένας τῆς δυτικῆς καὶ βορείου Ἑλλάδος, ὡς καὶ τῆς νοτίου Πελοποννήσου. Εἰς τὸν τελευταῖον αὐτὸν ἀριθμὸν περιλαμβάνονται καὶ 77.755 ἐπιβάται κρουαζιερῶν ἀποβιβάσθέντες εἰς διαφόρους λιμένας.² Τὰ ἀνωτέρω δεδομένα ἐνδεικτικὴν καὶ μόνον ἀξίαν δύνανται νὰ ἔχουν ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὰς νησιωτικὰς μας περιοχὰς, ἀφοῦ εἰς τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς περιλαμβάνονται τόσον οἱ ταξιδεύοντες δι' ἄλλους λόγους Ἕλληνες ὅσον καὶ οἱ ξένοι τουρίσται οἱ διακινούμενοι εἰς τὰς ἐν λόγω περιοχὰς.

Ἄσπον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ ἐποχὰς κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ

1. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Ἡ προβληματικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Οἰκονομικαὶ Ἐξελίξεις*, τεῦχος 4, σσ. 22-23.

2. Ὁργανισμὸς Λιμένος Πειραιῶς, *Ὁ Λιμὴν τοῦ Πειραιῶς κατὰ τὸ 1963*, σ. 94.

τουρισμοῦ, αὐτὴ περιορίζεται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ μεταξὺ 15 Ἰουλίου καὶ 15 Σεπτεμβρίου χρονικὸν διάστημα, τὸ ὁποῖον συγκεντρώνει τὸ 85% περίπου τῆς ὅλης κινήσεως. Τὸ ὑπόλοιπον 15% ἀναφέρεται εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἄλλων μηνῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων ὁ μὴν τοῦ Πάσχα συγκεντρώνει σχετικῶς τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν λόγῳ τοῦ ἐπικρατοῦντος παρ' ἡμῶν ἐθίμου ἑορτασμοῦ τοῦ Πάσχα εἰς τὴν ὑπαιθρον ἢ τὰς νήσους. Ἡ συγκέντρωσις τῆς κινήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ εἰς μίαν περιωρισμένην χρονικὴν περίοδον, ἡ ὁποία ἄλλωστε συμπίπτει καὶ μετὰ τὴν αἰχμὴν τῆς κινήσεως τῶν ξένων τουριστῶν, δημιουργεῖ σοβαρώτατα προβλήματα ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρέτησεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων γενικῶς, ἢ ἀντιμετώπισις τῶν ὁποίων εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ εἴτε διὰ τῆς δημιουργίας νέων κέντρων ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ εἴτε διὰ τῆς ἀποσυμφορήσεως τῆς κινήσεως εἰς τὰ ἀνεγνωρισμένα ἤδη τουριστικὰ κέντρα διὰ τῆς θεσπίσεως κινήτρων.

Εἶναι ἀνάγκη, τέλος, νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἡ κατηγορία ἡμεδαπῶν προσώπων τὰ ὁποῖα συνδυάζουν κατὰ τὰς διακοπὰς των θεραπείαν καὶ ἀνάπαυσιν ταυτοχρόνως, ἀποτελοῦσα τὸν λεγόμενον «θεραπευτικὸν τουρισμόν»¹ (βλ. Πίνακα 16).

Ἡ συστηματικὴ ἀξιοποίησις τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τῆς Χώρας μας, ἡ ὁποία ἤρχισε παραλλήλως μετὰ τὴν ἐμφάνισιν τῶν πρώτων τάσεων τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν δημιουργίαν ἀξιολόγων λουτροπόλεων, αἱ ὁποῖαι ἐμελλε νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς σημαντικὰ κέντρα ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Ἡ Αἰδηψός, τὰ Καμένα Βοῦρλα, τὸ Λουτράκι καὶ τὰ Μέθανα ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον κίνησιν, ἡ ὁποία συνεχῶς αὐξάνει, ἐξαιρέσει ἴσως τοῦ Λουτρακίου, τοῦ ὁποίου ἡ κίνησις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη παραμένει στάσιμος, ἀκριβῶς διότι δὲν κα-

1. Περὶ τῆς σπουδαιότητος τοῦ θεραπευτικοῦ τουρισμοῦ καὶ ἰδία τοῦ θερμοθεραπευτικοῦ (termalismo) βλέπε: Attilio Valente, «Importanza economica del termalismo italiano», εἰς *Revue de tourisme*, Βέρνη, ἀριθ. 4/1962.

Π Ι Ν Α Κ 16

ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΣΗΜΑΣΙΑΣ ΔΟΥΤΡΟΠΟΛΕΩΝ¹ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1959-1963
ΚΑΙ ΜΕΣΑ ΔΙΑΜΟΝΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1960

Γιαματική περιοχή	Νομός	1959	1960	1961	1962	1963	Διορίματα	Κλίμακ
Αιδηψός	Εύβοίας	14.248	14.154	15.148	17.115	18.345	1.189	2.362
Βουλαγαμένη	Άρτινής	3.768	3.909	3.798	3.786	4.118	241	379
Έλευθεράι	Καβάλας	1.530	1.745	2.091	2.492	2.674	52	135
Φερμοπόλαι	Φθιώτιδος	3.300	1.785	1.600	1.600 ²	1.600 ²	129	314
Ίκαρία	Σιάμου	4.417	4.191	5.367	5.668	5.838	490	922
Κατάφας	Ήλειας	4.262	4.524	4.655	5.076	5.515	240	614
Καμένα Βοδρά	Φθιώτιδος	7.960	8.959	10.251	11.019	12.177	591	1.019
Κυλλήνη	Ήλειας	2.741	3.210	3.316	3.691	4.159	88	213
Λουτρακί	Κορινθίας	7.256	7.257	7.293	7.202	7.035	2.161	3.522
Μέθωνα	Άρτινής	9.076	10.976	10.941	11.734	10.784	861	2.281
Νιγρέτα	Σερρών	2.310	2.718	3.120	3.050	3.100	128	262
Πλατύστομον	Φθιώτιδος	1.946	1.636	1.870	2.302	2.362	111	220
Σμόκοβον	Καρδίτσας	6.314	7.485	8.100	8.609	8.541	300	760
Ύπαιτη	Φθιώτιδος	4.310	5.258	5.548	5.774	6.992	288	513
Σύνολον		73.438	77.807	83.098	89.118	93.240	6.864	13.516

1. Δεν περιλαμβάνονται 54 Ιαματικά πηλαϊ τοπικής σημασίας, οι όποια κατά την πενταετίαν 1959-1963 εκινήθησαν ως εξής: 1959: 36.258 άτομα, 1960: 40.814, 1961: 39.885, 1962: 33.591 και 1963: 41.163.

2. Ύπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

Π η γ γ ή : ΕΣΥΕ, Στατιστικά Έπετηρίδες της Έλλάδος 1961, 1962 και 1963

τώρθωσε νὰ προσαρμοσθῆ πρὸς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς συγχρόνου πελατείας τῶν λουτροπόλεων. Τὰ κέντρα αὐτὰ διαθέτουν συγχρονισμένας ξενοδοχειακὰς μονάδας, δέχονται δὲ ἀποκλειστικῶς ἡμεδαπούς ἐπισκέπτας, οἱ ὅποιοι ἀνήκουν κατὰ κανόνα εἰς ἀνωτέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις. Ἡ κίνησις εἰς τὰς τουριστικῆς σημασίας λουτροπόλεις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1959-1963 ἠϋξήθη κατὰ 27,1%, ἀνελθοῦσα ἀπὸ 73.438 ἄτομα εἰς 93.240. Ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς ὡς ἄνω πενταετίας εἶναι λίαν ὑψηλός, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐντὸς μιᾶς δεκαετίας (1951-1960) ἡ συνολικὴ κίνησις τῶν ἰαματικῶν πηγῶν τῆς Ἑλλάδος ἠϋξήθη μόλις κατὰ 15,7%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι διαφαίνεται ἐκδηλὸς ἡ τάσις ἀναπτύξεως κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ἰδιαίτερος πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ τουρισμοῦ ἀναψυχῆς, ὁ ὁποῖος συνεχῶς διευρύνεται. Τὸ τελευταῖον τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ὁ μέσος ἀριθμὸς λούσεων κατ' ἄτομον κινεῖται πτωτικῶς, ἀφοῦ ἀπὸ 14,38 τὸ 1939 κατῆλθεν εἰς 13,00 τὸ 1951, διὰ νὰ διαμορφωθῆ τὸ 1960 εἰς 12,50.¹

Πέραν τῶν τουριστικῆς σημασίας λουτροπόλεων, αἱ ὁποῖαι συγκεντρῶνουν τὸ 70% περίπου τῆς συνολικῆς κινήσεως, λειτουργοῦν καὶ πολλαὶ ἰαματικαὶ πηγαὶ εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, τοπικῆς ὅμως σημασίας, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ ἐξελιχθοῦν εἰς λουτροπόλεις καὶ νὰ τεθοῦν εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, τὸν ὁποῖον ἀναμφισβητήτως θὰ ἐξυπηρετήσουν, διότι χωροταξικῶς εὐρίσκονται κατανεμημένοι τόσον εἰς τὴν ὄρεινὴν ὅσον καὶ εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐρεύνης, καὶ αὐτῶν ἔστω τῶν ὑπαρχόντων ἑλλιπῶν στοιχείων τῆς κινήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ μας τουρισμοῦ, εἶναι δυνατόν νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ διακινούμενοι ἔτησίως Ἕλληγες διὰ τουρισμὸν ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ μας χώρου δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑπερβαίνουν τὰ 2.000.000, ἐξ ὧν 1.200.000 κατευθύνονται εἰς τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα

1. ΕΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1961, σ. 283.

και οι υπόλοιποι, μεταξύ των οποίων συγκαταλέγονται και οι επισκέπται των λουτροπόλεων, καθώς και της Διεθνούς Έκθεσης Θεσσαλονίκης, εις την Στερεάν και ήπειρωτικήν Ελλάδα.¹ Οι ταξιδεύοντες ετησίως δια τουρισμόν εντός του ελληνικού χώρου ήμεδαποι αντιπροσωπεύουν ποσοστόν μόλις 24% επί του συνολικού πληθυσμού της Χώρας, ενώ τὸ αντίστοιχον ποσοστόν δια τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία εὑρίσκεται ὑπὸ τὰς αὐτὰς περίπου συνθήκας μετὰ τὴν Ἑλλάδα ὡς πρὸς τὸ νότιον τμήμα της, ἀνέρχεται εἰς 32%.² Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὑπάρχουν εὐρύτατα περιθώρια ἀναπτύξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ.

3. Ἐξωτερικὸς ἢ διεθνὴς τουρισμὸς

Οὗτος συνιστᾷ τὴν τρίτην φάσιν τῆς τουριστικῆς ἐξελίξεως καὶ ταυτοχρόνως τὴν τελευταίαν βαθμίδα εἰς τὴν ἱεράρχησιν τῶν μορφῶν τοῦ τουρισμοῦ, ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὸν στόχον τῶν ἐπιδιώξεων τῆς ὑπευθύνου οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν διαφόρων κρατῶν. Διὰ τοῦ ὅρου «ἐξωτερικὸς τουρισμὸς» ἐννοοῦμεν τὴν μετακίνησιν ἀτόμων ἀπὸ χώρας εἰς χώραν πρὸς ψυχαγωγίαν ἢ πρὸς ἱκανοποίησιν ἄλλων προσωπικῶν ἢ κοινωνικῶν ἀναγκῶν ἐντὸς ἐνὸς εὐρύτερου διεθνoῦς χώρου. Ὁ ἐξωτερικὸς τουρισμὸς ἀποτελεῖ προέκτασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ, ἀπὸ τὸ στάδιον τοῦ ὁποίου ἀπαραιτήτως διέρχεται, δι' αὐτὸ καὶ θεωρεῖται ἢ κατ' ἕκτασιν ἐξελικτικὴ αὐτοῦ μορφή, ἡ ὁποία πέραν τῶν συνόρων ἐπεκτείνεται εἰς εὐρύτατον διεθνὲς πεδίον, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον εἰς τὴν τουριστικὴν ὁρολογίαν ἀπαντᾷ ὡς «τουριστικὴ ἀγορά».

Ὁ ἐξωτερικὸς τουρισμὸς ἀνεπτύχθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τῆς προπολεμικῆς περιόδου, πα-

1. Κατὰ μίαν ἐκθεσιν τοῦ Τεχνολογικοῦ Ἰνστιτούτου Ἀθηνῶν (Δοξιάδη) οἱ μετακινήθεντες ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς ἡμεδαποὶ ἀνήλθον κατὰ τὸ 1963 εἰς 2 ἑκατ., ἐξ ὧν 1 ἑκατ. προήρχετο ἀπὸ τὴν περιοχὴν πρωτευούσης, 800.000 ἀπὸ τὰ λοιπὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καὶ 200.000 ἀπὸ τὴν υπόλοιπον Ἑλλάδα.

2. ENIT, *Statistica del turismo, Annuario 1963*, ἀριθ. 57-58, Σεπτ. 1964, σ. 15.

ραλλήλως σχεδόν πρὸς τὴν ἐμφάνισιν τῆς πρώτης ὀργανωμένης μορφῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, μετὰ τοῦ ὁποίου εὐρίσκειται εἰς σχέσιν διαδοχῆς, διότι ἀποτελεῖ προϋπόθεσιν διὰ τὴν προβολὴν ἑνὸς τόπου ὡς καταλλήλου διὰ τὴν προσέλκυσιν ξένων ἢ προηγουμένη ἀναγνώρισις τοῦ ἀπὸ τὸν ἐσωτερικὸν τουρισμόν. Οἱ πρῶτοι ἐπισκέπται τῆς Χώρας μας ἀπὸ τὸ ἐξωτερικὸν ἦσαν περιορισμένοι, ἀνῆκον δὲ εἰς ὑψηλὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις, κυρίως περιηγούμενοι τὴν Ἑλλάδα καθ' ὁμάδας (καραβάνια), οἱ ὅποιοι ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐνδιεφέροντο διὰ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς μας χώρους.

Π Ι Ν Α Κ Η 17

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΟΥ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1931-1939

Ἔτος	Ἀλλοδαποὶ	Ἕλληνας ὑπήκοοι	Ὀμογενεῖς	Σύνολον
1931	51.686	10.338	18.553	80.577
1932	54.314	10.285	17.788	82.387
1933	74.346	12.312	19.018	105.676
1934	117.747	12.040	18.580	148.367
1935	110.063	13.109	16.151	139.323
1936	115.410	14.376	16.359	146.145
1937	125.518	18.678	16.535	160.731
1938	121.066	16.754	15.812	153.632
1939	89.997	13.171	9.852	113.020

Πηγή: Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Οἰκονομικὴ Ἐπετηρὴς τῆς Ἑλλάδος 1939, ὑπὸ Γ. Χαριτάκη.

Ἡ μεγαλύτερα κινήσις ξένων τουριστῶν πρὸς τὴν Χώραν μας κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον παρουσιάζεται κατὰ τὰ ἔτη 1934-1938, ἐνῶ κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος 1939, λόγω τῶν διεθνῶν γεγονότων, ἐμφανίζεται μικρότερα.

Ἡ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς κινήσις τῶν ξένων περιηγητῶν ἐμφανίζεται ἐκ πρώτης ὄψεως σημαντικὴ, εἰς τὴν πραγματικότητα ὅμως ἡ κατάστασις εἶναι διάφορος, διότι εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τοῦ Πίνακος 17 συμπεριλαμβάνονται καὶ οἱ καθ' ὁμάδας

περίπλου περιηγηταί, ὡς καὶ οἱ ἐπισκέπται λιμένος, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἥμισυ περίπου τῆς ὅλης κινήσεως. Ἐπομένως, οἱ ξένοι τουρίσται πολυήμερου παραμονῆς κατὰ τὰ τελευταῖα πρὸ τοῦ πολέμου ἔτη δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑπερβαίνουν τὰς 50.000. Συγκεκριμένως, κατὰ τὸ 1938 ἀφίχθησαν εἰς τὴν Χώραν μας 40.000 ξένοι περιηγηταί, τὸ δὲ συναλλαγματικὸν ἔσοδον ἀνῆλθεν εἰς 6,7 ἑκατ. δολλαρίων.

Ἡ κατὰ ἐθνικότητα κινήσις τῶν ξένων ἀμφοτέρων τῶν κατηγοριῶν (πολυήμερου παραμονῆς καὶ ομάδων περίπλου) κατὰ τὸ 1939 ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως: Ἐκ τῶν 89.997 ἀφιχθέντων εἰς τὴν Ἑλλάδα καθαρῶς ξένων τουριστῶν, 11.886 ἦσαν Γερμανοί, 9.188 Αἰγύπτιοι, 8.033 Ἀγγλοὶ, 7.415 Ἴταλοὶ κλπ., δηλαδὴ ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον Εὐρωπαῖοι, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀπετέλεσαν τὰ πρῶτα τουριστικὰ ρεύματα, δοθέντος ὅτι ἡ ἐκ τῆς ἀμερικανικῆς ἠπείρου κινήσις ἤρχισεν εἰς εὐρείαν κλίμακα κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον. Ἐξ ἄλλου, ἐκ τῶν ἐλθόντων κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰς τὴν Ἑλλάδα 23.023 ἐν συνόλῳ Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ (Ἑλλήνων ὑπηκόων καὶ ὁμογενῶν ξένων ὑπηκόων) οἱ 9.703 ἦλθον ἀπὸ τὴν Αἴγυπτον, οἱ 2.444 ἀπὸ τὴν Ἀλβανίαν, οἱ 2.341 ἀπὸ τὴν Τουρκίαν (Κωνσταντινούπολιν), οἱ 1.620 ἀπὸ τὰς ΗΠΑ, οἱ 1.292 ἀπὸ τὴν Κύπρον κλπ.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάρκειαν παραμονῆς τῶν περιηγητῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἔχομεν τὰ ἐξῆς στοιχεῖα. Ὡς πρὸς τοὺς κυρίως ξένους περιηγητάς, ὁ μέσος ἀριθμὸς ἡμερῶν διαμονῆς εἶναι 12 ἡμέραι, ὡς πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὁμογενεῖς 83 καὶ ὡς πρὸς τοὺς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἑλληνας ὑπηκόους 100 ἡμέραι. Ὁ σχετικῶς μικρὸς ἀριθμὸς ἡμερῶν διαμονῆς, ὁ ἀναλογικῶν εἰς ἕκαστον τῶν κυρίως ξένων, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸν μέγαν ἀριθμὸν τῶν καθ' ὁμάδας ξένων περιηγητῶν (καρναβάνια) καὶ τῶν ἐπισκεπτῶν λιμένος.¹

1. Ν. Σβορώνου, «Μεταναστευτικὴ καὶ τουριστικὴ κίνησις», *Οἰκονομικὴ Ἐπετηρὴς τῆς Ἑλλάδος 1939*, ὑπὸ Γ. Χαριτάκη, Ἀθῆναι 1940, σ. 45.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων καὶ τῆς ἐν γένει στάσεως τοῦ ἐπισήμου κράτους ἔναντι τοῦ τουρισμοῦ καταδεικνύεται ὅτι προπολεμικῶς ἡ τουριστικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἀπετέλει ἀξιόλογον οἰκονομικὴν δραστηριότητα, οὐδὲ παρουσίαζεν ἀξιοπρόσεκτον ἐξέλιξιν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ πρῶτα ἔτη τῆς μεταπολεμικῆς περιόδου, κατὰ τὰ ὁποῖα αἱ προκληθεῖσαι ἐκ τοῦ πολέμου ζημίαι καὶ αἱ ἐπακολούθησασαι συνθῆκαι ἐσωτερικῆς ἀνωμαλίας ἀπέτρεπον τὰ ταξίδια πρὸς τὴν Ἑλλάδα, μὲ συνέπειαν ἡ τουριστικὴ κίνησις νὰ ἔχῃ σχεδὸν ἀνασταλῆ. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1946-1950, ἡ ταξιδιωτικὴ κίνησις τῶν ξένων πρὸς τὴν Χώραν μας περιορίσθη εἰς τὰ ἐπίπεδα τῶν 10.000 ἕως 37.000 ἀφίξεων (1946: 10.649, 1947: 14.189, 1948: 16.475, 1949: 22.932, 1950: 37.464), ὅταν ἡ ἀντίστοιχος κίνησις τοῦ 1938 ἀνήρχετο εἰς 90.333 ἀφίξεις ξένων ταξιδιωτῶν.¹

Ἀξιοσημείωτος κίνησις ξένων τουριστῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα παρατηρεῖται ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950, τὸ ὅποιον θεωρεῖται καὶ ἡ ἀφετηρία τῆς τουριστικῆς μας ἐξορμήσεως. Οἱ δημιουργηθέντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅροι οἱ ὁποῖοι προώθησαν τοὺς ξένους περιηγητὰς εἰς τὴν Χώραν μας εἶναι ἡ αὔξησις τῶν κατὰ κεφαλὴν εἰσοδημάτων τῶν κατοίκων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς, ἡ ἀνάπτυξις τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, ἡ ἐπικράτησις πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς σταθερότητος, ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων ἐργασίας τῶν ἐργαζομένων, ἡ ἀνοδος τῆς στάθμης μορφώσεως τῶν λαῶν, ὡς καὶ ἡ ἀπλούστευσις τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν μετακίνησιν τῶν ταξιδιωτῶν διατυπώσεων καὶ ἡ παροχὴ εἰς αὐτοὺς πιστωτικῶν διευκολύνσεων. Οἱ δημιουργηθέντες παραλλήλως εἰς τὸ ἐσωτερικὸν εὐνοϊκοὶ ὅροι εἶναι ἡ ἀποκατάστασις τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, ἡ ἀποκατάστασις καὶ περαιτέρω βελτίωσις τοῦ ὀδικοῦ δικτύου

1. ΕΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1962, σ. 61.

καὶ τῶν συγκοινωνιακῶν ἐν γένει μέσων, ἡ δραστηριοποίησις τοῦ ΕΟΤ, ἡ κατασκευὴ τῶν πρώτων ξενοδοχειακῶν μονάδων (Ναυπλίου, Μυκόνου, Δελφῶν) καὶ ἡ ἀνασυγκρότησις τῶν τότε ὑφισταμένων (Ρόδου, Ὀλυμπίας), τέλος δὲ ἡ γενομένη κατὰ τὸ 1953 ἀναπροσαρμογὴ τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, ἡ ὁποία κατὰ τρόπον ἀποφασιστικὸν συνέβαλεν εἰς τὴν αὐξήσιν τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῆς κινήσεως, καθ' ὅσον κατέστησε τὴν Ἑλλάδα μίαν ἀπὸ τὰς εὐθηνότερας χώρας τῆς Εὐρώπης. Ἰδιαιτέρως θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ καταβληθεῖσα προσπάθεια, ἡ ἀποβλέπουσα εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν προϋποθέσεων διαμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν, καθ' ὅσον τὰ ξενοδοχεῖα εὐρίσκοντο εἰς τοιαύτην κατάστασιν ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ καὶ ποιότητος, ὥστε δὲν ἦσαν εἰς θέσιν νὰ ἱκανοποιηθοῦν οὐδὲ τὰς στοιχειώδεις ἀπαιτήσεις τῆς τουριστικῆς πελατείας.

Ἀποτέλεσμα ὅλων αὐτῶν ἦτο νὰ ἀρχίσῃ μία σοβαρὰ ἀνάπτυξις τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία κυρίως ἐξεδηλώθη ἀπὸ τοῦ 1955. Ἐνδεικτικῶς ἀναφερόμεν τὴν ἐξέλιξιν ὠρισμένων μεγεθῶν τῆς ἐπελθούσης κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀναπτύξεως, καθ' ὅσον ταῦτα θὰ ἐρευνηθοῦν ἐκτενέστερον εἰς τὰ οἰκεία κεφάλαια. Οὕτω, ἡ συνολικὴ τουριστικὴ κίνησις ἀπὸ 37.487 τὸ 1950 ἀνῆλθεν εἰς 195.853 τὸ 1955, διὰ νὰ φθάσῃ εἰς 741.193 τὸ 1963. Ὡσαύτως, τὸ εἰσπραχθὲν κατὰ τὰ αὐτὰ ἔτη τουριστικὸν συνάλλαγμα ἀνῆλθεν εἰς 4,7 ἑκατ., 29,1 ἑκατ. καὶ 95,4 ἑκατ. δολλαρίων ἀντιστοιχῶς. Τέλος, τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν παρουσίασε κατὰ τὰ ὡς ἄνω ἔτη τὴν ἀκόλουθον ἐξέλιξιν: 1950: 40.000 κλῖναι, 1955: 42.265 καὶ 1963: 65.952.

Ἡ προηγηθεῖσα ἔρευνα τῆς ἱστορικῆς ἐξελίξεως τοῦ ἐξωτερικοῦ μας τουρισμοῦ κατέδειξεν ὅτι πρόκειται περὶ ἑνὸς παράγοντος ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσεται κατὰ τρόπον δυναμικὸν καὶ ὁ ὁποῖος εἶναι εἰς θέσιν νὰ συμβάλῃ εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνά-

πτυξιν τοῦ τόπου, ἐφ' ὅσον ἀντιμετωπισθοῦν ἀποτελεσματικῶς ὠρισμένα βασικά προβλήματα, συνδεόμενα μὲ τὴν διακίνησιν, τὴν διαμονὴν καὶ τὴν ὀργάνωσιν ἐν γένει τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν ξένων τουριστῶν, περὶ τῶν ὁποίων θὰ ἀσχοληθῶμεν εἰς εἰδικὰ κεφάλαια, ἀμέσως μετὰ τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τῆς τουριστικῆς μας ἐξελίξεως.

Ι' Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘ' ΟΛΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝ

Ἡ λεπτομερὴς ἔρευνα τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ τουρισμοῦ μας ἐν σχέσει πρὸς τοὺς ἄλλους κλάδους τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος, διὰ τὴν διατύπωσιν ὀρισμένων προβλέψεων ὡς πρὸς τὰς τάσεις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ διὰ τὰ προσεχῆ ἔτη, θεωρεῖται ἀπαραίτητος. Καὶ τοῦτο διότι, διὰ νὰ ἀντιμετωπισθοῦν κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικὸν τὰ προβλήματα τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ διὰ μιᾶς καθιερουμένης ἐπὶ τοῦ τομέως αὐτοῦ ὑγιῶς πολιτικῆς, θεωρεῖται προϋπόθεσις τόσον ἡ γνῶσις τῆς σημερινῆς θέσεως τοῦ φαινομένου, δηλαδὴ ἡ στατικὴ αὐτοῦ πλευρά, ὅσον καὶ ἡ διαπίστωσις τῶν προκαλουμένων ὑπ' αὐτοῦ ἐπιπτώσεων ἐπὶ τῶν λοιπῶν μεγεθῶν τῆς οἰκονομίας καὶ ἡ προβολὴ τῶν πιθανῶν τοῦ φαινομένου ἐξελίξεων εἰς τὸ μέλλον, δηλαδὴ ἡ δυναμικὴ αὐτοῦ πλευρά.

Βασικῶς θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ ἡ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς κίνησις τοῦ ἐξωτερικοῦ μας τουρισμοῦ, ἰδίᾳ κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1950 καὶ ἐντεῦθεν χρονικὸν διάστημα, ὡς καὶ ἡ προβολὴ αὐτοῦ εἰς τὰ προσεχῆ ἔτη. Διὰ τῆς ἐρεύνης τῶν δεδομένων αὐτῶν, προκύπτει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950-1963 ἡ συνολικὴ τουριστικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος ἔχει ὑπερβῆ εἰς ἐπισκέπτας τὸν ἀριθμὸν τῶν 740.000, τὸ ὅποιον σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ κίνησις ἔχει εἰκοσαπλασιασθῆ, αὐξηθεῖσα μὲ μέσον ἐτήσιον ρυθμὸν 27%, ὅταν ὁ παρατηρούμενος ρυθμὸς ἀναπτύξεως εἰς ἄλλας χώρας κυμαίνεται συνήθως μεταξὺ 6% καὶ 16% ἐτησίως. Τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ἡ αὐξήσις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως συντελεῖται κατὰ τρόπον δυναμικόν, γεγονός τὸ ὅποιον μᾶς ἐπιτρέπει νὰ διατυπώσωμεν αἰσιοδόξους προβλέψεις διὰ τὸ μέλλον.

Ἔτερον στοιχείον προσδιοριστικὸν τῆς θέσεως τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν εἶναι καὶ τὰ προσποριζόμενα διὰ τῆς λειτουργίας αὐτοῦ συναλλαγματικὰ ἔσοδα, τὰ ὅποια παίζουν σπουδαιότατον ρόλον εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν οἰκονομικῶν μας πραγμάτων, διότι ἐνισχύουν τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν καὶ ἐπὶ πλέον συμβάλλουν εἰς τὴν δημιουργίαν συναλλαγματικῶν ἀποθεμάτων. Περὶ τῆς ἐξελίξεως τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ἐνταῦθα ὅτι μεταξύ τῶν ἐτῶν 1950-1963 ἠῦξήθη κατὰ 1.929%, προσεγγίσαν τὸ ἐπίπεδον τῶν 100 ἑκατ. δολλαρίων. Ἐπίσης θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ κατηγορία αὕτη τῶν ἀδῆλων πόρων παρουσιάζει συνεχῆ αὔξησιν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς λοιπὰς κατηγορίας, ἀφοῦ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1956-1963 ἠῦξησε τὴν συμμετοχὴν τῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου ἀπὸ 17,1% εἰς 21%. Πέραν τούτων, στοιχεῖα προσδιοριστικὰ τῆς κινήσεως τοῦ μεγέθους αὐτοῦ εἶναι ἡ σχέσις του πρὸς τὰ ἄλλα μεγέθη τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν, ἡ ἀναλογοῦσα κατὰ περιηγητὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη, ἡ κατανομὴ αὐτοῦ κατὰ περιοχὰς προελεύσεως κ.ἄ., τὰ ὅποια συνθέτουν τὴν εἰκόνα τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων καὶ ταυτοχρόνως προσδιορίζουν τὴν δυναμικὴν αὐτῶν θέσιν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τόπου.

Τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν μέγεθος τὸ ὁποῖον προσδιορίζει τὴν σημασίαν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν παραγωγικὴν δραστηριότητα εἶναι τὸ σύνολον τῶν ἐπιπτώσεων τὰς ὁποίας προκαλοῦν τὰ πάσης φύσεως τουριστικὰ καὶ συναφῆ ἐπαγγέλματα ἐπὶ τοῦ τομέως τῆς ἐργατικῆς ἀπασχολήσεως. Διὰ νὰ γίνῃ ἀντιληπτὴ ἡ σημασία τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς ἀπασχολήσεως, ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς, βάσει τῶν διαθέσιμων στοιχείων, ὅτι μόνον τὰ ξενοδοχεῖα, οἰκοτροφεῖα καὶ τὰ καταστήματα σερβίρισματος φαγητῶν, γλυκῶν καὶ ποτῶν, κατ' ἐξοχὴν τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, ἀπησχόλουν κατὰ τὸν Νοέμβριον 1958 83.139

ἄτομα.¹ Πέραν τούτων, ὑπάρχει σοβαρὰ ἔντασις ἐργασίας εἰς σειρὰν δραστηριοτήτων, αἱ ὁποῖαι ἐμμέσως κινητοποιοῦνται διὰ τοῦ τουρισμοῦ (οἰκοδομήσεις, πρακτορεῖα, χειροτεχνία κ.ἄ.) καὶ αἱ ὁποῖαι ἀπασχολοῦν σημαντικὸν ἀριθμὸν προσώπων.

Ἐτερον στοιχεῖον προσδιορίζον τὴν σπουδαιότητα τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν εἶναι τὸ συνδεδεμένον μὲ τὴν ἱκανότητα τὴν ὁποίαν ἔχει ὁ τουρισμὸς ἀφ' ἑνὸς νὰ δημιουργῇ εἰσοδήματα καὶ ἀφ' ἑτέρου νὰ ἀνακατανέμη μέρος τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν μεγάλων ἀστικῶν κέντρων καὶ τῶν ἐπαρχιῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι δέχονται τὰ τουριστικὰ ρεύματα. Ὑπολογίζεται ὅτι ἐκ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος ποσὸν τῆς τάξεως τῶν 3,6 δισεκατομμυρίων δραχμῶν ἀντιπροσωπεύει τὰς πραγματοποιουμένας ἐν Ἑλλάδι εἰς συνάλλαγμα δαπάνας τῶν ξένων τουριστῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὰς ἀμοιβὰς τῶν προσφερθεισῶν εἰς αὐτοὺς ὑπηρεσιῶν ὑπὸ τῶν ἀσχολουμένων ὑπὸ οἰανδήποτε μορφὴν μὲ τὸν τουρισμὸν, δηλαδὴ τὸ τουριστικὸν εἰσόδημα, εἰς τὴν πρώτην του φάσιν, καὶ ὅτι ἕτερον ποσὸν τῆς τάξεως τῶν 2,4 δισεκατομμυρίων δραχμῶν, ἀντιπροσωπεῖον τὰς ὑπὸ τῶν ἡμεδαπῶν τουριστῶν πραγματοποιουμένας δαπάνας δι' ἐσωτερικὸν τουρισμὸν, ἀνακατανέμεται ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου.

Τέλος, ἕτερον προσδιοριστικὸν στοιχεῖον εἶναι καὶ ἡ ἐπενδυτικὴ πρὸς τὸν κλάδον αὐτὸν ἔφεσις τόσον τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου, ἡ ὁποία καθορίζει ὄχι μόνον τὴν ἀπορροφητικὴν ἱκανότητα αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὴν τάσιν τῆς δυναμικῆς του ἐξελίξεως. Αἱ δημόσιαι ἐπενδύσεις πρὸς τὸν τουρισμὸν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1956-1963 ἠϋξήθησαν κατὰ 737%, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 45 ἑκατ. δραχμῶν τὸ 1956 εἰς 332 ἑκατ. τὸ 1963. Ἀνάλογος αὔξησις παρατηρήθη τόσον εἰς τὰς τραπεζικὰς χορηγήσεις πρὸς τὸν τουρισμὸν ὅσον καὶ εἰς τὰς ἰδιωτικὰς ἐπενδύσεις.

1. ΕΣΥΓΕ, Ἀπογραφή τῶν βιομηχανικῶν, βιοτεχνικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐν γένει καταστημάτων τῆς 15.11.1958, Ἀθῆναι 1960, σελ. 430.

ΙΑ' ΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ἡ τουριστικὴ κίνησις ἀποτελεῖ τὸ βασικώτερον μέγεθος διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῆς θέσεως τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος ἐντὸς ἐνὸς ἐθνικοῦ οἰκονομικοῦ χώρου. Τὴν κίνησιν αὐτὴν εἰς τὴν συγκεκριμένην χώραν καθορίζει ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰσερχομένων εἰς αὐτὴν περιηγητῶν, ἢ ἔρευνα τοῦ ὁποίου, ἐφ' ὅσον μὲν ἀναφέρεται εἰς δεδομένα τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ παρόντος, συνιστᾷ τὴν στατικὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως, ἐφ' ὅσον δὲ εἰς προβλέψεις τοῦ μέλλοντος, τὴν δυναμικὴν αὐτῆς. Τόσον ἡ στατικὴ πλευρὰ τῆς τουριστικῆς κινήσεως ὅσον καὶ ἡ δυναμικὴ ἀποτελοῦν συνεχόμενα εἰς τὴν ἔρευναν μεγέθη, διότι διὰ τὴν γίνῃ μία πρόβλεψις τῆς κινήσεως εἰς τὸ μέλλον—ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν χάραξιν ὑγιоῦς τουριστικῆς πολιτικῆς—εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετασθῇ καὶ τὸ παρελθὸν ἐν τῇ ἐξελικτικῇ αὐτοῦ πορείᾳ μέχρι τοῦ παρόντος.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας ἡ τουριστικὴ κίνησις εἰς τὴν στατικὴν αὐτῆς μορφήν παρακολουθεῖται ὑπὸ τῆς στατιστικῆς κεχωρισμένως εἰς τρεῖς κατηγορίας περιηγητῶν, ἐξ ὧν αἱ δύο πρῶται περιλαμβάνουν περιηγητὰς πολυήμερου παραμονῆς καὶ ἡ τρίτη διερχομένους τουρίστας. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν οἱ ξένοι περιηγηταί, οἱ ὅποιοι καὶ ἀποτελοῦν τὸ δυναμικώτερον στοιχεῖον τῆς τουριστικῆς κινήσεως· εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι περιηγηταὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ· καὶ εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Χώραν μας περιηγηταὶ καθ' ὁμάδας περίπλου (cruise passengers), τῶν ὁποίων ἡ παραμονὴ εἰς προκαθορισμένους τόπους τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου περιορίζεται εἰς ὀλίγας ὥρας.

Πρὶν ἐρευνήσωμεν ἑκτενῶς μίαν ἐκάστην τῶν ἀνωτέρω κα-

τηγοριῶν περιηγητῶν, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐν τῷ συνόλῳ της, βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 18.

Ἡ κίνησις τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Χώραν μας, ὡς ἐτονίσσαμεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἤρχισε τὸ 1950, μετὰ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς τάξεως, καὶ ἀνεπτύχθη ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν γενομένην ἐν ἔτει 1953 ἀναπροσαρμογὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, ἣ ὁποία καὶ ἀπετέλεσεν ἀποφασιστικὸν παράγοντα προσελκύσεως τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων. Αὐτὸς εἶναι καὶ ὁ λόγος ἕνεκα τοῦ ὁποίου ἡ τουριστικὴ μας κίνησις κατὰ τὸ ἐπόμενον τῆς ἀναπροσαρμογῆς ἔτος (1954) παρουσίασεν ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον αὐξήσιν 67,4%, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν μέχρι σήμερον σημειωθεῖσαν τοιαύτην.

Ἀναλυτικώτερον, ἡ συνολικὴ τουριστικὴ κίνησις κατὰ τὴν περίοδον 1950-1963 παρουσίασε τὴν ἀκόλουθον ἐξέλιξιν: Τὸ 1950 ἀνῆλθεν εἰς 37.487 άτομα, διὰ νὰ διαμορφωθῇ τὸ 1963 εἰς 741.193, ἥτοι παρουσίασεν αὐξήσιν 1.973%, ἣ ὁποία ἀνταποκρίνεται πρὸς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀντίστοιχον αὐξήσιν τῆς κατηγορίας τῶν πολυήμερου παραμονῆς ξένων περιηγητῶν, δοθέντος ὅτι αἱ λοιπαὶ κατηγορίαι, ὡς θὰ ἴδωμεν κατωτέρω, καὶ δὴ ἡ τοιαύτη τῶν ἐλλήνων ὑπηκόων, ἐκινήθησαν μὲ χαμηλότερον ρυθμὸν. Πέραν τῆς εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ἐμφανίσεως τῆς κινήσεως, σημασίαν ἔχει καὶ ὁ ρυθμὸς μὲ τὸν ὁποῖον ἐξελιχθῆ ἡ κίνησις αὐτὴ ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος. Ὁ ρυθμὸς αὐτὸς μέχρι τοῦ 1954, διὰ τοὺς ἀναπτυχθέντας ἀνωτέρω λόγους, κινεῖται ἐτησίως λίαν αὐξητικῶς, μὲ μέσθην ἐτήσιαν αὐξήσιν 49,2%. Τὰ ἐπόμενα ἔτη μέχρι καὶ τοῦ 1963 ὁ ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως κινεῖται μεταξὺ 16% καὶ 23,9%, μὲ ἐξαίρεσιν δύο περιπτώσεις, καθ' ἃς παρατηρήθη σοβαρὰ ἀνάσχεσις τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως, ἥτοι τὸ 1956 (4,8%) καὶ τὸ 1958 (6,2%), ὀφειλομένη εἰς τὴν κατὰ

Π Ι Ν Α Κ Η 18

ΑΦΙΣΤΕΙΣ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΒΕΣΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1950-1963¹

Έτη	Ξένοι περιηγηταί	Διεύτητες	Σύνθ. % επί συνόλου	% Έλληνες έξωτε- ρικού	Διεύτητες	Σύνθ. % επί συνόλου	Ομάδες Διεύτητων περιηγητών	Σύνθ. % επί συνόλου	Αξίσεις % ως προς τὸ πρόσημ. έτος
1950	38.383	100	90,0	—	—	—	4.154	100	37.487
1951	40.118	120	81,8	—	—	—	9.415	226	49.533
1952	54.819	164	66,0	13.370	100	16,0	15.000	361	83.189
1953	75.921	227	70,9	18.487	139	16,9	13.099	315	107.507
1954	133.873	402	74,7	23.745	178	13,1	22.007	530	179.625
1955	171.474	514	82,4	24.379	183	11,6	12.533	302	208.386
1956	181.051	570	83,0	25.064	188	11,4	12.286	296	218.401
1957	221.984	666	85,0	28.646	215	10,8	11.200	269	261.830
1958	227.386	682	82,3	26.973	202	9,7	22.284	536	276.593
1959	278.147	835	81,8	23.683	177	7,0	38.140	919	339.970
1960	315.805	948	80,1	28.108	211	7,1	50.525	1.217	394.438
1961	408.909	1.227	81,9	31.334	235	7,2	53.948	1.299	494.191
1962	508.821	1.527	85,2	32.649	245	5,4	56.454	1.360	597.924
1963	644.032	1.934	86,9	28.888	217	3,9	68.273	1.645	744.193

1. Δεν περιλαμβάνονται οι έρχομοι εις τὴν Ἑλλάδα πρὸς μόνιμον κατοικίαν ἢ πρὸς ἐργασίαν, ὡς ἐπίσης καὶ οἱ «επισκέπτεται λιμάνος», δηλαδὴ οἱ ἐπιβάται οἱ ὅποιοι ἐπιφελοῦνται τῆς προσωρινῆς σταθμεύσεως τοῦ πλοίου ἢ τοῦ ἀεροπλάνου διὰ τὴν ἀποβίβασθαι προορισθῶς πρὸς ὀλιγώρων ἐπίσκεψιν τῆς Χώρας.

Π η γ η : ΕΣΥΕ

τὰ ἔτη αὐτὰ ἐνσκήψασαν εἰς τὴν Εὐρώπην πολιτικὴν κρίσιν, συνεπεία τῶν γεγονότων τοῦ Σουέζ καὶ τοῦ Βερολίνου, τὰ ὁποῖα ἀνέστειλαν τὴν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον διακίνησιν τῶν μεγάλων τουριστικῶν ρευμάτων. Πάντως, κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη θὰ πρέπει νὰ ἀναμένεται πτώσις τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ὡς ἐπακόλουθον τῆς σμικρύνσεως τῶν εὐρέων περιθωρίων τὰ ὁποῖα παρέχει τὸ πρῶτον στάδιον τῆς τουριστικῆς μας ἀναπτύξεως. Καὶ τοῦτο διότι εἶναι πλέον γεγονός ὅτι τὰ ὑψηλὰ ἐπίπεδα εἰς τὰ ὁποῖα κινεῖται ὁ τουρισμός μας δικαιολογοῦν τὴν μετάβασίν του ἀπὸ τὴν ἐν ἀναπτύξει κατάστασιν εἰς τὴν τῆς πλήρους ἀναπτύξεως. Ἐν συμπεράσματι δύναται νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ συνολικὴ τουριστικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1950-1963 ἐξελίχθη ἀλματωδῶς, μὲ ρυθμὸν θεωρούμενον ἀπὸ τοὺς ὑψηλοτέρους οἱ ὁποῖοι ἔχουν σημειωθῆ εἰς ἄλλας χώρας κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἀναλυτικῶς κατὰ κατηγορίας περιηγητῶν ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως:

1. Ξένοι περιηγηταὶ

Ἡ κατηγορία αὐτὴ περιλαμβάνει τοὺς ξένης ὑπηκοότητος περιηγητὰς οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονται τὴν Χώραν μας καὶ παραμένουν εἰς αὐτὴν πέραν τῶν 24 ὡρῶν, συνήθως δὲ 10 ἡμέρας κατὰ μέσον ὄρον, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ κατωτέρω. Ἀποτελεῖ τὴν βάσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ μας τουρισμοῦ, διότι συνιστᾷ τὴν μεγάλην πελατείαν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ γενικῶς ὅλων τῶν δραστηριοτήτων αἱ ὁποῖαι εἶναι τεταγμέναι εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ τουρισμοῦ εἰς ὅλας αὐτοῦ τὰς φάσεις. Ὡς ἐκ τούτου, εἶναι καὶ ὁ μοναδικὸς σχεδὸν φορεὺς τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων. Τὰ δεδομένα αὐτὰ χαρακτηρίζουν τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὡς τὸ δυναμικώτερον στοιχεῖον τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως.

Ἡ δυναμικότης τῆς κατηγορίας αὐτῆς προκύπτει παραστατικώτερον καὶ ἀπὸ τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, τὰ ὁποῖα μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 18. Οὕτω, βασικῶς διαπιστοῦται ὅτι οἱ ξένοι περιηγηταὶ ἀποτελοῦν τὸ 80% καὶ πλέον τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐτησίους τουριστικῆς μας κινήσεως. Τὸ ποσοστὸν αὐτὸ ἐνδεικτικὴν ἀξίαν θὰ πρέπει νὰ ἔχη, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐξάγεται διὰ τοῦ συνυπολογισμοῦ καὶ τῆς κατηγορίας τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγητῶν, ἡ ὁποία, ὡς εἶναι γνωστὸν, λόγῳ τῆς φύσεώς της ἔχει περιορισμένην σημασίαν εἰς τὴν καθ' ὅλου τουριστικὴν μας κίνησιν.

Ἡ ἐξέλιξις τῆς κινήσεως τῶν περιηγητῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950-1963 διεμορφώθη ὡς ἀκολούθως: Τὸ 1950 ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα 33.333 ξένοι τουρίσται διαφόρων ἐθνικοτήτων· τὸ 1954 ἀνῆλθον εἰς 133.873, ἥτοι παρουσίασαν αὐξήσιν 302%· εἰς τὸ τέλος τῆς ἐπομένης τετραετίας (1958) ἀνῆλθον εἰς 227.336, με ἀντίστοιχον ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔτος 1950 ποσοστιαίαν αὐξήσιν 582%, διὰ νὰ διαμορφωθοῦν κατὰ τὸ ἔτος 1963 εἰς 644.032, ἀριθμὸν ὁ ὁποῖος ἀντιπροσωπεύει ποσοστιαίαν αὐξήσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔτος βάσεως 1.834%. Δηλαδή ἡ κίνησις ἐμφανίζεται ἐντονωτέρα κατὰ τὰς ἀκραίας περιόδους, ἥτοι κατὰ τὴν πρώτην τετραετίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν αἱ ἀφίξεις ἐτετραπλασιάσθησαν, καὶ κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν, κατὰ τὴν ὁποίαν ὑπερεδιπλασιάσθησαν, ἐνῶ κατὰ τὴν ἐνδιάμεσον τετραετίαν οὔτε ἀν' ἐδιπλασιάσθησαν, περιορισθεῖσαι εἰς αὐξήσιν 80%, λόγῳ τῶν μεσολαβησάντων πολιτικῶν γεγονότων.

Ὁ μέσος ὅρος τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως διὰ τὴν περίοδον 1958-1963 διεμορφώθη εἰς 23,5%, ποσοστὸν θεωρούμενον λίαν ὑψηλὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν ἐπιτυγχανόμενον εἰς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης ρυθμὸν ἀνόδου τῆς τουριστικῆς τῶν κινήσεως, ἐξαιρέσει ἴσως τῆς Γιουγκοσλαβίας, τῆς Τουρκίας καὶ τῆς Πορτογαλίας, αἱ ὁποῖαι διὰ λόγους καθαρῶς ἱστορικοῦς—διέρχονται

τὴν πρώτην φάσιν τῆς τουριστικῆς τῶν ἀναπτύξεως—ἐμφανίζουσι ὑψηλοτέρους ρυθμούς ἀναπτύξεως. Βεβαίως εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας τὰ ἠύξημένα αὐτὰ ποσοστὰ σχετικὴν ἀξίαν ἔχουσι, ἀφοῦ διὰ τὰ τρία τοῦλάχιστον τελευταῖα ἔτη ἀντιπροσωπεύουσι αὐξήσιν 100.000 περιηγητῶν, ἐνῶ μὲ ἀντίστοιχον ποσοστὸν 5% εἰς τὴν Ἰταλίαν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ αὐξήσις ἀντιπροσωπεύει 500.000 νέους περιηγητάς. Γεγονός, πάντως, παραμένει ὅτι ἡ κατηγορία τῶν ξένων περιηγητῶν πολυημέρου παραμονῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα κινεῖται μὲ ἰδιαιτέρως ἔντονον αὐξητικὸν ρυθμόν, ὁ ὁποῖος θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ ἀναμφισβητήτως εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀναπτύξεως.

2. Ἑλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ

Οἱ ἀνήκοντες εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τουρίσται ἀποκοῦν βαθμῆδόν τὴν ὑψηλότητα τῶν χωρῶν εἰς τὰς ὁποίας εἶναι ἐγκατεστημένοι καί, ὡς ἐκ τούτου, ἐπισκεπτόμενοι πλέον τὴν Ἑλλάδα καταχωροῦνται ὑπὸ τῆς στατιστικῆς εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ξένων περιηγητῶν καὶ εἰς τὸ ἐνεργητικὸν τῆς χώρας τῆς ὁποίας εἶναι ὑπήκοοι. Διὰ τὸν λόγον αὐτόν, ἀλλὰ καὶ διότι αἱ δυνατότητες αὐξήσεως τῶν εἶναι ἐλάχισται, ὡς συμβαίνει ἐπὶ παραδείγματι μὲ τοὺς ὁμογενεῖς Αἰγυπτιώτας, δὲν ἐμφανίζει τὴν αὐτὴν δυναμικὴν ἐξέλιξιν ὡς ἡ κατηγορία τῶν ξένων τουριστῶν.

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1952-1963 ἡ κατηγορία αὐτὴ τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἀνῆλθεν ἀπὸ 13.370 εἰς 28.888 ἄτομα, ἤτοι ἠύξθη ἐντὸς μιᾶς δεκαετίας μόνον κατὰ 117%, ὅταν κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον ἡ κίνησις τῶν μὲν ξένων περιηγητῶν πολυημέρου παραμονῆς ἠύξθη κατὰ 1.075%, τῶν δὲ καθ' ὁμάδας περίπλου κατὰ 355%. Ἡ πτωτικὴ ἐξέλιξις τῆς κατηγορίας αὐτῆς καταδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν τῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως καθ' ὅλα τὰ ἔτη τῆς περιόδου 1952-1963, κατὰ τὴν ὁποίαν τὸ ποσοστὸν

συμμετοχής τῶν ἐλλήνων ὑπηκόων ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πάσης φύσεως περιηγητῶν ἐξωτερικοῦ ἀπὸ 16% τοῦ ἔτους 1952 ἔφθασε, συνεχῶς μειούμενον ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος, εἰς 3,9% τὸ 1963. Θὰ πρέπει ὁμως νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ μείωσις αὕτη εἶναι μᾶλλον φαινομενική, διότι εἰς τὴν πραγματικότητα συντελεῖται μία μετατόπισις τῶν τουριστῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς πρὸς τὴν τῶν ξένων τουριστῶν, ἀποδεικνυομένη καὶ ἐκ τῆς ὀλονὲν διευρυνομένης ποσοστιαίας συμμετοχῆς τῆς τελευταίας αὐτῆς κατηγορίας ἐπὶ τοῦ συνόλου τῆς κινήσεως τῆς Χώρας, ἡ ὁποία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1952-1963 διεμορφώθη ἀπὸ 66% εἰς 86,9%.

Ἡ φύσις τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ παρουσία της ὀλίγον σχετικῶς συμβάλλει εἰς τὴν δραστηριοποίησιν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων. Οἱ πλεῖστοι ἐκ τῶν ἀνηρόντων εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τουριστῶν φιλοξενοῦνται εἰς οἰκίας συγγενῶν των. Πάντως, ἡ ἐν μέρει ἀρνητικὴ αὕτη συμβολὴ των ἐξουδετεροῦται διὰ τῆς μακροτέρας παραμονῆς των, ἡ ὁποία κυμαίνεται μεταξὺ ἑνὸς καὶ δύο μηνῶν, καὶ συνεπῶς συντελεῖ ὀπωσδήποτε εἰς τὴν πραγματοποίησιν ὑπ' αὐτῶν περισσοτέρων δαπανῶν.

3. Περιηγηταὶ καθ' ὀμάδας περίπλου

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν περιλαμβάνονται οἱ περιηγηταὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ, οἱ ὁποῖοι ἐπισκέπτονται τὴν Χώραν ὀργανωμένοι καθ' ὀμάδας περίπλου (cruise passengers) καὶ διὰ μεγάλων πλοίων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὑπερωκεανίων, τὰ ὁποῖα εἰς 6 ἕως 10 ἡμέρας πραγματοποιοῦν μίαν περιήγησιν εἰς τὰ σημαντικώτερα τουριστικὰ κέντρα τῆς νησιωτικῆς καὶ νοτιοανατολικῆς —διὰ παραλίων λιμένων— Ἑλλάδος, κατὰ προέκτασιν ἐφαρμογῆς προγραμμάτων περιηγήσεων εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου.

Οἱ καθ' ὀμάδας περίπλου περιηγηταὶ ἐμφανίζουσι ἰδιαιτέρον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Χώραν μας, τῆς ὁποίας ἡ γεωγραφικὴ διαμόρ-

φωσις καὶ ἢ κατ' εὐτυχῆ συγκυρίαν ὑπαρξίς τῶν σπουδαιοτέρων τουριστικῶν μας κέντρων εἰς νήσους ἢ παραλίους τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος πόλεις—Ρόδος, Πάτμος, Μύκονος, Κρήτη, Πειραιεύς (Ἀθῆναι), Ἰτέα (Δελφοί), Κατάκωλον (Ὀλυμπία), Γύθειον (Μυστράς) κλπ.—εὐνοοῦν ὅπως ἰδιαιτέρως τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κινήσεως τῶν τουριστῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς, ἢ ὁποία, σημειωτέον, ἀποτελεῖ ἐπὶ τοῦ παρόντος τὴν μοναδικὴν κατηγορίαν διερχομένων τουριστῶν εἰς τὴν Χώραν μας. Καὶ τοῦτο διότι ἡ ἑτέρα κατηγορία τῶν δι' αὐτοκινήτου διερχομένων τουριστῶν-ἐκδρομέων (excursionists) δὲν ἐμφανίζει ἀξιόλογον κίνησιν. Εἰς τὰ τουριστικῶς ἀνεπτυγμένα κράτη τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ἡ κατηγορία αὐτὴ τῶν ἐκδρομέων ἀντιπροσωπεύει εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις (Ἰταλία, Γαλλία) τὸ ἥμισυ περίπου τῆς συνολικῆς των τουριστικῆς κινήσεως.

Καὶ ἄλλοι γενικοὶ καὶ εἰδικοὶ λόγοι ἐπιδρῶν ἀναμφισβητήτως ἐπὶ τῆς ἀνοδικῆς ἐξελίξεως τοῦ εἴδους αὐτοῦ τοῦ τουρισμοῦ. Γενικοὶ λόγοι εἶναι τὸ συνεχῶς μειούμενον κόστος τῶν περιηγήσεων, ὡς ἀποτέλεσμα τῶν ὁσημέραι συντελουμένων τεχνικῶν καὶ ὀργανωτικῶν βελτιώσεων εἰς τὸν τομέα τῶν διὰ θαλάσσης συγκοινωνιῶν, καὶ ἡ ἐπικρατοῦσα μεταπολεμικῶς μεταξὺ τῶν τουριστικῶν ρευμάτων καὶ ὁλονὲν διευρυνομένη νοοτροπία τῆς ἐπισκέψεως εἰς τὸν ὠρισμένον χρόνον ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων τόπων, ἢ ὁποία νοοτροπία μετατρέπει οὕτω βαθμηδὸν τὸ δημιουργικὸν ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον διέκρινε τοὺς προπολεμικοὺς τουρίστας, εἰς ἐπιφανειακὸν διὰ τοὺς ἐπισκεπτομένους τόπους. Οἱ εἰδικοὶ λόγοι εἶναι ὅτι τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν τῶν συμπεριλαμβανουσῶν καὶ τὴν Ἑλλάδα περιηγήσεων (κρουαζιερῶν) ὀργανώνεται ἀπὸ ἑλληνικὰς ναυτιλιακὰς ἐπιχειρήσεις καὶ ὅτι ὑπάρχει εὐχέρεια εὐρείας ἐπεκτάσεως τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῶν ἐκμεταλλεύσεων διὰ τῆς χρησιμοποίησεως μέρους τοῦ ἀργοῦντος ἢ «ὑποαπασχολουμένου» ναυτιλιακοῦ μας δυναμικοῦ.

Ἐπὶ τῶν εἰδικῶν αὐτῶν λόγων ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Εἶναι γεγονός ὅτι τὸ 80% καὶ πλέον τῶν κρουαζιερωῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν διαφόρους λιμένας τῆς Μεσογείου, κυρίως ἰταλικούς (Βενετία, Γένουα, Βρινδήσιον) καὶ περιλαμβάνουν εἰς τὰ προγράμματά των προσεγγίσεις εἰς ἑλληνικούς λιμένας, ὁργανώνονται ἀπὸ ἑλληνικὰς ναυτιλιακὰς ἐταιρίας, ὅπως τοῦ Τυπάλδου, τοῦ Νομικοῦ, τοῦ Ποταμιάνου κ.ἄ. Εἰδικῶς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐταιρίαν Τυπάλδου, θὰ πρέπει νὰ τῆς ἀναγνωρισθῇ ἡ πρωτοπορία τῆς ὁργανώσεως εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον τῶν ἐν λόγῳ κρουαζιερωῶν. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθῇ ὅτι περὶ τὰ 15 πλοῖα, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ περισσότερα ὑπερωκεάνια, ἐξετέλουν κατὰ τὰ μέσα τοῦ 1964 κρουαζιέρας εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ὅτι πυκνότερον δίκτυον γραφείων τῆς εἰς τὰς σπουδαιότερας πόλεις τῆς Εὐρώπης καὶ τὴν Ἀμερικὴν ἀσχολεῖται μὲ τὴν ὁργάνωσιν τῶν ἐν λόγῳ κρουαζιερωῶν.

Ὁ ἕτερος εἰδικὸς λόγος ὁ ὁποῖος εὐνοεῖ τὴν ὁργάνωσιν εἰς εὐρεῖαν κλίμακα κρουαζιερωῶν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον εἶναι ἡ ὑπαρξὶς ἐνὸς ἀπεριορίστων δυνατοτήτων ἑλληνικοῦ στόλου. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον δίδεται καὶ μία διέξοδος εἰς τὴν κατὰ καιροὺς ἐνσκήπτουσαν ναυτιλιακὴν μας κρίσιν. Βάσει τῶν διατιθεμένων στοιχείων εἰς τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1963, ἐπὶ συνολικῆς δυνάμεως ἐπιβατηγῶν πλοίων (ὑπερωκεάνια, μεσογειακά, ἀκτοπλοϊκὰ κ.ἄ.) 79, χωρητικότητος 291 χιλ. κ.ο.χ., ἐμφανίζονται ἀργοῦντα 35, χωρητικότητος 127 χιλ. κ.ο.χ., ἤτοι τὸ 43% τῶν ἐπιβατηγῶν μας πλοίων.¹

Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950-1963 αἱ ἀφίξεις εἰς τὴν Ἑλλάδα περιηγητῶν καθ' ὁμάδας περίπλου ἠϋξήθησαν κατὰ 1.545%, ἀνελοῦσαι ἀπὸ 4.154 τὸ 1950 εἰς 68.273 τὸ 1963. Ἡ αὔξησις αὐτὴ δὲν ἐκινήθη ἀνοδικῶς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς· ὑπῆρξεν ἐποχὴ κατὰ τὴν ὁποίαν παρατηρήθη ἀναστροφὴ τῆς ἀνοδικῆς πορείας τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ὅπως ἡ πε-

1. ΒΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1964, σσ. 372-373.

ρίοδος 1955-1958, ἡ ὁποία καὶ συμπίπτει μὲ τὴν ἐκτραγεῖσαν τὴν ἐποχὴν ἐκείνην πολιτικὴν κρίσιν εἰς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου. Μετὰ τὸ 1954 ὁ δείκτης ἐξελίξεως τῆς κινήσεως τῆς κατηγορίας αὐτῆς, μὲ βάσιν 100 τὸ 1950, ἐκινήθη πτωτικῶς ὡς ἐξῆς: 1955: 302, 1956: 296 καὶ 1957: 269, διὰ τὴν λάβην τὴν ἀνιοῦσαν τὸ ἐπόμενον ἔτος. Ἐκτοτε ἀνέρχεται συνεχῶς, λόγῳ τῆς ἀποκατασταθείσης ὁμαλότητος εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου, καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τῶν ἀναληφθεισῶν πρωτοβουλιῶν ἐκ μέρους τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος εἰς τὸν τομέα τῆς ὀργανώσεως κρουαζιερώων.

Ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως κατὰ ἐθνικότητα τῶν περιηγητῶν, ἡ ὁποία δίδει ἓν τι μῆτρον καὶ τὴν εἰσοδηματικὴν αὐτῶν τάξιν καὶ συνεπῶς τὸ μέγεθος τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων πραγματοποιήσεως ὑπ' αὐτῶν ἠϋξημένων δαπανῶν, ἡ κατάστασις ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Πρῶτοι ἔρχονται οἱ Ἀμερικανοί, ἀκολουθοῦν δὲ κατὰ σειρὰν οἱ Γερμανοί, οἱ Σκανδιναβοί, οἱ Γάλλοι κλπ., δηλαδὴ ἡ κατὰ ἐθνικότητα διάρθρωσις τῆς κατηγορίας αὐτῆς τῶν τουριστῶν συμπίπτει περίπου μὲ τὴν τῶν πολυμέρου παραμονῆς τουριστῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἐξέλιξις καὶ τῶν δύο μεγεθῶν εἶναι καὶ εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ παράλληλος.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω κρουαζιερώων, αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀφετηρίαν λιμένας τοῦ ἐξωτερικοῦ, κρουαζιέραι ὀργανώνονται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ ἀφετηρίαν τὸν Πειραιᾶ καὶ προορισμὸν κατὰ κανόνα τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου. Εἰς τὰς κρουαζιέρας αὐτὰς συμμετέχουν ξένοι περιηγηταί, οἱ ὁποῖοι διερχόμενοι τὰς διακοπὰς των εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπωφελοῦνται τῆς εὐκαιρίας νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ λιμένας τινὰς τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, ὅπως τῆς Ἀλικαρνασσοῦ, τῆς Ἐφέσου, τῆς Κωνσταντινουπόλεως κ.ἄ. Μία συνήθης περιήγησις εἰς τὸν χῶρον τοῦ Αἰγαίου περιλαμβάνει προσεγγίσεις εἰς Κρήτην, Ρόδον, Κῶ, Πάτμον, Δῆλον, Μύκονον, Σύρον, Σαντορίνην κλπ., μὲ ἐπισκέ-

ψεις τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ λοιπῶν ἐνδιαφερόντων ἐκάστης νήσου. Περὶ τῆς κινήσεως τῶν κρουαζιερῶν τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς, δεδομένου ὅτι δὲν τηροῦνται στατιστικὰ στοιχεῖα· πάντως, ὑπολογίζεται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν κίνησιν ἴσην περίπου πρὸς τὸ 10% τῆς κινήσεως τῶν ὀργανο- μένων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κρουαζιερῶν.

4. Περιηγηταὶ θαλαμηγῶν

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν οἱ ξένοι περιηγηταὶ οἱ ὅποιοι ἐπισκέπτονται τὴν παράλιον ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ τὰς νησιωτικὰς περιοχάς, χρησιμοποιοῦντες ἰδιοκτῆτους ἢ ἐνοικιαζομένας θαλαμηγοὺς (yachts). Ἡ διαφοροποίησις αὐτὴ διαχωρίζει αὐτομάτως, κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς κρουαζιέρας, τὰς διὰ θαλαμηγῶν περιηγήσεις εἰς δύο ἐπίσης κατηγορίας, ἀναλόγως τοῦ τόπου ὀργανώσεως καὶ ἐκκινήσεως αὐτῶν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὑπάρχονταί αἱ ἔχουσαι ἀφετηρίαν λιμένας τοῦ ἐξωτερικοῦ θαλαμηγοί, εἰς δὲ τὴν δευτέραν αἱ ἔχουσαι ἀφετηρίαν τὸν Πειραιᾶ. Ὁ διαχωρισμὸς αὐτὸς κρίνεται ἀπαραίτητος, δοθέντος ὅτι ἐκάστη κατηγορία θαλαμηγῶν, ὡς ἐκ τοῦ τρόπου ὀργανώσεώς της, προκαλεῖ διάφορα ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς οἰκονομικῆς ἐν γένει δραστηριότητος τοῦ τόπου.

Ἡ σημασία τῶν διὰ θαλαμηγῶν περιηγήσεων εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι σπουδαιότατη διὰ τοὺς ἐξῆς συγκεκριμένους λόγους: Πρῶτον, διότι εἰς αὐτάς συμμετέχουν, κατὰ κανόνα, πρόσωπα ὑψηλῆς εἰσοδηματικῆς στάθμης, καί, συνεπῶς, εἶναι εὐρύτατα τὰ περιθώρια εἰσαγωγῆς ἠϋξημένου τουριστικοῦ συναλλάγματος. Ἐπὶ τῆς δυναμικότητος τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ὑποστηρίζεται ὅτι ἡ τουριστικὴ προσφορὰ μιᾶς θαλαμηγοῦ ἰσοδυναμεῖ μετὰ τὴν προσφορὰν 1.000 κοινῶν τουριστῶν.¹ Δεύτερον, διότι διὰ τῶν ὀργανομένων ἐνταῦθα περιηγήσεων διὰ θαλαμηγῶν εἰσά-

1. Γ. Τσαπόγα, «Ἡ κίνησις τῶν ξένων θαλαμηγῶν ἐν Ἑλλάδι», *Ναυτεμπορικὴ*, φύλλον τῆς 12.11.1962, σ. 12.

γεται σημαντικόν τουριστικόν συνάλλαγμα, ἴσον πρὸς τοὺς καταβαλλομένους ὑπὸ τῶν ἐνοικιαζόντων τὰς θαλαμηγούς ναύλους, ἀπασχολεῖται ἀξιόλογος ἀριθμὸς ναυτικῶν διὰ τὴν ἐπάνδρωσιν αὐτῶν καὶ δραστηριοποιεῖται ὁ κλάδος ἐκεῖνος τῆς ναυπηγικῆς ὁ ὁποῖος ἀσχολεῖται μὲ τὰς ναυπηγήσεις σκαφῶν ἐλληνικοῦ τύπου, τὰ ὁποῖα καὶ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν ὀργάνωσιν περιηγήσεων τοῦ εἴδους αὐτοῦ. Τρίτον, διότι διὰ τοῦ τουρισμοῦ τῶν θαλαμηγῶν συντελεῖται μία ἀνυπολογίστου ἀξίας διαφήμισις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ μέσῳ τοῦ διεθνοῦς Τύπου. Ἀλλὰ ἡ σύνθεσις τῶν διὰ θαλαμηγῶν ἐπισκεπτῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται βασιλεῖς, πρίγκιπες, πολιτικοὶ ἡγέται, προσωπικότητες τοῦ πνευματικοῦ καὶ τοῦ καλλιτεχνικοῦ κόσμου, ἠθοποιοὶ κλπ., ἀσκεῖ ἔλξιν καὶ ἐφ' ὄλων ἐκείνων οἱ ὁποῖοι στεγάζονται κάτω ἀπὸ τὴν λάμπιν τῶν μεγάλων καὶ θεωροῦν ἀπαραίτητον νὰ ἀκολουθήσουν καὶ νὰ μιμηθοῦν αὐτούς.

Πέραν τῆς σημασίας ὑπάρχει καὶ τὸ σημεῖον, ἐὰν ἡ Ἑλλάς διαθέτει τὰς φυσικὰς καὶ ὀργανωτικὰς προϋποθέσεις διὰ νὰ ἀναπτύξῃ τὸν τουρισμὸν τῶν θαλαμηγῶν. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀποφανθῶμεν καταφατικῶς, διότι οἱ μὲν φυσικοὶ ὄροι ἐμφανίζονται ἀπολύτως εὐνοϊκοί, οἱ δὲ ὀργανωτικοὶ βελτιοῦνται συνεχῶς. Τὰ ὑπάρχοντα σήμερον μέσα ὑποδοχῆς εἶναι: Ὁ σταθμὸς (marina) Βουλιαγμένης, χωρητικότητος 45 θαλαμηγῶν, ὁ ὁποῖος παρέχει πλήρη ἀσφάλειαν δι' ὄλους τοὺς καιροὺς καθ' ὅλον τὸ ἔτος, διαθέτει μόνιμα ἀγκυροβόλια καὶ δύναται νὰ συνδέσῃ τὴν θαλαμηγὸν μετὰ τοῦ ἠλεκτρικοῦ καὶ τηλεφωνικοῦ δικτύου τῆς πόλεως καὶ νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὴν μὲ ὕδωρ καὶ καύσιμα. Ὁ σταθμὸς Ζέας, συνολικῆς χωρητικότητος 250 θαλαμηγῶν, ὁ ὁποῖος κατασκευάζεται ἀπὸ τὸν ΟΛΠ καὶ περιλαμβάνει τὸν προλιμένα αὐτῆς (Φρεαττῆς) 110 θαλαμηγῶν καὶ τὸν ἐσωτερικὸν λιμένα (Πασαλιμάνι) 140. Ὁ σταθμὸς Γουβιάς Κερκύρας, χωρητικότητος 50 θαλαμηγῶν, ὁ ὁποῖος διαθέτει σταθμὸν ἀνεφο-

διασμοῦ εἰς καύσιμα καὶ ὕδωρ, ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ τηλέφωνον, καὶ τέλος ὁ σταθμὸς Μανδρακίου Ρόδου, χωρητικότητος 50 θαλαμηγῶν, ὁ ὁποῖος ὁμοίως διαθέτει ὅλας τὰς ἄνω ἐγκαταστάσεις. Πέραν τούτων, αἱ ὁποῖαι δύνανται νὰ φιλοξενήσουν 400 θαλαμηγούς, ἐδημιουργήθησαν εἰς τοὺς λιμένας Ἰθάκης, Ἀργοστολίου, Πατρῶν, Καλαμάτας, Ἡρακλείου καὶ Ἁγίου Νικολάου Κρήτης, Ναυπλίου, Σπετσῶν, Αἰγίνης, Βόλου, Θεσσαλονίκης, Καβάλας, Σύρου, Χίου, Καλύμνου καὶ Λέρου σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ εἰς καύσιμα καὶ ὕδωρ, ὡς καὶ ἐγκαταστάσεις λήψεως τηλεφωνικῶν καὶ ἠλεκτρικῶν συνδέσεων. Πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἕκαστος ἐκ τῶν 16 αὐτῶν λιμένων δύναται νὰ φιλοξενήσῃ 7 θαλαμηγούς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι πέραν τῶν σταθμῶν ἔχομεν καὶ εἰς τοὺς λοιποὺς λιμένας χωρητικότητα διὰ φιλοξενίαν ἄνω τῶν 100 θαλαμηγῶν. Τέλος, ἔχουν κατασκευασθῆ εἰς ἑτέροισι 53 λιμένας καὶ ὄρμους σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ θαλαμηγῶν εἰς καύσιμα καὶ ὕδωρ, καὶ 10 σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ μόνον εἰς ὕδωρ εἰς ἰσαριθμοὺς μικροὺς λιμένας.

Οἱ χῶροι αὐτοὶ ὑποδοχῆς θαλαμηγῶν, οἱ ὁποῖοι, σημειωτέον, ἐδημιουργήθησαν ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ, πλαισιοῦνται ἀπὸ σειρὰν συμπληρωματικῶν ἔργων καὶ μέσων, τὰ ὁποῖα ἱκανοποιοῦν ὅλας τὰς ἀνάγκας μιᾶς θαλαμηγοῦ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιηγήσεώς της εἰς τὰς ἑλληνικὰς νήσους. Ἐπίσης ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ, ἐν συνεργασίᾳ μετὰ τῶν Ὑπουργείων Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, καταβάλλονται ἀξιόλογοι προσπάθειαι πρὸς ἐλευθεριωτέραν ἀντιμετώπισιν ὑπὸ τῶν κατὰ τόπους τελωνειακῶν καὶ λιμενικῶν Ἀρχῶν τῶν ἀπαιτουμένων κατὰ τὰς προσεγγίσεις τῶν θαλαμηγῶν διατυπώσεων.

Οἱ δημιουργηθέντες ὡς ἄνω τέσσαρες σταθμοί, εἶναι δυνατόν, πέραν τῶν ὑπηρεσιῶν τὰς ὁποίας προσφέρουν εἰς τὰς διακινουμένας θαλαμηγούς, δι' ἀπλῶν ἐπισκέψεων τῶν ἑλληνικῶν νήσων, νὰ ἀποτελέσουν καὶ κέντρα διαχειμάρσεως ἐνὸς μεγάλου ἀριθμοῦ ἐκ τῶν διαχειμαζουσῶν 2.000 περίπου σήμερον θαλα-

μηγῶν εἰς διαφόρους λιμένας τῆς βορειοδυτικῆς Μεσογείου. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν θὰ προκύψῃ πρόσθετος ὠφέλεια διὰ τὴν ἐθνικὴν μας οἰκονομίαν, ἴση πρὸς τὸ σύνολον τῶν εἰς συνάλλαγμα δαπανῶν τῶν διαχειμαζουσῶν ἐνταῦθα ξένων θαλαμηγῶν, δι' ἐπισκευάς, ἔξοδα καθαρισμοῦ καὶ συντηρήσεως, ἔξοδα διατροφῆς καὶ διαμονῆς τῶν κυβερνητῶν καὶ μηχανικῶν αὐτῶν μετὰ τῶν οἰκογενειῶν των, ὡς καὶ διὰ λοιπὰς γενικωτέρας φύσεως δαπάνας.

Ἡ εἴσοδος ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ θαλαμηγῶν πάσης σημαίας καὶ τὸ πρῶτον ἐρχομένων εἰς Ἑλλάδα ἀνῆρχετο, πρὸ τοῦ 1960, εἰς 100 περίπου σκάφη ἑτησίως, ἐνῶ τὸ 1960 ἀνῆλθεν εἰς 150, τὸ 1961 ὑπερέβη τὰ 200 καὶ τὸ 1962 τὰ 250 σκάφη, δηλαδὴ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1959-1962 ἐσημειώθη αὔξησις 150%. Ἀνάλογος αὔξησις ἐσημειώθη καὶ εἰς τὰς ἐδῶ διαχειμάσεις θαλαμηγῶν ὑπὸ ξένην σημαίαν—κατὰ τὸ πλεῖστον ἐλληνικῆς ἰδιοκτησίας—, αἱ ὁποῖαι ἀπὸ 120 τὸ 1960 ἀνῆλθον εἰς 180 τὸ 1961, διὰ νὰ ὑπερβοῦν τὰς 300 τὸ 1962, ἐκ τῶν ὁποίων 150 ξένης ἰδιοκτησίας. Αἱ προσεγγίσεις θαλαμηγῶν πάσης σημαίας εἰς ἐλληνικοὺς λιμένας ἀνῆρχοντο τὸ 1959 εἰς 2.000 σκάφη, τὸ 1960 ηὔξήθησαν εἰς 3.000 περίπου, τὸ 1961 ὑπερέβησαν τὰς 5.000 καὶ τέλος τὸ 1962 ἀνῆλθον εἰς 7.500 περίπου, δηλαδὴ ἐσημείωσαν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1959-1962 αὔξησιν 275%, ἐναντι αὔξήσεως 150% τὴν ὁποίαν ἐσημείωσε κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον ἡ κίνησις τῶν ἐχόντων ἀφετηρίαν λιμένας τοῦ ἐξωτερικοῦ θαλαμηγῶν.¹ Ὁ ταχύτερος ρυθμὸς αὔξήσεως τῶν προσεγγίσεων, ὁ ὁποῖος σημειωτέον ἀνέρχεται κατὰ 50% ἑτησίως, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀλματώδη αὔξησιν τῶν ναυλώσεων θαλαμηγῶν διὰ περιηγήσεις εἰς τὰς ἐλληνικὰς νήσους.

1. Γ. Τσαπόγα, «Οἱ σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἐξυπηρέτησεως τῶν θαλαμηγῶν θὰ συμβάλουν σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σχετικῆς κινήσεως», *Ναυτεμπορικὴ*, φύλλον τῆς 27.5.1963, σσ. 11-12.

Ἐκ τῆς ἀπόψεως λιμένων προσεγγίσεως τῶν θαλαμηγῶν, τὴν πρώτην θέσιν μετὰ τὸν Πειραιᾶ κατέχει ἡ Μύκονος καὶ ἀκολουθοῦν κατὰ σειρὰν ὁ Πόρος, ἡ Ρόδος, ἡ Κέρκυρα, ἡ Κῶς, ἡ Πάτμος, ἡ Ἴος, αἱ Σπέτσαι κ.ἄ., δηλαδὴ αἱ προσεγγίσεις ἀκολουθοῦν κάπως τὴν τουριστικὴν ἀξίαν ἐκάστης νήσου.

5. Πληρώματα ξένων στόλων

Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν οἱ ἀξιωματικοὶ καὶ οἱ ναῦται τῶν ξένων πολεμικῶν στόλων, οἱ ὅποιοι ἐπωφελοῦνται τῆς προσεγγίσεως τῶν σκαφῶν τῶν εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας διὰ νὰ ἀποβιβασθοῦν καὶ νὰ παραμείνουν ὀλίγας ἡμέρας πρὸς ἀνάπαυσιν καὶ ψυχαγωγίαν. Βεβαίως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τὰ ἀνήκοντα εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν πρόσωπα εἶναι τουρίσται, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς αὐτοβούλου μετακινήσεως πρὸς ψυχαγωγίαν· ἐπειδὴ ὅμως ἐμφανίζονται ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ προσιδιάζοντα μᾶλλον πρὸς τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν Χώραν τουρίστας καθ' ὁμάδας περίπλου, ὅπως ἡ συμμετοχὴ εἰς ἐκδρομάς, ἡ ἐπίσκεψις ἀρχαιολογικῶν καὶ ἄλλων ἀξιοθεάτων τόπων, ἡ ἀγορὰ ἐνθυμίων, ἡ ψυχαγωγία εἰς κέντρα διασκεδάσεως κ.ἄ., θεωροῦμεν σκόπιμον νὰ τὴν μνημονεύσωμεν.

Πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς ἀπόψεως ὅτι τὰ ἐν λόγῳ πρόσωπα συνιστοῦν ἰδιόμορφον κατηγορίαν («τουριστῶν»), ἀναφέρεται καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ παρουσία αὐτῶν εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ὀφείλεται εἰς αἷτια ἐντελῶς ἀντίθετα ἀπὸ ἐκεῖνα εἰς τὰ ὁποῖα ἀποδίδεται ἡ παρουσία τῶν κανονικῶν τουριστῶν, καὶ συγκεκριμένως εἰς ἀνωμάλους καταστάσεις, αἱ ὁποῖαι κατὰ καιροὺς ἐπικρατοῦν εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου. Οὕτω, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τοὺς στόλους τῶν μεσογειακῶν χωρῶν, οἱ ὅποιοι πράγματι διακινουῦνται ἐντὸς τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου δι' ἐκπαιδευτικούς σκοπούς, οἱ λοιποὶ ἐμφανίζονται ὁσάκις ἡ ἐπικρατοῦσα εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν κατάστασις εἶναι ἀνώμαλος.

Ὁ Πειραιεύς (Φάληρον), ἡ Ρόδος, ἡ Κρήτη (Σούδα) καὶ ἡ Θεσσαλονίκη εἶναι ἐκ τῶν τόπων οἱ ὅποιοι δέχονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς τὰς ἐπισκέψεις τῶν ξένων στόλων. Κατὰ τὴν περίοδον 1952 ἕως 1963 ἐπεσκέφθησαν συνολικῶς τὴν Ρόδον 339.187 μέλη πληρωμάτων ξένων στόλων με ἄρρυθμον ἐτησίαν κίνησιν, ἀφοῦ τὸ 1952 παρουσίασαν κίνησιν 6.600, τὸ 1956 ἀνῆλθον εἰς 74.423, διὰ νὰ κατέλθουν τὸ 1959 εἰς 17.730 καὶ νὰ αὐξηθῶν τὸ 1963 εἰς 27.612 ἄτομα. Ἀνεξαρτήτως τῆς ἐλαστικότητος τῆς κινήσεως τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ἡ ὁποία ὀφείλεται εἰς ἐξωγενεῖς καὶ ἀσταθμῆτους παράγοντας, γεγονός παραμένει ὅτι ἡ μέση ἐτησία κίνησις τῆς ἀνωτέρω περιόδου ἀντιπροσωπεύει 28.000 ἐπισκέπτας τοῦ εἴδους αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι ἀναμφισβητήτως ἐπηρεάζουν τὴν οἰκονομίαν τῆς Ρόδου. Ὑπολογίζεται ὅτι ἡ μέση κατὰ κεφαλὴν δαπάνη τῶν ἀνδρῶν τοῦ ἀμερικανικοῦ στόλου, οἱ ὅποιοι ἀποτελοῦν τὸ 90% καὶ πλεόν τοῦ συνόλου, διὰ τὴν συνῆθη εἰς Ρόδον παραμονὴν 5 ἕως 8 ἡμερῶν ἀνέρχεται εἰς 750 δραχμάς. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ρόδος εἰσπράττει κατὰ μέσον ὄρον ἐτησίως ἐκ τῆς κατηγορίας αὐτῆς τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς 20 ἑκατ. καὶ πλεόν δραχμῶν.¹

Τὰ ἀνωτέρω ἐπιβεβαιοῦν τὴν ἄποψιν ὅτι, παρὰ τὸ ἀστάθμητον τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, δὲν παύουν τὰ ἀνήκοντα εἰς αὐτὸ πληρώματα ξένων στόλων νὰ ἀποτελοῦν δι' ὠρισμένους τόπους ἀξιόλογον «τουριστικὴν» κίνησιν.

6. Προβλέψεις μελλοντικῆς κινήσεως

Ἐξητάσθησαν ἀνωτέρω αἱ διάφοροι κατηγορίαι τῆς ἐλληνικῆς τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν στατικὴν αὐτῶν μορφήν, ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν ὁποίων προέκυψαν χρήσιμα συμπεράσματα περὶ τῆς θέσεως καὶ μέχρι τινὸς τῶν τάσεων τῶν μεγεθῶν αὐτῶν. Ἡ ὀλοκλήρωσις τῆς μελέτης αὐτῶν τῶν τάσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς προσδιορισμὸν τῆς

1. Μιλτ. Λογοθέτη, Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου, Ἀθῆναι 1961, σ. 40.

είς τὸ μέλλον τουριστικῆς κινήσεως, συνιστᾷ τὴν δυναμικὴν πλευρὰν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἡ ὁποία καὶ ἐξετάζεται ἐν συνεχείᾳ. Ἡ σπουδαιότης ἐνὸς τοιούτου προσδιορισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐκφράζεται εἰς ἀριθμητικὰς προβλέψεις εἰς ὠρισμένον μελλοντικὸν χρόνον, εἶναι καταφανής, διότι ἀποτελεῖ τὴν βάση διὰ τὸν καθορισμὸν τῆς ἀκολουθητέας τουριστικῆς πολιτικῆς, τόσον εἰς τὸν τομέα τοῦ προγραμματισμοῦ τῶν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς ὅσον καὶ εἰς τὸν τομέα τῆς δημιουργίας προϋποθέσεων ὀρθῆς κατευθύνσεως τῆς πρὸς τὸν τουρισμὸν δημοσίας καὶ ἰδιωτικῆς ἐπενδυτικῆς ἐφέσεως. Τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ἡ πρόβλεψις περὶ τῆς μελλοντικῆς κινήσεως τοῦ τουρισμοῦ κατευθύνει τοὺς ὑπευθύνους παράγοντας τῆς τουριστικῆς μας πολιτικῆς εἰς τὸ νὰ δημιουργήσουν τὰς προϋποθέσεις, ὥστε ἡ ὑποδοχὴ καὶ ἐξυπηρέτησις τῶν τουριστῶν εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς τουριστικῆς διαδικασίας νὰ εἶναι πλήρης καὶ ἀναλόγου ποιοτικῆς στάθμης.

Ἡ διαμόρφωσις προβλέψεων ἐπὶ τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1964-1968 δι' ἐπιστημονικῶν μεθόδων ἐμφανίζεται λίαν δυσχερής, καθ' ὅσον ὑπεισέρχονται διάφοροι ἀστάθμητοι παράγοντες. Σχετικῶς ἀναφέρονται αἱ ἐπικρατοῦσαι διεθνῶς πολιτικαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθήκαι, τὸ ἐσωτερικὸν κόστος τουριστικῆς διαβιώσεως ἐν σχέσει μὲ ἄλλας χώρας, ἡ ἐσωτερικὴ νομισματικὴ καὶ πολιτικὴ σταθερότης κ.ἄ. Ἐὰν θεωρήσωμεν δεδομένους καὶ εὐνοϊκοὺς τοὺς ἐν λόγῳ παράγοντας, δυνάμεθα νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ τρόπον ἐμπειρικὸν τὸν ρυθμὸν αὐξήσεως τῆς ἐτησίως τουριστικῆς μας κινήσεως, ὅποτε ἔχομεν καὶ τὴν ἀντίστοιχον εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ἐτησίαν αὐξήσιν, ἐπὶ τῇ βάσει ὠρισμένων στοιχείων. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ὁ μέχρι τοῦδε σημειωθείς ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, αἱ διαγραφόμεναι εἰς τὴν διεθνή τουριστικὴν ἀγορὰν προοπτικαί, ὁ ρυθμὸς τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἄλλων χωρῶν, ἡ καταβαλλομένη προσ-

πάθεια έπαρκούς τουριστικής ύποδομής, ώς και τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάς εἰσέρχεται ἀπὸ τὸ στάδιον τῶν τουριστικῶς ἐν ἀναπτύξει χωρῶν εἰς τὸ στάδιον τῶν ἀνεπτυγμένων.

Π Ι Ν Α Κ Η 19

ΑΦΙΞΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1953-1963
ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΨΕΙΣ ΔΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 1964-1968

Έτος	Αφίξεις ¹	Διαφορὰ πρὸς προηγούμενον ἔτος	
		Απόλυτοι ἀριθμοὶ	Ποσοστὰ %
1953	94.408	26.219	+38
1954	157.618	63.210	+66
1955	195.853	38.235	+24
1956	206.115	10.262	+ 5
1957	250.630	44.515	+21
1958	254.309	3.679	+ 2
1959	301.830	47.521	+18
1960	343.913	42.082	+14
1961	440.243	96.330	+28
1962	541.470	101.227	+23
1963	672.920	131.450	+24
1964	700.000	27.000	+ 4
1965	890.000	190.000	+27
1966	1.100.000	210.000	+24
1967	1.340.000	240.000	+22
1968	1.600.000	260.000	+20

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγηταί.

Πηγή: ΕΣΥΕ, μέχρι 1963

Τὸ πρῶτον στοιχεῖον τὸ ὁποῖον ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν διὰ τὴν διαμόρφωσιν τῶν προβλέψεων τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς πενταετίας 1964-1968 εἶναι οἱ ἐπιτευχθέντες μέχρι σήμερον ρυθμοὶ αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Οὕτω, βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 19, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1953-1963 ὁ μεγαλύτερος ρυθμὸς αὐξήσεως παρατηρήθη τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς ἔτη, μὲ αἰχμὴν τὸ ἔτος 1954, ὅτε ἡ αὐξησης ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔτος 1953 ἀνῆλθεν εἰς 66%, καὶ ὁ μικρότερος κατὰ τὰ ἔτη 1956

και 1958, οτε η ηύξησις περιωρίσθη αντιστοιχως εις 5% και 2%. Κατα τα αμέσως μετα την περιόδον αυτην, ως και τα επόμενα μέχρι του 1963 ετη ο ρυθμός αύξήσεως εκινήθη μεταξύ 18% και 28%, με εξαίρεσιν το 1960, το όποιον ενεφάνισε σχετικώς μειωμένον αύξητικόν ρυθμόν (14%). Ίδιαιτέρως ο σημειούμενος από του 1961 ετήσιος ρυθμός αύξήσεως τής τουριστικής μας κινήσεως φαίνεται ότι θα συγκρατηθῆ περίξ του 24%.

Συμφώνως πρός την δημοσιευθεισαν προσφάτως ετησίαν έκθεσιν του Ίργανισμοῦ Οικονομικῆς Συνεργασίας και Ίναπτυξεως, η τουριστική κίνησις εις την δυτικήν Ευρώπην και την Βόρειον Ίμερικὴν εξειλίχθη ικανοποιητικώς κατα το 1963, κατα τας ύπαρχούσας δὲ πρώτας ἐπισήμους πληροφορίας και άλλας ενδείξεις, φαίνεται ότι κατα το 1964 η τουριστική κίνησις εις τον χῶρον αυτόν θα αναπτυχθῆ με τον ἴδιον περίπου ρυθμόν. Εἰδικώτερον, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εις την Ίλλάδα, η έκθεσις ἀναφέρει ότι αυτη ἐπωφελήθη μεγαλυτέρου ποσοστοῦ συμμετοχῆς από την ἐπελθοῦσαν μεγάλην ἐκ νέου αύξησιν εις την ἀμερικανικήν τουριστικήν κίνησιν πρός την Ευρώπην. Ίπίσης, το κέρδος τής Ίλλάδος, εις ὅ,τι ἀφορᾷ εις τας διανυκτερεύσεις τας όποιας τής ἐξησφάλισεν η ἐκ τῶν λοιπῶν ευρωπαϊκῶν μελῶν του ΟΟΣΑ τουριστική κίνησις, ὑπῆρξεν ανώτερον του μέσου ὄρου. Ίπό τῆς ἀπόψεως αυτῆς, η Ίλλάς ἐξησφάλισε κατα το 1963 περισσότερα ὀφέλη από άλλα μεσογειακά κράτη, συγκεκριμένως δὲ ὑπερέβη σημαντικώς την Ίταλίαν και την Ίσπανίαν εις τον ρυθμόν αύξήσεως τής ευρωπαϊκῆς τουριστικῆς κινήσεως της.¹ Αἱ διαπιστώσεις αυται οὔδεμίαν ἀφήνουν ἀμφιβολίαν ότι θα συνεχισθῆ η τουριστική ἀνοδος εις τον ευρωπαϊκόν χῶρον και ἰδιαιτέρως εις την περιοχὴν τῶν μεσογειακῶν χωρῶν, αἱ ὀποῖαι και θα ὠφεληθοῦν ἀσφαλῶς περισσότερον. Διὰ να γίνῃ ἀντιληπτόν το μέγεθος τῆς δυναμικῆς ἐξελίξεως του

1. Κ. Χατζηαργύρη, «Ο τουρισμός εις δυτικήν Ευρώπην και Ίλλάδα», *Ναυτεμπορικῆ*, φύλλον τῆς 6.11.1963, σ. 1.

τουριστικοῦ παράγοντος εἰς τὸν χῶρον τῆς Εὐρώπης, ὑπογραμμίζεται ὅτι κατὰ τὴν περίοδον 1951-1961 τὸ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἔσοδον αὐτῆς ἀνεπτύχθη μὲ ταχύτητα τριπλασίαν ἀπὸ τὸ μέσον ἀκαθάριστον εἰσόδημά της.

Ἔτερον στοιχεῖον προσδιοριστικὸν τῶν προβλέψεων διὰ τὴν πρὸς τὴν Ἑλλάδα κίνησιν τῶν ξένων τουριστῶν εἶναι καὶ οἱ ἐπιτυγχανόμενοι ὑπὸ ἄλλων χωρῶν ρυθμοὶ τουριστικῆς ἀναπτύξεως. Οὕτω, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διαθέσιμων στοιχείων περὶ τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐντὸς τῶν χωρῶν τοῦ ΟΟΣΑ κατὰ τὸ 1963, προκύπτει ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962 καὶ 1963 τὴν μεγαλυτέραν αὐξήσιν ἐσημείωσεν ἡ Γιουγκοσλαβία (45%), ἀκολουθοῦν δὲ κατὰ σειράν ἡ Ἰσπανία (26,1%), ἡ Ἑλλάς (24,2%), ἡ Τουρκία (15%), ἡ Ἀγγλία (10,4%), ἡ Γαλλία (8,7%), ἡ Ὀλλανδία (5,4%), ἡ Ἰταλία (2%), ἡ Αὐστρία (1,5%) κλπ.¹ Δηλαδή παρατηρεῖται τὸ ἐξῆς φαινόμενον: χῶραι αἱ ὁποῖαι μὲν πρό τινος ἤρχισαν νὰ ἀναπτύσσουν ἀξιόλογον τουριστικὴν κίνησιν ἐμφανίζουσι ὑψηλοὺς ρυθμοὺς ἀναπτύξεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς τουριστικῶς προηγμένας χώρας, αἱ ὁποῖαι ἀναπτύσσονται μὲ χαμηλὸν ἐτήσιον ρυθμὸν. Ἡ παρατήρησις αὕτη ὀδηγεῖ εἰς τὴν διατύπωσιν τοῦ συμπεράσματος ὅτι ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως μιᾶς χώρας βαίνει ἐλαττούμενος, ἀναλόγως πρὸς τὴν συντελουμένην πρόοδον εἰς τὸν τομέα τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως. Ἡ Χώρα μας, ἐμφανίζουσα ὑψηλὸν ρυθμὸν αὐξήσεως, ἀνήκει μὲν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐν ἀναπτύξει χωρῶν, πλην ὅμως ὅλαι αἱ ἐνδείξεις πείθουσι ὅτι αἱ συντελούμεναι ἐν αὐτῇ ἐξελίξεις πολὺ συντόμως θὰ τὴν κατατάξουσιν εἰς τὴν χορείαν τῶν τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει νὰ ἀναμένεται βαθμιαία μείωσις τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη.

Τέλος, παράγων προσδιοριστικὸς τῶν προβλέψεων περὶ τῆς

1. UIOOT, *Rapport annuel 1963 sur le tourisme européen*, Βιέννη 1964, σ. 4.

τουριστικῆς μας κινήσεως εἶναι καὶ ἡ καταβαλλομένη προσπάθεια διὰ τὴν δημιουργίαν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς ἐκ μέρους τοῦ κράτους, ὡς καὶ τὸ συνεχῶς ἐκδηλούμενον ἐνδιαφέρον τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας δι' ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰ ἐπιχειρήσεις, ἡ ὁποία ἀναμφισβητῆτως διαισθάνεται τὴν ἐπερχομένην ἀνάπτυξιν εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα καὶ δημιουργεῖ τὰς ἀπαραιτήτους ψυχολογικὰς προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι κρίνονται ἀναγκαῖαι διὰ τὴν ἐπιτυχίαν οἰκονομικῆς ἐπιδιώξεως, ὅταν μάλιστα αὐτὴ ἐξαρτᾶται κατὰ σημαντικὸν ποσοστὸν ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀναπτυχθέντων ἀνωτέρω παραγόντων καὶ ὑπὸ τὴν ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν ὅτι τόσον εἰς τὴν διεθνῆ τουριστικὴν ἀγορὰν ὅσον καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐπικρατήσουν συνθήκαι οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς σταθερότητος, δυνάμεθα νὰ προβλέψωμεν ὅτι ὁ τουρισμὸς πρὸς τὴν Ἑλλάδα θὰ αὐξάνη συνεχῶς κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη μὲ ρυθμὸν ἀρκετὰ ἱκανοποιητικόν, μέχρις ὅτου φθάσῃ τὰ ἐπίπεδα τῶν περισσότερον προηγμένων τουριστικῶς χωρῶν. Συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος 19, ὑπολογίζεται ὅτι κατὰ τὸ 1964 αἱ ἀφίξεις ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Χώραν μας δὲν θὰ πρέπει νὰ ὑπερβοῦν τὰς 700.000 λόγω τῆς Κυπριακῆς κρίσεως, τὸ 1965 ὑπολογίζεται νὰ ἀνέλθουν εἰς 890.000, τὸ 1966 εἰς 1.100.000, τὸ 1967 εἰς 1.340.000 καὶ τὸ 1968 εἰς 1.600.000, ἤτοι ὅσους περίπου προέβλεψε καὶ ὁ ΕΟΤ διὰ τὸ 1968. Οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοί, ἀναγόμενοι εἰς ποσοστὸν ἐτησίως αὐξήσεως, ἐμφανίζουν διὰ τὸ 1964 αὐξῆσιν μόνον κατὰ 4%, ἡ ὁποία αὐξανομένη ἀποτόμως τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς 27%, διαμορφώνεται κατὰ τὸ τέλος τῆς πενταετίας εἰς 20%, τὸ ὁποῖον πλησιάζει τὰ ἀντίστοιχα ποσοστὰ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, τῶν εὐρισκομένων εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως.

ΙΒ' Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΞΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Ἡ ποιοτικὴ σύνθεσις τῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικῆς μας κινήσεως δύναται νὰ ἐξετασθῇ διττῶς: ἢ κατὰ ἐθνικότητα ἀριθμητικὴ σύνθεσις προσδιορίζει, μέχρις ὀρισμένου σημείου, τὸ μέγεθος τῆς οἰκονομικῆς ἐπιφανείας τῶν ἐπισκεπτῶν, ἢ ἐντὸς ἐκάστης δὲ ἐθνικότητος ταξικὴ διάρθρωσις προσδιορίζει τὴν ἔκτασιν τῶν ὑφισταμένων δυνατοτήτων πραγματοποιήσεως ὑπ' αὐτῶν ὑψηλῶν δαπανῶν.¹ Ἐπι πλεόν, ἡ ποιοτικὴ σύνθεσις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἐξαρτᾶται καὶ ἐκ τῆς ἀριθμητικῆς διαρθρώσεως τῶν ἐπὶ μέρους κατηγοριῶν τουριστῶν καὶ δὴ ἐκ τῆς ηὔξημένης συμμετοχῆς τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς, ἔναντι τῶν διερχομένων καθ' ὀμάδας, τοῦτο δὲ διότι οἱ πρῶτοι πραγματοποιοῦν ἀσυγκρίτως περισσοτέρας δαπάνας ἀπὸ τοὺς δευτέρους καὶ ἀποτελοῦν ἀναμφισβητήτως τὸν στόχον τῶν ἐπιδιώξεων τῆς τουριστικῆς μας πολιτικῆς.

1. Ἐθνικότης τουριστικῶν ρευμάτων

Ἡ προέλευσις τῆς εἰς τὴν Χώραν μας ξένης τουριστικῆς κινήσεως ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 20, ὁ ὁποῖος δεικνύει τὴν κατὰ ἐθνικότητα διάρθρωσιν τῆς ἐν λόγῳ κινήσεως κατὰ τὴν περίοδον 1950-1963, ὡς καὶ τὰς σχέσεις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ πρὸς τὰς ἄλλας κατηγορίας τουριστῶν (ὀμάδες περίπλου καὶ ὁμογενεῖς ἐξωτερικοῦ).

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀναλυτικὴν ἐξέτασιν τῆς κατὰ ἐθνικότητα διαρθρώσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, εἶναι ἀνάγκη νὰ δώσωμεν μίαν γενικὴν εἰκόνα τῶν πηγῶν προελεύσεως τῶν τουριστῶν. Οὕτω, βάσει τῶν δεδομένων τῆς κινή-

1. Μιλτ. Λογοθέτη, Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου, Ἀθῆναι 1961, σ. 35.

Π Ι Ν Α Κ Ε 20

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΠΕΡΙΓΗΓΗΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΘ' ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ,
ΩΣ ΚΑΙ ΤΩΝ ΕΡΧΟΜΕΝΩΝ ΚΑΘ' ΟΜΑΔΑΣ ΠΕΡΙΠΛΟΥ, 1950-1963¹

Κράτη	1950	1951	1952	1953	1954	1955
Αίγυπτος-Σουδάν	740	948	744	750	1.893	2.069
Αυστραλία	310	270	324	373	768	1.178
Αυστρία	222	538	636	958	3.279	4.862
Βέλγιον-Λουξεμβούργον	441	1.069	1.514	1.677	2.347	3.493
Γαλλία	1.782	3.821	10.718	12.402	15.551	19.130
Γερμανία (Δυτ. και 'Ανατ.)	479	954	1.624	3.340	10.963	16.910
Γιουγκοσλαβία	55	118	475	1.666	21.325	29.246
Δανία	212	237	272	481	1.350	1.342
Ελβετία	628	873	1.064	1.489	3.039	4.979
Ηνωμένοι Πολιτεΐαι	11.459	12.705	15.741	23.548	25.307	34.181
Ηνωμένο Βασίλειον	6.686	7.902	7.625	9.710	14.495	17.948
Ίρλανδία	6	37	16	48	102	153
Ίσπανία	169	194	288	184	341	553
Ίσραήλ	280	224	320	662	1.126	1.315
Ίταλία	1.624	2.066	2.968	4.150	4.946	5.787
Καναδάς	308	388	469	486	1.029	1.372
Λατινική 'Αμερική	400	574	548	787	456	1.336
Λίβανος-Συρία	97	231	246	240	575	652
Νοτιοαφρικανική 'Ενωσις	202	241	158	358	779	1.135
Νορβηγία	136	153	128	175	383	524
Όλλανδία	274	439	433	700	1.381	2.107
Πορτογαλία	39	53	52	69	83	247
Σοβιετική 'Ενωσις	²	²	²	²	²	²
Σουηδία	287	395	592	1.081	1.788	2.710
Τουρκία	2.942	3.776	5.942	8.565	15.798	12.355
Φινλανδία	36	41	110	170	355	468
Διάφορα κράτη	3.519	1.871	1.809	1.852	4.414	5.422
	33.333	40.118	54.816	75.921	133.873	171.474
Περιηγηταί καθ' ομάδας περίπλου	4.154	9.415	15.000	13.099	22.007	12.533
'Ελληνες υπήκοοι περιη- γηταί έξωτερικοῦ	—	—	13.370	18.487	23.745	24.379
Σύνολον περιηγητῶν	37.487 ³	49.533 ³	83.186	107.507	179.625	208.386

1. 'Ως περιηγηταί, εις τὸν παρόντα Πίνακα, νοοῦνται ὑπὸ εὐρείαν ἔννοιαν πάντες οἱ ἐπισκέπται τῆς Ἑλλάδος, ἐκτὸς τῶν ἐρχομένων πρὸς μόνιμον κατοικίαν (πλέον τοῦ ἔτους) ἢ πρὸς ἐργασίαν ἀμειβομένην ἐκ τοῦ τόπου καὶ ἐκτὸς τῶν ἐπισκεπτῶν λιμένων, ἦτοι τῶν ἐπιβατῶν οἱ ὅποιοι ἐπιφeloῦνται τῆς προσωρινῆς σταθμεύσεως τοῦ πλοίου ἢ ἀεροπλάνου εἰς ἑλληνικὸν λιμένα, διὰ τὰ ἀποβιβασθῶν προσωρινῶς πρὸς ὀλιγόωρον ἐπίσκεψιν τῆς Χώρας.

1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	Πολλ/σμός 1950-1963
1.875	2.701	2.490	2.374	3.160	3.137	3.811	3.055	4
908	1.144	1.947	2.274	4.113	5.714	6.006	7.975	26
5.758	5.192	4.647	7.226	8.319	12.847	15.741	18.907	85
3.080	4.343	3.930	6.013	6.025	9.674	10.742	14.646	33
19.881	22.986	18.325	26.427	30.221	47.768	51.871	65.695	36
18.167	23.162	25.361	34.104	40.229	48.879	69.617	86.756	180
38.769	42.342	43.223	26.894	26.335	22.309	13.772	12.991	236
1.150	1.635	1.755	2.372	2.622	3.623	6.208	10.299	49
4.762	6.723	6.710	8.413	9.268	14.453	14.189	17.654	28
32.791	37.370	49.380	64.466	75.306	93.875	108.448	147.561	12
11.985	17.536	21.571	36.452	40.756	51.716	56.841	73.352	11
126	116	193	263	376	530	706	1.116	186
534	722	582	798	966	1.603	2.630	2.184	12
1.804	2.425	1.897	2.717	3.582	4.230	4.298	4.636	16
7.176	9.319	9.030	12.715	15.961	20.165	27.882	32.872	20
1.253	1.521	2.283	2.989	3.958	5.167	7.093	9.414	31
1.285	1.256	2.247	2.572	3.555	5.308	6.388	7.427	18
953	1.133	1.178	1.563	1.801	1.947	3.386	4.924	50
825	1.741	1.960	2.201	3.784	6.159	6.401	6.766	33
547	740	866	1.050	1.191	1.578	2.622	3.101	22
2.230	2.273	2.575	3.520	4.446	7.423	8.444	10.288	37
156	272	270	410	473	397	647	678	16
²	599	261	106	115	259	639	648	—
2.475	2.509	3.664	5.966	5.917	10.751	19.828	24.748	86
13.507	11.574	9.400	13.550	8.152	13.794	28.891	35.762	11
442	376	536	456	742	1.314	1.829	2.431	67
8.612	19.774	11.055	10.256	14.432	14.289	29.891	38.146	10
181.051	221.484	227.336	278.147	315.805	408.909	508.821	644.032	19
12.286	9.650	22.284	38.140	55.525	53.948	56.454	68.273	16
25.064	28.646	26.973	23.683	28.108	31.334	32.649	28.888	2 ⁴
218.401	259.780	276.593	339.970	399.438	494.191	597.924	741.193	15

2. Μέχρι τοῦ 1956 καταχωροῦντο εἰς τὰ «Διάφορα κράτη».

3. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ Ἕλληνες ὑπῆκοι περιηγηταὶ ἐξωτερικοῦ.

4. Πολλαπλασιασμός μεταξύ τῶν ἐτῶν 1952-1963.

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστικαὶ Ἐπετηρίδες τῆς Ἑλλάδος 1955-1964

σεως τῶν τελευταίων ἐτῶν, προκύπτει ὅτι τὸ 60% τῶν ξένων περιηγητῶν μας προέρχεται ἀπὸ τέσσαρας χῶρας, ἤτοι τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν, τὴν Γερμανίαν, τὴν Ἀγγλίαν καὶ τὴν Γαλλίαν, τὸ 14% ἀπὸ τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ἑλβετίαν, τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Ἰταλίαν, τὸ 10% περίπου ἀπὸ τὰς παραμεθορίου χῶρας (Τουρκία καὶ Γιουγκοσλαβία), τὸ 6% ἀπὸ τὰς σκανδιναβικὰς χῶρας καὶ τὸ ὑπόλοιπον 10% ἀπὸ τὰς λοιπὰς χῶρας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ρυθμὸν ἐξελίξεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως κατὰ ἔθνικότητα, διαπιστοῦμεν ἐκ τοῦ Πίνακος ὅτι ὑπῆρξε διάφορος κατὰ περίπτωσιν. Αἱ μεγάλαι διαφοραὶ εἰς τὸν ρυθμὸν αὐξήσεως τῶν ἐκ τῶν διαφόρων χωρῶν προερχομένων τουριστῶν ἐνδεικτικὴν καὶ μόνον ἀξίαν ἔχουν, ὡς δηλωτικαὶ τῶν τάσεων τῶν ἐπὶ μέρους τουριστικῶν ρευμάτων κατὰ τὴν περίοδον 1950 ἕως 1963. Τέλος ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν γενικὸν ρυθμὸν ἐξελίξεως τῶν ξένων τουριστῶν πολυήμερου παραμονῆς, οὗτος διεμορφώθη κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον εἰς τὸ 19πλάσιον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πραγματικὸν δείκτην τῆς ἐξελίξεως τῆς κατηγορίας αὐτῆς τουρισμοῦ. Ἡ ἐπομένη κατηγορία, τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου τουριστῶν, ἐκινήθη μὲ βραδύτερον ρυθμὸν, ἀφοῦ κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον ηὔξήθη εἰς τὸ 16πλάσιον. Τέλος, ἡ κατηγορία τῶν ἐλλήνων ὑπηκόων περιηγητῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμφανίζεται μᾶλλον στάσιμος, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1952-1963 μόλις ὑπερέβη τὸ διπλάσιον. Ἡ στασιμότης τοῦ μεγέθους αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ὀφείλεται εἰς τὸν λόγον ὅτι αἱ δυνατότητες διευρύνσεως τῶν πηγῶν προελεύσεώς του, ὡς ἐκ τῆς ὑφῆς τοῦ εἴδους τοῦ τουρισμοῦ, ἐμφανίζονται περιορισμένα.

Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, εἰς τὰς σχέσεις αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται μεταξὺ τῶν τριῶν ὡς ἄνω κατηγοριῶν τουριστῶν, ἤτοι πολυήμερου παραμονῆς, καθ' ὁμάδας περίπλου καὶ ἐλλήνων ὑπηκόων περιηγητῶν ἐξωτερικοῦ, διαπιστοῦται ὅτι αὐταὶ κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου 1952-1963 ἔχουν ὑποστῆ μίαν ἀ-

ναδιάρθρωσιν, με αύξητικὰς τάσεις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς. Οὕτω, ἐνῶ τὸ 1952 τὸ 66% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἀντεπροσώπευε τουρίστας πολυημέρου παραμονῆς, τὸ 18% καθ' ὁμάδας περίπλου καὶ τὸ 16% Ἑλλήνας τοῦ ἐξωτερικοῦ, τὸ 1957 τὰ ἀντίστοιχα ποσοστὰ ἦσαν 84%, 5% καὶ 11%, διὰ τὰ διαμορφωθῶν τελικῶς τὸ 1963 εἰς 87%, 9% καὶ 4% ἀντιστοίχως ἐπὶ τῆς συνολικῆς μας κινήσεως. Δηλαδή παρατηρεῖται μία συνεχῆς βελτίωσις τοῦ μεγέθους τῶν τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν ὁμαδικῶς περιηγουμένων τὴν Χώραν μας τουριστῶν, ἰδίᾳ κατὰ τὸν τελευταῖον καιρὸν, καὶ μία μᾶλλον στασιμότης τοῦ μεγέθους τῶν περιηγητῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἡ διαμορφωθείσα οὕτω σύνθεσις τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ αἱ διαγραφόμεναι τάσεις περαιτέρω διαφοροποιήσεως αὐτῆς ἀποτελοῦν σοβαρὰς ἐνδείξεις περὶ τοῦ ὅτι ἡ τουριστικὴ μας κίνησις ἐξελίσσεται κατὰ τρόπον ἐντονώτερον ἀπὸ τῆς πλευρᾶς τῶν τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς, οἱ ὅποιοι καὶ συνιστοῦν, ὄχι μόνον ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς συμβολῆς, τὴν βᾶσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ.

2. Ποσοστιαία διάρθρωσις ξένης τουριστικῆς κινήσεως

Πέραν τῶν γενικῶν αὐτῶν παρατηρήσεων, ὑφίσταται ἀνάγκη, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ ὅλου θέματος, νὰ ἐρευνηθῆ ἡ ποσοστιαία διάρθρωσις τῆς ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως, ἡ ὁποία θὰ μᾶς δώσῃ τὴν θέσιν ἐκάστης ἐθνικότητος ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου τουριστῶν καὶ συνεπῶς τὴν δυνατότητα πραγματοποίησεως ὑπ' αὐτῆς ηὐξημένων δαπανῶν.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 21 προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα: Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως κατέχουν αἱ Ἑνωμένα Πολιτεῖαι. Ἡ συμβολὴ τῆς χώρας αὐτῆς εἰς τὴν τουριστικὴν μας δρα-

Π Ι Ν Α Κ 21

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΔΙΑΦΟΡΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ, 1958-1963¹

Κράτη	1958	1959	1960	1961	1962	1963	M.O.
Αίγυπτος-Σουδάν	1,1	0,8	0,1	0,1	0,1	0,5	0,4
Αυστραλία	0,8	0,8	1,3	1,4	1,2	1,2	1,1
Αυστρία	2,0	2,6	2,7	3,2	3,1	2,9	2,7
Βέλγιον-Λουξεμβούργον	1,7	2,1	1,9	2,4	2,1	2,3	2,1
Γαλλία	8,1	9,6	9,6	11,9	10,3	10,3	9,9
Γερμανία	11,2	12,3	12,8	12,2	13,9	13,5	12,7
Γουγκοσλαβία	19,1	9,7	8,4	5,6	2,7	2,1	7,9
Δανία	0,7	0,8	0,9	0,9	1,2	1,9	1,1
Ελβετία	2,9	3,1	2,9	3,8	2,8	2,8	3,0
Ενωμένοι Πολιτεῖαι	21,8	23,3	24,3	23,5	21,7	22,9	22,9
Ενωμένοι Βασίλειον	9,6	13,2	13,1	12,9	11,3	11,4	11,9
Ιρλανδία	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Ισπανία	0,2	0,3	0,4	0,4	0,5	0,4	0,4
Ισραήλ	0,8	0,9	1,1	1,0	0,8	0,6	0,9
Ιταλία	3,9	4,6	5,1	5,0	5,5	5,1	4,9
Καναδάς	1,0	1,1	1,2	1,2	1,4	1,4	1,2
Λατινική Ἀμερική	1,0	0,9	1,1	1,3	1,2	1,2	1,1
Λίβανος-Συρία	0,6	0,6	0,6	0,4	0,6	0,8	0,6
Νοτιοαφρικανική Ἐνωσις	0,8	0,8	1,2	1,5	1,3	1,0	1,1
Νορβηγία	0,4	0,3	0,3	0,3	0,5	0,4	0,4
Ὀλλανδία	1,1	1,3	1,4	1,8	1,7	1,5	1,4
Πορτογαλία	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Σοβιετική Ἐνωσις	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
Σουηδία	1,6	2,1	1,9	2,7	3,9	3,8	2,7
Τουρκία	4,2	4,8	2,6	3,4	5,7	5,5	4,4
Φινλανδία	0,2	0,1	0,2	0,3	0,3	0,3	0,2
Διάφορα κράτη	4,9	3,6	4,6	3,5	5,9	5,9	4,7
	100	100	100	100	100	100	100

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ἑμάδας περίπλου περιηγηταί, ὡς καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι περιηγηταί ἐξωτερικοῦ.

Πηγή: ΕΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1964

στηριότητα καθίσταται περισσότερο ἐμφανής, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐνῶ ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου ἐπισκεπτῶν καλύπτει τὸ 1/4 περίπου τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἀπὸ ἀπόψεως δυναμικότητος φορέως εἰσροῆς συναλλάγματος καλύπτει τὸ 1/2 περίπου τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν

μας ἐσόδων. Σημαντικὸν ἐπίσης σημεῖον τῆς σταθερότητος τοῦ ἐξ Ἠνωμένων Πολιτειῶν τουριστικοῦ ρεύματος ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ἐξαετίας ἢ ἐτησία ποσοστιαία συμμετοχὴ τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἐκυμάνθη εἰς σταθερὰ ἐπίπεδα. Τὴν δευτέραν θέσιν εἰς τὴν διάρθρωσιν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως κατέχει ἡ Δυτικὴ Γερμανία. Περίπου τὴν αὐτὴν θέσιν κατέχει καὶ ἡ Ἀγγλία. Ἡ συναλλαγματικὴ συμβολὴ τῆς τελευταίας εἶναι ἐντονωτέρα τῆς ἀντιστοίχου τουριστικῆς κινήσεως, καὶ τοῦτο διότι εἰς τὴν κίνησιν αὐτὴν ἀνήκουν περιηγηταὶ ὑψηλοτέρας τοῦ μέσου τουρίστα εἰσοδηματικῆς στάθμης. Τὴν τετάρτην κατὰ σειράν θέσιν κατέχει ἡ Γαλλία. Ἡ χώρα αὐτὴ μετὰ τῶν προαναφερθεισῶν τριῶν καλύπτουν τὸ ἥμισυ καὶ πλέον (57,4%) τῆς ξένης πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῆς κινήσεως. Ἐν συνεχείᾳ ἔρχεται ἡ Γιουγκοσλαβία. Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἐκ τῆς Γιουγκοσλαβίας κίνησις ἐμφανίζει φθίνουσαν ἐξέλιξιν. Ἡ πτωτικὴ αὐτὴ κίνησις, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὸ γεγονὸς ὅτι ἀντιπροσωπεύει μᾶλλον μεθοριακὴν διακίνησιν περιορισμένης χρονικῆς διαρκείας καὶ μετὰ ἐλάχιστα οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα, δίδει τὴν πραγματικὴν θέσιν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ἢ ὅποια θὰ πρέπει νὰ εὑρίσκεται πολὺ χαμηλότερον εἰς τὴν πυραμίδα τῆς τουριστικῆς μας διαρθρώσεως ἀπὸ ὅ,τι ἐμφανίζεται. Τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχύει καὶ διὰ τὴν ὁμορον Τουρκίαν. Ἐκτη κατὰ σειράν ἔρχεται ἡ Ἰταλία μετὰ αὐξουσάν ἐξέλιξιν. Τοῦτο ἴσως θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι μετὰ τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὰς ὁμόρους μετὰ τὴν Ἑλλάδα χώρας συγκοινωνιακὰς καὶ λοιπὰς γενικώτερον συνθήμας, ἡ Ἰταλία ἀποτελεῖ, ἐπὶ τοῦ παρόντος, τὰ «τουριστικὰ σύνορα» τῆς Χώρας μας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀναπτυχθεῖσα μετ' αὐτῆς συγκοινωνιακὴ σύνδεσις, ἰδίᾳ εἰς τὸν τομέα τῶν πορθμείων, συνέβαλεν εἰς τὴν προώθησιν ἰταλῶν τουριστῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Ἀκολουθοῦν ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἑλβετία, ἡ Αὐστρία, ἡ Σουηδία,

τὸ Βέλγιον-Λουξεμβούργον καὶ ἡ Ὀλλανδία. Αἱ ἀνωτέρω ἑνδεκα χῶραι καλύπτουν τὸ 85% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Τὸ ὑπόλοιπον 15% καλύπτεται ἀπὸ τὰς λοιπὰς δεκαπέντε χῶρας καὶ τὰ «διάφορα κράτη» (4,7%), μὲ ποσοστὸν συμμετοχῆς ἐκάστης ἐξ αὐτῶν κάτω τοῦ 2%. Ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν ἐμφανίζουσι δυναμικὴν ἐξέλιξιν, περιορισμένης βεβαίως ἐκτάσεως, ἡ Αὐστραλία, ὁ Καναδᾶς, τὸ Ἰσραήλ καὶ αἱ χῶραι τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς. Ἀντιθέτως, αἱ χῶραι τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ δὴ αἱ Αἴγυπτος-Σουδάν καὶ Λίβανος-Συρία ἐμφανίζουσι ἐξέλιξιν φθίνουσαν, ὀφειλομένην εἰς τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ἀνωμάλους καταστάσεις.

3. Περιοχαὶ προελεύσεως τουριστικῶν ρευμάτων

Πέραν τῆς ἐρευνηθείσης κατὰ ἐθνικότητα διαρθρώσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἐὰν ἐπιχειρήσωμεν καὶ μίαν κατὰ γεωγραφικὰς περιοχὰς διερεύνησιν, ἡ ὁποία κυρίως ἐνδιαφέρει διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν συγκοινωνιακῶν προβλημάτων, λόγῳ τῆς κοινότητος τῶν συμφερόντων μεταξὺ τῶν εὐρυτέρων οἰκονομικῶν καὶ γεωγραφικῶν ἐνώσεων, καταλήγομεν εἰς τὰς ἀκολούθους διαπιστώσεις βάσει τῶν δεδομένων τῆς περιόδου 1958-1963: Τὸ 62,5% τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως προέρχεται ἀπὸ τὴν Εὐρώπην, ἐξ οὗ 31% ἐκ χωρῶν τῆς ΕΟΚ, 21,9% ἐκ χωρῶν τῆς ΕΖΕΣ (Ἀγγλία, Νορβηγία, Σουηδία, Δανία, Ἑλβετία, Αὐστρία καὶ Πορτογαλία), 1% περίπου ἐκ χωρῶν τῆς Ἀνατολικῆς Εὐρώπης καὶ 8,6% ἐκ χωρῶν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης (Φινλανδία, Ἴρλανδία, Γιουγκοσλαβία, Ἰσπανία), τὸ 25,2% ἀπὸ τὴν Ἀμερικὴν (Βόρειον, Νότιον καὶ Καναδᾶν), τὸ 7,4% ἀπὸ τὴν Ἀσίαν, τὸ 1,1% ἀπὸ τὴν Αὐστραλίαν καὶ τὸ ὑπόλοιπον 4,7% ἀπὸ διαφόρους ἄλλας χῶρας, ἀνηκούσας εἰς τὰς αὐτὰς ὡς ἄνω περιοχὰς. Δηλαδή, ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ ἀπὸ τὴν ὁποίαν ἡ Χώρα μας ἀντλεῖ τὸ 90% περίπου τῆς τουριστικῆς τῆς κινήσεως εὐρίσκειται εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ τὴν Ἀμερικὴν.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἀπολύτων ἀριθμῶν, βάσει τῶν στοιχείων τοῦ 1963, ἐπὶ συνόλου 644.032 ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν ξένων τουριστῶν, 147.561 ἦσαν Ἀμερικανοὶ (22,9%), 86.756 Γερμανοὶ (13,5%), 73.352 (11,4%) Ἕλληνοὶ, 65.695 (10,3%) Γάλλοι, 32.872 (5,1%) Ἰταλοὶ, 35.762 (5,5%) Τοῦρκοι, 24.748 (3,8%) Σουηδοὶ, 18.907 (2,9%) Αὐστριακοὶ, 17.654 (2,8%) Ἑλβετοὶ, 12.991 (2,1%) Γιουγκοσλάβοι καὶ 14.646 (2,3%) Βέλγοι. Αἱ ἀνωτέρω ἕνδεκα ἐθνικότητες ἀντιπροσωπεύουν εἰς κίνησιν 530.944 ἀφίξεις, ἢτοι τὸ 82% τῆς ὅλης κινήσεως. Τὸ ὑπόλοιπον 18% ἀναφέρεται εἰς ἐθνικότητας μὲ ἀφίξεις ὀλιγωτέρας τῶν 12.000 κατὰ τὸ ἔτος 1963.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως τῆς συνθέσεως τῆς ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως, διεπιστώθη ἡ θέσις ἐκάστης ἐθνικότητος τουριστῶν, ὡς καὶ ὁ ρυθμὸς ἐξελίξεως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950-1963. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὸ στατικὸν μέρος τῆς ἐρεύνης μας, τὸ ὁποῖον κρίνεται ἀνεπαρκές διὰ τὴν διερεύνησιν τῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας προσφέρει ἐκάστη ἐθνικότης εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα. Ἡ διερεύνησις αὐτή, ἡ ὁποία συνιστᾷ τὸ δυναμικὸν μέρος, θὰ ἀποτελέσῃ τὸ ἀντικείμενον εἰδικοῦ κεφαλαίου, διὰ τοῦ ὁποίου θὰ ἐξετασθοῦν ἀπὸ ὅλας τὰς ἀπόψεις αἱ δυνατότητες τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς καὶ θὰ προκύψουν χρήσιμα ἀσφαλῶς συμπεράσματα διὰ τὴν χάραξιν τῆς ἐνδεικνυομένης πολιτικῆς προσελκύσεως τουριστικῶν ρευμάτων.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΙΓ' ΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑ- ΤΙΚΑ ΕΣΟΔΑ

Σημαντικῆς σπουδαιότητος ἐπίσης μέγεθος, προσδιορίζον τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα μιᾶς χώρας καὶ ταυτοχρόνως παρέχον τὴν δυνατότητα ἐνεργοῦς συμμετοχῆς εἰς τὴν συναλλαγματικὴν τῆς οἰκονομίαν, εἶναι τὸ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ προερχόμενον συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερώς διὰ τὴν Χώραν μας ἀποτελεῖ ἀποφασιστικὸν παράγοντα.

1. Ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον

Ἡ συμβολὴ τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν ἐσόδων εἰς τὴν ἐξισορρόπησην τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν πληρωμῶν καὶ δὴ εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς παθητικότητος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου τῆς Χώρας μας εἶναι ἰδιαίτερώς ἀποφασιστικῆ, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ συναλλαγματικαὶ δυσχέρειαι τῆς ἐλληνικῆς οἰκονομίας ὀφείλονται, κατὰ βάσιν, εἰς τὸ μονίμως ἐλλειμματικὸν ἐμπορικὸν ἰσοζύγιον τῆς Χώρας.¹ Ἐν ὄψει λοιπὸν τῆς σχέσεως ἐξαρτήσεως μεταξὺ τουριστικοῦ συναλλάγματος καὶ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῆ, κατ' ἀρχὴν, ἡ κίνησις τοῦ τελευταίου αὐτοῦ μεγέθους (βλ. Πίνακα 22).

Οὕτω, κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον καὶ δὴ μετὰ τὴν ἐπελθοῦσαν ἐν ἔτει 1953 ἀναπροσαρμογὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, αἱ ἐξαγωγαὶ μας ἀνῆλθον ἀπὸ 134,7 ἑκατ. τὸ 1953 εἰς 295,9 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1963, ἥτοι ηὔξθησαν κατὰ 120%, καὶ αἱ εἰσαγωγαὶ μας ἀντιστοίχως ἀπὸ 237,3 ἑκατ. ἀνῆλθον εἰς 708,4 ἑκατ. δολλαρίων, ἥτοι παρουσίασαν αὔξησιν 198%, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι αἱ εἰσαγωγαὶ μας

1. Σωτ. Ι. Ἀγαπητίδης, *Τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ὡς παράγων τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν λογαριασμῶν τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1961, σ. 45.

ΠΙΝΑΞ 22
ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΕΜΠΟΡΙΚΟΥ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1938 ΚΑΙ 1953-1963

(Είς εκατομμύρια δολλαρίων)

Έτος	Εισαγωγαι (1)	Δείκτης	Εξαγωγαι (2)	Δείκτης	Έλλειμμα	Σχέσις % (2) : (1)
1938	142,0	—	93,5	—	48,5	65
1953	237,3	100	134,7	100	102,6	56
1954	313,2	133	161,2	119	152,0	51
1955	352,0	148	206,6	153	145,4	58
1956	440,7	185	209,6	155	231,1	47
1957	475,1	200	222,8	165	252,3	46
1958	491,5	204	242,8	180	248,7	49
1959	454,8	191	212,5	158	242,3	46
1960	497,1	209	208,6	154	288,5	42
1961	561,2	236	234,3	174	326,9	41
1962	608,1	256	242,6	180	365,5	40
1963	708,4	298	295,9	220	412,5	41

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

κατά την περίοδον 1953-1963 ἐκινήθησαν ἀύξητικῶς, μὲ διπλάσιον σχεδὸν ρυθμὸν ἐκείνου τῶν ἐξαγωγῶν. Τοῦτο εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀύξησιν τῆς παθητικότητος τοῦ ἐμπορικοῦ μας ἰσοζυγίου, ἡ ὁποία ἐμφανίζεται αἰσθητῶς μεγαλύτερα ὄχι μόνον ὡς πρὸς τὴν προπολεμικὴν περίοδον, ἀλλὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν περίοδον τῶν πρώτων μετὰ τὴν ἀναπροσαρμογὴν τῆς συναλλαγματικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς ἐτῶν. Ἐνῶ, δηλαδή, κατὰ τὸ 1938 τὰ ἐκ τοῦ ἐξαγωγικοῦ ἐμπορίου συναλλαγματικὰ ἔσοδα ἐκάλυπτον τὸ 65% τῆς ἀξίας τῶν εἰσαγωγῶν, κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, καὶ μάλιστα μετὰ τὸ 1953, ἡ ἀναλογία ἐκυμάνθη μετὰξὺ 41%-58%, διὰ τὴν διαμορφωθῆ, κατόπιν συνεχοῦς ἐπιδεινώσεως τῶν ὄρων τοῦ ἐμπορικοῦ μας ἰσοζυγίου, εἰς 41% κατὰ τὸ 1963. Ἡ δημιουργηθεῖσα οὕτω δυσμενὴς κατάστασις ἐκφράζεται παραστατικώτερον, ἐὰν ἀναγάγωμεν τὴν ποσοστιαίαν παθητικότητα τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς, ὅποτε ἔχομεν διὰ τὸ 1963 συναλλαγματικὸν ἔλλειμμα τῆς τάξεως τῶν 412,5 ἑκατ. δολλαρίων.

Τὸ ἔλλειμμα αὐτό, τὸ ὁποῖον συνεχῶς διευρύνεται, διὰ τὰ νὰ περιορισθῇ εἰς τὰ ὅρια τῶν δυνατοτήτων τῆς συναλλαγματικῆς μας οἰκονομίας, θὰ πρέπει νὰ ἐνταθῇ ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν ἐξαγωγῶν, αἱ ὁποῖαι διὰ λόγους ὀργανικοὺς εὐρίσκονται καθηλωμένα εἰς χαμηλὰ ἐπίπεδα, καὶ νὰ ἐπηρεασθῇ πτωτικῶς ἡ πορεία τῶν εἰσαγωγῶν. Μέχρις ὅτου, ὅμως, πραγματοποιηθῶν πάντα ταῦτα, τὸ ἔλλειμμα τοῦ ἐμπορικοῦ μας ἰσοζυγίου θὰ ἐξακολουθῇ νὰ καλύπτεται ἀπὸ τὸ καθαρὸν πλεόνασμα τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν, ὄχι βεβαίως ἀπολύτως, ἀλλὰ κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτοῦ. Ἡ συμβολὴ αὐτὴ ἀνήρχετο κατὰ τὸ 1938 εἰς 90%, τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν ἔτη κατῆλθεν εἰς 10% περίπου, διὰ νὰ διαμορφωθῇ κατὰ τὴν περίοδον 1953-1963 εἰς 62%-86%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ 3/4 τοῦ ἐλλείμματος τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου καλύπτονται ἀπὸ τὸ ἐνεργητικὸν ὑπόλοιπον μεταξὺ ἀδήλων πόρων καὶ ἀδήλων πληρωμῶν. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ αὐξανόμενον συνεχῶς πλεόνασμα τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν ἐπλησίασε τὸ 1960 τὴν ἀξίαν τῶν ἐξαγωγῶν—ἐξαγωγαὶ 208,6 ἑκατ. δολλαρίων, πλεόνασμα 207,7 ἑκατ. δολλαρίων—, ὑπερέβη δὲ αὐτὴν κατὰ τὴν ἀκόλουθον τριετίαν 1961-1963—ἐξαγωγαὶ 243,3 ἑκατ., 242,6 ἑκατ. καὶ 295,6 ἑκατ. δολλαρίων, πλεόνασμα ἀντιστοίχως 243,5 ἑκατ., 291,9 ἑκατ., 356,4 ἑκατ. δολλαρίων—, μὲ ρυθμὸν ἰδιαίτερος ἀνοδικόν, ὁ ὁποῖος σταθερῶς θὰ ἀπομακρύνῃ τὸ μέγεθος αὐτὸ ἀπὸ τὸ ἕτερον μέγεθος, τὴν ἀξίαν δηλαδὴ τῶν ἐξαγωγῶν, ἐφ' ὅσον τὸ τελευταῖον δὲν κινηθῇ αὐξητικῶς μὲ ὑψηλοὺς ρυθμούς.

2. Ἴσοζύγιον ἀδήλων συναλλαγῶν

Ἄλλ' ἀνεξαρτήτως τῆς πορείας τῶν ἐξαγωγῶν, τὸ ἰσοζύγιον τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν θὰ καταλείπη συνεχῶς μεγαλύτερον συναλλαγματικὸν πλεόνασμα, δοθέντος ὅτι τὰ συνιστῶντα τὸ ἐνεργητικὸν σκέλος αὐτοῦ ἐπὶ μέρους κονδύλια (μεταναστευτικόν, ναυτιλιακόν, τουριστικόν κ.ἄ.) εὐρίσκονται σταθε-

ΠΙΝΑΞ 23

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΑΔΗΛΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1938 ΚΑΙ 1953-1963

(Εἰς ἑκατομμύρια δολλαρίων)

Ἔτος	Ἀδελιοὶ πόροι (1)	Δείκτης	Ἀδελιοὶ πληρωμαὶ (2)	Δείκτης	Πλεόνασμα	Σχέσις % (2) : (1)
1938	68,9	—	25,7	—	43,2	37
1953	107,8	100	22,3	100	85,5	20
1954	124,2	115	28,1	126	96,1	22
1955	153,8	143	36,0	162	117,8	23
1956	182,6	170	39,4	177	143,2	21
1957	235,7	219	49,1	221	186,6	20
1958	217,6	202	47,7	215	169,9	21
1959	237,2	220	54,9	249	182,3	23
1960	273,2	254	65,5	296	207,7	23
1961	319,6	297	76,1	344	243,5	23
1962	379,5	353	87,6	396	291,9	23
1963	454,3	424	97,9	439	356,4	21

Πηγή: Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος

ρῶς μετὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1953 καὶ ἐντεῦθεν περίοδον εἰς σχέσιν 5 πρὸς 1 πρὸς τὰ ἀντίστοιχα κονδύλια (ταξιδιωτικαὶ δαπάναι, δαπάναι τοῦ Δημοσίου κ.ἄ.) τοῦ παθητικοῦ σκέλους τοῦ ἐν λόγῳ ἰσοζυγίου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προπολεμικὴν περίοδον, καὶ μάλιστα τὸ 1938, ὅτε ἡ σχέσις αὐτὴ ἦτο περίπου 3 πρὸς 1, ἀφοῦ κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ οἱ μὲν ἀδελιοὶ πόροι ἀνῆλθον εἰς 68,9 ἑκατ. δολλαρίων, αἱ δὲ ἀδελιοὶ πληρωμαὶ εἰς 25,7 ἑκατ. δολλαρίων. Ἐπομένως, ἐφ' ὅσον ὁ ρυθμὸς ἀυξήσεως τῶν δύο σκελῶν τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἀδῆλων συναλλαγῶν εἶναι ὁ αὐτὸς περίπου, θὰ ἔχωμεν ἐκ παραλλήλου σταθερὰν ἐτησίαν ἄνοδον τοῦ πλεονάσματος καὶ μεγαλυτέραν σχετικῶς εὐχέρειαν πρὸς κάλυψιν τῶν παθητικῶν ἀνοιγμάτων τοῦ ἐμπορικοῦ μας ἰσοζυγίου.

Οὕτω, οἱ ἀδελιοὶ πόροι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1953-1963 ἠύξθησαν κατὰ 324%, ἀνελθόντες ἀπὸ 107,8 ἑκατ. δολλαρίων εἰς 454,3 ἑκατ. δολλαρίων, αἱ δὲ ἀδελιοὶ πληρωμαὶ ἠύξθησαν ἀντιστοίχως κατὰ 339%, ἀνελθοῦσαι κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον

ἀπὸ 22,3 ἑκατ. δολλαρίων εἰς 97,9 ἑκατ. δολλαρίων. Ὅπως διαπιστοῦται, τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη εἶναι ἄνισα, μὲ μεγάλην ὑπεροχὴν τοῦ πρώτου, διὰ τοῦτο καὶ πραγματοποιοῦνται σημαντικὰ πλεονάσματα, τὰ ὁποῖα κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν παρουσίασαν αὐξήσιν 316%, ἀνελθόντα ἀπὸ 85,5 ἑκατ. τὸ 1953 εἰς 356,4 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1963. Αἱ ἄδηλοι πληρωμαί, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ Πίνακος 23, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀντιπροσωπεύουν τὸ 20%-23% τῶν ἀδήλων πόρων· οὕτω, τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη, ὡς διευτύσαμεν καὶ προηγουμένως, εὐρίσκονται εἰς ἀντίστροφον σχέσιν, 1 πρὸς 5.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἐπὶ μέρους κονδυλίων τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν, μεταξὺ τῶν ὁποίων πρωτεύουσαν θέσιν κατέχει τὸ προερχόμενον ἐκ τοῦ τουρισμοῦ κονδύλιον, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναφέρωμεν ὠρισμένας βασικὰς ἀρχὰς αἱ ὁποῖαι διέπουν τὴν κίνησιν τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν. Εἶναι γεγονός ἀναμφισβήτητον ὅτι ἡ διεθνὴς οἰκονομικὴ καὶ πολιτικὴ κατάστασις ἀσκει ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς διαμορφώσεως τοῦ ὕψους τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν, καὶ τοῦτο διότι αἱ διακυμάνσεις καὶ αἱ ἀβεβαίαι ἐκβάσεως μεταβολαὶ τῶν διεθνῶν συνθηκῶν ἐπηρεάζουν τὸ ὕψος τῶν διαθέσιμων εἰσοδημάτων τῆς ἀλλοδαπῆς, ἐπιδρῶν ἐπὶ τοῦ τρόπου διαθέσεώς των καὶ προσδιορίζουν ἐν πολλοῖς τὴν πολιτικὴν τῶν διαφόρων κρατῶν ὡς πρὸς τὰς ἀδήλους των πληρωμάς. Ἡ πεῖρα τοῦ παρελθόντος ἀπέδειξεν ὅτι ἡ εἰσροὴ τῶν ἀδήλων πόρων χαρακτηρίζεται ἀπὸ ὑψηλὴν ἐλαστικότητα εἰς περιόδους διεθνοῦς ὑφέσεως, ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ ἐλαστικότης αὐτὴ μετριάζεται αἰσθητῶς κατὰ τὴν ἀνάκαμψιν, μὲ ἀποτέλεσμα ἡ ἐπάνοδος των εἰς τὰ ἀρχικὰ ἐπίπεδα νὰ πραγματοποιῆται μὲ πολὺ βραδύτερον ρυθμὸν ἀπὸ τὴν μείωσίν των.¹ Τῶν συνεπειῶν ἐκ τῶν διεθνῶν οἰκονομικῶν καὶ πολιτικῶν κρίσεων ἔχει ἄμεσον πεῖρα ἡ Χώρα μας.

1. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Προβλήματα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθήναι 1958, σσ. 65-66.

Πέραν όμως τῆς ἐξαρτήσεως τῆς κινήσεως τοῦ μεγαλυτέρου τμήματος τῶν ἀδήλων πόρων ἀπὸ ἐξωτερικοῦ παράγοντας, γεννᾶται τὸ ἐρώτημα ἐὰν ὑπάρχει δυνατότης αὐξητικοῦ ἐπηρεασμοῦ αὐτῶν μὲ βραχυχρόνια ἀποτελέσματα, ἀπὸ ἐλληνικῆς καὶ μόνον πλευρᾶς. Αἱ διαγραφόμεναι δυνατότητες ἐπὶ τῶν τριῶν βασικωτέρων κλάδων τῶν ἀδήλων πόρων ἐμφανίζονται ὡς ἀκολούθως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα, θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῇ πᾶσα ἐνέργεια αὐξητικοῦ ἐπηρεασμοῦ αὐτῶν ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, διότι ἐν ἐναντία περιπτώσει ἐμφανίζεται ἔμμεσος μὲν ἀλλὰ θετικὴ ἢ δι' ἐλληνικῶν ἐνεργειῶν ἐνίσχυσις τῆς μεταναστεύσεως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ναυτιλιακὰ ἐμβάσματα, θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, περιορισμέναι δυνατότητες αὐξητικοῦ ἐπηρεασμοῦ των διαγράφονται, δοθέντος ὅτι δὲν ἔχουν ἀκόμη διαμορφωθῆ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς αἱ βασικαὶ προϋποθέσεις αἱ ὁποῖαι θὰ διευκολύνουν τὴν ἐφαρμογὴν πολιτικῆς εὐνοήσεως των. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα, θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτόν, ἐφ' ὅσον βεβαίως δὲν θὰ ἐξεδηλοῦτο βαθυτέρα διεθνῆς οἰκονομικῆ ἢ πολιτικῆ κρίσις, ὅτι δύναται νὰ ἐπηρεασθῇ οὐσιωδῶς ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς διὰ τῆς λήψεως ὅλων ἐκείνων τῶν διαρθρωτικῶν καὶ ὀργανωτικῶν μέτρων, τόσον εἰς τὸ ἐσωτερικόν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικόν, τὰ ὁποῖα ἀναμφισβητήτως θὰ συμβάλουν εἰς τὴν προσέλκυσιν ὁλονὲν μεγαλυτέρου ἀριθμοῦ ἐπισκεπτῶν καὶ κατὰ συνέπειαν περισσοτέρου τουριστικοῦ συναλλάγματος.

Τὰ ἐξ ἀδήλων πόρων συναλλαγματικὰ ἔσοδα τῆς Ἑλλάδος προέρχονται κατὰ σειρὰν ἀριθμητικῆς σπουδαιότητος ἀπὸ τὰς ἀκολούθους πηγὰς. Ἀπὸ τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα, ἀπὸ τὸ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα, ἀπὸ τὸ ταξιδιωτικὸν (τουριστικὸν) συνάλλαγμα, ἀπὸ τὰς ὑπηρεσίας τοῦ Δημοσίου, ὡς καὶ ἀπὸ διαφόρους ἄλλας πηγὰς, ὅπως ἀπὸ τόκους, μερίσματα, ἀσφάλιστρα, ἀπὸ δαπάνας ξένων ἀποστολῶν, ἀπὸ ἔσοδα ἐπεν-

δύσεων κ.ά. Ἡ σύνθεσις τῶν ἐν λόγῳ πόρων, ὡς καὶ ἡ ἐξέλιξις αὐτῶν ἀπὸ τῆς προπολεμικῆς περιόδου μέχρι τοῦ ἔτους 1963 ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 24.

α) *Μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα*. Ταῦτα κατέχουν τὴν πρώτην θέσιν μεταξύ τῶν ἄλλων κονδυλίων τῶν ἀδήλων πόρων. Κατὰ τὴν τελευταίαν προπολεμικὴν περίοδον, καὶ δὴ τὸ 1938, ἐκάλυπτον περισσότερο τὸ ἑνὸς τρίτου, ἤτοι τὸ 34,4%, τοῦ συνόλου τοῦ ἐξ ἀδήλων πόρων συναλλάγματος. Κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον, καὶ δὴ μεταξύ τῶν ἐτῶν 1948-1952, τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα ἐμειώθησαν αἰσθητῶς, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν, ἀφοῦ ἐκυμάνθησαν ἀπὸ 8,6 ἑκατ. ἕως 18 ἑκατ. δολλαρίων ἐτησίως, ἔναντι 23,7 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1938, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως συνθέσεως ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων, ἐπὶ τῶν ὁποίων κατὰ τὴν ἐν λόγῳ περίοδον συμμετέσχον μὲ ποσοστὸν κυμαινόμενον μεταξύ 20,1% καὶ 27,1%.

Οἱ λόγοι τῆς σημειωθείσης πτώσεως τοῦ κονδυλίου αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθοῦν εἰς τὴν περιωρισμένην μεταναστευτικὴν κίνησιν τῶν πρώτων μεταπολεμικῶν ἐτῶν, εἰς τὴν προτίμησιν τῆς ἀποστολῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνισχύσεων εἰς εἶδη (δέματα), ὡς καὶ εἰς τὴν ἀκολουθουμένην συναλλαγματικὴν πολιτικὴν τῆς διατηρήσεως ὑπερτιμημένης τῆς ἐξωτερικῆς ἀξίας τῆς δραχμῆς, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ ἀποθαρρύνῃ τὴν διὰ τῆς ἐπισήμου ὁδοῦ ἀποστολὴν ἐμβασμάτων εἰς ξένον νόμισμα.¹ Εὐθύς ὡς ἐξέλιπον οἱ λόγοι αὐτοί, τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα ἐντὸς ἐνὸς ἔτους, ἤτοι μεταξύ 1952-1953, ἐτριπλασιάσθησαν περίπου, ἀνελθόντα εἰς 45,6 ἑκατ. δολλαρίων καὶ ἀντιπροσωπεύσαντα τὸ 42,3% τοῦ συνολικοῦ ποσοῦ τῶν εἰσπραχθέντων πόρων κατὰ τὸ ἔτος αὐτό. Ἐκτοτε τὸ κονδύλιον τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων παρουσιάζει μὲν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος αὐξήσιν εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς, ἀλλ' ἡ αὐξήσις αὐτὴ ἀκο-

1. Σωτ. Ι. Ἀγαπητίδη, *Τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ὡς παράγων τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν λογαριασμῶν τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1961, σ. 48.

Π Ι Ν Α Κ 24

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΥΝΘΕΣΕΩΣ ΑΣΦΑΛΩΝ ΠΟΡΩΝ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1938 ΚΑΙ 1948-1963

(Είς εκατομμύρια δολλαρίων)

Έτος	Μεταωαστενικά έμβιαματα	%	Ναυτιλιακών συνάλλαγμα	%	Τεξιδιωτικών συνάλλαγμα	%	Υπηρεσία Δημοσίου	%	Διάφορα	%	Σύνολον
1938	23,7	34,4	9,9	14,4	6,6	9,6	1,6	2,3	27,1	39,3	68,9
1948	11,1	22,0	13,1	25,9	6,7	13,3	6,3	12,5	13,3	26,3	50,5
1949	8,6	20,4	8,2	19,5	3,0	7,1	1,1	2,6	21,2	50,4	42,1
1950	14,3	27,1	17,0	32,2	4,7	8,9	0,7	1,3	16,2	30,5	52,9
1951	17,0	27,0	23,4	37,2	6,5	10,4	4,7	7,5	11,3	17,9	62,9
1952	18,0	24,2	28,6	38,4	9,6	12,9	4,9	6,6	13,3	17,9	74,4
1953	45,6	42,3	22,1	20,5	22,7	21,0	4,2	3,9	13,2	12,3	107,8
1954	47,0	37,8	28,1	22,6	25,3	20,4	9,7	7,8	14,1	11,4	124,2
1955	50,7	32,9	35,5	23,2	29,1	18,9	20,4	13,3	18,1	11,7	153,8
1956	60,9	33,4	48,3	26,4	31,2	17,1	18,7	10,2	23,5	12,9	182,6
1957	75,0	31,8	66,6	28,3	41,5	17,6	19,0	8,0	33,6	14,3	235,7
1958	76,7	35,3	60,3	27,7	36,2	16,6	23,0	10,6	21,4	9,8	217,6
1959	88,6	37,4	60,3	25,4	41,7	17,6	20,9	8,8	25,7	10,8	237,2
1960	90,4	38,1	76,5	28,0	49,3	18,0	25,8	9,4	31,2	11,5	273,2
1961	98,3	30,8	102,1	31,9	62,4	19,5	21,9	6,9	34,9	10,9	319,6
1962	117,1	30,8	108,7	28,6	76,0	20,0	34,3	9,1	43,4	11,5	379,5
1963	128,5	28,3	125,3	27,6	95,4	21,0	18,2	4,0	86,9	19,1	454,3

1. Περιλαμβάνονται αι δαπάναι άνεφοδιασμού και επίσκευών πλοίων και άεροπλάνων, τὰ άσφάλιστρα, οι τόκοι, τὰ μισθώματα, τὰ έσοδα επενδύσεων, αι άμοιβαι-μισθοί κλπ.

Π η γ ή: Τρόπεζα τής Ελλάδος

λουθει φθίνοντα ρυθμόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ναυτιλιακὸν καὶ τουριστικὸν συνάλλαγμα, τὰ ὁποῖα ἀνέρχονται μὲ ἀύξειτικὸν ρυθμόν, μὲ ἀποτέλεσμα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη τὸ μεταναστευτικὸν συνάλλαγμα νὰ καλύπτῃ 30% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων. Παρ' ὅλα ταῦτα, τὰ μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα ἐξακολουθοῦν νὰ ἀποτελοῦν τὸ δυναμικώτερον ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου στοιχεῖον τῶν ἀδήλων πόρων.

Ἡ ἀπότομος αὔξησης τῶν «ἐργατικῶν» ἐμβασμάτων ἀπὸ τοῦ 1961 καὶ ἰδίως ἐντὸς τοῦ 1963 προσδίδει νέον δυναμισμόν εἰς τοὺς ἀδήλους πόρους καὶ ὅπωςδήποτε συντελεῖ εἰς μίαν ἔμμεσον βελτίωσιν τῆς συνθέσεως αὐτῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν μεταναστευτικῶν γενικῶς ἐμβασμάτων. Παρὰ ταῦτα, τὰ ἐν λόγῳ ἐμβάσματα, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, δὲν παύουν κατ' οὐσίαν νὰ ἀποτελοῦν δωρεάς, καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐλάχιστα δύναται νὰ ἐπηρεασθοῦν ἀπὸ τὴν ἀσκουμένην ἐν τῇ Χώρα οἰκονομικὴν πολιτικὴν.¹

Πέραν τῶν ἐργατικῶν ἐμβασμάτων, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι ὑπάρχει καὶ ἄλλη κατηγορία ἐμβασμάτων συνδεομένων μὲ τὰς εἰσροὰς συναλλάγματος ἐκ τῆς μεταναστεύσεως, τὰ ὁποῖα δὲν ἐμφανίζονται εἰς τὴν στατιστικὴν συναλλάγματος ὑπὸ τὸν τίτλον «μεταναστευτικὰ ἐμβάσματα», καὶ τὰ ὁποῖα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀντιπροσωπεύουν σημαντικὰ ποσά. Ταῦτα εἶναι τὰ ὑπὸ ἐλλήνων μεταναστῶν εἰσαγόμενα κεφάλαια, μέρος τῶν ὁποίων χρησιμοποιεῖται δι' ἀγορὰν ἀκινήτων.

Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, εἰς τὴν κατὰ περιοχὰς προέλευσιν τῶν ἀμιγῶς μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων, ταῦτα προέρχονται, βάσει τῶν δεδομένων τῶν δύο τελευταίων ἐτῶν, κατὰ 60% ἀπὸ τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, κατὰ 23% ἀπὸ τὴν περιοχὴν στερλίνας, κυρίως τὴν Αὐστραλίαν, κατὰ 5% ἀπὸ τὸν Καναδᾶν καὶ κατὰ 12% ἀπὸ τὴν Εὐρώπην καὶ τὰς λοιπὰς χώρας.

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1962*, Ἀθῆναι 1963, σ. 109.

β) *Ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα.* Τὸ δεύτερον μέγεθος τῶν ἀδήλων πόρων ἀποτελοῦν τὰ ἐκ μεταφορῶν συναλλαγματικὰ ἔσοδα, δηλαδή τὸ κοινῶς λεγόμενον ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον, λόγῳ τῆς ἀμέσου ἐξαρτήσεώς του ἐκ τῆς ἐλληνικῆς ἐμπορικῆς ναυτιλίας, ἐμφανίζει ἰδιαιτέραν σημασίαν.

Τὸ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον (1938) ἀνῆρχετο εἰς 9,9 ἑκατ. δολλαρίων, ἀντιπροσωπεῖον τὸ 14,4% τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων, ποσὸν σχετικῶς μικρὸν συγκρινόμενον πρὸς τὴν δύναμιν τοῦ ἐλληνικοῦ ἐμπορικοῦ στόλου τοῦ ἔτους ἐκείνου, τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἐκάλυπτε 1.874 χιλιάδας τόννων. Κατὰ τὴν πρώτην μεταπολεμικὴν περίοδον, καὶ δὴ κατὰ τὴν πενταετίαν 1948-1952, ηὐξήθη αἰσθητῶς τὸ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα ἐν σχέσει πρὸς τὸ μεταναστευτικὸν καὶ τὸ τουριστικόν, ἀφοῦ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἐκάλυψε τὸ 19,5%-38,4% τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων. Ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ηὐξημένη συμμετοχὴ τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων εἶναι μᾶλλον συμπτωματικὴ, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐξ ἀντιθέτου σημειωθεῖσαν μείωσιν τῆς συμμετοχῆς τῶν δύο ἄλλων κονδυλίων, ἥτοι τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων καὶ τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, διὰ τὰ γνωστὰ ἀναπτυχθέντα ἀνωτέρω αἷτια. Κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν πενταετίαν (1953-1957) τὸ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα, ἀφοῦ εἰς τὰ δύο πρῶτα ἔτη παρουσίασε στασιμότητα, ἐκινήθη εἰς τὰ ἐπόμενα αὐξητικῶς, μὲ ρυθμὸν ὅμως χαμηλότερον τῶν ἄλλων κονδυλίων. Ἡ ἐπομένη διετία (1958-1959) ὑπῆρξε δυσμενῆς εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον διὰ πρώτην φορὰν μετὰ τὸ 1953 παρουσίασε μείωσιν.

Ἡ μεγάλη ὅμως αὐξήσις τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος ἐσημειώθη κατὰ τὰ ἔτη 1961-1963. Ἀποτέλεσμα τῶν διαμορφωθείσων εὐνοϊκῶν συνθηκῶν ὑπῆρξεν ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1961 σημειωθεῖσα αὐξήσις τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος.

τος κατά 33% αντιπροσωπεύουσα ποσόν 25,6 εκατ. δολλαρίων και μεταξύ του 1961 και 1963 κατά 23%. Τα εισπραχθέντα εντός του 1961 συναλλαγματικά έσοδα εκ μεταφορών έσημείωσαν την μεγαλύτεραν αύξησιν μεταξύ όλων των κατηγοριών άδηλων πόρων, έξελιχθέντα εις την πρώτην κατά μέγεθος πηγήν με ποσόν 102,1 εκατ. δολλαρίων, τὸ ὁποῖον αντιπροσωπεύει τὸ 31,9% τοῦ συνόλου τῶν άδηλων πόρων. Τὸ 1963, τὸ εισπραχθέν ναυτιλιακὸν συναλλάγμα άνήλθεν εις 125,3 εκατ., σημειῶσαν οὕτω σχετικὴν κάμψιν τοῦ ρυθμοῦ αύξήσεως έν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον έτος, και τοῦτο διότι αἱ δύο έτεροι κατηγορίαι τῶν άδηλων πόρων, ἤτοι τὸ μεταναστευτικὸν και ταξιδιωτικὸν συνάλλαγμα, έκινήθησαν με δυναμικώτερον ρυθμόν.

Όσον άφορᾷ εις τὴν διάρθρωσιν τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος κατά πηγὰς προελεύσεως, αὕτη έμφανίζει τὴν ακόλουθον ποσοστιαίαν σύνθεσιν, βάσει τῶν δεδομένων τῆς περιόδου Ἰανουαρίου-Αύγουστου 1962. Τὸ μεγαλύτερον κοινδύλιον αντιπροσωπεύουν τὰ έμβάσματα τῶν έφοπλιστῶν (50,9%). Τὸ δεύτερον κατά σειρὰν κοινδύλιον αντιπροσωπεύουν τὰ έμβάσματα τῶν ναυτιλλομένων (27,5%). Τὸ τρίτον κοινδύλιον αντιπροσωπεύουν οἱ ναῦλοι τῶν έμπορευμάτων και τὰ εισιτήρια τῶν έπιβατῶν (12,8%). Τὰ υπόλοιπα κοινδύλια, τὰ ὁποῖα καλύπτουν τὸ 8,8% τοῦ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος, αντιπροσωπεύουν αἱ δαπάναι άνεφοδιασμοῦ και έπισκευῶν πλοίων, αἱ εισφοραὶ εις άσφαλιστικὰ ταμεῖα (NAT) και ἡ φορολογία τῶν έφοπλιστῶν. Ἰδιαιτέρως θὰ πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι μέγα ποσοστὸν τοῦ κοινδυλίου τῶν ναύλων και εισιτηρίων οὐσιαστικῶς άνήκει εις τὴν κατηγορίαν τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, δοθέντος ὅτι ἡ προέλευσίς του πηγάζει έξ ύπηρεσιῶν προσφερθεισῶν εις τὸν τουρισμόν. Ὑπὸ τὴν έννοιαν αὕτην τὸ ναυτιλιακὸν συνάλλαγμα και γενικώτερον ἡ ὑπὸ έλληνικὴν σημαίαν ναυτιλιακὴ δραστηριότης συνδέονται άμέσως μετὰ τοῦ τουριστικοῦ μας παράγοντος, τὸν ὁποῖον ποικιλοτρόπως έξυπηρετοῦν.

Τρίτον μέγεθος τῶν ἀδήλων πόρων ἀποτελεῖ τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον ἐρευνῶμεν ἐκτενῶς κατωτέρω.

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς παρουσιάσεως τῶν ἀδήλων πόρων, θὰ ἀναφέρωμεν καὶ ὀλίγα τινὰ περὶ τοῦ κονδυλίου τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ Δημοσίου, ὡς καὶ τῶν διαφόρων λοιπῶν πόρων.

γ) Ὑπηρεσίαι τοῦ Δημοσίου. Τὰ συναλλαγματικὰ ἔσοδα τὰ ὁποῖα ἡ στατιστικὴ χαρακτηρίζει ὡς προερχόμενα ἐξ ὑπηρεσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου ἐξαρτῶνται κυρίως ἀπὸ ἐξωγενεῖς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι καὶ τὰ καθιστοῦν ἀσταθῆ καὶ εὐμετάβλητα. Ἡ μειωτικὴ κατὰ τὴν περίοδον 1961-1963 ἀπόδοσις τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ ἑλληνικοῦ Δημοσίου ὀφείλεται κυρίως εἰς τὰ μικρότερα ποσὰ εἰσφορῶν τῶν κρατῶν-μελῶν τοῦ NATO δι' ἔργα ὑποδομῆς εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ εἰς τὴν μείωσιν τῶν πραγματοποιουμένων εἰσπράξεων ἐκ τῶν ἐν Ἑλλάδι ξένων ἀποστολῶν, λόγῳ τῆς περικοπῆς τῶν δαπανῶν τῶν ἀμερικανικῶν ὑπηρεσιῶν. Τὸ ἕτερον κονδύλιον τῶν διαφόρων πόρων, ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 24, περιλαμβάνει τοὺς μισθοὺς καὶ τὰς ἀμοιβὰς τῶν εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν μεταναστευόντων ἐργατῶν, οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸ ἥμισυ περίπου τῶν εἰσπράξεων τοῦ κονδυλίου αὐτοῦ, τὰ ἔσοδα ἐξ ἐπενδύσεων εἰς τὸ ἐξωτερικόν, συνιστάμενα σχεδὸν ἀποκλειστικῶς ἐκ τῶν τόκων τῆς εἰς ξένας κεφαλαιαγορὰς τοποθετήσεως τῶν συναλλαγματικῶν διαθεσίμων τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἀσφάλιστρα, τοὺς τόκους, τὰς προμηθεῖας τῶν ἀντιπροσώπων, τοὺς μισθοὺς καὶ τὰς συντάξεις, τὰ ἔσοδα ἐκ τηλεπικοινωνιῶν, τὰ ἔσοδα ἐξ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἐπισκευῶν ξένων πλοίων καὶ ἀεροπλάνων, ὡς καὶ διάφορα ἄλλα συναλλαγματικὰ ἔσοδα, τὰ ὁποῖα δὲν δύνανται νὰ ὑπαχθῶν εἰς ἄλλην κατηγορίαν. Ἐὰν ἐξαιρέσῃ κανεὶς ἐκ τοῦ κονδυλίου αὐτοῦ τὰ ἐμβάσματα ἐκ μισθῶν καὶ ἀμοιβῶν, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουν δυναμικὴν αὐξήσιν, καὶ ἐν μέρει τὰ ἔσοδα ἐξ ἐπενδύσεων, τὰ λοιπὰ μεγέθη ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των δὲν εἶναι ἐπιδεικτικά, βραχυ-

χρονίως τουλάχιστον, ούσιωδῶν μεταβολῶν καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ κίνησις τοῦ ὅλου κονδυλίου δὲν ἀποτελεῖ στοιχεῖον προσδιοριστικὸν μελλοντικῶν προβλέψεων.

3. Ἄδηλοι πληρωμαὶ

Πρὶν ἐξετάσωμεν τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν θέσιν καὶ ἐξέλιξιν τῶν ἀδήλων δαπανῶν, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ δεύτερον σκέλος τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν, καθ' ὅσον δι' αὐτῶν ἐπηρεάζεται τόσον τὸ ὕψος τοῦ πλεονάσματος τῶν ἀδήλων συναλλαγῶν ὅσον, εἰδικώτερον, καὶ ἡ καθαρὰ θέσις τοῦ ἐκ τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος (ἐνεργητικὸς καὶ παθητικὸς τουρισμὸς) προκύπτοντος καθαροῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος.

Αἱ ἄδηλοι δαπάναι κατὰ τὴν ἐξαετίαν 1958-1963 χαρακτηρίζονται ἐπίσης ἀπὸ ἔντονον αὐξητικὴν τάσιν, ἀφοῦ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἀνῆλθον ἀπὸ 47,7 ἑκατ. δολλαρίων εἰς 97,9 ἑκατ. δολλαρίων, αὐξηθεῖσαι κατὰ 96% (Πίναξ 25). Ἐκ τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ἀδήλων δαπανῶν, μεγάλας αὐξήσεις κατὰ τὰ τελευταῖα ἴδια ἔτη παρουσίασαν αἱ δαπάναι μεταφορῶν, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνονται κυρίως τὰ χορηγούμενα ποσὰ συναλλάγματος δι' εἰσιτήρια ἐπιβατῶν, ὡς καὶ αἱ δαπάναι δι' ἐπισκευὰς ἢ ἀνεφοδιασμὸν πλοίων καὶ μεταφορικῶν μέσων ἐν γένει. Αἱ ἐν λόγῳ δαπάναι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958-1963 ἔχουν ἐξαπλασιασθῆ, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 2,9 ἑκατ. εἰς 15,9 ἑκατ. δολλαρίων. Ἡ αὐξήσις προῆλθε κυρίως ἀπὸ τὸ συνάλλαγμα δι' εἰσιτήρια ἐπιβατῶν, τὸ ὁποῖον ὑπερέβη τὰ 10 ἑκατ. τὸ 1963, ἔναντι 9,4 ἑκατ. τοῦ 1962. Τοῦτο εἶναι ἐνδεικτικὸν τοῦ ὅλον ἐν αὐξανόμενου παθητικοῦ μας τουρισμοῦ, ἡ ἔντονος ἀνοδικὴ τάσις τοῦ ὁποίου δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ μὴ ἔχη σχέσιν καὶ μετὰς γενικωτέρας ἐξελίξεως εἰς τὸ εἰσόδημα τοῦ ἀστικοῦ τομέως τῆς οἰκονομίας μας κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Παρ' ὅλα ταῦτα, αἱ ταξιδιωτικαὶ δαπάναι δὲν παρουσιάζουν ἀνάλογον αὐξήσιν πρὸς τὴν

Π Ι Ν Α Κ Σ 25

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΔΑΠΑΝΩΝ ΓΕΩΤΥΠΟΥ ΑΔΗΛΩΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1958-1963

(Είς εκατομύρια δολλαρίων)

Κατηγορία	1958	%	1959	%	1960	%	1961	%	1962	%	1963	%
Μεταφοράι	2,9	6,4	8,0	14,6	9,2	14,1	11,3	14,8	15,3	17,4	15,9	16,2
Ταξιδιωτικόν ανάλλαγμα	15,3	32,1	15,4	28,0	18,8	28,7	19,4	25,5	21,8	25,0	27,5	28,1
Υπηρεσία Δημοσίου	8,1	16,9	10,3	18,8	12,3	18,8	12,4	16,3	13,0	14,8	13,2	13,5
Δαπάναι επενδύσεων	2,9	6,1	3,5	6,5	4,0	6,1	7,4	9,7	7,7	8,8	6,7	6,9
Αμοιβαι-μισθοί	1,8	3,8	2,8	5,1	3,0	4,6	4,2	5,5	3,4	3,8	5,8	5,9
Λοιπαί πληρωμαί	16,7	35,0	14,9	27,0	18,2	27,7	21,4	28,2	26,4	30,2	28,8	29,4
	47,7	100	54,9	100	65,5	100	76,1	100	87,6	100	97,9	100

Πηγή : Πράσιζα της Ελλάδος

σημειουμένην σημαντικήν κίνησιν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἐλλήνων τουριστῶν (παθητικὸς τουρισμὸς), ἀφοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958-1963 ἠῤῥήθησαν κατὰ 79%, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 15,3 ἑκατ. εἰς 27,5 ἑκατ. δολλαρίων. Τοῦτο ὅμως δὲν ἀνταποκρίνεται ἀκριβῶς εἰς τὴν πραγματικότητα, δεδομένου ὅτι σημαντικὸν μέρος τῶν ἐν λόγῳ δαπανῶν δὲν συλλαμβάνεται ὑπὸ τῆς στατιστικῆς συναλλάγματος.¹

Σημαντικὰς ἐπίσης αὐξήσεις παρουσίασαν κατὰ τὴν ἐξαετίαν 1958-1963: αἱ δαπάναι δι' ὑπηρεσίας τοῦ Δημοσίου, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 8,1 ἑκατ. εἰς 13,2 ἑκατ. δολλαρίων (αὐξήσις 61%), εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνονται αἱ κυβερνητικαὶ δαπάναι, ἢ τεχνικὴ ἐκπαίδευσις καὶ αἱ δαπάναι ἔργων ὑποδομῆς, αἱ δαπάναι ἐπενδύσεων, εἰς τὰς ὁποίας περιλαμβάνονται τὰ μερίσματα καὶ οἱ τόκοι διὰ τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπενδύσεις ξένου κεφαλαίου, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 2,9 ἑκατ. εἰς 6,7 ἑκατ. δολλαρίων (αὐξήσις 127%), αἱ ἀμοιβαὶ ἀλλοδαποῦ προσωπικοῦ, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 1,8 ἑκατ. εἰς 5,8 ἑκατ. δολλαρίων (αὐξήσις 222%), καὶ τέλος αἱ λοιπαὶ πληρωμαί, ἦτοι προμήθειαι ἀντιπροσώπων, μισθοί, συντάξεις κλπ., αἱ ὁποῖαι κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἠῤῥήθησαν κατὰ 72%, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 16,7 ἑκατ. εἰς 28,8 ἑκατ. δολλαρίων.

4. Τουριστικὸν συνάλλαγμα

Τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ἀποτελεῖ ἀπὸ ἀπόψεως μὲν ὄγκου τὸ τρίτον κατὰ σειρὰν μέγεθος τῶν ἀδήλων πόρων, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ δυναμικότητος τὸ πρῶτον. Τὴν δυναμικότητα αὐτὴν ὀφείλει τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα εἰς τὸ γεγονός ὅτι συνδέεται ἀμέσως μὲ μίαν δραστηριότητα, τὴν τουριστικὴν, ἣ ὁποία διὰ τὴν Χώραν μας ἐμφανίζει τεραστίας δυνατότητας ἀναπτύξεως.

Ἡ τουριστικὴ μας ἀνάπτυξις, καὶ κατὰ συνέπειαν ἡ εὐνοϊ-

1. Γράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1961, Ἀθῆναι 1962, σ. 78.

κή εξέλιξις τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, βασίζεται κατ' ἀρχὴν εἰς δύο παράγοντας, ἓνα ἐξωτερικόν, τὸν ὁποῖον συνιστᾷ ἡ ὑπαρξίς μιᾶς ἀπεριορίστων δυνατοτήτων διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, καὶ ἓνα ἐσωτερικόν, τὸν ὁποῖον συνιστᾷ τὸ σύνολον τῶν ἀναφερομένων εἰς τὸν τουριστικὸν παράγοντα ἑλληνικῶν ἐνεργειῶν. Γενᾶται ὅμως τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατόν νὰ ἐπηρεασθοῦν οἱ ἐν λόγῳ παράγοντες ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς καὶ μέχρι ποίου σημείου; Ἡ ἀπάντησις διὰ μὲν τὸν ἐξωτερικὸν παράγοντα εἶναι ἀρνητικὴ, καθ' ὅσον ἡ εὐνοϊκὴ αὐτοῦ θέσις ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὰς ἐπικρατούσας διεθνῶς οἰκονομικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας καὶ ἐξελίξεις, διὰ δὲ τὸν ἐσωτερικὸν παράγοντα θετικὴ, καθ' ὅσον ἡ ὅλη τουριστικὴ μας οἰκονομία εὐρίσκεται ὑπὸ ἑλληνικὸν ἔλεγχον.

Πέραν αὐτῆς τῆς βασικῆς διαπιστώσεως περὶ τῆς δυναμικῆς ὑφῆς τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, θὰ πρέπει νὰ ἐρευνηθοῦν καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μεγέθη τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς σχέσιν ἐξαρτήσεως μετ' αὐτοῦ. Οὕτω, εἶναι γεγονός ὅτι τὸ ὕψος τῶν εἰσπράξεων συναλλάγματος ἐκ τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος εἶναι συνάρτησις ὠρισμένων παραγόντων, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας ξένων τουριστῶν, ὁ ἀριθμὸς, ἐξ ἀντιθέτου, τῶν ἑλλήνων τουριστῶν τῶν ἐπισκεπτομένων τὰς ξένας χώρας (παθητικὸς τουρισμὸς), ἡ εἰσοδηματικὴ δυναμικότης τῶν ξένων τουριστῶν, ἡ προέλευσις καὶ διάρκεια παραμονῆς των, ἡ πραγματοποιουμένη ὑπ' αὐτῶν κατὰ κεφαλὴν δαπάνη, ἡ ἐποχικότης τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα κινήσεώς των κ.ἄ.

α) Ἴσοζύγιον ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος. Πρὶν ἐρευνησώμεν τοὺς ἀνωτέρω παράγοντας, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐξετάσωμεν τὴν θέσιν καὶ ἐξέλιξιν τοῦ ἰσοζυγίου τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον, τὴν μεταπολεμικὴν μέχρι σήμερον περίοδον, ὡς καὶ τὴν μελλοντικὴν τοι-

αύτην, βάσει σχετικῶν προβλέψεων, τὴν ὁποῖαν μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 26. Ἡ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς συναλλάγματος παρακολούθησις τῶν ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος προκαλουμένων συναλλαγματικῶν εἰσπράξεων ἢ πληρωμῶν ὑπὸ τὴν γενικὴν ὀνομασίαν «ταξιδιωτικὸν συνάλλαγμα» δὲν εἶναι ἀπολύτως ταυτόσημος, καθ' ὅσον εἰς τὸ ταξιδιωτικὸν συνάλλαγμα παραιοφρέουν καὶ ξένα πρὸς τὸν τουρισμὸν στοιχεῖα. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν εἰσπράξεων, τὰ στοιχεῖα αὐτά, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν ἀσήμαντα ποσὰ ἀνήκοντα κατ' οὐσίαν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων ἢ μεταφορᾶς κεφαλαίων, οὐδόλως δύνανται νὰ ἀλλοιώσουν τὴν τουριστικὴν φυσιογνωμίαν τοῦ ἐνεργητικοῦ σκέλους τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον ταυτίζεται σχεδὸν πρὸς τὸ τουριστικόν. Δὲν συμβαίνει ὅμως τὸ ἴδιον καὶ μὲ τὰς πληρωμάς, αἱ ὁποῖαι περιλαμβάνουν καὶ ξένα πρὸς τὸν τουρισμὸν στοιχεῖα, ὅπως τὰς συναλλαγματικὰς δαπάνας διὰ σπουδᾶς, διὰ νοσήλεια κ.ἄ.

Ἡ ἐξέλιξις τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος, τόσον εἰς τὸ σκέλος τῶν εἰσπράξεων ὅσον καὶ εἰς τὸ σκέλος τῶν πληρωμῶν, ἐμφανίζεται ὡς ἀκολουθῶς: Προπολεμικῶς (1938), αἱ εἰσπράξεις ἀνήρχοντο εἰς 6,6 ἑκατ. δολλαρίων, ἔναντι πληρωμῶν 3,5 ἑκατ., δηλαδὴ τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη εὐρίσκοντο εἰς σχέσιν 2 πρὸς 1 περίπου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ δεδομένα τοῦ ἔτους 1963, τὰ ὁποῖα διαμορφώνουν σχέσιν 3,4 πρὸς 1. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ἑλλάδα ξένοι ταξιδιωτῶν ἦσαν σχετικῶς ὀλίγοι, συγκρινόμενοι πρὸς τοὺς ταξιδεύοντας εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἑλλήνας. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ 1938 ἀφίχθησαν εἰς τὴν Χώραν μας 90.333 ξένοι ταξιδιωτῶν καὶ ἀνεχώρησαν διὰ τὸ ἐξωτερικὸν 38.042 ταξιδιωτῶν Ἕλληνας ὑπήκοοι.¹

Κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον ἡ ἐξέλιξις τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ σκέλος τῶν εἰσ-

1. ΕΣΥΤΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1962, Ἀθῆναι 1963, σσ. 62-63.

Π Ι Ν Α Κ Σ 26

ΒΞΕΛΙΕΙΣ ΙΣΟΖΥΓΙΟΥ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1938
ΚΑΙ 1950-1963 ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΙΣ ΔΙΑ ΤΑ ΕΤΗ 1964-1968

(Εἰς ἑκατομμύρια δολλαρίων)

Ἔτος	Εἰσπράξεις	Ἐτησία % ἐξέλιξις	Πληρωμαὶ	Ἐτησία % ἐξέλιξις	Καθαρὰ θέσις
1938	6,6	—	3,5	—	+ 3,1
1950	4,7	+ 56	6,8	+20	— 2,1
1951	6,5	+ 38	5,0	—26	+ 1,5
1952	9,6	+ 47	7,1	+42	+ 2,5
1953	22,7	+136	6,6	— 7	+ 16,1
1954	25,3	+ 11	8,3	+25	+ 17,0
1955	29,1	+ 15	9,9	+19	+ 19,2
1956	31,2	+ 7	12,7	+28	+ 18,5
1957	41,5	+ 33	15,2	+19	+ 26,3
1958	36,2	— 13	15,3	+ 1	+ 20,9
1959	41,7	+ 15	15,4	+ 1	+ 26,3
1960	49,3	+ 18	18,8	+22	+ 30,5
1961	62,5	+ 26	19,4	+ 3	+ 43,1
1962	76,0	+ 20	21,8	+12	+ 54,2
1963	95,4	+ 25	27,5	+26	+ 67,9
1964	96	+ 1	36	+38	+ 60
1965	115	+ 20	43	+20	+ 72
1966	138	+ 20	51	+20	+ 87
1967	163	+ 18	61	+20	+102
1968	192	+ 18	73	+20	+119

Π η γ ή : Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος μέχρι 1963

πράξεων, ἐμφανίζεται ὡς ἀκολουθῶς: Κατὰ τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ ἔτη, καὶ μάλιστα μεταξύ τῶν ἐτῶν 1948-1952 (βλ. Πίνακα 24), λόγω τῆς ἀσταθοῦς οἰκονομικῆς καὶ πολιτικῆς καταστάσεως ἡ ὁποία ἐπεκράτει τότε, τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ἐκινήθη εἰς πολὺ χαμηλὰ ἐπίπεδα ἐν σχέσει πρὸς τὰ ἄλλα κονδύλια τῶν ἀδήλων πόρων, ἀφοῦ κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἡ ποσοστιαία συμβολή του ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀδήλων πόρων ἐκυμάνθη εἰς 7,1% ἕως 13,3%. Ἡ συμβολή αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς 3 ἑκατ. ἕως 9,6 ἑκατ. δολλαρίων, ὅταν οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ κατὰ τὴν αὐτὴν περίο-

δον ἀντιπροσωπεύουν τοῦ μὲν ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος 8,2 ἑκατ. ἕως 28,6 ἑκατ. δολλαρίων, μὲ ποσοστιαίαν συμμετοχὴν ἐπὶ τοῦ συνόλου 19,5% ἕως 38,4%, τοῦ δὲ μεταναστευτικοῦ 8,6 ἑκατ. ἕως 18 ἑκατ. δολλαρίων, μὲ ἀντίστοιχον ποσοστιαίαν συμμετοχὴν 20,4% ἕως 27,1%. Δηλαδή κατὰ τὰ πρῶτα μεταπολεμικὰ ἔτη τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ἀντεπροσώπευε τὸ 1/3 τοῦ ναυτιλιακοῦ καὶ τὸ 1/2 τοῦ μεταναστευτικοῦ.

Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον 1953-1963, τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ηὔξήθη ἀλματωδῶς. Οὕτω, ἀπὸ 9,6 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1952 ἀνῆλθε τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς 22,7 ἑκατ. καὶ συνεχίζον τὴν ἀύξητικὴν του πορείαν, ἐξαιρέσει τοῦ ἔτους 1958, διεμορφώθη εἰς 95,4 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1963, ἥτοι ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1950 ηὔξήθη εἰς τὸ εἰκοσιεξαπλάσιον, πρὸς τὸ 1952 εἰς τὸ δεκαπλάσιον περίπου καὶ πρὸς τὸ 1953 εἰς τὸ τετραπλάσιον. Ἡ δυναμικὴ αὐτὴ ἐξέλιξις εἶχεν ὡς ἄμεσον συνέπειαν καὶ τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος μεταξὺ τῶν λοιπῶν κονδυλίων τῶν ἀδήλων πόρων, ἰδίᾳ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 1959 καὶ ἐντεῦθεν περίοδον, κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ ποσοστιαία συμβολὴ του ἐπὶ τοῦ συνόλου ἐκινήθη ἀύξητικῶς ἀπὸ 17,6% εἰς 21%, ὅταν παραλλήλως τοῦ μὲν κονδυλίου τῶν μεταναστευτικῶν ἐμβασμάτων ἐκινήθη πτωτικῶς ἀπὸ 37,4% εἰς 28,3%, τοῦ δὲ ναυτιλιακοῦ συναλλάγματος ἐκινήθη ἀξομειωτικῶς ἀπὸ 25,4% εἰς 27,6%, ἰσοδυναμοῦσα μᾶλλον πρὸς στασιμότητα. Εἰδικώτερον, κατὰ τὸ ἔτος 1963 αἱ εἰσπράξεις τουριστικοῦ συναλλάγματος ὑπερέβησαν κατὰ 19,4 ἑκατ. δολλαρίων τὰς ἀντιστοίχους τοῦ προηγούμενου ἔτους, ἀναβιβάσασαι τὸ μέγεθος τοῦτο εἰς τὸ ποσὸν τῶν 95,4 ἑκατ. δολλαρίων, τὸ ὁποῖον, σημειωτέον, ὑπερέβη τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν ἐξαγωγῶν τοῦ κυριωτέρου ἐξαγωγίμου προϊόντος μας, τοῦ καπνοῦ.

Παρ' ὅλα ταῦτα, τὸ ἐπίπεδον τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἐσόδων μας ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι χαμηλὸν συγκρινόμενον πρὸς τὰ ἀντίστοιχα ἐπίπεδα ἄλλων χωρῶν, εὕρισκομένων εἰς τὸν αὐτὸν βα-

θμόν αναπτύξεως με την Ελλάδα. Τοῦτο προκύπτει ἀπὸ τὴν μελέτην τῶν σχέσεων τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος πρὸς τὸ σύνολον τῶν ἀδήλων πόρων καὶ τῶν ἐξαγωγῶν τῶν χωρῶν τοῦ ΟCDE κατὰ τὸ 1961 (βλ. Πίνακα 5, σελ. 53). Οὕτω, αἱ σχέσεις αὐταὶ εἰς ἐπιλεγείσας χώρας εἶναι εἰς τὴν Αὐστρίαν 62% καὶ 23% ἀντιστοίχως, εἰς τὴν Ἰσπανίαν 59% καὶ 51%, εἰς τὴν Δανίαν 25% καὶ 8%, εἰς τὴν Γαλλίαν 25% καὶ 11%, εἰς τὴν Ἰταλίαν 31% καὶ 18%, εἰς τὴν Ἑλβετίαν 43% καὶ 19% καὶ εἰς τὴν Ελλάδα 19% καὶ 26%. Ἐξ αὐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι εἰς τὰς ἀνωτέρω χώρας ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ πηγὴν ἀδήλων εἰσπράξεων πολὺ σημαντικωτέραν παρὰ εἰς τὴν Ελλάδα, τὰ ἐξ αὐτοῦ ὁμῶς ἔσοδα ἀντιστοιχοῦν εἰς μικρότερον ποσοστὸν ἐπὶ τῶν ἐξαγωγῶν, ἐξαιρουμένης τῆς περιπτώσεως τῆς Ἰσπανίας.¹

Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 26, ὁ ρυθμὸς τῆς ἐτησίας αὐξήσεως τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ τὴν τριετίαν 1950-1952 ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως μεγάλος (38%-56%), με ἀποτελέσματα ὁμῶς ἀσήμαντα, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ ἐμφανιζόμεναι οὕτω ἐτήσια αὐξήσεις ἀντιπροσωπεύουν εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ποσὰ κάτω τῶν 3 ἑκατ. δολλαρίων ἐτησίως (1951: 1,8 ἑκατ., 1952: 3,1 ἑκατ.). Τὸ ἐπόμενον ἔτος (1953) ἐσημειώθη ἀπότομος αὐξήσις (136%), ἡ ὁποία ὑπεχώρησεν ἐν συνεχείᾳ τὸ 1954 εἰς 11%, διὰ νὰ συνεχίση κατὰ τὰ μετέπειτα ἔτη ἀνοδικὴν πορείαν, με ἐξαιρέσιν τὰ ἔτη 1956 καὶ 1958, καὶ νὰ σημειώσῃ μετὰ τὸ 1959 μέχρι καὶ τοῦ 1963 ρυθμοὺς ἐτησίας αὐξήσεως 18%-27%, ἐκ τῶν ὑψηλοτέρων σημειωθέντων εἰς τὴν δυτικὴν Εὐρώπην κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν θὰ ἀκολουθήσῃ κατὰ τὴν προσεχῆ πενταετίαν 1964-1968 τὸ τουριστικὸν συναλλάγμα, εἶναι δυνατὸν νὰ γίνουιν ὠρισμένοι προβλέψεις ἐπὶ τῆ βάσει τοῦ μέχρι σήμερον ρυθμοῦ ἀναπτύξεως τοῦ μεγέθους

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1962, Ἀθῆναι 1963, σ. 112.

αὐτοῦ, ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἀναμενομένην τουριστικὴν κίνησιν καὶ τὴν ὁσημέραι συντελουμένην ποιοτικὴν ἀναδιάρθρωσιν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Εἶναι βέβαιον ὅτι ἡ ἔρευνα τῶν ἀνωτέρω δεδομένων μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη ὁ ρυθμὸς τῆς ἐτησίας ἐξελίξεως τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος θὰ ἀκολουθήσῃ κάθετον πτώσιν, πρῶτον διὰ λόγους ἀναγομένους εἰς αὐτὴν καθ' ἑαυτὴν τὴν ὑφὴν τῆς ἐξελισσομένης τουριστικῆς δραστηριότητος, δεύτερον διὰ λόγους ἀναφερομένους εἰς τὴν ἀναδιάρθρωσιν τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὰ προσώπων μεσαίας εἰσοδηματικῆς τάξεως, καὶ τρίτον διὰ λόγους ἀναγομένους εἰς τὸν χρόνον παραμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη θὰ μειοῦται ἀναλόγως πρὸς τὴν συντελουμένην τουριστικὴν πρόοδον τῶν γειτονικῶν μας χωρῶν, καὶ δὴ τῆς Γιουγκοσλαβίας, Βουλγαρίας, Τουρκίας καὶ κατ' ἐπέκτασιν Κύπρου καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, ὅποτε ἡ Ἑλλάς βαθμηδὸν θὰ παύσῃ νὰ εἶναι, ὡς συμβαίνει σήμερον, σταθμὸς προορισμοῦ καὶ θὰ μετατραπῇ εἰς κέντρον διερχομένων τουριστῶν. Οὕτω, κατὰ τὸ ἔτος 1964, ὡς ἐμφαίνεται καὶ εἰς τὸν Πίνακα 26, τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα θὰ διαμορφωθῇ λόγῳ τῶν δυσμενῶν ἐπιδράσεων ἐκ τοῦ κυπριακοῦ εἰς 96 ἑκατ. δολλαρίων, τὰ δύο ἐπόμενα ἔτη ὑπολογίζεται ὅτι μὲ ρυθμὸν 20% θὰ ἔχωμεν συναλλαγματικὰ ἔσοδα ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἀντιστοίχως 115 ἑκατ. καὶ 138 ἑκατ. δολλαρίων, τὸ 1967 καὶ τὸ 1968, τέλος, προβλέπεται ὅτι ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως θὰ διαμορφωθῇ εἰς 18%, μὲ εἰσπράξεις συναλλάγματος εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς 163 ἑκατ. καὶ 192 ἑκατ. δολλαρίων δι' ἕκαστον ἔτος ἀντιστοίχως. Αἱ προβλέψεις μας διὰ τὸ ἔτος 1968 συμπέπτουν μὲ τὰς τῶν ὑπευθύνων τοῦ τουρισμοῦ μας, ὅτι κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα θὰ φθάσῃ εἰς 200 ἑκατ. δολλαρίων.¹

1. Δ. Μακρῆ, «Ἐπιτεύγματα καὶ προβλέψεις τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Ξενία*, τεύχος 69/1963, σ. 16.

β) Ταξιδιωτικοί δαπάναι. Ὁ δεύτερος παράγων ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει τὴν καθαρὰν θέσιν τοῦ τουριστικοῦ μας συναλλάγματος εἶναι τὸ ὕψος τοῦ διατιθεμένου ἐτησίως συναλλάγματος διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν ταξιδευόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἑλλήνων διὰ λόγους κυρίως τουριστικούς. Λέγομεν κυρίως, διότι ἡ στατιστικὴ παρακολούθησις τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος εἰς τὸ σκέλος τῶν πληρωμῶν περιλαμβάνει καὶ ἄλλα κονδύλια, ὅπως τὰς συναλλαγματικὰς δαπάνας διὰ σπουδὰς, νοσήλεια κ.ἄ. Εἶναι ἐπομένως ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῇ τόσον ἡ θέσις ὅσον καὶ ἡ ἐξέλιξις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ, ἀφοῦ ἐκ τῆς ὅλης πορείας τῶν ταξιδιωτικῶν μας δαπανῶν ἐξαρτᾶται τὸ πλεόνασμα τοῦ ἰσοζυγίου τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος.

Αἱ πληρωμαὶ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον (1938) ἦσαν περιορισμέναι, ἀνερχόμεναι εἰς 3,5 ἑκατ. δολλαρίων. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ ταξιδιωτικὴ κίνησις Ἑλλήνων πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν ἦτο μικρά, μὴ ὑπερβαίνουσα τοὺς 40.000 ταξιδιώτας ἐτησίως, ἐκ τῶν ὁποίων οἱ διὰ τουριστικούς λόγους ταξιδεύοντες ἀντεπροσώπευον ἐλάχιστον ποσοστόν. Διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, ἀλλὰ κυρίως ἔνεκα τῶν ὑφισταμένων συναλλαγματικῶν περιορισμῶν κατὰ τὰ πρῶτα ἔτη, τὸ διατιθέμενον διὰ ταξιδιωτικούς σκοποὺς συνάλλαγμα ἐκινήθη εἰς χαμηλὰ ἐπίπεδα, μεταξὺ 5-7,1 ἑκατ. δολλαρίων, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἀποκλειστικῶς δαπάνας σπουδῶν, ἐγκαταστάσεως, νοσήλεια κ.ἄ. Κατὰ τὰ μετὰ τὸ 1953 ἔτη, ἡ κίνησις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀνοδικὴ μὲν ἀλλὰ ἄρρυθμος, ἰδίᾳ κατὰ τὴν τριετίαν 1957-1959, ὅτε ἐνεφάνισε στασιμότητα, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ ὀφείλεται καὶ εἰς πλημμελῆ στατιστικὴν παρακολούθησιν. Ἀπὸ τοῦ 1960 καὶ ἐντεῦθεν αἱ ταξιδιωτικαὶ δαπάναι παρουσίασαν αἰσθητὴν ἄνοδον. Οὕτω, τὸ 1963 αἱ εἰς συνάλλαγμα ταξιδιωτικαὶ δαπάναι ἀνῆλθον εἰς 27,5 ἑκατ. δολλαρίων, ἀύξηθεῖσαι ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1962 κατὰ 26% καὶ ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1950 κατὰ

304%. 'Αποτέλεσμα τοῦ χαμηλοῦ ρυθμοῦ ἐξελίξεως τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ταξιδιωτικὰς εἰσπράξεις, ὑπῆρξεν ἡ ραγδαία ἄνοδος τοῦ πλεονάσματος τοῦ ἰσοζυγίου ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον ἀπὸ 1,5 ἑκατ. τὸ 1951 ἀνῆλθεν εἰς 67,9 ἑκατ. δολλαρίων τὸ 1963, ἤτοι ηὔξηθη 45 φορές.

Ἡ κίνησις τῶν ταξιδιωτικῶν μας εἰς συνάλλαγμα δαπανῶν κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη θὰ αὐξηθῆ μὲ ὄλονεν ἀνερχόμενον ρυθμόν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς εἰσπράξεις, ὁ ρυθμὸς τῶν ὁποίων θὰ κατέλθῃ, ὡς ἀποτέλεσμα τόσον τῶν ἀνερχομένων εἰσοδημάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ τῶν διαμορφουμένων εὐνοϊκῶν συνθηκῶν εἰς τὸν χῶρον τῆς Εὐρώπης ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Ἑλλάδος εἰς τὴν Κοινὴν Ἀγοράν. Οὕτω, βάσει καὶ τῆς μέχρι τοῦδε ταξιδιωτικῆς μας κινήσεως, ὡς ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 26, τὸ ἔτος 1964 αἱ ταξιδιωτικαὶ μας δαπάναι θὰ ἀνέλθουν εἰς 36 ἑκατ., τὸ 1965 εἰς 43 ἑκατ. καὶ εἰς τὸ τέλος τῆς πενταετίας (1968) εἰς 73 ἑκατ. δολλαρίων, μὲ αὐξητικὸν ρυθμὸν κατὰ μέσον ὄρον 20% ἑτησίως. Πάντως, ἡ ἐξέλιξις τοῦ κονδυλίου τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν ὑπολείπεται τῆς τοιαύτης τῶν εἰσπράξεων, ἡ ὁποία ἐμφανίζει σταθερωτέραν ἄνοδον. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν μεταξὺ τῶν δύο τούτων κονδυλίων σχέσεων. Οὕτω, προπολεμικῶς αἱ ταξιδιωτικαὶ δαπάναι ἀντεπροσώπευον τὸ 1/2 τῶν ταξιδιωτικῶν εἰσπράξεων. Μεταπολεμικῶς, καὶ δὴ μέχρι τοῦ 1952, αἱ πληρωμαὶ ὑπελείποντο κατὰ τι τῶν εἰσπράξεων. Ἀπὸ τοῦ 1953 μέχρι καὶ τοῦ 1963 αἱ πληρωμαὶ, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων, ἀντεπροσώπευον τὸ 1/3 τῶν εἰσπράξεων. Κατὰ τὰ ἔτη 1964-1968, βάσει τῶν γενομένων προβλέψεων, αἱ ταξιδιωτικαὶ δαπάναι θὰ καλύπτουν τὸ 1/3 περίπου τῶν ἀντιστοίχων εἰσπράξεων. Αἱ ἀναμενόμεναι εὐνοϊκαὶ ἐξελίξεις εἰς τὸν τομέα τῶν ταξιδιωτικῶν εἰσπράξεων θὰ ἔχουν ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τῆς καθαρᾶς θέσεως τοῦ ἰσοζυγίου τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος,

τὸ πλεόνασμα τοῦ ὁποίου ὄλονέν καὶ θὰ ἀυξάνεται, εἰς σημεῖον ὥστε ὑπολογίζεται ὅτι κατὰ τὸ 1968 θὰ πλησιάσῃ τὸ ποσὸν τῶν 120 ἑκατ. δολλαρίων.

Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐρεύνης τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὴν κατὰ κατηγορίας διάρθρωσιν αὐτοῦ, ὡς καὶ τὴν κατὰ κεφαλὴν δαπάνην τῶν ἐλλήνων ταξιδιωτῶν ἐξωτερικοῦ, στοιχεῖα παρεχόμενα ὑπὸ τοῦ Πίνακος 27.

Π Ι Ν Α Κ Σ 27

ΔΙΑΡΘΡΩΣΙΣ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΔΑΠΑΝΗ
ΕΛΛΗΝΩΝ ΤΑΞΙΔΙΩΤΩΝ ΕΙΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ, 1958-1963

(Εἰς ἑκατομμύρια δολλαρίων)

Ἔτος	Τουρισμὸς (1)	Νοσήλεια (2)	Σπονδαὶ	Σύνολον	Ἀναχωρή- σεις ¹ (3)	Ἐτησία % ἐξέλιξις	Κατὰ κεφα- λὴν δαπάνη (1)-(2):(3)
1958	9,3	0,5	5,5	15,3	97.875	-10	100,2
1959	8,4	0,6	6,4	15,4	119.845	+22	75,1
1960	11,2	0,6	7,0	18,8	144.163	+20	81,8
1961	11,6	0,6	7,2	19,4	154.087	+7	79,2
1962	14,2	0,6	7,0	21,8	184.705	+20	80,1
1963	19,8	0,7	7,0	27,5	227.853	+23	90,3

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ ἀναχωροῦντες διὰ μόνιμον μετανάστευσιν.

Πηγή αἰ: Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος καὶ ΕΣΥΕ

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τῆς περιόδου 1958-1963 προκύπτει ὅτι τὸ 63% τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν ἀντιπροσωπεύουν αἱ δαπάναι τὰς ὁποίας ἡ στατιστικὴ παρακολουθεῖ διὰ τῆς κατηγορίας «τουρισμὸς», εἰς τὴν ὁποίαν καταχωρίζει καὶ τὰς δαπάνας ἐγκαταστάσεως, ὡς καὶ τὰς διὰ λόγους οἰκογενειακοῦς ταξιδιωτικὰς δαπάνας. Αἱ τελευταῖαι δύο ὑποκατηγορίαι ἀντιπροσωπεύουν ἀσήμαντα ποσά, μέρος τῶν ὁποίων χρησιμοποιεῖται καὶ διὰ τουρισμόν, τὰ ὁποῖα οὐδὲν ὅπως εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπηρεάσουν τὸν τουριστικὸν καθ' ὅλα χαρακτῆρα τοῦ κονδυλίου τούτου. Τὸ κονδύλιον τουρισμὸς ἀποτελεῖ τὴν δυναμικωτέραν κατηγορίαν τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν, ἀφοῦ ἐντὸς μιᾶς

πενταετίας (1958-1963) ἀνῆλθεν ἀπὸ 9,3 ἑκατ. εἰς 19,8 ἑκατ. δολλαρίων, αὐξήθη κατὰ 112%, καὶ τοῦτο διότι αἱ διαμορφωθεῖσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα συνθήκαι εὐνοοῦν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν κινήσεως ἐλλήνων τουριστῶν. Τὸ ἐπισήμως τηρούμενον ὕψος τοῦ κονδυλίου τῶν τουριστικῶν δαπανῶν ὑπολείπεται σημαντικῶς τοῦ πραγματικῶς δαπανωμένου διὰ τὸν σκοπὸν αὐτὸν συναλλάγματος, καθ' ὅσον εἰς τὴν πράξιν ἔχει ἀποδειχθῆ ὅτι τὰ βάσει τῶν κειμένων διατάξεων χορηγούμενα ἀνώτατα ὅρια συναλλάγματος, εἴτε διὰ καθαρῶς τουριστικούς λόγους (200 δολλάρια), εἴτε διὰ λόγους τουριστικοεπαγγελματικούς—ἐμπόριον, ἀποστολαί, συνέδρια κ.ἄ.—(250-450 δολλάρια), δὲν ἐπαρκοῦν διὰ νὰ καλύψουν τὰς ταξιδιωτικὰς ἀνάγκας, ἀν μὴ ὅλων, τοῦλάχιστον μιᾶς μεγάλης μερίδος τῶν ταξιδευόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἑλλήνων. Τὸ διαφεῦγον οὕτω τῆς ἐπισήμου στατιστικῆς παρακολουθήσεως συνάλλαγμα ὑπολογίζεται ὅτι θὰ πρέπει νὰ ὑπερβαίῃ τὸ 20% τοῦ ἐπισήμως καταχωριζομένου.

Ἡ δευτέρα κατὰ σειρὰν μεγέθους κατηγορία τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν, αἱ ὁποῖαι παρακολουθοῦνται στατιστικῶς ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «σπουδαί», ἀντιπροσωπεύει τὸ 34% περίπου κατὰ μέσον ὄρον τῆς περιόδου 1958-1963. Ἡ κατηγορία αὐτή, ἐνῶ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958-1959 παρουσίασε ποσοστιαίαν αὐξήσιν 16%, τὰ ἐπόμενα τρία ἔτη ἐνεφάνισε στασιμότητα, ἀντιπροσωπεύουσα εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς συνάλλαγμα τῆς τάξεως τῶν 7 ἑκατ. δολλαρίων, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι δὲν πρόκειται νὰ μεταβληθῆ οὐσιωδῶς κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη. Τοῦτο ἐρείδεται ἐπὶ τῶν ἀναγγελθεισῶν ἐκπαιδευτικῶν μεταρρυθμίσεων εἰς τὴν ἀνωτάτην βαθμίδα τῆς ἐκπαιδεύσεως (ἴδρυσις τρίτου Πανεπιστημίου, κατάργησις εἰσαγωγικῶν ἐξετάσεων εἰς ἀνώτατα Ἰδρύματα κ.ἄ.), αἱ ὁποῖαι ἀναμφισβητήτως θὰ ἀνακόψουν τὴν παρατηρουμένην κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἔντονον τάσιν ἀναγκαστικῆς μεταβάσεως τῶν νέων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν πρὸς

ἀπόκτησιν πτυχίου ἀνωτάτης ἐκπαιδεύσεως. Βεβαίως, τὸ ἀπὸ τοῦ Νοεμβρίου 1963 αὐξηθὲν ὄριον τοῦ χορηγουμένου μηνιαίως διὰ σπουδᾶς συναλλάγματος ἀπὸ 125 εἰς 140 δολλάρια δὲν πρόκειται νὰ ἐπηρεάσῃ τὸ ὕψος τοῦ κονδυλίου αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον ἀντιθέτως, διὰ τοὺς ἐκτεθέντας ἀνωτέρω λόγους, προβλέπεται ὅτι θὰ παρουσιάσῃ ἀνασχετικὴν ἐξέλιξιν.

Τέλος, ἡ τρίτη κατηγορία τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «νοσήλεια» δὲν ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον ἀντιπροσωπεύει σταθερῶς τὸ 3% τοῦ ὅλου κονδυλίου, ἀντιστοιχοῦν εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς εἰς 0,5 ἕως 0,7 ἑκατ. δολλαρίων, ποσὸν τὸ ὁποῖον, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν τῆς φύσεως τοῦ κονδυλίου, φαίνεται ὅτι δὲν πρόκειται νὰ ἐπηρεασθῇ αὐξητικῶς, ὥστε νὰ ἀποτελέσῃ ὑπολογίσιμον παράγοντα τῶν ταξιδιωτικῶν μας δαπανῶν.

Ἡ ἐξέλιξις τῶν τουριστικῶν δαπανῶν, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀποτελοῦν, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς δυναμικότητος, τὸ σημαντικώτερον τμῆμα τῶν ταξιδιωτικῶν δαπανῶν, ἐξαρτᾶται κατὰ βάσιν ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν ἐλλήνων τουριστῶν πρὸς τὸ ἐξωτερικόν, τῆς ὁποίας ὅμως στερούμεθα στοιχείων, δεδομένου ὅτι ὑπὸ τῆς στατιστικῆς δὲν γίνεται διάκρισις τῶν ταξιδιωτῶν ἀναλόγως τοῦ σκοποῦ τοῦ ταξιδίου των. Πάντως, ὑπολογίζεται ὅτι ποσοστὸν 80% ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ταξιδιωτῶν μας ἐπισκέπτονται τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τουρισμὸν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει καὶ διὰ τουρισμὸν, τὸν ὁποῖον συνδυάζουν μὲ ἐπαγγελματικούς, οἰκογενειακοὺς ἢ ἄλλους ἐν γένει σκοποὺς. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω, ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ὅτι, βάσει τοῦ ἀναγραφομένου σκοποῦ εἰς τὰ ὑπὸ τῆς Νομαρχίας Δωδεκανήσου ἐκδοθέντα δι' ἀποδημίαν διαβατήρια κατὰ τὴν πενταετίαν 1958-1962, ἐπὶ ἐκδοθέντων συνολικῶς 6.701 διαβατηρίων, 5.466, ἤτοι τὸ 81,5%, ἀναγράφουν ὡς σκοπὸν ταξιδίου ἀμιγῆ ἢ συνδυασμένον τουρισμὸν (ἐμπόριον, οἰκογενειακοὶ λόγοι) καὶ 1.235, ἤτοι τὸ 18,5%, σπουδᾶς,

υγείαν, ναυτολόγησιν κλπ.¹ Ἐπομένως, ἐξετάζοντες τὴν ταξιδιωτικὴν μας κίνησιν (ἀναχωρήσεις), ὡς αὐτὴ ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 27, ἔχομεν κατὰ προσέγγισιν, ὑπὸ τὴν προαναφερθεῖσαν διαφοροποίησιν, τὴν τουριστικὴν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν κίνησιν καὶ γενικῶς τὴν τάσιν ἐξελίξεως τοῦ μεγέθους αὐτοῦ. Ἐντὸς μιᾶς ἐξαετίας (1958-1963) οἱ ταξιδεύσαντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ ποικίλους λόγους, πλὴν μεταναστεύσεως, ἔχουν σχεδὸν ὑπερδιπλασιασθῆ, ἀνελθόντες ἀπὸ 97.875 εἰς 227.853 άτομα. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ μέγεθος κινεῖται κατὰ τρόπον δυναμικόν, ὡς ἄλλωστε μαρτυρεῖ καὶ ὁ σημειούμενος ἔτησίως ρυθμὸς αὐξήσεως, ὁ ὁποῖος κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν, μὲ ἐξαίρεσιν τὸ 1961, ἔχει ὑπερβῆ τὸ 20%.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ κεφαλὴν ταξιδιωτικὴν δαπάνην τῶν ταξιδευόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἑλλήνων, πλὴν τῶν σπουδαστῶν, τῶν ὁποίων αἱ ἐτήσiai ἀναχωρήσεις εἶναι περιορισμέναι—δι' αὐτὸν δὲ τὸν λόγον δὲν συνυπολογίζομεν ὡς δαπάνας αὐτῶν τὸ σύνολον τοῦ ἀποστελλομένου σπουδαστικοῦ συναλλάγματος, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὰς δαπάνας διαμονῆς καὶ συντηρήσεως τῶν σπουδαζόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν—αὕτη ἐμφανίζεται κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν πολὺ χαμηλὴ, κυμανθεῖσα μεταξύ 75,1 καὶ 90,3 δολλαρίων (βλ. Πίνακα 27). Ἡ τόσον περιορισμένη κατὰ κεφαλὴν ταξιδιωτικὴ δαπάνη, ἢ ὁποῖα δὲν καλύπτει οὔτε τὸ ἥμισυ τοῦ χορηγουμένου ἐπισήμως τουριστικοῦ ἐν γένει συναλλάγματος, εἶναι μᾶλλον θεωρητικὴ, ἄνευ οὐσιαστικοῦ περιεχομένου, διὰ τοὺς ἀκολουθούτους λόγους: Πρῶτον, διότι διαφεύγει τῆς στατιστικῆς παρακολουθήσεως σημαντικὸν ποσοστὸν τοῦ δαπανωμένου διὰ ταξιδιωτικὸς σκοποὺς συναλλάγματος. Δεύτερον, διότι μέρος τῶν ἀναχωρούντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν, ὑπολογιζόμενον εἰς 20% περίπου, ἀντιπροσωπεύει ἑλληνας ταξιδιώτας διακινουμένους διὰ τῶν πα-

1. Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου, «Γενικά στοιχεῖα μεταναστεύσεως καὶ ἀποδημίας ἐν Δωδεκανήσῳ», τεῦχος 12/1963, σ. 8.

ραμεθορίων περιοχῶν, τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ τῆς Τουρκίας, εἰς τὰς ὁποίας εἰσέρχονται δι' ὀλιγοήμερον παραμονήν, διὰ λόγους κτηματικούς, ἐμπορικούς, ὡς καὶ τουριστικούς, καὶ οἱ ὁποῖοι δὲν ἐξαντλοῦν τὸ σύνολον τοῦ δικαιουμένου συναλλάγματος (200 δολλάρια), ἀλλὰ τμήμα μόνον αὐτοῦ, τὸ ὁποῖον κατὰ τοὺς ὑπολογισμοὺς τῶν ἀρμοδίων δὲν ὑπερβαίνει τὸ ποσὸν τῶν 50 δολλαρίων. Ἄλλωστε, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Τουρκίας, ἡ ἰσχύουσα εἰς αὐτὴν διαφορὰ συναλλάγματος καθιστᾷ ἀσύμφορον τὴν ἐξαργύρωσιν δολλαρίων δι' ἐγχωρίου νομίσματος. Τρίτον, διότι εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀναχωρήσεων περιλαμβάνονται καὶ οἱ προσωρινῶς μεταναστεύοντες λόγῳ ναυτολογήσεως, οἱ ὁποῖοι ὑπερβαίνουν τὰς 25.000 ἑτησίως (1960: 26.866, 1961: 25.618, 1962: 25.800, 1963: 31.777) καὶ ταξιδεύουν κατὰ κανόνα δαπάναις τῶν ναυτολογουσῶν αὐτοὺς ἐφοπλιστικῶν ἐπιχειρήσεων. Σημειοῦται ὅτι αἱ ἐν λόγῳ δαπάναι βαρύνουν τὸ κονδύλιον τῶν μεταφορῶν τοῦ ἰσοζυγίου τῶν ἀδήλων πληρωμῶν.

γ) Προέλευσις καὶ προορισμὸς ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος. Πέραν τῆς θέσεως καὶ ἐξελίξεως ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν τοῦ ἰσοζυγίου τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος ἀπὸ πλευρᾶς ἀπολύτων ἀριθμῶν, ἀνακύπτει περαιτέρω καὶ ἡ ἀνάγκη διερευνήσεως αὐτοῦ ἀπὸ πλευρᾶς χωροταξικῆς κατανομῆς τόσο τῆς προελεύσεως τῶν εἰσπράξεων ὅσον καὶ τοῦ προορισμοῦ τῶν πληρωμῶν, ὅποτε αὐτομάτως ἔχομεν καὶ κατὰ περιοχὰς ἰσοζύγιον τοῦ ταξιδιωτικοῦ μας συναλλάγματος. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἐν τελικῇ ἀναλύσει δεικνύει ποῖαι περιοχαὶ εἶναι ἐνεργητικαὶ καὶ ποῖαι παθητικαὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν, ἀπὸ συναλλαγματικῆς βεβαίως σκοπιᾶς, καὶ ἐπὶ πλέον διότι, ἐλλείψει ἄλλων στοιχείων, προσδιορίζει τρόπον τινὰ τὰς περιοχὰς πρὸς τὰς ὁποίας κατευθύνονται οἱ ταξιδεύοντες εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἑλληνες περιηγηταί.

Τὸ κατὰ περιοχὰς ἰσοζύγιον τοῦ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγμα-

τος τῆς περιόδου 1954-1963 ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 28. Οὕτω, ἐνεργητικαὶ διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν περιοχαὶ εἶναι αἱ ΗΠΑ, ὁ Καναδᾶς ἐν μέρει, τὸ Ἑνωμένον Βασίλειον, ἡ Μέση Ἀνατολή, καὶ τελευταίως αἱ χῶραι τῆς δυτικῆς Εὐρώπης (ΕΕΠ), αἱ ἀνατολικαὶ καὶ λοιπαὶ χῶραι τῆς Εὐρώπης. Παθητικαὶ χῶραι εἶναι τὰ κράτη τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς.

Τὸ ταξιδιωτικὸν μας ἰσοζύγιον μετὰ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς εἶναι ἐντόνως ἐνεργητικόν, καὶ τοῦτο διότι οἱ ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐπισκεπτόμενοι τὴν Χώραν μας τουρίσται ἀποτελοῦν τὸ πρῶτον μέγεθος τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς μεταβαίνοντας ἐκεῖ ἑλληνας ταξιδιώτας, οἱ ὅποιοι ἀριθμοῦν ὀλίγας μόλις χιλιάδας καὶ οἱ ὅποιοι ταξιδεύουν κυρίως διὰ λόγους οἰκογενειακοῦς. Ἡ σχέσις τῶν δύο σκελῶν τοῦ ἰσοζυγίου ἦτο 1 πρὸς 10 περίπου μέχρι τοῦ ἔτους 1959. Κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη, μία σχετικὴ αὔξησις τῶν πληρωμῶν εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὸ κλείσιμον τῆς ψαλίδος καὶ τὴν διαμόρφωσιν οὕτω τῆς σχέσεως εἰς 1 πρὸς 8. Τὸ σημαντικώτερον εἶναι ὅτι ἡ καθαρὰ θέσις τοῦ ἰσοζυγίου κατὰ τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 36,6 ἑκατ. δολλαρίων, πρᾶγμα τὸ ὅποῖον σημαίνει ὅτι τὸ προκῦπτον πλεόνασμα ἐκ τῆς μετὰ τῆς Βορείου Ἀμερικῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος καλύπτει τὸ 53,8% τοῦ πλεονάσματος τοῦ συνολικοῦ ἰσοζυγίου τοῦ ταξιδιωτικοῦ μας συναλλάγματος.

Τὸ Ἑνωμένον Βασίλειον καὶ δὴ ἡ Ἀγγλία ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν περιοχὴν ἣ ὅποια καταλείπει σημαντικὸν ἐνεργητικὸν ὑπόλοιπον ἐκ τῆς μετ' αὐτῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος, διὰ τοὺς αὐτοὺς ὡς ἄνω λόγους. Αἱ εἰσπράξεις συναλλάγματος ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἤρχισαν ἀνερχόμεναι σταθερῶς ἀπὸ τοῦ 1958 πέραν τοῦ ἐπιπέδου τῶν 5 ἑκατ. δολλαρίων, ἐνῶ αἱ πληρωμαὶ μέχρι τοῦ ἔτους αὐτοῦ δὲν ὑπερβαίνουν τὸ ποσὸν τοῦ 1 ἑκατ. δολλαρίων. Τὰ ἐπόμενα ἔτη αἱ εἰσπράξεις ἐκινήθησαν μὲ ρυθμὸν ἐντονώτερον τῶν πληρωμῶν, μὲ ἀποτέ-

Π Ι Ν Α Κ Σ 28

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΓΙΟΖΥΓΙΟΥ ΤΑΞΙΔΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΔΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΠΡΟΒΛΕΨΕΩΣ-
ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1954-1963

(Είς εκατομμύρια δολλοίων)

Περιοχές	1954		1955		1956		1957		1958	
	Εισπράξεις	Πληρωμαί	Εισπράξεις	Πληρωμαί	Εισπράξεις	Πληρωμαί	Εισπράξεις	Πληρωμαί	Εισπράξεις	Πληρωμαί
Ήνωμένα Πολιτεία	15,1	1,7	16,2	1,7	18,1	2,3	22,0	4,4	19,6	2,3
Καναδάς	0,2	0,1	0,1	0,6	0,2	0,7	0,2	0,2	0,2	0,1
Κράτη Λατινικήσ 'Αμερικήσ ¹	—	0,1	—	0,2	—	0,3	—	—	0,1	0,1
Ήνωμένων Βασιλείων	1,7	0,9	2,6	0,8	2,6	0,7	3,5	0,7	4,5	1,0
Περιοχή ΕΕΠ ²	4,4	5,0	6,7	5,9	7,2	8,0	9,9	11,9	9,5	14,5
'Αντατοική Εξόρπη ³	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1
Λοπή Εξόρπη ⁴	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2	0,3	0,1
Μέση 'Αντολή ⁵	3,4	0,1	2,8	0,2	2,3	0,2	5,2	0,3	1,4	—
Λοιπά χώρα	0,3	0,2	0,5	0,3	0,6	0,3	0,4	0,2	0,4	0,1
	25,3	8,3	29,1	9,9	31,2	12,7	41,5	15,2	36,2	15,3

Περιοχές	1959					1960					1961 ⁶					1962					1963													
	Εισαγωγές Πληρωμαί					Εισαγωγές Πληρωμαί					Εισαγωγές Πληρωμαί					Εισαγωγές Πληρωμαί					Εισαγωγές Πληρωμαί													
Ήνωμένοι Πολιτείες	23,5	2,2	27,3	3,4	30,5	3,4	30,5	3,7	36,3	4,2	42,3	5,7	Καναδάς	0,3	0,4	0,4	0,2	0,4	0,1	0,4	0,1	0,1	0,1	0,3	Κράτη Λατινικής Αμερικής ¹	—	—	0,1	—	0,1	0,1	0,1	0,1	—
Ήνωμένων Βασιλείων	5,5	4,2	7,9	4,5	10,6	2,1	13,4	2,5	18,5	3,5	Περιοχή ΕΕΠ ²	10,2	11,3	14,5	13,0	19,8	13,0	24,5	14,4	34,2	17,5													
Ανατολική Ευρώπη ³	0,2	0,1	0,5	0,2	0,3	0,2	0,3	0,2	0,2	0,2	Λοιπή Ευρώπη ⁴	0,5	0,1	0,3	0,1	0,3	0,1	0,3	0,1	0,4	0,1													
Μέση Ανατολή ⁵	4,0	0,2	4,1	0,3	0,5	0,1	0,3	0,1	0,8	0,2	Λοιπά χώρα	0,5	0,2	0,2	0,1	—	—	—	—	—	—													
	41,7	15,4	49,3	18,8	62,5	19,4	76,0	21,8	95,4	27,5																								

1. Περιλαμβάνονται και τα υπερπόντια έδαφη του Ήνωμένου Βασιλείου.

2. Δεν περιλαμβάνεται το Ήνωμένων Βασιλείων. Περιλαμβάνονται οι χώροι της ΕΕΠ και από το 1962 της ΕΝΣ.

3. Περιλαμβάνονται η Βουλγαρία, η Ανατολική Γερμανία, η Ουγγαρία, η Πολωνία, η Ρουμανία, η ΕΣΣΔ και η Τσεχοσλοβακία.

4. Περιλαμβάνονται η Γουινιοαβία και η Φινλανδία.

5. Δεν περιλαμβάνονται οι χώρα περιοχής στεπλινας, περιληφθησεται εις το Ήνωμένων Βασιλείων.

6. Υπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

Π η γ ή : ΕΣΥΓΕ, Στατιστικά Έπετηρίδες Ελλάδος έτων 1955-1964

λεσμα τὸ 1963 νὰ προκύψῃ πλεόνασμα ἐκ 15 ἑκατ. δολλαρίων, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει τὸ 20% τοῦ πλεονάσματος τοῦ τουριστικοῦ μας ἰσοζυγίου.

Τὸ ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς τέως Ἑνώσεως Ἑυρωπαϊκῶν Πληρωμῶν, ἡ ὁποία καλύπτει σχεδὸν τὴν δυτικὴν Ἑυρώπην, προερχόμενον τουριστικὸν συναλλάγμα, καίτοι ἀντιπροσωπεύει τὸ 1/4 περίπου τοῦ συνολικοῦ τουριστικοῦ μας συναλλάγματος, ἐν τούτοις ὑπολείπεται τοῦ ἀντιστοίχου συναλλάγματος τοῦ σκέλους τῶν πληρωμῶν μέχρι τοῦ 1960. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός ὅτι, καίτοι ὁ χῶρος τῆς δυτικῆς Ἑυρώπης ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν κατὰ σειρὰν σπουδαιότητος, μετὰ τὴν Ἀμερικὴν, τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς Ἑλλάδος, ἐν τούτοις ἀπὸ συναλλαγματικῆς πλευρᾶς δὲν ἐμφανίζει ἀνάλογον σπουδαιότητα, διὰ δύο κυρίως λόγους: πρῶτον, διότι τὸ 70% καὶ πλέον τῆς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν τουριστικῆς μας κινήσεως κατευθύνεται εἰς τὸν ἑυρωπαϊκὸν χῶρον, καὶ δεύτερον, διότι τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ δαπανωμένου εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος ἀντιπροσωπεύει δαπάνας σπουδῶν, ἀφοῦ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἄνω τῶν 7.000 νέων φοιτοῦν εἰς ἑυρωπαϊκὰ πανεπιστήμια.

Ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν, ἡ Μέση Ἀνατολὴ παρουσίαζε σημαντικὸν ἐνδιαφέρον μέχρι τοῦ 1957, ὅτε καὶ ἐνεφάνισε τὸ μεγαλύτερον εἰς ὕψος ποσὸν συναλλαγματικῶν εἰσπράξεων (5,2 ἑκατ. δολλαρίων), προερχομένων ἐκ τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας ὁμογενῶν ἐξ Αἰγύπτου, οἱ ὁποῖοι, διαβλέποντες τὸν ἐπερχόμενον ἐκ τῶν συναλλαγματικῶν περιορισμῶν κίνδυνον, προσεπάθουν διὰ τοῦ τουρισμοῦ νὰ μεταφέρουν ὅ,τι ἠδύναντο ἐκ τῶν ἐκεῖ κεφαλαίων των. Μέχρι δὲ τοῦ ἔτους 1957 τὸ ταξιδιωτικὸν ἰσοζύγιόν μας μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἄφηνε πλεόνασμα ἔτησίως ἀπὸ 2,1 ἑκατ. μέχρι 4,9 ἑκατ. δολλαρίων. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1958 καὶ ἐντεῦθεν, καίτοι ἡ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς τουριστικὴ κίνησις ἐξ Αἰγύπτου παρουσιάζει

σχετικήν άνοδον, έν τούτοις αί συναλλαγματικάι εισπράξεις έχουν περιορισθή είς τò επίπεδον του 1 έκ.ατ. δολλαρίων έτησίως, ώς άποτέλεσμα των έφαρμοσθέντων εκεί άυστηρών συναλλαγματικών περιορισμών. Ούτω, δέν άποκλείεται είς τά προσεχή έτη τò τουριστικόν μας μετά τής περιοχής αύτής ίσοζύγιον άπό ένεργητικόν νά μετατραπή είς παθητικόν.

“Όσον άφορᾷ, τέλος, είς τò ίσοζύγιον μετά του Καναδά, των κρατών τής Λατινικής Άμερικῆς, των χωρών τής άνατολικῆς Εύρώπης, ώς και τής λοιπῆς Εύρώπης (Γιουγκοσλαβία, Φινλανδία), είναι μάλλον έξισορορημένον, καίτοι λόγω ποσού δέν έμφανίζει ιδιαίτερον ένδιαφέρον, έπί του παρόντος τούλάχιστον.

Εϊδικώτερον καθ' όσον άφορᾷ είς τās εισπράξεις τουριστικού μας συναλλάγματος, ή έξέλιξις αύτων βασίζεται είς ώρισμένους παράγοντας μετά των όποίων τελούν είς σχέσιν έξαρτήσεως. Ούτοι άναφέρονται είς τήν κατά περιοχάς προέλευσιν των εισπράξεων, ή διαρθρωτική έξέλιξις των όποίων είναι ένδεικτική τής δυναμικότητος έκάστης περιοχής ώς τουριστικής άγορᾶς· είς τήν πραγματοποιουμένην ένταϋθα κατά κεφαλήν δαπάνην ύπό των ξένων περιηγητών, τò ύψος τής όποιάς προσδιορίζει τò είσοδηματικόν επίπεδον αύτων, ώς και τήν διάρκεια παραμονῆς των· και, τέλος, είς τήν χρονικήν κατανομήν των εισπράξεων, ή συσσώρευσις των όποίων είς ώρισμένους μήνας του έτους καθορίζει τήν έκτασιν τής έποχικότητος τής πρòς τήν Έλλάδα ξένης τουριστικής κινήσεως.

δ) Κατανομή τουριστικού συναλλάγματος κατά περιοχάς. Έκ τής έρεύνης των στοιχείων του Πίνακος 29 προκύπτουν τά ακόλουθα συμπεράσματα: Τò μεγαλύτερον μέρος των συναλλαγματικών εισπράξεων προέρχεται άπό τās Ένωμένες Πολιτείας, αί όποϊαι και συνιστούν τήν δυναμικώτεραν τουριστικήν άγοράν. Τῆς δυναμικότητος αύτῆς άπτήν άπόδειξιν άποτελούν αί μεταξύ άφίξεων και εισπράξεων σχέσεις ώς πρòς τά αντίστοιχα συνολικά μεγέθη τής Χώρας. Ούτω, ένῶ αί άφί-

Π Ι Ν Α Κ 29

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΠΡΟΕΛΘΥΣΣΕΩΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1958-1963
(Είς χιλιάδας δολλαρίων)

Χώρα	1958	%	1959	%	1960	%	1961	%	1962	%	1963	%
ΗΠΑ	19.576	54,0	23.936	56,3	27.254	55,3	29.828	47,7	36.319	47,8	42.297	44,0
Ήν. Βασιλείον	3.876	10,7	4.409	11,8	5.968	12,1	7.702	12,3	10.410	13,7	15.182	16,0
ΕΟΚ	9.458	26,2	10.098	24,2	8.656	17,6	15.681	25,1	18.216	24,0	22.700	24,0
Λοιπή Εξώπη	1	—	1	—	2.811	5,7	4.214	6,8	6.394	8,4	8.712	9,1
Λοιπά Χώρα	3.285	9,1	3.224	7,7	4.571	9,3	5.044	8,1	4.647	6,1	6.522	6,9
	36.195	100	41.667	100	49.260	100	62.469	100	75.986	100	95.413	100

1. Περιλαμβάνεται εις τας Λοιπας Χώρας.

Π η γ η : Τράπεζα τής Ελλάδος

Ξεις Ἀμερικανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδον 1960-1963 ἀντιπροσωπεύουν τὸ 21,7%-23,8% τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν μας ξένων περιηγητῶν, αἱ εἰσπράξεις τουριστικοῦ συναλλάγματος ἐξ ΗΠΑ ἀντιπροσωπεύουν ἀντιστοίχως τὸ 47,7%-55,3% τοῦ συνόλου τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων. Ἐτέρα ἔνδειξις τῆς δυναμικότητος τῆς ἀμερικανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς εἶναι καὶ ὁ ὄγκος τοῦ ἐξ αὐτῆς προερχομένου τουριστικοῦ συναλλάγματος, ὁ ὁποῖος ἐντὸς τῆς ἐξαετίας 1958-1963 ἀνῆλθεν ἀπὸ 19.576 χιλ. εἰς 42.297 χιλ. δολλαρίων, ἤτοι παρουσίασεν αὐξήσιν 116%. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἐτησίως ποσοστιαίας συμμετοχῆς τοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς ΗΠΑ προερχομένου συναλλάγματος ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων, ἐμφανίζει φθίνουσαν πορείαν, κατελθοῦσα ἀπὸ 56,3% τοῦ ἔτους αἰχμῆς (1959) εἰς 44% κατὰ τὸ 1963.

Ἡ παρατηρουμένη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη φθίνουσα ποσοστιαία συμμετοχὴ τῶν ἐξ ΗΠΑ εἰσπράξεων ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἐξ ἄλλων περιοχῶν, καὶ δὴ τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ τῆς ΕΟΚ, δὲν εἶναι ἄσχετος πρὸς τὸ γεγονός ὅτι ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα τουριστικὴ κίνησις ἐκ τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ ἀνεπτύχθη μὲ ρυθμὸν ἐντονώτερον ἐκείνου τῆς ἐξ ΗΠΑ. Πράγματι, ἀπὸ τὴν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1958-1963 τουριστικὴν μας κίνησιν προκύπτει ὅτι ἡ ἐκ τῶν περιοχῶν τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου καὶ τῆς ΕΟΚ σημειωθεῖσα αὐξήσις ἀνῆλθεν εἰς 240% καὶ 304% ἀντιστοίχως, ἐνῶ ἡ ἐκ τῆς περιοχῆς ΗΠΑ περιορίσθη εἰς 199%. Παρ' ὅλα ταῦτα, τὸ προερχόμενον ἐξ ΗΠΑ τουριστικὸν συνάλλαγμα ἀποτελεῖ τὸ δυναμικώτερον μέγεθος τῶν τουριστικῶν μας εἰσπράξεων, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς εἰσοδηματικῆς τάξεως τῶν φορέων αὐτοῦ.

Τὸ δεῦτερον κατὰ σειρὰν μέγεθος τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας εἰσπράξεων προέρχεται ἀπὸ τὴν περιο-

χὴν τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ, ἡ ὁποία καλύπτει τὸ 1/4 περίπου τοῦ συνόλου. Ἡ ἐξέλιξις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἀπὸ πλευρᾶς μὲν ὄγκου ὑπῆρξεν ἀνοδική, ἀφοῦ αἱ εἰσπράξεις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958-1963 ἠῤῥξήθησαν κατὰ 140%, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 9.458 χιλ. εἰς 22.700 χιλ. δολλαρίων, ἀπὸ πλευρᾶς δὲ ἐτησίας ποσοστιαίας συμμετοχῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων μᾶλλον στατική, ἀφοῦ, ἐξαιρέσει τοῦ ἔτους 1960, τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς κατὰ τὴν ἐν λόγω περίοδον ἐκυμάνθη μεταξὺ 24,2%-26,2%. Ἡ παρατηρουμένη οὕτω σταθερά τοῦ μεγέθους αὐτοῦ αὔξεις, ὅταν ἡ ἀντίστοιχος τῶν ἐκ τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ ἀφίξεων ἀναπτύσσεται μὲ γοργότερον ρυθμὸν, ἀποτελεῖ ἐνδειξιν τοῦ γεγονότος ὅτι συντελεῖται μία διαφοροποίησις, ἀπὸ πλευρᾶς εἰσοδηματικῆς τάξεως, τῶν ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ προερχομένων ἐπισκεπτῶν μας.

Ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου περιοχὴ προελεύσεως τουριστικοῦ συναλλάγματος εἶναι τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ 1963 ἐκάλυψε τὸ 16% τοῦ συνόλου τοῦ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλάγματος. Ἡ περιοχὴ αὐτὴ ἐνεφάνισε τὴν μεγαλυτέραν κατὰ τὴν περίοδον 1958-1963 ποσοστιαίαν αὔξισιν (292%), ἀναβιβάσασα τὸ εἰσπραχθὲν συναλλάγμα ἀπὸ 3.876 χιλ. εἰς 15.182 χιλ. δολλαρίων. Ἡ σημειωθεῖσα σημαντικὴ αὔξισις εἰς τοὺς ἀπολύτους ἀριθμοὺς δὲν εἶναι ἄσχετος καὶ μὲ τὴν ὅλον ἐν αὔξανομένην ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος ποσοστιαίαν συμμετοχὴν τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ συνόλου, ἡ ὁποία ἀπὸ 10,7% τὸ 1958 διεμορφώθη εἰς 16% τὸ 1963. Ἡ δυναμικῆς μορφῆς ἐξέλιξις τοῦ ἐκ τῆς περιοχῆς τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου τουριστικοῦ συναλλάγματος θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς δύο παράγοντας: πρῶτον, εἰς τὸν μὲ ἐντονώτερον ρυθμὸν ἀναπτυσσόμενον κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀγγλικὸν τουρισμὸν εἰς τὴν Χώραν μας, καὶ δεύτερον, εἰς τὴν ὑψηλὴν εἰσοδηματικὴν στάθμην τῶν προερχομένων ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς τουριστῶν.

Αί λοιπαί περιοχαί προελεύσεως συναλλάγματος ἐκ τῆς μετ' αὐτῶν τουριστικῆς δραστηριότητος ἀναφέρονται εἰς τὴν λοιπὴν, πλὴν τῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ, Εὐρώπην, ὡς καὶ εἰς τὰς λοιπὰς χώρας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν λοιπὴν Εὐρώπην, τὸ ἐξ αὐτῆς τουριστικὸν συνάλλαγμα ἀνέρχεται μὲ γοργὸν ρυθμὸν, ἀφοῦ ἐντὸς τῆς περιόδου 1960-1963 μόνον ἠϋξήθη κατὰ 210%, ἀνελθὸν ἀπὸ 2.811 χιλ. εἰς 8.712 χιλ. δολλαρίων. Παραλλήλως πρὸς τὴν εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς σημειωθεῖσαν ἀνοδὸν, παρετηρήθη καὶ ἀνοδικὴ αὔξησις τοῦ ποσοστοῦ τῆς ἐτησίας συμμετοχῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου, τὸ ὁποῖον ἀπὸ 5,7% τὸ 1960 ἀνῆλθεν εἰς 9,1% τὸ 1963. Παρ' ὅλα ταῦτα, δὲν ἀποκλείεται ἡ διαπιστωμένη σημαντικὴ αὔξησις τῶν ἐκ τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς εἰσπράξεων νὰ ὀφείλεται εἰς εἰδικοὺς ἐκτάκτους λόγους, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν ἀπότομον αὔξησιν τῶν ἐκ σκανδιναβικῶν χωρῶν προερχομένων τουριστῶν καὶ δὴ τῶν ἐκ Σουηδίας, τῆς ὁποίας αἱ ἀφίξεις μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 ἠϋξήθησαν κατὰ 334%, ἀνελθοῦσαι ἀπὸ 5.917 εἰς 24.748, καὶ συνεπῶς κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη νὰ παρατηρηθῇ ἀνάσχεσις τοῦ ρυθμοῦ αὔξεσεως τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς προερχομένων συναλλαγματικῶν ἐσόδων.

Ὅσον ἀφορᾷ, τέλος, εἰς τὸ προερχόμενον ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν τουριστικὸν συνάλλαγμα, θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι δὲν ἐμφανίζει παρομοίαν πρὸς τὰς ἄλλας περιοχὰς ἐξέλιξιν, καὶ τοῦτο διότι, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸν Καναδᾶν, αἱ λοιπαὶ συμμετέχουσαι εἰς τὴν ἐν λόγῳ περιοχὴν χῶραι τῆς Νοτίου Ἀμερικῆς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς περιορισμένως δυνατότητας παρέχουν διὰ τὴν προώθησιν τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀποδείξις ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1958 καὶ 1963 ἐσημειώθη αὔξησις τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ 90%, τὸ δὲ ποσοστὸν συμμετοχῆς ἐπὶ τοῦ συνόλου ἀπὸ 9,1% κατῆλθεν εἰς 6,9%. Αἱ παρατηρούμεναι οὕτω μειώσεις τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἰσπράξεων εἶναι ἐνδεικτικαὶ τῶν ἐκ τῶν ἄλλων περιοχῶν τά-

σεων, αἱ ὁποῖαι ἀναμφισβητήτως θὰ ὀδηγήσουν εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀυξήσεως τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας ἐσόδων.

ε) *Μέση κατὰ περιηγητὴν δαπάνη.* Ἐτερος προσδιοριστικός τοῦ ὕψους τῶν ἐκ τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος συναλλαγματικῶν εἰσπράξεων παράγων εἶναι καὶ τὸ εἰσοδηματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ἑλλάδα ξένων τουριστῶν, τὸ ὁποῖον μᾶς δίδει ὁ συσχετισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐπισκεπτῶν μὲ τὸ ἐπίσημως εἰσρέον τουριστικὸν συνάλλαγμα.

Π Ι Ν Α Κ Σ 30

ΜΕΣΗ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1950-1963

Ἔτος	Τουριστικὸν συνάλλαγμα (εἰς χιλ. δολ.) (1)	Ἀφίξεις τουριστῶν ¹ (2)	Κατὰ κεφαλὴν δαπάνη (εἰς δολ.) (1) : (2)
1950	4.734	33.333 ²	142,0
1951	5.933	40.118 ²	147,9
1952	9.585	68.189	140,6
1953	22.725	94.408	240,7
1954	25.325	157.618	160,7
1955	29.125	195.853	148,7
1956	31.218	206.115	151,4
1957	41.474	250.630	165,5
1958	36.195	254.309	142,3
1959	41.667	301.830	138,0
1960	49.260	343.913	149,5
1961	62.469	440.243	141,9
1962	75.986	541.470	140,4
1963	95.413	672.920	141,7

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ἑαυτὰς ἀποβλήτου περιηγηταί.

2. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ Ἕλληνες ὑπὸ κτηνίας περιηγηταί ἐξωτερικοῦ.

Π η γ ῆ : ΕΣΥΕ

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 30 προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν ἐν λόγω περίοδον ἢ κατὰ περιηγητὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη ἐκυμάνθη μεταξύ 138 καὶ 240,7 δολλαρίων.

Τὴν μικροτέραν δαπάνην παρουσίασε τὸ ἔτος 1959, τὴν δὲ μεγαλύτεραν τὸ ἔτος 1953, ἐνῶ κατὰ τὸ ἀμέσως ἐπόμενον ἔτος ἢ κατὰ περιηγητὴν τουριστικὴ δαπάνη κατῆλθεν εἰς 160,7 δολλάρια.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου (1954) καὶ ἐντεῦθεν, μὲ ἐξαίρεσιν τὸ 1957, σημειοῦται συνεχῆς πτώσις τῆς κατὰ κεφαλὴν τουριστικῆς δαπάνης τῶν ξένων περιηγητῶν, ἢ ὁποῖα κατὰ τὴν τελευταίαν περίοδον ἔχει διαμορφωθῆ περίξ τῶν 140 δολλαρίων. Ἡ μείωσις αὐτὴ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ, πρῶτον, εἰς τὴν συντελουμένην κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διαφοροποίησιν τῶν διοχετευομένων πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῶν ρευμάτων διὰ τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὰ προσώπων μεσαίας εἰσοδηματικῆς στάθμης καί, δεύτερον, εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν, ὡς συνέπεια ἀφ' ἐνὸς τοῦ ἀύξανομένου κόστους ζωῆς καὶ ἀφ' ἑτέρου τῆς παρεχομένης εἰς αὐτοὺς δυνατότητος ἐπισκέψεως καὶ τῶν ὁμόρων, ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν, τῆς Ἑλλάδος χωρῶν τῆς Βαλκανικῆς καὶ Μέσης Ἀνατολῆς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως ἡ διαπιστουμένη κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη μείωσις τῆς μέσης κατὰ κεφαλὴν συναλλαγματικῆς δαπάνης νὰ ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς ἐνδεχομένην εἰσαγωγὴν παρὰ τῶν τουριστῶν, κατὰ τὴν ἀφίξιν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, μεγαλύτερων ἢ κατὰ τὸ παρελθὸν ποσῶν δραχμῶν.¹ Αἱ πτωτικαὶ αὐταὶ τάσεις τῆς κατὰ κεφαλὴν συναλλαγματικῆς δαπάνης ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ προσεχῆ ἔτη διαφαίνονται καὶ ἐκ τῶν γενομένων ἀνωτέρω προβλέψεων περὶ τῆς τουριστικῆς καὶ συναλλαγματικῆς ἐξελίξεως κατὰ τὴν πενταετίαν 1964-1968 (βλ. Πίνακας 19 καὶ 26), ἀπὸ τὸν συσχετισμὸν τῶν ὁποίων προκύπτει ὅτι κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν ἢ κατὰ περιηγητὴν μέση συναλλαγματικὴ δαπάνη θὰ διαμορφωθῆ μεταξὺ 120 καὶ 137 δολλαρίων.

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1962, Ἀθήναι 1963, σ. 113.

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς παρατηρουμένης πτωτικῆς ἐξελίξεως τῆς μέσης κατὰ κεφαλὴν δαπάνης τῶν ξένων τουριστῶν, γεγονός παραμένει ὅτι ἡ δαπάνη αὐτὴ ἐμφανίζεται λίαν ὑψηλὴ συγκρινομένη πρὸς τὴν ἀντίστοιχον τοιαύτην ἄλλων χωρῶν, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Πίνακος 31.

Π Ι Ν Α Κ Σ 31

ΜΕΣΗ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΗ ΔΑΠΑΝΗ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΗΓΗΤΗΝ
ΕΤΟΥΣ 1963 ΕΙΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟCDE

Χῶραι	Τουριστικὸν συνάλλαγμα (εἰς ἑκατ. δολλαρίων) (1)	Ἀφίξεις τουριστῶν (εἰς χιλιάδας) (2)	Μέση κατὰ περιηγητὴν δαπάνη (εἰς δολλάρια) (1) : (2)
Γερμανία	611	5.599	111
Αὐστρία	426	5.839	73
Βέλγιον	158	2.541	63
Δανία	144	4.680 ¹	31
Ἰσπανία	679	10.932	67
Γαλλία	717	6.500	110
Ἑλλάς	95	673 ²	141
Ἰρλανδία	139	1.501	92
Ἰσλανδία	2	18	111
Ἰταλία	932	10.599	93
Λουξεμβούργον	11	367	30
Νορβηγία	72	800 ¹	90
Ὁλλανδία	214	1.641	133
Πορτογαλία	75	514	147
Ἡνωμένον Βασίλειον	553	2.159	263
Σουηδία	122	4.000 ¹	30
Ἑλβετία	419	5.480	77
Τουρκία	8	198	40
Γιουγκοσλαβία	56 ¹	1.75 ⁴	32

1. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

2. Περιλαμβάνονται καὶ οἱ Ἕλληνες ὑπήκοοι περιηγηταὶ ἐξωτερικοῦ.

Πηγή : UIOOT, *World Travel*, ἀριθ. 65/1964

Οὕτω, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, ἡ μέση κατὰ κεφαλὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα ξένων τουριστῶν ἦτο ἀνωτέρα ὅλων τῶν χωρῶν τοῦ ΟCDE

καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας, πλὴν τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου, καὶ τοῦτο λόγῳ τῆς μακρᾶς παραμονῆς τῶν ἐκ τῆς Κοινοπολιτείας ἐπισκεπτῶν του, ὡς ἀνεφέρθη καὶ ἀλλαχοῦ. Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας, ἐὰν μάλιστα ἡ σύγκρισις πρὸς τὰς ἄλλας χώρας γίνῃ μετὰ βάσιν τὴν ἀγοραστικὴν δύναμιν τοῦ δολλαρίου, ἡ μέση κατὰ ἐπισκέπτῃν δαπάνη θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὑψηλοτέρα ἀπὸ ὅ,τι ἐμφανίζεται ἐπίσημως. Ἡ ἠϋξημένη αὐτὴ ἀγοραστικὴ δύναμις τοῦ δολλαρίου, ἡ ὁποία εἶναι συνάρτησις τοῦ σχετικῶς, μέχρι τοῦδε τοῦλάχιστον, χαμηλοῦ κόστους ζωῆς, συμβάλλει εἰς τὴν παράτασιν τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν, ὁ ὁποῖος ἀνέρχεται σήμερον εἰς 9 περίπου ἡμέρας, μετὰ μέσῃ ἀνὰ 24ωρον δαπάνῃν 15 περίπου δολλαρίων. Εἰς τὴν παράτασιν αὐτὴν, ἡ ὁποία σημειωτέον εἶναι διπλασία τῆς παρατηρουμένης εἰς ἄλλας τουριστικῶς ἀνεπτυγμένας χώρας τῆς Εὐρώπης, ὡς καὶ εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, ἀποτελεῖ προορισμὸν μᾶλλον παρά διάβασιν, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ κατὰ βάσιν ἢ ὑψηλὴ κατὰ ἐπισκέπτῃν δαπάνῃ. Λέγομεν κατὰ βάσιν, διότι δὲν ἀποκλείεται αὐτὴ νὰ ὀφείλεται ἐν μέρει καὶ εἰς τὸ σχετικῶς ὑψηλὸν εἰσοδηματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ἑλλάδα τουριστῶν. Εἰς ἐπιβεβαίωσιν αὐτοῦ ὁδηγεῖ καὶ ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ ἥμισυ περίπου τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας τουριστῶν χρησιμοποιοῦ τὰς ἀεροπορικὰς συγκοινωνίας, εἶναι δὲ ἀποδεδειγμένον ὅτι οἱ ἀεροπορικῶς διὰ τουριστικῶν λόγους μετακινούμενοι ἀνήκουν κατὰ πλειοψηφίαν εἰς τὰς εὐρωστοτέρας οικονομικὰς τάξεις.¹ Ἡ εὐνοϊκὴ αὐτὴ θέσις τῆς Ἑλλάδος ἐναντι τῶν ἄλλων χωρῶν σχετικὴν μόνον ἀξίαν ἔχει. Διότι, ἐὰν ἐξετασθῇ ὡς μεμονωμένη περίπτωσις, ὡς ἐγένετο ἀνωτέρω, διαπιστοῦται μία συνεχῆς πτώσις τῆς μέσης κατὰ κεφαλὴν δαπάνης τῶν ἐπισκεπτῶν

1. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Ἡ προβληματικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Οἰκονομικαὶ Ἐξελίξεις*, τεῦχος 4/1961, σσ. 20-21.

της, ή όποία συνδέεται με αίτια τόσον έσωτερικά (αύξησις κόστους ζωής-περιορισμός χρόνου παραμονής) όσον και έξω-τερικά (διαφοροποίησις είσοδηματικής συνθέσεως τουριστικών ρευμάτων-τουριστική ανάπτυξις όμόρων χωρών), τά όποία επί τοῦ παρόντος περιωρισμένην επίδρασιν άσκοῦν επί τοῦ όγκου τής πραγματοποιουμένης ένταῦθα μέσης κατά περιηγητήν δαπάνης, οὐχι όμως και είς τό προσεχές μέλλον, ή επίδρασις τών όποιών προβλέπεται ότι θά είναι καθ' όλας τās ένδειξεις άποφασιστική πρὸς τήν κατεύθυνσιν τής διαμορφώσεως τής μέσης συναλλαγματικῆς δαπάνης τών έπισκεπτών μας.

5) Μέση κατά έθνικότητα περιηγητῶν δαπάνη. Πέραν τής μέσης κατά περιηγητήν συναλλαγματικῆς δαπάνης τών έπισκεπτομένων τήν Χώραν μας τουριστῶν, σημασίαν έχει και ή κατά έθνικότητα έπισκεπτῶν μέση δαπάνη, ή όποία προσδιορίζει τήν δυναμικότητα εκάστης χώρας-τουριστικῆς άγοράς και τοιοτοτρόπως παρέχει τήν δυνατότητα προσανατολισμοῦ τών καταβαλλομένων προσπαθειῶν πρὸς τήν κατεύθυνσιν τής προσελκύσεως τουριστῶν εκ τών χωρῶν εκείνων τών όποιών οί έπισκεπτόμενοι διά τουριστικούς λόγους ξένας χώρας κατοικοί των πραγματοποιοῦν τās μεγαλυτέρας δαπάνας. Τοιοῦτος όμως αναλυτικός κατά έθνικότητα καθορισμός τής μέσης τουριστικῆς δαπάνης είναι άνέφικτος, διότι προϋποθέτει τήν ὑπό τών εισερχομένων είς τήν Έλλάδα ξένων τουριστῶν ὑποβολήν δηλώσεως περι τοῦ κομιζομένου ὑπ' αὐτῶν συναλλάγματος, διαδικασία ή όποία δέν είναι δυνατόν νά τηρηθῆ, τόσον διά λόγους ψυχολογικούς όσον και διότι άντιβαίνει πρὸς τήν άρχήν τής άπλουστεύσεως τών άπαιτουμένων διατυπώσεων κατά τήν είσοδον τών ξένων τουριστῶν. Οὔτω παραμένει ως μόνον στοιχειόν έμμέσου έρεῦνης τής κατά έθνικότητα τουριστῶν μέσης δαπάνης ή ὑπό τής Τραπεζῆς τής Έλλάδος τηρουμένη στατιστική συναλλάγματος κατά νομισματικῆς περιοχάς, ή όποία περιωρισμένην αξίαν δύναται νά έχη, διότι ή κατά

Π Ι Ν Α Κ 32

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΑΣΙΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΔΑΔΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΟΧΑΣ ΚΑΙ ΜΕΣΗ ΚΑΤΑ ΠΕΡΙΦΗΤΗΝ
ΔΑΠΑΝΗ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1960-1963

Περιοχές	1960			1961			1962			1963		
	Τουριστικών συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)	Τουριστικών 'Αφίξεις συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)	Τουριστικών 'Αφίξεις συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)	Τουριστικών 'Αφίξεις συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)	Τουριστικών 'Αφίξεις συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)	Τουριστικών 'Αφίξεις συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.)	Μέση δαπάνη τουριστών ¹ (δολλ.)
ΗΠΑ	27.254	75.306	29.828	93.875	318	36.319	108.448	335	42.297	147.561	287	
Ήν. Βασίλειον	5.968	40.756	146	51.716	149	10.410	56.841	183	15.182	73.852	208	
ΕΟΚ ²	8.656	96.882	89	133.909	117	18.216	168.556	108	22.700	210.257	108	
Λοιπή Ευρώπη	2.811	59.309	47	71.267	59	6.394	93.999	68	8.712	112.800	77	
Λοιπά Χώρα	4.571	43.552	105	58.142	87	4.647	80.977	57	6.522	100.062	65	
	49.260	315.805	156	62.469	408.909	153	75.986	508.821	149	95.413	644.032	148

1. Δεν περιλαμβάνονται οι καθ' όμáδας περίπλου περιηγηταί, ως και οι Έλληνες ύπηκοοι περιηγηταί έξω-τερικοῦ, δι' ὅ και ἐμφωνίεσται τῷ δῶ-
μένη ἢ μέση δαπάνη.

2. Περιλαμβάνει τὸ Βέλγιον, τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Γαλλίαν, τὴν Ὀλλανδίαν και τὸ Λουξεμβούργον.

Π η γ ῆ : Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἐλλογικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1962

χώρας κατανομή εις τὴν στατιστικὴν αὐτὴν γίνεται βάσει τοῦ προσκομιζομένου ξένου νομίσματος καὶ ὄχι τοῦ τόπου προελεύσεως τοῦ κομιστοῦ αὐτοῦ περιηγητοῦ, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον θὰ ἦτο ὀρθότερον.

Ἡ μέση κατὰ ἐθνικότητα περιηγητοῦ συναλλαγματικὴ δαπάνη προέρχεται οὕτω ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ τοῦ εἰσρέοντος ἐξ ἐκάστης περιοχῆς-χώρας τουριστικοῦ συναλλάγματος πρὸς τὰς ἀντιστοίχως πραγματοποιουμένας ἀφίξεις τουριστῶν, ἐμφανίζεται δὲ εἰς τὸν Πίνακα 32.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος αὐτοῦ καταλήγομεν εἰς ὠρισμένας διαπιστώσεις ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσην δαπάνην τῶν προερχομένων ἐκ τῶν κάτωθι περιοχῶν τουριστῶν. Οὕτω, ἡ μέση δαπάνη τῶν ἐξ ΗΠΑ τουριστῶν ὑπερβαίνει τὸ διπλάσιον τῆς μέσης συνολικῆς δαπάνης τῶν ξένων τουριστῶν μας, ἀφοῦ αὕτη κατὰ τὴν περίοδον 1960-1963 ἐκυμάνθη μεταξύ 287 καὶ 362 δολλαρίων, ἔναντι 148 καὶ 156 δολλαρίων τῆς συνολικῆς τοιαύτης. Ἀνεξαρτήτως τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἐξ Ἀμερικῆς τουρίσται πραγματοποιοῦν ἀναμφισβητήτως τὰς μεγαλυτέρας δαπάνας διὰ τουριστικούς λόγους εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ἐν τούτοις θὰ πρέπει νὰ γίνῃ δεκτὸν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας οἱ ἀνωτέρω ἐπισήμως τηρούμενοι ἀριθμοὶ ὑπολείπονται τῆς πραγματικότητος διὰ τοὺς ἐξῆς λόγους: Πρῶτον, διότι ἡ ταξινόμησις τοῦ εἰσερχομένου συναλλάγματος γίνεται βάσει τῆς ἐθνικότητος τοῦ προσκομιζομένου νομίσματος, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ὅλα τὰ προσκομιζόμενα δολλάρια καταχωρίζονται ὡς προελεύσεως Ἀμερικῆς, ἔστω καὶ ἂν οἱ κομισταὶ αὐτῶν προέρχονται ἀπὸ ἄλλας χώρας. Δεύτερον, διότι εἰς τὸ ἐξ ΗΠΑ συνάλλαγμα παρεμβάλλεται καὶ τὸ τῶν ἐξ Ἀμερικῆς ὁμογενῶν. Καίτοι αὐτοὶ δὲν περιλαμβάνονται εἰς τοὺς ἀριθμοὺς τῶν ἀφίξεων τοῦ Πίνακος 32, θὰ πρέπει ὅμως νὰ ὑπερβαίνουν τοὺς 10.000, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ σύνολον τῶν ἐλλήνων ὑπηκόων περιηγητῶν ἐξωτερικοῦ τῶν ἐπισκε-

φθέντων τὴν Χώραν μας κατὰ τὴν περίοδον 1961-1963 ἐκυμάνθη μεταξύ 28.000 καὶ 32.000. Ἡ προσφορά αὐτῶν εἰς συνάλλαγμα εἶναι σημαντικὴ. Μὲ τὰς ἀνωτέρω διαφοροποιήσεις εἰς τοὺς ἐπισήμως τηρουμένους ἀριθμούς, ὑπολογίζεται ὅτι ἡ πραγματικὴ μέση κατ' ἀμερικανὸν περιηγητὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη εἰς τὴν Ἑλλάδα, κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν, ἐκυμάνθη μεταξύ 260 καὶ 280 δολλαρίων.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσσην δαπάνην τῶν ἐξ Ἑνωμένου Βασιλείου προερχομένων τουριστῶν, αὕτη κατὰ τὴν τετραετίαν 1960-1963 ἀκολουθεῖ ἀνοδικὴν πορείαν, ἀφοῦ ἀπὸ 146 δολλάρια ἀνῆλθεν εἰς 208, ἤτοι ὑπερέβη κατὰ 60 δολλάρια τὴν μέσσην συνολικὴν κατὰ περιηγητὴν δαπάνην τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας. Ἡ ἀνοδικὴ αὕτη ἐξέλιξις θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς δύο λόγους, ἓνα τυπικὸν καὶ ἓνα οὐσιαστικόν. Ὁ τυπικὸς λόγος εἶναι ἡ παρεμβολὴ καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἀγγλικῶν λιρῶν κομιζομένων ὑπὸ τουριστῶν προερχομένων ἀπὸ ἄλλας χώρας· ὁ οὐσιαστικὸς εἶναι ἡ ὁλονὲν διαφοροποιουμένη σύνθεσις τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ἑλλάδα ἀγγλων περιηγητῶν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν ὑψηλῶν εἰσοδηματικῶν τάξεων, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὴν συνεχῶς ἀνερχομένην κίνησίν των. Πάντως, δὲν θὰ πρέπει νὰ ἀφίστανται πολὺ τῆς πραγματικότητος οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοί, δεδομένου ὅτι ἐλάχιστα ἐπηρεάζονται διὰ τῆς παρεμβολῆς ἀγγλικῶν λιρῶν προελεύσεως ἄλλων χωρῶν.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσσην συναλλαγματικὴν δαπάνην τῶν προερχομένων ἐκ τῶν λοιπῶν περιοχῶν τουριστῶν, ἤτοι ἐκ τῆς ΕΟΚ, τῆς λοιπῆς Εὐρώπης καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα: Βασικῶς θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι καὶ εἰς τὰς τρεῖς ὡς ἄνω περιοχὰς ἡ μέση συναλλαγματικὴ δαπάνη ἐμφανίζεται χαμηλοτέρα τῆς πραγματικῆς εἰς ποσὸν ἴσον πρὸς τὸ κομιζόμενον ὑπὸ τουριστῶν τῶν ἐν λόγω περιοχῶν συνάλλαγμα εἰς δολλάρια καὶ ἀγγλικὰς λίρας, τὸ ὅποιον πιστοῦται εἰς τὴν μερίδα τῶν ΗΠΑ καὶ Ἑνω-

μένου Βασιλείου. Ειδικώτερον, ἡ μέση δαπάνη τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς ΕΟΚ τουριστῶν μας κατὰ τὴν τελευταίαν τετραετίαν ἐκυμάνθη μεταξύ 89 καὶ 117 δολλαρίων, ἡ ὁποία δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνταποκρίνεται εἰς τὴν πραγματικότητα, ἀφοῦ συμφώνως πρὸς τὰ πορίσματα σχετικῆς ἐρεύνης ἐνεργηθείσης ὑπὸ εἰδικῶν γερμανικῶν οἰκῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ ΕΟΤ οἱ ἐπισκεφθέντες τὸ 1961 τὴν Ἑλλάδα γερμανοὶ τουρίσται, οἱ ὁποῖοι σημειωτέον ἀντεπροσώπευον τὸ 36,4% τῆς συνολικῆς κινήσεως ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ, ἐδαπάνησαν κατ' ἄτομον (περιλαμβανομένων καὶ τῶν ναύλων): τὸ 50% αὐτῶν κατὰ τι ὀλιγώτερον τῶν 276 δολλαρίων, τὸ 16% σχεδὸν 470 δολλάρια καὶ τὸ 6% ἐδαπάνησαν περίπου 120 δολλάρια· 25%, τέλος, ἐδαπάνησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα πλέον τοῦ ἐνὸς καθαροῦ μηνιαίου εἰσοδήματός των.¹ Οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοί, ὅσον καὶ ἂν ἐμφανίζονται σημαντικῶς ἀπέχοντες ἀπὸ τοὺς ἐπισήμους, δὲν παύουν νὰ ἀποτελοῦν ἰσχυρὰς ἐνδείξεις περὶ τῆς δυναμικότητος ὡς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐνὸς σημαντικοῦ τμήματος τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ. Ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς ΕΟΚ, τὰς αὐτὰς περίπου ἀναλογίας ἐμφανίζουν τὸ Βέλγιον, τὸ Λουξεμβούργον καὶ ἡ Ὁλλανδία, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ συμβολὴ εἶναι μικρὰ (12,7%), ἐνῶ ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία, ἀντιπροσωπεύουσαι τὸ 50,7% τῆς συνολικῆς ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ κινήσεως, ἔρχονται εἰς δευτέραν μοῖραν ἀπὸ πλευρᾶς δυνατότητος πραγματοποιήσεως ηὔξημένων δαπανῶν ὑπὸ τῶν ὑπηκόων των εἰς τὴν Χώραν μας.

Ἡ μέση δαπάνη τῶν ἐκ τῆς λοιπῆς Εὐρώπης προερχομένων τουριστῶν, κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν τετραετίαν, ἀντιπροσωπεύει τὸ 1/3 περίπου τῆς συνολικῆς μέσης δαπάνης, ἥτοι ἐκυμάνθη μεταξύ 47 καὶ 77 δολλαρίων. Ἡ εἰς τόσον χαμηλὰ ἐπίπεδα κίνησις τοῦ μεγέθους αὐτοῦ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ, πέραν τῶν ἀναπτυχθέντων ἀνωτέρω γενικῶν λόγων, οἱ ὁποῖοι ἰσχύ-

1. Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, «Τὰ πορίσματα μιᾶς μεγάλης ἐρεύνης δύο εἰδικῶν γερμανικῶν οἰκῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ ΕΟΤ», τεῦχος 449/1962, σ. 811 (7).

ουν κατ' ἀναλογία, καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι εἰς τὴν περιοχὴν τῆς λοιπῆς Εὐρώπης ἀνήκουν καὶ οἱ ἐκ Γιουγκοσλαβίας καὶ Τουρκίας ἰδιόρρυθμοι τουρίσται, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 50% περιπου τῆς ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ κινήσεως, οἱ ὅποιοι, σημειωτέον, δὲν δαπανοῦν, κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν Χώραν μας, διὰ λόγους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐμπορικοὺς καὶ οἰκογενειακοὺς, περισσότερα τῶν 50 δολλαρίων. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτὰς ἡ μέση κατὰ κεφαλὴν δαπάνη διὰ τὰς λοιπὰς τοῦ χώρου αὐτοῦ χώρας ἀνέρχεται πέραν τῶν 100 δολλαρίων. Ἀνεξαρτήτως τοῦ ὕψους τοῦ μεγέθους, ἡ ἐξέλιξις του ἐμφανίζει δυναμισμὸν, δεδομένου ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1963 ἠϋξήθη κατὰ 51%. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὴν ἐποχὴν αὐτὴν ἀπότομον αὔξησιν τοῦ ἐκ τῆς Σουηδίας τουριστικοῦ ρεύματος, ἀντιπροσωπεύοντος τὸ 20% τῆς ὅλης κινήσεως ἐκ τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχῆς, τὸ ὅποιον, ὡς γνωστόν, ἀνήκει συγκριτικῶς εἰς ἀνώτερον εἰσοδηματικὸν ἐπίπεδον.

Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μέσην δαπάνην τῶν προερχομένων ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν τουριστῶν, αὕτη εὐρίσκεται εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίπεδα πρὸς τὴν τοιαύτην τῶν προερχομένων ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι εἰς αὐτὰ τὰ ἐπίπεδα διεμορφώθη κατόπιν καθέτου πτώσεως, ἡ ὁποία κατεβίβασε τὴν μέσην δαπάνην ἀπὸ 105 εἰς 57 δολλάρια μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960 καὶ 1962, διὰ νὰ ἀνέλθῃ τὸ 1963 εἰς 65 δολλάρια. Τοῦτο ὀφείλεται ἀσφαλῶς εἰς τὸν περιορισμὸν τῆς μέσης συναλλαγματικῆς δαπάνης τῶν ἐκ χωρῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς προερχομένων τουριστῶν, καὶ δὴ τῶν ἐξ Αἰγύπτου.

ζ) *Κατανομὴ τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ μῆνα.* Ὁ τρίτος παράγων ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει τὴν θέσιν τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας εἰσπράξεων ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον εἰσροῆς αὐτῶν καὶ συνδέεται μὲ τὴν ἐποχικότητα τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα ξένης τουριστικῆς κινήσεως. Ὁ ἐποχικὸς χαρακτήρ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ προσδίδει αὐτομάτως καὶ

Π Ι Ν Α Κ Η 33

ΕΙΣΠΡΑΞΕΙΣ ΤΑΞΙΑΙΩΤΙΚΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1950-1963

(Είς χιλιάδας δολλαρίων)

Έτος	Ίαν.	Φεβρ.	Μάρτιος	Απριλίου	Μάιος	Ίουνιος	Ιουλίου	Αύγουστος	Σεπτ.	Όκτ.	Νοεμβρίου	Δεκεμβρίου	Σύνολον
1950	200	240	262	331	391	481	573	623	540	334	450	340	4.735
1951	278	243	295	381	465	560	743	863	641	540	487	437	5.333
1952	335	313	409	537	614	971	1.379	1.671	1.334	870	591	559	9.583
1953	626	548	706	2.285	2.310	2.724	2.929	3.160	2.977	2.053	1.427	976	22.721
1954	861	773	1.249	1.751	1.736	2.268	3.820	3.552	3.043	2.508	1.902	1.860	25.323
1955	1.490	1.470	1.768	2.331	2.434	2.814	3.620	4.163	3.114	2.395	2.003	1.822	29.124
1956	1.591	1.359	2.073	2.402	2.952	2.725	3.384	5.011	3.167	2.670	2.132	1.747	31.213
1957	1.692	1.674	2.337	3.102	3.786	3.887	6.120	5.812	4.307	3.518	2.676	2.563	41.474
1958	2.629	2.112	1.878	2.992	2.822	3.995	4.009	3.743	4.180	3.141	2.372	2.322	36.195
1959	1.973	1.851	2.541	3.633	3.662	3.732	4.437	5.120	4.326	4.058	2.920	2.864	41.667
1960	2.316	2.034	3.297	3.812	4.286	4.144	5.176	6.203	5.649	4.636	4.222	3.485	49.260
1961	2.975	2.042	3.565	5.045	5.784	4.849	6.970	7.662	7.985	6.519	4.715	4.358	62.469
1962	3.887	2.872	4.158	5.416	7.207	7.296	9.424	10.606	8.610	7.341	4.479	4.690	75.986
1963	4.726	3.269	4.688	7.197	8.569	7.303	10.917	11.367	12.985	10.232	6.976	7.186	95.415
Σύνολο	25.579	20.470	29.226	41.265	47.018	47.749	63.501	69.556	63.358	50.815	37.352	35.209	531.098
Σύνθεσις	4,8%	3,9%	5,6%	7,7%	8,8%	9,0%	12,0%	13,1%	11,9%	9,6%	7,0%	6,6%	100%

Πηγή: Τράπεζα της Ελλάδος

είς τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικὰ ἔσοδα ἐποχικὸν χαρακτῆρα. Ἡ ἐποχικότης τῶν τουριστικῶν εἰσπράξεων ὅμως δὲν εἶναι παράλληλος πρὸς τὴν τουριστικὴν κίνησιν. Συγκεκριμένως, εἰς τὰς αἰχμὰς τῆς τουριστικῆς κινήσεως αἱ εἰσπράξεις ἐν σχέσει πρὸς τὴν κίνησιν περιορίζονται, ἐνῶ ἀντιθέτως διευρύνονται κατὰ τοὺς ἑκατέρωθεν τῶν αἰχμῶν μῆνας. Ἡ ἀντίστροφος αὐτῆς κινήσεως τῶν δύο μεγεθῶν ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τῆς ὑφισταμένης τάσεως ἐπισκέψεως τῆς Χώρας μας κατὰ τοὺς ἀκραίους μῆνας ὑπὸ τουριστῶν ἀνηκόντων εἰς σχετικῶς ὑψηλότερον εἰσοδηματικὸν ἐπίπεδον.

Ἡ ἐποχικότης τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος προκύπτει ἐκ τοῦ Πίνακος 33. Ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν στοιχείων αὐτοῦ προκύπτει, βάσει τοῦ μέσου ὅρου τῆς περιόδου 1950-1963, ὅτι ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν ἡ αἰχμὴ τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας εἰσπράξεων εἶναι ὁ μὴν Αὐγούστος, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει τὸ 13,1% τῶν συνολικῶν εἰσπράξεων, μετ' ἐπομένους τὸν Ἰούλιον (12,0%) καὶ τὸν Σεπτέμβριον (11,9%), δηλαδὴ τὸ τρίτον τρίμηνον τοῦ ἔτους ἀπορροφεῖ τὸ 37% τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, ὅταν εἰς τὴν ἀντίστοιχον περίοδον αἱ ἀφίξεις τουριστῶν πλησιάζουν νὰ καλύψουν τὸ 50% τῆς συνολικῆς ἐτησίως κινήσεως. Οἱ ἑκατέρωθεν τοῦ τριμήνου τῆς αἰχμῆς μῆνες, ἤτοι ὁ Ὀκτώβριος (9,6%) καὶ ὁ Ἰούνιος (9,0%), ἐμφανίζουν κατὰ σειράν τὴν μεγαλύτεραν κίνησιν. Ὅσον ἀπομακρυνόμεθα τῆς περιόδου τῆς αἰχμῆς, αἱ εἰσπράξεις τουριστικοῦ συναλλάγματος μειοῦνται, καὶ μάλιστα μετ' ἐντονώτερον ρυθμὸν αἱ τῶν πρώτων μηνῶν τοῦ ἔτους ἀπὸ τὰς ἀντιστοίχους τῶν τελευταίων μηνῶν. Συγκεκριμένως, ἐνῶ αἱ εἰσπράξεις τοῦ τετάρτου τριμήνου τοῦ ἔτους ἀντιπροσωπεύουν τὸ 23,2% τοῦ συνόλου τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος, αἱ τοῦ πρώτου τριμήνου ἀντιπροσωπεύουν μόλις τὸ 14,3%. Πέραν ὅμως τῶν ἀνωτέρω δεδομένων, τὰ ὁποῖα ἐκφράζουν τοὺς μέσους ὅρους 14 ἐτῶν, ἀναλυτικωτέρα ἔρευνα τῶν μηνιαίων

καθ' ἑκαστον ἔτος εἰσπράξεων μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν διαπίστωσιν ὅτι, πλὴν ἐλαχίστων ἐξαιρέσεων ὀφειλομένων εἰς ἔκτακτα γεγονότα, ἢ κατὰ μῆνας διάρθρωσις τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας εἰσπράξεων δὲν ὑπέστη κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν οὐσιώδεις μεταβολάς.

Ἡ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς μηνιαία κίνησις τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος περιορισμένην ἀξίαν ἔχει, ἐὰν δὲν συσχετισθῇ μετὰ τὴν ἀντίστοιχον κατὰ μῆνα τουριστικὴν κίνησιν, ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ τῶν ὁποίων ἔχομεν τὴν μέσσην κατὰ μῆνα συναλλαγματικὴν δαπάνην τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας τουριστῶν. Τὸ ὕψος τῆς δαπάνης αὐτῆς μᾶς δίδει μέχρις ὀρισμένου σημείου καὶ τὰς προτιμήσεις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων ἀπὸ πλευρᾶς εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὰ προσώπων. Τὰς σχέσεις αὐτὰς ἐμφανίζει ὁ Πίναξ 34.

Π Ι Ν Α Κ Σ 34

ΜΕΣΗ ΜΗΝΙΑΙΑ ΚΑΤΑ ΚΕΦΑΛΗΝ ΔΑΠΑΝΗ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1963

Μῆνες	Τουριστικὸν συνάλλαγμα (χιλ. δολλ.) (1)	Σύνθεσις % %	Ἀφίξεις τουριστῶν ¹ (2)	Σύνθεσις % %	Μέση δαπάνη (δολλάρια) (1) : (2)
Ἰανουάριος	4.726	4,9	15.944	2,4	297
Φεβρουάριος	3.269	3,5	15.393	2,3	213
Μάρτιος	4.688	4,9	32.752	4,9	143
Ἀπρίλιος	7.197	7,6	63.761	9,3	112
Μάιος	8.567	8,9	59.913	8,9	142
Ἰούνιος	7.303	7,7	65.113	9,7	112
Ἰούλιος	10.917	11,5	127.522	18,9	86
Αὐγουστος	11.367	11,9	113.968	16,9	100
Σεπτέμβριος	12.985	13,6	81.642	12,2	160
Ὀκτώβριος	10.232	10,8	47.765	7,2	217
Νοέμβριος	6.976	7,2	25.689	3,8	279
Δεκέμβριος	7.186	7,5	23.458	3,5	307
	95.413	100	672.920	100	141

1. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ἑμάδας περίπλου περιηγηταί.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ

Οὕτω, ἡ χαμηλοτέρα μέση μηνιαία δαπάνη ἐμφανίζεται τὸν μῆνα Ἰούλιον (86 δολλάρια) καὶ ἡ ὑψηλοτέρα τὸν μῆνα Δεκέμβριον (307 δολλάρια). Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν συσσώρευσιν κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον, ὁ ὁποῖος μετὰ τοῦ Αὐγούστου καὶ τοῦ Σεπτεμβρίου ἀποτελοῦν τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς, ἠϋξημένου ἀριθμοῦ τουριστῶν μεσαίου εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου, μὲ συνέπειαν τὴν πτώσιν τῆς μέσης κατὰ περιηγητὴν δαπάνης. Ἀντιθέτως, ἡ κατὰ τὸν μῆνα Δεκέμβριον καὶ τοὺς παρακειμένους αὐτοῦ ἀκραίους μῆνας παρατηρουμένη ἄνοδος τῆς μέσης κατὰ περιηγητὴν δαπάνης ὀφείλεται εἰς τὴν διαφοροποίησιν τῆς συνθέσεως τῶν ἐπισκεπτῶν μας τῶν μηνῶν αὐτῶν διὰ τῆς παρεμβολῆς προσώπων ὑψηλοῦ εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου.

Αἱ σχέσεις αὐταὶ προκύπτουν καὶ ἐκ τῆς συγκρίσεως τῆς κατὰ μῆνα συνθέσεως τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος καὶ τῶν ἀφίξεων. Οὕτω, κατὰ τὸ τρίμηνον τῆς αἰχμῆς (Ἰούλιος-Σεπτέμβριος) αἱ ἀφίξεις ἀντεπροσώπευον τὸ 48% καὶ αἱ εἰσπράξεις τουριστικοῦ συναλλάγματος τὸ 37%. Εἰς τοὺς ἀκραίους ἀντιθέτως μῆνας, ἡ κίνησις τῶν μεγεθῶν αὐτῶν ὑπῆρξεν ἀντίστροφος, ἥτοι εἰς μὲν τὸ τρίμηνον Ἰανουαρίου-Μαρτίου αἱ ἀφίξεις ἀνῆλθον εἰς 9,6% καὶ αἱ εἰσπράξεις εἰς 13,3%, εἰς δὲ τὸ τρίμηνον Ὀκτωβρίου-Δεκεμβρίου εἰς 14,5% καὶ 25,5% ἀντιστοίχως. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ τρίμηνον Ἀπριλίου-Ἰουνίου, κατ' αὐτὸ αἱ μεταξύ ἀφίξεων καὶ εἰσπράξεων σχέσεις ἐμφανίζονται μᾶλλον ἐξισοροπημέναι, ἀφοῦ αἱ μὲν ἀφίξεις ἀντιπροσωπεύουν τὸ 27,9% τοῦ συνόλου, αἱ δὲ εἰσπράξεις τουριστικοῦ συναλλάγματος τὸ 24,2%. Συνέπεια τῆς ἐξισοροπήσεως αὐτῆς εἶναι καὶ ἡ διαμόρφωσις τῆς μέσης κατὰ περιηγητὴν δαπάνης τῆς περιόδου αὐτῆς εἰς τὰ ἐπίπεδα περίπου τῆς μέσης συνολικῆς τοιαύτης (122 δολλάρια).

ΙΔ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ
ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΤΑΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ
ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ

Ἄλλοτε κατὰ σειράν τομεύς, μετὰ τὴν συναλλαγματικὴν κίνησιν, ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ τουρισμὸς προκαλεῖ εὐεργετικὰς ἐπιπτώσεις ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀπασχόλησιν ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν, περιλαμβάνουσιν τὴν προσφορὰν ἐργασίας εἰς ἀργοῦν ἢ ὑποαπασχολούμενον ἐργατικὸν δυναμικόν, τὴν ἔντασιν τῆς παραγωγῆς καὶ παραλλήλως τὴν δραστηριοποίησιν τῶν ἐπιχειρηματικῶν μονάδων αἱ ὁποῖαι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως συμμετέχουν εἰς τὸ κύκλωμα τῆς τουριστικῆς διαδικασίας.

1. Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων προσφορᾶς ἐργασίας

Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμβολὴν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς ἐργατικῆς ἀπασχολήσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι δι' αὐτοῦ ἀντιμετωπίζεται μερικῶς τὸ πρόβλημα τῆς ἀνεργίας καὶ τῆς ὑποαπασχολήσεως διὰ τοῦ ἠϋξημένου συγκριτικῶς ἀριθμοῦ τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὰς τουριστικὰς δραστηριότητας. Ὁ τουριστικὸς τομεὺς ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸν παράδειγμα δραστηριότητος, ὅπου ἡ μηχανοποίησις καὶ ὁ αὐτοματισμὸς ἔκαμαν μικρὰς μόνον προόδους. Ἡ προσωπικὴ ὑπηρεσία θὰ παίζει πάντοτε τὸν σπουδαιότερον ρόλον.¹

Τὸ μέγεθος τῆς προσφερομένης ὑπὸ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος ἐργασίας εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐργατικὴν ἀγορὰν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ ἐπακριβῶς: πρῶτον, διότι δὲν τηροῦνται στοιχεῖα περὶ τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὰ πάσης φύσεως τουριστικὰ ἐπαγγέλματα προσώπων· καί, δεύτερον, διότι ὑπάρχει μία σειρά δραστηριοτήτων μὴ τουριστικῶν αἱ ὁποῖαι

1. René Baretje, «Tourism and economic development», εἰς *World Travel*, 64/1964, σ. 15.

συμμετέχουν ἐν μέρει μόνον εἰς κάποιαν φάσιν τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος. Ὑπὲρ αὐτὰς τὰς συνθήκας, ἡ παρουσίασις τοῦ ὅλου θέματος βάσει ἐμπειρικῶν δεδομένων ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἐνδειξιν, ἡ ὁποία ὅμως θὰ πρέπει νὰ ἐκληφθῆ ὡς τοιαύτη, πρὸς ἀποφυγὴν ἀβιαιρέτων συμπερασμάτων.

Ὁ σημαντικώτερος κλάδος τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος εἶναι αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐκμεταλλεύσεις, διότι τὸ ἀντικείμενον αὐτῶν βασίζεται κυρίως εἰς τὴν ἐργασίαν τοῦ ἀπασχολουμένου εἰς τὰς ἐν λόγῳ ἐκμεταλλεύσεις προσωπικοῦ, εἴτε αὐτὴ εἶναι διευθύνουσα-πνευματικὴ εἴτε ἐκτελοῦσα-χειρωνακτικὴ. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀπασχολουμένων εἰς τὰς ξενοδοχειακὰς ἐκμεταλλεύσεις προσώπων ὑπὸ οἰανδήποτε εἰδικότητα, ἀπὸ τοῦ διευθυντοῦ μέχρι τοῦ νυκτοθυρωροῦ καὶ σερβιτόρου, δὲν προκύπτει ἐξ ἐπισήμων στοιχείων, διὰ τοῦτο καὶ θὰ προσπαθήσωμεν νὰ ἀνεύρωμεν αὐτὸν κατὰ τρόπον ἐμπειρικόν, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀναλογουσῶν κατὰ κατηγορίας ξενοδοχείων κλινῶν εἰς ἕκαστον ξενοδοχοῦπάλληλον, ὡς αὐταὶ προέκυψαν κατόπιν σχετικῆς ἐρεύνης τοῦ ἀπασχολουμένου εἰς τὰ ξενοδοχεῖα τῆς Ρόδου προσωπικοῦ κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως τοῦ 1963. Οἱ ἐξευρεθέντες συντελεσταί, ἐν συσχετισμῶ πρὸς τὴν κατὰ κατηγορίας διάρθρωσιν τοῦ εἰς κλίνας ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, δίδονται κατὰ προσέγγισιν ὑπὸ τοῦ Πίνακος 35. Θὰ πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ ἐξευρεθεῖσα εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ρόδου μέση συνολικὴ τοῦ ἐνὸς ὑπάλληλου διὰ κάθε 4,2 κλίνας εὐρίσκειται ἐντὸς τῶν ὁρίων τῶν ἀντιστοίχων ἀριθμῶν τῶν ἄλλων τουριστικῶν χωρῶν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τῆς Ἑλβετίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἰς ὑπάλληλος ἀντιστοιχεῖ εἰς 3,93 κλίνας, καὶ τῆς Ἰταλίας, εἰς τὴν ὁποίαν εἰς ὑπάλληλος ἀντιστοιχεῖ εἰς 4,23 κλίνας.¹

Βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος, οἱ ἀπασχοληθέντες εἰς ξενοδοχειακὰς ἐκμεταλλεύσεις μέχρι καὶ τῆς Ε' τάξεως ξενο-

1. Giovanni Ferrero, *L'Albergo*, Μιλάνον 1952, σ. 200.

ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΟΝ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΝ ΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑΣ ΕΚΜΕΤΑΛΛΕΥΣΕΙΣ
ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1963

Κατηγορία ξενοδοχείου	Ἀριθμὸς κλινῶν ¹	Ἀναλογοῦσαι καθ' ὑπάλληλον κλῖναι ²	Ἀριθμὸς ὑπαλλήλων
Πολυτελείας	4.965	1,5	3.310
Α' τάξεως	8.006	2,3	3.480
Β' τάξεως	10.597	3,2	3.311
Γ' τάξεως	14.433	5,1	2.830
Δ' τάξεως	11.538	7,2	1.463
Ε' τάξεως ³	16.413	9,4	1.746
	65.952	4,1	16.140

1. Αἱ ὑπάρχουσαι κατὰ τὴν 31.12.1963 εἰς τὴν Ἑλλάδα κλῖναι.

2. Βάσει δεδομένων ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχείων Ρόδου κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον 1963.

3. Περιλαμβάνονται καὶ αἱ κλῖναι πανδοχείων, οἰκοτροφείων, ξενόνων, ἐπιπλωμένων διαμερισμάτων καὶ ὁδικῶν ξενοδοχείων.

Πηγή: ΕΣΥΕ

δοχείων ὅλων τῶν εἰδικότητων ἀνήρχοντο κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον τοῦ 1963 εἰς 16.140 ἄτομα. Εἰς τὰ αὐτὰ ἀποτελέσματα καταλήγομεν καὶ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἀπασχοληθέντων ἀτόμων εἰς τὰς ἐν λόγω ἐκμεταλλεύσεις κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον, ἐὰν ὑπολογίσωμεν αὐτὸν βάσει τῶν δεδομένων τῆς Ρόδου. Οὕτω, διὰ νὰ ἐξυπηρετηθῇ τὸ ἐκ 4.500 κλινῶν ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Ρόδου, κατὰ τὸ 1963 ἀπασχολήθησαν 1.100 ξενοδοχοῦπάλληλοι, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι εἰς ἕκαστον ξενοδοχοῦπάλληλον ἀναλογοῦν 4 κλῖναι. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον τὸ εἰς κλῖνας ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Χώρας ἀνήρχετο εἰς 65.952, ὁδηγούμεθα εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι θὰ πρέπει κατ' ἀναλογίαν νὰ ἐχρησιμοποιήθησαν 16.130 ἄτομα.

Πέραν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι δραστηριότητες αἱ ὁποῖαι ἀσχολοῦνται ἀποκλειστικῶς μὲ τὸν τουρισμὸν, ἀπορροφοῦσαι σημαντικὸν ἀριθμὸν ἐργατο-

υπαλληλικού προσωπικού. Ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ ἀριθμοῦ αὐτοῦ εἶναι δυσχερής, θὰ ἐπιχειρήσωμεν ὅμως βάσει γενικῶν παρατηρήσεων νὰ δώσωμεν εἰκόνα τοῦ μεγέθους του. Ἐπὶ τῇ βάσει προσωπικῶν ἐκτιμήσεων, τὰς ὁποίας παραθέτομεν μετ' ἐπιφυλάξεως, ἀμέσως μετὰ τὰ ξενοδοχεῖα ὑπολογίζομεν ὅτι εἰς πανσίον, ἐνοικιαζόμενα δωμάτια καὶ λοιπὰ συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως ἀπασχολοῦνται 1.000 ἄτομα· εἰς τουριστικὰ ἐστιατόρια, τουριστικὰ περίπτερα καὶ γενικῶς κέντρα ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν 3.000· εἰς τουριστικὰ γραφεῖα, εἴτε ὡς ὑπάλληλοι (1.500), εἴτε ὡς ξεναγοὶ (300), εἴτε ὡς ὀδηγοί, βοηθοί, συντηρηταὶ κλπ. τουριστικῶν λεωφορείων (2.000), συνολικῶς 3.800 ἄτομα· εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ὀργανισμὸν Τουρισμοῦ ὡς ὑπάλληλοι, τεχνικοὶ κλπ. 500· εἰς καταστήματα πωλήσεως τουριστικῶν εἰδῶν 1.800· εἰς ἐργαστήρια καὶ οἰκοτεχνίας παραγωγῆς εἰδῶν λαϊκῆς τέχνης καὶ γενικώτερον ἀντικειμένων-ἐνθυμίων προοριζομένων διὰ τοὺς τουρίστας 4.500· εἰς τουριστικὰ πλοῖα καὶ θαλαμηγοὺς 3.500· καί, τέλος, εἰς ἀεροπορικὰς ἐταιρίας, εἰς εἰδικὰ γραφεῖα τουριστικῶν ἐξυπηρετήσεων (ἀνταλλακτήρια τραπεζῶν, γραφεῖα ἐνοικιάσεως αὐτοκινήτων, πιστωτικὰ γραφεῖα—American Express, Diners' Club), ὡς καὶ εἰς λοιπὰς δραστηριότητας προσφερούσας ὑπηρεσίας ἀποκλειστικῶς πρὸς τὸν τουρισμὸν 1.000 ἄτομα.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω ἐκτιμήσεων προκύπτει ὅτι εἶναι περισσότεροι τῶν 35.000 ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἀπασχολοῦνται εἰς τουριστικὰς δραστηριότητας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἀποζοῦν ἀποκλειστικῶς καὶ ἀμέσως ἀπὸ τὸν τουρισμὸν. Λέγομεν ἀμέσως, διότι ὑπάρχει ὀλόκληρος σειρὰ ἄλλων δραστηριοτήτων τῆς πρωτογενοῦς, τῆς δευτερογενοῦς καὶ τῆς τριτογενοῦς παραγωγῆς, αἱ ὁποῖαι ἐμμέσως ἀπασχολοῦν διὰ τὸν τουρισμὸν προσωπικόν. Ἐὰν ὑπῆρχε τρόπος, ὥστε ὁ βαθμὸς τῆς προσθέτου, λόγῳ τοῦ τουρισμοῦ, δραστηριοποιήσεως τῶν ἀνωτέρω πάσης φύσεως ἐνασχολήσεων νὰ μετατραπῇ εἰς ἐργατικὰς μονάδας

συνεχοῦς ἀπασχολήσεως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προσδιορισθῇ τὸ σύνολον τῆς προσφερομένης δι' ἐξυπηρέτησιν τοῦ τουρισμοῦ ἐργασίας εἰς τὴν ἐλληνικὴν ἐργατικὴν ἀγοράν. Καίτοι τοῦτο δὲν εἶναι κατορθωτόν, ἐν τούτοις ὑπολογίζεται, μετ' ἐπιφυλάξεως πάντοτε, ὅτι ἡ πρόσθετος αὐτῇ ἀπασχόλησις προσφέρει συνεχῆ ἐργασίαν εἰς περισσότερα τῶν 25.000 ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦνται εἰς δραστηριότητας ἐμμέσως ἐπηρεαζομένας ἐκ τοῦ τουρισμοῦ.

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐρέυνης τῶν ἐπιπτώσεων τοῦ τουρισμοῦ ἐπὶ τοῦ πρώτου τμήματος τῆς ἀπασχολήσεως, ἦτοι τῆς ἐργατικῆς, ἔχει διαπιστωθῆ ὅτι ἡ συνολικὴ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἀπασχόλησις (ἄμεσος καὶ ἔμμεσος) καλύπτει ἐργατικὸν δυναμικὸν τῆς τάξεως τῶν 60.000 ἀτόμων, αἱ ἐτήσιαι εἰσοδηματικαὶ εἰσπράξεις τῶν ὁποίων διὰ τὰς προσφερομένας ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσίας εἰς τουριστικὰς καὶ μὴ δραστηριότητας διὰ τὴν ὁλοκλήρωσιν τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος θὰ πρέπει, κατὰ τοὺς μετριοτέρους ὑπολογισμούς, νὰ ὑπερβαίνουν τὸ ποσὸν τοῦ 1,5 δισεκατομμυρίου δραχμῶν. Διὰ νὰ γίνῃ περισσότερον αἰσθητὴ ἡ συμβολὴ τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς ἀπασχολήσεως, ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι οἱ ἀπασχολούμενοι εἰς αὐτὸν ἀντιπροσωπεύουν τὸ 20% περίπου τῶν ἐργαζομένων μισθωτῶν εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ βιοτεχνίαν.

Εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίσης συμπεράσματα, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ὕψος τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ ἐργατικῶν ἀμοιβῶν, καταλήγομεν καὶ διὰ τῆς μεθόδου τοῦ Οἴκου Checchi and Company, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ὁποίας ὑπολογίζεται ὅτι, ἔναντι ἀρχικῆς δαπάνης, καταβληθείσης ὑπὸ τῶν ξένων τουριστῶν δι' ὑπηρεσίας προσφερθείσας εἰς αὐτούς, 1.000 χρηματικῶν μονάδων καὶ λόγῳ τῶν πολλαπλασιαστικῶν ἐπιδράσεων τῆς, θὰ καταβληθῇ ἐντὸς τῆς ἐτησίας περιόδου ἀμοιβὴ εἰς μισθοὺς καὶ ἡμερομίσθια ὑπερβαίνουσα τὸ ἥμισυ τῆς ἐν λόγῳ δαπάνης. Οὕτω, προκειμένου διὰ τὸ 1963, ὅτε αἱ δαπάναι τῶν ξένων τουριστῶν ἀνῆλθον εἰς 95,4

έκατ. δολλαρίων, αἱ ἀμοιβαὶ εἰς μισθοὺς καὶ ἡμερομίσθια ἐκτιμῶνται εἰς 50 ἑκατ. δολλαρίων περίπου, ἤτοι 1,5 δισεκατομμύριον δραχμῶν.¹

2. Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων ἐντάσεως τῆς παραγωγικῆς δραστηριότητος

Ἄλλοις τομεῦς τῆς ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν ἀπασχολήσεως ἐπὶ τοῦ ὁποῦ οὗ τουρισμὸς προκαλεῖ ἐπιπτώσεις εἶναι ὁ τομεὺς τῆς παραγωγῆς, τόσο τῆς πρωτογενοῦς ὅσον καὶ τῆς δευτερογενοῦς. Εἰς τὸν τομέα τῆς πρωτογενοῦς παραγωγῆς, οἱ κλάδοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς ἄμεσον ἐξάρτησιν μὲ τὴν διαβίωσιν τῶν τουριστῶν ἐπηρεάζονται περισσότερο. Ὡς τοιοῦτοι κλάδοι θὰ ἠδύναντο νὰ μνημονευθοῦν ἡ καλλιέργεια τῶν ὀπωροκηπευτικῶν, τῶν λοιπῶν εὐγενῶν λεγομένων γεωργικῶν προϊόντων, ἡ κτηνοτροφία καὶ ἡ ἀλιεία. Ἡ τελευταία αὐτὴ δραστηριότης, ἰδίᾳ τοῦ κλάδου τῆς μικρᾶς παρακτίου ἀλιείας, ἔχει ἀναμφισβητήτως ἀναζωογονήσει τὴν εἰς φθίνουσαν κατάστασιν εὐρισκομένην οἰκονομίαν τῶν μικρῶν ἑλληνικῶν νήσων καὶ ἀποτελεῖ παραλλήλως ὑπολογίσιμον κίνητρον ἑλξεως πρὸς αὐτὰς τῶν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, μὲ ἰδιαιτέραν ἐπίτασιν τῶν ἡμεδαπῶν (ἐσωτερικὸς τουρισμὸς).

Εἰς τὸν τομέα τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ὅλοι σχεδὸν οἱ κλάδοι ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν τουρισμόν. Θὰ περιορισθῶμεν ἐνδεικτικῶς εἰς ὠρισμένους ἐξ αὐτῶν, μάλιστα δὲ εἰς ἐκείνους ἐπὶ τῶν ὁποῶν ὁ τουρισμὸς ἐξασκεῖ ἐμφανῆ ἐπίδρασιν. Οὗτοι διακρίνονται εἰς τρεῖς βασικὰς κατηγορίας: Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν αἱ βιομηχανίαι αἱ ὁποῖαι παράγουν ἀγαθὰ διὰ τὴν κατασκευὴν ξενοδοχειακῶν μονάδων καὶ τουριστικῶν ἐν γένει ἐγκαταστά-

1. Λ. Παπαδοπούλου, *Ἐπίδρασις τῆς τουριστικῆς δαπάνης ἐπὶ τῶν κυριωτέρων οἰκονομικῶν μεγεθῶν*, Ἀθῆναι 1964, σ. 18.

σεων και δια τον εξοπλισμον αυτων. Εις αυτην ανηκουν και αι βιομηχανιαι αι οποιαι εξυπηρετουν βασικους τομεις της τουριστικης υποδομης (συγκοινωνιαι), οπως ειναι αι βιομηχανιαι κατασκευης αμαξωματων τουριστικων λεωφορειων, τα ναυπηγεια θαλαμηγων και λοιπων τουριστικων σκαφων κλπ. Εις την δευτεραν κατηγοριαν ανηκουν αι βιομηχανιαι αι οποιαι ικανοποιουν ως επι το πλειστον αναγκας διαβιωσης των τουριστων: βιομηχανιαι ειδων διατροφης, βιομηχανιαι παραγωγης οινοπνευματωδων ποτων, καπνοβιομηχανιαι. Εις την τριτην, τελος, κατηγοριαν ανηκουν αι μεταποιητικαι δραστηριότητες αι οποιαι ικανοποιουν πολιτιστικας, ψυχολογικας εν συνδυασμω και με ατομικας ενιοτε αναγκας, των διακινουμενων εντος του ελληνικου χωρου τουριστων. Αι αναγκαι αυται των τουριστων ικανοποιουνται απο τα προϊοντα της καλλιτεχνικης βιοτεχνιας.¹ Μονον εις την πολιν της Ροδου λειτουργουν περισσοτερα των 120 καταστηματα πωλησεως ειδων καλλιτεχνικης βιοτεχνιας και γενικωτερον τουριστικων ειδων.

“Οσον αφορα εις το υψος του εκ της διαθεσεως των προϊόντων αυτων κτωμένου συναλλάγματος, θα προσπαθήσωμεν, ελλείψει επισήμων στοιχείων, να προσδιορίσωμεν τουτο κατά τρόπον εμπειρικών, το αποτέλεσμα όμως του οποίου θα πρέπει μετ’ επιφυλάξεως να εκτιμηθῆ. Ούτω, εάν λάβωμεν υπ’ όψιν ότι οι επισκεπτόμενοι την Χώραν μας ξένοι τουρίσται δαπανούν, συμφώνως προς σχετικήν έρευναν, το 10% περίπου του συνολικού τουριστικού των συναλλάγματος δια την αγοράν διαφόρων ειδών και ότι εκ του ποσού αυτού ποσοστόν 60% περίπου καλύπτει αγοράς τουριστικών ειδών, τότε καταλήγομεν εις το συμπέρασμα ότι κατά το έτος 1963, ότε αι εκ του τουρισμού συναλλαγματικαι μας εισπράξεις ανήλθον εις 95,4

1. Π. Φλώρου, «Η ζήτηση των προϊόντων της καλλιτεχνικής βιοτεχνίας», Δελτίον Έμπορικου και Βιομηχανικού Έπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης, τεύχος 5-6/1963, σσ. 175-176.

έκατ. δολλαρίων, τὸ ὕψος τοῦ κτηθέντος ἐκ τῆς διαθέσεως εἰς τοὺς ἀλλοδαποὺς τουρίστας συναλλάγματος θὰ πρέπει νὰ εἶχε φθάσει τὸ ποσὸν τῶν 5,7 έκατ. δολλαρίων, τὸ ὅποῖον ἀντιπροσωπεύει ἀγορὰς προϊόντων τῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας.

Παραλλήλως πρὸς τὸν τομέα τῶν δραστηριοτήτων τῆς δευτερογενοῦς παραγωγῆς, ὁ τουρισμὸς προκαλεῖ ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τῶν οἰκοδομικῶν ἐκμεταλλεύσεων. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν κατασκευαστικῶν ἔργων ἀνήκουν τὰ ξενοδοχεῖα καὶ λοιπὰ συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως τουριστῶν, τὰ μέσα διακινήσεως καὶ ὑποδοχῆς τῶν τουριστῶν (ὁδοί, λιμένες, σταθμοί, ἀεροδρόμια), αἱ λουτρικαὶ ἐγκαταστάσεις, τὰ τουριστικὰ περίπτερα, ὡς καὶ λοιπαὶ τουριστικαὶ ἐγκαταστάσεις. Αἱ ἀσχολούμεναι μὲ τὰ ἔργα αὐτὰ οἰκοδομικαὶ ἐπιχειρήσεις, τόσον τοῦ ἰδιωτικοῦ ὅσον καὶ τοῦ δημοσίου τομέως, συνιστοῦν ὡς οἰκονομικαὶ ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν ἐκμεταλλεύσεις σημαντικὰς παραγωγικὰς μονάδας, τῶν ὁποίων ἡ συμβολὴ εἰς τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐθνικοῦ πλοῦτου εἶναι ἀναμφισβήτητος.

3. Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων ἐντάσεως τῆς ἐπιχειρηματικῆς ἐν γένει δραστηριότητος

Ὁ τρίτος τομεὺς τῆς ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν ἀπασχολήσεως ἐπὶ τοῦ ὁποίου ὁ τουρισμὸς προκαλεῖ ἐπιπτώσεις καλύπτει τὰς δραστηριότητας προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν τῆς τριτογενοῦς παραγωγικῆς διαδικασίας αἱ ὁποῖαι ὑφίστανται ἀμέσως ἢ ἐμμέσως, ἐκ τῆς παρουσίας τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, πρόσθετον δραστηριοποίησιν: ἀμέσως ἐπηρεάζονται ἀπὸ τὸν τουρισμὸν αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐκμεταλλεύσεις, αἱ ἐπιχειρήσεις ἐκμεταλλεύσεως λουτρικῶν ἐγκαταστάσεων καὶ τουριστικῶν περιπτέρων, τὰ ἐστιατόρια, τὰ κέντρα διασκέδασεως καὶ ψυχαγωγίας, τὰ τουριστικὰ καὶ ταξιδιωτικὰ γραφεῖα, τὰ καταστήματα πωλήσεως τουριστικῶν εἰδῶν, ὡς καὶ αἱ πάσης φύσεως ἐπιχειρήσεις προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς τουρίστας· ἐμμέσως, ὅλα τὰ μεταπρατικὰ

ἐπαγγέλματα, ὡς καὶ αἱ πάσης φύσεως ἐμπορικαὶ ἐπιχειρήσεις.

Ἡ δραστηριοποίησις αὐτὴ θὰ ἦτο ἐντονωτέρα, ἰδιαιτέρως διὰ τὰ ἐμπορικὰ καταστήματα, ἐὰν παρέιχοντο εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας τῆς Χώρας μας ὠρισμένα κίνητρα διὰ τὴν πραγματοποίησιν ὑπ' αὐτῶν ἠύξημένων ἀγορῶν ἀπὸ τὰ ἐλληνικὰ ἐμπορικὰ καταστήματα. Τοιαῦτα κίνητρα θὰ ἦσαν, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ παροχὴ ὠρισμένων φορολογικῶν ἀπαλλαγῶν, ὡς ἐπραζαν ἀνεπτυγμένοι χῶραι, ὅπως ἡ Ἀγγλία καὶ ἡ Γαλλία. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἔχωμεν αὐξοῦσαν ἄνοδον τῶν πωλήσεων πρὸς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας, αἱ ὁποῖαι λόγῳ τοῦ προορισμοῦ των (ἐξωτερικόν) καὶ τῶν μέσων πληρωμῆς των (συνάλλαγμα) ἔχουν τὰ τυπικὰ γνωρίσματα μιᾶς πράξεως ἐξαγωγῆς, διὰ τοῦτο καὶ αἱ συναλλαγαὶ τοῦ τύπου αὐτοῦ φέρουν τὸν γενικὸν χαρακτηρισμὸν «ἀόρατοι ἐξαγωγαί». Τοιαῦται πωλήσεις πραγματοποιοῦνται σήμερον, εἰς περιωρισμένα εἶδη, ὅπως εἶναι τὰ γουναρικά, οἱ τάπητες, τὰ ἔτοιμα ἐνδύματα, τὰ ὑποδήματα ἐκ δέρματος, τὰ εἶδη ταξιδίου κλπ., τῶν ὁποίων ὅμως ἡ ἀξία κρίνεται σημαντικὴ. Δέον νὰ σημειωθῇ ὅτι μόνον εἰς τὴν Ρόδον ὑπολογίζεται ὅτι κατὰ τὸ 1963 αἱ πωλήσεις γουναρικῶν πρὸς τοὺς ξένους τουρίστας ἐπλησίασαν τὸ ποσὸν τῶν 600.000 δολλαρίων. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς τὰς πωλήσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς δὲν περιλαμβάνονται τὰ προϊόντα τῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἄνωτέρω.

Συναφεῖς δραστηριότητες προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν αἱ ὁποῖαι ἐντατικοποιοῦνται πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος προκαλουμένης προσθέτου ἐργασίας εἶναι αἱ συγκοινωνίαι, αἱ ἐπικοινωνίαι, αἱ τράπεζαι, αἱ ἀσφαλιστικαὶ ἐπιχειρήσεις κλπ., ἡ συμβολὴ τῶν ὁποίων εἶναι σημαντικὴ, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ἱκανοποιήσεως βασικῶν ἀναγκῶν τοῦ τουρισμοῦ ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως δημιουργίας ὑπὸ τῶν ἐν λόγῳ δραστηριοτήτων ἠύξημένου εἰσοδήματος, μὲ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος γενικώτερον.

Τέλος, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν δραστηριοτήτων προσφο-
ρᾶς ὑπηρεσιῶν ἐπηρεαζομένων ὑπὸ τοῦ τουρισμοῦ ἀνήκουν
καὶ ὠρισμένα ἐλευθέρια ἐπαγγέλματα, τὰ ὅποια συμμετέχουν
ἀμέσως ἢ ἐμμέσως εἰς τμῆμα τοῦ ὅλου τῶν προσφερομένων
πρὸς τὸν τουρισμὸν ὑπηρεσιῶν. Τοιαῦτα ἐπαγγέλματα εἶναι
οἱ ξεναγοί, οἱ διερμηνεῖς, οἱ διακοσμηταί, οἱ ζωγράφοι, οἱ δια-
φημισταί, οἱ ἐκδόται, οἱ συγγραφεῖς καὶ δημοσιογράφοι του-
ρισμοῦ, οἱ καθηγηταὶ ξένων γλωσσῶν, οἱ ἀρχιτέκτονες, οἱ πο-
λιτικοὶ μηχανικοὶ, οἱ ἱατροί, οἱ δικηγόροι κλπ. Ὁ προσδιο-
ρισμὸς τῶν εἰσοδημάτων τῶν ἐν λόγῳ ἐπαγγελματιῶν, ὡς καὶ
γενικώτερον ὅλων ἐκείνων τῶν δραστηριοτήτων τῆς τριτο-
γενοῦς παραγωγικῆς διαδικασίας, διὰ τὰς προσφερομένας ὑπ’
αὐτῶν ὑπηρεσίας, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὀδηγήσῃ εἰς θετικά
συμπεράσματα, διὰ τὸν ἀπλούστατον λόγον ὅτι τὰ εἰσοδήμα-
τα αὐτῶν ἀντιπροσωπεύουν καὶ ἀμοιβὰς διὰ μὴ τουριστικὰς
ὑπηρεσίας, ὁ διαχωρισμὸς τῶν ὁποίων εἶναι ἀνέφικτος.

ΙΕ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ

Ὡς εἰσοδήματα προερχόμενα ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος χαρακτηρίζονται αἱ ἀμοιβαὶ τὰς ὁποίας λαμβάνουν οἱ ἐξυπηρετοῦντες τὸν τουρισμὸν. Ταῦτα, ἀναλόγως τῆς προελεύσεώς των, προκαλοῦν ὠρισμένας ἐπιπτώσεις εἰς τὴν οἰκονομίαν. Οὕτω, τὰ προερχόμενα ἐξ ἀλλοδαπῶν τουριστῶν, ἐφ' ὅσον ἐμφανίζονται ὑπὸ μορφήν εἰσροῆς συναλλάγματος, αὐξάνουν τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα, τὰ προερχόμενα δὲ ἐξ ἡμεδαπῶν διευκολύνουν τὴν ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου εὐρυτέραν κυκλοφορίαν τοῦ χρήματος. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, ὁ τουρισμὸς ἐνεργεῖ ὡς παράγων δημιουργίας εἰσοδημάτων, εἰς τὴν δευτέραν δὲ ὡς παράγων ἀνακατανομῆς αὐτῶν μεταξύ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῆς Χώρας. Ὡσαύτως, τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἰσοδήματα, ἐξεταζόμενα καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῆς οἰκονομικῆς θέσεως τῶν προσώπων πρὸς τὰ ὁποῖα τελικῶς κατευθύνονται, ἐμφανίζονται ἐπιτελοῦντα καὶ κοινωνικὴν ἀποστολὴν διὰ τῆς διοχετεύσεώς των εἰς εὐρύτατον κύκλον προσώπων, ἀνηκόντων εἰς ὅλας τὰς τάξεις.

1. Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων δημιουργίας εἰσοδημάτων

Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων δημιουργίας εἰσοδημάτων, μὲ ἀύζητικὰς ἐπιπτώσεις ἐπὶ τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος, ἐκδηλοῦται εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, ἀντιπροσωπεύει δὲ τὸ σύνολον τῶν δαπανῶν τὰς ὁποίας πραγματοποιοῦν ἐνταῦθα οἱ ξένοι τουρίσται διὰ τὴν ἱκανοποίησιν τῶν πάσης φύσεως ἀναγκῶν των. Διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τῶν ἐν λόγῳ δαπανῶν, ἢ ἄλλως πως τῶν ἀμοιβῶν τῶν φορέων τῆς ἐλληνικῆς τουριστικῆς δραστηριότητος διὰ τὰ πρὸς τοὺς ξένους τουρίστας

προσφερόμενα ἀγαθὰ καὶ ὑπηρεσίας, δηλαδὴ ἐπὶ τὸ ἀπλούστερον διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τοῦ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ κτωμένου εἰσοδήματος, δὲν ἔχομεν παρὰ νὰ προσδιορίσωμεν τὸ ὕψος τῶν ὑπὸ τῶν ξένων τουριστῶν πραγματοποιουμένων εἰς τὴν Χώραν μας συναλλαγματικῶν δαπανῶν κατὰ τὴν διάρκειαν ἑνὸς ἔτους, ὅποτε αὐτομάτως μᾶς δίδεται τὸ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ εἰσόδημα.

Αἱ δαπάναι τῶν ξένων τουριστῶν θὰ ἰσοῦντο πρὸς τὸ σύνολον τοῦ εἰσρέοντος ἐτησίως τουριστικοῦ συναλλάγματος, ἐὰν αὐτό, ὡς ἐμφανίζεται ἐπίσημως, ἀντεπροσώπευε τὰς πραγματικὰς ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἰσροὰς συναλλάγματος. Εἶναι ὅμως γνωστὸν ὅτι ἡ ἐπίσημως τηρουμένη στατιστικὴ τουριστικοῦ συναλλάγματος δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβῃ ὅλας τὰς εἰσροὰς, διὰ τοὺς ἐξῆς συγκεκριμένους λόγους: Διότι, ἐν πρώτοις, ὁ χαρακτηρισμὸς ὡς τουριστικοῦ τοῦ προσκομιζομένου πρὸς ἐξαργύρωσιν συναλλάγματος γίνεται κατ' ἐλευθέραν κρίσιν τοῦ ἐξαργυρώνοντος αὐτὸ τραπεζικοῦ ὑπαλλήλου. Ἐκ τῶν ξένων τουριστῶν, ἐπίσης, πολλοὶ κομίζουσι μεθ' ἑαυτῶν κατὰ τὴν εἰσοδὸν τῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ δραχμὰς, τὰς ὁποίας δὲν παρακολουθεῖ ἡ στατιστικὴ· πλὴν ὅμως αὗται, ἀγορασθεῖσαι διὰ τοῦ ἐθνικοῦ νομίσματος τῶν χωρῶν προελεύσεως τῶν ἐπισκεπτῶν μας, ἀσφαλῶς ἀντιπροσωπεύουσι συνάλλαγμα. Ἀκόμη, σημαντικαὶ συναλλαγματικαὶ δαπάναι ξένων ἀποστολῶν, μονίμων ἢ περιοδικῶν, περιέχουσι καὶ συνάλλαγμα διατιθέμενον διὰ τουριστικὸς ἀποκλειστικῶς σκοπός, ἐνῶ εἰς τὴν στατιστικὴν παρακολουθεῖται εἰς εἰδικὸν κονδύλιον. Τέλος, ἀξιόλογα ἐμβάσματα εἰς συνάλλαγμα ὑπὸ τουριστῶν πρὸς ἐξόφλησιν ἀγορασθέντων προϊόντων ἐπὶ πιστώσει κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐνταῦθα παραμονῆς τῶν φέρονται εἰς πίστωσιν τοῦ ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου, ἐνῶ θὰ ἔπρεπε νὰ θεωρηθοῦν ὡς τουριστικὰ καὶ νὰ καταχωρηθοῦν εἰς τὴν κατηγορίαν τοῦ τουριστικοῦ συναλλάγματος.

Ἐάν, ἐπομένως, ἐκτιμήσωμεν τὰς ἀνωτέρω διαφυγὰς καὶ ἐν συνεχείᾳ τὰς προσθέσωμεν εἰς τὰ ὑπὸ τῆς στατιστικῆς τηρούμενα ἐπίσημα στοιχεῖα, ἔχομεν τὸ ὕψος τῶν ὑπὸ τῶν ξένων τουριστῶν πραγματοποιουμένων δαπανῶν. Αἱ δαπάναι αὐταὶ διὰ τὸ ἔτος 1963 ὑπολογίζεται ὅτι ἔχουν πλησιάσει τὰ 105 ἑκατ. δολλαρίων, ἐκ τῶν ὁποίων τὰ 95,4 ἑκατ. ἀντιπροσωπεύουν τὰς ἐπισήμως ἐμφανιζομένας εἰσροὰς τουριστικοῦ συναλλάγματος καὶ τὰ ὑπόλοιπα 10 ἑκατ. τὰς διαφυγὰς τοῦ αὐτοῦ συναλλάγματος, τὸ ὕψος τῶν ὁποίων καθωρίσθη κατ' ἐκτίμησιν, βάσει τῶν μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων. Ἐν συμπεράσματι, ἐπομένως, διαπιστοῦται ὅτι τὸ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ κτηθὲν κατὰ τὸ 1963 ἐθνικὸν εἰσόδημα διεμορφώθη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 3,15 δισεκατομμυρίων δραχμῶν.

Τὸ τουριστικὸν εἰσόδημα θὰ περιορίζετο εἰς τὸ ἀνωτέρω ποσόν, ἐάν ἢ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγή ἕτεрмаτίζετο εἰς αὐτὴν τὴν πρώτην φάσιν. Εἶναι ὅμως βέβαιον ὅτι αἱ συνέπειαι ἐκ τῆς πραγματοποιήσεως τῆς συναλλαγῆς αὐτῆς δὲν τερματίζονται εἰς τὴν φάσιν τῆς πρώτης δαπάνης, δεδομένου ὅτι τὸ καταβληθὲν διὰ πρώτην φορὰν ὑπὸ τοῦ ξένου τουρίστα τίμημα μιᾶς τοιαύτης συναλλαγῆς προκαλεῖ ἐν συνεχείᾳ πολλαπλασιαστικὰς ἐπιδράσεις διὰ τῆς κυκλοφορίας εἰς εὐρύτερον κύκλον συναλλασσομένων.

Ἐχει ὑπολογισθῆ,¹ συμφώνως πρὸς τὰ συμπεράσματα τοῦ ἀμερικανικοῦ Οἴκου Checchi and Company, ὅτι τὸ ὑπὸ τῶν τουριστῶν δαπανώμενον χρῆμα δημιουργεῖ ἐντὸς ἐνὸς ἔτους εἰσοδήματα πολλαπλάσια τῆς ἀρχικῆς δαπάνης κατὰ 3,2 φορές,

1. Μὲ τὴν ιδέαν τοῦ τουριστικοῦ πολλαπλασιαστοῦ ἔχουν ἀσχοληθῆ πολλοί, οἱ ὁποῖοι μάλιστα προέβησαν καὶ εἰς πολυαριθμοὺς ἐκτιμήσεις διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν τουριστικῶν δαπανῶν. Μνημονεύομεν κατωτέρω τὰς σπουδαιότερας ἐργασίας, αἱ ὁποῖαι παρέχουν χρήσιμους πληροφορίες ἐπὶ τῶν μεθόδων ἐξευρέσεως τοῦ τουριστικοῦ πολλαπλασιαστοῦ: U. S. Department of Commerce, *The Future of Tourism in the Pacific and Far East*, Οὐάσιγκτων 1961. Hawai Visitors Bureau, *The Impact of Visitors Dollars in Hawaii*, Χαβάι 1953. L. C. Copeland, *Tourists and the Travel Serving Business in Tennessee 1948-1959*, Τέννεσσυ 1960.

Π Ι Ν Α Κ Η 36

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΝ ΕΙΣΟΔΗΜΑ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΤΑ ΤΩΝ ΠΟΛΛΑΠΛΑΣΙΑΣΤΙΚΩΝ
ΕΠΙΔΡΑΣΕΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1954-1963

(Εἰς χιλιάδας δολλαρίων)

Ἔτη	Τουριστικὸν συνάλλαγμα (1)	Συντελεστὴς πολ/στικότητος (2)	Τουριστικὸν εἰσόδημα (1)×(2)
1954	25.325	3,2	81.040
1955	29.125	3,2	93.200
1956	31.218	3,2	99.898
1957	41.474	3,2	132.717
1958	36.195	3,2	115.824
1959	41.667	3,2	133.334
1960	49.260	3,2	157.632
1961	62.469	3,2	199.900
1962	75.986	3,2	243.155
1963	95.413	3,2	305.321

Πηγή: ΕΣΥΕ

ἐφ' ὅσον πρόκειται διὰ χώρας εὐρισκομένης εἰς τὸ ἐπίπεδον ἀναπτύξεως τῆς Ἑλλάδος. Μὲ βάσιν τὸν συντελεστὴν αὐτόν, τὸ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ δημιουργηθὲν τελικῶς ἔθνικόν εἰσόδημα ὑπολογίζεται ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸν Πίνακα 36.

Ἐὰν τὰ ἀνωτέρω ποσὰ συσχετισθοῦν πρὸς τὰ ἀντίστοιχα μεγέθη τοῦ εἰς τρεχούσας τιμὰς ἀκαθάριστου ἔθνικοῦ εἰσοδήματος, τὸ τελικὸν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ εἰσόδημα ἐκυμάνθη κατὰ τὴν ἐν λόγῳ δεκαετίαν μεταξύ 5%-8%, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον εἶναι λίαν ἀξιόλογον.¹

2. Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων ἀνακατανομῆς εἰσοδημάτων

Ἐτέρα εὐεργετικὴ ἐπίπτωσης τὴν ὁποίαν ὁ τουρισμὸς προκαλεῖ εἰς τὴν οἰκονομίαν ἀποτελεῖ ἡ ὑπ' αὐτοῦ παρεχομένη διευκολύνσεις διὰ τὴν εὐρυτέραν κυκλοφορίαν τοῦ χρήματος ἐντὸς

1. Ε. Ρουκουνάκη, «Τί σημαίνει διὰ τὴν ἔθνικὴν οἰκονομίαν ἡ τουριστικὴ βιομηχανία», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 555(15).

τοῦ ἐθνικοῦ χώρου, τὸ ὁποῖον οὕτω κατευθύνεται πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς οἰκονομίας τῆς περιοχῆς ἐκείνης ἢ ὁποῖα ἐμφανίζεται ἔχουσα τουριστικά ἐνδιαφέροντα. Ἡ διευκόλυνσις τῆς εὐρύτερας κυκλοφορίας τοῦ χρήματος, ἢ ὁποῖα συνιστᾷ λειτουργίαν ἀνακατανομῆς τῶν εἰσοδημάτων, ἐκδηλοῦται εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος, ὡς εἶναι γνωστόν, ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως τὸν φορέα μετατοπίσεως εἰσοδημάτων ἀπὸ τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα, τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν κατὰ κανόνα τὰς πηγὰς προελεύσεως τῶν ρευμάτων τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Ὑπὸ τὴν ἔννοιαν αὐτὴν, ὁ ἐσωτερικὸς τουρισμὸς συμβάλλει εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν σπουδαίας σημασίας οἰκονομικοκοινωνικῶν σκοπῶν, διότι διὰ τῆς μετατοπίσεως τῶν εἰσοδημάτων ἀμβλύνει τὰς ὑφισταμένας χωροταξικὰς εἰσοδηματικὰς ἀνισότητας ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου καὶ διὰ τῆς συντελουμένης οὕτω οἰκονομικῆς ἐνισχύσεως τῶν τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων ἀκριτικῶν καὶ νησιωτικῶν περιοχῶν δημιουργεῖ προϋποθέσεις συγκρατήσεως τοῦ πληθυσμοῦ των. Ὁμιλοῦμεν περὶ ἀμβλύνσεως, διότι ὁποιαδήποτε μέσα καὶ ἂν χρησιμοποιηθοῦν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ ἐξίσωσις τῶν εἰσοδημάτων εἰς τὸν ἐθνικὸν ἄνθρωπον. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρεται ἡ περίπτωση τῆς Σοβιετικῆς Ἐνώσεως, ἢ ὁποῖα, ὑπὸ καθεστῶς διευθυνομένης οἰκονομίας, δὲν ἠδυνήθη νὰ περιορίσῃ τὰς εἰσοδηματικὰς ἀνισότητας, ἀφοῦ τὸ 84% τῆς παραγωγῆς τῆς προέρχεται ἀπὸ τὸ 14% τοῦ ἐθνικοῦ τῆς χώρας.¹

Δοθέντων τῶν εὐεργετικῶν ἐπιπτώσεων ἐκ τῶν τοιούτων εἰσοδηματικῶν μετατοπίσεων, δὲν μένει παρὰ ὁ καθορισμὸς καὶ τοῦ ὄγκου τῶν μετακινουμένων εἰσοδημάτων, διὰ τὴν συναγωγὴν συμπερασμάτων περὶ τοῦ μεγέθους τῆς συμβολῆς τῆς τουριστικῆς ἐν γένει δραστηριότητος διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς ἐπαρχίας. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὁ ὑπολογισμὸς τοῦ

1. F. Vito, «I fondamenti della politica di sviluppo economico regionale», εἰς *Lo sviluppo economico regionale*, Μιλάνον 1961, σσ. 32-33.

ύψους τῶν συνεπειᾶν τοῦ τουρισμοῦ μετακινουμένων εἰσοδημάτων, ἐλλείψει ἐπισήμων μετρήσεων, θὰ ἐπιχειρηθῆ βάσει γενικῶν παρατηρήσεων, καὶ ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει μετ' ἐπιφυλάξεως νὰ ἐκτιμηθῆ τὸ ἀποτέλεσμά του. Ὡς ἀνεφέρθη καὶ εἰς προηγούμενον κεφάλαιον, ὁ ἀριθμὸς τῶν μετακινήθεντων ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ἀτόμων διὰ τουρισμὸν γενικώτερον (καὶ εἰς αὐτὸν περιλαμβάνονται καὶ οἱ πελάται τῶν τουριστικῆς σημασίας ὑδροθεραπευτηρίων, καθὼς καὶ οἱ ἐπισκέπται τῆς Διεθνoῦς Ἐκθέσεως Θεσσαλονίκης) ὑπελογίσθη διὰ τὸ 1963 εἰς 2.000.000, οἱ ὅποιοι μὲ μέσην κατὰ κεφαλὴν δαπάνην 1.300 δραχμῶν φέρονται πραγματοποιήσαντες διὰ τὴν ὥς ἄνω αἰτίαν δαπάναν τῆς τάξεως τῶν 2,6 δισεκατομμυρίων δραχμῶν. Ἐὰν τώρα εἰς τὸ ποσὸν αὐτὸ προστεθοῦν καὶ 160 ἑκατ. δραχμῶν, ὅσας ὑπολογίζεται ὅτι δαπανοῦν οἱ συμμετέχοντες εἰς τὸν ὀργανωμένον ἐκδρομικὸν τουρισμὸν, ὡς καὶ οἱ μετακινούμενοι διὰ λόγους συνδυαζομένους μὲ τουρισμὸν, τότε καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸ 1963 ἡ συνολικὴ δαπάνη δι' ἐσωτερικὸν τουρισμὸν, καὶ συνεπῶς τὸ ἀνακατανεμηθὲν εἰσόδημα μεταξὺ τῶν τόπων προελεύσεως καὶ προορισμοῦ τῶν ἡμεδαπῶν τουριστικῶν ρευμάτων (μεγάλᾳ ἀστικᾷ κέντρα-ἐπαρχιακαὶ περιοχαὶ) ἀνῆλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 2,76 δισεκατ. δραχμῶν. Γεγονὸς παραμένει, πάντως, ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις, ἤτοι τὸσον εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κτωμένων εἰσοδημάτων, ὅσον καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ τοιούτων, ἐφ' ὅσον τὸ συγκροτούμενον τουριστικὸν εἰσόδημα ἀποτελεῖ εἰσροὴν χρηματος ἐντὸς ἐνὸς χώρου ἔναντι παροχῆς ὑπηρεσιῶν, συντελεῖ ὀπωσδήποτε εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ τοπικοῦ εἰσοδήματος τοῦ χώρου αὐτοῦ. Τοιαύτη εἶναι ἡ σημασία τοῦ τουριστικοῦ εἰσοδήματος δι' ὠρισμένας περιοχάς, ὥστε ἡ ὅλη οἰκονομικὴ τῶν ὑπόστασις νὰ στηρίζεται ἐπὶ τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος. Σημειοῦμεν ἐνδεικτικῶς ἐνταῦθα τὴν περίπτωσιν τῆς Ρόδου, τῆς

ὁποίας τὸ εἰσόδημα κατὰ ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 40% προέρχεται ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος.

Τὸ τουριστικὸν εἰσόδημα, καὶ πέραν τῆς ποσοτικῆς συμβολῆς του εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ συνολικοῦ τοπικοῦ εἰσοδήματος, ἐξεταζόμενον ἀπὸ πλευρᾶς εἰσοδηματικῶν τάξεων πρὸς τὰς ὁποίας κατευθύνεται, ἐπιτελεῖ ἐπίσης κοινωνικῆς σκοπιμότητος λειτουργίαν, πηγάζουσαν ἐκ τῆς ιδιότητος τὴν ὁποίαν ἔχει νὰ κατανέμεται μεταξὺ εὐρυτάτου κύκλου προσώπων, ἐν ἀντιθέσει πρὸς ἄλλα εἰσοδήματα, ὅπως εἶναι τὸ ἐξ οἰκοδομῶν, τὸ ἐξ ἐμπορικῶν ἐπιχειρήσεων κλπ., τὰ ὁποῖα περιέρονται σχεδὸν ἀποκλειστικῶς εἰς ὑψηλῆς εἰσοδηματικῆς τάξεως πρόσωπα.¹ Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει καὶ ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῆς συνθέσεως τῶν πραγματοποιουμένων ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ὑπὸ τοῦ συνόλου τῶν τουριστῶν, ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, δαπανῶν, αἱ ὁποῖαι, ὡς εἶναι γνωστὸν, συνιστοῦν τὰς ἀμοιβὰς τῶν φορέων τῆς τουριστικῆς διαδικασίας, δηλαδὴ τὸ τουριστικὸν εἰσόδημα. Μὲ βάσιν τὰς δαπάνας αὐτάς, τὸ ὕψος τῶν ὁποίων ἔχει ὑπολογισθῆ ἄνωτέρω εἰς 5,91 δισεκατ. δραχμῶν (ἦτοι 3,15 δισεκατ. ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ 2,76 δισεκατ. ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ), τὰς σχετικὰς μὲ τὴν σύνθεσιν τῆς μέσης κατὰ κεφαλὴν πραγματικῆς δαπάνης τῶν ἐν Ἑλλάδι ἀλλοδαπῶν τουριστῶν ἐκτιμήσεις τοῦ EOT,² ὡς καὶ τὰς προσωπικὰς μας παρατηρήσεις ἐπὶ τῆς συνθέσεως τῶν δαπανῶν τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Ρόδου, δυνάμεθα μετ' ἐπιφυλάξεως—διότι καὶ ἐπὶ τοῦ τομέως αὐτοῦ δὲν ὑπάρχουν ἠλεγμένα στατιστικὰ δεδομένα—νὰ προσδιορίσωμεν κατὰ προσέγγισιν, ὡς ἀναγράφεται εἰς τὸν Πίνακα 37, τὸ κτηθὲν ἐκ τῆς ἑλληνικῆς τουριστικῆς δραστηριότητος εἰσόδημα.

Ἀναλύοντες τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος, καταλήγομεν εἰς τὰ

1. Μιλτ. Λογοθέτη, Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου, Ἀθήναι 1961, σ. 20.

2. Π. Φλώρου, «Ἡ ζήτησις τῶν προϊόντων τῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας», Δελτίον EBE Θεσσαλονίκης, τεύχος 5-6/1963, σ. 178.

Π Ι Ν Α Ξ 37

ΔΙΑΦΘΡΩΣΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΑΠΑΝΩΝ ΕΤΟΥΣ 1963 ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ
ΠΑΡΕΧΟΜΕΝΩΝ ΥΠΗΡΕΣΙΩΝ

Είδος δαπάνης	Ποσοστὸν % ἐπὶ συνόλου	Ποσὸν εἰς χιλιάδας δραχμῶν
Διαμονή	22	1.300.200
Διατροφή	28	1.654.800
Μετακινήσεις	20	1.182.000
Ψυχαγωγία	14	827.400
Ἀγοραὶ	10	591.000
Διάφορα	6	354.600
	100	5.910.000

Πηγή: ΒΟΤ καὶ προσωπικαὶ παρατηρήσεις τοῦ συγγραφέως

ἑξῆς συμπεράσματα: Τὰ ἔσοδα ἐκ τῆς διαμονῆς καὶ τῆς διατροφῆς, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τὸ 50% τοῦ συνόλου, περιέρχονται κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος εἰς ἀνωτέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις καὶ κατὰ μικρὸν ποσοστὸν εἰς μικροεἰσοδηματίας. Τὰ ἔσοδα ἐκ τῶν μετακινήσεων, τὰ ὁποῖα ἀντιπροσωπεύουν τοὺς ὑπὸ τῶν τουριστῶν καταβαλλομένους ναύλους διὰ μετακινήσεις των ἐντὸς τῆς Χώρας διὰ παντὸς μέσου (ἀεροπλάνου, πλοίου, σιδηροδρόμου, αὐτοκινήτου) κατανέμονται ἐξ ἴσου περίπου μεταξὺ ἐπιχειρηματιῶν καὶ μικρομεσαίων εἰσοδηματιῶν. Αἱ αὐταὶ ἀναλογίαι ἰσχύουν καὶ ἐπὶ τῶν ἐκ τῆς ψυχαγωγίας ἐσόδων. Διαφοροποιήσεις ἐμφανίζονται τὰ ἔσοδα ἐξ ἀγορῶν, διότι ἀντιπροσωπεύουν κυρίως προϊόντα τῆς καλλιτεχνικῆς βιοτεχνίας, τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ κόστους τῶν ὁποίων καλύπτει ἡ χειρωνακτικὴ ἐργασία. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸ 1/3 περίπου ἐκ τῶν ἐσόδων αὐτῶν περιέρχεται εἰς ἐπιχειρηματίας μεσαίας εἰσοδηματικῆς τάξεως καὶ τὰ ὑπόλοιπα 2/3 εἰς μικροβιοτέχνους καὶ ἐργατοτεχνίτας. Τὴν αὐτὴν διάρθρωσιν παρουσιάζει καὶ ἡ τελευταία κατηγορία τῶν ἐσόδων ἐκ διαφόρων μὴ ὑπαγομένων εἰς ἄλλην κατηγορίαν τουριστικῶν δαπανῶν.

Ἐκ τῆς ὡς ἄνω ἀναλύσεως προκύπτει ὅτι τὸ 75% περίπου

τοῦ τουριστικοῦ εἰσοδήματος τῆς Χώρας περιέρχεται κυρίως εἰς ἀνωτέρας εἰσοδηματικὰς μονάδας, ἐνῶ τὸ 25% περίπου εἰς κατωτέρας. Ἐὰν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ 75% τοῦτο δὲν διοχετεύεται εἰς μεγάλους εἰσοδηματίας, ἀλλὰ, ὡς ἐκ τῆς συνθέσεώς του καὶ τῆς διαρθρώσεως τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ τῶν ἐμπορικῶν ἐν γένει ἐπιχειρήσεων, εἰς διαφόρων μεγεθῶν οἰκονομικὰς μονάδας καὶ εἰς μεσαίας τάξεως εἰσοδηματίας, τότε εἶναι ἀκριβέστερον νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι τὸ εἰς τὸν ἑλληνικὸν χῶρον διαμορφούμενον εἰσόδημα ἐκ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος περιέρχεται κατὰ 75% εἰς ἀνωτέρας καὶ μεσαίας εἰσοδηματικὰς τάξεις καὶ κατὰ 25% εἰς ἀσθενεστέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις.

ΙΣ΄ Η ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΕΦΕΣΙΣ

Προσδιοριστικόν, ἐπὶ πλέον, παράγοντα τῆς σπουδαιότητος τοῦ τουρισμοῦ ὡς παραγωγικῆς δραστηριότητος ἀποτελεῖ ἡ ἐκδηλουμένη πρὸς αὐτὸν ἐπενδυτικὴ ἐφεσις τόσο τοῦ Δημοσίου ὅσον καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρηματικῆς πρωτοβουλίας. Πέραν τῆς ἐπενδυτικῆς αὐτῆς ἐφέσεως, ἡ ὁποία προσδιορίζεται ποσοτικῶς διὰ τοῦ ὄγκου τῶν πραγματοποιουμένων εἰς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεων, ἡ κατ' ἕκτασιν κατανομὴ αὐτῶν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καθορίζει καὶ τὴν ἀκολουθουμένην πολιτικὴν τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ χωροταξικὴ κατανομὴ τῶν ἐπενδύσεων εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τῶν δημοσίων κατευθύνεται ἀμέσως ὑπὸ τοῦ Κράτους, εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τῶν ἰδιωτικῶν πάλιν ὑπὸ τοῦ Κράτους, ἐμμέσως ὅμως, διὰ τῆς θεσπίσεως διαφόρων φορολογικῶν κινήτρων (ἠϋξημένα ποσοστὰ ἀποσβέσεων, ἀτελῆς εἰσαγωγὴ ξενοδοχειακοῦ ἐξοπλισμοῦ, ἀναγνώρισις ἀνωτέρων τιμῶν προσφερομένων ὑπηρεσιῶν κλπ.), τότε γίνεται ἀντιληπτὸν ὅτι ἡ ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κατανομὴ τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεων τελεῖ ὑπὸ τὸν ἔλεγχον τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον οὕτω ἐφαρμόζει τὴν ἐκάστοτε προσφορωτέραν πολιτικὴν τουριστικῆς ἀναπτύξεως.¹

Ἡ διὰ τῶν ἐπενδύσεων ἐφαρμοσθεῖσα παρ' ἡμῖν πολιτικὴ ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ διείπετο ὑπὸ τῆς βασικῆς ἀρχῆς συγκεντρώσεως τῆς προσφορᾶς τῶν τουριστικῶν ὑπη-

1. Διὰ τὸν ρόλον τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ, βλέπε καὶ τὰς γενομένας εἰσηγήσεις εἰς τὸ 14ον Συνέδριον τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἐμπειρογνομόνων Ἐπιστημόνων Τουρισμοῦ εἰς Ischia καὶ Amalfi τῆς Ἰταλίας, ἀπὸ 9 ἕως 14 Ὀκτωβρίου 1963, περιληφθεῖσας εἰς τὴν ἔκδοσιν τῆς AIEST, τόμος 5ος, ὑπὸ τὸν τίτλον «Tourisme et finances publiques», Βέρνη 1964.

ρессиών. Τοῦτο ἐκρίθη ἀναγκαῖον, πρὸς ἀποφυγὴν διασπορᾶς τῆς ἐπενδυτικῆς προσπάθειας, ἢ συγκέντρωσις τῆς ὁποίας ἐπεβάλλετο καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὰ διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ κεφάλαια ἦσαν περιορισμένα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἀναποτρέπτου ἀνάγκης προσαρμογῆς τῶν τουριστικῶν μας ὑπηρεσιῶν πρὸς τὰ ἐπίπεδα τοῦ διεθνοῦς συναγωνισμοῦ.

Ἡ πολιτικὴ τῆς συγκεντρώσεως ἔχει ὡς χαρακτηριστικὸν τὴν κάθετον ἀνάπτυξιν, δηλαδὴ τὴν ἐντατικὴν καὶ ὠλοκληρωμένην ἐκμετάλλευσιν ὅλων τῶν τουριστικῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας παρέχει ἡ ἐπιλεγεῖσα περιοχὴ, μὲ ἀποκλειστικὸν σκοπὸν τὴν ἀπόλυτον, εἰ δυνατόν, ἱκανοποίησιν τῆς τουριστικῆς πελατείας. Εἰς τὸ πρῶτον στάδιον τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἀσφαλῶς ἡ συγκεντρωτικὴ πολιτικὴ ἀποτελεῖ τὴν ὑγιεστέραν τακτικὴν ἱκανοποιήσεως τῶν ἠϋξημένων ἀπαιτήσεων τῆς συγχρόνου τουριστικῆς πελατείας, εἰς τὸ ἐπόμενον ὅμως στάδιον, τοῦ ὁποίου χαρακτηριστικὸν γνώρισμα εἶναι ἡ ὑψηλὴ ἀνάπτυξις—καὶ νομίζομεν ὅτι εἰς τὸ στάδιον αὐτὸ εἰσέρχεται τώρα καὶ ἡ Χώρα μας—ἀπαιτεῖται βαθμιαία χαλάρωσις τῆς συγκεντρωτικῆς τακτικῆς, μὲ τελικὸν σκοπὸν τὴν ἰσόρροπον, εἰ δυνατόν, ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ εἰς ὅλας τὰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι, βεβαίως, διαθέτουν βασικὰς τινὰς προϋποθέσεις. Διὰ τῆς συντελουμένης οὕτω τουριστικῆς ἀποκεντρώσεως ἐπιβοηθεῖται ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις καὶ ἀποσυμφορεῖται ἡ κίνησις τῶν μεγάλων τουριστικῶν κέντρων τῆς Χώρας, τὰ ὁποῖα κατὰ τὰς αἰχμὰς ἀντιμετωπίζουν σοβαρώτατα προβλήματα ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν σωρευτικῶς ἀφικνουμένων τουριστικῶν ρευμάτων.

Ἀποτέλεσμα τῆς ἐφαρμοσθείσης συγκεντρωτικῆς τουριστικῆς πολιτικῆς, τῆς ἐκμεταλλεύσεως δηλαδὴ τῶν ἀνεγνωρισμένης τουριστικῆς σημασίας περιοχῶν τῆς Χώρας, ὑπῆρξεν ἡ ἀπόλυτος ἀξιοποίησις τῆς Ρόδου, τῆς Κερκύρας, τῶν Δελφῶν, τῆς Ὀλυμπίας κλπ., μὲ συνέπειαν τὴν ταχύτεραν ἀπόδο-

σιν τῶν πρὸς τὰς περιοχὰς αὐτὰς γενομένων ἐπενδύσεων καὶ τὴν δημιουργίαν τοῦ καταλλήλου κλίματος διὰ τὴν ἐπέκτασιν τόσον τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως ὅσον καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως καὶ πρὸς ἄλλας περιοχὰς.

Εἰς τὰς δημοσίας ἐπενδύσεις περιλαμβάνονται τόσον αἱ ἀμέσως ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ πραγματοποιούμεναι (προϋπολογισμὸς δημοσίων ἐπενδύσεων), ὅσον καὶ αἱ ὑπὸ ἐτέρων δημοσίου χαρακτῆρος ὀργανισμῶν παραλλήλως συντελούμεναι (ΟΧΟΑ, Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων, Ταχυδρομικὸν Ταμιευτήριον, Ἐθνικὸν Ἰδρυμα, Ὀργανισμὸς Τουριστικῆς Πίστεως, Νομαρχιακὰ Ταμεῖα, Δήμοι καὶ Κοινότητες κλπ.). Αἱ πρῶται ἐξ αὐτῶν χαρακτηρίζονται ὡς κρατικαὶ ἐπενδύσεις, αἱ δὲ δευτέραι ὡς παράλληλοι ἐπενδύσεις. Παραπλήσια πρὸς τὰς παραλλήλους ἐπενδύσεις τοῦ δημοσίου τομέως εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν τραπεζῶν χορηγούμεναι πρὸς τὸν τουρισμὸν μακροπρόθεσμοι τραπεζικαὶ πιστώσεις, δοθέντος ὅτι αὗται τελοῦν ὑπὸ κρατικὸν ἔλεγχον, ἐκδηλούμενον διὰ τῶν ἐκάστοτε λαμβανομένων πιστοδοτικῶν μέτρων ὑπὸ τῆς Νομισματικῆς Ἐπιτροπῆς. Εἰς τὰς ἐπενδύσεις, ἐξ ἄλλου, τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως ἀνήκουν αἱ ὑπὸ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας πραγματοποιούμεναι τοποθετήσεις εἰς τουριστικὰ ἔργα γενικώτερον, εἴτε ὡς ὀλικὴ κάλυψις τῆς δαπάνης τοῦ ἔργου, εἴτε ὡς συμμετοχὴ εἰς μέρος τῆς δαπάνης αὐτοῦ.

1. Δημόσιαι ἐπενδύσεις

Αἱ πρὸς τὸν τουρισμὸν δημόσιαι ἐπενδύσεις, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν δαπάνας κατασκευῆς ξενοδοχείων, περιπτέρων, χώρων ἀναψυχῆς, διαμορφώσεως παραλιῶν, ἀξιοποιήσεως ἀρχαιολογικῶν χώρων, δημιουργίας μουσείων καὶ γενικῶς κατασκευῆς διαφόρων ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς, ἀνῆλθον ἀπὸ 45 ἑκατ. τὸ 1956 εἰς 332 ἑκατ. τὸ 1963, ἤτοι ηὔξήθησαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν λόγῳ ὀκταετίας κατὰ 737%. Ἡ ἀπότομος αὔξη-

ΠΙΝΑΞ 38

ΔΗΜΟΣΙΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ ΚΑΙ ΤΑΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1956-1963

(Εἰς ἑκατομύρια δραχμῶν)

Ἔτος	Σύνολον	Δείκτης	Τουρισμός	Δείκτης	Συμμετοχὴ % ἐπὶ συνόλου	Συγκοινωνία ¹	Δείκτης	Συμμετοχὴ % ἐπὶ συνόλου
1956	2.125	100	45	100	2,1	336	100	15,8
1957	3.236	152	48	106	1,5	602	179	18,6
1958	4.102	193	262	582	6,4	808	240	19,7
1959	5.329	251	296	657	5,5	1.112	331	20,8
1960	6.352	299	342	760	5,4	1.692	503	26,7
1961	7.794	367	369	820	4,7	2.090	622	26,8
1962	9.056	427	706	1.568	7,8	2.157	642	23,9
1963	8.529	402	332	737	3,9	2.296	684	26,9

1. Περιλαμβάνονται ἡ ὁδοποιία, οἱ σιδηρόδρομοι, αἱ τηλεπικοινωνιαὶ κλπ.

Πηγή: Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὰ ἔτη 1960-1963

σις ἢ σημειωθείσα κατὰ τὸ 1962 ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος εἶναι συμπτωματικὴ καὶ ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὰς διενεργηθείσας κατὰ τὸ ἔτος 1962 δημοσίας δαπάνας διὰ τὸν τουρισμὸν περιλαμβάνονται καὶ αἱ διατεθεισὶ πιστώσεις διὰ τὴν ναυπήγησιν εἰς ἰταλικά ναυπηγεῖα τριῶν ἀκτοπλοϊκῶν τουριστικῶν πλοίων ἀξίας 328 ἑκατ. δολλαρίων. Πάντως ὁ ρυθμὸς ἀνάδου τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἀκολουθεῖ τὴν σημειουμένην παραλλήλως ἀύξητικὴν πορείαν τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας ξένης τουριστικῆς κινήσεως, γεγονός τὸ ὁποῖον μαρτυρεῖ ὅτι ἡ ἐπενδυτικὴ μας πρὸς τὸν τουρισμὸν πολιτικὴ ἐφαρμόζεται κατὰ τρόπον ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν. Αἱ πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεις τοῦ δημοσίου τομέως, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὀκταετίας 1956-1963, ἐκάλυψαν ἐτησίως ποσοστὸν 1,5% ἕως 7,8% ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πρὸς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας δημοσίων ἐπενδύσεων. Ἡ μικροτέρα συμμετοχὴ (1,5%) ἐσημειώθη κατὰ τὸ 1957· τοῦτο δὲ διότι ἀπὸ τοῦ ἔτους αὐτοῦ ἤρχισεν ἐκδηλούμενον ζωηρῶς τὸ ἐπενδυτικὸν ἐνδιαφέρον τοῦ Κράτους. Ἡ μεγαλύτερα τὸ 1962

(7,8%), διὰ τοὺς ἐκτεθέντας ἀνωτέρω ἐκτάκτους λόγους. Κατὰ τὰ ἐνδιάμεσα ἔτη, κατὰ τὰ ὁποῖα δὲν ἐσημειώθησαν ἔκτακτοι δαπάναι, ἡ ποσοστιαία συμμετοχὴ τῶν τουριστικῶν ἐπενδύσεων ἐπὶ τοῦ συνόλου ἐκυμάνθη ἀπὸ 4,7% ἕως 6,4%, ἤτοι κατὰ μέσον ὄρον 5,5% ἐτησίως. Ἡ συμμετοχὴ αὐτὴ κατατάσσει τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα ἀπὸ ἀπόψεως κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος ἀμέσως μετὰ τὸν ἀγροτικὸν καὶ τὸν βιομηχανικὸν τομέα, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι σημαντικὸν τμῆμα τῶν εἰς τὰς συγκοινωνίας πραγματοποιουμένων ἐπενδύσεων ἐξυπηρετεῖ καθαρῶς τουριστικὰς ἀνάγκας. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅτι βάσει τοῦ μέσου ὄρου τῆς περιόδου 1960-1963 ἡ κατανομὴ τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων κατὰ κλάδους τῆς οἰκονομίας ἐμφανίζεται εἰς ποσοστὰ ὡς ἐξῆς: Ἀγροτικὸς τομεὺς 35,6%, βιομηχανικὸς-ἐνεργειακὸς-μεταλλευτικὸς τομεὺς 26,1%, συγκοινωνιακὸς-τηλεπικοινωνιακὸς τομεὺς 26,2%, τουριστικὸς τομεὺς 5,5% καὶ λοιποὶ τομεῖς (διοικήσεις, ἐκπαίδευσις, υἰγεία-τρόφιμα κλπ.) 6,6%.¹ Ἐκ τοῦ ἐπενδυομένου εἰς τὸν συγκοινωνιακὸν καὶ τηλεπικοινωνιακὸν τομέα κεφαλαίου πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι τὸ ἡμισυ καὶ πλέον ἀφορᾷ εἰς τὴν ὁδοποιίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ βασικὴν τουριστικὴν ὑποδομὴν.

Συναφῆς πρὸς τὸν τουρισμὸν τομεὺς εἶναι καὶ ὁ συγκοινωνιακός, ἡ ἐξέλιξις τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ προσδιοριστικὸν στοιχεῖον τῆς συντελουμένης παραλλήλως τουριστικῆς ἀναπτύξεως. Οὕτω, βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 38, αἱ διενεργηθεῖσαι διὰ τὰς συγκοινωνίας—καὶ εἰς αὐτὰς περιλαμβάνονται καὶ ἡ ὁδοποιία, οἱ σιδηρόδρομοι, αἱ τηλεπικοινωνίαι κλπ.—δημόσιαι δαπάναι ἀνῆλθον ἀπὸ 336 ἑκατ. τὸ 1956 εἰς 2.296 ἑκατ. τὸ 1963, ἤτοι παρουσίασαν μεταξὺ τῶν ἐτῶν αὐτῶν αὐξήσιν 584%. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τοῦ σχετικοῦ δείκτου προκύπτει ὅτι ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν ἐπενδύσεων τοῦ τομέως αὐτοῦ ἐκινήθη

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1963*, Ἀθῆναι 1964, σελ. 126.

άνοδικως, ἐξαιρέσει τῆς παρατηρηθείσης χαλαρώσεως κατὰ τὸ ἔτος 1962. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ κυρίως εἰς τὸν λόγον ὅτι, ἐπικειμένης τῆς ἐνοποιήσεως τῶν σιδηροδρόμων καὶ ἀναδιοργανώσεως τοῦ ὅλου σιδηροδρομικοῦ δικτύου τῆς Χώρας, ἐθεωρήθη σκόπιμον ὅπως αἱ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν δημόσιαι ἐπενδύσεις μὴ ὑπερβοῦν τὰς ἀπολύτως ἀναγκαίας.¹ Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμμετοχὴν τοῦ τομέως αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν πρὸς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας πραγματοποιουμένων ἐπενδύσεων, αὕτη ἐμφανίζεται συνεχῶς διευρυνομένη, ἀφοῦ ἀπὸ 15,8% τὸ 1956 ἀνῆλθεν εἰς 26,9% τὸ 1963. Ὁ ἔντονος ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν πρὸς τὰς συγκοινωνίας καὶ τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν δημοσίων ἐπενδύσεων ἀποτελεῖ τὴν πλέον χαρακτηριστικὴν ἀπόδειξιν τοῦ ὑπὲρ τοῦ τουριστικοῦ τομέως ἐκδηλουμένου κρατικοῦ ἐνδιαφέροντος. Πρόσθετον ἀπόδειξιν αὐτοῦ ἀποτελεῖ καὶ τὸ γεγονός ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπὸ ἐξέτασιν ὀκταετίας (1956-1963), ἐνῶ αἱ πρὸς τὸν τουρισμὸν καὶ τὰς συγκοινωνίας δημόσιαι ἐπενδύσεις ἠύξθησαν κατὰ 637% καὶ 584% ἀντιστοίχως, αἱ πρὸς ὅλους τοὺς κλάδους τῆς οἰκονομίας συνολικαὶ τοιαῦται ἠύξθησαν μόλις κατὰ 302%.

α) Κρατικαὶ ἐπενδύσεις. Αἱ πρὸς τὸν τουρισμὸν κρατικαὶ ἐπενδύσεις σκοπὸν ἔχουν, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τῆς δημοσιευομένης κατωτέρω διαρθρώσεως των, νὰ δημιουργήσουν τὰ ἀπαραίτητα ἔργα τουριστικῆς ὑποδομῆς, ὡς ἐπίσης καὶ τοὺς ἀναγκαίους χώρους διαμονῆς καὶ ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν, εἰς περιοχὰς ὅπου ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, κινουμένη ἀπὸ κερδοσκοπικὰ ἐλατήρια, διστάζει νὰ προβῇ εἰς τὴν ἴδρυσιν ἀναλόγων ἐκμεταλλεύσεων. Ἀπόδειξιν τῆς ἰδιωτικῆς αὐτῆς διστακτικότητος ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ἄνευ τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως θὰ ἔμεναν ἀνεκμετάλλευτοι περιοχαὶ μὲ ἀξιολόγους προϋποθέσεις τουριστικῆς προβολῆς καὶ ἐπὶ πλέον δὲν θὰ ἐδη-

1. Ἴονικὴ καὶ Λαϊκὴ Τράπεζα Ἑλλάδος, "Ἐκθεσις τοῦ Προέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1962, σ. 37.

Π Ι Ν Α Κ Σ 39

ΚΡΑΤΙΚΑΙ ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΕΙΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΕΡΓΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1951-1963

(Είς χιλιάδας δραχμῶν)

Έτος	Ξενοδοχεία ¹	Περίπτερα	Χῶροι ἀναψυχῆς	Ὀδοί	Υποδομὴ	Γενικά ἐξοδα	Σύνολον	Δείκτης
1951/55	47.468	7.545	—	17.595	6.840	3.820	83.268	—
1956	13.150	1.203	—	11.813	1.235	—	27.401	100
1957	22.866	2.910	1.075	9.400	6.025	2.800	45.076	166
1958	43.790	4.250	200	14.474	115.453	14.777	192.944	711
1959	109.823	9.581	11.300	5.347	59.984	19.062	215.097	796
1960	113.243	11.759	20.167	5.608	33.600	49.000	233.377	864
1961	106.827	6.900	23.800	3.000	48.051	81.422	270.000	1.000
1962	82.958	6.150	20.500	1.500	40.292	79.100	230.500	853
1963	39.592	1.875	21.650	2.500	28.475	76.908	171.000	633
	579.717	52.173	98.692	71.237	339.955	326.889	1.468.663	—
Σύνθεσις	39,6%	3,5%	6,7%	4,8%	23,1%	22,3%	100%	

1. Περιλαμβάνονται καὶ αἱ ἐπενδύσεις εἰς μοτέλ.

Πηγή: ΕΟΤ

μιουργοῦντο οἱ ἀπαραίτητοι ψυχολογικοὶ ὄροι διὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ προσέλευσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ ἐνδιαφέροντος.

Ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ Πίνακος 39 προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα: Βασικῶς διαπιστοῦται ὅτι τὸ κρατικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τουριστικὰς ἐπενδύσεις ἐκδηλοῦται εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἀπὸ τοῦ 1958, ὅτε τὸ ὕψος αὐτῶν ἐπλησίασε τὸ ποσὸν τῶν 200 ἑκατ., ἐνῶ κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος διεμορφώθη εἰς τὸ ποσὸν τῶν 45 ἑκατ. καὶ κατὰ τὴν πενταετίαν 1951-1955 συνολικῶς ἐπραγματοποιήθησαν ἐπενδύσεις τῆς τάξεως τῶν 83 ἑκατ. δραχμῶν. Ἡ τοιαύτη ἐξέλιξις προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ σχετικοῦ δείκτου, ὁ ὁποῖος, μὲ βάσιν τὸ 1956 = 100, ἀνῆλθε τὸ 1957 εἰς 166, διὰ νὰ ἀύξηθῇ τὸ ἐπόμενον ἔτος εἰς 711, νὰ φθάσῃ τὸ 1961 εἰς 1.000 καὶ νὰ διαμορφωθῇ τελικῶς τὸ 1963 εἰς 633. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῶν διενεργηθεισῶν κρατικῶν ὡς ἄνω δαπανῶν κατὰ εἰδικωτέρους τουριστικοὺς τομεῖς, αὕτη κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν κρατικῶν ἐπενδύσεων τῆς

περιόδου 1951-1963, και δὴ τὸ 39,6%, ἀντιπροσωπεῦον ποσὸν 579 ἑκατ. δραχμῶν, διετεῖθη μέσῳ τοῦ ΕΟΤ διὰ τὴν κατασκευὴν μεγάλου ἀριθμοῦ προτύπων ξενοδοχείων, λειτουργούντων ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ξενία»—ὑπολογίζεται ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ ἔτους 1963 ὑπῆρχον 74 τοιαῦτα ξενοδοχεῖα, δυναμικότητος 5.004 κλινῶν—εἰς ὅλα τὰ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐπαρχιακὰ κέντρα. Ἰδιαιτέρως ηὔξημένοι ὑπῆρξαν αἱ ἐπενδύσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς κατὰ τὴν τριετίαν 1959-1961, ὅτε ἐκυμάνθησαν μεταξὺ 106-113 ἑκατ. δραχμῶν, καλύψασαι τὸ ἥμισυ σχεδὸν τοῦ συνόλου τῶν κρατικῶν ἐπενδύσεων εἰς τουριστικὰ ἔργα. Τὸ 1962 αἱ διενεργηθεῖσαι κρατικαὶ δαπάναι διὰ ξενοδοχεῖα καὶ motels ἐμειώθησαν εἰς 83 ἑκατ. δραχμῶν περίπου, παρουσιάσασαι ἐν σχέσει μὲ τὸ προηγούμενον ἔτος ποσοστιαίαν μείωσιν 21%, ὅταν ἡ γενικὴ μείωσις τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν κρατικῶν ἐπενδύσεων περιωρίσθη εἰς 15%. Κατὰ τὸ ἐπόμενον ἔτος, τὸ προοριζόμενον διὰ ξενοδοχεῖα ποσὸν περιωρίσθη εἰς τὸ ἥμισυ περίπου, ἦτοι εἰς 39 ἑκατ. δραχμῶν.

Τοῦτο ἀποτελεῖ ἴσως ἀπαρχὴν βαθμιαίας χαλαρώσεως τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως εἰς τὸν τομέα τῶν ξενοδοχείων ὑπὲρ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας καὶ δραστηριοποιήσεως ἄλλων τομέων, ἀνηκόντων εἰς τὴν κρατικὴν πρωτοβουλίαν, ὅπως ἡ δημιουργία καταλλήλου τουριστικῆς ὑποδομῆς, ἡ διαφήμισις, ἡ ὀργάνωσις ψυχαγωγικῶν καὶ καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων κλπ. Οἱ δύο αὐτοὶ τομεῖς, ἦτοι ἡ ὑποδομὴ καὶ τὰ γενικὰ ἔξοδα, εἰς τὰ ὁποῖα ὑπάγονται κατὰ πᾶσαν πιθανότητα καὶ αἱ δαπάναι διαφημίσεως καὶ ὀργανώσεως ἐκδηλώσεων, ἔχουν ἀπορροφήσει τὸ 45,4% τοῦ συνόλου τῶν κρατικῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεων τῆς περιόδου 1951-1963, καλύψασαι ὁμοῦ ποσὸν 666 ἑκατ. δραχμῶν, ἦτοι περισσότερον τοῦ διατεθέντος διὰ ξενοδοχεῖα καὶ motels. Ἰδιαιτέρως ηὔξημένοι ἐμφανίζονται κατὰ τὸ τελευταῖον ἔτος αἱ ὑπὸ ὀνομασίαν «γενικὰ ἔξοδα» ἐπενδύσεις, ἀκολουθοῦσαι ἀξίτητον ρυθμὸν, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς

ἐπενδύσεις ὑπὸ ὀνομασίαν «ὑποδομὴ», αἱ ὁποῖαι ἀπὸ τοῦ 1958, ὅτε ἐνεφάνησαν τὴν μεγαλύτεραν εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς αὐξήσιν (115 ἑκατ. δραχμῶν), κινοῦνται μὲ πτωτικὸν ρυθμὸν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ διαμορφωθοῦν τὸ 1963 εἰς τὸ ποσὸν τῶν 28 ἑκατ. δραχμῶν.

Ἄλλος εἰδικὸς τομεὺς τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν κρατικῶν ἐπενδύσεων εἶναι καὶ ἡ δημιουργία καὶ ἡ βελτίωσις τοῦ ἐξυπηρετοῦντος ἀποκλειστικῶς τουριστικοῦ σκοποῦς ὁδικοῦ δικτύου, ἢτοι ὁδῶν διὰ τὴν προσπέλασιν εἰς ἀρχαιολογικοὺς ἢ ἱστορικοὺς χώρους ἢ ἀκόμη εἰς ὑπὸ τουριστικὴν ἀξιοποίησιν παραλίαν. Διὰ τοὺς σκοποὺς αὐτοὺς διετέθησαν κατὰ τὴν περίοδον 1951-1963 ἐκ τοῦ κονδυλίου τῶν κρατικῶν ἐπενδύσεων εἰς τουριστικὰ ἔργα συνολικαὶ πιστώσεις 71 ἑκατ. δραχμῶν, ἀντιπροσωπεύουσαι τὸ 4,8% τῶν συνολικῶν ἐπενδύσεων. Τὸ ποσὸν αὐτὸ ἐμφανίζεται μικρὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἔκτασιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ τομέως τῆς ὁδοποιίας, τοῦτο δὲ διότι ἡ ὁδοποιία ἐν τῷ συνόλῳ τῆς ἀντιμετωπίζεται ἀπὸ εἰδικὸν κονδύλιον, ὡς εἶδομεν καὶ ἀνωτέρω, τοῦ προγράμματος τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων.

Ἐπίσης, κρατικαὶ ἐπενδύσεις ἐγένοντο καὶ πρὸς τὸν σκοπὸν δημιουργίας τουριστικῶν περιπτέρων, ὡς καὶ χώρων ἀναψυχῆς τῶν τουριστῶν. Διὰ τὴν περίπτωσιν τῶν περιπτέρων, τὰ ὁποῖα σημειωτέον κατεσκευάσθησαν ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ, ὁ ὁποῖος ἐν πολλοῖς ἔχει καὶ τὴν ἐκμετάλλευσίν των, διενηργήθησαν κρατικαὶ δαπάναι κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον (1951-1963) 52 ἑκατ. δραχμῶν, καλύπτουσαι τὸ 3,5% τῶν συνολικῶν τοιούτων.

Τέλος, διὰ τὴν περίπτωσιν τῶν χώρων ἀναψυχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον τμῆμα καλύπτουν τὰ ἔργα διαμορφώσεως τῶν λουτρικῶν ἐγκαταστάσεων εἰς τὰς διαφόρους ἀκτὰς πρὸς διευκόλυνσιν τῶν λουομένων ἡμεδαπῶν καὶ ἀλλοδαπῶν, διετέθησαν, καὶ πάλιν μέσῳ τοῦ ΕΟΤ, κατὰ τὴν ἑπταετίαν 1957-1963, κρατικαὶ πιστώσεις τῆς τάξεως τῶν 98 ἑκατ.

δραχμῶν, ἀντιπροσωπεύουσαι τὸ 6,7% τοῦ συνόλου τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν κρατικῶν ἐπενδύσεων.

Ὡς γενικὸν συμπέρασμα θὰ ἠδύνατο νὰ διατυπωθῇ ἡ σκέψις ὅτι διὰ τῶν κρατικῶν ἐπενδύσεων, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν ἄνω τοῦ 60% τοῦ συνόλου τῶν διατιθεμένων διὰ τὸν τουρισμὸν δημοσίων ἐπενδύσεων, ἐπιδιώκεται ἡ δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς καὶ ἐπὶ πλέον ἀξιοποιεῖται, διὰ τῆς κατασκευῆς χώρων διαμονῆς, κάθε περιοχῆ ἢ ὁποῖα, προσφερομένη πρὸς ἀξιοποίησιν, συναντᾷ τοὺς δισταγμοὺς τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως. Αὐτοὺς ἀκριβῶς τοὺς δισταγμοὺς ἔρχεται νὰ ἀποτρέψῃ ἡ κρατικὴ ἐπέμβασις καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὰς οἰκονομικὰς καὶ ψυχολογικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐν συνεχείᾳ ἀνάληψιν πρωτοβουλίας ὑπὸ τοῦ ἰδιωτικοῦ ἐπιχειρηματικοῦ τομέως.

β) *Παράλληλοι ἐπενδύσεις.* Τὸ δευτέρον σκέλος τῶν δημοσίων πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεων ἀποτελοῦν αἱ ὀνομαζόμεναι παράλληλοι ἐπενδύσεις. Φορεῖς των εἶναι διάφοροι δημοσίου χαρακτῆρος Ὁργανισμοί, τὴν ἐπενδυτικὴν πολιτικὴν τῶν ὁποίων ἐπηρεάζει τὸ Κράτος. Αἱ ἐπενδύσεις τοῦ τομέως αὐτοῦ, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς κρατικὰς, διέπονται, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ὅρους καὶ τὰς προϋποθέσεις τοποθετήσεώς των, ἀπὸ τοὺς ἰσχύοντας γενικοὺς οἰκονομικοὺς καὶ πιστοδοτικοὺς κανόνας, ὑπὸ ἓνα βασικῆς σημασίας ὅρον, ὅτι ἡ διέπουσα τὰς ἐπενδύσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ πολιτικὴ εὐρίσκεται ἀπολύτως συντονισμένη μὲ τὸ κρατικὸν πρόγραμμα διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας.

Αἱ ἐπενδύσεις τῶν δημοσίου χαρακτῆρος Ὁργανισμῶν ἐκδηλοῦνται διὰ χρηματοδοτήσεων διαφόρων τουριστικῶν ἔργων, ἰδίᾳ ξενοδοχειακῶν ἐγκαταστάσεων, διὰ ποσοῦ καλύπτοντος τὸ 50%-60% τοῦ κόστους τοῦ ὑπὸ ἐκτέλεσιν ἔργου, τοῦ ὑπολοίπου ποσοῦ καλυπτομένου διὰ συμμετοχῆς τοῦ φυσικοῦ ἢ νομικοῦ προσώπου τοῦ αἰτοῦντος τὴν σχετικὴν χρηματοδότησιν.

“Όσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χωροταξικὴν κατανομὴν τῶν χρηματοδοτήσεων τοῦ τομέως αὐτοῦ, αὕτη διέπεται κατὰ βάσιν ἀπὸ τὴν οἰκονομικὴν ἀρχὴν τῆς παραγωγικότητος τοῦ χρηματοδοτουμένου ἔργου, μὲ ἐντόνους ἀποκεντρωτικὰς τάσεις ὑπὲρ τῶν ἐπαρχιακῶν διαμερισμάτων, τῶν ὁποίων τὴν ἐνίσχυσιν ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εὐνοεῖ ἐμμέσως τὸ γεγονός ὅτι αἱ θεωρούμεναι περισσότερον ἀποδοτικαὶ τουριστικαὶ ἐπιχειρήσεις τοῦ κέντρου (περιφέρεια Ἀττικῆς) χρηματοδοτοῦνται κατὰ κανόνα ἀπὸ ἄλλας πηγὰς, ὅπως τὰ διαθέσιμα διαφόρων δημοσίου δικαίου Ὁργανισμῶν, καὶ δὴ Ἀσφαλιστικῶν Ταμείων, κεφάλαια ὁμογενῶν τῆς ἁλλοδαπῆς κλπ.

Τὰς ἀνωτέρω παράλληλους ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰ ἔργα διενεργοῦν οἱ ἀκόλουθοι δημοσίου χαρακτῆρος Ὁργανισμοί:

*Ὁργανισμὸς Χρηματοδοτήσεως Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως (ΟΧΟΑ).*¹ Ἰδρύθη τὸ 1954 ὡς νομικὸν πρόσωπον ἰδιωτικοῦ δικαίου, κατόπιν συμβάσεως μεταξὺ τῆς Ἑλληνικῆς Κυβερνήσεως, τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος καὶ τῆς ἐν Ἑλλάδι Ἀμερικανικῆς Οἰκονομικῆς Ἀποστολῆς, καὶ ἐπρὸικοδοτήθη ὑπὸ τῆς ἀμερικανικῆς βοήθειας καὶ τοῦ ἑλληνικοῦ δημοσίου. Ἐταξεν ὡς σκοπὸν τὴν ἐνίσχυσιν πάσης δραστηριότητος, βιομηχανικῆς, ἀλιευτικῆς, τουριστικῆς, γεωργικῆς κλπ., ἡ ὁποία θὰ συνέβαλλεν εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1955, ὅτε ἤρχισε λειτουργῶν, μέχρι τέλους τοῦ 1963, ἡ χρηματοδότησις τῆς οἰκονομίας ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ ἀνῆλθεν εἰς τὸ ποσὸν τῶν 128,6 ἑκατ. δολλαρίων. Ἐκ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ ποσοστὸν 67%, ἦτοι 86,2 ἑκατ. δολλαρίων, διετέθη διὰ τὴν βιομηχανίαν, τὰ μεταλλεῖα καὶ δι' ἔργα κοινῆς ὠφελείας, ποσοστὸν 24%, ἦτοι 30 ἑκατ. δολλαρίων, διὰ τὸν τουρισμὸν καὶ τουριστικὰς συγκοινωνίας, ποσοστὸν δὲ 9%, ἦτοι 11,6 ἑκατ. δολλαρίων, διὰ τὴν ὑπερπόντιον ἀλιείαν καὶ λοιποὺς παραγωγικοὺς κλάδους. Τὰ διατεθειμένα διὰ καθαρῶς τουριστικὰ ἔργα κεφάλαια

1. ΟΧΟΑ, *Ἐκθεσις δράσεως ἔτους 1963*, Ἀθῆναι 1964, σσ. 30-31.

λαιο τοῦ Ὄργανισμοῦ ἐκ τοῦ ποσοῦ τῶν ὡς ἄνω 30,8 ἑκατ. δολλαρίων ἀντιπροσωπεύουν 20.280.000 δολλάρια, ποσὸν τὸ ὁποῖον καλύπτει τὸ 48,7% τῆς μακροπροθέσου πρὸς τὸν τουρισμὸν πιστοδοτήσεως.¹

Ἡ συμβολὴ τοῦ ΟΧΟΑ εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ, ἀφοῦ τὸ 24% τῶν διατεθέντων ὑπ' αὐτοῦ δανείων ἐχρησιμοποιήθη διὰ τουριστικὰ ἔργα. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι, βάσει τῶν ὑπογραφέντων μέχρι τῆς 30.6.1964 δανειστικῶν συμβολαίων, ἐξετελέσθησαν ἢ εὐρίσκονται ὑπὸ ἐκτέλεσιν 140 τουριστικὰ ξενοδοχεῖα, δυναμικότητος 14.000 περιπυ κλινῶν, καὶ 16 ἀκτοπλοικὰ τουριστικὰ σκάφη καὶ 11 πορθμεῖα. Πέραν τῆς ποσοτικῆς συμβολῆς τοῦ Ὄργανισμοῦ εἰς τὸν τομέα τῶν πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδύσεων, καίτοι ἡ ὀρθολογικὴ κατανομὴ τῶν παρεχομένων δανείων δὲν ἐξηρᾶτο ἀπολύτως ἀπὸ αὐτόν, διὰ τῆς ἀκολουθηθείσης ὑπ' αὐτοῦ τακτικῆς κατανομῆς τῶν χρηματοδοτήσεων μεταξύ τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῆς Χώρας ἐνισχύθη ἡ ἐπαρχιακὴ οἰκονομία. Ἀπόδειξις ὅτι ἐκ τῶν χορηγηθέντων μέχρι τοῦ 1963 δανείων, ὕψους 128,6 ἑκατ. δολλαρίων, ποσοστὸν 29% διετέθη εἰς δραστηριότητος τῆς περιοχῆς τέως Διοικήσεως Πρωτευούσης, ποσοστὸν δὲ 71% εἰς δραστηριότητος τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μεγαλύτερον ποσὸν τῶν ἀνωτέρω χορηγήσεων (67%) ἔχει ἀπορροφηθῆ ἀπὸ τὴν βιομηχανίαν καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν πάλιν αἱ περισσότεραι ἔχουν διατεθῆ εἰς ἐπιχειρήσεις τοῦ κέντρου (Ναυπηγεῖα Σικαραμαγκᾶ, Χαλυβουργικὴ κλπ.), καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν χρηματοδοτηθέντων τουριστικῶν ἔργων ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ εὐρίσκεται εἰς τὴν ἐπαρχιακὴν Ἑλλάδα. Πρὸς ἐπίρρωσιν τῶν ἀνωτέρω, σημειοῦται ὅτι, μέχρι τῆς 31.12.1962, μόνον διὰ τὴν νῆσον Ρόδον διετέθησαν ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ, διὰ τὴν δημιουργίαν συγχρο-

1. Ὁ ἐν λόγῳ Ὄργανισμὸς συνεχωνεύθη ἀπὸ τοῦ Σεπτεμβρίου 1964 εἰς τὴν Ἑλληνικὴν Τράπεζαν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως (ΕΤΒΑ).

σμένων ξενοδοχειακῶν μονάδων, δάνεια συνολικοῦ ποσοῦ 101,1 ἑκατ. δραχμῶν· καὶ ὅτι πέραν αὐτοῦ ἐνεκρίθησαν ἢ εὐρίσκοντο ὑπὸ ἐξέτασιν, διαρκοῦντος τοῦ 1963, αἰτήσεις δανειοδοτήσεως ὕψους 120 ἑκατ. δραχμῶν.

Ἡ συμβολὴ ὅμως τοῦ ΟΧΟΑ εἶναι ἰδιαίτερος ἀποφασιστικὴ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας διὰ τὴν δημιουργίαν νέων, συγχρονησμένων ξενοδοχείων, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τοῦ Πίνακος 40.

Π Ι Ν Α Κ Ο Σ 40

ΕΓΚΡΙΘΕΝΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΥΠΟ ΤΟΥ Ο.Χ.Ο.Α. ΔΙΑ ΤΗΝ ΑΝΕΓΕΡΣΙΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1954 (31.8) ΕΩΣ 1963

(Εἰς δολλάρια)

Ἔτος	Ἀριθμὸς	Ποσὸν	Δείκτης
1954(31.8)/1955	4	429.527	100
1956	3	40.267	9
1957	14	1.695.700	395
1958 ¹	14	6.019.199	1.401
1959	26	2.715.766	632
1960	33	3.292.498	767
1961	33	3.423.133	797
1962	31	3.611.000	841
1963	42	4.624.000	1.077
	200	25.851.090	

1. Περιλαμβάνεται καὶ τὸ ἐγκριθὲν δάνειον διὰ τὴν ἀνέγερσιν τοῦ ξενοδοχείου Athens Hilton.

Π η γ ῆ : ΟΧΟΑ

Οὕτω, ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι τῆς 31.12.1963 ἐχορηγήσε συνολικῶς 200 δάνεια ὕψους 25.851.090 δολλαρίων διὰ τὴν ἀνέγερσιν νέων ξενοδοχείων εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα. Ὁ ἐτήσιος ρυθμὸς αὐξήσεως τῶν χορηγήσεων τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι ἰδιαίτερος ἀνοδικός, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὁ σχετικὸς δείκτης, ὁ ὁποῖος μὲ βᾶσιν 100 τὴν περίοδον 1954-1955 ἀνῆλθε τὸ 1963 εἰς 1.077. Τὰ δεδομένα αὐτὰ οὐδεμίαν καταλείπουν ἀμφιβολίαν ὅτι ὁ ΟΧΟΑ ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον φορέα δημιουργίας τῆς στεγαστικῆς μας τουριστικῆς ὑποδομῆς καὶ δὲν

εἶναι ὑπερβολικὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ἄνευ τῆς συμβολῆς του θὰ ἦτο προβληματικὴ ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ σημειωθέντος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη πρὸς τὴν Χώραν μας ξένου τουριστικοῦ ρεύματος. Ἄλλὰ ἡ συμβολή του εἰς τὸν τουρισμὸν, πέραν τοῦ ξενοδοχειακοῦ τομέως, ἐξεδηλώθη καὶ εἰς τὸν τομέα τῶν θαλασσίων συγκοινωνιῶν, διὰ τῆς χορηγήσεως δανείων πρὸς τὸν σκοπὸν ἐκσυγχρονισμοῦ ἐπιβατηγῶν σκαφῶν καὶ πορθμείων. Τὰ πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν χορηγηθέντα ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ δάνεια κατὰ τὴν τετραετίαν 1960-1963 ὑπερέβησαν τὸ ποσὸν τῶν 2,7 ἑκατ. δολλαρίων.¹

Ἐργασίον Τουριστικῆς Πίστεως. Οὗτος ἰδρύθη τὸ 1946 ὡς νομικὸν πρόσωπον δημοσίου δικαίου μὲ σκοπὸν, συμφώνως πρὸς τὸν ἰδρυτικὸν αὐτοῦ νόμον, τὴν ἀσκησιν τῆς ἐν γένει τουριστικῆς πίστεως, ἐκδηλουμένης διὰ τῆς χορηγήσεως ὑπ' αὐτοῦ δανείων πρὸς ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπιχειρήσεις λουτροπόλεων, συνεταιρισμοῦς ξενοδόχων, ξενοδοχειακοῦς ὀργανισμοῦς, τοπικοῦς ὀργανισμοῦς τουρισμοῦ, ὡς καὶ πρὸς ἐπιχειρήσεις γενικῶς αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας. Πόροι τοῦ Ἐργασίου αὐτοῦ πρὸς ἀσκησιν τῆς πιστωτικῆς του πολιτικῆς ἦσαν εἰδικὴ προικοδότησις τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, προερχομένη ἐκ τοῦ προϊόντος ἐπιβληθέντος εἰδικοῦ φόρου εἰς τὰ ξενοδοχεῖα, ἡ ὁποία σημειωτέον κατηργήθη ἀπὸ τοῦ 1952, καὶ χρηματοδότησις ἐκ μέρους τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος.²

Εἰς τὸν συσταθέντα ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν Ἐργασίον ἐστήριξαν τὰς ἐλπίδας των τόσο τὸ Κράτος ὅσον καὶ ἡ ξενοδοχειακὴ τάξις, διὰ τὴν ἀνασυγκρότησιν τῶν συνεπειῶν τοῦ πολέμου προκληθεισῶν ζημιῶν εἰς τὰ ἀνά τὴν Χώραν ξενοδοχεῖα. Δυστυχῶς, τὰ περιορισμένα αὐτοῦ κεφάλαια καὶ αἱ τεράστιαι ἀνάγκαι ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν ξενοδοχειακῶν

1. ΟΧΟΑ, *Ἐκθεσις δράσεως 1963*, Ἀθήναι 1964, σ. 32.

2. Δ. Κατσώνη, *Ξενοδοχειακὴ καὶ τουριστικὴ πίστις*, Ἀθήναι 1961, σσ. 23-28.

μας μονάδων δὲν ἐδικαίωσαν τὰς ἐλπίδας αὐτάς. Διὰ τοῦτο περιορίσθη κατὰ πρῶτον εἰς τὴν χορήγησιν δανείων εἰς λειτουργοῦντα μόνον ξενοδοχεῖα, πρὸς βελτίωσιν καὶ ἐκσυγχρονισμόν των, μὲ προτεραιότητα τὰς λουτροπόλεις καὶ τὰ κέντρα θερινῶν διακοπῶν, τὰ ξενοδοχεῖα τῶν ὁποίων, μὲ μικρὰν σχετικῶς δαπάνην, ἠδυνήθησαν νὰ θέσουν εἰς λειτουργίαν μέρος τῆς εἰς κλίνας δυναμικότητός των. Ἀκολουθῶς, καὶ ἐν τῷ μέτρῳ τοῦ δυνατοῦ, προέβη εἰς δανειοδότησιν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων καὶ εἰς χορήγησιν δανείων ἐπεκτάσεως, ἀνακαινίσεως καὶ ἐξοπλισμοῦ ὑφισταμένων τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων.

Π Ι Ν Α Κ Σ 41

ΕΓΚΡΙΘΕΝΤΑ ΔΑΝΕΙΑ ΥΠΟ ΤΟΥ Ο.Τ.Π. ΔΙΑ ΤΗΝ ΞΕΝΟΔΟΧΙΑΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1947-1960

(Εἰς δραχμὰς)

Χρῆσις	Ἀριθμὸς	Ποσὸν	Δείκτης
1947/48	125	2.949.000	100
1948/49	149	1.495.000	50
1949/50	234	5.090.000	172
1950/51	145	3.212.700	108
1951/52	146	4.255.500	144
1952/53	173	3.612.400	122
1953/54	143	9.747.500	330
1954/55	240	12.833.500	435
1955/56	196	16.628.000	563
1957	166	7.100.000	240
1958	174	6.655.500	225
1959	79	2.619.000	88
1960	155	8.287.000	280
	2.125	84.485.100	

Π η γ ῆ : Ὁργανισμὸς Τουριστικῆς Πίσσεως

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 41 προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα: Ἡ πιστοδοτικὴ δραστηριότης τοῦ ἐν λόγῳ Ὁργανισμοῦ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς του μέχρι τοῦ τέλους τοῦ 1960 ἐκάλυψε δάνεια διὰ τὴν ξενοδοχίαν γενικῶς

συνολικοῦ ὕψους 84.485.100 δραχμῶν. Ἐὰν δὲ εἰς τὸ ποσὸν αὐτὸ προστεθῇ καὶ ἡ πιστοδότησις τῆς ἐπομένης διετίας, τότε ἀσφαλῶς τὰ χορηγηθέντα ὑπ' αὐτοῦ δάνεια μέχρι τῆς 31.12.1962 θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ὑπερβῆ τὸ ποσὸν τῶν 100 ἑκατ. δραχμῶν. Βεβαίως, ἀπὸ πλευρᾶς ἀπολύτων ἀριθμῶν ἡ δανειστικὴ δραστηριότης τοῦ Ὄργανισμοῦ ἐμφανίζεται λίαν περιορισμένη καὶ θὰ ἠδύνατο νὰ ὀδηγήσῃ εἰς ἐσφαλμένας διαπιστώσεις, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συμβολὴν αὐτοῦ εἰς τὸν τομέα τῆς τουριστικῆς πίστεως, ἐὰν παραλλήλως οἱ ἀνωτέρω ἀριθμοὶ δὲν ἐφέροντο εἰς συσχετισμὸν πρὸς τὸν ἀριθμὸν τῶν διὰ τῶν ἐν λόγω δανείων ἐξυπηρετηθέντων τουριστικῶν ἐπιχειρηματιῶν. Πράγματι, ἐκ τοῦ συσχετισμοῦ αὐτοῦ προκύπτει ὅτι διὰ τῆς συνολικῆς μέχρι τῆς 31.12.1960 χρηματοδοτήσεως, ὕψους 84,5 ἑκατ. δραχμῶν περίπου, ἐξυπηρετήθησαν 2.125 φυσικὰ ἢ νομικὰ πρόσωπα, ἐπιχειρηματίαι τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἰδίᾳ ξενοδοχειακῶν, διὰ δανείων κατὰ μέσον ὄρον ὕψους 39.750 δραχμῶν. Ὁ μέγας ἀριθμὸς τῶν ἐξυπηρετηθέντων τουριστικῶν ἐπιχειρηματιῶν ἀποτελεῖ τὸ πλέον χαρακτηριστικὸν στοιχεῖον τῆς ἀποφασιστικῆς συμβολῆς τοῦ Ὄργανισμοῦ εἰς τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῆς ξενοδοχίας καὶ εἰς τὴν ἐπιβοήθησιν γενικῶς τῶν μικρομεσαίων ξενοδοχειακῶν μονάδων διὰ τὴν προσαρμογὴν των εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἠύξημένης τουριστικῆς κινήσεως τῆς Χώρας μας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν δανείων αὐτῶν συγκριτικῶς πρὸς τὴν ποσοτικὴν ἐξέλιξιν τῆς ὅλης τουριστικῆς πίστεως, διαπιστοῦται σημαντικὴ βραδύτης, ἀφοῦ ἐντὸς μιᾶς ὀλοκλήρου δεκαπενταετίας τὸ ὕψος τῶν δανείων αὐτῶν μόλις ἐτριπλασιάσθη, ὅταν ἡ γενικὴ πιστοδότησις πρὸς τὸν τουρισμὸν μόνον τοῦ δημοσίου τομέως ἐντὸς τῆς τελευταίας ἑπταετίας ἔχη ἑπταπλασιασθῇ.

Αἱ περιορισμέναι αὐταὶ δυνατότητες τοῦ Ὄργανισμοῦ ὀφείλονται εἰς τὴν ἔλλειψιν κεφαλαίων. Διὰ τοῦτο, ἐπιβάλλεται ἡ ἐξεύρεσις τρόπου ἐνισχύσεώς του εἴτε διὰ προικοδοτήσεως ὑπὸ

τοῦ Κράτους, εἴτε διὰ χρηματοδοτήσεως ὑπὸ τῆς Τραπεζῆς τῆς Ἑλλάδος μὲ εὐνοϊκοὺς ὄρους, ὥστε νὰ δυνηθῇ οὗτος νὰ ἀσκήσῃ τὴν πιστοδοτικὴν του πολιτικὴν, ἢ ὁποῖα, ἀκριβῶς διότι καλύπτει τὰς ἀνάγκας τῶν μικρομεσαίων ξενοδοχειακῶν μονάδων, συμβάλλει ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Χώρας μας.

Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων. Εἰς αὐτὸ παρεσχέθη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1958 διὰ νομοθετικῆς ρυθμίσεως ἡ εὐχέρεια τῆς χορηγήσεως δανείων διὰ τὴν ἀνέγερσιν, διασκευὴν ἢ ἐπέκτασιν ξενοδοχείων ὕπνου καὶ τουριστικῶν περιπτέρων, κατὰ προτίμησιν δὲ εἰς τὰς ἐπαρχίας, ἐξ ἰδίων αὐτοῦ κεφαλαίων καὶ μετὰ προηγουμένην ἔγκρισιν τῆς Νομισματικῆς Ἐπιτροπῆς. Τὸ Ταμεῖον προέβη εἰς τὴν χορήγησιν σημαντικῶν δανείων διὰ τὴν ἀνέγερσιν κυρίως νέων συγχρονισμένων ξενοδοχειακῶν μονάδων εἰς διάφορα τουριστικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος, τὸ ὕψος τῶν ὁποίων μέχρι τῆς 31.12.1963 ἔχει ὑπερβῆ τὸ ποσὸν τῶν 300 ἑκατ. δραχμῶν. Ἡ συμβολὴ αὐτῆ τοῦ Ταμείου εἰς τὸν τομέα τῆς τουριστικῆς πίστεως τὸ κατατάσσει μεταξὺ τῶν πρώτων, ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου, φορέων τῆς πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐπενδυτικῆς προσπάθειας.

Τὸ Ἐθνικὸν Ἰδρυμα, εἰς τὴν προσπάθειάν του νὰ ἐνισχύσῃ οἰκονομικῶς τὴν ἐλληνικὴν ἐπαρχίαν διὰ τῆς ἐκτελέσεως ἔργων καὶ ἀναλήψεως πρωτοβουλίας πρὸς ἐπαύξεισιν καὶ ἀνάπτυξιν τῶν καθυστερημένων πλουτοπαραγωγικῶν πόρων αὐτῆς, συνέστησεν Ἐπιτροπὴν Δήμων καὶ Κοινοτήτων, μὲ φροντίδα τὴν εὐρεῖαν χρησιμοποίησιν τῶν δημιουργικῶν τοπικῶν παραγόντων, διὰ τὸν τελικὸν σκοπὸν τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν πόρων κάθε περιοχῆς, μεταξὺ τῶν ὁποίων συγκαταλέγεται καὶ ὁ τουρισμός.¹ Μέσω τῆς ἐν λόγῳ Ἐπιτροπῆς, τὸ Ἰδρυμα χορηγεῖ μεσοπρόθεσμα δάνεια εἰς τοὺς δήμους καὶ τὰς κοινότητας, διὰ

1. Σ. Ἀγαπητίδης καὶ Γ. Λυμπερίδης, *Προγράμματα Τοπικῆς Ἀναπτύξεως ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθῆναι 1958, σσ. 149-150.

τῶν ὁποίων ἐκτελοῦνται διάφορα τουριστικά ἔργα, ὅπως τουριστικοὶ ξεωνες, ὁδοὶ ἐξυπηρετοῦσαι ἀρχαιολογικοὺς ἢ ἱστορικοὺς χώρους καὶ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος τοποθεσίας κλπ. Περὶ τοῦ ὕψους τῶν δανείων αὐτῶν δὲν ἔχομεν ἐπίσημα στοιχεῖα· πάντως ἡ προσφορά των εἶναι σημαντικὴ εἰς τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τοῦ ἑλληνικοῦ χωριοῦ. Πέραν τούτου ὅμως, τὸ Ἴδρυμα συνέβαλεν ἀμέσως εἰς τὴν ὑπόθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ καὶ διὰ τοῦ θεσμοῦ «Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ», συμφώνως πρὸς τὸν ὁποῖον ὠργάνωσε καθ' ὅλην τὴν Χώραν, εἰς 79 κοινότητας, 1.948 δωμάτια, καταλλήλως ἐπιπλωμένα, μὲ δυναμικότητα 4.080 κλινῶν, πρὸς διαμονὴν ἐκδρομῶν καὶ παραθεριστῶν.

Τὰ εἰς τὴν πρωτεύουσαν ἐκάστου νομοῦ ἐδρεύοντα *Νομαρχιακὰ Ταμεῖα*, τὰ ὁποῖα χρηματοδοτοῦνται ἀπὸ τὸν κρατικὸν προϋπολογισμόν, εἰς τὰ πλαίσια τῶν προσπαθειῶν των διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς περιφέρειας τοῦ νομοῦ των, ἐφαρμόζουσι διάφορα προγράμματα, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τὸ πρόγραμμα Μικρῶν Κοινοφελῶν Ἔργων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπιδιώκεται ἡ ἀξιοποίησις τῶν τοπικῶν πόρων καὶ ἡ ἐνίσχυσις οὕτω τῆς βασικῆς προσπαθείας τῆς ἐκδηλουμένης διὰ τοῦ προγράμματος δημοσίων ἐπενδύσεων. Μεταξὺ τῶν ἀξιοποιητέων πόρων συγκαταλέγεται καὶ ὁ τουρισμός, τὸν ὁποῖον ἐνισχύουσι σημαντικῶς. Ἡ ἐνίσχυσις αὐτὴ ἐκδηλοῦται διὰ παροχῆς ὑπὸ τοῦ Ταμεῖου πρὸς δήμους, κοινότητας, ἢ πρὸς κοινοφελεῖς ὀργανώσεις καὶ ἰδρύματα, μακροχρονίων δανείων μὲ λίαν εὐνοϊκοὺς ὄρους, διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τουριστικῶν ἔργων. Ἔχει καθιερωθῆ ἐπίσης ἡ παράλληλος συμμετοχὴ τῶν ἐνδιαφερομένων εἰς τὰς δαπάνας τοῦ ἔργου, ἐκτὸς ἐὰν πρόκειται περὶ ἀπόρου περιοχῆς, ὅποτε συμμετέχει ὡς ἐνδιαφερόμενος τὸ Κράτος. Τὰ διὰ τῶν ἐν λόγῳ προγραμμάτων ἐκτελούμενα τουριστικά ἔργα καλύπτουσι οὐσιώδεις ἀνάγκας τῶν περιφερειῶν καὶ δημιουργοῦν τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ τὴν περαιτέρω τουριστικὴν ἀξιοποίησιν των.

Περὶ τοῦ ὕψους τῶν διατιθεμένων ἐκ τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων πιστώσεων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τουριστικῶν ἔργων δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς, ἐλλείπει ἐπισημῶν στοιχείων. Δυνάμεθα ὅμως νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν δεδομένων τοῦ Νομαρχιακοῦ Ταμείου Δωδεκανήσου. Οὕτω, ἐκ τῶν δημοσιευθέντων πεπραγμένων τοῦ ἐν λόγῳ Ταμείου τοῦ ἔτους 1962, προκύπτει ὅτι τὰ διὰ χρηματοδοτήσεως αὐτοῦ ἐκτελεσθέντα εἰς τὴν Δωδεκάνησον ἔργα ἀνῆλθον κατ' ἀξίαν εἰς 15,4 ἑκατ. δραχμῶν, ἐξ αὐτῶν δὲ 2,6 ἑκατ. δραχμῶν, ἤτοι ποσοστὸν 17,2%, ἀντιπροσωπεύουν τουριστικὰ ἔργα. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ ἐκτελεσθέντα εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν δημοσίων ἐπενδύσεων μέσῳ τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων ἔργα κατὰ τὸ 1962 ἐκάλυψαν δαπάνας 450 ἑκατ. δραχμῶν,¹ δυνάμεθα, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν κατανομῆς τῶν ἐκτελεσθέντων ὑπὸ τοῦ Νομαρχιακοῦ Ταμείου Δωδεκανήσου ἔργων, νὰ καταλήξωμεν, μετ' ἐπιφυλάξεως βεβαίως, εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι διὰ τῶν Νομαρχιακῶν Ταμείων ἐξετελέσθησαν κατὰ τὸ 1962 τουριστικὰ ἔργα τῆς τάξεως τῶν 80 ἑκατ. δραχμῶν περίπου.

Οἱ Ὄργανισμοὶ Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως, δηλαδὴ οἱ δῆμοι καὶ αἱ κοινότητες, εἰς τὰ πλαίσια τῶν προσπαθειῶν των διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν περιφερειῶν των, ἰδιαιτέραν σημασίαν ἀποδίδουν εἰς τὸν τουριστικὸν παράγοντα, τὸν ὅποῖον προσπαθοῦν νὰ ἀξιοποιήσουν διὰ σειρᾶς ἔργων καὶ ἐνεργειῶν. Οἱ ἐν λόγῳ Ὄργανισμοί, πέραν τοῦ ὅτι διὰ τῶν λαμβανομένων ἐνισχύσεων ὑπὸ τῶν ἀναφερθέντων ὀργάνων πιστοδοτήσεως, προβαίνουν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τουριστικῶν ἔργων, ἀποτελοῦν καὶ φορεῖς τουριστικῶν ἐπενδύσεων, καθ' ὅσον δι' ἰδίων οἰκονομικῶν μέσων προχωροῦν εἰς τὴν ἐκτέλεσιν τουριστικῶν ἔργων ἢ εἰς τὴν ὀργάνωσιν ἄλλων τουριστικῆς σημασίας τομέων.

Ἡ ἐπενδυτικὴ ἔφεσις τῶν Ὄργανισμῶν Τοπικῆς Αὐτοδι-

1. Π. Γυιόκα, *Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας*, Ἀθήναι 1963, σ. 314.

οικήσεως εκδηλοῦται τόσον διὰ τῆς δημιουργίας ξενώνων, τουριστικῶν περιπτέρων, γηπέδων ἀθλοπαιδιῶν, διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως παραλιῶν, ἱστορικῶν καὶ ἀρχαιολογικῶν χώρων κλπ., ὅσον καὶ διὰ τῆς ὀργανώσεως καλλιτεχνικῶν καὶ ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων πρὸς τέρψιν τῶν τουριστῶν. Τὸ μέγεθος τῆς ἐπενδυτικῆς αὐτῆς ἐφέσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ, δεδομένου ὅτι οὐδέποτε ἔχει διεξαχθῆ ἐπὶ τοῦ ἐν λόγω τομέως σχετικὴ ἔρευνα. Πάντως, διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν εἰκόνα, θὰ ἀναφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς ἐπενδυτικῆς δραστηριότητος τοῦ Δήμου Ροδίων εἰς τουριστικὰ γενικῶς ἔργα. Ὁ ἐν λόγω Δήμος διέθεσεν, ἀπὸ τοῦ 1957 μέχρι τοῦ 1963, δι' ὑπηρεσίας καὶ ἔργα τουριστικὰ ἐξ ἰδίων αὐτοῦ πόρων ποσὸν 9,5 ἑκατ. δραχμῶν περίπου. Ἐκ τοῦ ποσοῦ αὐτοῦ, 4,5 ἑκατ. διετέθησαν διὰ τὴν κατασκευὴν τριῶν ἐπιβατηγῶν σκαφῶν, διὰ τὴν διαρρυθμισὴν καὶ ἐξοπλισμὸν ἑνὸς ξενῶνος, διὰ τὴν διαμόρφωσιν λουτρικῶν ἐγκαταστάσεων, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὴν κατάλληλον διαμόρφωσιν δημοτικοῦ κήπου, ὅπου ἐγκατεστάθη καὶ λειτουργεῖ τὸ ἀκρόαμα «Ἦχος καὶ Φῶς», καὶ τέλος διὰ τὴν δημιουργίαν ἑνὸς συγχρονισμένου τουριστικοῦ κέντρου. Πέραν τούτου, ἔδωκαν ἡγήθησαν ὑπὸ τοῦ ἰδρυθέντος τὸ 1957 Καλλιτεχνικοῦ Ὄργανισμοῦ τοῦ Δήμου, μέχρι τέλους τοῦ 1963, περίπου 5 ἑκατ. δραχμῶν, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς φιλαρμονικῆς τοῦ Δήμου, τὴν δημιουργίαν τοπικοῦ χορευτικοῦ ὁμίλου (μπαλέτου), τὴν ὀργάνωσιν καλλιτεχνικῶν καὶ ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων, ὡς καὶ τὴν ἐνίσχυσιν πάσης σχετικῆς πρωτοβουλίας. Ἡ περίπτωσις τοῦ Δήμου Ροδίων ἀποτελεῖ παράδειγμα χαρακτηριστικὸν τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον οἱ Ὄργανισμοὶ Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως δύνανται νὰ διαδραματίσουν εἰς τὸ σημεῖον αὐτό.

2. Τραπεζικαὶ χορηγήσεις

Παραπλήσιαι πρὸς τὰς παραλλήλους ἐπενδύσεις τοῦ δημοσίου τομέως δύνανται νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν τραπεζῶν

χορηγούμεναι πρὸς τὸν τουρισμὸν μακροπρόθεσμοι τραπεζικαὶ πιστώσεις, καθ' ὅσον αὐταὶ δίδονται μὲ καθαρῶς τραπεζικὰ κριτήρια, πλὴν ὅμως διέπονται, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ποσοτικὰ ὅρια καὶ τοὺς εἰδικωτέρους κλάδους τοποθετήσεώς των, ἀπὸ κανόνας τῆς Νομισματικῆς Ἐπιτροπῆς, διὰ τῶν ὁποίων συντονίζεται ἡ τραπεζικὴ πιστοδότησις τοῦ τουριστικοῦ τομέως πρὸς τὴν γενικὴν κρατικὴν τουριστικὴν πολιτικὴν. Αὐτὸς ἀκριβῶς ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς χαρακτηρίζει τὰς πιστώσεις αὐτάς ὡς τελούσας ὑπὸ ιδιόρρυθμον κρατικὸν ἔλεγχον καὶ δικαιολογεῖ τὴν κατάταξίν των εἰς τὰς παραλλήλους ἐπενδύσεις.

Ἡ ἐπενδυτικὴ ἔφεσις τῶν τραπεζῶν ἐκδηλοῦται διὰ μακροπροθέσμων πιστώσεων, τὰς ὁποίας χορηγοῦν πρὸς ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις, τουριστικὰ γραφεῖα, τουριστικὰ καταστήματα καὶ γενικῶς τουριστικὰ ἐπαγγέλματα. Τὰ εἰς ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις δάνεια χορηγοῦνται δι' ἐκσυγχρονισμὸν ἢ προσθήκην νέων ἐγκαταστάσεων, δι' ἐπισκευάς, διαρρυθμίσεις, ἀνακαινίσεις, ὡς καὶ διὰ συμπληρώσεις.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 42 διαπιστοῦται ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐν λόγῳ ἑπταετίας αἱ μὲν πρὸς τὸν τουρισμὸν τραπεζικαὶ χορηγήσεις ἀνῆλθον κατὰ 701 ἑκατ. δραχμῶν, αἱ δὲ πρὸς τὰς συγκοινωνίας κατὰ 190 ἑκατ. δραχμῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ τραπεζικὸν σύστημα χρηματοδοτήσεως ἐνίσχυσεν ἰδιαίτερος τὸν τουριστικὸν τομέα καὶ ὀλιγώτερον τὸν συγκοινωνιακόν, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε ἐνισχύεται ἐπαρκῶς ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ προϋπολογισμοῦ. Ἡ συμβολὴ τῆς μακροπροθέσμου τραπεζικῆς πίστεως εἰς τὸν συγκοινωνιακὸν περιορίζεται εἰς τὴν χρηματοδότησιν ὠρισμένων ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων διὰ τὸν ἐκσυγχρονιστὸν τουριστικῶν σκαφῶν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐνίσχυσιν τῶν χερσαίων μεταφορῶν. Ἡ πρὸς τὸν τουρισμὸν χρηματοδότησις, ἡ ὁποία καλύπτει κυρίως δάνεια τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἐκινήθη ἀνοδικῶς κατὰ τὴν τριετίαν 1960-1962, ὅτε κατὰ μέσον ἐτήσιον ὄρον ἀνῆλθεν εἰς τὸ

Π Ι Ν Α Κ 42

ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΟΙ ΤΡΑΠΕΖΙΚΑΙ ΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ
ΚΑΙ ΤΑΣ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1956-1962¹

(Είς εκατομμύρια δραχμῶν)

Έτος	Σύνολον	Δείκτης	Τουρισμός (ξενοδ.)	Δείκτης	Συμμετοχή % ἐπὶ συνόλου	Συγκοινωνία	Δείκτης	Συμμετοχή % ἐπὶ συνόλου
1956	4.314	100	163	100	3,8	288	100	6,7
1957	4.856	112	178	109	3,7	303	105	6,3
1958	5.997	139	255	156	4,3	322	111	5,4
1959	7.437	172	333	204	4,4	377	130	5,0
1960	9.148	212	493	302	5,4	463	160	5,0
1961	10.910	253	686	440	6,3	515	178	4,9
1962	12.306	285	864	530	7,0	478	166	3,8

1. Ὑπόλοιπα εἰς τὸ τέλος τῶν ἐτῶν.

Πηγή: Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1963

ποσὸν τῶν 177 ἐκατ. δραχμῶν. Ἡ ἀνοδικὴ αὐτὴ πορεία προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ σχετικοῦ ἐτησίου δείκτου, ὁ ὁποῖος ἀνέρχεται μὲ ἐντονώτερον ρυθμὸν ἐκείνου τοῦ συνόλου τῶν μακροπροθέσμων τραπεζικῶν χορηγήσεων, ἀφοῦ κατὰ τὴν ὑπὸ ἔρευναν ἑπταετίαν ὁ μὲν δείκτης τοῦ τουρισμοῦ ἀνῆλθεν εἰς 530, ὁ δὲ τοῦ συνόλου εἰς 285. Ἀλλὰ καὶ ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς ποσοστιαίας συμμετοχῆς τῶν τουριστικῶν χορηγήσεων πρὸς τὸ σύνολον αὐτῶν διαπιστοῦται ἡ ὁλονὲν διευρυνομένη τραπεζικὴ δραστηριότης εἰς τὸν τομέα τῶν τουριστικῶν τοποθετήσεων. Ἀπόδειξις ὅτι, ἐνῶ τὸ 1956 αἱ πρὸς τὸν τουρισμὸν μακροπρόθεσμοι χορηγήσεις ἐκάλυπτον τὸ 3,8% τῆς συνολικῆς μακροπροθέσμου πίστεως, τὸ 1962 ἐκάλυψαν τὸ 7%. Ἐὰν δὲ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι διὰ τῆς σημειουμένης συνεχοῦς αὐξήσεως τῶν διαθέσιμων τῶν τραπεζῶν διευρύνονται τὰ ὑφιστάμενα περιθώρια συμμετοχῆς τοῦ τραπεζικοῦ συστήματος εἰς τὴν χρηματοδότησιν τοῦ παραγωγικοῦ ἐξοπλισμοῦ τῆς οἰκονομίας μας, πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον ὅτι ἡ τουριστικὴ δραστηριότης θὰ συγκαταλέγεται μεταξὺ ἐκείνων τῶν κλάδων τῆς οἰκονομίας οἱ ὁποῖοι θὰ ἐνισχυθοῦν περισσότερον.

3. Ἐπενδύσεις Ἀσφαλιστικῶν Ταμείων κλπ.

Συγχρόνως μὲ τὰς δημοσίας (κρατικὰς καὶ παραλλήλους), ὡς καὶ τὰς τραπεζικὰς ἐπενδύσεις, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος, ἐπετεύχθη ἢ διὰ κυβερνητικῶν μέτρων ἀποδέσμευσις τῶν διαθέσιμων κεφαλαίων διαφόρων ἀσφαλιστικῶν ταμείων, ὡς καὶ ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου, πρὸς ἐπένδυσιν εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, τὰ πλεῖστα τῶν ὁποίων διετέθησαν διὰ τὴν ἀνέγερσιν ξενοδοχείων, κυρίως εἰς τὴν περιοχὴν πρωτευούσης. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ κεφάλαια τῶν ἐν λόγῳ Ὄργανισμῶν εὐρίσκονται δεσμευμένα εἰς τὴν Τράπεζαν τῆς Ἑλλάδος, δυνάμενα νὰ ἐλευθερωθοῦν μόνον διὰ κρατικῆς παρεμβάσεως, ἢ ὁποία ταυτοχρόνως προσδιορίζει καὶ τοὺς τομεῖς πρὸς τοὺς ὁποίους δέον νὰ ἐπενδυθοῦν, εἶναι δυνατόν νὰ χαρακτηρίσῃ τὰς ἐπενδύσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ ὡς ἀνηκούσας εἰς τὰς παραλλήλους.

4. Ἰδιωτικαὶ ἐπενδύσεις

Μετὰ τὸ Δημόσιον, τοὺς ὀργανισμοὺς δημοσίου χαρακτῆρος καὶ τὸ τραπεζικὸν σύστημα, φορεὺς ἐπενδύσεων πρὸς τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα εἶναι καὶ ὁ ἰδιωτικὸς τομεὺς. Αἱ ἐπενδύσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως ἔχουν διττὴν προέλευσιν: τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικόν.

α) Ἐξωτερικοῦ. Ἡ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἰδιωτικὴ ἐπενδυτικὴ δραστηριότης πρὸς τὸν τουριστικὸν τομέα ἐκδηλοῦται διὰ τῆς εἰσαγωγῆς ἰδιωτικῶν κεφαλαίων ἐπανεξαγωγίμων καὶ προστατευομένων ὑπὸ τοῦ διέποντος τὴν εἰσαγωγὴν αὐτῶν νόμου, ὡς καὶ διὰ τῆς εἰσροῆς μὴ ἐπανεξαγωγίμων κεφαλαίων ἰδιωτῶν, ἀνηκόντων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ἑλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν τὰ ὑπὸ τῶν ξένων κυρίως ἐπιχειρηματιῶν εἰσαγόμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα κεφάλαια δι' ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰς γενικῶς ἐκμεταλλεύσεις. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι ἀπὸ τῆς ἰσχύος τοῦ σχετικοῦ νό-

μου (1953) μέχρι τῆς 31.12.1961 ἐνεκρίθησαν πρὸς εἰσαγωγὴν καὶ ἐπένδυσιν εἰς τουριστικὰς γενικῶς δραστηριότητας κεφάλαια συνολικοῦ ὕψους 10.325.000 δολλαρίων, ἐκ τῶν ὁποίων 4,5 ἑκατ. διὰ τὴν Ὀλυμπιακὴν Ἀεροπορίαν, 1,5 ἑκατ. διὰ τὰς Ὀλυμπιακὰς Κρουαζιέρας, 1 ἑκατ. διὰ τὰ Καζίνα Κερκύρας καὶ Ρόδου, 1.317.000 δι' ἐπιχειρήσεις μεταφορῶν, 463.000 διὰ τὸ ξενοδοχεῖον τῆς Πάρνηθος καὶ 1.545.000 διὰ τὰς λοιπὰς ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις.¹ Αἱ ἐπενδύσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ καὶ κατὰ τὴν ἐπομένην διετίαν ἐκινήθησαν μὲ ἀνοδικὸν ρυθμὸν, ἀνάλογον πρὸς τὴν σημειουμένην τουριστικὴν μας ἀνάπτυξιν καὶ τὴν διαγραφομένην προοπτικὴν σταθερότητος τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας. Θὰ πρέπει ἰδιαίτερος νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ παρουσία τοῦ ξένου ἐπιχειρηματικοῦ κεφαλαίου δὲν ἀποτελεῖ ἀπλῆν μόνον οἰκονομικὴν ἐνίσχυσιν τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος, ἀλλὰ καὶ σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ὀργανωτικῆς στάθμης τῶν τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν μας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὸ ἀσθενὲς σημεῖον τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναφέρομεν χαρακτηριστικῶς τὴν περίπτωσιν τῆς Ρόδου, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς πολλὰ ἔχει διδαχθῆ ἐπὶ τοῦ ὀργανωτικοῦ πεδίου ἐκ τῆς ἑλβετικῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως Gauer, ἡ ὁποία ἀνέλαβε τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ξενοδοχειακοῦ συγκροτήματος Miramare.

Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, δηλαδὴ τῆς εἰσροῆς μὴ ἐπανεξαγωγίμων ἰδιωτικῶν κεφαλαίων, ἀνήκουν τὰ εἰσαγόμενα ὑπὸ Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ κεφάλαια, τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ὁποίων ἐπενδύεται εἰς ἀκίνητα, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται καὶ αἱ ξενοδοχειακαὶ καὶ λοιπαὶ τουριστικαὶ ἐγκαταστάσεις. Ἡ στροφὴ τῶν κεφαλαίων τῆς κατηγορίας αὐτῆς πρὸς τὰ ἀκίνητα, καὶ μάλιστα πρὸς τὰ ξενοδοχεῖα, ἐξηγεῖται ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οἱ ἐπενδύοντες ἐνταῦθα κεφάλαιά των

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1961*, Ἀθῆναι 1962, σ. 12 στατιστικοῦ παραρτήματος.

όμογενείς του ἑξωτερικοῦ, δι' ὠρισμένους ἀντικειμενικούς λόγους, ἔχουν ἐπιλέξει ὡς περισσότερο ἀποδοτικήν αὐτοῦ τοῦ εἴδους τὴν τοποθέτησιν, ἐλλείψει ἴσως ἄλλων εὐκαιριῶν ἢ λόγῳ διστακτικότητος ἔναντι ἄλλων τοποθετήσεων. Οἱ ἀντικειμενικοὶ αὐτοὶ λόγοι, οἱ ὅποιοι ἰσχύουν καὶ εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ἐξ ἐσωτερικῶν πηγῶν ἰδιωτικῶν ἐπενδύσεων, εἶναι ἡ διασφάλις τοῦ κεφαλαίου διὰ τῆς τοποθετήσεώς του εἰς ἀκίνητα, ἡ ἄμεσος ἀπόδοσίς του, ὡς ἐκ τῆς φύσεως τῆς τουριστικῆς ἐκμεταλλεύσεως, καὶ ἡ σχετικῶς εὐκολος συμμετοχὴ τοῦ κεφαλαιούχου εἰς τὴν διεύθυνσιν τῆς ἐκμεταλλεύσεως, ὡς μὴ ἀπαιτούσης ἐξειδικευμένας γνώσεις. Ἡ εἰσροὴ τῶν κεφαλαίων αὐτῶν εἰδικῶς δι' ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰ ἔργα δὲν εἶναι ποσοτικῶς γνωστή· ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν περίοδον 1959-1962 ἡ συνολικὴ εἰσροὴ αὐτῶν ἀνῆλθεν εἰς 148 ἑκατ. δολλαρίων καὶ ὅτι σημαντικὸν τμῆμα αὐτῶν ἐπενδύεται εἰς ἀκίνητα, θὰ πρέπει νὰ συμπεράνωμεν ὅτι καὶ αἱ τοποθετήσεις εἰς τουριστικὰ ἔργα θὰ εἶναι ἐξ ἴσου σημαντικάι. Ἡ σπουδαιότης τοῦ μεγέθους αὐτοῦ ἀποδεικνύεται καὶ ἐκ συγκρίσεως πρὸς τὴν κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον ἀντίστοιχον εἰσροὴν τῶν ξένων κεφαλαίων, τὰ ὅποια, παρὰ τὰς παραχωρηθείσας ὑπὲρ αὐτῶν οὐσιώδεις εὐνοίας, περιορίσθησαν εἰς 33 ἑκατ. δολλαρίων μόνον, ἤτοι εἰς τὸ 1/5 περίπου τῶν κεφαλαίων τοῦ ἀνωτέρω μεγέθους.¹

β) Ἐσωτερικοῦ. Εἰς τὰς ἐπενδύσεις, τέλος, τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως αἱ ὅποια ἔχουν προέλυσιν τὸ ἐσωτερικὸν ἀνήκουν αἱ τοποθετήσεις εἰς τουριστικὰς ἐν γένει ἐκμεταλλεύσεις τόσον τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ ὅσον καὶ τοῦ ἐλευθέρου κεφαλαίου. Αἱ τοποθετήσεις αὐταὶ εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι αὐξάνονται συνεχῶς καὶ διὰ τοὺς προεκτεθέντας ἀντικειμενικούς λόγους, ἀλλὰ κυρίως διότι ἡ ἐλληνικὴ τουριστικὴ δραστηριότης ἀποκτᾷ

1. Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὸ ἔτος 1962, Ἀθήναι 1963, σ. 122.

ὄλονεν μεγαλυτέραν ἐλκυστικότητα. Ποία εἶναι ἡ συμμετοχὴ τοῦ ἐσωτερικοῦ ἰδιωτικοῦ κεφαλαίου εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτήν, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ γνωρίζωμεν, κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς τοῦ ἐλευθέρου κεφαλαίου τοῦ καλύπτοντος ἐξ ὀλοκλήρου μίαν συγκεκριμένην ἐπιχειρηματικὴν μονάδα. Ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ἕψιν ὅτι κατὰ τὸ 1963 τὸ σύνολον τῶν ἀμιγῶς παραλλήλων ἐπενδύσεων (ΟΧΟΑ, Ὁργανισμὸς Τουριστικῆς Πίστεως καὶ Ταμεῖον Παρακαταθηκῶν καὶ Δανείων) ἀνῆλθον εἰς τὸ ποσὸν τῶν 200 ἑκατ. δραχμῶν, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἰσόποσος ὑπῆρξε καὶ ἡ καταβληθεῖσα κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος συμμετοχὴ τῶν δανειζομένων εἰς τὰ χρηματοδοτηθέντα ἔργα, ὅτι ἐπὶ τῆς συνολικῆς μακροπροθέσμου τραπεζικῆς πιστοδοτήσεως τοῦ ἔτους 1962 (178 ἑκατ. δραχμῶν) ὑπῆρξε καὶ παράλληλος συμμετοχὴ τοῦ ἐλευθέρου ἐπιχειρηματικοῦ κεφαλαίου ἴση πρὸς τὸ 30% τοῦλάχιστον, ἥτοι 53,4 ἑκατ. δραχμῶν, καὶ τέλος ὅτι κατὰ σχετικὰς ἐκτιμήσεις ἡ ἐξ ὀλοκλήρου κάλυψις δι' ἐλευθέρου κεφαλαίου τουριστικῶν ἔργων καὶ ὑπηρεσιῶν ἀντιπροσωπεύει ποσὸν τῆς τάξεως τῶν 50 ἑκατ. δραχμῶν, τότε καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα, τὸ ὁποῖον βεβαίως μετ' ἐπιφυλάξεως θὰ πρέπει νὰ ἐκτιμηθῇ, ὅτι ἡ ἐξ ἐσωτερικῶν πηγῶν ἰδιωτικῆ ἐπένδυσις εἰς καθαρῶς τουριστικὰς δραστηριότητας κατὰ τὸ 1963 ὑπερέβη τὸ ποσὸν τῶν 300 ἑκατ. δραχμῶν.

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΙΖ' ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ
ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ

Ἡ διερεύνησις τῆς ἀγορᾶς (market research), καλύψασα μεταπολεμικῶς τὰ θέματα τῆς ζήτησεως ὅλων σχεδὸν τῶν τομέων τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς δραστηριότητος, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀγνοήσῃ τὸν τουριστικὸν τομέα, ἡ ζήτησις τοῦ ὁποίου, ἐκφραζομένη εἰς ἐπιθυμίας, προτιμήσεις καὶ ἐπιδιώξεις τῶν διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων, ἱκανοποιεῖται δι' ἀντιστοίχων τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν ὅλων τῶν φάσεων τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος. Ἐπ' αὐτοῦ ἔχουν γίνεαι σοβαραὶ μελέται, θεωρητικαὶ καὶ ἐφαρμογῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιμετωπίζουν τὸ πρόβλημα τῆς διερευνήσεως τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν.¹

Ὁ τουριστικὸς τομεὺς διέπεται καὶ αὐτὸς ὑπὸ τοῦ οἰκονομικοῦ νόμου τῆς προσφορᾶς καὶ ζήτησεως καὶ αὐτομάτως διαιρεῖται εἰς δύο αὐτοτελῆ σκέλη. Εἰς τὸ σκέλος τῆς προσφορᾶς, ὅπου ἀνήκει τὸ σύνολον τῶν τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν, αἱ ὁποῖαι συγκροτοῦν τὸ τουριστικὸν δυναμικὸν μιᾶς χώρας, καὶ εἰς τὸ σκέλος τῆς ζήτησεως, ὅπου ἀνήκει τὸ σύνολον τῶν διακινουμένων διεθνῶς τουριστικῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα σχηματίζουν τὴν τουριστικὴν ἀγοράν.

Ἡ συστηματικὴ συλλογὴ καὶ ἡ ποσοτικὴ ἀνάλυσις πράξεων, γεγονότων καὶ ἐκδηλώσεων ἐν γένει, συνδεομένων ἀμέσως ἢ ἐμμέσως μὲ τὴν τουριστικὴν δραστηριότητα, ἡ ὁποία τείνει μέσῳ τῆς γνώσεως τῶν ἀλληλοεξηρημένων αὐτῶν

1. Βλέπε, H. Schmidhauser, *La recherche du marché en matière du tourisme*, ἀριθ. 45 τῶν ἐκδόσεων τῆς Fédération Suisse du Tourisme, Βέρνη 1962. J. Krippendorf, *Le marché du trafic touristique de la Suisse*, cahier 57 des contributions suisses à la science du tourisme, Thèse, Université de Berne, 1964. Ἐπίσης, UIOOT, Premier Séminaire de Recherches Touristiques, Ἀπρίλιος 1961.

σχέσεων να προσφέρη χρήσιμους οργανικούς και όρθολογικούς πληροφορίες εις τούς δημοσίου χαρακτήρος οργανισμούς, ώς και εις τας έπιχειρήσεις του ιδιωτικού τομέως δια την ύπ' αυτών χάραξιν τής τουριστικής πολιτικής, συνθέτει, κατά την κρατούσαν άποψιν, την έννοιαν τής διερευνήσεως τής τουριστικής άγοράς.¹

Η διερεύνησις τής τουριστικής άγοράς θα προσφέρη σημαντικές υπηρεσίας εις τούς ύπευθύνους παράγοντας του ελληνικού τουρισμού, δια την χάραξιν όρθής τουριστικής πολιτικής, διότι, έφ' όσον ή πολιτική αυτή χαρακτηρίζεται από τακτικές και έπαναλαμβανόμενας έπεμβάσεις,² είναι πρόδηλον ότι πρέπει να στηρίζεται εις βαθείαν και πλήρη γνώσιν του φαινομένου το όποιον έπιθυμεί να ρυθμίση.

Πέραν μιās μεμονωμένης έρεύνης την όποιαν έπεχείρησεν ο ΕΟΤ μέσω δύο ειδικών γερμανικών οίκων, περι του βαθμού και τής έκτάσεως ικανοποιήσεως των αναγκών των έπισκεπτομένων την Χώραν μας ξένων τουριστών, και πέραν των κατ' ιδίαν έρευνών τής ιδιωτικής τουριστικής έπιχειρηματικής πρωτοβουλίας, περι των τάσεων και τής εισοδηματικής ικανότητος των διακινουμένων εις τας μεγάλας τουριστικές άγοράς τουριστικών ρευμάτων, δέν γνωρίζομεν να έχη πραγματοποιηθῆ άλλη έρευνα ή όποία, κατά τρόπον ώλοκληρωμένον και έπίσημον, να καλύπτη όλους τούς τομείς τής τουριστικής ζητήσεως.

1. Όριζόντιος διερεύνησις

Η διερεύνησις τής τουριστικής άγοράς πραγματοποιεΐται διττώς: κατ' έκτασιν και κατά βάθος. Η κατ' έκτασιν (όριζόντιος) διερεύνησις περιλαμβάνει την έρευναν καθ' ώρισμένας γεω-

1. Giovanni Peroni, *Turismo e ricerche di mercato*, Ρώμη 1962, σ. 25.

2. Kurt Krapf, «Mesure d'organisation et de promotion du tourisme», εις *Revue de Tourisme*, άριθ. 3/1952, σ. 95.

γραφικὰς περιοχάς, αἱ ὁποῖαι διὰ λόγους γεωγραφικοῦς, οἰκονομικοῦς καὶ κοινωνικοῦς ἐμφανίζουσι ὁμοιότητα ἐξ ἀπόψεως τουριστικῆς ἀγορᾶς. Ἡ κατὰ βάθος (κάθετος) διερεύνησις τῆς τουριστικῆς ζητήσεως περιλαμβάνει τὴν ἔρευναν τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως τῆς μεγάλης μάζης τῶν τουριστικῶν ρευμάτων ὅχι εἰς τὰ περιορισμένα ὅρια μιᾶς περιοχῆς, ἀλλὰ εἰς ὀλόκληρον τὴν ἔκτασιν τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς. Ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς αὐτῆς, χρήζει ἰδιαιτέρας ἐρέυνης ὁ ὁμαδικὸς τουρισμὸς καὶ μάλιστα ὁ ἐνισχυόμενος διὰ κοινωνικῶν πόρων (κοινωνικὸς τουρισμὸς). Ἡ ὀριζόντιος καὶ ἡ κάθετος διερεύνησις ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὴν ποσοτικὴν καὶ τὴν ποιοτικὴν διερεύνησιν τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς.

Ἡ κατ' ἔκτασιν διερεύνησις τῆς τουριστικῆς μας ἀγορᾶς καλύπτει τὰς ἀκολουθοῦσας γεωγραφικὰς περιοχάς.

α) Βόρειος Ἀμερικὴ καὶ Καναδᾶς. Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς εἶναι ἡ πλέον σημαντικὴ διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν. Ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου τουριστῶν, καλύπτει τὸ 25% περίπου τοῦ συνόλου τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ συμβολῆς εἰς τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικά μας ἔσοδα ἢ συμμετοχὴ τῆς ἀντιπροσωπεύει ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 50% αὐτῶν. Τὸ ἄνοιγμα τῆς μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν μεγεθῶν ψαλίδος εἶναι ἐνδεικτικὸν τοῦ ὑψηλοῦ εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς προερχομένων τουριστῶν καὶ συνεπῶς τῶν ὑφισταμένων περιθωρίων πραγματοποιήσεως ὑπ' αὐτῶν ὑψηλῶν κατὰ κεφαλὴν δαπανῶν. Ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ὁ ὄγκος τῶν ἐξ Ἑνωμένων Πολιτειῶν εἰδικώτερον ταξιδευόντων ἔτησίως εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ταξιδιωτῶν, τότε γίνεται ἀντιληπτὸν ποία εἶναι ἡ συμβολὴ τῆς ἀμερικανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς εἰς τὴν Εὐρώπην καὶ κατ' ἀναλογίαν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Εὐρώπην τουριστῶν ἀπὸ

τοῦ 1950 σημειώνει συνεχῶς ἀνοδὸν. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1950-1963 ἡ κίνησις ἀνῆλθεν ἀπὸ 286.226 ἄτομα εἰς 1.132.350. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τουριστικὴν κίνησιν κατὰ τὸ ἔτος 1964, τὸ παγκοσμίως γνωστὸν ταξιδιωτικὸν γραφεῖον American Express Co. ὑπολογίζει, κατόπιν εἰδικῆς ἐρεύνης, ὅτι ἄνω τῶν 2.750.000 Ἀμερικανῶν θὰ ταξιδεύσουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ὅτι ἐξ αὐτῶν θὰ μεταβοῦν εἰς τὴν Εὐρώπην περὶ τοὺς 1.250.000, ἥτοι 15% περισσότεροι τοῦ προηγουμένου ἔτους. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς ὑπολογισμοὺς, μετὰ τὴν Εὐρώπην ἀναμένεται ὅτι αἱ νῆσοι τῆς Καραϊβικῆς θὰ προσελκύσουν περὶ τοὺς 750.000 ἐπισκέπτας ἐξ Ἑνωμένων Πολιτειῶν, ἡ Ἄπω Ἀνατολή περὶ τοὺς 250.000 καὶ ἡ Λατινικὴ Ἀμερικὴ περὶ τοὺς 100.000. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι ἡ συνελθοῦσα κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 1964 εἰς Παρισίους Διάσκεψις Εὐρωπαϊκοῦ Τουρισμοῦ, μὲ συμμετοχὴν ἐκπροσώπων τῶν Ὄργανώσεων Τουρισμοῦ τῶν κρατῶν τῆς δυτικῆς Εὐρώπης καὶ τῶν ἐμπορικῶν ὀργανώσεων τῶν ἐνδιαφερομένων διὰ τὰς ὑπερατλαντικὰς συναλλαγὰς, διεπίστωσε τὴν μεγάλην σημασίαν τῆς συμβολῆς τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῆς Εὐρώπης καὶ ἀπεφάσισεν ὅπως ἐνταθοῦν αἱ προσπάθειαι διὰ τὴν ἐνίσχυσιν τῆς εἰς Ἑνωμένας Πολιτείας ἐκπροσωπήσεως τοῦ εὐρωπαϊκοῦ τουρισμοῦ.

Ἡ διακίνησις τοῦ ἀμερικανικοῦ τουρισμοῦ πρὸς τὴν Εὐρώπην πραγματοποιεῖται κυρίως διὰ τῶν δύο μεγάλων ταξιδιωτικῶν γραφείων American Express Co. καὶ Vagons-Lits/Cook, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῶν ἀεροπορικῶν ἐταιριῶν καὶ δὴ τῆς TWA καὶ τῆς Panamerican, αἱ ὁποῖαι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀναπτύσσουν μεγάλην δραστηριότητα εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα.

Ὡς συνάγεται ἐκ τοῦ Πίνακος 43, τὸ 1963 ἐπὶ συνόλου 1.543.031 ἀμερικανῶν ταξιδιωτῶν μὲ προορισμὸν τὴν Εὐρώπην, 1.153.781, ἥτοι 74,9%, ἐχρησιμοποίησαν ὡς μέσον ταξιδίου ἀεροπλάνον καὶ 389.250, ἥτοι 25,1%, πλοῖον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν διάρθρωσιν τῶν τουριστῶν κατὰ θέσιν μέσου ταξιδίου, διαπιστοῦ-

Π Ι Ν Α Κ 43

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΑΙ ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΤΟΥΣ 1963
ΑΠΟ ΒΟΡΕΙΟΥ ΑΜΕΡΙΚΗΣ ΕΙΣ ΕΥΡΩΠΗΝ

Θέσις	Αεροπορικώς	%	Θαλασσίως	%	Σύνολον	Σχέσις % αεροπο- ρικώς πρὸς σύνολον
Πρώτη Cabine	94.827	8,2	76.641	19,6	171.468	55,8
Τουριστική	1.058.954	91,8	265.593	68,4	1.324.547	80,1
Σύνολον κινήσεως	1.153.781	100	389.250	100	1.543.031	74,9
Δυναμικότης	2.501.709		543.886		3.045.595	83,3
% κάλυψις	46%		72%		51%	

Πηγή: OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'ODCE, 1964*

ται ὅτι οἱ ἀμερικανοὶ τουρίσται προτιμοῦν τὰς οἰκονομικὰς θέσεις τόσον εἰς τὸ ἀεροπλάνον, ὅπου τὸ 91,8% αὐτῶν ταξιδεύει μὲ τουριστικὴν θέσιν (οἰκονομική), ὅσον καὶ εἰς τὸ πλοῖον, ὅπου τὸ ἀντίστοιχον ποσοστὸν ἀνέρχεται εἰς 68,4%. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ ποσοστὸν καλύψεως τοῦ συνδέοντος τὴν Ἀμερικὴν μὲ τὴν Εὐρώπην συγκοινωνιακοῦ δυναμικοῦ, τοῦτο ἀνῆλθεν εἰς μὲν τὸν τομέα τῶν διὰ θαλάσσης συγκοινωνιῶν εἰς 72%, εἰς δὲ τὸν τομέα τῶν δι' ἀέρος συγκοινωνιῶν εἰς 46%. Τὰ δεδομένα αὐτὰ εἶναι δυνατὸν ἐκ πρώτης ὄψεως νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἐκδηλοῦται προτίμησις τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν χρησιμοποίησιν πλοίων διὰ τὰ πρὸς τὴν Εὐρώπην ταξίδια των. Τοῦτο ὅμως ἀποδεικνύεται ἐσφαλμένον, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὰ διατιθέμενα εἰς τὴν γραμμὴν αὐτὴν ἀεροπορικὰ μέσα ἔχουν τριπλασίαν ἰκανότητα μεταφορᾶς ἐπιβατῶν ἀπὸ τὰ ἀντίστοιχα θαλάσσια μέσα.

Ἡ ἀμερικανικὴ τουριστικὴ ἀγορὰ ἀποτελεῖ διὰ τὴν Χώραν μας τὴν καλυτέραν ἀγορὰν καὶ λόγῳ τοῦ ὄγκου τῆς εἰς διακινουμένους τουρίστας καὶ ἰδίᾳ λόγῳ τοῦ ὑψηλοῦ εἰσοδηματικοῦ ἐπιπέδου αὐτῶν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς εἶναι χρήσιμον νὰ γνωρίζωμεν ὠρισμένα χαρακτηριστικὰ τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ ἀγορὰ αὐτὴ εἰς τὰ σημεῖα ἐπαφῆς μετὰ τῆς ἀντιστοίχου τουριστικῆς προσφορᾶς τῆς Χώρας μας.

Ὁ ἀμερικανὸς τουρίστας διέπεται ἀπὸ μίαν βασικὴν ἀρχήν, τὴν ὁποίαν ἀκολουθεῖ πιστῶς κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ τουριστικοῦ του ταξιδίου: νὰ ἐπισκεφθῆ ὅσον ἡμπορεῖ περισσότερα μέρη εἰς τὸν ἐλάχιστον δυνατὸν χρόνον. Τοῦτο ἐπηρεάζει τὴν διάρκειαν παραμονῆς τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ τουριστικοῦ χώρου. Οὕτω οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Χώραν μας Ἀμερικανοί, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς 15ήμερου ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον παραμονῆς των, παραμένουν εἰς Ἀθήνας 6-8 ἡμέρας, πραγματοποιοῦν τὰς ἡμερησίας ἢ διημέρους ἐξορμήσεις πρὸς ἐπίσκεψιν τοῦ Σουνίου, τῶν Δελφῶν, τῆς Κορίνθου, τῆς Ἀργοναυπλίας, τῆς Ὀλυμπίας κλπ., ἐν συνεχείᾳ δέ, χρησιμοποιοῦντες τὸ ἀεροπλάνον, ἐπισκέπτονται κατὰ κανόνα τὴν Κρήτην καὶ τὴν Ρόδον, ὅπου παραμένουν 2-3 ἡμέρας.

Ἡ κατηγορία τῶν ξενοδοχείων εἰς τὰ ὁποῖα διέμειναν κατὰ τὴν παραμονὴν των εἰς τὴν Ἑλλάδα, συμφώνως πρὸς δειγματοληπτικὴν ἔρευναν διενεργηθεῖσαν τὸν Ἀπρίλιον τοῦ 1961 ἐπὶ ξενοδοχείων τινῶν τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, ἐμφανίζει τὴν ἐξῆς εἰκόνα: ἐπὶ 84 ἀμερικανῶν τουριστῶν, 67 διέμειναν εἰς ξενοδοχεῖα πολυτελείας, 8 εἰς Α' κατηγορίας, 3 εἰς Β' κατηγορίας καὶ 6 εἰς συγγενικὰ ἢ φιλικὰ οἰκήματα.¹ Δηλαδή τὸ 80% τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν διέμεινεν εἰς ξενοδοχεῖα πολυτελείας καὶ τὸ 20% εἰς ξενοδοχεῖα ἄλλων κατηγοριῶν. Βεβαίως, τὸ ἀποτέλεσμα αὐτὸ ἔχει σχετικὴν ἀξίαν, λόγῳ τῆς περιορισμένης ἐκτάσεως τῆς ἐρέυνης: πάντως ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τῆς ἐκδηλουμένης τάσεως τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν νὰ χρησιμοποιοῦν κατὰ κανόνα ξενοδοχεῖα πολυτελείας. Τοῦτο εἶναι συναφὲς πρὸς τὸ ὑψηλὸν εισοδηματικὸν ἐπίπεδον τῶν ἐξ Ἀμερικῆς προερχομένων τουριστῶν μας, τῶν ὁποίων ἡ μέση κατὰ κεφαλὴν δαπάνη ὑπελογίσθη εἰς 300 περίπου δολλάρια.

Αἱ ἀπαιτήσεις τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν θεωροῦνται με-

1. Θ. Φραγκοπούλου, *Τρεῖς ἔρευνες τῆς τουριστικῆς μας ἀγορᾶς*, Ἀθῆναι 1961, σ. 71.

τριοπαθεῖς, ἴσως διότι οὗτοι προέρχονται κυρίως ἀπὸ μεσαίας κοινωνικὰς τάξεις, ἴσως καὶ διότι στεροῦνται μακρᾶς τουριστικῆς παραδόσεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς, οἱ ἀμερικανοὶ τουρίσται θεωροῦνται οἱ καλῦτεροι πελάται τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων, διότι, πέραν τοῦ ὅτι δαπανοῦν μεγάλα ποσὰ συναλλάγματος, εἶναι ἐπίσης ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι δημιουργοῦν τὰ ὀλιγώτερα προβλήματα εἰς τοὺς ξενοδόχους.

Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης γνώρισμα τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν εἶναι ἡ ὁμαδικότης καὶ ἡ πειθαρχία κατὰ τὰς περιηγήσεις των. Αἱ ὁμαδικαὶ περιηγήσεις εὐνοοῦνται καὶ ἀπὸ τὴν ἔντονον ἐπιθυμίαν τὴν ὁποίαν ἐκδηλώνουν οἱ Ἀμερικανοὶ νὰ γνωρίσουν ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερα μέρη. Αἱ καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγήσεις τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν Χώραν μας εἶναι δύο εἰδῶν: ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ὀργανοῦνται εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ὀργανοῦνται ἐνταῦθα. Αἱ πρῶται ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὴν Ἀμερικὴν ἢ τὴν Εὐρώπην καὶ περιλαμβάνουν εἰς τὸ πρόγραμμά των ἀνὰ τὴν Μεσόγειον καὶ προσεγγίσεις εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας (Πειραιᾶ, Ἰτέαν, Ἡράκλειον, Ρόδον κλπ.). Αἱ δευτέραι ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν τὸν Πειραιᾶ, ὅπου ὀργανοῦνται μὲ πρόγραμμα τὴν περιήγησιν τῶν νήσων τοῦ Αἰγαίου καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν ἐπίσκεψιν ὀρισμένων χώρων τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου (Κύπρον, Σμύρνην, Ἀλικαρνασσόν, Χάιφα κλπ.). Αἱ ὁμαδικαὶ αὐταὶ περιηγήσεις, ὡς γενικώτερον καὶ αἱ μεμονωμέναι περιηγήσεις τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν, πραγματοποιοῦνται κατὰ τὰς περιόδους Μαρτίου-Ἀπριλίου καὶ Σεπτεμβρίου-Ὀκτωβρίου, τοῦτο δὲ διότι κατὰ τοὺς θερινοὺς μῆνας, καὶ μάλιστα κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς ὀρισμένας περιοχὰς τῆς Ἀμερικῆς (Καλιφόρνια) κλιματολογικαὶ συνθῆκαι εἶναι ἐξ ἴσου εὐνοϊκαί.

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν συγκαταλέγονται καὶ οἱ Ἕλληνες ὁμογενεῖς ἐξ Ἠνωμένων Πολιτει-

ων, ή συμβολή τών όποιων είναι σημαντική όχι μόνον από πλευράς τουριστικής κινήσεως αλλά κυρίως από πλευράς διατηρήσεως τής έθνικής αυτών συνειδήσεως. Οί επισκεπτόμενοι έτησίως την Χώραν Έλληνες όμογενείς, οί όποιοι, σημειωτέον, ως άμερικανοί ύπήκοοι, καταχωρούνται εις την στατιστικήν τών έξ' Αμερικῆς τουριστών, άνέρχονται εις άρκετάς χιλιάδας, χαρακτηριστικόν των δέ γνώρισμα είναι ότι παρατείνουν την παραμονήν εις την Ελλάδα και πέραν του μηνός και δαπανοῦν άξιόλογα ποσά διά την αγοράν έλληνικών προϊόντων, τά όποια κατά την επιστροφήν των δωρίζουν εις τους συγγενείς και φίλους των, γινόμενοι οὔτω και διαφημιστάι τών έλληνικών προϊόντων εις την άμερικανικήν αγοράν. Η κίνησις αυτή τών όμογενών δέν παρουσίαζε μέχρι πρό τινος όργανωτικήν συνοχήν, ίσως διότι ή ιδιοσυγκρασία του Έλληνοαμερικανου να μη διηκούλυε μίαν όμαδικήν, ώργανωμένην επίσκεψιν τής γενετειρας. Τελευταίως όμως, με την άνάληψιν πρωτοβουλίας εκ μέρους μεγάλων έλληνοαμερικανικών όργανώσεων, όπως τών ΑΧΕΠΑΝΣ και ΓΚΑΠΑ, διά την όργάνωσιν ένταῦθα συνεδρίων, έδόθη ή εύκαιρία εις ταξιδιωτικά γραφεΐα τής Αμερικῆς να άσχοληθοῦν με την όργάνωσιν του ταξιδίου και τής διαμονῆς και περιηγήσεως τών συνέδρων και να άποκτήσουν οὔτω την αναγκαίαν έμπειρίαν, ή όποια τους ώδήγησεν εις πλέον συστηματικήν όργάνωσιν του τουρισμου τών όμογενών εις την Ελλάδα.

Εις την υπό έρευναν περιοχήν έχει υπαχθῆ και ο Καναδάς, διά λόγους γεωγραφικούς, κυρίως δέ διότι οί Καναδοί έχουν τό αυτό περίπου με τους Αμερικανούς εισοδηματικόν επίπεδον και επί πλέον έμφανίζουν τάς αυτάς προτιμήσεις και πραγματοποιοῦν τά προς την Ευρώπην και ειδικώτερον προς την Ελλάδα τουριστικά των ταξίδια τους αυτούς μήνας. Πάντως, επί του παρόντος δέν παρουσιάζουν σημαντικόν ενδιαφέρον διά την Ελλάδα, εάν ληφθῆ υπ' όψιν ότι κατά τό 1963 οί επισκεφθέντες εκ τής περιοχῆς αυτής την Χώραν μας άνῆλθον εις 9.414 άτο-

μα, αντιπροσωπεύοντα τὸ 1,4% τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα τουριστῶν. Ὁ канаδικὸς τουρισμὸς πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἔχει μέχρι στιγμῆς ὀργανωθῆ, ἢ δὲ παρατηρουμένη περιωρισμένη κίνησις ἀντιπροσωπεύει μεμονωμένους ἐπισκέπτας, κατ' ἐπέκτασιν τοῦ πρὸς τὴν Εὐρώπην ταξιδίου των, μεταξὺ τῶν ὁποίων οἱ περισσότεροὶ ἀνήκουν εἰς τὰς τάξεις τῶν φοιτητῶν. Τὸ τελευταῖον προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν ξενῶνων νεότητος, οἱ σχετικοὶ ἀριθμοὶ τῶν ὁποίων δεικνύουν ὅτι ἐκ τῶν διανυκτερευσάντων εἰς αὐτοὺς κατὰ τὸ 1963 ἀλλοδαπῶν ἐπισκεπτῶν μας οἱ περισσότεροὶ κατ' ἀναλογίαν προήρχοντο ἀπὸ τὸν Καναδᾶν.¹

Εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀμερικανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἀνήκει καὶ ἡ διερεύνησις τῶν κατευθύνσεων τῆς τουριστικῆς ζήτησεως ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τῶν τόπων πρὸς τοὺς ὁποίους κατὰ προτίμησιν κατευθύνονται τὰ τουριστικὰ ρεύματα. Τὰς κατευθύνσεις τῶν ἐξ Ἀμερικῆς τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς τὴν Εὐρώπην μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 44.

Ὡς πρὸς τὰς προτιμήσεις τῶν Ἀμερικανῶν ἐντὸς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, διαπιστοῦνται τὰ ἀκόλουθα: Ἡ Ἰταλία συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον αὐτῶν, ἀφοῦ τὸ 23,7% τῶν ἐπισκέψεων κατὰ τὸ 1963 ἐπραγματοποιήθη εἰς αὐτήν. Οἱ ἐπισκεφθέντες τὴν χώραν αὐτὴν Ἀμερικανοὶ ἐπραγματοποίησαν σχετικῶς ὀλιγωτέρας διανυκτερεύσεις (μέσος ὅρος κατὰ ἐπισκέπτῃν 2,6 ἡμέραι). Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἰταλία ὁμοῦ μὲ τὰς ὁμόρους χώρας (Ἑλβετίαν, Αὐστρίαν, Γερμανίαν), καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὸ Βέλγιον-Λουξεμβούργον καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, ἀποτελεῖ ἐνιαῖον τουριστικὸν χώρον καὶ ὡς ἐκ τούτου ἢ εἰς αὐτὴν παραμονὴ τῶν τουριστῶν, ἰδίᾳ τῶν Ἀμερικανῶν, περιορίζεται χρονικῶς πρὸς ἐξοικονόμησιν χρόνου. Τοὺς περισσοτέρους κατὰ σειράν μετὰ τὴν Ἰταλίαν ἀμερικανοὺς ἐπισκέπτας ἐδέχθη ἡ Γερμανία (13,7%), εἰς τὴν ὁποίαν ὅμως

1. ΟΕΣΕ, «Ξενῶνες νεότητος», Ἐκδρομικὰ Χρονικά, τεῦχος 122/1964, σ. 34.

ΠΙΝΑΞ 44

ΑΜΕΡΙΚΑΝΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΑΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΝΤΕΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟCDE¹
ΚΑΤΑ ΤΟ 1963 ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑΙ ΥΠ' ΑΥΤΩΝ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ

(Είς χιλιάδας)

Χῶραι	Ἀφίξεις	%	Διανυκτερεύσεις	Ἡμέραι παραμονῆς
Ἰταλία	1.511	23,7	3.901	2,6
Γερμανία	873	13,7	1.780	2,0
Γαλλία	860	13,5	4.900	5,6
Ἑλβετία	591	9,2	1.446	2,4
Ἰσπανία	553	8,6	1.935 ²	3,5
Ἡνωμ. Βασίλειον	509	7,9	6.000	11,7
Αὐστρία	304	4,7	879	2,9
Βέλγιον	277 ³	4,3	313	1,2
Νορβηγία	268	4,2	299	1,1
Ὁλλανδία	229	3,5	538	2,3
Ἑλλάς	148	2,3	1.494	10,1
Γιουγκοσλαβία	119	1,9	154	1,2
Πορτογαλία	87	1,3	269	3,0
Τουρκία	73	1,1	556	7,6
Ἰσλανδία	5	0,1	45 ²	9,0
	6.407	100	24.509	3,8

1. Δὲν περιλαμβάνονται ἡ Σουηδία, ἡ Δανία, ἡ Ἰρλανδία, αἱ ΗΠΑ, ἡ Ἰαπωνία καὶ ὁ Καναδάς.

2. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

3. Τὸ τουριστικὸν ἔτος 1963 ἀρχεταὶ τὴν 1ην Ὀκτωβρίου καὶ λήγει τὴν 30ὴν Σεπτεμβρίου.

Πηγή ἡ: OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1964*

ἐπραγματοποίησαν ὀλιγωτέρας συγκριτικῶς διανυκτερεύσεις, ἤτοι 1.780.000, ἀντιστοιχοῦσας εἰς 2 ἡμέρας κατὰ ἐπισκέπτῃν. Ἡ Γαλλία ἐν συνεχείᾳ συγκεντρώνει τὸ 13,5% τῶν ἀμερικανῶν τουριστῶν. Εἶναι ἡ μόνη χώρα εἰς τὴν Εὐρώπῃ ἡ ὁποία κατορθώνει νὰ συγκρατῇ τοὺς ἀμερικανοὺς τουρίστας διπλάσιον σχεδὸν χρόνον ἀπὸ τὰς ἄλλας. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὰ τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα τὰ ὁποῖα διαθέτει καὶ εἰς τὴν ἀφθονίαν τῶν ποικίλων μέσων ψυχαγωγίας, τὰ ὁποῖα ἰδιαιτέρως προσελκύουν τοὺς ὑψηλῆς εἰσοδηματικῆς στάθμης τουρίστας. Ἡ «παριζιάνικη μόδα» ἀποτελεῖ ἐπίσης στοιχεῖον ἕλξεως. Ἡ Ἑλβετία εἶναι ἡ τετάρτη κατὰ σειράν χώρα τοῦ ἀμερι-

κανικοῦ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, συγκεντρώνει δὲ τὸ 9,2% τῶν ἀμερικανῶν ἐπισκεπτῶν. Ἀκολουθοῦν ἡ Ἰσπανία (8,6%) καὶ ἡ Ἀγγλία (7,9%). Αἱ προαναφερθεῖσαι ἕξ χῶραι συγκεντρώνουν τὸ 76,6% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς κινήσεως τῶν Ἀμερικανῶν ἐντὸς τῶν χωρῶν τοῦ ΟCDE κατὰ τὸ 1963.

Ὁ χρόνος παραμονῆς τῶν Ἀμερικανῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι ὁ μεγαλύτερος, μετὰ τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον, ὅλων τῶν σημειουμένων εἰς τὰς λοιπὰς χώρας τῆς Εὐρώπης καὶ τριπλάσιος σχεδὸν τοῦ μέσου ὅρου αὐτῶν. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάς εἶναι χώρα προορισμοῦ διὰ τοὺς Ἀμερικανούς καὶ εἰς περιορισμένην κλίμακα χώρα διερχομένου τουρισμοῦ, ὅπως συμβαίνει μὲ ὅλας σχεδὸν τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, δοθέντος ὅτι εὐρίσκεται μᾶλλον ἀποκεκομμένη ἀπὸ τὴν ἐνιαίαν τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς Εὐρώπης. Ἐπίσης, ἡ μακρὰ σχετικῶς παραμονὴ τῶν Ἀμερικανῶν ἐνταῦθα ὀφείλεται εἰς τὴν ἀποκεντρωμένην ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διάταξιν τῶν τουριστικῶν τῆς κέντρων μεταξὺ ἠπειρωτικῶν τμημάτων καὶ νησιωτικῶν περιοχῶν, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὸ χαμηλὸν κόστος ζωῆς.

β) *Ἡνωμένον Βασίλειον*. Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τοῦ Ἡνωμένου Βασιλείου ἀποτελεῖ τὴν δευτέραν κατὰ σειράν σπουδαιότητος ἀγορὰν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ. Συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα τοῦ ἔτους 1963, τὸ 11,4% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς Χώρας ἀντεπροσώπευεν ἄγγλους ἐπισκέπτας, οἱ ὅποιοι ἐδαπάνησαν τὸ 16,0% τοῦ συνόλου τῶν ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικῶν μας εἰσπράξεων. Τὸ ὑψηλὸν συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἀφίξεις ποσοστὸν συμμετοχῆς τῶν Ἀγγλων εἰς τὸ τουριστικὸν μας συνάλλαγμα ἀποτελεῖ τὴν πρώτην ἔνδειξιν τῆς ἀνωτέρας εἰσοδηματικῆς στάθμης τῆς κατηγορίας αὐτῆς τῶν τουριστῶν. Τὸ γεγονός αὐτό, ἐν συνδυασμῶ καὶ μὲ τὴν ὅλον ἐν ἀύξανόμην κίνησιν τῶν ἄγγλων τουριστῶν εἰς τὸ ἐξωτερικόν—ἡ ὁποία καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν χῶρον τοῦ ΟCDE

ΠΙΝΑΞ 45

ΑΓΓΛΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΑΙ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΝΤΕΣ ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟCDE,¹
 ΚΑΤΑ ΤΟ 1963 ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙΣΑΙ ΥΠ' ΑΥΤΩΝ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ
 (Εἰς χιλιάδας)

Χῶραι	Ἀφίξεις	%	Διανυκτερεύσεις	Ἡμέραι παραμονῆς
Ἰσπανία	1.079	18,1	4.320	4,0
Ἰταλία	980 ²	16,4	4.533	4,6
Γαλλία	860	14,4	5.682	6,6
Βέλγιον	792 ³	13,3	1.247	1,5
Ἑλβετία	709	11,9	2.824 ⁴	4,0
Γερμανία	580	9,7	1.184	2,0
Αὐστρία	359	6,0	1.755	4,8
Ὀλλανδία	219	3,7	582	2,6
Γιουγκοσλαβία	124	2,1	454	3,7
Ἑλλάς	73	1,3	702	9,6
Νορβηγία	70 ³	1,1	348	4,9
Πορτογαλία	62	1,0	448	7,2
Λουξεμβούργον	37	0,6	75 ⁴	2,0
Τουρκία	16	0,3	103	6,4
Ἰσλανδία	3 ³	0,1	30	10,0
	5.963	100	24.284	4,0

1. Δὲν περιλαμβάνονται ἡ Σουηδία, ἡ Δανία, ἡ Ἰρλανδία, αἱ ΗΠΑ, ὁ Καναδᾶς καὶ ἡ Ἰαπωνία.

2. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ ἐκδρομεῖς.

3. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

4. Περιλαμβάνονται καὶ αἱ διανυκτερεύσεις τῶν Ἰρλανδῶν.

Πηγή: ΟCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1964*

παρουσίασεν ἐντὸς τῆς διετίας 1959-1961 αὐξήσιν 16%, ἀνελθοῦσα ἀπὸ 4,3 ἑκατ. εἰς 5 ἑκατ. ἐπισκέψεις—ἀποτελοῦν προσθέτους ἐνδείξεις περὶ τῶν τάσεων τῆς ἀγγλικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς. Κατὰ τὰς ἀπόψεις μεγάλου τουριστικοῦ καὶ ταξιδιωτικοῦ γραφείου τοῦ Λονδίνου, ἡ Ἑλλάς συγκεντρώνει σήμερον τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ἀγγλικοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ καὶ θεωρεῖται σχεδὸν βέβαιον ὅτι, ὁμοῦ μετὰ τῆς Τουρκίας, θὰ ἀποτελέσῃ κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη τὸ κέντρον ἕλξεως τῶν διακινουμένων ἀγγλικῶν τουριστικῶν ρευμάτων.

Τὸ ηὐξημένον ἐνδιαφέρον τῶν Ἀγγλων διὰ τὴν Ἰσπανίαν (18,1%) (Πίναξ 45), ὅπως ἐπίσης καὶ ἐν συνεχείᾳ διὰ τὴν

Ἰταλίαν (16,4%), Γαλλίαν (14,4%), Βέλγιον (13,3%) καὶ Ἑλβετίαν (11,9%), χώρας μὲ σπουδαῖα τουριστικὰ καὶ γενικώτερον ἱστορικὰ καὶ πολιτιστικὰ θέλγητρα, θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἰδιαιτέραν προτίμησιν αὐτῶν πρὸς τὸν μορφωτικὸν τουρισμὸν. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἰσπανίαν, αὕτη προβάλλεται κυρίως διὰ τῆς Μαγιόρκας. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα, ὅπου, ὡς γνωστόν, ἐπικρατοῦν εὐνοϊκώτεροι κλιματολογικοὶ ὅροι, καίτοι ὁ παράγων τῆς ἀποστάσεως δημιουργεῖ προβλήματα, τῶν ὁποίων ἡ ἐπίλυσις συναντᾷ δυσκολίας ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ὀργάνωσις ναυλωμένων πτήσεων δὲν εὐνοεῖται εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Ἡ Γαλλία συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀγγλων καὶ τοὺς συγκρατεῖ περισσότερον χρόνον ἀπὸ τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης (6,6 ἡμέρας). Ἀκολουθοῦν ἡ Ἑλβετία, τὸ Βέλγιον καὶ ἡ Γερμανία. Ἡ Αὐστρία μετὰ τὴν Γαλλίαν εἶναι ἡ χώρα τῆς Εὐρώπης ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἀγγλων, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ παραμονὴ των εἰς αὐτὴν διαρκεῖ 4,8 ἡμέρας. Εἰς αὐτὸ ἀσφαλῶς θὰ συμβάλῃ τὸ σχετικῶς χαμηλὸν κόστος ζωῆς, τὰ τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα τὰ ὁποῖα διαθέτει ἡ χώρα αὕτη, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ εὐρεῖα διάδοσις καὶ ἡ ὀργανωμένη προσφορὰ τῶν χειμερινῶν σπόρ, διὰ τὰ ὁποῖα οἱ Ἀγγλοι τρέφουν ἰδιαιτέραν ἀγάπην. Αἱ μνημονευθεῖσαι ἀνωτέρω ἑπτὰ χῶραι συγκεντρώνουν τὸ 89,8% τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῶν Ἀγγλων ἐντὸς τοῦ χώρου τῶν χωρῶν-μελῶν τοῦ ΟCDE κατὰ τὸ 1963.

Ἡ Χώρα μας ἐδέχθη τὸ 1,3% περίπου τῶν Ἀγγλων, ἤτοι 73.352, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πραγματοποιήσει 701.504 διανυκτερεύσεις, ποσοστὸν ἀσήμαντον διὰ τὰς φυσικὰς καὶ πολιτιστικὰς προϋποθέσεις της, αἱ ὁποῖαι ἀνταποκρίνονται ἀπολύτως εἰς τὰς προτιμήσεις τῶν ἄγγλων τουριστῶν.

Τὸ τουριστικὸν ἐνδιαφέρον τῶν Ἀγγλων δὲν ἐξαντλεῖται εἰς τὰς ἀνωτέρω χώρας. Οὕτω, σημαντικὴν κίνησιν ἐμφανίζουν

τὸ Μαρόκον (Μαρακές), ἡ Τυνησία (Χαμαμέτ, Μοναστίρ, Μπιζέρτα), ἡ Ἀλγερία (Καζαμπλάνκα), ὁ Λίβανος (Βηρυττός), ἡ Ἰορδανία, ὡς καὶ ἡ Νοτιοαφρικανικὴ Ἐνωσις καὶ ἡ Κύπρος. Ἡ πρὸς τὰς περιοχὰς αὐτὰς κινήσεις τῶν Ἀγγλῶν ἀναμένεται ὅτι θὰ παρουσιάσῃ κάμψιν, μετατοπιζομένης τῆς ἀντιστοίχου κινήσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὴν Τουρκίαν, αἱ ὁποῖαι διαθέτουν εὐνοϊκωτέρας κλιματολογικὰς προϋποθέσεις καὶ ἐπὶ πλεόν, δι' ὅ,τι ἀφορᾷ τοῦλάχιστον εἰς τὴν Χώραν μας, ἀξιόλογα τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα καὶ ὁλονὲν βελτιουμένην τουριστικὴν ὑποδομὴν εἰς ὅλας τὰς φάσεις τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος.

Ἡ τουριστικὴ παράδοσις τῶν Ἀγγλῶν συνέβαλεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγήσεων, μετὰ τὰς ὁποίας ἡ Χώρα μας δέχεται τοὺς περισσοτέρους ἄγγλους τουρίστας. Ὁργανούμεναι εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς λιμένας τῆς Εὐρώπης, συνήθως τὴν Βενετίαν, καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, αὐταὶ περιλαμβάνουν εἰς τὰ προγράμματά των προσεγγίσεις εἰς τὰ σπουδαιότερα τουριστικὰ κέντρα μας (Πειραιᾶ-Ἀθήνας, Ἰτέαν-Δελφούς, Πάτρας-Ὀλυμπίαν, Κατάκωλον-Μυστράν, Ἡράκλειον, Ρόδον, Μύκονον, Κέρκυραν κλπ.), ὡς καὶ εἰς ἄλλους λιμένας τῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου. Εἰς τὰς περιηγήσεις αὐτὰς συμμετέχουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον τουρίσται ἄνω τοῦ μεσαίου εἰσοδήματος καὶ ἀνωτέρας μορφωτικῆς στάθμης, μετὰ χρονικὴν προτίμησιν ἐπισκέψεως τῆς Χώρας μας κατὰ τοὺς πέραν τοῦ θέρους μῆνας καὶ μάλιστα κατὰ τὴν περίοδον Ἀπριλίου-Μαΐου καὶ Σεπτεμβρίου-Ὀκτωβρίου.

Ἡ ὁργάνωσις τῶν τουριστικῶν ταξιδίων ἐκ τῆς Ἀγγλίας ἐξυπηρετεῖται ἀπὸ ταξιδιωτικὰ καὶ τουριστικὰ γραφεῖα τοῦ Λονδίνου, ὡς καὶ ναυτιλιακὰ καὶ ἀεροπορικὰς ἐταιρίας. Τὰ σπουδαιότερα γραφεῖα τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται ἰδιαιτέρως μετὰ τὴν Χώραν μας εἶναι τὸ Apal Travel Limited, τὸ Hickie Borman Limited, τὸ Wincs, τὸ Lord Brothers καὶ τὸ Horizon.

Τὰ δύο πρῶτα ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ὀργάνωσιν ὁμαδικῶν θαλασσιῶν περιηγήσεων, ὡς ἐπίσης μὲ τὴν προώθησιν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεμονωμένων τουριστῶν, οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦν κατὰ κανόνα τὰ ἀεροπλάνα τῆς ΒΕΑ· τὰ ὑπόλοιπα, μὲ τὴν ὀργάνωσιν ὁμαδικοῦ τουρισμοῦ διὰ χρήσεως, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων. Ὁ τουρισμὸς τοῦ τελευταίου αὐτοῦ εἴδους συναντᾷ τὰς ὀργανωμένας ἀντιδράσεις τῆς ΒΕΑ καὶ τῶν λοιπῶν ἀεροπορικῶν ἐταιριῶν αἱ ὅποια ἀνήκουν εἰς τὴν ΙΑΤΑ. Παρ' ὅλα ταῦτα, ὑπὸ τὴν πίεσιν τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος, ἐδημιουργήθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν ἡ ἐταιρία ναυλωμένων πτήσεων Jersey Air Lines, ἡ ὁποία, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰ ἀνωτέρω τουριστικὰ γραφεῖα, ἤρχισεν ἀπὸ τοῦ ἔτους 1963 τὴν προώθησιν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἄγγλων τουριστῶν μὲ ἀπ' εὐθείας σύνδεσιν τῆς χώρας μετὰ τῆς Ἑλλάδος (Ἀθῆναι-Ρόδος). Οὕτω τὰ «πειρατικὰ ταξὶ τοῦ ἀέρος», ὅπως χαρακτηρίζουν οἱ Ἀγγλοὶ τὰ ἐκτελοῦντα ναυλωμένας πτήσεις ἀεροπλάνα, φαίνεται ὅτι λίαν συντόμως θὰ τεθοῦν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῶν μεγάλων τουριστικῶν μαζῶν καὶ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, μὲ ἀποτελέσματα ὁπωσδήποτε εὐεργετικὰ ἐπὶ τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως.

Οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ἑλλάδα ἄγγλοι τουρίσται ἀνήκουν εἰς ὑψηλὰς μᾶλλον εἰσοδηματικὰς τάξεις. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἀπὸ τὴν προαναφερθεῖσαν δειγματοληπτικὴν ἔρευναν τοῦ Ἀπριλίου 1961 εἰς ὀρισμένα ξενοδοχεῖα τῆς περιοχῆς Ἀθηνῶν, κατὰ τὴν ὁποίαν, ἐπὶ 82 ἄγγλων τουριστῶν 40 διέμειναν εἰς ξενοδοχεῖα πολυτελείας, 26 εἰς Α' κατηγορίας, 13 εἰς Β' καὶ 3 εἰς συγγενικὰ ἢ φιλικὰ οἰκήματα.¹ Δηλαδή, ποσοστὸν 80,5% τῶν ἄγγλων ἐπισκεπτῶν μας διέμεινεν εἰς ξενοδοχεῖα πρώτης τάξεως καὶ ποσοστὸν 19,5% αὐτῶν εἰς δευτέρας τάξεως. Ἡ διάρκεια παραμονῆς αὐτῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπολογίζεται εἰς

1. Θ. Φραγκοπούλου, *Τρεῖς ἔρευνες τῆς τουριστικῆς μας ἀγορᾶς*, Ἀθῆναι 1961, σ. 71.

10 ημέρας κατά μέσον όρον. Τόν χρόνον αυτόν προσπαθοῦν νά τόν αξιοποιήσουν κατά τόν καλύτερον τρόπον διά νά γνωρίσουν τήν Χώραν μας. Ἐάν δέ ληφθῆ ὑπ' όψιν ότι εἰς τήν πλειονότητα ἀνήκουν εἰς τάξεις ἀνωτέρας μορφώσεως, δικαιολογεῖται τό ἐνδιαφέρον τό όποῖον ἐκδηλώνουν διά νά γνωρίσουν καί νά θαυμάσουν τόν ἑλληνικόν πολιτισμόν. Ἀπό τās 10 περίπου ἡμέρας τῆς παραμονῆς των, τās 6 διαθέτουν διά νά γνωρίσουν τήν περιοχὴν τῶν Ἀθηνῶν, τούς Δελφούς, τήν Ὀλυμπίαν, τό Ναύπλιον, τās Μυκῆνας κλπ., τās ὑπολοίπους δέ 4 ἡμέρας τήν Ρόδον καί τήν Κρήτην. Ἐπὶ τοῦ παρόντος, τό ἐνδιαφέρον των ἐμφανίζεται περιορισμένον διά τόν νησιωτικόν μας τουρισμόν. Πάντως, εἶναι βέβαιον ότι συντόμως, μέ τήν όλονέν βελτιουμένην τουριστικήν μας ὑποδομήν καί τῶν νησιωτικῶν περιοχῶν, θά στραφῆ καί πρὸς αὐτήν τήν κατεύθυνσιν τό τουριστικόν ρεῦμα τῶν Ἀγγλων. Διότι πρέπει νά τονισθῆ ότι τόν ἄγγλον τουρίσταν δέν ἐλκύει μόνον ό «κλασικός» τουρισμός, ἀλλά καί ό φυσικός τουρισμός, τόν όποῖον συνθέτει τό ἤρεμον καί ἥσυχον περιβάλλον τῶν νησιῶν μας καί ό ἀπλός τρόπος ζωῆς τῶν νησιωτῶν.

γ) *Κεντρικὴ Εὐρώπη.* Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἡ όποία περιλαμβάνει τήν Δυτικὴν Γερμανίαν, τήν Αὐστρίαν, τήν Ἑλβετίαν, τό Βέλγιον-Λουξεμβούργον καί τήν Ὀλλανδίαν, ἀποτελεῖ διά τήν Χώραν μας, ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου ἐπισκεπτῶν, τήν πρώτην ἀγοράν, καλύπτουσα τό 1/4 περίπου τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Συγκεκριμένως, οἱ ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐπισκεφθέντες τήν Χώραν μας τουρίσται κατά τὸ 1963 ἀνῆλθον εἰς 148.251, ἥτοι ἐκάλυψαν τὸ 23,0% τῆς συνολικῆς κινήσεως. Τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν (ποσοστὸν 59% περίπου) καλύπτεται ἀπὸ τουρίστας τῆς Δυτικῆς Γερμανίας, οἱ όποῖοι ἐμφανίζονται καί ἀπὸ ἀπόψεως οἰκονομικῆς ἐπιφανείας ὡς δυνάμενοι νά πραγματοποιήσουν ἠύξημένας δαπάνας. Βεβαίως, δέν εἶναι μόνον ό ὄγκος τῶν ἐκ τῆς περιοχῆς

αὐτῆς προερχομένων τουριστῶν μας ὁ ὁποῖος ἐπέβαλε τὴν εἰδικὴν χωροταξικὴν ἔρευνα, ἀλλὰ κυρίως τὸ ὁμοιόμορφον τοῦ χαρακτῆρος κατὰ τὴν διαμόρφωσίν των εἰς τουριστικὰ ρεύματα, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς τὸν χῶρον αὐτὸν εἰδικαὶ φυσικαί, συγκοινωνιακαὶ καὶ οἰκονομικαὶ συνθῆκαι, αἱ ὁποῖαι ἐπιτρέπουν τὴν συναγωγὴν ἐνδιαφερόντων πορισμάτων. Πέραν τούτων, ἡ κεχωρισμένη ἔρευνα τῆς τουριστικῆς ζήτησεως εἰς τὸν χῶρον τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης δικαιολογεῖται καὶ ἐκ τοῦ ὄγκου τῶν ἐντὸς αὐτοῦ διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων.

Ἐρευνῶμεν κατὰ πρῶτον τὴν γερμανικὴν τουριστικὴν ἀγορὰν, τῆς ὁποίας ἡ συμμετοχὴ καλύπτει τὸ 14% περίπου τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ τὸ 54% τῆς κινήσεως ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χώρου (βλ. Πίνακα 46). Κατὰ τὸ ἔτος 1963 αἱ ἀφίξεις γερμανῶν τουριστῶν εἰς χώρας τοῦ ΟCDE ἀνῆλθον εἰς 10.184.000, αἱ δὲ ὑπ' αὐτῶν πραγματοποιηθεῖσαι διανυκτερεύσεις εἰς 63.800.000. Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῶν Γερμανῶν ἐκδηλοῦται διὰ τὴν Αὐστρίαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1963 συνεκέντρωσε 3.674.000 ἐπισκέπτας. Τὸ 36,3% τῶν ἐξεληθόντων Γερμανῶν διῆλθεν ἐκ τῆς Αὐστρίας καὶ διέμεινεν εἰς αὐτὴν κατὰ μέσον ὄρον 7 ἡμέρας, ἀφοῦ ἐσημείωσεν ἄνω τῶν 29 ἑκατ. διανυκτερεύσεις. Τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ ἀφ' ἑνὸς εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς τὴν Αὐστρίαν ὁμιλεῖται ἡ γερμανικὴ γλῶσσα καὶ συνεπῶς ὁ γερμανὸς τουρίστας κινεῖται ἀνέτως καὶ αἰσθάνεται ὡς νὰ εὐρίσκειται εἰς γερμανικὸν ἔδαφος, ὅπερ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν ἰδιοσυγκρασίαν τοῦ Γερμανοῦ, ἀνεξαρτήτως καὶ τῶν ἱστορικῶν λόγων οἱ ὁποῖοι συνδέουν τοὺς δύο λαούς, καὶ ἀφ' ἑτέρου εἰς τὴν γεωγραφικὴν θέσιν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ σημεῖον διελύσεως διὰ τοὺς γερμανοὺς τουρίστας τοὺς ἐπιθυμοῦντας νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ἰταλίαν καὶ μέσῳ αὐτῆς τὴν ἀνατολικὴν Μεσόγειον, εἴτε τὴν Ἑλβετίαν καὶ μέσῳ αὐτῆς τὴν Γαλλίαν. Ἡ Ἰταλία μετὰ τὴν Αὐστρίαν συγκεντρώνει τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῶν γερμανῶν

τουριστών. Κατά τὸ 1963 τὸ 16,9% τῶν ἐξεληθόντων Γερμανῶν ἐπεσκέφθη τὴν Ἰταλίαν (1.728.000), πραγματοποιήσαν 11,2 ἑκατ. διανυκτερεύσεις, μὲ μέσῃ διάρκειαν παραμονῆς κατ' ἄτομον 6 ἡμέρας. Ἡ διάρκεια παραμονῆς ἐμφανίζεται ἠϋξημένη ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας χώρας, διότι ὁ γερμανὸς τουρίστας ἀνήκει, ὡς καὶ ὁ ἄγγλος, εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν «μορφωμένων τουριστικῶς» καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐκδηλώνει τὸ ἐνδιαφέρον του διὰ τὰ ἀρχαιολογικά, ἱστορικά καὶ πολιτιστικά μνημεῖα καὶ ἔργα, τὰ ὁποῖα ἡ χώρα αὐτὴ διαθέτει ἐν ἀφθονίᾳ. Ἐν συνεχείᾳ, τοὺς περισσοτέρους γερμανοὺς ἐπισκέπτας δέχεται ἡ Ἑλβετία (13,9%, ἤτοι 1.415.000 ἄτομα), τῶν ὁποίων ὅμως ἡ παραμονὴ εἶναι βραχεῖα (3,3 ἡμέραι), ἴσως διότι εἰς αὐτὴν δὲν εὐρίσκουν νέα ἐνδιαφέροντα, δεδομένου ὅτι ὁ χειμερινὸς τουρισμὸς, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς διαδόσεως καὶ ὀργανώσεως τῶν χειμερινῶν σπόρ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον παράγοντα τοῦ ἑλβετικοῦ τουρισμοῦ, προσφέρεται ἐξ ἴσου καὶ εἰς τὴν χώραν τῶν καὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν, τὴν ὁποίαν προτιμοῦν καὶ διὰ τὸ χαμηλότερον κόστος ζωῆς. Ἡ τετάρτη χώρα ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ γερμανικοῦ τουριστικοῦ ρεύματος εἶναι ἡ Γαλλία, ἡ ὁποία τὸ 1963 ἐσημείωσε 850.000 παρουσίας, μὲ 4,9 ἑκατ. διανυκτερεύσεις καὶ μέσον ὄρον ἡμερῶν παραμονῆς 5,8, ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὑψηλός. Αἱ τέσσαρες προαναφερθεῖσαι χώραι συγκεντρώνουν τὸ 75,5% τῆς ὅλης κινήσεως τῶν Γερμανῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE κατὰ τὸ 1963. Ἡ ὑπόλοιπος κίνησις ἐντὸς τοῦ αὐτοῦ χώρου ἐσημείωσε τὰ ἀκόλουθα κατὰ χώραν ποσοστὰ συμμετοχῆς: Ὁλλανδία 5,0%, Ἰσπανία 8,1%, Βέλγιον-Λουξεμβούργον 3,0%, Γιουγκοσλαβία 4,3%, Ἡνωμένον Βασίλειον 2,1%, Νορβηγία 0,7%, Πορτογαλία 0,3%, Τουρκία 0,2% καὶ Ἰσλανδία 0,1%.

Ἡ Χώρα μας, κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον, ἐδέχθη 86.756 Γερμανοὺς, ἤτοι ποσοστὸν μόλις 0,7%, οἱ ὁποῖοι ἔχουν πραγματοποιήσει 877.198 διανυκτερεύσεις. Ἡ σημειωθεῖσα

άλματώδης άνοδος τοῦ ἐκ τῆς Γερμανίας τουριστικοῦ ρεύματος ὑπῆρξε σημαντικῶς ἀνωτέρα τῆς γενικῆς τουριστικῆς μας αὐξήσεως. Ἡ προσοχή τῶν γερμανῶν τουριστῶν διὰ τὴν Χώραν μας ἐκδηλοῦται κυρίως πρὸς τὰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀρχαιολογικὸν καὶ ἱστορικὸν ἐνδιαφέρον. Τοὺς περισσοτέρους γερμανοὺς τουρίστας συγκεντρώνει τόσον ἡ περιοχή τῶν Ἀθηνῶν, ἀπὸ τὴν ὁποίαν κατευθύνονται πρὸς ἐπίσκεψιν τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος (Δελφοί, Μετέωρα κλπ.), ὅσον καὶ τῆς Πελοποννήσου (Ὀλυμπία, Ἐπίδαυρος, Ναύπλιον, Μυκῆναι κλπ.). Ἀπὸ τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα ἡ προτίμησις των ἐκδηλοῦται κατὰ σειράν διὰ τὴν Μύκονον, τὴν Κέρκυραν, τὴν Ρόδον καὶ τὴν Κρήτην. Οἱ ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς ἐπισκέπται μας ἀνήκουν κατὰ κανόνα εἰς τοὺς μεσαίαις καὶ ἀνωτέρας εἰσοδηματικῆς τάξεως τουρίστας, ὑπολογίζεται δὲ ὅτι, μετὰ τοὺς Ἀμερικανοὺς καὶ τοὺς Ἄγγλους, πραγματοποιοῦν τὰς περισσοτέρας δαπάνας κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ἐδῶ παραμονῆς των. Τοῦτο ἀποδεικνύεται καὶ ἀπὸ τὰ ἀποτελέσματα τῆς προμνησθείσης ἐρεῦνης περὶ τῆς κατηγορίας τῶν χρησιμοποιηθέντων ξενοδοχείων ὑπὸ τῶν τουριστῶν ἐκάστης ἐθνικότητος, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα τὸ 59% τῶν γερμανῶν τουριστῶν διέμεινεν εἰς ξενοδοχεῖα πολυτελείας, τὸ 14% εἰς Α' κατηγορίας, τὸ 19% εἰς Β' κατηγορίας καὶ τὸ 8% εἰς ἰδιωτικὰ οἰκήματα. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν γερμανῶν τουριστῶν ἐμφανίζεται ὠργανωμένον εἰς ομάδας περίπλου ἢ εἰς τουριστικὰς ομάδας διὰ χρήσεως ναυλωμένου μέσου πτήσεως. Οἱ μεμονωμένοι γερμανοὶ ταξιδιῶται εἶναι περιορισμένου ἀριθμοῦ. Ἀναφορικῶς μὲ τὸν χρόνον ἐπισκέψεως τῆς Χώρας μας, ἐκδηλοῦται προτίμησις κυρίως διὰ τοὺς ἐκατέρωθεν τῆς αἰχμῆς μῆνας καὶ δὴ Μάιον-Ἰούνιον καὶ Σεπτέμβριον-Ὀκτώβριον. Ἡ προτίμησις αὕτη δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ἀνωτέραν οικονομικὴν θέσιν τῶν γερμανῶν τουριστῶν καὶ μὲ τὴν ὁμαδικότητα ἢ ὁποῖα τοὺς διακρίνει κατὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν τουριστικῶν των ταξιδίων.

Ἡ προώθησις τῶν γερμανικῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς τὴν Ἑλλάδα γίνεται διὰ τουριστικῶν καὶ ταξιδιωτικῶν γραφείων, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τοὺς γερμανικοὺς σιδηροδρόμους, τὰς ἐταιρίας ἀεροσυγκοινωνιῶν καὶ εἰς περιορισμένην κλίμακα μὲ τὰς ναυτιλιακὰς ἐταιρίας. Τὰ σπουδαιότερα ἀπὸ τὰ τουριστικὰ γραφεῖα τῆς Γερμανίας εἶναι ἡ Touropa, τὸ Hummel καὶ τὸ Scharnow Flug Reisen. Τὰ γραφεῖα αὐτὰ διακινοῦν τοὺς γερμανοὺς τουρίστας κατὰ δύο τρόπους: εἴτε τοὺς προωθοῦν μέχρι τῶν «τουριστικῶν μας συνόρων», καὶ δὴ μέχρι τῆς Τεργέστης, τῆς Βενετίας κλπ., καὶ ἐκεῖθεν διὰ πλοίων διεκπεραιοῦνται οὗτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ εἰς πολλὰς περιπτώσεις καὶ πέραν αὐτῆς, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ κρουαζιέρας· εἴτε τοὺς ἀποστέλ-

Π Ι Ν Α Κ 47

ΤΙΜΑΙ ΠΡΑΚΤΟΡΕΙΟΥ SCHARNOW ΕΙΣ D.M. ΔΓ' ΕΝ ΑΤΟΜΟΝ
ΔΙΑ ΔΕΚΑΠΕΝΘΗΜΕΡΟΝ ΔΙΑΜΟΝΗΝ ΕΙΣ ΔΙΑΦΟΡΟΥΣ ΧΩΡΑΣ¹

Προορισμός	Φραγκοῦρη		Προέλευσις ²		Βερολίνον	
	ἀπὸ	μέχρι	ἀπὸ	μέχρι	ἀπὸ	μέχρι
Μαγιόρκα	367	848	401	882	497	948
Κορσική	389	649	487	749	525	785
Σαρδηνία	568	848	666	946	704	984
Βουλγαρία	498	678	612	792	634	814
Γιουγκοσλαβία	668	992	746	1.070	783	1.107
Ρουμανία	638	988	706	1.056	759	1.109
Ἑλλάς	530	1.096	571	1.137	558	1.124
Ἰσπανία	518	1.094	600	1.191	640	1.230
Τυνησία	689	1.068	786	1.165	825	1.204
Πορτογαλία	738	1.259	804	1.335	854	1.385
Μάλτα	758	855	842	981	870	1.009
Κανάριοι Νῆσοι	902	1.498	993	1.566	1.059	1.610
Ἰταλία ³	638	1.078	736	1.176	774	1.214

1. Αἱ τιμαὶ περιλαμβάνουν ἀεροπορικὸν ναῦλον καὶ διαμονὴν demi pension, ἰσχύουν δὲ ἀπὸ Ἰουνίου μέχρις Ὀκτωβρίου 1964.

2. Αἱ ἀναγραφόμεναι τιμαὶ «ἀπὸ-μέχρι» ἀναφέρονται εἰς τὴν ἐλαχίστην καὶ μεγίστην τιμὴν τῶν διαφόρων κατηγοριῶν ξενοδοχείων ἀπὸ πανσινὸν μέχρι πολυτελείας, μετὰ τῶν ὁποίων συνεργάζεται τὸ Scharnow εἰς ἐκάστην χώραν καὶ οὐχὶ εἰς τὸ σύνολον τῶν ξενοδοχείων ἐκάστης χώρας.

3. Περιλαμβάνει τιμὰς περιοχῆς Ρώμης καὶ Νεαπόλεως.

Π η γ ῆ : Scharnow Flug Reisen, In der Welt zu Gast, Frühling Sommer Herbst 1964

λουν ἀπ' εὐθείας εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων τῶν πρὸς τοῦτο δημιουργηθεισῶν ὑπὸ τῶν ἀνωτέρω γραφείων εἰδικῶν ἀεροπορικῶν ἐταιριῶν, ὅπως τῆς Flug Toura καὶ Condor Flugdienst.

Αἱ περιλαμβανόμεναι εἰς τὸν Πίνακα 47 τιμαὶ ἔχουν μόνον ἐνδεικτικὴν ἀξίαν. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὸ πρακτορεῖον Scharnow, τοῦ ὁποίου τὸ κόστος τῶν ταξιδίων ἐρευνῶμεν, δὲν συνεργάζεται, εἰς τὰς ἀναφερομένας ἀνωτέρω χώρας προορισμοῦ τῶν γερμανῶν τουριστῶν, μεθ' ὅλων τῶν κατηγοριῶν ξενοδοχείων, ἀλλὰ μὲ ὠρισμένα ἐξ αὐτῶν, τὰ ὁποῖα πολλάκις δὲν καλύπτουν τὴν κλίμακα τῶν ἰσχυουσῶν εἰς ἐκάστην χώραν τιμῶν. Ἐπὶ παραδείγματι, εἶναι ἐνδεχόμενον ἢ ἐλάχιστη τιμὴ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Μαγιόρκας νὰ ἀναφέρεται εἰς ξενοδοχεῖον Β' κατηγορίας — διότι δὲν συνεβλήθη τὸ πρακτορεῖον μὲ κατωτέρας τάξεως ξενοδοχεῖα—καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κορσικῆς εἰς πανσιόν, ἐνῶ ἡ μεγίστη τιμὴ νὰ ἀναφέρεται κατ' ἀντίστροφον τρόπον. Τὰ αὐτὰ προβλήματα ἰσχύουν καὶ μεταξὺ τῶν τιμῶν ἐντὸς τῆς αὐτῆς χώρας, ὅπου διαπιστοῦνται διαφοροποιήσεις.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω παρατηρήσεων δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς ὠρισμένα συμπεράσματα, τὰ ὁποῖα εἶναι δηλωτικὰ δύο τάσεων: Πρώτη τάσις, ἡ χωρικὴ προτίμησις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, ἡ ὁποία, πέραν τῶν γνωστῶν τουριστικῶν χώρων τῆς Εὐρώπης (Ἰσπανία, Ἰταλία, Πορτογαλία, Γιουγκοσλαβία καὶ Ἑλλάς), ἐπεκτείνεται καὶ ἐκτὸς αὐτῶν (Βουλγαρία, Ρουμανία) καὶ κατευθύνεται καὶ εἰς ἐκτὸς τῆς Εὐρώπης χώρους, ὅπως εἰς τὴν Τυνησίαν, τὰς Καναρίους Νήσους κλπ. Δευτέρα τάσις, τὸ ἰσχυὸν εἰς ἐκάστην χώραν τουριστικὸν κόστος, τὸ ὁποῖον προσδιορίζεται ἐν μέρει ἐκ τῶν εἰς τὸν Πίνακα τιμῶν. Αἱ τιμαὶ αὐταί, καὶ ἰδίᾳ αἱ ἐλάχισται τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν, παρέχουν τὴν δυνατότητα συγκρίσεως, διότι κατὰ κανόνα προέρχονται ἀπὸ μικρᾶς κατηγορίας ξενοδοχεῖα, δεδομένου ὅτι ἡ

διάθρωσις πρὸς τὰ κάτω εἶναι πλήρης, ἀκόμη καὶ εἰς τὰ μικρότερα τουριστικὰ κέντρα.

ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ Μαγιόρκα ἐμφανίζεται ὡς ὁ εὐθηνότερος τόπος τῆς γερμανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς καὶ αἱ Κανάριοι Νῆσοι ὁ ἀκριβώτερος, διότι, βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος, διὰ παραμονὴν 15 ἡμερῶν μετὰ τῶν ἀεροπορικῶν ναύλων ἀπαιτοῦνται εἰς μὲν τὴν Μαγιόρκαν 367-948 γερμανικὰ μάρκα, εἰς δὲ τὰς Καναρίους Νήσους 902-1.610, ἀναλόγως τῆς κατηγορίας τοῦ χρησιμοποιουμένου ξενοδοχείου καὶ τοῦ τόπου προελεύσεως τῶν τουριστῶν. Ἐπὶ τοῦ τελευταίου τούτου θὰ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι αἱ μεταξὺ τῶν τριῶν σπουδαιότερων κέντρων τῆς γερμανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς, ἥτοι τῆς Φραγκφούρτης, τοῦ Ἄννοβερου καὶ τοῦ Βερολίνου, ὑφιστάμεναι διαφοραὶ εἰς τὰς τιμὰς ὀφείλονται εἰς τὴν διαφορὰν τῶν ναύλων λόγω διαφορετικῶν ἀποστάσεων ἀπὸ τοὺς τόπους προορισμοῦ. Μετὰ τὴν Μαγιόρκαν ἡ Κορσικὴ ἐμφανίζεται εὐθηνότερα, ἀφοῦ μὲ 389-785 γερμανικὰ μάρκα διέρχεται ὁ γερμανὸς τουρίστας 15 ἡμέρας εἰς αὐτήν. Ἀκολουθοῦν ἡ Σαρδηνία (568-984 μάρκα), ἡ Βουλγαρία (498-814), ἡ Γιουγκοσλαβία (668-1.107), ἡ Ρουμανία (638-1.109), καὶ ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἑλλάς, τῆς ὁποίας αἱ τιμαὶ κυμαίνονται μεταξὺ 530-1.124 μάρκων. Ἐπονται ἡ Ἰσπανία (518-1.230), ἡ Τυνησία (689-1.204), ἡ Πορτογαλία (738-1.385), ἡ Μάλτα (758-1.009), ἡ Ἰταλία (638-1.214) καί, τέλος, αἱ Κανάριοι Νῆσοι, αἱ ὁποῖαι, ὡς ἐτονίσαμεν καὶ εἰς τὴν ἀρχήν, εἶναι ἡ ἀκριβωτέρα ἐκ τῶν τουριστικῶν περιοχῶν πρὸς τὰς ὁποίας τὸ πρακτορεῖον Scharnow διοχετεύει τουρίστας ἐκ τοῦ χώρου τῆς γερμανικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς.

Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς ἐρέυνης μας ἐξετάζομεν τὴν τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς Αὐστρίας, ἡ ὁποία εἶναι σημαντικὴ, ὅχι τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου ὅσον ἀπὸ πλευρᾶς ποιότητος. Ἡ αὐστριακὴ τουριστικὴ ἀγορὰ, διὰ λόγους κυρίως ἱστορικούς, ἐκ-

δηλοῦται ὁμοιομόρφως πρὸς τὴν γερμανικὴν, εἰς περιορισμένη ὅμως ἔκτασιν, καὶ τοῦτο διότι τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν Αὐστριακῶν εἶναι χαμηλότερον τοῦ εἰσοδήματος τῶν Γερμανῶν, κατὰ συνέπειαν δὲ οἱ αὐστριακοὶ τουρίσται κατὰ πλειονότητα δὲν ταξιδεύουν εἰς μακρινὰς ἀποστάσεις. Βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, τὸ 81% τῶν ταξιδευσάντων Αὐστριακῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE ἀναφέρεται εἰς ἐπισκέψεις τῶν ὁμόρων τῆς Αὐστρίας χωρῶν (Ἰταλία, Γιουγκοσλαβία, Γερμανία καὶ Ἑλβετία).

Συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος 46, τὸ σύνολον τῶν πραγματοποιηθεισῶν κατὰ τὸ 1963 ὑπὸ Αὐστριακῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE ἐπισκέψεων ἀνῆλθεν εἰς 1.400.000, αἱ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς αὐτὰς διανυκτερεύσεις εἰς 6.200.000 καὶ ἡ μέση διάρκεια παραμονῆς εἰς 4,4 ἡμέρας. Μετὰ τὴν Ἰταλίαν, οἱ περισσότεροὶ Αὐστριακοί, ἤτοι 25,3%, ποσοστὸν ἀντιπροσωπεῦον 353.000 τουρίστας, ἐπεσκέφθησαν τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Ἡ προτίμησις αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ, πρῶτον, εἰς τὴν γειτνίασιν καί, δεύτερον, εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Γιουγκοσλαβία εἶναι ἡ εὐθηνότερα μετὰ τὴν Ἰσπανίαν τουριστικὴ χώρα τῆς Εὐρώπης. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Αὐστριακῶν ἐκδηλοῦται ζωηρότερον διὰ τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὸ 28,8% τῶν ἐπισκέψεων (403.000 ἐπισκέψεις καὶ 2.191.000 διανυκτερεύσεις), μὲ μέσην διάρκειαν παραμονῆς 6 περίπου ἡμέρας. Ἡ Γερμανία εἶναι ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν χώρα τοῦ ἐνδιαφέροντος τῶν Αὐστριακῶν, καλύπτουσα τὸ 17,6% τῆς κινήσεως αὐτῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE. Ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου παραμονῆς εἰς αὐτὴν τῶν Αὐστριακῶν, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν Γερμανίαν οἱ αὐστριακοὶ τουρίσται εἶναι περίπου διερχόμενοι, ἀφοῦ ἡ παραμονὴ των δὲν ὑπερβαίνει τὰς δύο ἡμέρας. Ἐν συνεχείᾳ ἡ Ἑλβετία συγκεντρώνει τὸ 9,5% τῶν Αὐστριακῶν, ἡ Γαλλία τὸ 9,0%, ἡ Ἰσπανία τὸ 3,2% καὶ αἱ λοιπαὶ χῶραι τοῦ OCDE κάτω τοῦ 2% ἑκάστη.

Ἡ Χώρα μας, κατὰ τὴν ὑπὸ ἐξέτασιν περίοδον, συνεκέντρωσε μὲ 18.907 ἐπισκέπτας τὸ 1,3% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς κινήσεως τῶν Αὐστριακῶν. Ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως πρὸς τὴν Χώραν τῶν ἐκ τῆς Αὐστρίας τουριστῶν εἶναι σχετικῶς βραδύς, συγκρινόμενος πρὸς τὸν ρυθμὸν αὐξήσεως τῶν γερμανῶν τουριστῶν, διότι, ἐνῶ μὲ βάσιν τὸ ἔτος 1950 ὁ δείκτης τῆς αὐξήσεως τῆς γερμανικῆς τουριστικῆς κινήσεως ἀνῆλθεν εἰς 180, ὁ ἀντίστοιχος δείκτης τῆς αὐστριακῆς κινήσεως περιωρίσθη εἰς 85. Πάντως, ἐν σχέσει πρὸς τὴν γενικὴν τουριστικὴν μας κίνησιν, θεωρεῖται ἀρκούντως ἱκανοποιητικὸς, μὲ προοπτικὴν περαιτέρω αὐξήσεως.

Ἡ προσπέλασις τῶν αὐστριακῶν τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα γίνεται κατὰ βάσιν διὰ τῶν συνόρων (Εἰδομένη, Εὐζωνοί, Καστανέαι), ἀπὸ ὅπου εἰσέρχεται τὸ 60% αὐτῶν διὰ σιδηροδρόμου ἢ ἰδιωτικοῦ αὐτοκινήτου. Ποσοστὸν 20% περίπου εἰσέρχεται διὰ τῶν λιμένων Κερκύρας καὶ Πειραιῶς, 12% ἀεροπορικῶς διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ τὸ ὑπόλοιπον 8% διὰ τῶν λοιπῶν λιμένων καὶ ἀερολιμένων τῆς Χώρας. Ἡ ὀργάνωσις τῆς διακινήσεως ἀνήκει εἰς αὐστριακὰ γραφεῖα ταξιδίων καὶ τουρισμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ γερμανικὸν γραφεῖον Touropa, τὸ ὁποῖον καλύπτει τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν τῶν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν διακινουμένων αὐστριακῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς προτιμήσεις τῶν Αὐστριακῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν οἰκονομικὴν των θέσιν, κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς των, ἢ ὁποῖα περιορίζεται εἰς 5-6 ἡμέρας, συμπεριφέρονται ὡς καὶ οἱ Γερμανοί, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ ἔκτασις τῶν ἐκδηλώσεών των ἐμφανίζεται περιορισμένη. Κατὰ τὴν διάρκειαν πάντως τῆς ὀλιγοήμερου παραμονῆς των ἐπισκέπτονται τὰς Ἀθήνας, τοὺς Δελφούς, τὸ Ναύπλιον καὶ τὰς Μυκήνας, ἀπὸ δὲ τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα προτιμοῦν τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ρόδον.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Ἑλβετίας ἐμφανίζεται ὡς ἀκο-

λούθως, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ ἔτους 1963: Τὸ σύνολον τῶν πραγματοποιηθεισῶν ἐντὸς τοῦ ΟCDE ἐπισκέψεων ὑπὸ ἐλβετῶν τουριστῶν ἀνῆλθεν εἰς 1.854.000, αἱ δὲ διανυκτερεύσεις εἰς 7.500.000, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ μέση διάρκεια παραμονῆς τῶν Ἑλβετῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διεμορφώθη εἰς 4,0 ἡμέρας. Τὴν μεγαλυτέραν προτίμησιν των οἱ ἐλβετοὶ τουρίσται ἐκδηλώνουν πρὸς τὴν Ἰταλίαν, ἡ ὁποία μὲ 480.000 ἐπισκέψεις συνεκέντρωσε τὸ 26,2% τῆς κινήσεως τῶν Ἑλβετῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ΟCDE. Ἡ παραμονὴ τῶν Ἑλβετῶν εἰς τὴν Ἰταλίαν ὑπερβαίνει τὰς 5 ἡμέρας, τοῦτο δὲ ἀποτελεῖ τὸν μέγιστον χρόνον παραμονῆς τῶν ἐλβετῶν τουριστῶν εἰς ξένην χώραν. Ἡ Γαλλία συγκεντρώνει, ἀμέσως μετὰ τὴν Ἰταλίαν, τὸ ἐνδιαφέρον τῶν Ἑλβετῶν, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύεται ποσοστιαίως διὰ τοῦ 25,1% τῆς συνολικῆς ἐλβετικῆς τουριστικῆς πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν κινήσεως, μὲ 460.000 ἐπισκέπτας καὶ 1,7 ἑκατ. διανυκτερεύσεις. Ἡ τρίτη κατὰ σειρὰν χώρα τοῦ ἐλβετικοῦ ἐνδιαφέροντος εἶναι ἡ Γερμανία, ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὸ 18,1% τῶν διακινουμένων ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ΟCDE. Αἱ προαναφερθεῖσαι τρεῖς χῶραι συγκεντρώνουν τὸ 69,4% τῆς ἐλβετικῆς κινήσεως. Ἡ ὑπόλοιπος κίνησις κατανέμεται ὡς ἀκολούθως: Αὐστρία 8,5%, Ἰσπανία 9,2%, Ὀλλανδία 3,0%, Γιουγκοσλαβία 2,6%, Ἡνωμένον Βασίλειον 2,5%, Βέλγιον-Λουξεμβούργον 2,0% καὶ αἱ λοιπαὶ χῶραι συμμετέχουν μὲ ποσοστὸν ὀλιγώτερον τοῦ 2% ἑκάστη.

Ἡ κίνησις τῶν Ἑλβετῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι περιορισμένη καὶ μάλιστα δὲν ἐμφανίζει σημεῖα ἀναπτύξεως εἰς μεγάλην κλίμακα, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τοῦ ἔτους 1963, συμφώνως πρὸς τὰ ὁποῖα διεμορφώθη εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν 17.654 ἐπισκεπτῶν. Ἡ δραστηριότης τοῦ μεγάλου ἐλβετικοῦ τουριστικοῦ γραφείου Hotel Plan φαίνεται ὅτι θὰ συμβάλῃ ἀποφασιστικῶς εἰς τὴν προώθησιν Ἑλβετῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ὑπὸ μορφὴν ὀργανωμένου τουρισμοῦ. Ὁ τουρισμὸς αὐτὸς δια-

κινεῖται εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξύ 15ης Ἀπριλίου καὶ 30ῆς Ὀκτωβρίου, διὰ χρησιμοποίησεως ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι τὸ 44% τῶν ἑλβετῶν τουριστῶν εἰσέρχεται εἰς τὴν Χώραν μας διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ (τὸ ὅποῖον σημαίνει ὅτι τὸ ἥμισυ σχεδὸν τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Ἑλλάδα Ἑλβετῶν ἀνήκει εἰς ὑψηλὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις), τὸ 33% διὰ τοῦ λιμένος τῆς Κερκύρας, τὸ 8% διὰ τοῦ λιμένος τοῦ Πειραιῶς καὶ τὸ ὑπόλοιπον 15% διὰ τῶν λοιπῶν λιμένων καὶ ἀερολιμένων τῆς Χώρας. Οἱ διὰ τῆς Κερκύρας εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Ἑλλάδα ἑλβετοὶ τουρίσται ἀνήκουν εἰς τὰς μεσαίας οικονομικὰς τάξεις καὶ δὴ εἰς τὰς φοιτητικὰς, διέρχονται δὲ κατὰ κανόνα τὰς διακοπὰς των εἰς τὰς κατασκηνώσεις (καμπάνες) τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης εἰς τὴν Κέρκυραν. Ἡ διάρκεια παραμονῆς των εἰς τὴν Χώραν μας κυμαίνεται μεταξύ 7-8 ἡμερῶν καὶ καλύπτει τοπικῶς ὅλους τοὺς ἑλληνικοὺς χώρους οἱ ὅποιοι ἐμφανίζουν ἀρχαιολογικὸν καὶ γενικώτερον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον.

Ἡ βελγικὴ τουριστικὴ ἀγορὰ ἀποτελεῖ τὴν τετάρτην κατὰ σειράν ἀγορὰν τοῦ χώρου τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Τὸ σύνολον τῶν Βέλγων οἱ ὅποιοι ἐπεσκέφθησαν τὸν χῶρον τοῦ ΟCDE κατὰ τὸ 1963, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 46, ἀνῆλθεν εἰς 2.536.000, αἱ δὲ ὑπ' αὐτῶν πραγματοποιηθεῖσαι διανυκτερεύσεις εἰς 9.600.000, μὲ μέσθην διάρκειαν παραμονῆς εἰς τὸ ἐξωτερικὸν 3,8 ἡμέρας. Τὸ ἥμισυ περίπου (43,3%) τῶν βέλγων τουριστῶν κατευθύνεται πρὸς τὴν Γαλλίαν. Τὸ ὑπόλοιπον πρὸς τὴν Γερμανίαν (14,6%), τὴν Ἑλβετίαν (10,2%), τὴν Ἰταλίαν (9,4%), εἰς τὴν ὁποίαν καὶ παραμένουν τὰς περισσοτέρας σχετικῶς ἡμέρας (4), τὴν Ἰσπανίαν (9,5%), τὴν Ὀλλανδίαν (3,6%), τὴν Αὐστρίαν (3,4%), τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον (3,2%) καὶ εἰς τὰς ὑπολοίπους χώρας ποσοστὸν ὀλιγώτερον τοῦ 1%.

Ἡ πρὸς τὴν Ἑλλάδα κινήσεις τῶν Βέλγων εἶναι ἀσήμαντος,

καλύπτουσα μόλις τὸ 0,6% τῆς συνολικῆς κινήσεως τῶν βέλγων τουριστῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE, ἤτοι 14.646 ἐπισκέπται κατὰ τὸ 1963, ἀριθμὸς ἀντιπροσωπεύων τὸ 2,3% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Εἰς τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς περιλαμβάνονται καὶ οἱ προερχόμενοι ἀπὸ τὸ Λουξεμβούργον. Ἐν σχέσει πρὸς τὰ ὑπὸ τῶν Βέλγων χρησιμοποιούμενα μέσα εἰσόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα διαπιστοῦται, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1962 τῶν σταθμῶν εἰσόδου, ὅτι τὸ 1/3 καὶ πλεόν αὐτῶν εἰσέρχεται διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ, τὸ 1/3 διὰ τοῦ λιμένος τῆς Κερκύρας, ὅπου παραμένουν ὠρισμένες ἡμέρας, καὶ τὸ ὑπόλοιπον 1/3 διὰ τοῦ Πειραιῶς, τῆς Εἰδομένης καὶ τῶν λοιπῶν σταθμῶν εἰσόδου εἰς τὴν Χώραν μας.

Ἡ ὀλλανδικὴ τουριστικὴ ἀγορὰ εἶναι ἡ ἀσθενεστέρα τοῦ χώρου τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου διακινουμένων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν τουριστῶν καὶ ἀπὸ πλευρᾶς πραγματοποιήσεως ηὔξημένων δαπανῶν. Τοῦτο ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς οἰκονομικὰ αἷτια, συνεπεία τῶν ὀποίων καὶ τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν ὀλλανδῶν ἐμφανίζεται χαμηλότερον τῶν λοιπῶν χωρῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἀποτέλεσμα τῆς στενότητος αὐτῆς εἶναι καὶ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ 56% τῆς τουριστικῆς τῆς κινήσεως κατευθύνεται πρὸς τὰς πλησιεστέρας πρὸς αὐτὴν χώρας (Γερμανίαν, Γαλλίαν, Βέλγιον-Λουξεμβούργον). Βάσει τῶν δεδομένων τῆς ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ OCDE κατὰ τὸ 1963 κινήσεως τῶν ὀλλανδῶν, προκύπτει ὅτι τὸ 28,5% ἐπεσκέφθη τὴν Γερμανίαν, τὸ 17,2% τὴν Γαλλίαν, τὸ 10,7% τὸ Βέλγιον-Λουξεμβούργον, τὸ 9,7% τὴν Αὐστρίαν, τὸ 9,1% τὴν Ἑλβετίαν, τὸ 8,9% τὴν Ἰταλίαν καὶ τὸ 4,6% τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον.

Ἡ Ἑλλάς κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ συνεχέντρωσε μόλις τὸ 0,3%, μὲ 10.288 ἐπισκέπτας. Ἡ παραμονὴ τῶν εἶναι σχετικῶς μακρά, φθάνουσα κατὰ μέσον ὄρον τὰς 15-17 ἡμέρας. Κατ' αὐτὴν περιέρχονται τὰ σημαντικώτερα τουριστικὰ κέντρα, μὲ ἰδιαιτέ-

ραν προτίμησιν τὰς Ἀθήνας, τοὺς Δελφοὺς καὶ τὸ Ναύπλιον, ἀπὸ δὲ τὴν νησιωτικὴν Ἑλλάδα τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ρόδον. Ἐκ τῶν εἰσελθόντων τὸ 1962 εἰς τὴν Χώραν μας Ὁλλανδῶν, τὸ 40% εἰσῆλθε διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ, τὸ 16% διὰ τοῦ λιμένος τῆς Κερκύρας, τὸ 15% διὰ τοῦ σταθμοῦ τῆς Εἰδομένης, τὸ 10% διὰ τοῦ σταθμοῦ τῶν Εὐζώνων, καὶ οἱ ὑπόλοιποι διὰ τῶν λοιπῶν σταθμῶν τῆς Χώρας.

δ) Σκανδιναβικαὶ χῶραι. Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία περιλαμβάνει τὴν Σουηδίαν, τὴν Δανίαν καὶ τὴν Νορβηγίαν, ὡς ἐπίσης κατ' οἰκονομίαν γεωγραφικὴν καὶ τὴν Φινλανδίαν, ἀποτελεῖ διὰ τὴν Χώραν μας σπουδαῖον χῶρον προσελκύσεως τουριστικῶν ρευμάτων, ὅχι ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου ἐπισκεπτῶν—δεδομένου ὅτι ἡ ἐξ αὐτοῦ κίνησις καλύπτει μόνον τὸ 6% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως—ἀλλὰ κυρίως ἀπὸ πλευρᾶς ἐξελικτικῆς τάσεως τῆς ἐξ αὐτοῦ τουριστικῆς κινήσεως, ἐν συνδυασμῶ καὶ πρὸς τὴν περίοδον τοῦ ἔτους κατὰ τὴν ὁποίαν πραγματοποιεῖται. Τὰ στοιχεῖα αὐτὰ εἶναι ἐνδεικτικὰ τοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ὁποῖον ἐμφανίζει ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν διὰ τὴν Χώραν μας, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961-1963 ἡ ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ τουριστικὴ μας κίνησις ἠϋξήθη κατὰ 58,3%, ἀνελθοῦσα ἀπὸ 17.267 εἰς 40.579 ἐπισκέπτας, καὶ ὅτι ἡ κίνησις κατευθύνεται ἐξ ἴσου καὶ πρὸς τοὺς ἀκραίους τῆς αἰχμῆς μῆνας.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον διὰ τὸν τουρισμὸν τῶν μεσογειακῶν χωρῶν, πρῶτον, διότι πρόκειται περὶ ἀγορᾶς ἠϋξημένων οἰκονομικῶν δυνατοτήτων καί, δεύτερον, διότι οἱ Σκανδιναβοί, λόγῳ τῶν ἐπικρατουσῶν εἰς τὰς χώρας των δυσμενῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν, ἐκδηλώνουν ζωντὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὰς χώρας τῆς Μεσογείου καὶ ἰδιαίτέρως διὰ τὴν Ἑλλάδα.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 48, πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι εἰς τοὺς ἀριθμοὺς αὐτοὺς

ΠΙΝΑΞ 48

ΤΟΥΡΙΣΤΑΙ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΝΤΕΣ
ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟCDE ΚΑΤΑ ΤΟ 1963¹

Χώραι	Σουηδοί	%	Δανοί	%	Νορβηγοί	%
Γερμανία	292	20,8	449	39,4	80	27,2
Αυστρία	79	5,6	86	7,6	9	3,2
Βέλγιον-Λουξεμβούργον	20 ²	1,4	15 ²	1,3	20 ²	6,8
Γαλλία	100 ²	7,1	200	17,6	60 ²	20,3
Ελβετία	80 ²	5,7	55	4,9	12	4,2
Ελλάς	18	1,3	10	0,9	3	1,0
Ηνωμ. Βασίλειον	48	3,4	34	2,9	24	8,2
Ισπανία	170	12,1	83	7,3	24	8,2
Ιταλία	480 ³	34,3	147 ³	12,8	32 ³	10,8
Όλλανδία	56	4,0	31	2,8	21	7,2
Πορτογαλία	9	0,6	5	0,4	2	0,6
Τουρκία	4	0,3	1	0,1	1	0,3
Γιουγκοσλαβία	48	3,4	23	2,0	6	2,0
Άφίξεις	1.404	100	1.139	100	294	100
Διανυκτερεύσεις	5.400		3.300		850	
Ήμέραι παραμονής	3,8		2,9		2,8	

1. Δέν περιλαμβάνονται ή Ίρλανδία, ή Ίσλανδία, αί σκανδιναβικά χάραι, ώς και αί ΗΠΑ, ή Ίαπωνία και ό Καναδάς.

2. Ύπελογίσθησαν κατά προσέγγισιν.

3. Δέν περιλαμβάνονται οί εκδρομείς.

Π η γ ή : ΟCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1964*

δέν περιλαμβάνεται ή μεταξύ τών σκανδιναβικών χωρών κίνησης, δεδομένου ότι ή έντός του χώρου αυτού διακίνησις προσώπων είναι έλευθέρη και άπηλλαγμένη πάσης διαβατηριακής, ύγειονομικής, τελωνειακής κλπ. διατυπώσεως.

Πρώτη είς δυναμικότητα έρχεται ή Σουηδία, δευτέρα ή Δανία και τρίτη ή Νορβηγία. Ή σειρά αυτή είναι ανάλογος τόσον πρός τήν πληθυσμιακήν σύνθεσιν τών χωρών αυτών όσον και πρός τήν εισοδηματικήν θέσιν τών κατοίκων των. Άπό τας χώρας του ΟCDE ή Γερμανία συγκεντρώνει τó μεγαλύτερον ένδιαφέρον τών σκανδιναβικών τουριστικών ρευμάτων, άπορροφήσασα κατά τó έτος 1963 τó 20,8% τών Σουηδών,

τὸ 39,4% τῶν Δανῶν καὶ τὸ 27,2% τῶν Νορβηγῶν οἱ ὁποῖοι διεκινήθησαν ἐντὸς τῶν χωρῶν-μελῶν τοῦ OCDE. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ κατὰ βᾶσιν εἰς γεωγραφικούς λόγους, ὅτινες ἐπιτρέπουν μίαν σύντομον καὶ ὑπὸ ὄρους λίαν οἰκονομικούς σύνδεσιν τῆς Γερμανίας μετὰ τοῦ εὐρυτέρου χώρου τῆς Σκανδιναβίας. Ἡ σύνδεσις πραγματοποιεῖται διὰ πορθμείων, τὰ ὁποῖα ἐνώνουν τοὺς δύο χώρους διὰ τῶν λιμένων τοῦ Ἀμβούργου (Γερμανία) καὶ τῆς Κοπεγχάγης (Δανία). Πέραν τούτου, ἡ Γερμανία ἀποτελεῖ διὰ τοὺς Σκανδιναβούς καὶ τὴν πύλην διὰ τῆς ὁποίας ὀδηγοῦνται πρὸς τὴν κεντρικὴν Εὐρώπην καὶ πολλάκις πρὸς τὰ νότια τμήματα τοῦ μεσογειακοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου. Ἀπόδειξιν περὶ αὐτοῦ ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι ὁ μέσος ὅρος διαρκείας παραμονῆς τῶν Σκανδιναβῶν εἰς τὴν Γερμανίαν εἶναι περίπου 2 ἡμέραι. Τὸ ἐνδιαφέρον τῶν σκανδιναβῶν τουριστῶν ἔλκει ἐν συνεχείᾳ ὁ μεσογειακὸς χώρος, καὶ δὴ ἡ Ἰταλία, ἡ Γαλλία καὶ ἡ Ἰσπανία, αἱ ὁποῖαι συγκεντρώνουν περισσότερον τοῦ 45% τῆς ὅλης κινήσεως. Ἡ Αὐστρία ἀκολούθως δέχεται τὸ 5,6% τῶν Σουηδῶν, τὸ 7,6% τῶν Δανῶν καὶ τὸ 3,2% τῶν Νορβηγῶν, ὡς προέκτασις τοῦ ταξιδίου των ἐκ τῆς Γερμανίας. Ἡ διάρκεια παραμονῆς τῶν Σκανδιναβῶν εἰς αὐτὴν εἶναι βραχεῖα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου, εἰς τὰς ὁποίας ὑπερβαίνει τὰς 4 ἡμέρας. Ἐπίσης, σημαντικὸν ἐνδιαφέρον ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τὴν Ἑλβετίαν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1963 συνεκέντρωσε τὸ 5,7% τῶν Σουηδῶν, τὸ 4,9% τῶν Δανῶν καὶ τὸ 4,2% τῶν Νορβηγῶν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον, τοῦτο δέχεται τὸ 3,4% τῶν Σουηδῶν, τὸ 2,9% τῶν Δανῶν καὶ τὸ 8,2% τῶν Νορβηγῶν. Ἡ γιουγκοσλαβικὴ ἐπίσης τουριστικὴ προσφορὰ προκαλεῖ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σκανδιναβικῆς ζητήσεως.

Μεταξὺ 1962 καὶ 1963 ἡ συνολικὴ κίνησις ἐκ τοῦ σκανδιναβικοῦ χώρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα ηὐξήθη κατὰ 32,5% (Πίναξ 49). Ἡ σημειωθεῖσα αὐξήσις ὑπῆρξε διάφορος κατὰ χώραν. Τὴν με-

ΠΙΝΑΞ 49

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΚ ΤΩΝ ΣΚΑΝΔΙΝΑΒΙΚΩΝ
ΧΩΡΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1962-1963

Χώραι	1962			1963			Αύξησης % Ελλάδος 1962-1963
	Ελλάς (1)	Ρόδος (2)	Σχέσις % (2):(1)	Ελλάς (3)	Ρόδος (4)	Σχέσις % (4):(3)	
Σουηδία	19.828	14.745	74,4	24.748	18.567	75,1	24,8
Δανία	6.208	402	6,5	10.299	2.018	19,6	65,9
Νορβηγία	2.622	351	13,5	3.101	1.043	33,6	18,4
	28.658	15.498	54,2	38.148	21.628	56,7	32,5

Πηγή α: ΕΣΥΕ και Τουριστική Αστυνομία Ρόδου

γαλυτέραν αύξησιν έσημείωσεν ή Δανία (65,9%) και την μικροτέραν ή Νορβηγία (18,4%), ενώ ή Σουηδία παρουσίασεν αύξησιν 24,8%. Ίδιαιτέραν έντύπωσιν προκαλεί ή θέσις τής Ρόδου εις την συνολικήν πρός την Χώραν μας κίνησιν των Σκανδιναβών, τó ήμισυ και πλέον των όποιων κατευθύνεται πρός αύτην δι' άπ' εύθείας συνδέσεως μετά των μεγάλων κέντρων τής σκανδιναβικής άγοράς. Άρκει νά σημειωθῆ ότι τó 95% των έπισκεπτομένων την Ρόδον Σκανδιναβών χρησιμοποιεί άεροπλάνα ναυλωμένων πτήσεων, τά όποια έκτελοϋν την γραμμην Στοκχόλμη-Malmö-Κοπεγχάγη-Ρόδος. Αναλυτικώτερον κατά χώρας, ή θέσις τής Ρόδου έμφανίζεται ώς άκολούθως: Κατά τó έτος 1962, έπί 19.828 Σουηδών εισελθόντων εις την Ελλάδα, οί 14.745, ήτοι ποσοστόν 74,4%, έπεσκέφθησαν την Ρόδον. Κατά τó έπόμενον έτος ή Ρόδος έκάλυψε τó 75,1% τής συνολικής κινήσεως των έκ τής Σουηδίας τουριστών. Όσον άφορά εις την Δανίαν, ενώ κατά τó 1962 ή έξ αύτης πρός την Ρόδον κίνησις άντεπροσώπευε τó 6,5% τής συνολικής πρός την Ελλάδα κινήσεως, τó 1963 ή συμμετοχήν τής Ρόδου άνήλθεν εις 19,6%. Τέλος, και ή έκ τής Νορβηγίας τουριστική πρός την Ρόδον κίνησις έμφανίζει δυναμικήν έξέλιξιν, εάν ληφθῆ ύπ' όψιν ότι έντός ένός έτους ηύξησε την συμμετοχήν της άπό 13,5% εις 33,6% έπί τής συνολικής έκ τής

Νορβηγίας τουριστικής μας κινήσεως. Αί αυτά προοπτικάι ισχύουν και διά τήν Φινλανδίαν, εάν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι, ἐπὶ 2.431 ἐπισκεφθέντων κατὰ τὸ 1963 τήν Χώραν μας φινλανδῶν τουριστῶν, 645, ἤτοι ποσοστὸν 26,5%, εἰσῆλθον εἰς τήν Ρόδον.

Πρὶν ἢ προβῶμεν εἰς τήν ἔρευναν τῆς σκανδιναβικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐν σχέσει πρὸς τήν ἑλληνικὴν τουριστικὴν προσφοράν, πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ ἔκτασις τῆς δραστηριότητος τῶν ἐκ τῆς Σκανδιναβίας τουριστικῶν ρευμάτων δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν χώρον τοῦ OCDE, ἀλλ' ἐπεκτείνεται καὶ πέραν αὐτοῦ. Πάντως, εἶναι σαφῆς ἡ προτίμησις πρὸς τὰς χώρας τῆς Μεσογείου καὶ κατ' ἐπέκτασιν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ἐὰν κρίνη κανεὶς ἀπὸ τὰ προγράμματα τοῦ μεγαλύτερου τουριστικοῦ γραφείου τῆς Σκανδιναβίας Vingresor. Βάσει τῶν προγραμμάτων αὐτῶν, τὰ ὁποῖα ισχύουν ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου μέχρι τέλους Ὀκτωβρίου, ὁργανοῦνται, δι' εἰδικῶν ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων, ὁμαδικὰ τουριστικὰ ταξίδια πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις τοῦ χώρου τῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Οὕτω, εἰς τήν Ἰσπανίαν, καὶ εἰδικώτερον εἰς τὰ μέγала τουριστικὰ αὐτῆς κέντρα Μαγιόρκαν, Ἀκτὴν τοῦ Ἡλίου, Καναρίους Νήσους κλπ., δύναται νὰ διέλθῃ τις τὰς διακοπὰς του καταβάλλων 695 ἕως 1.495 σουηδικὰς κορώνας δι' ἕξοδα μεταφορᾶς ἀπὸ Malmö ἢ Στοκχόλμην, διὰ διαμονὴν εἰς ξενοδοχεῖον, ἀπὸ pension μέχρι πολυτελοῦς κατηγορίας, ἐπὶ 15 ἡμέρας demi-pension. Εἰς τήν Μαδέραν τῆς Πορτογαλίας διὰ 16 ἡμέρας διαμονῆς μετὰ τροφῆς ἀπαιτοῦνται προκειμένου περὶ pension 1.145 σουηδικαὶ κορώναι, διὰ ξενοδοχεῖα πρώτης τάξεως 1.495 καὶ διὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας 1.745. Διὰ τήν Ἰταλίαν (San Remo, Alassio, Riccione, Rimini, Jesolo, Anzio, Ρώμη, Κάπρι, Σαρδηνία, Σικελία κλπ.) ἡ σκανδιναβικὴ τουριστικὴ ἀγορὰ ἐκδηλώνει μέγα ἐνδιαφέρον. Ἡ ἐκεῖ διαμονὴ μετὰ τροφῆς, περιλαμβανομένων καὶ τῶν ἐξόδων μεταφορᾶς δι' ἀερο-

πλάνου, κυμαίνεται από 745 έως 2.145 σουηδικές κορώνες. Επίσης, η Γιουγκοσλαβία συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των Σκανδιναβών, ιδιαιτέρως εις το Dubrovnik και τὰς δαλματικές ακτάς. Εις το Dubrovnik διὰ μετάβασιν και ἐπιστροφὴν δι' ἀεροπλάνου, ὡς και δεκαπενθήμερον διαμονὴν μετὰ τροφῆς εις ξενοδοχεῖα τρίτης τάξεως μέχρι πολυτελείας ἀπαιτοῦνται 820 ἕως 1.270 σουηδικαὶ κορώναι. Ἐν συνεχείᾳ τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σκανδιναβικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐπεκτείνεται εις τὸν χῶρον τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου και τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, συγκεκριμένως δὲ εις τὴν Κύπρον και τὴν Βηρυττόν. Αἱ δύο αὐταὶ περιοχαὶ ἔχουν ὑψηλὸν τουριστικὸν κόστος ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας περιοχὰς τοῦ σκανδιναβικοῦ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι εις μὲν τὴν Κύπρον διὰ περίοδον 15 ἡμερῶν εις ξενοδοχεῖα πρώτης και δευτέρας τάξεως ἀπαιτοῦνται 1.095 ἕως 1.945 σουηδικαὶ κορώναι, εις δὲ τὴν Βηρυττόν διὰ δύο ἐβδομάδας 1.795-2.045, περιλαμβανομένων και τῶν ἀεροπορικῶν ναύλων ἀπὸ Malmö.¹

Ἡ παρατηρηθεῖσα κατὰ τὰ ἔτη 1960-1963 σημαντικὴ πρὸς τὴν Χώραν μας ἀνοδος τῆς κινήσεως ἐκ τῆς Σκανδιναβίας πρέπει νὰ ἀποδοθῆ, πέραν τῶν ἀνωτέρω γενικῶν λόγων, και εις τὸν κορεσμὸν ὁ ὅποῖος ἐπῆλθεν εις τὰ σκανδιναβικὰ τουριστικὰ ρεύματα ἐκ τῶν συχνῶν ἐπισκέψεων τῶν ἰσπανικῶν νήσων και τῶν ἰταλικῶν ακτῶν και εις τὴν κατάλληλον ἐκμετάλλευσιν τῆς δημιουργηθείσης οὕτω πρὸς στιγμὴν ἀβεβαιότητος ὡς πρὸς τὰς προτιμήσεις αὐτῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα νὰ στραφῆ σημαντικὸν τμῆμα τῶν ἐκ Βορρᾶ τουριστικῶν ρευμάτων, ὑπὸ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας τοῦ ὀργανωμένου σκανδιναβικοῦ τουρισμοῦ, πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ ὀργάνωσις και προώθησις πρὸς τὴν Χώραν μας τοῦ σκανδιναβικοῦ τουρισμοῦ ἀνήκει κατὰ βάσιν εις τὸ σουηδικὸν τουριστικὸν γραφεῖον Vingresor, ἐκπροσωπούμενον ἐνταῦθα ὑπὸ

1. Vingresor Med Flyg, 1964, σσ. 10-130.

τοῦ τουριστικοῦ γραφείου Hermès en Grèce, τὸ ὁποῖον ἐλέγχει τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τῆς ἐκ τοῦ χώρου τῆς Σκανδιναβίας τουριστικῆς μας κινήσεως. Τὸ γραφεῖον αὐτό, προελθὸν ἀπὸ συγχώνευσιν σειρᾶς ὁμοειδῶν ἐπιχειρήσεων, μεταξὺ τῶν ὁποίων τῆς ναυτιλιακῆς ἐπιχειρήσεως Nyman & Schultz καὶ τοῦ ταξιδιωτικοῦ γραφείου Vinger, ἀπετέλεσε τεραστιον συγκρότημα, ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ λειτουργία τοῦ ὁποίου εἶναι πράγματι ἐκπληκτικὴ. Ἡ Vingresor, ἐν τῇ προσπάθειά της ὅπως ἐξυπηρετήσῃ διαφόρους τάξεις τῶν σκανδιναβικῶν τουριστικῶν ρευμάτων, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ὑπαλλήλους γραφείων, ἐργοστασίων, νοσοκομείων κλπ., ὡς ἐπίσης καὶ φοιτητάς, ἱδρυσε σειρὰν ἀδελφῶν γραφείων (Europa Resor, Club 33, STB), τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν ἀπολύτως τὰς τάξεις αὐτάς. Τὸ δεύτερον κατὰ σειρὰν μεγέθους τουριστικὸν γραφεῖον τῆς Σκανδιναβίας εἶναι τὸ δανικὸν Startour, διὰ τοῦ ὁποίου διακινοῦνται κυρίως Δανοί. Λέγομεν δὲ κυρίως, διότι ἡ ἐνότῃς τοῦ σκανδιναβικοῦ χώρου ἐπιτρέπει τὴν χρησιμοποίησιν οἰασδῆποτε ἐθνικότητος γραφείου ὑπὸ τῶν διακινουμένων σκανδιναβῶν τουριστῶν. Ἐτερον γραφεῖον εἶναι τὸ Heb Resor, τὸ ὁποῖον ἰδιαίτερος εἰς τὴν Ρόδον προώθησε κατὰ τὴν περίοδον 1960-1963 σημαντικὸν μέρος τῶν Σουηδῶν. Ἐν συνεχείᾳ θὰ πρέπει νὰ κατατάξωμεν τὸ δανικὸν γραφεῖον Nordisk Bustrakik A/S Tjaereborg. Εἰς τὴν δραστηριότητα αὐτοῦ πρέπει νὰ ἀποδώσωμεν τὴν ἀπότομον αὔξησιν τὴν ὁποίαν ἐσημείωσεν ἡ κίνησις τῶν Δανῶν εἰς τὴν Ρόδον κατὰ τὸ ἔτος 1963. Δανικόν, ἐπίσης, γραφεῖον μὲ ἀξιόλογον κίνησιν εἶναι καὶ τὸ Irma Pass, τὸ ὁποῖον διακινεῖ τοὺς ἀνήκοντας εἰς τὸ ὁμώνυμον ἐπιχειρηματικὸν συγκρότημα ὑπαλλήλους. Τέλος, σημαντικὴν δραστηριότητα ἀναπτύσσουν, ἰδίᾳ εἰς τὴν Ρόδον, καὶ τὰ σουηδικὰ τουριστικὰ γραφεῖα Görsun Travel, Hardings, Paddans, ABC, τελευταίως δὲ ἐκδηλοῦται ἐνδιαφέρον καὶ ἐκ μέρους τοῦ μεγάλου δημοσίου χαρακτῆρος τουριστικοῦ γραφείου Reso, τὸ ὁποῖον εἰς τὰ προγράμματά

του δια τὸ ἔτος 1964 ἔχει συμπεριλάβει καὶ τὴν Χώραν μας.¹

Ἡ διακίνησις τῶν ἐκ τοῦ σκανδιναβικοῦ χώρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα τουριστικῶν ρευμάτων γίνεται δι' εἰδικῶν ναυλωμένων πτήσεων, ὀργανουμένων ὑπὸ τῶν ὡς ἄνω γραφείων, διὰ χρήσεως ἀεροπλάνων τῶν πρὸς τοῦτο συσταθεισῶν ἀεροπορικῶν ἐταιριῶν, ἥτοι τῆς Transair καὶ τῆς Skanair. Διὰ τῶν μέσων αὐτῶν εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα, διὰ τῶν ἀερολιμένων Ἀθηνῶν καὶ Ρόδου, τὸ 80% καὶ πλεόν τῶν σκανδιναβῶν τουριστῶν. Οἱ ὑπόλοιποι εἰσέρχονται διὰ τῆς Κερκύρας κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ταξιδίου των εἰς Ἱταλίαν καὶ διὰ τῶν πρὸς βορρᾶν συνόρων μας κατ' ἐπέκτασιν ὁμοίου ταξιδίου εἰς τὴν γείτονα Γιουγκοσλαβίαν. Οἱ τελευταῖοι αὐτοὶ τουρίσται διακινουῦνται μεμονωμένως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸν μέγαν ὄγκον τῶν Σκανδιναβῶν, οἱ ὅποιοι μέσῳ τῶν προμνησθέντων τουριστικῶν γραφείων πραγματοποιοῦν ὁμαδικὸν τουρισμόν. Οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ἑλλάδα ὁμαδικῶς ἀνήκουν κατὰ 70% εἰς μεσαίας τάξεις, ἥτοι εἰς τὰς τάξεις τῶν ὑπαλλήλων γραφείου, ἐργατῶν ἐργοστασίων κλπ., καὶ κατὰ 30% εἰς ἀνωτέρας τάξεις, ἥτοι εἰς τὰς τάξεις τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἐπιστημόνων κλπ. Οἱ πρῶτοι χρησιμοποιοῦν κατὰ κανόνα ξενοδοχεῖα Γ' τάξεως, ἐνῶ οἱ δεῦτεροι ξενοδοχεῖα Α' τάξεως καὶ πολυτελείας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν περίοδον ἐπισκέψεως τῆς Χώρας μας, οἱ σκανδιναβοὶ τουρίσται ἐμφανίζουσι ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι αἱ ἀφίξεις των εἶναι προγραμματισμέναι συμμέτρως ἐντὸς τοῦ ἀπὸ 20 Μαρτίου μέχρι 25 Ὀκτωβρίου χρονικοῦ διαστήματος. Τοῦτο ἔχει μεγάλην σημασίαν, διότι, διὰ τῆς δεσμεύσεως ἐνὸς τμήματος τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, παρέχεται ἡ εὐχέρεια εἰς τὰς ξενοδοχειακὰς ἐκμεταλλεύσεις νὰ διαθέτουν ἐγκαίρως τὸ ὑπόλοιπον τμήμα τοῦ δυναμικοῦ των πρὸς κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ μεμονωμένου τουρισμοῦ, ὁ ὅποῖος, ὡς γνωστόν, κατὰ κανόνα, ἐξασφαλίζει τὴν διαμονήν

1. Βλέπε σχετικῶς, *Mera semester reso semesterhandbok 1964*, σσ. 25-32.

του την τελευταίαν πρό τῆς ἀναχωρήσεώς του διὰ τὸν τόπον προορισμοῦ στιγμῆν.

Πέραν τῶν μνημονευθέντων ἀνωτέρω τουριστικῶν γραφείων, τὰ ὅποια ἀσχολοῦνται μὲ τὴν προώθησιν γενικῶς Σκανδιναβῶν χωρὶς ἰδιαιτέρας προτιμήσεις, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ δύο ἕτερα γραφεῖα τοῦ χώρου τῆς Σκανδιναβίας, τὰ ὅποια διακινοῦν ἀποκλειστικῶς ὑπηκόους τῆς χώρας των: τὸ νορβηγικὸν Saga Tour καὶ τὸ φινλανδικὸν Sun Tour, ἡ ἀναπτυσσομένη δραστηριότης τῶν ὁποίων ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἔνδειξιν περὶ τοῦ ὅτι θὰ ἔχωμεν ἠύξημένην κίνησιν ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη.

Διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν τὴν μελέτην τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς τῆς Σκανδιναβίας, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν καὶ τὰς τιμὰς τὰς ὁποίας τὸ τουριστικὸν γραφεῖον Vingresor ἔχει καθορίσει δι' ὁμαδικὰ ταξίδια εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ ἔτος 1964. Ἡ μελέτη τοῦ τουριστικοῦ κόστους θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νὰ σχηματίσωμεν σαφῆ ἰδέαν περὶ τῶν διαγραφόμενων δυνατοτήτων ἀναπτύξεως τῆς ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ νὰ τὸ συγκρίνωμεν πρὸς τὸ κόστος τῶν συναγωνιστῶν μας τῆς περιοχῆς Μεσογείου. Ἐπ' αὐτοῦ θὰ ἔχωμεν καλύτερα ἀποτε-

ΠΙΝΑΞ 50

ΤΙΜΑΙ ΓΡΑΦΕΙΟΥ VINGRESOR ΔΙΑ ΔΙΑΜΟΝΗΝ ἘΝΟΣ ΑΤΟΜΟΥ ἘΝ ΡΟΔῶ
ΔΙ' ὈΡΙΣΜΕΝΟΝ ΧΡΟΝΟΝ ΚΑΙ ΕἰΣ ὈΡΙΣΜΕΝΗΣ ΤΑΞΕΩΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ¹

(Εἰς σουηδικὰς κορώνας)

Κατηγορία	8 ἡμέραι	15 ἡμέραι	22 ἡμέραι	29 ἡμέραι
Pension	695	820	945	1.070
Δ' τάξεως	795	945	1.095	1.245
Γ' τάξεως	845	1.045	1.245	1.445
Β' τάξεως	895	1.120	1.345	1.570
Α' τάξεως	995	1.245	1.495	1.745
Πολυτελείας	1.245	1.645	2.045	2.445

1. Αἱ τιμαὶ περιλαμβάνουν ἀεροπορικὸν ναῦλον καὶ διαμονὴν demi-pension. Ἰσχύουν διὰ τὸ 1964.

Πηγή: Vingresor Med Elyg 1964, σ. 115

λέσματα, εάν διερευνήσωμεν τὰ δεδομένα τῆς Ρόδου, ἢ ὅποια συγκεντρώνει τὸ μέγιστον ἐνδιαφέρον τῶν σκανδιναβῶν τουριστῶν. Τὰ δεδομένα αὐτὰ διατυποῦνται εἰς τὸν Πίνακα 50, ὁ ὅποιος παρουσιάζει τὸ κόστος τοῦ προγράμματος τοῦ γραφείου, ἰσχύοντος διὰ τὸ ἀπὸ 19 Μαρτίου ἕως 24 Ὀκτωβρίου χρονικὸν διάστημα τοῦ 1964.

Ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ Πίνακος καταλήγομεν εἰς τὰς ἀκολούθους διαπιστώσεις: Εἶναι γνωστὸν ὅτι τὸ σημαντικώτερον τμῆμα τοῦ κόστους ἐνὸς ταξιδίου ἐκ τοῦ σκανδιναβικοῦ χώρου ἀντιπροσωπεύει ὁ ἀεροπορικὸς ναῦλος. Οὗτος κυμαίνεται μεταξὺ 570 καὶ 620 σουηδικῶν κορωνῶν, ποσὸν τὸ ὅποιον καλύπτει τὸ ἥμισυ περίπου τῆς συνολικῆς δαπάνης δι' ὀκταήμερον παραμονὴν εἰς τὴν Ρόδον εἰς ξενοδοχεῖον πολυτελείας καὶ τὸ 1/3 διὰ παραμονὴν ἐνὸς μηνὸς εἰς ξενοδοχεῖον Α' κατηγορίας. Αἱ ὑφιστάμεναι οὕτω μεταξὺ τῶν ἐξόδων διαμονῆς καὶ τῶν ἐξόδων μεταφορᾶς σχέσεις, ἰδίως εἰς τὰς περιπτώσεις ὀλιγοήμερου παραμονῆς εἰς μεσαίας τάξεως ξενοδοχεῖα, εἶναι ἐνδεικτικαὶ τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ ἐκ τῆς Σκανδιναβίας προερχομένη τουριστικὴ μας κίνησις στηρίζει τὴν περαιτέρω αὐξησίν της εἰς τὴν δυνατότητα διατηρήσεως τοῦ κόστους μεταφορᾶς εἰς τοιαῦτα ἐπίπεδα, ὥστε τὸ τελικῶς διαμορφούμενον τουριστικὸν κόστος νὰ εὐρίσκειται εἰς τὰ πλαίσια τοῦ κόστους τῶν συναγωνιστῶν τῆς Ἑλλάδος. Βεβαίως, διὰ πέραν τῶν 14 ἡμερῶν παραμονῆν, καὶ μάλιστα εἰς ξενοδοχεῖα Α' τάξεως, ὁ ναῦλος εἰς τὸ γενικὸν τουριστικὸν κόστος ἀντιπροσωπεύει μικρότερον ποσοστὸν· τοῦτο ὅμως, εἰς ὅχι σήμερον, τοῦλάχιστον κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη, θὰ ἔχη περιορισμένην ἀξίαν, εἰς τὴν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ διάρθρωσις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων διευρύνεται συνεχῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν τουριστῶν μεσαίας τάξεως εἰσοδηματικῆς δυναμικότητος.

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω καὶ ἐν ὄψει τοῦ γεγονότος ὅτι ἡ δημιουργία συναγωνιστικοῦ τουριστικοῦ κόστους διὰ τῆς συμπίεσεως

τῶν συντελεστῶν ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς δὲν παρέχει περιθώρια, παραμένει ὡς μοναδική λύσις ἢ μείωσις τῶν συντελεστῶν τῆς ξένης πλευρᾶς (ναῦλος μεταφορᾶς), ἢ ὁποία ὅμως εὐρίσκεται ἐκτὸς τῶν ἐλληνικῶν δυνατοτήτων. Ἄλλὰ εἶναι σχεδὸν βέβαιον ὅτι, ὑπὸ συνθήκας ἐλευθέρου θεμιτοῦ συναγωνισμοῦ, ἢ περαιτέρω μείωσις τοῦ κόστους μεταφορᾶς δὲν εἶναι δυνατὴ οὔτε εἰς τὰς ἐλεγχούσας τὸ κόστος αὐτὸ ξένας ἐπιχειρήσεις. Ἐπομένως, ἢ ἀνάπτυξις τοῦ τουρισμοῦ εὐρίσκεται εἰς ἄμεσον σχέσιν πρὸς τὸν παράγοντα ἀπόστασις ἀπὸ τοῦ τόπου προελεύσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει κατὰ περίπτωσιν διάφορον ἔντασιν, ἀναλόγως πρὸς τὸν βαθμὸν ἐπηρεασμοῦ τὸν ὁποῖον ἀσκοῦν ἐπὶ τῆς θελήσεως τῶν διακινουμένων τουριστῶν οἱ ὑπάρχοντες εἰς τοὺς τόπους ἐπισκέψεως εὐνοϊκοὶ φυσικοὶ ὄροι. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ Χώρα μας θεωρεῖται προνομιοῦχος, διότι διαθέτει ἀσυναγωνίστους φυσικοὺς ὄρους.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω, τὸ ἐνδιαφέρον τῆς σκανδιναβικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς πρὸς τὴν Ἑλλάδα δὲν ἐκδηλοῦται μόνον διὰ τῆς ὁλονὲν μὲ ταχύτατον ρυθμὸν ἀυξήσεως τῆς ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ κινήσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῆς παρατηρουμένης συχνότητος τῶν ἐπισκέψεων ἐκ μέρους τῶν μεμονωμένων τουριστῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦλάχιστον τῆς Ρόδου, ἔχει παρατηρηθῆ ὅτι σημαντικὸς ἀριθμὸς τουριστῶν ἐκ τῆς Σκανδιναβίας τὴν ἔχει ἐπισκεφθῆ δύο ἕως τρεῖς φορές, πολλοὶ δὲ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι τὰ τελευταῖα ἔτη διέρχονται τὰς διακοπὰς των κάθε σχεδὸν ἕτος εἰς τὴν Ρόδον. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἀποδεικνύει ὅτι ἡ Ρόδος κατάρθωσε, χάρις εἰς τοὺς τουριστικοὺς πράκτορας καὶ εἰς τὰ σκανδιναβικὰ βεβαίως τουριστικὰ γραφεῖα, νὰ εἰσέλθῃ μὲ σοβαρὰς ἀξιώσεις εἰς τὴν χορείαν τῶν προμηθευτῶν τῆς σκανδιναβικῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς.

ε) *Μεσογειακαὶ χῶραι.* Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τοῦ μεσογειακοῦ χώρου, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὴν Γαλλίαν, τὴν Ἰταλίαν, τὴν Ἰσπανίαν καὶ τὴν Πορτογαλίαν, συνιστᾷ σημαντικὴν ἀγορὰν

του ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ, κυρίως ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου. Βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, ἐπὶ 644.032 ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν μας ξένων περιηγητῶν, 101.429, ἴτοι ποσοστὸν 15,8%, προήρχοντο ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χώρου. Ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν ἐμφανίζονται ἐνδιαφέρον γενικώτερον διὰ τὴν Ἑλλάδα ἢ Γαλλία καὶ ἡ Ἰταλία, τοῦτο δὲ διότι ἡ μὲν πρώτη καλύπτει τὸ 65%, ἡ δὲ δευτέρα τὸ 32% τῆς ὅλης κινήσεώς μας ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Καὶ δὲν εἶναι μόνον ὁ ὄγκος ὁ ὁποῖος προσδιορίζει τὴν σπουδαιότητα τῆς τουριστικῆς τῶν ἀγορᾶς· εἶναι καὶ ἡ δυναμικότης, ἡ ὁποία ἐκφράζεται εἰς τὴν τάσιν τῶν τουριστῶν τῶν χωρῶν αὐτῶν πρὸς πραγματοποίησιν ἠϋξημένων δαπανῶν.

ΠΙΝΑΞ 51
ΤΟΥΡΙΣΤΑΙ ΤΩΝ ΜΕΣΟΓΕΙΑΚΩΝ ΧΩΡΩΝ ΕΠΙΣΚΕΦΘΕΝΤΕΣ
ΤΑΣ ΧΩΡΑΣ ΤΟΥ ΟCDE ΚΑΤΑ ΤΟ 1963¹

(Εἰς χιλιάδας)

Χῶραι	Γάλλοι	%	Ἰταλοὶ	%	Ἰσπανοὶ	%	Πορτογάλοι	%
Αὐστρία	248	3,0	144	6,7	13	1,1	3	0,4
Γερμανία	561	6,7	282	13,2	74	6,4	12	1,6
Βέλγιον-Λουξεμβ.	600 ²	7,4	70 ²	3,7	40 ²	3,4	9 ²	1,1
Γαλλία	—	—	470	21,7	635	54,8	110 ²	14,3
Γιουγκοσλαβία	137	1,4	187	8,7	12	1,0	3	0,4
Ἑλβετία	940	11,4	549	25,5	70	6,0	13	1,7
Ἑλλάς	66	0,7	33	1,5	2	0,1	1	0,1
Ἡνωμ. Βασίλειον	287	3,6	70	3,2	22	1,8	8	1,0
Ἰσπανία	3.882	47,4	276	12,8	—	—	560	72,9
Ἰταλία	1.256	15,3	—	—	125	10,8	40 ²	5,2
Ὀλλανδία	130	1,6	42	1,9	26	2,3	8 ²	1,0
Πορτογαλία	88	1,1	12	0,4	136	11,8	—	—
Νορβηγία	30 ²	0,3	13	0,5	5 ²	0,4	2 ²	0,2
Τουρκία	13	0,1	6	0,2	1	0,1	1 ²	0,1
Ἀφίξεις	8.238	100	2.154	100	1.161	100	770	100
Διανυκτερεύσεις	22.200		7.200		3.700		1.580	
Ἡμέραι παραμονῆς	2,7		3,3		3,1		2,0	

1. Δὲν περιλαμβάνονται ἡ Σουηδία, ἡ Δανία, ἡ Ἰρλανδία, ἡ Ἰσλανδία, αἱ ΗΠΑ, ὁ Καναδᾶς καὶ ἡ Ἰαπωνία.

2. Ὑπελογίσθησαν κατὰ προσέγγισιν.

Πηγή: OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1964*

Ἐκ τῶν δεδομένων τοῦ Πίνακος 51 προκύπτει ὅτι οἱ τουρίσται τῶν μεσογειακῶν χωρῶν διακινουῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐντὸς τοῦ χώρου τῆς Μεσογείου, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ποσοστὸν ἄνω τοῦ 60% ἀφορᾷ εἰς ἐπισκέψεις εἰς τὰς προαναφερθείσας χώρας. Ἐπίσης, προκύπτει ὅτι ἡ διάρκεια τῆς παραμονῆς των εἶναι περιορισμένη, ἥτοι μεταξύ 2 καὶ 3,3 ἡμερῶν.

Ἀναλυτικώτερον, ἡ κίνησις τῶν ἐπὶ μέρους χωρῶν ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ΟCDE: Οἱ γάλλοι τουρίσται ἐπραγματοποίησαν 8.238.000 ἐπισκέψεις, μὲ ἀντιστοίχους διανυκτερεύσεις 22.200.000. Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῶν Γάλλων συγκεντρώνει ἡ Ἰσπανία, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1963 ἐδέχθη τὸ 47,4% τῶν πραγματοποιηθεισῶν ἐντὸς τοῦ χώρου αὐτοῦ ἐπισκέψεων. Ὁ ἠῤῥημένος ἀριθμὸς ὀφείλεται εἰς λόγους γεωγραφικούς, οἰκονομικούς καὶ ἱστορικούς, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ γεγονός ὅτι εἰς αὐτὸν περιλαμβάνονται καὶ οἱ Ἰσπανοὶ οἱ ὁποῖοι κατοικοῦν μονίμως εἰς τὴν Γαλλίαν. Τὴν δευτέραν θέσιν κατέχει ἡ Ἰταλία, ἡ ὁποία συγκεντρώνει τὸ 15,3% τοῦ γαλλικοῦ ἐνδιαφέροντος, καὶ τὴν τρίτην ἡ Ἑλβετία, μὲ ποσοστὸν συμμετοχῆς 11,4%. Αἱ τρεῖς αὐταὶ χώραι συγκεντρώνουν τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῶν γάλλων τουριστῶν, ἥτοι τὸ 74,1%. Σχετικὸν ἐνδιαφέρον ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τὴν Γερμανίαν (6,7%), τὸ Βέλγιον-Λουξεμβούργον (7,4%), τὸ Ἡνωμένον Βασίλειον (3,6%) καὶ τὴν Αὐστρίαν (3%). Διὰ τὰς λοιπὰς χώρας οἱ γάλλοι τουρίσται δὲν παρουσιάζουν σημαντικὴν κίνησιν. Μεταξὺ τῶν χωρῶν αὐτῶν συγκαταλέγεται καὶ ἡ Ἑλλάς, ἡ ὁποία δέχεται τὸ 0,7% τῶν ἐντὸς τοῦ χώρου τοῦ ΟCDE ταξιδευόντων γάλλων τουριστῶν.

Αἱ αὐταὶ περίπτου τάσεις διαγράφονται καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἰταλῶν τουριστῶν τῶν ἐπισκεφθέντων κατὰ τὸ 1963 τὰς χώρας τῆς ἀνωτέρω περιοχῆς. Συγκεκριμένως, ἐπὶ 2.154.000 ἐπισκέψεων, 549.000, ἥτοι ποσοστὸν 25,5%, ἐπραγματοποιήθησαν εἰς Ἑλβετίαν, 470.000 (21,7%) εἰς Γαλλίαν, 276.000

(12,8%) εἰς Ἰσπανίαν καὶ 282.000 (13,2%) εἰς Γερμανίαν. Δηλαδή καὶ οἱ ἰταλοὶ τουρίσται κινουῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς συνοριακὰς τῶν χώρας, διὰ τοὺς ἰσχύοντας καὶ διὰ τοὺς Γάλλους λόγους, μὲ ἰδιαιτέραν ἔντασιν τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, ὁ ὁποῖος ἐπηρεάζει ἀποφασιστικῶς τὰς μετακινήσεις τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ταξιδεύσουν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν Ἰταλῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Ἰσπανοὺς, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 1.161.000, οὗτοι κατὰ ποσοστὸν 54,8% κατηθύνθησαν εἰς τὴν Γαλλίαν, κατὰ 11,8% εἰς τὴν Πορτογαλίαν καὶ κατὰ 10,8% εἰς τὴν Ἰταλίαν. Ἐπίσης, κίνησιν ἐμφανίζουσι ἡ Ἑλβετία (6%) καὶ ἡ Γερμανία (6,4%).

Τέλος, οἱ Πορτογάλοι περιορίζουσι τὴν τουριστικὴν τῶν πρὸς τὸ ἐξωτερικὸν δραστηριότητα εἰς τὴν γείτονά τῶν Ἰσπανίαν, ἡ ὁποία ἐδέχθη 560.000 ἐπισκέψεις ἐπὶ συνόλου 770.000, ἥτοι ἐκάλυψε τὸ 72,9% τῆς κινήσεως τῶν Πορτογάλων, ὡς καὶ εἰς τὴν Γαλλίαν, ἡ ὁποία συνεκέντρωσε τὸ 14,3%. Εἰδικῶς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ἐκ τῶν δύο αὐτῶν χωρῶν κινήσεις εἶναι ἐντελῶς ἀσήμαντος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὸ ὑπὸ ἐξέτασιν ἔτος (1963) ἀνῆλθεν εἰς 2.862 ἐπισκέπτας.

Αἱ ἐπικρατοῦσαι εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον κλιματολογικαὶ συνθῆκαι, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς ὠρισμένους ἱστορικοὺς καὶ φυλετικούς παράγοντας, διεμόρφωσαν τὸν μεσογειακὸν τύπον, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζεται ὡς ἄνθρωπος ἀτίθασος, ὀξύθυμος καὶ ἀνήσυχος. Αἱ ιδιότητες αὗται ἀσκοῦν ἀποφασιστικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὸν τρόπον ὀργανώσεως καὶ συγκροτήσεως τῆς τουριστικῆς τοῦ ἐξορμήσεως εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀπόδειξις ὅτι ὁ ὀργανωμένος ὀμαδικὸς τουρισμὸς δὲν εὐρίσκει εὐρυτέραν ἀπήχησιν μεταξὺ τῶν μεσογειακῶν λαῶν, οἱ ὁποῖοι προτιμοῦν νὰ ταξιδεύουν μεμονωμένως, διότι ἡ ἰδιοσυγκρασία τῶν δὲν τοὺς ἐπιτρέπει νὰ ὑποταχθῶν εἰς μίαν ὀργανωμένην μετακίνησιν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Γάλλους καὶ Ἰταλοὺς, σημειοῦται ἀξιόλογος κίνησις, εἰδικώτερον εἰς τὸν καθ' ὀμάδας περίπλου τουρισμόν.

Ἡ ὀργάνωσις καὶ προώθησις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων τοῦ μεσογειακοῦ χώρου πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀνήκει ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τὰς ναυτιλιακὰς ἐπιχειρήσεις, ξένας καὶ ἑλληνικὰς, αἱ ὁποῖαι δι' ἑνὸς πλήρους δικτύου ἐνώνουν τὸν χῶρον αὐτὸν διὰ τῶν λιμένων τῆς Ἀδριατικῆς (Βρινδήσιον, Ἀγκών, Βενετία, Μπάρι, Τεργέστη) καὶ τῆς δυτικῆς Μεσογείου (Νεάπολις, Γένουα, Μασσαλία) μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Ἡ διὰ τῶν πορθμείων, ἐπίσης, δημιουργηθεῖσα μεταφορικὴ πύλη κατώρθωσε νὰ μεταφέρῃ τὰ τουριστικὰ μας σύνορα εἰς τὰς ἰταλικὰς ἀκτὰς καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ εἰς μέγαν βαθμὸν τὴν διακίνησιν τῶν τουριστῶν τῆς περιοχῆς αὐτῆς. Τὸ 60% καὶ πλέον τῶν προερχομένων ἐκ τοῦ μεσογειακοῦ χώρου τουριστῶν μας εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν λιμένων τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Πειραιῶς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Γάλλους, κατὰ ποσοστὸν 20% περίπου χρησιμοποιοῦν ὡς μεταφορικὸν μέσον τὸ ἀεροπλάνον, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἀντίστοιχον ποσοστὸν γάλλων τουριστῶν, κατὰ τεκμήριον τοῦλάχιστον, ἀνήκει εἰς ἀνωτέραν εἰσοδηματικὴν τάξιν. Πάντως, ὁ μέγας ὄγκος τοῦ γαλλικοῦ τουριστικοῦ ρεύματος εὐρίσκεται εἰς τὰς μεσαίας καὶ κατωτέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν διαμεινάντων εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης τῆς Κερκύρας καὶ τοῦ Αἰγίου (Λαμπίρη) ὑπερβαίνει τὸ ἥμισυ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα γάλλων περιηγητῶν. Τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς ἰταλοὺς τουρίστας, οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ 60% διὰ τῶν λιμένων Κερκύρας καὶ Πειραιῶς καὶ κατὰ 30% διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ.

Ὁ κύριος ὄγκος τῶν τουριστικῶν αὐτῶν ρευμάτων πραγματοποιεῖ τὸ ταξιδιὸν του εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως, ἥτοι τοὺς μῆνας Ἰούλιον καὶ Αὐγούστον, τοῦτο δὲ διότι συνδυάζει τὰς διακοπὰς μετὰ τὴν περίοδον ἣ ὁποία προσφέρει τὰς καλυτέρας προϋποθέσεις διὰ τὴν ὅσον τὸ δυνατὸν εὐχάριστον διαμονὴν του. Αἱ προτιμήσεις τῶν μεσογειακῶν

τουριστῶν στρέφονται πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον αὐτῶν στρέφεται πρὸς τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Ρόδον καὶ δευτερευόντως πρὸς τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους τῆς Πελοποννήσου καὶ τῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τοῦ μεσογειακοῦ χώρου, ὡς προκύπτει ἐκ τῆς ἀνωτέρω διερευνήσεως, εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ σημαντικὸν παράγοντα τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ. Πρῶτον, διότι ἀριθμητικῶς συγκροτεῖ μεγάλην ἀγορὰν, τῆς ὁποίας ἡ δυναμικότης συνεχῶς αὐξάνεται, καί, δεύτερον, διότι εὐρίσκεται πλησιέστερον πρὸς τὴν Χώραν μας καὶ ἐπὶ πλέον συνδέεται μετ' αὐτῆς διὰ μεταφορικοῦ συστήματος ἀπολύτου ἐξυπηρετήσεως.

ς) Ἑ) *Ἀνατολικὴ Εὐρώπη.* Ὡς τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης ἐννοοῦμεν τὸν εὐρύτερον χῶρον τὸν ὁποῖον συγκροτοῦν ἡ Τσεχοσλοβακία, ἡ Οὐγγαρία, ἡ Ἀνατολικὴ Γερμανία, ἡ Πολωνία, ἡ Σοβιετικὴ Ἑνωσις καί, κατ' οἰκονομίαν, αἱ ἀνήκουσαι εἰς τὸν ἀνατολικὸν κόσμον χῶραι τῆς Βαλκανικῆς, ἤτοι ἡ Βουλγαρία, ἡ Ρουμανία καὶ ἡ Γιουγκοσλαβία. Ἡ ἀγορὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς, ἐξαιρέσει τῆς Γιουγκοσλαβίας, ἐμφανίζει ἀσημαντον κίνησιν διὰ τὴν Ἑλλάδα, οἱ δὲ ἐξ αὐτῆς ἐπισκέπτεται μας περιορίζονται εἰς μερικὰς μόνον χιλιάδας ἐτησίως. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἀκολουθούμενον ὑπὸ τῶν χωρῶν αὐτῶν οἰκονομικὸν σύστημα καὶ εἰς τὴν συναλλαγματικὴν των στενότητα. Ἀποτέλεσμα τῆς διευθυνομένης οἰκονομικῆς πολιτικῆς τῶν χωρῶν αὐτῶν καὶ τῶν περιορισμένων συναλλαγματικῶν μέσων ὑπῆρξεν ἡ δημιουργία κλειστῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς, τῆς ὁποίας κατ' ἀνάγκην ἡ κίνησις εἶναι «ἐσωτερικὴ». Παρὰ τὰ μειονεκτήματα αὐτά, ὑπάρχουν ὠρισμένα δεδομένα ἱστορικὰ καὶ οἰκονομικά, τὰ ὁποῖα, ἐὰν ἀξιοποιηθοῦν διὰ καταλλήλων χειρισμῶν, εἶναι δυνατὸν καὶ ἡ προαναφερθεῖσα ἀγορὰ νὰ ἀποκτήσῃ σημασίαν διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν.

Ἱστορικὸν δεδομένον συνιστᾷ τὸ γεγονός ὅτι αἱ χῶραι τῆς

ἀνατολικῆς Εὐρώπης, παρὰ τὰς ἐπελθούσας εἰς αὐτὰς οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς μεταβολάς, δὲν παύουν νὰ ἀποτελοῦν μέλη τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου καὶ συνεπῶς οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν αὐτῶν νὰ σκέπτονται καὶ νὰ συμπεριφέρονται ὡς Εὐρωπαῖοι. Ἐάν, ἐπομένως, ὑπῆρχε τρόπος νὰ ἐπηρεάσωμεν τὴν ἔφεσιν πρὸς τὸν ἐξωτερικὸν τουρισμὸν, ἢ ὅποια σήμερον ἐκδηλοῦται ἀναγκαστικῶς πρὸς τὸν ἐσωτερικόν, τότε ἀσφαλῶς θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀναμένωμεν κάποιαν κίνησιν ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ πρὸς τὴν Χώραν μας. Τοῦτο δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ δι' οἰκονομικῶν μέτρων, τὰ ὅποια καὶ συνιστοῦν τὸν ἕτερον παράγοντα τὸν δυνάμενον νὰ προκαλέσῃ εὐεργετικὰ ἀποτελέσματα ἐπὶ τῆς τουριστικῆς μας ἐν γένει κινήσεως.

Τὰ οἰκονομικὰ αὐτὰ μέτρα εἶναι δυνατόν νὰ τεθοῦν εἰς ἐφαρμογὴν διὰ τῶν διμερῶν ἐμπορικῶν συμφωνιῶν ἀνταλλαγῆς προϊόντων καὶ ὑπηρεσιῶν μεταξύ τῆς Ἑλλάδος καὶ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν. Συγκεκριμένως, θὰ ἦτο δυνατόν διὰ τῶν ἐν λόγῳ συμφωνιῶν νὰ ἀποφασισθῇ, ἢ μὲν Ἑλλάς νὰ προσφέρῃ τὰς τουριστικὰς τῆς ὑπηρεσίας εἰς τοὺς ἐκ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν προερχομένους περιηγητάς, αἱ δὲ ἀνατολικαὶ χῶραι νὰ ἐξοφλοῦν τὴν ἀξίαν τῶν προσφερθεισῶν οὕτω ὑπηρεσιῶν δι' ἴσης ἀξίας προϊόντων τῆς παραγωγῆς των. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι, πέραν τῶν ἐπιπτώσεων αἱ ὅποιαι θὰ προκληθοῦν εἰς τὴν τουριστικὴν μας ἐν γένει κίνησιν, εἶναι δυνατόν ταυτοχρόνως νὰ ἔχωμεν σοβαρὸν ἐπηρεασμὸν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς πέραν τῆς αἰχμῆς δραστηριοποιήσεως τῶν πάσης φύσεως τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων, δεδομένου ὅτι ἡ διευθυνομένη τουριστικὴ δραστηριότης τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν ἐπιτρέπει τὸν προγραμματισμὸν τῶν ἀφίξεων εἰς τὸν ἐπιθυμητὸν χρόνον, συνεπῶς δὲ καὶ εἰς τοὺς περιορισμένης κινήσεως μῆνας τοῦ ἔτους.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 52 διαπιστοῦται ὅτι τὸ πλεῖστον τῶν ταξιδευόντων εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τουρισμὸν Τσεχοσλοβάκων ἐπισκέπτεται τὰς ἀνατολικὰς χώρας, ἐνῶ

Π Ι Ν Α Ξ 52
ΑΝΑΧΩΡΗΣΕΙΣ ΤΣΕΧΟΣΛΟΒΑΚΩΝ ΕΙΣ ΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΝ
ΔΙΑ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1959-1962

Χώρα	1959	%	1960	%	1961	%	1962	%
Ἀνατ. Γερμανία	67.877	24,5	79.414	22,4	89.332	20,8	104.710	23,4
Πολωνία	26.188	9,5	34.367	9,7	47.336	11,0	56.547	12,6
ΕΣΣΔ	23.051	8,3	28.002	7,9	31.004	7,2	27.668	6,2
Ουγγαρία	89.430	32,3	125.460	35,3	159.222	37,1	165.873	37,1
Αυστρία	25.913	9,4	30.708	8,7	39.233	9,1	42.825	9,6
Δυτ. Γερμανία	15.568	5,6	20.057	5,7	15.480	3,6	8.461	1,9
Ἀεροδρόμιον Πράγας	28.908	10,4	36.528	10,3	48.015	11,2	40.947	9,2
Σύνολον	276.935	100	354.536	100	429.622	100	447.031	100

Πηγή : *Facts on Czechoslovak foreign trade 1963*, σ. 180.

μικρὸν μόνον ποσοστὸν (11,5%-15%) ἔχει ἐπισκεφθῆ κατὰ τὴν περίοδον 1959-1962 τὴν δυτικὴν Εὐρώπην, καὶ δὴ τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Αὐστρίαν. Τοῦτο ἐπιβεβαιοῖ τὸν ἀναπτυχθέντα ἀνωτέρω ἰσχυρισμὸν ὅτι ὁ τουρισμὸς τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν ἀποτελεῖ εἶδος ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος διακινεῖται ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου χώρου τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης. Ἀλλὰ πέραν τούτου, αὐτοὶ καθ' ἑαυτοὶ οἱ ἀπόλυτοι ἀριθμοί, συσχετιζόμενοι πρὸς τὸν πληθυσμὸν τῆς Τσεχοσλοβακίας, μᾶς ὀδηγοῦν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ κάτοικοι τῆς χώρας αὐτῆς ἔχουν ἀνεπτυγμένην τὴν πρὸς τουρισμὸν ἔφεσιν. Τὰς αὐτὰς ἀναλογίας περίπου ἐμφανίζουν καὶ αἱ λοιπαὶ χῶραι τοῦ ἀνατολικοῦ κόσμου, ὅπως, ἐπὶ παραδείγματι, ἡ Πολωνία, ἡ ὁποία καταβάλλει ἀξιολόγους προσπαθείας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ της.¹ Ἐξαιρέσιν ἀποτελοῦν αἱ βαλκανικαὶ χῶραι, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῆς γειτνιασεως μετὰ τὴν Χώραν μας, παρουσιάζουν κάποιαν ἰδιορρυθμίαν, μετὰ ἐντονωτέρας ἐπιπτώσεως ἐπὶ τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως.

Ἰδιαιτέραν σημασίαν ἐμφανίζει διὰ τὴν Ἑλλάδα ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Γιουγκοσλαβίας, ὅχι τόσοσὺν ὡς πρωτογενῆς

1. Andres Karpinski, *Panorama Economico della Polonia, 1961-1965*, σ. 116.

όσον ως δευτερογενής (μεταφορική) αγορά. Πράγματι, οι επισκεπτόμενοι την Χώραν μας Γιουγκοσλάβοι έχουν αισθητῶς περιορισθῆ τὰ τελευταῖα ἔτη, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ 1962 ἀνῆλθον εἰς 13.772, διὰ νὰ μειωθοῦν κατὰ τὸ ἔτος 1963 εἰς 12.991, καὶ ὅτι οἱ περισσότεροι ἐξ αὐτῶν διακινοῦνται εἰς τὴν μεθόριον. Ἀντιθέτως, οἱ μέσω τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐπισκέπται μας αὐξάνονται μὲ ἀνώτερον ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος φαίνεται ὅτι θὰ ἐνταθῆ κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη. Τοῦτο βασίζεται εἰς τὴν δυναμικὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν ἐμφανίζει ὁ γιουγκοσλαβικὸς τουρισμὸς, ὁ ὁποῖος κατὰ τὸ 1963 ἐσημείωσεν αὐξήσιν ἐκ 41% ἐν σχέσει πρὸς τὸ 1962, μὲ ἀριθμὸν ἐπισκεπτῶν 1.754.000.¹ Βεβαίως, ἡ ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς προώθησις τῶν ξένων τουριστῶν καὶ πρὸς τὴν Ἑλλάδα θὰ ἐξαρτηθῆ ἐκ τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ ὀδικοῦ δικτύου, τῆς βελτιώσεως τοῦ τροχαίου ὕλικου καὶ τῆς ἄρσεως ὠρισμένων ἀστυνομικῶν καὶ συναλλαγματικῶν περιορισμῶν, οἱ ὁποῖοι σήμερον δυσχεραίνουν τὴν συνέχισιν τοῦ ταξιδίου τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Γιουγκοσλαβίας πρὸς τὴν Χώραν μας. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Γιουγκοσλαβίας ἐμφανίζει περισσότερον ἐνδιαφέρον ὡς πύλη μεταφορᾶς τουριστῶν ξένης προελεύσεως παρὰ ὡς πηγὴ προελεύσεως τουριστῶν. Διότι πρέπει νὰ σημειωθῆ καὶ τοῦτο, ὅτι οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Χώραν μας γιουγκοσλάβοι τουρίσται ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν περιηγητῶν οἱ ὁποῖοι πραγματοποιοῦν περιορισμένης δαπάνης.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῶν λοιπῶν βαλκανικῶν χωρῶν, καὶ δὴ τῆς Βουλγαρίας καὶ τῆς Ρουμανίας, ἐμφανίζει διὰ τὴν Ἑλλάδα ἀσήμαντον ἐνδιαφέρον, διὰ τοὺς ἀναπτυχθέντας ἀνωτέρω γενικοὺς λόγους. Οὕτω καὶ αἱ ἐν λόγῳ χῶραι εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν ὡς μεταφορικαὶ πύλαι διὰ τὴν προώθησιν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη

1. M. Stojanovič, "Conditions toujours plus propices au développement du tourisme", *Le Informations Commerciales*, Μάιος 1964.

αί χώραι αὐταὶ ἀνέπτυξαν ἀξιόλογον τουριστικὴν δραστηριότητα, ἰδίως εἰς τὰς ἀκτὰς τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ὅπως εἰς τὴν Μαμάγιαν τῆς Ρουμανίας, τὴν Βάρναν τῆς Βουλγαρίας κ.ά., συγκεντρώνουν δὲ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων. Ἄλλὰ αἱ χώραι αὐταὶ ἔχουν θεσπίσει καὶ σημαντικὰ κίνητρα διὰ τὴν προσέλκυσιν τῶν ξένων τουριστῶν. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα εἶναι ἡ «τουριστικὴ λέβα» τῆς Βουλγαρίας καὶ τὰ δελτία βενζίνης τῆς Γιουγκοσλαβίας.¹ Εἰς τὰ ἐν λόγῳ τουριστικὰ κέντρα, πλὴν τῶν ἐξ ἀνατολικῶν χωρῶν προερχομένων τουριστῶν, παρατηρεῖται σημαντικὴ κίνησις καὶ ἀπὸ τουρίστας τοῦ ἔξω κόσμου, κατὰ πλειονότητα δὲ τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν, οἱ ὅποιοι εἶναι δυνατόν νὰ διοχετευθοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα.

Ἡ προώθησις τῶν τουριστῶν τοῦ ἀνατολικοῦ χώρου εἰς τὴν Ἑλλάδα γίνεται θεωρητικῶς μέσῳ τῶν κατὰ χώρας κρατικῶν γραφείων ταξιδίων. Λέγομεν θεωρητικῶς, διότι εἰς τὴν πραγματικότητα ἡ κίνησις εἶναι σχεδὸν ἀνύπαρκτος· ἀκόμη καὶ ἡ σημειουμένη ἀσήμαντος κίνησις ἀντιπροσωπεύει ταξιδιώτας οἱ ὅποιοι, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἐπισκέπτονται τὴν Χώραν μας δι' ἐμπορικοῦς, ἐπιστημονικοῦς ἢ ἄλλους λόγους. Ἐκάστη χώρα διαθέτει τὸν κρατικὸν τῆς ὄργανισμὸν, ὁ ὅποῖος ἀσχολεῖται, μόνον αὐτός, μὲ τὴν ὅλην τουριστικὴν δραστηριότητα, ἥτοι καὶ τὸν εἰσερχόμενον καὶ τὸν ἐξερχόμενον τουρισμὸν (ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν). Οὕτω ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς ΕΣΣΔ ἐξυπηρετεῖται διὰ τοῦ τουριστικοῦ ὄργανισμοῦ Intourist, τῆς Πολωνίας διὰ τοῦ ταξιδιωτικοῦ γραφείου Orbis, τῆς Τσεχοσλοβακίας διὰ τοῦ γραφείου Cedok, τῆς Οὐγγαρίας διὰ τοῦ πρακτορείου ταξιδίων Ibusz, τῆς Ρουμανίας διὰ τοῦ ὄργανισμοῦ Ont Carpati, τῆς Βουλγαρίας διὰ τοῦ ταξιδιωτικοῦ γραφείου Balkan Touriste κλπ. Κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη παρατηρήθη κάποια κί-

1. ENIT, *Statistica del turismo annuario 1963*, ἀριθ. 57-58, Ρώμη, Σεπτέμβριος 1964, σ. 15.

νησις πρὸς τὴν Χώραν μας ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν ὑπὸ μορφὴν ὠργανωμένων ομάδων περίπλου διὰ χρησιμοποίησεως τῶν σκαφῶν Φιλία τῶν Λαῶν καὶ Τρανσυλβανία, τὰ ὁποῖα προσήγγιζον εἰς διαφόρους ἑλληνικοὺς λιμένας (Πειραιῶς, Ρόδου) μὲ περιηγητὰς ἐκ τῆς Πολωνίας, Ἀνατολικῆς Γερμανίας καὶ Ρουμανίας.

ζ) *Μέση Ἀνατολή*. Ὡς τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἐννοοῦμεν τὸν χώρον ὁ ὁποῖος ἐπεκτείνεται εἰς τὴν ἀνατολικὴν λεκάνην τῆς Μεσογείου καὶ περιλαμβάνει τὴν Τουρκίαν, τὴν Κύπρον, τὸ Ἰσραήλ, τὴν Αἴγυπτον καὶ τὸν Λίβανον. Ἡ περιοχὴ αὕτη κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον ἀπετέλει σημαντικὴν τουριστικὴν ἀγορὰν διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμόν, ὁ ὁποῖος ἐδέχετο τοὺς πλουσίους ὁμογενεῖς τῆς Αἰγύπτου καὶ τοὺς ἐμίρηδες τῆς Βηρυττοῦ. Μὲ τὰς ἐπελθούσας ὅμως μεταπολεμικῶς πολιτικὰς μεταβολὰς εἰς τὸν χώρον αὐτόν,¹ ἐτέθησαν περιορισμοὶ εἰς τὸν τομέα τῶν συναλλαγματικῶν ἐξόδων. Ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν ἡ μείωσις τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα εἰς τοιαύτην ἔκτασιν, ὥστε νὰ ἐπηρεασθῇ ἀκόμη καὶ ἡ κίνησις τῶν ὁμογενῶν μας, ἡ ὁποία περιωρίσθη εἰς τὸ ἐλάχιστον. Ἐν τούτοις, ἡ περιοχὴ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἐξακολουθεῖ νὰ παρουσιάζῃ ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμόν, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ κίνησις ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ κατὰ τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 68.000 ἐπισκέπτας, ἀριθμὸν ἀντιπροσωπεύοντα τὸ 10,6% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ εἰς μίαν ἐκάστην ἐκ τῶν ἀνηκουσῶν εἰς τὸν χώρον τῆς Μέσης Ἀνατολῆς χωρῶν ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως, ἐν σχέσει πρὸς τὰς δυνατότητας τῆς Ἑλλάδος διὰ τὴν προσέλκυσιν ἐξ αὐτῆς τουριστικῶν ρευμάτων: Τὸ μεγαλύτερον

1. Περὶ τῶν μεταπολεμικῶν τάσεων τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, βλέπε: L. J. Lickorish καὶ A. G. Kershaw, *Tendances du tourisme dans le Moyen-Orient*, Γενεύη 1953.

ένδιαφέρον, από απόψεως τουλάχιστον απόλυτων αριθμῶν, παρουσιάζει ἡ Τουρκία, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1963 διωχέτευσε εἰς τὴν Χώραν μας 35.762 ἐπισκέπτας, ἀντιπροσωπεύοντας τὸ 52,5% τῆς ὅλης τουριστικῆς μας κινήσεως ἐκ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν χώρου. Τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος ἐκδηλοῦται ὑπὸ τῶν ὁμογενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ τῆς Σμύρνης, οἱ ὁποῖοι ἀποτελοῦν δυναμικὸν στοιχεῖον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς ὄγκου—ἀνέρχονται εἰς 80.000 περίπου—καὶ ἀπὸ πλευρᾶς οικονομικῶν ἀποτελεσμάτων, δεδομένου ὅτι ἀνήκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς τάξεις ὑψηλῶν εἰσοδημάτων. Τὸ ὑπόλοιπον ἀντιπροσωπεύει μεθοριακὴν κίνησιν καὶ μικρὰν κίνησιν διὰ τῶν πλησιεστέρων πρὸς τὴν Τουρκίαν νήσων τοῦ Αἰγαίου (Λέσβον, Σάμον, Κῶ καὶ Ρόδον). Ἡ κίνησις αὐτὴ ἀντιπροσωπεύει μερικὰς χιλιάδας ἐν τούτοις δὲν παρουσιάζει γενικώτερον ἐνδιαφέρον, καθ' ὅσον ἀναφέρεται εἰς ἐπισκέπτας περιορισμένου χρόνου (μέχρι τριῶν ἡμερῶν), οἱ ὁποῖοι εἰσέρχονται εἰς τὴν Χώραν μας τυπικῶς μὲν διὰ τουριστικούς λόγους, οὐσιαστικῶς δὲ διὰ κτηματικούς ἢ οἰκογενειακούς λόγους. Τοῦρκοι γηγενεῖς ἐπισκέπται τῆς Ἑλλάδος διὰ καθαρῶς τουριστικούς σκοποὺς εἶναι σημαντικῶς ὀλίγοι. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, τὸ μοναδικὸν ἐνδιαφέρον τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς τῆς Τουρκίας ἐντοπίζεται εἰς τὸ ἐκεῖ διαβιοῦν ἑλληνικὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον ὅμως, ὑπὸ τὸ κράτος τῶν διαφοροποιουμένων ἐκεῖ ὁσημέραι συνθηκῶν, φαίνεται ὅτι βαθμηδὸν θὰ περιορίζῃ τὴν τουριστικὴν του δραστηριότητα, μὲ ὅλας τὰς ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς τουριστικῆς κινήσεως. Βεβαίως, ἰσχύει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ὅ,τι καὶ διὰ τὰς ἄλλας ὁμόρους πρὸς τὴν Ἑλλάδα χώρας, δηλαδὴ ὅτι εἶναι δυνατόν νὰ χρησιμοποιηθῇ αὐτὴ ὡς μεταφορικὴ πύλη διὰ τὴν μέσῳ Ἀνατολικῆς Θράκης ἢ νήσων τοῦ Αἰγαίου προώθησιν πρὸς τὴν Χώραν μας ξένων ἐπισκεπτῶν τῆς. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως αὐτό, θὰ πρέπει νὰ ἀποκατασταθῇ τὸ ὀδικὸν δίκτυον τῆς Θράκης καὶ νὰ συνδεθῇ διὰ πορθμείου ἢ νησιωτικῆ Ἑλλάδος μὲ τὰς ἀκτὰς τῆς

Μικρᾶς Ἀσίας, καίτοι τὰ μέτρα αὐτὰ εἶναι ἐνδεχόμενον νὰ φέρουν ἀντίθετα ἀποτελέσματα, δηλαδή νὰ ὠφεληθῇ ὁ τουρισμὸς τῆς Τουρκίας καὶ νὰ ζημιωθῇ ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Κύπρου ἐμφανίζει κάποιον ἐνδιαφέρον, τὸ ὁποῖον δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ αὐξητικῶς τὴν εἰς τὴν Ἑλλάδα τουριστικὴν κίνησιν. Ὁ ἐπηρεασμὸς θὰ προέλθῃ ἀπὸ δύο παράγοντας: ἓνα ἱστορικὸν καὶ ἓνα οἰκονομικόν. Ὁ ἱστορικὸς παράγων συνίσταται εἰς τὴν ζωηρὰν ἐπιθυμίαν τὴν ὁποίαν ἔχουν οἱ Κύπριοι, μετὰ τὴν συγκρότησιν τοῦ ἀνεξαρτήτου Κυπριακοῦ Κράτους, νὰ γνωρίσουν τὴν Ἑλλάδα· ὁ οἰκονομικὸς, εἰς τὸ σχετικῶς ὑψηλὸν εἰσοδηματικὸν τῶν ἐπίπεδον. Ὑπολογίζεται ὅτι τὸ κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα τῶν κατοίκων τῆς Κύπρου εἶναι κατὰ 30% ὑψηλότερον τοῦ ἀντιστοίχου εἰσοδήματος τῶν Ἑλλήνων. Ἡ εἰσοδηματικὴ αὐτὴ διαφορὰ, ἣ ὁποία τοποθετεῖ τοὺς Κυπρίους εἰς ὑψηλὸν βιοτικὸν ἐπίπεδον, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὴν ὑφισταμένην μεταξὺ τῶν δύο χωρῶν διαφορὰν κόστους ζωῆς—ὑπολογίζεται ὅτι τὸ κόστος ζωῆς τῆς Κύπρου εἶναι ἀνώτερον κατὰ 40% τῆς Ἑλλάδος—ἀποτελοῦν εὐνοϊκοὺς ὄρους, οἱ ὁποῖοι ἀναμφισβητήτως θὰ συμβάλουν εἰς τὴν δημιουργίαν ηὐξημένης τουριστικῆς κινήσεως, ἐφ' ὅσον βεβαίως ἀποκατασταθῇ εἰς τὴν νῆσον ἡ τάξις καὶ ὀργανωθοῦν αἱ συνδέουσαι τὰς δύο χώρας συγκοινωνίαι, τόσον ἀπὸ πλευρᾶς ἀριθμητικῆς ἐπαρκειᾶς καὶ ποιοτικῆς στάθμης, ὅσον καὶ ἀπὸ πλευρᾶς κόστους μεταφορᾶς.¹

Ἡ ἐκ τοῦ κυπριακοῦ χώρου κίνησις τουριστῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1963 ὑπολογίζεται εἰς 20.000, καλύπτουσα τὸ 29% περίπου τῆς συνολικῆς μας κινήσεως ἐκ τῶν προαναφερθεισῶν χωρῶν τῆς Μέσης Ἀνατολῆς. Ἄν καὶ ὁ ἀριθμὸς εἶναι περιορισμένος, τὰ οἰκονομικὰ ἀποτελέσματα εἶναι ἀξιόλογα. Ἡ συγκοινωνιακὴ ἐξυπηρέτησις πραγματοποιεῖται δι' ἀεροπορι-

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Αἱ δυνατότητες ἀναπτύξεως ἐμπορικῶν σχέσεων Κύπρου καὶ Δωδεκανήσου*, Ρόδος 1961, σ. 13.

κῆς συνδέσεως Λευκωσίας-Ἀθηνῶν καὶ ἀτμοπλοικῆς συνδέσεως Πειραιῶς-Ρόδου-Λεμεσοῦ. Πέραν αὐτῶν τῶν τακτικῶν δρομολογίων, τὰ ὅποια ἐκτελοῦνται ἀπὸ τὴν Ὀλυμπιακὴν Ἀεροπορίαν, τὴν Cyprus Airways καὶ ἀπὸ τὰς ἑλληνικὰς ναυτιλιακὰς ἐταιρίας, ὁ τουρισμὸς τῶν δύο χωρῶν διακινεῖται καὶ διὰ τῶν ἑλληνικῶν καὶ ξένων πλοίων τὰ ὅποια ἐκτελοῦν κρουαζιέρας εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον, δεδομένου ὅτι ἀπαραιτήτως εἰς τὰ προγράμματα περιηγήσεως περιλαμβάνουν προσεγγίσεις τόσον εἰς τὴν Ἑλλάδα (Πειραιᾶ, Ρόδον), ὅσον καὶ εἰς τὴν Κύπρον (Λεμεσό, Ἀμμόχωστον, Λάρνακα). Ἀπὸ κυπριακῆς πλευρᾶς, ἡ προώθησις τῶν ἐπιθυμούντων νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Χώραν μας διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς γίνεται διὰ τῶν ἐκεῖ τουριστικῶν καὶ ταξιδιωτικῶν γραφείων, τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ Louis Tourist Agency, Olympous Tours Ltd. καὶ τὸ Loizides Brothers, τὰ ὅποια καταβάλλουν ἀξιολόγους προσπαθείας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐκατέρωθεν τουρισμοῦ.

Ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τοῦ Ἰσραήλ, ἡ ὁποία ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν κατέχει τὴν τρίτην θέσιν τῆς ἐκ τοῦ χώρου τῆς Μέσης Ἀνατολῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, μὲ ἀριθμὸν ἀφίξεων 4.636 κατὰ τὸ 1963, συνιστᾷ ἀξιόλογον ἀγορὰν διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν, διότι ὑπὸ ὠρισμένης προϋποθέσεως εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ σημαντικὴν πηγὴν προελεύσεως τουριστῶν εἰς τὴν Χώραν μας. Ἡ Ἰσραηλινὴ ὅμως τουριστικὴ ἀγορὰ ἔχει ἓν μειονέκτημα: τὴν ὑποχρέωσιν τὴν ὁποίαν ἔχει κάθε Ἰσραηλίτης ὁ ὅποιος προτίθεται νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τουρισμὸν νὰ καταβάλλῃ ὑπὲρ τοῦ δημοσίου τὸ ποσὸν τῶν 80 δολλαρίων ὡς εἰδικὸν τέλος (vagation fee) διὰ νὰ τοῦ δοθῇ ἡ ἄδεια ἐξόδου. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τοῦ Ἰσραήλ ἔχει περιορισμένον ἐνδιαφέρον διὰ τὴν Ἑλλάδα. Ἐν τούτοις, εἶναι δυνατόν—καὶ τοῦτο διεπιστώσαμεν κατὰ συνομιλίαν μας μετὰ τῶν ἐκπροσώπων τῆς Ἰσραη-

λινῆς ἀεροπορικῆς ἐταιρίας ELAL—νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον διαπραγματεύσεων μεταξύ τῶν ἐκατέρωθεν χωρῶν ἢ μείωσις τοῦ τέλους αὐτοῦ, κατὰ τὸ προηγούμενον τῆς Κύπρου. Δι' εἰδικῆς συμφωνίας, οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Κύπρον ἰσραηλινοὶ τουρίσται καταβάλλουν μόνον 20 δολλάρια. Τὸ μέτρον αὐτὸ εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τεραστίαν αὔξησιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς νήσου ἐκ τοῦ Ἰσραήλ, μὲ σοβαρὰς ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τοῦ συναλλαγματικοῦ τομέως. Ὑπολογίζεται ὅτι οἱ ἐκ τοῦ Ἰσραήλ ἐπισκέπται τῆς Κύπρου δαπανοῦν συνάλλαγμα, τὸ ὁποῖον ὑπερβαίνει ἐτησίως τὰ 10 ἑκατ. δολλαρίων. Τὸ ὑψηλὸν ἐπίπεδον συναλλάγματος ὀφείλεται καὶ εἰς ἠϋξημένας δαπάνας διὰ προμήθειαν ἀγαθῶν, δεδομένου ὅτι οἱ ἐπισκέπται συνδυάζουν κατὰ τρόπον πρακτικὸν τὸν τουρισμὸν μὲ τὰς ἀγορὰς διαφόρων εἰδῶν τῆς ξένης παραγωγῆς, τῶν ὁποίων τὰς τιμὰς εὐρίσκουν χαμηλὰς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τιμὰς τῶν ἀντιστοίχων προϊόντων τῆς ἀγορᾶς τοῦ Ἰσραήλ, λόγῳ τῶν ὑφισταμένων ἐκεῖ κατὰ τὴν εἰσαγωγὴν ὑψηλῶν προστατευτικῶν δασμῶν.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ μέσα διακινήσεως τῶν Ἰσραηλιτῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἡ διὰ θαλάσσης σύνδεσις γίνεται διὰ τῶν μεσογειακῶν γραμμῶν τῆς ἐλληνικῆς, ἰταλικῆς καὶ ἰσραηλινῆς ναυτιλίας, ὡς καὶ διὰ πλοίων ἐκτελούντων κρουαζιέρας εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον, ἡ δὲ ἀεροπορικὴ ἐπικοινωνία πραγματοποιεῖται δι' ἀπ' εὐθείας συνδέσεως Ἀθηνῶν-Τελ-Ἀβίβ δι' ἀεροσκαφῶν τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας καὶ τῆς ELAL. Τὴν προώθησιν τῶν τουριστῶν ἐπιβοηθοῦν τὰ ἐκεῖ τουριστικὰ γραφεῖα, τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι τὸ Patra Tours καὶ τὸ Dafna Ganim Tours, τὰ ὁποῖα πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν συνεργάζονται μὲ ἀντίστοιχα ἐλληνικὰ γραφεῖα.

Εἰς τὴν ἔρευναν τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς τοῦ χώρου τῆς Μέσης Ἀνατολῆς ἔχομεν ἐν συνεχείᾳ τὴν ἀγορὰν τῆς Αἰγύπτου, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ στατιστικὴ περιλαμβάνει καὶ τὸ Σουδάν. Ἡ κίνησις πρὸς τὴν Χώραν μας ἐκ τῆς περιοχῆς αὐτῆς κατὰ τὴν

περίοδον 1957-1962 παρουσίαζε στασιμότητα, μετεβλήθη δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1963 εἰς πτωτικὴν, ἀφοῦ ἀπὸ 3.811 ἐπισκέπτας τὸ 1962 ἐμειώθη εἰς 3.055, ἥτοι ἐσημείωσε πτώσιν 20% περίπου. Ἡ σημειωθείσα μείωσις, ἡ ὁποία δὲν εἶναι συμπτωματικὴ ἀλλὰ ὀργανικὴ, ὀφείλεται εἰς ὠρισμένα αἷτια. Τὰ ὀργανικὰ αὐτὰ αἷτια εἶναι κατ' ἀρχὴν τὰ δεσμευτικὰ τῶν περιορισμῶν τῶν ἐκεῖ ὁμογενῶν μας ληφθέντα μέτρα, τὰ ὁποῖα ἐπληξάν τὴν καλυτέραν τουριστικὴν πελατείαν τῆς Ἑλλάδος τοῦ χώρου αὐτοῦ. Ἐτερον αἷτιον εἶναι τὰ θεσπισθέντα μέτρα περιορισμοῦ τοῦ διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς χορηγουμένου συναλλάγματος. Τὸ ποσὸν τὸ ὁποῖον αἱ αἰγυπτιακαὶ ἀρχαὶ χορηγοῦν διὰ τουριστικοὺς σκοποὺς προκειμένου δι' ἐπισκέπτας τῆς Χώρας μας ἀντιπροσωπεύει μόνον 40 δολλάρια. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, ἐπομένως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένῃ τις ὅτι ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Αἰγύπτου θὰ ἀποκτήσῃ σημαντικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμόν.

Καίτοι ἀμέσως ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Αἰγύπτου δὲν φαίνεται νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐπηρεάσῃ ἀυξητικῶς τὴν ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ τουριστικὴν μας κίνησιν, ἐν τούτοις, ὑπὸ ὠρισμένας προϋποθέσεις, εἶναι δυνατὸν νὰ τὴν ἐπηρεάσῃ ἐμμέσως, ἐφ' ὅσον ἡ Ἑλλάς καθιερωθῇ ὡς ἐνδιάμεσος σταθμὸς μεταξὺ Αἰγύπτου καὶ γενικῶς Μέσης Ἀνατολῆς, ἀφ' ἑνός, καὶ κεντρικῆς καὶ ἰδίᾳ βορείου Εὐρώπης, ἀφ' ἑτέρου. Σημαντικὴ κίνησις πρὸς τὴν Αἰγύπτου καὶ τὸν Λίβανον παρατηρεῖται ἰδίᾳ ἀπὸ πλευρᾶς Σκανδιναβῶν, οἱ ὁποῖοι τελευταίως πραγματοποιοῦν τὰς ἐκεῖ ἐπισκέψεις των ὀργανωμένοι εἰς ὁμάδας, μέσῳ τῶν μεγάλων σκανδιναβικῶν τουριστικῶν γραφείων Vingresor καὶ Heb Resor.

Ὁ Λίβανος, εἰς τὸν ὁποῖον ἡ στατιστικὴ περιλαμβάνει καὶ τὴν Συρίαν, ἀποτελεῖ τὴν τελευταίαν χώραν τῆς ὑπὸ ἔρευναν περιοχῆς. Καίτοι ἡ κίνησις πρὸς τὴν Χώραν μας εἶναι περιορισμένη ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι δὲν ὑπερβαίνει τὰς

5.000, ἐν τούτοις κατὰ τὰ ἔτη 1961-1963 παρουσίασεν ἀλματώδη ποσοστιαίαν αὐξήσιν, ἡ ὁποία προοιωνίζεται ἠδὲ ἡδη ἐνδιαφέρον τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς τοῦ Λιβάνου διὰ τὴν Ἑλλάδα. Οὕτω, ἐνῶ τὸ 1961 ἡ κίνησις ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ ἀντεπροσώπευε 1.947 ἐπισκέπτας, τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 4.924, ἥτοι ἠυξήθη κατὰ 148%. Ἐτέρα ἔνδειξις εὐνοϊκὴ εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι οἱ προερχόμενοι ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ ἀνήκουν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς ὑψηλὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις. Τοῦτο διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς κατηγορίας τῶν ξενοδοχείων εἰς τὰ ὁποῖα διαμένουν κατὰ τὴν ἐπίσκεψίν των εἰς τὴν Χώραν μας. Ἐπ' αὐτοῦ ἀναφέρομεν ἐνδεικτικῶς ὅτι οἱ ἐπισκεπτόμενοι τὴν Ρόδον καθ' ὁμάδας δι' ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων, μέσῳ τοῦ ἐν Βηρυττῶ μεγάλου τουριστικοῦ γραφείου Nakhall, εἶναι πελάται ξενοδοχείων πολυτελείας καὶ πρώτης τάξεως. Ἡ ὑψηλὴ εἰσοδηματικὴ θέσις τῶν τουριστῶν αὐτῶν ἀποτελεῖ καὶ τὸν βασικώτερον παράγοντα, ἔνεκα τοῦ ὁποίου τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ἐκ Βηρυττοῦ ἐπισκεπτῶν μας διακινεῖται δι' ἀεροπορικῶν μέσων. Βεβαίως, ἡ τουριστικὴ κίνησις ἐξυπηρετεῖται καὶ ἀτμοπλοικῶς, δεδομένου ὅτι ὁ λιμὴν τῆς Βηρυττοῦ εἶναι ἀπαραίτητος σταθμὸς προσεγγίσεως ὅλων τῶν πλοίων, εἴτε ἐκτελοῦν τακτικὰς γραμμάς εἴτε κρουαζιέρας, τὰ ὁποῖα κινοῦνται ἐντὸς τοῦ μεσογειακοῦ χώρου.

η) *Λοιπαὶ χῶραι.* Εἰς τὴν τουριστικὴν ἀγορὰν τῶν λοιπῶν χωρῶν ὑπάγονται τὰ κράτη τῆς Ἀσίας καὶ τῆς Ἄπω Ἀνατολῆς πλὴν τῶν μεσογειακῶν, τὰ κράτη τῆς Ἀφρικῆς πλὴν τῆς Αἰγύπτου καὶ τοῦ Σουδάν, τὰ κράτη τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς καὶ ἡ Αὐστραλία. Βάσει τῶν δεδομένων τοῦ ἔτους 1963, ἡ ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ τουριστικὴ κίνησις πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἀνῆλθεν εἰς 39.448 ἐπισκέπτας. Ἐξ αὐτῶν, 15.358 ἐπισκέπται προήρχοντο ἀπὸ τὴν Ἀσίαν καὶ Ἄπω Ἀνατολήν, 6.766 ἀπὸ τὴν Νοτιοαφρικανικὴν Ἐνωσιν, 1.922 ἀπὸ τὴν λοιπὴν Ἀφρικὴν, 7.427 ἀπὸ τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν καὶ 7.975 ἀπὸ τὴν

Αυστραλίαν. Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἀνωτέρω στοιχείων, τὴν μεγαλύτεραν αὐξήσιν ἐσημείωσεν ἢ ἐκ τῆς Ἀσίας καὶ Ἐπιπέδου Ἀνατολῆς τουριστικὴ μας κίνησις, ἢ ὅποια μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961-1963 ηὐξήθη κατὰ 60%. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ ἐνδιαφέρον τὸ ὅποion ἐκδηλώνουν τὸν τελευταῖον καιρὸν οἱ Ἰάπωνες διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ὅποion φαίνεται ὅτι ὀλονέν θὰ αὐξάνη. Ἡ σημειωθείσα αὐξήσις εἰς τὰς λοιπὰς ὡς ἄνω χώρας καὶ περιοχὰς δὲν ὑπῆρξεν ἐντυπωσιακὴ. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῆ τὸ εἰδικὸν ἐνδιαφέρον τὸ ὅποion παρουσιάζει ἢ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Αὐστραλίας, λόγῳ τῆς ἐκεῖ παρουσίας ηὐξημένου ἀριθμοῦ ὁμογενῶν. Πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον ὅτι ὅσον θὰ ὀγκοῦται ἀριθμητικῶς καὶ οἰκονομικῶς ἢ ἐκεῖ ὁμογένεια τόσον θὰ δεχόμεθα περισσοτέρους ἐπισκέπτας εἰς τὴν Χώραν μας ἀπὸ τὴν Αὐστραλίαν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς χώρας τῆς Λατινικῆς Ἀμερικῆς, αὗται, λόγῳ τοῦ ὑποαναπτύκτου χαρακτῆρος τῆς οἰκονομίας των, δὲν δύνανται νὰ συγκαταλεχθοῦν μεταξὺ τῶν χωρῶν αἱ ὅποια δημιουργοῦν τὰ διεθνῶς διακινούμενα μεγάλα τουριστικὰ ρεύματα. Εἰς σχετικῶς καλυτέραν θέσιν εὐρίσκεται ἢ τουριστικὴ ἀγορὰ τῆς Νοτιοαφρικανικῆς Ἐνώσεως, τῆς ὅποιας οἱ κάτοικοι ἔχουν ἀνώτερον βιοτικὸν ἐπίπεδον καί, συνεπῶς, τὴν δυνατότητα νὰ πραγματοποιήσουν ἐκτὸς τῆς ἀφρικανικῆς ἡπείρου ταξίδια διὰ τουριστικούς σκοπούς.

Τὸ βασικώτερον μειονέκτημα, τὸ ὅποion ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν μᾶς ἐπιτρέπει νὰ ἀναμένωμεν ἐντυπωσιακὰς αὐξήσεις ἐκ τῶν ὡς ἄνω περιοχῶν, εἶναι ὁ παράγων ἀπόστασις. Τοῦτο ἔχει ὡς ἐπακόλουθον τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κόστους μεταφορᾶς εἰς ὕψος τὸ ὅποion καθιστᾷ ἀδύνατον τὴν μετακίνησιν πρὸς τὴν Εὐρώπην τῶν εὐρειῶν μαζῶν. Δὲν πρόκειται, βεβαίως, διὰ τὴν Ἑλλάδα μόνον, ἀλλὰ καὶ δι' ὀλόκληρον τὸν εὐρωπαϊκὸν τουριστικὸν χώρον. Τὸ κώλυμα αὐτό, μὲ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῶν δι' ἄερος συγκοινωνιῶν, αἱ ὅποια ἔχουν ὡς συνέπειαν τὴν συμπίεσιν τοῦ κόστους μεταφορᾶς, θὰ παρακαμφθῆ καὶ βαθμιαίως θὰ

δημιουργῆται τουριστική ἀγορὰ εἰς τὰς ὑπὸ ἐξέτασιν περιοχάς, με δυνατότητας προωθήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον καὶ κατ' ἐπέκτασιν πρὸς τὴν Ἑλλάδα.

2. Κάθετος διερεύνησις

Ἡ διερεύνησις τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐν τῷ συνόλῳ της, κατὰ βάθος, ἦτοι ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως τῆς μεγάλης μάζης τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, θεωρουμένων πλέον ὄχι ὡς ἀνηκόντων εἰς μίαν ὠρισμένην περιοχήν, ἀλλὰ εἰς τὸ σύνολον τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, ἀποτελεῖ τὸ ἀντικείμενον τῆς ἐν συνεχείᾳ ἐξετάσεως.

Πρόκειται διὰ τὴν διερεύνησιν τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἀπὸ ποιοτικῆς πλευρᾶς. Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὴν διερεύνησιν αὐτήν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὀλίγα τινὰ περὶ τῆς τουριστικῆς ζήτησεως ἀπὸ ποιοτικῆς σκοπιᾶς. Κατὰ τὴν κρατοῦσαν ἀποψιν,¹ δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν τὸν συνολικὸν πληθυσμὸν ἐν σχέσει πρὸς τὸν τουρισμὸν, ὅπως καὶ πρὸς ἄλλας ὑπηρεσίας, εἰς πραγματικούς καταναλωτάς, εἰς δυνατοὺς καταναλωτάς καὶ εἰς μὴ καταναλωτάς (ὑπὸ ἀπόλυτον ἢ σχετικὴν ἔννοιαν). Μὴ καταναλωταὶ ὑπὸ ἀπόλυτον ἔννοιαν εἶναι, π.χ., οἱ σοβαρῶς ἀσθενεῖς, οἱ φυλακισμένοι καὶ τὰ πρόσωπα τὰ ὅποια εἶναι ὑποχρεωμένα δι' ἐπαγγελματικούς λόγους νὰ παραμένουν εἰς τὸ ἴδιον μέρος, ἐνῶ ὑπὸ σχετικὴν ἔννοιαν εἶναι ἐκεῖνοι οἱ καταναλωταὶ οἱ ὅποιοι ἔχουν εἰσόδημα κατώτερον ἐνὸς ὠρισμένου ὁρίου καὶ ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι δὲν ἀρέσκονται νὰ ταξιδεύουν, διότι προτιμοῦν νὰ ἀσχολοῦνται ἐπὶ παραδείγματι μετὰ τὸν κῆπον των· μίαν ἐνδιάμεσον κατηγορίαν ἀποτελοῦν ὅσοι διέρχονται τὰς διακοπὰς των πλησίον συγγενῶν ἢ φίλων, ἐξυπηρετούμενοι ἀπὸ ἰδικὰ των μεταφορικὰ μέσα. Δυνατοὶ καταναλωταὶ εἶναι ἐκεῖνοι οἱ ὅποιοι ἔχουν τὴν δυνατότητα νὰ διέλθουν τὰς διακοπὰς των ἐκτὸς τῆς μονίμου κατοικίας των καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ πραγματοποιήσουν

1. André Piatier, *Sondages et enquêtes au service du tourisme*, Γενεύη 1956.

τοῦτο, πλὴν ὅμως διὰ διαφόρους λόγους (π.χ. ἐπαγγελματικαὶ ὑποχρεώσεις) δὲν ταξιδεύουν, εἰς ἓν δεδομένον ἔτος, εἴτε διότι ἐπραγματοποίησαν τὸ ταξίδιον αὐτὸ εἰς τὸ παρελθὸν εἴτε προτίθενται νὰ τὸ πραγματοποιήσουν εἰς τὸ μέλλον. "Ὅλοι οἱ ἄλλοι εἶναι πραγματικοὶ καταναλωταί.¹

Μεταξὺ αὐτῶν τῶν πραγματικῶν καταναλωτῶν, ἐξετάζοντες τὴν τουριστικὴν ζήτησιν ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς τῆς οἰκονομικῆς καὶ κοινωνικῆς θέσεως τῆς μεγάλης μάζης τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, διακρίνομεν βασικῶς δύο κατηγορίας τουριστῶν: τοὺς φοιτητὰς-σπουδαστὰς καὶ τοὺς ἐργάτας-ὑπαλλήλους. Καὶ αἱ δύο κατηγορίαι ἔχουν ὡς χαρακτηριστικὸν γνώρισμα τὴν ὀργανωμένην, ὀμαδικὴν κατὰ κανόνα, διακίνησιν καὶ τὴν στενότητα τῶν οἰκονομικῶν μέσων. Ἀπὸ τὰς κατηγορίας αὐτὰς ἀντλεῖ τὴν πελατεῖαν τοῦ καὶ ὁ λεγόμενος λαϊκὸς τουρισμὸς. Πέραν αὐτῶν τῶν δύο κατηγοριῶν, ὑπάρχει καὶ μία τρίτη κατηγορία, ἡ ὁποία, χωρὶς κοινωνικὴν συνεισφορὰν ἀλλὰ δι' ὀργανωτικῶν μέσων, ἐδημιούργησε ἓν σύστημα ὀμαδικῆς διακινήσεως τὸ ὁποῖον φαίνεται ὅτι θὰ καλύψῃ τὰ ἐκτὸς τῶν δύο ἄλλων κατηγοριῶν εὐρισκόμενα τουριστικὰ ρεύματα καὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὸν παράγοντα ὁ ὁποῖος θὰ διευκολύνῃ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διεθνοῦς τουρισμοῦ εἰς εὐρεῖαν κλίμακα. Ἐπομένως, ἡ κατὰ βάθος διερεύνησις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐμφανίζει τὸν τουρισμὸν ὑπὸ τρεῖς μορφάς, ἥτοι τὸν φοιτητικὸν τουρισμὸν, τὸν κοινωνικὸν τουρισμὸν καὶ τὸν ὀργανωμένον ἢ ὀμαδικὸν τουρισμὸν, τὰς ὁποίας θὰ ἐξετάσωμεν ἀναλυτικώτερον ἀμέσως κατωτέρω.

α) **Φοιτητικὸς τουρισμὸς.** Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν δὲν ἀνήκουν μόνον οἱ φοιτηταὶ καὶ σπουδασταὶ ἀλλὰ τὸ σύνολον τῆς μαθητικῆς νεότητος. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ ἰδιοτύπου αὐτοῦ

1. Περὶ τῆς θεωρίας τῆς τουριστικῆς ζήτησεως, ὡς καὶ τῶν παραγόντων οἱ ὁποῖοι προκαλοῦν αὐτήν, βλέπε σχετικῶς: K. Krapf, «La consommation touristique, une contribution à la théorie de la consommation», εἰς *Études et Mémoires*, τόμος 2ος, 1964. Ἐπίσης, B. Anolade, «Les facteurs de la demande touristique», εἰς *Perspectives*, ἀριθ. 666, 1959.

τουρισμοῦ εἶναι ἡ μαθητικὴ ἢ φοιτητικὴ ιδιότης τῶν συμμετεχόντων, ἡ ὁμαδικὴ μετακίνησις τόσον ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου ὅσον καὶ ἐκτὸς αὐτοῦ, ἡ ἔλλειψις ἐπαρκῶν οἰκονομικῶν μέσων καὶ ἡ κοινωνικὴ συμπαράστασις. Εἰς τὸν τομέα τῆς μετακινήσεως ἡ κοινωνικὴ συμπαράστασις ἐκδηλοῦται διὰ παροχῆς σημαντικῶν ἐκπτώσεων, τῇ ἐπιδείξει καταστάσεων ἢ εἰδικῶν ταυτοτήτων, ἐπὶ τῶν εἰσιτηρίων μεταφορᾶς ἐπιβατῶν τῶν συνήθων μεταφορικῶν μέσων, εἰς δὲ τὸν τομέα τῆς στεγάζσεως διὰ τῆς ἐξασφαλίσεως, ἔναντι συμβολικῆς τιμῆς, εὐπρεπῶν μέσων διαμονῆς εἰς σχολικὰ οἰκοτροφεῖα, εἰς δημοτικούς καὶ κοινοτικούς ξενῶνας, εἰς τοὺς ξενῶνας νεότητος (youth hostels) καὶ εἰς ἐγκαταστάσεις κατασκηνώσεων (camping). Τὰ δύο τελευταῖα μέσα στεγάζσεως εἶναι ὀργανωμένα ἐπὶ διεθνοῦς κλίμακος καὶ ἐξυπηρετοῦν ἀπολύτως τὴν διακίνησιν τῶν τουριστικῶν αὐτῶν ρευμάτων.¹

Ὁ ὑπὸ εὐρεῖαν ἔννοιαν φοιτητικὸς τουρισμὸς δὲν παρουσιάζει βεβαίως ἔντονον ἐνδιαφέρον ἀπὸ καθαρῶς οἰκονομικῆς ἀπόψεως, καθ' ὅσον οἱ ἀπαρτίζοντες αὐτόν, ὡς ἐκ τῆς ιδιότητός των, δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ πραγματοποιήσουν δαπάνας ἀξιολόγου ἐπιπέδου. Ἀπὸ κοινωνικῆς ὅμως ἀπόψεως, μακροχρονίως δὲ καὶ ἀπὸ οἰκονομικῆς, ἀναμφισβητήτως ἐμφανίζει σημαντικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ κοινωνικὴ σκοπιμότης τοῦ φοιτητικοῦ τουρισμοῦ ἔγκειται εἰς τὸ γεγονός ὅτι διὰ τῆς ἐπαφῆς τῶν συμμετεχόντων εἰς αὐτόν μετὰ τῆς ὑπαίθρου ἰδίας χώρας διατηρεῖται εἰς ὑψηλὸν ἐπίπεδον ἡ σωματικὴ καὶ ψυχικὴ υἰγεία τῆς μαθητικῆς νεότητος καὶ ταυτοχρόνως δημιουργοῦνται εἰς τὸν κόσμον τῆς αὔριον παραστάσεις περὶ τῶν συνθηκῶν τοῦ ἐθνικοῦ χώρου καὶ τοῦ τρόπου

1. Ὑπάρχει μία διεθνὴς ὀργάνωσις, ἡ International Student Conference, ἡ ὁποία συνεργάζεται με ὁμοειδεῖς ἐθνικὰς φοιτητικὰς ὀργανώσεις καὶ ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν παροχὴν πάσης διευκολύνσεως, ἰδίᾳ εἰς τὸν τομέα τῆς διακινήσεως καὶ διαμονῆς, πρὸς τὸν φοιτητικὸν κόσμον ποὺ ἐπιθυμεῖ νὰ ἐπισκεφθῇ τὸ ἐξωτερικόν. Βλέπε σχετικῶς τὴν ἐκδοσιν τῆς ἐν λόγω ὀργανώσεως, *Travelling Student 1964*, Leiden (Ὁλλανδία) 1963.

ζωῆς τῶν ἀνθρώπων του. Μακροχρονίως ὁ φοιτητικὸς τουρισμὸς παρουσιάζει καὶ οἰκονομικὸν ἐνδιαφέρον, τόσον εἰς τὸν ἐθνικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸν διεθνή τομέα, διότι εἶναι ἐξηκριβωμένον ὅτι μέγα τμῆμα αὐτοῦ, ὠθούμενον ἀπὸ τὰς νεανικὰς ἐντυπώσεις, ἐπισκέπτεται πλέον τοὺς ἄλλους τόπους, μετατρέπομενον εἰς κανονικὸν τουρισμόν. Πέραν τῶν προαναφερθεισῶν κοινωνικῶν καὶ οἰκονομικῶν ἐπιπτώσεων τὰς ὁποίας προκαλεῖ, ὁ φοιτητικὸς τουρισμὸς ἀποτελεῖ παραλλήλως καὶ σπουδαῖον διαφημιστικὸν παράγοντα, διότι διαφημίζει τοὺς τόπους ἐπισκέψεως μὲ τὸν ἐνθουσιασμόν καὶ τὴν φαντασίαν ἣ ὁποία διακρίνει τὰς πράξεις τῆς νεότητος.

β) *Κοινωνικὸς τουρισμὸς.* Διὰ τοῦ ὅρου αὐτοῦ ἐννοοῦμεν τὸν τουρισμὸν ἀτόμων κατωτέρων εἰσοδηματικῶν τάξεων, τῶν ὁποίων ἡ περιήγησις εἰς ξένας χώρας ἀλλὰ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν ἀκόμη καθίσταται δυνατὴ καὶ βοηθεῖται διὰ τῆς παροχῆς ἰδιαιτέρων διευκολύνσεων, διὰ τῆς ἀρωγῆς, ἐπὶ παραδείγματι, τῶν ἐργατικῶν ἢ ἐργοδοτικῶν ὀργανώσεων εἰς τὰς ὁποίας ἀνήκουν.

Πρόκειται, μὲ ἄλλους λόγους, διὰ τὸ σύνολον τῶν σχέσεων καὶ φαινομένων τουριστικῆς μορφῆς, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἀπὸ τὴν συμμετοχὴν εἰς τὸν τουρισμὸν τῶν οἰκονομικῶς ἀσθενῶν κοινωνικῶν τάξεων, ὅπως ἔχει προσδιορίσει τὸν κοινωνικὸν τουρισμὸν ὁ καθηγητὴς Hunziker.¹ Ὁ κοινωνικὸς τουρισμὸς περιλαμβάνει ἄτομα τὰ ὁποῖα δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διαθέσουν ἐπαρκῆ χρηματικὰ μέσα διὰ τουριστικούς σκοπούς. Οἱ περισσότεροι περιηγηταὶ τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι ἐργάται καὶ ὑπάλληλοι. Τοιοῦτοτρόπως, ὁ κοινωνικὸς τουρισμὸς ἐπιχορηγεῖται ὑπὸ τοῦ κράτους, ὑπὸ ὀργανισμῶν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως, ὑπὸ ἐργατικῶν ἐνώσεων, ἐργοδοτικῶν κλπ. Ἡ κοινωνικὴ συμβολὴ εἰς τὸν τύπον αὐτὸν τοῦ τουρισμοῦ καὶ ἡ πληθὺς τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὸν ἀτόμων προσέδωσαν ἰδιαιτέραν ὕψην εἰς τὸν κοι-

1. W. Hunziker, *Le tourisme social, Caractères et problèmes*, Γενεύη 1951, σ. 14.

νωνικόν τουρισμόν, ὁ ὁποῖος ὁλονὲν διευρύνεται ἐντὸς τῶν δια-
κινουμένων διεθνῶς τουριστικῶν ρευμάτων.¹

Ὁ καθορισμὸς τοῦ ἐλαχίστου χρόνου διακοπῶν τῶν ἐργα-
ζομένων καὶ ἡ χρηματοδότησις τῶν διακοπῶν συνέβαλον εἰς τὴν
σημερινὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ αὐτοῦ. Εἰς πολλὰς χώρας,
ὅπως εἰς τὸ Βέλγιον καὶ τὴν Γαλλίαν, ἐτέθη εἰς ἐφαρμογὴν σύ-
στημα χρηματοδοτήσεως τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ διὰ διαφό-
ρων τρόπων ἀποταμιεύσεως. Οὕτω ἐδημιουργήθησαν ἀποταμι-
ευτικὰ προγράμματα (savings schemes), εἰς τὰ ὅποια τὰ μέλη
τῶν διαφόρων ἐργατικῶν ἐνώσεων δύνανται νὰ καταθέτουν καθ'
ὄλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους ὠρισμένα ποσὰ εἰς εἰδικούς λο-
γαριασμούς καὶ νὰ ἀναλαμβάνουν κατὰ τὴν περίοδον τῶν διακο-
πῶν ποσὰ πολὺ μεγαλύτερα. Ἡ χρηματοδότησις πραγματοποι-
εῖται καὶ ἐμμέσως: διὰ τῆς χορηγήσεως ὑπὸ τοῦ κράτους εἰδι-
κῶν μέσων στεγάσεως, διὰ παροχῆς ἐπιδοτήσεων ἢ φορολογι-
κῶν ἀπαλλαγῶν, διὰ χορηγήσεως τέλους εἰδικῶν ἐπιδομάτων
διακοπῶν. Τὰ ἐπιδόματα διακοπῶν καταβάλλονται εἰς πολλὰς
χώρας, προσφάτως δὲ ἔχει θεσπισθῆ νομοθετικῶς καὶ παρ' ἡμῶν
τὸ λεγόμενον «δεκαπενθήμερον ἀδείας». Ἡ παροχὴ εἰδικῶν ἐκ-
πτώσεων εἰς τὰς μεταφορὰς ἀποτελεῖ ἕτερον λόγον εἰς τὸν ὁποῖον
ὀφείλεται ἡ ἀνάπτυξις τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ. Ὁ ἀντιπρο-
σωπευτικὸς τύπος τῶν ἐκπτώσεων αὐτῶν εἶναι αἱ ναυλωμέναι
πτήσεις, τὰ ταξίδια ἐπὶ πιστώσει² καὶ αἱ ἐκπτώσεις, κυμαινό-
μεναι ἀπὸ 33% ἕως 50%. Τέλος, εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοι-
νωνικοῦ τουρισμοῦ συνέβαλον καὶ τὰ δημιουργηθέντα εἰς πολ-
λὰς χώρας εἰδικὰ κέντρα διακοπῶν διὰ τοὺς ἐργάτας καὶ ὑπαλ-
λήλους, τὸ ἀντιπροσωπευτικώτερον τῶν ὁποίων εὐρίσκεται εἰς
τὸ Leysin τῆς Ἑλβετίας. Τοιαῦτα κέντρα λειτουργοῦν εἰς εὐ-
ρεῖαν κλίμακα εἰς τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Εὐρώπης, εἰς τὰ

1. AIDT, *Le tourisme social*, Rapport du Secrétariat Général au Vème Con-
grès Interparlementaire du tourisme, Γένουα 1954, σσ. 15-23.

2. Α. Παπαδοπούλου, «Ὁ Κοινωνικὸς τουρισμὸς», *Ὁ Κύκλος*, τ. 31/1964, σ. 10.

ὅποια φιλοξενούνται ὄχι μόνον ἐργάται ἀλλὰ καὶ οἱ πνευματικῶς ἐργαζόμενοι (συγγραφεῖς, δημοσιογράφοι, καλλιτέχνη, ἐπιστήμονες κλπ.).

Ποία εἶναι ἡ ἔκτασις τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸ σύνολον τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ προσδιορισθῇ δι' ἀριθμητικῶν δεδομένων, καθ' ὅσον τουρίσται ἀνήκοντες εἰς τὸν τύπον αὐτὸν τοῦ τουρισμοῦ παρεισφρέουν εἰς ὅλας τὰς ἄλλας κατηγορίας, καὶ συνεπῶς καθίσταται ἀδύνατος ἡ στατιστικὴ παρακολούθησις των. Ἐνδείξεις περὶ τῆς κινήσεως τοῦ ἰδιοτύπου αὐτοῦ τουριστικοῦ ρεύματος παρέχουν οἱ ἀριθμοὶ τῶν φιλοξενουμένων ἐτησίως ἀτόμων εἰς τὰ κέντρα κοινωνικοῦ τουρισμοῦ καὶ τῶν διακινουμένων ἀτόμων μέσῳ τῶν τουριστικῶν ἐκείνων γραφείων τὰ ὅποια κατὰ κανόνα ἀσχολοῦνται μὲ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ. Χαρακτηριστικὸν παράδειγμα τοιοῦτου γραφείου εἶναι τὸ δανικὸν Irma Pass.¹

Περιπτώσεις κοινωνικοῦ τουρισμοῦ ἔχομεν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ ἔχομεν τὰ εἰδικὰ προγράμματα διακοπῶν καὶ ψυχαγωγίας τῆς Ἐργατικῆς Ἑστίας, τὰς κατασκευαστικὰς τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας ἢ καὶ διαφόρων Ὄργανισμῶν (τραπεζῶν, ΙΚΑ, ΟΤΕ), ὡς καὶ διάφορα προγράμματα μεγάλων ἐπιχειρήσεων, ὅπως τῆς Πειραικῆς-Πατραϊκῆς, τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας, τῆς Ἐταιρίας Λιπασμάτων κλπ. Εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ ἔχομεν ὅλους ἐκείνους τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας οἱ ὅποιοι πραγματοποιοῦν τὸ ταξίδιόν των εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐνισχυόμενοι ἀμέσως ἢ ἐμμέσως ὑπὸ διαφόρων πηγῶν καὶ πόρων, περὶ τῶν ὁποίων ὠμιλήσαμεν ἀνωτέρω. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν θὰ πρέ-

1. Περὶ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ, βλέπε ἐπίσης τὰς ἐκδόσεις τοῦ Touring Club Italiano, *Il turismo sociale*, Atti del Convegno Nazionale del Turismo Sociale e della giornata di studi sullo scaglionamento delle vacanze, Μιλάνον 1961, ὡς καὶ Atti del III Congresso Internazionale del Turismo Sociale, Μιλάνον 1962.

πει να είναι σημαντικός, εάν κρίνωμεν από την οικονομική και επαγγελματική συγκρότησιν τῶν τουριστικῶν μας ρευμάτων, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται ἄτομα μεσαίας εισοδηματικῆς στάθμης με ἐξηρητημένην σχέσιν ἐργασίας. Δυστυχῶς, δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς τὸν ἀριθμὸν τῶν ἐπισκεπτῶν μας αὐτῶν καὶ τὰς προτιμήσεις των. Συνεπῶς, καθίσταται δυσχερὴς ἡ προσαρμογὴ τῆς τουριστικῆς μας ὑποδομῆς, ὅσον τοῦλάχιστον ἀπαιτεῖται, πρὸς τὴν νέαν αὐτὴν κατεύθυνσιν.

Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ τονισθῇ ἡ δυνατότης ἀμέσου ἀναπτύξεως ἰσχυροῦ τουριστικοῦ ρεύματος τοῦ τομέως τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα ἐκ μέρους τῶν ἐλλήνων ἐργατῶν τῆς ἀλλοδαπῆς, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων διὰ τοὺς ἀπασχολούμενους εἰς ἐργοστάσια καὶ ἀνθρακωρυχεῖα τῆς δυτικῆς Εὐρώπης ὑπολογίζεται εἰς 150.000. Ἐάν, συνεπῶς, ὑπῆρχε τρόπος ὥστε διὰ καταλλήλων κυβερνητικῶν μέτρων νὰ διευκολυνθοῦν ὁμαδικὰ ταξίδια ἐλλήνων ἐργατῶν εἰς τὴν γενέτειράν των, ἀσφαλῶς θὰ ἐδημιουργεῖτο σημαντικὸν τουριστικὸν ρεῦμα πρὸς τὴν Χώραν μας.

γ) Ὁργανωμένος ἢ ὁμαδικὸς τουρισμὸς. Διὰ τοῦ ὅρου αὐτοῦ ἐννοοῦμεν τὸν τουρισμὸν ὁ ὁποῖος διὰ καταλλήλων οικονομικῶν συνδυασμῶν, χωρὶς κοινωνικὴν συνεισφοράν, κατορθώνει νὰ ἐπιτυχάνῃ εὐνοϊκοὺς ὅρους διακινήσεως καὶ διαμονῆς, χάρις ἀκριβῶς καὶ εἰς τὸ στοιχεῖον τῆς ὁμαδικότητος μετὰ τὸ ὁποῖον ἐμφανίζεται. Χαρακτηριστικὰ γνωρίσματά του εἶναι: ἡ ὁμαδικότης, ἡ ὁποία καλύπτει μέρος ἢ ὀλόκληρον τὸ κύκλωμα τοῦ ταξιδίου—διότι εἶναι ἐνδεχόμενον ὁ ὁμαδικὸς χαρακτήρ νὰ ἀναφέρεται μόνον εἰς τὴν διακίνησιν καὶ ὄχι καὶ τὴν διαμονήν—καὶ ἡ ὁργανωμένη ἐμφάνισις, ἡ ὁποία εἶναι ἐκδηλὸς εἰς ὅλας τὰς φάσεις τῆς τουριστικῆς διαδικασίας.

Ἡ κατάλληλος προπαρασκευὴ ἐπιτυγχάνεται διὰ τῆς προπώλησεως τῶν ταξιδίων, ὅποτε ἐπιτυγχάνεται ταυτοχρόνως καὶ ἡ ἐγκαιρὸς ἐξασφάλισις (booking) τῆς διακινήσεως καὶ τῆς

διαμονής. Ἰδιαιτέρως ἡ διακίνησις, ἡ ὁποία εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου ταξιδευόντων καλύπτει τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ κόστους ταξιδίου, ἀντιμετωπίζεται διὰ τῆς ναυλώσεως (charter), ὑπὸ τῶν ὀργανῶν τῶν τουριστικῶν ταξιδίων γραφείων, πλοίων καὶ ἀεροπλάνων. Ὅλοι αὐτοὶ οἱ συνδυασμοί, ἐπικουρούμενοι ἀπὸ τὸ στοιχεῖον τῆς ὁμαδικότητος, ἔχουν δημιουργήσει τὸν τύπον τοῦ συγχρόνου τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος καλύπτει ὅλον ἐν καὶ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ διεθνῆς τουριστικοῦ ρεύματος, εἰς βάρος τοῦ μεμονωμένου τουρισμοῦ.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας, ὑπολογίζεται ὅτι ποσοστὸν ὑπερβαῖνον τὸ 60% τῆς ἐτησίας τουριστικῆς μας κινήσεως ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀντιπροσωπεύει ἐπισκέπτας τῆς ὡς ἄνω κατηγορίας, δηλαδὴ τουρίστας οἱ ὁποῖοι ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ὀργανωμένοι εἰς μικρὰς ἢ μεγάλας ὁμάδας, μέσῳ τουριστικῶν γραφείων.

Διὰ τῆς γενομένης ἀνωτέρω διερευνήσεως καὶ κατὰ βάθος τῆς τουριστικῆς ζητήσεως ὠλοκληρώθη ἡ ἔρευνα τῆς τουριστικῆς μας ἀγορᾶς, ἡ ὁποία, παρὰ τὰς ἀτελείας τὰς ὁποίας ἐμφανίζει ἀπὸ πλευρᾶς στατιστικῶν δεδομένων, δίδει μίαν ἀρκετὰ παραστατικὴν εἰκόνα περὶ τῶν τάσεων τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων καὶ τῶν διαγραφόμενων προοπτικῶν ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν αὔξησιν τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα.

ΙΗ' Ο ΕΠΟΧΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ

Τὰ μεγάλα τουριστικά ρεύματα δὲν μετακινοῦνται καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ἀλλὰ μόνον καθ' ὠρισμένους μῆνας, οἱ ὅποιοι καὶ συνιστοῦν τὴν λεγομένην τουριστικὴν περίοδον. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς δύο παράγοντας: πρῶτον, εἰς τὰς ἐπικρατούσας κατὰ τόπους κλιματολογικὰς συνθήκας καί, δεύτερον, εἰς τὴν οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν διάρθρωσιν τῶν ὑπὸ καθεστῶς ἐλευθέρας οἰκονομίας τελουσῶν χωρῶν, συνεπείᾳ τοῦ ὁποίου τὸ τουριστικὸν αὐτῶν ρεῦμα, ἀποτελούμενον εἰς τὴν πλειοψηφίαν του ἀπὸ ἐργαζομένης τάξεως, κατευθύνεται φυσιολογικῶς πρὸς τοὺς θερινούς μῆνας τοῦ ἔτους, πρὸς τοὺς ὁποίους ἐλευθέρως ἐκδηλοῦται ἡ προτίμησις τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὸ ἀτόμων. Δὲν πρέπει νὰ παραγνωρισθοῦν βεβαίως καὶ οἱ πολιτικοὶ καὶ ψυχολογικοὶ παράγοντες, οἱ ὅποιοι ὅμως βραχυχρονίως καὶ παροδικῶς δύνανται νὰ ἐπηρεάσουν τὴν ἐποχικότητα τῆς τουριστικῆς κινήσεως.¹ Τοῦτο δημιουργεῖ σοβαρὰ προβλήματα εἰς τὸν τομέα τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρητήσεως τῶν τουριστῶν, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζονται τόσο ὀξύτερα ὅσον ἡ τουριστικὴ κίνησις εἶναι χρονικῶς περιορισμένη.² Ἡ ἀσύμμετρος κατανομὴ τῆς τουριστικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἔχει ὡς συνέπειαν τὴν παρεμβολὴν νεκρῶν φάσεων μὲ πελωρίαν θυσίαν κεφαλαίων καὶ ἐργασίας, προκαλεῖ μετατόπισιν προσθέτων ἐξόδων πρὸς τὴν κυρίως τουριστικὴν ἐποχὴν, ἡ ὁποία καλεῖται νὰ καλύψῃ ὅλας αὐτὰς τὰς προσθέτους δαπάνας.³

1. EPIN, *Il turismo a Napoli nel 1963*, Νεάπολις 1964, σ. 41.

2. Βλέπε σχετικῶς, Centre d'Études du Tourisme, *Le caractère saisonnier du phénomène touristique et ses conséquences économiques*, Aix en Provenances 1963.

3. Α. Γρηγορογιάννη, «Χειμερινὸς τουρισμός», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 341/1960, σ. 800 (8).

1. Ἡ ἐποχικότης γενικὸν φαινόμενον

Ἡ ἐπιμήκυνσις τῆς τουριστικῆς περιόδου εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ εἶναι πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζουν καὶ αἱ πλεον προηγμένα τουριστικῶς χῶραι. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Πίνακος 53. Καίτοι εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς ἡ Ἑλλάς δὲν δύναται νὰ συγκριθῇ μὲ τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῶν εἰς τὸν Πίνακα ἀναφερομένων χωρῶν, ἐν τούτοις, ἐξεταζομένη ἀπὸ πλευρᾶς ποσοστιαίας κινήσεως κατὰ μῆνα ἡ τουριστικὴ σύνθεσις παρέχει χρήσιμα συμπεράσματα. Διὰ νὰ ἔχωμεν ἐν μέγεθος συγκρίσεως, χαρακτηρίζομεν ὡς τουριστικὴν περίοδον τοὺς μῆνας τῶν ὁποίων ἡ κίνησις ὑπερβαίνει τὸ 1/12 τῆς ἐτησίας κινήσεως, ἥτοι τὸ ποσοστὸν 8,3%, τὸ ὁποῖον θεωρεῖται ὄριον ἱκανοποιητικῆς ἀποδόσεως.

Οὕτω, ἡ τουριστικὴ περίοδος εἰς τὴν Ἰταλίαν περιορίζεται εἰς τοὺς μῆνας Ἰούνιον ἕως Σεπτέμβριον, οἱ ὅποιοι συγκεντρώνουν τὸ 66,3% τῆς ἐτησίας κινήσεως, ἐνῶ ὁ Μάιος καλύπτει τὸ 6,4%, ὁ Ὀκτώβριος τὸ 5,9%, ὁ Ἀπρίλιος τὸ 5,8% καὶ οἱ ὑπόλοιποι μῆνες συμμετέχουν κατὰ ποσοστὸν κάτω τοῦ 4%, ἥτοι 2,2% ἕως 3,8%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ἰταλία, διὰ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν τουριστικὴν κίνησιν εἰς τὸ τετράμηνον χρονικὸν διάστημα τοῦ ἔτους εἰς τὸ ὁποῖον συγκεντρῶνται τὰ 2/3 τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς, θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ἐπενδεδυμένα τεράστια κεφάλαια διὰ περιορισμένον χρόνον ἐργασίας. Τοῦτο ὠδήγησε τὴν χώραν αὐτὴν εἰς τὴν δημιουργίαν συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως (πανσιόν, ἐνοικιαζόμενα δωμάτια, ξενοῶνες κλπ.), ἡ δύναμις τῶν ὁποίων κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1963 ἀνήρχετο εἰς 987.142 κλίνας, ἐπὶ συνόλου δυναμικοῦ κλινῶν 1.908.800.

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Γαλλίας, ἡ τουριστικὴ περίοδος καλύπτει τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον-Σεπτέμβριον, οἱ ὅποιοι συγκεντρώνουν τὸ 70,9% τῆς συνολικῆς ἐτησίας τουριστικῆς κινήσεως πρὸς τὴν χώραν αὐτὴν, ἐνῶ σημαντικὴν κίνησιν πα-

Π Ι Ν Α Κ Η 53

ΑΦΙΞΕΙΣ ΕΞΩΤΕΡΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΕΙΣ ΧΩΡΑΣ ΤΙΝΑΣ ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

(Είς χιλιάδας)

Μην	Γαλλία	%	Γαλλία	%	Ελβετία	%	Αυστρία	%	Ισπανία	%	Ελλάς	%
Γανουάριος	555	2,4	240	3,7	187	3,4	144	2,5	348	3,2	16	2,3
Φεβρουάριος	520	2,2	238	3,6	211	3,8	205	3,6	343	3,1	15	2,2
Μάρτιος	819	3,5	342	5,3	276	5,0	240	4,0	479	4,4	32	4,8
Απρίλιος	1.347	5,8	577	8,8	353	6,4	240	4,0	734	6,7	64	9,6
Μάιος	1.486	6,4	608	9,4	390	7,2	293	5,1	749	6,8	60	8,9
Ιούνιος	2.738	11,8	736	11,4	666	12,2	791	13,7	1.094	10,1	65	9,7
Ιούλιος	4.270	18,5	982	15,2	901	16,5	4.236	21,5	4.739	45,8	128	18,9
Αύγουστος	5.412	23,4	919	14,2	1.142	20,9	4.445	25,2	2.366	21,7	114	17,1
Σεπτέμβριος	2.919	12,6	778	11,9	673	12,3	692	12,1	1.228	11,2	82	12,2
Οκτώβριος	1.368	5,9	503	7,7	314	5,7	204	3,5	701	6,5	48	7,2
Νοέμβριος	867	3,8	313	4,8	167	3,0	84	1,4	542	4,9	26	3,7
Δεκέμβριος	856	3,7	264	4,0	200	3,6	193	3,4	618	5,6	23	3,4
	23.157 ¹	100	6.500	100	5.480	100	5.767	100	10.931	100	673 ²	100

1. Περιλαμβάνονται και 12.558.000 έκδρομεις.
2. Περιλαμβάνονται και 28.880 Έλληνες του εξωτερικού.

Πηγή: OCDE, *Le tourisme en Europe dans 1964*

ρουσιάζουν και οι άμεσα παρακείμενοι της τουριστικής περιόδου μήνες, ήτοι ο Μάρτιος, ο οποίος συγκεντρώνει το 5,3%, και ο Οκτώβριος, ο οποίος συγκεντρώνει το 7,7% αντίστοιχως της έτησίως κινήσεως. Πέραν όμως αυτού, και οι άκραιοι μήνες εμφανίζουν όπωσδήποτε πλέον συμμετρικήν κίνησην από τας άλλας χώρας, των οποίων ή κινήσεις των αντίστοιχων μηνών κυμαίνεται μεταξύ 1,4% έως 3,8%, με εξαίρεσιν την Ίσπανίαν, ή οποία παρουσιάζει αξιόλογον κίνησην κατά τους δύο τελευταίους μήνας του έτους. Η σχετικώς σύμμετρος κινήσεις την οποίαν εμφανίζει ή Γαλλία πρέπει να αποδοθῆ εἰς τὸ ὅτι ή χώρα αὐτή κατώρθωσε να δημιουργήσῃ παράδοσιν ύψηλοῦ ἐπιπέδου πολιτιστικῶν ἐκδηλώσεων εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς και ἰδιαιτέρως εἰς τὸν πνευματικὸν και καλλιτεχνικόν.

Αἱ αὐταὶ περίπου σχέσεις ἰσχύουν και διὰ τὴν Ἑλβετίαν, ή οποία κατά τὸ πεντάμηνον Μαΐου-Σεπτεμβρίου συγκεντρώνει τὸ 69,1% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς της κινήσεως. Σχετικὴν κίνησην ἐμφανίζει και ὁ Ἀπρίλιος (6,4%), ὡς ἐπίσης και ὁ Μάρτιος (5,0%) και ὁ Οκτώβριος (5,7%). Η κινήσεις των άκραιοῦν μηνῶν εἶναι περιωρισμένη, κυμαίνεται δὲ μεταξύ 3% και 3,8%. Παλαιότερον ή χώρα αὐτή συνεχέντρωνε μεγάλην κίνησην τουριστῶν κατά τοὺς χειμερινοὺς μήνας, ἰδίᾳ ἐκ τῆς τάξεως των ὑψηλῶν εἰσοδημάτων.

Διὰ τὴν Αὐστρίαν, ή τουριστικὴ περίοδος περιορίζεται εἰς τοὺς μήνας Ἰούνιον-Σεπτέμβριον, οἱ ὅποιοι συγκεντρώνουν τὸ 72,5% τῆς ὅλης τουριστικῆς της κινήσεως. Σχετικὴν κίνησην ἐμφανίζει και ὁ Μάιος (5,1%), ἐνῶ οἱ λοιποὶ μήνες παρουσιάζουν μικρὰν κίνησην, καλύπτοντες τὸ 1,4%-3,6% τῆς συνολικῆς έτησίως κινήσεως πρὸς τὴν χώραν αὐτήν. Η περιωρισμένη κινήσεις των άκραιοῦν μηνῶν ὀφείλεται ἐν πολλοῖς εἰς τὸ γεγονός ὅτι και εἰς τὴν χώραν αὐτήν τὰ χειμερινὰ σπορ ἔχουν χαλαρωθῆ.

Η Ίσπανία συγκεντρώνει κατά τὸ τετράμηνον Ἰουνίου-Σεπτεμβρίου ἄνω τοῦ ἡμίσεος τῆς τουριστικῆς της κινήσεως,

συγκεκριμένως δὲ τὸ 58,8%. Ἀξιόλογον, ἐν σχέσει πρὸς τὰς ἄλλας χώρας, κίνησιν ἐμφανίζει ἡ χώρα αὐτὴ εἰς τοὺς τρεῖς τελευταίους μῆνας τοῦ ἔτους, οἱ ὅποιοι συγκεντρώνουν τὸ 4,9%-6,5% τῆς ὅλης κινήσεως. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὰς εὐνοϊκὰς κλιματολογικὰς συνθήκας αἱ ὁποῖαι ἐπικρατοῦν εἰς τὴν νησιωτικὴν περιοχὴν τῆς Ἰσπανίας (Μαγιόρκα κλπ.) κατὰ τοὺς μῆνας Ὀκτώβριον καὶ Νοέμβριον, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὴν λόγῳ τῶν ἑορτῶν τῶν Χριστουγέννων καὶ τοῦ Νέου Ἔτους συγκέντρωσιν μεγάλου ἀριθμοῦ ἐπισκεπτῶν ἐκ τῆς Ἀγγλίας, τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Σκανδιναβίας, πρὸς τοὺς ὁποίους παρέχονται διάφορα οἰκονομικὰ κίνητρα, καθιστῶντα λίαν χαμηλὸν τὸ κόστος διαμονῆς εἰς τὴν χώραν αὐτὴν κατὰ τὴν περίοδον τῶν ἑορτῶν.

Ἐκ τῆς παραθέσεως τῶν ἀνωτέρω διὰ τὴν κατὰ μῆνα κίνησιν εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ προβληθῇ τὸ ἐρώτημα, πῶς τουριστικαὶ ἐπιχειρήσεις μὲ περιωρισμένην χρονικῶς περίοδον ἐργασίας ἐπιτυγχάνουν ὡς οἰκονομικαὶ ἐκμεταλλεύσεις. Ἡ ἐπιτυχία των πρέπει νὰ ἀποδοθῇ, πρῶτον, εἰς τὸ ὅτι, καίτοι ἡ ποσοστιαία κατανομὴ τῶν ἀφίξεων κατὰ τοὺς ἀκραίους μῆνας εἶναι περιωρισμένη, ἀντιπροσωπεύει αὐτὴ ὑψηλοὺς ἀριθμοὺς ἐπισκεπτῶν· δεύτερον, εἰς τὸ ὅτι αἱ ἀμοιβαί τῶν τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὰς ἀνωτέρω χώρας εἶναι λίαν ὑψηλαί· τρίτον, εἰς τὸν ἀνεπτυγμένον ἐσωτερικὸν τουρισμὸν των, ὁ ὅποιος διὰ καταλλήλων οἰκονομικῶν καὶ ψυχολογικῶν κινήτρων διοχετεύεται καὶ εἰς τοὺς πέραν τῆς αἰχμῆς μῆνας, συμβάλλων οὕτω εἰς τὴν συμμετρικὴν κατανομὴν τῆς συνολικῆς τουριστικῆς κινήσεως κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.

2. Ἡ ἐποχικότης εἰς τὴν Ἑλλάδα

Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ τουριστικὴ κίνησις ἐμφανίζεται περισσότερο σύμμετρος ἐν σχέσει πρὸς τὰς προαναφερθείσας χώρας. Τοῦτο βεβαίως δὲν σημαίνει ὅτι εὐρισκόμεθα εἰς καλυτέ-

ραν θέσιν· διότι, ἐὰν ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν οἱ ἀπόλυτοι ἀριθμοί, γίνεται ἀντιληπτὸν πόσον ὑστεροῦμεν ἔναντι αὐτῶν. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ὅτι, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, ποσοστὸν 3%, ἐπὶ παραδείγματι, τῆς συνολικῆς κινήσεως εἰς μὲν τὴν περίπτωσιν τῆς Ἰταλίας ἀντιπροσωπεύει 300.000 ἐπισκέπτας, εἰς δὲ τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας 20.000 μόνον· καὶ τοῦτο, χωρὶς νὰ ὑπολογίζεται καὶ ἡ κίνησις ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ἡ ὁποία διευρύνει περαιτέρω τὴν διαφορὰν, δεδομένου ὅτι ὁ ἐσωτερικὸς τουρισμὸς εἰς τὴν Ἑλλάδα κινεῖται ἀκόμη εἰς περιορισμένα ἐπίπεδα, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης.

Ἡ τουριστικὴ περίοδος εἰς τὴν Χώραν μας περιλαμβάνει τοὺς μῆνας Ἀπρίλιον-Σεπτέμβριον, οἱ ὁποῖοι συγκεντρώνουν τὸ 75% τῆς ἔτησιος κινήσεως, καὶ ἐν μέρει τοὺς μῆνας Μάρτιον καὶ Ὀκτώβριον, οἱ ὁποῖοι ἔχουν μικρὰν ἀπόκλισιν ἀπὸ τοῦ μέσου ποσοστοῦ. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ ἀναφέρονται εἰς τὴν συνολικὴν τουριστικὴν μας κίνησιν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ, εἰς τὴν ὁποίαν, ὡς γνωστὸν, συμμετέχουν τρεῖς κατηγορίαι τουριστῶν, μὲ διάφορον ἐκάστη ἔκτασιν καὶ ἔντασιν. Ἐπομένως, διὰ νὰ ἔχωμεν σαφεῖς εἰκόνα τῆς ἐποχικότητος τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κεχωρισμένως τὴν κατὰ μῆνα κίνησιν ἐκάστης κατηγορίας, ἡ ὁποία θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς χρήσιμα συμπεράσματα περὶ τῶν ληπτέων μέτρων διὰ τὴν ἐπιμήκυνσιν τῆς τουριστικῆς περιόδου, εἰς τὴν ἐπίτευξιν τῆς ὁποίας ἐγκεῖται ἡ λύσις τοῦ ὅλου προβλήματος.

α) *Κίνησις κατὰ μῆνα.* Τὴν κατὰ μῆνα κίνησιν τῶν ἐπὶ μέρους κατηγοριῶν τουριστῶν κατὰ τὴν διετίαν 1962-1963 ἐμφανίζει ὁ Πίναξ 54. Ἡ κίνησις τῶν περιηγητῶν πολυήμερου παραμονῆς, οἱ ὁποῖοι καὶ ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, συγκεντροῦνται εἰς τὸ μεταξὺ Ἀπριλίου καὶ Σεπτεμβρίου διάστημα, τὸ ὁποῖον καλύπτει περισσότερον τῶν 3/4 τῆς συνολικῆς κινήσεως τῆς κατηγορίας αὐτῆς. Καὶ οἱ ἐ-

Π Ι Ν Α Κ Η 54

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ, ΕΤΩΝ 1962-1963¹

Μήν	Ξένοι περιηγηταί		"Ελληνες εξωτερικοί		Καθ' ομάδας περιηγηταί		Σύνολον									
	1962	% 1963	1962	% 1963	1962	% 1963	1962	% 1963								
I	43.447	2,6	14.796	2,3	4.109	3,4	1.148	3,9	2.361	4,1	1.323	1,9	16.587	2,8	47.267	2,3
II	42.650	2,5	14.322	2,2	1.287	4,0	1.071	3,3	2.585	4,5	2.650	3,9	16.522	2,7	18.043	2,4
III	22.807	4,5	30.924	4,8	1.863	5,7	1.828	6,3	3.820	6,7	5.144	7,5	28.490	4,8	37.396	5,1
IV	50.755	10,0	64.157	9,6	2.537	7,8	2.604	9,1	10.133	18,5	10.447	15,3	63.425	10,6	74.178	10,0
V	45.634	8,9	57.301	8,9	2.592	7,9	2.612	9,2	6.961	12,3	6.649	9,8	55.187	9,3	66.562	8,9
VI	49.820	9,8	64.528	9,7	3.602	11,0	3.585	12,3	4.264	7,5	5.921	8,7	57.686	9,7	71.034	9,7
VII	87.569	17,2	122.454	18,8	5.504	16,8	5.068	17,6	4.590	8,1	5.100	7,4	97.663	16,3	132.622	17,9
VIII	88.025	17,3	109.951	17,1	5.108	15,6	4.017	13,9	7.433	13,1	12.491	18,3	100.566	16,8	126.459	17,1
IX	63.442	12,5	79.072	12,2	3.685	11,3	2.570	8,9	6.947	12,3	7.496	11,0	74.044	12,4	89.138	12,0
X	35.714	7,0	46.258	7,2	2.073	6,4	4.507	5,4	5.368	9,5	5.215	7,6	43.155	7,2	52.980	7,2
XI	49.296	3,8	24.412	3,8	1.598	4,9	1.277	4,5	456	0,2	3.569	5,3	21.050	3,5	29.258	3,9
XII	20.022	3,9	21.857	3,4	1.691	5,2	1.601	5,6	1.836	3,2	2.298	3,3	23.549	3,9	25.756	3,5
	508.821	100	644.032	100	32.649	100	28.888	100	56.454	100	68.273	100	597.924	100	744.193	100

1. Δεν περιλαμβάνονται οι διερχόμενοι διά των λιμένων και αερολιμένων της Χώρας (transit).

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Στατιστικά Έρευνήσεις της Ελλάδος έτών 1962-1963

Π Ι Ν Α Κ 55

ΑΦΙΣΕΙΣ ΠΕΡΙΓΗΓΤΩΝ ΠΟΛΥΗΜΕΡΟΥ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1950-1963¹

Έτος	Ίαν.	Φεβρ.	Μάρτιος	Άπρ.	Μάιος	Ίούνιος	Ίούλιος	Αύγ.	Σεπτ.	Όκτ.	Νοέμ.	Δεκ.	Σύνολον
1950	1.698	1.380	2.367	3.882	3.125	3.874	3.697	3.880	3.095	2.688	1.837	1.815	33.333
1951	1.566	1.519	2.733	4.920	2.648	3.633	5.757	5.279	4.813	3.322	2.137	1.791	40.118
1952	1.634	1.891	2.631	4.823	3.607	7.855	11.037	9.210	9.405	7.885	4.178	4.033	68.189
1953	3.224	3.179	5.826	7.169	6.429	8.527	14.936	13.047	12.284	8.421	5.766	5.600	94.408
1954	3.704	4.374	7.992	14.825	13.568	16.898	25.747	24.483	17.456	11.228	8.421	8.922	157.618
1955	7.530	7.316	10.944	19.447	18.704	20.744	33.048	31.725	20.271	11.831	7.523	7.069	195.853
1956	8.142	6.193	12.945	17.149	18.105	21.286	33.912	32.215	21.109	14.124	10.323	10.512	206.015
1957	8.930	9.139	14.980	23.110	20.615	23.788	37.214	39.647	29.195	19.028	12.453	12.439	250.538
1958	9.165	9.252	15.206	22.773	24.685	25.774	36.675	38.499	28.736	17.774	12.435	13.276	254.250
1959	10.607	9.564	20.831	25.991	28.168	28.841	45.605	47.745	37.150	21.571	13.292	12.465	301.830
1960	10.631	10.744	17.059	36.237	32.115	32.340	53.532	56.459	40.004	24.578	16.121	14.093	343.913
1961	11.694	12.185	26.929	36.325	39.926	40.465	73.125	76.628	55.059	32.587	17.893	17.427	440.243
1962	14.226	13.937	24.670	53.292	48.226	53.422	93.073	93.133	67.097	37.787	20.894	21.713	541.470
1963	15.944	15.393	32.752	63.761	59.913	65.113	127.522	113.968	81.642	47.765	25.689	23.458	672.920
Σύνολον	108.690	106.066	197.865	383.404	319.834	352.560	594.380	535.918	427.316	260.589	158.962	154.613	3.600.698
M.O.	3,0%	2,9%	5,6%	9,3%	8,9%	9,7%	16,6%	16,3%	11,8%	7,2%	4,5%	4,3%	100%

1. Περιλαμβάνονται και οι Έλληνες του εξωτερικού, ο αριθμός των οποίων κατά την εν λόγω περίοδον άνηλθεν εις 276.425 άτομα.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Στατιστικά Έπετηρίδες της Έλλάδος έτων 1950-1963

Π Ι Ν Α Κ Ε 56

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΤΩΝ ΟΜΑΔΙΚΩΣ ΑΦΙΧΘΕΝΤΩΝ ΔΙΑ ΠΛΑΙΟΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ
(CRUISE PASSENGERS) ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1955-1963

Έτος	Ίαν.	Φεβρ.	Μάρτιος	Απρίλιος	Μάιος	Ίούνιος	Ίούλιος	Αύγ.	Σεπτ.	Ώκτ.	Νοέμ.	Δεκ.	Σύνολον
1955	686	502	323	2.617	1.097	481	1.726	3.223	1.232	290	406	—	12.533
1956	143	876	1.567	1.847	1.784	1.423	1.407	2.216	766	257	—	—	12.286
1957	—	—	1.889	3.645	1.063	201	510	1.309	2.008	575	—	—	11.200
1958	148	1.499	1.573	5.635	3.045	483	1.411	2.467	3.510	2.145	272	96	22.284
1959	554	1.986	4.589	6.408	4.830	1.041	1.246	6.172	4.417	5.276	669	962	38.140
1960	647	1.463	2.490	10.232	8.284	2.717	4.317	7.047	5.201	4.386	2.364	1.258	50.356
1961	2.222	1.445	3.749	12.131	5.964	4.003	4.685	6.964	5.892	4.762	1.219	912	53.948
1962	2.361	2.585	3.820	10.133	6.961	4.264	4.590	7.433	6.947	5.368	156	1.836	56.454
1963	1.323	2.650	5.144	10.417	6.649	5.921	5.100	12.491	7.496	5.215	3.569	2.298	68.273
Σύνολον	8.034	13.006	25.144	63.065	39.677	20.534	24.992	49.322	37.469	28.224	8.655	7.362	325.474
M.O.	2,4%	4,0%	7,7%	19,4%	12,2%	6,3%	7,7%	15,2%	11,5%	8,7%	2,7%	2,2%	100%

Π η γ ή : ΕΣΥΠΕ, Στατιστικά Έπετηρίδες τής Ελλάδος των έτων 1955-1963

κατέρωθεν ὅμως μῆνες, Ὀκτώβριος καὶ Μάρτιος, παρουσιάζουν ἠϋξημένην κίνησιν, ὥστε νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ τουριστικὴ μας περίοδος ἀρχίζει περὶ τὰ μέσα Μαρτίου καὶ τελειώνει περὶ τὰ τέλη Ὀκτωβρίου. Ὑπάρχουν μάλιστα περιοχαὶ ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι ἡ Ρόδος, ὅπου ἡ περίοδος ἐπεκτείνεται μέχρι τῶν μέσων Νοεμβρίου. Ἡ αἰχμὴ τῆς κατηγορίας αὐτῆς εἶναι ὁ Ἰούλιος, ὁ ὁποῖος συνεκέντρωσε κατὰ τὴν διετίαν 1962-1963 τὸ 18% (μέσος ὅρος) τῆς ὅλης ἐτησίας κινήσεως.

Ἡ κατὰ μῆνα κινήσις τῶν Ἑλλήνων τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐμφανίζει συμμετρικωτέραν κατανομήν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, μὲ ἀφίξεις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων κατὰ κανόνα εἰς τοὺς ἐκατέρωθεν τῆς αἰχμῆς μῆνας. Πάντως ὁ ὄγκος τῆς κατηγορίας αὐτῆς συγκεντροῦται εἰς τὸ ἑξάμηνον Ἀπριλίου-Σεπτεμβρίου, τὸ ὁποῖον καλύπτει ἄνω τοῦ 70% τῆς συνολικῆς κινήσεως. Ἡ μεγαλύτερα κινήσις παρατηρεῖται κατὰ τὸν μῆνα Ἰούλιον (17,2%) καὶ ἡ μικροτέρα τοὺς δύο πρώτους μῆνας τοῦ ἔτους (3,6%). Σχετικὴν ἐπίσης κίνησιν, πέραν τῶν πέριξ τῆς αἰχμῆς μηνῶν, ἐμφανίζουν καὶ οἱ τελευταῖοι μῆνες τοῦ ἔτους, προφανῶς λόγῳ τῶν Χριστουγέννων, τὰ ὁποῖα προσελκύνουν τοὺς ὁμογενεῖς εἰς τὴν γενέτειράν των.

Ἡ κινήσις τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν ξένων περιηγητῶν καθ' ὁμάδας περίπλου ἐμφανίζει τὴν μεγαλύτεραν ἀσυνμετρίαν, μὲ μεγάλα κενὰ εἰς τοὺς ἀκραίους μῆνας, διότι ἡ διακίνησις τῶν ἐπισκεπτῶν αὐτῆς τῆς κατηγορίας πραγματοποιεῖται, ὡς γνωστὸν, διὰ πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων δὲν εἶναι εὐχερῆς οὔτε ἄνετος ἡ κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν χειμερινῶν μηνῶν πλεῦσις εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον. Τὴν μεγαλύτεραν κίνησιν παρουσιάζει ὁ Ἀπρίλιος, ὁ ὁποῖος συγκεντρώνει τὸ 17% περίπου τῆς ὅλης κινήσεως, καὶ τὴν μικροτέραν ὁ Ἰανουάριος. Ἐν συνεχείᾳ σημαντικὴν κίνησιν ἐμφανίζει ὁ Μάιος, καθὼς καὶ οἱ μῆνες Αὐγούστος καὶ Σεπτέμβριος. Ἀντιθέτως, οἱ μῆ-

νες Ἰούνιος καὶ Ἰούλιος συγκριτικῶς παρουσιάζουν μικρὰν κίνησιν. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ καὶ εἰς τὴν ποιοτικὴν σύνθεσιν τῶν τουριστῶν τῶν συμμετεχόντων εἰς τὰς κρουαζιέρας, οἱ ὁποῖοι, ἀνήκοντες κατὰ κανόνα εἰς ἀνωτέρας εἰσοδηματικὰς τάξεις, ἀποφεύγουν τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς.

Γενικῶς, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι καθ' ὅσον μὲν ἀφορᾷ εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν τῶν τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς—ξένων καὶ ἐλλήνων ὑπηκόων τοῦ ἐξωτερικοῦ—αὕτη συγκεντροῦται εἰς τὸ ἐπτάμηνον Ἀπριλίου-Ὀκτωβρίου, καθ' ὅσον δὲ ἀφορᾷ εἰς τὴν κίνησιν τῶν ὁμαδικῶς ἀφικνουμένων διὰ πλοίων περιηγητῶν, αὕτη ἐντοπίζεται εἰς τὸ πεντάμηνον Ἀπριλίου-Μαΐου καὶ Αὐγούστου-Ὀκτωβρίου. Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει ἀπὸ τὴν κίνησιν τῶν μεγεθῶν αὐτῶν εἰς μακρότερα χρονικὰ διαστήματα. Πράγματι, ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν σειρῶν τῶν Πινάκων 55 καὶ 56 καὶ δὴ τῶν ἀριθμητικῶν μέσων ὄρων τῆς κατὰ μῆνα κινήσεως κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη—1950-1963 διὰ τοὺς τουρίστας πολυημέρου παραμονῆς καὶ 1955-1963 διὰ τοὺς συμμετέχοντας εἰς κρουαζιέρας—καταλήγομεν εἰς τὰ αὐτὰ ὡς ἄνω συμπεράσματα ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κίνησιν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἐκάστη κατηγορία τουριστῶν εἰς τοὺς ἐπὶ μέρους μῆνας τοῦ ἔτους.

β) *Κίνησις κατὰ ἐποχὰς τοῦ ἔτους.* Διὰ νὰ ἔχωμεν πλήρη εἰκόνα τῆς κατὰ ἐποχὰς τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ τῆς ἐξελίξεως αὐτῆς, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κεχωρισμένως κατὰ κατηγορίαν τουριστῶν τὴν σύνθεσιν τῶν ἀφίξεων κατὰ τρίμηνα (Πίνακες 57 καὶ 58). Οὕτω, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀφίξεις τῶν τουριστῶν πολυημέρου παραμονῆς, διαπιστοῦται ὅτι κατὰ μέσον ὄρον τῆς περιόδου 1950-1963 τὸ πρῶτον τρίμηνον συγκεντρώνει τὸ 11% τῆς ἐτησίας κινήσεως, τὸ δεύτερον τὸ 28%, τὸ τρίτον τὸ 45% καὶ τὸ τέταρτον τὸ 16%. Τὸ ἥμισυ, δηλαδή, περίπου τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως συγκεντροῦται εἰς τὸ τρίμηνον Ἰουλίου-Σεπτεμβρίου, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὴν αἰχμὴν,

ΠΙΝΑΞ 57
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΑ,
ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1950-1963¹

Έτος	α' τρίμηνον %	β' τρίμηνον %	γ' τρίμηνον %	δ' τρίμηνον %	Σύνολον %
1950	5.440 16,5	10.881 32,9	10.672 32,6	6.340 18,3	33.333 100
1951	5.818 14,5	11.201 28,0	15.849 39,6	7.250 17,9	40.118 100
1952	6.156 9,0	16.285 23,9	29.652 43,6	16.096 23,5	68.189 100
1953	12.229 13,0	22.125 23,5	40.267 42,8	19.787 20,7	94.408 100
1954	16.070 10,2	45.291 29,4	67.686 43,1	28.571 17,3	157.618 100
1955	25.790 13,2	58.595 30,0	85.044 43,6	26.423 13,2	195.852 100
1956	27.280 13,2	56.540 27,4	87.236 42,4	34.959 17,0	206.015 100
1957	33.049 13,2	67.513 27,0	106.056 42,4	43.920 17,4	250.538 100
1958	33.623 13,2	73.232 28,8	103.910 40,9	43.845 17,1	254.250 100
1959	41.002 13,7	83.000 27,6	130.500 43,5	47.328 15,2	301.830 100
1960	38.434 11,2	100.692 29,3	149.995 46,6	54.792 12,9	343.913 100
1961	50.808 11,5	116.716 26,5	204.812 46,5	67.907 15,5	440.243 100
1962	52.833 9,9	154.940 28,6	253.303 46,6	80.394 14,9	541.470 100
1963	64.089 9,5	188.787 28,1	323.132 48,0	96.912 14,4	672.920 100

1. Δεν περιλαμβάνονται οι καθ' ομάδας περίπλου περιηγηταί.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Μηνιαίων Στατιστικών Δελτίων, τεύχη 1950-1963

ΠΙΝΑΞ 58
ΚΙΝΗΣΙΣ ΤΩΝ ΚΑΘ' ΟΜΑΔΑΣ ΠΕΡΙΠΛΟΥ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΤΡΙΜΗΝΑ, ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1955-1963

Έτος	α' τρίμηνον %	β' τρίμηνον %	γ' τρίμηνον %	δ' τρίμηνον %	Σύνολον %
1955	1.461 11,7	4.195 33,5	6.281 50,2	596 4,6	12.533 100
1956	2.586 21,1	5.054 41,2	4.389 35,7	257 2,1	12.286 100
1957	1.889 16,9	4.909 43,8	3.827 34,2	575 5,1	11.200 100
1958	3.220 14,4	9.163 41,2	7.388 33,2	2.513 11,2	22.284 100
1959	7.129 18,7	12.279 32,2	11.825 31,0	6.907 18,1	38.140 100
1960	4.600 9,1	21.233 42,2	16.565 32,9	7.958 15,8	50.356 100
1961	7.416 13,7	22.098 41,0	17.541 32,5	6.893 12,8	53.948 100
1962	8.766 15,5	21.358 37,9	18.970 33,6	7.360 13,0	56.454 100
1963	9.117 13,3	22.987 33,7	25.087 36,8	11.082 16,2	68.273 100

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Μηνιαίων Στατιστικών Δελτίων, τεύχη 1955-1963

καὶ τὸ 1/3 περίπου εἰς τὸ τρίμηνον Ἀπριλίου-Ἰουνίου. Τὰ λοιπὰ τρίμηνα παρουσιάζουν μικρὰν κίνησιν, με κάποιαν ἔντασιν εἰς τὸ τελευταῖον τρίμηνον τοῦ ἔτους.

Ἀλλὰ πέραν αὐτῆς τῆς κατανομῆς, ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐμφανίζει μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον εἶναι ἡ ἐξέλιξις τῆς ποσοστιαίας συνθέσεως ἐνὸς ἐκάστου τριμήνου, ἡ ὁποία εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις κινεῖται με ἀύξητικὸν ρυθμὸν, εἰς ἄλλας δὲ με πτωτικόν. Πράγματι, ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν σειρῶν τῆς περιόδου 1950-1963 ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ κίνησις τοῦ πρώτου τριμήνου ἀκολουθεῖ φθίνουσαν πορείαν, ἀφοῦ ἀπὸ 16,5% τὸ 1950 διμορφώθη εἰς 13,2% τὰ ἔτη 1955-1958, διὰ νὰ κατέλθῃ τελικῶς εἰς 9,5% τὸ 1963. Καὶ τὸ δεύτερον ἐπίσης τρίμηνον ἐκινήθη ἐν μέρει πτωτικῶς καὶ ἐν μέρει ἀύξητικῶς, ἀκριβέστερον δὲ θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου 1950-1963 τοῦτο παρουσίασε στασιμότητα, ἀφοῦ ἀπὸ 32,9% τὸ 1950 κατῆλθε περὶ τὰ μέσα τῆς περιόδου εἰς 27%, διὰ νὰ διαμορφωθῆ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη εἰς 28% περίπου. Σαφῆ πτωτικὴν ἐξέλιξιν ἐμφανίζει τὸ τέταρτον τρίμηνον τοῦ ἔτους, τοῦ ὁποίου τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς, ἐξαιρέσει τῆς διετίας 1952-1953, συνεχῶς μειοῦται. Ἡ μόνη περίοδος ἡ ὁποία παρουσιάζει ἀύξουσαν ἐξέλιξιν εἶναι τὸ τρίμηνον Ἰουλίου-Σεπτεμβρίου, τοῦ ὁποίου ἡ συμμετοχὴ ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως διευρύνεται συνεχῶς ἀπὸ τοῦ 1950 (32,3%) καὶ ἐντεῦθεν, ὥστε νὰ πλησιάζῃ κατὰ τὸ 1963 τὸ ἥμισυ σχεδὸν (48%) τῆς ὅλης κινήσεως.

Τὸ συμπέρασμα ὡς ἐκ τούτου θὰ πρέπει νὰ εἶναι ὅτι οἱ ἀκραῖοι μῆνες, ἀπὸ πλευρᾶς συμμετρου κατανομῆς, ἐμφανίζουν πτωτικὴν ἐξέλιξιν καὶ οἱ μεσαῖοι στασιμότητα (πρῶτοι μῆνες) καὶ ἀύξουσαν ἐξέλιξιν (τελευταῖοι μῆνες). Ἡ ἀσύμμετρος αὐτῆ ἐξέλιξις ὀφείλεται εἰς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ἀύξησιν τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας, συντελεσθεῖσαν κυρίως διὰ τῆς παρουσίας τῶν μεσαίας εἰσοδημα-

τικῆς στάθμης τουριστῶν, οἱ ὅποιοι, ὡς εἶναι γνωστόν, συνωθοῦνται εἰς τοὺς θερινοὺς μῆνας, μὲ ἀποτέλεσμα τὴν διεύρυνσιν τοῦ ποσοστοῦ συμμετοχῆς τοῦ τριμήνου τῆς αἰχμῆς, εἰς βάρους τῶν ἀκραίων τριμήνων. Τὸ δεύτερον τρίμηνον παρουσιάζει στασιμότητα, προφανῶς λόγῳ τῆς συμμετοχῆς εἰς αὐτὸ τοῦ Ἀπριλίου, ὁ ὁποῖος ἐξ ἀντικειμένου ἐξελίσσεται ἰσορρόπως. Πάντως, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὸ φαινόμενον αὐτὸ τῆς ἀσυμμέτρου ἐξελίξεως δὲν εἶναι μόνον ἐλληνικόν· ἔχει παρατηρηθῆ καὶ ἀλλαχοῦ, μάλιστα δὲ εἰς χώρας περισσότερον ἀνεπτυγμένας τουριστικῶς. Οὕτω, ἐπὶ παραδείγματι, εἰς τὴν Ἰταλίαν, κατὰ τὴν δεκαετίαν 1950-1960 ἡ ποσοστιαία σύνθεσις τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως παρουσίασε τὴν ἐξῆς κατὰ τρίμηνα ἐξέλιξιν: πρῶτον τρίμηνον ἀπὸ 12,1% ἡ συμμετοχὴ κατῆλθεν εἰς 10,1%, δεύτερον τρίμηνον ἀπὸ 24,7% ἀνῆλθεν εἰς 27,7%, τρίτον τρίμηνον ἀπὸ 46,2% ἀνῆλθεν εἰς 50,2% καὶ τέταρτον τρίμηνον ἀπὸ 16,8% κατῆλθεν εἰς 11,8%.¹ Δηλαδή ἡ μόνη διαφορὰ μὲ τὰ δεδομένα τῆς ἐλληνικῆς κινήσεως εἶναι ἡ αὐξουσα ἐξέλιξις τοῦ δευτέρου τριμήνου, τὴν ὁποίαν ὅπωςδήποτε θὰ ἔχωμεν καὶ εἰς τὴν Χώραν μας ὡς συνέχειαν τῆς στασιμότητος.

Διάφορος ἐμφανίζεται ἡ κατὰ τρίμηνα ἐξέλιξις τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας διὰ πλοίων καθ' ὁμάδας περιηγητῶν. Οὕτω, βάσει τῶν δεδομένων τῆς περιόδου 1955-1963, προκύπτει ὅτι τὸ πρῶτον τρίμηνον συγκεντρώνει τὸ 14%, τὸ δεύτερον τὸ 38%, τὸ τρίτον τὸ 35% καὶ τὸ τέταρτον τὸ 13%. Ἡ αἰχμὴ δηλαδή τῆς κινήσεως τῆς κατηγορίας αὐτῆς εὐρίσκεται εἰς τὸ δεύτερον τρίμηνον, ἐνῶ τὸ τρίτον τρίμηνον πλησιάζει τὴν αἰχμὴν καὶ τὰ ἀκραῖα τρίμηνα παρουσιάζουν ἰσομετρον συμμετοχὴν. Ἡ συγκέντρωσις τῶν 3/4 τῆς κινήσεως εἰς τοὺς θερινοὺς μῆνας θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς λόγους ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον καιρικούς, δοθέντος ὅτι τὸ εἶδος αὐτὸ τοῦ του-

1. Fausto Galantino, *L'industria turistica*, Μιλάνον 1960, σ. 57.

ρισμοῦ πραγματοποιεῖται διὰ περιηγήσεων εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου καὶ συνεπῶς προϋποθέτει ὁμαλὰς καιρικὰς συνθήκας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῆς ποσοστιαίας συνθέσεως ἐκάστου τριμήνου, διαπιστοῦμεν ὅτι εἰς τὸ πρῶτον τρίμηνον ἐμφανίζεται μᾶλλον πτωτικὴ, πρὸς ὄφελος τοῦ τετάρτου τριμήνου, τὸ ὅποῖον ἀκολουθεῖ ἀνοδικὴν πορείαν, ἐνῶ τὸ δεύτερον καὶ τρίτον τρίμηνον παρουσιάζουν σύμμετρον ἐξέλιξιν. Ἡ παρατηρουμένη σύμμετρικότης θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν φύσιν τοῦ καθ' ὁμάδας περίπλου τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἐλάχιστα ἐπηρεάζεται ἀπὸ ἐξωγενεῖς παράγοντας. Τὸ συμπέρασμα, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ μῆνα ἐξέλιξιν τῆς κινήσεως τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας διὰ πλοίων τουριστῶν, εἶναι ὅτι οἱ ἀκραῖοι μῆνες ἐμφανίζουν ἀντίστροφον ἐξέλιξιν, οἱ δὲ μεσαῖοι σύμμετρον ἐξέλιξιν.

3. Ἡ ἐποχικότης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐθνικότητα τῶν τουριστῶν

Πρὸς ὁλοκλήρωσιν τῆς ἐρέυνας τοῦ ἐποχικοῦ χαρακτῆρος τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κατὰ μῆνα κίνησιν ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐθνικότητα τῶν ἐπισκεπτῶν, ὅποτε θὰ διαπιστώσωμεν τὸν βαθμὸν τοῦ ἐκδηλουμένου ὑπ' αὐτῶν χρονικῶς ἐνδιαφέροντος καὶ θὰ δυνηθῶμεν νὰ χαράξωμεν τὴν ἀπαιτουμένην πολιτικὴν προσελκύσεως ὀρισμένης ἐθνικότητος τουριστῶν εἰς προσφερομένην δι' αὐτὴν ἐποχὴν τοῦ ἔτους.

Ἐκ τῆς ἐρέυνας τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 59 καταλήγομεν εἰς ὀρισμένα γενικὰ συμπεράσματα. Οἱ τουρίσται οἱ προερχόμενοι ἀπὸ χώρας ὑψηλῶν εἰσοδημάτων ἐμφανίζουν σύμμετρικὴν κίνησιν καὶ σχετικὴν ἔντασιν κατὰ τοὺς τελευταίους μῆνας τοῦ ἔτους. Τὴν αὐτὴν περίπου μηνιαίαν κίνησιν παρουσιάζουν καὶ οἱ τουρίσται τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης. Ἀντιθέτως, οἱ προερχόμενοι ἐκ τοῦ χώρου τῆς Μεσογείου συγκεντροῦνται

Π Ι Ν Α Κ Σ 59

ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΕΚ ΤΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
ΚΑΤΑ ΜΗΝΑ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ, 1963¹

Κράτη	Ίαν.	Φεβρ.	Μάρτιος	Ώπρίλιος	Μάιος	Ίούνιος
Αύστρία	347	356	553	2.269	1.750	2.195
Βέλγιον-Λουξεμβούργον	239	185	296	843	966	1.465
Γαλλία	751	573	1.493	3.406	3.745	5.582
Γερμανία (Δυτ. Ώνατ.)	1.215	1.107	4.190	10.894	8.735	6.861
Γιουγκοσλαβία	687	303	675	1.266	848	1.230
Δανία	128	129	542	735	910	976
Έλβετία	220	297	968	1.565	1.760	1.545
Ένωμένον Βασίλειον	1.416	1.795	3.351	7.739	7.065	6.851
Ίρλανδία	9	28	43	98	91	84
Ίσπανία	75	73	135	254	181	231
Ίταλία	625	752	1.153	3.145	2.130	2.144
Όλλανδία	197	242	366	836	1.106	892
Νορβηγία	85	60	212	402	330	272
Πορτογαλία	16	44	37	65	42	65
Σουηδία	147	224	1.399	3.132	2.869	3.496
Φινλανδία	21	36	73	249	194	506
Λοιπά κράτη Εύρώπης	1.008	659	751	1.428	1.076	1.301
Ίσραήλ	125	96	190	203	233	432
Κράτη Άσίας-Ώνατ.	447	430	785	1.115	1.154	1.355
Λίβανος-Συρία	108	181	208	312	282	275
Τουρκία	1.641	1.258	1.793	2.837	2.497	3.392
Αίγυπτος-Σουδάν	108	84	139	187	178	369
Νοτιοαφρικανική Ένωσις	341	210	474	716	989	734
Λοιπά κράτη Άφρικής	67	63	85	110	139	176
Ένωμένα Πολιτεΐα	3.812	4.134	9.175	14.205	15.137	16.169
Καναδάς	242	257	589	1.047	873	862
Λατινική Άμερική	299	218	465	699	1.123	890
Αύστραλία	313	441	645	1.221	671	935
ΒΣΣΔ	31	17	40	63	57	36
Άκαθορίστου ύπηκοότητος	76	70	99	146	170	207
Σύνολον περιηγητών	14.796	14.322	30.924	61.157	57.301	61.528
Έλληνες έξωτερικού	1.148	1.071	1.828	2.604	2.612	3.585
Όμάδες περίπλου	1.323	2.650	5.144	10.417	6.649	5.921
Γενικόν σύνολον	17.267	18.043	37.896	74.178	66.562	71.034

1. Βλέπε ύποσημείωσιν 1 Πίνακος 20, σ. 132.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Μηνιαίον Στατιστικόν Δελτίον, τεύχη 1-12, έτους 1963

Ιούλιος	Αύγουστος	Σεπτ.	Όκτ.	Νοέμβριος	Δεκέμβριος	Σύνολο
4.728	2.677	2.079	948	489	516	18.907
5.182	2.980	1.320	556	289	325	14.646
18.151	19.772	8.124	2.023	1.027	1.048	65.695
13.178	16.225	14.948	6.148	1.855	1.400	86.756
1.725	859	1.949	786	1.300	1.363	12.991
2.830	1.488	1.168	933	346	114	10.299
4.326	2.606	1.827	1.541	653	346	17.654
12.782	14.066	9.160	4.564	2.509	2.054	73.352
220	121	137	152	119	14	1.116
330	305	172	145	196	87	2.184
6.024	8.414	5.032	1.709	665	1.079	32.872
2.898	1.328	931	711	469	312	10.288
638	215	342	348	141	56	3.101
98	112	103	53	22	21	678
3.858	3.095	4.079	1.821	404	224	24.748
605	305	206	124	68	44	2.431
3.134	3.299	2.418	1.751	906	960	18.691
1.264	920	397	413	227	136	4.636
2.709	1.881	1.900	1.655	1.185	742	15.358
909	872	629	524	329	295	4.924
4.439	4.875	4.961	3.165	2.162	2.742	35.762
719	443	253	266	163	146	3.055
912	633	357	499	345	556	6.766
418	219	165	216	111	153	1.922
26.088	19.119	14.073	12.902	7.187	5.560	147.561
2.171	1.017	894	681	372	439	9.414
970	844	675	622	339	283	7.427
763	875	535	700	359	517	7.975
55	77	53	81	37	101	648
330	309	185	221	138	224	2.175
122.454	109.951	79.072	46.258	24.412	21.857	644.032
5.068	4.017	2.570	1.507	1.277	1.601	28.888
5.100	12.491	7.496	5.215	3.569	2.298	68.273
132.622	126.459	89.138	52.980	29.258	25.756	741.193

είς τούς θερινούς μήνας. Τέλος, παρατηρείται συνωστισμός είς τούς μήνας τῆς αἰχμῆς καί ὄλων ἐκείνων τῶν τουριστῶν οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπό χώρας μεσαίων ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀτομικῶν εἰσοδημάτων. Πέραν ὅμως αὐτῶν τῶν γενικῶν τάσεων, παρατηρεῖται ὑπέρμετρος κίνησις ἐξ ὠρισμένων χωρῶν κατὰ μήνας μὴ ἐμφανίζοντας τοιαύτην κίνησιν, συνεπεῖα ὠρισμένων ἐκτάκτων γεγονότων (γάμοι τῆς Πριγκιπίσσης τῆς Ἑλλάδος Σοφίας μετὰ τοῦ Δὸν Χουάν Καρόλου τῆς Ἰσπανίας κατὰ Μάιον τοῦ 1962, ἀναγγελία τῶν ἀρραβῶνων τοῦ Βασιλέως Κωνσταντίνου μετὰ τῆς Πριγκιπίσσης Ἄννης-Μαρίας τῆς Δανίας κατὰ Ἰούλιον τοῦ 1963). Τὰ γεγονότα αὐτὰ εἶχον ὡς ἀποτέλεσμα νὰ σημειωθῇ ἀσυνήθης κίνησις είς τὴν Χώραν μας ἐκ τῆς Ἰσπανίας καί Δανίας κατὰ τούς ὡς ἄνω ἀντιστοιχῶς μήνας.

4. Προσπάθειαι ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἐρεύνης κατεδείχθη ὅτι, καίτοι ἡ Χώρα μας ἐμφανίζει πλέον συμμετρικὴν κίνησιν ἀπὸ τὰς ἄλλας ὑπὸ ἐξέτασιν χώρας, ὀφειλομένην κατὰ κανόνα είς τὰς ἐπικρατούσας εὐνοϊκὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, ἐν τούτοις ὑπάρχει καί δι' αὐτὴν πρόβλημα ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου, πρὸς αὐτὴν δὲ τὴν κατεύθυνσιν πρέπει νὰ στραφοῦν αἱ προσπάθειαι μας. Ἡ εὐνοϊκὴ ὅμως αὐτὴ θέσις ἐξουδετεροῦται ἀπὸ τὴν ἀσύμμετρον κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ μας τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος συγκεντροῦται είς τὸ τρίμηνον Ἰουλίου-Σεπτεμβρίου, ἐνῶ είς τὰς ἄλλας χώρας ἡ κίνησις τοῦ ἐσωτερικοῦ των τουρισμοῦ ἐμφανίζεται περισσότερον σύμμετρος. Ἐπομένως, αἱ προσπάθειαι ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς μας περιόδου πρέπει νὰ στραφοῦν πρὸς δύο κατευθύνσεις, ἥτοι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ καί πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Πιστεύεται δὲ ὅτι ἡ ἐπιμήκυνσις αὐτὴ δύναται νὰ ἐπιτευχθῇ είς τὴν Ἑλλάδα, ἀσχέτως τῶν κατὰ χώρας τουριστικῶν περιόδων, τῶν συνηθειῶν

και τῶν δυνατοτήτων τοῦ εὐρυτέρου τουριστικοῦ κοινοῦ, ἐφ' ὅσον προβληθοῦν καταλλήλως τὰ προσόντα τῆς ἐλληνικῆς τουριστικῆς πραγματικότητος και θεσπισθοῦν ὠρισμένα οἰκονομικά και ψυχολογικά κίνητρα. Οὕτω θὰ ἦτο δυνατόν νὰ τιθασειθοῦν τὰ ρεύματα τῶν περιηγητῶν και νὰ κλιμακωθῇ ἡ κίνησις, ὁπότε αἱ ἐπιπτώσεις θὰ κατενέμοντο εἰς ὅλον τὸ ἔτος και θὰ ἦτο ριζική ἢ μεταβολή τῆς τουριστικῆς μας οἰκονομίας.¹

5. Χειμερινὸς τουρισμὸς

Μὲ τὸ πρόβλημα τῆς ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου συνδέεται και ὁ χειμερινὸς τουρισμὸς. Ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτὸν νοεῖται κυρίως ὁ τουρισμὸς ὁ ὁποῖος ἔχει ὡς κίνητρα τὰ χειμερινὰ σπόρ, τὰ θέλγητρα και τὰς ἀπολαύσεις τὰς ὁποίας παρέχει ἡ ὁμορφιὰ τῶν χειμερινῶν κλιματολογικῶν συνθηκῶν κλπ. Ἄλλαι χῶραι, ὡς αἱ μεσογειακαί, ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτὸν ἐννοοῦν τὸν γαλανὸν χειμερινὸν οὐρανόν, τὴν θαλπωρὴν τοῦ ἡλίου μετὰ τὰς βροχὰς, τὰς ἀλκυονίδας ἡμέρας, τὰς σεληνοφώτους χειμερινὰς νύκτας κλπ. Ἄλλαι, τέλος, χῶραι ἐννοοῦν κυρίως τὰς πολυδαπάνους διασκεδάσεις και τὰς ἀπολαύσεις εἰς πολυτελεῖ χειμερινὰ κέντρα ψυχαγωγίας ἢ τὴν διεξαγωγὴν διαφόρων τυχρῶν παιγνίων ἢ ἀκόμη τὴν ὀργάνωσιν διαφόρων κοσμοπολιτικῶν και ἀριστοκρατικῶν συγκεντρώσεων εἰς εἰδικὰ κέντρα ἢ αἰθούσας κλπ. Πάντως, ὑπὸ τὸν ὄρον αὐτὸν ἔχουν γίνεαι ἀποδεκταί δύο ἔννοιαι : ἡ γενική ἔννοια τοῦ χειμερινοῦ τουρισμοῦ, ἢ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὰ χρονικά πλαίσια και μόνον ἐντὸς τῶν ὁποίων ἀσκεῖται οὗτος, και ἡ εἰδικὴ ἔννοια τοῦ χειμερινοῦ τουρισμοῦ, ἢ ὁποία ὀφείλεται εἰς τὰς δυνατότητας ἀσκήσεως ὠρισμένων τουριστικῶν ἐκδηλώσεων κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον αἱ ὁποῖαι ὑπάρχουν ἢ δύνανται νὰ ἀναπτυχθοῦν εἰς μίαν χώραν.²

1. I. Τσαλουχίδη, «Πρόγραμμα ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου», *Ἐστία*, τεῦχος 51/1961, σ. 7.

2. Nicolò Siorvanes, «Ἐποχιακὸς τουρισμὸς», *Ἐστία*, τεῦχος 64/1962, σ. 13.

α) *Φυσικά δεδομένα.* Εἰς τὴν Χώραν μας, χειμερινὸς τουρισμὸς ὑπὸ τὴν γενικὴν ἔννοιαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ εἰς εὐρεῖαν ἔκτασιν, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι οὗτος ἐξαρτᾶται κατὰ βάσιν ἀπὸ κλιματολογικοὺς παράγοντας. Ἡ Ἑλλάς θεωρεῖται ὅτι δὲν προσφέρεται δι' ἀξιόλογον ἀνάπτυξιν τῶν χειμερινῶν σπόρ καὶ ἐπικρατεῖ γενικῶς ἡ γνώμη ὅτι πρόκειται περὶ χώρας θαλασσινῆς, ἀσχέτως τοῦ ὅτι ἐδαφολογικῶς εἶναι ὄρεινή. Ἀλλὰ πέραν τῶν δυσμενῶν φυσικῶν ὄρων, εἰς τὴν Χώραν μας δὲν ἔχει δημιουργηθῆ καὶ τὸ κατάλληλον ψυχολογικὸν κλίμα, τὸ ὁποῖον θὰ ἠνύσει τὴν καλλιέργειαν τῆς χιονοδρομίας. Καὶ ὅμως ἡ ἄσκησις τῶν χειμερινῶν σπόρ εἰς τὴν Χώραν μας θὰ παρουσίαζε μίαν ἰδιοτυπίαν, διότι θὰ ἐτελοῦντο εἰς κλιματικὴν περιοχὴν τῆς εὐκράτου ζώνης, εἰς τὰ ἀστικά κέντρα τῆς ὁποίας δὲν ἐπικρατεῖ τὸ δριμύ κλίμα καὶ ἡ παγωμένη ἀτμόσφαιρα τῶν πόλεων τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ συνεπῶς καθίσταται εὐχάριστος ἡ παραμονή. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἦτο δυνατὸν οἱ λάτρεις τῶν χειμερινῶν σπόρ, ἀντὶ νὰ κινουῦνται πρὸς τὸν Λίβανον καὶ τὴν Αἴγυπτον, νὰ εὔρουν εἰς τὴν Χώραν μας προσφόρους συνθήκας διαμονῆς, χωρὶς νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τὴν εὐρωπαϊκὴν ἥπειρον.¹

Ἐπιβάλλεται, συνεπῶς, πρὸς δημιουργίαν τοῦ χιονοδρομικοῦ πνεύματος καὶ τῶν προϋποθέσεων προσελκύσεως τουριστῶν τοῦ χώρου τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον, ἡ ὀργάνωσις ἐνὸς κέντρου χειμερινῶν σπόρ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ὁ Ὀλυμπος συγκεντρώνει τὰς εὐνοϊκωτέρας προϋποθέσεις πρὸς τοῦτο. Διὰ νὰ ἀξιοποιηθῇ ὅμως καὶ νὰ πλησιάσῃ τὰ παρόμοια εὐρωπαϊκὰ κέντρα χειμερινῶν σπόρ, πρέπει νὰ ληφθοῦν μέτρα πρὸς δύο κατευθύνσεις: τὴν δημιουργίαν πλήρους συγκοινωνιακοῦ δικτύου καὶ τὴν κατασκευὴν τῶν καταλλήλων μέσων ὑποδοχῆς. Ἀνάλογα μέτρα πρέπει νὰ ληφθοῦν διὰ τὴν

1. I. Τσαλουχίδη, «Ὁ χειμερινὸς τουρισμὸς εἰς τὴν Χώραν μας», *Ξεῖνα*, τεῦχος 54/1962, σσ. 12-13.

ἀξιοποιήσιν καὶ δύο ἄλλων περιοχῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος, τὸ Σέλι καὶ τὴν Ζήρειαν, ὅπου σήμερον ὀργανοῦνται σποραδικαὶ ἐκδηλώσεις χειμερινῶν σπόρ. Ἐν τούτοις, καὶ ἂν ἀκόμη ληφθοῦν τὰ ἀναγκαῖα διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῶν χειμερινῶν σπόρ εἰς τὴν Χώραν μας μέτρα, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένωνται ἐντυπωσιακὰ ἀποτελέσματα πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς δημιουργίας χειμερινοῦ τουρισμοῦ.

β) Ὅργανωτικὰ δεδομένα. Ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν εἰδικὴν ἔννοιαν, τῆς ὀργανώσεως δηλαδὴ τουριστικῶν ἐκδηλώσεων κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον πρὸς τὸν σκοπὸν δημιουργίας χειμερινοῦ τουρισμοῦ, δὲν φαίνεται νὰ παρέχη ἡ Χώρα μας ἀξιολόγους δυνατότητας, τοῦλάχιστον διὰ τὴν προσέλκυσιν ξένων τουριστῶν. Περισσότεραι δυνατότητες διαγράφονται εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας. Πρὸς τοῦτο θὰ ἀπαιτηθῆ νὰ ὀργανωθοῦν διάφοροι ἐκδηλώσεις, αἱ ὅποια εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἴτε εἰς τὸν ψυχαγωγικὸν τομέα (διασκεδάσεις εἰς νυκτερινὰ κέντρα, τυχηρὰ παίγνια, ἐκπολιτιστικαὶ καὶ λαογραφικαὶ ἐκδηλώσεις), εἴτε εἰς τὸν πνευματικὸν (ἐθνικὰ συνέδρια, σεμινάρια θεωρητικῶν μελετῶν ἐπὶ πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, διαλέξεις μορφωτικοῦ χαρακτῆρος κλπ.), εἴτε εἰς τὸν καλλιτεχνικὸν (θεατρικαὶ καὶ κινηματογραφικαὶ παραστάσεις, συναυλίαι, χορευτικαὶ ἐμφανίσεις κλπ.), εἴτε εἰς τὸν ἀθλητικὸν (ἀγῶνες στίβου, πάλη, ποδηλασία, ἰστιοπλοῖα, ὀρειβασία, σκί, ποδόσφαιρον κλπ.), εἴτε εἰς τὸν ἐμπορικὸν (ἐθνικαὶ ἐκθέσεις, ἐμποροπανηγύρεις, εἰδικαὶ ἐπισκέψεις καὶ ἐπιδείξεις προϊόντων κλπ.), εἴτε τέλος εἰς τὸν θρησκευτικὸν τομέα (πανηγύρεις, θρησκευτικαὶ τελεταί, ὁμαδικαὶ ἐπισκέψεις εἰς θρησκευτικούς τόπους, προβολὴ τοπικῶν θρησκευτικῶν ἐορτῶν κλπ.). Ὁ προγραμματισμὸς τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν ἐντὸς τοῦ εὐρυτέρου ἑλληνικοῦ χώρου κατὰ τὴν χειμερινὴν περίοδον θὰ πρέπει νὰ προκαλέσῃ κίνησιν κατὰ τοὺς χειμερινούς μῆνας τῶν ἡμεδαπῶν τουριστῶν, ἡ ὅποια, πέραν τῶν εὐεργετικῶν οἰκονομι-

κῶν ἐπιπτώσεων, θὰ ἀποβῆ καὶ παράγων ἐνισχύσεως τῆς προσελκύσεως τῶν ξένων περιηγητῶν.¹

γ) *Οἰκονομικὰ καὶ ψυχολογικὰ κίνητρα.* Πέραν τῶν ἀνωτέρω, εἰς τὴν δημιουργίαν τουριστικῆς κινήσεως κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας δύνανται νὰ συμβάλουν καὶ ὠρισμένα ὀργανωτικὰ μέτρα, ἐκδηλούμενα διὰ τῆς θεσπίσεως σειρᾶς οἰκονομικῶν καὶ ψυχολογικῶν κινήτρων. Μεταξὺ αὐτῶν δύνανται νὰ εἶναι ὁ καθορισμὸς μειωμένων ἀεροπορικῶν, σιδηροδρομικῶν, ἀκτοπλοϊκῶν κλπ. εἰσιτηρίων, ἡ καθιέρωσις εἰδικῶν ἐκπτώσεων εἰς τὰ ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια, κέντρα διασκεδάσεως κλπ., ἡ ἐξαγγελία ἐκπτώσεων ὑπὸ τῶν διαφόρων καταστημάτων εἰδῶν ἀτομικῆς χρήσεως (ὑφάσματα, εἶδη νεωτερισμοῦ κλπ.), ὡς καὶ τουριστικῶν διὰ τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ τόπου, ἡ μείωσις τῶν δικαιωμάτων τῶν πρακτορείων καὶ τουριστικῶν γραφείων, ἡ μείωσις τῶν διαφόρων δημοτικῶν καὶ φόρων τοῦ Δημοσίου (φόρος παρεπιδημούντων, φόρος τουριστικῶν τόπων, φόρος εἰσοδήματος), ἡ μείωσις τῶν ἀσφαλιστικῶν ἐπιβαρύνσεων τῶν ξενοδοχείων καὶ τουριστικῶν ἐν γένει ἐκμεταλλεύσεων τὰ ὁποῖα ἀποδεδειγμένως κλείουν ἢ περιορίζουν τὸ προσωπικόν των, ἡ ἐπιδότησις ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ διαφόρων ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων (πρόγραμμα χειμερινοῦ τουρισμοῦ εἰς Ρόδον κατὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 1960), ὁ προγραμματισμὸς ὁμαδικῶν ἐκδρομῶν ἀπὸ εἰδικοὺς ὀργανισμοὺς (ἐκδρομικὰ σωματεῖα, λέσχαι κλπ.), ἡ ὀργάνωσις εκπαιδευτικῶν ἐκδρομῶν ἀπὸ τὰ εκπαιδευτικὰ ἰδρύματα (πανεπιστήμια, σχολαί, γυμνάσια, σχολεῖα κλπ.), ἡ κλιμάκωσις τῆς ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν διακοπῶν τῶν σχολείων, ἡ ἐπιδότησις τῶν διακοπῶν ὑπαλλήλων καὶ ἐργατῶν ὑπὸ ὀργανισμῶν ἀσκούντων παρεμφερῶς κοινωνικὴν πολιτικὴν (Ἐργατικὴ Ἑστία, Ὀργανισμὸς Ἀπασχολήσεως καὶ Ἀσφαλίσεως Ἀνεργίας) ἐφ' ὅσον κάμουν χρῆσιν αὐτῶν κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας, ὡς καὶ ἡ χορήγησις περισσοτέρων ἡμερῶν ἀδεί-

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Τουριστικαὶ μελέται*, Ἀθῆναι 1963, σσ. 37-38.

ας εἰς τοὺς λαμβάνοντας τὴν ἄδειάν των ὑπαλλήλους κατὰ τοὺς αὐτοὺς μῆνας. Γὰ κίνητρα αὐτὰ ἀναφέρονται βεβαίως εἰς τὴν χειμερινὴν περίοδον καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἔχουν ἐφαρμογὴν κατὰ τοὺς λοιποὺς μῆνας.

Τοιαῦτα κίνητρα ἐφηρμόσθησαν ἐπιτυχῶς εἰς ἄλλας χώρας, μὲ ἀξιόλογα ἀποτελέσματα. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἐνταῦθα ὅτι εἰς τὴν γείτονα Γιουγκοσλαβίαν τὰ ξενοδοχεῖα μειώνουν τὰς τιμὰς των κατὰ 40% μεταξύ Ὀκτωβρίου καὶ τέλους Μαΐου, τὰ δὲ τυχὸν ἐλλείμματά των καλύπτει τὸ κράτος. Εἰς τὴν Γαλλίαν ἐπίσης, εἶχε προταθῆ παλαιότερον καὶ ἡ κλιμάκωσις τοῦ κλεισίματος τῶν ἐργοστασίων εἰς περίοδον ὀκτῶ ἐβδομάδων, ὅσαι καὶ αἱ περιφέρειαι εἰς τὰς ὁποίας ἐχωρίσθη αὕτη, ἡ ὁποία συνέπιπτε μὲ τὴν περίοδον τῶν σχολικῶν διακοπῶν (Ἰούλιος-Αὐγούστος).¹ Εἰς τὴν Γαλλίαν, ἀκόμη, μειώνονται αἱ τιμαὶ τῶν ξενοδοχείων κατὰ 20%-40% δι' ὠρισμένους μῆνας τοῦ χειμῶνος, αἱ δὲ τράπεζαι καὶ μερικαὶ ἀσφαλίστικαὶ ἐταιρίαι δίδουν δύο ἐπὶ πλέον ἡμέρας εἰς τοὺς ὑπαλλήλους οἱ ὁποῖοι λαμβάνουν ἄδειαν ὀκτῶ ἡμερῶν κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ χειμῶνος. Εἰς τὴν αὐτὴν χώραν μελετᾶται τελευταίως καὶ ἡ δημιουργία τριῶν ζωνῶν σχολικῶν διακοπῶν, ἀναλόγως μὲ τὰς κλιματολογικὰς συνθήκας, ὡς καὶ ἡ κλιμάκωσις τῆς ἐνάρξεως καὶ λήξεως τῶν διακοπῶν κατὰ τρεῖς ἐβδομάδας. Εἰς ἄλλας χώρας, ὅπως εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Ὀλλανδίαν, αἱ διακοπαὶ τῶν μαθητῶν καὶ τῶν ἐργαζομένων ἀρχίζουν ἐνωρίτερον εἰς τὸ ἐν τμήμα τῆς χώρας καὶ ἀργότερον εἰς τὸ ἄλλο.²

Ἡ δημιουργία εἰς τὴν Χώραν μας χειμερινοῦ τουρισμοῦ φαίνεται ὅτι διὰ λόγους κυρίως ἀντικειμενικοὺς καθίσταται λίαν δυσχερὴς, μὲ ἀσήμαντα ἀποτελέσματα. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατόν εὐχερῶς νὰ ἐπιτευχθῆ εἶναι ἡ παράτασις τῆς θερινῆς τουριστικῆς περιόδου μέχρι τῶν σημείων ἐπαφῆς τοῦ

1. Giovanni Mariotti, *La Francia turistica*. Γένοβα 1955, σσ. 217-218.

2. OECD: *Le tourisme en Europe 1960*, Παρίσι 1960, σσ. 14-15.

χειμῶνος, ὥστε νὰ ὑπάρχη συνεχῆς τουριστικὴ κίνησις ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Μαρτίου ἕως τὰ τέλη Νοεμβρίου. Ἀπαιτεῖται ὅμως ἔντονος διαφημιστικὴ προσπάθεια, ἣ ὁποία νὰ πείσῃ τοὺς ὑποψηφίους περιηγητὰς νὰ δεχθῶν οἱ ἴδιοι τὴν ἐπέκτασιν τῆς τουριστικῆς περιόδου. Δὲν εἶναι δὲ δυσχερὲς τὸ ἐγχείρημα αὐτό, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι τόσον ἡ μορφή τῶν ἀπολαύσεων τὰς ὁποίας προσφέρει ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς ὅσον κυρίως αἱ εὐνοϊκαὶ κλιματολογικαὶ συνθῆκαι κατὰ τὸ μέγιστον μέρος τοῦ ἔτους καθιστοῦν τὴν Ἑλλάδα ἐλκυστικὴν ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τῆς ἀνοιξέως μέχρι τοῦ τέλους τοῦ φθινοπώρου.¹

1. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Προβληματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Οἰκονομικαὶ Ἐξελίξεις*, τριμηνιαία ἔκδοσις, τεῦχος 4/1961, σ. 18.

ΙΘ' ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ

Ἡ διάρκεια παραμονῆς τῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον ἀποτελεῖ ἐπίσης σημαντικὸν παράγοντα, ἐπηρεάζοντα ὅλας τὰς δραστηριότητας προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς τουρίστας καὶ ἰδιαιτέρως τὰς δραστηριότητας ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἱκανοποιοῦν ἀνάγκας διαμονῆς καὶ διατροφῆς, ἤτοι τὰς ξενοδοχειακὰς ἐκμεταλλεύσεις καὶ τὰς ἐπιχειρήσεις ἐστίασεως καὶ ψυχαγωγίας. Καὶ τοῦτο διότι αἱ δαπάναι διαμονῆς καὶ διατροφῆς, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, ἀνήκουν εἰς τὰς μεταβλητὰς δαπάνας τοῦ τουριστικοῦ κόστους, ἐξαρτωμένας ἀμέσως ἐκ τοῦ παράγοντος τοῦ χρόνου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς λοιπὰς δαπάνας, ἤτοι τὰς δαπάνας διακινήσεως, τοπικῶν μεταφορῶν, ἐπισκέψεως ἀξιοθεάτων καὶ ἀγορῶν, αἱ ὁποῖαι ἔχουν σταθερώτερον χαρακτῆρα. Ἐπομένως, προσπάθεια παρατάσεως τοῦ χρόνου διαμονῆς τῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον ἀποβαίνει εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ὑπὲρ τῶν τουριστικῶν ἐκμεταλλεύσεων τοῦ τόπου καὶ γενικώτερον ὑπὲρ τῆς ἐθνικῆς τουριστικῆς οἰκονομίας, ἀφοῦ αἱ εἰς συνάλλαγμα δαπάναι τῶν ξένων τουριστῶν εἶναι ἀνάλογοι πρὸς τὸν χρόνον διαμονῆς αὐτῶν. Πέραν αὐτοῦ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ μεταβλητὸν τμήμα τῶν τουριστικῶν δαπανῶν ἀντιπροσωπεύει 65%-70% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς δαπάνης, γίνεται ἀντιληπτὸν ποῖαν σημασίαν δύναται νὰ ἔχη ἡ παράτασις τῆς διαμονῆς τῶν τουριστῶν.

1. Μέση διάρκεια παραμονῆς τῶν τουριστῶν

Ἡ διάρκεια παραμονῆς τῶν τουριστῶν εἰς ἓνα τόπον ἐξαρτᾶται ἀπὸ διαφόρους παράγοντας. Εἰς τοὺς γεωγραφικούς, ἀνήκει κυρίως ἡ θέσις τοῦ τόπου ἐν σχέσει πρὸς τὰ μεγάλα τουριστικὰ

ρεύματα. Ἐπειδή, λόγω τῶν ἀποστάσεων, τὸ κόστος μετακινήσεως εἶναι λίαν ηὔξημένον, οἱ τουρίσται ἐπωφελοῦνται τῆς εὐκαιρίας νὰ γνωρίσουν τὸν τόπον προορισμοῦ εἰς ὅλην του τὴν ἔκτασιν. Χῶραι αἱ ὁποῖαι δέχονται εὐεργετικὰς ἐπιδράσεις ἐκ τῆς αἰτίας αὐτῆς εἰς τὸν εὐρύτερον εὐρωπαϊκὸν χῶρον εἶναι αἱ εὐρισκόμεναι εἰς τὸ νότιον αὐτοῦ τμήμα (Ἰταλία, Γιουγκοσλαβία, Ἑλλάς), εἰς τὰς ὁποίας ἡ μέση διάρκεια παραμονῆς τῶν τουριστῶν κατὰ τὸ 1963 ἔχει διαμορφωθῆ εἰς 3,6, 4,3 καὶ 9,1 ἡμέρας ἀντιστοίχως. Ἐπίσης, εἰς τοὺς γεωγραφικοὺς παράγοντας θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθῆ καὶ ἡ ἀπὸ ἀπόψεως τουριστικῶν ἐνδιαφερόντων ὑπάρχουσα εἰς τὸν τόπον ἀποκέντρωσις, ἡ ὁποία ἀσφαλῶς ἐπηρεάζει τὸν χρόνον παραμονῆς. Εἰς τοὺς ἱστορικοὺς παράγοντας ἀνήκουν κυρίως τὸ σύνολον τῶν δεσμῶν οἱ ὁποῖοι συνδέουν μίαν χώραν μὲ σειρὰν ἄλλων χωρῶν. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ περίπτωσις τῆς Ἀγγλίας, εἰς τὴν ὁποίαν ἡ διάρκεια παραμονῆς τῶν ἐκ χωρῶν τῆς Κοινοπολιτείας προερχομένων τουριστῶν πλησιάζει τοὺς δύο περίπου μῆνας. Οὕτω, ἐνῶ ἡ μέση διάρκεια παραμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Ἀγγλίαν κατὰ τὸ 1963 ἀνέρχεται εἰς 35 ἡμέρας, ἡ διάρκεια τῶν ἐκ Καναδᾶ προερχομένων ἀνέρχεται εἰς 59 ἡμέρας, τῶν δὲ ἐξ Ἑνωμένων Πολιτειῶν καὶ χωρῶν τοῦ OCDE περιορίζεται μεταξὺ 11 καὶ 13. Εἰς τοὺς οἰκονομικοὺς παράγοντας ἀνήκουν τὸ κόστος ζωῆς τοῦ τόπου καὶ αἱ ἐπικρατοῦσαι ἐκεῖ οἰκονομικαὶ γενικῶς συνθηκαί. Τέλος, εἰς τοὺς ὀργανωτικοὺς παράγοντας ἀνήκουν ὅλα τὰ μέσα τὰ ὁποῖα συμβάλλουν εἰς τὴν δημιουργίαν εὐνοϊκῶν συνθηκῶν τοῦ ψυχαγωγικοῦ, μορφωτικοῦ, πολιτιστικοῦ κλπ. τομέως.

Οἱ ἀνωτέρω παράγοντες ἔχουν διαμορφώσει καὶ τὴν διάρκειαν παραμονῆς τῶν τουριστῶν εἰς τὰς διαφόρους χώρας τῆς περιοχῆς τοῦ OCDE, ἡ ὁποία κυμαίνεται μεταξὺ 2 καὶ 35 ἡμερῶν. Τὴν μικροτέραν παρουσιάζει τὸ Βέλγιον καὶ τὸ Λουξεμβούργον (1,9), ἀκολουθοῦν ἡ Γερμανία (2), ἡ Ὁλλανδία (2,9),

ή Πορτογαλία (3,4), ή Αυστρία (6,5), αί προαναφερθεῖσαι χῶραι τῆς νοτίου Εὐρώπης (Ἰταλία, Γιουγκοσλαβία, Ἑλλάς) καί τέλος ή Ἀγγλία, μέ τόν μεγαλύτερον χρόνον παραμονῆς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τήν Χώραν μας, ἐμφανίζει μετά τήν Ἀγγλίαν τήν μεγαλύτεραν διάρκειαν παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν της.

Ὡς προκύπτει ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 60, ή διάρκεια παραμονῆς εἰς τήν Χώραν μας τῶν ξένων τουριστῶν κατά τήν δεκαετίαν 1954-1963 ἐμφανίζεται σταθερά μεταξύ 11 καί 9,1 ἡμερῶν. Ὁ χρόνος αὐτός, συγκρινόμενος πρὸς τὰ δεδομένα τοῦ χῶρου τῆς Εὐρώπης, θεωρεῖται ὁ καλύτερος καί πρέπει νά ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἀκολουθοῦσας παράγοντας: Πρῶτον, εἰς τὸ γεγονός ὅτι ή Ἑλλάς λόγω τῆς γεωγραφικῆς της θέσεως ἀποτελεῖ διὰ τόν μέγαν ὄγκον τῶν τουριστικῶν ρευμάτων τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χῶρου σταθμὸν προορισμοῦ. Πράγματι, ἐάν ἐξαιρέσωμεν τοὺς ἀμερικανοὺς ἐπισκέπτας μας, οἱ ὁποῖοι κατά σημαντικὸν ποσοστὸν ἐπισκέπτονται τήν Χώραν μας

Π Ι Ν Α Κ Ο Σ 60

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΤΑ ἘΤΗ 1954-1963¹

Ἔτος	Πελάται	Διανυκτερεύσεις	Ἡμέραι διαμονῆς
1954	115.562	1.273.105	11,0
1955	141.804	1.351.312	9,5
1956	152.937	1.594.088	10,5
1957	200.046	2.041.096	10,2
1958	207.000	2.050.000	9,9
1959	251.823	2.552.271	10,1
1960	287.675	2.973.478	10,3
1961	381.796	3.934.522	10,3
1962	483.917	4.921.803	10,2
1963	674.230	6.135.495	9,1

1. Περιλαμβάνονται μόνον οἱ διαμεινάντες εἰς ξενοδοχεῖα καί συμπληρώσαντες τὰ σχετικά δελτία ἀφίξεως τοῦ ΕΟΤ. Διὰ τοῦτο ὁ ἀριθμὸς τῶν πελατῶν ὑπολείπεται τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀφιχθέντων εἰς τήν Ἑλλάδα ξένων τουριστῶν.

Πηγή: ΕΟΤ, Στατιστικὴ τουριστικῆς κινήσεως ἀλλοδαπῶν 1950-1962

κατ' επέκτασιν τοῦ εἰς τὴν Εὐρώπην ταξιδίου των, οἱ εὐρωπαϊοὶ γενικῶς ἔρχονται κατ' εὐθείαν ἀπὸ τὰς ἐστίας των εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ διέρχονται εἰς αὐτὴν τὸ σύνολον τῶν διακοπῶν των. Δεύτερον, εἰς τὴν διαμόρφωσιν τόσοσιν τὴν πολιτιστικὴν ὅσον καὶ τὴν χωροταξικὴν τοῦ ἐθνικοῦ τουριστικοῦ μας χώρου, ἡ ὁποία ἀναγκάζει τοὺς ἐπισκέπτας μας νὰ χρησιμοποιοῦν συγκριτικῶς πρὸς ἄλλας χώρας περισσότερον χρόνον διὰ νὰ δυνηθοῦν νὰ ἐπισκεφθοῦν τὰ διασκορπισμένα εἰς διάφορα σημεῖα τῆς Χώρας τουριστικὰ ἀξιοθέατα. Τρίτον, τέλος, εἰς τὸ σχετικῶς χαμηλὸν τουριστικὸν κόστος τὸ ὁποῖον ἰσχύει εἰς τὴν Ἑλλάδα καὶ τὸ ὁποῖον συμβάλλει πολὺ εἰς τὴν παράτασιν τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν ξένων τουριστῶν μας.

2. Κατὰ ἐθνικότητα μέση διάρκεια παραμονῆς τουριστῶν

Διὰ νὰ ἔχωμεν πλήρη εἰκόνα τῶν ἐπιδράσεων τοῦ χρόνου παραμονῆς τῶν τουριστῶν ἐπὶ τοῦ οἰκονομικοῦ κυρίως τομέως, πρέπει παραλλήλως πρὸς τὴν ἐξέτασιν τῆς μέσης διαρκείας παραμονῆς τῶν ἐπισκεπτῶν μας νὰ ἐρευνηθῇ καὶ ἡ κατὰ ἐθνικότητα διάρκεια παραμονῆς αὐτῶν. Τοιοῦτοτρόπως, ὁ χρόνος, συνδυαζόμενος πρὸς τὴν εἰσοδηματικὴν τάξιν τῶν τουριστῶν ὠρισμένης χώρας, μᾶς δίδει τὸ μέγεθος τῶν οἰκονομικῶν ἀποτελεσμάτων τὰ ὁποῖα ἀναμένονται ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς καὶ συνεπῶς τὴν αἰχμὴν διὰ τὴν προσαρμογὴν τῆς τουριστικῆς μας προσπάθειας ἔλξεως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν τουριστῶν οἱ ὁποῖοι παραμένουν εἰς τὴν Χώραν μας περισσοτέρας ἡμέρας.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 61 διαπιστοῦται ὅτι οἱ τουρίσται οἱ προερχόμενοι ἐξ Ἀμερικῆς, Ἀγγλίας, Γερμανίας καὶ Γαλλίας (χώραι αἱ ὁποῖαι καλύπτουν τὸ ἥμισυ καὶ πλέον τῆς ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως) διαμένουν εἰς τὴν Ἑλλάδα μεταξύ 10,5 καὶ 11,5 ἡμερῶν, ἤτοι χρόνον ὑπερβαίνοντα κατὰ τι τὴν μέσην διάρκειαν παραμονῆς τοῦ συνόλου τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν,

ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι οἱ τουρίσται τῶν χωρῶν αὐτῶν ἀνή-
κουν εἰς ὑψηλὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις καὶ συνεπῶς δαπανοῦν
περισσότερα τῶν ἄλλων κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς παραμονῆς των
εἰς τὴν Ἑλλάδα. Καίτοι ἀριθμητικῶς ἀντιπροσωπεύουν τὸ 50%
τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, δαπανοῦν τὸ 75%
τοῦ εἰσρέοντος συνολικῶς ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλάγματος. Τὸ
ὄριον τῆς μέσης διαρκείας παραμονῆς ὑπερβαίνουν καὶ ὁ Κανα-

Π Ι Ν Α Κ 61

ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1961-1962¹

Χῶρα	Ἔτος 1961			Ἔτος 1962		
	Πελάται	Διανυκτε- ρεύσεις	Ἡμέραι διαμονῆς	Πελάται	Διανυκτε- ρεύσεις	Ἡμέραι διαμονῆς
Αὐστρία	11.737	113.825	9,7	14.929	145.590	9,8
Βέλγιον-Λουξεμβ.	9.089	88.674	9,8	10.128	97.271	9,6
Καναδᾶς	4.192	43.515	10,3	6.293	64.327	10,2
Δανία	3.687	29.537	8,0	5.933	46.674	7,9
Φινλανδία	1.137	6.636	5,8	1.603	8.969	5,6
Γαλλία	46.264	537.608	11,6	51.230	589.178	11,5
Γερμανία	46.467	509.883	10,9	67.123	740.442	11,0
Ἰρλανδία	509	2.681	5,3	612	3.133	5,1
Ἰταλία	18.350	200.868	10,9	26.656	282.067	10,6
Λατινικαὶ χῶραι	4.504	36.989	8,2	5.906	46.486	7,8
Ὀλλανδία	7.206	78.968	10,6	8.133	84.386	10,3
Νορβηγία	1.428	10.801	7,6	2.426	17.144	7,0
Πορτογαλία	369	2.092	5,6	573	3.424	5,9
Ἰσπανία	1.480	16.235	10,9	2.368	19.464	8,2
Σουηδία	10.247	114.094	11,1	19.414	128.388	6,6
Ἑλβετία	12.819	117.035	9,1	13.571	204.376	15,1
Τουρκία	12.868	161.239	12,5	27.109	310.057	11,4
Κύπρος	—	—	—	7.761	78.061	10,1
Ἀγγλία	44.169	515.355	11,7	56.583	596.893	10,5
Ἀμερική	90.025	1.026.847	11,4	102.688	1.105.586	10,8
Γιουγκοσλαβία	21.968	53.350	2,4	13.170	42.026	3,2
Λοιπαὶ χῶραι	33.281	268.290	8,0	39.708	307.861	7,8
Σύνολον	381.796	3.934.522	10,3	483.917	4.921.803	10,2

1. Βλέπε ὑποσημείωσιν Πίνακος 60.

Π η γ ῆ : ΕΟΤ, Στατιστικὴ τουριστικῆς κινήσεως ἀλλοδαπῶν 1950-1962

δάς, ή Ίταλία, ή Όλλανδία, ή Έλβετία και ή Τουρκία. Τῆς τελευταίας, όφείλεται εἰς εἰδικούς λόγους και μάλιστα εἰς τήν παρουσίαν τῶν ἐκ Κωνσταντινουπόλεως όμογενῶν, οἱ όποιοι παρατείνου τήν διαμονήν των δια καθαῶς οἰκογενειακούς λόγους. Τήν μικροτέραν διάρκειαν παρουσιάζει ή Γιουγκοσλαβία. Έκ τῶν λοιπῶν χωρῶν, ή Αὐστρία, ή Δανία, τὸ Βέλγιον, ή Ίσπανία και ή Σουηδία πλησιάζου τὸ ὄριον τῆς μέσης διαρκείας παραμονῆς, δὲν αποκλείεται δὲ συντόμως νὰ τὸ ὑπερβοῦν. Αἱ διαπιστώσεις αὐταὶ εἶναι χρήσιμοι, διότι δεικνύου τήν δυναμικότητα ἐκάστης ἐθνικότητος και συνεπῶς παρέχου εἰς τοὺς ἀρμοδίους τοῦ τουρισμοῦ τὰ ἀπαραίτητα στοιχεῖα πρὸς ἀνάληψιν τῆς ἐπιβαλλομένης διαφημιστικῆς προσπαθείας προσελκύσεως τῶν τουριστῶν ἐκείνων οἱ όποιοι πραγματοποιοῦν τὰς περισσοτέρας δαπάνας κατὰ τήν διάρκειαν τῆς παραμονῆς των εἰς τήν Ἑλλάδα

Πρὶν ὀλοκληρώσωμεν τήν παροῦσαν ἔρευναν, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι εἰς τήν ἐξαγωγήν τῶν συμπερασμάτων μας ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἐλληνικῶν δεδομένων πρὸς τὰ ἀντίστοιχα τῶν ἄλλων χωρῶν ὀφείλομεν νὰ εἴμεθα ἐπιφυλακτικοί, διότι αἱ διεθνεῖς στατιστικαὶ δὲν τηροῦνται καθ' ὀμοίόμορφον τρόπον. Οὕτω ή ἀπογραφή τῶν περιηγητῶν δὲν γίνεται εἰς ὅλας τὰς χώρας δια τῆς ἰδίας μεθόδου και δὲν χρησιμοποιεῖται ὁ αὐτὸς ὀρισμὸς περιηγητοῦ, με συνέπειαν ὁ ἀριθμὸς τῶν διανυκτερεύσεων, διαιρούμενος δια τοῦ ἀριθμοῦ διαφόρων κατὰ περίπτωσιν κατηγοριῶν τουριστῶν, νὰ μᾶς δίδῃ μέσον χρόνον παραμονῆς ἀριθμὸν με ἐνδεικτικὴν και ὄχι ἀπόλυτον ἀξίαν.¹

1. Χ. Ροζόλη, «Σκέψεις δια τήν ὀργάνωσιν τοῦ τουρισμοῦ», Ἑλληνικά Θέματα, τεῦχος 101/1964, σ. 351.

ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ

Κ' ΜΕΣΑ ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΙΝΗΣΕΩΣ
ΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ

Διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν μιᾶς χώρας δὲν ἀρκεῖ μόνον ἡ διαπίστωσις τῆς ὑπάρξεως εὐνοϊκῶν προϋποθέσεων· ἀπαιτεῖται πέραν αὐτῆς καὶ ἡ δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς, ἄνευ τῶν ὁποίων δὲν νοεῖται τουριστικὴ ἀνάπτυξις, ἀκόμη καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ χώρα διαθέτει τὰ ἰσχυρότερα φυσικὰ καὶ πολιτιστικὰ τουριστικὰ κίνητρα. Τὴν τουριστικὴν ὑποδομὴν μιᾶς χώρας ἀποτελεῖ τὸ τρίπτυχον: συγκοινωνίαι-μέσα διαμονῆς-ὀργάνωσις. Εἰς τὸ παρὸν κεφάλαιον θὰ ἐξετάσωμεν τὰ μέσα προσπελάσεως καὶ διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἥτοι τὸ συγκοινωνιακὸν γενικῶς πρόβλημα, τὸ ὁποῖον καὶ ἀποτελεῖ τὴν πρώτην φάσιν τῆς ὅλης τουριστικῆς διαδικασίας.

Ἡ Χώρα μας εὐρίσκεται μακρὰν τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν τουριστικῶν ρευμάτων τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης. Αἱ μεγάλαι δὲ ἀποστάσεις αἱ ὁποῖαι χωρίζουν τὰς τουριστικὰς ἀγοράς τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἔχουν ὡς συνέπειαν τὴν διαμόρφωσιν τοῦ κόστους τῶν μετακινήσεων εἰς ἐπίπεδα ἐπηρεάζοντα ἀποφασιστικῶς τὸν μαζικὸν ἰδίᾳ τουρισμὸν, κατὰ τὴν ἐπιλογὴν τοῦ τόπου εἰς τὸν ὁποῖον προτίθενται νὰ διέλθουν τὰς διακοπὰς των οἱ ἀνήκοντες εἰς αὐτὸν τουρίσται. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ὅτι τὸ κόστος μετακινήσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα διὰ τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Εὐρώπην ἔχει ὑπολογισθῆ ὅτι εἶναι κατὰ μέσον ὄρον ὑψηλότερον κατὰ 65% ἔναντι τῶν μετακινήσεων πρὸς τὴν Ἰταλίαν καὶ τὴν Ἰσπανίαν. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, τὸ συγκοινωνιακὸν πρόβλημα εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος ἀποκτᾷ ἰδιαιτέραν σημασίαν. Βασικῶς, πρέπει νὰ διαπιστωθῆ ἂν τὰ συγκοι-

νωνιακά μέσα τὰ ὁποῖα συνδέουν τὰς ξένας τουριστικὰς ἀγορὰς μὲ τὸν ἑλληνικὸν χῶρον εἶναι ἀριθμητικῶς καὶ ποιοτικῶς ἐπαρκῆ καὶ ἐὰν ὑπάρχουν περιθώρια μειώσεως τοῦ κόστους αὐτῶν. Ἐπίσης, πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἐὰν τὰ ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ μας χώρου ὑπάρχοντα συγκοινωνιακά μέσα ἀνταποκρίνονται ἀπὸ ὅλας τὰς ἀπόψεις εἰς μίαν ὁμαλήν καὶ ἀπρόσκοπτον διακίνησιν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Τέλος, πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ περίπτωση τῆς ὑπάρξεως ὄλων ἐκείνων τῶν μέσων ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως, ἄνευ τῶν ὁποίων αἱ συγκοινωνιαὶ δὲν δύνανται νὰ λειτουργήσουν.

1. Μέσα εἰσόδου τουριστῶν

Πρὶν ὅμως εἰσέλθωμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν ἀνωτέρω, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἐρευνηθῶμεν τὰ μέσα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν οἱ ἀλλοδαποὶ τουρίσται διὰ νὰ εἰσέλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὰ δεδομένα τοῦ Πίνακος 62 ἀναφέρονται εἰς τὴν ταξιδιωτικὴν γενικῶς κίνησιν τῶν πρὸς τὴν Ἑλλάδα ξένων ὑπηκόων καὶ ὄχι εἰς τὴν τουριστικὴν εἰδικώτερον. Πάντως, τὰ συμπεράσματά μας δὲν ἀλλοιώνονται ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, δεδομένου ὅτι ἡ ταξιδιωτικὴ κίνησις τῶν ξένων πρὸς τὴν Ἑλλάδα ταυτίζεται σχεδὸν πρὸς τὴν τουριστικὴν, μὲ μίαν ἐλαφρὰν ἀπόκλισιν 3% περίπου ὑπὲρ τῶν ἀεροπορικῶν μέσων καὶ εἰς βάρος τῶν θαλασσίων, τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ τουριστικὴ κίνησις ἔναντι τῆς ταξιδιωτικῆς. Ἄλλωστε, αὐτὸ τὸ ὁποῖον ἐνδιαφέρει εἰς τὴν παροῦσαν ἐρευναν δὲν εἶναι τόσον τὰ ἀπόλυτα ποσοστά, ὅσον κυρίως αἱ τάσεις τῶν ἐπὶ μέρους μεγεθῶν, αἱ ὁποῖαι διαφαίνονται ὁπωσδήποτε.

Ἐκ τοῦ Πίνακος διαπιστοῦται ὅτι μετὰξὺ προπολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς περιόδου ἐμφανίζεται ριζικὴ μεταβολὴ εἰς τὴν σύνθεσιν τῶν ἐν χρήσει μεταφορικῶν μέσων, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῶν ἐναερίων συγκοινωνιῶν, ἡ ὁποία εἶχεν ὡς συνέπειαν τὸν παράλληλον περιορισμὸν τῆς χρήσεως

Π Ι Ν Α Κ Η 62

ΑΦΙΕΙΣΙΣ ΞΕΝΩΝ ΥΠΗΚΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΜΕΣΟΝ ΤΑΞΙΔΙΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1938 ΚΑΙ 1950-1963

Έτος	Αεροπορικώς	% Σύνολο	Συμφορομικώς	%	Θαλασσώς	%	Όδικώς	%	Σύνολον	%
1938	8.777	9,7	18.481	20,5	57.919	64,1	5.156	5,7	90.333	100
1950	14.670	39,2	1.000	2,7	21.705	57,9	89	0,2	37.464	100
1951	19.381	33,3	4.815	8,3	33.334	57,2	708	1,2	58.238	100
1952	22.872	30,0	12.294	16,1	38.131	50,1	2.890	3,8	76.187	100
1953	32.079	31,4	24.437	24,0	39.180	38,4	6.336	6,2	102.032	100
1954	43.539	27,1	41.397	25,8	64.329	40,1	11.221	7,0	160.486	100
1955	54.739	28,1	59.370	30,4	66.067	33,6	15.429	7,9	195.605	100
1956	57.279	28,6	68.402	34,3	59.654	29,9	14.372	7,2	199.707	100
1957	76.620	32,2	70.380	29,5	73.347	30,8	17.942	7,5	238.289	100
1958	93.129	36,2	69.042	26,9	76.796	29,9	18.063	7,0	257.030	100
1959	134.108	41,0	56.806	17,3	111.035	34,0	25.206	7,7	327.155	100
1960	156.611	41,2	54.828	14,5	139.166	36,6	29.354	7,7	379.959	100
1961	191.235	40,5	59.720	12,7	178.108	37,7	42.920	9,1	471.983	100
1962	238.316	41,6	65.679	11,5	198.547	34,7	69.961	12,2	572.503	100
1963	313.380	43,8	71.895	10,5	226.146	31,6	104.705	14,6	716.126	100

1. Εξαιρούνται μόνον οι «επισκέπται λιμένες», ήτοι οι επίβαται οι όποιοι επωφελούνται της προσωρινής σταθμεύσεως του πλοίου ή αεροπλάνου εις ελληνικών λιμένα ή αεροδρόμιον διά να αποβιβασθούν προσωρινώς προς άλλους προορισμούς της Χώρας.

Π η γ ή : ΕΣΥΠΕ, Στατιστικά Έπετηρίδες 1950-1963

τῶν ἄλλων μέσων. Οὕτω, μεταξύ τῶν ἐτῶν 1938 καὶ 1963 ἡ ποσοστιαία συμμετοχὴ ἐπὶ τοῦ συνόλου παρουσίασεν αὐξήσιν εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀφιχθέντων δι' ἀεροπλάνου καὶ δι' αὐτοκινήτου ἀπὸ 9,7% εἰς 43,8% καὶ ἀπὸ 5,7% εἰς 14,6% ἀντιστοίχως, μείωσιν δὲ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀφιχθέντων διὰ πλοίου καὶ διὰ σιδηροδρόμου ἀπὸ 64,1% εἰς 31,6% καὶ ἀπὸ 20,5% εἰς 10,5% ἀντιστοίχως.

Ἀναλυτικώτερον, ἡ ἐξέλιξις τῆς χρήσεως ἐκάστου μέσου εἰς τὴν Χώραν μας ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως. Τὴν μεγαλύτεραν αὐξήσιν παρουσίασεν ἡ χρήσις τῶν ἀεροπορικῶν μέσων, ἡ ὁποία ἔχει ὑπερτετραπλασιασθῆ μεταξύ τῆς προπολεμικῆς περιόδου (1938) καὶ σήμερον (1963) μὲ ρυθμὸν ἀνοδικόν, ἐξαιρέσει τῆς περιόδου 1952-1956, ἡ ὁποία διὰ γενικωτέρους διεθνεῖς λόγους ἐσημείωσε στασιμότητα. Ἰδιαιτέρως ἔντονος παρουσιάζεται ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως κατὰ τὴν τριετίαν 1961-1963 καὶ φαίνεται ὅτι θὰ συνεχισθῆ, δεδομένου ὅτι ἡ χρήσις τοῦ ἀεροπλάνου ἐπεκτείνεται συνεχῶς εἰς τὰς μεγάλας μάζας τῶν διακινουμένων τουριστῶν, τόσον διὰ τῆς μειώσεως τῶν ναύλων μεταφορᾶς γενικῶς, ὅσον εἰδικῶς καὶ διὰ τοῦ ὄλονέν διευρυνομένου συστήματος τῶν ναυλωμένων πτήσεων. Αὐξήσιν ἐπίσης, εἰς μικροτέραν βεβαίως κλίμακα, παρουσίασεν ἡ χρήσις καὶ τῶν ὀδικῶν μέσων, τριπλασιασθεῖσα σχεδὸν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1938-1963. Ἡ σταθερὰ ἀνοδος τῶν ὀδικῶν μέσων πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν εὐρείαν χρήσιν τοῦ ἰδιωτικοῦ αὐτοκινήτου, διὰ τοῦ ὁποίου ἐπιτυγχάνεται ἀκόμη καὶ ἡ περιήγησις ξένων χωρῶν μὴ συνδεομένων ὀδικῶς, διὰ χρήσεως πλοίων-πορθμείων (ferry boat). Ἀντιθέτως πρὸς τὰ ἀεροπορικὰ καὶ ὀδικὰ μέσα, ἡ χρήσις τῶν σιδηροδρομικῶν καὶ θαλασσίων μέσων παρουσιάζει ἐν σχέσει μὲ τὴν προπολεμικὴν περίοδον πτωτικὴν ἐξέλιξιν. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρήσιν τῶν σιδηροδρομικῶν μέσων, παρουσίασε σχετικὴν ἀνοδὸν μέχρι τοῦ 1956, ἔκτοτε δὲ κινεῖται πτωτικῶς μὲ γοργὸν ρυθμὸν, μαρτυροῦντα περαιτέρω περιορισμὸν

τῆς χρήσεώς των. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρῆσιν τῶν θαλασσίων μέσων, διαπιστοῦται ὅτι συνεχῶς περιορίζεται, μὲ ἰδιαιτέρως ἔντονον ρυθμὸν κατὰ τὴν διετίαν 1962-1963. Τοῦτο ἔχει περιωρισμένην σημασίαν, διότι ἀναφέρεται εἰς τὰ ἐκτελοῦντα τακτικὰ δρομολόγια θαλάσσια μέσα, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα μεταφέρουν μεμονωμένους τουρίστας πολυημέρου παραμονῆς, καὶ ὄχι εἰς τὰ ἐκτελοῦντα ἔκτακτα δρομολόγια πλοῖα, τὰ μεταφέροντα τουρίστας καθ' ὀμάδας. Πράγματι, τὰ θαλάσσια μέσα τῆς τελευταίας αὐτῆς κατηγορίας, τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὰς λεγομένας κρουαζιέρας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ πλοῖα τῆς γραμμῆς, παρουσιάζουν συνεχῶς αὐξουσαν χρῆσιν, ἢ ὁποῖα, ἐὰν κρίνωμεν ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν μεταφερθέντων δι' αὐτῶν καθ' ὀμάδας τουριστῶν, ὁ ὁποῖος μεταξύ τῶν ἐτῶν 1951-1963 ἔχει εἰκοσαπλασιασθῆ, πρέπει νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς χρήσεως θαλασσίων μέσων διὰ τὴν ὀργάνωσιν ὁμαδικῶν περιηγήσεων θὰ ἔχωμεν κατὰ τὰ προσεχῆ ἔτη ἐντυπωσιακὰς ἐξελίξεις.

2. Μέσα εἰσόδου ἐν συνδυασμῷ μὲ ἐθνικότητα τουριστῶν

Παραλλήλως πρὸς τὴν προηγηθεῖσαν ἐξέτασιν, εἶναι ἀπαραίτητον νὰ ἐρευνηθῆ καὶ ἡ ἐθνικότης ἐκείνων οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὰ μεταφορικὰ μέσα. Καίτοι βασικῶς ἡ ἐπιλογή τοῦ συγκοινωνιακοῦ μέσου γίνεται μὲ κριτήρια γεωγραφικά, ἐν τούτοις εἰς πολλὰς περιπτώσεις οἱ οἰκονομικοὶ παράγοντες ἔχουν τὸν τελευταῖον λόγον εἰς τὴν ἐπιλογήν τοῦ συγκοινωνιακοῦ μέσου. Πράγματι, ὡς θὰ διαπιστωθῆ καὶ κατωτέρω, ἡ χρῆσις ἐπὶ παραδείγματι τοῦ ἀεροπλάνου εἶναι εὐρύτερα μεταξύ τῶν τουριστῶν οἱ ὁποῖοι προέρχονται ἀπὸ χώρας μὲ ὑψηλὸν κατὰ κεφαλὴν εἰσόδημα.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 63 διαπιστοῦται ὅτι ἐκ τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν μας κατὰ τὸ 1962 ξένων τουριστῶν ποσοστὸν 46% ἐχρησιμοποίησε διὰ νὰ εἰσέλθῃ εἰς αὐτὴν τὸ

Π Ι Ν Α Κ 63

ΑΦΙΞΕΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΕΤΟΥΣ 1962 ΚΑΤΑ ΣΥΓΚΟΙΝΩΝΙΑΚΟΝ ΜΕΣΟΝ ΚΑΙ ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ

Χώρα	Αεροπορικώς	% Σιδηροδρομικώς	% Οδικώς	Θαλασσίως	Σύνολον	%				
Άσια	6.281	55	2.388	21	1.822	16	816	8	41.307	100
Αυστραλία	2.625	44	368	6	700	11	2.313	39	6.006	100
Αυστρία	1.988	13	4.708	30	5.790	36	3.255	21	15.741	100
Βέλγιον	5.598	52	754	7	1.072	10	3.318	34	10.742	100
Καναδάς	4.711	67	308	4	473	7	1.601	22	7.093	100
Δανία	3.616	59	593	9	760	12	1.239	20	6.208	100
Αγγυττος	2.223	58	429	11	49	1	1.110	30	3.811	100
Φινλανδία	1.019	56	81	5	258	14	471	25	1.829	100
Γαλλία	17.208	33	1.686	3	7.619	15	25.358	49	51.871	100
Γερμανία	15.694	22	17.862	25	16.497	24	19.564	29	69.617	100
Ήolandia	400	57	22	3	49	7	235	33	706	100
Ίσραηλ	2.411	56	353	8	123	3	1.411	33	4.298	100
Ίταλία	8.448	30	1.042	4	2.587	9	15.805	57	27.882	100
Λατινική Αμερική	4.782	75	138	2	186	3	1.282	20	6.388	100
Λίβανος	1.763	52	374	11	715	21	534	16	3.386	100
Όλλανδία	3.699	44	1.143	13	1.242	15	2.360	28	8.444	100
Νορβηγία	1.898	72	104	4	185	7	435	17	2.622	100
Πορτογαλία	334	52	7	1	56	9	250	38	647	100
Νότιος Αφρική	5.785	90	68	1	157	3	391	6	6.401	100
Ίσπανία	1.583	61	52	2	97	3	898	34	2.630	100
Σουηδία	14.562	74	602	3	792	4	3.872	19	19.828	100
Ελβετία	6.403	45	721	5	1.429	10	5.636	40	14.189	100
Τουρκία	3.823	14	11.515	39	10.322	36	3.231	11	28.891	100
Άγγλία	30.845	53	5.408	9	6.402	12	15.035	26	57.690	100
Κύπρος	5.668	51	218	2	187	1	5.104	46	11.177	100
Αμερική	78.534	72	2.875	3	4.566	5	22.473	20	108.448	100
Γιουγκοσλαβία	685	5	10.945	80	1.746	12	396	3	13.772	100
Λοιπά Χώρα	4.876	68	609	8	391	6	1.321	18	7.197	100
Έλληνες εξωτερικού	14.609	45	1.331	4	1.711	5	14.998	46	32.649	100
Σύνολον	252.071	46	66.704	12	67.983	13	154.712	29	541.470	100

Π η γ ή : ΕΟΤ, Στατιστική Τουριστικής Κινησεως Αλλοδαπών, 1960-1962

αεροπλάνον, 29% τὸ πλοῖον, 13% τὸ αὐτοκίνητον καὶ 12% τὸν σιδηρόδρομον. Αἱ σχέσεις τῶν μεγεθῶν αὐτῶν συμπίπτουν περίπου πρὸς τὰς ἀντιστοίχους σχέσεις τῆς ταξιδιωτικῆς κινήσεως. Τὸ αεροπλάνον ἐχρησιμοποιήθη περισσότερο ἀπὸ τοὺς ἐπισκέπτας τῆς Ἑλλάδος τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὴν νότιον Ἀφρικὴν (90%). Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὴν Λατινικὴν Ἀμερικὴν (75%), τὴν Βόρειον Ἀμερικὴν (72%) καὶ τὸν Καναδᾶν (67%). Ἡ ἠύξημένη χρῆσις τοῦ αεροπλάνου ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι ἡ ἀπόστασις εἶναι τοιαύτη, ὥστε ἡ χρῆσις οἰουδήποτε ἄλλου μέσου θὰ ἀπῆτει δεκαήμερον τοῦλάχιστον ταξίδιον, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὸ ὑψηλὸν εἰσοδηματικὸν ἐπίπεδον τῶν προερχομένων ἐκ τῶν χωρῶν αὐτῶν τουριστῶν. Ἀπὸ τὰς εὐρωπαϊκᾶς χώρας, διὰ τοὺς αὐτοὺς λόγους, οἱ τουρίσται τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν χρησιμοποιοῦν πολὺ τὸ αεροπλάνον διὰ τὰ πρὸς τὴν Χώραν μας ταξίδια των. Οὕτω, ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀφιχθέντων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1962 σκανδιναβῶν τουριστῶν ἐχρησιμοποίησεν αεροπλάνον τὸ 74% τῶν Σουηδῶν, τὸ 72% τῶν Νορβηγῶν καὶ τὸ 59% τῶν Δανῶν. Ἐπίσης, σχετικῶς εὐρεῖα ἐμφανίζεται ἡ χρῆσις τοῦ αεροπλάνου καὶ εἰς ἄλλας χώρας, ὅπως εἰς τὸ Βέλγιον (52%), τὴν Φινλανδίαν (56%), τὴν Ἰρλανδίαν (57%), τὴν Πορτογαλίαν (52%), τὴν Ἰσπανίαν (61%) καὶ τὴν Ἀγγλίαν (53%). Τοῦτο ὅμως, ἐξαιρέσει τῆς Ἀγγλίας, δὲν ὀφείλεται εἰς ὀργανικοὺς λόγους, ἀλλὰ εἰς τὸ περιωρισμένον τῆς κινήσεως ἐξ αὐτῶν, τὸ ὁποῖον ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ ταξιδεύουν μόνον οἱ εὐποροί. Τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχύει καὶ διὰ τὰς χώρας τῆς Μέσης Ἀνατολῆς, ὅπου τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῶν αεροπορικῶν μέσων ἐπὶ τοῦ συνόλου εἶναι ὑψηλόν. Οὕτω, εἰς τὴν Αἴγυπτον εἶναι 58%, εἰς τὸ Ἰσραὴλ 56%, εἰς τὸν Λίβανον 52% καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Κύπρου 51%. Αἱ λοιπαὶ χῶραι συμμετέχουν εἰς τὴν αεροπορικὴν κίνησιν διὰ ποσοστοῦ κάτω τοῦ μέσου ὅρου (46%). Τὴν μικροτέραν συμμετοχὴν ἔχουν οἱ ἐκ Γιουγκοσλαβίας τουρί-

σται (5%), οί εκ Τουρκίας (14%), Αυστρίας (13%), Γερμανίας (22%), Ἰταλίας (30%), Γαλλίας (33%) κλπ. Τοῦτο, διὰ τὰς δύο πρώτας χώρας ὀφείλεται εἰς λόγους γεωγραφικούς. Διὰ τὴν Αὐστρίαν καὶ τὴν Γερμανίαν, ἡ μικρὰ συμμετοχὴ εἰς τὴν χρῆσιν ἀεροπορικῶν μέσων θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς ἱστορικούς λόγους, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλον τὴν χρῆσιν τῶν σιδηροδρομικῶν καὶ ὀδικῶν μέσων. Τέλος, διὰ τὴν Ἰταλίαν καὶ Γαλλίαν, ἡ μικρὰ σχετικῶς συμμετοχὴ εἰς τὴν χρῆσιν ἀεροπορικῶν μέσων ὀφείλεται εἰς γεωγραφικούς καὶ ψυχολογικούς λόγους, οἱ ὅποιοι ἐπέβαλον τὴν εὐρεῖαν κλίμακα χρῆσιν τῶν θαλασσίων μέσων. Ἀπόδειξις ὅτι τὸ 57% τῶν Ἰταλῶν καὶ τὸ 49% τῶν Γάλλων διεξεπεραιώθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ πλοίων. Πέραν τῶν ἀνωτέρω, διὰ μὲν τῶν σιδηροδρομικῶν μέσων ἐξυπηρετοῦνται καὶ οἱ προερχόμενοι ἐκ χωρῶν τῆς Ἀσίας (21%), τοῦ Λιβάνου (11%) καὶ τῆς Αἰγύπτου (11%), ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Ὀλλανδίας (13%), διὰ δὲ τῶν ὀδικῶν μέσων (αὐτοκινήτων) οἱ προερχόμενοι ἐκ Τουρκίας (36%), Αὐστρίας (36%), Γερμανίας (24%), Λιβάνου (21%) κλπ. Τέλος, διὰ τῶν θαλασσίων μέσων, πλὴν τῶν Ἰταλῶν καὶ Γάλλων, ἐξυπηρετοῦνται καὶ οἱ Αὐστραλοὶ (39%), οἱ Βέλγοι (31%), οἱ Ἰσραηλινοὶ (33%), οἱ Πορτογάλοι (38%), οἱ Ἰσπανοὶ (34%), οἱ Ἑλβετοὶ (40%) καὶ οἱ Κύπριοι (46%). Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς Ἕλληνας τοῦ ἐξωτερικοῦ, οὗτοι, προερχόμενοι κατὰ κανόνα ἀπὸ τὴν ἀμερικανικὴν, ἀφρικανικὴν καὶ αὐστραλιανὴν ἡπειρον καὶ ἀνήκοντες εἰς σχετικῶς ὑψηλὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις, χρησιμοποιοῦν ἐξ ἴσου τὸ ἀεροπλάνον (45%) καὶ τὸ πλοῖον (46%).

Ἐκ τῶν ἀνωτέρω εἶναι δυνατὸν νὰ καταλήξωμεν εἰς ὠρισμένα γενικὰ συμπεράσματα περὶ τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων τὰ ὅποια προτιμοῦν οἱ τουρίσται τῆς Χώρας μας. Οὕτω, ὑπερβαίνουν τὸ ὄριον τῆς μέσης χρήσεως τῶν ἀεροπορικῶν μέσων οἱ Ἀμερικανοί, οἱ Σκανδιναβοί, οἱ Ἀγγλοὶ, οἱ προερχόμενοι ἐκ Λατινικῆς Ἀμερικῆς καὶ Αὐστραλίας, ὡς ἐπίσης καὶ ὠρι-

σμένοι ἐκ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ Μέσης Ἀνατολῆς· τῶν σιδηροδρομικῶν καὶ ὁδικῶν μέσων, οἱ τουρίσται τῶν παραμεθωρίων χωρῶν καὶ τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, ὅπως οἱ Γιουγκοσλάβοι, οἱ Τοῦρκοι, οἱ Γερμανοί, οἱ Αὐστριακοὶ κλπ.· τέλος, τῶν θαλασσίων μέσων, οἱ Ἴταλοί, οἱ Γάλλοι, οἱ Ἑλβετοί, οἱ Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, οἱ Κύπριοι κλπ. Δηλαδὴ διαπιστοῦται αὐτὸ τὸ ὅποιον ἐτονίσαμεν ἤδη, ὅτι κατὰ κανόνα ἡ ἐπιλογή τῶν μέσων διὰ τὴν πραγματοποίησιν τουριστικῶν ταξιδίων εἶναι συνάρτησις ὠρισμένων γεωγραφικῶν, οἰκονομικῶν καὶ εἰς ἐλάχιστας περιπτώσεις ψυχολογικῶν ὅρων, τοὺς ὁποίους ἰδιαιτέρως ὀφείλει νὰ μελετήσῃ ἡ ὑπεύθυνος τουριστικὴ πολιτικὴ τῆς Χώρας μας κατὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὅλου συγκοινωνιακοῦ προβλήματος.

3. Σταθμοὶ εἰσόδου τουριστῶν

Ἀνωτέρω ἐξητάσθησαν τὰ συγκοινωνιακὰ μέσα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν οἱ τουρίσται τῆς Ἑλλάδος οἱ προερχόμενοι ἀπὸ ὅλας τὰς χώρας. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ θέματος, πρέπει νὰ διερευνηθοῦν καὶ οἱ χῶροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους εἰσέρχονται οὗτοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἤτοι οἱ σταθμοὶ εἰσόδου.

Ἐκ τοῦ Πίνακος 64 διαπιστοῦται ὅτι τὸ ἥμισυ περίπου τῆς ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως διακινεῖται διὰ τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ πρῶτος σταθμὸς εἰσόδου εἰς ὄγκον τουριστῶν. Ἀκολουθεῖ ἡ Κέρκυρα, διὰ τῆς ὁποίας εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 12% περίπου τῆς συνολικῆς κινήσεως. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὸν λιμένα Πειραιῶς, τοὺς σταθμοὺς Εἰδομένης καὶ Εὐζώνων, τὴν Ρόδον κλπ. Ἀναλυτικώτερον, ἡ κίνησις ἐνὸς ἐκάστου σταθμοῦ ἐμφανίζεται ὡς ἀκολούθως, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως ὄγκου εἰσερχομένων τουριστῶν, ὡς καὶ ἐθνικότητος αὐτῶν, ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐξελίξεως. Τὰ δεδομένα αὐτὰ προέρχονται ἐκ τῆς συνδυασμένης ἀναλύσεως τῶν στοιχείων τῶν Πινάκων 64 καὶ 65.

Π Ι Ν Α Κ 64

ΑΦΙΣΤΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΣΤΑΘΜΟΝ ΕΙΣΟΔΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1960-1963¹

Σταθμός εισόδου	1960	%	1961	%	1962	%	1963	%	² Εξέλιξις % 1960-1963
Αερολιμνὴν Ἀθηνῶν	164.257	47,8	199.392	45,3	242.328	44,8	311.389	46,4	+ 89
Αερολιμνὴν Μίκερας	13	0,1	184	0,1	349	0,1	778	0,1	—
Λιμνὴν Πειραιῶς	49.589	14,4	56.191	12,7	60.114	11,1	61.700	9,2	+ 24
Λιμνὴν Ἡγουμενίτσας	—	—	2	—	—	—	—	—	—
Λιμνὴν Πατρῶν	2.020	0,5	888	0,2	5.118	0,9	7.444	1,1	+ 270
Εἰδομένης	41.594	12,1	46.617	10,6	52.091	9,6	58.642	8,7	+ 40
Ευζώνων	19.357	5,6	26.535	6,0	43.461	8,1	64.553	9,6	+ 230
Καστανεῶν	7.914	2,3	13.399	3,0	11.577	2,1	9.404	1,3	+ 19
Κερυφίας	35.045	10,2	68.185	15,5	78.972	13,7	79.602	11,9	+ 127
Νίκης	2.185	0,6	2.755	0,6	3.079	0,5	3.773	0,5	+ 73
Πυθίου	7.360	2,1	10.427	2,4	13.451	2,5	14.780	1,7	+ 59
Ρόδου	4.466	1,3	9.686	2,2	17.958	3,3	27.239	4,1	+ 510
Φλορίνης	5.479	1,6	1.718	0,4	1.057	0,2	1.207	0,2	— 78
Λοιπὸι σταθμοὶ	4.604	1,4	4.314	1,0	16.915	3,1	35.509	5,2	+ 671
Σύνολον	343.913	100	440.243	100	544.470	100	672.920	100	+ 95

1. Περιλαμβάνονται καὶ οἱ Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δὲν περιλαμβάνονται οἱ καθ' ἑμάδα περιήγηται.

Π η γ γ : ΕΟΤ, Στατιστικὴ Τουριστικῆς Κινήσεως Ἀλλοδαπῶν 1950-1963

Ούτω, διὰ τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν εἰσῆλθον κατὰ τὸ 1963 314.339 ξένοι τουρίσται, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 46,4% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Τοῦτο σημαίνει ὅχι μόνον ὅτι τὸ ἥμισυ περίπου τῶν ξένων περιηγητῶν μας εἰσέρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῶν Ἀθηνῶν, αἱ ὁποῖοι αὐτομάτως καθίστανται καὶ τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Χώρας, ἀλλὰ ταυτοχρόνως ὅτι αἱ ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι ἀποτελοῦν τὸ βασικώτερον μέσον ἐξυπηρετήσεως τῆς πρὸς τὴν Ἑλλάδα διακινήσεως τῶν ξένων τουριστικῶν ρευμάτων. Ὁ βαθμὸς χρησιμοποίησεως, ἄλλωστε, τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν ἀποτελεῖ τὸν δείκτην τῆς οἰκονομικῆς ἐπιφανείας τῶν ἐπισκεπτῶν μας. Οὔτω, δι' αὐτοῦ εἰσῆλθε κατὰ τὸ 1963 τὸ 75% τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα Ἀμερικανῶν, τὸ 63% τῶν Σουηδῶν, τὸ 52% τῶν Ἀγγλων, τὸ 67% τῶν Καναδῶν κ.ο.κ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σύνθεσιν κατὰ ἐθνικότητα τῶν διὰ τοῦ ἰδίου ἀερολιμένος εἰσερχομένων, διαπιστοῦται ὅτι 35% αὐτῶν εἶναι Ἀμερικανοί, 12% Ἀγγλοι, 6% Γάλλοι, ἀνὰ 5% περίπου Γερμανοὶ καὶ Σουηδοὶ καὶ τὸ ὑπόλοιπον 40% τῆς κινήσεως ἀντιπροσωπεύει ἀφίξεις τουριστῶν ἀπὸ 35 περίπου χώρας. Καίτοι ἡ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 αὔξησις τῶν εἰσελθόντων διὰ τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν (89%) ὑπελείφθη τῆς σημειωθείσης γενικῆς αὔξεσεως (95%), ἐν τούτοις πρέπει νὰ θεωρῆται σχεδὸν βέβαιον ὅτι κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη θὰ διευρυνθῆ ἔτι περαιτέρω ἡ κίνησις τοῦ ἐν λόγω ἀερολιμένος, διὰ γενικωτέρους λόγους ἀναγομένους εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν δι' ἄερος συγκοινωνιῶν καὶ δι' εἰδικούς λόγους οἱ ὁποῖοι συνδέονται μετὰ τὴν μελετωμένην ἐπέκτασιν τῶν διαδρόμων αὐτοῦ καὶ τὸν ἐν γένει ἐκσυγχρονισμόν τῶν ἐγκαταστάσεών του.

Διὰ τοῦ ἀερολιμένος Μίκρας (Θεσσαλονίκης) εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐλάχιστοι, μόλις 778, τὸ 1963, ἐκ τῶν ὁποίων τὸ 1/4 περίπου ἐκ Γαλλίας, τὸ 1/4 ἐκ Γερμανίας καὶ οἱ ὑπόλοιποι ἐκ τῶν λοιπῶν χωρῶν, μετ' ἰδιαιτέραν κίνησιν ἐκ Σουηδίας. Πρό-

Π Ι Ν Α Κ 65

ΑΦΗΕΙΣ ΞΕΝΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΤΑ ΜΕΣΟΝ ΤΑΞΙΔΙΟΥ ΚΑΙ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ ΕΤΟΥΣ 1963*

Χώρα	Αερόληπτη Αθηνών	Αερόληπτη Μέγας	Αιτήρ Πελαγός	Αιτήρ Πατρών	Σταθμός Ειδικής	Σταθμός Βασιλικών	Σταθμός Κασταλιών	Σταθμός Κερκiras	Σταθμός Νίκης	Σταθμός Παθών	Σταθμός Ρόδου	Σταθμός Φλακίας	Λοκροί	Ζώνη
Αλγερία	3.483	68	1.381	15	5.421	4.153	345	1.562	345	1.50	285	3	1.756	18.907
Βέλγιον-Λουξ.	6.437	40	529	787	1.256	1.249	80	3.530	123	34	89	2	490	14.646
Γαλλία	21.738	185	7.362	1.228	1.688	9.077	686	19.331	565	131	594	16	3.094	65.695
Γερμανία	17.805	164	8.266	541	17.607	18.009	1.384	9.311	1.139	1.365	4.002	19	7.144	86.756
Γουγκοσλαβία	744	17	236	4	6.637	2.538	35	32	374	1.304	47	820	203	12.991
Δανία	4.796	11	246	18	1.369	641	87	548	12	26	2.137	3	405	40.299
Ελβετία	7.981	7	4.451	708	870	1.508	131	4.253	86	64	110	1	484	17.654
Εν. Βασίλειον	38.229	23	4.514	553	6.749	6.471	669	10.317	255	393	1.996	16	3.117	73.352
Γερμανία	691	—	51	14	92	38	8	136	1	4	38	3	40	1.116
Γουανδία	1.120	7	482	25	37	44	35	307	3	28	12	1	83	2.184
Ισπανία	9.171	46	3.452	1.154	1.024	2.482	470	12.994	65	264	259	6	1.485	32.872
Ιταλία	2.102	5	94	13	115	183	41	242	—	9	190	3	134	3.101
Νορβηγία	4.400	13	472	88	1.487	1.789	109	961	183	63	209	8	506	10.288
Ολλανδία	444	18	69	14	8	18	7	75	1	5	6	—	13	678
Πορτογαλία	15.582	73	403	428	719	611	82	413	4	43	6.136	—	254	24.748
Σουηδία	1.183	1	80	231	127	231	5	215	1	7	104	—	246	2.431
Φινλανδία	2.452	—	665	7	349	96	23	89	8	36	802	7	102	4.636
Γουατ.	8.974	—	651	16	1.327	1.067	583	335	21	1.195	70	6	1.113	15.358
Ασία-Απω. Αν.	1.942	1	13	212	338	653	653	199	3	586	110	—	604	4.924
Αίθιοπια-Σομαλία	3.475	25	1.283	25	5.342	8.230	2.314	715	204	5.258	431	50	8.410	35.762
Τουρκία	1.848	—	565	5	267	44	5	69	—	13	194	—	45	3.055
Αγγλος	6.090	—	86	31	73	134	45	264	3	—	33	—	37	6.766
Νότιος Αφρική	110.653	32	13.245	1.143	3.150	3.467	1.128	10.171	222	259	1.361	121	2.609	147.561
ΗΠΑ	6.383	1	845	98	444	423	62	789	35	22	67	59	186	9.414
Καναδάς	3.428	2	2.041	63	331	507	95	786	81	61	73	46	461	7.427
Λατ. Αμερική	12.115	39	2.591	54	1.446	529	93	559	12	78	4.653	17	1.250	23.436
Αυστραλία	12.631	—	9.721	81	364	494	240	742	10	334	3.178	—	1.093	28.888
Ελλήνες έξωτ.	311.389	778	61.700	7.444	58.642	64.553	9.404	79.602	3.773	11.730	27.239	1.207	85.509	672.320

* Περιλαμβάνονται όλοι οι τουρίστες πλην των άρχαίρων και όμάδας περιήλου, οι όποιοι κατά τό 1963 άρχήσαν εις 68.273.

κειται μᾶλλον περὶ ἐκτάκτων δρομολογίων καὶ φαίνεται ὅτι δὲν διαγράφονται προοπτικαὶ αὐξήσεως τῆς μέσῳ τοῦ ἐν λόγῳ ἀερολιμένος τουριστικῆς κινήσεως, πρῶτον διότι γενικῶς ἡ Βόρειος Ἑλλάς δὲν ἐμφανίζει τουριστικὸν ἐνδιαφέρον διὰ τοὺς προερχομένους ἀπὸ τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Εὐρώπην τουρίστας καὶ δεύτερον διότι οἱ ξένοι ἐπισκέπται τῆς περιοχῆς αὐτῆς, εἰσερχόμενοι διὰ τῶν γιουγκοσλαβικῶν καὶ τουρικῶν συνόρων μας, χρησιμοποιοῦν κατ' ἀποκλειστικότητα σχεδὸν τὸν σιδηρόδρομον καὶ τὸ αὐτοκίνητον.

Διὰ τοῦ λιμένος Πειραιῶς, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963, εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα 61.700 ξένοι τουρίσται, ἤτοι 9,2% τῆς συνολικῆς μας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινήσεως. Εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς, οἱ περισσότεροι εἶναι Ἕλληνες, ὁμογενεῖς τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Ὁ λιμὴν τῶν Πατρῶν ἐμφανίζει ἐπίσης σχετικὴν κίνησιν, ἡ ὁποία κατὰ τὸ 1963 ἐκάλυψε τὸ 1,1% τῆς ὅλης κινήσεως τῶν σταθμῶν εἰσόδου τῆς Ἑλλάδος καὶ ἐσημείωσεν αὐξήσιν 2,7% ἐν σχέσει μὲ τὸ 1960. Ἡ κίνησις αὐτὴ ὀφείλεται κυρίως εἰς τοὺς Γάλλους καὶ Ἰταλούς, οἱ ὁποῖοι ἀντιπροσωπεύουν τὸ 30% τῆς κινήσεως τοῦ λιμένος αὐτοῦ καὶ προορίζονται διὰ τὰς κατασκηνώσεις τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης τοῦ Αἰγίου. Ἐπίσης κίνησιν παρουσιάζουν καὶ οἱ Ἀμερικανοί, οἱ Ἀγγλοὶ καὶ οἱ Γερμανοί, οἱ ὁποῖοι ἀποβιβάζονται εἰς τὰς Πάτρας διὰ νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ὀλυμπίαν καὶ ἄλλα ἀξιοθέατα τῆς Πελοποννήσου. Πάντως ὁ λιμὴν τῶν Πατρῶν ἐμφανίζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι ἀποτελεῖ ταυτοχρόνως καὶ σταθμὸν εἰσόδου τῶν διὰ τῶν πορθμείων τῆς Ἰταλίας διακινουμένων. Διὰ νὰ ὀλοκληρώσωμεν τὴν ἔρευναν τῶν διὰ λιμένων σταθμῶν εἰσόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένων τουριστῶν, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν καὶ τὰς περιπτώσεις τῆς Κερκύρας καὶ τῆς Ρόδου. Διὰ τῆς Κερκύρας εἰσῆλθον τὸ 1963 εἰς τὴν Χώραν μας 79.602 τουρίσται, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 11,9%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ

Κέρκυρα αποτελεί τὸν δεύτερον, μετὰ τὰς Ἀθήνας, σταθμὸν εἰσόδου τῆς Ἑλλάδος μὲ δυναμικὴν ἐξέλιξιν, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 οἱ εἰσελθόντες δι' αὐτῆς τουρίσται ηὐξήθησαν κατὰ 127%. Τὸ ἥμισυ περίπου τῶν εἰσερχομένων διὰ τῆς Κερκύρας ξένων τουριστῶν ἔχει προορισμὸν αὐτὴν καὶ διαμένει εἰς τὰς κατασκηνώσεις τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης. Μεταξὺ αὐτῶν συγκαταλέγονται Γάλλοι (24%), Ἴταλοὶ (16%), Ἑλβετοὶ (6%) κ.ο.κ. Ἐπίσης, συγκριτικῶς διὰ τῆς Κερκύρας εἰσέρχονται καὶ ἀρκετοὶ Ἀμερικανοί, Γερμανοί, Ἕλληνοὶ, Ὁλλανδοὶ κλπ. Ὁσον ἀφορᾷ εἰς τὴν Ρόδον, ἔχει δύο σταθμοὺς εἰσόδου: τὸν ἀερολιμένα καὶ τὸν λιμένα. Συμφώνως πρὸς τὰ στοιχεῖα τοῦ 1963, διὰ τοῦ πρώτου εἰσῆλθον εἰς τὴν Ἑλλάδα ὑπὲρ τοὺς 21.000 ξένοι τουρίσται, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 3,5% τῆς συνολικῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινήσεως. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς καλύπτει τὸ 80% τῶν εἰσερχομένων ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς Ρόδον τουριστῶν. Τὸ ὑπόλοιπον 20% ἀναφέρεται εἰς τοὺς εἰσελθόντας διὰ τοῦ λιμένος, μεταξὺ τῶν ὁποίων τὴν πρώτην θέσιν κατέχουν οἱ Γερμανοί, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὴν γραμμὴν Τεργέστης-Ρόδου. Ἀκολουθοῦν οἱ Ἀμερικανοὶ καὶ οἱ Ἕλληνοὶ, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὴν γραμμὴν Βενετίας-Ρόδου, καὶ τέλος οἱ Ἰσραηλινοί, οἱ ὁποῖοι ἀφικνοῦνται εἰς Ρόδον διὰ τοῦ λιμένος τῆς Χάιφα. Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαίτερος ὅτι ἡ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κίνησις τοῦ σταθμοῦ τῆς Ρόδου κατὰ τὴν περίοδον 1960-1963 ἐσημείωσε τὴν μεγαλυτέραν αὐξήσιν (510%), γεγονός τὸ ὁποῖον συμβαδίζει ἄλλωστε μὲ τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῆς περιοχῆς αὐτῆς κατὰ τὴν τελευταίαν πενταετίαν.

Οἱ ὑπόλοιποι σταθμοὶ εἰσόδου ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα εὐρίσκονται εἰς τὰ σύνορά μας πρὸς Γιουγκοσλαβίαν καὶ Τουρκίαν, δεδομένου ὅτι δὲν ὑπάρχουν, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, εἴσοδοι ἐκ Βουλγαρίας καὶ Ἀλβανίας. Λέγομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι διὰ τῶν ὑπογραφεισῶν εἰς Ἀθήνας συμφωνιῶν μετὰ τῆς Βουλγαρίας συντόμως πρόκειται νὰ ἀπο-

κατασταθῆ ἢ μετὰ τῆς χώρας αὐτῆς συγκοινωνιακῆ ἐπικοινωνία, ὁπότε θὰ πρέπει νὰ ἀναμένεται ἀξιόλογος κίνησις ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ὄχι βεβαίως ἀπὸ γηγενεῖς ἀλλὰ ἀπὸ ξένους ἐπισκέπτας, κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ταξιδίου των ἐκ τῆς Βουλγαρίας. Τοῦτο ἐρείδεται ἐπὶ τοῦ γεγονότος ὅτι 414.485 ξένοι τουρίσται ἐπεσκέφθησαν κατὰ τὸ 1963 τὴν Βουλγαρίαν, σημειώσαντες αὐξήσιν 28% ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος.¹ Διὰ τὴν Ἀλβανίαν οὐδεμία ὑπάρχει προοπτικὴ, δεδομένου ὅτι ἡ χώρα αὐτὴ εὐρίσκεται εἰς ὑπανάπτυκτον κατάστασιν ἀπὸ τουριστικῆς πλευρᾶς. Ἐκ τῶν γιουγκοσλαβικῶν συνόρων τέσσαρες σταθμοὶ ὁδηγοῦν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1963 ἐμφανίζει ὁ σταθμὸς τῶν Εὐζώνων, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσῆλθον οἱ χρησιμοποίησαντες αὐτοκίνητον, οἱ ὅποιοι καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸ 9,6% τοῦ συνόλου τῶν εἰσελθόντων εἰς τὴν Χώραν μας ξένων τουριστῶν. Διὰ τοῦ αὐτοῦ σταθμοῦ εἰσέρχονται κυρίως Γερμανοὶ (28%), Τοῦρκοι (12%), Ἄγγλοι (10%) κλπ. Ὁ δεύτερος κατὰ σειράν σταθμὸς ἐκ τῆς χώρας αὐτῆς εἶναι τῆς Εἰδομένης, διὰ τοῦ ὁποίου ἐξυπηρετοῦνται οἱ διὰ σιδηροδρόμου διακινούμενοι ξένοι τουρίσται μας, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1963 ἀντεπροσώπευε τὸ 8,7% τῆς συνολικῆς τουριστικῆς μας κινήσεως. Παραλλήλως πρὸς τὸν σταθμὸν τῶν Εὐζώνων λειτουργοῦν καὶ οἱ σταθμοὶ Νίκης καὶ Φλωρίνης, τῶν ὁποίων ὅμως ἡ κίνησις εἶναι περιορισμένη, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τὰ δεδομένα τοῦ 1963 (5.000 τουρίσται περίπου). Εἰδικῶς ὁ σταθμὸς Φλωρίνης εἶναι ὁ μόνος ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 παρουσίασε μείωσιν 78%. Τέλος, ἔχομεν τοὺς σταθμοὺς εἰσόδου ἐκ τῶν τουρκικῶν συνόρων, ἧτοι τὸν σταθμὸν τοῦ Πυθίου καὶ τῶν Καστανεῶν. Διὰ τοῦ σιδηροδρομικοῦ σταθμοῦ τοῦ Πυθίου εἰσῆλθον κατὰ τὸ 1963 εἰς τὴν Χώραν μας 11.730 ξένοι τουρίσται (45% Τοῦρκοι, 11% Γιουγκοσλάβοι, 12% Γερμανοί). Διὰ τοῦ ὀδι-

1. ΙΥΟΤΟ, *Information Letter*, ἀριθ. 45/1964, σ. 4.

κοῦ σταθμοῦ τῶν Καστανεῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰσῆλθον 9.404 (25% ἐκ Τουρκίας), κυρίως διὰ λεωφορείων. Πάντως, τὰ τουρκικὰ σύνορα δὲν ἐμφανίζουσι ἐνδιαφέρον ἀπὸ ἀπόψεως πύλης εἰσόδου εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένων τουριστῶν, ἀφοῦ μόλις 3,1% τῆς συνολικῆς μας κινήσεως εἰσῆλθον δι' αὐτῶν εἰς τὴν Χώραν μας, καὶ τοῦτο διότι ἡ Τουρκία οὔτε πρωτογενῆ τουρισμὸν (γηγενῆ) νὰ ταξιδεύσῃ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διαθέτει, οὔτε δευτερογενῆ (ἀλλοδαπὸν) νὰ διοχετεύσῃ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔχει, διὰ γενικωτέρους λόγους, ἀναγομένους εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς οἰκονομικῆς καὶ τουριστικῆς αὐτῆς ἀναπτύξεως.

4. Μέσα διακινήσεως τουριστῶν

Τὸ ἐπόμενον μετὰ τοὺς σταθμοὺς εἰσόδου στάδιον ἐρεῦνης ἀναφέρεται εἰς τὰ μέσα προσπελάσεως τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὡς καὶ εἰς τὰ μέσα διακινήσεως ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ὡς ἐπίσης γενικῶς καὶ εἰς τὴν λῆψιν ὄλων ἐκείνων τῶν μέτρων, οἰκονομικῶν καὶ ὀργανωτικῶν, τὰ ὁποῖα ἀποβλέπουσι εἰς τὴν ἀπρόσκοπτον καὶ ἄνετον ἐξυπηρέτησιν τῆς διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων.

Α' ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΑ ΜΕΣΑ

Αἱ δι' ἀέρος συγκοινωνίαι ἀποτελοῦν τὸ σπουδαιότερον μέσον προσπελάσεως τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀφοῦ, ὡς διεπιστώθη καὶ ἀνωτέρω, τὸ ἥμισυ περίπου αὐτῶν ἐχρησιμοποίησε τὸ ἀεροπλάνον διὰ νὰ ἐπισκεφθῇ τὴν Χώραν μας. Δὲν εἶναι ὅμως μόνον ἡ συμμετοχὴ τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν εἰς τὴν καθ' ὅλου τουριστικὴν μας κίνησιν ἡ ὁποία καθορίζει τὴν σημασίαν τοῦ μεταφορικοῦ αὐτοῦ μέσου, ἀλλὰ, πέραν αὐτοῦ, κυρίως εἶναι ἡ δυναμικὴ μὲ τὴν ὁποῖαν ἐξελίσσεται ἐν σχέσει μὲ τὰ ἄλλα συγκοινωνιακὰ μέσα. Βεβαίως, ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν ὑπάρχει ἐν μειονέκτημα, ἀπαντῶμενον ἄλλωστε καὶ εἰς πολλὰς ἄλλας χώρας·

συνίσταται δὲ τοῦτο εἰς τὸ ὅτι τὰ συνδέοντα τὴν Ἑλλάδα μετὰ τῶν τουριστικῶν ἀγορῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀεροπορικῶς μέσα ἀνήκουν κατὰ πλειονότητα εἰς ξένας ἀεροπορικὰς ἐταιρίας καὶ συνεπῶς δὲν εἶναι δυνατὸν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ νὰ ἐπηρεασθοῦν ἀπὸ τὴν ἐλληνικὴν πολιτικὴν. Παρ' ὅλα ταῦτα, αἱ ἴδιαι ἐταιρίαι, ὑπὸ τὸ κράτος τῆς ὀλονὲν αὐξανομένης τουριστικῆς κινήσεως πρὸς τὴν Ἑλλάδα, ἔχουν αὐξήσει τὰς πτήσεις των πρὸς τὴν Χώραν μας. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῶν λόγων οἱ ὅποιοι τὰς ὠθησαν πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνσιν, αἱ ξέναι ἀεροπορικαὶ ἐταιρίαι συμβάλλουν ἀναμφισβητήτως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ξένης πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῆς κινήσεως.

α) Ἐθνικότης ἀεροπορικῶν μέσων. Εἰκόνα τῆς συμμετοχῆς τῶν ξένων ἀεροπορικῶν ἐταιριῶν καὶ τῆς μοναδικῆς ἐλληνικῆς τοιαύτης, τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας, εἰς τὴν συνολικὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀεροπορικὴν μας κίνησιν, δίδει ὁ Πίναξ 66.

Πρὶν διατυπώσωμεν ὠρισμένα συμπεράσματα διὰ τὴν συμμετοχὴν ἐκάστης ἀεροπορικῆς ἐταιρίας εἰς τὴν μεταφορικὴν κίνησιν ἐπιβατῶν, πρέπει νὰ διευκρινίσωμεν ὅτι ἡ κίνησις τῶν ἀεροσκαφῶν τὴν ὁποίαν δίδει ὁ Πίναξ 66 δὲν ἀνταποκρίνεται καὶ πρὸς τοὺς μεταφερθέντας ἐπιβάτας, διότι ἡ μεταφορικὴ ἰκανότης τῶν ἐπὶ μέρος ἀεροσκαφῶν εἶναι διάφορος καὶ διότι ἐλάχισται ἐταιρίαι ἔχουν τελικὸν σταθμὸν τὰς Ἀθήνας. Ὑπ' αὐτὰς τὰς συνθήκας, τὰ δεδομένα τοῦ Πίνακος πρέπει νὰ ἐξετασθοῦν ὑπὸ τὸ κράτος ὠρισμένων διαφοροποιήσεων. Ἐὰν λάβωμεν ὡς δεδομένον ὅτι ἡ μεταφορικὴ ἰκανότης τῶν ἀεροσκαφῶν εἶναι ἡ αὐτὴ περίπου κατὰ ἐταιρίαν, μένει νὰ ἐξετάσωμεν ποῖαι ἐταιρίαι ἔχουν τελικὸν σταθμὸν τὰς Ἀθήνας καὶ συνεπῶς δύνανται νὰ διαθέσουν τὸ σύνολον τῶν θέσεών των διὰ μεταφορὰν ἐπιβατῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βασικῶς, ἡ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπορία ἔχει πάντοτε τελικὸν σταθμὸν τὰς Ἀθήνας. Ἀπόδειξις, τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ κατὰ τὸ 1962 τὰ διακινηθέντα

Π Ι Ν Α Ξ 66

ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΤΩΝ ΚΙΝΗΣΕΩΝ ΑΕΡΟΣΚΑΦΩΝ ΕΙΣ ΤΟΝ ΑΕΡΟΔΙΜΕΝΑ
ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΤΑΚΤΙΚΟΝ ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΟΝ ΜΕΤΑΦΟΡΕΑ ΕΤΟΥΣ 1962¹

Μεταφορέας	Ἐθνικότης	Ἀεροσκάφη	%
Olympic Airways	Ἑλλάς	3.953	14,9
BEA	Ἀγγλία	2.790	10,5
Alitalia	Ἰταλία	2.201	8,2
SABENA	Βέλγιον	2.136	8,0
Air France	Γαλλία	1.958	7,3
Swissair	Ἑλβετία	1.702	6,3
TWA	ΗΠΑ	1.390	5,3
KLM	Ἦλλανδία	1.265	4,7
Lufthansa	Δυτικὴ Γερμανία	1.208	4,5
EAL	Λίβανος	1.003	3,8
THY	Τουρκία	978	3,5
SAS	Σκανδιναβία	747	2,9
UAA	ΗΑΔ	691	2,6
TAI	Περσία	637	2,4
MEA	Ἀγγλία	618	2,3
JAT	Γιουγκοσλαβία	586	2,2
EL-AL	Ἰσραήλ	518	1,9
SAA	Νοτιοαφρικανικὴ Ἐνωσις	458	1,7
QANTAS	Αὐστραλία	418	1,5
Tarom	Ρουμανία	293	1,1
Sudan Air	Σουδάν	258	0,9
CSA	Τσεχοσλοβακία	248	0,9
Austrian Airlines	Αὐστρία	220	0,8
LOT	Πολωνία	218	0,8
Liyiavia	Λιβύη	203	0,7
Iraqi Airways	Ἰράκ	74	0,2
		26.771	100

1. Δὲν περιλαμβάνονται αἱ ἀπογειώσεις καὶ προσγειώσεις ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων ἐκτάκτων μεταφορέων (Danair, Nordair κλπ.), ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1962 ἀνῆλθεν εἰς 1.593.

Π η γ ή : Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

διὰ τοῦ ἀερολιμένος τοῦ Ἑλληνικοῦ ἀεροσκάφη τῆς ἀντεπρο-
σώπευον 14,9% τοῦ συνόλου τῶν διακινηθέντων ἀεροσκαφῶν,
οἱ δι' αὐτῶν μεταφερθέντες ἐπιβάται ἐκάλυψαν 29,5% τῶν ὑφ'
ὄλων τῶν ἐταιριῶν μεταφερθέντων ἐπιβατῶν. Τοῦτο προκύπτει

ἀπὸ τὴν ἐπιβατικὴν κίνησιν τοῦ ἐν λόγῳ ἀερολιμένος μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὸ 1962· ἐπὶ 677.187 ἐπιβατῶν, 201.055 μετεφέρθησαν διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας καὶ 476.132 δι' ἄλλοδαπῶν ἐταιριῶν.¹ Δηλαδή 30% περίπου τῆς κινήσεως πραγματοποιεῖται διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς καὶ 70% διὰ τῶν ἄλλων ἐταιριῶν. Τοῦτο ὅμως πάλιν ἔχει σχετικὴν ἀξίαν, διότι οἱ ἀριθμοὶ μας ἀναφέρονται εἰς τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν καὶ ὄχι εἰς τὴν τουριστικὴν, ἣ ὁποία καὶ μᾶς ἐνδιαφέρει· εἶναι δὲ γνωστὸν ὅτι τὸ μεγαλύτερον μέρος τῶν ἐλλήνων ταξιδιωτῶν—τὸ 1962 ἐταξίδευσαν ἀεροπορικῶς (ἀναχωρήσεις καὶ ἀφίξεις) 110.711—χρησιμοποιεῖ τὴν Ὀλυμπιακὴν Ἀεροπορίαν καὶ ἐπομένως περιορίζεται τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῆς εἰς τὴν μεταφορὰν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ξένων τουριστῶν. Ἐὰν ἐπομένως ὑπολογίσωμεν εἰς 50.000 περίπου τοὺς ἀφιχθέντας διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς ξένους τουρίστας ἐπὶ συνόλου εἰσελθόντων εἰς τὴ Χώραν μας δι' ἀεροπορικῶν μέσων 250.000 τουριστῶν, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι 20% τῆς ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικῆς μας κινήσεως ἐξυπηρετεῖται διὰ τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας. Μὲ βάσιν λοιπὸν τὴν συμμετοχὴν αὐτὴν τῆς ἐθνικῆς μας ἐταιρίας καὶ μὲ ἐλαχίστας αὐξητικὰς τάσεις τῶν ἐταιριῶν τοῦ μεσογειακοῦ χώρου καὶ τῆς περιοχῆς τῆς Μέσης Ἀνατολῆς—ἐκ τοῦ λόγου ὅτι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις ἢ Ἑλλάς δι' αὐτὰς ἐμφανίζεται ὡς τελικὸς σταθμὸς—, δυνάμεθα νὰ ἔχωμεν κατὰ προσέγγισιν τὴν συμμετοχὴν ἐκάστης ἐταιρίας εἰς τὴν δι' ἀεροπορικῶν μέσων μεταφορὰν τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Χώραν μας. Πάντως, κατόπιν τῶν ἀνωτέρω διαφοροποιήσεων, ἡ ποσοστιαία συμμετοχὴ τοῦ Πίνακος ἔχει μᾶλλον ἐνδεικτικὴν ἀξίαν καὶ μόνον τὴν θέσιν ἐκάστης ἐταιρίας δύνανται νὰ προσδιορίσῃ.

Οὕτω, τὴν πρώτην θέσιν κατέχει ἡ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπο-

1. Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας, Στατιστικὴ Ἀεροπορικῆς Κινήσεως Κρατικῶν Ἀερολιμένων Ἑλλάδος, Β' ἐξάμηνον 1962, Ἀθῆναι 1963, σ. 32.

ρία, με υπολογιζομένην συμμετοχήν ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν μεταφερθέντων εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1962 ξένων τουριστῶν ἄνω τοῦ 20%. Ἀκολουθοῦν αἱ ἑταιρίαι τῆς κεντρικῆς καὶ βορείου Εὐρώπης, κατὰ τὴν ἐξῆς σειρὰν συμμετοχῆς: Ἀγγλία (BEA), Ἰταλία (Alitalia), Βέλγιον (SABENA), Γαλλία (Air France), Ἑλβετία (Swissair), Ὀλλανδία (KLM), Δυτικὴ Γερμανία (Lufthansa) καὶ Σκανδιναβία (SAS), αἱ ὁποῖαι καλύπτουν 50% περίπου τῆς συνολικῆς κινήσεως, καὶ ἔπονται αἱ Ἡνωμένοι Πολιτεῖαι (TWA) μὲ 5% περίπου συμμετοχήν, αἱ ἑταιρίαι τῆς Μέσης Ἀνατολῆς (Λιβάνου, Τουρκίας, ΗΑΔ, Περσίας, Ἰσραήλ, Ἰράκ κλπ.) μὲ συμμετοχήν 17% περίπου, καὶ τέλος αἱ ἑταιρίαι τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν, τῶν βαλκανικῶν καὶ τῶν λοιπῶν χωρῶν, αἱ ὁποῖαι καλύπτουν τὸ 8% τῆς ὅλης κινήσεως. Ἰδιαιτέρως πρέπει νὰ σημειωθῇ ἡ συμμετοχὴ τῶν πέντε χωρῶν τῆς Κοινῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀγορᾶς, ὑπερβαίνουσα τὸ 30%, εἰς τὴν δι' ἑταιριῶν των μεταφορὰν τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἡ ὁποία καὶ θὰ διευρυνθῇ περαιτέρω. Ἡ διεύρυνσις ἀναμένεται ὡς συνέπεια τῆς ὑπὸ τῆς συμφωνίας τῆς συνδέσεως τῶν Ἀθηνῶν προβλεπομένης σταδιακῆς καθιερώσεως κοινῆς πολιτικῆς μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς Κοινότητος εἰς τὰς μεταφορὰς προσώπων καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ναύλους, τὰς ἐπιδοτήσεις κλπ., ἡ ὁποία ἀσφαλῶς θὰ δημιουργήσῃ εὐνοϊκὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων τῶν μεγάλων ἀγορῶν τῆς Εὐρώπης.¹ Τὴν αὐτὴν περίπου κατανομήν τῶν κινήσεων ἀεροσκαφῶν ἐξωτερικοῦ ἐμφανίζει ὁ ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν καὶ κατὰ τὸ 1963. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν συνολικὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κίνησιν ὅλων τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων, αὕτη ἐμφανίζεται κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὡς ἐξῆς: τὸ 25,9% ἐπραγματοποιήθη ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας καὶ τὸ 64,4% ὑπὸ 26

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Προσαρμογὴ τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ΕΟΚ*, Ἀθῆναι 1963, σ. 20.

άλλοδαπών αεροπορικών εταιριών, πλέον του 9,7% πραγματοποιηθέντος υπό εκτάκτων άλλοδαπών μεταφορέων.

Έκεί όμως όπου ή κίνησης υπήρξεν έντονωτέρα είναι ό τομεύς τών εκτάκτων δρομολογίων (charter flights), τὰ όποια εκτελοϋνται υπό εκτάκτων αεροπορικών εταιριών, ώς ή Globe Air, Autair, Danair, Scanair, Balair κ.ά. Αί έν λόγω εταιρίαί κατά τὸ 1963 έξετέλεσαν συνολικῶς 3.492 πτήσεις, έναντι 1.593 τού 1962. Έκ τών πτήσεων τού 1963 ό αερολιμην Ἀθηνῶν έδέχθη 2.340 (67%), ό αερολιμην Ρόδου 710 (20,3%) και οι λοιποί αερολιμένες (Θεσσαλονίκης, Ἡρακλείου, Κερκύρας και Ἀνδραβίδας) 442 (12,7%). Ἡ άνωτέρω κατηγορία, ή όποία περιλαμβάνει και τὰς ειδικὰς τουριστικὰς πτήσεις κλειστοϋ κύκλου περιηγήσεων, διά τών όποίων μεταφέρονται κατ' άποκλειστικότητα εις τήν Ἑλλάδα τουρίσται εκ τού έξωτερικοϋ, αναπτύσσεται δυναμικῶς και θεωρεΐται βέβαιον ότι θα άποτελέση τὸ κυριώτερον μέσον μεταφορᾶς τουριστῶν κατά τὰ άμέσως προσεχῆ έτη.¹

β) Τόποι προελεύσεως και προορισμοϋ αεροπορικών επιβατῶν. Παραλλήλως πρὸς τήν έξέτασιν τῆς συμμετοχῆς εκάστου αεροπορικοϋ μεταφορέως εις τήν τουριστικήν μας κίνησην, πρέπει νά διερευνηθοϋν και οι τόποι προελεύσεως τών δι' αεροπλάνου εισερχομένων εις τήν Ἑλλάδα τουριστῶν, όποτε θα έχωμεν μίαν εικόνα και τών άγορῶν προελεύσεώς των.

Έκ τών στοιχείων τού Πίνακος 67 διαπιστοϋται βασικῶς ότι ή μεγαλυτέρα αεροπορική κίνησης επιβατῶν τού αερολιμένος Ἀθηνῶν πραγματοποιεΐται με τήν Εϋρώπην, ή όποία καλύπτει τὸ 68,6% τῆς όλης κινήσεως. Δέον νά σημειωθῆ δέ ότι τὸ ποσοστὸν αϋτὸ είναι άνώτερον τῆς εκ τού χώρου τῆς Εϋρώπης προερχομένης τουριστικῆς κινήσεως, ακριβῶς διότι ή Εϋρώπη άποτελεΐ, ιδία διά τούς άμερικανούς τουρίστας, τὸν

1. Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας, Στατιστικῆ Ἀεροπορικῆς Κινήσεως Κρατικῶν Ἀερολιμένων Ἑλλάδος, έτος 1963, Ἀθῆναι 1964, σ. 7.

Π Ι Ν Α Κ 67

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΟΣ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΑΤΑ ΠΟΛΕΙΣ ΠΡΟΒΛΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΕΤΟΥΣ 1961¹

Προορισμός και προέλευσις	Ἀναχωρήσεις	Ἀφίξεις	Σύνολον	Σύνθεσις %
Εὐρώπη	205.985	185.870	391.855	68,59
Ἀμστερνταμ	5.007	3.217	8.224	1,45
Βρυξέλλαι	5.421	5.369	10.790	1,88
Βιέννη	6.631	5.250	11.881	2,09
Γένουα	6.800	5.083	11.883	2,08
Ζυρίχη	6.559	4.969	11.528	2,02
Ζυρίχη	14.468	12.514	26.982	4,72
Κοπεγχάγη	4.066	3.605	7.671	1,34
Κωνσταντινούπολις	18.064	26.004	44.068	7,71
Λονδίνον	23.250	20.540	43.790	7,66
Λευκωσία	14.996	16.575	31.571	5,53
Μάλμο	4.258	3.442	7.700	1,36
Μιλάνον	3.536	3.085	6.621	1,16
Παρίσιον	18.374	16.257	34.631	6,06
Ρώμη	50.832	35.574	86.406	15,12
Φραγκφούρτη	10.507	9.714	20.221	3,54
Λοιπαὶ πόλεις	13.216	14.672	27.888	4,87
Ἀφρική	39.814	41.097	80.911	14,16
Ἀλεξάνδρεια	4.010	4.347	8.357	1,46
Κάιρον	19.776	20.393	40.169	7,03
Γιοχάνεσμπουργκ	3.912	3.878	7.790	1,37
Λοιπαὶ πόλεις	12.116	12.479	24.595	4,30
Ἀσία	38.037	46.214	84.251	14,75
Βηρυττός	10.888	12.819	23.707	4,15
Τελ Ἀβίβ	16.258	24.305	40.563	7,10
Λοιπαὶ πόλεις	10.891	9.090	19.981	3,50
Ἀυστραλία	1.713	327	2.040	0,36
Ἀμερική	6.807	5.438	12.245	2,14
Γενικὸν σύνολον	292.356	278.946	571.302	100

1. Αἱ πόλεις αἱ μετέχουσαι διὰ ποσοστοῦ μικροτέρου τοῦ 1% περιλαμβάνονται εἰς τὰς «Λοιπὰς πόλεις».

Π η γ ή : Ἑπιτελεῖα Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

πρῶτον σταθμὸν μέσῳ τοῦ ὁποίου ἐν συνεχείᾳ ἀφικνοῦνται καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἀπόδειξις ὅτι, ἐνῶ οἱ ἀμερικανοὶ τουρίσται καλύπτουν τὸ 25% περίπου τῆς ὅλης τουριστικῆς μας κινήσεως, οἱ ἐξ Ἀμερικῆς ἀπ' εὐθείας εἰσελθόντες εἰς τὴν Χώραν μας ταξιδιῶται ἀντιπροσωπεύουν μόλις τὸ 2% τοῦ συνόλου τῆς κινήσεως τοῦ ἀερολιμένου Ἀθηνῶν. Τὴν μεγαλυτέραν εἰς τὴν Εὐρώπῃ κίνησιν παρουσιάζει ἡ Ρώμη (15,1%), ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου. Ἀκολουθοῦν ἡ Κωνσταντινούπολις (7,7%), λόγῳ καὶ τοῦ διακινουμένου ἐκεῖσε στοιχείου τῶν ὁμογενῶν, τὸ Λονδῆνον (7,7%), οἱ Παρίσιοι (6,1%), ἡ Λευκωσία (5,5%), ἡ Ζυρίχη (4,7%), ἡ Φραγκφούρτη (3,5%) κλπ. Χαρακτηριστικὸν ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι τὸ γεγονός ὅτι περισσότερον τοῦ ἡμίσεος (38,0%) τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως τοῦ ἀερολιμένου Ἀθηνῶν πραγματοποιεῖται μέσῳ πόλεων τῶν χωρῶν τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς. Μετὰ τὸν εὐρωπαϊκὸν χώρον, ὁ χώρος τῆς Ἀσίας συγκεντρώνει τὸ 14,7% τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως τοῦ ἀερολιμένου τῆς Πρωτευούσης, με ἀισθητὴν κίνησιν μετὰ τοῦ Τελ Ἀβίβ (7,1%) καὶ τῆς Βηρυττοῦ (4,1%). Τέλος, ἔχομεν τὸν χώρον τῆς Ἀφρικῆς, με κίνησιν καλύπτουσαν τὸ 14,2% τῆς ὅλης κινήσεως καὶ τῆς ὁποίας τὸ ἥμισυ σχεδὸν (7,0%) προέρχεται ἀπὸ τὸ Κάιρον καὶ ἀπαρτίζεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀπὸ τοὺς ἐπισκεπτομένους τὴν Ἑλλάδα ὁμογενεῖς τῆς Αἰγύπτου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸ περιορισμένον ποσοστὸν συμμετοχῆς τῆς Ἀμερικῆς (2,1%) εἰς τὴν κίνησιν τοῦ ἀερολιμένου Ἀθηνῶν, τοῦτο ὀφείλεται, ὡς ἐτονίσαμεν καὶ ἀνωτέρω, εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ ἀμερικανοὶ τουρίσται εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐκ «διαμετακομίσεως» ἐξ Εὐρώπης, ἡ ὁποία καὶ ἀποτελεῖ τὸν πρῶτον σταθμὸν τῆς τουριστικῆς τῶν ἐξορμήσεως.

Τὸ γενικὸν συμπέρασμα ἐκ τῆς ἀνωτέρω ἐρεύνης εἶναι ἡ ἐπισήμανσις τῶν πόλεων προελεύσεως τῶν ἀφικνουμένων εἰς τὴν Χώραν μας δι' ἀεροπορικῶν μέσων ξένων τουριστῶν καὶ

συνεπῶς ἢ παροχὴ τῶν ἀπαραιτήτων στοιχείων τόσον εἰς τοὺς ἀσχοῦντας τὴν ὑπεύθυνον κρατικὴν τουριστικὴν πολιτικὴν, ὅσον καὶ εἰς τοὺς ιδιώτας τουριστικοὺς ἐπιχειρηματίας, προκειμένου νὰ προσαρμόσουν τὰς ἐνεργείας προσελκύσεως τουριστῶν πρὸς τὰς ἀνάγκας τῶν ἀνωτέρω πόλεων-τουριστικῶν ἀγορῶν.

γ) Ἐξέλιξις ἀεροπορικῆς κινήσεως ἐξωτερικοῦ. Πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῶν κατ' ἰδίαν προβλημάτων τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἴδωμεν τὴν ἐξέλιξιν τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως εἰς τὴν Χώραν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὴν ὀκταετίαν 1956-1963.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 68 διαπιστοῦται ὅτι ἡ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀεροπορικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ηὐξήθη μὲ ἐντόνως ἀνοδικὸν ρυθμὸν, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1956-1963 οἱ διακινήθεντες δι' ὅλων τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων, ἀνελθόντες ἀπὸ 160.449 εἰς 884.165 ἐπιβάτας, ὑπερέβησαν τὸ πενταπλάσιον. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἐπιβάτας, ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς κινήσεως τῶν ἀεροσκαφῶν ὑπῆρξε χαλαρώτερος, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι μὲ βάσιν 100 τὸ 1956 ὁ δείκτης τῶν μὲν ἐπιβατῶν ἀνῆλθεν εἰς 552, τῶν δὲ ἀεροσκαφῶν

Π Ι Ν Α Κ Σ 68

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1956-1963

Ἔτος	Ἑλληνικοὶ ἀερολιμένες			Ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν			Σχέσις % (2) : (1)
	Ἀεροσκάφη	Δείκτης	Ἐπιβάται (1)	Ἀεροσκάφη	Ἐπιβάται (2)		
1956	15.514	100	160.449	100	15.340	158.000	99,0
1957	19.470	126	226.948	141	18.315	221.810	98,9
1958	23.368	150	273.512	170	22.072	263.082	96,3
1959	27.030	174	352.793	219	25.772	347.108	98,6
1960	28.342	182	469.655	292	26.958	460.752	98,2
1961	29.976	193	584.987	364	28.383	571.302	97,8
1962	30.038	193	698.964	436	28.427	677.187	97,0
1963	32.366	208	884.165	552	30.183	830.984	94,0

1. Περιλαμβάνονται αἱ ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις τόσον τῶν ἀεροσκαφῶν ὅσον καὶ τῶν ἐπιβατῶν.

Π η γ ῆ : Ἑπιχειρήματα Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

εις 208. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἐτέθησαν εἰς τὴν διάθεσιν τῶν διεθνῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν μεγάλης χωρητικότητος ἀεροσκάφη, ὡς καὶ εἰς τὴν σημειουμένην ὀλονὲν πληρότητα τῶν ἀεροπορικῶν μέσων, συνεπεῖα τῆς ἀλματώδους ἀναπτύξεως τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως. Χαρακτηριστικὴ εἶναι ἡ μετὰ τὸ ἔτος 1957 ἀπότομος αὐξήσις τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως, ἡ ὁποία δὲν εἶναι ἄσχετος μὲ τὴν ἀναλαβοῦσαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος τὴν ἐκμετάλλευσιν τῶν ἀεροπορικῶν μας γραμμῶν Ὀλυμπιακὴν Ἀεροπορίαν, ἡ ὁποία ἀνέπτυξε τεραστίαν προπαγάνδαν διὰ τὴν προβολὴν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῆ ὅτι μέχρι τοῦ 1960 ἄνω τῶν 350 ξένων δημοσιογράφων καὶ περὶ τοὺς 600 διευθυντὰς τουριστικῶν γραφείων καὶ ὀργανισμῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ εἶχον προσκληθῆ καὶ φιλοξενηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα παρ' αὐτῆς.¹

Συγκρίνοντες τὴν ἀεροπορικὴν κίνησιν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τοῦ συνόλου τῆς Χώρας πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν, διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῆς κινήσεως διεξάγεται μέσῳ τοῦ ἀερολιμένος Ἑλληνικοῦ. Πράγματι, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1956-1963 ὁ ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν ἐκάλυψε τὸ 94% ἕως 99% τῆς ὅλης μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κινήσεως. Πάντως, ἀπὸ τοῦ 1956 καὶ ἐντεῦθεν παρατηρεῖται προοδευτικὴ μείωσις τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἐν λόγῳ ἀερολιμένος εἰς τὴν συνολικὴν ἀεροπορικὴν κίνησιν, ὀφειλομένη εἰς τὴν ἐν τῷ μεταξύ ἀναπτυσσομένην κίνησιν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ εἰς ἄλλους ἀερολιμένας τῆς Χώρας, ὡς προκύπτει ἐκ τοῦ Πίνακος 69. Οὕτω, μετὰ τὸν ἀερολιμένα Ἀθηνῶν, ἀξιόλογον κίνησιν παρουσιάζει ὁ ἀερολιμὴν τῆς Ρόδου, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ 1963 διεκινήθησαν 32.922 ἐπιβάται, καλύψαντες τὸ 3,7% τῆς συνολικῆς κινήσεως τῆς

1. Γερ. Πατρονικόλα, «Ἡ ἀεροπορία ἐκυριάρχησεν ὡς μέσον μεταφορᾶς τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος* (Τουρισμός), τεῦχος 538/1964, σ. 583(43).

Χώρας. Ἀξιοσημείωτος εἶναι ὁ ρυθμὸς αὐξήσεως τῆς κινήσεως τοῦ ἐν λόγῳ ἀερολιμένος, ὁ ὁποῖος, ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔτος 1961, ἠύξθη κατὰ 305%. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὴν ἀπ' εὐθείας σύνδεσιν τῆς Ρόδου μετὰ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν δι' ἀεροπλάνων ναυλωμένων πτήσεων τῆς SAS, Scanair κλπ.

Π Ι Ν Α Ξ 69
 ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΤΑ
 ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1961-1963¹

Ἀερολιμὴν	1961	%	1962	%	1963	%	Ἐξέλιξις
Ἀθηνῶν	571.302	97,8	677.187	97,0	830.984	94,0	+ 45
Ρόδου	8.146	1,3	14.672	2,1	32.922	3,7	+305
Ἡρακλείου	998	0,2	2.953	0,4	2.375	0,2	+138
Κερκύρας	1.780	0,3	2.186	0,3	15.103	1,7	+748
Ἀράξου ²	2.532	0,4	1.720	0,2	2.458	0,3	- 30
Θεσσαλονίκης	229	0,1	246	0,1	323	0,1	+ 40
	584.987	100	698.964	100	884.165	100	+ 51

1. Περιλαμβάνονται αἱ ἀναχωρήσεις καὶ αἱ ἀφίξεις. Αἱ τελευταῖαι ἀνέρχονται εἰς 285.789 τὸ 1961, 341.866 τὸ 1962 καὶ 433.417 τὸ 1963.

2. Ἀπὸ τοῦ 1963 λειτουργεῖ τὸ ἀεροδρόμιον Ἀνδραβίδας.

Π η γ ῆ : Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

Ὁ ἀερολιμὴν τῆς Ρόδου, μὲ τὴν γενομένην ἐπέκτασιν τοῦ διαδρόμου του, ἔχει καταστῆ πλέον διεθνῆς, ἀφοῦ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ὑποδεχθῇ ὅλους τοὺς τύπους τῶν ἐν χρήσει ἐπιβατηγῶν ἀεροσκαφῶν καὶ νὰ ἐξυπηρετήσῃ λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς θέσεως ὡς ἐνδιάμεσος σταθμὸς τὴν μεταξὺ Εὐρώπης καὶ Μέσης Ἀνατολῆς ἀεροπορικὴν διακίνησιν. Βεβαίως, διὰ νὰ ἀνταποκριθῇ πλήρως εἰς αὐτὴν τὴν ἀποστολήν, εἶναι ἀπαραίτητος ἡ κατασκευὴ ἐγκαταστάσεων ἀνεφοδιασμοῦ ὑγρῶν καυσίμων καὶ ἡ δημιουργία χώρων ὑποδοχῆς καὶ διαμονῆς τῶν διερχομένων ἐπιβατῶν καὶ τῶν πληρωμάτων τῶν ἀεροσκαφῶν. Ὁ ἀερολιμὴν τῆς Κερκύρας ἐμφανίζει μετὰ τὴν Ρόδον ἀνάλογον κίνησιν, ἰδίᾳ κατὰ τὸ 1963, ὅτε διεκινήθησαν δι' αὐτοῦ 15.103 ἐπιβάται-τουρίσται προερχόμενοι ἐξ Ἰταλίας μέσω Βρινδησίου. Πρέ-

πει να σημειωθῆ ὅτι ἡ μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κίνησις τοῦ ἀερολιμένος Κερκύρας παρουσίασε μεταξύ τῶν ἐτῶν 1961-1963 τὴν μεγαλυτέραν αὐξήσιν, ἤτοι 748%, ἀντιστοιχοῦσαν εἰς τὸ δεκατετραπλάσιον τῆς μέσης αὐξήσεως (51%). Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὸν ἀερολιμένα τοῦ Ἡρακλείου, διὰ τοῦ ὁποίου τὸ 1963 διεκινήθησαν 2.375 ἐπιβάται. Τέλος, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς ἀερολιμένας τοῦ Ἀράξου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, οὗτοι ἐξυπηρετοῦν μᾶλλον ἐκτάκτους ἀνάγκας καὶ φαίνεται ὅτι λόγω γεωγραφικῆς θέσεως δὲν προβλέπεται ὅτι θὰ σημειώσουν ἀξιόλογον κίνησιν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ.

Εἰδικῶς, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ἀερολιμένα Ἀθηνῶν, θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι συγκαταλέγεται μετὰ τῶν διεθνῶν ἀερολιμένων οἱ ὅποιοι παρουσιάζουν τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν. Βάσει τῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως εἰς τοὺς 36 κυριωτέρους ἀερολιμένας τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ ἔτος 1962, ὁ ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν κατέχει τὴν ἑνδεκάτην θέσιν, προηγούμενος τῶν ἀερολιμένων τοῦ Ἀμβούργου καὶ τῆς Μασσαλίας καὶ ἐπόμενος τῆς Μαδρίτης καὶ τῆς Στοκχόλμης, μὲ συνολικὴν κίνησιν 1.294.266 ἐπιβατῶν (ἀφίξεις, ἀναχωρήσεις, διερχόμενοι) ἐπὶ 44.562.464 διακινήθέντων εἰς τοὺς 36 ὡς ἄνω ἀερολιμένας κατὰ τὸ 1962. Διὰ νὰ ἔχωμεν σαφεστέραν εἰκόνα διὰ τὴν θέσιν τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν εἰς τὴν διεθνή ἀεροπορικὴν κίνησιν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, ἀναφέρομεν ἐπίσης ὅτι τὸ ἀεροδρόμιον τοῦ Λονδίνου, τὸ ὁποῖον κατέχει τὴν πρώτην θέσιν, ἐσημείωσε κίνησιν 7.999.616 ἐπιβατῶν, τὸ δὲ τῆς Ἀγκύρας, τελευταῖον εἰς τὴν σειρὰν, 188.385.¹

δ) *Θέσις τῆς ἐθνικῆς ἀεροπορίας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κίνησιν.* Ἐνδιαφερόμενοι ἰδιαιτέρως διὰ τὸ τμήμα ἐκεῖνο τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως τὸ ὁποῖον εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπηρεασθῆ ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν θέσιν τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κίνη-

1. OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE*, 1963, σ. 73.

σιν, τὰς γραμμὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ τὰς ὁποίας ἐξυπηρετεῖ, ὡς καὶ τοὺς ἰσχύοντασ ναύλους μεταφορᾶς ἐπιβατῶν.

ΠΙΝΑΞ 70
ΕΠΙΒΑΤΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ
ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1961-1962¹

Ἀερολιμὴν	1961	%	1962	%	Ναῦλος εἰς δολλάρια ²	
					Α' θέσις	Τουριστικὴ
Ἀλεξάνδρεια	6.964	4,1	5.422	2,9	100	74
Ἄμστερνταμ	2.461	1,4	4.029	2,1	184	137
Βηρυττὸς	5.864	3,4	8.970	4,8	120	87
Ζυρίχη	12.925	7,6	17.434	9,3	154	112
Κάιρον	12.018	7,0	9.302	5,1	100	74
Κων/πολις	15.442	9,0	17.513	9,4	48	37
Λευκωσία	19.643	11,5	20.735	11,2	96	70
Λονδῖνον	21.662	12,7	27.868	15,0	207	156
Παρίσιοι	13.947	8,2	13.480	7,2	175	131
Ρώμη	28.746	16,8	30.512	16,5	117	86
Τελ Ἀβιβ	18.286	10,7	15.386	8,2	120	87
Φραγκφούρτη	13.071	7,6	15.531	8,3	168	127
Σύνολον	171.029	100	186.182	100		
Διάφορα ³	11.990		16.960			
Ὀλυμπιακὴ	183.019	31,3	203.142	29,0		
Ἄλλοδαπαὶ	401.968	68,7	495.822	71,0		
Γενικὸν σύνολον	584.987	100	698.964	100		

1. Περιλαμβάνονται αἱ ἀφίξεις καὶ αἱ ἀναχωρήσεις.

2. Τιμαὶ ἀπὸ καὶ μέχρις Ἀθηνῶν (ἀπλὴ μετάβασις) ἰσχύουσαι τὸν Μάιον τοῦ 1964.

3. Περιλαμβάνονται τὰ ἐκτακτὰ δρομολόγια, ὡς καὶ τὰ ἐν Βρυθησίου μέσῳ Κερκύρας.

Π η γ α ι : Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας καὶ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπορία

Ἐκ τῆς ἐρέυνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 70 προκύπτουν αἱ ἀκόλουθοι γενικαὶ διαπιστώσεις: Πρώτη διαπίστωσις εἶναι ὅτι ἡ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπορία συμμετέχει μόλις εἰς τὸ 30% περίπου τῆς συνολικῆς δι' ἄερος ταξιδιωτικῆς κινήσεως τῆς Χώρας μας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τὸ συγκριτικῶς περιορισμένον ποσοστὸν συμμετοχῆς, ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὴν φήμην τὴν ὁποίαν ἀπέκτησεν ἤδη ἡ Ὀλυμπιακὴ εἰς τὸ διεθνὲς ταξιδιωτικὸν κοινόν, ἀποτελοῦν εὐνοϊκοὺς ὄρους διευρύνσεως τῆς

συμμετοχής της, ἐφ' ὅσον βεβαίως ληφθῶν ὠρισμένα μέτρα. Τὰ μέτρα αὐτὰ συνίστανται εἰς τὴν αὐξήσιν τῶν ἀεροσκαφῶν καὶ εἰς τὴν προσπάθειαν προσελκύσεως πελατῶν εἰς τὰς μεγάλας ἀγοράς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Δευτέρα διαπίστωσις εἶναι τὸ περιορισμένον τῶν γραμμῶν τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας, εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν ἰδιαιτέρως χῶρον, τὸ ὁποῖον ἐν πολλοῖς ἀποτελεῖ συνέπειαν τῆς στενότητος τῶν διαθέσιμων ἀεροσκαφῶν. Αἱ τακτικαὶ γραμμαὶ τῆς Ὀλυμπιακῆς εἶναι μόλις 12, ἐκ τῶν ὁποίων 6 ἐξυπηρετοῦν τὸν χῶρον τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ Μέσης Ἀνατολῆς, καλύπτουσαι κατὰ μέσον ὅρον τὸ 44% τῆς συνολικῆς κινήσεως, 4 τὰς χώρας τῆς Κοινῆς Ἀγορᾶς, πλὴν τοῦ Βελγίου, καλύπτουσαι τὸ 34%, καὶ ἀνὰ μία τὴν Ἀγγλίαν καὶ Ἑλβετίαν, καλύπτουσαι τὸ 14% καὶ 8% ἀντιστοίχως. Ἡ μεγαλύτερα κίνησις τῆς Ὀλυμπιακῆς προέρχεται ἀπὸ τὰς χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ τῆς Μέσης Ἀνατολῆς καὶ δὴ ἀπὸ ἐκείνας αἱ ὁποῖαι διατηροῦν μεγάλας ἑλληνικὰς παροικίας (Κύπρος, Αἴγυπτος, Τουρκία), αἱ ὁποῖαι καὶ καλύπτουν τὸ 30% περίπου τῆς συνολικῆς κινήσεως. Τοῦτο σημαίνει ὅτι, ὅπου ὑπάρχει ἰσχυρὰ ἑλληνικὴ ὁμογένεια, εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπεκταθῇ ἡ δραστηριότης της. Θὰ πρέπει, λοιπόν, νὰ ἐξετασθῇ ἡ περίπτωσις δημιουργίας μιᾶς γραμμῆς Ἀμερικῆς (Νέας Ὑόρκης) καὶ δευτέρας γραμμῆς Γερμανίας (Ἀμβούργου), καθ' ὅσον αἱ χῶραι αὐταὶ ὄχι μόνον φιλοξενοῦν σημαντικὸν ἀριθμὸν ὁμογενῶν, ἀλλὰ κυρίως ἀποτελοῦν τὰς μεγαλυτέρας τουριστικὰς ἀγοράς τῆς Ἑλλάδος. Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῶν καὶ αἱ περιπτώσεις τῆς ἀπ' εὐθείας συνδέσεως μετὰ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν, τῶν ὁποίων ἡ τουριστικὴ ἀγορὰ ἐμφανίζει διὰ τὴν Ἑλλάδα μέγα ἐνδιαφέρον, τῶν Βρυξελλῶν καὶ τῆς Μασσαλίας. Τρίτη, τέλος, διαπίστωσις εἶναι τὸ ὕψος τῶν ἰσχυόντων ναύλων μεταφορᾶς ἐπιβατῶν, οἱ ὁποῖοι κυμαίνονται, διὰ τὰς εἰς τὸν Πίνακα ἀναφερομένας γραμμάς, μεταξὺ 48 καὶ 207 δολλαρίων δι' ἀπλὴν μετάβασιν

πρώτης θέσεως και μεταξύ 37 και 156 δολλαρίων δι' άπλην επίσης μετάβασιν τουριστικῆς θέσεως. Πέραν αὐτῶν, παρέχεται έκπτωσις 5%, ἐφ' ὅσον έκδίδεται εἰσιτήριοι μετ' ἐπιστροφῆς. Οἱ ἐν λόγῳ ναῦλοι εἶναι ὑψηλοὶ καὶ δὲν εἶναι δυνατὸν ὡς ἐκ τούτου νὰ ἀποτελέσουν κίνητρον προσελκύσεως ξένων τουριστῶν. Προκύπτει ἐπομένως ἀνάγκη μειώσεώς των. Ἐἵναι ἐταιρῖαι, διὰ τῆς καθιερώσεως τιμολογίων μετ' εἰδικῶν «παροχῶν», κατώρθωσαν νὰ μειώσουν τοὺς ναύλους μέχρι ποσοστοῦ 40% ἐπὶ τῆς συμβατικῆς τιμῆς. Βεβαίως, οἱ ναῦλοι μεταφορᾶς εἶναι δυνατὸν νὰ μειωθοῦν σημαντικῶς καὶ διὰ τῆς ὀργανώσεως τοῦ συστήματος τῶν ναυλωμένων πτήσεων, ὅποτε, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν τῶν ξένων ὁμοειδῶν ἐκμεταλλεύσεων, θὰ πρέπει νὰ κατέλθωμεν εἰς τὸ ἥμισυ τῶν ἰσχυόντων συμβατικῶν ναύλων. Ἐπὶ οἰκονομικῆς ὁμως πλευρᾶς δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπέλθῃ μείωσις τῶν ναύλων, δεδομένου ὅτι δὲν ὑπάρχουν περιθώρια ἐπιτρέποντα τοιαύτην ἐνέργειαν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἡ κρατικὴ ἐνίσχυσις προβάλλει ὡς ἡ μόνη λύσις.

ε) Ἐξέλιξις ἀεροπορικῆς κινήσεως ἐσωτερικοῦ. Αἱ δι' ἀέρος συγκοινωναὶ δὲν ἐξυπηρετοῦν μόνον τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ταξιδιωτικὴν κίνησιν, ἀλλὰ κυρίως τὴν διακίνησιν ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ χώρου. Λόγῳ τῶν κρατικῶν ἐπεμβάσεων εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀεροπορικοῦ δικτύου, αἱ μεταξύ Δημοσίου καὶ τῆς ἐχούσης τὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ δικτύου Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας σχέσεις διέπονται ὑπὸ εἰδικοῦ καθεστῶτος, τὸ ὁποῖον δικαιολογεῖ διάφορον μεταχείρησιν, εὐνοϊκωτέραν ἐκείνης ἢ ὁποία ἐφαρμόζεται εἰς τὰς περιπτώσεις τῶν ἐξωτερικῶν γραμμῶν.

Ἐπὶ ἀπόψεως ἀριθμοῦ διακινήθεντων διὰ τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων ἐπιβατῶν, τὸ ἥμισυ καὶ πλέον ἀντιπροσωπεύει κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὴν μὲν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἡ Ὀλυμπιακὴ ἐλέγχει κατὰ 100%, τὴν δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ μόνον κατὰ

30%. Όσον αφορά εις την εξέλιξιν τῆς κινήσεως ἀπὸ τοῦ 1957 καὶ ἐντεῦθεν, αὕτη ἐπροχώρησε μὲ βραδύτερον ρυθμὸν τῆς ἀντιστοίχου κινήσεως τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἀφοῦ ὁ μὲν δείκτης τῶν ἀεροσκαφῶν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1957-1963 ἀνῆλθεν εἰς 208, τῶν δὲ ἐπιβατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς 552, ἔναντι ἀντιστοίχων δεικτῶν 109 καὶ 158 τοῦ ἐσωτερικοῦ (Πίναξ 71). Τοῦτο πρέπει

Π Ι Ν Α Ξ 71
ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ
ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1957-1963¹

Ἔτος	Ἑλληνικοὶ ἀερολιμένες			Ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν			
	Ἀεροσκάφη ²	Δείκτης	Ἐπιβάται (1)	Δείκτης	Ἐπιβάται (2)	Σχέσις % (2):(1)	
1957	10.521	100	489.798	100	269.186	100	54,9
1958	11.994	113	543.879	111	273.078	101	50,3
1959	14.433	137	609.706	124	308.324	114	50,6
1960	13.716	130	602.135	122	298.408	110	49,5
1961	12.201	116	672.662	137	331.018	123	49,2
1962	12.311	117	693.554	141	340.909	126	49,1
1963	11.507	109	772.716	158	377.622	140	49,0

1. Περιλαμβάνονται αἱ ἀφίξεις καὶ αἱ ἀναχωρήσεις.

2. Οἱ ἀριθμοὶ ἀναφέρονται μόνον εἰς τὰς ἀφίξεις διπλασιαζόμενοι δίδουν καὶ τὰς ἀναχωρήσεις.

Π η γ ή : Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ γενικὸν οἰκονομικὸν ἐπίπεδον τῆς Χώρας μας, τὸ ὁποῖον δὲν ἐπιτρέπει ἀκόμη εὐρεῖαν χρῆσιν τῶν δι' ἀέρος συγκοινωνιῶν, καὶ εἰς τὴν περιορισμένην κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Όσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημειωθείσαν πτώσιν τοῦ δείκτου κινήσεως τῶν ἀεροσκαφῶν κατὰ τὴν διετίαν 1961-1963, αὕτη εἶναι μᾶλλον συμπτωματικὴ καὶ οὐχὶ πραγματικὴ, δεδομένου ὅτι ἡ κίνησις τῶν δι' αὐτῶν μεταφερθέντων ἐπιβατῶν ὑπῆρξεν ἀνοδικὴ κατὰ τὰ ἀντίστοιχα ἔτη. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ὀφείλεται εἰς τὸ ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἡ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπορία, προκειμένου νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὠρισμένας γραμμάς τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος, ἀντικατέστησε τὰ μικρὰ ἀεροπλάνα τῶν 26 θέσεων (Douglas DC-3) διὰ

μεγάλων τῶν 80-90 θέσεων (Douglas DC-4, DC-6, DC-8). Τοιαῦται γραμμαὶ εἶναι τῆς Θεσσαλονίκης, τῆς Ρόδου, τοῦ Ἑρακλείου καὶ τῆς Κερκύρας. Περαιτέρω, εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἐσωτερικῆς ἀεροπορικῆς μας κινήσεως παρατηρεῖται βαθμιαία μείωσις τῆς συμμετοχῆς τοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως, ἢ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν ἐκ τῶν ἐνδιαμέσων σταθμῶν προερχομένην κίνησιν. Οὕτω, εἰς τὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν-Ρόδου παρεμβάλλεται τὸ Ἑράκλειον, εἰς τὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν-Ἀλεξανδρουπόλεως ἢ Λήμνος, εἰς τὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν-Κοζάνης ἢ Λάρισα καὶ εἰς τὴν γραμμὴν Ἀθηνῶν-Ἰωαννίνων τὸ Ἀγρίνιον. Ἀκριβῶς αὐταὶ αἱ παρεμβολαὶ ἀνατρέπουν τὴν ἰσορροπίαν κινήσεως μεταξὺ κεντρικοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν καὶ ἐπαρχιακῶν ἀερολιμένων, ἢ ὁποία θεωρητικῶς θὰ ἔπρεπε νὰ ἦτο ἐξισωτικὴ, ἐφ' ὅσον ὁ ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν εἶναι ἡ ἀφετηρία καὶ τὸ τέρμα κάθε τακτικῆς δρομολογημένης πτήσεως.

5) *Δραστηριότης ἐλληνικῶν ἀερολιμένων.* Προκειμένου ἐν συνεχείᾳ νὰ διερευνήσωμεν τὴν ἐπάρκειαν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀεροπορικοῦ δικτύου, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν τὴν κίνησιν ἐνὸς ἐκάστου τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων, ὅποτε ἐκ τοῦ ρυθμοῦ ἐξελίξεως αὐτῶν θὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς συμπεράσματα περὶ τοῦ ἐὰν αἱ ὑπάρχουσαι σήμερον γραμμαὶ ἐξυπηρετοῦν τὴν ταξιδιωτικὴν καὶ εἰδικώτερον τὴν τουριστικὴν κίνησιν ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ μας χώρου. Πράγματι, ἐκ τοῦ Πίνακος 72, ὁ ὁποῖος περιλαμβάνει τὴν συνολικὴν (ἐσωτερικοῦ-ἐξωτερικοῦ) κίνησιν τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων κατὰ τὴν πενταετίαν 1958-1963, διαπιστοῦται βασικῶς ὅτι ἐπὶ 16 ἀερολιμένων οἱ 9 ἐκινήθησαν μὲ ἀνοδικὸν ρυθμὸν, ἄλλοι μεγαλύτερον καὶ ἄλλοι μικρότερον, καὶ οἱ ἕτεροι 7 παρουσίασαν πτώσιν.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω, ἀποτελεῖ γενικὴν διαπίστωσιν καὶ τὸ γεγονός ὅτι ἡ ἀνοδικὴ αὔξησις τῆς κινήσεως παρατηρήθη εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς ἀερολιμένας τῆς νησιωτικῆς Ἑλλάδος,

ἐνῶ ἀντιθέτως ἡ πτῶσις ἐσημειώθη εἰς ὅλους τοὺς ἀερολιμένας τῆς ἡπειρωτικῆς Ἑλλάδος πλὴν τοῦ ἀερολιμένου τῆς Κοζάνης, ὅπου ὁμως ἐπέδρασαν εἰδικοί παράγοντες. Τοῦτο σημαίνει

Π Ι Ν Α Κ Η 72
 ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ
 ΚΑΤΑ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1958-1963¹

Ἀερολιμὴν	1958	1959	1960	1961	1962	1963	Ἐξέλιξις % 1958-1963
Ἀθηνῶν	536.160	654.432	759.160	902.340	1.018.096	+125	1.208.606
Θεσ/νίκης	104.123	111.023	85.400	101.582	100.043	- 9	95.269
Ἀργινίου	3.641	3.230	3.112	2.022	2.129	- 83	1.985
Ἀλεξ/πόλεως	10.450	11.707	12.494	12.256	10.009	- 1	10.300
Ἡρακλείου	41.096	41.137	47.339	57.509	64.813	+ 90	78.252
Ἰωαννίνων	7.339	10.405	9.570	9.036	7.228	- 7	6.820
Καβάλας	14.112	15.709	13.749	11.726	10.825	- 37	8.900
Καλαμάτας	6.924	7.307	5.485	6.186	5.584	- 48	3.594
Κερκύρας	19.614	18.723	18.260	19.032	19.990	+147	48.460
Κοζάνης	1.258	5.531	4.564	5.231	4.262	+149	3.118
Λαρίσης ²	—	—	4.673	4.350	3.395	- 66	1.609
Λήμνου ³	—	2.362	8.334	7.489	7.642	+245	8.147
Μυτιλήνης	12.056	13.330	13.289	14.117	13.786	+ 29	15.624
Ρόδου	33.372	40.343	46.114	61.935	82.861	+247	115.745
Χανίων	27.204	27.359	31.836	40.340	40.401	+ 65	44.860
Ἀράξου ²	—	—	2.145	1.163	1.720	+ 15	2.458
Σάμου ⁴	—	—	—	—	—	—	3.134
Σύνολον	817.349	962.598	1.071.590	1.256.314	1.392.784	+102	1.656.881

1. Περιλαμβάνονται μόνον αἱ ἀφίξεις καὶ αἱ ἀναχωρήσεις καὶ οὐχὶ οἱ ὑπὸ διαμετακόμισιν ἐπιβάται.

2. Ἐτέθη εἰς λειτουργίαν ἀπὸ τοῦ 1960-1962. Ἀπὸ τοῦ 1963 λειτουργεῖ τὸ ἀεροδρόμιον Ἀνδραβίδας.

3. Ἐτέθη εἰς λειτουργίαν ἀπὸ τοῦ 1959.

4. Ἐτέθη εἰς λειτουργίαν ἀπὸ τοῦ 1963.

Π η γ ῆ : Ὑπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας

ὅτι αἱ ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι ὑφίστανται περισσότερον τὸν συναγωνισμόν τῶν χερσαίων μέσων καὶ ὀλιγώτερον τῶν θαλασσίων. Ἀναλυτικώτερον, ἐπὶ τῆς μεταξύ τῶν ἐτῶν 1958-1963 κινήσεως τῶν ἐλληνικῶν ἀερολιμένων ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα. Τὴν μεγαλυτέραν ποσοστιαίαν αὐξήσιν ἐσημείωσεν ὁ ἀερολιμὴν τῆς Ρόδου (247%), ὀφειλομένην

εἰς τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ τῆς νήσου τόσον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅσον καὶ ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ. Ὁ ἀερολιμὴν τῆς Λήμνου ἐν συνεχείᾳ ἐσημείωσεν αὐξήσιν 245%, λόγῳ εἰδικῶν συνθηκῶν, ὡς ἐπίσης καὶ ὁ ἀερολιμὴν Κοζάνης (149%), λόγῳ ἀναπτύξεως τῆς Πτολεμαίδος. Ὁ ἀερολιμὴν τῶν Ἀθηνῶν ἐν συνεχείᾳ ἐσημείωσεν αὐξήσιν 125%, ἡ ὁποία θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ ἀποκλειστικῶς εἰς τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἐν συνεχείᾳ, αὐξήσεις παρουσίασαν οἱ ἀερολιμένες τῆς Κερκύρας (147%), τοῦ Ἡρακλείου (90%), τῶν Χανίων (65%), τῆς Μυτιλήνης (29%) καὶ τοῦ Ἀράξου (15%), λόγῳ τοῦ ὅλον ἐναπυσομένου τουρισμοῦ των καὶ τοῦ οἰκονομικοῦ των ἐν γένει ἐπιπέδου, τὸ ὁποῖον ἐπιτρέπει εἰς τοὺς κατοίκους τῶν νήσων αὐτῶν νὰ χρησιμοποιοῦν περισσότερον τὸ ἀεροπλάνον διὰ τὰ ταξίδια των εἰς τὰς Ἀθήνας. Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀνωτέρω ἀερολιμένας, οἱ ἀκόλουθοι ἐκινήθησαν κατὰ τὴν ἐν λόγῳ πενταετίαν πτωτικῶς. Οὕτω, τὴν μεγαλυτέραν πτώσιν παρουσίασεν ὁ ἀερολιμὴν Ἀγρινίου (83%) καὶ ἀκόλουθοι τῆς Λαρίσης (66%), τῆς Καβάλας (37%), τῆς Καλαμάτας (48%), τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως (1%), τῆς Θεσσαλονίκης (9%) καὶ τῶν Ἰωαννίνων (7%). Ἡ πτώσις αὕτη θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς δύο παράγοντας, ἓνα γενικὸν καὶ ἓνα εἰδικόν. Καὶ ὁ μὲν γενικὸς παράγων ἀναφέρεται εἰς τὴν ἐπικρατοῦσαν οἰκονομικὴν δυσπραγίαν εἰς τὸν ἑλληνικὸν ἐπαρχιακὸν χῶρον, τῆς ὁποίας συνέπεια εἶναι καὶ ἡ περιορισμένη χρῆσις τοῦ ἀεροπλάνου, ὁ δὲ εἰδικὸς ἀναφέρεται εἰς τὴν βελτίωσιν τοῦ ὀδικοῦ δικτύου καὶ τοῦ σιδηροδρομικοῦ συστήματος, συνεπείᾳ τῶν ὁποίων αἱ χερσαῖαι μεταφοραὶ ἐπιβατῶν ἔχουν ἀναμφισβητήτως γίνεαι καὶ ἀνετώτεραι καὶ ταχύτεραι. Ἀπόδειξις ὅτι διὰ τῆς κατασκευῆς τῶν αὐτοκινητοδρόμων τῶν Τεμπῶν καὶ τῆς Λαμίας, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τῆς δημιουργίας τῆς «ὑπερταχείας» ἀμαξοστοιχίας Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης, αἱ δι' αὐτοκινήτου καὶ σιδηροδρόμου μεταφοραὶ ἔχουν σημαντικῶς αὐξηθῆ.

Ἐνδιαφερόμενοι ὅμως εἰδικώτερον διὰ τὴν ἀεροπορικὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ, θὰ πρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν καὶ τὴν θέσιν τὴν ὁποίαν κατέχει ἕκαστος ἀερολιμὴν εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν τοῦ ἐσωτερικοῦ δικτύου, τὴν ὁποίαν μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 73.

Οὕτω, τὸ ἥμισυ τῆς κινήσεως καλύπτει ὁ ἀερολιμὴν Ἀθηνῶν, ἐφ' ὅσον ἀποτελεῖ τὸν σταθμὸν ἀφετηρίας καὶ τέρματος. Ἐν συνεχείᾳ ἔρχεται ἡ Θεσσαλονίκη, μὲ συμμετοχὴν κατὰ τὸ 1963 12,4%, ἡ Ρόδος μὲ συμμετοχὴν 10,8%, τὸ Ἡράκλειον μὲ 9,8% καὶ τὰ Χανιά μὲ 5,9%. Πάντως, ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν, πρώτη εἰς τὴν κίνησιν ἔρχεται ἡ Κέρκυρα, μὲ 15.553 ἐπιβάτας περισσοτέρους τοῦ ἔτους 1962, ἡ ὁποία ἐκάλυψε τὸ 20% περίπου τῆς σημειωθείσης κατὰ τὸ 1963 αὐξήσεως. Ἀκολουθεῖ ἡ Ρόδος μὲ 14.751 ἐπιβάτας καὶ τὸ Ἡράκλειον μὲ 14.059. Δηλαδή, τὰς μεγαλύτερας αὐξήσεις τόσον εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ὅσον καὶ ποσοστιαίως μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961-1963 παρουσίασαν αἱ γραμμαὶ τῆς Κερκύρας (87,3%), τοῦ Ἡρακλείου (22,7%) καὶ τῆς Ρόδου (21,6%), πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἡ ἀνάπτυξις τῶν ἀεροσυγκοινωνιῶν τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐξαρτᾶται ἀπολύτως ἐκ τῆς ἀνόδου τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος τῶν περιφερειακῶν τουριστικῶν μας κέντρων. Ἀντιθέτως, εἰς τὰς περιφερείας ὅπου ἐπὶ τοῦ παρόντος δὲν ἐξεδηλώθη τουριστικὸν ἐνδιαφέρον καὶ συνεπῶς αἱ ἀεροσυγκοινωνίαι περιορίζονται εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν μόνον τῆς ταξιδιωτικῆς κινήσεως, ἐκεῖ παρατηρεῖται συνεχῆς πτώσις τῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως. Ἐν συμπεράσματι, ἐπομένως, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ ἀεροπορικαὶ συγκοινωνίαι ἀποτελοῦν τὴν ὑποδομὴν διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν τῆς περιφερειακῆς Ἑλλάδος καὶ ἰδιαιτέρως τῶν νησιωτικῶν αὐτῆς τμημάτων, τὰ ὁποῖα καὶ συγκροτοῦν τὰ σημαντικώτερα τουριστικὰ κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου.

ζ) Πυκνότης ἐσωτερικοῦ ἀεροπορικοῦ δικτύου. Ἡ ἐπάρκεια τῶν ὑφισταμένων σήμερον γραμμῶν εἰς τὸν τομέα τοῦ

Π Ι Ν Α Κ Η 73

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΤΑ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΑΣ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1961-1963¹

Αερολιμνή	1961		1962		1963		Εξέλιξις μεταξύ 1962-1963	
	Απόλυτος	%	Απόλυτος	%	Απόλυτος	%	Απόλυτος	Ποσοστιαία %
Αθηνών	331.018	49,2	340.909	49,4	377.622	48,9	+36.713	+10,8
Αγρινίου	2.022	0,3	2.429	0,3	4.985	0,2	— 144	— 6,8
Αλεξανδρουπόλεως	12.300	1,8	10.009	1,5	10.300	1,3	+ 291	+ 2,9
Ηρακλείου	56.541	8,4	61.818	8,9	75.877	9,8	+14.059	+22,7
Θεσσαλονίκης	101.353	15,1	99.797	14,4	94.946	12,4	— 4.851	— 4,9
Ίωαννίνων	9.036	1,3	7.228	1,1	6.820	0,8	— 408	— 5,7
Καλαμάκτας	6.185	0,9	5.542	0,8	3.594	0,4	— 1.948	—35,2
Κοζάνης	5.231	0,8	4.268	0,6	3.118	0,3	— 1.150	—26,9
Κερκίρας	17.236	2,6	17.804	2,6	33.357	4,3	+15.553	+87,3
Κεφάλας	11.718	1,7	10.825	1,5	8.900	1,1	— 1.925	—17,8
Λαρίσης	4.350	0,6	3.350	0,5	4.609	0,2	— 1.741	—52,6
Λήμνου	7.507	1,2	7.642	1,2	8.147	1,1	+ 505	+ 6,6
Μυτιλήνης	14.057	2,1	13.597	1,9	15.576	2,1	— 1.979	+14,5
Ρόδου	53.798	8,0	68.189	9,8	82.940	10,8	+14.751	+21,6
Χανίων	40.340	6,0	40.402	5,8	44.886	5,9	+ 4.434	+10,9
Σάμου	—	—	—	—	3.434	0,4	—	—
Σύνολον	672.662	100	693.554	100	772.761	100	+79.207	+11,4

1. Περιλαμβάνονται οι άνοηχορήσις και αι άρτιζεις.

Π η γ η : Ύπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας

έσωτερικου αεροπορικού μας δικτύου καταδεικνύεται και εκ τών δρομολογίων τα όποια εκτελεί ή 'Ολυμπιακή 'Αεροπορία, έν συνδυασμῶ και πρὸς τήν κίνησιν τήν όποίαν εκάστη γραμμή παρουσιάζει. Χρειάζεται, επομένως, νά εξετασθῆ και ή πυκνότης του δικτύου, διὰ νά καταλήξωμεν εις θετικά συμπεράσματα περι τῆς έπαρκειας αυτού ή τών τυχόν έλλείψεων ή τών κενῶν, προκειμένου νά καθορίσωμεν τήν ακολουθητέαν πολιτικήν. Τήν πυκνότητα του έσωτερικου δικτύου τῆς 'Ολυμπιακῆς 'Αεροπορίας μάς δίδει ο Πίναξ 74.

Ούτω, τα εβδομαδιαία δρομολόγια τῆς 'Ολυμπιακῆς 'Αεροπορίας κατά τὸ 1964 ανέρχονται διὰ τὰς 17 γραμμάς εις 140, με μεταφορικὴν δυναμικότητα επιβατῶν 8.091 θέσεις. Τήν μεγαλύτεραν δυναμικότητα κατά τήν αίχμην τῆς τουριστικῆς κινήσεως εμφανίζει ή γραμμή τῆς Ρόδου, ή όποία διαθέτει συνολικῶς 2.068 θέσεις, ήτοι τὸ 25,6%, εκ τών όποίων 1.464 (18,2%) δι' ἀπ' εὐθείας συνδέσεως μετὰ τῶν 'Αθηνῶν και 604 (7,4%) διὰ συνδέσεως μετὰ τῶν 'Αθηνῶν μέσω 'Ηρακλείου. 'Η τελευταία αὐτῆ γραμμή έχει ιδιαιτέραν σημασίαν, διότι εξυπηρετεῖ τὸ τουριστικὸν τρίγωνον 'Αθηνῶν-Κρήτης-Ρόδου, τὸ όποιον αποτελεί τὸν χῶρον εντὸς του όποίου διακινουῦνται τὰ εισερχόμενα εις τήν Χώραν μας ξένα τουριστικά ρεύματα. 'Εν συνεχείᾳ, τήν μεγαλύτεραν μεταφορικὴν ικανότητα διαθέτει ή Κέρκυρα, τῆς όποίας τὰ εβδομαδιαία δρομολόγια καλύπτουν 1.687 θέσεις, αντιπροσωπευούσας τὸ 21% τῆς συνολικῆς δυναμικότητος. Τρίτη κατά σειράν εις ἀπολύτους ἀριθμούς ἔρχεται ή Θεσσαλονίκη, με εβδομαδιαίαν μεταφορικὴν δυναμικότητα 1.554 θέσεων και με συμμετοχὴν 19,3% ἐπὶ του συνόλου. Λέγομεν εις ἀπολύτους ἀριθμούς, διότι εάν ή δυναμικότης εκάστης γραμμῆς ὑπολογισθῆ δι' έν ἔτος, τότε ή Θεσσαλονίκη καταλαμβάνει τήν πρώτην θέσιν, δεδομένου ότι τα δρομολόγια της είναι συνεχῆ καθ' ὄλην τήν διάρκειαν του ἔτους, και ακολουθοῦν ή Ρόδος και ή Κέρκυρα, τῶν όποίων ὠρισμένα δρομολό-

Π Ι Ν Α Κ Η 74

ΕΒΔΟΜΑΔΙΑΙΑ ΔΡΟΜΟΛΟΓΙΑ ΟΛΥΜΠΙΑΚΗΣ ΑΕΡΟΠΟΡΙΑΣ ΕΣΤΕΡΙΚΟΥ ΕΤΟΥΣ 1964¹

* Αερολιμήν προορισμού	Δευτέρα		Τρίτη		Τετάρτη		Πέμπτη		Παρασκευή		Σάββατον		Κυριακή		Σύνολον		% Ναύλος εις δραχμάς ²				
	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις	Αερομ. Θέσεις	Δρομ. Θέσεις					
Κερκύρας ²	4	241	4	241	4	241	4	241	4	241	4	241	4	241	4	241	28	1.687	21,0	485	
Ρόδου ³	3	237	2	172	3	237	2	172	3	237	2	172	3	237	3	237	18	1.464	18,2	525	
Θεσσαλονίκης	3	216	3	216	3	216	3	216	3	216	3	216	3	216	3	216	21	1.554	19,3	385	
* Ηρακλείου ⁴	3	237	1	86	3	237	1	86	3	237	1	86	3	237	1	86	13	1.055	13,1	380	
Χανίων ⁵	1	86	2	141	1	86	1	86	2	141	1	86	1	86	2	141	10	677	8,3	322	
* Ηρακλείου-Ρόδου ⁶	—	—	2	151	—	—	2	151	—	—	2	151	—	—	2	151	8	604	7,4	525 ⁸	
Μυτιλήνης	1	25	1	25	2	50	1	25	1	25	2	50	1	25	1	25	9	225	2,8	382	
Καβάλας	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	1	25	7	175	2,4	427	
Λήμνου	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	4	100	1,2	342	
* Αργινίου-Ιωαννίνων	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	—	283 ⁹	
* Αλεξανδρουπόλεως	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	3	75	0,9	490	
Καλαμάτας	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	3	75	0,9	247	
Λαρίσης-Κοζάνης	1	25	—	—	—	—	—	—	1	25	—	—	—	—	—	—	3	75	0,9	288 ¹⁰	
Λήμνου-Αλεξ/πόλεως	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	3	75	0,9	490 ¹¹	
Σάμου	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	385	
* Ιωαννίνων	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	1	25	—	—	2	50	0,6	385	
Κώ	1	25	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	2	50	0,6	425	
Σύνολον		21 1.192	19 1.102	21 1.192	19 1.102	21 1.192	19 1.102	21 1.192	19 1.102	21 1.192	19 1.123	20 1.188	140 8.091	100							

1. Δρομολόγια ισχύοντα από το Μάϊου 1964 και εκπλούμενα από αεροκράτη τύπου DC-3 Douglas, 25 κατά μέσον όρον θέσεων, DC-4 Douglas, 65 θέσεων, και DC-6B Douglas, 86 θέσεων.
 2. * Εν δρομολόγιον ήμερησίως με Super DC-6B (86 θέσεων) θα εκτελείται μόνον κατά το μήνα Μάϊου, Ιούλιον και Σεπτέμβριον.
 3. * Εν δρομολόγιον μόνον κατά το μήνα Ιούλιον, Αύγουστον και Σεπτέμβριον.
 4. * Εν δρομολόγιον με DC-4 (65 θέσεων) θα εκτελείται από τον Οκτώβριον τής Δευτέρας, Τετάρτης και Παρασκευής θα εκτελείται μόνον το μήνα Μάϊου, Ιούλιον και Σεπτέμβριον.
 5. * Εν δρομολόγιον με Super DC-6B (86 θέσεων) των ίδιων ήμερών θα εκτελείται μόνον τον Ιούλιον, Αύγουστον και Σεπτέμβριον.
 6. * Εν δρομολόγιον με DC-3 (25 θέσεων) τής Τρίτης, Παρασκευής και Κυριακής θα εκτελείται μόνον τον Ιούλιον, Αύγουστον και Σεπτέμβριον.
 7. * Ισχύει δι' άπλην μετάβαση. Ιούλιον και Οκτώβριον.
 8. * Ισχύει δι' άπλην μετάβαση. Δι' ομάδας 15 ταξιδιωτών και άνω παρέχεται έκπτωσης 5%. Δι' εισιτήρια μετ' επιστροφής παρέχεται έκπτωσης 5%.
 9. * Από Ηρακλείου εις Ρόδον Δρχ. 385.
 10. * Από Λαρίσης εις Κοζάνην Δρχ. 161.
 11. * Από Λήμνου εις Αλεξανδρουπόλιν Δρχ. 112.

Π η γ ή : * Ολυμπιακή Αεροπορία, Second Summer Edition, Effective May 1, 1964 (System Timetable).

για διακόπτονται κατά τούς πέραν τῆς τουριστικῆς περιόδου μῆνας. Πάντως, ἐφ' ὅσον ἐνδιαφερόμεθα εἰδικῶς διὰ τὴν μεταφορὰν τουριστῶν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον ἔχει σημασίαν εἶναι ποία ἡ δι' ἀεροπλάνων μεταφορική μας ἱκανότης ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως. Ἀμέσως μετὰ τὴν γραμμὴν τῆς Θεσσαλονίκης ἔχομεν τὴν γραμμὴν τοῦ Ἑρακλείου, ἡ ὁποία διαθέτει ἐβδομαδιαίως 1.055 θέσεις, με συμμετοχὴν ἐπὶ τοῦ συνόλου 13,1% πλέον ἑνὸς μέρους τῶν 604 θέσεων τῆς διερχομένης δι' αὐτοῦ γραμμῆς Ἀθηνῶν-Ἑρακλείου-Ρόδου, καὶ ἐν συνεχείᾳ τὴν γραμμὴν τῶν Χανίων, με 677 θέσεις ἐβδομαδιαίως. Τῶν λοιπῶν γραμμῶν ἡ ἐβδομαδιαία δυναμικότης κυμαίνεται μεταξύ 50 καὶ 225 θέσεων, αἱ ὁποῖαι καὶ ἐξυπηρετοῦν κατὰ κανόνα τὴν ταξιδιωτικὴν διακίνησιν.

Ἡ κατὰ περιφέρειας διάρθρωσις τοῦ ἀεροπορικοῦ μας δυναμικοῦ εἰς γενικὰς γραμμάς ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Τὸ 68%, ἥτοι 5.487 θέσεις, ἐξυπηρετεῖ ἐβδομαδιαίως τὴν Ρόδον, τὴν Κέρκυραν καὶ τὴν Κρήτην, ἥτοι περιοχὰς κατ' ἐξοχὴν τουριστικὰς, τὸ 19% (1.554 θέσεις) τὴν Θεσσαλονίκην, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυπηρετοῦνται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ταξιδιωτὰ καὶ ἐπισκέπται τῆς Διεθνοῦς Ἐκθέσεως, καὶ τὸ ὑπόλοιπον δυναμικὸν ἐκ 1.050 θέσεων ἐξυπηρετεῖ τὸ ἐναπομένον δίκτυον. Γεννᾶται κατόπιν τῶν ἀνωτέρω τὸ ἐρώτημα ἐὰν εἶναι ἐπαρκὲς τὸ δι' ἀέρος μεταφορικὸν μας δυναμικὸν διὰ τὴν ἐξυπηρετήσιν κατὰ τὴν αἰχμὴν ἰδίᾳ τῆς κινήσεως τὴν διακίνησιν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ τουριστικοῦ χώρου. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς «μὴ τουριστικὰς περιοχὰς», νομίζομεν ὅτι τὰ ἰσχύοντα σήμερον δρομολόγια εἶναι ἀρκούντως ἱκανὰ νὰ ἐξυπηρετήσουν τόσον τὴν ταξιδιωτικὴν ὅσον καὶ τὴν περιορισμένην τουριστικὴν πρὸς αὐτὰς κίνησιν, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι σημαντικὸν τμῆμα τῆς δυναμικότητος αὐτῶν εἰς θέσεις, ἰδίᾳ κατὰ τούς ἀκραίους μῆνας, μένει ἀχρησιμοποίητον. Καθ' ὅσον ἀφορᾷ

ὅμως εἰς τὰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι τουριστικὸν ἐνδιαφέρον, δὲν δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν τὸ ἴδιον, διότι κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως παρατηροῦνται μεγάλα κενά, τὰ ὁποῖα ὁπωσδήποτε δυσχεραίνουν ἢ μᾶλλον ἀδυνατοῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν διακίνησιν τῶν τουριστῶν. Τοιαῦτα προβλήματα ἀντιμετωπίζει ἡ Ρόδος καὶ δευτερευόντως ἡ Κέρκυρα καὶ ἡ Κρήτη. Βεβαίως, ἡ Ὀλυμπιακὴ Ἀεροπορία προσπαθεῖ δι' ἐκτάκτων δρομολογίων νὰ καλύψῃ τὰ δημιουργούμενα κενά. Δὲν τὸ ἐπιτυγχάνει ὅμως ἀπολύτως, διότι δὲν διαθέτει τὸν ἀπαιτούμενον ἀριθμὸν ἀεροσκαφῶν. Ἐπομένως, ἡ λύσις θὰ ἦτο νὰ αὐξηθῇ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀεροσκαφῶν τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας. Τοῦτο ἀπὸ οἰκονομικῆς ἀπόψεως θὰ ἦτο δυνατόν νὰ πραγματοποιηθῇ, ἐὰν ὑπῆρχε δυνατότης ἐξασφαλίσεως ἐνὸς ὠρισμένου βαθμοῦ ἐτησίας ἀπασχολήσεως, ἐπιτρεπούσης τὴν κάλυψιν τῶν γενικῶν τοῦλάχιστον ἐξόδων τῆς ἐταιρίας. Διότι ἡ φύσις τῶν ἀεροπορικῶν ἐκμεταλλεύσεων εἶναι τοιαύτη, ὥστε νὰ ἀπαιτῆ συνεχῆ δραστηριοποίησιν πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν τεραστίων ἐξόδων τῶν, τὰ ὁποῖα εἰς τὸ σύνολον σχεδὸν ἔχουν σταθερὸν χαρακτῆρα. Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως τοῦ ἐλάχιστου «ὀρίου συντηρήσεως» τῆς ἀεροπορικῆς ἐκμεταλλεύσεως; Ἐδῶ προκύπτει ἕτερον μέγα πρόβλημα, τὸ ὁποῖον συνδέεται μὲ τὸν ἐποχικὸν χαρακτῆρα τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, μὲ τὴν προσπάθειαν ἀναπτύξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ καὶ τέλος μὲ τὸ ἐπίπεδον τῶν ἰσχυόντων ναύλων μεταφορᾶς καὶ τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν κατωτέρω.

η) *Ἐποχικότης τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως.* Εἶναι γεγονὸς ὅτι ἡ στενότης τῶν δι' ἀέρος συγκοινωνιῶν ἐκδηλοῦται κατὰ τοὺς μῆνας μόνον τῆς αἰχμῆς καὶ εἰς τὰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι ἔχουν ἀνεπτυγμένον τὸν ἐξωτερικὸν τουρισμὸν, δηλαδὴ εἰς τὴν Ρόδον, τὴν Κέρκυραν καὶ τὸ Ἡράκλειον. Κατὰ τοὺς ὑπολοίπους μῆνας, ὅχι μόνον ἐπαρκοῦν τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἀλλὰ καὶ

εις πολλάς περιπτώσεις δραστηριοποιεῖται μέρος μόνον τοῦ δυναμικοῦ των. Πῶς, λοιπόν, θὰ δημιουργηθῆ δι' αὐτὰ πλήρης ἀπασχόλησις; Διὰ τῆς κινητοποιήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς πέραν τῆς αἰχμῆς μῆνας, τοῦ ὁποίου αἱ δυνατότητες εἶναι ἀπεριόριστοι. Διὰ νὰ πραγματοποιηθῆ ὁμῶς ἡ κινητοποίησις τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν ὀρισμένα οἰκονομικὰ κίνητρα, τὰ ὁποῖα νὰ ἐπηρεάσουν πρὸς τὰ κάτω τὸ κόστος τῶν ναύλων. Καὶ ἡ μὲν ἄμεσος μείωσις τοῦ κόστους ἀνήκει εἰς τὴν Ὀλυμπιακὴν Ἀεροπορίαν, ἡ ὁποία ὁμῶς ὑπὸ τὸ σημερινὸν καθεστῶς ἐκμεταλλεύσεως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ προέλθῃ εἰς τοιαύτην ἐνέργειαν· ἡ δὲ ἔμμεσος, εἰς εἰδικὴν συνεισφορὰν τοῦ Κράτους ἢ ἄλλων ὀργανώσεων, ἐκδηλουμένην ὑπὸ μορφήν πριμοδοτήσεως τοῦ ἀεροπορικοῦ ναύλου τῶν ἀτόμων ἐκείνων τὰ ὁποῖα συνδέονται διὰ σχέσεως ἐξαρτήσεως μετὰ τοῦ Κράτους ἢ τῶν διαφόρων ἄλλων ἐργοδοτικῶν ἰδίᾳ ὀργανώσεων καὶ προτίθενται νὰ πραγματοποιήσουν ἀεροπορικὸν ταξίδιον διὰ τουριστικὸν σκοπὸν. Ἡ περίπτωσις αὕτη, τῆς κατ' ἔμμεσον δηλαδὴ τρόπου μείωσεως τῶν ναύλων δι' εἰδικῶν συνεισφορῶν, ἀνήκει εἰς τὴν σφαιρὰν τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ καὶ συνεπῶς συνδέεται μὲ τὴν καθ' ὅλου ἀνάπτυξιν εἰς τὴν Χώραν μας τῆς κατηγορίας αὐτῆς τοῦ τουρισμοῦ. Εἰς τὴν ἄμεσον μείωσιν ἀνήκει καὶ ἡ ἐφαρμογὴ ὑπὸ τῆς Ὀλυμπιακῆς Ἀεροπορίας συστήματος εἰδικῶν ἐκπτώσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ λειτουργήσουν ὡς κίνητρα προσελκύσεως πελατῶν.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 75 διαπιστοῦται ὅτι ἡ κίνησις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἐμφανίζεται συμμετρικωτέρα τῆς τοῦ ἐξωτερικοῦ. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ μὲν κίνησις τοῦ ἐσωτερικοῦ ἀντιπροσωπεύει κατὰ κανόνα ταξιδιωτικὴν διακίνησιν, ἡ δὲ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικὴν. Πάντως, γεγονός εἶναι ὅτι καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις ἔχομεν συσσωρεύσιν εἰς τοὺς τρεῖς μῆνας τῆς αἰχμῆς (Ἰούλιον-Σε-

ΠΙΝΑΞ 75

ΑΕΡΟΠΟΡΙΚΗ ΚΙΝΗΣΗΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΑΕΡΟΛΙΜΕΝΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1961-1963¹

Μην	Εσωτερικοί		Εξωτερικοί		1961		1962		1963		1961		1962		1963			
	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%	Αριθμ	%		
Ιανουάριος	39.026	5,6	42.508	6,1	33.994	4,4	28.399	4,8	30.160	4,4	33.995	4,4	30.160	4,4	33.995	3,8		
Φεβρουάριος	34.900	5,2	36.974	5,3	35.840	4,5	25.526	4,4	28.930	4,2	32.019	4,2	28.930	4,2	32.019	3,6		
Μάρτιος	42.409	6,4	48.642	7,0	46.244	6,1	40.770	7,0	42.477	6,1	51.852	6,1	42.477	6,1	51.852	5,9		
Απρίλιος	66.230	9,8	65.384	9,5	77.498	10,0	55.017	9,4	68.541	9,8	86.207	9,7	68.541	9,8	86.207	9,7		
Μάιος	57.306	8,5	70.652	10,2	65.932	8,5	56.450	9,7	71.684	10,3	83.794	9,5	71.684	10,3	83.794	9,5		
Ιούνιος	54.932	8,2	59.636	8,6	68.434	8,8	50.450	8,7	66.142	9,5	81.867	9,3	66.142	9,5	81.867	9,3		
Ιούλιος	66.396	9,9	69.924	10,1	85.696	11,1	65.274	11,2	81.089	11,7	114.106	12,9	65.274	11,2	81.089	11,7	114.106	12,9
Αύγουστος	80.678	12,1	82.650	11,9	96.460	12,5	65.472	11,1	80.542	11,5	110.208	12,5	65.472	11,1	80.542	11,5	110.208	12,5
Σεπτέμβριος	82.347	12,2	81.744	11,8	92.474	12,0	67.935	11,6	82.860	11,8	105.378	11,9	67.935	11,6	82.860	11,8	105.378	11,9
Οκτώβριος	59.394	8,7	58.018	8,4	66.724	8,7	56.810	9,8	65.341	9,4	86.542	9,8	56.810	9,8	65.341	9,4	86.542	9,8
Νοέμβριος	46.952	6,9	38.610	5,5	52.720	6,8	36.919	6,2	41.067	5,8	51.505	5,8	36.919	6,2	41.067	5,8	51.505	5,8
Δεκέμβριος	42.092	6,3	38.642	5,6	51.200	6,6	36.265	6,1	40.161	5,5	46.692	5,3	36.265	6,1	40.161	5,5	46.692	5,3
	672.662	100	693.554	100	772.716	100	584.987	100	698.964	100	884.165	100	584.987	100	698.964	100	884.165	100

1. Περιλαμβάνονται οι αναχωρήσεις και οι άφιξεις.

Πηγή: Υπηρεσία Πολιτικής Αεροπορίας

πτέμβριον), οί όποιοι καλύπτουν περισσότερο τοῦ 1/3 τῆς ὅλης κινήσεως, καί περιωρισμένην κίνησιν εἰς τοὺς ἀκραίους μῆνας. Παρατηρεῖται δηλαδή τὸ ἴδιον φαινόμενον μὲ τὴν κατὰ μῆνα κίνησιν τῶν τουριστῶν· ἐπόμενον, ἄλλωστε, ἐφ' ὅσον τὰ δύο αὐτὰ μεγέθη εἶναι ἀλληλοεξηρητημένα καί κινουῦνται παραλλήλως.

Β' ΘΑΛΑΣΣΙΑ ΜΕΣΑ

Τὰ θαλάσσια μέσα ἀποτελοῦν εἰδικῶς διὰ τὴν Ἑλλάδα, λόγῳ τῆς γεωγραφικῆς τῆς θέσεως καί κυρίως λόγῳ τῆς πολυνησιακῆς τῆς συγκροτήσεως, τὸν σπουδαιότερον παράγοντα διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Ἡ σπουδαιότης τῶν θαλασσίων μέσων εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸ ηὔξημένον ποσοστὸν συμμετοχῆς των (30%) ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων τὰ ὁποῖα ἐχρησιμοποίησαν οἱ εἰσελθόντες εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένοι τουρίσται πολυημέρου παραμονῆς, ἀλλὰ κυρίως εἰς τὸ γεγονός ὅτι δι' αὐτῶν ἐξυπηρετεῖται καί ὁ καθ' ὁμάδας περίπλου τουρισμός, ὡς ἐπίσης καί τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ. Ἐκεῖνο ὅμως τὸ ὁποῖον δίδει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα εἰς τὰς θαλασσίας συγκοινωνίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς ἀεροπορικάς, εἶναι ἡ εὐρεῖα ἔκτασις τοῦ ἐλέγχου τὸν ὁποῖον ἀσκεῖ ἡ ἑλληνικὴ ἐπιβατηγὸς πλοιοκτησία ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἐξυπηρετούτων τὴν Χώραν μας ναυτιλιακῶν μέσων. Ἀρκεῖ νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ 80% καί πλέον τῶν πλοίων τὰ ὁποῖα μεταφέρουν εἰς τὴν Ἑλλάδα ξένους τουρίστας καί γενικώτερον ταξιδιώτας ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν.

Ὑπὸ τοὺς ὄρους αὐτοὺς, ἡ ἐξέτασις τῶν διὰ θαλάσσης συγκοινωνιῶν ἀποκτᾷ μίαν ἰδιορρυθμίαν εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας, καί ὡς ἐκ τούτου χρειάζεται νὰ ἀντιμετωπισθῇ ὁ συγκοινωνιακὸς αὐτὸς τομεὺς ἀπὸ ὅλας του τὰς πλευράς. Βασικῶς πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ κεχωρισμένως τὸ τμήμα ἐκεῖνο

τῶν συγκοινωνιῶν τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς πρὸς τὴν Χώραν μας προσπελάσεως τῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προερχομένων τουριστῶν καὶ ἐν συνεχείᾳ τὸ τμήμα τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διακινήσεως τόσον αὐτῶν ὅσον καὶ τῶν ἡμεδαπῶν τουριστῶν, οἱ ὁποῖοι συγκροτοῦν τὸν ἐσωτερικὸν τουρισμὸν. Εἰς τὰ πλαίσια τῆς γενικῆς αὐτῆς τοποθετήσεως τοῦ ὅλου συγκοινωνιακοῦ προβλήματος, εἶναι ἀνάγκη ἐν συνεχείᾳ νὰ ἐρευνηθῇ ὁ βαθμὸς συμμετοχῆς τῆς ἑλληνικῆς πλοιοκτησίας εἰς τὸ σύνολον τῶν θαλασσίων ἐπιβατηγῶν μεταφορῶν, τὸ ὑπάρχον σήμερον ναυτιλιακὸν δυναμικόν, ὡς καὶ αἱ ὑφιστάμεναι δυνατότητες ἀυξήσεως αὐτοῦ, αἱ ὑπάρχουσαι γραμμαὶ διὰ τῶν ὁποίων διακινοῦνται εἰς τὴν Χώραν μας οἱ ξένοι τουρίσται, ἡ ἐπάρκεια τῶν δρομολογημένων μέσων, ἡ ποιότης αὐτῶν, τὸ ἐπίπεδον τῶν παρεχομένων ὑπηρεσιῶν, οἱ ἰσχύοντες ναῦλοι μεταφορᾶς, ἡ ὀργανωτικὴ στάθμη τῶν ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων κ.ο.κ. Τέλος εἰς τὸν ἐσωτερικὸν τομέα, πέραν τῶν ἀνωτέρω γενικῶν γραμμῶν, αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν καὶ δι' αὐτόν, θὰ πρέπει νὰ διερευνηθῇ τὸ ἐσωτερικὸν ἀκτοπλοϊκὸν δίκτυον, αἱ γραμμαὶ τοπικῆς σημασίας, αἱ διὰ πορθμείων εἰδικώτερον ἐπικοινωνίαι, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ὑπάρχουσαι τυχὸν ἐλλείψεις εἰς μέσα ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τόσον τῶν πλοίων (λιμένες, ἐγκαταστάσεις ἀνεφοδιασμοῦ κλπ.) ὅσον καὶ τῶν δι' αὐτῶν διακινουμένων (αἶθουσαι ἀναμονῆς, γραφεῖα πληροφοριῶν, ἀνταλλακτήρια συναλλάγματος κλπ.).

α) Ἡ θέσις τῆς ἑλληνικῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ σύνδεσιν τῆς Ἑλλάδος διὰ θαλασσίων μέσων, ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα. Ἡ ἑλληνικὴ ναυτιλιακὴ ἐπίδοσις ἦτο πάντοτε ἀνεπτυγμένη εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον. Εἰς τὸν εἰδικὸν ὅμως τομέα τῶν τουριστικῶν πλοίων καὶ γενικῶς τῶν πλοίων πρὸς ἐξυπηρέτησιν μεταφορῶν τουριστικοῦ χαρακτῆρος, μόλις πρό τινος ἤρχισεν

ΕΚΑΤΟΣΤΙΑΙΑ ΚΑΤΑΝΟΜΗ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΟΣ ΚΑΤΑΠΛΑΘΝ ΕΠΙΒΑΤΗΓΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΕΙΣ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥΣ ΛΙΜΕΝΑΣ
ΚΑΤΑ ΣΗΜΑΙΑΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1956-1963

Σημεία πλοίων	1956	1957	1958	1959	1960	1961	1962	1963	M.O.
Ελλάδος	87,4	86,6	83,2	85,6	84,1	82,7	81,5	80,9	84,0
Ιταλίας	4,3	5,6	6,0	5,8	6,4	40,8	41,7	42,4	7,8
Τουρκίας	2,4	2,6	2,8	2,0	4,9	1,9	2,3	2,5	2,3
Ηνωμένου Βασιλείου	0,5	0,2	0,2	1,4	4,7	0,8	0,9	0,6	0,8
Ηνωμένων Πολιτειών	1,5	4,2	0,9	0,4	0,6	0,7	0,4	0,2	0,7
Γουαγουατεμάλας ¹	...	...	...	4,4	1,4	0,7	4,0	4,2	1,1
Γαλλίας	1,8	0,6	0,8	0,1	0,2	0,1	0,3	0,2	0,5
ΕΣΣΔ ¹	...	...	...	0,9	0,8	0,7	0,4	0,4	0,6
Λιβερίας ²	...	...	...	...	0,8	0,6	0,5	0,5	0,6
Ισραήλ ³	...	...	...	...	...	0,5	0,8	0,6	0,6
Σουηδίας	0,4	0,1	0,2	0,1	0,3	0,1	—	—	0,2
Δυτικής Γερμανίας	...	...	0,5	0,1	0,2	0,2	—	—	0,2
Νορβηγίας	0,1	0,1	0,1	0,2	0,1	—	0,1	—	0,1
Ολλανδίας	...	...	...	0,1	0,3	—	0,1	0,1	0,1
Παναμά	0,1	...	...	...	0,1	0,1	—	—	0,1
Λουκτών	1,5	3,0	5,3	4,9	4,1	0,1	—	—	0,3
Σύνολον	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Χωρητικότητα	13.609	13.609	14.709	17.998	20.644	22.655	24.944	26.070	
Δείκτης	100	100	108	132	151	166	183	191	

1. Διά τῶν ἔτη 1956-1958 τὰ στοιχεῖα περιλαμβάνονται εἰς τῶν λοιπῶν σημάτων.
2. Διά τῶν ἔτη 1956-1959 τὰ στοιχεῖα περιλαμβάνονται εἰς τῶν λοιπῶν σημάτων.
3. Διά τῶν ἔτη 1956-1960 τὰ στοιχεῖα περιλαμβάνονται εἰς τῶν λοιπῶν σημάτων.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ

ανάπτυκτομένη ή ελληνική ναυτιλιακή δραστηριότητα με ρυθμόν άλματώδη, ο οποίος προοιωνίζεται όχι μόνον τήν απόλυτον έξυπνότητα των εις μεταφοράς αναγκών του ελληνικού τουρισμού, αλλά και τόν έλεγχο τής τουριστικής διακινήσεως, εις τόν χώρο τον τουλάχιστον τής Μεσογείου.

Βάσει του Πίνακος 76, διαπιστούται ότι μεταξύ των ετών 1956-1963 ή υπό ελληνικήν σημαίαν χωρητικότητος έκυμάνθη μεταξύ 80,9% (1963) και 87,4% (1956), δηλαδή παρουσίασε φθίνουσαν εξέλιξιν, μάλλον φαινομενικήν, διότι, εάν ή χωρητικότης εξετασθῆ από πλευράς απόλυτων αριθμών (ο σχετικός δείκτης μεταξύ των ετών 1956-1963 ανήλθεν από 100 εις 191), τότε καταλήγομεν εις τὸ συμπέρασμα ότι δέν υπάρχει φθίνουσα εξέλιξις τής ελληνικής συμμετοχῆς, αλλά ανάσχεσις του ρυθμοῦ ανάπτυξεως, λόγω τής αποτόμου αύξήσεως αντιστοίχως τής χωρητικότητος. Πάντως, ή ελληνική συμμετοχή έλέγχει σταθερῶς άνω του 80% τής μετά του έξωτερικοῦ έπιβατηγοῦ ναυτιλιακῆς μας κινήσεως. Η συμμετοχή αὐτή αποκτᾶ ιδιαίτεράν σημασίαν, εάν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ότι τὸ υπόλοιπον ποσοστὸν 20% περίπου τής υπό ξένην σημαίαν χωρητικότητος εἶναι κατακερματισμένον εις άνω των 15 έθνικοτήτων, ὡς προκύπτει και εκ των δεδομένων του Πίνακος.

Μετά την Ελλάδα, τήν μεγαλύτεράν συμμετοχήν εις τήν έπιβατηγὸν μετά του έξωτερικοῦ κίνησιν έμφανίζει ή Ιταλία, με μέσον ὄρον κατά τήν ὀκταετίαν 1956-1963 7,8%. Τοῦτο θα πρέπει νά αποδοθῆ εις τὸ γεγονός ότι τὰ μεγάλα τουριστικά ρεύματα διακινουῦνται πρὸς τήν Ελλάδα διά τής Ιταλίας, ή ὁποία αποτελεί και τὰ «τουριστικά μας σύνορα», ὡς εκ τούτου δέ επόμενον εἶναι νά εκμεταλλεύεται τήν εὐνοϊκὴν αὐτὴν κατάστασιν ὑπὲρ τής έθνικῆς της έπιβατηγοῦ ναυτιλίας. Απόδειξις ότι κατώρθωσεν εντὸς τής υπό έρευναν έπταετίας νά αύξήσῃ τήν εκατοστιαίαν συμμετοχήν της από 4,3% εις 12,4%, ἤτοι με ρυθμόν ανάλογον περίπου πρὸς τήν σημειωθείσαν αύξησιν

τῆς τουριστικῆς κινήσεώς μας κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον. Ἀξιόλογον ἐπίσης κίνησιν ἐμφανίζει καὶ ἡ Τουρκία (2,3%), κυρίως λόγῳ τῆς χρησιμοποίησεως τῶν πλοίων τῆς ὑπὸ τῶν ἐπισκεπτομένων ἀπὸ ἐκεῖ τὴν Χώραν μας ὁμογενῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Αἱ λοιπαὶ χῶραι καλύπτουν τὸ 6% περίπου τῆς χωρητικότητος τῶν καταπλευσάντων εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς λιμένας πλοίων, μὲ κάποιαν ἰδιαιτέραν κίνησιν τῶν ὑπὸ ἀγγλικὴν καὶ ἀμερικανικὴν σημαίαν, ὡς καὶ τῶν ὑπὸ σημαίας ὠρισμένων μεσογειακῶν χωρῶν (Γιουγκοσλαβίας, Γαλλίας, Ἰσραήλ).

β) *Κίνησις ἐξωτερικοῦ δι' ἐπιβατηγῶν πλοίων.* Διὰ νὰ ἔχωμεν σαφῆ εἰκόνα τῆς συμβολῆς τῆς τουριστικῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικὴν κίνησιν, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν εἰδικώτερον τὴν ἐθνικότητα τῶν πλοίων τὰ ὅποια ἐχρησιμοποίησαν οἱ διακινηθέντες διὰ τῶν ἑλληνικῶν λιμένων ταξιδιωταί, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν τῶν ἐκτελούντων κρουαζιέρας πλοίων, διὰ τῶν ὁποίων ἐπεσκέφθησαν τὴν Χώραν μας οἱ καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγηταί. Ἐνδεικτικὴν εἰκόνα τῆς ἐθνικότητος τῶν πλοίων διὰ τῶν ὁποίων διεκινήθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐπιβάται ἐξωτερικοῦ μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 77, ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται μόνον εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν δεδομένων τοῦ Πίνακος 77 διαπιστοῦται ὅτι τὸ 80% περίπου τῆς ἐπιβατικῆς μας κινήσεως μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀνήκει εἰς τὴν ἑλληνικὴν σημαίαν. Περίπτωσις μονοπωλήσεως τῆς δραστηριότητος αὐτῆς εἰς τὸν ἐξωτερικὸν τομέα εἶναι ἀδύνατος καὶ συνεπῶς θὰ ὑπάρχη πάντοτε ἐν ποσοστὸν διὰ τὰ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖα. Τὸ ποσοστὸν τὸ ὁποῖον δίδει ἡ διάρθρωσις τῆς κινήσεώς μας εἰς τὴν ξένην δραστηριότητα, ἦτοι τὸ 20%, νομίζομεν ὅτι «φυσιολογικῶς» τῆς ἀνήκει. Περαιτέρω ἔρευνα τῶν στοιχείων μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ὑπὸ ξένην σημαίαν πλοῖα παρουσιάζουν ἰσόποσον κατὰ κανόνα κίνησιν μεταξὺ τῶν ἀφιχθέντων καὶ ἀναχωρησάντων δι' αὐτῶν ταξιδιωτῶν, ἐνῶ τὰ ὑπὸ ἑλληνικὴν σημαίαν

Π Ι Ν Α Κ Η 77

ΕΠΙΒΑΤΑΙ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΑΚΙΝΗΘΕΝΤΕΣ ΕΙΣ ΤΟΝ ΛΙΜΕΝΑ ΠΙΡΑΙΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1962-1963
ΚΑΤΑ ΣΗΜΑΙΑΣ ΠΛΟΙΩΝ ΔΥ' ΩΝ ΕΤΑΙΡΕΙΟΥΣΑΝ¹

Σημεία	1962			1963		
	Αφίξεις	Αναχωρήσεις	%	Αφίξεις	Αναχωρήσεις	%
Ελλάδος	79.597	120.034	199.631	85.126	126.008	211.134
Γαλλίας	6.257	6.244	12.501	7.241	6.597	13.838
Λιβερίας	5.545	5.181	10.726	6.469	6.751	13.220
Τουρκίας	6.263	5.434	11.697	5.718	5.547	11.265
Γουγκουαβίας	2.328	2.386	4.714	2.822	2.444	5.266
ΗΑΔ	...	...	...	1.705	1.916	3.621
ΕΣΣΔ	4.445	4.092	2.537	4.112	1.184	2.296
Ηνωμένου Βασιλείου	285	2.139	2.424	416	1.254	1.421
Ηνωμένων Πολιτειών	560	675	1.235	242	341	523
Ισραήλ	638	450	1.088	659	363	1.022
Γαλλίας	409	69	178	523	108	631
Λουτδών ¹	3.828	1.891	5.719	735	642	1.377
Σύνολον	106.855	145.595	252.450	112.489	153.125	265.614

1. Περιλαμβάνονται και οι διακινηθέντες διά φορτηγών επιβάται, ως και τα πληρώματα επιβατηγών πλοίων.

Π η γ η : Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς

πλοία σημειώνουν μεγαλύτεραν κίνησιν, όταν μεταφέρουν ταξιδιώτας από την Ελλάδα εις τὸ ἐξωτερικόν. Τοῦτο ἄλλωστε εἶναι ἐπόμενον, ἐφ' ὅσον τὰ ἑλληνικὰ πλοία ἔχουν ἀφετηρίαν τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι μέγα μέρος τῶν ὑπὸ λιβερειανήν, παναμαϊκὴν κλπ. σημαίαν ἐμφανιζομένων πλοίων ἀνήκει εἰς ἑλληνας πλοιοκτῆτας καὶ συνεπῶς ἡ ἑλληνικὴ συμμετοχὴ εἶναι εὐρύτερα.

γ) *Κίνησις ἐξωτερικοῦ διὰ τουριστικῶν πλοίων.* Τὸ ἕτερον σκέλος τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας μας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀναφέρεται εἰς τὰ περιηγητικὰ πλοία, τὰ ὁποῖα μεταφέρουν εἰς

Π Ι Ν Α Κ Σ 78

ΠΕΡΙΗΓΗΤΙΚΑ ΠΛΟΙΑ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΑΙ) ΚΑΤΑΠΛΕΥΣΑΝΤΑ ΕΙΣ ΠΕΙΡΑΙΑ ΚΑΤΑ ΣΗΜΑΙΑΝ ΚΑΙ ΑΦΙΧΘΕΝΤΕΣ ΠΕΡΙΗΓΗΤΑΙ 1961-63

Σημαία πλοίου	1961		1962		1963		M. O.
	Πλοία	Περιηγητὰ	Πλοία	Περιηγητὰ	Πλοία	Περιηγ.	Περιηγ. % 1961-1963
Ἡνωμ. Βασιλείου	11	6.707	13	9.945	20	16.746	25,2
Ἑλλάδος	38	7.001	55	9.972	69	13.467	23,0
Ἰταλίας	5	2.223	12	3.492	14	5.372	8,3
Ἰσπανίας	5	3.027	7	3.796	2	1.070	5,9
Γιουγκοσλαβίας	12	1.500	11	1.638	17	2.641	4,3
Ὀλλανδίας	1	545	3	1.993	5	3.028	4,2
Ρουμανίας	6	1.810	6	1.441	7	2.325	4,2
Τουρκίας	4	1.274	8	2.152	7	2.024	4,1
Ἄνατ. Γερμανίας	8	4.451	—	—	—	—	3,3
ΕΣΣΔ	10	3.178	—	—	4	816	3,0
Νορβηγίας	7	1.470	6	1.036	7	1.338	2,8
Ἰσραήλ	3	1.178	3	1.209	3	887	2,5
Ἡνωμ. Πολιτειῶν	1	392	3	1.280	2	956	2,0
Σουηδίας	3	654	2	543	3	702	1,4
Λιβερίας	1	534	2	775	1	408	1,2
Βουλγαρίας	4	402	5	494	8	726	1,2
Παναμᾶ	1	268	1	283	1	901	1,0
Γαλλίας	1	307	4	1.223	1	201	1,3
ΗΑΔ	—	—	3	722	1	117	0,6
Δυτ. Γερμανίας	—	—	—	—	2	684	0,5
Σύνολον	121	36.921	144	41.994	174	54.409	100,0

Π η γ ῆ : Ὁργανισμὸς Λιμένος Πειραιῶς

τὴν Χώραν μας ὁμάδας τουριστῶν δι' ὀλιγόωρον παραμονὴν εἰς τοὺς ἐπισκεπτομένους τόπους-λιμένας.

Καίτοι τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος 78 ἀναφέρονται εἰς τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς, ἐν τούτοις βασίμως ὑποστηρίζεται ὅτι ἀντιπροσωπεύουν κατὰ κανόνα καὶ τὴν συνολικὴν κίνησιν, διότι οἱ διὰ τοῦ λιμένος Πειραιῶς διακινήθεντες καθ' ὁμάδας περιηγηταὶ ἐκάλυψαν τὸ 80% περίπου τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν τουριστῶν τῆς κατηγορίας αὐτῆς καὶ διότι ὁ Πειραιεὺς ἀποτελεῖ σταθμὸν ἐπισκέψεως τῶν Ἀθηνῶν.

Βάσει τῶν στοιχείων τῆς τριετίας 1961-1963, διαπιστοῦται ὅτι τὸ 25,2% τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα διὰ περιηγητικῶν πλοίων ἐχρησιμοποίησε πλοῖα ὑπὸ ἀγγλικὴν σημαίαν. Τὸ γεγονός ὅτι τὰ βρετανικὰ σκάφη ἔρχονται πρῶτα εἰς τὴν ὀργάνωσιν κρουαζιερῶν μὲ προσεγγίσεις καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν εἶναι τυχαῖον. Οἱ Ἄγγλοι ὑπῆρξαν πρωτοπόροι εἰς τὸν τομέα αὐτόν. Ἄρκει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ σκάφη τῆς ἀκτοπλοικῆς ἐταιρίας P. and P. Orient Lines ἤρχισαν νὰ ὀργανώνουν κρουαζιέρας πρὸ ἐξήκοντα καὶ πλέον ἐτῶν, μὲ προσεγγίσεις εἰς διαφόρους λιμένας τῆς Μεσογείου. Σταθμὸν ὅμως ἀπετέλεσαν αἱ κρουαζιέραι αἱ ὁποῖαι ὀργανώθησαν τὸ 1933 μὲ τὰ νέα σκάφη τῆς ἐν λόγω ἐταιρίας τῆς κλάσεως Strand, ὅτε διὰ πρώτην φοράν μετέφεραν καὶ ἐπιβάτας τουριστικῆς θέσεως.¹ Τελευταίως οἱ Ἄγγλοι ἤρχισαν νὰ ὀργανώνουν διὰ τῆς ἐταιρίας British India Steam Navigation Co. ἐκπαιδευτικὰς κρουαζιέρας καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, μὲ σκάφη εἰδικῶς μετασκευασθέντα εἰς «πλωτὰ σχολεῖα», διὰ τῶν ὁποίων μεταφέρονται ὀλόκληρα σχολεῖα—μαθηταὶ καὶ διδακτικὸν προσωπικὸν—δι' ἐκπαιδευτικὰς κρουαζιέρας διάρκειας 10-18 ἡμερῶν εἰς τὴν Μεσόγειον καὶ ἀλλαχοῦ. Οἱ συμμετέχοντες εἰς τὰς ἰδιορρυθμοὺς αὐτὰς κρουαζιέρας μαθηταί, ἐνῶ συνεχίζουν τὰ κα-

1. Δελτίον Βρετανικῆς Πρεσβείας Ἀθηνῶν, «Αἱ θεριναὶ κρουαζιέραι σημειῶνουν μεγάλην ἐπιτυχίαν», Ἰούνιος 1964, σσ. 1-2.

νονικά των μαθημάτων εις τὰς αἰθούσας διδασκαλίας τοῦ πλοίου, ἐπισκέπτονται ξένας χώρας καὶ διδάσκονται ἐπὶ τόπου μαθήματα γεωγραφίας καὶ ἱστορίας.

Τὴν δευτέραν θέσιν εἰς τὴν κίνησιν τῶν περιηγητικῶν πλοίων κατέχει ἡ Ἑλλάς, ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ὁποίας κατὰ τὴν τριετίαν 1961-1963 διεκινήθη τὸ 23% τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Χώραν μας περιηγητῶν καθ' ὁμάδας περίπλου. Ἀντιθέτως, ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ κατάπλων διατηρεῖ τὴν πρώτην θέσιν, ἀφοῦ κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον ἐκάλυψε τὸ 36% τοῦ συνόλου τῶν καταπλευσάντων ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ περιηγητικῶν πλοίων. Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὸ ὅτι τὰ ἐκτελοῦντα κρουαζιέρας ἑλληνικὰ σκάφη εἶναι κατὰ κανόνα «μεσογειακά», ἤτοι μεταφορικῆς δυναμικότητος ἐπιβατῶν οὐχὶ μεγαλυτέρας τῶν 600. Μεγάλῃ ὄψῃ εἰς τὸν τομέα τῶν κρουαζιερῶν ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ἐδόθη τὴν δεκαετίαν 1953-1963. Εἶναι ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὸν τομέα τῶν τουριστικῶν πλοίων ἡ ἑλληνικὴ συμμετοχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ διευρυνθῆ καὶ νὰ πλησιάσῃ τὰ ἐπίπεδα τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας, ἐφ' ὅσον δημιουργηθῶν αἱ κατάλληλοι συνθήκαι τόσοσιν διὰ τὸν ἐπαναπατρισμὸν τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας ὅσον καὶ διὰ τὴν ἀπόκτησιν νέων σκαφῶν ὑπὸ τῆς ἑλληνικῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος τοῦ ναυτιλιακοῦ τομέως. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν εἶναι ἀνάγκη νὰ ληφθοῦν ἀπὸ ἑλληνικῆς πλευρᾶς ὠρισμένα μέτρα γενικὰ καὶ ἄλλα εἰδικά. Εἰς τὰ γενικὰ μέτρα ἀνήκουν ὅλαι αἱ ἐνέργειαι διὰ τῶν ὁποίων θὰ δημιουργηθῆ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἡ ἀπαραίτητος πιστωτικὴ, ναυτασφαλιστικὴ καὶ ναυπηγικὴ ὑποδομὴ, ἡ ὁποία θὰ ἐλύσῃ τὰς ναυτιλιακὰς ἐπιχειρήσεις· εἰς τὰ εἰδικά, ἡ λῆψις ὠρισμένων μέτρων εἰς τὸν δικονομικόν, τὸν ναυτιλιακόν, τὸν ναυτεργατικόν καὶ τὸν διοικητικόν τομέα.

Τρίτη κατὰ σειράν εἰς τὴν κίνησιν τῶν τουριστικῶν πλοίων εἰς τὴν Χώραν μας ἔρχεται ἡ Ἰταλία, ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς ὁποίας ἐταξίδευσεν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τριετίας 1961-

1963 τὸ 8,3% τοῦ συνόλου τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα διὰ κρουαζιερωῶν ξένων τουριστῶν. Ἀκολουθοῦν ἡ Ἰσπανία μὲ συμμετοχὴν 5,9%, ἡ Γιουγκοσλαβία μὲ 4,3%, ἡ Ὀλλανδία μὲ 4,2% κλπ. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ συμμετοχὴ τῶν ἐν λόγῳ χωρῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Τουρκίας καὶ τοῦ Ἰσραήλ, θεωρεῖται μᾶλλον «φυσιολογικὴ», δεδομένου ὅτι ἀνήκουν εἰς χώρας τοῦ μεσογειακοῦ χώρου καὶ κατὰ κανόνα μεταφέρουν περιηγητὰς ὑπηκόους των. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐθνικότητα τῶν συμμετεχόντων εἰς τὰς κρουαζιέρας τουριστῶν, τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ σκανδιναβικὰ πλοῖα, ὡς ἐπίσης καὶ διὰ τὰ τῶν ἀνατολικῶν χωρῶν. Οὕτω, εἰς τὸν τομέα τῶν τουριστικῶν πλοίων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ ἀπόλυτος ἑλληνικὴ κυριαρχία, ἀκόμη καὶ ἂν δημιουργηθοῦν ἴσοι ὅροι συναγωνιστικότητος. Ἡ ἑλληνικὴ συμμετοχὴ εἶναι δυνατὸν νὰ διευρυνθῇ διὰ τῆς ἀπορροφήσεως τῆς δραστηριότητος τῶν μὴ μεσογειακῶν χωρῶν καὶ τῆς ὑποκαταστάσεως τμήματος τῆς βρεταννικῆς δραστηριότητος τοῦ τομέως τῶν κρουαζιερωῶν ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Μεσογείου.

δ) *Κίνησις ἐξωτερικοῦ διὰ πορθμείων.* Ἡ διὰ θαλάσσης διακίνησις τῶν τουριστῶν γίνεται ὄχι μόνον διὰ τῶν ἐπιβατηγῶν πλοίων, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφορᾶς τουριστῶν πολυμέρου παραμονῆς, καὶ τῶν τουριστικῶν, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταφορᾶς τουριστῶν ὀλιγοώρου παραμονῆς εἰς τοὺς λιμένας προσεγγίσεως, ἀλλὰ καὶ διὰ τῶν πλοίων-πορθμείων (ferry boats). Ἡ σύνδεσις τῆς Χώρας μας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ πορθμείων ἐνέχει μεγάλην σπουδαιότητα, πρῶτον διότι δημιουργεῖ «μεταφορικὴν πύλην» μετὰξὺ τῆς Ἰταλίας καὶ τῶν πρὸς τὴν Ἀδριατικὴν ἑλληνικῶν τμημάτων (Κέρκυρα, Ἡγουμενίτσα) καὶ δεύτερον διότι ἐξυπηρετεῖ τὸν δι' αὐτοκινήτου τουρισμὸν, ὁ ὁποῖος ἀναπτύσσεται ἀλματωδῶς.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 79 διαπιστοῦνται τὰ ἑξῆς: Ἀπὸ ἀπόψεως ἀποβιβασθέντων ἐπιβατῶν καὶ ἐκφορτωθέντων

Π Ι Ν Α Κ 79

ΚΙΝΗΣΙΣ ΠΟΡΘΜΕΙΩΝ ΓΡΑΜΜΗΣ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟΥ (ΠΑΤΡΩΝ-ΗΓΟΥΜΕΝΙΤΣΗΣ-
ΚΕΡΚΥΡΑΣ-ΒΡΙΝΔΗΣΙΟΥ-ΠΑΤΡΩΝ) ΕΤΩΝ 1962-1963

Λιμένες κατάπλου	Αποβιβασθέντες επιβάται		Εκφορτωθέντα οχήματα ¹		Διαφοραί επί %	
	1962	1963	1962	1963	Επιβάται	Οχήματα
Πατρών	36.379	43.748	5.080	7.388	+20,4	+46,1
Ηγουμενίτσης	13.877	16.906	3.332	4.324	+21,9	+30,0
Κερκύρας	33.155	23.294	4.503	3.229	-32,6	-28,3
Βρινδησίου	63.083	73.111	9.643	10.991	+15,9	+14,0
Σύνολον	146.494	157.059	22.558	25.932	+ 7,2	+15,0

Λιμένες απόπλου	Επιβιβασθέντες επιβάται		Φορτωθέντα οχήματα		Διαφοραί επί %	
	1962	1963	1962	1963	Επιβάται	Οχήματα
Πατρών	41.447	47.812	5.615	5.869	+15,5	+ 4,5
Ηγουμενίτσης	12.349	15.386	3.574	4.068	+24,6	+13,8
Κερκύρας	34.680	24.543	4.712	3.603	-41,3	-23,5
Βρινδησίου	58.694	69.318	8.616	10.390	+18,1	+20,6
Σύνολον	147.170	157.059	22.517	23.930	+ 6,7	+ 6,2

Λιμένες	Σύνολον επιβατών		Σύνολον οχημάτων		Διαφοραί επί %	
	1962	1963	1962	1963	Επιβάται	Οχήματα
Πατρών	77.826	91.560	10.695	13.257	+17,6	+24,1
Ηγουμενίτσης	26.226	32.292	9.906	8.392	+23,2	+21,5
Κερκύρας	67.835	47.837	9.215	6.832	-29,4	-25,9
Βρινδησίου	121.777	142.429	18.259	21.381	+17,0	+17,1
Γεν. σύνολον	293.664	314.118	45.075	49.862	+ 6,9	+10,5

1. Περιλαμβάνονται μόνον τὰ επιβατηγά αυτοκίνητα, μεγάλα (Buses) και μικρά (Cars).

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Δελτίον Στατιστικής Έμπορικῆς Ναυτιλίας, τόμ. ΙΙΙ, τεύχ. 6, Μάρτιος 1964

αυτοκινήτων, τὴν μεγαλύτεραν κίνησιν ἐμφανίζει ὁ λιμὴν τοῦ Βρινδησίου, διὰ τοῦ ὁποίου κατὰ τὸ 1963 ἀπεβιβάσθησαν 73.111 ἐπιβάται και ἐξεφορτώθησαν 10.991 αυτοκίνητα. Ἐν συνεχείᾳ ἔρχεται ὁ λιμὴν τῶν Πατρῶν, μὲ κίνησιν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 43.748 ἐπιβάτας και 7.388 αυτοκίνητα, ἀκολουθοῦν δὲ οἱ λιμένες τῆς Κερκύρας και τῆς Ἡγουμενίτσης. Ὅλοι οἱ λιμένες ἐμφανίζουν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 αὐξουσας κίνη-

σιν, πλὴν τοῦ λιμένος τῆς Κερκύρας, ὁ ὁποῖος ἐμφανίζει μείω-
σιν. Ἡ μείωσις αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ εἰς τὴν συνεχῶς ἀύξα-
νομένην τουριστικὴν μας κίνησιν ἐκ τοῦ χώρου τῆς Ἰταλίας,
ἢ ὁποία κατευθύνεται πρὸς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα καὶ διὰ
λόγους οἰκονομικοὺς ἀλλὰ καὶ διὰ λόγους συντομεύσεως τοῦ
ταξιδίου, δεδομένου ἄλλωστε ὅτι διὰ τὴν Κέρκυραν προκύπτει
καὶ περίπτωσις ἀδυναμίας ἐξυπηρετήσεως μεγάλου ὄγκου του-
ριστῶν. Ἡ αὐτὴ περίπου κίνησις παρατηρεῖται καὶ ἀπὸ πλευ-
ρᾶς ἐπιβιβάσθων ἐπιβατῶν καὶ φορτωθέντων αὐτοκινήτων.
Θεωρητικῶς τοῦλάχιστον, ἐὰν δὲν παρενεβάλλοντο καὶ οἱ ἑλλη-
νικοὶ λιμένες, οἱ ὁποῖοι ἐξυπηρετοῦν καὶ ἐσωτερικὴν τουριστι-
κὴν κίνησιν, ἢ κίνησις τῶν δύο αὐτῶν μεγεθῶν, ἦτο τῶν ἀπο-
βιβάσεων καὶ τῶν ἐπιβιβάσεων, μακροχρονίως θὰ ἦτο ἐξισωτι-
κὴ. Ἐνδιαφερόμενοι ὅμως εἰδικῶς διὰ τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερι-
κοῦ κίνησιν τῶν πορθμείων, πρέπει νὰ ἴδωμεν τὴν συνολικὴν
κίνησιν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ὁ λιμὴν τοῦ Βρινδησίου. Οὕτω,
διὰ τοῦ ἐν λόγῳ λιμένος διεκινήθησαν κατὰ τὸ 1963 142.429
ἐπιβάται καὶ 21.381 αὐτοκίνητα, ἔναντι 121.777 ἐπιβατῶν
καὶ 18.259 αὐτοκινήτων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, ἦτοι
ἐσημειώθη αὐξήσις 17%.

Πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι ἡ ὑπὸ τῶν τουριστῶν χρησιμοποίη-
σις τῶν πορθμείων διὰ τὴν διεκπεραίωσίν των εἰς τὴν Ἑλλά-
δα ἀποκτᾶ ὀσημέραι μεγαλυτέραν σπουδαιότητα καὶ πρέπει νὰ
ἐξετασθῆ τὸ ἐνδεχόμενον πυκνώσεως τῶν μεταξὺ Ἰταλίας καὶ
Ἑλλάδος γραμμῶν. Ἡ σύνδεσις τῆς Χώρας μας μετὰ τῆς Ἰτα-
λίας πραγματοποιεῖται διὰ τῶν πορθμείων Ἐγνατία (Ἑλληνι-
καὶ Μεσογειακαὶ Γραμμαὶ Α.Ε.) καὶ Appia (Adriatica S.p.A.
di Navigazione), τὰ ὁποῖα ἐνώνουν τὸ Βρινδῆσιον μὲ τοὺς
λιμένας τῶν Πατρῶν, τῆς Ἡγουμενίτσας καὶ τῆς Κερκύρας.
Διὰ τῶν ἐν λόγῳ πορθμείων, τὰ ὁποῖα δρομολογοῦνται συνή-
θως ἀπὸ τῶν μέσων Μαρτίου ἕως τὰ τέλη Ὀκτωβρίου, διακι-
νεῖται τὸ 80% περίπου τῆς ὅλης διὰ πορθμείων κινήσεως τῆς

γραμμῆς Ἰταλίας-Ἑλλάδος. Ἐν ὄψει τῆς ὀλονὲν αὐξανομένης τουριστικῆς μας κινήσεως ἐκ τοῦ χώρου τῆς Εὐρώπης μέσῳ τῆς Ἰταλίας, φρονοῦμεν ὅτι, ἰδίᾳ κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς κινήσεως, πρέπει νὰ δρομολογηθῇ καὶ τρίτον πορθμεῖον, ὥστε ἡ ἐξυπηρέτησις τῆς τουριστικῆς διακινήσεως νὰ εἶναι ἐπαρκῆς. Παράλληλως πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ καὶ ἡ περίπτωσις τῆς συνδέσεως τῆς Χώρας μας μετὰ τοῦ χώρου τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου καὶ δὴ τῆς Κύπρου καὶ τοῦ Ἰσραήλ. Τὸ τελευταῖον τοῦτο εἶναι δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ διὰ τῆς καθιερώσεως γραμμῆς Ρόδου-Λάρνακος-Χαίφας-Ρόδου, ἡ ὁποία θὰ συνδέσῃ διὰ πορθμείου τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν χωρῶν αὐτῶν, τῶν ὁποίων ἡ τουριστικὴ κίνησις πρὸς τὴν Χώραν μας αὐξάνεται συνεχῶς. Εἰς τὸ μέλλον εἶναι δυνατόν, ἐφ' ὅσον δημιουργηθοῦν εἰς τὴν γείτονα Τουρκίαν προϋποθέσεις τουριστικῆς ἀναπτύξεως, νὰ προκύψῃ περίπτωσις συνδέσεως διὰ πορθμείου τῶν τουριστικῶν κέντρων τῆς περιοχῆς τοῦ Αἰγαίου μετὰ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουσι τουριστικὸν ἐνδιαφέρον (Σμύρνη, Ἔφεσος, Ἀλικαρνασσός).

ε) *Τόποι προελεύσεως καὶ προορισμοῦ ταξιδιωτῶν.* Ἄνωτέρω ἐξητάσθησαν τὰ πλωτὰ μέσα, ἤτοι τὰ ἐπιβατηγὰ πλοῖα, τουριστικὰ πλοῖα καὶ πορθμεῖα, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται ἡ τουριστικὴ κίνησις τῆς Χώρας μας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ. Ἰδιαιτέρως δὲ ἠρευνήθη καὶ ἡ συμμετοχὴ τῆς ἑλληνικῆς ναυτιλιακῆς δραστηριότητος ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως. Πέραν τῆς γενικῆς αὐτῆς παρουσιάσεως καὶ πρὶν ἐξετασθῇ ἡ δυναμικότης τοῦ ἑλληνικοῦ ναυτιλιακοῦ παράγοντος, πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ἡ ροὴ τῶν διὰ θαλάσσης ταξιδευόντων τουριστικῶν ρευμάτων, ἤτοι αἱ περιοχαὶ καὶ οἱ λιμένες προελεύσεως καὶ προορισμοῦ τῶν ταξιδιωτῶν, ὅποτε θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν νὰ κρίνωμεν ἐὰν τὸ ὑπάρχον μεταφορικὸν μας δυναμικὸν δύναται νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸν διὰ θαλάσσης διακινούμενον πρὸς τὴν Χώραν μας ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμόν.

Π Ι Ν Α Κ 80

ΚΙΝΗΣΗ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΣΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΑ ΤΟΥ ΛΙΜΕΝΟΣ ΠΕΙΡΑΙΩΣ ΚΑΤΑ ΛΙΜΕΝΑΣ ΠΡΟΕΛΕΥΣΕΩΣ ΚΑΙ ΠΡΟΟΡΙΣΜΟΥ ΕΤΩΝ 1962-1963

Περιοχή και λιμένες προελεύσεως και προορισμού	1962			1963								
	%	'Αναχώρ.	%	Σύνολον	%	'Αναχώρ.	%	Σύνολον	%			
'Ανατολική Μεσόγειος ('Αλεξάνδρεια, Πόρτ Σάιτ, Λεμεσός, Λάριναξ, Χάιφα, Βηρυττός, Σμύρνη, κλπ.)	29.147	27,3	37.850	26,0	66.997	26,5	36.347	32,3	38.632	21,9	69.979	26,3
Μαύρη Θάλασσα (Κωνσταντινούπολις, Βόρνα, Κωσταντζα, 'Οδησσός, κλπ.)	3.192	3,0	4.952	3,4	8.144	3,2	4.248	3,8	4.814	3,2	9.092	3,4
'Αδριατική (Βρυγέσιον, Μπαρρί, Βενετία, Τεργέστη, Ριγίεκα, κλπ.)	45.638	42,7	69.845	48,1	115.483	45,7	47.230	42,0	81.605	53,3	128.835	48,5
Δυτική Μεσόγειος (Νεάπολις, Γένοβα, Μασσαλία, κλπ.)	8.532	8,0	9.761	6,7	18.293	7,3	8.322	7,4	9.450	6,2	17.772	6,7
Βόρειος 'Αμερική (Καναδάς, Χέλιφαξ, Νέα 'Υόρκη)	10.992	10,3	11.626	8,0	22.618	8,9	10.902	9,7	11.284	7,4	22.186	8,4
Αυστραλία (Σίδνεϋ, Μελβούρνη κλπ.)	5.597	5,2	10.102	6,8	15.699	6,3	4.694	4,1	11.791	7,7	16.485	6,2
Λοιπά χάρου	3.757	3,5	1.459	1,0	5.216	2,1	746	0,7	519	0,3	1.265	0,5
Σύνολον	106.855	100	145.595	100	252.450	100	112.489	100	153.125	100	265.614	100

Π η γ ή : 'Οργανισμός Λιμένος Πειραιώς

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 80 διαπιστοῦται ὅτι καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς ἀφίξεις, αἱ ὁποῖαι καὶ ἀντιπροσωπεύουν τὸ τμῆμα τῆς ταξιδιωτικῆς κινήσεως τὸ ὁποῖον μᾶς ἐνδιαφέρει, αὗται ἔχουν τὴν ἀκόλουθον προέλευσιν: Τὴν μεγαλύτεραν κίνησιν παρουσιάζει ἡ περιοχὴ τῆς Ἀδριατικῆς, ἐκ τῆς ὁποίας προέρχεται τὸ 42% τῆς συνολικῆς κινήσεως. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ λιμένες τῆς δυτικῆς λεκάνης τῆς Ἀδριατικῆς καὶ δὴ τοῦ Βρινδησίου, τοῦ Μπάρι καὶ τῆς Βενετίας ἀποτελοῦν προέκτασιν τῶν τουριστικῶν μας «συνόρων». Προέκτασιν τῆς γραμμῆς τῆς Ἀδριατικῆς ἀποτελεῖ ἡ περιοχὴ τῆς δυτικῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία διὰ τῶν λιμένων Μασσαλίας, Γενούης καὶ Νεαπόλεως διοχετεύει πρὸς τὴν Χώραν μας τὸ 8% περίπου τῆς συνολικῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως. Ἐπομένως, αἱ δύο αὐταὶ περιοχαί, ἐλέγχουσαι τὸ 50% τῆς διὰ θαλάσσης ταξιδιωτικῆς κινήσεως, ἀποτελοῦν τὴν μεγαλύτεραν πηγὴν προελεύσεως τουριστῶν καὶ γενικώτερον ταξιδιωτῶν, οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν ὡς μέσον μετακινήσεώς των τὸ πλοῖον. Μετὰ τὴν θεωρουμένην ὡς ἐνιαίαν ὡς ἄνω περιοχὴν (Ἀδριατικὴ-δυτικὴ Μεσόγειος) ἔρχεται ἡ περιοχὴ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἡ ὁποία διὰ τῶν λιμένων τῆς Αἰγύπτου, τῆς Κύπρου, τοῦ Λιβάνου, τοῦ Ἰσραήλ καὶ τῆς Τουρκίας διοχετεύει πρὸς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1/3 περίπου τῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως, μὲ ἀνερχόμενον ρυθμὸν, ἀφοῦ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 ἠϋξήθη τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῆς περιοχῆς αὐτῆς ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως ἀπὸ 27,3% εἰς 32,3%. Ἡ παρατηρηθεῖσα ἀνοδικὴ τάσις θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν σημειωθεῖσαν παραλλήλως αὔξησιν τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἐκ τοῦ Ἰσραήλ καὶ τῆς Κύπρου κατὰ τὸ 1963. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὴν περιοχὴν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς καὶ τοῦ Καναδᾶ, διὰ τῆς ὁποίας διοχετεύεται τὸ 10% περίπου τῶν ταξιδιωτῶν. Ἡ περιοχὴ αὕτη ἀναλογικῶς πρὸς τὴν ἐξ αὐτῆς προερχομένην τουριστικὴν κίνησιν διοχετεύει πρὸς

τὴν Χώραν μας περιορισμένους ταξιδιώτας, τοῦτο δὲ διότι, λόγω τῆς πολυημέρου διαρκείας τοῦ ταξιδίου, οἱ προτιθέμενοι νὰ ἐπισκεφθοῦν τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦν ὡς μέσον ταξιδίου περισσότερο τὸ ἀεροπλάνον. Ἀκολουθεῖ ἡ περιοχή τῆς Αὐστραλίας, ἡ ὁποία καλύπτει τὸ 5% περίπου τῆς κινήσεως, μὲ ἀφίξεις ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ὁμογενῶν. Τέλος, ἔχομεν τὴν κίνησην ἐκ τῆς περιοχῆς τῆς Μαύρης Θαλάσσης, ἡ ὁποία εἶναι ἀσήμαντος (μόλις 3%), ἀντιπροσωπεύουσα ἀποκλειστικῶς σχεδὸν τὰς ἀφίξεις τῶν ὁμογενῶν ἐκ τῆς Κωνσταντινουπόλεως.

Ἀπὸ πλευρᾶς ἀναχωρήσεων, ἡ κατὰ περιοχὰς σύνθεσις τῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως ἐμφανίζει ὀρισμένας διαφοροποιήσεις. Οὕτω, ἡ περιοχή τῆς Ἀδριατικῆς παρουσιάζει συγκριτικῶς μεγαλυτέραν κίνησην, ὀφειλομένην εἰς τὸ γεγονός ὅτι οἱ περισσότεροι Ἕλληνες οἱ ὅποιοι πραγματοποιοῦν τουριστικὰ ταξίδια εἰς τὸ ἐξωτερικὸν χρησιμοποιοῦν τὴν μέσῳ Ἰταλίας ὁδόν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ καὶ τὸν πρῶτον σταθμὸν τοῦ ταξιδίου των. Ἐπίσης κίνησην ἠϋξημένην εἰς τὰς ἀναχωρήσεις ἐμφανίζει καὶ ἡ περιοχή τῆς Αὐστραλίας, λόγω τῆς πρὸς τὰ ἐκεῖ μεταναστευτικῆς ροῆς. Ἀντιθέτως, αἱ περιοχαὶ τῆς δυτικῆς καὶ ἀνατολικῆς Μεσογείου παρουσιάζουν μειωμένην κίνησην εἰς τὰς ἀναχωρήσεις, τοῦτο δὲ διότι ἡ ταξιδιωτικὴ μας κίνησις πρὸς τὸν εὐρωπαϊκὸν χῶρον γίνεται διὰ τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς περιοχῆς Ἀδριατικῆς. Αἱ λοιπαὶ περιοχαὶ ἐμφανίζουν κατὰ τινὰ τρόπον ἰσόρροπον κίνησην μεταξύ ἀφίξεων καὶ ἀναχωρήσεων.

5) Πλωτὰ μέσα προσπελάσεως τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον τοῦ 1964 ἡ πρὸς τὴν Χώραν μας προσπέλασις τῶν διὰ θαλάσσης ταξιδευόντων ἐγένετο διὰ τῶν εἰς τὸν Πίνακα 81 ἀναγραφόμενων πλοίων ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν, τὰ ὁποῖα εὐρίσκοντο ἐν ἐνεργείᾳ κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον τοῦ 1964.

Οὕτω, τὰ ἐν ἐνεργείᾳ ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν πλοῖα κατὰ τὸν Αὐγούστον τοῦ ἔτους 1964 ἀνήρχοντο εἰς 71, μεταφορικῆς

ΠΙΝΑΞ 81

ΔΥΝΑΜΙΚΟΤΗΣ ΕΙΣ ΜΕΤΑΦΟΡΑΝ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΕΠΙΒΑΤΗΓΩΝ ΠΛΟΙΩΝ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΑΙΧΜΗΝ (ΑΥΓΟΥΣΤΟΣ) ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ 1964

Όνομασία πλοίου και γραμμή τήν οποίαν εκτελεί	Μεταφορική θερινή περίοδος		δυναμικότης χειμερινή περίοδος	
		%		%
<i>Υπερωκεάνεια</i>	4.268	11,6	4.088	14,3
'Αρκαδία (πρώην 'Ελλάς)	510		330	
Βασίλισσα Φρειδερίκη	1.158		1.158	
'Ελληνίς	1.300		1.300	
Πατρίς	1.300		1.300	
<i>Μεσογειακά</i>	7.987	21,7	7.778	27,2
'Αγαμέμνων	590		590	
'Αθήναι	455		455	
'Ακρόπολις	650		650	
'Απολλωνία	590		590	
'Ατρεΰς	375		375	
'Αχιλλεύς	590		590	
'Ελλάς	540		540	
'Ερμής	650		650	
'Ιωνία	560		560	
Λυδία	462		462	
Μασσαλία	396		396	
Μεντιτεράνεα	785		576	
Μηδία	200		200	
Πήγασος	394		394	
Καρίνα	750		750	
<i>Τουριστικά</i>	2.527	6,9	2.527	8,8
'Αδριατική	246		246	
Αιγαΐον	560		560	
Δήλος	525		525	
Ρόδος	210		210	
Ρομάντικα	250		250	
Στέλλα Μάρις	150		150	
Φαντασία	230		230	
Σεμίραμις	146		146	
Μύκονος	214		214	
<i>Ακτοπλοϊκά</i>	13.389	36,4	8.826	30,9
'Αγγέλικα	1.020		580	
Αικατερίνη	358		416	
Γαλαξίας	160		160	
Δέσποινα	553		309	
'Εσπερος	789		789	
'Ηπειρος	633		352	

Όνομασία πλοίου και γραμμή την οποίαν έκτελεί	Μεταφορική		δυναμικότης	
	Θερινή περίοδος	%	Χειμερινή περίοδος	%
Κανάρης	821		422	
Καραϊσκάκης	824		424	
Κολοκοτρώνης	822		483	
Κρήτη	871		556	
Αΐμνος	422		181	
Μαριλένα	532		374	
Μιαούλης	826		452	
Μυρτιδιώτισσα	629		438	
Παντελής	702		396	
Πολικός	590		402	
Σοφοκλής Βενιζέλος	1.000		800	
Φίλιππος	807		547	
Αιγυς	465		380	
Έλλη	565		365	
Αργοσαρωνικό	5.493	14,9	3.569	12,5
Αΐγινα	390		300	
Άφαία	200		150	
Έξπρες	127		100	
Καμέλια	940		516	
Μαριώ	425		274	
Μάχη	380		355	
Νεραίδα	850		620	
Πίνδος II	645		321	
Σαρωνίς	721		431	
Υδρα	430		305	
Χαρά	385		197	
Τοπικά	3.103	8,5	1.758	6,3
Άλέξης	196		136	
Άφροδίτη	130		130	
Βόρειοι Σποράδες	95		95	
Έπίδαυρος	150		100	
Έπτάνησος	145		100	
Καλυδών III	320		174	
Κύνος	604		249	
Μοσχάνθη	575		266	
Ναυτίλος	260		130	
Πανορμίτης	192		101	
Παπαγεωργίου II	200		150	
Ρένα	236		127	
Σύνολον	36.771	100	28.550	100

Π η γ ή : Υπουργείον Έμπορικῆς Ναυτίλας

δυναμικότητας ἐπιβατῶν 36.771 κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον καὶ 28.550 κατὰ τὴν χειμερινήν. Τὸ ἀνοίγμα μεταξύ τῶν δύο ἐποχῶν ὀφείλεται ἀποκλειστικῶς εἰς τὰ ἐκτελοῦντα ἐσωτερικὰς γραμμὰς πλοῖα, δεδομένου ὅτι τὰ μεσογειακὰ, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ τουριστικὰ, δὲν δέχονται ἐπιβάτας Γ' θέσεως (καταστρώματος), οἱ ὅποιοι χρησιμοποιοῦν τὰς ἐπὶ πλέον θέσεις τῆς μεταφορικῆς δυναμικότητος τοῦ θέρους. Εἰδικώτερον ἐπὶ ἐκάστης γραμμῆς ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν τὰ ἀκόλουθα.

Ἵπερωκεάνειοι γραμμαί: Τὰ ὑπερωκεάνεια ἐξυπηρετοῦν δύο γραμμὰς: τὴν γραμμὴν Βορείου Ἀμερικῆς-Καναδᾶ καὶ τὴν γραμμὴν Αὐστραλίας. Καὶ καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην ἐξ αὐτῶν, ἐπὶ τοῦ παρόντος ἐξυπηρετεῖται ἀποκλειστικῶς ὑπὸ τοῦ ὑπερωκεανείου Βασίλισσα Φρειδερίκη τῆς Ἐθνικῆς Ἑλληνικῆς Γραμμῆς Ἀμερικῆς, δυναμικότητος 1.158 θέσεων. Λέγομεν ἐπὶ τοῦ παρόντος, διότι ἔχει ἤδη λήξει ἡ σχετικὴ σύμβασις δυνάμει τῆς ὁποίας ἀνέλαβε κατ' ἀποκλειστικότητα ἡ ἐν λόγῳ ἐταιρεία τὴν ἐκτέλεσιν τῆς γραμμῆς Ἀμερικῆς καὶ ἐπικρατεῖ εἰς τοὺς ἀρμοδίους παράγοντας τοῦ Ὑπουργείου Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας ἡ σκέψις νὰ ἀποδεσμευθῇ ἡ γραμμὴ καὶ νὰ ἀφεθῇ ἐλευθέρως εἰς τὴν ἑλληνικὴν ναυτιλιακὴν δραστηριότητα. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐκδηλωθῇ ζωηρὸν ἐνδιαφέρον δρομολογήσεως καὶ ἄλλων ὑπερωκεανείων, μεταξύ τῶν ὁποίων συγκαταλέγονται τὰ ἑλληνικῆς ἰδιοκτησίας (Λάτση) Ἀννα-Μαρία καὶ Μαριάννα II. Ἐπίσης, προσφάτως ἀνεκοινώθη ἡ ἀγορὰ τοῦ ὑπὸ ἀμερικανικὴν σημαίαν ὑπερωκεανείου America ὑπὸ ἐταιρείας ἀνηκούσης εἰς τὴν ὁμάδα Χανδρῆ, μὲ σκοπὸν ὅπως χρησιμοποιηθῇ διὰ ταξίδια μεταξύ Ἀγγλίας, Ἑλλάδος, Ἀμερικῆς, Αὐστραλίας κλπ. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὸ America, ὀλικῆς χωρητικότητος 34.000 τόννων, θὰ εἶναι τὸ μεγαλύτερον ἑλληνικὸν ὑπερωκεάνειον καὶ ἐν ἑκ τῶν πλέον γνωστῶν διεθνῶς πλοίων, ἀνήκον εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν τῶν ὑπερωκεανείων. Πέραν αὐτῶν, εὐθὺς ὡς ρυθμισθῇ τὸ θέμα τῆς ἐθνι-

κῆς γραμμῆς Ἀμερικῆς καὶ τὸ ἐκτελοῦν σήμερον τὴν γραμμὴν ὑπερωκεάνειον Ὀλυμπία ὑπὸ λιβεριανὴν σημαίαν τῆς Greek Line θὰ ἐνταχθῆ εἰς τὸ ἐλληνικὸν νηολόγιον. Οὕτω, διὰ τῶν νέων ὡς ἄνω ὑπερωκεανείων, τὰ ὁποῖα ὑπολογίζονται ὅτι θὰ ἔχουν μεταφορικὴν δυναμικότητα ἄνω τῶν 5.000 ἐπιβατῶν, ἡ γραμμὴ τῆς Ἀμερικῆς θὰ περιέλθῃ εἰς ἀποκλειστικὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐθνικῆς μας ὑπερωκεανείου ναυτιλίας. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῆ ἐπίσης ὅτι ἡ γραμμὴ Νέας Ὑόρκης-Ἑλλάδος ἐξυπηρετεῖται σήμερον καὶ ἀπὸ ξένα πλοῖα, ὅπως τῆς American Export Lines (ὑπερωκεάνεια Exeter καὶ Excalibur), τῆς ἰσραηλινῆς ἐταιρίας Zim (ὑπερωκεάνειον Zion), τῆς Adriatica S.p.A. di Navigazione (ὑπερωκεάνειον Vulcania) καὶ ἄλλων. Ἐν συμπεράσματι, εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι, ἐφ' ὅσον προστεθοῦν εἰς τὴν ἐλληνικὴν σημαίαν τὰ ἄνωτέρω ἐλληνικῆς ιδιοκτησίας ὑπερωκεάνεια, μαζὶ μὲ τὰ δρομολογημένα σήμερον ξένα θὰ δημιουργηθῆ πλήρες δίκτυον, τὸ ὁποῖον θὰ ἐξυπηρετήσῃ κατὰ τρόπον ἀπόλυτον τὴν ἐκ Βορείου Ἀμερικῆς, Καναδᾶ καὶ Ἀγγλίας τουριστικὴν κίνησιν πρὸς τὴν Χώραν μας.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν γραμμὴν Αὐστραλίας, ἡ ὁποία ἐκτελεῖται σήμερον διὰ τῶν ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν ὑπερωκεανείων Ἑλληνίς καὶ Πατρίς τῆς ἐταιρίας Χανδρῆ, θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι αὕτη ἐξυπηρετεῖται ἱκανοποιητικῶς, δεδομένου ἄλλωστε ὅτι ἡ ἐν λόγῳ γραμμὴ παρουσιάζει κατὰ κανόνα μεταναστευτικὴν κίνησιν καὶ ἐλαχίστην τουριστικὴν. Ἡ τελευταία αὕτη διοχετεύεται εἰς τὴν Ἑλλάδα μέσῳ τῆς Εὐρώπης, εἰς τὴν ὁποίαν εἰσέρχονται οἱ ἐξ Αὐστραλίας τουρίσται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον δι' ἀεροπλάνου. Οὕτω καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ δρομολογημένα σήμερον ὑπερωκεάνεια ἐλληνικῆς σημαίας, ὡς καὶ τὸ ὑπὸ δρομολόγησιν νέον τοιοῦτον America θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξυπηρετήσουν ἐπαρκῶς τὴν ἐκ τῆς Αὐστραλίας πρὸς τὴν Χώραν μας ταξιδιωτικὴν καὶ εἰδικώτερον τουριστικὴν κίνησιν.

Μεσογειακαὶ γραμμαί. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν, ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν («μεσογειακά»), ἀνήκουν τὰ πλοῖα ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐκ κατασκευῆς καὶ λόγῳ τῆς εἰδικῆς χωρητικότητός των εἶναι προωρισμένα νὰ ἐκτελοῦν πλόας εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον. Γὰ ὑπὸ ἐλληνικὴν σημαίαν πλοῖα ὑπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν αὐτὸν κατὰ τὸν Αὐγούστου τοῦ 1964 ἀνήρχοντο εἰς 15, μεταφορικῆς δυναμικότητος 7.987 ἐπιβατῶν κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον καὶ 7.778 κατὰ τὴν χειμερινήν. Γεννᾶται λοιπὸν ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: εἶναι εἰς θέσιν ἢ μεταφορικῆ αὐτῆ δυναμικότης νὰ ἐξυπηρετήσῃ ἐπαρκῶς τὴν πρὸς τὴν Χώραν μας διακίνησιν τῶν διὰ θαλάσσης μετακινουμένων εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον τουριστικῶν ρευμάτων; Ἐὰν τὰ ἐν λόγῳ πλοῖα ἐξετέλουν ἐν ὀρισμένον χρονικῶς δρομολόγιον, θὰ ἦτο δυνατόν δι' ἐνὸς πολλαπλασιασμοῦ νὰ καταλήξωμεν εἰς τὸ ποθοῦμενον συμπέρασμα. Ἐπειδὴ ὅμως ἕκαστον ἐκτελεῖ διάφορον δρομολόγιον, τόσον ἀπὸ ἀπόψεως γραμμῆς ὅσον καὶ ἀπὸ ἀπόψεως διαρκείας καὶ συχνότητος κατὰ τὴν χρονικὴν περίοδον ἐνὸς ἔτους, διὰ τοῦτο καθίσταται ἀναγκαῖον, διὰ νὰ ἔχωμεν σαφεῖ εἰκόνα τοῦ μεταφορικοῦ μας δυναμικοῦ, νὰ ἐρευνήσωμεν τὰ ἀναλυτικὰ δρομολόγια τῶν ἐλληνικῶν πλοίων τοῦ ἔτους 1964 τὰ ὁποῖα κινοῦνται εἰς τὴν Μεσόγειον. Γὰ δρομολόγια τῶν ἐν λόγῳ πλοίων μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 82, ὁ ὁποῖος ἀναφέρει λεπτομερῶς τὸ ἐκτελούμενον ὑπὸ ἐνὸς ἐκάστου πλοίου δρομολόγιον, τὴν συχνότητα ἐκτελέσεώς του κατὰ τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους 1964, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν μεταφορικὴν του δυναμικότητα.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 82 διαπιστοῦται ὅτι ἡ μεταφορικὴ δυναμικότης τῶν ἐλληνικῶν μεσογειακῶν πλοίων κατὰ τὸ 1964 ἀνέρχεται εἰς 422.123 ἐπιβάτας. Ἡ δυναμικότης αὐτῆ εἶναι θεωρητικῆ, διὰ τοὺς ἐξῆς συγκεκριμένους λόγους: Πρῶτον, διότι ἀναφέρεται εἰς ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους, ἐνῶ εἶναι γνωστὸν ὅτι ἡ τουριστικὴ κίνησις ἐμφανίζεται συσσωρευτικῶς κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς.

Ἀριθμὸς ἑταιρία-Λιμένες προελεύσεως καὶ προορισμοῦ Ἐπωνυμία ἀποστολοῦ	Ἀποστολὴ	Διευκρινιστικὸν πλοίου	Ἀριθμὸς ἐπιβα- τηρίων	Ἐπιπέδον δυναμικότητος
Ἀποστολὴ Ἀδελφῶν Σ. Τσιπλίδου:			2.131	62.639
Ἀθήναι (Βενετῖαν, Σπλιτ, Πειραιᾶ, Λεμεσό, Χάϊφον, Λάρισα, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βρισηῖον, Βενετῖαν)			455	9.555
Ἑλλάς (Βενετῖαν, Βρισηῖον, Πειραιᾶ, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βρισηῖον, Βενετῖαν)			540	17.820
Κρήτη (Βενετῖαν, Σπλιτ, Κέρκυραν, Πειραιᾶ, Κρήτην, Πειραιᾶ, Κέρκυραν, Βενετῖαν)			556	16.124
Ἀγγέλικα (Βρισηῖον, Ἴονους Νήσους, Πάτρας, Πειραιᾶ, Κρήτην, Πειραιᾶ, Πάτρας, Ἴονους Νήσους, Βρισηῖον)			580	19.140
Ἡπειρωτικὴ Ἀποστολὴ «Ποταμῆος Γ.» Α.Ε.:			1.419	61.056
Πήγασος (Βενετῖαν, Πειραιᾶ, Ρόδον, Κύπρον, Χάϊφον, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βενετῖαν)			394	9.456
Ἐρμιῆς (Βενετῖαν, Πειραιᾶ, Ρόδον, Κύπρον, Χάϊφον, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βενετῖαν)			650	15.600
Ἀτρεὺς/Ferry boat (Βρισηῖον, Πάτρας, Βρισηῖον)			375	36.000
Ἑλληνικαὶ Μεσογειακαὶ Γραμμαὶ Α.Ε.:			2.208	41.568
Ἀπολλωνία (Βενετῖαν, Ἀγκῶνα, Πειραιᾶ, Ρόδον, Δῆλον, Μύκονον, Κρήτην, Πειραιᾶ, Κέρκυραν, Ἀγκῶνα, Βενετῖαν)			590	18.880
Μασσαλία (Μασσαλίαν, Γένουσαν, Νεάπολιν, Πειραιᾶ)			396	6.336
Λυδία (Ἀλεξάνδρειαν, Λεμεσό, Βηρυττόν)			462	7.392
Ἴωνία (Πόρτ-Σάϊδ, Πειραιᾶ καὶ τανάπαλιν)			560	8.960
Ἀποστολὴ Καβρονίδου Α.Ε.:			949	30.368
Φύλιππος (Βενετῖαν, Πειραιᾶ, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βενετῖαν)			547	17.504
Πολικὸς (Βρισηῖον, Κέρκυραν, Ἰθάκην, Σάμην, Πάτρας, Πειραιᾶ, Νήσους Ἀργαίου, Ρόδον καὶ τάν.)			402	12.864
Πέτρος Μ. Νομικὸς Α.Ε.:			452	14.462
Μισοῦλης (Βρισηῖον, Ἀγκῶνα, Κέρκυραν, Πάτρας, Πειραιᾶ, Νήσους Ἀργαίου, Ρόδον καὶ τάν.)			452	18.880
Δωρικαὶ Κροναζέται Α.Ε.:			1.180	
Ἀχιλλεύς (Βενετῖαν, Πειραιᾶ, Ρόδον, Ἀλεξάνδρειαν, Πόρτ-Σάϊδ, Βηρυττόν, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βενετῖαν)			590	9.440
Ἀγαμέμνων (Βενετῖαν, Πειραιᾶ, Ρόδον, Λεμεσό, Χάϊφον, Λάρισα, Ρόδον, Πειραιᾶ, Βενετῖαν)			590	9.440
Διεθνεῖς Κροναζέται Α.Ε.:			750	36.000
Καρίνα/Ferry boat (Βρισηῖον, Πειραιᾶ, Βρισηῖον)			750	36.000
Νέα Ἡπειρωτικὴ Ἀποστολὴ «Π. Ποταμῆος»:			375	12.000
Ἀιγεὺς (Ἵδραντο, Κέρκυραν, Ἡγουμενίτσαν, Πειραιᾶ καὶ τανάπαλιν)			375	12.000
Χοϊφῆς καὶ Ἀναστάσιος Παγουλάτος:			350	70.000
Ἐλευα Π/Ferry boat (Ἵδραντο, Κέρκυραν, Ἡγουμενίτσαν, Κέρκυραν, Ἵδραντο)			350	70.000
Ἑλληνικὸς Ὀργανισμὸς Τουρισμοῦ:			835	75.150
Ἐργατῖα/Ferry boat (Βρισηῖον, Κέρκυραν, Ἡγουμενίτσαν, Πάτρας, Ἡγουμενίτσαν, Κέρκυραν, Βρισηῖον)			835	75.150
Σύνολον			10.649	422.123

1. Περιλαμβάνονται καὶ πλοία ὑπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν «ἀποτολικά», ὅσα ἐκτελοῦν δρομολόγια ἐξωτερικῶν.

Π η γ ή : Στοιχεῖα συγκριθεῖντα παρὰ τῶν ἐν Ρόδῳ ναυτικῶν πρακτικῶν

Τοιουτοτρόπως παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον νὰ ὑπάρχη ὑπερ-
απασχόλησις καὶ πολλάκις ἔλλειψις κατὰ τὸ τρίτον τρίμηνον τοῦ
ἔτους καὶ ὑποαπασχόλησις κατὰ τοὺς ἑκατέρωθεν τῆς αἰχμῆς
μῆνας. Δεύτερον, διότι ἡ φύσις τῆς ναυτιλιακῆς ἐπιχειρήσεως
εἶναι τοιαύτη, ὥστε πρακτικῶς εἶναι ἀδύνατος ἡ δραστηριοποι-
ησις τοῦ συνόλου τῆς μεταφορικῆς δυναμικότητος ἐκάστου πλοί-
ου καθ' ὅλα τὰ δρομολόγια τοῦ ἔτους. Τρίτον, τέλος, διότι ἡ
μεταφορικὴ δυναμικότης δὲν ἔχει τελικὸν προορισμὸν πάντοτε
τὴν Ἑλλάδα, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται πέραν αὐτῆς, καὶ συνεπῶς ἐν
τμημα τῆς ἐν λόγῳ δυναμικότητος δεσμεύεται διὰ τὴν μετα-
φορὰν ἐπιβατῶν τοῦ ἐξωτερικοῦ εἰς τὰς πέραν τῆς Ἑλλάδος
χώρας τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου. Εἰς τοὺς ἀνωτέρω λόγους,
ἐὰν προστεθοῦν, ἐπίσης, ὅτι πολλὰ ἐκ τῶν ἀναγραφόμενων
εἰς τὸν Πίνακα πλοίων ἐκτελοῦν κρουαζιέρας καὶ ἐπομένως
ἀδυνατοῦν νὰ δεχθοῦν καὶ μεμονωμένους ἐπιβάτας καὶ ὅτι ὠρι-
σμένα ἐξ αὐτῶν εἶναι φορτηγοεπιβατηγὰ (φορτοποστάλια),
τότε δυνάμεθα νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι τὸ μεταφορικὸν μας
δυναμικὸν εἰς τὴν πραγματικότητα εἶναι πολὺ μικρότερον ἀπὸ
τὸ ἀναγραφόμενον εἰς τὸν Πίνακα. Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ το-
νισθῇ ὅτι ἐπὶ τῆς συνολικῆς ὡς ἄνω ἐτησίως μεταφορικῆς δυ-
ναμικότητος 422.123 ἐπιβατῶν, 193.150, ἢτοι ποσοστὸν 45,7%,
ἀντιπροσωπεύει «συνοριακὴν» μεταφορικὴν δυναμικότητα, δη-
λαδὴ τὴν δυναμικότητα τῶν συνδεόντων τὴν Ἰταλίαν μετὰ
τῆς Χώρας μας ἑλληνικῶν πορθμείων Ἀτρεῦς, Καρίνα, Αἰγεὺς
καὶ Ἐγνατία. Ὑπὸ τὸ κράτος λοιπὸν ὅλων αὐτῶν τῶν διαφο-
ροποιήσεων, εἶναι ζήτημα ἐὰν εἰς τὴν πραγματικότητα δρα-
στηριοποιεῖται τὸ 70% τῆς συνολικῆς μεταφορικῆς μας δυνα-
μικότητος. Γεννᾶται ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐρώτημα: εἶναι δυνατόν
μὲ μεταφορικὴν δυναμικότητα μικρότεραν τῶν 300.000 ἐπι-
βατῶν ἐτησίως νὰ ἀντιμετωπισθῇ ἢ πρὸς τὴν Χώραν μας του-
ριστικὴ κίνησις ἢ προερχομένη ἐκ τοῦ μεσογειακοῦ χώρου, ἰδίᾳ
κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἐπομένως, ὡς

Διμένες προελεύσεις και προσορισμοί - Ονομασία άποικιών	Κατηγορία θέσεων		Σύνολον	Ετήσια Δρομολόγια θανάμι- κότης
	Α	Β		
Esperia (Γένουαν, Νεάπολιν, 'Αλεξάνδρειαν, Βηρυττόν, 'Αλεξάν- δρειαν, Ρόδον, Πειραιά, Μπάρι, Βενετίαν, Τεργέστην)	159	81	264	3
Ausonía (Τεργέστην, Βενετίαν, Βρινδήςιον, 'Αλεξάνδρειαν, Βηρυτ- τόν, 'Αλεξάνδρειαν, Ρόδον, Πειραιά, Μπάρι, Βενετίαν, Τεργέστην)	181	418	230	3
Illiria (Τεργέστην, Βενετίαν, 'Αγκώνα, Ζαδάφ, Ντουμπρόβνικ, Μπά- ρι, Κέρκυραν, Κατάκολον, Κρήτην, Ρόδον, Πειραιά, 'Ιτέαν, Μπά- ρι, Ντουμπρόβνικ, Σπλίτ, 'Αγκώνα, Βενετίαν, Τεργέστην)	142	—	48	16
San Giorgio (Γένουαν, Νεάπολιν, Πειραιά, Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Πειραιά, Νεάπολιν, Μασσαλίαν, Γένουαν)	92	45	66	25
San Marco (Τεργέστην, Βενετίαν, Μπάρι, Πειραιά, Κωνσταντινού- πολιν, Σμύρνην, Πειραιά, Βρινδήςιον, Βενετίαν, Τεργέστην)	92	45	66	24
Messapia (Τεργέστην, Βενετίαν, Βρινδήςιον, Πειραιά, Λεμεσόν, Χάιφαν, Λάφνακα, Πειραιά, Μπάρι, Βενετίαν, Τεργέστην)	76	—	192	26
Epiotria (Γένουαν, Νεάπολιν, Πειραιά, Λεμεσόν, Χάιφαν, Λάφνακα, Πειραιά, Νεάπολιν, Γένουαν)	76	—	192	25
Bemina (Τεργέστην, Βενετίαν, Μπάρι, 'Αλεξάνδρειαν, Πόρτ-Σαΐδ, Βηρυττόν, Αιμιόλωστον, Λαοδικείαν, Ρόδον, Σμύρνην, Κρήτην, Νεάπολιν, Μασσαλίαν, Γένουαν)	79	—	—	25
Stelvio (Γένουαν, Λιβόρνο, Νεάπολιν, Κατάνην, 'Αλεξάνδρειαν, Πόρτ-Σαΐδ, Βηρυττόν, Λαοδικείαν, Αιμιόλωστον, Λεμεσόν, Ρόδον, Σμύρνην, Κρήτην, Βρινδήςιον, Βενετίαν, Τεργέστην)	79	—	—	25
Brenero (Τεργέστην, Βενετίαν, Μπάρι, 'Αλεξάνδρειαν, Πόρτ-Σαΐδ, Βηρυττόν, Αιμιόλωστον, Λαοδικείαν, Μερσίνην, Σμύρνην, Κρήτην, Νεάπολιν, Μασσαλίαν, Γένουαν)	79	—	—	24
Appia (Βρινδήςιον, Κέρκυραν, Ήγουμενίτσαν, Πάτρας, καί τάν.)	—	—	835	90
Σύνολον	1.055	289	1.893	—
			3.237	110.750

Π η γ γ: Προεκροεσιών «Adriatica» Ρόδου

πρώτον συμπέρασμα προκύπτει ἡ ἀνάγκη αὐξήσεως τῆς δυναμικότητος τῆς ἐθνικῆς μας ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου. Πῶς θὰ ἐπιτευχθῇ τοῦτο, θὰ τὸ ἴδωμεν ἐν συνεχείᾳ, ὁμοῦ μὲ τὰ λοιπὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ὁ κλάδος τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας τῆς κλάσεως τῶν «μεσογειακῶν».

Βεβαίως, δὲν εἶναι μόνον ἡ ἐλληνικὴ ναυτιλιακὴ δραστηριότης ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τὴν τουριστικὴν μας διακίνησιν ἐκ τοῦ μεσογειακοῦ χώρου. Εἶναι καὶ ἡ ξένη, ἡ ὁποία διαθέτει ἐν τμῆμα τῆς μεταφορικῆς τῆς δυναμικότητος διὰ τὴν Ἑλλάδα. Μεταξὺ τῶν ξένων ναυτιλιακῶν δραστηριοτήτων, ἡ ἰταλικὴ κατέχει τὴν σημαντικωτέραν θέσιν.

Ἐκ τῆς ἐρέυνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 83 διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ συνολικὴ δυναμικότης εἰς μεταφορὰν ἐπιβατῶν τῶν ἰταλικῶν πλοίων τὰ ὁποῖα μὲ ἀφετηρίαν λιμένας τῆς Ἰταλίας προσεγγίζουν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι 110.750. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς εἶναι ἐντελῶς θεωρητικὸς, διότι, ἀφ' ἑνός, τὸ μεγαλύτερον μέρος του, ἤτοι 75.150, ἀντιπροσωπεύει τὴν δυναμικότητα τοῦ πορθμείου Appria, τὸ ὁποῖον συνδέει διὰ τοῦ Βρινδησίου τὴν Ἰταλίαν μετὰ τῆς Χώρας μας καὶ συνεπῶς ἐξυπηρετεῖ μίαν εἰδικὴν κατηγορίαν τουριστῶν, καί, ἀφ' ἑτέρου, τὰ περισσότερα ἐκ τῶν πλοίων τούτων εἶναι φορτηγοεπιβατηγὰ (φορτοποστάλια), μὲ πολλὰς προσεγγίσεις εἰς πέραν τῆς Ἑλλάδος λιμένας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον συνεπάγεται δέσμευσιν σημαντικοῦ μέρους τοῦ δυναμικοῦ των ὑπὸ τῶν προοριζομένων εἰς τοὺς ἐν λόγῳ λιμένας τουριστῶν. Πράγματι, ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὸ ἀτμόπλοιοιον Miria, τὸ ὁποῖον ἐκτελεῖ κρουαζιέρας καὶ ὡς ἐκ τούτου προσεγγίζει εἰς ἕξ ἐλληνικοὺς λιμένας (Κέρκυραν, Κατάκωλον, Ἡράκλειον, Ρόδον, Πειραιᾶ καὶ Ἰτέαν), τὰ ὑπόλοιπα προσεγγίζουν μόνον εἰς τὸν Πειραιᾶ καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις εἰς τὴν Ρόδον καὶ εἰς τὴν Κρήτην, ἀκριβῶς διότι οἱ λιμένες αὐτοὶ παρουσιάζουν καὶ ἠϋξημένην ἐμπορευματικὴν κίνησιν. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς,

είναι ζήτημα ἐὰν ἐπὶ συνολικῆς δυναμικότητος 35.600 ἐπιβατῶν—δὲν περιλαμβάνεται ἡ δυναμικότης τοῦ πορθμείου Appia—διατίθεται διὰ τὰς εἰς τὴν Ἑλλάδα προσεγγίσεις ποσοστὸν 10%, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει ἐλάχιστον μέρος τῆς ἀπαιτουμένης μεταφορικῆς δυναμικότητος διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς τουριστικῆς κινήσεως τοῦ μεσογειακοῦ χώρου. Τὸ ἀξιοσημείωτον εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι ὅτι τὰ πλοῖα τῆς Adriatica ἔχουν ὡς ἀφετηρίαν ἀφ' ἑνὸς τὴν Τεργέστην, ὡς ἐκ τούτου δὲ ἐξυπηρετοῦν τὴν μέσῳ τοῦ λιμένος αὐτοῦ διακίνησιν τῶν ἐκ Γερμανίας καὶ Αὐστρίας προερχομένων τουριστικῶν ρευμάτων, καὶ ἀφ' ἑτέρου τὴν Γένουαν καὶ κατ' ἐπέκτασιν τὴν Νεάπολιν, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται ἡ τουριστικὴ κίνησις τῆς δυτικῆς Μεσογείου, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἔχουν ἀφετηρίαν τὴν Βενετίαν καὶ τὸ Βρινδῆσιον. Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ ἰταλικὰ πλοῖα μεταφέρουν κατὰ κανόνα εἰς τὴν Χώραν μας ἰταλοὺς τουρίστας, διότι προσεγγίζουν εἰς πολλοὺς ἰταλικοὺς λιμένας. Τὸ γεγονὸς ἀκριβῶς αὐτό, τὸ ὁποῖον ἐπαναλαμβάνεται καὶ κατὰ τὴν ἐπάνοδον τῶν πλοίων ἐκ τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου, ἔχει ὡς συνέπειαν νὰ ἀπωθῇ ὅσους τουρίστας ἐπιθυμοῦν νὰ φθάσουν τὸ συντομώτερον δυνατὸν εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον παρατηρεῖται ἐπίσης εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἰταλικῶν μεσογειακῶν πλοίων εἶναι ἡ ἐνότης τῶν θέσεων, τῆς ὁποίας χαρακτηριστικὸν εἶναι ἡ ἔλλειψις μεσαίων θέσεων καὶ ἡ συσσώρευσις πρὸς τὰς ἀκραίας θέσεις, μὲ ἰδιαιτέραν ἔντασιν πρὸς τὰς χαμηλάς. Οὕτω ἡ διάρθρωσις κατὰ κατηγορίας τῶν ἐκτελουμένων εἰς τὸν μεσογειακὸν χώρον δρομολογίων τῆς Adriatica ἐμφανίζεται ὡς ἑξῆς: Αἱ θέσεις τῆς κατηγορίας ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «τουριστικὴ» ἀντιπροσωπεύουν τὸ 58% τοῦ συνόλου, αἱ θέσεις Α' κατηγορίας τὸ 33% καὶ αἱ θέσεις Β' κατηγορίας τὸ 9%. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι ἡ ὑπαρξίς ἡυξημένου ἀριθμοῦ χαμηλῶν θέσεων μὲ ἀνέσεις ἐπιπέδου μεσαίων

καὶ ἄνω κατηγοριῶν ἀνταποκρίνεται περισσότερον πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν συγχρόνων τουριστικῶν ρευμάτων. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ κατὰ κατηγορίας διάρθρωσις τῶν θέσεων τῶν ἐλληνικῶν μεσογειακῶν πλοίων ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχη ἔντονον ἀπόκλισιν πρὸς τὰς μεσαίας καὶ ἄνω κατηγορίας, γεγονόςς τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ, ὥστε νὰ προσαρμοσθῇ τὸ μεταφορικὸν μας δυναμικὸν πρὸς τὰς εἰσοδηματικὰς δυνατότητας τῆς τουριστικῆς πελατείας. Τέλος, ἀξιοσημείωτον εἶναι καὶ τὸ γεγονός ὅτι, ἐνῶ ἡ ἰταλικὴ ναυτιλιακὴ δραστηριότης τοῦ ἐπιβατηγοῦ τομέως εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον ἀσκεῖται ἀπὸ μίαν ναυτιλιακὴν ἐταιρίαν, ἡ ἐλληνικὴ ἀσκεῖται ἀπὸ δέκα ναυτιλιακὰς ἐπιχειρήσεις. Ἀποτέλεσμα τοῦ πολυτεμαχισμοῦ τῆς ἐλληνικῆς ναυτιλιακῆς δραστηριότητος εἶναι τὸ ὑψηλὸν κόστος ἐκμεταλλεύσεως, ἔνεκα τοῦ ὁποῖου ἀδυνατεῖ νὰ ἐκσυγχρονισθῇ καὶ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὸν ξένον συναγωνισμὸν εἰς τὸν χῶρον τῆς Μεσογείου.

Πέραν τῶν ἰταλικῶν πλοίων, ὁ ἐλληνικὸς τουρισμὸς ἐξυπηρετεῖται καὶ ἀπὸ τὰς ἐθνικὰς ἀκτοπλοϊκὰς-μεσογειακὰς ἐταιρίας ἄλλων μεσογειακῶν χωρῶν. Οὕτω, διὰ τῆς ἐθνικῆς γιουγκοσλαβικῆς ἐταιρίας Jadrolinija, ἡ ὁποία ἔχει δρομολογημένα τὰ ἀτμόπλοια Opatija, Orebic, Sadran, Jedinstvo καὶ Lastovo, συνδέεται ἡ Χώρα μας (Πειραιεὺς, Ρόδος κλπ.) μετὰ τῆς Τεργέστης καὶ τῶν δαλματικῶν ἀκτῶν (Ριγέκα, Ντουμπρόβνικ κλπ.), μέσῳ τῶν ὁποίων διοχετεύονται εἰς τὴν Ἑλλάδα τουρίσται τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης, μάλιστα δὲ Γερμανοὶ καὶ Αὐστριακοί, εἴτε ἀπ' εὐθείας ἐκ τῆς χώρας των μέσῳ Τεργέστης εἴτε μέσῳ τῶν δαλματικῶν ἀκτῶν κατὰ προέκτασιν τοῦ ταξιδίου των εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν. Τέλος, ὁ ἐλληνικὸς τουρισμὸς ὁ προερχόμενος ἐκ τοῦ χώρου τῆς ἀνατολικῆς Μεσογείου ἐξυπηρετεῖται καὶ διὰ τῶν τουρκικῶν πλοίων τῆς Deniz Yollari Turkish Maritime Lines (ἀτμόπλοια Ege, Izmir,

Marmara, Karadeniz, Istanbul), τῶν αἰγυπτιακῶν τῆς United Arab Maritime Co. (ἀτμόπλοια Syria, Algazayer) καὶ τῶν ἰσραηλινῶν τῆς Zim (ἀτμόπλοια Thod. Herzl κλπ.), τὰ ὁποῖα συνδέουν τοὺς λιμένας τῆς ἀνατολικῆς λεκάνης τῆς Μεσογείου μετὰ τῆς Ἑλλάδος. Πέραν τῶν ἀνωτέρω πλοίων, τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τακτικὰ δρομολόγια, ὑπάρχουν καὶ τὰ ἔκτακτα, τὰ ὁποῖα κατὰ κανόνα προσεγγίζουν τὴν Χώραν μας εἰς ἐκτέλεσιν κρουαζιερωῶν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον. Τέλος, πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι τὰ πλοῖα αὐτὰ διαθέτουν ἐλάχιστον μέρος τοῦ δυναμικοῦ των διὰ τὴν Ἑλλάδα, δεδομένου ὅτι ἔχουν ὡς τελικοὺς λιμένας προορισμοῦ τοὺς λιμένας τῆς Βενετίας, τῆς Τεργέστης, τῆς Μασσαλίας κλπ., συνεπῶς δὲ ἔχουν κάθε συμφέρον νὰ προτιμοῦν τοὺς ἐπιβάτας οἱ ὁποῖοι προορίζονται διὰ μακρινούς λιμένας, ἀφοῦ αἱ ἐταιρίαι των θὰ εἰσπράξουν περισσοτέρους ναύλους. Ὑπ' αὐτοὺς τοὺς ὅρους, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ στηρίξωμεν τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς διὰ θαλάσσης διακινήσεως τῶν πρὸς τὴν Χώραν μας τουριστικῶν ρευμάτων εἰς τὰς ξένας ναυτιλιακὰς δραστηριότητας. Ἡ ἀντιμετώπισις τοῦ προβλήματος θὰ στηριχθῇ εἰς τὰς ἐλληνικὰς δυνατότητας, διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν ὁποίων πρέπει νὰ ληφθοῦν ὠρισμένα μέτρα, τὰ σπουδαιότερα τῶν ὁποίων εἶναι τὰ ἀκόλουθα.

Προβλήματα ἐλληνικῶν μεσογειακῶν γραμμῶν. Τὸ βασικώτερον πρόβλημα τὸ ὁποῖον χρήζει ἐπιλύσεως πρὸς δημιουργίαν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον εὐνοϊκῶν συνθηκῶν συνδέσεως τῆς Ἑλλάδος μετὰ τῶν χωρῶν προελεύσεως τῶν πρὸς αὐτὴν τουριστικῶν ρευμάτων εἶναι ἡ δρομολόγησις ἐπαρκῶν ἐκσυγχρονισμένων πλοίων καὶ ἡ ἐπίτευξις, ὡς ἐκ τούτου, εὐθηνοῦ κόστους μεταφορᾶς. Πῶς θὰ πραγματοποιηθοῦν ὅμως αὐτά; Εἶναι γεγονός ὅτι ἕνας ἀπὸ τοὺς σημαντικωτέρους ἀνασταλτικοὺς παράγοντας εἶναι ὁ κατακερματισμὸς τῆς ἐλληνικῆς ἐφοπλιστικῆς ἐπιχειρήσεως εἰς πολλὰς ἀνεξαρτήτους μονάδας, συνεπεία τοῦ ὁποίου αἱ ναυτιλιακαὶ ἐπιχειρήσεις δὲν εἶναι εἰς θέσιν

νά καταστοῦν ἀπολύτως ἐνεργητικαὶ καὶ διὰ τὸν πρόσθετον λόγον ὅτι ἀνήκουν ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των εἰς τὰς ἐποχιακοῦ χαρακτῆρος ἐκμεταλλεύσεις. Ὑπὸ τὸ κράτος τοῦ κατακερματισμοῦ τῆς ἐφοπλιστικῆς ἐπιχειρήσεως καὶ τῆς ἐποχικότητος τῆς ναυτιλιακῆς ἐκμεταλλεύσεως δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναμένεται ἐκδήλωσις ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας. Χρειάζεται ἐπομένως κρατικὴ ἐπέμβασις. Πράγματι, κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὑπὸ τὸ πρῖσμα τῶν δυσχερειῶν τὰς ὁποίας ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ διεθνῶς τὸ ἐλληνικὸν πλοῖον, μὲ τὸν καθαρῶς ἰδιωτικὸν χαρακτῆρα τῆς ἐκμεταλλεύσεώς του, ἀναφαίνεται εἰς τὸν ναυτιλιακὸν ὀρίζοντα ὁ προγραμματισμὸς τῆς συγκροτήσεως ναυτιλιῶν κρατικοῦ χαρακτῆρος ὅχι μόνον εἰς τὴν περιοχὴν τῶν κρατῶν τοῦ ἀνατολικοῦ συνασπισμοῦ, ὅπου ἡ οἰκονομία κυριαρχεῖται ἀπὸ τὸν κρατικὸν τῆς χαρακτῆρα, ἀλλὰ καὶ εἰς πολλὰ ἄλλα κράτη, δυτικοῦ τύπου, ὅπου ἡ ἐπέμβασις ἐμφανίζεται ὑπὸ μορφὴν εἴτε καθαρῶς κρατικὴν εἴτε ἡμικρατικὴν.¹

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος, ἡ κρατικὴ παρέμβασις πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ πρὸς δύο κατευθύνσεις. Πρὸς τὴν ἐνοποίησην εἰς ἐνιαίαν ἐπιχείρησιν, ὑπὸ κρατικὸν ἔλεγχον, τῶν ὑπαρχουσῶν κατακερματισμένων ναυτιλιακῶν ἐκμεταλλεύσεων, κατὰ τὸ πρότυπον τῆς Ἰταλίας, ἡ ὁποία, ἀντιμετωπίζουσα παρόμοια προβλήματα, προέβη εἰς οἰκονομικὴν ἐνοποίησην τῶν ναυτιλιακῶν ἐταιριῶν Italia, Lloyd Triestino, Adriatica καὶ Tirrenia, δημιουργήσασα δι' αὐτὰς μίαν ἰδιότυπον ναυτιλιακὴν ἐταιρίαν χρηματοδοτήσεως (FIN MARE), ἀνήκουσαν εἰς τὸν ὅμιλον IRI,² ἢ πρὸς τὴν παροχὴν ὑπὸ τοῦ Κράτους ἢ τῶν πιστωτικῶν μας ἰδρυμάτων ὑπὸ εὐνοϊκοὺς ὅρους μακροπροθέσμων δανείων ἐκσυγχρονισμοῦ ἢ ἀνανεώσεως τοῦ ναυτιλιακοῦ μας στόλου τοῦ ἐπιβατηγοῦ τομέως. Διότι θὰ πρέπει

1. Στρατῆ Ἀνδρεάδη, «Ἡ θάλασσα εἶναι ὁ τομεὺς τῆς φυσικῆς ἐπιδόσεως τοῦ Ἑλληνο», Εἰσήγησις εἰς τὸ Πρῶτον Ἑλληνικὸν Ναυτιλιακὸν Συνέδριον, Ἀθήναι, Αὐγούστου 1964, *Ναυτεμπορικὴ* τῆς 28.8.1964, σ. 4.

2. Istituto per la Ricostruzione Industriale, *Esercizio 1963*, Ρώμη, σσ. 209-217.

νά τονίσωμεν ὅτι ἡ ἐμπορική μας γενικῶς ναυτιλία ἀντιμετωπίζει σοβαρὸν πρόβλημα ποιοτικῆς συνθέσεως, ἀφοῦ ἐκ τῆς ἐρεύνης τῆς καθ' ἡλικίας σκαφῶν συγκροτήσεώς της ἐξάγεται ὅτι τὸ 30% τῶν σκαφῶν της εἶναι ἡλικίας κάτω τῶν 10 ἐτῶν, τὸ 20% περίπου ἡλικίας μεταξύ 10 καὶ 20 ἐτῶν καὶ τὰ ὑπόλοιπα 50%, καλύπτοντα τὸ 28% τῆς ὅλης χωρητικότητος, εἶναι σκάφη ἡλικίας ἄνω τῶν 20 ἐτῶν (ἐξ αὐτῶν μάλιστα τὸ 1/3 περίπου εἶναι πλοῖα προπολεμικῆς ναυπηγήσεως). Ἡ ἀντικατάστασις τῶν παρῆλικων πλοίων διὰ νεοτεύκτων συνιστᾷ δυσεπίλυτον καὶ τεράστιον πρόβλημα, τοῦ ὁποίου ἡ ἐπίλυσις εἰς τελευταίαν ἀνάλυσιν ἀνάγεται εἰς τὴν ἰσχυροποίησιν τῶν ναυτιλιακῶν μας ἐπιχειρήσεων καὶ εἰς τὴν ἀντλήσιν τῶν ἀναγκαιουσῶν πιστωτικῶν διευκολύνσεων ἐκ μέρους ἰκανῆς πρὸς τοῦτο ἐθνικῆς πιστωτικῆς ἀγορᾶς.

Τὴν ἀποψιν τῆς ἐνισχύσεως τῆς ἰδιωτικῆς ναυτιλιακῆς ἐπιχειρήσεως εἰς τὰ πλαίσια ἐνὸς καθεστῶτος ἐλευθέρου δράσεως, ὑποστηρίζει ἡ ἡγεσία τοῦ ἐφοπλιστικοῦ μας κόσμου, ἀπορρίπτουσα οἰανδήποτε ἀκαιρον κρατικὴν παρέμβασιν, ἡ ὁποία, κατὰ τὴν ἀποψίν της, θὰ διαταράξῃ τὴν χρυσὴν τομὴν τῆς ἰσορροπίας εἰς τὴν ἐπιχειρηματικὴν ἐκμετάλλευσιν τοῦ ἑλληνικοῦ πλοίου, θὰ καταστήσῃ ταύτην ἀσύμφορον, θὰ μειώσῃ τὴν ἀνταγωνιστικὴν ἰκανότητα τοῦ ἑλληνικοῦ σκάφους καὶ θὰ τὸ θέσῃ παραγωγικῶς εἰς ἀδράνειαν.¹ Τοῦτο βεβαίως ἐπιβάλλει ἡ ἐλευθέρου οἰκονομικῆς δρᾶσις· ἐὰν ὅμως ἡ ἐμμονὴ εἰς τὴν ἀτομικὴν ἐπιχειρηματικὴν μορφήν μὲ τὸν ἐπιμερισμὸν τῶν οἰκονομικῶν μέσων καὶ τὸν διαμοιρασμὸν τῶν προσπαθειῶν καὶ ἰκανοτήτων ἀποτελῇ ἐμπόδιον εἰς τὴν συνένωσιν τῶν προσπαθειῶν εἰς μεγάλας ἐπιχειρηματικὰς ἐξορμήσεις μὲ ἀνάλογα οἰκονομικὰ μέσα, τί θὰ πρέπει νὰ γίνῃ; Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νομίζομεν ὅτι χρειάζεται ἡ κρατικὴ παρέμβασις, ἡ ὁποία, ἐὰν δὲν θεωρῆται σκόπιμον νὰ ἐκδηλωθῇ ὑπὸ μορφήν ἀπολύτου κρατικοῦ παρεμ-

1. Βλέπε προηγουμένην εἰσήγησιν καθηγητοῦ Στ. Ἀνδρεάδη.

βατισμοῦ, εἶναι ὑποχρεωτικὸν ἀντιθέτως νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ σει-
ρᾶς φορολογικῶν, πιστοδοτικῶν κλπ. μέτρων-κινήτρων δι' αὐ-
τῶν θὰ δημιουργηθῇ τὸ κατάλληλον κλίμα, τὸ ὁποῖον θὰ δι-
ευκολύνη τὴν συγχώνευσιν τῶν μικρῶν ναυτιλιακῶν ἐπιχει-
ρήσεων εἰς μεγάλας ἐπιχειρηματικὰς μονάδας. Ὁ ἐπιμερισμὸς
τῆς ναυτιλιακῆς δραστηριότητος ἐμφανίζεται ὑπὸ ἰδιάζουσιν
ἐντασιν εἰς τὸν τομέα τῶν μεσογειακῶν καὶ ἀκτοπλοϊκῶν ναυ-
τιλιακῶν ἐπιχειρήσεων, ἐπὶ τῶν ὁποίων θὰ πρέπει νὰ ἐκδηλω-
θῇ ἀμέσως τὸ κρατικὸν ἐνδιαφέρον, διότι ἀναμφισβητήτως αἱ
ἐν λόγῳ δραστηριότητες ἀποτελοῦν τὴν ὑποδομὴν τῆς τουρι-
στικῆς μας ἀναπτύξεως.

Συναφὲς πρὸς τὸ πρόβλημα τῆς ἀνανεώσεως τοῦ ναυτιλια-
κοῦ μας δυναμικοῦ τοῦ τομέως τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας εἶναι
καὶ τὸ πρόβλημα τῆς διαρθρώσεως κατὰ κατηγορίας τῶν θέ-
σεων τῶν πλοίων κατὰ τρόπον ὥστε αὗται νὰ ἀνταποκρίνων-
ται πρὸς τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας τῶν συγχρόνων τουρι-
στικῶν ρευμάτων. Συγκεκριμένως, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχη ἐν
ποσοστὸν οὐχὶ μεγαλύτερον τοῦ 20% διὰ θέσεις πολυτελείας
(Luxe) καὶ τὸ ὑπόλοιπον δυναμικὸν ἐξ 80% νὰ ἀντιπροσωπεύη
θέσεις ἐνιαίας κατηγορίας (tourist class), μὲ ὅλας τὰς ἀνέσεις
τὰς ὁποίας διαθέτουν σήμερον αἱ ἐνδιάμεσοι αὐτῶν κατη-
γορίαι, ἤτοι αἱ θέσεις τῶν κατηγοριῶν Α' καὶ Β'. Ἄλλωστε,
ἡ ἐνότης αὐτή, ἡ ὁποία τείνει νὰ ἐξουδετερώσῃ τὴν κρατοῦσαν
κατάστασιν τῶν οἰκονομικῶν διακρίσεων εἰς τὸν τομέα τῆς
προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν, ὑπὸ τὴν ἄποψιν τῆς παροχῆς διαφόρου
ποιοτικῆς στάθμης ὑπηρεσιῶν, δὲν ἐπιβάλλεται μόνον ἀπὸ τὴν
ἀνάγκην προσαρμογῆς τῆς στάθμης τῶν ὑπηρεσιῶν πρὸς τὰς
οἰκονομικὰς δυνατότητας τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν πελατῶν-
τουριστῶν, ἀλλὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἀνάγκην ἱκανοποιήσεως τοῦ κοινοῦ
αἰσθήματος, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ αἶτημα τῆς ἐποχῆς μας, διὰ
τοῦ περιορισμοῦ τῆς ἐπιδεικτικῆς τάσεως τῶν ὑψηλῶν εἰσοδη-
ματικῶν τάξεων.

Ἄλλο πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀντιμετωπίζει ἡ ναυτιλιακὴ ἐπιχείρησις εἶναι τὸ συνδεδεμένον μὲ τὸ ἔμφυχον ὑλικὸν τοῦ πλοίου. Σήμερον εἰς τὴν ἑλληνικὴν ναυτιλίαν τοῦ ἐπιβατηγοῦ ἰδιαιτέρως κλάδου παρατηρεῖται στενότης εἰς τὴν ἐξεύρεσιν τῆς εἰδικευμένης καὶ καταλλήλου ναυτικῆς ἐργασίας, ἱκανῆς νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἠϋξημένας ἀνάγκας τοῦ τουριστικοῦ πλοίου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο δημιουργεῖ καὶ προβλήματα ποιοτικῆς βελτιώσεως τῆς στάθμης τοῦ προσωπικοῦ ὅλων τῶν βαθμίδων τῆς ἐξειδικευμένης ἐργασίας τοῦ τομέως τῶν ὑπηρεσιῶν τοῦ πλοίου. Διότι δὲν πρέπει νὰ λησμονῶμεν ὅτι τὸ τουριστικὸν πλοῖον εἶναι ἓν «πλωτὸν ξενοδοχεῖον», τὸ ὁποῖον ἀπὸ πλευρᾶς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν ἔχει νὰ ἀντιμετωπίσῃ ὅλα τὰ προβλήματα ἑνὸς ξενοδοχείου. Μεταξὺ αὐτῶν, τὰ σπουδαιότερα εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι τὰ συνδεδεμένα μὲ τὴν κατάλληλον ἐκπαίδευσιν τοῦ προσωπικοῦ τοῦ πλοίου, ὅπως τῶν ὑπαλλήλων, τῆς ὑποδοχῆς, τῶν θαλαμηπόλων, τῶν σερβιτόρων, τῶν μαγείρων, τῶν ζαχαροπλαστῶν κλπ. Ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ γίνῃ διὰ τῆς καθιερώσεως σειρᾶς ἐπιμορφωτικῶν μαθημάτων ἐντὸς ἑνὸς «ἐκπαιδευτικοῦ πλοίου», ἀπὸ τὸ ὁποῖον θὰ διέλθουν ἐκ περιτροπῆς ὅλοι οἱ ἐργαζόμενοι σήμερον εἰς τουριστικὰ πλοῖα καὶ εἰς θέσεις προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν πρὸς ταξιδεύοντας δι' αὐτῶν τουρίστας. Ἡ πρωτοβουλία τῆς ἐπιμορφώσεως τοῦ προσωπικοῦ τῶν ἑλληνικῶν τουριστικῶν πλοίων ἀνήκει εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ὁργανισμὸν Τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος θὰ πρέπει νὰ κινηθῇ ἀμέσως πρὸς τὴν ἀνωτέρω κατεύθυνσιν.

ζ) Πλωτὰ μέσα διακινήσεως τουριστῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος. Διὰ τῆς ἐρέυνης τῶν προβλημάτων τῶν ὑπερωκεανείων καὶ τῶν μεσογειακῶν σκαφῶν ἔκλεισεν ὁ κύκλος τῶν μέσων προσπελάσεως διὰ θαλάσσης πρὸς τὴν Χώραν μας ξένων περιηγητῶν. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐρέυνης τῶν διὰ θαλάσσης συγκοινωνιακῶν μέσων, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν ἐν συνεχείᾳ τὰ θα-

λάσσια μέσα διὰ τῶν ὁποίων διακινεῖται τὰ τουριστικά ρεύματα ἐντὸς τοῦ περιορισμένου πλέον ἐλληνικοῦ χώρου. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν τὰ τουριστικά καὶ ἀκτοπλοϊκὰ σκάφη, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ σκάφη ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὴν γραμμὴν τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ καὶ τοπικὰς γραμμάς.

Τουριστικαὶ γραμμαὶ ἐσωτερικοῦ. Ὡς τουριστικὰ σκάφη χαρακτηρίζονται ὅσα δὲν ἐκτελοῦν ὠρισμένον δρομολόγιον, ἀλλὰ ὁργανώνουν ὁμαδικὰς περιηγήσεις-κρουαζιέρας, μὲ προσεγγίσεις εἰς διαφόρους λιμένας τῆς στερεᾶς καὶ νησιωτικῆς Ἑλλάδος καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις καὶ εἰς λιμένας τῆς Μικρᾶς Ἀσίας. Ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἀτμόπλοιον Μύκονος ὁργανώνει ἑπταήμερους κρουαζιέρας εἰς τὴν Τουρκίαν καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου καὶ περιλαμβάνει εἰς τὸ πρόγραμμά του προσεγγίσεις εἰς Δῆλον, Μύκονον, Τροίαν, Κωνσταντινούπολιν, Σμύρνην, Ἐφεσον, Ρόδον, Κρήτην, Σαντορίνην καὶ Πειραιᾶ, ὁ ὁποῖος εἶναι καὶ ὁ λιμὴν ἐκκινήσεως. Μία ἄλλη κρουαζιέρα, τὴν ὁποῖαν ἐκτελεῖ τὸ ἀτμόπλοιον Ρόδος εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου, περιλαμβάνει προσεγγίσεις εἰς τὴν Κρήτην, Ρόδον, Κῶ, Πάτμον, Δῆλον, Μύκονον, Σῦρον, Ὑδραν καὶ Σαντορίνην. Ἡ ἐν λόγῳ κρουαζιέρα, ἣ ὁποία διαρκεῖ πέντε ἡμέρας, ἔχει ἐπίσης ἀφετηρίαν τὸν λιμένα τοῦ Πειραιῶς. Ἡ δυναμικότης τῶν τουριστικῶν πλοίων τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν κρουαζιέρας εἰς τὸν ἐλληνικὸν θαλάσσιον χῶρον κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον 1964, συμφῶνως πρὸς τὰ δημοσιευθέντα ἀνωτέρω στοιχεία, ἀνέρχεται εἰς 2.527 θέσεις, ἀνηκούσας εἰς 9 πλοῖα. Γεννᾶται ἀμέσως τὸ ἐρώτημα: εἶναι ἐπαρκὲς τὸ δυναμικὸν αὐτὸ εἰς μεταφορὰν ἐπιβατῶν διὰ τὴν καλύψην τὰς ὁλονὲν αὐξανομένας ζήτησεις τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν τῆς Χώρας μας; Ἀσφαλῶς ὄχι. Ἐπομένως, πρῶτον μέλημα ἀποτελεῖ ἡ αὔξησις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πλοίων τῶν προοριζομένων διὰ τὴν ὁργάνωσιν κρουαζιερῶν εἰς τὰς ἐλληνικὰς θαλάσσας, δεύτερον μέλημα ἡ βελτίωσις τῆς ποιοτικῆς στάθμης αὐτῶν διὰ τῆς ἀναδιαρθρώσεως τῶν

θέσεων πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξυπηρετήσεως τῶν μεσαίων εἰσοδημάτων, τρίτον μέλημα ἢ βελτίωσις τῆς ἐξειδικευμένης ὑπηρεσίας τοῦ πλοίου εἰς τὸν τομέα τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς συμμετέχοντας εἰς τὰς κρουαζιέρας, τέταρτον τέλος μέλημα ἢ θέσπισις ἐνὸς συστήματος οἰκονομικῶν καὶ ψυχολογικῶν κινήτρων, τὰ ὅποια θὰ προσελκύσουν τοὺς Ἕλληνας τουρίστας εἰς τὸν ὁμαδικὸν αὐτὸν τρόπον περιηγήσεως, διὰ τοῦ ὁποίου καὶ τὴν Ἑλλάδα δύνανται νὰ γνωρίσουν καὶ τὰς διακοπὰς των νὰ περάσουν ἀνέτως. Διὰ νὰ πραγματοποιηθοῦν τὰ ἀνωτέρω, θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέτρα τὰ ὅποια ἐπροτάθησαν διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τῶν μεσογειακῶν πλοίων.

Ἄκτοπλοῖκαὶ γραμμαί. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν τὰ πλοῖα τῆς ἀκτοπλοΐας, τὰ ὅποια ἀντιπροσωπεύουν τὸ μεγαλύτερον τμήμα τοῦ δυναμικοῦ τῆς ἐλληνικῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον 1964 ἀνήρχετο εἰς 20 σκάφη, τὰ ὅποια δύνανται νὰ μεταφέρουν 13.389 ἐπιβάτας. Ἡ δυναμικότης αὐτὴ καλύπτει τὸ 36,4% τῆς συνολικῆς μεταφορικῆς μας δυναμικότητος κατὰ τὴν θερινὴν τουριστικὴν περίοδον. Κάμνομεν τὴν διάκρισιν αὐτὴν, διότι κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ χειμῶνος ἡ μεταφορικὴ των δυναμικότης περιορίζεται εἰς 8.826, ἢτοι εἰς τὸ 30,9% τῆς ὅλης δυναμικότητος τῆς περιόδου αὐτῆς. Ἐκ πρώτης ὄψεως οἱ ἀριθμοὶ εἶναι δυνατὸν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἀκτοπλοϊκὸν μας δίκτυον εἶναι πλῆρες καὶ ἐπομένως εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὴν τουριστικὴν καὶ γενικώτερον τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν· διότι θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι διὰ τῶν πλοίων τῆς ἀκτοπλοΐας ἐξυπηρετεῖται ὅλη ἡ διὰ θαλάσσης διακίνησις τόσον τῶν ἡμεδαπῶν τῶν ταξιδευόντων δι' οἰανδήποτε αἰτίαν ὅσον καὶ τῶν ἀλλοδαπῶν ἐπισκεπτῶν μας τῶν ταξιδευόντων κατὰ κανόνα διὰ τουριστικούς λόγους. Καὶ πράγματι, θὰ συνέβαινε τοῦτο, ἐάν, ὡς ἐτονίσαμεν καὶ ἀλλαχοῦ, ἡ ταξιδιωτικὴ κίνησις κατενέμετο

Π Ι Ν Α Κ 84

ΝΑΥΤΙΛΙΑΚΗ ΚΙΝΗΣΗ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΚΑΤ' ΑΚΤΟΠΛΟΪΚΑΣ ΓΡΑΜΜΑΣ ΕΤΩΝ 1962-1963

Ναυτιλιακή γραμμή	1962			1963			Εξέλιξις 1962-1963			
	Αποβιβ.	Επιβιβ.	Σύνολον	Αποβιβ.	Επιβιβ.	Σύνολον	%	%	Απόλυτος Ποσοστία	
Πειραιώς-Ανδρου-Τήνου-Σύρου-Μυκόνου	41.112	40.846	81.958	1,6	27.342	26.626	53.968	1,0	- 27.990	-34,5
Αργοσαρωνικού	1.115.813	1.115.813	2.231.626	44,5	1.226.649	1.226.671	2.453.320	46,3	+ 221.694	+ 9,8
Πειραιώς-Δοδεκανήσου	228.985	228.952	457.887	9,0	211.739	210.663	422.402	7,8	- 35.485	- 7,8
Πειραιώς-Κρήτης-Δωδεκανήσου	21.441	21.053	42.494	0,8	21.202	20.416	41.618	0,7	- 876	- 2,1
Πειραιώς-Αιερνανιάς-Πρεβέζης-Ιονίων Νήσων	97.822	97.098	194.920	3,7	81.493	80.783	162.276	3,0	- 32.644	-16,8
Πειραιώς-Κρήτης	277.646	277.102	554.748	11,0	318.662	317.860	636.522	12,0	+ 81.774	+14,8
Πειραιώς-Αν. Κυκλάδων	95.183	95.280	190.463	3,8	99.345	99.078	198.423	3,7	+ 7.960	+ 4,2
Πειραιώς-Δυτ. Κυκλάδων	49.403	49.453	98.856	1,9	49.470	49.444	98.914	1,8	+ 58	-
Πειραιώς-Πελοποννήσου	33.536	33.102	66.638	1,3	33.507	33.425	66.932	1,2	+ 294	+ 0,4
Πειραιώς-Μυκόνου-Σάμου	275.012	274.416	549.428	10,8	297.773	297.470	595.243	11,2	+ 45.815	+ 8,0
Πειραιώς-Χίου-Μυτιλήνης	205.406	206.272	411.678	8,1	218.142	218.133	436.275	8,2	+ 24.597	+ 5,9
Πειραιώς-Βορείου Ελλάδος	16.883	17.214	34.097	0,6	16.565	16.628	33.193	0,6	- 904	- 2,0
Χαλκίδος-Βόλου-Βορείων Σποράδων	73.608	73.307	146.915	2,9	66.101	66.214	132.315	2,5	- 14.600	-10,0
Σύνολον	2.531.800	2.529.908	5.061.708	100	2.667.990	2.663.411	5.331.401	100	+ 269.693	+ 5,3

Π η γ ή : ΕΣΥΕ, Δελτίον Στατιστικής Εμπορικής Ναυτίας, τόμος ΙΙΙ, τεύχος 6, Μάρτιος 1964

συμμέτρως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους. Ἐπειδὴ ὅμως ἡ κίνησις συσσωρεύεται εἰς ὠρισμένους μῆνας τοῦ ἔτους καὶ μάλιστα τοὺς θερινούς, δημιουργεῖται κατ' αὐτοὺς στενότης ἐξυπηρέτησεως, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀκραίους μῆνας, κατὰ τοὺς ὁποίους ἡ ἐξυπηρέτησις γίνεται κατὰ τρόπον ἄνετον. Τὸ αὐτὸ περίπου ἰσχύει καὶ ὡς πρὸς τὰ ἐκτελοῦντα τὴν γραμμὴν Ἀργοσαρωνικοῦ πλοῖα, τὰ ὁποῖα ἐμφανίζουσιν ὑπεραπασχόλησιν κατὰ τὸ θέρος, λόγῳ τῆς τουριστικῆς κινήσεως, καὶ σχεδὸν ἀδράνειαν κατὰ τὸν χειμῶνα. Τὰ πλοῖα τῆς τελευταίας αὐτῆς γραμμῆς κατὰ τὴν παρούσαν περίοδον ἀνέρχονται εἰς 11 καὶ ἔχουσιν μεταφορικὴν δυναμικότητα 5.493 ἐπιβατῶν. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὸ 14,9% τῆς συνολικῆς μεταφορικῆς μας δυναμικότητος κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον. Δηλαδή καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ἀκτοπλοικῶν συγκοινωνιῶν, ἐκεῖνο τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὴν παρατηρεῖται εἶναι ἡ στενότης τῶν μέσων διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς ταξιδιωτικῆς κινήσεως κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς ἰδιαίτερώς. Πρὶν προχωρήσωμεν εἰς τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα τῆς εἰδικῆς αὐτῆς κατηγορίας τῆς ἐπιβατηγοῦ μας ναυτιλίας, θὰ πρέπει νὰ ἴδωμεν τὴν κίνησιν ἐκάστης γραμμῆς, ὅποτε θὰ εἴμεθα εἰς θέσιν καλύτερον νὰ ἐπισημάνωμεν τὰς ἐλλείψεις καὶ νὰ προτείνωμεν τὴν λήψιν τῶν ἐνδεικνυομένων μέτρων.

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 84 προκύπτουν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα περὶ τῆς κινήσεως ἐκάστης γραμμῆς: Τὴν μεγαλυτέραν ἐπιβατικὴν κίνησιν ἐμφανίζει ἡ γραμμὴ Ἀργοσαρωνικοῦ, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ 1963 διεκινήθησαν 2.453.320 ἐπιβάται, καλύψαντες τὸ 46,3% τῆς ὅλης ἀκτοπλοικῆς κινήσεως τῆς Χώρας. Ἡ ὅλον ἐξανομένη κίνησις τῆς γραμμῆς αὐτῆς, ἡ ὁποία μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 ἀνῆλθε κατὰ 221.694, σημειώσασα ποσοστιαίαν ἄνοδον 9,8%, ὀφείλεται εἰς τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῆς ἐσωτερικῆς τουριστικῆς κινήσεως ἐκδρομικῆς μορφῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐκ

τῆς περιοχῆς τῆς Πρωτευούσης, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μεγαλυτέραν ἐσωτερικὴν τουριστικὴν ἀγορὰν, πρὸς τὸν χῶρον τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ. Ἡ γραμμὴ αὕτη, λόγῳ τῆς ἀναπτυσσομένης ροπῆς τῶν συγχρόνων τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς τὰς νησιωτικὰς περιοχάς, εἶναι βέβαιον ὅτι κατὰ τὰ ἀμέσως προσεχῆ ἔτη θὰ παρουσιάσῃ μεγάλην αὐξήσιν. Μετὰ τὴν γραμμὴν τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ἐσημείωσεν ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Κρήτης, διὰ τῆς ὁποίας διεκινήθησαν 636.522 ἐπιβάται, ἤτοι τὸ 12% τῆς ὅλης κινήσεως. Θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη αὐξάνει τὴν κίνησιν τῆς με ἐντονον ρυθμὸν, ὁ ὁποῖος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 ἀντιπροσωπεύει ποσοστὸν 14,7% (τὸ μεγαλύτερον ποσοστὸν αὐξήσεως εἰς τὰς ἀκτοπλοϊκὰς μας γραμμάς). Τοῦτο πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ γεγονός ὅτι μόλις κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη «ἀνεκαλύφθη» τουριστικῶς ἡ Κρήτη ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸν περιηγητικὸν κόσμον. Τὴν τρίτην κατὰ σειρὰν κίνησιν παρουσιάζει ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Μυκόνου-Σάμου, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ 1963 μετεκινήθησαν 595.243 ἐπιβάται, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 11,2% τῆς συνολικῆς κινήσεως. Καὶ ἡ γραμμὴ αὕτη ἐμφανίζει ὑψηλὸν ρυθμὸν αὐξήσεως (8,3%), γεγονός τὸ ὁποῖον θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν συνεχῶς ἀνερχομένην τουριστικὴν κίνησιν τῆς Μυκόνου τόσον ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅσον καὶ ἐκ τῆς περιοχῆς Πρωτευούσης. Τὴν τετάρτην θέσιν κατέχει ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Χίου-Μυτιλήνης, με διεκινήθοντας ἐπιβάτας κατὰ τὸ 1963 436.275 καὶ με ποσοστὸν συμμετοχῆς 8,2%. Ἀκολουθεῖ ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Δωδεκανήσου, διὰ τῆς ὁποίας διεκινήθησαν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος 422.402 ἐπιβάται. Θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι ἡ γραμμὴ αὕτη, καίτοι ἐξυπηρετοῦσα τουριστικὴν περιοχὴν, ἐν τούτοις ἐνεφάνισε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1962-1963 μείωσιν, ἀνερχομένην εἰς 35.485 ἐπιβάτας· τοῦτο θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τοὺς ἐξῆς δύο λόγους: Πρῶτον, εἰς τὴν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη παρατηρηθεῖσαν

στασιμότητα τῆς ἐσωτερικῆς τουριστικῆς κινήσεως τοῦ πρώτου τουριστικοῦ κέντρου τῆς περιοχῆς, τῆς Ρόδου· καὶ δεύτερον, εἰς τὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν τῆς ἀεροπορικῆς γραμμῆς Ἀθηνῶν-Ρόδου, ἡ ὁποία ἐξυπηρετεῖ τελευταίως τὸ μεγαλύτερον μέρος τῆς ἐσωτερικῆς τουριστικῆς κινήσεως τοῦ δωδεκανησιακοῦ χώρου. Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῆς σημειωθείσης κάμψεως, πρέπει νὰ θεωρῆται βέβαιον ὅτι μὲ τὴν καταβαλλομένην προσπάθειαν τουριστικῆς ἀξιοποιήσεως τῶν νήσων Κῶ, Πάτμου, Καλύμνου καὶ Λέρου, ἡ γραμμὴ Πειραιῶς-Δωδεκανήσου ἀσφαλῶς θὰ σημειώσῃ σημαντικὴν ἀνοδὸν εἰς κινήσιν ἐπιβατῶν. Εἰς τὴν συνέχειαν τῆς κινήσεως τῶν ἀκτοπλοϊκῶν γραμμῶν ἔχομεν τὴν γραμμὴν Πειραιῶς-ἀνατολικῶν Κυκλάδων, μὲ 198.423 ἐπιβάτας κατὰ τὸ 1963, τὴν γραμμὴν Πειραιῶς - Ἰονίων Νήσων, μὲ 162.276, καὶ τὴν γραμμὴν Χαλκίδος-Βορείων Σποράδων, μὲ 132.315 διακινηθέντας ἐπιβάτας. Αἱ λοιπαὶ γραμμαὶ κατὰ τὸ ὑπὸ μελέτην ἔτος παρουσιάζουν κινήσιν κάτω τῶν 100.000 ἐπιβατῶν, μὲ μεγαλυτέραν τὴν γραμμὴν Πειραιῶς - Δυτικῶν Κυκλάδων (98.914) καὶ μικροτέραν τὴν γραμμὴν Πειραιῶς-Βορείου Ἑλλάδος (33.193). Πάντως, γενικῶς εἶναι δυνατὸν νὰ διατυπωθῇ τὸ συμπέρασμα ὅτι τὴν δυναμικωτέραν ἐξέλιξιν παρουσιάζουν αἱ γραμμαὶ αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦν τουριστικὰς περιοχάς, ὅπως τῆς Κρήτης, τῆς Μυκόνου, τῆς Μυτιλήνης καὶ τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ. Ἀντιθέτως, αἱ λοιπαὶ γραμμαὶ παρουσίασαν μεταξὺ 1962 καὶ 1963 μείωσιν, ἡ ὁποία εἰς ἄλλας περιπτώσεις εἶναι συμπτωματικὴ, λόγῳ ὑπάρξεως καὶ ἐτέρας παραλλήλου γραμμῆς ὀλιγωτέρων προσεγγίσεων—αἱ πρῶται χαρακτηρίζονται «ἀγονοὶ γραμμαὶ»—, εἰς ἄλλας δὲ περιπτώσεις οὐσιαστικὴ, λόγῳ ἐξυπηρετήσεως αὐτῶν δι' ὀδικῶν μέσων, ὅπου αἱ φυσικαὶ συνθῆκαι τὸ ἐπιτρέπουν, ἢ διὰ πορθμείων, δεδομένου ὅτι εἰς τὸν Πίνακα 84 δὲν περιλαμβάνονται οἱ διακινηθέντες διὰ πορθμείων ἐπιβάται τοῦ ἐσωτερικοῦ. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀνακύ-

πτει και τὸ ζήτημα τῆς ἐρεύνης τῆς μετακινήσεως διὰ πορθμείων, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς συνολικῆς ἀκτοπλοικῆς ἐπιβατικῆς μας κινήσεως.

Γραμμαὶ πορθμείων ἐσωτερικοῦ. Πράγματι, ἡ ἐποχὴ αὐτὴ εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρισθῇ διὰ τὴν Ἑλλάδα ὡς ἐποχὴ τῶν πορθμείων, διότι, πέραν τῶν μνημονευθέντων ἤδη, τὰ ὁποῖα ἐνώνουν τὴν Χώραν μετὰ τὴν Ἰταλίαν, ὑπάρχουν καὶ πολλὰ ἄλλα πορθμεῖα συνδέοντα τὴν ἠπειρωτικὴν Ἑλλάδα μετὰ διαφόρους νησιωτικὰς περιοχάς.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 85 διαπιστοῦται ὅτι κατὰ τὸ ἔτος 1963 διεκινήθησαν εἰς τὸ ἐσωτερικὸν 2.832.149 ἐπιβάται καὶ 278.515 αὐτοκίνητα (φορτωειφορτωθέντα). Ὁ ἀριθμὸς τῶν διακινήθέντων ἐπιβατῶν διὰ πορθμείων εἶναι σημαντικὸς, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὸ ἥμισυ τοῦ συνόλου τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος διακινήθέντων ἐπιβατῶν διὰ τῶν πλοίων τῆς ἀκτοπλοίας. Τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν ἐμφανίζει ἡ γραμμὴ Ρίου-Ἀντιρρίου, διὰ τῆς ὁποίας κατὰ τὸ 1963 διεκινήθησαν 950.750 ἐπιβάται. Αὕτη ἐξυπηρετεῖται ὑπὸ ὀκτὼ δρομολογημένων πορθμείων μετὰ μεταφορικὴν ἰκανότητα 35 ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων καὶ 500 ἐπιβατῶν ἑκαστον. Ἡ σπουδαιότης τῆς γραμμῆς αὐτῆς δὲν ὀφείλεται μόνον εἰς τὸ ὅτι ἐξυπηρετεῖ τὴν μετὰξὺ Πελοποννήσου καὶ Στερεᾶς Ἑλλάδος ταξιδιωτικὴν δι' αὐτοκινήτων κίνησιν, ἀλλὰ κυρίως διότι προωθεῖ εἰς τὸν τουριστικὸν χῶρον τῆς Πελοποννήσου τὰ διακινούμενα δι' αὐτοκινήτων τουριστικὰ ρεύματα, τὰ ὁποῖα προέρχονται ἐκ τῶν τουριστικῶν μας «συνόρων» τῆς Ἰταλίας καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὴν γραμμὴν Ὠρωποῦ-Νέων Ψαρῶν, ἡ ὁποία κατὰ τὴν αὐτὴν περίοδον παρουσίασε κίνησιν 399.199 ἐπιβατῶν καὶ 35.141 αὐτοκινήτων. Τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ πρὸς τὸν χῶρον αὐτὸν θὰ ἐνταθῇ, πρῶτον διότι ἡ Εὐβοία ἔχει τὸ προνόμιον νὰ ἐφάπτεται σχεδὸν μετὰ τὴν Στερεὰν Ἑλλάδα, ἐλάχιστα ἀπέχουσα ἀπὸ τὴν μεγάλην

Π Ι Ν Α Κ Σ

ΚΙΝΗΣΗ ΠΟΡΩΜΕΙΩΝ ΓΡΑΜΜΩΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΕΤΙΩΝ 1962-1963

Γραμμή πορρωμείων	'Επιβάται ¹		Αυτόκινητα ²		Διαφοραί επί % 'Οχήματα
	1962	1963	1962	1963	
Κερύρας-Ήγουμενίτσας-Κερύρας ³	143.029	183.919	9.943	13.059	+ 28,6
Ρίου-Αντιρρίου-Ρίου ³	1.004.322	950.750	89.751	106.154	- 5,4
'Ορωπού-Νέων Ψαρών-'Ορωπού ³	332.151	399.199	30.406	35.141	+ 20,3
Πατρών-Σάμης-Ίθάκης-Ίστακιοῦ καὶ 'Αργοστολίου-Αηξουρίου-Πατρών	147.566	278.905	11.236	17.122	+ 89,3
Αιθιφού-Αρχιτέρας-Αιθιφού ³	117.636	139.124	12.161	15.761	+ 18,7
Αιγίου-Γρέας καὶ Αιγίου-Ερατεινής-Αιγίου	149.538	224.084	13.088	16.580	+ 50,0
Πρεβέζης-Ακτίου-Πρεβέζης ³	9.497	14.695	972	2.087	+ 54,7
Ζακύνθου-Κυλλήνης-Ζακύνθου ³	126.824	132.727	7.158	6.729	+ 4,7
Θάσου-Κεραμωτής-Θάσου ³	38.705	67.880	4.520	6.639	+ 75,1
Γλύφας-Αγιοκάμπου-Γλύφας ³	5.443	5.504	2.417	1.796	+ 0,1
Φανερωμένης-Μεγάρων-Φανερωμένης ³	57.440	95.503	9.353	9.323	+ 66,3
Περάματος-Παλουκίων-Περάματος ³	230.369	222.881	36.829	40.496	- 11,0
Πειραιώς-Αιγίνης-Παλαιάς 'Επιδαύρου- Πειραιώς	13.921	116.978	714	7.628	+ 741,4
Σύνολον	2.396.636	2.832.149	228.248	278.515	+ 18,2

1. Περιλαμβάνονται οι επιβιβασθέντες και οι αποβιβασθέντες.

2. Περιλαμβάνονται μόνον τα επιβατηγά αυτοκίνητα, μεγάλα (buses) και μικρά (cars).

3. Παρατίθενται τα στοιχεία μόνον του ἑνὸς λιμένος, καθ' ἕνα τοῦ ἀποτελοῦν ἀπόλλους διὰ τὸν ἕλλον καὶ τὸν ἐνῆταίν.

Π η γ γ ῆ : ΕΣΣΥΕ, Δελτίον Στατιστικῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, τόμος III, τεῦχος 6, Μάρτιος 1964

τουριστικήν-έκδρομικήν ἀγοράν τῆς Πρωτευούσης, καὶ δεύτερον διότι διαθέτει εἰς πλουσίαν κλίμακα τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα.¹ Τὴν τρίτην κατὰ σειρὰν κίνησιν εἰς ἐπιβάτας ἐσημείωσεν ἡ γραμμὴ Πατρῶν-Ἰθάκης-Κεφαλληνίας, διὰ τῆς ὁποίας διεκινήθησαν 278.905 ἐπιβάται καὶ 17.122 αὐτοκίνητα. Ἀκολουθεῖ ἡ γραμμὴ Αἰγίου-Ἰτέας, ἡ ὁποία κατὰ τὸ αὐτὸ διάστημα ἐσημείωσε κίνησιν 224.084 ἐπιβατῶν καὶ 16.580 αὐτοκινήτων, παρουσιάσασα ἐν σχέσει μὲ τὸ προηγούμενον ἔτος 50% αὐξήσιν εἰς ἐπιβατικήν κίνησιν καὶ 26,8% εἰς τὴν κίνησιν τῶν αὐτοκινήτων. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὴν γραμμὴν Περάματος-Παλουκίων, ἡ ὁποία ἐσημείωσε μὲν μεγάλην κίνησιν, πλὴν ὅμως ἡ κίνησις αὕτη καλύπτει κατὰ κανόνα μετακίνησιν ταξιδιωτῶν καὶ οὐχὶ τουριστῶν. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων γραμμῶν ἐκεῖναι αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν ἀξιόλογον κίνησιν εἶναι τῆς Κερκύρας-Ἡγουμενίτσας, τῆς Αἰδηψοῦ-Ἀρκίτσας, τῆς Ζακύνθου-Κυλλήνης, καὶ τοῦ Πειραιῶς-Αἰγίνης-Παλαιᾶς Ἐπιδαύρου. Ἡ τελευταία αὕτη γραμμὴ ἐσημείωσε τὴν μεγαλυτέραν αὐξήσιν ἐν σχέσει πρὸς τὸ προηγούμενον ἔτος, ἦτοι 741,4% εἰς τὴν κίνησιν τῶν ἐπιβατῶν καὶ 870,3% εἰς τὴν κίνησιν τῶν αὐτοκινήτων, τοῦτο δὲ θὰ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ὀργανούμενον φεστιβάλ τῆς Ἀρχαίας Ἐπιδαύρου. Μεταξὺ τῶν ἄλλων γραμμῶν ἐμφανίζουν ἀξιόλογον ἐπίσης κίνησιν αἱ γραμμαὶ Θάσου-Κεραμωτῆς, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς νήσου, ἡ ὁποία ἐξελλίσσεται εἰς τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Βορείου Ἑλλάδος, καὶ Φανερωμένης-Μεγάρων, διὰ τῆς ὁποίας ἐξυπηρετεῖται ἡ ἐκδρομικὴ κυρίως κίνησις τῶν κατοίκων τῆς περιοχῆς τοῦ κέντρον πρὸς τὴν Σαλαμῖνα. Αἱ δύο τελευταῖαι γραμμαὶ, Ἀκτίου-Πρεβέζης καὶ Ἀγιοκάμπου-Γλύφας, παρουσιάζουν περιορισμένην κίνησιν.

Βασικὸν συμπέρασμα ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν ἀνωτέρω δεδο-

1. Τ. Ζάππα, «Τουριστικὸν παρὸν καὶ μέλλον τῆς Εὐβοίας», Ἑλλάδα, τεῦχος 4/1963, σσ. 5-6.

μένων τῆς κινήσεως τῶν πορθμείων εἰς τὸν ἑλληνικὸν θαλάσσιον χῶρον εἶναι ἡ στροφή ἢ ὁποῖα τελευταίως παρατηρεῖται εἰς τὴν χρησιμοποίησιν τοῦ νέου αὐτοῦ πλωτοῦ μέσου. Ἡ δυναμικότης μάλιστα μὲ τὴν ὁποῖαν ἀνέρχεται ἢ διὰ τῶν πορθμείων ἐπιβατικὴ κίνησις ἐδημιούργησεν εἰς τὴν ἀκτοπλοῖαν μίαν νέαν κατάστασιν, ἢ ὁποῖα δὲν πρόκειται νὰ ἀφήσῃ ἀνεπηρέαστα τὰ μελλοντικὰ σχέδια τῶν ναυτιλιακῶν ἐκμεταλλεύσεων. Ἀκριβῶς εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ θὰ πρέπει διὰ καταλλήλων κινήτρων νὰ δημιουργηθοῦν αἱ συνθῆκαι αἱ ὁποῖαι θὰ ἐπιτρέψουν τὴν δρομολόγησιν τῶν νέων πορθμείων εἰς τὰς μεγάλας γραμμὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν ἔχει ἤδη συντελεσθῆ σοβαρὰ πρόδοσις διὰ τῆς δρομολογήσεως τοῦ πορθμείου Φαιστός εἰς τὴν γραμμὴν Πειραιῶς-Χανίων, ἑνὸς ἐκ τῶν μεγαλυτέρων πορθμείων τῆς Εὐρώπης, τοῦ ὁποῖου ἡ μεταφορικὴ ἰκανότης εἶναι 225 αὐτοκίνητα καὶ 2.000 ἐπιβάται. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1965, ἀναμένεται νὰ παραληφθοῦν καὶ τὰ τρία πορθμεία τὰ ναυπηγούμενα διὰ λογαριασμὸν τοῦ Δημοσίου εἰς ἰταλικά ναυπηγεῖα. Διὰ τῆς προσθήκης τῶν νέων αὐτῶν μονάδων εἰς τὰς μεγάλας γραμμὰς καὶ διὰ τῆς βελτιώσεως τῶν ὑφισταμένων τοπικῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον γραμμῶν, εἶναι βέβαιον ὅτι εἰς τὸν τομέα τοῦλάχιστον τῶν πορθμείων θὰ δημιουργηθῇ πλήρες δίκτυον.

Προβλήματα ἀκτοπλοῖας. Συνοψίζοντες τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ἡ ἀκτοπλοϊκὴ μας ναυτιλία, δυνάμεθα νὰ καταλήξωμεν εἰς τὰς ἀκολούθους διαπιστώσεις: Πρώτη διαπίστωσις εἶναι ἡ ἀνεπάρκεια τῶν ἐκτελούντων σήμερον τὰς γραμμὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ πλοίων, τὰ ὁποῖα, ἰδίᾳ κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς, ἀδυνατοῦν νὰ ἐξυπηρετήσουν τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν. Συνέπεια αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας εἶναι καὶ ἡ ὑπὸ τῶν ναυτιλιακῶν μας ἀρχῶν ἀναγνώρισις ὑψηλοῦ ποσοστοῦ θέσεων καταστρώματος. Ὑπολογίζεται ὅτι ποσοστὸν 35% περίπου ἐπὶ τῆς συνολικῆς μεταφορικῆς ἰκανότητος τῶν ἀκτοπλοϊκῶν σκαφῶν ἀντιπροσωπεύει θέσεις καταστρώματος. Εἰς

τὴν πραγματικότητα τὸ ποσοστὸν εἶναι ἀνώτερον, διότι ὑπὸ τὴν πίεσιν τῶν περιστάσεων τὰ καθωρισμένα ὄρια παραβιάζονται καταφώρως. Καὶ ἐπὶ τοῦ σημείου αὐτοῦ θὰ πρέπει, διὰ λόγους στοιχειώδους ταξιδιωτικῆς ἀνέσεως καὶ πρὸ πάντων ἀσφαλείας, νὰ ὑπάρχη αὐστηρὸς ἔλεγχος ἐκ μέρους τῶν λιμενικῶν ἀρχῶν. Ἡ ἀνεπάρκεια τῶν μεταφορικῶν μέσων ἐκδηλοῦται καὶ κατὰ τὴν διάθεσιν τῶν εἰσιτηρίων, ὅπου παρατηρεῖται συχνὰ τὸ φαινόμενον μίᾳ θέσει νὰ ἔχη προπωληθῆ εἰς δύο καὶ τρία ἀκόμη πρόσωπα. Δευτέρα διαπίστωσις εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς ποιτικῆς στάθμης ἐνὸς μεγάλου τμήματος τοῦ ἀκτοπλοϊκοῦ μας στόλου. Πράγματι, τὰ περισσότερα ἀπὸ τὰ πλοῖα τὰ ὁποῖα ἐκτελοῦν τὰς ἐσωτερικὰς γραμμὰς εἶναι παλαιὰ μετεσκευασμένα καὶ ὡς ἐκ τούτου, πέραν τῶν ἄλλων μειονεκτημάτων (μικρὰ ταχύτης, ἀστάθεια, ἔλλειψις ἀνέσεων), ἔχουν καὶ τοιαύτην διάρθρωσιν κατὰ κατηγορίας θέσεων, ὥστε δυσκολεύονται νὰ ἀνταποκριθοῦν εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ταξιδιωτῶν. Κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ἀκτοπλοϊκοῦ δυναμικοῦ θὰ πρέπει νὰ καταβληθῆ προσπάθεια δημιουργίας μεγάλης χωρητικότητος μονάδων, πρὸς ἄνετον καὶ ἀσφαλῆ ἐξυπηρέτησιν τῶν μεγάλων ἐσωτερικῶν γραμμῶν. Τὴν προσπάθειαν αὐτὴν φαίνεται ὅτι ἐνισχύει τὸ τιθέμενον εἰς ἐφαρμογὴν ἀπὸ τοῦ 1965 νέον μέτρον, δυνάμει τοῦ ὁποίου ἀπαιτεῖται ὅπως τὰ ἐκτελοῦντα ἀκτοπλοϊκὰς γραμμὰς πλοῖα ἔχουν ὠρισμένην χωρητικότητα ἐπιβατῶν. Κατὰ τὴν ἀνανέωσιν τοῦ ἀκτοπλοϊκοῦ μας δυναμικοῦ θὰ πρέπει νὰ δοθῆ ἰδιαιτέρα προσοχὴ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς διαρθρώσεως τῶν θέσεων κατὰ κατηγορίας, συμφώνως πρὸς τὴν προεκτεθεῖσαν ἀρχὴν τῆς δημιουργίας ἐνιαίας κατηγορίας θέσεων, ἀνταποκρινομένης εἰς τὰς οἰκονομικὰς δυνατότητας τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν σημερινῶν ταξιδιωτῶν. Τρίτη διαπίστωσις εἶναι ἡ βελτίωσις τῆς στάθμης τῶν προσφερομένων εἰς τὸ πλοῖον ὑπηρεσιῶν. Πράγματι, εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ὑστεροῦμεν ἔναντι τῶν ἄλλων μεσογειακῶν χωρῶν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν εἶναι ἀπα-

ραίτητος ἢ ἐπιμόρφωσις τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ πλοῖα τῆς ἀκτοπλοῖας προσώπων ὅλων τῶν ἐξειδικευμένων ἐργασιῶν. Τετάρτη διαπίστωσις εἶναι ἡ ἀνάγκη διὰ τὴν μείωσιν τοῦ κόστους μεταφορᾶς ἐπιβατῶν. Ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι οἱ ναῦλοι μεταφορᾶς τοῦ ἐσωτερικοῦ ρυθμίζονται διὰ κυβερνητικῶν ἀποφάσεων, ἐνῶ οἱ ναῦλοι τοῦ ἐξωτερικοῦ καθορίζονται ὑπὸ τῶν ναυτιλιακῶν ἐπιχειρήσεων, βάσει τῆς διεθνοῦς ζητήσεως καὶ τῶν ἰσχυόντων ναυτολογίῶν τοῦ συναγωνισμοῦ. Τοῦτο σημαίνει ὅτι εἰς τὸν τομέα τῶν ναύλων τῶν ἐσωτερικῶν γραμμῶν εἶναι δυνατὴ κρατικὴ παρέμβασις καὶ συνεπῶς ρύθμισις αὐτῶν κατὰ τρόπον ἐξυπηρετοῦντα τὰ γενικώτερα συμφέροντα τῆς ἀκτοπλοῖας. Γενᾶται ὡς ἐκ τούτου τὸ ἐρώτημα: εἶναι ὑψηλοὶ οἱ ἰσχύοντες σήμερον ναῦλοι τῶν ἐσωτερικῶν ἀκτοπλοϊκῶν μας γραμμῶν; Πρὶν δώσωμεν ἀπάντησιν, πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν ὠρισμένα στοιχεῖα, τὰ ὅποια θὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς θετικὰ συμπεράσματα. Κατ' ἀρχὴν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι ἡ ἠϋξημένη ζήτησις θέσεων τουριστικῆς καὶ τρίτης, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὴν ἀναγνώρισιν μεγάλου σχετικῶς ἀριθμοῦ θέσεων καταστρώματος, ἀποτελοῦν σοβαρὰν ἔνδειξιν τῶν ἀπωθητικῶν πιέσεων τὰς ὁποίας ἀσκοῦν οἱ ὑψηλοὶ ναῦλοι τῶν ἀνωτέρων θέσεων (πρώτης-δευτέρας), μὲ συνεπείαν τὴν συσσώρευσιν τῆς μεγάλης ζητήσεως εἰς τὰς χαμηλὰς κατηγορίας θέσεων. Ἐπομένως, ἐξ αὐτοῦ, ἐμμέσως τοῦλάχιστον, ἐξάγεται τὸ συμπέρασμα ὅτι οἱ ναῦλοι τῶν ἀνωτέρων θέσεων εἶναι ὑψηλοί. Ἀλλὰ πέραν αὐτοῦ, καὶ μία συγκριτικὴ μελέτη τῶν ναύλων αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀντιστοίχους ἀεροπορικὸς μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ αὐτὸ συμπέρασμα.

Τοπικαὶ γραμμαί. Πέραν τῶν ἀνωτέρω ἀκτοπλοϊκῶν γραμμῶν, ὑπάρχουν καὶ αἱ καλούμεναι τοπικαὶ γραμμαί, εἰς τὰς ὁποίας εἶναι δρομολογημένα μικρᾶς χωρητικότητος πλοῖα, ἐξυπηρετοῦντα τοπικὰς ἀνάγκας περιορισμένης κλίμακος. Ἡ δυναμικότης εἰς μεταφορὰν ἐπιβατῶν τῶν ἐκτελούντων τὰς γραμμ-

μάς αυτές πλοίων κατά την θερινήν περίοδον τοῦ 1964 ἀνήρχετο εἰς 3.103. Ἡ δυναμικότης αὐτῶν κατά τήν χειμερινήν περίοδον περιορίζεται εἰς 1.758 ἐπιβάτας, ἤτοι μειοῦται κατά 43%. Τά προβλήματα τῶν γραμμῶν αὐτῶν εἶναι, τηρουμένων τῶν ἀναλογιῶν, ἴδια μέ τὰ τῶν ἀκτοπλοϊκῶν γραμμῶν. Ὑπάρχει ὅμως ἓν, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει μέγα ἐνδιαφέρον διὰ τήν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ τῶν νησιωτικῶν συγκροτημάτων τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦνται διὰ τῶν τοπικῶν συγκοινωνιακῶν γραμμῶν. Πρόκειται διὰ τήν συγκοινωνιακὴν δικτύωσιν ἐκάστου νησιωτικοῦ συγκροτήματος διὰ ταχυτάτων πλοίων τύπου πούλμαν ἢ ἵπταμένων σκαφῶν. Διὰ τῆς δρομολογήσεως τοιούτων σκαφῶν, τὰ ὁποῖα θὰ συνδέουν τὰ τουριστικὰ κέντρα τῶν περιοχῶν μέ τὰ μικρὰ νησιά, θὰ προκύψῃ διπλοῦν ὄφελος: Πρῶτον, θὰ ἀναζωογονηθοῦν τὰ ἄγονα μικρὰ νησιά, καὶ δεύτερον θὰ ἐξυπηρετηθοῦν τὰ τουριστικὰ κέντρα τῆς περιοχῆς, τὰ ὁποῖα κατά τήν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἀντιμετωπίζουν σοβαρώτατα προβλήματα εἰς τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἐξυπηρέτησιν γενικῶς τῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Ἡ τοιαύτη ταχυτάτη καὶ ἄνετος σύνδεσις ἀσφαλῶς θὰ προκαλέσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τῶν τουριστικῶν γραφείων. Αἱ προτεινόμεναι γραμμαί, ἐπειδὴ ἀρχικῶς θὰ εἶναι ἄγονοι καὶ συνεπῶς ἀποτελοῦν ἀσύμφορον ἐπένδυσιν διὰ τὴν ἰδιωτικὴν ἐπιχειρηματικὴν πρωτοβουλίαν, ἐπιβάλλεται νὰ ἐπιδοτηθοῦν ἀπὸ τὸ Κράτος, τὸ ὁποῖον ἐπιδοτεῖ ἄλλωστε καὶ ἄλλας γραμμάς τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος.¹

Δημιουργία ἔργων καὶ λήψις μέτρων ἐξυπηρετήσεως θαλασσίων συγκοινωνιῶν. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ συγκοινωνιακοῦ μας προβλήματος, πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ προβλήματα τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὴν δημιουργίαν ὅλων ἐκείνων τῶν ἔργων τὰ ὁποῖα κρίνονται ἀπαραίτητα διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων τοῦ θαλασσίου τομέως. Μεταξὺ αὐτῶν, τὴν πρώτην θέσιν κατέχει τὸ πρόβλημα τῆς κατασκευῆς λιμέ-

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Τουριστικαὶ Μελέται*, Ἀθῆναι 1963, σ. 17.

νων εις τὰς νήσους μὲ τουριστικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ κατασκευὴ τῶν λιμένων θὰ πρέπει νὰ συμπληρωθῇ διὰ τῆς δημιουργίας ὠρισμένου τύπου ἀποβατικῶν σκαφῶν, πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἰδία τῶν μεγάλης χωρητικότητος πλοίων, τὰ ὁποῖα ἀδυνατοῦν νὰ πλευρῖσουν εἰς τὰς προβλήτας καὶ νὰ ἀποβιβάσουν τοὺς ἐπισκεπτομένους τὸν τόπον καθ' ὁμάδας περίπλου. Ἐπίσης, εἰς τοὺς τόπους ὑποδοχῆς πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν κατάλληλοι χῶροι παραμονῆς τῶν ταξιδιωτῶν, φυλάξεως τῶν ἀποσκευῶν, γραφεῖα πληροφοριῶν, ἀνταλλακτῆρια συναλλάγματος κλπ. Ἰδιαιτέρα ἐπίσης φροντίς πρέπει νὰ καταβληθῇ διὰ τὴν δημιουργίαν σταθμῶν ἐξυπηρετήσεως καὶ ἀνεφοδιασμοῦ τῶν θαλαμηγῶν, αἱ ὁποῖαι τὸν τελευταῖον καιρὸν ἀποκτοῦν ἰδιαιτέραν θέσιν εἰς τὴν τουριστικὴν μας κίνησιν. Μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 αἱ ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ προερχόμεναι θαλαμηγοὶ ἠῤῥήθησαν ἀπὸ 661 εἰς 2.334. Πέραν αὐτῶν ὅμως εἶναι καὶ τὰ ἑλληνικὰ κότερα, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων ἀυξάνεται συνεχῶς, διότι, ἐκτὸς ἐλαχίστων τὰ ὁποῖα χρησιμοποιοῦν οἱ ἰδιοκτῆται των, τὰ περισσότερα ἐνοικιάζονται ἀπὸ εἰδικὰ γραφεῖα εἰς ξένους καὶ ἡμεδαποὺς ὀμίλους ἢ μικρὰς φιλικὰς ὁμάδας διὰ κρουαζιέρας εἰς τὰ ἑλληνικὰ νησιά. Παρὰ τὴν ἀλλήλως πρὸς τὴν δημιουργίαν πλήρους δικτύου σταθμῶν εἰς τὰς ἑλληνικὰς νήσους καὶ ἀκτὰς, ὅπου αἱ θαλαμηγοὶ θὰ δύνανται ἀνέτως νὰ ἐφοδιάζονται μὲ καύσιμα, ὕδωρ, τρόφιμα, ἠλεκτρικὸν ρεῦμα καὶ νὰ ἐξυπηρετοῦνται διὰ τηλεφώνου, εἰδικοῦ γραφείου πληροφοριῶν καὶ ἀνταλλαγῆς ξένων χαρτονομισμάτων, θὰ πρέπει νὰ ληφθοῦν καὶ ὠρισμένα διοικητικὰ μέτρα, τὰ ὁποῖα θὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀπλοποίησιν τῶν ὑφισταμένων σήμερον τελωνειακῶν, συναλλαγματικῶν, ἀστυνομικῶν καὶ ὑγειονομικῶν διατυπώσεων.

Γ' ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΙΚΑ ΜΕΣΑ

Οἱ σιδηρόδρομοι ὡς μέσον μεταφοῆς ἐπιβατῶν δὲν ἐσημείωσαν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποῖαν ἐσημείωσαν

εις τὰς λοιπὰς εὐρωπαϊκὰς χώρας, διὰ λόγους γεωγραφικοὺς καὶ ταυτοχρόνως οἰκονομικοτεχνικοὺς. Ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος, εἰς τὸ ἀπώτατον σημεῖον τῆς Εὐρώπης, ἀπετέλει σημαντικὸν μειονέκτημα προκρίσεως τοῦ σιδηροδρόμου ὡς μέσου προσπελάσεως εἰς τὴν Χώραν μας, ἰδίᾳ ὑπὸ τῶν ξένων ταξιδιωτῶν, οἱ ὅποιοι συνέβαινε μάλιστα νὰ προέρχωνται ἀπὸ τὴν κεντρικὴν καὶ βόρειον Εὐρώπην. Τὸ μειονέκτημα τοῦτο ἐπέτεινεν ἢ κατὰστασις τοῦ τροχαίου ὕλικου, ἢ ὁποῖα εἶχεν ἐπιπτώσεις καὶ ἐπὶ τῆς ἐσωτερικῆς ἐπιβατικῆς κινήσεως τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων. Πέραν ὅμως τῶν δύο αὐτῶν δυσμενῶν παραγόντων, ἢ σημειωθεῖσα μεταπολεμικῶς ἀνάσχεσις καὶ εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις μείωσις τῆς διὰ σιδηροδρόμων ἐπιβατικῆς κινήσεως, ἐπὶ διεθνoῦς κλίμακος, πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν ἀλματώδη ἐξέλιξιν τῆς τεχνικῆς, ἢ ὁποῖα εἶχεν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν τεραστίαν ἀνάπτυξιν τῶν ἀεροπορικῶν καὶ τῶν δι' αὐτοκινήτου συγκοινωνιῶν. Παρ' ὅλα ταῦτα, οἱ ἑλληνικοὶ σιδηρόδρομοι δύνανται ἀναμφισβητήτως νὰ προσφέρουν σημαντικὰς ὑπηρεσίας εἰς τὸν τουρισμὸν μας, ἰδιαιτέρως εἰς τὸν ἐσωτερικόν, ἐφ' ὅσον ἐκσυγχρονισθοῦν καὶ καταστοῦν συγκοινωνιακὰ μέσα ταχέα καὶ ἄνετα εἰς ἐπίπεδον εὐρωπαϊκόν. Οἱ σιδηρόδρομοι εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως καὶ εἰς τὰς ἄλλας χώρας, ἐξυπηρετοῦν δύο κατηγορίας ταξιδιωτῶν: ἐκείνους οἱ ὅποιοι προέρχονται ἀπὸ τὸ ἐξωτερικόν καὶ ἐκείνους οἱ ὅποιοι διακινοῦνται ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χερσαίου χώρου.

α) Ἐξωτερικὸν δίκτυον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιβατικὴν κίνησιν τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων, διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ 1938 ἀφίχθησαν εἰς τὴν Ἑλλάδα σιδηροδρομικῶς 23.980, ἀντιπροσωπεύοντες τὸ 18,3% τοῦ συνόλου τῶν εἰσελθόντων δι' ὅλων τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων ταξιδιωτῶν εἰς τὴν Χώραν μας, καὶ ἀνεχώρησαν 22.498 ταξιδιωταί, ἤτοι τὸ 17,9% ἀντιστοίχως τοῦ συνόλου τῶν ἐξελθόντων δι' ὅλων τῶν μέσων ταξιδιωτῶν. Κατὰ τὰ πρῶτα μετὰ τὴν ἀπε-

λευθέρωσιν ἔτη καὶ δὴ μέχρι τοῦ 1951, λόγω τῶν γνωστῶν γεγονότων, περιορίσθη ἡ διὰ σιδηροδρόμων κίνησις εἰς ποσοστὸν κυμαινόμενον μεταξύ 1,2% καὶ 9,5% ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως, τὸ ὁποῖον ἀντιπροσωπεύει 1.000 ἕως 20.000 συνολικῶς ταξιδιώτας (ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις). Ἐκτοτε καὶ μέχρι τοῦ 1956 ἡ ἐπιβατικὴ διὰ σιδηροδρόμων κίνησις ἐσημείωσε σημαντικὴν ἄνοδον συγκριτικῶς μὲ τὰ ἄλλα συγκοινωνιακὰ μέσα, μὲ αἰχμὴν τὸ τελευταῖον ἔτος τῆς περιόδου αὐτῆς (1956), κατὰ τὸ ὁποῖον ἀφίχθησαν 90.233 ταξιδιώται καὶ ἀνεχώρησαν 97.811, ἧτοι ἐχρησιμοποίησαν τὸν σιδηρόδρομον τὸ 31,3% καὶ τὸ 30,3% τῶν δι' ὅλων τῶν μέσων εἰσελθόντων καὶ ἐξελθόντων ἀντιστοιχῶς ταξιδιωτῶν. Ἀπὸ τοῦ 1956 καὶ ἐντεῦθεν ἡ συμμετοχὴ τῶν σιδηροδρόμων συγκριτικῶς μὲ τὰ ἄλλα μέσα μειοῦται συνεχῶς, διὰ τὴν διαμορφωθῆ κατὰ τὸ 1963 εἰς 18,2% ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀφίξεων καὶ εἰς 17% ἐπὶ τοῦ συνόλου τῶν ἀναχωρήσεων. Ἡ ἐν λόγω συμμετοχὴ ἀντιπροσωπεύει 352.838 ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις ἐπιβατῶν. Δηλαδή ἀπὸ ἀπόψεως θέσεως εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν οἱ ἐλληνικοὶ σιδηρόδρομοι εἰς τὸν τομέα τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιβατικῆς κινήσεως κατῆλθον εἰς τὰ προπολεμικὰ ἐπίπεδα καὶ φαίνεται, ἐξ ὅλων τῶν ἐνδείξεων, ὅτι θὰ κατέλθουν περαιτέρω, μὲ ρυθμὸν ἀνάλογον πρὸς τὴν ὁλονὲν διευρυνομένην συμμετοχὴν τῶν ἀεροπορικῶν καὶ ὁδικῶν μέσων ἐπὶ τῆς συνολικῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιβατικῆς μας κινήσεως.¹

Τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα ἀναφέρονται εἰς τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ τόσο τῶν Ἑλλήνων ὅσον καὶ τῶν ξένων ὑπηκόων καὶ περιλαμβάνουν τὰς ἀφίξεις καὶ ἀναχωρήσεις αὐτῶν. Ἐνδιαφερόμενοι ἰδιαιτέρως διὰ τὴν τουριστικὴν κίνησιν, θὰ πρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν παρουσιάζει ἡ ταξιδιωτικὴ κίνησις τῶν ἀφικνουμένων εἰς τὴν Χώραν μας ξένων ὑπηκόων, ἡ ὁποία ταυτίζεται κατὰ

1. ΕΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὴς τῆς Ἑλλάδος 1964, Ἀθῆναι 1965, σ. 410.

κανόνα με την κίνησιν τῶν τουριστῶν. Οὕτω, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 62 (βλ. σ. 339), ἐνῶ προπολεμικῶς τὸ 20,5% τῶν ἐπισκεφθέντων τὴν Ἑλλάδα ξένων ταξιδιωτῶν ἐχρησιμοποίησεν ὡς μέσον ταξιδίου τὸν σιδηρόδρομον, μεταπολεμικῶς ἡ χρήσις τοῦ σιδηροδρόμου ηὐξάνετο συνεχῶς μέχρι τοῦ 1956 (34,3%)· ἔκτοτε ἤρχισε φθίνουσα, διὰ τὰ διαμορφωθῆ κατὰ τὸ 1963 εἰς 10,5% ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως. Πρέπει νὰ σημειωθῆ ὅτι εἰς τὸ αὐτὸ ἐπίπεδον κυμαίνεται καὶ τὸ ποσοστὸν χρήσεως τοῦ σιδηροδρόμου ὑπὸ τῶν τουριστῶν, τὸ ὁποῖον κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος διεμορφώθη εἰς 12% (βλ. Πίνακα 63, σ. 342). Δηλαδή, εἰς τὸν τομέα τῆς μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιβατικῆς κινήσεως ὁ σιδηρόδρομος ἐμφανίζει συγκριτικῶς πρὸς τὰ ἄλλα συγκοινωνιακὰ μέσα φθίνουσαν ἐξέλιξιν, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι θὰ συνεχισθῆ, ἐφ' ὅσον τὸ ἀεροπλάνον καὶ τὸ αὐτοκίνητον κατακτοῦν συνεχῶς ἔδαφος εἰς τὸν τομέα τῆς μεταφορᾶς τουριστῶν.

β) *Προβλήματα ἐξωτερικοῦ δικτύου.* Βασικὸν μειονέκτημα τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων ἀποτελεῖ τὸ γεγονός ὅτι μεταξὺ τῶν μεγάλων τουριστικῶν ἀγορῶν τῆς κεντρικῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Χώρας μας παρεμβάλλεται ἡ Γιουγκοσλαβία. Τοῦτο σημαίνει ὅτι οἱ τουρίσται τοῦ εὐρωπαϊκοῦ χώρου, διὰ τὰ διαπεραιωθῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα, θὰ πρέπει νὰ χρησιμοποιήσουν, συμφώνως πρὸς τοὺς διεθνεῖς κανόνας κυκλοφορίας, τοὺς γιουγκοσλαβικοὺς σιδηροδρόμους, ἡ ποιοτικὴ κατάστασις τῶν ὁποίων δὲν εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ συγκριθῆ πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῶν «εὐρωπαϊκῶν» σιδηροδρόμων, εἰς τοὺς ὁποίους εἶναι εἰθισμένοι οἱ εὐρωπαῖοι ταξιδιωταί. Οὕτω, ἡ κατάστασις τοῦ τροχαίου σιδηροδρομικοῦ ὕλικου τῆς γείτονος Γιουγκοσλαβίας ἐπηρεάζει ἀναμφισβητήτως ἐμμέσως τὴν κίνησιν τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων. Καίτοι ἡ βελτίωσις τοῦ δικτύου αὐτοῦ ἀποτελεῖ ζήτημα καθαρῶς γιουγκοσλαβικόν, ἐν τούτοις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνὸς «τουριστικοῦ συρμοῦ», ὁ ὁποῖος ἀναμφισβητήτως θὰ ἀπέβαινε πολλαπλῶς ὠφέλιμος διὰ τὸν τουρισμὸν

τῶν δύο χωρῶν, εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρξῃ μία συνεννόησις εἰς τὰ πλαίσια τῶν ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν σχέσεων. Φαίνεται δὲ ὅτι ἐπικρατεῖ σκέψις μεταξύ τῶν ἐλλήνων ἀρμοδίων, ὅπως ἀναληφθῆ ἀπὸ ἐλληνικῆς πλευρᾶς πρωτοβουλία διὰ τὴν ἔναρξιν ἑλληνογιουγκοσλαβικῶν διαπραγματεύσεων ἐπὶ τοῦ θέματος τῆς συνδέσεως Ἑλλάδος-Γερμανίας, μέσῳ βεβαίως Γιουγκοσλαβίας, διὰ τουριστικοῦ σιδηροδρομικοῦ συρμοῦ Express. Ἐὰν τοῦτο ἐπιτευχθῆ, ἀντιμετωπίζεται ἐν μέρει τὸ πρόβλημά μας, τοῦλάχιστον ὡς πρὸς τὴν Γερμανίαν, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν μεγαλύτεραν τουριστικὴν ἀγορὰν τῆς Εὐρώπης διὰ τὴν Χώραν μας. Τὸ αὐτὸ βεβαίως ἰσχύει καὶ διὰ τοὺς τουρκικοὺς σιδηροδρόμους, καίτοι ἢ ἐκ τοῦ χώρου αὐτοῦ προερχομένη ταξιδιωτικὴ κίνησις εἶναι περιορισμένη. Ἐπομένως, ἡ πρώτη ἐπιδιώξις πρέπει νὰ εἶναι ἡ βελτίωσις τοῦ τροχαίου σιδηροδρομικοῦ ὕλικου τῶν γειτονικῶν μας χωρῶν. Εἰς τὴν βελτίωσιν συμπεριλαμβάνεται καὶ ἡ πύκνωσις τῶν ὑφισταμένων δρομολογίων, ὡς καὶ αἱ νέαι μετὰ τῆς Χώρας μας συνδέσεις. Εἰς τὴν τελευταίαν αὐτὴν περίπτωσιν ὑπάγεται καὶ ἡ προσφάτως ἀποφασισθεῖσα δι' εἰδικῆς συμφωνίας σύνδεσις Ἑλλάδος-Βουλγαρίας διὰ τῆς γραμμῆς Σιδηροκάστρου-Κούλας, ἡ ὁποία, ἐν ὄψει τῆς συντελουμένης εἰς τὴν χώραν αὐτὴν τουριστικῆς προόδου, δὲν ἀποκλείεται νὰ ἀποβῆ ὠφέλιμος καὶ διὰ τὸν τουρισμὸν μας. Πράγματι, εἶναι δυνατὸν ἢ Ἑλλάς νὰ δεχθῆ ξένους ἐπισκέπτας τῆς Βουλγαρίας κατ' ἐπέκτασιν τοῦ ταξιδίου των.

Τὸ θέμα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ ἐν γένει τῶν σιδηροδρόμων τῶν γειτονικῶν μας χωρῶν, τὸ ὁποῖον ἄλλωστε ἀδυνατοῦμεν νὰ ἐπηρεάσωμεν, δὲν θὰ εἶχε καὶ τόσον μεγάλην σημασίαν, ἐὰν οἱ χρησιμοποιοῦντες αὐτοὺς ξένοι ταξιδιωτὰ ἦσαν βέβαιοι ὅτι αἱ «ταλαιπωρίαι» των ἔπαυον εἰς τὰ ἑλληνικὰ σύνορα. Τοῦτο θὰ συνέβαιnen, ἐὰν τὰ τουριστικὰ κέντρα τῆς Χώρας μας εὕρισκοντο πλησίον τῶν συνόρων μας ἢ ἐὰν οἱ ἑλληνικοὶ σιδηροδρόμοι ἐξησφάλιζον κάποιαν ἄνεσιν, ἂν ὄχι εὐρωπαϊκοῦ ἐπιπέδου, τοῦ-

λάχιστον καλύτεραν εκείνης τῶν γειτονικῶν μας χωρῶν. Ἐπειδὴ ὅμως τὸ πρῶτον ἐξ αὐτῶν δὲν συμβαίνει, δεδομένου ὅτι τὰ τουριστικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος εὐρίσκονται εἰς τὸ νότιον καὶ νησιωτικὸν τμήμα αὐτῆς, παραμένει ὡς μοναδικὸν μέσον ἀντιμετωπίσεως τοῦ ξένου δυσμενοῦς παράγοντος ἡ κατάστασις τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων, ἡ ὁποία ταυτοχρόνως ἐπηρεάζει καὶ τὴν ἐσωτερικὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν.

γ) Ἐσωτερικὸν ἢ ἐθνικὸν δίκτυον. Πρὶν ἐρευνήσωμεν τὰ ἐπὶ μέρους προβλήματα τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων, πρέπει νὰ ἴδωμεν πῶς ἐκινήθη ἡ ἐπιβατικὴ κίνησις εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Τὴν κίνησιν αὐτὴν μᾶς δίδει ὁ Πίναξ 86, ὁ ὁποῖος, καίτοι περιλαμβάνει καὶ τὴν μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κίνησιν, ἐν τούτοις δὲν ἀλλοιώνει τὸν βασικὸν χαρακτήρα της, ἀφοῦ ἡ κίνησις τοῦ ἐξωτερικοῦ καλύπτει μόνις τὸ 2,4% τῆς συνολικῆς κινήσεως τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων. Οὕτω, ἀπὸ ἀπόψεως ἀπολύτων ἀριθμῶν, μετὰ τῆς προπολεμικῆς καὶ μεταπολεμικῆς περιόδου ἐσημειώθη ἀσήμαντος αὔξησις, ἀφοῦ οἱ διακινηθέντες διὰ τῶν σιδηροδρόμων ἐπιβάται ἀπὸ 10,2 ἑκατ. τὸ 1938 μόνις ἐπλησίασαν τὰ 12 ἑκατ., ἥτοι ποσοστιαίως παρουσίασαν αὔξησιν 17%. Ἐνῶ λοιπὸν συγκριτικῶς πρὸς τὴν προπολεμικὴν περίοδον ἡ κατάστασις ἐμφανίζεται ἀπὸ ἀπόψεως κινήσεως ἐνεργητικὴ, κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον καὶ μάλιστα μετὰ τὸ 1957 παρατηρήθη μείωσις τῆς κινήσεως, ἡ ὁποία ἀντιπροσωπεύει ποσοστὸν 3,9% ἐν σχέσει πρὸς τὸ ἔτος 1963. Ἡ δυσμενὴς ἐξέλιξις τῆς διὰ σιδηροδρόμων ἐπιβατικῆς κινήσεως γίνεται περισσότερο αἰσθητὴ, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον (1957-1963) ἡ συνολικὴ κίνησις τῶν διὰ λεωφορείων τῶν ὑπεραστικῶν ΚΤΕΛ διακινηθέντων ἐπιβατῶν ἀνῆλθεν ἀπὸ 57.214.000 εἰς 90.627.000, ἥτοι ἠυξήθη κατὰ 58,8%.¹ Ἐὰν δὲ σημειωθῇ ἐπίσης ὅτι κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον (1939) οἱ διακινηθέντες δι' ὑπεραστικῶν λεωφορείων ἀνῆλθον

1. ΕΣΥΕ, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1964, Ἀθῆναι 1965, σ. 371.

ΠΙΝΑΞ 86

ΚΙΝΗΣΙΣ ΕΠΙΒΑΤΩΝ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΔΙΑ ΣΙΔΗΡΟΔΡΟΜΩΝ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1938 ΚΑΙ 1957-1963¹

(Είς χιλιάδας)

Έτος	ΣΕΚ ²	Δείκτης	Θεσσα- λικοί	Δείκτης	ΣΠΑΠ	Δείκτης	Βορειοδυ- τικοί	Δείκτης	Πύργου- Κατακόλου	Δείκτης	Σύνολον	Δείκτης
1938	5.280	100	1.074	100	3.576	100	332	100	—	—	10.212	100
1957	6.192	118	1.448	134	3.983	111	342	103	132	100	12.097	118
1958	5.722	109	1.095	102	3.998	112	374	112	142	107	11.831	111
1959	6.290	120	1.020	95	4.161	116	350	105	144	106	11.962	117
1960	6.075	116	918	85	4.254	119	355	106	127	96	11.729	115
1961	6.329	121	648	60	4.360	122	372	112	126	95	11.835	116
1962	6.690	127	621	57	4.205	117	342	103	149	112	12.007	117
1963	6.562	125	605	56	4.039	113	290	87	128	97	11.624	114

1. Περιλαμβάνονται και οι μεταφερθέντες επιβάται δια λεοφορείων, τα όποια εκμεταλλεύονται αί αναφερόμενα σιδηροδρομικά επιχειρήσεις.
 2. Περιλαμβάνεται και ή κίνησης του εξωτερικού, ή όποια κατά τό 1963 άνέρχεται εις 352.838 επιβάτας (αφίξεις και άναχωρήσεις).

Π η γ ή : ΕΣΣΕ

μόλις εις 1.998.000, τότε καταλήγομεν εις τὸ συμπέρασμα ὅτι, ἐνῶ προπολεμικῶς οἱ διακινηθέντες διὰ σιδηροδρόμων ἦσαν πενταπλάσιοι τῶν διακινηθέντων διὰ λεωφορείων, μεταπολεμικῶς ἀντεστράφησαν οἱ ὅροι καὶ μάλιστα εις τοιαύτην ἔκτασιν, ὥστε οἱ διακινηθέντες διὰ λεωφορείων νὰ εἶναι ἑπταπλάσιοι τῶν διακινηθέντων διὰ σιδηροδρόμων.¹ Αἱ σχέσεις αὐταὶ ἀποδεικνύουν ὅτι οἱ ἑλληνικοὶ σιδηρόδρομοι ὄχι μόνον δὲν ἠδυνήθησαν νὰ κρατήσουν μεταξὺ τῶν ἄλλων συγκοινωνιακῶν μέσων τὴν προπολεμικὴν των θέσιν, ἀλλ' ἀντιθέτως ἔχουν κατέλθει συγκριτικῶς εις πολὺ χαμηλὰ ἐπίπεδα. Τοῦτο ὅμως δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβές, διότι πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι μέγα ποσοστὸν τῆς σημειωθείσης ἀλματώδους ἀυξήσεως τῆς διὰ λεωφορείων ἐπιβατικῆς κινήσεως ὀφείλεται ἀσφαλῶς εις τὴν βελτίωσιν τοῦ ὀδικοῦ μας δικτύου. Πάντως, ἀνεξαρτήτως αὐτοῦ, γεγονός εἶναι ὅτι ὁ σιδηρόδρομος ὡς συγκοινωνιακὸν μέσον εις τὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζει φθίνουσαν ἐξέλιξιν. Εἰς ὠρισμένας μάλιστα γραμμάς, ὅπως εις ἐκεῖνας τῶν ὁποίων τὴν ἐκμετάλλευσιν ἔχουν οἱ «Θεσσαλικοὶ» καὶ «Βορειοδυτικοὶ» σιδηρόδρομοι, ἡ πτώσις εἶναι κάθετος, ἀφοῦ ἡ κίνησις τῶν μὲν πρώτων ἀπὸ 1.448.000 τὸ 1957 κατῆλθεν εις 605.000 τὸ 1963, ἤτοι ἐσημείωσε μείωσιν 56%, τῶν δὲ δευτέρων ἀπὸ 342.000 εις 290.000, ἤτοι μείωσιν 15%.

δ) *Προβλήματα ἔθνικοῦ δικτύου.* Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων ἀποτελεῖ τὸ βασικώτερον μέλημα, διότι οὔτω πράγματι θὰ καταστοῦν τὸ ἀσφαλέστερον, ἀνετώτερον καὶ ταχύτερον συγκοινωνιακὸν μέσον πρὸς ἐξυπηρέτησιν ἰδιαιτέρως τῆς τουριστικῆς κινήσεως. Πρὸς τοῦτο ἀπαιτοῦνται καὶ μεγάλα οἰκονομικὰ μέσα καὶ πλήρης ὀργάνωσις τῆς ἐκμεταλλεύσεως, στοιχεῖα τὰ ὁποῖα καλεῖται τὸ Κράτος νὰ προσφέρῃ. Ἡ κρατικὴ προσφορὰ πρέπει νὰ ἐκδηλωθῇ διὰ γενναίας οἰκονομικῆς προικοδοτήσεως καὶ διὰ διαδικαστικοῦ μέτρου συγχωνεύσεως

1. Γ. Πόγγη, «Αὐτοκίνητα», *Οἰκονομικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1939*, ὑπὸ Γ. Χαριτάκη, Ἀθῆναι 1940, σ. 92.

τῶν σιδηροδρομικῶν ἐκμεταλλεύσεων ὑπὸ ἐνιαίαν κρατικὴν ἐπιχείρησιν. Οὕτω θὰ δημιουργηθῆ ὁ ἰσχυρὸς ὀργανισμὸς ὁ ὁποῖος, δι' ὀρθολογικῶν μεθόδων, θὰ ἐπιτύχη χαμηλὸν κόστος ἐκμεταλλεύσεως καὶ συνεπῶς θὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀπαραιτήτους προϋποθέσεις διὰ τὸν ἐκσυγχρονισμὸν τῶν σιδηροδρόμων. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συγχωνεύσεως ἔχουν ἤδη γίνει αἱ ἀναγκαῖαι προεργασίαι. Ὁ ἐκσυγχρονισμὸς καλύπτει τόσον τὴν ἐν γένει βελτίωσιν τοῦ τροχαίου ὕλικου ὅσον καὶ τὴν ἐπίτευξιν ὑψηλῶν ταχυτήτων. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν συνετελέσθησαν τελευταίως πρόοδοι, μὲ τὸν ἐφοδιασμὸν τῶν ΣΕΚ διὰ δηζελαμαξῶν μεγάλης ἐλκτικῆς δυνάμεως καὶ ταχύτητος, ὡς καὶ νέων πολυτελῶν αὐτοκινηταμαξῶν. Βεβαίως, τὸ νέον αὐτὸ τροχαῖον ὕλικὸν δὲν καλύπτει τὸ σύνολον τῶν ὑφισταμένων ἀναγκῶν πάντως, ἀποτελεῖ ἀξιόλογον ἀνακούφισιν τοῦ δικτύου. Εἰς τὰ πλαίσια τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν σιδηροδρόμων μᾶς πρέπει νὰ τοποθετηθῆ καὶ ὁ διπλασιασμὸς τῆς γραμμῆς Πειραιῶς-Οἰνῆς καὶ Θεσσαλονίκης-Πλατέος, διὰ τοῦ ὁποῖου θὰ ἐπιτευχθοῦν μεγαλύτεραι ἀκόμη ταχύτητες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀποσυμφορηθῆ σοβαρῶς ἡ κυκλοφορία.¹ Ἀποτέλεσμα τῶν βελτιώσεων αὐτῶν ὑπῆρξεν ἡ αὐξήσις τῶν ταχυτήτων εἰς 90-100 χιλιόμετρα ὥριαίως εἰς τὰ εὐθέα τμήματα τῆς γραμμῆς καὶ ἡ διάνυσις τῆς ἀποστάσεως Ἀθηνῶν-Θεσσαλονίκης εἰς ὀλιγώτερον τῶν 7½ ὥρῶν. Ἐν τούτοις, εἰς τὴν Μεγάλῃν Βρετανίαν, τὸ νέον δρομολόγιον τῆς περιφερείας τοῦ Est προβλέπει ὥριαίαν ταχύτητα 260 χιλιομέτρων, διὰ τῆς ταχείας ἀμαξοστοιχίας τῆς γραμμῆς King's Cross (Londres)-Ecosse.²

Ἡ ἐπίτευξις ὑψηλῶν ταχυτήτων, ἐπομένως, θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ βασικὴν ἐπιδίωξιν τῶν ἐλληνικῶν σιδηροδρόμων. Πῶς θὰ πραγματοποιηθῆ τοῦτο; Ὑπὸ τὰς σημερινὰς συνθή-

1. *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, «Οἱ ΣΕΚ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τουρισμοῦ», τεύχος 538/1964, σ. 546(6).

2. *Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν*, «Καινοτομῖαι καὶ διευκολύνσεις εἰς τὰ δρομολόγια τῶν ξένων σιδηροδρόμων», τεύχος 9/1964, σ. 62.

κας, ἡ μόνη λύσις εἶναι ἡ δημιουργία ἑνὸς «τουριστικοῦ συρμοῦ», ὁ ὁποῖος, ἀπαλλασσόμενος ἀπὸ τὰς ἀπειραρίθμους σήμερον στάσεις καὶ περιοριζόμενος εἰς ὠρισμένας μόνον, ἐξυπηρετούσας ἀποκλειστικῶς τουριστικούς τόπους, θὰ δυνηθῆ νὰ βελτιώσῃ τὴν ὠριαίαν ταχύτητα, τοῦλάχιστον εἰς τὰ ἐπίπεδα τῶν ἄλλων χερσαίων συγκοινωνιακῶν μέσων. Διότι δὲν εἶναι νοητὸν νὰ ὀμιλῶμεν περὶ «ὑπερταχείας» ἀμαξοστοιχίας, ὅταν, ἐπὶ παραδείγματι, τὸ δρομολόγιον τῆς γραμμῆς Ἀθηνῶν-Καλαμάτας ἐκτελεῖται μὲ ὠριαίαν ταχύτητα μικροτέραν τῶν 50 χιλιομέτρων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἐκτὸς γραμμῆς τουριστικῶν τόπων, αὕτη ἐπιτυγχάνεται ἤδη διὰ τῶν καθιερωθεισῶν ὑπὸ τῶν ΣΕΚ συνδυασμένων ὑπηρεσιῶν σιδηροδρόμου καὶ αὐτοκινήτου, πλοίου ἢ πορθμείου. Διὰ τῆς καθιερώσεως τοῦ προτεινομένου τουριστικοῦ συρμοῦ, ὁ ὁποῖος δύναται κατ' ἀρχὴν νὰ λειτουργήσῃ εἰς τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως, εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ ἐπιτευχθοῦν μεγαλύτεραι ταχύτητες, καὶ συνεπῶς ὁ σιδηρόδρομος θὰ προσελκύσῃ τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν διακινουμένων εἰς τὴν ἡπειρωτικὴν Ἑλλάδα τουριστικῶν ρευμάτων ξένων καὶ πρὸ παντὸς ἡμεδαπῶν.

Παραλλήλως πρὸς τὸν ἐκσυγχρονισμόν τῶν σιδηροδρόμων, διὰ τῆς βελτιώσεως τοῦ τροχαίου ὕλικου, τῆς ἐπιτεύξεως σχετικῶς ὑψηλῶν ταχυτήτων καὶ τῆς δημιουργίας ἐπιπέδου καλῆς ποιότητος τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσιῶν, θὰ πρέπει νὰ καθιερωθῆ καὶ σύστημα οἰκονομικῶν κινήτρων, διὰ τῶν ὁποίων θὰ ἐπιβοηθηθῆ ἡ προσπάθεια προσελκύσεως πρὸς τὸν σιδηρόδρομον ὅσον τὸ δυνατὸν περισσοτέρων ταξιδιωτῶν. Βεβαίως, ἐπενεργοῦν σήμερον ὡς κίνητρα ὠρισμένοι ἐκπτώσεις, παρεχόμεναι εἰς ὁμαδικῶς ταξιδεύοντας φοιτητάς, ἐκδρομεῖς, ἀθλητάς κ.ἄ., ἀπαιτεῖται ὅμως νὰ καθιερωθῶν ἰσχυρὰ οἰκονομικὰ κίνητρα, ὅπως σημαντικαὶ ἐκπτώσεις εἰς τὰς περιπτώσεις ἐκδόσεως εἰσιτηρίων μετ' ἐπιστροφῆς, ὡς καὶ εἰς ὁμάδας ταξιδιωτῶν, παροχὴ διὰ τοῦ ἀπλοῦ εἰσιτηρίου δικαιώματος

ἐπισκέψεως δι' αὐτοκινήτου ἔχοντος ἀνταπόκρισιν μὲ ἀρχαιολογικούς καὶ τουριστικούς ἐν γένει τόπους κ.ο.κ.

Δ' ΟΔΙΚΑ ΜΕΣΑ

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ὁδικῶν μέσων ἀνήκουν ὅλα τὰ ὀχήματα τὰ ὁποῖα μεταφέρουν ἐπιβάτας, ἤτοι τὰ λεωφορεῖα, τὰ εἰδικὰ λεωφορεῖα (πούλμαν) καὶ τὰ ἐπιβατηγὰ αὐτοκίνητα ἰδιωτικῆς ἢ καὶ δημοσίας ἀκόμη χρήσεως, δηλαδή πᾶν ὄχημα τὸ ὁποῖον εἶναι εἰς θέσιν ὑπὸ συνθήκας ταξιδιωτικῆς ἀνέσεως νὰ ἐξυπηρετήσῃ εἰς εὐρείαν ἔκτασιν τὸ ταξιδιωτικὸν κοινόν. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ὁδικῶν μέσων ἰσχύει ὅτι καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν σιδηροδρόμων, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν προέλευσιν τῶν χρησιμοποιούντων αὐτὰ ταξιδιωτῶν.

α) *Ξένος ἐποχούμενος τουρισμός.* Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν χρησιμοποίησιν ὁδικῶν μέσων διὰ τὴν εἴσοδον εἰς τὴν Χώραν μας ταξιδιωτικοῦ κοινοῦ, παρατηροῦμεν ὅτι κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, καὶ δὴ κατὰ τὴν τριετίαν 1961-1963, ἐσημειώθη ἀπτόμομος αὐξησις, ἀντιπροσωπεύουσα 104.705 ἀφιχθέντας ταξιδιώτας τὸ 1963, μὲ ποσοστὸν συμμετοχῆς ἐπὶ τῆς συνολικῆς κινήσεως ὅλων τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων 14,5%. Ποῖα μέσα ἐχρησιμοποίησαν οἱ ταξιδιώται αὐτοί, δὲν γνωρίζομεν διότι ἡ στατιστικὴ τῶν συνόρων δὲν σημειοῖ ἐὰν εἰσῆλθον διὰ λεωφορείων ἢ ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων. Πάντως, ὑπολογίζεται ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν τῶν ὁδικῶς ταξιδευόντων πρὸς τὴν Ἑλλάδα χρησιμοποιοῦν αὐτοκίνητον. Τοῦτο προκύπτει καὶ ἐκ τῆς κινήσεως τῶν συνδεόντων τὴν Χώραν μας μετὰ τῆς Ἰταλίας πορθμείων τοῦ 1963, συμφώνως πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπὶ συνόλου 10.991 μεταφερθέντων ἐκ Βρινδησίου ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων τὰ 63 ἦσαν μεγάλα (buses) καὶ τὰ 10.928 μικρὰ (cars). Βεβαίως, αἱ ἀναλογίαι εἰς τὰ σύνορα θὰ εἶναι ἀσφαλῶς διάφοροι· γεγονός ἐστὶν ὅμως ὅτι τὸ κυριαρχοῦν αὐτοκίνητον εἶναι τὸ μικρόν, ἰδιωτικῆς χρήσεως. Δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὑπερβολὴ ἡ ἄποψις ὅτι κατὰ

τὰ προσεχῆ ἔτη αἱ μεγάλαι μᾶζαι τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, τοῦλάχιστον εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν ἥπειρον, θὰ διακινουῦνται δι' ἰδιοκτητῶν αὐτοκινήτων. Αἱ δι' αὐτοκινήτου εἰσοδοὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα εἶναι, μέχρι στιγμῆς, τρεῖς, ἤτοι τῶν Εὐζώνων (Γιουγκοσλαβία), τῶν Καστανεῶν (Τουρκία) καὶ προσφάτως τῆς Κούλας (Βουλγαρία). Ἐξ αὐτῶν, τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν παρουσιάζει ὁ σταθμὸς τῶν Εὐζώνων, διὰ τοῦ ὁποίου εἰσέρχονται οἱ μέσω Γιουγκοσλαβίας ξένοι ἐπισκέπται μας, καίτοι ἡ ἔλλειψις ἱκανοποιητικοῦ ὁδικοῦ δικτύου τῆς χώρας ταύτης ἀποτελεῖ ἀνασταλτικὸν παράγοντα ἔλξεως τῶν ἐποχουμένων τουριστῶν. Πάντως, διὰ τῆς ὀλοκληρωθείσης κατασκευῆς τοῦ αὐτοκινητοδρόμου ἐπὶ γιουγκοσλαβικοῦ ἐδάφους, ἢ προσπέλασις καὶ κυκλοφορία τῶν ξένων περιηγητῶν εἰς τὴν Χώραν μας καθίσταται ὅπωςδήποτε εὐκολωτέρα. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς αὐτοκινητοδρόμους Κωνσταντινουπόλεως-Καστανεῶν καὶ Σόφιας-Κούλας, οὗτοι εὐρίσκονται εἰς ἀρκετὰ καλὴν κατάστασιν.

β) Ἐθνικὸν ὁδικὸν δίκτυον. Τὸ ὁδικόν μας δίκτυον θὰ πρέπει νὰ διαιρεθῆ εἰς τρία τμήματα. Πρῶτον τμήμα, αἱ ὁδοὶ αἱ ὁποῖαι ὀδηγοῦν ἀπὸ τοὺς σταθμοὺς εἰσόδου εἰς τὰς ἐθνικὰς ὁδοὺς· δεύτερον τμήμα, αἱ ἐθνικαὶ ὁδοὶ· τρίτον τμήμα, τὸ ὑπόλοιπον ὁδικὸν δίκτυον. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ἀνήκουν αἱ ὁδοὶ Εὐζώνων-Θεσσαλονίκης, Καστανεῶν-Ἀλεξανδρουπόλεως-Θεσσαλονίκης, Κούλας-Σιδηροκάστρου-Θεσσαλονίκης καὶ Ἡγουμενίτσας-Ἀγρινίου καὶ Πατρῶν-Κορίνθου-Ἀθηνῶν, διὰ τοὺς προερχομένους ἐξ Ἰταλίας διὰ πορθμείων. Ἐξ αὐτῶν, αἱ τρεῖς πρῶται ὁδοὶ, αἱ συνδέουσαι τὰ σύνορα μὲ τὴν Θεσσαλονίκην, ἔχουν ἀνάγκην σημαντικῶν βελτιώσεων. Ἰδιαιτέρως τονίζεται ἡ ἀκαταλληλότης τῶν τμημάτων Καστανεῶν-Ἀλεξανδρουπόλεως καὶ Κούλας-Σιδηροκάστρου. Πάντως, γεγονός εἶναι ὅτι τὸ ὁδικόν μας δίκτυον ἀπὸ τῶν συνόρων μέχρι τῆς Θεσσαλονίκης οὐδόπως δύναται νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς συγχρόνους ἀπαιτήσεις τῶν ἐποχουμένων τουριστῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι εἰθι-

σμένοι εις τὴν ἄνεσιν τῶν μεγάλων αὐτοκινητοδρόμων (Autostrade). Ὁ λόγος αὐτὸς ὠδήγησε τὰ τουριστικὰ ρεύματα εις ἀνετωτέρας ὁδοὺς, δὲν εἶναι δὲ ἄσχετος ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη ἀλματώδης ἀνοδος τῆς διὰ πορθμείων μέσῳ Ἰταλίας εισόδου τῶν ἐποχουμένων τουριστῶν εις τὴν Ἑλλάδα. Ἡ προτίμησις τοῦ μέσου αὐτοῦ εἶναι εὐνόητος, διότι ἀποφεύγεται ἡ μεγάλη διαδρομὴ ἐπὶ τοῦ γιουγκοσλαβικοῦ ἐδάφους καὶ διότι ἀπὸ τοὺς τόπους ἀποβιβάσεως (Ἡγουμενίτσα καὶ Πάτραι) αἱ ἀποστάσεις πρὸς τὰ τουριστικὰ κέντρα τῆς Ἑλλάδος εἶναι μικρότεραι. Ἡ κατασκευὴ τῆς ὁδοῦ Ἡγουμενίτσης-Ἀγρινίου, ὡς ἐπίσης καὶ τῶν Πατρῶν-Κορίνθου-Ἀθηνῶν, ἀσφαλῶς διευκολύνουν περισσότερο τὴν διακίνησιν τῶν χρησιμοποιούντων ιδιόκτητα αὐτοκίνητα τουριστῶν. Εἰς τὴν δευτέραν κατηγορίαν ἀνήκουν ἡ ἐθνικὴ ὁδὸς Θεσσαλονίκης-Ἀθηνῶν, ἡ ὁποία ὀλοκληροῦται μὲ τὴν συμπλήρωσιν τῆς ἐπισκευῆς τοῦ τμήματος Λαμίας-Λαρίσης, καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ὡς ἄνω ἐθνικὴ ὁδὸς Ἀθηνῶν-Κορίνθου-Πατρῶν. Αἱ δύο αὐταὶ ὁδὶκαὶ μας ἀρτηρίαι ἀποτελοῦν ὄντως ἀξιόλογα ἔργα καὶ εἶναι βέβαιον ὅτι θὰ προσφέρουν μεγάλας ὑπηρεσίας ὄχι μόνον εις τοὺς ἐποχουμένους τουρίστας, ἀλλὰ καὶ εις τὴν καθ' ὅλου τουριστικὴν μας ἀνάπτυξιν. Εἰς τὴν τρίτην κατηγορίαν ἀνήκει τὸ ὑπόλοιπον ὀδικὸν δίκτυον τῆς Χώρας, τὸ ὁποῖον, πλὴν ὠρισμένων τμημάτων, εἶναι εἰς τὸ σύνολόν του ἀκατάλληλον καὶ ἀποκλείει κάθε δυνατότητα ἀξιοποιήσεως καὶ τοῦ ἐλληνικοῦ τοπίου καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ ἄλλων ἱστορικῶν μνημείων.

γ) *Δημιουργία παραλλήλων ἔργων.* Πρὸς συμπλήρωσιν τοῦ ὀδικοῦ μας δικτύου, θὰ πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν καὶ ὠρισμένα παράλληλα ἔργα, ὡς ἐπίσης καὶ νὰ ληφθοῦν τὰ κατάλληλα μέτρα, διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῶν δι' αὐτοκινήτων διακινουμένων τουριστῶν. Μεταξὺ αὐτῶν πρέπει νὰ εἶναι ἡ κατασκευὴ ἐπὶ μεγάλων ὀδικῶν ἀρτηριῶν ἢ ἐπὶ ὀδικῶν κόμβων motels, τουριστικῶν περιπτέρων, ἐστιατορίων, σταθμῶν ἀνεφοδιασμοῦ βεν-

ζίνης, συνεργείων έπισκευής αυτοκινήτων. Έπιτυχής πρέπει να θεωρηθῆ ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἢ συμβολή τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης Περιηγήσεως Αὐτοκινήτου, ἢ ὁποῖα ἐδημιούργησε κινήτους σταθμούς «πρώτων βοηθειῶν» διὰ τὰ αὐτοκίνητα ὄχι μόνον τῶν ξένων περιηγητῶν ἀλλὰ καὶ τῶν ἡμεδαπῶν, οἱ ὅποιοι καὶ συντηροῦν ὅλους αὐτοὺς τοὺς σταθμούς ἐξυπηρετήσεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν καὶ τὰ car-camping, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθησαν μὲ πρωτοβουλίαν τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης εἰς πολλὰ σημεῖα τῆς Χώρας (Δαφνί, Λουτράκι, Βυτίνα, Μεσσήνη κλπ.) καὶ τὰ ὁποῖα προσφέρουν σημαντικὰς ὑπηρεσίας. Ἡ πλαisiώσις τῶν περιοχῶν ἐκείνων αἱ ὁποῖαι παρουσιάζουν ἐνδιαφέροντα τουριστικὰ καὶ ἀρχαιολογικὰ διὰ τῶν ἐν λόγῳ γηπέδων σταθμεύσεως αὐτοκινήτων, ἀσφαλῶς πρέπει νὰ ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ὄχι μόνον τῶν ἐλευθέρων τουριστικῶν ὀργανώσεων (ΕΛΠΑ καὶ ΕΠΛ) ἀλλὰ καὶ τοῦ Κράτους. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν λῆψιν τῶν καταλλήλων μέτρων πρὸς διευκόλυνσιν τῶν δι' αὐτοκινήτων μετακινουμένων τουριστῶν, ἰδίᾳ τῶν ξένων, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὰ ἀκόλουθα. Χρειάζεται κατ' ἀρχὴν ἢ ἀπλοποιήσις τῶν συνοριακῶν διατυπώσεων εἰσόδου τοῦ αὐτοκινήτου. Ἐν συνεχείᾳ θὰ πρέπει νὰ καθιερωθῆ καὶ εἰς τὴν Χώραν μας τὸ δελτίον βενζίνης (bons), δυνάμει τοῦ ὁποῖου οἱ ξένοι τουρίσται θὰ δύνανται νὰ ἐφοδιάζωνται διὰ βενζίνης εἰς τιμὰς χαμηλοτέρας τῶν ἰσχυουσῶν εἰς τὴν ἐσωτερικὴν ἀγορὰν· νὰ ἐκτυπωθῶν ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ ὀδικοὶ χάρται μὲ λεπτομερεῖς πληροφορίας περὶ τῆς καταστάσεως τοῦ ὀδικοῦ δικτύου καὶ τῶν ὑπαρχόντων σταθμῶν ἐξυπηρετήσεως· νὰ τοποθετηθῶν ὑπὸ τῆς ΕΛΠΑ, ἐνισχυομένης εἰδικῶς πρὸς τοῦτο, πινακίδες εἰς τὰς μεγάλας ὀδικὰς ἀρτηρίας, τοὺς ὀδικοὺς κόμβους καὶ τὰς τουριστικοῦ ἐν γένει ἐνδιαφέροντος ὁδοὺς, αἱ ὁποῖαι δὲν θὰ περιορίζωνται μόνον εἰς ὀδικὰς καὶ κυκλοφοριακὰς πληροφορίες ἀλλὰ θὰ παρέχουν καὶ γενικὰς πληροφορίας τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος· τέλος, νὰ δημιουργηθῶν εἰς τὰ μεγάλα τουρι-

στικά κέντρα ειδικά γραφεία τῆς ΕΛΠΑ, τὰ ὅποια θὰ παρέχουν πᾶσαν σχετικὴν πληροφορίαν εἰς τοὺς ἐποχουμένους τουρίστας καὶ ἐπὶ πλέον θὰ προβαίνουν εἰς τὴν ὀργάνωσιν τοπικῶν αὐτοκινητικῶν ἀγώνων, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἡ εἰδικὴ αὐτὴ κατηγορία τουριστῶν θὰ ψυχαγωγῆται καὶ εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τῆς περιοχῆς θὰ παρέχεται πρόσθετον μέσον διασκέδασεως.

δ) Ἐποχούμενος ἐσωτερικὸς τουρισμός. Τὰ ἀνωτέρω μέτρα δὲν ἀποβλέπουν μόνον, ὡς εἶναι φυσικόν, εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν τῆς Χώρας μας, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν διευκόλυνσιν τοῦ ἡμεδαποῦ κοινοῦ διὰ τὴν πραγματοποίησιν τῶν τουριστικῶν του μετακινήσεων ἐντὸς τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου. Πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τὸν τελευταῖον καιρὸν συνετελέσθη εἰς τὴν Χώραν μας θεαματικὴ ἀνάπτυξις τοῦ ἐποχουμένου τουρισμοῦ, ὀφειλομένη εἰς τὴν εὐρείαν διάδοσιν τοῦ αὐτοκινήτου ἰδιωτικῆς χρήσεως—ἡ διάδοσις διηκολύνθη τὰ μέγιστα διὰ τῆς ἀπὸ τοῦ 1953 καθιερωθείσης ἐλευθερίας εἰς τὰς εἰσαγωγὰς αὐτοκινήτων—καὶ εἰς τὴν συντελουμένην βαθμιαίως βελτίωσιν τοῦ ὁδικοῦ μας δικτύου, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὴν δρομολόγησιν πυκνοῦ δικτύου ὀχηματαγωγῶν (πορθμείων). Τοῦτο ἄλλωστε προκύπτει ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 87.

ΠΙΝΑΞ 87

ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΥΚΛΟΦΟΡΟΥΝΤΩΝ ΚΑΤΗΓΟΡΙΩΝ ΤΙΝΩΝ ΑΥΤΟΚΙΝΗΤΩΝ
ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1956, 1961-63

Ἔτος	Λεωφορεῖα εἰδικὰ	Δείκτης	Ἐπιβατηγὰ ἰδιωτικῆς χρήσεως	Δείκτης
1956	423	100	16.590	100
1961	1.400	330	42.139	255
1962	1.644	388	50.115	303
1963	1.838	434	60.671	367

Πηγή: ΕΣΥΕ

Οὕτω ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰδικῶν λεωφορείων (πούλμαν), τὰ ὅποια καὶ χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν μετακίνησιν τοῦ περιηγη-

τικού και γενικώτερον τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ, ξένου καὶ ἡμεδαποῦ, ἀπὸ 423 τὸ 1956 ἀνῆλθον εἰς 1.838 τὸ 1963, ἦτοι παρουσίασαν μὲ δείκτην 100 τὸ 1956 αὐξήσιν δείκτου 434. Πάντως, πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι εἰς τὸν τομέα τῶν τουριστικῶν ἐν γένει λεωφορείων παρατηρήθη τελευταίως ὑπερεπάρκεια, μὲ ἀποτέλεσμα οἱ ἰδιοκτῆται των νὰ ἐκτελοῦν παρανόμους μεταφοράς. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ αὐτοκίνητα ἰδιωτικῆς χρήσεως, τὰ ὁποῖα βεβαίως παρεμπιπτόντως χρησιμοποιοῦνται διὰ τουριστικούς σκοπούς, ταῦτα ἀπὸ 16.590 τὸ 1956 ἀνῆλθον εἰς 60.671 τὸ 1963, ἦτοι ὁ δείκτης αὐξήσεως ἀπὸ 100 ἀνῆλθεν εἰς 367. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν αὐξάνεται ἀλματωδῶς, ὑπολογίζεται δέ, συμφώνως πρὸς τὰ συμπεράσματα διεξαχθείσης εἰδικῆς ἐρεῦνης, ὅτι κατὰ τὸ 1970 θὰ κυκλοφοροῦν 140.000 περίπου ἐπιβατικὰ αὐτοκίνητα. Οὐδεμία ὑπάρχει ἀμφισβόλια ὅτι οἱ κάτοχοι αὐτοκινήτων ἰδιωτικῆς χρήσεως, πέραν τῶν προγραμματισμένων τουριστικῶν των ἐξορμήσεων, ὅπου ἀναμφισβητήτως θεωροῦνται περιηγηταί, συμπεριφέρονται ὡς τουρίσται καὶ εἰς ὅλας ἐκεῖνας τὰς περιπτώσεις ὅπου ἐπαγγελματικοὶ ἢ ἄλλοι λόγοι τοὺς ὑποχρεῶνουν νὰ μετακινηθοῦν πρὸς ἄλλους τόπους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἐπιβατικὸν αὐτοκίνητον ἰδιωτικῆς χρήσεως ἐνεργεῖ ὡς ἰσχυρότατον κίνητρον ἀναπτύξεως τῆς περιηγητικῆς ἐν γένει κινήσεως. Ὑπὸ τὰς συνθήκας αὐτάς, ὁ αὐξανόμενος ἀριθμὸς τῶν κυκλοφορούντων ἐπιβατικῶν αὐτοκινήτων, ἐν συνδυασμῷ καὶ πρὸς τὸ ὅλον ἐν βελτιούμενον ὀδικόν μας δίκτυον, ἀποτελοῦν σοβαρὰς ἐνδείξεις τοῦ σπουδαιοτάτου ρόλου τὸν ὁποῖον πρόκειται νὰ παίξῃ τὸ αὐτοκίνητον εἰς τὸν τομέα τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ.

Τὴν δι' αὐτοκινήτου περιήγησιν θὰ προωθήσῃ σημαντικῶς καὶ ἡ συστηματικὴ ὀργάνωσις τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐνοικιαζομένων αὐτοκινήτων. Λέγομεν συστηματικὴν ὀργάνωσιν, διότι τὰ λειτουργοῦντα σήμερον εἰδικὰ γραφεῖα ἐνοικιάσεως αὐτοκινήτων θεωροῦνται παράνομα, καθ' ὅσον ἡ λειτουργία των δὲν προβλέ-

πεται ὑπὸ τῆς κειμένης νομοθεσίας. Ἀπαιτεῖται, ἐπομένως, νομοθετικὴ ρύθμισις τοῦ ὅλου θέματος κατὰ τρόπον ὥστε καὶ ἡ ζήτησις τῶν αὐτοκινήτων αὐτῶν ὑπὸ τοῦ εὐρυτέρου τουριστικοῦ κοινοῦ νὰ ἰκανοποιῆται ἐπαρκῶς καὶ τὸ βιοποριστικὸν ἐπάγγελμα τῶν αὐτοκινητιστῶν-ταξί νὰ προστατεύεται ἀρκούντως. Ἡ προτίμησις πρὸς τὸ ἐνοικιαζόμενον αὐτοκίνητον δὲν ἔχει οἰκονομικὰ ἐλατήρια, ἀφοῦ ἄλλωστε τὰ τιμολόγια των εὐρίσκονται εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίπεδα, ἀλλὰ ψυχολογικά, τὰ ὅποια πηγάζουν ἀπὸ τὸ αἶσθημα τῆς «ἐλευθερίας ἐν μονώσει». Οὕτω, τὸ αὐτοκίνητον τοῦ εἴδους αὐτοῦ δὲν πρόκειται ἀπλῶς νὰ καλύψῃ μίαν κυκλοφοριακὴν-μεταφορικὴν ἀνάγκην, ἀλλὰ, πέραν αὐτοῦ, νὰ ἰκανοποιήσῃ καὶ μίαν ἔντονον ἐπιθυμίαν ἀξιολόγου τμήματος τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ.

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

Εἰς τὸ τουριστικὸν κύκλωμα, ἡ ὑποδοχὴ τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, χρονικῶς ἐξεταζομένη, ἀποτελεῖ τὸ ἀμέσως μετὰ τὴν προσέλκυσιν αὐτῶν στάδιον τῆς ὅλης διαδικασίας. Διὰ νὰ συντελεσθῇ αὐτὴ ἡ ὑποδοχὴ κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικόν, εἶναι ἀνάγκη κάθε τουριστικὸς τόπος νὰ διαθέτῃ ἄρτιον καὶ ἐπαρκῆ ξενοδοχειακὸν ἐξοπλισμὸν, ἱκανὸν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ἐπισκεπτομένων τουριστῶν. Ὁ ξενοδοχειακὸς ἐξοπλισμὸς καὶ γενικώτερον τὰ μέσα στεγάσεως τῶν τουριστῶν πρέπει νὰ διέπωνται ἀπὸ τὰς ἐξῆς βασικὰς ἀρχὰς-προϋποθέσεις, διὰ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξυπηρετοῦν εἰς τὸν τομέα τῆς ὑποδοχῆς τὰ τουριστικὰ ρεύματα: Πρῶτον, ἀριθμητικὴ ἐπάρκεια μέσων, ἀνταποκρινομένη εἰς τὴν τουριστικὴν ζήτησιν· δεύτερον, διάρθρωσις μέσων κατὰ κατηγορίας, ἱκανοποιούσα ὅλας τὰς εἰσοδηματικὰς τάξεις τῶν τουριστῶν· τρίτον, ποιοτικὴ κατάστασις μέσων, εἰς ἐπίπεδον διεθνoῦς συναγωνισμοῦ· καὶ τέταρτον, χωροταξικὴ κατανομὴ τῶν μέσων, ἐξυπηρετοῦσα συμμέτρως ὅλους τοὺς παρουσιάζοντας τουριστικὸν ἐνδιαφέρον τύπους τοῦ ἐθνικοῦ χώρου.

1. Γενικὴ παρουσίασις στεγαστικοῦ δυναμικοῦ

Πρώτη προϋπόθεσις διὰ τὴν ὁμαλὴν ὑποδοχὴν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων εἶναι ἡ ὑπαρξίς ἐπαρκοῦς στεγαστικοῦ δυναμικοῦ. Ἐὰς ἴδωμεν λοιπὸν πῶς ἐμφανίζεται ἡ κατάστασις εἰς τὴν Χώραν μας ἀπὸ πλευρᾶς μέσων πρὸς ὑποδοχὴν καὶ γενικώτερον στέγασιν τῶν ξένων ἰδίᾳ ἐπισκεπτῶν της. Εἰς τὸν τομέα τῶν ξενοδοχείων, εἰδικώτερον, προέκυψεν ἀμέσως μετὰ τὴν ἀπελευθέρωσιν καὶ τὴν ἀποκατάστασιν τῆς ἐσωτερικῆς ὁμαλό-

τητος τὸ θέμα τῆς ἀνασυγκροτήσεως τῶν ὑπαρχουσῶν μονάδων καὶ τῆς προσθήκης νέων. Σοβαρὰ προσπάθεια ἀνελήφθη ἐκ μέρους τοῦ Κράτους, λόγω ἀδυναμίας τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, ἡ ὁποία ἀπέδωσε θετικὰ ἀποτελέσματα. Οὕτω, ἐδημιουργήθησαν πρότυποι ξενοδοχειακοὶ μονάδες εἰς ἐπαρχιακὰ τουριστικὰ κέντρα, ὡς ἐπίσης καὶ εἰς τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Πρωτεύουσαν, μὲ κρατικὰ κεφάλαια καὶ κεφάλαια τῶν ἀσφαλιστικῶν ὀργανισμῶν. Μὲ τὴν ἀνερχομένην συνεχῶς τουριστικὴν μας κίνησιν, ἐξεδήλωσεν ἐνδιαφέρον καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἡ ὁποία ἤρχισε πραγματοποιοῦσα ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰς ἐπιχειρήσεις, μὲ τὴν ἐνίσχυσιν βεβαίως καὶ τοῦ Κράτους, παρεχομένην ὑπὸ μορφὴν μακροχρονίων χαμηλοτόκων δανείων ὑπὸ εἰδικῶν κρατικῶν ὀργανισμῶν. Ἡ συμβολὴ τοῦ Κράτους εἰς τὸν τομέα τοῦ τουριστικοῦ μας ἐξοπλισμοῦ ἀποδεικνύεται ἀπὸ τὸ γεγονός ὅτι μόνον τὰ ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ ἐγκριθέντα μέχρι 31.12.1963 δάνεια διὰ τὴν κατασκευὴν 12.944 κλινῶν εἰς νέας ξενοδοχειακὰς μονάδας ἐκάλυψαν τὸ ποσὸν τῶν 731 ἑκατ. δραχμῶν.¹ Ἀποτέλεσμα τοῦ ἐκδηλωθέντος ἐπιχειρηματικοῦ ἐνδιαφέροντος καὶ τῆς κρατικῆς συμπαραστάσεως ὑπῆρξεν ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὴν ἐννεαετίαν 1955-1963 σημαντικωτάτη αὔξισις τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ. Ἀρκεῖ νὰ ἀναφερθῆ ὅτι τὰ λειτουργοῦντα εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὸ 1955 ξενοδοχεῖα ἀνῆρχοντο εἰς 1.466, μὲ δύναμιν κλινῶν 42.265. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1963 ἀνῆλθον εἰς 1.959, μὲ δυναμικότητα κλινῶν 65.952. Τοῦτο σημαίνει ὅτι κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς περιόδου αὐτῆς, διὰ τῆς προσθήκης 22.687 νέων κλινῶν, ἐσημειώθη ποσοστιαία αὔξισις τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ κατὰ 54%.

Ἀναλυτικώτερα στοιχεῖα τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Χώρας μας δίδονται εἰς τὸν Πίνακα 88. Βασικὴ διαπίστωσις εἶναι ὅτι τὸ στεγαστικὸν μας δυναμικὸν στηρίζεται εἰς τὰ ξενο-

1. Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, «Ἐγκριθέντα δάνεια ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ», τεῦχος 538/1964, σ. 594(54).

Π Ι Ν Α Κ Η

ΕΒΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1963¹

Είδος και κατηγορία ξενοδοχείου	Ενοδοχεία				Δωμάτια				Κλίνας			
	1960	1961	1962	1963	1960	1961	1962	1963	1960	1961	1962	1963
Είδος ξενοδοχείου												
Ενοδοχεία	1.567	1.590	1.648	1.698	27.182	28.868	30.740	33.765	49.797	52.927	56.436	61.618
Motels-Bangalows	7	7	9	10	339	339	398	332	678	678	796	663
Ύπτιλωμένα διαμερίσματα	4	2	2	3	20	54	54	85	71	113	113	165
Ξενώνες	—	5	7	18	—	64	89	228	—	117	222	446
Πανδοχεία	276	250	235	207	4.528	4.394	4.399	4.200	3.301	3.007	2.953	2.580
Οικοτροφεία	24	22	23	23	221	214	227	253	398	377	425	480
Σύνολον	1.875	1.876	1.924	1.959	29.290	30.933	32.907	35.863	54.245	57.219	60.945	65.952
Κατηγορία ξενοδοχείου												
Πολυτελείας	9	12	14	19	1.147	1.613	1.826	2.753	1.780	2.762	3.174	4.965
Α' κατηγορίας	84	87	93	95	3.929	4.055	4.356	4.672	6.642	6.890	7.462	8.006
Β' κατηγορίας	155	156	167	173	4.910	5.121	5.503	6.099	8.553	8.898	9.638	10.597
Γ' κατηγορίας	287	308	327	345	5.803	6.431	7.039	8.008	10.457	11.719	12.688	14.433
Δ' κατηγορίας	356	368	396	431	5.270	5.500	5.871	6.210	9.916	10.226	11.010	11.538
Ε' κατηγορίας	676	659	651	685	6.123	6.148	6.145	6.023	12.449	12.432	12.464	12.079
Σύνολον	1.567	1.590	1.648	1.698	27.182	28.868	30.740	33.765	49.797	52.927	56.436	61.618

1. Δεν περιλαμβάνονται τα ενοικιαζόμενα δωμάτια, οι ξενώνες νεότητας, ως και τα δωμάτια των «Σπιτιών του Χωριού».

Π η γ ή : Έλληνικός Όργανισμός Τουρισμού

δοχεῖα, ἀφοῦ τὸ 93% περίπου τοῦ ὅλου δυναμικοῦ εἰς κλίνας ἀναφέρεται εἰς ξενοδοχειακὰς μονάδας. Τοῦτο συνιστᾷ μίαν ὀργανικὴν ἀδυναμίαν τῆς στεγαστικῆς μας ὑποδομῆς, ἰδίᾳ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὅτε διηρῶνθη ἡ βάσις τοῦ ξένου τουριστικοῦ κοινοῦ διὰ τῆς συμμετοχῆς τουριστῶν μεσαίων οἰκονομικῶν εἰσοδημάτων, τῶν ὁποίων αἱ ἐπιπτώσεις ἐκδηλοῦνται κυρίως πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῶν ἀνωτέρων τάξεων ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων. Πρόκειται ἀκριβῶς διὰ τὰς ἀπωθητικὰς πιέσεις τὰς ὁποίας προκαλεῖ ἡ ἔλλειψις συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως ἐπὶ τῶν μεσαίων καὶ κατωτέρων κατηγοριῶν ξενοδοχείων, με ἀποτέλεσμα αὐτὰ μὲν νὰ ὑπεραπασχολοῦνται, τῶν ἀνωτέρων δὲ κατηγοριῶν νὰ ὑποαπασχολοῦνται. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ ἔχει παρατηρηθῆ καὶ εἰς ἄλλας χώρας κατὰ τὴν πρώτην περίοδον τῆς τουριστικῆς τῶν ἀναπτύξεως καὶ ἀντεμετωπίσθη διὰ τῆς δημιουργίας παραλλήλως συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως, ὁ ἀριθμὸς τῶν ὁποίων εἰς πολλάς περιπτώσεις καλύπτει τὸ ἥμισυ τοῦ ὅλου στεγαστικοῦ δυναμικοῦ των. Τὰ συμπληρωματικὰ αὐτὰ μέσα στεγάσεως τουριστῶν δὲν ἐξυπηρετοῦν μόνον μίαν εὐρυτάτην τουριστικὴν τάξιν, ἀλλὰ συμβάλλουν ἀρνητικῶς καὶ εἰς τὴν «συντήρησιν» τῶν ὑφισταμένων ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων, διὰ τῶν ἀπωθητικῶν πιέσεων τὰς ὁποίας ἀσκοῦν ἐπὶ τοῦ πρὸς ἐπένδυσιν ἐλευθέρου κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον ἄλλως θὰ τοποθετηθῆ εἰς νέας ξενοδοχειακὰς μονάδας, παρακινούμενον καὶ ἐκ τοῦ παράγοντος τῆς ἀσφαλοῦς καὶ σταθερᾶς τοποθετήσεως τὴν ὁποίαν ἐξασφαλίζουν αἱ ἐπενδύσεις εἰς ἀκίνητα, με ἀποτέλεσμα νὰ περιορίσῃ μέρος τῆς δραστηριότητος τῶν λειτουργουσῶν ἤδη ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων. Τὴν παρουσίαν συμπληρωματικῶν μέσων ἐπιβάλλει καὶ ὁ ἐποχιακὸς χαρακτὴρ τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἰδιαιτέρως κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς, ὅτε ἡ κίνησις ἐμφανίζεται συσσωρευτικὴ, πρὸς ἀποτροπὴν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων, αἱ ὁποῖαι, λόγῳ τῆς περιορι-

σμένης χρονικῶς ἀπασχολήσεώς των, δὲν θὰ καθίσταντο βιώσιμοι καὶ συνεπῶς θὰ ἀπέβαινον ἀντιοικονομικαὶ ἐκμεταλλεύσεις. Ἐτέρα διαπίστωσις εἶναι ἡ συνεχῆς μείωσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν ὄνομασίαν «πανδοχεῖα» στεγαστικῶν μέσων. Πράγματι, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 ἡ δυναμικότης αὐτῶν εἰς κλίνας ἐμειώθη ἀπὸ 3.301 εἰς 2.580, ἥτοι κατὰ 22% περίπου. Ἡ παρατηρουμένη εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν μείωσις δὲν ὀφείλεται εἰς λόγους συνδεομένους μὲ αὐτὴν ταύτην τὴν κατηγορίαν τοῦ στεγαστικοῦ μέσου, ἡ ὁποία οὐδεμίαν σύγκρισιν δύναται νὰ ἔχη πρὸς τὴν ἀντίστοιχον κατηγορίαν τῶν ἰταλικῶν, ἐπὶ παραδείγματι, πανδοχείων (locande), ἀλλὰ εἰς λόγους συνδεομένους μὲ τὴν ποιότητα τῶν μέσων αὐτῶν. Τὸ πανδοχεῖον εἰς τὴν Ἑλλάδα ταυτίζεται ἀκόμη, ἀπὸ πλευρᾶς ποιότητος προσφερομένων ὑπηρεσιῶν, μὲ τὸ «χάνι» τοῦ περασμένου αἰῶνος. Ἡ μείωσις ἀκριβῶς αὐτῶν εἶναι ἐνδεικτικὴ τῆς ἐκ τῶν περιστάσεων ἀσκουμένης πιέσεως πρὸς βελτίωσιν τῆς ποιοτικῆς αὐτῶν στάθμης, διὰ τῆς ὁποίας βελτιώσεως ἐπιτυγχάνουν τὴν μετάταξιν των εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ξενοδοχείων. Διὰ τὴν ἀξιοποίησίν των, θὰ πρέπει οἱ ἰδιοκτῆται των νὰ ἐνισχυθοῦν οἰκονομικῶς ὑπὸ τοῦ Κράτους, μὲ τὴν ὑποχρέωσιν νὰ δημιουργήσουν ὅλας τὰς συγχρόνους ἀνάσεις, διατηροῦντες ἀπαραίτητως καὶ τὴν ἰδιόρρυθμον τοπικὴν ἀρχιτεκτονικὴν ὑφήν, ἡ ὁποία ἔλκει ἰδιαιτέρως τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας. Διὰ τὰς λοιπὰς κατηγορίας, πλὴν τῶν ὀδικῶν ξενοδοχείων (motels) καὶ τῶν παραλιακῶν οἰκίσκων (bangalows), τὰ ὁποῖα ἀνήκουν εἰς τὰ ξενοδοχεῖα, ἥτοι τὰ ἐπιπλωμένα διαμερίσματα, τοὺς ξενῶνας καὶ τὰ οἰκοτροφεῖα, δὲν γίνεται ἰδιαίτερος λόγος, δοθέντος ὅτι βάσει τῶν δεδομένων τοῦ Πίνακος 88, ἐξαγομένων συμφώνως πρὸς τὴν κειμένην νομοθεσίαν περὶ διακρίσεως τῶν ξενοδοχείων κατὰ κατηγορίας, ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἰς δυναμικότητα κλινῶν μόλις πλησιάζει τὰ χίλια. Ἡ διευκρίνισις αὐτὴ ἦτο ἀπαραίτητος, διότι ὑπὸ τοὺς ἀνωτέρω χαρακτηρι-

σμούς, και ίδια τους ξενῶνας και τὰ ἐπιπλωμένα διαμερίσματα, ὑπάρχει και ἄλλο στεγαστικὸν δυναμικόν, τὸ ὁποῖον δὲν παρακολουθεῖ ἢ ἐπίσημος στατιστική, εἴτε διότι τοῦτο δὲν ἐμπίπτει εἰς τὰς διακρίσεις τῆς στατιστικῆς εἴτε διότι μέρος αὐτοῦ λειτουργεῖ «παρανόμως», ἄνευ ἐπισήμου ἀδείας. Πρόκειται διὰ τὰς pensions, τὰς ὁποίας, ἐπειδὴ ἡ νομοθεσία περὶ ξενοδοχείων δὲν προβλέπει (πρόκειται περὶ νόμου τοῦ 1937), ἢ Διοικήσις μετεβάπτισεν εἰς «ἐνοικιαζόμενα δωμάτια».

2. Ξενοδοχεῖα

Τὰ ξενοδοχεῖα εἰς τὴν Χώραν μας ἀποτελοῦν τὴν βᾶσιν τοῦ στεγαστικοῦ δυναμικοῦ και τὰ μοναδικὰ σχεδὸν μέσα, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, διὰ τῶν ὁποίων καλύπτονται αἱ ἀνάγκαι στεγάσεως και γενικῶς διαμονῆς τῶν ξένων ἰδιαιτέρως τουριστῶν. Πράγματι, ἡ ἀνάπτυξις τοῦ τουρισμοῦ κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ὠδήγησεν αὐτομάτως και εἰς τὴν αὔξησιν τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ εἰς τοιαῦτα ἐπίπεδα, ὥστε ἤρχισε σοβαρῶς ὑποστηριζομένη και ἡ ἄποψις ὅτι ὁ ρυθμὸς αὔξεσεως τῶν κλινῶν ἀνέρχεται δυσαναλόγως πρὸς τὸν ἀντίστοιχον ρυθμὸν αὔξεσεως τῆς τουριστικῆς κινήσεως.¹ Τοῦτο εἶναι βεβαίως ὑπερβολικόν, προφανῶς δὲ ἔχει προκληθῆ ἀπὸ τὴν προσφάτως, συνεπεία τῆς κυπριακῆς κρίσεως, σημειωθεῖσαν ἀνάσχεσιν τῆς ἀνοδικῆς πορείας τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως, και δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀποτελέσῃ, ὡς ἐκ τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, λόγον ἀναστολῆς τῆς κατασκευαστικῆς δραστηριότητος τοῦ ξενοδοχειακοῦ τομέως. Ἴσως ἀπαιτηθῆ ἀναπροσαρμογὴ τῆς πολιτικῆς ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ κατηγορίας διάρθρωσιν τοῦ νέου ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ.

α) Ἐξέλιξις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ. Τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Ἑλλάδος παρουσίασε τὴν μεγαλύτεραν του αὔ-

1. Τ. Καραδόντη, «ὑπὸ ὀρθολογικὸν προγραμματισμὸν τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικόν», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 538/1964, σ.585 (45).

ξησιν κατά την περίοδον 1960-1963, ως συνέπειαν τῆς διπλασιασθείσης ξένης τουριστικῆς της κινήσεως. Οὕτω, ως προκύπτει καὶ ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 88, κατὰ τὸ 1960 ἐλειτούργουν εἰς τὴν Χώραν μας 1.567 ξενοδοχεῖα, μὲ δυναμικότητα δωματίων 27.182 καὶ κλινῶν 49.797. Τὸ 1963, τὸ ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν διεμορφώθη ὡς ἐξῆς: ξενοδοχεῖα 1.698, δωμάτια 33.765, κλῖναι 61.618. Ἡ κατὰ κατηγορίας ἐξέλιξις τοῦ δυναμικοῦ αὐτοῦ ὑπῆρξε διάφορος, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Πίνακος 89, καὶ εἶναι ἐνδεικτικὴ τῶν ὑφισταμένων τάσεων κατὰ τὴν δημιουργίαν τῶν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων.

Οὕτω, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963 προσετέθησαν εἰς τὸ ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν 131 νέα ξενοδοχεῖα, δυναμικότητος 6.583 δωματίων καὶ 11.821 κλινῶν. Ἐκ τοῦ δυναμικοῦ αὐτοῦ, τὸ πλεῖστον ἀφορᾷ εἰς ξενοδοχεῖα μεσαίων κατηγοριῶν, τὰ ὅποια ἐκάλυψαν τὸ ἥμισυ περίπου τοῦ συνόλου. Συγκεκριμένως, 3.976 κλῖναι, ἥτοι ποσοστὸν 33%, ἀνήκουν εἰς τὰ λειτουργήσαντα κατὰ τὴν περίοδον αὐτὴν 58 νέα ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας, 3.185 κλῖναι, ἥτοι ποσοστὸν 27%, εἰς 10 νέα ξενοδοχεῖα πολυτελοῦς κατηγορίας, 2.044 κλῖναι, ἥτοι ποσοστὸν 17%, εἰς 18 νέα ξενοδοχεῖα Β' κατηγορίας, 1.622 κλῖναι, ἥτοι ποσοστὸν 13%, εἰς 75 ξενοδοχεῖα Δ' κατηγορίας καὶ 1.364 νέαι κλῖναι εἰς 11 ξενοδοχεῖα Α' κατηγορίας. Ἡ μόνη κατηγορία τῆς ὁποίας ἡ δυναμικότης ἐμειώθη εἶναι ἡ Ε', τοῦτο δὲ διότι μέρος τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν ξενοδοχείων, κριθὲν ὡς ἀκατάλληλον, ἔπαυσε λειτουργοῦν, ἕτερον δὲ βελτιωθὲν καὶ ἐκσυγχρονισθὲν μετετάχθη εἰς ἀνωτέραν κατηγορίαν, κατὰ κανόνα εἰς τὴν Δ'. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ρυθμὸν ἐξελίξεως ἐκάστης κατηγορίας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1960-1963, παρατηροῦμεν ὅτι τὴν μεγαλυτέραν ἐξέλιξιν ἐμφανίζει ἡ πολυτελὴς κατηγορία, τῆς ὁποίας τὰ μὲν ξενοδοχεῖα ηὔξήθησαν κατὰ 111,1%, αἱ δὲ κλῖναι κατὰ 178,8%. Τὸν μεγαλύτερον ἐν συνεχείᾳ ρυθμὸν ἀναπτύξεως παρουσιάζει ἡ Γ' κατηγορία, τῆς ὁποίας, κατὰ τὴν

ΠΙΝΑΞ 89

ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΕΞΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΜΕΤΑΞΥ ΤΩΝ ΕΤΩΝ 1960-1963

Κατηγορία ξενοδοχείου	Διαφοραί εις άριθμούς		Διαφοραί επί τοίς %		Μέση δυναμικότης Νέων
	Εξοδοχεία	Κλίμα	Εξοδοχεία	Κλίμα	
Πολυτελείας	+ 10	+ 1.606	+ 141,4	+ 178,8	261
Α' κατηγορίας	+ 11	+ 743	+ 43,4	+ 20,5	84
Β' κατηγορίας	+ 18	+ 1.189	+ 11,6	+ 23,9	61
Γ' κατηγορίας	+ 58	+ 2.205	+ 20,2	+ 38,2	42
Δ' κατηγορίας	+ 75	+ 940	+ 21,0	+ 16,3	27
Ε' κατηγορίας	- 41	- 100	- 6,4	- 2,9	18
	+131	+6.583	+ 8,4	+ 26,8	—

Πηγή: ΕΟΤ

αὐτὴν περίοδον, τὰ μὲν ξενοδοχεῖα ἠϋξήθησαν κατὰ 20,2%, αἱ δὲ κλῖναι κατὰ 38,2%. Ἀποτελεῖ καὶ τὸ στοιχεῖον τοῦτο μίαν ἀκόμη πρόσθετον ἀπόδειξιν τῆς συνεχῶς ἀύξανομένης ζήτησεως τῶν μεσαίων κατηγοριῶν ξενοδοχείων. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ξενοδοχεῖα Β' κατηγορίας, τῶν ὁποίων αἱ κλῖναι ἠϋξήθησαν κατὰ 23,9%. Ἀντιθέτως, ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεως τῶν ξενοδοχείων τῆς Α' κατηγορίας ὑπῆρξεν ὀλίγον χαλαρώτερος (20,5%), καὶ τοῦτο διότι κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς τουριστικῆς μας ἀνόδου καὶ δὴ μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1955-1960, ὅτε ἐδημιουργήθησαν αἱ πρῶται ἀξιόλογοι ξενοδοχειακαὶ μονάδες, τὸ μεγαλύτερον μέρος αὐτῶν ἀνήκεν εἰς τὴν ἐν λόγω κατηγορίαν. Ἐπίσης, χαμηλὸν σχετικῶς ρυθμὸν ἀναπτύξεως ἐσημείωσε καὶ ἡ Δ' κατηγορία, τῆς ὁποίας, ἐνῶ τὰ ξενοδοχεῖα ἠϋξήθησαν κατὰ 21%, αἱ ἀντιστοιχοῦσαι εἰς αὐτὰ κλῖναι ἠϋξήθησαν μόνον κατὰ 16,3%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι αἱ νέαι μονάδες ἦσαν μικροτέρας δυναμικότητος τῶν ὑφισταμένων μέχρι τοῦ 1960, ἀκριβῶς διότι ἡ ποιοτικὴ στάθμη τῆς κατηγορίας αὐτῆς μετὰ τῆς ἀνωτέρας Γ' δὲν ἔχουν ἀξιολόγους διαφορὰς, καὶ συνεπῶς μὲ ἐλαχίστας βελτιώσεις ἐπιτυγχάνεται ὁ χαρακτηρισμὸς αὐτῶν ὡς ξενοδοχείων Γ' κατηγορίας. Οὕτω, τελικῶς χαρακτηρίζονται ὡς ξενοδοχεῖα Δ' κατηγορίας ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἐκ κατασκευῆς εἶναι τοιαῦτα ὥστε νὰ μὴ εἶναι δεκτικὰ βελτιώσεων. Πάντως, θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι τὰ νέα ξενοδοχεῖα Δ' κατηγορίας διέρχονται πάντοτε περίοδον «μεταβατικὴν», ἕως ὅτου ἐπιτύχουν δι' ὠρισμένων ἐπουσιωδῶν βελτιώσεων τὴν μετὰ τὰς τῶν εἰς τὴν Γ' κατηγορίαν.

β) *Τάσις δημιουργίας μεγάλων ξενοδοχειακῶν μονάδων.*
Πέραν τῶν σημειωθεισῶν ἀνωτέρω ἐξελίξεων, τόσον εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς ὅσον καὶ εἰς ποσοστά, τὸ νέον ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν παρουσίασε σημαντικὴν ἐξέλιξιν καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς δημιουργίας μεγάλων μονάδων. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι καταβιβάζεται τὸ κόστος ἐκμε-

ταλλεύσεως και αὐτῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεις καθίστανται συναγωνιστικαὶ ἔναντι τῶν ἀντιστοιχῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ διεθνοῦς τουριστικοῦ συναγωνισμοῦ. Οὕτω, ἐνῶ κατὰ τὸ 1960 ἡ μέση δυναμικότης τῶν ξενοδοχείων πολυτελείας ἦτο 198 κλῖναι, κατὰ τὸ 1963 ἀνῆλθεν εἰς 261 κλῖνας, διὰ τῆς προσθήκης τῶν νέων μονάδων, αἱ ὁποῖαι κατὰ μέσον ὄρον διέθετον 318 κλῖνας. Ἡ σημειωθείσα εἰς τοιαύτην ἔκτασιν αὐξήσις τῆς μέσης δυναμικότητος τῶν πολυτελῶν ξενοδοχείων εἶναι μᾶλλον συμπτωματικὴ καὶ ὀφείλεται εἰς τὴν προσθήκην τῆς μονάδος Athens Hilton, δυναμικότητος 813 κλινῶν. Ἀνεξαρτήτως ὅμως τοῦ γεγονότος αὐτοῦ, εἶναι πρόδηλον ὅτι αἱ κατασκευαζόμεναι νέα πολυτελεῖς ξενοδοχειακαὶ μονάδες διαθέτουν μέγαν ἀριθμὸν κλινῶν ἐν συγκρίσει πρὸς ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἐδημιουργήθησαν πρὸ πενταετίας. Πάντως, ἡ δημιουργία μεγάλων μονάδων εἶναι συνάρτησις καὶ τοῦ διατιθεμένου χώρου, καὶ διὰ τοῦτο ὅλαι αἱ ἰδρυθεῖσαι πολυτελεῖς μονάδες εἰς ἐπαρχιακὰς πόλεις εἶναι μεγαλύτεραι συγκριτικῶς πρὸς ἐκεῖνας τῆς Πρωτευούσης. Αὐξήσιν τῆς μέσης δυναμικότητος εἰς κλῖνας παρουσίασαν καὶ αἱ κατηγορίαι ξενοδοχείων Α', Β' καὶ Γ', εἰς μικροτέραν βεβαίως ἔκτασιν. Οὕτω, ἡ μέση δυναμικότης τῶν ξενοδοχείων Α' κατηγορίας ἀπὸ 79 κλῖνας τὸ 1960 ἀνεβιβάσθη τὸ 1963 εἰς 84 κλῖνας, τῆς Β' κατηγορίας ἀπὸ 55 κλῖνας εἰς 61 κλῖνας καὶ τῆς Γ' κατηγορίας ἀπὸ 36 κλῖνας εἰς 42 κλῖνας. Χαρακτηριστικὸν εἶναι τὸ γεγονὸς ὅτι αἱ προστεθεισῶν νέα μονάδες κατὰ τὴν περίοδον 1960-1963 τῆς μὲν Α' κατηγορίας εἶχον μέσην δυναμικότητα 124 κλῖνας, τῆς δὲ Β' κατηγορίας 114 κλῖνας. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει κατ' ἀναλογίαν καὶ διὰ τὰ νέα ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας, τῶν ὁποίων ἡ μέση δυναμικότης διεμορφώθη εἰς 68 κλῖνας. Ἡ τάσις δημιουργίας μεγάλων μονάδων ὑπαγορεύεται ἀπὸ τὴν ἀνάγκην συμπίεσεως τοῦ κόστους ἐκμεταλλεύσεως, καίτοι δὲν εἶναι ἀπολύτως ὀρθὴ ἢ ἀποφῖς ὅτι ἡ ἀπεριοριστος αὐξήσις τῶν κλινῶν μιᾶς ξενοδοχειακῆς μονάδος συμ-

πιέζει τὸ κόστος ἐκμεταλλεύσεως καὶ καθιστᾷ αὐτὴν ἀποδοτικωτέραν. Ὑπάρχει καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων μία «χρυσῆ τομῆ» σχέσεων κατηγορίας ξενοδοχείου καὶ ἀριθμοῦ κλινῶν, πέραν τῆς ὁποῖα ἡ ἐπιχειρήσις καθίσταται ἀρνητικὴ διὰ τῆς προσθήκης νέων κλινῶν. Πάντως, ἡ ἐξεύρεσις σχέσεων μεταξύ ἐκτάσεως μιᾶς ξενοδοχειακῆς μονάδος καὶ τῆς κατηγορίας της, διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν ὀριακῶν ἐκμεταλλεύσεων, ἔχει σχετικὴν ἀξίαν, διότι ἡ ἔκτασις καὶ ἡ δυναμικότης ἐνὸς ξενοδοχείου ἐξαρτῶνται κατὰ βάσιν ἀπὸ τὴν τουριστικὴν πελατεῖαν, ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν καὶ τὴν ποιότητα τῶν ὁμοειδῶν συναγωνιστικῶν ἐπιχειρήσεων, ἀπὸ τὴν θέσιν τοῦ ξενοδοχείου, ἀπὸ τὸν διαθέσιμον χῶρον καί, τέλος, ἀπὸ τὸν οἰκονομικὸν παράγοντα, δηλαδὴ ἀπὸ ἓνα σύνολον φυσικῶν, ψυχολογικῶν καὶ οἰκονομικῶν παραγόντων, τοὺς ὁποίους καλεῖται νὰ σταθμίση ὁ ἐπιχειρηματίας ξενοδόχος, προκειμένου νὰ ἐπιλέξῃ τὴν δυναμικότητα καὶ τὸν κατάλληλον τύπον τοῦ ὑπὸ ἀνέγερσιν νέου ξενοδοχείου. Τοῦτο σημαίνει ἐν τελικῇ ἀναλύσει ὅτι ἡ ἔκτασις καὶ ὁ τύπος μιᾶς συγκεκριμένης ξενοδοχειακῆς μονάδος ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν σαφῆ ἐκτίμησιν καὶ διορατικότητα τοῦ ξενοδοχοεπιχειρηματίου.¹ Τὸ πρόβλημα τῆς ἐκτάσεως, ὅπως φαίνεται, εἶναι ἐπίσης πρόβλημα διαρθρωτικὸν καὶ περιλαμβάνει προβλήματα ἐπενδύσεων, χρηματοδοτήσεων, τεχνικοοικονομικῶν ἀναδιοργανώσεων κλπ., μὲ ἄλλους λόγους περιλαμβάνει προβλήματα διαχειρίσεως καὶ ὀργανώσεως.²

γ) *Διάρθρωσις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ κατὰ κατηγορίας.*
Ἐτερον θέμα σχετικὸν μὲ τὸ ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν εἶναι καὶ ἡ κατὰ κατηγορίας διάρθρωσις αὐτοῦ. Τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι προσδιορίζει τὸν βαθμὸν ἀνταποκρίσεως εἰς τὰς οἰκονομικὰς ἀπαιτήσεις τῆς τουριστικῆς μας

1. Turing Club Italiano, *Manuale della Industria Alberghiera*, Μιλάνον 1964, σ. 140.

2. Giovanni Ferrero, *L'albergo*, Μιλάνον 1952, σ. 102.

ΠΙΝΑΚ 90

ΔΙΑΡΦΡΩΣΙΣ ΕΞΟΔΟΧΕΙΛΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1963

Κατηγορία ξενοδογείων	1960		1961		1962		1963		1960-1963 (νέαι μονάδες, Κλίμακ %)	
	Κλίμακ	%	Κλίμακ	%	Κλίμακ	%	Κλίμακ	%	Κλίμακ	%
Πολυτελείας	1.780	3,6	2.762	5,2	3.474	5,6	4.965	8,1	3.185	26,1
Α' κατηγορίας	6.642	13,4	6.890	13,0	7.462	13,3	8.006	13,0	1.364	11,2
Β' κατηγορίας	8.553	17,1	8.898	16,8	9.688	17,1	10.597	17,2	2.044	16,8
Γ' κατηγορίας	10.457	21,0	11.719	22,1	12.688	22,4	14.433	23,4	3.976	32,6
Δ' κατηγορίας	9.916	19,9	10.226	19,5	11.010	19,5	11.538	18,7	1.622	13,3
Ε' κατηγορίας	12.449	25,0	12.432	22,1	12.464	22,1	12.079	19,6	—	—
	49.797	100	52.927	100	56.436	100	61.618	100	12.191	100

Πηγή: ΕΟΤ

πελατείας και έπισημαίνει ούτω τας κατευθύνσεις τας όποιας πρέπει να ακολουθήση ή κατασκευαστική πολιτική, ώστε να ύπάρχη σύμμετρος ανάπτυξις τής διαρθρώσεως του ξενοδοχειακού μας δυναμικού και τής συνθέσεως τών τουριστικών μας ρευμάτων από εισοδηματικής απόψεως. Τήν διάρθρωσιν του ξενοδοχειακού μας δυναμικού κατά την περίοδον 1960-1963 δίδει ό Πίναξ 90.

Κατά την μελέτην τής διαρθρώσεως του ξενοδοχειακού μας δυναμικού θα πρέπει να ίδωμεν ποία ήτο ή μέχρι του έτους 1960 σύνθεσις κατά κατηγορίας του δυναμικού τούτου.

Έν συνεχεία θα πρέπει να ίδωμεν πώς διεμορφώθη αύτη κατά τó έτος 1963. Έκ τής συγκρίσεως ακόλουθως τής μεταξύ τών δύο αύτων χρονικών όριων εξέλιξεως τής κατά κατηγορίας συνθέσεως του ξενοδοχειακού μας δυναμικού, θα έχωμεν τας τάσεις ανάπτυξεως έκάστης κατηγορίας. Ούτω, κατά τó 1960 τó ξενοδοχειακόν μας δυναμικόν είχε την ακόλουθον σύνθεσιν: ξενοδοχεία πολυτελείας 3,6%, Α' κατηγορίας 13,4%, Β' κατηγορίας 17,1%, Γ' κατηγορίας 21%, Δ' κατηγορίας 19,9% και Ε' κατηγορίας 25%. Έάν δηλαδή θελήσωμεν να διαχωρίσωμεν τας άνωτέρω κατηγορίας εις τρείς ομάδας-τάξεις, τότε θα διαπιστώσωμεν ότι εις την πρώτην τάξιν (πολυτελείας και Α' κατηγορίας) ανήκει τó 17% του όλου δυναμικού, εις την δευτέραν τάξιν (Β' και Γ' κατηγορίας) τó 38,1% και εις την τρίτην τάξιν (Δ' και Ε' κατηγορίας) τó 44,9%. Παρατηρεΐται ως έκ τούτου ύπερκορεσμός τών ξενοδοχείων τρίτης τάξεως έναντι τών άλλων κατηγοριών, καίτοι ελάχιστον τμήμα του δυναμικού αυτού δραστηριοποιεΐται, λόγω τής χαμηλής αυτού ποιοτικής στάθμης. Κατά τó έτος 1963 ή σύνθεσις του ξενοδοχειακού μας δυναμικού διεμορφώθη ως εξής: ξενοδοχεία πολυτελείας 8,1%, Α' κατηγορίας 13%, Β' κατηγορίας 17,2%, Γ' κατηγορίας 23,4%, Δ' κατηγορίας 18,7% και Ε' κατηγορίας 19,6%. Η κατά τάξεις δέ σύνθεσις

έχει ως εξής: πρώτη τάξις 21,1%, δευτέρα τάξις 40,6% και τρίτη τάξις 38,3%. Δηλαδή παρατηρήθη αύξησης των ξενοδοχείων πρώτης και δευτέρας τάξεως και αντίθετως μείωσις των ξενοδοχείων τρίτης τάξεως. Αναλυτικώτερον έχομεν να παρατηρήσωμεν τὰ ακόλουθα: Τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας ἐσημείωσαν σημαντικὴν αὐξήσιν. Ὁ ἀριθμὸς των σήμεραν, νομίζομεν ὅτι εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀντιμετωπίσῃ κατὰ τρόπον ἀποτελεσματικὸν τὴν ζήτησιν τῆς κατηγορίας των. Τὰ ξενοδοχεῖα Α' κατηγορίας διετήρησαν τὴν θέσιν των εἰς τὸ σύνολον τοῦ δυναμικοῦ μας, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἀκολουθοῦν ὁμαλὴν ἐξέλιξιν. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ διὰ τὰ Β' κατηγορίας ξενοδοχεῖα, τῶν ὁποίων, μεταξύ τῶν δύο περιόδων, ἡ συμμετοχὴ ἐπὶ τοῦ συνόλου παραμένει σταθερά. Τὰ ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας παρουσίασαν τὴν μεγαλυτέραν αὐξήσιν, ἀφοῦ τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς των ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ ἀπὸ 21% ἀνῆλθεν εἰς 23,4%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ κατηγορία αὐτὴ ἔχει τὴν μεγαλυτέραν ζήτησιν μεταξύ τῆς ξένης τουριστικῆς μας πελατείας. Τὰ ξενοδοχεῖα, τέλος, τῶν δύο ἄλλων κατηγοριῶν, ἴτοι τῆς Δ' καὶ Ε', ἐκινήθησαν μὲ πτωτικὸν ρυθμὸν, τῆς Ε' μάλιστα κατηγορίας παρουσίασαν καὶ μείωσιν εἰς ἀπολύτους ἀριθμούς. Αἱ ἀνωτέρω τάσεις ἐξελίξεως τῶν ἐπὶ μέρος κατηγοριῶν ξενοδοχείων διαπιστοῦνται καὶ ἐκ τῆς συνθέσεως τῶν κατασκευασθεισῶν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων κατὰ τὴν τετραετίαν 1960-1963. Οὕτω, τὸ 32,6% τῶν νέων κλινῶν ἀνήκει εἰς ξενοδοχεῖα Γ', τὸ 26,1% εἰς πολυτελείας, τὸ 16,8% εἰς Β', τὸ 11,2% εἰς Α' καὶ τὸ 13,3% εἰς Δ' κατηγορίας. Γενικὸν συμπέρασμα ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς διαρθρώσεως τῶν ἐπὶ μέρος κατηγοριῶν τῶν ξενοδοχείων τῆς Χώρας μας δύναται νὰ εἶναι τὸ ἐξῆς: Ἀνάσχεσις τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως τοῦ δυναμικοῦ τῶν πρώτης τάξεως ξενοδοχείων· αὐξήσις τοῦ ρυθμοῦ ἀναπτύξεως τοῦ δυναμικοῦ τῶν ξενοδοχείων δευτέρας τάξεως· βαθμιαία ἀποσυμφόρησις τοῦ δυναμικοῦ τῶν

τρίτης τάξεως ξενοδοχείων. Αἱ διαπιστώσεις αὐταὶ θὰ πρέπει νὰ ἀποτελέσουν τὰς κατευθύνσεις τῆς μελλοντικῆς πολιτικῆς τοῦ τομέως τῶν νέων ξενοδοχειακῶν κατασκευῶν.

δ) Συγκριτικὴ μελέτη ξενοδοχειακῆς συνθέσεως. Διὰ νὰ ἔχωμεν περισσότερον συγκεκριμένην γνώμην περὶ τῆς συνθέσεως τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ τῆς Χώρας μας, καὶ μάλιστα περὶ τῆς δυνατότητος αὐτοῦ νὰ ἀνταποκριθῆ εἰς τὰς ἀπαιτήσεις τῆς μεγάλης μάζης τῶν σημερινῶν τουριστικῶν ρευμάτων, θὰ πρέπει νὰ ἐρευνήσωμεν τὴν σύνθεσιν τοῦ δυναμικοῦ καὶ ἄλλων τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν, ὅποτε θὰ διαπιστώσωμεν κατὰ πόσον εὐρισκόμεθα εἰς τὸν σωστὸν δρόμον ἀπὸ ἀπόψεως κατασκευαστικῆς πολιτικῆς. Κατωτέρω παραθέτομεν πίνακα τῆς συνθέσεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Ἰταλίας, τῆς Χώρας μας ἐν τῷ συνόλῳ καὶ ἰδιαιτέρως τῆς Ρόδου, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξάγονται χρήσιμα συμπεράσματα. Ἐθεωρήσαμεν ἀναγκαῖον νὰ ἐξετάσωμεν κεχωρισμένως τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Ρόδου, ὄχι διότι εἶναι τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Ἑλλάδος, ἀλλὰ κυρίως διότι τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ δυναμικοῦ τῆς—ἐξαιρέσει βεβαίως τοῦ προπάρξαντος τῆς ἐνσωματώσεώς της, τὸ ὁποῖον ἐπίσης ἐγένετο μὲ τὰς τουριστικὰς ἀπαιτήσεις τῆς προπολεμικῆς περιόδου—ἀνήκει ἀπὸ ἀπόψεως χρόνου κατασκευῆς εἰς τὴν τελευταίαν πενταετίαν καὶ ἐγένετο κατὰ συνέπειαν πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν διαμορφωθέντων μεταπολεμικῶς τουριστικῶν ρευμάτων. Ἡ περίπτωσις τῆς Ρόδου ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀποτελεῖ τὸ βαρόμετρον τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ, καὶ συνεπῶς τὰ ἀποτελέσματα τῆς τουριστικῆς τῆς δραστηριότητος ὅλων τῶν τομέων θὰ πρέπει νὰ λαμβάνονται σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ὑπὸ τῶν ὑπευθύνων τουριστικῶν παραγόντων τοῦ τόπου.

Ἐκ τῆς ἐρεύνης τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 91 διαπιστοῦμεν ὅτι ὑπάρχουν σημαντικαὶ διαφοροποιήσεις τόσο μεταξὺ τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Ρόδου καὶ τοῦ συνόλου τῆς

Π Ι Ν Α Ξ 91

ΠΟΣΟΣΤΙΑΙΑ ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΙ ΙΤΑΛΙΑΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1963¹

Κατηγορία ξενοδοχείου	Έλ λ ά ς		Ρ ό δ ο ς		Ί τ α λ ί α	
	Κλίναι	%	Κλίναι	%	Κλίναι	%
Πολυτελείας	5.628 ²	7,6	861	19,1	16.043	1,6
Α' κατηγορίας	8.006	10,8	731	16,1	65.509	6,6
Β' κατηγορίας	10.597	14,3	816	18,0	174.672	17,7
Γ' κατηγορίας	14.433	19,5	975	21,5	213.693	21,7
Δ' κατηγορίας	11.536	15,6	136	3,0	154.271	15,6
Ε' κατηγορίας	12.079	16,4	34	0,7	—	—
Pensions	9.091 ⁴	12,3	908	19,6	205.713	20,9
Πανδοχεία	2.580	3,5	90	2,0	153.220	15,9
	73.950	100	4.551	100	983.121	100

1. Δέν περιλαμβάνονται τὰ συμπληρωματικά μέσα στεγάσεως.

2. Περιλαμβάνονται τὰ motels και bangalows.

3. Δέν υπάρχει Ε' κατηγορία εις τὴν Ίταλίαν.

4. Περιλαμβάνονται και τὰ ἐπιπλωμένα διαμερίσματα (κλίναι 165), οἱ Ξενῶνες (κλίναι 446) και τὰ οἰκοτροφεία (κλίναι 460).

Π η γ ή : ΕΟΤ διὰ τὴν Ἑλλάδα· Τουριστικὴ Ἀστυνομία Ρόδου διὰ τὴν Ρόδον· ENIT, *Statistica del Turismo*, Annuario 1963, ἀριθ. 57-58, σ. 44, διὰ τὴν Ἰταλίαν

Χώρας, ὅσον και μεταξύ αὐτῶν και τῆς Ἰταλίας. Οὕτω, ἡ Ἰταλία διαθέτει μόλις τὸ 8,2% τοῦ δυναμικοῦ τῆς εις ξενοδοχεῖα πρώτης τάξεως, ἐνῶ ἡ Ἑλλάς διαθέτει τὸ 18,4% και ἡ Ρόδος 35,2%. Τὸ ἠϋξημένον ποσοστὸν τῆς Ρόδου εἶναι συμπτωματικὸν και ὀφείλεται εις τὴν δημιουργηθεῖσαν νέαν πολυτελεῖ μονάδα 386 κλινῶν, τὴν ὁποίαν ἀπαρτίζει τὸ ξενοδοχειακὸν συγκρότημα Grand Hôtel. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ Ρόδος εἶναι ἀπὸ πλευρᾶς πολυτελῶν ξενοδοχείων ὑπερκορεσμένη. Τὸ αὐτὸ εἶναι δυνατόν νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἰσχύει και διὰ τὴν συνολικὴν δυναμικότητα τῆς Ἑλλάδος, τῆς πολυτελοῦς τούλάχιστον κατηγορίας. Λέγομεν τῆς πολυτελοῦς, διότι τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῶν ξενοδοχείων Α' κατηγορίας δὲν ὑπερέχει πολὺ τοῦ ἀντιστοίχου ποσοστοῦ τῆς Ἰταλίας. Ὅσον ἀφορᾷ εις τὰ δευτέρας τάξεως ξενοδοχεῖα (Β' και Γ' κατηγορίας), διαπιστοῦται ὅτι ὑπάρχει και εις τὰς τρεῖς περιπτώσεις κάποια

ισορροπία, δεδομένου ότι καλύπτουν περίπου τὸ 1/3 τοῦ ὅλου δυναμικοῦ τῶν περιοχῶν των. Οὕτω, εἰς τὴν Ἰταλίαν τὸ ποσοστὸν συμμετοχῆς τῶν ἐν λόγῳ κατηγοριῶν ἀνέρχεται εἰς 39,4%, εἰς τὴν Ἑλλάδα εἰς 33,8% καὶ εἰς τὴν Ρόδον εἰς 39,5%. Πάντως, διαπιστοῦται καὶ πάλιν ἠϋξημένη συμμετοχὴ εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ρόδου, ὡς ἀποτέλεσμα τῆς ἐλλείψεως ξενοδοχείων κατωτέρων κατηγοριῶν, τῶν ὁποίων ἄλλωστε ἡ ζήτησις μεταξύ τοῦ ξένου τουριστικοῦ κοινοῦ εἶναι ἀνύπαρκτος. Ἐκεῖ ἀκριβῶς ὅπου αἱ διαφοραὶ εἶναι σημαντικαὶ εἶναι εἰς τὰ τρίτης τάξεως ξενοδοχεῖα. Οὕτω, ἐνῶ αἱ κατηγορίαι αὐταὶ καλύπτουν εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 47,8% τῆς ὅλης δυναμικότητός της, εἰς τὴν Ρόδον καλύπτουν μόλις τὸ 25,3%. Τοῦτο ὀφείλεται εἰς τὸ γεγονός ὅτι ἡ Ἑλλάς διαθέτει εἰς Δ' καὶ Ε' κατηγορίας ξενοδοχεῖα δυναμικὸν καλύπτον περίπου τὸ 30% τοῦ συνόλου, τὸ ὁποῖον εὐρίσκεται («ἐν ἀδρανείᾳ»), δεδομένου ὅτι πρόκειται περὶ παλαιῶν ξενοδοχείων, διεσκορπισμένων εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα, τὰ ὁποῖα οὐδόλως χρησιμοποιοῦνται ἀπὸ τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας. Ἀντιθέτως, εἰς τὸ ποσοστὸν 19,6% τῆς Ρόδου, ὑπὸ τὸν χαρακτηρισμὸν «pensions» ἀνήκουν ὅλαι ἐκεῖναι αἱ οἰκίαι αἱ ὁποῖαι, μετακατασκευασθεῖσαι διὰ τῆς προσθήκης ὅλων τῶν ἀπαραιτήτων μέσων ἐξοπλισμοῦ ἐνὸς ξενοδοχείου, ἐξυπηρετοῦν κατὰ τρόπον λίαν ἱκανοποιητικὸν τὰς ἀπαιτήσεις τῶν ξένων ἰδία τουριστῶν. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι πολλὰ ξένα τουριστικὰ γραφεῖα, ἰδιαιτέρως δὲ σκανδιναβικὰ καὶ γερμανικὰ, συναγωνίζονται νὰ τὰς «κλείσουν» προκειμένου νὰ στεγάσουν μίαν εὐρυτάτην τάξιν τουριστῶν, ἡ ὁποία προέρχεται ἀπὸ τὰς τάξεις κυρίως τῶν ἐργαζομένων. Ἡ νέα αὕτη κατηγορία, ἡ ὁποία διεμορφώθη εἰς τὴν Ρόδον ἐκ τῶν κάτω, τείνει νὰ δημιουργηθῇ καὶ εἰς ἄλλους ἑλληνικοὺς τουριστικοὺς τόπους, ὅπου εἰς τὴν πρώτην μορφήν των χαρακτηρίζονται τὰ μέσα τῆς κατηγορίας αὐτῆς ὡς «ἐνοικιαζόμενα δωμάτια». Ἀντιθέτως, εἰς τὴν Ἰταλίαν αἱ

pensions κατέχουν αξιόλογον θέσιν και ἐπὶ πλέον ὑπάρχουν ἐκεῖ και τὰ πανδοχεῖα (locande), τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν ἀπολύτως τὸν ξένον τουρισμόν.

ε) *Ποιοτικὴ κατάσταση ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ.* Θέμα παράλληλον τῆς διαρθρώσεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ εἶναι και ἡ ποιοτικὴ αὐτοῦ κατάσταση, ἐκ τῆς ὁποίας ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ και ἡ ἐπιτυχία τῆς καταβαλλομένης προσπαθείας προσελκύσεως τουριστῶν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἡ Ἑλλάς συγκαταλέγεται μεταξύ τῶν χωρῶν τῆς Εὐρώπης αἱ ὁποῖαι διαθέτουν τὴν πλέον ἐκσυγχρονισμένην ξενοδοχίαν. Ἡ σημειωθείσα βελτίωσις τοῦ ἐπιπέδου τῆς ἐλληνικῆς ξενοδοχίας προκύπτει και ἐκ τοῦ Πίνακος 92. Οὕτω, ἐνῶ τὸ 1960 ἐπὶ συνόλου 49.797 κλινῶν μόνον 4.638, ἦτοι ποσοστὸν 9,3%, διέθετον ντοῦς ἢ λουτρὸν, τὸ 1963, ἐπὶ συνόλου 61.618 κλινῶν, αἱ 16.847, ἦτοι τὸ 27,5%, διέθετον ντοῦς ἢ λουτρὸν. Εἶναι δυνατὸν δηλαδὴ νὰ ὑποστηρίξωμεν ὅτι ἀνεβιβάσθη εἰς τὸ τριπλάσιον ἡ ποιοτικὴ στάθμη τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, καίτοι τοῦτο δὲν εἶναι ἀπόλυτον, δεδομένου ὅτι δὲν ἀυξάνονται συμμέτρως ὅλαι αἱ κατηγορίαι αὐτοῦ.

Π Ι Ν Α Κ Ο Σ 92
ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1960-1963

Ἔτος	Σύνολον κλινῶν	Κλῖναι διαθέτουσαι ντοῦς ἢ λουτρὸν	Ποσοστὸν % ἐπὶ συνόλου
1960	49.797	4.638	9,3
1961	52.927	7.545	14,2
1962	56.436	12.375	21,9
1963	61.618	16.847	27,5

Πηγή: ΕΟΤ

Ἐνδεικτικὸν στοιχεῖον τῆς συντελεσθείσης βελτιώσεως τῆς ποιοτικῆς στάθμης τῶν ξενοδοχείων μας ἀποτελεῖ και ἡ κατὰ κατηγορίας ἐπελθοῦσα μεταβολὴ διὰ τῆς προσθήκης ηὔξημέ-

νου ἀριθμοῦ ντοῦς ἢ λουτρῶν εἰς τὰς νέας κατασκευάς. Τοῦτο προκύπτει ἐκ τοῦ Πίνακος 93, ὁ ὁποῖος δεικνύει τὴν ποιοτικὴν στάθμην ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων, βάσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ντοῦς ἢ λουτρῶν τὰ ὁποῖα διαθέτει ἐκάστη ἐν συγκρίσει πρὸς τὸ συνολικὸν δυναμικὸν τῆς.

Π Ι Ν Α Κ Ε 93

ΠΟΙΟΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ
ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΕΤΟΥΣ 1963

Κατηγορία ξενοδοχείου	Σύνολον κλιῶν	Κλίμαι διαθέτουσαι ντοῦς ἢ λουτρῶν	Ποσοστὸν % ἐπὶ συνόλου
Πολυτελείας	4.965	4.820	97,2
Α' κατηγορίας	8.006	5.056	63,2
Β' κατηγορίας	10.597	4.816	45,8
Γ' κατηγορίας	14.433	2.067	14,3
Δ' κατηγορίας	11.538	88	0,7
Ε' κατηγορίας	12.079	—	—
	61.618	16.847	27,5

Πηγή: ΕΟΤ

Οὕτω, τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας διαθέτουν, σχεδὸν ὅλα, δωμάτια μετὰ λουτροῦ, τὰ Α' κατηγορίας εἰς ποσοστὸν 63,2% καὶ τὰ Β' κατηγορίας εἰς ποσοστὸν 45,8%. Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εἶναι χαρακτηριστικοὶ τοῦ ὑψηλοῦ ποιοτικοῦ ἐπιπέδου τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν ὅτι, συμφώνως πρὸς τὴν ἰσχύουσαν παρ' ἡμῖν νομοθεσίαν περὶ ξενοδοχείων (1937), τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας πρέπει νὰ ἔχουν εἰς τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῶν δωματίων των ἰδιαίτερον λουτρόν, τὰ Α' κατηγορίας ἐν λουτρόν ἢ δύο ντοῦς ἀνὰ δέκα δωμάτια καὶ τὰ Β' κατηγορίας ἐν λουτρόν ἢ δύο ντοῦς εἰς ἕκαστον ὄροφον. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας, δι' αὐτὰ ἡ νομοθεσία μας προβλέπει ἐν λουτρόν ἢ δύο ντοῦς ἀνὰ ξενοδοχεῖον,¹ ἐνῶ μὲ τὰ ὑπάρχοντα 2.067 ντοῦς ἢ λουτρά εἰς τὰ 345

1. Ἰωάννου Πολίτη, «Τὸ Ξενοδοχεῖον ὡς τουριστικὴ οἰκονομικὴ μονάδα», Οἰκονομικὴ καὶ Λογιστικὴ Ἐγκυκλοπαιδεία, τόμος Ζ', σσ. 504-505.

ξενοδοχεία Γ' κατηγορίας, ή αναλογία είναι έξ ντους ή λουτρά ανά ξενοδοχείον ή 14,3% επί τοῦ συνολικοῦ ἀριθμοῦ τῶν κλινῶν τῆς ἐν λόγω κατηγορίας. Ἐπομένως, γενική εἶναι ἡ διαπίστωσις ὅτι τὸ ξενοδοχειακόν μας δυναμικόν εὐρίσκεται εἰς ὑψηλὸν ποιοτικὸν ἐπίπεδον, ὄχι βεβαίως διότι διαθέτει περισσό-τερα ντους ἢ λουτρά ἀπὸ ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα προβλέπει ἡ νομο-θεσία μας, ἀλλὰ διότι συγκρινόμενον πρὸς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἄλλων τουριστικῶς ἀνεπτυγμένων χωρῶν κατέχει ἀξιόλογον θέσιν. Ἀναφέρομεν τὴν περίπτωσιν τῆς Ἰταλίας, εἰς τὴν ὁποίαν τὸ 26% τῶν κλινῶν τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ κατὰ τὸ ἔτος 1962 διέθετε λουτρόν.¹ Θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ἰδιαιτέ-ρως ὅτι τὰ κατασκευαζόμενα νέα ξενοδοχεία εἰς τὴν Χώραν μας, ἀκόμη καὶ τῆς Δ' κατηγορίας, δὲν διαθέτουν μόνον σχε-δὸν εἰς ὅλα τὰ δωμάτια ντους, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, ἀλλὰ καὶ εὐρυχώρους αἰθούσας ὑποδοχῆς, κεντρικὴν θέρμανσιν, ἐσωτε-ρικὰ τηλέφωνα, ἐπίπλωσιν καὶ διάκοσμον πρώτης τάξεως, ὡς καὶ λοιπὰς ἀνέσεις καὶ βελτιώσεις ὑψηλοῦ ἐπιπέδου. Διὰ τὰ ξενοδοχεία Δ' καὶ Ε' κατηγορίας δὲν γίνεται λόγος, καθ' ὅ-σον αὐτά, ὡς ἐτονίσαμεν καὶ ἀλλαχοῦ, δὲν προσφέρονται διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τουριστῶν.

ς) *Συμβολὴ τοῦ ΕΟΤ εἰς τὴν ἐλληνικὴν ξενοδοχίαν.* Εἰς τὴν βελτίωσιν τῆς ποιοτικῆς στάθμης τῆς ἐλληνικῆς ξενοδο-χίας ἔχει συμβάλει ἀποφασιστικῶς καὶ ὁ Ἑλληνικὸς Ὀργα-νισμὸς Τουρισμοῦ, διὰ τῆς δημιουργίας προτύπων ξενοδοχείων εἰς τὰ μέρη ἐκεῖνα τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου τὰ ὁποῖα διέθετον βα-σικὰ στοιχεῖα ἔλξεως τῶν τουριστῶν. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1963 ὁ ΕΟΤ διέθετε, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Πίνακος 94, 74 ξενοδοχεῖα, μὲ δυναμικότητα 2.608 δωματίων καὶ 5.004 κλι-νῶν πρώτης τάξεως, μὲ ὅλας τὰς συγχρόνους ἀνέσεις καὶ μὲ καλαίσθητον ἀρχιτεκτονικὴν γραμμὴν, ἢ ὁποῖα συνδυάζεται ἀρ-μονικῶς μὲ τὸ περιβάλλον. Ἡ ἀνάλυσις τῶν στοιχείων τοῦ Πί-

1. ISTAT, *Compendio Statistico Italiano 1963*, Ρώμη 1963, σ. 197.

νακος μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ συμβολὴ τοῦ ΕΟΤ ὑπῆρξε σημαντικωτάτη ἀπὸ ἀπόψεως προσφορᾶς εἰς τὴν ἑλλη- νικὴν ξενοδοχίαν ὑψηλῆς ποιότητος ξενοδοχειακῶν μονάδων.

Π Ι Ν Α Κ 94

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΕΟΤ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

Κατηγορία ξενοδοχείου	Ξενοδοχεῖα	Δωμάτια	Κλιῶναι	%
Πολυτελείας	1	119	238	4,8
Α' κατηγορίας	17	496	873	17,4
Β' κατηγορίας	41	1.447	2.809	56,2
Γ' κατηγορίας	15	546	1.084	21,6
	74	2.608	5.004	100

Πηγή: ΕΟΤ

Οὕτω, ἐν ξενοδοχεῖον πολυτελείας, δυναμικότητος 238 κλι- νῶν, τὸ Mont Parnès, ἀνήκει εἰς τὴν δύναμιν τοῦ ΕΟΤ. Ἐπί- σης, 17 ξενοδοχεῖα Α' κατηγορίας, με δύναμιν 873 κλινῶν, καὶ 41 ξενοδοχεῖα Β' κατηγορίας, με δύναμιν 2.809 κλινῶν, ἀπο- τελοῦν εἰς τὴν οὐσίαν μονάδας πολυτελείας, διότι ἔχουν ἀνε- σεις, ἐπίπλωσιν, διάκοσμον κλπ. εἰς τοιοῦτον ἐπίπεδον, ὥστε οὐδόλως διαφέρουν ἀπὸ τὰ χαρακτηριζόμενα ὡς πολυτελεῖ ξενο- δοχεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως. Πρόκειται ἀκριβῶς διὰ τὰ λει- τουργοῦντα εἰς διαφόρους ἐπαρχιακὰς πόλεις ἢ τοποθεσίας ξε- νοδοχεῖα ὑπὸ τὴν ὀνομασίαν «Ξενία». Ἡ σπουδαιότης τῆς συμ- βολῆς τῶν ξενοδοχείων τοῦ ΕΟΤ εἰς τὴν δημιουργίαν μονάδων ὑψηλῆς κατηγορίας καταδεικνύεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι ἐπὶ συνόλου 18.603 κλινῶν τῶν κατηγοριῶν Α' καὶ Β' αἱ 3.682 κλιῶναι, ἤτοι ποσοστὸν 20%, ἀνήκουν εἰς μονάδας τοῦ ΕΟΤ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰ ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας, θὰ πρέπει νὰ διευκρινίσωμεν ὅτι δὲν ἀντιπροσωπεύουν μονάδας κατασκευα- σθείσας ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ, ἀλλὰ μονάδας τῶν ὁποίων ὑπὸ εἰδικὰς συνθήκας ἀνέλαβε τὴν ἐκμετάλλευσιν. Πρόκειται κυρίως διὰ τὰ ξενοδοχεῖα ὠρισμένων λουτροπόλεων (Πλατύστομον, Κυλ-

ΠΙΝΑΞ 95

ΕΞΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΕΟΤ ΚΑΤΑ ΤΟΠΟΥΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1963

Πόλις ή περιοχή	Εξοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνας	Πόλις ή περιοχή	Εξοδοχεία	Δωμάτια	Κλίνας
Ανδρίτσαινα	1	17	30	Πάρις	28	1.061	1.986
Ανδρός	1	26	44	Πάρος	1	145	266
Αρτα	1	22	40	Παλιούρι (motel)	1	72	144
Βόλος	1	48	84	Πύλος	1	16	30
Βυτίνα	1	20	40	Πήλιον	2	62	121
Δελφοί	1	45	86	Ούρανουτολις (motel)	1	22	44
Ζάκυνθος	1	24	42	Σαμοθράκη	1	6	12
Θάσος	1	26	42	Σάμος	1	29	46
Ιρέα (motel)	1	18	36	Σέρραι	1	32	56
Ήγουμενίτσα (motel)	1	36	72	Σκόρος	1	22	38
Καλαμπάκα (motel)	1	22	44	Σπέτσοι	1	51	97
Καρπενήσιον	1	19	34	Σπάρτη	1	24	42
Καστανιά-Κορήθου	1	5	9	Σύρος	1	28	47
Καστοριά	1	26	49	Υδρα	2	33	59
Κέρκυρα	1	53	100	Χίος	1	28	50
Κεφαλληνία	1	24	34	Φλώρινα	1	22	42
Κώς	1	28	56	Υπάτη	3	106	179
Λαγονήσι	1	244	452	Σμόκοβον	5	207	432
Λάρισα (motel)	1	30	60	Πλατύστομον	3	99	198
Ιωάννινα	1	60	100	Κυλλήνη	3	83	173
Μύκονος	2	80	137	Καμένα Βούρλα	4	206	443
Ναύπλιον	3	116	199	Έλευθεράι	5	73	188
Όλυμπία	2	80	156	Κατέφας	5	145	339
Πάρος	1	22	40				
	28	1.061	1.986		74	2.608	5.004

Πηγή: ΕΟΤ

λήνη, Καμένα Βοῦρλα, Ἐλευθεραί, Καϊάφας), ὡς ἐπίσης καὶ τῆς περιοχῆς Σμοκόβου, τὰ ὁποῖα ἔπρεπε νὰ λειτουργήσουν κατὰ τρόπον ἐξυπηρετοῦντα εἰς ἱκανοποιητικὸν βαθμὸν μεγάλην μερίδα ἀτόμων, ἀποτελούντων τὸν θεραπευτικὸν τουρισμὸν.

Πέραν τῆς ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς συμβολῆς τοῦ ΕΟΤ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ξενοδοχίαν, ἐκεῖ ὅπου ἡ παρουσία τοῦ ὑπῆρξε περισσότερον ἔντονος, ἀπὸ πλευρᾶς ἀξιοποιήσεως ἀγνώστων ἢ παρημελημένων περιοχῶν, ἦτο ἡ δημιουργία ἐντὸς τοῦ ἐπαρχιακοῦ καὶ νησιωτικοῦ χώρου ἐνὸς ξενοδοχειακοῦ δικτύου, τὸ ὁποῖον ἀπετέλεσε τὴν βᾶσιν τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως πολλῶν περιοχῶν. Ἡ δικτύωσις αὕτη ἐμφανίζεται εἰς τὸν Πίνακα 95.

Οὕτω, διαπιστοῦμεν ὅτι τὸ ξενοδοχειακὸν δίκτυον τοῦ ΕΟΤ ἐξαπλοῦται εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον ἀπὸ τῶν βορείων ἐπαρχιῶν μέχρι τῶν ἀκραίων σημείων τῆς Πελοποννήσου καὶ τῶν νησιωτικῶν τμημάτων, ἐκεῖ ὅπου φυσικὰ ἢ πολιτιστικὰ ἐνδιαφέροντα ἔλκουν τὴν προσοχὴν τῶν διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων. Ἐπομένως, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως τοῦ τόπου ἐγκαταστάσεως τῶν ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ δημιουργηθειῶν ξενοδοχειακῶν μονάδων, ἡ συμβολὴ τοῦ κρατικοῦ παράγοντος ὑπῆρξεν ἀποφασιστικὴ. Ἄλλωστε, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἀκολουθηθῇ καὶ διαφορετικὴ ἐπὶ τοῦ προκειμένου πολιτικὴ, ἐφ' ὅσον ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία δὲν ἐξεδήλωνεν ἐνδιαφέρον πρὸς ἐπένδυσιν κεφαλαίων εἰς τὰς ἐν λόγω «ἀγόνους» τουριστικῶς περιοχάς. Ἐχρειάσθη ἡ κρατικὴ παρέμβασις διὰ νὰ δημιουργηθοῦν αἱ οἰκονομικαὶ καὶ ψυχολογικαὶ προϋποθέσεις, αἱ ὁποῖαι ὁσημέραι ἔλκουν καὶ τὸ ἰδιωτικὸν κεφάλαιον εἰς ἐπενδύσεις ξενοδοχειακῶν καὶ τουριστικῶν ἐν γένει ἐπιχειρήσεων. Εἶναι δυνατόν, ὡς ἐκ τούτου, νὰ ὑποστηριχθῇ καὶ ἡ ἄποψις ὅτι αἱ ξενοδοχειακαὶ μονάδες τοῦ ΕΟΤ ἀποτελοῦν τοὺς πόλους ἑλξεως, περίξ τῶν ὁποίων συγκεντροῦνται συσσωρευτικῶς ὅλαι αἱ διαθέσιμοι δυνάμεις διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς περιοχῆς. Ἐνῶ λοιπὸν ἡ κρατικὴ παρέμ-

βασισ, ἐκδηλουμένη διὰ τῆς κατασκευῆς τουριστικῶν ἐν γένει μονάδων ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ, ἐσκόπει νὰ δημιουργήσῃ τὰς ἀπαραίτητους προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάληψιν πρωτοβουλιῶν ἐκ μέρους τῶν ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν, παραδόξως μετεβλήθη αὕτη καὶ ἐπεξετάθη μάλιστα εἰς τομεῖς τῆς ἰδιωτικῆς καθαρῶς δράσεως. Οὕτω, ὁ ΕΟΤ, διὰ τῆς μεθόδου τῆς δι' αὐτεπιστασίας ἐκμεταλλεύσεως τῶν τουριστικῶν του ἐγκαταστάσεων, μετεβλήθη εἰς ἔμπορον, καὶ μάλιστα εἰς ἀνταγωνιστὴν τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας, τῆς ὁποίας τὸ ἐνδιαφέρον ἐσκόπει νὰ κεντρίσῃ. Ἡ ἀντίδρασις τῶν ἰδιωτῶν ἐπιχειρηματιῶν εἰς τὴν κρατικὴν αὐτὴν παρέμβασιν ἠνάγκασε τὸν ΕΟΤ νὰ περιορίσῃ αἰσθητῶς τὰς περιπτώσεις τῆς δι' αὐτεπιστασίας ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἐγκαταστάσεων του καὶ οὕτω τὸ μεγαλύτερον αὐτῶν μέρος νὰ ἐκμισθώσῃ εἰς ἰδιώτας ἐπιχειρηματίας. Βεβαίως, ἡ ἀνωτέρω παρέμβασις, ἡ ὁποία δὲν ἀποκλείεται νὰ ἐπεβάλλετο κατὰ τὸ πρῶτον στάδιον τῆς λειτουργίας τῶν ἐγκαταστάσεων, ἐλλείψει ἐνδεχομένως ἰδιωτικοῦ ἐνδιαφέροντος, οὐδόλως μειώνει τὴν σημαντικωτάτην συμβολὴν τοῦ κρατικοῦ τομέως εἰς τὴν τουριστικὴν μας ἀνάπτυξιν. Πάντως, θὰ πρέπει νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ κρατικὴ παρέμβασις εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τουρισμοῦ ἐπιβάλλεται ἐκεῖ ὅπου ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία διστάζει νὰ ἐπέμβῃ πρὸς δημιουργίαν τῆς καταλλήλου οἰκονομικῆς καὶ ψυχολογικῆς ὑποδομῆς. Ἡ πολιτικὴ αὕτη ἠκολουθήθη καὶ εἰς ἄλλας τουριστικῶς ἀνεπτυγμένας χώρας, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὴν Ἰταλίαν, ὅπου τὸ ἐλεγχόμενον ὑπὸ τοῦ κράτους συγκρότημα AGIP ἐδημιούργησε δίκτυον motels καὶ ἐστιατορίων εἰς τὰς εἰσόδους τῶν πόλεων, πρὸς κάλυψιν κενῶν τὰ ὁποῖα ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία ἐδίσταζε νὰ καλύψῃ. Ἐφ' ὅσον ὁ κρατικὸς φορεὺς δημιουργήσῃ τὰς προϋποθέσεις αὐτάς, ὀφείλει νὰ ἐκχωρήσῃ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν τὴν ἄσκησιν ὅλων τῶν ἐπιχειρηματικῶν ἀρμοδιοτήτων καὶ νὰ περιορισθῇ εἰς τὸν ρόλον ἐπιτελικοῦ ὄργανου ἐκπονήσεως μελετῶν, καθοδηγήσεως

τῆς ιδιωτικῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος, καταρτισμοῦ προγραμμάτων καὶ γενικῶς χαράξεως τῆς ἐπὶ τοῦ τουριστικοῦ τομέως κρατικῆς πολιτικῆς.

ζ) *Χωροταξικὴ κατανομὴ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ.* Κατὰ τὴν ἔρευναν τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ ἀνακύπτει καὶ ἕτερον θέμα, τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὴν χωροταξικὴν αὐτοῦ κατανομὴν ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ τουριστικοῦ χώρου. Ἡ χωροταξικὴ κατανομὴ τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι, ἐκτὸς τοῦ ὅτι δεικνύει τὴν ροὴν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ χώρου, συνδέεται ἀμέσως καὶ μὲ τὴν περιφερειακὴν ἀνάπτυξιν. Ἐπομένως, ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐπιβάλλεται νὰ ἐρευνηθῇ τὸ ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν καὶ ὡς πρὸς τοὺς τόπους ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένον. Τοῦτο ἐπιβάλλεται δι' ἓνα ἀκόμη πρόσθετον λόγον: διὰ νὰ γνωρίζωμεν ἐπακριβῶς εἰς ποῖα σημεῖα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου ὑπάρχει ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν, προκειμένου νὰ μελετηθοῦν αἱ ὑφιστάμεναι εἰς ἐκάστην περιοχὴν δυνατότητες ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρητήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων καὶ νὰ γίνουσι ἀκριβεῖς προβλέψεις χωροταξικῆς κατανομῆς τῶν νέων μονάδων, ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν ἐκάστης περιφέρειας. Διότι ἢ εἰς ἀπολύτους ἀριθμοὺς αὔξεις τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῆς συνεχῶς ἀνερχομένης τουριστικῆς μας κινήσεως οὐδόλως θὰ ἔχη θετικὰ ἀποτελέσματα, ἐφ' ὅσον αὕτη δὲν κατανέμεται εἰς τὸν τουριστικὸν χῶρον ἀναλόγως πρὸς τὴν ζήτησιν ἐκάστης περιοχῆς τόσο ἀπὸ τὴν διεθνῆ ὅσον καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴν τουριστικὴν ἀγοράν.

Τὴν χωροταξικὴν κατανομὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ ἐμφανίζει ὁ Πίναξ 96. Οὕτω, πλεόν τοῦ 1/3 τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ εἶναι ἐγκατεστημένον εἰς τὴν περιφέρειαν τῆς Πρωτευούσης, ἢ ὁποῖα ταυτίζεται μὲ τὸν νομὸν Ἀττικῆς. Εἰς τὴν περιφέρειαν αὐτὴν, ἢ ὁποῖα ἀποτελεῖ ἐν

Π Ι Ν Α Ε 96

ΕΠΕΝΔΥΣΕΙΣ ΚΑΤΑ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΝΟΜΟΥΣ ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 31ην ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1961

Νομός	Ενοδοχεία	Δωμάτια	Κλίμα	Πολυτελείας	Α'	Β'	Γ'	Δ'	Ε'
Περιφέρεια Πρωτευούσης	387	10.791	18.233	1.938	3.327	3.281	3.875	2.448	3.364
Διοτή Στερεά Ελλάς και Εύβοια	203	3.149	5.743	106	806	1.077	1.348	1.266	1.440
Αιτωλίας και Ακαρνανίας	34	327	578	—	—	117	104	221	136
Βοιωτίας	16	157	304	—	—	43	81	60	120
Εύβοίας	70	1.328	2.387	106	441	357	365	592	526
Εύρυτανίας	7	72	145	—	—	30	66	37	12
Φθιώτιδος	49	1.020	1.877	—	291	456	673	261	196
Φωκίδος	27	245	452	—	74	74	59	95	150
Πελοπόννησος	310	4.430	8.187	—	1.499	1.410	1.777	1.395	2.106
Αργολίδος	31	422	779	—	120	158	183	123	195
Αρκαδίας	43	451	808	—	63	133	151	97	364
Αχαΐας	51	791	1.457	—	139	122	334	377	485
Ηλείας	41	566	1.173	—	93	228	220	245	387
Κορινθίας	85	1.573	2.865	—	979	621	798	326	141
Λακωνίας	22	263	480	—	42	118	29	84	207
Μεσσηνίας	37	364	625	—	63	30	62	143	327
Ίονιοι Νήσοι	54	889	1.711	424	99	210	276	310	392
Ζακύνθου	8	88	152	—	—	42	60	9	41
Κεφύρας	25	623	1.234	424	99	116	117	258	220
Κεφαλληνίας	18	137	246	—	—	52	70	43	81
Λευκάδος	3	41	79	—	—	—	29	—	50
Ηπειρος	41	616	1.135	—	100	230	255	278	272
Αρτης	6	96	176	—	—	40	53	53	30
Θεσπρωτίας	9	411	221	—	—	36	—	87	98
Ίωνίων	17	323	587	—	100	154	150	112	71
Πεφείης	9	86	151	—	—	—	52	26	73
Θεσσαλία	103	1.549	2.918	—	284	476	577	566	1.015
Καρδίτσας	14	299	581	—	—	35	153	200	193

Δαρίσσης	31	486	918	—	60	186	111	236	325
Μεγνησίας	42	562	4.029	—	180	177	221	110	341
Τρικάλων	16	202	390	—	44	78	92	20	156
Μακεδονία	246	3.972	7.655	—	559	787	1.963	1.920	2.476
Δράμας	10	147	249	—	—	—	104	65	80
Ήμαθίας	12	136	265	—	—	—	129	48	88
Θεσσαλονίκης	86	2.113	4.011	—	447	517	963	1.095	989
Καβάλας	35	435	873	—	68	84	245	209	272
Καστοριάς	14	130	255	—	49	—	33	96	77
Κιλκίς	5	32	67	—	—	—	—	17	50
Κοζάνης	21	254	466	—	—	34	115	146	171
Πέλλης	13	181	422	—	—	—	204	12	206
Πιερίας	7	75	133	—	—	40	50	63	10
Σερρών	19	267	472	—	—	50	97	70	255
Φλωρίνης	10	115	240	—	—	42	23	84	91
Χαλκιδικής	14	87	202	—	—	—	—	15	187
Θράκη	40	465	867	—	54	37	161	236	379
Έβρου	24	267	502	—	54	12	111	141	184
Ξάνθης	8	101	177	—	—	25	—	52	100
Ροδόπης	8	97	188	—	—	—	50	43	95
Νήσοι Αίγαίου	154	2.839	5.029	459	625	1.267	1.213	746	719
Δοδεκανήσου	48	1.419	2.531	459	577	633	497	230	135
Κυκλάδων	49	679	1.263	—	48	410	321	290	194
Αέθρου	27	334	587	—	—	100	195	107	185
Σάμου	21	276	456	—	—	46	174	67	169
Χίου	9	131	192	—	—	78	26	52	36
Αθήνη	76	810	1.556	—	122	141	286	284	723
Ηρακλείου	24	317	623	—	70	99	101	124	229
Λασιθίου	17	155	293	—	—	42	111	35	105
Ρεθύμνης	9	72	152	—	—	—	10	36	106
Χανίων	26	266	488	—	52	—	64	89	283
Σύνολον	1.614	29.510	53.034	2.927	7.475	8.866	11.731	9.449	12.586

Π η γ ή : Έλληνικός Οργανισμός Τουρισμού

τῶ συνόλῳ τῆς τὸ πρῶτον τουριστικὸν κέντρον τῆς Χώρας, λειτουργοῦν συγκριτικῶς καὶ τὰ περισσότερα ξενοδοχεῖα πρῶτης τάξεως, τὰ ὅποια βεβαίως δὲν ἐξυπηρετοῦν μόνον τὴν τουριστικὴν κίνησιν, ἀλλὰ καὶ ὅλας ἐκείνας τὰς στεγαστικὰς ἀνάγκας τὰς ὁποίας δημιουργεῖ διὰ τοὺς ξένους μία πρωτεύουσα. Ὑπάρχουν ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὰς Ἀθήνας ξενοδοχεῖα πολυτελείας, ὅπως τὸ Grande Bretagne, King George κλπ., τὰ ὅποια φιλοξενοῦν μονίμως ξένους ἀποστολάς. Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰ ἄλλα πολυτελῆ καὶ Α' κατηγορίας ξενοδοχεῖα τῶν Ἀθηναίων, τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον μέρος τοῦ δυναμικοῦ δραστηριοποιεῖται ἀπὸ ἄτομα τοῦ ξένου διπλωματικοῦ, ἐπιστημονικοῦ, ἐπιχειρηματικοῦ κλπ. κόσμου. Ἡ εἰδικὴ αὐτὴ περίπτωσις τῆς Πρωτεύουσας, ἣ ὁποία μάλιστα ἐπιτείνεται καὶ ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι μέγα ἐπίσης τμῆμα τοῦ δυναμικοῦ τῆς τῶν μεσαίας τάξεως ξενοδοχείων καλύπτεται ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν ἐπαρχιῶν, δὲν ἀφήνει μεγάλα περιθώρια χρησιμοποίησεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ τῆς δυναμικοῦ πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῆς ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως. Ἐπομένως, τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι καὶ μὲν ὁ νομὸς Ἀττικῆς διαθέτει συγκριτικῶς τὸ μεγαλύτερον δυναμικόν, ἔχει ὅμως καὶ τὰς περισσοτέρας ἀνάγκας φιλοξενίας ταξιδιωτῶν, μὲ συνέπειαν νὰ περιορίζεται αἰσθητῶς ἡ δυνατότης ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐπισκεπτομένων τὰς Ἀθήνας ξένων τουριστῶν. Ἀπόδειξις τῆς στεγαστικῆς αὐτῆς στενότητος, ἣ ὁποία ἐκδηλοῦται κυρίως κατὰ τοὺς μῆνας τῆς αἰχμῆς, εἶναι ὁ παρατηρούμενος τελευταίως οἰκοδομικὸς ὄργανισμὸς εἰς τὸν τομέα τῆς κατασκευῆς ξενοδοχείων εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Πρωτεύουσας καὶ μάλιστα εἰς τὰς παραλίαις τοῦ Σαρωνικοῦ, πρὸς τὰς ὁποίας ἐκδηλώνουν τὴν προτίμησιν των τὰ ξένα τουριστικὰ ρεύματα. Εἰς τὴν αὐτὴν περίπτωσιν μὲ τὴν περιφέρειαν Πρωτεύουσας εὐρίσκεται καὶ ἡ περιοχὴ τοῦ νομοῦ Θεσσαλονίκης, ἣ ὁποία συγκεντρῶσει τὸ 7,5% τοῦ συνολικοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Χώρας. Πρόκειται ἀκρι-

βῶς διὰ ξενοδοχεῖα τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν τῆς συμπρωτεύουσας, κυρίως ἐκ τῶν περιοχῶν τῆς Βορείου Ἑλλάδος, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἔντονον κίνησιν τῆς Θεσσαλονίκης κατὰ τὴν περίοδον τῆς Διεθνoῦς Ἐκθέσεως. Δηλαδὴ εἰς τὸ σύνολόν του σχεδὸν τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Θεσσαλονίκης δραστηριοποιεῖται ὑπὸ ταξιδιωτικοῦ κοινοῦ, δεδομένου ὅτι, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, δὲν ἐμφανίζει εὐρύτερον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον. Ἡ Θεσσαλονίκη σήμερον ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως ἀποτελεῖ κέντρον σταθμεύσεως ὅλων τῶν τουριστικῶν ρευμάτων τὰ ὁποῖα εἰσέρχονται εἰς τὴν Ἑλλάδα δι' αὐτοκινήτου μέσῳ Γιουγκοσλαβίας καὶ Τουρκίας. Τόπος εἰδικῆς ἐπισκέψεως ἀπὸ τὸ εὐρὺ τουριστικὸν κοινὸν δὲν ἔχει καταστῆ ἀκόμη. Ἡ ἀπ' εὐθείας μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀεροπορικῆς σύνδεσις, ἐν συνδυασμῷ καὶ μετὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τῆς περιοχῆς τῆς Χαλκιδικῆς καὶ τῶν ἀρχαιολογικῶν μνημείων τῆς ἀρχαίας Πέλλης, ἀσφαλῶς θὰ ἐπηρεάσῃ καὶ τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῆς Θεσσαλονίκης.

Τὴν τρίτην κατὰ σειράν θέσιν κατέχει ὁ νομὸς Κορινθίας, μετὰ 85 ξενοδοχεῖα, δυναμικότητος 2.865 κλινῶν. Πρόκειται κυρίως διὰ τὰ ξενοδοχεῖα τῆς λουτροπόλεως Λουτρακίου, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς κατάστασιν «ἡμιαδρανείας», δεδομένου ὅτι δραστηριοποιοῦν ἐτησίως ἐλάχιστον μέρος τοῦ δυναμικοῦ τῶν. Τὸ Λουτράκι προπολεμικῶς ἐξυπηρετεῖ τὴν ἀριστοκρατίαν τῶν Ἀθηνῶν, ἣ ὁποῖα διήρχετο ἐκεῖ τὸ Σαββατοκύριακόν της, χαρτοπαίζουσα εἰς τὸ λειτουργοῦν τότε Καζίνο, ὡς καὶ μέγα μέρος τῆς εὐπορούσης τάξεως τῶν Ἀθηνῶν, ἣ ὁποῖα συνεδύαζε τὰς διακοπὰς μετὰ τὴν ἱκανοποίησιν θεραπευτικῶν ἀναγκῶν. Σήμερον ὅμως, ὅτε ἡ ἀριστοκρατία τῶν Ἀθηνῶν κατευθύνεται πρὸς τὰς παραθαλασσίους περιοχάς, καὶ μάλιστα πρὸς τὰ μικρὰ νησιὰ τοῦ Ἀργοσαρωνικοῦ, καὶ ἔχουν ἀξιοποιηθῆ περισσότερον ἄλλαι λουτροπόλεις (Καμένα Βοῦρλα, Αἰδηψός), τὸ Λουτράκι διέρχεται σοβαρὰν κρίσιν. Χρειαίεται νὰ μελετηθῇ

ἡ περίπτωσις πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς δημιουργίας εἰδικῶν ὄρων, οἱ ὅποιοι θὰ προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ ξένου τουριστικοῦ κοινοῦ. Ἴσως, ἐὰν τὸ Λουτράκι ὀργανωθῆ κατὰ τὸ πρότυπον τῶν τουριστικῶν χωριῶν εἰς μίαν «τουριστικὴν πόλιν» καὶ συνεργασθῆ μετὰ μεγάλα τουριστικὰ γραφεῖα τῆς Εὐρώπης, ὅπως τὸ Touropa (Γερμανία) καὶ Vingresor (Σκανδιναβία), τὰ ὅποια θὰ ἀναλάβουν κατ' ἀποκλειστικότητα νὰ τὸ τροφοδοτοῦν μετὰ ὁμαδικὸν τουρισμὸν, νὰ δυναθῆ νὰ δραστηριοποιήσῃ τὸ ξενοδοχειακὸν του δυναμικόν. Τὴν τετάρτην θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως δυναμικότητος κατέχει ὁ νομὸς Δωδεκανήσου, ὁ ὁποῖος τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1961 διέθετε 48 ξενοδοχεῖα μετὰ δύναμιν κλινῶν 2.531. Οὐσιαστικῶς, ἡ Δωδεκάνησος—πρόκειται κυρίως διὰ τὴν Ρόδον—διαθέτει, ἐν σχέσει πρὸς τοὺς προηγουμένους νομοὺς, τὸ μεγαλύτερον δυναμικὸν τῆς Ἑλλάδος, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ 90% τῆς ξενοδοχειακῆς τῆς δυνάμεως δραστηριοποιεῖται ἀπὸ τὸν τουρισμὸν, καὶ μάλιστα τὸν ἐξωτερικόν. Καὶ δὲν εἶναι μόνον αὐτό· διαθέτει καὶ τὰς πλέον συγχρονισμένας ξενοδοχειακὰς μονάδας πρώτης τάξεως τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὴν Ρόδον ἐλειτουργοῦν περὶ τὰ μέσα τοῦ 1964 50 ξενοδοχεῖα, τῶν ὁποίων ἡ δυναμικότης εἰς κλινὰς ἔφθασε τὰς 4.000, μετὰ ρυθμὸν αὐξήσεως κατὰ τὴν τελευταίαν τριετίαν ἄνω τῶν 1.000 κλινῶν ἑτησίως. Ἐν συνεχείᾳ ἔχομεν τὸν νομὸν Εὐβοίας, ὁ ὁποῖος διαθέτει 70 ξενοδοχεῖα, μετὰ δυναμικότητα 2.387 κλινῶν. Πρόκειται καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτήν, κατὰ μέγα ποσοστὸν (περίπου 30%), διὰ δυναμικὸν τὸ ὅποιον ἐξυπηρετεῖ τὰς ἀνάγκας τῆς λουτροπόλεως τῆς Αἰδηψοῦ. Τὸ ὑπόλοιπον δυναμικὸν ἐξυπηρετεῖ τὰς ἀνάγκας τῶν διερχομένων ἐκ Χαλκίδος ταξιδιωτῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῶν νήσων Σποράδων, δι' ὅ,τι ἀφορᾷ εἰς τὰ λειτουργοῦντα ἐκεῖ ξενοδοχεῖα (Σκυῖρος, Σκόπελος κλπ.). Ἀκολουθεῖ ὁ νομὸς Φθιώτιδος μετὰ 49 ξενοδοχεῖα καὶ δύναμιν εἰς κλινὰς 1.877, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετεῖται κυρίως τὸ κοινὸν

τῶν εἰς τὴν περιφέρειαν τοῦ νομοῦ λειτουργουσῶν λουτροπό-
λεων (Καμένα Βοῦρλα, Πλατύστομον, Ὑπάτη). Τὴν ἐπο-
μένην θέσιν κατέχει ὁ νομὸς Ἀχαΐας, μὲ 51 ξενοδοχεῖα,
δυναμικότητος 1.457 κλινῶν. Πρόκειται κυρίως διὰ τὰ λει-
τουργοῦντα εἰς Πάτρας ξενοδοχεῖα, τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν
τόσον τὴν ταξιδιωτικὴν κίνησιν τῆς πρωτευούσης τῆς Πελο-
ποννήσου ὅσον καὶ τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῶν διερχομένων
μέσῳ Βρινθησίου ξένων ἐπισκεπτῶν μας ἢ τῶν διανυκτε-
ρευόντων ἐκεῖ ἐξ ἄλλων περιφερειῶν πρὸς τὸν σκοπὸν ὅπως
τὴν ἐπομένην ἐπισκεφθοῦν τὴν ἀρχαίαν Ὀλυμπίαν. Ἡ ὑξη-
μένην σχετικῶς ξενοδοχειακὴν δυναμικότητα παρουσιάζουν
καὶ ὁ νομὸς Κυκλάδων, μὲ 1.263 κλίνας, αἱ ὁποῖαι ἐξυπη-
ρετοῦν κυρίως τὴν τουριστικὴν κίνησιν τῆς Μυκόνου, ὁ νο-
μὸς Κερκύρας, μὲ 1.234 κλίνας, ἐξυπηρετούσας κατὰ κανό-
να τοὺς ξένους καὶ ἡμεδαποὺς ἐπισκέπτας τῆς νήσου, ὁ νομὸς
Ἡλείας, μὲ 1.173 κλίνας, διὰ τῶν ὁποίων ἐξυπηρετοῦνται
κυρίως οἱ ἐπισκέπται τῶν λουτροπόλεων Καϊάφα καὶ Κυλλή-
νης, καὶ ὁ νομὸς Μαγνησίας, μὲ 1.029 κλίνας, αἱ ὁποῖαι, πέραν
τῆς ταξιδιωτικῆς κινήσεως τοῦ Βόλου, ἐξυπηρετοῦν τουριστι-
κῶς τὴν περιοχὴν τοῦ Πηλίου καὶ ἐμμέσως τὰς νήσους Σπο-
ράδας. Οἱ ὑπόλοιποι νομοὶ ἐμφανίζουν περιορισμένην ξενο-
δοχειακὴν δυναμικότητα, ἢ ὁποῖα κατὰ τὸ μεγαλύτερον μέρος
ἐξυπηρετεῖ ταξιδιωτικὴν κίνησιν.

Ἀπὸ ἀπόψεως γεωγραφικῶν διαμερισμάτων, τὰ ὁποῖα ταυ-
τίζονται μὲ τὰς «τουριστικὰς ζώνας», τὸ ξενοδοχειακὸν δυ-
ναμικὸν τῆς Ἑλλάδος ἐμφανίζει τὴν διάρθρωσιν τοῦ Πίνακος
97. Οὕτω, ἡ περιφέρεια Πρωτευούσης συγκεντρώνει τὸ 34,4%
τοῦ συνολικοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, ἡ περιφέρεια
Πελοποννήσου τὸ 15,5%, ἡ περιφέρεια Μακεδονίας τὸ 14,4%,
ἡ περιφέρεια τῆς λοιπῆς Στερεᾶς Ἑλλάδος καὶ Εὐβοίας τὸ
10,9%, ἡ περιφέρεια τῶν Νήσων Αἰγαίου τὸ 9,5%, ἡ Θεσσα-
λία τὸ 5,5%, αἱ Ἴονιοι Νῆσοι τὸ 3,2%, ἡ Κρήτη τὸ 2,9%

Π Ι Ν Α Κ 97

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 31ην ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1961

Γεωγραφικόν διαμέρισμα	Ξενοδοχεία	Δωμάτια	Κλῆσι	% Πολυτελείας	A'	B'	Γ'	Δ'	Ε'	
Περιφέρεια Προσωπευόσης	387	10.791	18.238	34,4	1.988	3.327	3.281	3.875	2.448	3.364
Λοιπή Στερεά Έλλαδος και Εξβωια	203	3.449	5.743	10,9	406	806	1.077	1.348	1.266	1.140
Πελοπόννησος	310	4.430	8.187	15,5	—	1.499	1.410	1.777	1.395	2.106
Ίόνιοι Νῆσοι.	54	889	1.711	3,2	424	99	210	276	310	392
Ἡπειρος	41	616	1.135	2,1	—	100	230	255	278	272
Θεσσαλία	103	1.549	2.918	5,5	—	284	476	577	566	1.015
Μακεδονία	246	3.972	7.655	14,4	—	559	737	1.963	1.920	2.476
Θράκη	40	465	867	1,6	—	54	37	161	236	379
Νῆσοι Αιγαίου	154	2.839	5.029	9,5	459	625	1.267	1.213	746	719
Κρήτη	76	810	1.556	2,9	—	122	141	286	284	723
Σύνολον	1.614	29.510	53.034	100	2.927	7.475	8.866	11.731	9.449	12.586

Π η γ γ ή : Έκληθνικός Όργανισμός Τουρισμού

και ἡ Ἡπειρος τὸ 2,1%. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ κατηγορίας κατανομὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ μεταξὺ τῶν δέκα γεωγραφικῶν διαμερισμάτων, παρατηροῦμεν ὅτι εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ξενοδοχείων πολυτελείας τὸ 66% αὐτῶν εἶναι ἐγκατεστημένον εἰς τὴν περιφέρειαν Πρωτεύουσας, τὸ 16% εἰς τὰς Νήσους τοῦ Αἰγαίου (Ρόδος), τὸ 14% εἰς τὰς Ἰονίους Νήσους (Κέρκυρα) καὶ τὸ 4% εἰς τὴν Εὐβοίαν (Χαλκίς). Εἰς τὴν περίπτωσιν τῶν ξενοδοχείων Α' κατηγορίας, ἡ διάρθρωσις ἐμφανίζεται ὡς ἐξῆς: Τὸ 45% τῶν ξενοδοχείων τῆς κατηγορίας αὐτῆς εὐρίσκεται εἰς τὴν περιφέρειαν Πρωτεύουσας, τὸ 20% εἰς τὴν Πελοπόννησον, τὸ 11% εἰς τὴν λοιπὴν Στερεὰν Ἑλλάδα καὶ Εὐβοίαν, τὸ 8% εἰς τὰς Νήσους τοῦ Αἰγαίου, τὸ 7% εἰς τὴν Μακεδονίαν καὶ τὸ ὑπόλοιπον 9% εἰς τὰ ἄλλα διαμερίσματα τῆς Χώρας. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς δύο ἐπομένους κατηγορίας, τὴν Β' καὶ Γ', τὰ περισσότερα εὐρίσκονται εἰς τὴν περιφέρειαν Πρωτεύουσας, τὴν Πελοπόννησον, τὰς Νήσους τοῦ Αἰγαίου κ.ο.κ. Διαπιστοῦται δηλαδὴ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως τῆς ποιοτικῆς κατανομῆς τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ ὅτι τὰ ὑψηλῆς στάθμης ξενοδοχεῖα εὐρίσκονται εἰς τὰς περιφέρειας ἐκείνας αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουν τὸ μεγαλύτερον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον.

Διὰ νὰ ἔχωμεν πλήρη εἰκόνα τῆς κατὰ περιφέρειας κατανομῆς τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ ἐν σχέσει πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν τοῦτο κατέχει ἐντὸς ὠρισμένου χώρου, θὰ πρέπει νὰ συγκρίνωμεν τὸ λειτουργοῦν εἰς ἕκαστον γεωγραφικὸν διαμέρισμα δυναμικὸν πρὸς τὴν ἐπιφάνειαν καὶ τὸν πληθυσμὸν ἐκαστοῦ διαμερίσματος. Τοιοῦτοτρόπως, θὰ προκύψουν ὠρισμένοι δείκται, οἱ ὁποῖοι μέχρι σημείου τινὸς θὰ προσδιορίζουν τὸν βαθμὸν σπουδαιότητος τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος εἰς τὰς ὑπὸ μελέτην περιφέρειας. Τὰς σχέσεις μεταξὺ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ καὶ ἐπιφανείας καὶ πληθυσμοῦ εἰς ἕκαστον γεωγραφικὸν διαμέρισμα δίδει ὁ Πίναξ 98. Οὕτω, ἀπὸ ἀπό-

ψεως επιφανείας, μία κλίνη αναλογεί εις 2.489 τ.μ., από απόψεως δὲ πληθυσμοῦ μία κλίνη αναλογεί εις 158 κατοίκους. Αἱ σχέσεις αὐταὶ ἐν τῷ συνόλῳ των εἶναι δυσμενεῖς καὶ δεικνύουν τὰ εἰς τὴν Χώραν μας κενὰ εἰς τὸν τομέα τῆς ξενοδοχειακῆς ὑποδομῆς. Ἀρκεῖ ἐπὶ τοῦ προκειμένου νὰ σημειωθῇ ὅτι εἰς τὴν Ἑλβετίαν μία κλίνη αναλογεῖ εἰς 73 τ.μ. καὶ 29 κατοίκους, εἰς δὲ τὴν Αὐστρίαν εἰς 100 τ.μ. καὶ 46 κατοίκους.

ΠΙΝΑΞ 98

ΣΧΕΣΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ ΠΡΟΣ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΝ ΚΑΙ ΠΛΗΘΥΣΜΟΝ ΕΚΑΣΤΟΥ ΔΙΑΜΕΡΙΣΜΑΤΟΣ ΚΑΤΑ ΤΟ 1961

Γεωγραφικὸν διαμέρισμα	Ἐπιφάνεια εἰς τ.μ.	Πληθυσμὸς	Κλίμαι	Ἐπιφάνεια τ.μ. ἀνὰ κλίμη	Κάτοικοι ἀνὰ κλίμη
Περιφέρεια Πρωτεύουσῆς	433	1.852.709	18.233	23	101
Λοιπὴ Στερεὰ Ἑλλάς καὶ Εὐβοία	24.475	970.949	5.743	4.294	170
Πελοπόννησος	21.439	1.096.390	8.187	2.614	133
Ἰόνιοι Νῆσοι	2.307	212.573	1.711	1.357	125
Ἡπειρος	9.203	352.604	1.135	8.108	312
Θεσσαλία	14.071	695.385	2.918	4.852	239
Μακεδονία	34.036	1.890.654	7.655	4.478	247
Θράκη	8.578	356.555	867	9.893	414
Νῆσοι Αἰγαίου	9.071	477.476	5.029	1.803	94
Κρήτη	8.331	483.258	1.556	5.568	311
Σύνολον	131.944	8.388.553	53.034	2.489	158

Πηγαί: ΕΣΥΕ καὶ ΕΟΤ

Ἀναλυτικώτερον, αἱ ὑφιστάμεναι, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1961, σχέσεις μεταξύ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ καὶ ἐπιφανείας καὶ πληθυσμοῦ εἰς ἕκαστον γεωγραφικὸν διαμέρισμα ἐμφανίζονται ὡς ἀκολούθως: Εἰς τὴν δυσμενεστέραν ἀπὸ τουριστικῆς πλευρᾶς θέσιν εὐρίσκεται τὸ διαμέρισμα τῆς Θράκης, εἰς τὸ ὁποῖον μία κλίμη ἀντιστοιχεῖ εἰς 9.893 τ.μ. ἐπιφανείας καὶ εἰς 414 κατοίκους. Ἀκολουθεῖ ἡ Ἡπειρος, τῆς ὁποίας μία κλίμη αναλογεῖ εἰς 8.108 τ.μ. ἐπιφανείας καὶ 312 κατοίκους. Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὰ δύο αὐτὰ διαμερίσματα ἀπὸ τουριστικῆς ἀπόψεως εἶναι πολὺ καθυστερημένα. Εἰς δευτέραν κλίμακα

έρχονται ή Κρήτη, με αναλογία 5.568 τ.μ. και 311 κατοίκους ανά κλίνη, ή Θεσσαλία με 4.852 τ.μ. και 239 κατοίκους, ή Μακεδονία με 4.478 τ.μ. και 247 κατοίκους και ή Στερεά Έλλάς και Εύβοια με 4.294 τ.μ. και 170 κατοίκους ανά κλίνη.

Τους καλύτερους όρους από πληθυσμιακής απόψεως εμφανίζει τὸ διαμέρισμα τῶν Νήσων τοῦ Αἰγαίου, τοῦ ὁποίου μία κλίνη αναλογεῖ εἰς 94 κατοίκους, και ἀκολουθεῖ ή περιφέρεια Πρωτευούσης, ή ὁποία μάλιστα διατηρεῖ τήν μικροτέραν ἐπιφάνειαν ἀνά κλίνην, ήτοι 23 τ.μ. Τὸ διαμέρισμα τῶν Ἰονίων Νήσων, με 125 κατοίκους ἀνά κλίνην, και τῆς Πελοποννήσου, με 133 ἀνά κλίνην, ἔχουν ἐπίσης τους καλύτερους ἐν συνεχείᾳ όρους.

Ὅμιλοῦντες περὶ τῆς κατὰ περιοχὰς κατανομῆς τῆς δυνά-

Π Ι Ν Α Ξ 99

ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΠΟΛΥΤΕΛΩΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟΝ ΤΟΥ 1963

α/ά	Ξενοδοχεῖον	Τόπος	Δωμάτια	Κλίνας
1.	Ἀκροπόλ Παλάς	Ἀθήναι	107	173
2.	Ἀθήναιον Μέλαθρον	»	110	180
3.	Χίλτον Ἀθηνῶν	»	418	813
4.	Μεγάλη Βρετανία	»	419	618
5.	Βασιλέων Μέλαθρον	»	220	398
6.	Βασιλεὺς Γεώργιος	»	142	211
7.	Ἐθνικὸν	»	70	131
8.	Ἀστὴρ	Γλυφάδα	100	200
9.	Πεντελικὸν	Κηφισιά	78	139
10.	Μὸν Παρνὲς	Πάρνης	119	238
11.	Ὁμπέρζ Τατόι	Βαρυμπόμπη	14	17
12.	Ἀστὴρ	Βουλιαγμένη	59	118
13.	Μιραμάρε	Κέρκυρα	147	257
14.	Λούση	Χαλκίς	104	160
15.	Κορφοῦ Παλάς	Κέρκυρα	63	110
16.	Μιραμάρε	Ρόδος	158	288
17.	Γκράντ Ὅτελ	»	203	386
18.	Τῶν Ρόδων	»	92	153
	Σύνολον		2.623	4.590

Πηγή: ΕΟΤ, Hotels, Μάρτιος 1963

Π Ι Ν Α Ξ 100
ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ Α' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟΝ ΤΟΥ 1963

α/ά	Ξενοδοχείον	Τόπος	Δωμάτια	Κλίνας
1.	Ἀλεξίου	Ἀθήναι	77	156
2.	Ἀμαλία	»	98	190
3.	Ἀμπασαντέρ	»	200	368
4.	Ἀττικόν	»	43	72
5.	Ἀττικά Παλάς	»	76	148
6.	Σίτυ Παλάς	»	43	76
7.	Κοσμοπολίτ	»	77	99
8.	Δελφοί	»	53	85
9.	Ἐμπασυ	»	34	42
10.	Ἐσπέρια Παλάς	»	185	326
11.	Νίκης 13	»	20	71
12.	Ὀλύμπικ Παλάς	»	78	144
13.	Παλλάδιον	»	58	87
14.	Ρέζιντενς	»	11	20
15.	Ξενίας Μέλαθρον	»	49	74
16.	Μὸν Ρεπώ	Ἀμαρουσίον	43	86
17.	Τριωνόν	»	30	60
18.	Διάνα	Ἐκάλη	44	68
19.	Κογκό Παλάς	Γλυφάδα	69	120
20.	Φλωρίδα	»	26	45
21.	Σαρωνίς	Καλαμάκι	38	67
22.	Καστρί	Καστρί	63	122
23.	Καβούρι	Καβούρι	72	144
24.	Ἀπέργη	Κηφισιά	93	171
25.	Ἀττικόν	»	29	52
26.	Σέσιλ	»	81	169
27.	Χλόη	»	10	18
28.	Γκράντ Σαλέ	»	20	37
29.	Κωστής	»	30	57
30.	Παλλάς	»	94	128
31.	Θεοξένεια	»	45	88
32.	Κάρλτον	Παλαιὸν Φάληρον	40	65
33.	Σούνιον	Σούνιον	45	82
34.	Μπελβεντέρε Πάρκ	»	42	82
35.	Γλάρος	Βάρκιζα	40	68
36.	Ἀτλαντίς	Βούλα	16	30
37.	Αἰολίς	Βουλιαγμένη	10	28
38.	Μπλοῦ Σπέλλ	»	5	9
39.	Ἑλληνικὴ Ἀκτὴ	»	38	73
40.	Μάργκι Χάους	»	17	85
41.	Μιράντα	Αἴγινα	22	40
42.	Ἀστήρ	Ἀλεξανδρούπολις	27	54
43.	Τῆς Δίμνης	Καστοριά	26	49
44.	Ἀστήρ	Καβάλα	39	63
45.	Αἰγαῖον	Θεσσαλονίκη	60	98
46.	Μεντιτερράνεαν	»	100	155
47.	Παλάς	»	42	63
48.	Ρίτς	»	36	54

α/ά	Ξενοδοχείον	Τόπος	Δωμάτια	Κλίνοι
49.	Βίλλα Ρίτς	Θεσσαλονίκη	19	44
50.	Ξενία	Ίωάννινα	60	100
51.	Ξενία	Καλαμπάκα	22	44
52.	Ξενία	Λάρισα	30	60
53.	Αίγλη	Βόλος	40	70
54.	Άργώ	»	21	36
55.	Παλάς	»	51	75
56.	Λεβέντη	Άγιος Κων/τίνος	28	56
57.	Δελφοί	Δελφοί	25	46
58.	Βουζάς	»	55	108
59.	Οίτη	Υπάτη	37	62
60.	Πηγαί	»	40	63
61.	Ξενία	»	48	78
62.	Ράδιον	Καμένα Βούρλα	66	98
63.	Άγιλλειον	Λουτράκι	44	77
64.	Άκτῆ	»	33	67
65.	Αύρα	»	9	16
66.	Μπέλβενυ	»	29	51
67.	Έξέλιτορ	»	28	50
68.	Καρέλειον	Λουτράκι	39	73
69.	Κεντρικόν	»	20	35
70.	Μάριον	»	23	40
71.	Μέγα	»	31	60
72.	Παλάς	»	62	76
73.	Πετι Παλάς	»	32	52
74.	Πηγαί	»	44	78
75.	Πηγή Καραντάνη	»	24	41
76.	Ρίτς	»	35	56
77.	Θεοξένεια	»	26	44
78.	Βασιλικόν	»	24	43
79.	Ξενία	Άρχαία Έπίδαυρος	4	7
80.	Ρέξ	Καλαμάτα	39	63
81.	Βίλλα Στάη	Μέθονα	9	15
82.	Ξενία	Μυκῆναι	4	6
83.	Άμφιτρόων	Ναύπλιον	47	79
84.	Μπούρτζι	»	12	24
85.	ΣΠΑΠ	Όλυμπία	45	85
86.	Ξενία	Παλαιά Κόρινθος	3	3
87.	Μάζεστικ	Πάτραι	73	96
88.	Νέον Σέσιλ	»	30	44
89.	Ξενία	Σπάρτη	24	42
90.	Μαίναλον	Τρίπολις	40	63
91.	Άριων	Ευλόκαστρον	62	118
92.	Μιράντα	Υδρα	16	31
93.	Ξενία	Ευλόκαστρον	3	5
94.	Ποσειδώνιον	Σπέτσαι	62	118
95.	Ξενία	»	51	97
96.	Άπόλλων	Ευλόκαστρον	13	24
97.	Καστέλλο	Κέρκυρα	55	89
98.	Άστήρ	»	30	49
99.	Αίγλη	Αϊδηψός	77	141
100.	Αύρα	»	99	178

α/α	Ξενοδοχείον	Τόπος	Δωμάτια	Κλίνοι
101.	Θέρμαι Σύλλα	Αΐδηψός	71	124
102.	Λητώ	Μύκονος	26	50
103.	Ἐλαφίνα	Ρόδος	43	71
104.	Ἐλαφος	»	27	44
105.	Κάϊρον Παλάς	»	90	156
106.	Ἰβίσκος	»	75	140
107.	Θέρμαι	»	115	202
108.	Ἀκτὴ Μίνως	Ἅγιος Νικόλαος	50	100
109.	Μινώα	Χανιά	35	51
110.	Ἀστὴρ	Ἡράκλειον	40	72
	Σύνολον		4.909	8.685

Πηγή: ΕΟΤ, *Hotels*, Μάρτιος 1963

μεως τῶν ξενοδοχείων μας καὶ προκειμένου νὰ ἔχωμεν μίαν θετικωτέραν ἀντίληψιν καὶ περὶ τῆς ποιτικῆς συνθέσεως ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ, ἐθεωρήσαμεν σκόπιμον νὰ κατονομάσωμεν τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας, ὡς καὶ τὰ Α' κατηγορίας, μετὰ εἰδικῆς μνείας τῆς πόλεως ὅπου εἶναι ἐγκατεστημένα. Ἡ πρόκρισις τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν ἐκρίθη ἀναγκαία διὰ λόγους τεχνικούς, πρῶτον, διότι εἶναι ἀδύνατος ἡ παράθεσις τῶν 1.700 περίπου ξενοδοχείων, καὶ δι' οὐσιαστικούς λόγους, δεύτερον, διότι οἱ τόποι λειτουργίας τῶν ξενοδοχείων πρώτης τάξεως ἀποτελοῦν ταυτοχρόνως καὶ τὰ κέντρα διεξαγωγῆς τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος.

Ἐκ τῶν στοιχείων τῶν Πινάκων 99 καὶ 100 προκύπτει ὅτι ὄντως τὰ ξενοδοχεῖα τῆς πρώτης τάξεως λειτουργοῦν εἰς τὰς πόλεις ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἐμφανίζουσι τὸ μεγαλύτερον τουριστικὸν ἐνδιαφέρον.

Οὕτω, πράγματι, αἱ Ἀθῆναι, ἡ Γλυφάδα, ἡ Κηφισιά, ἡ Βουλιαγμένη, τὸ Λουτράκι, τὸ Ναύπλιον, ἡ Κέρκυρα, ἡ Μύκονος καὶ ἡ Ρόδος διατηροῦν τὰ περισσότερα ξενοδοχεῖα πολυτελείας καὶ Α' κατηγορίας. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν αὐτῆς

ή κατονομασία τῶν πρώτης τάξεως ξενοδοχείων με εἰδικήν μνείαν τοῦ τόπου τῆς λειτουργίας των ἀποτελεῖ σοβαρὸν στοιχείον μελέτης τῆς χωροταξικῆς κατανομῆς τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ.

3. Συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως

Εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως ἀνήκουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα, πλὴν τῶν ξενοδοχείων, τὰ ὅποια εἶναι ὠργανωμένα διὰ νὰ ἐξυπηρετοῦν τὰς στεγαστικὰς ἀνάγκας μιᾶς μεγάλης κατηγορίας τουριστῶν, οἱ ὅποιοι διὰ λόγους κυρίως οικονομικοῦς ἀδυνατοῦν νὰ χρησιμοποιήσουν πρὸς διαμονὴν κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διακοπῶν των τὰ ξενοδοχεῖα. Ἡ ἠδῆξήμενη παρουσία εἰς μίαν χώραν τῶν συμπληρωματικῶν μέσων δὲν ὑπαγορεύεται μόνον, ἀπὸ γενικωτέρας κοινωνικῆς σκοπιᾶς, πρὸς ἐξυπηρέτησιν τῶν οικονομικῶς ἀσθενεστέρων τάξεων, ἀλλὰ ἐπιβάλλεται καὶ ἀπὸ καθαρῶς οικονομικὴν σκοπιμότητα, πρὸς «συντήρησιν» τοῦ ὑπάρχοντος ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ. Πράγματι, τὰ συμπληρωματικὰ μέσα, μὴ ἀντιμετωπίζοντα θέματα κόστους ἐκμεταλλεύσεως, συντηροῦνται με μίαν μικρὰν δραστηριοποίησιν τοῦ δυναμικοῦ των κατὰ τὴν αἴχμην τῆς τουριστικῆς κινήσεως. Ἡ ὑποκατάστασις ὑπὸ τῶν συμπληρωματικῶν μέσων τμήματος τοῦ τομέως δράσεως τῶν ξενοδοχείων ἀποτρέπει τὴν ἐπιχειρηματικὴν πρωτοβουλίαν εἰς τὴν δημιουργίαν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων, πέραν τῶν ἀναγκαίων τοιούτων, μὴ βιωσίμων, καὶ συνεπῶς συμβάλλει εἰς τὴν «συντήρησιν» τῶν ὑφισταμένων ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων. Ἐὰν παρ' ὅλα ταῦτα ἡ ἐπιχειρηματικὴ πρωτοβουλία, ἀπὸ τυχόν ὑπερεκτίμησιν τῆς καταστάσεως, προχωρήσῃ εἰς τὴν δημιουργίαν νέων μονάδων πέραν τοῦ ὀριακοῦ σημείου βιωσιμότητος, τότε ἡ συντήρησις θὰ λειτουργήσῃ διὰ τὰς νέας αὐτὰς μονάδας καὶ εἰς βάρος τῶν παλαιῶν ὑφισταμένων, αἱ ὅποιαί θὰ ἀντιμετωπίσουν σχετικὴν κρίσιν, ἀνάλογον

μέ την ικανότητα την οποίαν θα έχουν αί νέαι βελτιωμένοι εξοπλισμοῦ μονάδες νά ἀφαιρέσουν ἀπό τὰς παλαιὰς μέρος τῆς δραστηριότητός των. Διὰ τοὺς ἀνωτέρω ἀκριβῶς λόγους καὶ αἱ τουριστικῶς προηγημένοι χώροι τῆς Εὐρώπης διατηροῦν ἠὺξή- μένον ἀριθμὸν συμπληρωματικῶν μέσων, διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῆς τουριστικῆς των κινήσεως καὶ τὴν προστασίαν τῶν ξενο- δοχειακῶν των ἐκμεταλλεύσεων. Ἰδιαιτέρως θὰ πρέπει νά το- νισθῇ ὅτι τὰ συμπληρωματικὰ μέσα ἐξυπηρετοῦν κατ' ἐξοχὴν τὸν ἐσωτερικὸν τουρισμὸν, καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἀπο- κτοῦν οὕτω μεγαλυτέραν σπουδαιότητα.

α) *Συμπληρωματικὰ μέσα ἀλλαχοῦ.* Πρὶν προχωρήσω- μεν εἰς τὴν μελέτην τῶν ἰσχυόντων ἀλλαχοῦ καὶ παρ' ἡμῶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου, θὰ πρέπει νά σημειώσωμεν ὅτι εἰς τὰ συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως τουριστῶν, ὡς προκύπτει καὶ ἐκ τοῦ Πίνακος 101, ἀνήκουν οἱ ξενῶνες νεότητος, αἱ κατασκηνώσεις διακοπῶν, τὰ camping, οἱ δημοτικοὶ καὶ κοινοτικοὶ ξενῶνες, τὰ ἐπιπλωμένα δωμάτια καὶ ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα τὰ ὁποῖα προορίζονται διὰ τὴν στέγασιν τουριστῶν. Τὰ μέσα αὐτὰ εἰς τὰς χώρας τῆς Εὐρώπης κατέχουν ἀξιο- λογον θέσιν μεταξὺ τοῦ συνόλου τῶν στεγαστικῶν μέσων.¹ Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἰταλίας, τὸ 52% τοῦ στεγαστικοῦ τῆς δυναμικοῦ, ἀνερχόμενον εἰς 987.142 κλίνας κατὰ τὸν Δεκέμβριον 1962, καλύπτεται ἀπὸ συμπληρωματικὰ μέσα, καὶ μάλιστα τῆς κατηγορίας τῶν ἐνοικιαζομένων δωματίων (pensions). Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Αὐστρίας, τὰ συμπληρω- ματικὰ μέσα ἀντιπροσωπεύουν 316.069 κλίνας, αἱ ὁποῖαι κα- λύπτουν τὸ 49% τοῦ συνολικοῦ στεγαστικοῦ δυναμικοῦ τῆς ἐν λόγω χώρας. Εἰς τὴν ἰδίαν θέσιν εὐρίσκεται καὶ ἡ Γιουγκο- σλαβία, ἡ ὁποία, ἐπὶ συνολικοῦ δυναμικοῦ 127.441 κλινῶν, δια- θέτει εἰς συμπληρωματικὰ μέσα 67.051 κλίνας, ἥτοι ποσοστὸν 53%. Ἡ περίπτωσις τῆς Γιουγκοσλαβίας, εὐρισκομένης εἰς

1. Unione Nazionale fra gli E.P.T., *Turismo in Italia*, Ρώμη 1962, σσ. 145-148.

Π Ι Ν Α Κ 101

ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΚΛΙΝΩΝ ΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΚΑΙ ΛΟΙΠΑ ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΜΕΣΑ ΧΩΡΩΝ ΤΙΝΩΝ
ΤΗΣ ΕΥΡΩΠΗΣ ΚΑΙ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 31ην ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΥ 1962

Χώρα	Κλίνοι εις ξενοδοχεία ¹	Κλίνοι εις συμπληρωματικά μέσα ²	Σύνολον	Πληθυσμός εις χιλιάδας	Κλίνοι ανά 1.000 κατοίκους	Αρίθμους τουριστών	Τουρίσται ανά κλίνην
Γερμανία	648.612	545.575	1.189.187	58.976	22,0	5.322.670	4,5
Αυστρία	322.967	316.069	639.036	7.074	91,3	5.620.144	8,7
Βέλγιον	411.679	157.454	269.133	9.190	29,7	2.081.000	7,7
Γισπανία	331.061	49.411	380.472	30.431	12,7	7.726.307	20,3
Γαλλία	1.085.105	105.970	1.191.075	46.520	25,6	5.975.000	5,0
Γιταλία	921.658	987.142	1.908.800	50.624	38,1	10.350.000	5,4
Νορβηγία	71.600	34.900	106.500	3.279	32,5	3.600.000	33,4
Ηνωμ. Βασίλειον	1.067.250	150.000	1.217.250	52.676	23,1	1.955.500	1,6
Σουηδία	73.000	35.000	108.000	7.496	14,4	2.200.000	20,4
Ελβετία	218.506	7.171	225.677	5.429	41,8	5.597.920	24,8
Τουρκία	27.424	2.650	30.074	27.818	1,1	172.867	5,7
Γιουγκοσλαβία	60.390	67.051	127.441	18.588	6,8	1.241.875	9,7
Ελλάς	60.945	18.012 ³	78.957	8.389	9,5	541.470	6,8

1. Περιλαμβάνονται και αι pensions, τα πανδοχεία και τα motels.

2. Περιλαμβάνονται οι ξενώες νεότητος, τα όρενά καταφύγια, αι κατασκηνώσεις διακοπών, τα έννοικιαζόμενα διαμερίσματα και δωμάτια, τα κέντρα διακοπών, τα δηλυθετημένα γήπεδα (camping), τα σαντόρια και τα άνερωστήρια.

3. Τα συμπληρωματικά μέσα, ύπολογισθέντα κατά προσέγγισιν, άνεξιόνται ως άκολουθος: α) «Ξενοδοχείον του Χωριού» 3.917, β) Ξενώνας Νεότητος Ελλάδος 545, γ) Τουριστικά καταφύγια ΟΕΣΣΕ 250, δ) Πιερήτερα και όδοι σταθμοί ΕΟΤ 100, ε) Μόνιμοι θερινά κατασκηνώσεις ΟΕΣΣΕ 1.200, ς) Γήπεδα camping ΕΛΠΙΑ 1.000, ζ) Κατασκηνώσεις (καιτόνες) Μεσογειακής Λέσχης και Τουρίστων 2.000, η) Δημοτικοί και κοινοτικοί ξενώες 1.500, θ) Επαπλωμένα δωμάτια 7.500. Ήτοι σύνολον 18.012.

Π η γ ή : OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE*, 1963

τὸ αὐτὸ περίπου στάδιον τουριστικῆς ἀναπτύξεως μὲ τὴν Χώραν μας, παρουσιάζει ἰδιαίτερον ἐνδιαφέρον, διότι, ἐνῶ ἡ χώρα αὐτὴ κατὰ τὸ 1962 εἶχε τὴν ἰδίαν ξενοδοχειακὴν δυναμικότητα μὲ τὴν Ἑλλάδα (Γιουγκοσλαβία 60.390 καὶ Ἑλλάς 60.945 κλῖναι), κατώρθωσε νὰ ἐξυπηρετήσῃ ὑπερδιπλάσιον τῆς Ἑλλάδος ἀριθμὸν ξένων ἐπισκεπτῶν (Γιουγκοσλαβία 1.241.875 καὶ Ἑλλάς 541.470 ἐπισκέπται). Τοῦτο σημαίνει ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦλάχιστον τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς Γιουγκοσλαβίας κατὰ τὸ 1962 ἐξυπηρετήθη διὰ συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως καὶ ἰδιαίτερώς διὰ ξενόνων, εἰδικῶν κατασκηνώσεων καὶ ὀργανωμένων τουριστικῶν χωριῶν, τὰ ὅποια τελευταίως ἐσημείωσαν εἰς τὴν χώραν αὐτὴν ἀλματώδη ἀνάπτυξιν. Ἐκ τῶν ἀνωτέρω περιπτώσεων καταλήγομεν εἰς μίαν κοινὴν διαπίστωσιν, ἡ ὁποία εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχῃ εὐρύτεραν ἐφαρμογὴν, ὅτι δηλαδὴ εἰς μίαν τουριστικῶς ἀνεπτυγμένην χώραν τὸ στεγαστικὸν τῆς δυναμικὸν ἀνήκει κατὰ τὸ ἥμισυ εἰς ξενοδοχεῖα καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ἥμισυ εἰς συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως. Αἱ αὐταὶ περίπου σχέσεις ἰσχύουν προκειμένου καὶ διὰ τὴν Γερμανίαν καὶ τὸ Βέλγιον, καίτοι δὲν ἀνήκουν εἰς τὰς χώρας μὲ ἠϋξημένην τουριστικὴν δραστηριότητα.

β) *Συμπληρωματικὰ μέσα ἐν Ἑλλάδι.* Εἰς τὸν τομέα τῶν συμπληρωματικῶν μέσων, ἡ Χώρα μας ὑστερεῖ αἰσθητῶς ἔναντι τῶν ἄλλων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἀφοῦ, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ ἔτους 1962, διέθετε μόλις 18.012 κλίνας εἰς συμπληρωματικὰ μέσα, ἀντιπροσωπευούσας τὸ 22% τοῦ συνόλου τοῦ στεγαστικοῦ μας δυναμικοῦ τοῦ ἔτους αὐτοῦ. Περὶ τὰ μέσα τοῦ 1964 τὸ δυναμικὸν αὐτὸ δὲν θὰ πρέπει νὰ ἔχῃ ὑπερβῆ τὰς 19.000 κλίνας, ἔναντι ὑπολογιζομένου συνολικοῦ στεγαστικοῦ δυναμικοῦ 85.000 κλινῶν. Ὁ περιορισμένος ἀριθμὸς τῶν μέσων τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἀποτελεῖ μειονέκτημα τοῦ τομέως τῆς ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῇ κατὰ τρό-

πον άμεσον και άποτελεσματικόν, όχι μόνον διότι τὸ άπαιτεῖ ἡ ανάγκη ἐξυπηρετήσεως τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως, ἀλλὰ κυρίως διότι τὸ ἐπιβάλλει ἡ ὑποχρέωσις ἐπιβοηθήσεως και προωθήσεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ τῶν ἡμεδαπῶν.

Εἰς τὴν Ἑλλάδα τὰ συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως εἶναι δυνατόν νὰ χωρισθοῦν εἰς τὰς ἀκολούθους κατηγορίας:

Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ. Ὁ θεσμὸς τοῦ Ξενοδοχείου τοῦ Χωριοῦ, ὁ ὁποῖος λειτουργεῖ ἐπιτυχῶς ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν εἰς ἄλλας χώρας, εἰσῆχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα τὸ 1955, με πρωτοβουλίαν τοῦ Βασιλικοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος. Πρόκειται δι' ἄπλᾶ, καθαρὰ ὅμως και πρόσχαρα δωμάτια εἰς ἰδιωτικὰ σπίτια, ἐξωπλισμένα με ὅλα ἐκεῖνα τὰ βασικὰ μέσα τὰ ὁποῖα δημιουργοῦν μίαν εὐχάριστον διαμονήν.¹ Ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τοῦ 1963 τὰ Ξενοδοχεῖα τοῦ Χωριοῦ περιῆλθον εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Ὁμοσπονδίας Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος, ἡ ὁποῖα ἔχει τὴν ἐπιμέλειαν τῆς λειτουργίας των και φροντίζει διὰ τὴν ἐξεύρεσιν τρόπου ἐπεκτάσεως τοῦ θεσμοῦ. Σήμερα, ὡς προκύπτει και ἐκ τοῦ Πίνακος 102, ὁ θεσμὸς τοῦ Ξενοδοχείου τοῦ Χωριοῦ διατηρεῖ ἐν λειτουργίᾳ 1.948 δωμάτια, καταλλήλως ἐπιπλωμένα, με δυναμικότητα 4.080 κλινῶν, εἰς 79 κοινότητες. Ἡ δικτύωσις τῶν καταλυμάτων αὐτῶν εἰς ὁλόκληρον τὴν Χώραν ἐξυπηρετεῖ ἰδιαιτέρως τὸ ἐκδρομικὸν κοινόν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ τὸν πρόδρομον τοῦ ἐσωτερικοῦ και ἐν συνεχείᾳ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ. Ἐπομένως, ἐπιδιώξις μας θὰ πρέπει νὰ εἶναι ἡ δημιουργία εἰς ὅλας τὰς κοινότητες τῆς Χώρας Ξενοδοχείου τοῦ Χωριοῦ, με ἰδιαιτέραν προτίμησιν πρὸς ἐκεῖνας αἱ ὁποῖαι ἔχουν φυσικὰ, ἱστορικὰ ἢ ἀρχαιολογικὰ ἐνδιαφέροντα. Τὴν πρωτοβουλίαν θὰ ἔχη βεβαίως ἡ Ὁμοσπονδία Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος ἐνισχυομένη πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ και τοῦ Βασιλικοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος.

1. ΒΒΙ, Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ, Συνοπτικὸν φυλλάδιον, τεῦχος 2/1961, σ. 1.

Π Ι Ν Α Κ Ε 102

ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΟΡΓΑΝΩΘΕΝΤΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ ΒΑΣΕΙ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ-
ΤΟΣ «ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΟΝ ΤΟΥ ΧΩΡΙΟΥ» ΚΑΤΑ ΤΟΝ ΟΚΤΩΒΡΙΟΝ ΤΟΥ 1964

α/ά	Δήμος ή Κοινότης	Νομός	Ἀριθμὸς δωματίων	Ἀριθμὸς κλινῶν
1.	Ἐλατοῦ	Αἰτωλοακαρνανίας	15	24
2.	Τερψιθέα	»	36	56
3.	Λιγουριῶ	Ἀργολίδος	45	112
4.	Βαλτεσινίκο	Ἀρκαδίας	16	35
5.	Βυτίνα	»	38	80
6.	Δημητσάνα	»	15	30
7.	Ζάτουνα	»	17	30
8.	Ζυγοβίστι	»	14	28
9.	Νεστάνη	»	19	40
10.	Παράλιον Ἴαστρος	»	40	78
11.	Ἁγία Μαρίνα (Αἰγίνης)	Ἀττικῆς	18	37
12.	Βίλια	»	85	175
13.	Μέθανα	»	20	50
14.	Καλέντζι	Ἀχαΐας	13	27
15.	Παραλία Πλατάνου	»	27	56
16.	Κυριάκι	Βοιωτίας	18	38
17.	Μαυρομμάτι	»	15	33
18.	Λέρος	Δωδεκανήσου	24	48
19.	Σάλακος (Ρόδου)	»	14	33
20.	Ἀστυπάλαια	»	17	42
21.	Αἰσύμη	Ἐβρου	13	27
22.	Ἀμάθυνος	Εὐβοίας	20	44
23.	Σκύρος	»	52	100
24.	Μεγάλο Χωριὸ	Εὐρυτανίας	15	36
25.	Μικρὸ Χωριὸ	»	18	36
26.	Ἀρχαία Ὀλυμπία	Ἠλείας	33	70
27.	Βαρθολομιὸ	»	67	136
28.	Ζαχάρω	»	44	91
29.	Γεωργιανοὶ	Ἡμαθίας	14	29
30.	Καστανιά	»	20	40
31.	Πολύδενδρον	»	15	32
32.	Ροδοχώρι	»	19	40
33.	Σέλι (Κάτω Βερμίου)	»	58	173
34.	Λαγκαδάς	Θεσσαλονίκης	50	111
35.	Ἀρίστη	Ἰωαννίνων	25	41
36.	Μονοδένδρι	»	18	43
37.	Πάπιγκον	»	17	38
38.	Τσεπέλοβο	»	26	60
39.	Κασσιώπη	Κερκύρας	16	32
40.	Μπενίτσες	»	12	30
41.	Παξοὶ	»	13	29
42.	Ἁγία Εὐφημία	Κεφαλληνίας	15	28
43.	Ἁγκῶν	»	17	36
44.	Ἴσος	»	20	42
45.	Πόρος	»	31	61
46.	Ἄνω Τρίκαλα	Κορινθίας	19	40

α/α	Δήμος ἢ Κοινότης	Νομός	Ἀριθμὸς δωματίων	Ἀριθμὸς κλινῶν
47.	Γκούρα	Κορινθίας	39	71
48.	Ἀντίπαρος	Κυκλάδων	19	38
49.	Ἴος	»	16	37
50.	Κορησσία (Κέας)	»	16	29
51.	Μάρπισσα (Πάρου)	»	33	64
52.	Νάουσα (Πάρου)	»	20	43
53.	Μονεμβασιά	Λακωνίας	15	37
54.	Καρυά	Λαρίσης	17	35
55.	Ἐρεσσός	Λέσβου	13	26
56.	Μεγαλοχώρι	»	15	25
57.	Μήθυμνα	»	97	204
58.	Μύρινα Λήμνου	»	14	31
59.	Νέα Κούταλη Λήμνου	»	19	38
60.	Πέτρα	»	40	79
61.	Σίγρι	»	16	23
62.	Ἅγιος Γιάννης	Μαγνησίας	24	50
63.	Ἀλόνησος	»	19	39
64.	Ζαγορά	»	45	85
65.	Σκόπελος	»	20	43
66.	Τσαγκαράδα	»	20	40
67.	Πλαταμῶν	Πιερίας	60	120
68.	Μαραθόκαμπος	Σάμου	14	29
69.	Ἀμφικλεία	Φθιώτιδος	17	37
70.	Παύλιανη	»	17	35
71.	Τιθορέα	»	19	39
72.	Λέγροβον	Φλωρίνης	15	30
73.	Ἄλποχώρι	Φωκίδος	17	30
74.	Ἐπτάλοφος	»	16	35
75.	Οὐρανούπολις	Χαλκιδικῆς	25	50
76.	Ἀρτεμισιον (Πευκί)	Εὐβοίας	20	45
77.	Νεοχώριον	Μαγνησίας	25	50
78.	Πορταριά	»	30	70
79.	Σαμοθράκη	Ἐβρου	23	47
			1.948	4.080

Ξενῶνες Νεότητος Ἑλλάδος. Ὁ θεσμὸς τῶν Ξενῶνων Νεότητος εἶναι διεθνῆς καὶ ἐδημιουργήθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Γερμανίαν συστηματικῶς τὸ 1919, ὑπὸ τοῦ Richard Schirrmann, μετὰ τὴν δημιουργίαν τῆς Ὁργανώσεως Γερμανικῶν Ξενῶνων Νεότητος. Μεγάλῃ ὄθησις εἰς τὴν διεθνοποίησιν τοῦ θεσμοῦ ἐδόθη μετὰ τὸ 1932, μετὰ τὴν ἰδρυσιν τῆς Διεθνοῦς Ὁμοσπονδίας Ξενῶνων Νεότητος (International Youth Hostels Federation). Σκοπὸς τῆς Ὁργανώσεως τῶν Ξενῶνων Νεότητος

είναι να βοηθήσει τους νέους οι οποίοι διαθέτουν περιορισμένα οικονομικά μέσα να γνωρίσουν όσον το δυνατόν περισσότερες χώρες. Οι Ξενώνες Νεότητας εις όλας τὰς χώρας όπου ελειτουργήσαν έπετέλεσαν καταπληκτικὰς προόδους, τόσον εις τόν τομέα του έσωτερικού τουρισμού όσον ιδιαίτέρως και εις τόν τομέα του διεθνούς τουρισμού, διά τήν έξυτηρέτησιν του όποιου άλλωστε και ιδρύθησαν.

Εις τήν Ελλάδα οι Ξενώνες Νεότητας ιδρύθησαν με τήν πρωτοβουλίαν τής Όμοσπονδίας Έκδρομικών Σωματείων Ελλάδος, ή όποία έχει και τήν εϋθύνην τής λειτουργίας των και γενικώτερον τήν όργάνωσιν και διάδοσιν του θεσμού. Έκ τών στοιχείων του Πίνακος 103 διαπιστούμεν τὰ ακόλουθα: Οι Ξε-

Π Ι Ν Α Κ Σ 103

ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΚΙΝΗΣΕΩΣ ΞΕΝΩΝΩΝ ΝΕΟΤΗΤΟΣ
ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΠΕΡΙΟΔΟΝ 1958-1963

Έτος	Ξενώνες	Κλίναι	Μέλη	Άντες νέοι	Διανυκτερεύσεις
1958	2	55	125	1.942	6.243
1959	10	225	541	4.556	11.418
1960	7	225	863	7.936	18.096
1961	10	450	1.300	13.401	30.019
1962	11	520	1.946	26.228	50.811
1963	12	702	2.657	33.773	75.751

Πηγή: ΟΞΕΝΕ

νώνες από 2 τὸ 1958 ηϋξήθησαν εις 12 τὸ 1963, ή δὲ δυναμικότης αὐτῶν εις κλίνας ἀπὸ 55 εις 702, ήτοι έσημείωσαν αύξησιν 1.174%. Αξιόλογον επίσης αύξησιν έσημείωσαν και τὰ μέλη τής Όργανώσεως, ὁ αριθμὸς τῶν ὁποίων μεταξύ 1958-1963 ἀνῆλθεν ἀπὸ 125 εις 2.657, ήτοι παρουσίασεν αύξησιν 2.025%. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ὁ θεσμὸς εϋρε μεγάλην ἀπήχησιν μεταξύ τῶν νέων τής Χώρας μας και δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι ή επίδρασίς του θὰ ἔχη εϋεργετικά ἀποτελέσματα εις τόν τομέα του έσωτερικού τουρισμού. Έκεῖ ὁμως ὅπου είναι

ιδιαιτέρως έντυπωσιακή ή σημειωθεῖσα πρόοδος εἶναι εἰς τὸν τομέα τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν, ὡς προκύπτει ἀπὸ τὸν ἀριθμὸν τῶν διανυκτερευσάντων νέων καὶ τῶν πραγματοποιηθεισῶν ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεων. Καίτοι εἰς τὰ ἀνωτέρω στοιχεῖα περιλαμβάνεται καὶ ἡ κίνησις τῶν ἡμεδαπῶν ἐπισκεπτῶν, ὁ χαρακτήρ αὐτῶν δὲν μεταβάλλεται, δεδομένου ὅτι ἡ κίνησις αὕτη ἀντιπροσωπεύει μὲν τὸ 6% περίπου τῆς συνολικῆς κινήσεως τῶν Ξενῶνων Νεότητος εἰς τὴν Χώραν μας. Οὕτω, οἱ διανυκτερεύσαντες νέοι ἀπὸ 1.942 τὸ 1958 ἀνῆλθον εἰς 33.773 τὸ 1963, δηλαδὴ ηὔξήθησαν κατὰ 1.640%, αἱ δὲ πραγματοποιηθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεις ηὔξήθησαν ἀντιστοίχως ἀπὸ 6.243 εἰς 75.751, ἤτοι κατὰ 1.121%.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 104 διαπιστοῦμεν ὅτι τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν παρουσιάζουν οἱ Γερμανοί, οἱ ὅποιοι τὸ 1963 ἀνῆλθον εἰς 7.035, πραγματοποιήσαντες ἀντιστοίχως 15.975 διανυκτερεύσεις. Δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γίνῃ ἄλλως, ἐφ' ὅσον ὁ θεσμὸς τῶν Ξενῶνων Νεότητος ἔχει τόπον καταγωγῆς τὴν Γερμανίαν. Πάντως, θὰ πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ εὐρίσκονται εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίπεδα μὲ τοὺς ἀντιστοίχους ἀριθμοὺς τοῦ ἔτους 1962. Τὴν ἐπομένην θέσιν κατέχουν οἱ Ἕλληνοὶ, οἱ ὅποιοι τὸ 1963 ἐσημείωσαν 6.482 ἀφίξεις καὶ 15.050 διανυκτερεύσεις, ἔναντι 3.774 ἀφίξεων καὶ 6.976 διανυκτερεύσεων τοῦ 1962, παρουσιάσαντες αὐξήσιν σχεδὸν 100%. Οἱ Ἀμερικανοὶ ἐπίσης κατέχουν ἀξιόλογον θέσιν, μὲ 4.853 ἀφίξεις καὶ 11.705 διανυκτερεύσεις κατὰ τὸ 1963. Εἰς τὴν συνέχειαν ἔχομεν κατὰ σειράν τοὺς Γάλλους μὲ 2.420 ἀφίξεις καὶ 5.973 διανυκτερεύσεις, τοὺς Αὐστραλοὺς μὲ 2.325 ἀφίξεις καὶ 4.421 διανυκτερεύσεις, τοὺς Καναδοὺς μὲ 1.012 ἀφίξεις καὶ 2.177 διανυκτερεύσεις κ.ο.κ. Ἐκεῖνο δηλαδὴ τὸ ὅποιον διαπιστοῦται εἶναι ὅτι τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν παρουσιάζουν οἱ ὑπήκοοι τῶν ἀγγλοσαξωνικῶν χωρῶν, μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὴν Γερμανίαν καὶ τὴν Ἀγγλίαν. Ἀπὸ τὰς λοιπὰς χώρας σχετι-

Π Ι Ν Α Ξ 104

ΠΡΑΓΜΑΤΟΠΟΙΗΘΕΙΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΑΙ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ ΕΙΣ Ο.Ε.Ν.Ε.
ΚΑΤΑ ΕΘΝΙΚΟΤΗΤΑ ΕΠΙΣΚΕΠΤΩΝ ΠΕΡΙΟΔΟΥ 1962/63

Εθνικότης επισκεπτών	1962		1963	
	Αφίξεις	Διανυκτερεύσεις	Αφίξεις	Διανυκτερεύσεις
Αυστραλία	1.531	2.937	2.325	4.421
Αυστρία	940	2.028	832	2.126
Βέλγιον	184	276	550	937
Αίγυπτος	78	175	8	55
Άγγλια	3.774	6.976	6.482	15.050
Άμερική	3.010	6.003	4.853	11.705
Γαλλία	1.992	3.691	2.420	5.973
Γερμανία	7.312	15.064	7.035	15.975
Δανία	354	650	557	1.425
Έλβετία	307	544	864	2.293
Ίρλανδία	40	89	102	205
Ίσλανδία	7	9	11	20
Ίνδία	28	50	14	43
Ίσραήλ	129	238	143	348
Ίταλία	405	735	382	681
Ίαπωνία	39	59	17	51
Ίσπανία	157	345	41	77
Καναδάς	842	1.762	1.012	2.177
Λουξεμβούργον	3	3	6	18
Νέα Ζηλανδία	303	592	894	1.752
Νορβηγία	25	43	60	106
Όλλανδία	473	855	771	1.574
Πακιστάν	3	3	15	42
Πολωνία	4	8	13	37
Πορτογαλία	7	8	2	7
Σκωτία	114	206	60	132
Σουηδία	138	199	306	598
Φινλανδία	32	60	47	93
Λοιπαί χώροι	2.479	4.757	1.533	3.649
Σύνολον	24.710	48.365	31.355	71.563
Έλλάς	1.518	2.446	2.398	4.188
Γενικόν σύνολον	26.228	50.811	33.753	75.751

Π η γ ή : ΟΣΕΝΕ

κὴν κίνησιν παρουσιάζουν ἡ Αὐστρία, ἡ Δανία, ἡ Ἑλβετία, ἡ Νέα Ζηλανδία καὶ ἡ Ὀλλανδία. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν σημειωθεῖσαν κατὰ τὴν διετίαν 1962-1963 κίνησιν τῶν Ξενῶνων ἀπὸ Ἑλλήνας νέους, δὲν δυνάμεθα νὰ ἰσχυρισθῶμεν ὅτι ὑπῆρξεν ἐντυπωσιακὴ, ἀφοῦ οἱ μὲν διανυκτερεύσαντες εἰς αὐτοὺς ἀνῆλθον ἀπὸ 1.518 εἰς 2.398 (ἦτοι αὐξήσις 36%), αἱ δὲ πραγματοποιηθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεις διεμορφώθησαν ἀπὸ 2.446 εἰς 4.188 (ἦτοι αὐξήσις 41%). Ἡ περιορισμένη συμμετοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου ὀφείλεται ἴσως καὶ εἰς πλημμελῆ ἐνημέρωσιν τῶν νέων περὶ τῶν δυνατοτήτων τὰς ὁποίας παρέχει εἰς αὐτοὺς ὁ θεσμός, προκειμένου νὰ γνωρίσουν τὴν Ἑλλάδα, ἴσως ἀκόμη καὶ εἰς ψυχολογικοὺς παράγοντας, οἱ ὁποῖοι δὲν εὐνοοῦν τὴν δημιουργίαν παρ' ἡμῖν κλίματος ὁμαδικῆς συμβιώσεως.

Πρὶν καταλήξωμεν εἰς συγκεκριμένα συμπεράσματα περὶ τῶν λειτουργούντων εἰς τὴν Χώραν μας Ξενῶνων Νεότητος, πρέπει νὰ ἴδωμεν ἐπίσης εἰς ποίας πόλεις εὐρίσκονται οὗτοι καὶ ἀκόμη ποία ἡ κίνησις ἐκάστου. Τὰ δεδομένα αὐτὰ κρίνονται ἀπαραίτητα, προκειμένου νὰ καθορισθῇ ἡ χωροταξικὴ κατανομὴ τῶν ὑπὸ ἴδρυσιν νέων ξενῶνων, ὥστε νὰ δημιουργηθῇ πλῆρες δίκτυον. Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 105 διαπιστοῦμεν τὰ ἀκόλουθα: Τὴν μεγαλυτέραν κίνησιν παρουσιάζει ὁ Ξενῶν τῶν Ἀθηνῶν, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε διαθέτει καὶ τὰς περισσοτέρας κλίνας. Οὗτος ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ διανυκτερευσάντων νέων τὸ 1961 ἐκάλυψε τὸ 40% τῆς συνολικῆς κινήσεως, τὸ 1962 τὸ 39% καὶ τὸ 1963 τὸ 27%. Ἡ βαθμιαία μείωσις τῆς συμμετοχῆς τοῦ Ξενῶνος τῶν Ἀθηνῶν εἰς τὴν συνολικὴν κίνησιν πρέπει νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὴν ἴδρυσιν νέων ξενῶνων, οἱ ὁποῖοι ὅπωςδὴποτε ἀπορροφοῦν μέρος τοῦ προοριζομένου δι' Ἀθήνας ρεύματος. Τὴν δευτέραν εἰς κίνησιν θέσιν κατέχει ὁ Ξενῶν τῆς Θεσσαλονίκης μὲ 96 κλίνας, ὁ ὁποῖος τὸ 1963 ἐφιλοξένησε 5.854 νέους, μὲ 8.712

Π Ι Ν Α Κ 105

ΚΙΝΗΣΙΣ ΞΕΝΩΝ ΝΕΟΤΗΤΟΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1961-1963

Ξενώνες ¹	Κλίμα	1961		1962		1963	
		'Αφίξεις	Διανυκτερεύσεις	'Αφίξεις	Διανυκτερεύσεις	'Αφίξεις	Διανυκτερεύσεις
'Αθηνών	175	5.438	15.523	10.330	24.384	9.203	35.128
Θεσσαλονίκης	96	3.227	5.719	4.371	6.929	5.854	8.712
Δελφών	56	2.238	2.519	2.783	3.241	4.581	5.718
Πατρών	50	549	805	3.525	4.516	4.103	5.210
Ναυπλίου	50	—	—	2.316	4.228	4.295	7.878
Κερκίρας	42	706	1.635	951	2.009	1.213	2.820
Ρόδου	24	314	1.010	109	524	243	386
Μυκόνου	50	773	2.052	1.700	4.263	2.172	4.398
Νάξου	25	—	—	—	—	244	1.227
'Ιου	25	91	531	143	717	39	229
Ναυπάκτου	20	—	—	—	—	69	126
Σύρου	35	—	—	—	—	513	1.553
'Ηρακλείου	40	—	—	—	—	1.244	2.367
Σύνολον	688	13.401 ²	30.019 ²	26.228	50.811	33.773	75.751

1. Δέν περιλαμβάνονται οι Ξενώνες 'Οσίου Γεωργίου 'Ιεροθέου και Μονής Μελεβλής (ανά 7 κλιτών).

2. Περιλαμβάνονται 78 αφίξεις και 225 διανυκτερεύσεις εις τους άνωτέρω δύο Ξενώνας.

Π η γ ή : ΟΕΝΕ

διανυκτερεύσεις. Κατά τὸ ἔτος 1964 προσετέθη εἰς τὴν δύναμιν τῶν Ξενῶνων Νεότητος καὶ ὁ Ξενῶν τῶν Ἰωαννίνων, δυναμικότητος 28 κλινῶν, ὡς ἐπίσης καὶ τῆς Ζακύνθου, δυναμικότητος 10 κλινῶν. Βεβαίως, μὲ τοὺς ὑπάρχοντες σήμερον ξενῶνας, οἱ ὅποιοι μόλις φθάνουν τὸν ἀριθμὸν 17, μὲ δύναμιν 730 κλινῶν, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γίνεταί λόγος δι' αὐξήσιν τῆς κινήσεως τῆς εἰδικῆς αὐτῆς κατηγορίας τουριστῶν εἰς ὑψηλὰ ἐπίπεδα.

Ἀπὸ τὴν ἔρευναν τῶν στοιχείων τῆς κινήσεως τῶν Ξενῶνων Νεότητος εἰς τὴν Ἑλλάδα προέκυψαν αἱ ἀκόλουθοι γενικαὶ διαπιστώσεις: Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας νέων, ἰδίως σπουδαστῶν, ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, οἱ ὅποιοι παρεκινήθησαν νὰ ἔλθουν εἰς τὴν Ἑλλάδα κυρίως διότι θὰ ἠδύναντο νὰ χρησιμοποιήσουν κατὰ τὴν διαμονὴν των τοὺς ξενῶνας, αὐξάνει ἀλματωδῶς κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη. Ἰδιαιτέρως ἐντυπωσιακὴ εἶναι ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὸ 1963 κίνησις τῶν ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς νέων, ἡ ὁποία ἀνῆλθεν εἰς 31.375 ἄτομα, πραγματοποιήσαντα 71.563 διανυκτερεύσεις. Ἡ κίνησις αὐτῆ, ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν κίνησιν τοῦ 1962 παρουσιάζει αὐξήσιν εἰς μὲν τὰς ἀφίξεις 27%, εἰς δὲ τὰς διανυκτερεύσεις 49%. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ὡς ἄνω ἐπισκεπτῶν μας ἀντιπροσωπεύει τὸ 4,6% τῆς ὅλης ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ τουριστικῆς μας κινήσεως, τὸ δὲ ὑπ' αὐτῶν δαπανηθὲν συνάλλαγμα ὑπολογίζεται ὅτι ἀντιπροσωπεύει ποσὸν τῆς τάξεως τῶν 3,2 ἑκατ. δολλαρίων. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ σημειωθῇ ὅτι, παρὰ τοὺς δισταγμοὺς τῶν πρώτων ἐτῶν, οἱ Ξενῶνες Νεότητος ἀρχίζουν βαθμηδὸν νὰ χρησιμοποιῶνται καὶ ἀπὸ ἑλλήνας νέους κατὰ τὰς τουριστικὰς των μετακινήσεις εἰς τὸ ἐσωτερικόν.¹

Κέντρα διακοπῶν: Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν εἰδικῶς διηυθετημένοι χῶροι εἰς γραφικὰς, παραλιακὰς ὡς ἐπὶ τὸ

1. ΟΕΣΕ, «Οἱ Ξενῶνες Νεότητος κατὰ τὸ 1963», *Ἐκδρομικὰ Χρονικά*, τεύχος 122/1964, σ. 30.

πλεῖστον τοποθεσίας, όπου οἱ ξένοι τουρίσται διέρχονται τὰς διακοπὰς των εἰς περιβάλλον ξενοιασιᾶς καὶ πραγματικῆς «φυγῆς». Εἰς τοὺς χώρους αὐτούς, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται κατὰ κανόνα μακρὰν τῶν πόλεων, ὑπάρχουν τέλειαι ἐγκαταστάσεις ἐξυπηρετήσεως τῶν ἀναγκῶν τῶν παραθεριστῶν, ἤτοι ἐστιατόρια, snack bars, λουτρά, ἀποδυτήρια, περίπτερα, ὀργανωμένα θαλάσσια σπὸρ κλπ., καθὼς καὶ ἰδιότυπον σύστημα στεγάζσεως. Πρόκειται διὰ τὰς πολυνησιακοῦ τύπου «καλύβας» (καμπάνες), αἱ ὁποῖαι ἐξασφαλίζουν φυσικὴν καὶ ἀνετον διαμονήν. Ὡς κέντρα διακοπῶν εἰς τὴν Χώραν μας εἶναι δυνατὸν νὰ χαρακτηρίσωμεν τὰς ἐγκαταστάσεις παραθερισμοῦ τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης καὶ τῆς Ἀτμοπλοῖας Τυπάλδου, βασικῶς, διότι ὑπάρχουν καὶ ἄλλα κέντρα, τὰ ὁποῖα ἔχουν μερικὰ χαρακτηριστικὰ προσιδιάζοντα πρὸς κέντρα παραθερισμοῦ.

Ἡ Μεσογειακὴ Λέσχη (Mediterranean Club), ἡ ὁποία ἰδρύθη τὸ 1950 μὲ γαλλικὴν πρωτοβουλίαν, ἔχει ὡς σκοπὸν τὴν δημιουργίαν εἰς τὸν μεσογειακὸν χῶρον ἐγκαταστάσεων θερινῶν διακοπῶν, ὅπου τὰ μέλη της, ἀνήκοντα κατὰ κανόνα εἰς τάξεις μὲ περιορισμένα οἰκονομικὰ μέσα, δύνανται νὰ διέρχωνται τὰς διακοπὰς των εὐχάριστα καὶ μὲ ἐλάχιστα οἰκονομικὰ μέσα. Εἰς τὴν Ἑλλάδα ἴδρυσεν δύο τοιαῦτα κέντρα, εἰς τὸ Ὑψο τῆς Κερκύρας, δυναμικότητος 1.400 κλινῶν εἰς ἀνέτους «καλύβας», καὶ εἰς τὸ Λαμπίρι τοῦ Αἰγίου, δυναμικότητος 500 κλινῶν, ἐπίσης εἰς «καλύβας», τὰ ὁποῖα λειτουργοῦν ἄνευ διακοπῆς ἀπὸ τοῦ 1952. Εἰς τὰ ἐν λόγω κέντρα, τὰ ὁποῖα λειτουργοῦν ἀπὸ ἀρχῶν Ἰουνίου μέχρι τέλους Σεπτεμβρίου, παραθερίζουν ἐτησίως 8.000 ἕως 10.000 πρόσωπα, ἡ πλειονότης τῶν ὁποίων προέρχεται ἀπὸ τὴν Γαλλίαν, Ἑλβετίαν καὶ Βέλγιον, προσφάτως δὲ ἐσημειώθη καὶ ἡ παρουσία Ἰταλῶν. Ἡ δραστηριότης τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὴν ὀργάνωσιν καὶ ὑποδοχὴν τῶν ἀνηκόντων εἰς αὐτὴν μελῶν εἰς τὰ κέντρα παραθερισμοῦ, ἀλλὰ πέραν αὐτῶν ὀργανώνει

περιηγήσεις εις την Ἑλλάδα. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι τὸ 1959 ἀπὸ τοὺς παραθεριστὰς τῶν ἑλληνικῶν κέντρων τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης, 5.808 ἐπεσκέφθησαν τὰς Ἀθήνας, 4.000 τὴν Πάργαν, 5.590 τοὺς Δελφούς, 1.221 τὴν Ὀλυμπίαν, τὴν Ἐπίδαυρον καὶ τὴν Ἀργολίδα, 952 τὴν Σπάρτην καὶ τὸν Μυστράν, 692 τὰ Μετέωρα καὶ τὰ Ἰωάννινα, 587 τὴν Μύκονον, 500 τὰς Βορείους Σποράδας, 382 τὴν Σάμον, 192 τὴν Κρήτην καὶ 176 τὴν Ρόδον. Προφανῶς οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ σήμερον εἶναι διάφοροι· πάντως εἶναι ἐνδεικτικοὶ τῶν ἐπικρατουσῶν τάσεων ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς κατευθύνσεις τὰς ὁποίας ἀκολουθοῦν τὰ τουριστικὰ ρεύματα τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Ὅσον ἀφορᾷ τέλος εἰς τὴν κίνησιν τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης εἰς τὴν Ἑλλάδα, δὲν διαθέτομεν πρόσφατα στοιχεῖα· πάντως, βάσει τῶν δεδομένων τοῦ 1959, ἀποδεικνύεται ὅτι κατὰ τὸ ἔτος αὐτὸ ἀφίχθησαν 8.000 περίπου ξένοι παραθερισταί, οἱ ὅποιοι ἐπραγματοποίησαν 140.000 διανυκτερεύσεις, ἐκ τῶν ὁποίων 105.000 εἰς τὸ Ὑψος τῆς Κερκύρας καὶ 35.000 εἰς τὸ Λαμπίρι τοῦ Αἰγίου, καὶ ἐδαπάνησαν ἐν συνόλῳ συνάλλαγμα τῆς τάξεως τοῦ 1,1 ἑκατ. δολλαρίων. Ποσοστὸν 40% περίπου τῶν φιλοξενηθέντων εἰς τὰς ἐγκαταστάσεις τῆς ξένων ἐπανέρχονται πλέον ὡς κανονικοὶ τουρίσται εἰς τὴν Ἑλλάδα. Βεβαίως, μὲ δυναμικὸν ὑποδοχῆς ὀλιγώτερον τῶν 2.000 κλινῶν εἰς «καλύβας» δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετηθῇ μία ἠὺξημένη κίνησις. Ἀπαιτεῖται, ἐπομένως, νὰ διευρυνθῇ τὸ δυναμικὸν αὐτὸ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἀριθμοῦ καὶ ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως εἰς τὸν ἑλληνικὸν χώρον, ὥστε νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς μίαν ἀνωτέραν ζήτησιν.

Παρομοίας ἐγκαταστάσεις διαθέτει καὶ ἡ Ἀτμοπλοικὴ Ἑταιρεία Τυπάλδου εἰς τὸ Ξυλόκαστρον, ἡ δυναμικότης εἰς κλίνας τῶν ὁποίων δὲν ὑπερβαίνει τὰς 300. Καὶ εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν ἡ στέγασις τῶν παραθεριστῶν γίνεται εἰς πολυνησιακοῦ τύπου «καλύβας». Ἡ περίπτωσις αὐτὴ παρουσιάζει κάποιαν ἰδιομορ-

φίαν, λόγω ακριβῶς τῆς ἐπιχειρηματικῆς δραστηριότητος τῆς Ἑταιρίας, ἐφ' ὅσον τὸ κύριον ἀντικείμενόν της εἶναι ἡ διακίνησις καὶ περιήγησις ξένων τουριστῶν. Ὑπὸ τοὺς ὅρους αὐτοὺς ἡ ἐπέκτασις τῆς δραστηριότητος τῆς ἐν λόγῳ Ἑταιρίας εἰς τὸν τομέα τῆς δημιουργίας κέντρων παραθερισμοῦ δὲν παρουσιάζει μεγάλας δυσκολίας. Ἡδὴ ἀντιμετωπίζεται ὑπ' αὐτῆς ἡ ἴδρυσις ἀναλόγου κέντρου καὶ εἰς τὴν Ρόδον.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω κέντρων διακοπῶν, τὰ ὁποῖα τὸ εὐρὸν κοινὸν χαρακτηρίζει ὡς «τουριστικὰ χωριά», εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργηθοῦν, με κρατικὴν πρωτοβουλίαν ἢ ἐν πάσῃ περιπτώσει με κρατικὴν ἐνίσχυσιν, εἰδικὰ κέντρα παραθερισμοῦ διὰ τοὺς ἐργαζομένους, πνευματικῶς καὶ χειρωνακτικῶς, Ἕλληνας οἱ ὅποιοι δὲν διαθέτουν τὰ οἰκονομικὰ μέσα νὰ περάσουν τὰς διακοπὰς των ὡς μεμονωμένοι παραθερισταί. Μάλιστα, θὰ ἦτο σκόπιμον καὶ ὠφέλιμον νὰ δημιουργηθοῦν εἰδικὰ κέντρα δι' ἐκάστην κατηγορίαν ἐργαζομένων, ὅπως ἐπὶ παραδειγματικὰ κέντρα παραθερισμοῦ ἱατρῶν, δικηγόρων, συγγραφέων, δημοσιογράφων, μηχανικῶν, τραπεζικῶν, δημοτικῶν καὶ κοινοτικῶν ὑπαλλήλων, ἰδιωτικῶν ὑπαλλήλων, ἐργατῶν βιομηχανίας κλπ. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ ἐπιτυγχάνεται ἄριστος συνδυασμὸς τῶν διακοπῶν με τὴν γνωριμίαν συναδέλφων, ἢ ὁποῖα θὰ παρέχῃ τὴν εὐκαιρίαν ἀνταλλαγῆς ἀπόψεων ἐπὶ ἐπαγγελματικῶν καὶ γενικωτέρων θεμάτων κοινῶς ἐνδιαφέροντος. Ἡ ὁμοιογενὴς μάλιστα ἐπαγγελματικῶς αὐτὴ συγκέντρωσις δίδει τὴν δυνατότητα ἐπιμορφωτικῶν διαλέξεων τῆς μορφῆς τῶν σεμιναρίων, διαμορφουμένου οὕτω ἐνὸς συστήματος «λαϊκοῦ πανεπιστημίου». Βεβαίως, προκειμένου ἰδίᾳ περὶ ἐπιστημόνων, τὸ θέμα ἀποκτᾷ ἰδιάζουσαν σημασίαν, διότι εἶναι δυνατὸν νὰ λάβῃ τὴν μορφήν «ἀνακοινώσεων ἐν συνεδρίῳ». Περίπτωσις τοιούτου κέντρου εἰς τὴν Χώραν μας εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῇ ἢ ὑπὸ τοῦ Βασιλικοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος ἰδρυθεῖσα εἰς τὸν Πύργον τῆς Βασιλίσσης (Ἀχαρναί) Ἐθνικὴ Ἑστία, ἢ ὁποῖα

καὶ φιλοξενεῖ διαφόρους κατηγορίας ὑπαλλήλων, ἰδίως δὲ δημοτικούς καὶ κοινοτικούς, συνδυάζουσα οὕτω τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν φιλοξενουμένων ὑπαλλήλων μὲ παραθερισμὸν ἢ παραχειμασίαν, δεδομένου ὅτι ἡ Ἑστία λειτουργεῖ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους.

Τοιαῦτα κέντρα διακοπῶν εἰς τὴν Χώραν μας δύναται καὶ ὑποχρεοῦται, τοῦλάχιστον διὰ τὴν τάξιν τῶν ἐργατῶν, νὰ ἰδρῦσῃ ἢ Ἑργατικὴ Ἑστία, ἢ ὁποῖα ἄλλωστε συνεστήθῃ καὶ μὲ τὸν σκοπὸν νὰ μεριμνᾷ διὰ τὴν καλυτέραν χρησιμοποίησιν τῶν ὥρῶν σχολῆς καὶ τοῦ χρόνου ἀδειῶν τῶν ἐργαζομένων, διὰ τῆς ὀργανώσεως ἐκδρομῶν, ταξιδίων κλπ. Ἐπίσης, καὶ τὸ Ἴδρυμα Κοινωνικῶν Ἀσφαλίσεων δύναται νὰ συμβάλῃ ἀποτελεσματικῶς πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν. Διὰ τὰς λοιπὰς ἐργαζομένας τάξεις τοῦ ὑπαλληλικοῦ καὶ ἐπιστημονικοῦ τομέως, τὴν πρωτοβουλίαν τῆς δημιουργίας τοιούτων κέντρων ἔχουν τὰ οἰκεῖα ἀσφαλιστικὰ ταμεῖα, ἐνισχυόμενα εἰδικῶς πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτὸν ὑπὸ τοῦ Κράτους. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον θὰ δημιουργήσωμεν καὶ εἰς τὴν Χώραν μας τὰς βασικὰς προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος ἀποτελεῖ αἶτημα τῆς ἐποχῆς μας καὶ μέλημα ὄλων τῶν πολιτισμένων χωρῶν.¹ Μέχρις ὅτου ὅμως ὀργανωθῶν ἐπὶ διεθνῶν προτύπων τὰ προτεινόμενα κέντρα, εἶναι δυνατόν νὰ μετασκευασθῶν ὠρισμένα κτιριακὰ συγκροτήματα, τὰ ὁποῖα μένουσιν ἀχρησιμοποίητα σήμερον (παλαιοὶ στρατῶνες καὶ σανατόρια) ἢ νὰ ἀξιοποιηθῶν ἀδρανοῦντα ξενοδοχειακὰ συγκροτήματα, ὅπως τοῦ Λουτρακίου καὶ τῆς Κηφισιάς.

Κατασκηνώσεις (camping). Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν συμπληρωματικῶν στεγαστικῶν μέσων ἀνήκουσιν ὅλα ἐκεῖνα τὰ γήπεδα τὰ ὁποῖα ἔχουν καταλλήλως διευθετηθῆ καὶ ἐξοπλισθῆ μὲ τὰς ἀπαραιτήτους ἐγκαταστάσεις διὰ τὴν ὑποδο-

1. Association Interpalementaire du Tourisme, *Le Tourisme Social*, Γενεύη 1954.

χην τουριστῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν ἐποχουμένων. Εἰς τὰς ἐν λόγῳ κατασκηνώσεις, αἱ ὁποῖαι δημιουργοῦνται κατὰ κανόνα πέριξ τῶν μεγάλων τουριστικῶν κέντρων, ὑπάρχουν στεγαστικοὶ χώροι, εἰδικοί χώροι διὰ τὴν ἐγκατάστασιν ἰδίας σκηνῆς ἢ τροχόσπιτου, ἐγκαταστάσεις ὑγιεινῆς, ἐστιατόρια, snack-bars, περίπτερα, καταστήματα μὲ εἶδη ἀνεφοδιασμοῦ, πρατήρια βενζίνης κλπ. Ὁ θεσμὸς τῶν κατασκηνώσεων (camping) εἶναι παλαιὸς καὶ συνδέεται μὲ τὴν εὐρείαν διάδοσιν τοῦ αὐτοκινήτου. Εἰς τὴν Χώραν μας εἰσήχθη μόλις κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη, ὡς ἐπακόλουθον τῆς συνεχῶς ἀναπτυσσομένης ξένης τουριστικῆς μας κινήσεως καὶ ἰδιαιτέρως τῆς δι' αὐτοκινήτου, τὴν ὁποῖαν κυρίως καὶ ἐξυπηρετεῖ. Διὰ τὴν σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν τῆς διαδόσεως τοῦ θεσμοῦ εἰς τὴν ἀλλοδαπήν, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι μόνον εἰς τὴν Γαλλίαν λειτουργοῦν 2.700 camping, δυναμικότητος 1.800.000 θέσεων.¹ Εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ κατασκηνώσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἀνήκουν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν δύο Ὄργανώσεων, τῆς Ἐπιτροπῆς Camping τῶν συνεργαζομένων σωματείων τῆς Ἑλληνικῆς Λέσχης Αὐτοκινήτου καὶ Περιηγήσεως (ΕΛΠΑ) καὶ τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης (ΕΠΛ) (Camping Commission ATCG/TCH) καὶ τῆς Ὁμοσπονδίας Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος (ΟΕΣΕ), ἐκπροσωπούσης τὴν Fédération Internationale de Camping et de Caravanning.

Ἡ Ἐπιτροπὴ Camping ΕΛΠΑ/ΕΠΛ ἔχει εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς 7 κατασκηνωτικοὺς χώρους, ἄνευ μέσων διαμονῆς, μὲ πλήρεις ὅμως ἐγκαταστάσεις ὑγιεινῆς, ἐστίασεως, ἀνεφοδιασμοῦ, εἰς τοὺς ὁποίους ὁ ἡμεδαπὸς ἢ ξένος περιηγητὴς κατασκηνώνει εἰς τὴν ἰδίαν αὐτοῦ σκηνὴν ἢ τροχόσπιτον. Οἱ χώροι αὗτοὶ εἶναι: τοῦ Δαφνιοῦ εἰς τὴν περιφέρειαν τῶν Ἀθηνῶν, τῆς Λίμνης Ἡραίου πλησίον τοῦ Λουτρακίου, τοῦ Δημήτρη

1. Δελτίον Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ, «Δυναμικὸν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Γαλλίας», τεύχος 4/1964, σ.1.

Μητρόπουλου εἰς τὰ βουνὰ τῆς Ἀρκαδίας πρὸς Ὀλυμπίαν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Τριπόλεως, τῆς Κουρούτα εἰς τὴν περιοχὴν τῶν Πατρῶν, τῶν Ἀραχαμιτῶν πλησίον τῆς Τριπόλεως ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Καλαμῶν, τῆς νήσου Μονῆς πλησίον τοῦ Πειραιῶς καὶ τῆς νήσου Σαμοθράκης ἔναντι τῆς Ἀλεξανδρουπόλεως. Εἰς τοὺς χώρους αὐτοὺς εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν ἄνω τῶν 800 ἐποχομένων τουριστῶν. Διὰ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν περὶ τῆς κινήσεως τῶν κατασκηνώσεων τῆς Ἐπιτροπῆς ΕΛΠΑ/ΕΠΛ, ἀναφέρομεν ὅτι κατὰ τὸ 1962 ἀπεσκέφθησαν τοὺς ἄνωτέρω χώρους 12.242 ἄτομα, πραγματοποιήσαντα 28.677 διανυκτερεύσεις.¹

Ἡ Ὀμοσπονδία Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἐκπροσωπεῖ εἰς τὴν Ἑλλάδα τὴν FICC, διαθέτει σήμερον τοὺς κατασκηνωτικούς χώρους τῶν σωματείων τῆς διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν ἀνηκόντων εἰς τὴν ἐν λόγω διεθνῆ Ὀργάνωσιν μελῶν, ὡς καὶ παντὸς ἐποχομένου ἄνω ἢ ἡμεδαποῦ τουρίστα. Αἱ κατασκηνώσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι λειτουργοῦν μόνον κατὰ τὴν θερινὴν περίοδον καὶ ἔχουν πλήρη ἐξοπλισμὸν καὶ ἐπαρκῆ μέσα διαμονῆς, εἶναι αἱ ἑξῆς: τοῦ Ἁγίου Ἀνδρέου Ἀττικῆς, δυναμικότητος 70 κλινῶν, δύο εἰς τὸ Μάτι Ἀττικῆς, συνολικῆς δυναμικότητος 90 κλινῶν, τοῦ Ἁγίου Νικολάου Σαλαμῖνος, δυναμικότητος 10 κλινῶν, τῆς Ἁγίας Τριάδος Θεσσαλονίκης, δυναμικότητος 30 κλινῶν, καὶ τῶν Νέων Ἐπιβατῶν, ἐπίσης Θεσσαλονίκης, δυναμικότητος 25 κλινῶν. Δηλαδὴ ἔχομεν εἰς τὰς ἄνωτέρω 6 κατασκηνώσεις συνολικὴν δυναμικότητα 225 κλινῶν.² Πέραν ὅμως τῶν δυναμένων νὰ φιλοξενηθοῦν εἰς ἐστεγασμένους χώρους, ὑπάρχουν διηυθετημένοι ἀσκεπεῖς χῶροι, ὅπου δύνανται οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ κατασκηνώσουν εἰς ἰδίαν σκηνὴν ἢ τροχόσπιτον. Ὑπολογίζεται ὅτι περισσότερα ἀπὸ 300 ἄτομα ἐπὶ πλεόν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐξυπηρετηθοῦν κατ' αὐτὸν

1. Commission Camping ATCG/TCH, *Camping en Grèce 1963*, Ἀθῆναι 1963.

2. ΟΕΣΕ, *Ὀργάνωσις Ἐενότων Νεότητος Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1963.

τόν τρόπον. Πρέπει νά σημειωθῆ ὅτι ἡ ΟΕΣΕ ἤρχισε κατασκευάζουσα εἰς Ἴσθμίαν, εἰς ἰδιόκτητον κτῆμα 70 στρεμμάτων, τὸ πρῶτον διεθνές camping, τὸ ὁποῖον συντόμως θὰ τεθῆ εἰς τὴν διάθεσιν τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ.

Πέραν τῶν ἀνωτέρω κατασκηνώσεων, αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦν καὶ τὴν ξένην τουριστικὴν διακίνησιν, ὑπάρχουν καὶ ἄλλαι, τῆς μορφῆς τῶν κοινῶν θερινῶν κατασκηνώσεων, αἱ ὁποῖαι χρησιμεύουν ὡς τόποι παραθερισμοῦ ὠρισμένων κατηγοριῶν, ἡμεδαπῶν ὑπαλλήλων, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, καὶ μαθητῶν σχολείων, προσκόπων κλπ. Πρόκειται διὰ τὰς κατασκηνώσεις τῶν τραπεζῶν, ὠρισμένων ἄλλων ὀργανισμῶν καὶ μεγάλων ἐπιχειρήσεων, τὰς κατασκηνώσεις τοῦ Ὑπουργείου Κοινωνικῆς Προνοίας διὰ τὸν μαθητικὸν κόσμον, τὰς κατασκηνώσεις τοῦ Σώματος Ἑλλήνων Προσκόπων, εἰς τὰ ἐπονομαζόμενα «προσκοπικὰ χωριά», ὡς ἐπίσης καὶ τὰς πάσης φύσεως λοιπὰς κατασκηνώσεις, αἱ ὁποῖαι δέχονται πρόσωπα πρὸς παραθερισμόν. Αἱ κατασκηνώσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, ἐξυπηρετοῦσαι τουριστικὰς ἐν γένει ἀνάγκας ὠργανωμένων ομάδων, ἀνήκουν εἰς τὰ μέσα πραγματοποιήσεως τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ καὶ συνεπῶς θὰ πρέπει νά μελετηθοῦν ἐν συνδυασμῶ μετὰ τὰ κέντρα κοινωνικοῦ τουρισμοῦ.

Ὅρεινὰ καταφύγια. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως ἀνήκουν οἱ ὄρεινοι ξενῶνες καὶ τὰ ὄρειβατικὰ καταφύγια, τὰ ὁποῖα κυρίως ἐξυπηρετοῦν τὸν ἐκδρομισμὸν καὶ ἰδιαιτέρως τὸν ὄρειβατικὸν κόσμον τῆς Ἑλλάδος. Εἰς τὰ ἐν λόγῳ καταφύγια, τὰ ὁποῖα εὐρίσκονται εἰς τὰς κορυφὰς τῶν ὑψηλοτέρων ἑλληνικῶν βουνῶν, ὑπάρχουν ὅλαι αἱ ἀπαραίτητοι ἀνέσεις καὶ εὐκολίαι διὰ τὴν διανυκτέρευσιν ὅσων ἐπιθυμοῦν νά γνωρίσουν καὶ νά θαυμάσουν τὸ κάλλος τοῦ ἑλληνικοῦ βουνοῦ. Τὰ καταφύγια καὶ οἱ ὄρεινοι ξενῶνες ἀνήκουν κατὰ κανόνα εἰς τὰ σωματεῖα τῆς δυνάμεως τῆς ΟΕΣΕ καὶ εἰς τὸν Ἑλληνικὸν Ὅρειβατικὸν Σύνδεσμον. Αἱ δύο αὐταὶ Ὅργανώ-

σεις διατηροῦν σήμερον ἐν λειτουργίᾳ 40 καταφύγια-ξενῶνας, τὰ ὅποια εἶναι εἰς θέσιν νὰ φιλοξενήσουν ἄνω τῶν 1.000 ἐκδρομῶν-ὄρειβατῶν. Εἰς τὰ σωματεῖα-μέλη τῆς ΟΕΣΕ ἀνήκουν: τὸ καταφύγιον τοῦ Ὀλύμπου (ὕψ. 2.750 μ.), δυναμικότητος 60 κλινῶν, τῶν Βαρδουσίων (ὕψ. 2.100 μ.), μὲ 28 κλίνας, τῆς Γκιώνας (ὕψ. 1.950 μ.), μὲ 20 κλίνας, τοῦ Κόζιακα (ὕψ. 1.250 μ.), μὲ 15 κλίνας, τοῦ Παῖκου (ὕψ. 1.200 μ.), μὲ 25 κλίνας, τῆς Ὀχης (ὕψ. 1.000 μ.), μὲ 30 κλίνας, τοῦ Καλλιδρόμου (ὕψ. 1.000 μ.), μὲ 25 κλίνας, καὶ τοῦ ὑψώματος Κουρὶ (ὕψ. 400 μ.), μὲ 20 κλίνας. Πέραν τῶν ἀνωτέρω, εὐρίσκονται ὑπὸ κατασκευὴν ὑπὸ σωματείων-μελῶν τῆς Ὀμοσπονδίας, ὄρεινός ξενῶν εἰς τὸ Πήλιον, δύο τουριστικὰ περίπτερα, εἰς τὴν περιοχὴν Φλωρίνης καὶ εἰς τὴν περιοχὴν Ἐδέσσης, καὶ εἰς ἐκδρομικὸς σταθμὸς εἰς Μπύριζαν Πεντέλης. Ἐξ ἄλλου, ὁ Ἑλληνικὸς Ὀρειβατικὸς Σύνδεσμος, μὲ τὸ πλήρες δίκτυον τμημάτων του εἰς τὰς περιοχὰς αἱ ὅποιαὶ παρουσιάζουν ὄρειβατικὸν ἐνδιαφέρον, ἀποτελεῖ τὸν σπουδαιότερον φορέα τῆς ὄρειβατικῆς κινήσεως εἰς τὴν Χώραν μας. Σήμερον ἔχει εἰς τὴν δυνάμιν του 30 καταφύγια πλήρως ἐξοπλισμένα, τὰ ὅποια εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἐξασφαλίσουν διανυκτέρευσιν εἰς περισσότερα τῶν 850 ἀτόμων.

Ἐπιπλωμένα δωμάτια. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ὑπάγονται τὰ ἐπιπλωμένα δωμάτια ἰδιωτικῶν οἰκιῶν τὰ ὅποια κατὰ τὴν διάρκειαν κυρίως τῆς αἰχμῆς τῆς τουριστικῆς κινήσεως χρησιμοποιοῦνται διὰ τὴν φιλοξενίαν ἡμεδαπῶν καὶ ξένων τουριστῶν. Ἡ σπουδαιότης τῆς κατηγορίας αὐτῆς μέσων στεγάσεως τουριστῶν εἶναι μεγάλη, διότι ἀποτελοῦν τὴν ἀσφαλιστικὴν δικλείδα πρὸς ἀντιμετώπισιν τῶν σωρευτικῶς παρουσιαζομένων κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως ἀναγκῶν στεγάσεως καὶ ἐπὶ πλέον διότι, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των,¹ ἔχουν

1. Ente Provinciale per il Turismo di Napoli, *Il turismo a Napoli nel 1963*, Νεάπολις 1964, σ.24.

μεγάλην ἐλαστικότητα ζήτησεως. Αἱ ἰδιότητες ἀκριβῶς αὐταὶ μᾶς ἐπιτρέπουν νὰ δημιουργήσωμεν, χωρὶς οικονομικὰς θυσίας, ἐν ἐφεδρικὸν δυναμικόν, τὸ ὁποῖον θὰ «ἐπιστρατεύεται» ὁσάκις τὰ τακτικὰ στεγαστικὰ μέσα ἀδυνατοῦν νὰ ἀντιμετωπίσουν τὴν τουριστικὴν κίνησιν ἐνὸς δεδομένου τουριστικοῦ κέντρου. Ἀνεξαρτήτως δὲ τῆς σκοπιμότητος τοῦ χρόνου χρησιμοποίησεως τῶν ἐπιπλωμένων δωματίων, ἡ ὑπαρξίς των εἶναι ἀπαραίτητος ὅχι διότι καλύπτει ὠρισμένας ἀνάγκας εἰς ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν τὰ λοιπὰ μέσα εὐρίσκονται ἐν ἀδυναμίᾳ νὰ ἱκανοποιήσουν αὐτάς, ἀλλὰ κυρίως διότι ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς οικονομικὰς δυνατότητας μιᾶς μεγάλης μάζης τουριστῶν, ξένων καὶ ἡμεδαπῶν, ἡ ὁποία δὲν διαθέτει ἐπαρκῆ χρηματικὴν δυνατότητα πρὸς διαμονὴν τῆς εἰς μέσα ἀνωτέρων κατηγοριῶν.

Ὑπολογίζεται ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν κλινῶν εἰς ἐπιπλωμένα δωμάτια εἰς ὀλόκληρον τὴν Ἑλλάδα δὲν ὑπερβαίνει τὰς 8.000. Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀντιπροσωπεύει τὸ 10,8% τοῦ ὅλου στεγαστικοῦ μας δυναμικοῦ κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1963 (73.950 κλῖναι), ὅταν ὁ ἀντίστοιχος ἀριθμὸς τῆς Ἰταλίας κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος, εἰς τὸν ὁποῖον περιλαμβάνονται καὶ αἱ κλῖναι εἰς χωριὰ διακοπῶν, σανατόρια καὶ ἐγκαταστάσεις θερμοπηγῶν, ἀνέρχεται εἰς 825.000 καὶ ἀντιπροσωπεύει τὸ 43,9% τῆς συνολικῆς στεγαστικῆς δυναμικότητός τῆς.¹ Δηλαδή ἡ Ἰταλία ἀντιμετωπίζει τὸ ἥμισυ τῆς τουριστικῆς τῆς κινήσεως διὰ συμπληρωματικῶν μέσων, τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον μέρος ἀνήκει εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐπιπλωμένων δωματίων. Ἡ ἀρνητικὴ αὐτὴ στάσις εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ἑλλάδος πρέπει νὰ ἀποδοθῆ βασικῶς εἰς τὸν ἀτομιστικὸν χαρακτῆρα τῶν Ἑλλήνων, οἱ ὁποῖοι τὴν διάθεσιν τῶν οἰκιῶν των πρὸς στέγασιν τουριστῶν θεωροῦν πολλὰκις ὡς «ὑπηρετικὴν» πρᾶξιν. Κατὰ δεύτερον λόγον, ἡ στάσις αὐτὴ πρέπει νὰ ἀποδοθῆ καὶ εἰς τὴν ἔλ-

1. OCDE, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE, 1963*, Παρίσι 1963. σσ. 74-75.

λειψιν καταλλήλων οίκων, με τὰς ἀπαραιτήτους ανέσεις καὶ εὐκολίας. Τὸ τελευταῖον τοῦτο θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ἀντιμετωπισθῇ διὰ μακροχρονίων χαμηλοτόκων δανείων, παρεχομένων ὑπὸ τὴν ἐγγύησιν τῆς οἰκίας καὶ ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον νὰ δημιουργηθοῦν ὠρισμένοι προδιαγεγραμμένοι ανέσεις καὶ εὐκολίαι τουριστικῆς ὑποδομῆς. Ἡ ἐνίσχυσις θὰ πρέπει νὰ στραφῇ πρὸς τὰς περιοχὰς αἱ ὁποῖαι στεροῦνται ἄλλων στεγαστικῶν μέσων καὶ ἰδιαιτέρως πρὸς τὰς μικρὰς νήσους. Τὸ μέτρον τοῦτο ἐφηρμόσθη εἰς τὴν Πάτμον δι' εἰδικῶν δανείων τοῦ ΕΟΤ μέχρι 10.000 δραχμῶν καὶ ἀπέδωκεν ἄριστα ἀποτελέσματα.¹

Εἰς τὴν Ρόδον παρατηρεῖται τελευταίως ἔντονος τάσις μετατροπῆς τῶν οἰκίων εἰς pensions καὶ γενικῶς χρησιμοποίησεως αὐτῶν ὑπὸ μορφήν ἐπιπλωμένων δωματίων πρὸς στέγασιν τουριστῶν. Σήμερον ἡ Ρόδος διαθέτει ἐπισήμως εἰς ἐπιπλωμένα δωμάτια ἄνω τῶν 1.000 κλινῶν, αἱ ὁποῖαι ἀντιπροσωπεύουν τὸ 20% περίπου τοῦ ὅλου στεγαστικοῦ τῆς δυναμικοῦ. Ἐὰν ἐπομένως θελήσωμεν νὰ διαρθρώσωμεν τὸ προοριζόμενον διὰ στέγασιν δυναμικόν μας συμφώνως πρὸς τὰς ἀναλογίας τῆς Ρόδου, θὰ πρέπει νὰ ἀναβιβάσωμεν τοῦτο ἀπὸ 8.000 εἰς 15.000 κλίνας.

Λοιπὰ μέσα στεγάσεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ μέσα τὰ ὁποῖα δύνανται νὰ στεγάσουν τουρίστας καὶ τὰ ὁποῖα δὲν ὑπάγονται εἰς τὰς προαναφερθείσας κατηγορίας τῶν συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως. Οὕτω, οἱ ὀδικοὶ σταθμοὶ τοῦ ΕΟΤ καὶ μερικὰ περίπτερα αὐτοῦ τὰ ὁποῖα διαθέτουν κλίνας, ὅπως τῆς Δήλου, τῶν Μυκηνῶν, τῆς Πάρνηθος, τοῦ Ξυλοκάστρου, τῆς Κεφαλληνίας, τοῦ Μεσολογγίου κλπ., καὶ τῶν ὁποίων ἡ δυναμικότης δὲν ὑπερβαίνει τὰς 100 κλίνας, εἶναι δυνατόν νὰ ὑπαχθοῦν εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν. Ἐδῶ

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Τουρισμός καὶ οἰκονομία τῆς Νήσου Νισύρου*, Ἀθήναι 1963, σ. 66.

επίσης θα πρέπει να κατατάξωμεν και τους δημοτικούς και κοινοτικούς ξενώνας. Αυτοί αντιπροσωπεύουν σημαντικόν δυναμικόν κλινῶν, αἱ ὁποῖαι κατὰ τοὺς μετριωτέρους ὑπολογισμοὺς ἀνέρχονται τοῦλάχιστον εἰς 1.500. Τέλος, εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν πρέπει νὰ καταταγοῦν καὶ ὅλα τὰ στεγαστικά μέσα τὰ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ χρησιμοποιηθοῦν πρὸς φιλοξενίαν τουριστῶν, ὅπως μοναστηριακὰ κελιά, σχολικοὶ ξενῶνες κατὰ τοὺς μῆνας τῶν σχολικῶν διακοπῶν, ξενῶνες ἰδρυμάτων κλπ.

4. Προβλέψεις μελλοντικῆς ἐξελίξεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ

Ἀνεξαρτήτως ὅμως τῆς σπουδαιότητος τῶν συμπληρωματικῶν μέσων ὑποδοχῆς, ἡ τουριστικὴ ἀνάπτυξις τῆς Ἑλλάδος, τοῦ ἐξωτερικοῦ κυρίως τομέως, βασιζέται εἰς τὸ ξενοδοχειακόν μας δυναμικόν. Οὕτω ἀνακύπτει τὸ ἐρώτημα ἐὰν ἡ σημερινὴ δυναμικότης τῶν ξενοδοχείων μας εἶναι ἱκανὴ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὴν ξένην τουριστικὴν κίνησιν καὶ ἐν πάσῃ περιπτώσει ποῖος πρέπει νὰ εἶναι ὁ ρυθμὸς ἀναπτύξεώς της κατὰ τὴν προσεχῆ πενταετίαν, ὥστε νὰ μὴ παρατηρηθοῦν κενὰ εἰς τὴν ὑποδοχὴν καὶ ἐξυπηρέτησιν τῶν τουριστικῶν μας ρευμάτων.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τοῦ Πίνακος 106, πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι ἡ Ἑλλάς ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας χώρας τῆς Εὐρώπης διατηρεῖ χαμηλὸν ἐπίπεδον ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ. Οὕτω, ἐν συγκρίσει πρὸς τὸν πληθυσμὸν εἰς τὴν Χώραν μας 9,5 κλῖναι ἀντιστοιχοῦν εἰς 1.000 κατοίκους, ὅταν οἱ ἀντίστοιχοι ἀριθμοὶ εἰς τὴν Αὐστρίαν εἶναι 91,3, εἰς τὴν Ἰταλίαν 38,1, εἰς τὴν Ἑλβετίαν 41,8 καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν 12. Ἐν συγκρίσει δὲ πρὸς τὴν τουριστικὴν κίνησιν, ἡ θέσις τῆς Ἑλλάδος εἶναι εὐνοϊκωτέρα, καίτοι τοῦτο σχετικὴν ἀξίαν ἔχει, διότι ἐπηρεάζεται καὶ ἀπὸ τὸν χρόνον παραμονῆς, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν περίπτωσίν μας εἶναι τριπλάσιος καὶ τετραπλάσιος ἀκόμη ἐκείνου τῶν προηγμένων τουριστικῶς χωρῶν τῆς Εὐρώπης.

Π Ι Ν Α Κ Σ 106

ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΙ ΠΡΟΒΛΕΨΙΣ ΔΙΑ ΤΗΝ ΠΕΝΤΑΕΤΙΑΝ 1964-1968

Έτος	Κλίναι ¹	Διαφορά από προηγούμενου έτους (1)	Αφίξεις ²	Διαφορά από προηγούμενου έτους (2)	Τουρίσται ανά κλίνην (2):(1)
1960	50.475	2.031	343.913	42.083	21
1961	53.605	3.130	440.243	96.330	30
1962	57.232	3.627	541.470	101.227	27
1963	62.281	5.049	672.910	131.440	26
1964	68.281	6.000	750.000	77.090	17
1965	73.581	5.300	910.000	160.000	30
1966	79.581	6.000	1.090.000	180.000	30
1967	86.181	6.600	1.290.000	200.000	30
1968	93.181	7.000	1.500.000	210.000	30

1. Περιλαμβάνονται αι κλίναι εις ξενοδοχεία, motels και bangalows.

2. Δέν περιλαμβάνονται οι καθ' ομάδας περίπλου τουρίσται.

Π η γ ή : ΕΣΥΕ μέχρι του 1963

Διά τοῦτο τὰ στοιχεῖα τοῦ Πίνακος 101 (βλ. σελ. 483), κατὰ τὰ ὁποῖα εἰς τὴν Ἑλλάδα 6,8 τουρίσται ἀναλογοῦν εἰς ἐκάστην κλίνην, ἐνῶ εἰς τὴν Αὐστρίαν ἀναλογοῦν 8,7, εἰς τὴν Ἰταλίαν 5,4, εἰς τὴν Ἑλβετίαν 24,8 καὶ εἰς τὴν Ἰσπανίαν 20,3, πρέπει νὰ ληφθοῦν ὑπ' ὄψιν μὲ ἐπιφύλαξιν, δεδομένου ὅτι ὑφίστανται σοβαρὰς διαφοροποιήσεις ἐκ τοῦ παράγοντος τοῦ χρόνου διαμονῆς. Πάντως, ἀνεξαρτήτως τῶν ἀνωτέρω, γεγονός εἶναι ὅτι τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν τῆς Χώρας μας, τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 1962, ἔτος εἰς τὸ ὁποῖον ἀναφέρονται αἱ ἀνωτέρω συγκρίσεις, δὲν εὐρίσκετο εἰς ἀνάλογον πρὸς τὰς ἄλλας συναγωνιστρί-ας χώρας ἐπίπεδον, μὲ συνέπειαν νὰ ὑπάρχουν καὶ κενὰ εἰς τὸν τομέα τῆς ὑποδοχῆς τῶν μέχρι τοῦ ἔτους αὐτοῦ τουριστικῶν μας ρευμάτων. Λέγομεν μέχρι τοῦ 1962, διότι ἡ προσθήκη κατὰ τὴν ἐπομένην διετίαν 11.000 περίπου νέων κλινῶν ἀποκατέστησε κάποιαν ἰσορροπίαν μεταξύ τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ καὶ τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας ξένων τουριστῶν.

Συγκρίνοντες τὸ προστιθέμενον κατ' ἔτος νέον ξενοδοχεια-

κόν δυναμικόν πρὸς τὸν ἀντίστοιχον ἀριθμὸν τῶν κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος εἰσελθόντων πέραν τοῦ προηγουμένου τουριστῶν, διαπιστοῦμεν ὅτι κατὰ τὸ 1960 ἀνελόγουν 21 τουρίσται εἰς μίαν κλίνην. Τὸ 1961 ἡ ἀναλογία ἀνῆλθεν εἰς 30, διὰ νὰ κατέλθῃ κατὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη εἰς 27 καὶ 26 καὶ νὰ διαμορφωθῇ κατὰ τὸ 1964 εἰς 17, συνεπεία τῆς σημειωθείσης ἀνασχέσεως τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως ἐκ τῆς κυπριακῆς κρίσεως. Διαπιστοῦμεν δηλαδὴ ὅτι κατὰ τὸ ἀπὸ τοῦ 1960 καὶ ἐντεῦθεν χρονικὸν διάστημα ἐκάστη νέα προστιθεμένη κλίνη ἐξυπηρετεῖ ὀλογὸν μικρότερον ἀριθμὸν νέων τουριστῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἐπέρχεται βαθμιαίως κορεσμὸς, ὁ ὁποῖος καὶ θὰ πρέπει νὰ ἀποκατασταθῇ διὰ τῆς ἀνασχέσεως τοῦ ρυθμοῦ αὐξήσεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ κατὰ τὴν ἐπομένην πενταετίαν. Ἀκριβῶς διὰ τὸν λόγον αὐτὸν ἐκρίναμεν σκόπιμον ὅτι ἡ σχέση 30 τουρίσται ἀνὰ κλίνην θὰ ἦτο ἱκανὴ καὶ τὸν ἐπελθόντα ἤδη κορεσμὸν νὰ ἀποκαταστήσῃ καὶ τὴν αὐξανομένην ἐτησίως ξένην τουριστικὴν κίνησιν νὰ ἐξυπηρετήσῃ. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατὰ κατηγορίας σύνθεσιν τοῦ νέου ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ, αὕτη πρέπει νὰ εἶναι κατὰ 60% Γ' κατηγορίας καὶ ἀνὰ 20% Β' καὶ Α' κατηγορίας. Μὲ τὰ δεδομένα αὐτὰ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν ρυθμὸν αὐξήσεως τῶν κλινῶν καὶ μὲ τὰς προβλέψεις περὶ τῆς τουριστικῆς κινήσεως τῆς πενταετίας 1964-1968, ὡς αὐταὶ διευτυπώθησαν εἰς τὸ οἰκεῖον κεφάλαιον, ὠδηγήθημεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι κατὰ τὸ 1965 θὰ πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν 5.300 νέαι κλῖναι, τὸ 1966 6.000, τὸ 1967 6.600 καὶ τὸ 1968 7.000 κλῖναι. Δηλαδὴ εἰς τὸ τέλος τῆς πενταετίας, ὅτε ἡ τουριστικὴ μας κίνησις θὰ φθάσῃ τὸ 1,5 ἑκατ., τὸ ξενοδοχειακὸν μας δυναμικὸν θὰ πρέπει νὰ ὑπερβῇ τὰς 93.000 κλῖνας.

ΚΒ' ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ

“Οροι διά τήν ὀργάνωσιν τῆς ὑποδοχῆς καί διαμονῆς τῶν τουριστικῶν ρευμάτων εἶναι ἡ ἐξασφάλισις ἐπαρκῶν ξενοδοχειακῶν μονάδων, ἡ ἀνύψωσις τῆς ποιοτικῆς των στάθμης, ἡ κατάλληλος κατὰ κατηγορίας διάρθρωσις των καί ἡ σύμμετρος κατανομή των ἐντὸς τοῦ ἔθνικοῦ τουριστικοῦ χώρου. Ὑπὸ καθεστῶς ἐλευθέρας οἰκονομίας, τὸ Κράτος ἐπισημαίνει τὰς πρὸς ἐκπλήρωσιν προϋποθέσεις, χαράσσει τὴν ἀκολουθητέαν πολιτικὴν καί δημιουργεῖ τὸ κατάλληλον οἰκονομικὸν καί ψυχολογικὸν κλίμα διὰ τὴν ἐκ μέρους τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας ἀνάληψιν τῆς ἐφαρμογῆς συγκεκριμένου σχεδίου. Εἰς τὸν τομέα τῆς δημιουργίας τῆς καταλλήλου ξενοδοχειακῆς ὑποδομῆς, ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία καλεῖται εἰς τὴν Χώραν μας νὰ παίξῃ σπουδαιότατον ρόλον, ἀφοῦ τὸ σύνολον σχεδὸν (93%) τῆς ξενοδοχειακῆς δραστηριότητος σήμερον εὐρίσκεται ὑπὸ τὸν ἑλεγχόν της. Φορεὺς αὐτῆς τῆς πρωτοβουλίας εἶναι ἡ ξενοδοχειακὴ ἐπιχειρήσις, ἡ ὁποία, διὰ νὰ κατορθώσῃ νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὸν ρόλον της, θὰ πρέπει πρῶτον νὰ καταστῇ ὑγιὴς καί βιώσιμος ἐκμετάλλευσις καί δευτέρον νὰ ἀπαλλαγῇ ἀπὸ ὅλα τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα παρακωλύουν τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς της εἰς τὸ τουριστικὸν κύκλωμα.

1. Ξενοδοχειακὴ ἀπασχόλησις γενικῶς

Ἡ αὔξησις τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Χώρας μας δημιουργεῖ ὀρισμένα προβλήματα εἰς τὰς ξενοδοχειακὰς ἐκμεταλλεύσεις, πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ κατὰ πόσον πρέπει νὰ ἀνέλθῃ ἡ τουριστικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος διὰ νὰ ἐξασφαλίσουν αὐταὶ ἐπαρκῆ ἀπασχόλησιν καί γενικώτερον ποῖον

βαθμὸν ἀπασχολήσεως πρέπει νὰ ἐπιτύχουν διὰ νὰ καταστοῦν βιώσιμοι ἐπιχειρήσεις. Διὰ νὰ δοθῇ ἀπάντησις εἰς τὰ ἀνωτέρω ἐρωτήματα, πρέπει νὰ ἐρευνηθῇ ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχείων τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν πενταετίαν 1959-1963, τὸν ὁποῖον μᾶς δίδουν αἱ δυνατὰ διανυκτερεύσεις, δηλαδὴ τὸ θεωρητικὸν δυναμικόν, ἐν συσχετισμῶι πρὸς τὰς πραγματοποιηθείσας τοιαύτας (Πίναξ 107).

Π Ι Ν Α Ξ 107
ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1959-1963¹

Ἔτος	Κλίνας	Διανυκτερεύσεις		
		Δυνατὰ ²	Πραγματικὰ ³	Πληρότης %
1959	48.969	15.045.585	2.552.271	17,0
1960	50.475	15.508.320	2.973.478	19,1
1961	53.605	16.470.095	3.934.522	23,9
1962	57.232	17.584.400	4.921.803	28,6
1963	62.281	19.135.730	6.135.495	32,1

1. Περιλαμβάνονται αἱ κλίνας εἰς ξενοδοχεῖα, motels καὶ bangalows.

2. Αἱ δυνατὰ διανυκτερεύσεις (θεωρητικὸν δυναμικόν) ὑπελογίσθησαν ἐπὶ τῇ βάσει τῆς ἀκολουθοῦ μεθόδου. Τὰ ξενοδοχεῖα τῶν Ἀθηνῶν (22%) καὶ τῆς Θεσσαλονίκης (8%), τὰ ὁποῖα οὕτω καλύπτουν τὸ 30% τῆς σημερινῆς δυναμικότητος τῆς Χώρας, ἐχαρκτηρίσθησαν συνεχοῦς ἀπασχολήσεως. Τὰ ὑπόλοιπα ξενοδοχεῖα τῆς Χώρας, ἤτοι τὸ 70% συμφώνως πρὸς τὰ δεδομένα σχετικῆς ἐρεύνης ἐπὶ τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως τῆς Ρόδου, ἐχαρκτηρίσθησαν κατὰ τὸ ½ συνεχοῦς ἀπασχολήσεως καὶ κατὰ τὸ ἕτερον ½ ἐποχικῆς τοιαύτης (Ἀπρίλιος-Ὀκτώβριος). Ἐπομένως, συνεχοῦς ἀπασχολήσεως εἶναι τὸ 65% τοῦ ἔλλου δυναμικοῦ καὶ 35% ἐποχικῆς τοιαύτης. Οὕτω, αἱ δυνατὰ διανυκτερεύσεις εὐρέθησαν διὰ πολλαπλασιασμοῦ τοῦ 65% τοῦ εἰς κλίνας δυναμικοῦ ἐπὶ 365 ἡμέρας καὶ τοῦ ἀντιστοίχου 35% ἐπὶ 200 ἡμέρας.

3. Περιλαμβάνονται μόνον αἱ διανυκτερεύσεις τῶν διαμεινάντων εἰς ξενοδοχεῖα καὶ συμπληρωσάντων δευτερίον ἀφίξεως.

Πηγή: ΕΟΤ, διὰ τὰς κλίνας καὶ τὰς πραγματοποιηθείσας διανυκτερεύσεις

Οὕτω, μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1959 καὶ 1963 ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχείων τῆς Ἑλλάδος παρουσιάζει μίαν συνεχῆ βελτίωσιν, ἀφοῦ ἀπὸ 17% ἀνῆλθεν ἐντὸς τῆς πενταετίας εἰς 32,1%. Οἱ δεῖκται αὐτοί, καθὼς ἐμφανίζονται χαμηλοί, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ξενοδοχειακὸν μᾶς δυναμικὸν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ νὰ καλύψῃ τόσο τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τῆς τουριστικῆς μᾶς κινήσεως

ὅσον καὶ τῶν ἀμέσως προσεχῶν ἐτῶν. Ἐπίσης, θὰ ἦτο δυνατόν, ὡς λογικὴ συνέπεια, νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι οἱ ἀνωτέρω δεῖνται παρέχουν εἰς τὰς ξενοδοχειακὰς μας ἐκμεταλλεύσεις ἐπαρκῆ ἀπασχόλησιν, ἐφ' ὅσον κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς ὑπὸ ἔρευναν πενταετίας, καθ' ὅσον τοῦλάχιστον γνωρίζομεν, εἰς τὸν κλάδον τῆς ξενοδοχίας δὲν ἐσημειώθησαν συμπτώματα οἰκονομικοῦ μαρασμοῦ. Τὰ συμπεράσματα αὐτὰ εἶναι ἐσφαλμένα καὶ πρὸς τὰ δύο σημεῖα.

Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ ὑποστηριχθῇ ὅτι τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν εἶναι ἐπαρκὲς διὰ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰς στεγαστικὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν μας, ἐφ' ὅσον ἡ τουριστικὴ κίνησις θὰ κατανέμεται συμμέτρως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους. Τοῦτο ὅμως δὲν συμβαίνει, ἀφοῦ τὸ 76% καὶ ἄνω τῆς τουριστικῆς μας κινήσεως περιορίζεται εἰς διάστημα ἕξ μόλις μηνῶν. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ φύσις τῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως ἐπιβάλλει τὴν ἀδράνειαν ἐνὸς τεραστίου κεφαλαίου, τὸ ὁποῖον καλεῖται νὰ προσφέρῃ τὰς ὑπηρεσίας του, καὶ συνεπῶς νὰ ἀποφέρῃ κέρδη, ἐντὸς ἐνὸς ὀρισμένου καὶ ταυτοχρόνως περιορισμένου χρονικοῦ διαστήματος.

Ἡ κατάστασις ἐμφανίζεται περισσότερον δυσμενῆς, ἐὰν ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ ἡ φύσις τῆς ξενοδοχειακῆς ἐκμεταλλεύσεως. Εἶναι γνωστὸν ὅτι αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐπιχειρήσεις ἀνήκουν εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν ἐκμεταλλεύσεων τῶν ὁποίων ἡ συναλλακτικὴ δραστηριότης ἀξιοποιεῖ, κατὰ κανόνα, μέρος μόνον τοῦ ὅλου παραγωγικοῦ δυναμικοῦ των, διότι ἀκριβῶς πρόκειται περὶ ἐπιχειρήσεων ἀπασχολουμένων, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, ἐποχικῶς. Καὶ συμβαίνει καὶ τοῦτο, ὅτι ἡ ξενοδοχειακὴ ἐκμετάλλευσις πρέπει νὰ περιορίσῃ, ἀκόμη καὶ κατὰ τὴν αἰχμὴν τῆς ἀπασχολήσεώς της, τὴν προσφορὰν κλινῶν εἰς τὰ ἐπίπεδα ἀκριβῶς τῆς δυναμικότητός της καὶ δὲν δύναται («κανονικῶς») νὰ χρησιμοποίησῃ περισσότερον ἀπὸ μίαν φορὰν τὴν ἡμέραν τὸ αὐτὸ δωμάτιον ἢ τὴν ἰδίαν κλίνην, διότι ἡ δραστηριότης προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν

φιλοξενίας δὲν ἐπιδέχεται ἀπασχόλησιν μεγαλυτέραν εἰς τὴν καθωρισμένην μονάδα τοῦ χρόνου, ὡς συμβαίνει εἰς ἄλλας ἐπιχειρήσεις ὑπηρεσιῶν, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι εἰς τὰς κινηματογραφικὰς, αἱ ὁποῖαι κατορθώνουν νὰ παραβιάσουν τὴν ἀρχὴν αὐτὴν, συνεχίζουσαι νὰ πωλοῦν εἰσιτήρια ἀκόμη καὶ ὅταν αἱ «θέσεις καθημένων» ἔχουν ἐξαντληθῆ, ἢ αὐξάνουσαι, ἐντὸς βεβαίως ὠρισμένων ὁρίων, τὸν ἀριθμὸν τῶν ἡμερησίων παραστάσεων.¹ Τὸ ἀξιοποιούμενον μέρος τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ, συγκρινόμενον πρὸς τὸ ὅλον, μᾶς δίδει τὸν «βαθμὸν ἀπασχολήσεως» ἢ τὸν «συντελεστὴν πληρότητος» τῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως. Πρὸς τὸν βαθμὸν αὐτόν, τοῦ ὁποῦ ἡ πραγματοποίησις πρέπει νὰ καλύψῃ ὅλα τὰ ἐξόδα, νὰ ἐξυπηρετήσῃ τὸ κεφάλαιον καὶ νὰ πραγματοποιήσῃ κέρδη, πρέπει νὰ κατευθύνεται ἡ ἐπιχείρησις, ἐφ' ὅσον ἐκ τῆς φύσεώς της δὲν ὑπάρχει περιπτώσις πλήρους καὶ συνεχοῦς ἀπασχολήσεως.² Καὶ γεννᾶται τὸ ἐρώτημα: Ποῖος ὁ ἐλάχιστος βαθμὸς ἀπασχολήσεως τῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως, ἡ ἐπίτευξις τοῦ ὁποῦ καλύπτει τὰς δαπάνας της; Ἀσφαλῶς, διὰ τοὺς ἐκτεθέντας ὡς ἄνω λόγους, ἀλλὰ καὶ διὰ τὸν πρόσθετον ἀκόμη λόγον ὅτι οἱ ἀνωτέρω δεῖκται ἐξήχθησαν κατόπιν ὑπολογισμῶν ἐπὶ τῇ βάσει ὑποθετικῶν δεδομένων, δὲν εἶναι δυνατὸν οὗτοι νὰ ἀποτελέσουν ἀσφαλῆ κριτήρια ἐκ τῆς ἀναλύσεως τῶν ὁποίων νὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς τὸν καθορισμὸν τοῦ «νεκροῦ σημείου» καὶ ἐξ αὐτοῦ ἐκκινούμενες νὰ διαβαθμίσωμεν συντελεστὰς ἀπασχολήσεως, ἡ ἐπίτευξις τῶν ὁποίων θὰ προσδιορίζῃ αὐτομάτως καὶ τὸν βαθμὸν ἀπασχολήσεως καὶ συνεπῶς ἀποδοτικότητος τῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως. Συνεπῶς, οἱ δεῖκται ἀπασχολήσεως τοῦ Πίνα-

1. Πρόσφατος ἔρευνα, γενομένη εἰς Ἰταλίαν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν στοιχείων τοῦ Κεντρικοῦ Ἰνστιτούτου Στατιστικῆς (ISTAT) καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι τὸ 35% τοῦ δυναμικοῦ εἰς κλῖνας δραστηριοποιεῖται μόνον 120 ἡμέρας ἐτησίως, ἀνεβίβασε τὸ μέρος ποσοστὸν ἀπασχολήσεως τῶν κλινῶν κατὰ τὸ 1964 εἰς 33%.

2. Μ. Τσιμάρια, «Ἰδιομορφίαι καὶ προτιμήσεις τῆς κοστολογήσεως εἰς τινὰς βιομηχανίας», *Ὁ Λογιστής*, τεύχος 1/1954, σ. 41.

κος 107 ένδεικτικήν άξίαν δύνανται νά έχουν. Πάντως, άνεξαρτήτως τής περιωρισμένης αύτών σημασίας ώς άπολύτων άριθμών, γεγονός είναι ότι ή αύξητική των έξέλιξις άποτελεί άναμφισβητήτως άπόδειξιν ότι ό βαθμός άπασχολήσεως του ξενοδοχειακού μας δυναμικού βελτιούται άπό έτους εις έτος και συνεπώς αί έλληνικαί έπιχειρήσεις του είδους αύτου καθίστανται περισσότερο άποδοτικά. Τοϋτο δίδει μίαν πρώτην άπάντησιν εις τό έρώτημα περι τής άποδοτικότητας τών ξενοδοχειακών μας έκμεταλλεύσεων, έφ' όσον ή άποδοτικότητα είναι σχεδόν ταυτόσημος πρός τόν βαθμόν άπασχολήσεως. Έν τοιαύτη όμως περιπτώσει, πώς θά όδηγηθώμεν εις τήν άνεύρεσιν συντελεστών άπασχολήσεως, οί όποιοι, μέχρις ένός ώρισμένου σημείου τουλάχιστον, θά είναι εις θέσιν νά προσδιορίσουν τήν πραγματικήν θέσιν τών ξενοδοχειακών μας έπιχειρήσεων άπό άπόψεως άπασχολήσεως; Απαιτείται έμπεριστατωμένη ιδιωτικοοικονομική έρευνα όλων τών ξενοδοχειακών έπιχειρήσεων τής Χώρας, ή όποία είναι άνέφικτος και διά τόν άπαιτούμενον χρόνον και πρό παντός διά τήν άδυναμίαν συγκεντρώσεως, έστω και εις περιωρισμένην κλίμακα, ήλεγμένων στατιστικών στοιχείων. Θα περιωρισθώμεν λοιπόν κατ' ανάγκην εις τήν έξαγωγήν ώρισμένων συμπερασμάτων εκ τής έρεύνης τής ξενοδοχειακής άπασχολήσεως τής Ρόδου, ή όποία άποτελεί τό βαρόμετρον διά τήν πρόγνωσιν τών τουριστικών μας έξελίξεων.

α) Συμπεράσματα εκ τής ξενοδοχειακής άπασχολήσεως τής Ρόδου. Έθεωρήσαμεν σκόπιμον νά έξετάσωμεν κεχωρισμένως τήν άπασχόλησιν εκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων, διότι ό βαθμός άπασχολήσεως εύρίσκεται κατά τινά τρόπον εις σχέσιν άντιστρόφως άνάλογον πρός τήν κατηγορίαν του ξενοδοχείου. Δηλαδή έν ξενοδοχείον ύψηλής τάξεως πρέπει κατά κανόνα νά έξασφαλίση ύψηλότερον συντελεστήν άπασχολήσεως άπό εκείνον τόν όποιον θά έπιτύχη τό μεσαίας τάξεως,

ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ ΡΟΔΟΥ
ΚΑΤΑ ΤΟ ΕΤΟΣ 1963 ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ

Κατηγορία ξενοδοχείου	Κλίμα	Διανυκτερεύσεις		Πληρότης %
		Δυνατά	Πραγματικά	
Πολυτελείας ¹	861	278.265	96.369	34,6
Α' κατηγορίας ²	731	204.759	113.411	55,5
Β' κατηγορίας ³	816	238.703	137.904	57,9
Γ' κατηγορίας ⁴	761	231.925	109.723	47,5
Δ' κατηγορίας ⁵	188	54.814	26.040	48,2
Ε' κατηγορίας	37	13.505	5.471	40,5
Πανδοχεΐα	82	29.930	11.893	39,5
Pensions ⁶	1.052	225.128	104.694	46,5
	4.528	1.277.029	605.505	47,4

1. Το Grand Hôtel (κλ. 400) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Μάρτιον.

2. Τα 'Ελαφος (κλ. 44) και 'Ελαφίνα (κλ. 71) έλειτούργησαν μόνον κατά τους μήνας 'Ιουλίον-Σεπτέμβριον. Το 'Ιβίσκος (κλ. 209) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον και Δεκέμβριον. Το Κάιρο Πάλας (κλ. 201) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον.

3. Το 'Ηλιος (κλ. 163) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Μάρτιον και Νοέμβριον-Δεκέμβριον. Τα Μπελβεντέρε (κλ. 180) και 'Ολύμπικ (κλ. 78) ήσαν κλειστά κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον και Δεκέμβριον. Το Πίνδος (κλ. 47) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον και Νοέμβριον-Δεκέμβριον. Το Φοίνις (κλ. 96) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον.

4. Το 'Ατλαντίς (κλ. 40) έλειτούργησε μόνον κατά τους μήνας Αύγουστον-Δεκέμβριον. Το Τήλος (κλ. 40) έλειτούργησε μόνον κατά τους μήνας 'Ιουλίον-Δεκέμβριον. Το Ρόαγιαλ (κλ. 53) έλειτούργησε μόνον κατά τους μήνας 'Ιούνιον-Δεκέμβριον. Τα Κολοσσός (κλ. 107) και Νέον 'Εθνικόν (κλ. 44) ήσαν κλειστά κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον. Το Φλοΐσβος (κλ. 15) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον και Νοέμβριον-Δεκέμβριον. Τα Κεντρικόν (κλ. 60) και 'Ανθισμένος Πύργος (κλ. 35) ήσαν κλειστά κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Φεβρουάριον και Δεκέμβριον. Το 'Εθνικόν (κλ. 34) ήτο κλειστόν τόν Φεβρουάριον και τόν Δεκέμβριον. Το 'Αρίων (κλ. 45) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας Νοέμβριον-Δεκέμβριον.

5. Το 'Ιντεάλ (κλ. 22) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Μάρτιον. Τα Διεθνές (κλ. 60) και Κρυστάλ (κλ. 20) ήσαν κλειστά κατά τους μήνας Νοέμβριον-Δεκέμβριον. Το Βικτώρια (κλ. 46) ήτο κλειστόν κατά τους μήνας 'Ιανουάριον-Μάρτιον και Νοέμβριον.

6. Πρόκειται διά τὰ «έπιλωμένα δωμάτια», τὰ όποία λειτουργούν μόνον κατά την περίοδον 'Απριλίου-Οκτωβρίου.

Π η γ ή: Τουριστική 'Αστυνομία Ρόδου

διά νά έχουν και τὰ δύο τήν αὐτήν ἀπόδοσιν. Τοῦτο πρέπει νά ἀποδοθῆ εἰς τὸ γεγονός ὅτι τὰ γενικά ἔξοδα μιᾶς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως ἀνέρχονται κατὰ τρόπον δυσανάλογον πρὸς τὴν ἀνερχομένην κατηγορίαν, λόγω προσφορᾶς περισσοτέρων καὶ τελειοτέρων συγκριτικῶς ὑπηρεσιῶν, δι' αὐτὸ καὶ ἀπαιτεῖται μεγαλυτέρα δραστηριοποίησις αὐτῆς πρὸς ἐπίτευξιν τῶν ἀποδοτικῶν ὀρίων. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν αὐτῆς ἡ διερεύνησις τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως κατὰ κατηγορίας εἶναι ἐνδεχόμενον νά μᾶς ὀδηγήσῃ καὶ εἰς τὸν προσδιορισμὸν

τῶν ὑφισταμένων μεταξύ τῶν ἐπὶ μέρος κατηγοριῶν σχέσεων ἀναφορικῶς πρὸς τοὺς συντελεστὰς ἀπασχολήσεως. Εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀπασχολήσεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Ρόδου θὰ ἀπαιτηθῇ καὶ ἡ ἀναλυτικώτερα παρουσίασις αὐτοῦ, τὴν ὁποίαν μᾶς παρέχει ὁ Πίναξ 109.

Π Ι Ν Α Ξ 109

ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΟΝ ΔΥΝΑΜΙΚΟΝ ΡΟΔΟΥ ΚΑΤΑ ΤΗΝ 31.12.1963

Κατηγορία καὶ ὄνομα ξενοδοχείου	Δωμάτια	Κλῖναι	Λουτρά ἢ ντους	Προσωπικόν ¹
<i>Πολυτελείας</i>	459	861	438	415
Γκραντ Ότελ	200	400	200	160
Μιραμάρε	167	306	167	180
Τῶν Ρόδων	92	155	71	75
<i>Α' κατηγορίας</i>	404	731	289	216
Έλαφίνα	43	71	18	6
Έλαφος	27	44	7	18
Θέρμαι	116	206	58	55
Κάρο Παλλάς	111	201	99	57
Έβίσκος	107	209	107	80
<i>Β' κατηγορίας</i>	456	816	360	244
Δελφίνα	48	90	48	35
Έλιος	93	163	49	50
Μπελβεντέρε	100	180	100	70
Όλύμπικ	46	78	46	13
Πίνδος	27	47	8	6
Σπάρταλη	87	162	54	50
Φοῖνιξ	55	96	55	20
<i>Γ' κατηγορίας</i>	414	761	189	99
Άκροπόλ	25	49	7	6
Άνθισμένος Πύργος	19	35	8	3
Άρίων	24	45	9	7
Άτλαντίς	22	40	12	5
Άγίλλειον	33	57	33	10
Έθνικόν	16	34	3	5
Έρμής	25	45	25	8
Έκαρος	15	28	5	4
Έπποτών	15	25	7	4
Κεντρικόν	30	60	9	7
Κολοσσός	56	107	16	11
Λίνδος	29	54	7	6
Νέον Έθνικόν	24	44	9	5
Πάνθεον	20	30	2	4
Ράγιαλ	32	53	14	8
Τήλος	21	40	21	4
Φλοῖσβος	8	15	2	2

Κατηγορία και όνομα ξενοδοχείου	Δωμάτια	Κλίναι	Λουτρά ή ντους	Προσωπικόν ¹
Δ' κατηγορίας	98	188	38	19
'Απόλλων	11	21	1	2
Βικτώρια	24	46	9	6
Διεθνές	33	60	18	6
'Ιντεάλ	12	22	6	2
Κρυστάλ	9	20	3	2
Νέα 'Αγορά	9	19	1	1
Ε' κατηγορίας	19	37	3	3
'Αθήνατον	9	19	1	1
Χαραυγή	10	18	2	2
Πανδοχεία³	28	82	6	6
'Αττική	5	15	1	1
'Αττάλεια	5	15	1	1
Δωδεκάνησος	4	10	1	1
'Ελλάς	4	13	1	1
Κάσος	5	14	1	1
Σύμη	5	15	1	1
Πανσιόν	92	514	121	102
Α' κατηγορίας	8 ²	112	201	37
Β' κατηγορίας	35	181	405	35
Γ' κατηγορίας	49	221	446	49
Σύνολον	2.392	4.528	1.444	1.104

'Ανακεφαλαίωσις

Πολυτελείας	3	459	861	438	415
Α' κατηγορίας	5	404	731	289	216
Β' κατηγορίας	8	456	816	360	244
Γ' κατηγορίας	17	414	761	189	99
Δ' κατηγορίας	6	98	188	38	19
Ε' κατηγορίας	2	19	37	3	3
Πανδοχεία	6	28	82	6	6
Πανσιόν Α'	8	112	201	37	18
Πανσιόν Β'	35	181	405	35	35
Πανσιόν Γ'	49	221	446	49	49
Σύνολον	139	2.392	4.528	1.444	1.104

1. 'Αναφέρεται τὸ ὄηρητοῦν κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον τοῦ 1963.
  2. Πρόκειται διὰ ξενοδοχεῖα, ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, τὰ ὁποῖα ἰδρύθησαν ἄνευ ἀδείας καὶ λειτουργοῦν προσωρινῶς ὡς pensions μέχρι τῆς νομιμοποιήσεώς των.
  3. Τὰ στοιχεῖα διὰ τὰ πανδοχεῖα εἶναι κατὰ προσέγγισιν.
- Π η γ ή : Τουριστικὴ 'Αστυνομία Ρόδου

Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως τῆς Ρόδου διαπιστοῦμεν ὅτι ἡ μέση πληρότης ὅλων τῶν κατηγοριῶν κατὰ τὸ 1963 διεμορφώθη εἰς 47,4%. Ἡ ἀπασχόλησις αὐτὴ θεωρεῖται λίαν ἱκανοποιητικὴ, ἐν σχέσει πρὸς τὰ προηγούμενα ἔτη. Οὕτω, βάσει διαθεσίμων στοιχείων τῆς τριετίας 1957-1959, ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως ἦτο 32,6%, 44,7% καὶ 45,2% ἀντιστοίχως δι' ἕκαστον ἔτος.¹ Καίτοι διὰ τὰ ἐπόμενα ἔτη δὲν ὑπάρχουν στοιχεῖα, ἐν τούτοις ὑπολογίζεται ὅτι ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως διὰ τὴν τριετίαν αὐτὴν (1960-1962) θὰ πρέπει νὰ εἶχε διεμορφωθῆ περίξ τοῦ 46%. Ἐπομένως, πρώτη διαπίστωσις εἶναι ὅτι ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Ρόδου βελτιοῦται συνεχῶς. Ἄλλωστε, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξελιχθῆ καὶ διαφοροτρόπως, ἐφ' ὅσον καὶ οἱ δεῖκται ἀπασχολήσεως τοῦ ὅλου ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ τῆς Χώρας κατὰ τὴν ἀντίστοιχον περίοδον ἐκινήθησαν μὲ ἀνοδικὸν ρυθμὸν.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν τῆς ἀπασχολήσεως ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων, πρέπει νὰ προσδιορίσωμεν τὸ «νεκρὸν σημεῖον» ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, δηλαδὴ τὸν βαθμὸν πληρότητος τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ ἐπιτυγχάνῃ διὰ νὰ μὴ λειτουργῇ μὲ ζημίαν ἢ ἐπιχειρήσεις καὶ πέραν μόνον τοῦ ὁποῖου πραγματοποιοῦνται κέρδη. Πρόκειται ἀκριβῶς περὶ τοῦ ἐλάχιστου βαθμοῦ ἀπασχολήσεως τὸν ὁποῖον πρέπει νὰ πραγματοποιήσῃ ἡ ξενοδοχειακὴ ἐπιχειρήσις πρὸς κάλυψιν τῶν δαπανῶν τῆς, ἦτοι τῶν σταθερῶν δαπανῶν καὶ τῶν πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ βαθμοῦ τούτου ἀπαιτουμένων μεταβλητῶν. Ὁ ἐλάχιστος αὐτὸς βαθμὸς ἀπασχολήσεως ὀνομάζεται «νεκρὸν σημεῖον τοῦ κύκλου ἐργασιῶν» (break-even point), διότι εἰς αὐτὸ δὲν ἐπιτυγχάνονται κέρδη οὔτε ζημίαι.²

Πρὸς τὸν σκοπὸν αὐτόν, προέβημεν εἰς ἰδιωτικοοικονομι-

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου*, Ἀθῆναι 1961, σ. 53.

2. Μ. Μεϊμάρογλου, *Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κόστους συναρτῆσει τοῦ βαθμοῦ δραστηριότητος εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις*, Ἀθῆναι 1959, σ. 12.

κὴν ἔρευναν μεταξύ τῶν ὀριακῶν ἐπιχειρήσεων ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων τῆς Ρόδου, ἡ ὁποία μᾶς ὠδήγησεν εἰς τὸ ἀκόλουθον συμπέρασμα: Ὁ ἐλάχιστος βαθμὸς ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων τῆς Ρόδου, διὰ τοῦ ὁποίου καλύπτονται αἱ δαπάναι αὐτῶν καὶ δὲν πραγματοποιοῦνται οὔτε κέρδη οὔτε ζημίαι, κυμαίνεται μεταξύ 30% καὶ 35%, ἀναλόγως τῆς κατηγορίας τῆς ἐκμεταλλεύσεως. Τὰ πλαίσια τοῦ βαθμοῦ αὐτοῦ ἀπασχολήσεως ἀναφέρονται ἀντιστοίχως μεταξύ τῶν ξενοδοχείων Δ' κατηγορίας καὶ πολυτελείας.

Ἐπὶ τῇ βάσει τῶν καθορισθέντων οὕτω ἐλαχίστων συντελεστῶν ἀπασχολήσεως δυνάμεθα νὰ προχωρήσωμεν εἰς τὴν διερεύνησιν τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων ἐν Ρόδῳ κατὰ τὸ 1963. Οὕτω, ἡ ἀπασχόλησις εἰς τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας διεμορφώθη εἰς 34,6%. Τοῦτο ἐκ πρώτης ὄψεως δεικνύει ὅτι αἱ ἐπιχειρήσεις τῆς κατηγορίας αὐτῆς ἐπραγματοποίησαν τὰ ἐλάχιστα ὄρια συντηρήσεώς των. Εἶναι ὅμως αὐτὴ ἡ πραγματικότητα; Ἀσφαλῶς ὄχι. Διότι τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας, λόγῳ τῶν ὑψηλῶν συγκριτικῶς πρὸς τὰς ἄλλας κατηγορίας τιμῶν, ἔχουν χαμηλότερον συντελεστὴν ἐλαχίστου βαθμοῦ ἀπασχολήσεως—ὑπολογίζεται εἰς 30% περίπου—, ἐνῶ, λόγῳ τοῦ περιορισμένου ἀριθμοῦ τῶν ξενοδοχείων αὐτῆς τῆς κατηγορίας—πρόκειται διὰ τρία ξενοδοχεῖα—τυχὸν οἰκονομικαὶ ἢ λειτουργικαὶ ἀδυναμίαι τοῦ ἐνὸς ἔχουν ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἄμεσον καὶ σοβαρὰν πτώσιν τοῦ μέσου συντελεστοῦ πληρότητος. Αἱ οἰκονομικαὶ ἀδυναμίαι πολλάκις ὀφείλονται εἰς ὑπερκορεσμόν τῆς κατηγορίας, ὁ ὁποῖος δὲν ἐπιτρέπει εἰς τὰς ἐν λόγω ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις νὰ δραστηριοποιήσουν τὸ δυναμικὸν των εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν ἄλλων ἐπιχειρήσεων. Αὐτὸ ἀκριβῶς συμβαίνει εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Ρόδου· δηλαδὴ αἱ ξενοδοχειακαὶ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῆς πολυτελοῦς κατηγορίας ἔχουν κατὰ πολὺ ὑπερβῆ εἰς δυναμικὸν τὴν ἀντίστοιχον ἀπορροφητικὴν ἰκανότητα τῆς τουριστικῆς μας ἀγο-

ρᾶς, με ἀποτέλεσμα νὰ ἀπασχολοῦν μέρος μόνον, περιορισμέ-
νον ἄλλωστε, τοῦ ὅλου δυναμικοῦ των. Εἰς ἐνίσχυσιν τοῦ ἰσχυ-
ρισμοῦ αὐτοῦ ἀναφέρομεν ὅτι, πρὸ τῆς δημιουργίας τῆς τελευ-
ταίας μεγάλης πολυτελοῦς μονάδος (Grand Hôtel), ἡ μέση
πληρότης τῶν ξενοδοχείων πολυτελείας τῆς Ρόδου ἦτο 50%.

Ἡ ἀπασχόλησις εἰς τὰ ξενοδοχεῖα Α' κατηγορίας κατὰ τὸ
αὐτὸ ἔτος (1963) ἦτο 55,5%. Ὁ ἐπιτευχθεὶς οὗτος βαθμὸς
ἀπασχολήσεως θεωρεῖται λίαν ἱκανοποιητικὸς τόσον ἐν συγ-
κρίσει πρὸς τὸν ἐλάχιστον ἀπασχολήσεως—ὑπολογίζεται εἰς
35%—ὅσον καὶ ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς πραγματοποιηθέντας
κατὰ τὸ παρελθὸν συντελεστάς ἀπασχολήσεως—τὸ 1959 ἡ μέση
πληρότης διεμορφώθη εἰς 43,3%. Εἰς καλυτέραν μοῖραν εὐρί-
σκονται τὰ ξενοδοχεῖα Β' κατηγορίας, τῶν ὁποίων ὁ βαθμὸς
ἀπασχολήσεως διεμορφώθη εἰς 57,9%, ἔναντι βαθμοῦ ἀπα-
σχολήσεως 49,9% τὸ 1959.¹ Δηλαδή, καὶ εἰς τὰς δύο περι-
πτώσεις ἔχομεν μίαν καλὴν ἀπασχόλησιν καὶ ὡς ἐκ τούτου εἶ-
ναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐκμεταλλεύσεις τῆς
κατηγορίας αὐτῆς (Α' καὶ Β'), τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ 1963, ὄχι
μόνον εἶναι βιώσιμοι ἀλλὰ ἀποκομίζουν καὶ κέρδη. Βεβαίως,
ὑπάρχει καὶ εἰς τὰς δύο ὡς ἄνω κατηγορίας ὁ εὐνοϊκὸς παρά-
γων τῆς ἀργίας κατὰ τοὺς νεκροὺς μῆνας, ὁ ὁποῖος προσθέτει
μερικὰς μονάδας εἰς τὸν βαθμὸν ἀπασχολήσεως. Ὁ παράγων
αὐτὸς δὲν ὑφίσταται διὰ τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας καὶ Γ' καὶ
Δ' κατηγορίας, τὰ ὁποῖα εἶναι ἀνοικτὰ καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν
τοῦ ἔτους. Ἐν τούτοις, δὲν μειώνει οὗτος τὴν σημασίαν τῶν
ἀριθμῶν, οἱ ὁποῖοι εἶναι ἐνδεικτικοὶ μιᾶς καλῆς ἀπασχολήσεως.

Εἰς μίαν τρίτην ὁμάδα εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθοῦν τὰ ξενο-
δοχεῖα τῆς Γ' καὶ Δ' κατηγορίας, τὰ ὁποῖα, εἰς τὴν Ρόδον
τοῦλάχιστον, λειτουργοῦν ὑπὸ τοὺς αὐτοὺς ὅρους, δεδομένου
ὅτι τὸ σύνολον αὐτῶν εἶναι νεόδμητα καὶ συνεπῶς ἐξωπλισμέ-
να ὁμοιομόρφως. Ἡ σημειωθεῖσα κατὰ τὸ ὑπὸ ἔρευναν ἔτος

1. Μιλτ. Λογοθέτη, Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου, Ἀθήναι 1961, σ. 56.

άπασχόλησις είναι εις μὲν τὰ ξενοδοχεῖα Γ' κατηγορίας 47,5%, εις δὲ τὰ Δ' κατηγορίας 48,2%. Ἡ άπασχόλησις αὐτή, ἡ ὁποία ὑπολείπεται τῆς «πραγματικῆς» συγκρισίμου τοιαύτης ἐκ τῆς συνεχοῦς καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους λειτουργίας τῶν ξενοδοχείων τῆς κατηγορίας αὐτῆς, θεωρεῖται λίαν ἱκανοποιητικὴ, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι ὁ ἐλάχιστος βαθμὸς άπασχολήσεως τῶν Γ' καὶ Δ' κατηγορίας ξενοδοχείων ὑπολογίζεται εις 30%. Δηλαδή ἔχομεν κατὰ 60% ἠῦξημένον τὸν ἐλάχιστον βαθμὸν άπασχολήσεως, τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι τὰ ξενοδοχεῖα τῆς ἐν λόγω κατηγορίας ὄχι μόνον εἶναι βιώσιμοι ἐπιχειρήσεις, ἀλλὰ ἀποκομίζουν καὶ ἀξιόλογα κέρδη. Ἡ ἠῦξημένη δραστηριότης τῶν μεσαίας τάξεως ξενοδοχείων, ὡς χαρακτηρίζονται τὰ ἀνωτέρω, δὲν εἶναι ἄσχετος καὶ πρὸς τὴν συντελουμένην διεύρυνσιν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων διὰ τῆς συμμετοχῆς εις αὐτὰ προσώπων ἀνηκόντων εις ἀσθενεστέραις οικονομικαῖς τάξεις.

Αἱ ὑπόλοιποι κατηγορίαι, ἤτοι τὰ ξενοδοχεῖα Ε' τάξεως, τὰ πανδοχεῖα καὶ τὰ ἐνοικιαζόμενα δωμάτια (pensions), παρουσιάζουν πληρότητα κυμαινομένην μεταξὺ 39,5% καὶ 46,5%. Ἡ πληρότης αὐτή, ἐὰν ληφθῆ ὑπ' ὄψιν τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐν λόγω μέσα ἔχουν ἐλάχιστα ἐξοδα λειτουργίας, ἐξασφαλίζει εις αὐτὰ μίαν ἀρκετὰ καλὴν άπασχόλησιν καὶ συνεπῶς καὶ κέρδη. Ἰδιαιτέρως ἐντυπωσιακὸς εἶναι ὁ βαθμὸς άπασχολήσεως τῶν pensions (46,5%), αἱ ὁποῖαι, ἐξασφαλίζουσαι οὕτω ὑψηλὰ συγκριτικῶς κέρδη, ἀσκοῦν, τρόπον τινά, ἀθέμιτον ἀνταγωνισμόν ἐναντι τῶν μεσαίας τάξεως ξενοδοχείων, διὰ τῆς προσφορᾶς εις τὴν τουριστικὴν ἀγορὰν τιμῶν εὐρισκομένων κάτω τῶν ἐλαχίστων ἐπιτρεπομένων ὀρίων. Βεβαίως, τὸ γεγονός αὐτὸ δὲν θὰ εἶχεν ἰδιαιτέραν σημασίαν, ἐὰν ἐπρόκειτο περὶ μέσων περιορισμένης δυναμικότητος. Ἐὰν ὅμως ληφθῆ ὑπ' ὄψιν ὅτι τὸ δυναμικὸν εις κλίνας τῶν pensions ἀντιπροσωπεύει τὸ 23% τῆς συνολικῆς δυναμικότητος τῆς Ρόδου, τότε

γίνεται αντιληπτόν ποῖον εἶναι τὸ μέγεθος τοῦ παράγοντος αὐτοῦ καὶ ποῖα ἢ ἐξ αὐτοῦ δυναμένη νὰ προκληθῇ ἐπίδρασις ἐπὶ τοῦ τομέως τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν.

Διὰ νὰ ἔχη θετικὰ ἀποτελέσματα ἢ ἐπίτευξις τῶν ἀνωτέρω ποσοστῶν ἀπασχολήσεως, ἀπαραίτητος προϋπόθεσις εἶναι ἡ ἀκριβῆς γνῶσις τοῦ κόστους τοῦ «ξενοδοχειακοῦ προϊόντος», τὸ ὁποῖον ὑφίσταται σημαντικωτάτας διαφοροποιήσεις ἐξ αἰτίας τοῦ εἰδικοῦ χαρακτῆρος τῆς ξενοδοχειακῆς ἐκμεταλλεύσεως, τουτέστιν τῆς ἀκαμψίας τῆς προσφορᾶς ἔναντι τῆς ζήτησεως, τοῦλάχιστον ὅταν αὕτη ἀναφέρεται εἰς τὴν βασικὴν τῆς δραστηριότητά, τὴν διαμονήν. Διότι, ἐνῶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ καρπωθῶμεν τὴν ζήτησιν εἰς τὸν χρόνον τῆς μεγίστης αἰχμῆς, ὅταν οἱ καιροὶ εἶναι καλοὶ, ἄλλο τόσον δὲν εἶναι πρακτικῶς δυνατόν νὰ μειώσωμεν τὴν προσφορὰν εἰς τὰς περιόδους τῶν κακῶν καιρῶν. Συνέπεια τῶν ἀνωτέρω εἶναι ὅτι τὸ κόστος τῆς «παραγωγῆς» ὑφίσταται μεγάλας διακυμάνσεις, αἱ ὁποῖαι ἀναμφισβητήτως ἐπηρεάζουν καὶ ἀνατρέπουν τὰς καθορισθείσας ἀνωτέρω διαβαθμίσεις τῆς ξενοδοχειακῆς ἐκμεταλλεύσεως.

Κατὰ μίαν μελέτην γενομένην ἀπὸ τινων ἐτῶν εἰς τὴν Ἑλβετίαν, τὸ ἐνιαῖον κόστος τοῦ ξενοδοχειακοῦ προϊόντος ἀυξάνεται κατὰ 19%, ὅταν τὸ ποσοστὸν τῆς ἀπασχολήσεως κατέρχεται ἀπὸ 75% εἰς 50%, καὶ κατὰ 107%, ὅταν τοῦτο κατέρχεται ἀπὸ 75% εἰς 20%. Εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ τονισθῇ ὅτι ἡ ἀναλογία δὲν εἶναι σταθερά, δοθέντος ὅτι ἐπὶ ἴσης διαφορᾶς ποσοστοῦ ἀπασχολήσεως δὲν ἀνταποκρίνεται ἴση ποσοστιαία αὐξήσις τοῦ κόστους καὶ ὅτι ἡ διαφορὰ αὕτη δὲν εἶναι τοποθετημένη εἰς τὸ ἴδιον σημεῖον τῆς κλίμακος. Ἐπὶ παραδείγματι, ὅταν κατέρχεται τὸ ποσοστὸν ἀπασχολήσεως ἀπὸ 30% εἰς 20%, μὲ μίαν διαφορὰν 10%, ἀυξάνεται τὸ κόστος τοῦ προϊόντος κατὰ 31%, ἐνῶ ὅταν τοῦτο κατέρχεται ἀπὸ 50% εἰς 30% μὲ μίαν διπλασίαν διαφορὰν τῆς πρώτης 20%, ἀυξάνεται τὸ κόστος συνολικῶς, ὄχι πλέον κατὰ 62%, ὡς θὰ ἦτο δυνατόν

νά πιστευθῆ, ἀλλὰ μόνον κατὰ 33%.¹ Ἐν συμπεράσματι, θὰ ἦτο δυνατόν νά λεχθῆ ὅτι ἡ ἐπίτευξις ὠρισμένων ποσοστῶν ἀπασχολήσεως, καί δὴ τῶν «ὄριακῶν», δὲν ἀντικατοπτρίζει τὴν πραγματικὴν θέσιν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἐφ' ὅσον δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς τὸ κόστος τοῦ ξενοδοχειακοῦ προϊόντος.

β) Διαβάθμισις ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως. Μετὰ τὴν ἀνάλυσιν τοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχείων τῆς Ρόδου, κατὰ τὴν ὁποίαν διεπιστώθη ὅτι ὅλαι αἱ ἐπὶ μέρους κατηγορίαι ἐμφανίζουν ἀρκετὰ καλὴν ἀπασχόλησιν, δυνάμεθα, λαμβάνοντες ὑπ' ὄψιν καὶ τὰ καθορισθέντα ἀνωτέρω ἐλάχιστα ὄρια πληρότητος, ὡς καὶ τὰ δεδομένα τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως ὁλοκλήρου τῆς Χώρας, νά καθορίσωμεν τὴν διαβάθμισιν τῶν ξενοδοχείων τῆς Ἑλλάδος ὡς ἀκολούθως: κακὴ ἀπασχόλησις 25%-30%, ἀσθενὴς ἀπασχόλησις 31%-38%, μέση ἀπασχόλησις 39%-52%, καλὴ ἀπασχόλησις 53%-67%, ἐντατικὴ ἀπασχόλησις 68% καὶ πλέον. Ἡ διαβάθμισις αὕτη ἀναφέρεται μόνον εἰς ξενοδοχεῖα καὶ μάλιστα εἰς τοιαῦτα ἀπὸ πολυτελοῦς κατηγορίας μέχρι Δ', διότι τὰ λοιπὰ μέσα στεγασεως λειτουργοῦν ὑπὸ ὅλων διαφορετικῶν ὅρων, οἱ ὅποιοι διαφοροποιοῦν πρὸς τὰ κάτω τοὺς καθορισθέντας ὡς ἄνω συντελεστὰς ἀπασχολήσεως. Ἐπὶ τῇ βάσει λοιπὸν αὐτῆς τῆς διαβάθμισεως, δυνάμεθα νά εἴπωμεν ὅτι τὰ πολυτελῆ ξενοδοχεῖα τῆς Ρόδου παρουσίασαν κατὰ τὸ 1963 ἀσθενῆ ἀπασχόλησιν, τὰ ξενοδοχεῖα Γ' καὶ Δ' κατηγορίας μέσην ἀπασχόλησιν καὶ τὰ ξενοδοχεῖα Α' καὶ Β' κατηγορίας καλὴν ἀπασχόλησιν. Βεβαίως, τὰ περιθώρια τῆς ἀνωτέρω διαβάθμισεως ἔχουν ἐνδεικτικὴν σημασίαν διὰ τὰ ξενοδοχεῖα μιᾶς κατηγορίας, διότι εἶναι ἐνδεχόμενον ἐντὸς αὐτῆς—καὶ αὐτὸ πράγματι συμβαίνει λόγῳ ποιοτικῆς καὶ λειτουργικῆς διαφοροποιήσεως—νά ὑπάρχουν μονάδες ἀνήκουσαι εἰς τὴν ἀμέσως κατωτέραν ἢ συνηθέστερον

1. G. L. Barancini, «Il profitto e la rilevazione dei costi nell' industria alberghiera» εἰς τὴν ἐπιθεώρησιν *Hotel*, ἀριθ. 2-3, Μιλάνον 1964, σ. 15.

εἰς τὴν ἀμέσως ἀνωτέραν διαβάθμισιν καὶ νὰ «ἀναβιβάζωνται» ἢ νὰ «ὑποβιβάζωνται» λόγω τοῦ τρόπου (μέσου ὄρου) διὰ τοῦ ὁποίου ἐξάγεται ὁ βαθμὸς ἀπασχολήσεως ἐκάστης κατηγορίας ξενοδοχείων. Διὰ τοῦτο, τὸ καλύτερον εἶναι νὰ ἐξετάζεται μεμονωμένως ἐκάστη ξενοδοχειακὴ ἐπιχειρήσις καὶ νὰ διαβαθμίζεται ἀναλόγως. Ἀσφαλῶς, εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν θὰ διαπιστώσωμεν ὅτι περισσότεραι ἐπιχειρήσεις ἔχουν καλὴν ἀπασχόλησιν καὶ ἀκόμη ὅτι θὰ ὑπάρχουν καὶ μερικαὶ—αἱ ὀριακαὶ (ἄριστοι) ἐκάστης κατηγορίας—αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχουν ἐντατικὴν ἀπασχόλησιν.

Διὰ νὰ ἔχωμεν μίαν ἰδέαν περὶ τῶν ἰσχυόντων καὶ εἰς ἄλλας χώρας ἐν σχέσει μὲ τὴν ἀπασχόλησιν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, παραθέτομεν τὴν διαβάθμισιν τοῦ συντελεστοῦ ἀπασχολήσεως τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων εἰς τὴν Ἑλβετίαν: κακὴ ἀπασχόλησις 25%-42%, ἀσθενὴς ἀπασχόλησις 43%-48%, μέση ἀπασχόλησις 49%-59%, καλὴ ἀπασχόλησις 60%-70%, πολὺ καλὴ ἀπασχόλησις 71% καὶ πλεόν. Ἡ διαβάθμισις τῆς Ἑλβετίας, ὅπως διαπιστοῦται, εἶναι διάφορος τῆς καθορισθείσης διὰ τὴν Ἑλλάδα, ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὸ εὖρος ἐκάστης κλίμακος καὶ τὸ ὕψος τῶν συντελεστῶν. Ἐξ αὐτοῦ συνάγεται ὅτι αἱ ἐλβετικαὶ ξενοδοχειακαὶ ἐπιχειρήσεις λειτουργοῦν ὑπὸ ὄρους ὀλιγώτερον εὐμενεῖς τῶν ἀντιστοιχῶν ὄρων τῶν ἐλληνικῶν ἐπιχειρήσεων. Πράγματι, ἡ περιορισμένη συγκριτικῶς τουριστικὴ περίοδος τῆς χώρας αὐτῆς, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὸ γεγονός ὅτι αἱ ξενοδοχειακαὶ ἐπιχειρήσεις τῆς Ἑλβετίας ἔχουν ἠύξημένα ἔξοδα μισθοδοσίας, διοικήσεως, δημοσίων σχέσεων κλπ., ἐπιβάλλουν ἐνεργότεραν ἀπασχόλησιν καὶ συνεπῶς διαμορφώνουν τὴν διαβάθμισιν τῶν συντελεστῶν ἀπασχολήσεως εἰς ὑψηλότερα ἐπίπεδα.¹

γ) Ἐπίδρασις ξένης τουριστικῆς κινήσεως ἐπὶ τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῆς ἐρεῦνης τοῦ θέματος τῆς ξενοδοχειακῆς ἀπασχολήσεως, θὰ πρέπει νὰ διερευ-

1. Giovanni Mariotti, *La svizzera turistica*, Γένοβα 1948, σσ. 147-148.

νήσωμεν ιδιαιτέρως τὴν ἐπίδρασιν τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως ἐπὶ τῶν ξενοδοχείων τὰ ὁποῖα ἐξυπηρετοῦν αὐτήν, διότι ἐπὶ τῆς κινήσεως τῶν ξένων βασίζεται, ἐπὶ τοῦ παρόντος τοῦλάχιστον, ἡ ἀπασχόλησις τῶν ξενοδοχειακῶν μας ἐπιχειρήσεων. Αἱ προτιμήσεις τῶν ξένων τουριστῶν, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν χρησιμοποιουμένων ὑπ' αὐτῶν ξενοδοχείων, προκύπτουν ἐκ τοῦ Πίνακος 110. Ἐκ τῆς ἐρεῦνης τῶν στοιχείων αὐτῶν διαπιστοῦμεν τὰ ἀκόλουθα: Οἱ ξένοι τουρίσται μας ἐμφανίζουν αὐξουσαν προτίμησιν διὰ τὰ ξενοδοχεῖα Β' καὶ Γ' κατηγορίας, ἀφοῦ τὸ ποσοστὸν τῶν ξένων τουριστῶν οἱ ὁποῖοι ἐχρησιμοποίησαν αὐτά, ἀπὸ 37% τὸ 1953 ἀνῆλθεν εἰς 50% τὸ 1962. Ἐπίσης αὐξουσα, ἀλλὰ εἰς μικροτέραν ἔκτασιν, προτίμησις ἐκδηλοῦται καὶ διὰ τὰ ξενοδοχεῖα Α' κατηγορίας, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ συμμετοχὴ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1953-1962 διηυρύνθη ἀπὸ 26% εἰς 34%. Ἀντιθέτως, αἱ προτιμήσεις αὐτῶν πρὸς τὰ πολυτελῆ ξενοδοχεῖα περιορίζονται βαθμιαίως, ὥστε ἐντὸς τῆς ὡς ἄνω δεκαετίας ἡ συμμετοχὴ τῶν νὰ κατέλθῃ ἀπὸ 37% εἰς 16%. Καίτοι βεβαίως τὸ ποσοστὸν τῆς συμμετοχῆς εἰς μίαν κατηγορίαν ξενοδοχείων τῶν ξένων τουριστῶν μας ἐξαρτᾶται ἀμέσως καὶ ἀπὸ τὴν ἐξέλιξιν τὴν ὁποίαν κατὰ τὸν αὐτὸν χρόνον θὰ ἔχῃ ἐκάστη κατηγορία, ἐν τούτοις δὲν παύει τοῦτο νὰ ἀποτελεῖ σοβαρὰν ἔνδειξιν τῶν προτιμήσεων τῶν ξένων τουριστικῶν μας ρευμάτων. Αἱ προτιμήσεις αὐταί, ἄλλωστε, αἱ ὁποῖαι κατευθύνονται πρὸς τὰ μεσαίας τάξεως ξενοδοχεῖα, ἀντικατοπτρίζουν καὶ τὴν συνεχῶς διευρυνομένην ἀπὸ εἰσοδηματικῆς πλευρᾶς τουριστικὴν μας πελατείαν.

2. Ξενοδοχειακὰ προβλήματα

Ἡ ἐξασφάλισις ἱκανοποιητικοῦ βαθμοῦ ἀπασχολήσεως ἀποτελεῖ τὴν ἐπιδίωξιν πάσης ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως. Διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ ὅμως αὐτό, εἶναι ἀνάγκη νὰ δημιουργηθοῦν αἱ εὐ-

Π Ι Ν Α Κ 110

ΔΙΑΝΚΙΤΕΡΕΥΣΑΝΤΕΣ ΞΕΝΟΙ ΤΟΥΡΙΣΤΑΙ ΕΙΣ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑ ΠΟΛΥΤΕΛΕΙΑΣ,
Α', Β' ΚΑΙ Γ' ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ, ΚΑΤΑ ΤΑ ΕΤΗ 1953-1962

Έτος	Πολυτελείας	%	Α' τάξεως	%	Β', Γ' τάξεως	%	Σύνολον πελατών	%	Διασκετε- ρέσεις	Ημέραι διαμονής
1953	49.561	37	85.501	26	49.328	37	134.390	100	528.585	3,9
1954	67.756	34	55.403	28	76.295	38	199.454	100	764.504	3,8
1955	69.325	29	70.957	29	102.782	42	243.064	100	880.287	3,6
1956	76.920	26	60.749	21	157.793	53	295.462	100	884.568	3,0
1957	87.049	30	74.344	26	126.329	44	287.722	100	1.072.719	3,7
1958	91.726	30	89.076	28	133.009	42	313.811	100	1.424.171	3,5
1959	92.812	25	107.646	28	179.534	47	379.992	100	1.307.505	3,4
1960	102.690	22	169.248	35	205.368	43	477.306	100	1.550.434	3,2
1961	108.785	18	213.103	35	283.895	47	605.783	100	1.946.252	3,2
1962	114.451	16	240.614	34	348.461	50	703.526	100	2.336.452	3,3

Π η γ ή : ΕΟΤ, Στατιστική Τουριστικής Κινησεως, Αλλοδαπών 1950-1962

νοϊκαὶ προϋποθέσεις καὶ νὰ ἀρθοῦν ὅλα τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα παρακωλύουν τὰς ἐν λόγῳ ἐπιχειρήσεις εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τῆς ἀποστολῆς των. Αἱ προϋποθέσεις αὐταὶ καὶ τὰ κωλύματα συνιστοῦν τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὸν κλάδον τῶν ξενοδοχειακῶν ἐκμεταλλεύσεων καὶ τὰ ὁποῖα θὰ ἐξετάσω-μεν ἀμέσως κατωτέρω. Μεταξὺ αὐτῶν ἰδιαιτέρας σημασίας εἶναι τὰ ἀναφερόμενα εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσιῶν, εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀσκουμένου εἰς βάρος τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων ἀνταγωνισμοῦ ἐκ μέρους ἄλλων στεγαστικῶν μέσων, εἰς τὴν ἐξασφάλισιν ἴσων ὄρων συναγωνιστικότητος μεταξὺ ὅλων τῶν ἐπιχειρήσεων, εἰς τὴν ρύθμισιν τῶν ὄρων ἀμοιβῆς καὶ ἐργασίας τῶν ξενοδοχοὑπαλλήλων, εἰς τὴν δημιουργίαν ξενοδοχειακῶν ζωνῶν, εἰς τὴν παροχὴν δανείων ἀνεγέρσεως νέων μονάδων καὶ ἐκσυγχρονισμοῦ τῶν ἤδη ὑφισταμένων, εἰς τὸν ἐκσυγχρο-νισμὸν καὶ κωδικοποίησιν τῆς ξενοδοχειακῆς νομοθεσίας κλπ.

α) *Τιμαὶ ξενοδοχείων.* Τὸ βασικώτερον πρόβλημα τὸ ὁποῖον ἀπασχολεῖ τὴν ἐλληνικὴν ξενοδοχίαν εἶναι τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτῆς ὑπηρεσιῶν, ἥτοι τῶν τιμῶν ὕπνου καὶ ἐστιάσεως. Εἰς τὴν Ἑλλάδα, ὅπως ἄλλωστε καὶ εἰς τὰς περισσοτέρας τουριστικῶς ἀνεπτυγμένας χώρας τῆς Εὐρώπης, αἱ ὑπηρεσίαι αὐταὶ ἔχουν χαρακτηρισθῆ ὡς ζωτικῆς σημασίας διὰ τὸ εὐρύτερον κοινὸν καὶ ὡς ἐκ τούτου αἱ τιμαὶ των ἔχουν ὑπαχθῆ εἰς τὸν κρατικὸν ἔλεγχον. Καὶ ὀρθῶς, διότι διὰ τοῦ ἐλέγχου τῶν ξενοδοχειακῶν ὑπηρεσιῶν δὲν προστατεύεται μόνον τὸ ἡμεδαπὸν τουριστικὸν ἢ ταξιδιωτικὸν ἢ καὶ γενικώτερον ἀκόμη καταναλωτικὸν κοινόν, ἀλλὰ κυρίως ὁ σημαντικώτατος κλάδος τῆς ἐθνικῆς μας οἰκονομίας, ὁ ξενικὸς τουρισμὸς. Πράγματι, ἐὰν λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ποσοστὸν μεγαλύτερον τοῦ 60% τῆς τουριστικῆς δαπάνης τῶν ξένων περιηγητῶν ἀντιπροσωπεύει δαπάνας διαμονῆς καὶ ἐστιάσεως αὐτῶν καὶ ὅτι ἡ διεθνῆς τουριστικὴ ἀγο-

ρά είναι τόσο ευαίσθητος εις τὸ θέμα τῶν τιμῶν, ὥστε εἶναι ἀρκετὸν ἐλαχίστη αὐξήσις αὐτῶν νὰ ἐκτρέψῃ τὸν ροῦν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς ἄλλας περιοχάς, δικαιολογεῖται ἀπολύτως ὁ κρατικὸς παρεμβατισμὸς εἰς τὸν τομέα τῆς διαμορφώσεως τῶν τιμῶν τῶν ξενοδοχειακῶν ὑπηρεσιῶν. Εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν, ἡ ὀρθὴ πολιτικὴ ἐπὶ τῶν τιμῶν ἀποτελεῖ τὸ σπουδαιότερον καὶ ἀποτελεσματικώτερον κίνητρον προσελκύσεως ξένων τουριστῶν. Ἡ ευαίσθησις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς εἰς τὸ θέμα τῶν τιμῶν ἐξεδηλώθη προσφάτως εἰς τὴν Γιουγκοσλαβίαν, ἡ ὁποία, θεσπίσασα μικρὰν αὐξήσιν ἐπὶ τῶν τιμῶν—αἱ ὁποῖαι σημειωτέον εἶναι ἀπὸ τὰς χαμηλοτέρας μεταξὺ τῶν τουριστικῶν χωρῶν—κινδυνεύει νὰ ἴδῃ μειομένην τὴν τουριστικὴν τῆς κίνησιν.

Αἱ τιμαὶ τῶν ξενοδοχείων αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν σήμερον ἀναγράφονται εἰς τὸν Πίνακα 111, κεχωρισμένως δι' ἐκάστην κατηγορίαν καὶ τόπον ἐγκαταστάσεως τοῦ ξενοδοχείου. Ὡς τόποι ἐλήφθησαν τὰ σπουδαιότερα τουριστικὰ μας κέντρα. Πρὶν φθάσωμεν εἰς τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν αὐτῶν, αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν ἀπὸ τοῦ Ἰανουαρίου τοῦ 1963, προηγήθη μακρὰ περίοδος (1955-1962), ἡ ὁποία συμπίπτει καὶ μὲ τὴν πρώτην περίοδον τῆς τουριστικῆς μας ἐξορμήσεως, σταθερότητος τῶν τιμῶν. Ἡ αὐξήσις τοῦ κόστους ζωῆς κατὰ τὴν ἐπακολουθήσασαν περίοδον τόσο εἰς τὴν Ἑλλάδα ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ἐπέβαλε μικρὰν, ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς ἄλλας ὑπηρεσίας, αὐξήσιν, ἀνερχομένην εἰς 10% ἐπὶ τῶν ἰσχυουσῶν κατὰ τὸ 1962 τιμῶν, τὴν ὁποίαν ἡ διεθνὴς τουριστικὴ ἀγορά, ἄνευ πολλῶν ἐπιφυλάξεων, ἐδέχθη.

Πρὶν προβῶμεν εἰς τὴν ἀνάλυσιν τῶν ἰσχυουσῶν σήμερον τιμῶν, πρέπει νὰ τονίσωμεν ὅτι αἱ τιμαὶ τῶν ξενοδοχείων θερινῆς διαμονῆς—καὶ ὡς τοιαῦτα θεωροῦνται ὅλα τὰ ξενοδοχεῖα τῆς Ἑλλάδος πλὴν τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης—εἶναι ἠϋξημένα κατὰ 20% τῶν γενικῶν τιμῶν, τῶν ἀπλῶν κα-

Π Ι Ν Α Ε 111
ΕΛΑΧΙΣΤΑΙ ΚΑΙ ΜΕΓΙΣΤΑΙ ΤΙΜΑΙ ΚΑΤΑ ΚΑΤΗΓΟΡΙΑΣ
ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΩΝ, ΙΣΧΥΟΥΣΑΙ ΤΟΝ ΜΑΡΤΙΟΝ ΤΟΥ 1963¹

Τύπος, κατηγορία και ὄνομα ξενοδοχείου	Μονόκλινον		Δίκλινον		
	ἄνευ λουτροῦ	μετὰ λουτροῦ	ἄνευ λουτροῦ	μετὰ λουτροῦ	
<i>Ἀθήναι</i>					
Luxe	Μεγάλη Βρεταννία	68-112	113-280	125-186	168-380
A'	Ἀμαλία	—	97-146	—	129-204
B'	Ἀκαδημία	38- 53	63- 93	58- 85	82-130
Γ'	Ἄλμα	26- 41	44- 64	41- 63	56- 82
<i>Γλυφάδα</i>					
Luxe	Ἀσθήρ	—	—	—	184-281
A'	Κόνγκο Παλάς	—	103-151	—	134-211
B'	Δελφίνοι	44- 63	72-104	68- 99	90-132
Γ'	Διεθνές	31- 48	52- 75	48- 74	66- 97
<i>Κηφισιά</i>					
Luxe	Πεντελικόν	71-117	118-185	130-195	176-269
A'	Ἀπέργη	47- 65	77-113	71-104	100-158
B'	— ²	—	—	—	—
Γ'	Αἴγλη	27- 42	—	42- 65	—
<i>Θεσσαλονίκη</i>					
Luxe	— ²	—	—	—	—
A'	Μεντιτεράνεον	39- 54	64- 94	59- 86	83-131
B'	Ἀστέρια	29- 46	47- 69	46- 68	60- 87
Γ'	Ἄτλας	22- 35	—	35- 54	—
<i>Λουτράκι</i>					
Luxe	— ²	—	—	—	—
A'	Ἀκτὴ	53- 87	87-151	80-139	113-211
B'	Μπὼ Ριβάζ	41- 63	67- 97	66- 96	84-123
Γ'	Ἀττικόν	27- 42	—	42- 65	—
<i>Ναύπλιον</i>					
Luxe	— ²	—	—	—	—
A'	Μπούρτζι	47- 65	77-113	71-104	100-158
B'	Ξενία	—	63- 93	—	82-130
Γ'	Ἀμυμώνη	28- 44	—	44- 67	—
<i>Κέρκυρα</i>					
Luxe	Κορφοῦ Παλάς	—	—	—	198-303
A'	Καστέλο	53- 74	87-128	80-117	113-178
B'	Ξενία	—	73-107	—	94-148
Γ'	Ἴόνιον	32- 49	54- 77	49- 76	68-101

Τύπος, κατηγορία και όνομα ξενοδοχείου	Μονόκλινον		Δίκλινον		
	άνευ λουτροῦ	μετὰ λουτροῦ	άνευ λουτροῦ	μετὰ λουτροῦ	
<i>Ρόδος</i>					
Luxe	Τῶν Ρόδων	80-132	133-209	137-219	198-303
A'	Κάιρο Παλάς	47- 65	77-113	71-104	100-158
B'	Δελφίσι	41- 63	67- 97	66- 69	84-123
Γ'	Ἐρμῆς	31- 48	52- 75	48- 74	66- 97
Μέση τιμὴ κατὰ τύπον δωματίου					
	Πολυτελείας	73-120	121-224	131-199	185-307
	A' κατηγορίας	48- 68	91-139	72-109	109-176
	B' κατηγορίας	38- 57	63- 93	61- 83	82-125
	Γ' κατηγορίας	28- 43	50- 73	43- 67	67- 94

1. Εἰς τὰς τιμὰς τοῦ Πίνακος δὲν περιλαμβάνονται: α) Ἡ κεντρικὴ θέρμανσις, διὰ τὴν ὁποίαν προστίθενται 10 δραχμαὶ διὰ δωματίον μιᾶς κλίνης καὶ 15 δραχμαὶ διὰ δωματίον περισσοτέρων κλινῶν. β) Ὁ κλιματισμός, διὰ τὸν ὁποῖον προστίθενται 10 δραχμαὶ διὰ δωματίον μιᾶς κλίνης καὶ 15 δραχμαὶ διὰ δωματίον περισσοτέρων κλινῶν, ἐφ' ὅσον πρόκειται διὰ θερμαινόμενον ἀέρα, καὶ 20 δραχμαὶ καὶ 30 δραχμαὶ ἀντιστοίχως, ἐφ' ὅσον πρόκειται περὶ ψυχομένου ἀέρος. Διὰ τὴν περιπτώσιν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ θερμοκρασία ρυθμίζεται αὐτομάτως, προστίθενται 30 δραχμαὶ διὰ δωματίον μιᾶς κλίνης καὶ 55 δραχμαὶ διὰ δωματίον περισσοτέρων κλινῶν. γ) Τὸ κοινὸν λουτρὸν ἢ ντουῆς, διὰ τὰ ὅποια προστίθενται 12 δραχμαὶ δι' ἐκάστην χρῆσιν. δ) Τὸ πρωινό. ε) Ἡ ὑπηρεσία, ἡ ὁποία ὑπολογίζεται εἰς 15% ἐπὶ τοῦ συνολικοῦ λογαριασμοῦ. ς) Ὁ δημοτικὸς φόρος, ἀπὸ τὸν ὁποῖον ἐξαιροῦνται μόνον αἱ Ἀθῆναι καὶ ἡ Θεσσαλονίκη. Ἐπίσης, ὑπάρχουν καὶ αἱ ἐξῆς διαφοροποιήσεις: ζ) Αἱ τιμαὶ ἀξάνονται κατὰ 10%, ὅταν ἡ διαμονὴ τοῦ πελάτου δὲν ὑπερβαίῃ τὰς δύο ἡμέρας. Ξ) Ἐξαιροῦνται τῆς προσθέτου αὐτῆς ἐπιβαρύνσεως τὰ ξενοδοχεῖα πολυτελείας καὶ Α' κατηγορίας. η) Ἡ τιμὴ δωματίου ἀξάνεται κατὰ 20%, ὅταν προστεθῇ ἑτέρα κλίνη. θ) Ἡ τιμὴ δωματίου δικάλιου ὑπολογίζεται εἰς 80% δι' ἓνα πελάτην. ι) Ἡ τιμὴ δωματίου ἀξάνεται κατὰ 10% διὰ τὴν διαμονὴν παιδιοῦ κάτω τῶν 10 ἐτῶν μὲ ἕτερον μέλος τῆς οἰκογενείας του.

2. Δὲν λειτουργεῖ ξενοδοχεῖον τοιαύτης κατηγορίας εἰς τὸν τόπον.

Πηγή: EOT, *Greece's Hotels*, Μάρτιος 1963

τηγοριῶν. Λέγομεν τῶν ἀπλῶν κατηγοριῶν, διότι ὑπάρχουν καὶ αἱ προσηυξημέναι κατηγορίαι. Αἱ τελευταῖαι, τῶν ὁποίων αἱ τιμαὶ εἶναι προσηυξημέναι διὰ μὲν τὰ Γ' κατηγορίας ξενοδοχεῖα ἀπὸ 15%-25%, διὰ δὲ τὰ Α' καὶ Β' κατηγορίας ἀπὸ 20%-40%, ἀναφέρονται εἰς βελτιωμένου τύπου μονάδας, αἱ ὁποῖαι ἀκριβῶς λόγῳ αὐτῆς τῆς βελτιώσεως καὶ ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ αὐτῆς καὶ τῆς κατηγορίας τοῦ ξενοδοχείου δικαιούνται καὶ λαμβάνουν ὠρισμένας προσαυξήσεις ἐπὶ τῶν βασικῶν τιμῶν.

Ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ Πίνακος 111 καταλήγομεν εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα. Πρῶτον, ὅτι αἱ τιμαὶ γενικῶς εὐ-

ρίσκονται εἰς σχετικῶς χαμηλὰ ἐπίπεδα. Λέγεται ὅτι αἱ ἐν λόγῳ τιμαὶ εἶναι ὑψηλότεραι μόνον τῆς Ἰσπανίας καὶ τῆς Γιουγκοσλαβίας καὶ χαμηλότεραι ὅλων τῶν ἄλλων τουριστικῶν χωρῶν. Βάσει τῶν μέσων τιμῶν τῶν ξενοδοχείων 8 ἑλληνικῶν τουριστικῶν τόπων, ἡ διαμονὴ εἰς μονόκλινον δωμάτιον μετὰ λουτροῦ κυμαίνεται μεταξὺ 121-224 δραχμῶν εἰς πολυτελείας ξενοδοχεῖον, 91-139 δραχμῶν εἰς Α' κατηγορίας, 63-93 δραχμῶν εἰς Β' κατηγορίας καὶ 50-73 δραχμῶν εἰς Γ' κατηγορίας. Προκειμένου διὰ δίκλινον δωμάτιον μετὰ λουτροῦ, αἱ τιμαὶ εἶναι τῆς πολυτελοῦς κατηγορίας 185-307, τῆς Α' κατηγορίας 109-176, τῆς Β' κατηγορίας 82-125 καὶ τῆς Γ' κατηγορίας 67-94. Περιοριζόμεθα εἰς αὐτοὺς τοὺς τύπους τῶν δωματίων, διότι οἱ ἄλλοι, ἄνευ λουτροῦ ἢ ντους, καταργοῦνται βαθμιαίως διὰ τῆς μετατροπῆς των εἰς δωμάτια μετὰ λουτροῦ ἢ ντους. Σημειοῦται ἐνταῦθα ἡ καινοτομία τὴν ὁποίαν εἰσήγαγεν ἡ ἀναπροσαρμόσασα τὰς τιμὰς τῶν ξενοδοχείων ἀπόφασις τοῦ Ἰανουαρίου 1964, ἥτοι ἡ ἐξίσωσις τῶν τιμῶν μεταξὺ δωματίων μετὰ λουτροῦ καὶ δωματίων μετὰ ντους. Δεύτερον, διαπιστοῦται ὅτι τὸ μεταξὺ ἐλαχίστων καὶ μεγίστων τιμῶν εὐρος εἶναι ἀρκετὰ μέγαν. Ἡ εὐρύτης αὕτη ἐξασφαλίζει μίαν ἐλαστικότητα εἰς τὰς τιμὰς, ἀπαραίτητον διὰ τὴν ἀποτελεσματικὴν ἀντιμετώπισιν τῆς τουριστικῆς ζήτησεως καθ' ὅλας τὰς ἐποχὰς τοῦ ἔτους. Αἱ μέγισται τιμαὶ εἰσπράττονται κατὰ κανόνα κατὰ τὴν τουριστικὴν περίοδον καὶ αἱ ἐλάχισται κατὰ τὴν νεκρὰν περίοδον. Πάντως, ἐκάστη ξενοδοχειακὴ ἐπιχείρησις καθορίζει τὴν πολιτικὴν τῶν τιμῶν της ἐντὸς τῶν ἀνωτέρω πλαισίων, ἀναλόγως πρὸς τὰς εἰδικὰς συνθήκας αἱ ὁποῖαι ἰσχύουν δι' αὐτήν, ὑποχρεουμένη μόνον νὰ ἀνακοινοῖ, ὡς ἄκριβ μεταβάλλει αὐτάς, εἰς τὴν Τουριστικὴν Ἀστυνομίαν, τὰς νέας τιμὰς καὶ ἐπὶ πλέον νὰ γνωστοποιῇ αὐτάς εἰς τοὺς πελάτας διὰ τῆς ἀναρτήσεως σχετικῶν πινακίδων ὀπισθεν τῶν θυρῶν τῶν δωματίων. Τρίτην, τέλος, διαπίστωσιν ἀποτελεῖ τὸ γεγο-

νός ότι αἱ τιμαὶ τῶν ἄνευ λουτροῦ δωματίων εὐρίσκονται σχεδὸν εἰς τὸ ἥμισυ τῶν ἀντιστοιχῶν δωματίων μετὰ λουτροῦ. Ἡ ἀπόστασις αὐτῆ, καίτοι ὑπερβαίνει τὰ ὅρια τῆς διαφορᾶς «ἀνέσεως», κρίνεται σκόπιμος, διότι ἐπιδρᾷ ὡς κίνητρον διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ποιοτικῆς στάθμης τοῦ ξενοδοχειακοῦ μας δυναμικοῦ. Πράγματι, ἐν ὄψει ἐξασφαλίσεως ὑψηλοτέρων τιμῶν, παρατηρεῖται τελευταίως ἔντονος τάσις μετατροπῆς τῶν ἄνευ λουτροῦ δωματίων εἰς δωμάτια μετὰ λουτροῦ.

β) Ἐθέμιτος ἀνταγωνισμός. Πρόβλημα συναφές πρὸς τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν τῶν προσφερομένων ξενοδοχειακῶν ὑπηρεσιῶν εἶναι καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὸν περιορισμὸν τοῦ ἀσκουμένου εἰς βᾶρος τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων ἀνταγωνισμοῦ ἐκ μέρους ἄλλων μέσων στεγάσεως τουριστῶν. Πρόκειται διὰ τὰς pensions καὶ τὰ ἐνοικιαζόμενα ἐπιπλωμένα δωμάτια, τὰ ὅποια, λόγῳ τῶν περιορισμένων ἐξόδων ἐκμεταλλεύσεώς των, ἐμφανίζουν μεγάλην ἐλαστικότητα εἰς τὰς τιμὰς των. Οὕτω, εἰς περίοδον ὀξέος ἀνταγωνισμοῦ, ἀπειλεῖται, εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις, καὶ ἡ ὑπαρξίς ἀκόμη τῶν χαμηλῆς τάξεως ξενοδοχείων καὶ δὴ τῶν Γ' καὶ Δ' κατηγορίας. Τὸ φαινόμενον αὐτὸ παρατηρεῖται κυρίως εἰς ἐπαρχιακὰ κέντρα μεγάλης τουριστικῆς κινήσεως, εἰς τὰ ὅποια ἡ Διοίκησις, ἐν τῇ προσπάθειά της νὰ δημιουργήσῃ ἐπαρκῆ μέσα στεγάσεως, ἐχορήγησεν ἀδείας λειτουργίας εἰς pensions καὶ ἐπιπλωμένα δωμάτια, ὑπὸ ὠρισμένους ὅρους καὶ προϋποθέσεις, οἱ σπουδαιότεροι τῶν ὁποίων ἀναφέρονται εἰς τὸν χρόνον τῆς λειτουργίας των. Τὰ ἐν λόγῳ μέσα, τὰ ὅποια λειτουργοῦν σχεδὸν ἄνευ προσωπικοῦ καὶ δὲν ὑπόκεινται εἰς τὰς ὑπὲρ τῶν ἀσφαλιστικῶν ταμείων ἐπιβαρύνσεις, ἔχουν ἀποκτήσει μεγάλην διαπραγματευτικὴν ἰκανότητα εἰς τὰ τιμὰς, αἱ ὅποιαι σημειωτέον εὐρίσκονται σχεδὸν εἰς τὰ αὐτὰ ἐπίπεδα πρὸς τὰς τιμὰς τῶν μικρῶν ξενοδοχείων. Βεβαίως, οὐδεὶς ἀμφισβητεῖ τὴν σκοπιμότητα τῶν ἐν λόγῳ συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ του-

ρισμοῦ καὶ ἰδίᾳ τοῦ τουρισμοῦ τῶν μεσαίων τάξεων. Ἀπὸ τοῦ σημείου ὅμως αὐτοῦ μέχρι τοῦ σημείου νὰ συμβάλλωνται μὲ ξένα τουριστικὰ γραφεῖα καὶ νὰ ὑπογράφουν συμβόλαια, μὲ ὄρους οἱ ὅποιοι εἶναι αὐτόχρημα ἀπαγορευτικοὶ διὰ τὰ μικρὰ ξενοδοχεῖα, ὑφίσταται μεγάλη ἀπόστασις. Ἀπαιτεῖται ἐπομένως ἡ λήψις ὠρισμένων μέτρων, τὰ ὅποια θὰ ἀποβλέπουν εἰς τὴν διασφάλισιν τῆς ξενοδοχίας ἐκ τοῦ ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ τὸν ὅποιον ὑφίσταται ἐκ τῆς «πειρατικῆς» ξενοδοχίας.

γ) Ἐξασφάλισις ἴσων ὄρων συναγωνιστικότητος. Θέμα ἐπίσης βασικὸν διὰ τὴν δημιουργίαν βιωσίμων ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων εἶναι καὶ ἡ ἐξασφάλισις ἴσων ὄρων συναγωνιστικότητος μεταξὺ τῶν ἐπιχειρήσεων. Χαρακτηριστικὴν περιπτῶσιν ἀνισότητος ἀποτελοῦν οἱ διαφορετικοὶ ὅροι δομῆσεως οἱ ὅποιοι ἰσχύουν εἰς τὰ διάφορα πολεοδομικὰ διαμερίσματα τῆς Χώρας, ὅσον ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὸ ὕψος τῶν οἰκοδομῶν καὶ τὸ ποσοστὸν καλύψεως. Ἡ πολεοδομικὴ ἀνισότης δὲν ὑφίσταται μόνον μεταξὺ πόλεων, ἀλλὰ καὶ μεταξὺ τμημάτων τῆς αὐτῆς πόλεως καὶ ἀκόμη μεταξὺ οἰκοδομῶν τοῦ αὐτοῦ τομέως. Ἐπομένως, πρὸς ἐξίσωσιν τῶν ὄρων ἐκμεταλλεύσεως, θὰ πρέπει οἱ ὅροι δομῆσεως ὅλων τῶν ξενοδοχείων τῆς Χώρας, ἐξαιρουμένων ἐκείνων τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, νὰ εἶναι οἱ αὐτοί. Πέραν τῆς χαρακτηριστικῆς αὐτῆς περιπτώσεως ὑπάρχουν καὶ πλεῖσται ἄλλαι, αἱ ὅποια καθημερινῶς δημιουργοῦν ἀνισοτικάς καταστάσεις μεταξὺ τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἐκδηλοῦνται εἰς ὠρισμένας ἐξ αὐτῶν συμπτώματα μαρασμοῦ.

Τὰς ἀνισότητας τῶν ὄρων δομῆσεως ἐπιτείνει εἰς ὠρισμένας περιφέρειάς καὶ τὸ ὑψηλὸν κόστος τῶν οἰκοπέδων, πρᾶγμα τὸ ὅποιον ἀναγκάζει τὸν ἐπιχειρηματίαν-ξενοδόχον νὰ ἀξιοποιήσῃ τὸ μέγιστον τοῦ διαθέσιμου χώρου πρὸς ὅλας τὰς κατευθύνσεις καὶ τοὺς προορισμούς, εἰς βᾶρος πολλάκις τῆς λειτουργικῆς τοῦ ξενοδοχείου. Οὕτω παρατηρεῖται τὸ φαινόμενον

είς ώρισμένα ξενοδοχεΐα, εύρισκόμενα είς τὰ κέντρα τών πόλεων, τὰ δωμάτια διά ταξιδιώτας-τουρίστας νά καλύπτουν τὰ τμήματα τοῦ ακινήτου τὰ όποΐα έχουν μικρότερην άξίαν, ένώ τὰ τμήματα έκεινα τὰ όποΐα έχουν τήν μεγαλύτεραν άξίαν, όπως τό ίσόγειον και ό ήμιόροφος, νά ένοικιάζονται διά χρῆσιν καταστημάτων, περιπτέρων, έστιατορίων, μπάρ κλπ. Γενικώς, είναι άποδεδειγμένον ότι τό τμήμα τοῦ ένοικιαζομένου ακινήτου, έν σχέσει με τήν έκτασιν τοῦ όλου κτιρίου, είναι μεγαλύτερον είς τὰ μικρά ξενοδοχεΐα παρά είς τὰ μεγάλα, τὰ όποΐα έχουν μίαν μεγαλύτεραν κατακόρυφον ανάπτυξιν.¹

δ) Τρόπος άμοιβῆς ξενοδοχοῦπαλλήλων. Βασικόν επίσης πρόβλημα τῆς ελληνικῆς ξενοδοχίας συνιστᾶ και ή ρύθμισις τών όρων άμοιβῆς και έργασίας τών ξενοδοχοῦπαλλήλων. Η σπουδαιότης τοῦ παράγοντος αὐτοῦ καταδεικνύεται εκ τοῦ γεγονότος ότι οι μισθοι και τὰ ποσοστά είς τήν ξενοδοχειακῆν εκμετάλλευσιν, αναλόγως τῆς φύσεως τῆς εκμεταλλεύσεως, αντιπροσωπεύουν τό 32%-52% τῆς τιμῆς τών προσφερομένων υπηρεσιών.² Ακριβώς διά τόν λόγον αὐτόν ή ξενοδοχειακή επιχείρησις και γενικώς ή τουριστική επιχείρησις έχει χαρακτηρησθῆ ώς δραστηριότης έντάσεως έργασίας. Η ηῦξημένη συμμετοχή τοῦ παράγοντος αὐτοῦ είς τό κόστος τών ξενοδο-

1. Touring Club Italiano, Manuale dell' Industria Alberghiera, Μιλάνον 1964, σ. 140.

2. Τό ύψος τών μισθών και ποσοστών μιᾶς ξενοδοχειακῆς επιχειρήσεως εξαρτᾶται βασικώς εκ τοῦ έν τοῦτο διατηρεΐ ή όχι έστιατόριον. Διά τοῦτο εκρίναμεν σκόπιμον νά έρευνήσωμεν τήν σύνθεσιν τών έξόδων δύο χαρακτηριστικῶν επιχειρήσεων, ένός ξενοδοχείου Α' κατηγορίας διατηροῦντος έστιατόριον και ένός Γ' κατηγορίας, άνευ έστιατορίου, ή όποΐα έχει ως άκολούθως:

Εΐδος έξόδων	Ξενοδοχεΐον Α'	Ξενοδοχεΐον Γ'
	%	%
Αναλώσιμα ύλικά έστιατορίου κλπ.	46,6	17,2
Μισθοι και ποσοστά	31,8	2,1
Συντήρησις και επισκευαι	4,7	4,3
Γενικά έξοδα	17,9	26,4

χειακῶν ὑπηρεσιῶν δημιουργεῖ ἰδιαιτέραν εὐθύνην διὰ τοὺς ἀσκοῦντας ὑπευθύνως τὴν τουριστικὴν μας πολιτικὴν, ἐφ' ὅσον ἐξ αὐτοῦ ἐπηρεάζεται τὸ ἐπίπεδον τῶν τιμῶν, συνεπῶς δὲ καὶ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως αὐτῆς ἐπιβάλλεται μία ρύθμισις, ἡ ὁποία καὶ τὴν τάξιν τῶν ἐργαζομένων νὰ ἱκανοποιῇ καὶ τὸ τουριστικὸν κόστος νὰ διατηρῇ εἰς τὰ ἐπίπεδα τοῦ διεθνοῦς συναγωνισμοῦ.

Τὸ ἐφαρμοζόμενον εἰς τὴν Χώραν μας σύστημα ἀμοιβῆς τῆς ἐργασίας τῶν ξενοδοχοῦπαλλήλων εἶναι μικτόν, ἦτοι εἰς ὠρισμένας περιπτώσεις οὗτοι ἀμείβονται διὰ μηνιαίου μισθοῦ καὶ εἰς ἄλλας περιπτώσεις διὰ συμβολικοῦ μισθοῦ καὶ συμμετοχῆς εἰς τὴν διανομὴν τῶν φιλοδωρημάτων (ποσοστῶν). Περιπτώσεις ἀμοιβῆς διὰ μηνιαίου μισθοῦ ἔχομεν εἰς τὰ ξενοδοχεῖα τῶν ἀστικῶν κέντρων (Ἀθῆναι, Θεσσαλονίκη), τὰ ὁποῖα ἀμείβουν κατὰ χρόνον τοὺς ὑπαλλήλους των διὰ μηνιαίου μισθοῦ καὶ κρατοῦν ὡς ἔσοδον τῆς ἐπιχειρήσεώς των ὀλοκλήρον τὸ συγκεντρούμενον ποσὸν τῶν φιλοδωρημάτων. Ἀντιθέτως, ὅλα τὰ ἐπαρχιακὰ ξενοδοχεῖα, τὰ ὁποῖα χαρακτηρίζονται ὡς θερινῶν διαμονῶν, ἀμείβουν τὸ προσωπικόν των διὰ συμβολικοῦ μισθοῦ καὶ διὰ συμμετοχῆς εἰς τὴν διανομὴν ὀλοκλήρου τοῦ εἰσπραττομένου ὑπὸ τῆς ἐπιχειρήσεως ποσοῦ ἐκ φιλοδωρημάτων, τῶν κοινῶς καλουμένων ποσοστῶν ὑπηρεσίας. Φαίνεται ὅμως ὅτι μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν τρόπων καθορισμοῦ τῶν μισθῶν τῶν ξενοδοχοῦπαλλήλων ὑπάρχει ἀνισορροπία («θεωρητική»), δηλαδὴ τὸ σύνολον τῶν εἰσπραττομένων ποσοστῶν ὑπηρεσίας εἶναι μεγαλύτερον τοῦ συνόλου τῶν καταβαλλομένων μισθῶν, ἡ ὁποία ὀδηγεῖ τὴν τάξιν τῶν ἐργοδοτῶν καὶ τῶν ἐργαζομένων εἰς μίαν συνεχῆ ἀντιδικίαν.

Γενικῶς τὸ σύστημα τῶν ποσοστῶν, τὸ ὁποῖον ἐφαρμόζεται¹

1. Ἐξαιρέσειν ἴσως ἀποτελοῦν αἱ ἀγγλοσαξωνικαὶ χῶραι (ΗΠΑ, Ἀγγλία, Γερμανία), ὅπου ἐφαρμόζεται τὸ διὰ μηνιαίου μισθοῦ σύστημα, εὐνοοῦμενον ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐκεῖ ξενοδοχειακῆς ἐκμεταλλεύσεως, ἡ ὁποία ἔχει ἔντονα στοιχεῖα «συνεχοῦς λειτουργίας», ἐν ἀντιθέσει μὲ τὴν τοῦ μεσογειακοῦ ἰδία χώρου, θεωρουμένην ὡς «ἐποχικῆς λειτουργίας».

είς ὅλας σχεδὸν τὰς τουριστικῶς προηγημέναις χώρας, ἔχει καὶ ἄλλα πλεονεκτήματα, τὸ σημαντικώτερον τῶν ὁποίων εἶναι ὅτι ὠθεῖ τοὺς ἐργαζομένους πρὸς αὐξήσιν τοῦ κύκλου ἐργασιῶν τῆς ἐπιχειρήσεως, ἀφοῦ ἡ ἐπιτυχία αὐτῆς σημαίνει αὐξήσιν τῶν ἀποδοχῶν των, καὶ προκαλεῖ ἀμέριστον τὸ ἐνδιαφέρον των πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς προσελκύσεως καὶ διατηρήσεως τῆς πελατείας τῆς.¹

Τὸ ἰσχυρὸν σύστημα ἀμοιβῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα δημιουργεῖ ἄνισον κατάστασιν, ἀπὸ ἀπόψεως μὲν ὄρων ἐκμεταλλεύσεως μεταξὺ τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, ἀπὸ ἀπόψεως δὲ ὄρων ἀμοιβῆς μεταξὺ τῶν ξενοδοχοῦπαλλήλων. Ὡς ἐκ τούτου, ἐπιβάλλεται ἐνιαία ἀντιμετώπισις τοῦ θέματος αὐτοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἀκολουθῶν ἀρχῶν:

Ἐφ' ὅσον τὰ εἰσπραττόμενα ποσοστὰ εἶναι ἄσχετα πρὸς πᾶν στοιχεῖον τοῦ κόστους τῶν ξενοδοχειακῶν ὑπηρεσιῶν, πρέπει νὰ κατανέμονται μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον καὶ ἀνήκουν. Ἡ κατανομή θὰ γίνεταί μεταξὺ ὅλων τῶν παραγόντων τοῦ συντελεστοῦ («ἐργασία») ἄνευ οὐδεμιᾶς ἐξαιρέσεως, ὅπερ σημαίνει ὅτι ποσοστὰ θὰ λαμβάνη τὸ σύνολον τοῦ προσωπικοῦ, καὶ ὄχι ὀρισμέναι κατηγορίαι, ὅπως συμβαίνει σήμερον. Ἡ διανομή τῶν ποσοστῶν μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ θὰ γίνεταί κατὰ μονάδας (μερίδια), ἀναλόγως τῆς ειδικότητος καὶ τοῦ χρόνου ὑπηρεσίας. Ἐννοεῖται ὅτι, κατὰ τὸν καθορισμὸν τῶν ἀναλογουσῶν εἰς ἐκάστην ειδικότητα μονάδων, θὰ πρέπει νὰ ληφθῇ σοβαρῶς ὑπ' ὄψιν ἡ συχνότης καὶ τὸ μέγεθος τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτῆς ὑπηρεσιῶν εἰς τοὺς πελάτας. Θὰ καθορισθοῦν κατώτατα καὶ ἀνώτατα ὄρια βασικῶν μισθῶν, τὰ ὁποῖα θὰ καλύπτωνται ἐν μέρει ἢ ἐν ὅλῳ ἀπὸ τὰ ποσοστὰ καὶ θὰ συμψηφίζωνται μὲ αὐτά. Ἐὰν τὰ ποσοστὰ δὲν ἐπαρκοῦν διὰ τὴν κάλυψιν τῶν κατωτάτων ὀρίων μισθῶν, ὑποχρεοῦται ἡ ἐπι-

1. Ἰωάννου Πολίτη, «Τὸ ξενοδοχεῖον ὡς ποριστικὴ οἰκονομικὴ μονάδα», *Οἰκονομικὴ καὶ Λογιστικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος Ζ', σ. 526.

χείρησις νὰ συμπληρώσῃ ταῦτα· ἐὰν ὅμως ἀντιθέτως τὰ ποσοστὰ ὑπερβαίνουν τὰ ἀνώτατα ὅρια μισθῶν, ἢ ἐπιχείρησις δικαιούται νὰ παρακρατῇ ταῦτα. Θὰ τηρῆται πρὸς τοῦτο ἕνας εἰδικὸς λογαριασμὸς, τὸ ἐνεργητικὸν ὑπόλοιπον τοῦ ὁποίου θὰ διανέμεται εἰς τὸ τέλος τῆς χρήσεως πάλιν μεταξὺ τοῦ προσωπικοῦ, κατὰ τ' ἀνωτέρω. Διὰ νὰ μὴ ὑπάρξῃ περίπτωσις ὃ ἐν λόγῳ λογαριασμὸς νὰ ἐμφανίζεταί παθητικὸς καὶ συνεπῶς νὰ ζημιούται ἢ ἐπιχείρησις, θὰ πρέπει κατὰ τὸν καθορισμὸν τῶν τιμῶν νὰ προστεθῇ καὶ ἐν ποσοστὸν, ἱκανὸν νὰ καλύψῃ τὰ ἐλλείμματα τοῦ ἐν λόγῳ λογαριασμοῦ, καίτοι τὰ κατώτατα ὅρια μισθῶν θὰ εἶναι τοιαῦτα ὥστε νὰ καλύπτωνται ἀπὸ τὰ ποσοστὰ.

ε) *Ξενοδοχειακαὶ ζῶναι.* Ἔτερον θέμα ἀποτελεῖ ἡ δημιουργία «ξενοδοχειακῶν ζωνῶν», ἥτοι ἡ πολεοδομικὴ δέσμευσις ὠρισμένων ἐκτάσεων μὲ τουριστικὸν ἐνδιαφέρον, ἰδιαιτέρως παραλιακῶν, καὶ ἡ χρησιμοποίησις τῶν ἀποκλειστικῶς διὰ τουριστικὰς ἐπιχειρήσεις, ἐπὶ τῇ βάσει συγκεκριμένου πολεοδομικοῦ σχεδίου. Τὸ θέμα αὐτὸ ἐπιλύει ἐν σημαντικὸν πρόβλημα, τῆς ἐπιλογῆς τοῦ καταλλήλου χώρου διὰ τὴν ἴδρυσιν τῶν νέων ξενοδοχείων. Διότι σήμερον, παρὰ τὸ γεγονὸς ὅτι διὰ τὴν δημιουργίαν ξενοδοχειακῆς μονάδος ἀπαιτεῖται ἄδεια καταλληλότητος τοῦ οἰκοπέδου, δὲν παύουν νὰ δημιουργοῦνται ξενοδοχεῖα εἰς τὰ πλέον ἀκατάλληλα μέρη, ἀκόμη δὲ καὶ εἰς βιομηχανικὰς ζώνας. Διὰ τῶν προτεινομένων ζωνῶν, τὰς ὁποίας εἶναι δυνατὸν νὰ δημιουργήσῃ τὸ Κράτος ἢ ἄλλος δημοσίου χαρακτῆρος ὄργανισμὸς κατὰ τὸ πρότυπον τῶν βιομηχανικῶν ζωνῶν, θὰ τεθοῦν αἱ βάσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν «τουριστικῶν πόλεων», αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν μίαν ἀπὸ τὰς ἐπιδιώξεις τῆς τουριστικῆς πολιτικῆς τῆς ἐποχῆς μας.

ς) *Χρηματοδότησις ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων.* Ἡ ἐξέυρεσις, ἐπίσης, τῶν ἀπαραιτήτων κεφαλαίων διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν κυρίως τῶν κατασκευαστικῶν ἀναγκῶν τῆς ξενοδο-

χειρακῆς ἐπιχειρήσεως ἀποτελεῖ σοβαρὸν θέμα. Πράγματι, ἡ ἀλματωδῶς βελτιωμένη ἑλληνικὴ ξενοδοχία, ἡ ὁποία ἐξελίσσεται μὲ τοιοῦτον ρυθμὸν, ὥστε ξενοδοχεῖον καὶ δύο ἐτῶν νὰ θεωρῆται «ἀναχρονιστικὸν» συγκρινόμενον πρὸς ἓν νεόδμητον, δημιουργεῖ διὰ τὰς «παλαιὰς» μονάδας ὀξύτατον πρόβλημα διατηρήσεως τῆς θέσεώς των εἰς τὴν τουριστικὴν ἀγορὰν, ἐφ' ὅσον δὲν προβοῦν εἰς τὸν ἐπιβαλλόμενον ἐκ τοῦ συναγωνισμοῦ ἐκσυγχρονισμόν των. Ἄλλωστε, ἀνεξαρτήτως τοῦ πιεστικοῦ αὐτοῦ παράγοντος, εἶναι γεγονὸς ὅτι ὑπὸ ὁμαλὰς συνθήκας ἡ ἀνανέωσις ὠρισμένων τουλάχιστον εἰδῶν ἐξοπλισμοῦ, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τῶν ἐπίπλων, τοῦ ἱματισμοῦ, τῶν σκευῶν ἐστιατορίου κλπ., κρίνεται ἐκ τῶν πραγμάτων ἐπιβεβλημένη νὰ πραγματοποιηῆται ἐντὸς μιᾶς τριετίας. Ἐπὶ τοῦ προκειμένου δὲν εἶναι ἄσχετος ἡ διάταξις ἡ προβλέπουσα ἐτησίαν ἀπόσβεσιν διὰ τὰ ἐν λόγῳ εἶδη 35%. Διὰ τὴν ἀντιμετώπισιν τῶν βραχυχρονίων αὐτῶν ἀναγκῶν τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, θὰ πρέπει νὰ διευρυνθοῦν τὰ ὑφιστάμενα σήμερον περιθώρια χρηματοδοτήσεως τῶν ἐμπορικῶν τραπεζῶν καὶ νὰ θεσπισθοῦν εἰδικοί εὐνοϊκοὶ ὅροι χρηματοδοτήσεως τῶν ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, διὰ παροχῆς δανείων ἀποκαταστάσεως (ἐκσυγχρονισμοῦ), διὰ τῶν ὁποίων ἡ ἑλληνικὴ ξενοδοχία θὰ δύναται νὰ προσαρμύζεται συνεχῶς τόσον πρὸς τὸν ἐνδοξενοδοχειακὸν συναγωνισμόν ὅσον καὶ πρὸς τὸν συναγωνισμόν τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς.

ζ) Ἐκσυγχρονισμὸς ξενοδοχειακῆς νομοθεσίας. Τέλος, ὑπάρχει καὶ τὸ πρόβλημα τοῦ ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ τῆς κωδικοποιήσεως τῆς ξενοδοχειακῆς καὶ γενικώτερον τῆς τουριστικῆς νομοθεσίας. Ἡ ἰσχύουσα σήμερον βασικὴ νομοθεσία περὶ ξενοδοχείων ἀνάγεται εἰς τὴν προπολεμικὴν περίοδον (1937), ὅτε ὁ τουρισμὸς ἀπετέλει φαινόμενον περιωρισμένης ἐκτάσεως καὶ ἡ τουριστικὴ πελατεία εἰς τὸ σύνολόν της σχεδὸν προήρχετο ἀπὸ ὑψηλῆς εἰσοδηματικῆς δυναμικότητος τάξεις. Σή-

μερον ὅμως, ὅπου ὁ μὲν τουρισμὸς κατέστη καθολικὸν φαινόμενον, ἢ δὲ τουριστικὴ πελατεία διηρυνέθη διὰ τῆς συμμετοχῆς εὐρειῶν μαζῶν ἐκ τῶν μεσαίων τάξεων, θὰ πρέπει ἢ νομοθεσία μας νὰ ἐκσυγχρονισθῇ, διὰ νὰ ἀνταποκρίνεται πρὸς τὰς σημερινὰς ἀνάγκας τοῦ τουρισμοῦ μας. Ἡ σύστασις μιᾶς ἐπιτροπῆς, εἰς τὴν ὁποίαν θὰ ἐκαλοῦντο νὰ διατυπώσουν τὴν γνώμην τῶν καὶ οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων, κρίνεται ἀπαραίτητος διὰ τὴν ἐπεξεργασίαν καὶ κωδικοποίησιν τῆς τουριστικῆς γενικῶς νομοθεσίας εἰς ἐνιαῖον κείμενον νόμου.

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΚΓ' ΓΕΝΙΚΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα ἀντιμετωπίζει ὁ ἑλληνικὸς τουρισμὸς ἀναφέρονται εἰς τὸ τρίπτυχον: συγκοινωνίαι-μέσα ὑποδοχῆς-ὀργάνωσις. Εἰς προηγούμενα κεφάλαια ἐξητάσθησαν ὅλα ἐκεῖνα τὰ θέματα τὰ ὁποῖα ἀπασχολοῦν τὴν διακίνησιν καὶ ὑποδοχὴν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων. Ἦδη, πρὸς ὀλοκλήρωσιν τοῦ κυκλώματος, θὰ πρέπει νὰ ἐξετάσωμεν καὶ τὰ ὀργανωτικὰ προβλήματα τοῦ τουρισμοῦ μας, τὰ ὁποῖα, σημειωτέον, ἄπτονται ὅλων τῶν φάσεων τῆς τουριστικῆς διαδικασίας. Καίτοι δίδεται ἰδιαιτέρα προτίμησις εἰς τὴν δημιουργίαν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς, μάλιστα δὲ εἰς τοιαῦτα τοῦ συγκοινωνιακοῦ καὶ ξενοδοχειακοῦ τομέως, ἐν τούτοις ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ὀργανωτικῶν προβλημάτων ἐξακολουθεῖ νὰ ἀποτελῇ ἀποφασιστικῆς σημασίας παράγοντα διὰ τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος. Διότι, ἐνῶ ὑπάρχουν, καὶ μάλιστα ἐν ἀφθονίᾳ, πολλαὶ εὐνοϊκαὶ προϋποθέσεις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Χώραν, ὑστεροῦμεν καταφανῶς εἰς τὴν ὀργάνωσιν, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ κινδυνεύωμεν νὰ ἀπολέσωμεν τὴν ὑπόθεσιν τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐξ αἰτίας τῶν ὀργανωτικῶν μας ἀδυναμιῶν. Ἡ ἀνάγκη, συνεπῶς, βελτιώσεως τῆς ὀργανωτικῆς στάθμης εἶναι ἐκδηλὸς εἰς ὅλας τὰς φάσεις τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος. Τοῦτο δὲ πρέπει νὰ ἀποδοθῇ εἰς λόγους ἀναγομένους τόσον εἰς τὴν σχετικὴν καθυστέρησιν τῆς καθ' ὅλου οἰκονομίας μας ὅσον καὶ εἰς τὸ γεγονὸς ὅτι προσφάτως μόλις ἀνεπτύχθη ἡ τουριστικὴ κίνησις εἰς τὴν Ἑλλάδα.¹ Αἱ ὀργανωτικαὶ μας ἀδυναμίαι εἶναι ἐμφανεῖς εἰς ὅλα τὰ στά-

1. Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Ἡ προβληματικὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Οἰκονομικαὶ Ἐξελίξεις*, τεῦχος 4/1961, σ. 11.

δια τῆς τουριστικῆς διαδικασίας, με ἰδιαίτεραν ἔντασιν εἰς τὸ στάδιον τῆς προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν εἰς τὸ τουριστικὸν κοινόν, τῆς προβολῆς τῆς Χώρας μας εἰς τὰς τουριστικὰς ἀγορὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ, τῆς ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν, τῆς ὀργανώσεως τῶν φορέων τοῦ τουρισμοῦ, τόσο τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως, καὶ τῆς παροχῆς διευκολύνσεων εἰς τοὺς τουρίστας.

1. Τουριστικὴ ἐκπαίδευσις

Μία ἀπὸ τὰς πλέον ἐμφανεῖς ὀργανωτικὰς μας ἀδυναμίας εἶναι ἡ ἀναφερομένη εἰς τὸν τομέα τῆς προσφορᾶς τῶν πάσης φύσεως ὑπηρεσιῶν πρὸς τοὺς τουρίστας. Παρὰ τὰς θεαματικὰς ὄντως προόδους εἰς τὸν τομέα τῶν ὑπηρεσιῶν, ἡ στάθμη αὐτῶν ἐξακολουθεῖ νὰ εὐρίσκειται εἰς σχετικῶς χαμηλὰ ἐπίπεδα, δημιουργοῦσα οὕτω τὴν ἐπιτακτικὴν ἀνάγκην λήψεως μέτρων, ὅχι μόνον διὰ τὴν βελτίωσιν τῆς ποιοτικῆς αὐτῆς στάθμης τῶν ὑπηρεσιῶν, ἀλλὰ καὶ τὴν κάλυψιν αὐτῶν διὰ στελεχῶν εἰς ὀλόκληρον τὴν κλίμακα τῆς ἐξειδικευμένης ἐργασίας. Ἡ χαμηλὴ ποιότης τῶν παρεχομένων ὑπὸ τοῦ συστήματος τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐφοδίων ὀφείλεται—καὶ τοῦτο ἰσχύει καὶ διὰ τὴν τουριστικὴν ἐκπαίδευσιν—εἰς τὴν ἔλλειψιν στενῆς ἐπαφῆς τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ συστήματος πρὸς τὸν παραγωγικὸν μηχανισμόν, ὡς καὶ εἰς τὴν ἐμφανῆ ἔλλειψιν καταλλήλων μέσων καὶ ἐπαρκοῦς διδακτικοῦ προσωπικοῦ.¹

Ἡ ἀντιμετώπισις τῶν προβλημάτων αὐτῶν θὰ ἐπιτευχθῆ μόνον ἐφ' ὅσον ἐκπαιδευθοῦν ἐπαγγελματικῶς ὅλοι ὅσοι ἐργάζονται ἢ προτίθενται νὰ ἐργασθοῦν εἰς τουριστικὰς ἐπιχειρήσεις, δηλαδὴ μόνον ἐφ' ὅσον ὀργανωθῆ εἰς ὅλας τὰς βαθμίδας ἐπαγγελματικῆς τουριστικῆς ἐκπαίδευσιν.

Ἡ ἐπαγγελματικὴ τουριστικὴ ἐκπαίδευσιν πρέπει νὰ λάβῃ καθολικὸν χαρακτῆρα καὶ νὰ καλύψῃ ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος, τόσο ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐξυπη-

1. Γ. Κατζουράκη-Δ. Βακατάση, Ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσιν, Ἀθήναι 1963, σ. 73.

ρετοῦν βασικὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν ὅσον καὶ ἐκείνους οἱ ὁποῖοι ἐξυπηρετοῦν δευτερευούσας τοιαύτας, διότι εἰς ὅλους ἀνεξαιρέτως τοὺς τομεῖς ἐκδηλοῦνται ἀδυναμίαι, συνεπῶς δὲ ἐκδηλὸς εἶναι ἡ ἀνάγκη βελτιώσεως τοῦ ἐπιπέδου τῶν ὑπηρεσιῶν μας. Ἡ διάκρισις τῶν τουριστικῶν δραστηριοτήτων εἰς ἀμέσους καὶ ἐμμέσους, ἥτοι μεταξὺ καθαρῶς τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων καὶ ἐπιχειρήσεων μικτῶν, ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι καθορίζει αὐτομάτως τόσον τὴν ἔκτασιν ὅσον καὶ τὴν μορφήν τὴν ὁποῖαν θὰ πρέπει νὰ λάβῃ εἰς ἐκάστην περίπτωσιν ἡ τουριστικὴ ἐκπαίδευσις.¹ Πάντως, θὰ ἦτο δυνατόν νὰ διατυπωθῆ ὡς γενικὴ ἀρχὴ ὅτι οἱ μὲν ἀσχολούμενοι εἰς καθαρῶς τουριστικὰ ἐπαγγέλματα ἔχουν ἀνάγκην ἐκπαιδεύσεως, οἱ δὲ ἀσχολούμενοι εἰς τὰ λοιπὰ σχέσιν ἔχοντα μὲ τὸν τουρισμὸν ἐπαγγέλματα ἔχουν ἀνάγκην ἐπιμορφώσεως. Τόσον ἡ ἐκπαίδευσις ὅσον καὶ ἡ ἐπιμόρφωσις ἀνάγονται ἐν πάσῃ περιπτώσει εἰς τὸν κύκλον τῆς ἐπαγγελματικῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἡ ὁποία παρέχεται διὰ τοῦ συστήματος τῆς μαθητείας, τῆς φοιτήσεως εἰς ἐπαγγελματικὰς σχολὰς καὶ τῆς παρακολουθήσεως μαθημάτων μεταπανεπιστημιακοῦ κύκλου, εἰς ἰνστιτοῦτα ἢ πανεπιστημιακὰ κέντρα, προσηρτημένα εἰς ἀνωτάτας, οἰκονομικὰς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον, σχολὰς. Εἰδικώτερον, ἡ ἐπιμόρφωσις παρέχεται διὰ τῆς ὀρ-

1. Ἐπιχειρήσεις ἐξυπηρετοῦσαι βασικὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν διὰ προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν πρὸς αὐτοὺς εἶναι ἐνδεικτικῶς αἱ ἐξῆς: ξενοδοχεῖα, συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως τουριστῶν (ξενῶνες, camping κλπ.), κέντρα ψυχαγωγίας (τουριστικὰ περίπτερα, ἐγκαταστάσεις θαλασσίων λουτρῶν κλπ.), τουριστικὰ γραφεῖα, ἐπιχειρήσεις μεταφορῶν τουριστῶν, γραφεῖα ἐνοικιάσεως αὐτοκινήτων, ξεναγοὶ κλπ. Ἐπιχειρήσεις ἐξυπηρετοῦσαι δευτερευούσας ἀνάγκας τῶν τουριστῶν διὰ προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν πρὸς αὐτοὺς εἶναι ἐνδεικτικῶς αἱ ἐξῆς: ἐστιατόρια, μπάρ, ζαχαροπλαστεῖα, καφενεῖα, ταβέρναι, κέντρα διασκεδάσεως, καταστήματα πωλήσεως εἰδῶν λαϊκῆς τέχνης, τουριστικῶν ἐν γένει εἰδῶν, φωτογραφικῶν εἰδῶν, κάρτ-ποστάλ, ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν, εἰδῶν νεωτερισμοῦ, εἰδῶν ἐνδύσεως καὶ ὑποδήσεως, ὀδηγοὶ αὐτοκινήτων ταξὶ καὶ πούλμαν, εἰσπράκτορες, κινησιοφωτογράφοι, κουρεῖα, κομμωτήρια καὶ οἱ πάσης φύσεως ἐπαγγελματίαι, οἱ ἐρχόμενοι εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς τουρίστας. Βλέπε σχετικῶς: Χ. Ροζόλη, «Ποῖαι αἱ βάσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 563 (23).

γανώσεως ειδικῶν φροντιστηρίων (σεμιναρίων) ὑπὸ τῶν ἐπαγγελματικῶν σχολῶν ἢ ειδικῶν ἐπαγγελματικῶν ὀργανώσεων.

α) *Στοιχειώδης ἐκπαίδευσις.* Εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθοῦν αἱ βοηθητικαὶ ὑπηρεσίαι τῶν καθαρῶς τουριστικῶν ἐπαγγεμάτων (σερβιτόροι, θαλαμηπόλοι, μάγειροι, νυκτοθυρωροὶ κλπ.), ὡς ἐπίσης καὶ αἱ ὑπηρεσίαι τῶν ἐπαγγεμάτων ἐκείνων τὰ ὁποῖα ἐμμέσως ἐξυπηρετοῦν τὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν (σερβιτόροι ἐστιατορίων, μπάρ, ταβερνῶν, καφενείων καὶ ζαχαροπλαστείων, ὑπάλληλοι ἐμπορικῶν ἐν γένει καταστημάτων, ὄδηγοι αὐτοκινήτων, ὑπάλληλοι βοηθητικῶν ὑπηρεσιῶν τουριστικῶν γραφείων, πρακτορείων καὶ ἐπιχειρήσεων ἐν γένει μεταφορῶν, ὡς καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῶν πάσης φύσεως ἐπαγγεμάτων τὰ ὁποῖα προσφέρουν καθ' οἷονδῆποτε τρόπον ὑπηρεσίας εἰς τοὺς τουρίστας). Ἡ στοιχειώδης αὕτη ἐκπαίδευσις, καθ' ὅσον ἀφορᾷ εἰς τοὺς προτιθεμένους νὰ ἐργασθοῦν εἰς καθαρῶς τουριστικὰ ἐπαγγέλματα (ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια κλπ.), παρέχεται σήμερον εἰς τὰ ἐν Θεσσαλονίκῃ καὶ Κηφισιά λειτουργοῦντα ἐκπαιδευτήρια τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν Ἐπαγγεμάτων.¹ Εἰς τὰ ἐν λόγῳ ἐκπαιδευτήρια εἰσάγονται ἄνευ ἐξετάσεων ἀπόφοιτοι Γυμνασίου, οἱ μὲν ἄρρενες ἡλικίας μέχρις 20 ἐτῶν, αἱ δὲ θῆλεις μέχρις 25 ἐτῶν, ὡς καὶ ἀπόφοιτοι τῆς Γ' τάξεως τοῦ ἑξατάξιου Γυμνασίου τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω ἡλικίας ἀμφοτέρων τῶν φύλων, κατόπιν εἰσιτηρίων ἐξετάσεων. Ἡ φοίτησις διαρκεῖ ἐν ἔτος. Σημειοῦται ὅτι εἰς τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἀνήκει καὶ τὸ λειτουργοῦν εἰς τὰ ὡς ἄνω ἐκπαιδευτήρια Τμῆμα Μαγειρι-

1. Ἡ Σχολὴ Τουριστικῶν Ἐπαγγεμάτων ἰδρύθη τὸ 1937 ὡς ΝΠΔΔ πρὸς τὸν σκοπὸν ὀργανώσεως Κέντρου Τουριστικῆς Ἐκπαίδευσως. Αἱ ἐργασίαι τῆς διεκόπησαν κατὰ τὸν πόλεμον, ἤρχισε δὲ ἐπαναλειτουργοῦσα τὸ 1948 ὡς Σχολὴ Μετεκπαίδευσως Ξενοδοχοῦπαλλήλων διὰ κατώτερον προσωπικόν. Τὸ 1955 ἤρχισε τὴν λειτουργίαν Τμημάτων Μετεκπαίδευσως ὑπὸ τύπον φροντιστηρίων εἰς διαφόρους πόλεις. Τὸ 1956 ἴδρυσε τὸ Τμῆμα Ἀνωτέρας Ἐκπαίδευσως τῆς Ρόδου, τὸ 1958 τὸ Τμῆμα Στοιχειώδους Ἐκπαίδευσως τῆς Θεσσαλονίκης καὶ τὸ 1959 ἴδρυσε δεύτερον Τμῆμα Ἀνωτέρας Ἐκπαίδευσως εἰς Κηφισίαν, τὸ ὁποῖον σήμερον λειτουργεῖ ὡς Τμῆμα Μικτῆς Στοιχειώδους Ἐκπαίδευσως.

κόν, όπου ή φοίτησις διαρκεί δύο έτη, εισάγονται δέ εις αυτό, κατόπιν εξέτασεων, απόφοιτοι Δημοτικού Σχολείου, ήλικίας μέχρι 19 ετών, ως υπότροφοι τής Σχολής. Διά να σχηματίσωμεν μίαν ιδέαν τής δραστηριότητος τής Σχολής εις τόν τομέα τής στοιχειώδους εκπαιδύσεως, πρέπει να αναφέρωμεν ότι από τò Έκπαιδευτήριον Θεσσαλονίκης, τò όποϊον ήρχισε να λειτουργή από τού 1959, απέφοίτησαν κατά ειδικότητος έντός τής τριετίας 1960-1962, 94 εκ τού Ξενοδοχειακού Τμήματος, 56 εκ τού Έστιατορικού και 41 εκ τού Μαγειρικού. Τού τελευταίου Τμήματος τὰ στοιχειά αναφέρονται εις τήν διετίαν 1961-62, διότι, ως έλέχθη άνωτέρω, ή φοίτησις εις αυτό είναι διετής. Έπίσης, από τò Έκπαιδευτήριον Κηφισιάς, τού όποιου ή λειτουργία ήρχισε τò 1960, απέφοίτησαν, κατά τήν διετίαν 1961-1962, 99 εκ τού Ξενοδοχειακού Τμήματος και, κατά τò 1962, 21 εκ τού Έστιατορικού και 17 εκ τού Μαγειρικού Τμήματος. Δηλαδή έν συνόλω έντός μιᾶς τριετίας ή στοιχειώδης εκπαίδευσις παρέδωκεν εις τήν έλληνικήν ξενοδοχίαν 328 μόλις ξενοδοχούπαλλήλους. Ο αριθμός αυτός είναι εκπληκτικῶς μικρός έν σχέσει πρὸς τὰς ανάγκας επανδρώσεως τῶν νέων ξενοδοχειακῶν μονάδων διά κατωτέρου ιδία προσωπικοῦ, ως επίσης και τῶν ύφισταμένων αναγκῶν διά τῶν δημιουργουμένων ετησίως κενῶν. Διά να αντιμετωπισθῇ ή κατάστασις αυτή, θὰ πρέπει να ιδρυθοῦν, πέραν τῶν Ἀθηνῶν (Κηφισιά) και τής Θεσσαλονίκης, εκπαιδευτήρια στοιχειώδους τουριστικῆς εκπαιδύσεως και εις τὰ μεγαλύτερα τουριστικά κέντρα τής Χώρας. Ἡ Ρόδος, ή Κέρκυρα και αἱ Πάτραι θὰ πρέπει να είναι αἱ πρῶται πόλεις εις τὰς όποιὰς ή Σχολή Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων καλεῖται να ιδρύσῃ τὰ έν λόγω εκπαιδευτήρια. Παραλλήλως, θὰ πρέπει να αύξηθῇ ο αριθμός τῶν εισακτέων εις αυτά και να αναδιαρθρωθοῦν τόσον τὰ τμήματα όσον γενικῶς και τὰ διδακτέα μαθήματα.

“Όσον αφορά εις τήν στοιχειώδη εκπαίδευσιν τῶν εργαζομένων εις επιχειρήσεις αἱ όποῖαι έν μέρει δραστηριοποιούνται

διὰ τὴν ἐξυπηρέτησιν τοῦ τουρισμοῦ (πωληταὶ ἐμπορικῶν καταστημάτων, ὑπάλληλοι τουριστικῶν καὶ ταξιδιωτικῶν γραφείων, ὁδηγοὶ καὶ εἰσπράκτορες αὐτοκινήτων κλπ.), θὰ πρέπει νὰ λεχθῆ ὅτι ἐκτὸς ὠρισμένων μεμονωμένων περιπτώσεων, αἱ ὁποῖαι ὀφείλονται εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῆς Τουριστικῆς Ἀστυνομίας, ἢ Ἐπαγγελματικῶν Σωματείων τοῦ κέντρου καὶ μερικῶν ἐπαρχιῶν (Θεσσαλονίκης, Ρόδου, Κερκύρας), δὲν ἐξεδηλώθη ἀπὸ ἐπισήμου πλευρᾶς προσπάθεια ἐπιμορφώσεώς των. Ἡ στοιχειώδης αὐτὴ ἐκπαίδευσις, ἢ ὁποῖα θὰ εἶναι γενικὴ καὶ θὰ ἀποβλέπη μᾶλλον εἰς τὴν διαπαιδαγώγησιν τῶν ἐρχομένων εἰς ἐπαφὴν μὲ τοὺς τουρίστας ἀπὸ πλευρᾶς τουριστικῆς δεοντολογίας, θὰ πρέπει νὰ παρέχεται ὑπὸ τύπον φροντιστηρίων (σεμιναρίων) τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων, δι' εἰδικῶν αὐτῆς Τμημάτων Μετεκπαιδεύσεως Ὑπαλλήλων Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν λειτουργουσῶν σήμερον παρ' αὐτῆς Τμημάτων Μετεκπαιδεύσεως Ξενοδοχοῦπαλλήλων, συγχωνευομένων ἐνδεχομένως εἰς ἐνιαῖα τμήματα. Τὰ σήμερον λειτουργοῦντα Τμήματα Μετεκπαιδεύσεως ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐπιμόρφωσιν τῶν ἐργαζομένων μόνον εἰς τὰ ξενοδοχεῖα καὶ ἐστιατόρια, ἔχουν δὲ ἀποφοιτήσῃ ἀπὸ αὐτὰ (ἀπὸ τῆς λειτουργίας των μέχρι τοῦ 1961) 1.545 ξενοδοχοῦπάλληλοι. Ἐξ αὐτῶν, 218 ἀπεφοίτησαν κατὰ τὴν προπολεμικὴν περίοδον (1937-1940) καὶ 1.237 κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν περίοδον (1951-1960). Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη ἐπιτακτικὴ, πρὸς βελτίωσιν τῆς ποιοτικῆς στάθμης τῶν παρεχομένων εἰς τοὺς ξένους ἰδίᾳ ἐπισκέπτας μας ὑπηρεσιῶν, νὰ δημιουργηθοῦν εἰς ὅλα τὰ μεγάλα τουριστικὰ μας κέντρα Τμήματα Μετεκπαιδεύσεως Ὑπαλλήλων Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων, τὰ ὁποῖα ὑποχρεωτικῶς θὰ κληθοῦν νὰ παρακολουθήσουν τόσον οἱ ξενοδοχοῦπάλληλοι ὅσον καὶ οἱ ὑπάλληλοι τῶν λοιπῶν σχέσιν ἐχόντων μὲ τὸν τουρισμὸν ἐπαγγελμάτων. Τὰ ἐν λόγῳ Τμήματα θὰ πρέπει νὰ λειτουργοῦν κατὰ τὸ πεντάμηνον Νοεμβρίου-Μαρτίου. Ἐννοεῖται ὅτι εἰς ὅλα

τὰ Τμήματα αὐτὰ δύνανται νὰ φοιτήσουν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ ἐπιχειρηματίαι, καὶ θὰ ἦτο εὐχρῆς ἔργον ἐὰν ἐπραγματοποιεῖτο τοῦτο, διὰ νὰ συμπληρωθοῦν τὰ ὑπάρχοντα καὶ εἰς τὸν τομέα αὐτὸν κενά. Οἱ ἐργοδότες τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων θὰ πρέπει νὰ ὑποχρεωθοῦν νὰ ἐπανδρῶνουν τὰς ἐπιχειρήσεις των μὲ ὑπαλλήλους οἱ ὅποιοι ἢ ἔχουν ἀποφοιτήσει ἀπὸ τὰ στοιχειώδους τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐκπαιδευτήρια ἢ ἔχουν ὑποστῆ τὴν ἀνάλογον ἐπιμόρφωσιν εἰς τὰ Τμήματα Μετεκπαιδεύσεως, ὡς συμβαίνει σήμερον μὲ τοὺς ἀποφοίτους τοῦ Τμήματος Ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως Ρόδου.

β) *Μέση ἐκπαίδευσις.* Εἰς τὴν μέσῃ ἢ ἀνωτέραν ἐκπαίδευσιν θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθῇ ἡ ξενοδοχειακὴ ἐκπαίδευσις, ἥτοι ἡ ἐκπαίδευσις τῶν ξενοδόχων διευθυντῶν, τοῦ ἀνωτέρου καὶ κατωτέρου προσωπικοῦ ξενοδοχειακῶν ἐπιχειρήσεων, οἰκοτροφείων, ἐστιατορίων, ζαχαροπλαστείων, κέντρων διασκεδάσεως, τῶν συμπληρωματικῶν καταλυμάτων, τῶν θεραπευτηρίων καὶ τῶν ἀντιστοιχῶν πρὸς τὰ ξενοδοχεῖα εἰδικότητων τῶν τουριστικῶν πλοίων. Ἐπίσης, εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν θὰ πρέπει νὰ ὑπαχθῇ καὶ ἡ τουριστικὴ γενικῶς ἐκπαίδευσις, ἥτοι τῶν ὑπαλλήλων κρατικῶν ὀργανισμῶν καὶ ὑπηρεσιῶν τουρισμοῦ, τῶν γραφείων ὑποδοχῆς καὶ πληροφοριῶν, τῶν πρακτορείων ταξιδίων καὶ γραφείων τουρισμοῦ, τῶν ξεναγῶν καὶ διερμηνέων, τῶν ἀεροπορικῶν καὶ ἀκτοπλοϊκῶν ἐταιριῶν καὶ τοῦ τουριστικοῦ κλάδου ἐπιχειρήσεων μεταφορᾶς, τραπεζικῶν καὶ ἀσφαλιστικῶν ἐπιχειρήσεων.¹

Ἡ ξενοδοχειακὴ ἐκπαίδευσις τῆς δευτέρας βαθμίδος, ἡ ὁποία καταρτίζει τὸ ἀνώτερον προσωπικὸν τῆς ξενοδοχίας, παρέχεται ὑπὸ τοῦ ἐν Ρόδῳ Ἐκπαιδευτηρίου τοῦ Τμήματος Ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων, τὸ ὁποῖον λειτουργεῖ ἀπὸ τοῦ 1956. Εἰς αὐτὸ εἰσάγονται, κατό-

1. Χ. Ροζόλη, «Ποῖαι αἱ βάσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 563 (23).

πιν εισιτηρίων εξέτασεων, απόφοιτοι Γυμνασίου άμφοτέρων τών φύλων, ήλικίας μέχρις 25 έτών. Η διάρκεια φοιτήσεως είναι διετής. Οί άποφοιτήσαντες έκ του Τμήματος αυτού κατά την τετραετία 1958-1961 άνήλθον εις 240, άριθμός λίαν περιωρισμένος διά την επάνδρωσιν τών έλληνικών ξενοδοχείων. Πέραν όμως του άριθμού τών έξερχομένων έκ του Τμήματος τής Άνωτέρας Έκπαιδεύσεως, ύπάρχει και θέμα οργάνωσης αυτού. Διότι, παρά τας γενομένας σοβαράς προσπαθείας, δέν είναι δυνατόν να υποστηριχθῆ ότι με την σημερινήν της οργάνωσιν ή Σχολή παρέχει εις τους άποφοίτους της τας αναγκαίας γνώσεις προς κάλυψιν θέσεων άνωτέρου προσωπικού. Χρειάζεται αναθεώρησις κατ' άρχήν του προγράμματός της και προσαρμογή αυτού προς τά διεθνή πρότυπα. Ένδεικτικώς αναφέρομεν τό υπό του Διεθνούς Κέντρου Ξενοδοχειακής και Τουριστικής Έκπαιδεύσεως τής Βέρνης ίδρυθέν Ίνστιτούτον Άνωτέρας Ξενοδοχειακής και Τουριστικής Έκπαιδεύσεως (Glion), τής αυτής μετά τής ιδιικής μας Σχολής βαθμίδος, του όποιου τό πρόγραμμα παρέχει πλήρη θεωρητικήν κατάρτισιν, ως και τό Τεχνικόν Ίνστιτούτον διά τόν Τουρισμόν τής Ιταλίας (έν Ρώμη), του όποιου όμως ή εκπαίδευσις είναι μέσης βαθμίδος.¹ Επίσης, ή επάνδρωσις τής Σχολής διά διδακτικόν προσωπικόν

1. Τό πρόγραμμα του Τμήματος Άνωτέρας Έκπαιδεύσεως Ρόδου τής Σχολής Τουριστικών Έπαγγελματών περιλαμβάνει την διδασκαλίαν τών ακόλουθων μαθημάτων: Έλληνικός πολιτισμός, Έπαγγελματική άγωγή, Ξενοδοχειακή οργάνωσις και διοικήσις, Ξενοδοχειακή λογιστική, Τουρισμός και τουριστική γεωγραφία, Αρχιτεκτονική και τεχνικά εγκαταστάσεις, Ψυχολογία εργασίας και διαφήμισις, Βρωματοχημεία, Έμπορευματολογία, Υγιεινή, Υγιεινή τουριστικών εγκαταστάσεων, Άλληλογραφία και δακτυλογραφία, Ξένοι γλώσσαι (άγγλικά, γαλλικά, γερμανικά), Ξενοδοχειακή, έστιατορική και μαγειρική τέχνη, Τραπεζοκομία και μπάρ.

Τό πρόγραμμα του Ίνστιτούτου Άνωτέρας Ξενοδοχειακής και Τουριστικής Έκπαιδεύσεως του Glion περιλαμβάνει την διδασκαλίαν τών ακόλουθων μαθημάτων: Γενικόττητες: Η έννοια του τουρισμού, Τά είδη του τουρισμού, Η ανάπτυξις του τουρισμού, Τά μεγάλα τουριστικά ρεύματα. Τουριστικά ιδρύματα: Τά τουριστικά κέντρα, Αί μεταφοραί εις την ύπηρεσίαν του τουρισμού, Καταλύματα, Παρεμφερή ιδρύματα. Αί λειτουργίαι του τουρισμού: Σχέσεις με την δημοσίαν υγείαν, Αί επιδράσεις τής τεχνικής, Τουρισμός και πολιτισμός, Τά κοινωνικά προβλήματα του τουρισμού, Του-

όλων τῶν εἰδικότητων κρίνεται ἀπαραίτητος διὰ τὴν καλὴν λειτουργίαν αὐτῆς. Τὸ κενὸν εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ τοῦ διδακτικοῦ προσωπικοῦ διεπίστωσε καὶ ὁ εἰδικὸς ἐμπειρογνώμων τοῦ τουρισμοῦ, Γερμανὸς Δρ. M. Hoffmann, ὁ ὁποῖος εἰς τὴν ὑποβληθεῖσαν εἰς τὸν ΕΟΤ γνωμάτευσίν του τὸ 1961, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἀναφέρει μεταξὺ τῶν ἄλλων ὅτι αἱ ὑπάρχουσαι εἰς τὴν Ἑλλάδα Ξενοδοχειακαὶ Σχολαὶ (Ρόδου, Κηφισιάς, Θεσσαλονίκης) ἔχουν μεγάλην σημασίαν διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν τῶν νέων στελεχῶν, χρειάζονται ὅμως ἔλεγχον τοῦ προγράμματος διδασκαλίας, πρὸς βελτίωσιν, ἐπιπροσθέτως δὲ διδασκάλους ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ, διὰ νὰ ἐπιτευχθῇ πρόγραμμα διεθνoῦς ἰσχύος.²

ρισμὸς καὶ πολιτικὴ. Ἡ ἀγορὰ τουρισμοῦ: Χαρακτηριστικὰ τῆς ζήτησεως, Χαρακτηριστικὰ τῆς προσφορᾶς, Σχηματισμὸς τιμῶν εἰς τὴν τουριστικὴν ἀγορὰν. Ὁ τουρισμὸς παράγων τῆς διεθνoῦς οἰκονομικῆς πολιτικῆς: Χαρακτηριστικὰ τῆς διεθνoῦς οἰκονομίας, Ἡ θέσις τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὸ ἰσοζύγιον πληρωμῶν, Ὁ τουρισμὸς τὴν ἐποχὴν τοῦ προστατευτισμοῦ, Ἡ ἀπελευθέρωσις τοῦ διεθνoῦς τουρισμοῦ, Τουρισμὸς καὶ εὐρωπαϊκὴ ἐνοποίησης. Ὁ τουρισμὸς παράγων τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας: Πολιτικὴ μεταφορῶν, Πολιτικὴ καταλυμάτων, Προβλήματα χρηματοδοτήσεως, Τὸ ἐργατικὸν δυναμικὸν τοῦ τουρισμοῦ, Προβλήματα κοινωνικοῦ τουρισμοῦ. Τουριστικὴ ὀργάνωσις: Ἐθνικὴ ὀργάνωσις, Διεθνεῖς ὀργανώσεις. Αἱ τουριστικαὶ ἐπιχειρήσεις: Ἐννοια καὶ μορφή, Αἱ ἐπιχειρήσεις καταλυμάτων, Θεραπευτικὰ ἰδρύματα, Οἰκοτροφεία, Γραφεῖα ταξιδίων. Ψυχολογία: Γενικαὶ γνώσεις, Ἡ ψυχολογία τοῦ πελάτου, Ἡ ψυχολογία τοῦ προσωπικοῦ. Ψυχολογία καὶ τεχνικὴ πωλήσεων: Ἡ ὑποδοχὴ τοῦ πελάτου, Ἡ τράπεζα τοῦ πελάτου, Τὸ δωμάτιον τοῦ πελάτου, Ψυχαγωγίαι προσφερόμεναι εἰς τὸν πελάτην, Ἡ ἀναχώρησις τοῦ πελάτου, Ἡ ἐπαφὴ μὲ τὸν παλαιὸν πελάτην, Τὸ savoir vivre. (Βλ. X. Ροζόλη: «Ὁ Τουρισμὸς δὲν εἶναι ἐπιστήμη», ἐπιστολὴ δημοσιευθεῖσα εἰς τὴν *Ξεῖναν*, τεῦχος 79/1964, σσ. 14-15.)

Τὸ πρόγραμμα τοῦ Τεχνικοῦ Ἰνστιτούτου διὰ τὸν Τουρισμὸν, τῆς Ρώμης, περιλαμβάνει τὴν διδασκαλίαν τῶν κάτωθι μαθημάτων κατὰ τὰ πέντε ἔτη τῆς φοιτήσεως: Ὄρησκειυτικά, Γράμματα καὶ πολιτικὴ φιλολογία, Ἱστορία καὶ ἀγωγή τοῦ πολίτου, Ξένα γλῶσσαι (γαλλικὰ, ἀγγλικά, γερμανικά), Μαθηματικά, Φυσικά, Γενικὴ γεωγραφία, οἰκονομικὴ καὶ τουριστικὴ, Ἱστορία τῆς τέχνης, Μεταφοραί, Τουριστικὴ τεχνικὴ, Γενικὴ λογιστικὴ καὶ ἐφαρμοσμένη, Δίκαιον καὶ τουριστικὴ νομοθεσία, Πολιτικὴ οἰκονομία, Στατιστικὴ καὶ δημόσια οἰκονομικά, Προπαγάνδα, Διαφήμισις καὶ δημόσια σχέσεις, Πρακτικὴ πρακτορείου, Στενογραφία, Δακτυλογραφία, Φυσικὴ ἀγωγή. (Βλέπε: Istituto Tecnico per il Turismo, *Ordinamento*, Ρώμη 1963.)

2. M. Hoffmann, «Γνωμάτευσις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα, 1961» (Ἐπίσημος μετάφρασις τοῦ ΕΟΤ), Ἀθήναι 1961.

“Όσον ἀφορᾷ εἰς τὸ δεύτερον σκέλος τῆς ἀνωτέρας τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἦτοι τὴν τουριστικὴν γενικῶς ἐκπαίδευσιν ἢ ὁποῖα προώρισται νὰ παράσχη τὴν ἀπαραίτητον μόρφωσιν εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι προτίθενται νὰ καταλάβουν ἀνωτέρας θέσεις εἰς κρατικούς ὀργανισμούς καὶ ὑπηρεσίας τουρισμοῦ, εἰς γραφεῖα ὑποδοχῆς καὶ πληροφοριῶν, εἰς τουριστικά καὶ ταξιδιωτικά γραφεῖα, εἰς τοὺς κλάδους τουρισμοῦ τῶν ἀεροπορικῶν καὶ ἀκτοπλοικῶν ἐταιριῶν καὶ εἰς πᾶσαν ἄλλην δευτερεύουσαν τουριστικὴν ἐπιχείρησιν, θὰ πρέπει νὰ ἀναφερθῆ ὅτι εἰς τὴν Χώραν μας δὲν ὑπάρχει αὐτοῦ τοῦ εἴδους ἢ ἐκπαίδευσις, ἀφοῦ ἡ λειτουργοῦσα ἐν Ρόδῳ Ἀνωτέρα Σχολὴ Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων καταρτίζει πρόσωπα τὰ ὁποῖα προορίζονται διὰ ξενοδοχειακὰς ἢ παρεμφερεῖς πρὸς αὐτάς ἐπιχειρήσεις. Εἶναι ἀνάγκη λοιπὸν νὰ ἰδρυθῆ εἰς τὴν λειτουργοῦσαν εἰς τὴν Ρόδον Σχολήν, παραλλήλως πρὸς τὸ Ξενοδοχειακόν, καὶ Τουριστικὸν Τμῆμα, κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Ἰνστιτούτου Glion, τὸ ὁποῖον σημειωτέον προετοιμάζει πρόσωπα δι’ ὅλα ἀνεξαιρέτως τὰ τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, διὰ νὰ συμπληρωθῆ τὸ ὑφιστάμενον σήμερον κενὸν εἰς τὸν τομέα αὐτὸν τῆς τουριστικῆς μας ἐκπαιδεύσεως. Ὑπεστηρίχθη ἡ ἀποψις ὅτι θὰ πρέπει νὰ ἐνισχυθῆ ὁ ἐν Ἑλλάδι Σύνδεσμος Γραφείων Τουρισμοῦ καὶ Ταξιδίων διὰ τὴν ὑπ’ αὐτοῦ ἰδρυσιν Ἀνωτέρας Ἐπαγγελματικῆς Σχολῆς Τουριστικῆς Ἐκπαιδεύσεως πρὸς καταρτισμὸν ἐκείνων οἱ ὁποῖοι προτίθενται νὰ ἐργασθῶν εἰς τουριστικά καὶ ταξιδιωτικά γραφεῖα. Νομίζομεν ὅτι χάριν τῆς ἐνότητος τῆς ἐπαγγελματικῆς τουριστικῆς μας ἐκπαιδεύσεως θὰ πρέπει ἡ Σχολὴ αὐτὴ νὰ ἀποτελέσῃ Τμῆμα τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων. Διὰ τὸν αὐτὸν λόγον θὰ πρέπει καὶ ἡ λειτουργοῦσα ἀπὸ τοῦ 1954 Σχολὴ Ξεναγῶν τοῦ ΕΟΤ νὰ ὑπαχθῆ εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς αὐτῆς ὡς ἄνω Σχολῆς. Πάντως, πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι, ἐφ’ ὅσον βελτιωθῆ τὸ πρόγραμμα τῆς Σχολῆς Ξεναγῶν, ἰδιαιτέρως καθ’ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν τεχνικὴν τῆς ξεναγήσεως

καὶ τὴν διδασκαλίαν βασικῶν μαθημάτων περὶ τουρισμοῦ, θὰ ἀποβῆ αὕτη πρότυπος εἰς τὸ εἶδος τῆς. Ἡ ἀπαραίτητος κατάρτισις τῶν ὑποψηφίων ξεναγῶν καὶ ἐπὶ γενικῶν τουριστικῶν θεμάτων συνηγορεῖ ὑπὲρ τῆς ἀπόψεως τῆς ὑπαγωγῆς τῆς Σχολῆς εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῆς Σχολῆς Τουριστικῶν Ἐπαγγελματῶν. Λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν τοῦ ρόλου τὸν ὁποῖον παίζει εἰς τὸν διεθνή τουρισμὸν ὁ ἑλληνικὸς «τουριστικὸς στόλος», ἀνακύπτει ἀμέσως τὸ πρόβλημα τῆς εἰδικῆς ἐκπαιδεύσεως τῶν πληρωμάτων καὶ προσωπικοῦ προσφορᾶς ὑπηρεσιῶν τῶν ὑπηρετούντων εἰς τὰ τουριστικὰ πλοῖα, ἢ ὁποῖα εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῆ διὰ τῆς δημιουργίας ἐνὸς Τμήματος, παραλλήλως πρὸς τὰ ἀνωτέρω, ἢ τῆς ἐξειδικεύσεως, διὰ καταλλήλων κύκλων μαθημάτων ὅλων ὅσων προτίθενται νὰ ἐργασθοῦν εἰς τουριστικὰ πλοῖα. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον εἶναι δυνατὸν ν' ἀντιμετωπισθῆ τὸ δεύτερον σκέλος τῆς τουριστικῆς μας ἐκπαιδεύσεως, δηλαδὴ τῆς ἐκπαιδεύσεως εἰς ὅλα τὰ τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, πλὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ, καὶ ἰδιαιτέρως εἰς τὸ ἐπάγγελμα τοῦ ξεναγοῦ, καὶ τοῦ ὑπαλλήλου γραφείων τουρισμοῦ καὶ ταξιδίων, διὰ τὸ ὁποῖον εἰς ἄλλας χώρας, καὶ συγκεκριμένως εἰς τὴν Δυτικὴν Γερμανίαν, λειτουργοῦν εἰδικαὶ σχολαί, ὅπου ἡ εἰσαγωγή εἶναι πολὺ δύσκολος, λόγῳ τῶν ἀπαιτουμένων προσόντων.

γ) Ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις. Εἰς τὴν τρίτην βαθμίδα τῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως ἀνήκει ἡ ἀνωτάτη τουριστικὴ ἐκπαίδευσις, ἢ ὁποῖα παρέχεται ἀπὸ Πανεπιστημιακὰ Ἰνστιτοῦτα ἢ Πανεπιστημιακὰς Σχολὰς, προσηρτημένα ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον εἰς Ἀνωτάτας Οἰκονομικὰς Σχολὰς. Σκοπὸς αὐτῶν εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ κατάρτισις ἀνωτέρων στελεχῶν τῶν τουριστικῶν ὀργανισμῶν δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος, ὡς ἐπίσης καὶ ἡ εἰδίκευσις ἐπιστημόνων περὶ τὰ τουριστικὰ προβλήματα καὶ ἡ χρησιμοποίησις αὐτῶν εἴτε ὡς ἐμπειρογνομόνων εἴτε ὡς καθηγητῶν τῶν Σχολῶν Τουριστικῶν Ἐ-

παγγελμάτων, είτε τέλος ως τουριστικῶν ἀκολουθῶν εἰς ξένας χώρας διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ. Τοιαῦτα Ἰνστιτούτα ἢ Σχολαὶ ὑπάρχουν εἰς τὴν Γερμανίαν, τὴν Αὐστρίαν, τὴν Ἀμερικὴν καὶ προσφάτως εἰς τὴν Ἰταλίαν (Πανεπιστήμιον τῆς Φλωρεντίας), τὰ ὅποια παρακολουθοῦν ἀπόφοιτοι Ἀνωτάτων Οἰκονομικῶν Σχολῶν ἢ ἄλλων ἰσοτίμων πρὸς αὐτάς Σχολῶν. Εἰς τὴν Χώραν μας ἀνωτάτη τουριστικὴ ἐκπαίδευσις δὲν παρέχεται, καθ' ὅσον, σήμερον τοῦλάχιστον, οὔτε εἰς Ἀνωτάτην τινὰ Σχολὴν διδάσκεται ὁ τουρισμὸς οὔτε λειτουργεῖ ἀνάλογον πρὸς τὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ Ἰνστιτούτον. Λέγομεν σήμερον, διότι κατὰ τὸ ἔτος 1956 ἰδρύθη, εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν Βιομηχανικῶν Σπουδῶν, Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν, τὸ ὅποιον, ἀφοῦ ἐλειτούργησε μέχρι τοῦ 1960, κατηργήθη δι' ἀποφάσεως τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου τῆς Σχολῆς κατὰ τὴν ἀναδιοργάνωσίν της. Προφανῶς, διότι ἔγινεν ἀντιληπτὸν ὅτι δὲν ἀνταπεκρίνετο εἰς τὸν προορισμὸν του, ἀφοῦ οὔτε ἐπιστημονικὰς μελέτας καὶ ἐρεῦνας τῶν προβλημάτων τοῦ τουρισμοῦ ἐπραγματοποίησεν οὔτε ἀνώτερα στελέχη κατάρθωσεν ἐπαρκῶς νὰ καταρτίσῃ, δεδομένου ὅτι εἶχε πρόγραμμα τὸ ὅποιον, ἐνῶ ἦτο ὑπερφορτωμένον ἀπὸ νομικὰ καὶ οἰκονομικὰ μαθήματα, ὑστέρει καταφανῶς εἰς τὰ εἰδικὰ μαθήματα τῆς τουριστικῆς οἰκονομίας καὶ τεχνικῆς.¹ Σήμερον ὅμως, ὅπου μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ μας ἀνακύπτουν σοβαρὰ προβλήματα, τὰ ὅποια ἔχουν ἀνάγκην ἐπιστημονικῆς ἀντιμετωπίσεως, καὶ ἡ στελέχωσις τῶν

1. Τὸ πρόγραμμα τοῦ Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν τῆς Ἀνωτάτης Σχολῆς Βιομηχανικῶν Σπουδῶν περιελάμβανε τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀκολουθῶν μαθημάτων: Ἱστορία τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, Ἡ ἑλληνικὴ οἰκονομία, Τὰ δημόσια οἰκονομικὰ τῆς Ἑλλάδος, Τουριστικὴ οἰκονομία καὶ νομοθεσία, Τουριστικὴ πολιτικὴ, Ξενοδοχειακὴ οἰκονομία καὶ νομοθεσία, Τουριστικὴ γεωγραφία, Αἱ ἑλληνικαὶ ἱαματικαὶ πηγαί, Ἀρχαιολογικοὶ τουριστικοὶ χώροι, Τουριστικὴ διαφήμισις, Τουριστικὴ δεοντολογία, Διοικητικὴ ὀργάνωσις τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, Ὀργάνωσις, διοικήσις καὶ λογιστικὴ τουριστικῶν μονάδων, Ἑλληνικὴ λαογραφία, Ἑλληνικὴ λαϊκὴ τέχνη, Αἱ συγκοινωνίαι τῆς Ἑλλάδος, Συναλλαγματικὴ καὶ τελωνειακὴ νομοθεσία, Πολεοδομικὰ προβλήματα. (Βλ. *Δελτίον Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν*: Τὸ Κέντρον Τουριστικῆς Ἐκπαίδευσως, τεῦχος 1-2/1958, σ. 8.)

ἐπισήμων ὀργανισμῶν τοῦ τουρισμοῦ καὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς τουριστικῆς ἐκπαιδύσεως δι' ἐπιστημόνων τοῦ τουρισμοῦ κρίνεται ἐπιτακτική, νομίζομεν ὅτι ἔχουν δημιουργηθῆ ὅλαι αἱ προϋποθέσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα ἀνωτάτης βαθμίδος τουριστικῆς ἐκπαιδύσεως, ἡ ὁποία εἶναι δυνατόν νὰ λάβῃ τὴν ἐξῆς μορφήν: Νὰ ἰδρυθῆ εἰς μίαν ἀπὸ τὰς Ἀνωτάτας Οἰκονομικὰς Σχολὰς μας, ἢτοι ἢ εἰς τὴν Ἀνωτάτην Σχολὴν Οἰκονομικῶν καὶ Ἐμπορικῶν Ἐπιστημῶν ἢ εἰς τὴν Πάντειον Ἀνωτάτην Σχολὴν Πολιτικῶν Ἐπιστημῶν ἢ εἰς τὴν Ἀνωτάτην Βιομηχανικὴν Σχολὴν, ἔδρα Τουριστικῆς Οἰκονομίας, ἡ ὁποία θὰ παρέχῃ μίαν γενικὴν τουριστικὴν μόρφωσιν εἰς τοὺς σπουδαστάς¹ καὶ θὰ ὀλοκληροῦται δι' ἐνὸς κύκλου μεταπανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἐξειδικεύσεως κατὰ τὸ πρότυπον τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Φλωρεντίας (Corso-post Universitario di Perfezionamento in Economia del Turismo), τὸν ὁποῖον θὰ δύνανται νὰ παρακολουθήσουν πτυχιούχοι ἀνωτάτων Σχολῶν (πολιτικῶν, οἰκονομικῶν, στατιστικῶν κλπ. ἐπιστημῶν), πρὸς εἰδίκευσιν εἰς τοὺς διαφόρους κλάδους τῆς τουριστικῆς οἰκονομίας. Τὸ πρόγραμμα τῆς πανεπιστημιακῆς ἔδρας, ὡς καὶ τοῦ κύκλου τῶν μεταπανεπιστημιακῶν σπουδῶν θὰ πρέπει νὰ εἶναι συγχρονισμένον καὶ νὰ βασίζεται εἰς τὰς νέας ἀντιλήψεις περὶ τουρισμοῦ καὶ οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως. Δὲν γνωρίζομεν ἐπακριβῶς τί διδάσκονται εἰς τὰ Ἰνστιτοῦτα ἢ τὰς Πανεπιστημιακὰς Σχολὰς τῶν ἄλλων χωρῶν, ἔχομεν ὅμως ὑπ' ὄψιν μας τὸ πρόγραμμα μιᾶς σειρᾶς μαθημάτων τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Ἐπισήμων Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ (IUOTO) διὰ τουριστικὰς σπουδὰς μεταπανεπιστημιακοῦ κύκλου, τὸ ὁποῖον ἐκφράζει ἀκριβῶς τὴν νέαν αὐτὴν κατεύθυνσιν.² Τὸν προτεινόμενον ἀνω-

1. Βλέπε σχετικῶς Angelo Mariotti, «Gli insegnamenti economici nella preparazione professionale turistica e alberghiera» εἰς *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963, σ. 19.

2. Ὁ κύκλος τῶν μαθημάτων τουριστικῶν σπουδῶν τῆς Διεθνοῦς Ἑνώσεως Ἐπισήμων Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ διαρκεῖ ἕξ μῆνας καὶ περιλαμβάνει εἰς τὸ πρόγραμμά

τέρω κύκλον μεταπανεπιστημιακῶν σπουδῶν θὰ πρέπει νὰ παρακολουθήσουν ὅλα τὰ στελέχη τῶν ὀργανισμῶν δημοσίου καὶ ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος τὰ ὁποῖα ἀσχολοῦνται μὲ τὸν τουρισμόν, ὡς ἐπίσης καὶ ὅλοι ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι ἐπιθυμοῦν ν' ἀποκτήσουν εὐρυτάτας γνώσεις περὶ τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου, προκειμένου νὰ χρησιμοποιοῦν ὡς εἰδικοί ἐμπειρογνώμονες διὰ τὴν μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν τουριστικῶν μας προβλημάτων. Εἶναι δὲ εὐχάριστον τὸ γεγονός ὅτι τελευταίως ἤρχισε ν' ἀπασχολῆ καὶ τὴν τάξιν τῶν ἐπιχειρηματιῶν τοῦ τουρισμοῦ τὸ θέμα τῆς ἀνωτάτης τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, πρᾶγμα τὸ ὁποῖον σημαίνει ὅτι ἔχει πλέον ὠριμάσει ἀπὸ ὅλας τὰς πλευράς.¹

Τέλος, θὰ πρέπει νὰ τονισθῆ καὶ ἡ ἀνάγκη δημιουργίας ἐνὸς Κέντρου Τουριστικῶν Μελετῶν, προσηρτημένου εἰς μίαν ἐκ τῶν

του τὴν ἀκόλουθον ὕλην: Τὰ θεμέλια τοῦ τουρισμοῦ: Ἡ ἀντίληψις περὶ τουρισμοῦ, Τύποι καὶ μορφαὶ αὐτοῦ, Τὸ ὑποκείμενον τοῦ τουρισμοῦ, Τὸ ἀντικείμενον τοῦ τουρισμοῦ, Αἱ βασικαὶ ἢ ἄμεσοι τουριστικαὶ ἐπιχειρήσεις, Αἱ δευτερεύουσαι ἢ ἔμμεσοι τουριστικαὶ ἐπιχειρήσεις. Συσχέτισις θεωρίας περὶ τουρισμοῦ ἢ διδασκαλία ἐπὶ τῶν συγγενῶν τοῦ τουρισμοῦ: Μόρφωσις καὶ τουρισμός, Τεχνολογία καὶ τουρισμός, Τουρισμός καὶ πολιτικὴ, Νομισματικὴ πολιτικὴ, Κοινωνικὴ πολιτικὴ, Ἐμπορικὴ πολιτικὴ, Μέτρα διὰ τὴν προαγωγὴν τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, Τουρισμός καὶ ὑγεία, Τουρισμός καὶ κοινωνικὴ πρόοδος, Τουρισμός καὶ οἰκονομία, Τουριστικὴ προσφορά, Τουριστικὴ ζήτησις, Τουρισμός καὶ ἐξωτερικὴ οἰκονομία. Τουριστικὴ ἔρευνα καὶ στατιστικά: Στατιστικὴ τῶν τουριστῶν, Ἐρευναι διακοπῶν, Στατιστικαὶ κινήσεως, Στατιστικαὶ ἀγορᾶς εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνασκόπησιν, Μέτρησις τῆς ἀξίας τῆς τουριστικῆς συναλλαγῆς, Βιομηχανικαὶ στατιστικά. Τουριστικὴ δημοσιότης: Ἐξωτερικὴ τουριστικὴ δημοσιότης, Ἐσωτερικὴ τουριστικὴ δημοσιότης. Τουριστικὴ δραστηριότης: Λειτουργία καὶ σπουδαιότης τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος, Δημιουργία καὶ ἐφαρμογὴ τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος. Ὁ ρόλος τοῦ κράτους εἰς τὸ πεδῖον τοῦ τουρισμοῦ: Ὁ ρόλος τοῦ κράτους εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον, Ὁ ρόλος τοῦ κράτους εἰς τὸ οἰκονομικὸν καὶ δημοσιονομικὸν σχέδιον, Ὁ ρόλος τοῦ κράτους εἰς τὸ τεχνικὸν σχέδιον. Διεθνῆς διάρθρωσις τῶν ἐπισημῶν ὀργανισμῶν τουρισμοῦ: Τμῆμα διατυπώσεων, Τμῆμα ὑποδοχῆς, Τμῆμα δημοσιότητος, Τμῆμα τουριστικῆς δραστηριότητος, Τμῆμα προγραμματισμοῦ, Τμῆμα ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, Τμῆμα ἐρεύνης τῆς ἀγορᾶς, Τμῆμα διεθνῶν σχέσεων. Διεθνεῖς ὀργανισμοὶ τουρισμοῦ: Διεθνεῖς ὀργανισμοὶ γενικῶς, Ἐνδοκυβερνητικοὶ ὀργανισμοί, Ἐξωκυβερνητικοὶ ὀργανισμοί. (Βλέπε International Union of Official Travel Organisations—Courses on touristic studies, Programme of the courses, Βέρνη, Σεπτέμβριος 1963.)

1. Γερ. Πατρονικόλα, *Ἡ συμβολὴ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθήναι 1964, σσ. 8-9.

μνημονευθεισῶν ἀνωτέρω Σχολῶν, κατὰ προτίμησιν εἰς ἐκείνην εἰς τὴν ὁποίαν θὰ λειτουργῇ καὶ ὁ εἰδικὸς κύκλος μεταπανεπιστημιακῶν σπουδῶν ἐξειδικεύσεως, πρὸς μελέτην καὶ ἔρευναν τῶν τουριστικῶν μας προβλημάτων κατὰ τὸ πρότυπον τῶν λειτουργουσῶν ἀλλαχοῦ τοιούτων Κέντρων.¹

Παραλλήλως πρὸς τὴν θεωρητικὴν κατάρτισιν τῶν προτιθεμένων νὰ ἀσχοληθοῦν μὲ τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, ἣ ὅποια, ἀναλόγως τοῦ βαθμοῦ τῆς μετεκπαιδεύσεως, παρέχεται εἰς μίαν ἀπὸ τὰς Σχολὰς τῶν προαναφερθεισῶν τριῶν βαθμίδων, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχη καὶ ἐν πρόγραμμα πρακτικῆς ἐκπαιδεύσεως αὐτῶν. Ἡ πρακτικὴ ἐκπαίδευσις διὰ τοὺς ὑποψηφίους ξενοδοχοῦπαλλήλους τῆς πρώτης βαθμίδος θὰ πρέπει νὰ λαμβάνη τὴν μορφήν μαθητείας εἰς καλῶς ὀργανωμένας ξενοδοχειακὰς ἐπιχειρήσεις, αἱ ὁποῖαι θὰ ἔχουν ἄδειαν ἐκπαιδεύσεως ὠρισμένου ἀριθμοῦ μαθητεουμένων. Ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν πρακτικὴν ἐκπαίδευσιν διὰ τοὺς ὑποψηφίους τῆς δευτέρας βαθμίδος, πρέπει νὰ λάβῃ μορφήν παρακολουθήσεως τῶν ὑποψηφίων, κατὰ τὸν χρόνον τῆς φοιτήσεώς των εἰς τὰς Σχολὰς, εἰς πρότυπα ξενοδοχεῖα-σχολὰς καὶ εἰς ἀρτίως ὀργανωμένα τουριστικὰ γραφεῖα, τὰ ὁποῖα θὰ παρέχουν εἰς αὐτοὺς πλήρη ἐκπαίδευσιν τῆς τεχνικῆς ὅλων τῶν εἰδικότητων τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων τῆς ἀνωτέρας ἐκπαιδευτικῆς βαθμίδος. Ἡ ἐκπαίδευσις αὐτῶν πρέπει ἐν συνεχείᾳ νὰ συμπληροῦται διὰ τῆς χορηγήσεως εἰδικῶν ὑποτροφιῶν μετεκπαιδεύσεως εἰς Σχολὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τὴν ἐπιμόρφωσίν των κυρίως εἰς θέματα ἐφηρμοσμένης ξενοδοχίας καὶ ἐφηρμοσμένου γενικοῦ τουρισμοῦ καὶ διὰ τὴν τελειοποίησίν των εἰς τὰς ξένας γλώσσας, εἰς τὰς ὁποίας ὕστερον. Τέλος, καὶ διὰ τὰ ἀποκτήσαντα τὴν ἀνωτάτην τουρι-

1. Τοιαῦτα κέντρα λειτουργοῦν εἰς πολλὰς χώρας. Ἐνδεικτικῶς ἀναφέρομεν ἐνταῦθα τὸ Ἰνστιτούτον Τουριστικῶν Ἐρευνῶν (Institut de Recherches Touristiques) τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Βέρνης καὶ τὸ Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν (Centre d'Études du Tourisme) τοῦ Ἰνστιτούτου Διοικήσεως Ἐπιχειρήσεων τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Aix-en-Provence.

στικήν ἐκπαίδευσιν στελέχη τοῦ τουρισμοῦ, πρέπει νὰ καθιερωθῆ πρόγραμμα ἐκπαιδεύσεως-ἐρεῦνης εἰς τὰς τουριστικῶς προηγμένας χώρας, τὸ ὁποῖον θὰ ἀποβλέπη κυρίως εἰς τὴν συγκριτικὴν μελέτην τῶν ἰσχυόντων ἀλλαχοῦ, ὥστε νὰ ἐφαρμοσθοῦν καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ μέθοδοι καὶ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ὠδήγησαν ἄλλας χώρας εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα τουριστικῆς ἀναπτύξεως.

δ) Γενικὰ συμπεράσματα. Συνοψίζοντες τὰ περὶ ἐπαγγελματικῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, δυνάμεθα νὰ διατυπώσωμεν τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα: Βασικὴ διαπίστωσις εἶναι ὅτι τὸ ἐξερχόμενον σήμερον ἀπὸ τὰς Σχολὰς Τουριστικῶν Ἐπαγγελματῶν δυναμικὸν εἶναι τελείως ἀνεπαρκὲς διὰ τὴν κάλυψιν τῶν ἀναγκῶν τῆς ζήτησεως. Χαρακτηριστικῶς ἀναφέρομεν ὅτι, ἐνῶ ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀποφοιτούντων ἐκ τῶν ἀνωτέρω Σχολῶν κατὰ τὰ δύο τελευταῖα ἔτη δὲν ὑπερβαίνει τοὺς 250 ἑτησίως, ὁ ἀπαιτούμενος ἀριθμὸς ξενοδοχοῦπαλλήλων διὰ τὴν λειτουργίαν μόνον τῶν προστιθεμένων ἑτησίως νέων ξενοδοχείων, ἀντιπροσωπευόντων 6.000 κλῖνας περίπου, ἀνέρχεται εἰς 1.500.¹ Διὰ τὴν κάλυψιν τῆς ἀνεπαρκείας αὐτῆς, ἡ ὁποία ὑφίσταται καὶ εἰς τὰς δύο βαθμίδας τῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, θὰ πρέπει νὰ δημιουργηθοῦν ἀμέσως τὰ προταθέντα Τμήματα (Ἐκπαιδευτήρια) στοιχειώδους ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰς ἑδρας τῶν μεγάλων τουριστικῶν κέντρων, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ Τμήματα Μετεκπαιδεύσεως διὰ τὴν βαθμιαίαν ἐπιμόρφωσιν ὅλων τῶν ξενοδοχοῦπαλλήλων. Ἐπίσης, πρέπει νὰ ἐξετασθῆ καὶ ἡ περίπτωσις δημιουργίας δευτέρου Τμήματος Ἀνωτέρας Ἐκπαιδεύσεως εἰς τὰς Ἀθήνας, ἐφ' ὅσον διαπιστωθῆ ὅτι ἡ λειτουργοῦσα σήμερον Σχολὴ εἰς τὴν Ρόδον ἀδυνατεῖ νὰ δεχθῆ περισσοτέρους ὑποψηφίους. Ἐτέρα διαπίστωσις εἶναι ὅτι ἀπαιτεῖται ριζικὴ ἀναθεώρησις τῶν προγραμμάτων ὅλων τῶν Σχο-

1. Ἐχει ὑπολογισθῆ ὅτι βάσει τῆς κατὰ κατηγορίας συνθέσεως τῶν νέων ξενοδοχείων (μέσος ὅρος κατηγοριῶν Α', Β' καὶ Γ') εἰς ξενοδοχοῦπάλληλος ἀντιστοιχεῖ εἰς τέσσαρας κλῖνας.

λῶν καὶ ἐπ'ἀνδρῶσις αὐτῶν διὰ καταλλήλου καὶ ἐξειδικευμένου εἰς τὰ τουριστικὰ θέματα διδακτικοῦ προσωπικοῦ. Διεπιστώθη ἐπίσης ἡ ἄμεσος ἀνάγκη ἰδρύσεως Ἀνωτέρας Σχολῆς Τουριστικῆς Ἐκπαιδεύσεως διὰ τὴν κατάρτισιν στελεχῶν προοριζομένων διὰ τὰ λοιπὰ, πλὴν τοῦ ξενοδοχειακοῦ, τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, ἢ ὀργάνωσις τοῦ θεσμοῦ τῆς μαθητείας καὶ τῶν ὑποτροφῶν. Τέλος, διεπιστώθη καὶ ἡ σκοπιμότης τῆς ἰδρύσεως καὶ εἰς τὴν Χώραν μας πανεπιστημιακῆς ἔδρας τουριστικῆς οἰκονομίας μὲ εἰδικὸν μεταπανεπιστημιακὸν κύκλον σπουδῶν ἐξειδικεύσεως, ὡς καὶ Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν.

Βεβαίως, τὸ πρόβλημα τῆς τουριστικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὡς τμῆμα τῆς ὅλης ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως, θὰ ἀποτελέσῃ ἀσφαλῶς ἀντικείμενον μελέτης ἐκ μέρους τῶν ἐπισήμων παραγόντων, εἰς τὰ πλαίσια τῆς συντελουμένης ἐκπαιδευτικῆς μεταρρυθμίσεως. Καὶ θὰ πρέπει κατὰ τὴν συζήτησιν τῶν ἀφορώντων εἰς τὴν τουριστικὴν ἐκπαίδευσιν ζητημάτων νὰ λάβουν μέρος οἱ ἐκπρόσωποι τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων καὶ οἱ ἐμπειρογνώμονες τοῦ τουρισμοῦ, ὥστε ἡ τουριστικὴ μας ἐκπαίδευσις νὰ ὀργανωθῆ βάσει τῶν συγχρόνων περὶ τουρισμοῦ ἀντιλήψεων καὶ νὰ ἀποτελέσῃ μετὰ τὰ κατασκευαστικὰ ἔργα τὴν ἑτέραν ὑποδομὴν τῆς τουριστικῆς μας ἀναπτύξεως.

ε) *Τουριστικὴ συνείδησις.* Ἔτερον θέμα σχετικὸν μὲ τὴν τουριστικὴν ἐκπαίδευσιν εἶναι καὶ τὸ ἀναφερόμενον εἰς τὴν τουριστικὴν διαπαιδαγώγησιν τοῦ κοινοῦ, ἢ ἄλλως πως εἰς τὴν «τουριστικὴν συνείδησιν». Ὡς τουριστικὴν συνείδησιν ἐννοοῦμεν τὸ σύνολον τῶν θετικῶν καὶ ἀποθετικῶν ἐνεργειῶν αἱ ὁποῖαι συμβάλλουν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν, ὑπὸ εὐρυτάτην ἔννοιαν, τῶν τουριστῶν, τὴν διευκόλυνσιν αὐτῶν καὶ τὴν δημιουργίαν εἰς αὐτοὺς εὐχαρίστων ἐντυπώσεων κατὰ τὴν σύντομον διαμονὴν καὶ διακίνησίν των εἰς τὴν φιλοξενούσαν χώραν ἢ τόπον.¹

1. Δ. Κατσώνη, «Ἡ τουριστικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων», *Ξενία*, τεύχος 64/1962, σ. 30.

Ἡ τουριστική συνείδησις δὲν πρέπει νὰ συγχέεται μὲ τὴν φιλοξενίαν, ἣ ὁποία ἀποτελεῖ τὴν καλὴν ὑποδοχὴν καὶ περιποίησιν τῶν ξένων ἄνευ οὐδενὸς ἀνταλλάγματος (κέρδους). Πάντως, καίτοι ὑπάρχει αὐτὴ ἡ ἐννοιολογικὴ διαφορὰ, ἡ φιλοξενία δὲν παύει νὰ ἀποτελῇ οὐσιῶδες στοιχεῖον τῆς τουριστικῆς συνειδήσεως, ἡ ὑπαρξίς τοῦ ὁποίου διευκολύνει τὴν καλλιέργειαν αὐτῆς.

2. Τουριστικὴ διαφήμισις

Ἡ προβολὴ τῆς Χώρας μας εἰς τὰς τουριστικὰς ἀγορὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ ἀποτελεῖ μίαν ἀπὸ τὰς ὀργανωτικὰς μας ἀδυναμίας. Εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ τουρισμοῦ, ἡ διαφήμισις λαμβάνει τὴν μορφήν ὀργανωμένης προσπάθειας, τῆς ὁποίας σκοπὸς εἶναι ἡ κατὰ τὸν πλέον ἐντυπωσιακὸν τρόπον ἔξαρσις καὶ προβολὴ τῶν τουριστικῶν πλεονεκτημάτων τοῦ φυσικοῦ, κλιματολογικοῦ, ἀρχαιολογικοῦ, πολιτιστικοῦ, οἰκονομικοῦ καὶ καλλιτεχνικοῦ τομέως, τὰ ὁποῖα διαθέτει εἰς τουριστικὸς χῶρος. Διὰ τῆς διαφημιστικῆς αὐτῆς προσπάθειας ἐπιτυγχάνεται τὸ πρῶτον βασικὸν σκέλος τῆς ἐπιδιώξεώς μας, ἦτοι ἡ προσέλκυσις τῶν ξένων τουριστῶν εἰς τὴν Χώραν μας. Αὐτὸ ἀποτελεῖ τὴν ποσοτικὴν πλευρὰν τῆς ὅλης διαφημιστικῆς ἐκστρατείας καὶ τὸ μέλημα τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὴν ἐπίσημον τουριστικὴν διαφήμισιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Δὲν εἶναι ὅμως μοναδικὴ ἐπιδιώξις ἡ αὐξήσις τοῦ ὄγκου τῶν ἐπισκεπτῶν μας· ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη παράλληλος ἐπιδιώξις, τῆς ὁποίας φορεὺς πρέπει νὰ εἶναι ἡ τουριστικὴ διαφήμισις. Πρόκειται διὰ τὴν ποδηγέτησιν καὶ ἐπιλογὴν τοῦ τουριστικοῦ ρεύματος. Ὑπὸ τὸ πρῶτον αὐτό, στόχος τῆς τουριστικῆς διαφημίσεως πρέπει νὰ εἶναι ἡ προσέλκυσις ἐπισκεπτῶν ἐκ τῶν περισσώτερον ἐνδεικνυομένων κατηγοριῶν, εἰς τὰς πλέον καταλλήλους τουριστικὰς μας περιοχάς, εἰς τὰς συμφερούσας ἐποχὰς τοῦ τουριστικοῦ μας ἔτους, διὰ τῶν προσφορωτέρων συγκοινωνιακῶν μέσων, διὰ νὰ

παραμείνουν οὔτοι εἰς τὴν Χώραν μας ἐπὶ ὅσον μακρότερον διάστημα εἶναι δυνατόν.¹

α) *Στόχοι διαφημιστικῆς προσπάθειας.* Ἡ τοποθέτησις τῆς ὅλης τουριστικῆς μας διαφημίσεως ἐπὶ τῆς ἀνωτέρω βάσεως δίδει καὶ τὰ πλαίσια ἐντὸς τῶν ὁποίων θὰ κινηθῇ ἡ διαφημιστικὴ μας προσπάθεια. Διὰ νὰ ἔχωμεν ὅμως ἐπὶ τοῦ προκειμένου θετικὰ ἀποτελέσματα, πρέπει ἀπαραιτήτως νὰ διερευνήσωμεν προηγουμένως τὴν διεθνῆ τουριστικὴν ἀγοράν. Ἡ διερεύνησις αὐτῆ, ἡ ὁποία θὰ μᾶς παράσχη τὴν δυνατότητα νὰ πληροφορηθῶμεν τὴν οἰκονομικὴν δυναμικότητα τῶν τουριστικῶν ρευμάτων ἐκάστης χώρας, τὰς προτιμήσεις καὶ κατευθύνσεις αὐτῶν, ὡς καὶ τὰ μέσα τὰ ὁποῖα χρησιμοποιεῖ ὁ ξένος τουριστικὸς συναγωνισμὸς διὰ τὴν προσέλκυσιν τῶν τουριστικῶν αὐτῶν ρευμάτων, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὰ μέχρι τοῦδε συμπεράσματα ἐκ τῆς ποσοτικῆς καὶ ποιοτικῆς συνθέσεως τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας τουριστῶν, θὰ ἀποτελέσῃ τὴν βᾶσιν διὰ τὸν προσδιορισμὸν τῶν κατευθύνσεων τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λάβουν αἱ προσπάθειαι μας πρὸς ἐπιδίωξιν τῶν ἀνωτέρω σκοπῶν.

Ἄφοῦ προσδιορίσωμεν τοίους πρέπει νὰ προσελκύσωμεν, θὰ πρέπει ἐν συνεχείᾳ νὰ καθορίσωμεν καὶ τοὺς τόπους ἐντὸς τοῦ ἐθνικοῦ τουριστικοῦ χώρου πρὸς τοὺς ὁποίους θὰ τοὺς προωθήσωμεν. Εἰς τὸ σημεῖον αὐτὸ ἀνακύπτει καὶ ἡ περίπτωσις τῆς συγκεκριμένης διαφημίσεως τῶν τόπων οἱ ὁποῖοι διαθέτουν καὶ μέσα ὑποδοχῆς καὶ ἀξιόλογα στοιχεῖα τουριστικῆς ἑλξεως. Βεβαίως, κεντρικὴ ἰδέα θὰ εἶναι πάντοτε ἡ Ἑλλάς, ἀλλὰ θὰ πρέπει παραλλήλως νὰ γίνεται καὶ μεμονωμένη καὶ αὐτοδύναμος διαφημιστικὴ προβολὴ ὠρισμένων τμημάτων τῆς, ὅταν μάλιστα μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ ἔχουν καθιερωθῇ ὡς διεθνῆ τουριστικὰ κέντρα (Ρόδος). Διότι τὸ διεθνὲς τουριστικὸν κοινὸν ἐνδιαφέρεται κυρίως διὰ τοὺς συγκεκριμένους τουριστικοὺς τόπους.

1. Θ. Φραγκοπούλου, «Διὰ νὰ ἀποδώσῃ θετικῶς τὸ πρόγραμμα τῆς τουριστικῆς διαφημίσεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 572 (32).

Ἐν συνεχείᾳ ἀναζητοῦμεν καὶ τὸν χρόνον ὁ ὁποῖος θεωρεῖται ὁ καταλληλότερος διὰ νὰ προσελκύσωμεν τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας. Βεβαίως, θεωρητικῶς ὁ καταλληλότερος χρόνος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἐξασφαλίζει τὴν συμμετρικωτέραν κατανομὴν τῆς τουριστικῆς κινήσεως καθ' ὅλην τὴν διάρκειαν τοῦ ἔτους. Ἐπειδὴ ὅμως εἰς τὴν πραγματικότητά αὐτὸ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συμβῇ, λόγῳ τῆς συγκεντρωτικῆς ροπῆς τῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρὸς τοὺς θερινοὺς μῆνας, περιοριζόμεθα εἰς τὴν θεώρησιν ὡς καταλληλοτέρου χρόνου ἐκεῖνου ὁ ὁποῖος ἀπομακρύνεται ὅσον τὸ δυνατὸν περισσότερο τοῦ χρόνου τῆς αἰχμῆς. Τὸ θέμα τοῦτο ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν, διότι συνδέεται μὲ τὴν προσπάθειαν ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου, ἣ ὁποία ἔχει ἀμέσους ἐπιπτώσεις ἐφ' ὅλων τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὸν τουρισμὸν δραστηριοτήτων.

Ἐπάρχει βεβαίως καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ χειμερινοῦ τουρισμοῦ, τοῦ ὁποίου ὅμως ἡ ἀνάπτυξις, τοῦλάχιστον εἰς τὸ πεδῖον τοῦ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ, παρουσιάζει μεγάλας δυσκολίας. Ἡ κατάστασις ἐμφανίζεται εὐνοϊκωτέρα εἰς τὴν περίπτωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατὸν νὰ σημειώσῃ ἀξιόλογον κίνησιν καὶ κατὰ τοὺς χειμερινοὺς μῆνας, ἐφ' ὅσον ἡ διαφημιστικὴ προσπάθεια συνδυασθῇ μὲ τὸν καθορισμὸν ὠρισμένων οἰκονομικῶν καὶ ψυχολογικῶν κινήτρων.

Ἡ ἐνημέρωσις τοῦ ξένου τουριστικοῦ κοινοῦ περὶ τῶν ὑφισταμένων μέσων προσπελάσεως εἰς τὴν Χώραν μας ἀποτελεῖ ἐπίσης στοιχεῖον τὸ ὁποῖον δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ παραμείνῃ ἐκτὸς τῆς διαφημιστικῆς μας προσπάθειας. Διότι ἡ Ἑλλάς εὐρίσκεται μακρὰν τῶν μεγάλων τουριστικῶν ἀγορῶν. Τοῦτο σημαίνει ὅτι ἡ πρὸς αὐτὴν προσπέλασις τῶν τουριστικῶν ρευμάτων εἶναι λίαν δαπανηρὰ καὶ συνεπῶς χρέος τῆς τουριστικῆς μας διαφημίσεως εἶναι νὰ πληροφωρήσῃ τοὺς ξένους διὰ τὰ προσφορώτερα μέσα συγκοινωνίας πρὸς τὴν Ἑλλάδα, προκειμένου μεταξὺ αὐτῶν νὰ ἐπιλέξουν τὸ καταλληλότερον. Ἡ δια-

φήμισις θὰ πρέπει νὰ πραγματοποιηῖται καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Χώρας, θὰ κατευθύνεται δὲ πρὸς τὸν ἀφιχθέντα ἐπισκέπτην καὶ θὰ τὸν προτρέπη νὰ ἐπισκεφθῇ ὠρισμένους τουριστικούς τόπους, εἰδικῶς κατονομαζομένους. Ἡ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Χώρας διενεργουμένη διαφήμισις θὰ πρέπει νὰ ἀπευθύνεται καὶ πρὸς τὸ ἡμεδαπὸν στοιχεῖον, τὸ ὁποῖον θὰ καλῆ νὰ ἐπισκεφθῇ διαφόρους τουριστικούς τόπους, ἰδιαιτέρως προσφερομένους διὰ παραθερισμόν.

β) *Τουριστικὴ προπαγάνδα.* Μὲ τὴν τουριστικὴν διαφήμισιν δὲν πρέπει νὰ συγχέεται καὶ ἡ ἔννοια τῆς τουριστικῆς προπαγάνδας, ἡ ὁποία εἶναι εὐρύτερα καὶ περιλαμβάνει τὴν ὀργανωμένην καὶ συστηματικὴν προσπάθειαν διαδόσεως τῶν ἀρχῶν τοῦ τουρισμοῦ. Τὰ ἀποτελέσματα τῆς τουριστικῆς προπαγάνδας ἐκδηλώνονται ἐμμέσως καὶ μακροχρονίως, ἐφ' ὅσον ἐξαρτῶνται ἐκ τοῦ βαθμοῦ ἐπηρεασμοῦ τῆς κοινῆς γνώμης ἐπὶ τῆς σκοπιμότητος τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος. Ἡ τουριστικὴ προπαγάνδα εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῆ ὅτι ἀποτελεῖ ἓν εἶδος διαπαιδαγωγήσεως τοῦ κοινοῦ πρὸς τὴν ἰδέαν τοῦ περιηγητισμοῦ. Ἡ διάδοσις τῆς φυσιολατρικῆς, ἐκδρομικῆς καὶ γενικῶς περιηγητικῆς ιδέας εἰς τὸ εὐρύτερον κοινὸν ἐνὸς ἐθνικοῦ χώρου ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως ἔργον ὀργανωμένης καὶ συστηματικῆς προπαγάνδας. Ἐπομένως, ἡ τουριστικὴ προπαγάνδα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀσκῆται εἰς τὰ ἐθνικὰ πλαίσια καὶ νὰ ἀποβλέπη μακροχρονίως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, καθὼς καὶ εἰς τὰ διεθνή πλαίσια καὶ νὰ ἀποβλέπη εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ διεθνοῦς τουρισμοῦ. Ἡ εἰς τὰ διεθνή πλαίσια ἀσκήσις τῆς τουριστικῆς προπαγάνδας θὰ πρέπει, ἐφ' ὅσον ἔχει γενικὸν χαρακτῆρα καὶ δὲν ἀναφέρεται εἰς συγκεκριμένας χώρας, νὰ ἀποτελέσῃ ἔργον μιᾶς διεθνοῦς ὀργανώσεως, ὅπως ἐπὶ παραδείγματι τῆς Διεθνοῦς Ἐνώσεως Ἐπισήμων Ὀργανισμῶν Τουρισμοῦ, ἡ ὁποία θὰ ἀναλάβῃ ἐκστρατεῖαν διαδόσεως τῆς ιδέας τοῦ τουρισμοῦ εἰς παγκόσμιον κλίμακα.

γ) *Δαπάναι τουριστικής διαφήμισης.* Πριν προβῶμεν εἰς σχετικὰς προτάσεις περὶ τοῦ τρόπου καὶ τῶν μέσων διὰ τὴν ἄσκησιν τῆς διαφημιστικῆς μας πολιτικῆς, τόσον εἰς τὰς τουριστικὰς ἀγορὰς τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅσον καὶ εἰς τὰς τοῦ ἐσωτερικοῦ, πρέπει νὰ ἴδωμεν τί δαπανοῦν αἱ ἄλλαι χῶραι καὶ τί ἡ Ἑλλάς διὰ τουριστικὴν διαφήμισιν. Οὕτω, συμφῶνως πρὸς τὰς διαπιστώσεις εἰς τὰς ὁποίας κατέληξαν εἰς πρόσφατον διεθνῆ σύσκεψιν οἱ διευθύνται δημοσίων σχέσεων καὶ τύπου τῶν διαφόρων τουριστικῶν ὀργανισμῶν, ποσὸν 35 ἑκατ. δολλαρίων περίπου ἐδαπανήθη κατὰ τὸ 1963 ὑπὸ τῶν Ἐθνικῶν Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ διὰ τὴν τουριστικὴν τῶν προβολήν, εἰσπεράχθη δὲ ἀντιστοίχως κατὰ τὸ αὐτὸ ἔτος ὑπὸ τῶν χωρῶν τῶν ἐν λόγῳ Ὄργανισμῶν ποσὸν 8,5 δισεκ. δολλαρίων περίπου. Τὸ ποσοστὸν τῶν διαφημιστικῶν δαπανῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰς τουριστικὰς εἰσπράξεις ἀνῆλθεν οὕτω εἰς 0,5% περίπου. Τὸ διατεθὲν διὰ τουριστικὴν διαφήμισιν ποσὸν διὰ τὴν πώλησιν τοῦ «τουριστικοῦ προϊόντος» ἐκρίθη ὑπὸ τῶν συσχεφθέντων ἀνεπαρκῆς, δεδομένου ὅτι εἰς ἄλλους κλάδους τὸ ποσοστὸν διαφήμισης ἀνέρχεται εἰς 2,5% ἐπὶ τῶν εἰσπράξεων, κατέληξαν δὲ οὗτοι εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ ὑπὸ τῶν προϋπολογισμῶν τῶν διαφόρων Ὄργανισμῶν Τουρισμοῦ διατιθέμενα κονδύλια πρὸς προβολὴν πρέπει νὰ ἀυξηθῶν.¹

Εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς Χώρας μας, δὲν γνωρίζομεν ἀκριβῶς τί ποσὰ ἔχουν διατεθῆ κατὰ τὰ τελευταῖα ἔτη διὰ τὴν προβολὴν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ τὸ ἐσωτερικόν, δεδομένου ὅτι ἡ ἐπίσημος στατιστικὴ συμπεριλαμβάνει τὰς διαφημιστικὰς δαπάνας τοῦ ΕΟΤ εἰς τὸ κονδύλιον «γενικὰ ἔξοδα». Ἐὰν ὅμως λάβωμεν ὑπ' ὄψιν τοὺς ἀνακοινωθέντας ἀριθμοὺς τοῦ τουριστικοῦ προγράμματος τοῦ ἔτους 1964, συμφῶνως πρὸς

1. *Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Σηγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ*: «Συμπεράσματα ἀπὸ τὴν διάσκεψιν τουριστικῆς δημοσιότητος τοῦ Δουβλίνου», τεῦχος 6-7/1964, σσ. 1-2.

τούς οποίους πρόκειται νά διατεθῆ δια τήν τουριστικήν μας διαφήμισιν ποσόν 40 εκατ. δραχμῶν, διαπιστοῦμεν ὅτι τὰ διατιθέμενα ποσά δια τήν τουριστικήν διαφήμισιν τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικόν δὲν εἶναι εὐκαταφρόνητα. Πράγματι, ἡ διατεθείσα δαπάνη ἀντιπροσωπεύει τὸ 1,4% τῶν τουριστικῶν μας εἰσπράξεων τοῦ 1963, ἤτοι εἶναι τριπλασία περίπου τῆς διατεθείσης ἐν συνόλῳ διεθνῶς τοιαύτης (0,5%). Ἐάν καὶ κατὰ τὰ προηγούμενα ἔτη διετέθησαν δια τουριστικήν διαφήμισιν ἀνάλογα ποσά, εἶναι δυνατὸν νά καταλήξωμεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι ἡ ἀπόδοσις τῶν τουριστικῶν μας ἐπενδύσεων ὑστερεῖ ἔναντι τῶν ἄλλων χωρῶν.

δ) *Παρακολούθησις τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς.* Κατόπιν τῶν ἀνωτέρω, καθίσταται προφανές ὅτι δια τήν χάραξιν ὀρθῆς διαφημιστικῆς πολιτικῆς ἀπαιτεῖται συνεχῆς παρακολούθησις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, ἀπὸ τήν ὁποίαν ἀντλοῦμεν τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας. Ἡ Νέα Ὑόρκη, τὸ Λονδῖνον, τὸ Μόναχον, ἡ Φραγκφούρτη, ἡ Ρώμη, τὸ Μιλάνον, οἱ Παρίσιοι, αἱ Βρυξέλλαι, ἡ Στοκχόλμη, ἡ Κοπεγχάγη κλπ., ὡς κέντρα μεγάλων τουριστικῶν ἀγορῶν, θὰ πρέπει νά γίνουν αἱ ἕδραι τῶν «τουριστικῶν ἀκολουθῶν» μας. Ἴσως νά λεχθῆ ὅτι ὑπάρχουν σήμερον εἰς ὠρισμένας ἐκ τῶν ἀνωτέρω πόλεων τὰ ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ ἰδρυθέντα γραφεῖα πληροφοριῶν. Φρονοῦμεν ὅτι ὑπὸ τήν σημερινήν των ὀργανωτικὴν λειτουργίαν, ὄχι μόνον δὲν εἶναι δυνατὸν νά ἀποβοῦν γραφεῖα ἐρέυνης καὶ παρακολουθήσεως τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς, ἀλλ' οὔτε ὡς γραφεῖα πληροφοριῶν δύνανται νά ἀποδώσουν. Ἡ διερεύνησις τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς ἐκάστης χώρας θὰ μᾶς ἐπιτρέψῃ νά ἐπιλέξωμεν τὰ μέσα τὰ ὁποῖα προσφέρονται περισσότερον δια τήν προσέλκυσιν τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ, νά ἐπιλέξωμεν τὰ στοιχεῖα τῶν τουριστικῶν ἑλξεων τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐπίσης καὶ νά καθορίσωμεν τὸν χρόνον κατὰ τὸν ὁποῖον προσφέρεται εἰς ἐκάστην περίπτωσιν νά ἐκδηλωθῆ ἡ διαφημιστικὴ μας δραστηριότης.

ε) Μέσα άσκήσεως τουριστικής διαφημίσεως. Έφ' όσον προσδιορισθοϋν και καθορισθοϋν τά άνωτέρω, δέν μένει παρά νά επιλέξωμεν και τά μέσα διά τών όποίων θά άσκήσωμεν τήν τουριστικήν μας έκστρατεϊαν. Μεταξύ τών μέσων αύτών δύνανται νά εϊναι και τά ακόλουθα:

Τουριστικά γραφεϊα έξωτερικοϋ. Άναδιοργάνωσις τών λειτουργούντων εις τό έξωτερικόν Γραφείων Πληροφοριών και Ίδρυσις νέων εις τά μεγάλα τουριστικά κέντρα τής Εϋρώπης και τής Άμερικης. Έπάνδρωσις αύτών διά καταλλήλου προσωπικοϋ, τό όποϊον, πέραν τών πληροφοριών τας όποιας θά παρέχη, θά συνεργάζεται μετá τών «τουριστικών ακόλουθων» διά τήν διερεύνησιν και συνεχή παρακολούθησιν τών εξέλιξεων τής τουριστικής άγοράς τής δικαιοδοσίας των. Έπειδή διά τήν έξασφάλισιν ένός τοιούτου χώρου θά άπαιτηθῆ σημαντική δαπάνη, φρονοϋμεν ότι συνδυασμόδ τουριστικοϋ γραφείου και έκθέσεως έλληνικών προϊόντων θά ἦτο έπιτυχής, τόσον διά τήν προβολήν τοϋ τουρισμοϋ μας όσον και διά μίαν καλήν παρουσίασιν τής έλληνικης παραγωγικης δραστηριότητος εις τας άγοράς τοϋ έξωτερικοϋ.

Έντυπος διαφήμισις. Έκτύπωσις τής καταλλήλου διαφημιστικης ύλης και έπιλογή τής ένδεικνυομένης εις έκάστην περίπτωσηι αισθητικης συνθέσεως και τών προβληθησομένων στοιχείων τοϋ έλληνικοϋ τουριστικοϋ χώρου. Ός έντυπον διαφημιστικόν ύλικόν δύνανται νά θεωρηθοϋν: Αί προοριζόμεναι πρόδ τοιχοκόλλησιν διαφημίσεις, αί όποϊαι, αναλόγως πρόδ τήν τουριστικήν άγοράν πρόδ τήν όποιαν άπευθύνονται, θά πρέπει νά προβάλλουν τά στοιχεϊα τά όποϊα έλκουν τούς τουρίστας της. Έπίσης, εις τήν αύτήν κατηγορίαν ανήκουν και τά διαφημιστικά φυλλάδια. Θα πρέπει νά σημειωθῆ ότι δι' έκαστον στοιχεϊον έλξεως εϊναι ανάγκη νά ύπάρχη ιδιαίτερον φυλλάδιον.

Έπί τοϋ προκειμένου, πρέπει νά λεχθῆ ότι ύπῆρξαν ώρισμένοι αξιόλογοι ιδιωτικαι πρωτοβουλιαι, στηριχθεισαι επί έπιχει-

ρηματικῆς κυρίως βάσεως, τῶν ὁποίων ὅμως αἱ ἐκδόσεις-ὄδηγοὶ ἦσαν περισσότερο ἱστορικοῦ καὶ ἀρχαιολογικοῦ περιεχομένου καὶ ὀλιγότερον ἢ σχεδὸν καθόλου πληροφοριακοῦ περιεχομένου. Τὰ ἐντυπα αὐτὰ ἀποτελοῦν τὰ ἰσχυρότερα διαφημιστικά μέσα διὰ τῶν ὁποίων ἐκάστη χώρα ἐπιδιώκει τὴν τουριστικὴν τῆς διαφήμισιν τόσον εἰς τὸ ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικόν. Διὰ τὸ νὰ σχηματίσωμεν μίαν ἰδέαν τοῦ τί συμβαίνει ἀλλαχοῦ, ἀρκεῖ νὰ ἀναφέρωμεν ὅτι κατὰ τὸ 1963 ὑπολογίζεται ὅτι ὁ Ἑλβετικὸς Ὁργανισμὸς Τουρισμοῦ διωχέτευσε ἀνὰ τὸν κόσμον 535 τόννους τουριστικοῦ διαφημιστικοῦ ὕλικου.¹ Διὰ τὴν Χώραν μας δὲν ἔχομεν σχετικούς ἀριθμούς· πάντως, αἱ συγκρίσεις θὰ πρέπει νὰ μᾶς ὀδηγήσουν εἰς ἀπογοητευτικὰ συμπεράσματα, ἀφοῦ τὰ διαφημιστικά αὐτὰ μέσα διανέμονται «δίκην δελτίου» μεταξύ ἐκείνων οἱ ὁποῖοι ἐπωμίζονται τὸ μέγα βᾶρος τῆς τουριστικῆς μας προσελκύσεως, ἥτοι τῶν τουριστικῶν μας πρακτόρων, ὅταν οἱ ξένοι Ὁργανισμοὶ Τουρισμοῦ μᾶς κατακλύζουν μὲ πάσης φύσεως τουριστικὰ καὶ διαφημιστικὰ ἐντυπα.

Φωτοακουστικαὶ διαφημίσεις. Ἔτερον ἐπίσης διαφημιστικὸν μέσον ἀποτελοῦν καὶ τὸ σύνολον τῶν φωτοοπτικῶν καὶ ἀκουστικῶν μέσων διὰ τῶν ὁποίων ἐπιτυγχάνεται ἡ προβολὴ τῆς Χώρας μας εἰς τὸ ἐξωτερικόν. Πρόκειται διὰ τὰς κινηματογραφικὰς ταινίας. Ἡ διαφήμις τῆς Ἑλλάδος εἰς τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τῶν κινηματογραφικῶν ταινιῶν εἶναι λίαν ἀποτελεσματικὴ καὶ θὰ πρέπει νὰ παρασχεθῶν εἰς τοὺς ξένους παραγωγοὺς ὅλοι αἱ δυνατὰ διευκολύνσεις διὰ τὸ «γύρισμα» μιᾶς ταινίας. Εἰς αὐτὴν τὴν κατηγορίαν ἀνήκουν καὶ αἱ ταινίαι μικροῦ μήκους (documentaire), διὰ τῶν ὁποίων ἡ διαφημιστικὴ προβολὴ τῆς Ἑλλάδος εἶναι λίαν ἀποτελεσματικὴ, δεδομένου ὅτι τὸ σύνολον σχεδὸν αὐτῶν εἶναι τουριστικοῦ περιεχομένου.

1. Δελτίον Ἑνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ: «Ἐντυπον ὕλικόν διὰ τουριστικὴν προπαγάνδαν», τεῦχος 2/1964, σ. 5.

Τέλος, διὰ ταινιῶν μικροῦ μήκου τοῦ τύπου τῶν ἐπικαίρων (shorts) εἶναι δυνατὸν νὰ ἐπιτευχθῇ ἢ προβολὴ τῆς Χώρας μας εἰς τὸ ἐξωτερικόν, ὅταν ἀναφέρωνται εἰς σπουδαῖα γεγονότα παγκοσμίου ἐνδιαφέροντος. Πρὸς ὀλοκλήρωσιν τῶν φωτοοπτικῶν καὶ φωτοακουστικῶν μέσων διαφημίσεως, θὰ πρέπει νὰ ἀναφέρωμεν τὸ ραδιόφωνον, τὴν τηλεόρασιν καὶ τὸ φωτογραφικὸν ἐν γένει ὑλικὸν διαφημίσεως. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν θὰ πρέπει νὰ καταταχθῇ καὶ τὸ γραμματόσημον, τὸ ὁποῖον διὰ καταλλήλου συνθέσεως δύναται νὰ ἀποβῇ ἰσχυρότατον διαφημιστικὸν μέσον τῆς Χώρας εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Διαφήμισις διὰ τοῦ τύπου. Ἰσχυρὸν διαφημιστικὸν μέσον ἐπίσης τουριστικῆς προβολῆς ἀποτελεῖ καὶ ὁ τύπος, ἀκριβῶς διότι ἀναγινώσκειται ἀπὸ τὸ σύνολον σχεδὸν τοῦ πληθυσμοῦ ἐνὸς χώρου καὶ συνεπῶς δύναται νὰ ἐπηρεάσῃ καὶ νὰ ὀδηγήσῃ πρὸς ὠρισμένην κατεύθυνσιν τὰ τουριστικὰ ρεύματα. Ἡ διὰ τοῦ τύπου—ἐφημερίδων καὶ περιοδικῶν—τουριστικὴ διαφήμισις ἐκδηλοῦται κατὰ δύο τρόπους. Διὰ τῆς καταχωρήσεως φωτογραφιῶν ἢ διαφόρων συνθέσεων μετὰ συνθημάτων καὶ συντόμου πληροφοριακοῦ κειμένου καὶ διὰ τῆς δημοσιεύσεως αὐτοτελῶν ἄρθρων. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἀνήκουν αἱ συνήθεις διαφημίσεις τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν περιοδικῶν, αἱ ὁποῖαι καταχωροῦνται ἐπὶ πληρωμῇ καὶ διὰ τῶν ὁποίων προβάλλονται τὰ τουριστικὰ ἐνδιαφέροντα τοῦ διαφημιζομένου τόπου. Διαφημίσεις αὐτοῦ τοῦ εἴδους τῆς Χώρας μας γίνονται εἰς εὐρεῖαν κλίμακα καὶ δαπανῶνται μεγάλα ποσά, χωρὶς νὰ προκύπτουν ἀνάλογα ἀποτελέσματα. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, τῆς δι' αὐτοτελῶν ἄρθρων διαφημίσεως ἐνὸς τόπου, ἀνήκουν ὅλα τὰ ἄρθρα τὰ ὁποῖα ἔχουν συνήθως τὴν μορφήν ταξιδιωτικῶν ἐντυπώσεων, διὰ τῶν ὁποίων κατ' ἔμμεσον τρόπον διαφημίζεται ἢ χώρα ἢ ὁ ἐντὸς αὐτῆς κατονομαζόμενος τόπος. Εἰς τὴν δι' ἄρθρων διατύπωσιν ἐντυπώσεων περὶ τῆς Χώρας μας ξένων ἐπισκεπτῶν, καὶ μάλιστα συγγραφέων καὶ δημοσιογράφων, ὀφεί-

λομεν εἰς ἀξιόλογον βαθμὸν τὴν τουριστικὴν μας προβολὴν εἰς τὸ ἐξωτερικόν.

Ζῶσα διαφήμισις. Τέλος, θὰ πρέπει νὰ μνημονεύσωμεν καὶ τὴν διαφημιστικὴν ἐπίδρασιν ἢ ὅποια ἀσκεῖται ὑπὸ αὐτῶν τούτων τῶν ἐπισκεπτῶν τῆς Χώρας μας. Ἡ ζωντανὴ αὐτὴ διαφήμισις παίζει τὸν σπουδαιότερον ρόλον. Βεβαίως, ἡ διαφήμισις τοῦ εἴδους αὐτοῦ θὰ ἔχη θετικὰ ἀποτελέσματα, ἐφ' ὅσον δημιουργήσωμεν ὅλας τὰς προϋποθέσεις αἱ ὁποῖαι θὰ ἐξασφαλίζουν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας μας πλήρη ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν των· διότι διαφορετικὰ θὰ ὀδηγηθῶμεν εἰς ἐντελῶς ἀντίθετα ἀποτελέσματα ἀπὸ τὰ ἀναμενόμενα.

3. Ψυχαγωγία τῶν τουριστῶν

Ἡ ψυχαγωγία ἀποτελεῖ μέρος τῶν ἀναγκῶν τοῦ τουρίστα κατὰ τὴν διάρκειαν τῶν διακοπῶν του. Εἰς οἰανδήποτε οἰκονομικὴν τάξιν καὶ ἂν ἀνήκη, ἡ ἔφεσις πρὸς ψυχαγωγίαν ἀποτελεῖ φυσικὴν ἀντίδρασιν πρὸς τὴν μονοτονίαν τῆς καθημερινῆς του ζωῆς. Ὡς ἐκ τούτου, ἡ ψυχαγωγία εἶναι μία ἀνάγκη τοῦ τουρίστα, ὁ βαθμὸς ἱκανοποιήσεως τῆς ὁποίας ἐπηρεάζει τὸν χρόνον τῆς παραμονῆς του.¹

Τὸ πρόβλημα τῆς ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα ἐμφανίζεται πάντοτε ὀξύ, παρὰ τὰς προσπάθειας τόσο τῶν κρατικῶν ὀργάνων ὅσον καὶ τῶν διαφορῶν ὀργανώσεων πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν ὑφισταμένων καὶ ταυτοχρόνως τῆς δημιουργίας νέων ψυχαγωγικῶν μέσων. Ἡ Χώρα μας δὲν ὑστερεῖ εἰς «πρώτας ὕλας» διὰ τὴν παραγωγὴν ψυχαγωγικῶν μέσων· ἐκεῖ ὅμως ὅπου ἐμφανῶς ὑστερεῖ εἶναι ὁ τομεὺς τῆς ἀξιολογήσεως καὶ ὀργανώσεως τοῦ ὑπάρχοντος ψυχαγωγικοῦ ὕλικου. Ἀπὸ πολλούς, αἱ δαπάναι διὰ τὴν ὀργανώσιν τῆς ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν ἐνὸς τόπου ἐξακολουθοῦν νὰ θεωροῦνται πολυτελεῖς. Ἀποτελεῖ τοῦτο μέγα σφάλμα.

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου*, Ἀθήναι 1961, σσ. 58-59.

4. Διάκρισις ψυχαγωγικῶν μέσων

Ἐκ τῆς ἀπόψεως τῆς φύσεως τῶν ψυχαγωγικῶν μας μέσων, ταῦτα εἶναι δυνατὸν νὰ ἀνήκουν εἰς τοὺς ἀκολουθούτους τομεῖς:

α) *Φυσικὸς τομεὺς.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν ὅλα ἐκεῖνα τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα μᾶς παρέχει ἡ φύσις καὶ διὰ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τῶν ὁποίων προσφέρονται εἰς τοὺς τουρίστας τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διάφορα μέσα ψυχαγωγίας. Ἡ διαμόρφωσις τῶν παραλιῶν καὶ ἡ δημιουργία ἐγκαταστάσεων θαλασσίων λουτρῶν, ἀποτελεῖ πρωταρχικὸν μέλημα.

Τὸ ἰσχυρὸν αὐτὸ μέσον ἔλξεως πρέπει νὰ ἀξιοποιηθῆ καὶ πρὸ παντὸς νὰ προστατευθῆ. Λέγομεν νὰ προστατευθῆ, διότι τελευταίως εἰς τὸν ἐθνικὸν μας χῶρον γίνεται ἓν εἶδος διεθνοῦς συναγωνισμοῦ διὰ τὴν ἀγορὰν παραλιῶν· καὶ εἶναι φυσικόν, μὲ τὰ περιορισμένα οἰκονομικά μας μέσα, νὰ χάσωμεν τὴν ἑλληνικὴν γῆν καὶ νὰ ἀποτύχωμεν οὕτω εἰς τὴν ἀξιοποίησιν αὐτοῦ τοῦ παράγοντος. Τὸ θέμα αὐτὸ ἀπησχόλησε σοβαρῶς τὸ συνέθηθον κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1964 εἰς Ἀθήνας Ἐ' Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης, τὸ ὁποῖον υἱοθέτησεν ὁμοφώνως εἰσήγησιν διὰ τῆς ὁποίας ζητεῖται ἡ νομοθετικὴ προστασία τῶν προνομιούχων περιοχῶν τῆς ἑλληνικῆς παραλίας καὶ τῶν ἑλληνικῶν νησιῶν ἀπὸ κάθε ἀξιοποίησιν ἢ ἐκμετάλλευσιν τουριστικὴν, μὲ τὸν ἴδιον αὐστηρὸν τρόπον μὲ τὸν ὁποῖον προστατεύονται καὶ οἱ ἀρχαιολογικοὶ χῶροι τῆς Ἑλλάδος.¹ Ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπεστηρίχθη καὶ ἡ ἀποψις ὅπως τὰ τμήματα αὐτὰ τῆς ἑλληνικῆς παραλίας ἀνακηρυχθοῦν «ἐθνικαὶ ἀκταὶ» καὶ περιέλθουν τὸ ταχύτερον εἰς τὴν ἰδιοκτησίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου, ὑπὸ καθεστῶς τὸ ὁποῖον θὰ ἀποκλείη κάθε ἀξιοποίησιν ἢ ἐκμετάλλευσιν, ἄνευ κρατικῆς συγ-

1. Μ. Γούτου, «Ἡ ἐκπόησις παραλιῶν καὶ τουριστικῶν χώρων εἰς ξένους», *Περιηγητικὴ*, τεύχος 64/1964, σσ. 12-21 (βλ. καὶ Πορίσματα Ἐ' Πανελληνίου Συνεδρίου τῆς ΕΠΛ, Ἀθήναι 22-23 Μαρτίου 1964).

καταθέσεως.¹ Ἐπομένως, τὸ συμπεράσμα εἶναι ὅτι ἡ ἀξιοποίησις καὶ ὀργάνωσις τοῦ ψυχαγωγικοῦ αὐτοῦ μέσου ἀνήκει βασικῶς εἰς τὴν κρατικὴν πρωτοβουλίαν. Ἐν τούτοις, εἶναι δυνατόν, κατὰ παραχώρησιν, νὰ ἀνατεθῆ καὶ εἰς ἄλλους ὀργανισμοὺς ἢ ἀκόμη καὶ εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον ὅρον ὅτι ἡ ὅλη ἀξιοποίησις καὶ ἐκμετάλλευσις τῶν ἑλληνικῶν ἀκτῶν, ἀπὸ ψυχαγωγικῆς πλευρᾶς, θὰ τελῆ ὑπὸ κρατικὴν παρακολούθησιν καὶ ἔλεγχον. Ὁ ἔλεγχος θὰ ἀποβλέπη κυρίως εἰς τὴν ἀποτροπὴν μονοπωλήσεως τῶν λουτρικῶν χώρων ὑπὸ ὀρισμένης κατηγορίας τουριστῶν καὶ εἰς βάρος τῶν λοιπῶν λουομένων καὶ ἰδίᾳ τοῦ ἡμεδαποῦ στοιχείου.

Ψυχαγωγικὸν μέσον τοῦ φυσικοῦ τομέως ἀποτελοῦν καὶ οἱ ἐθνικοὶ δρυμοί, οἱ ὁποῖοι, ὀργανούμενοι καταλλήλως, εἶναι δυνατόν νὰ προσφέρουν εἰς τὸ τουριστικὸν κοινὸν ὑψηλῆς ποιότητος ψυχαγωγίαν. Ἡ σημασία τῶν ἐθνικῶν δρυμῶν δὲν περιορίζεται μόνον εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, ἀλλὰ ἐπεκτείνεται καὶ εἰς τὸν οἰκονομικὸν γενικώτερον τομέα. Διὰ τὴν συστηματικὴν ὀργάνωσιν τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐθνικῶν δρυμῶν, θὰ πρέπει νὰ συνεργασθοῦν αἱ Δασικαὶ Ὑπηρεσίαι μετὰ τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὄργανισμοῦ Τουρισμοῦ, εἰς τρόπον ὥστε νὰ ἀρθοῦν τὰ πάσης φύσεως καὶ προελεύσεως ἐμπόδια τὰ ὁποῖα παρακωλύουν τὴν ὀρθὴν ἀντιμετώπισιν τοῦ ὅλου προβλήματος. Πρέπει νὰ τονισθῆ ὅτι, διὰ νὰ γίνουσι οἱ ἐθνικοὶ δρυμοὶ ἀποτελεσματικὸν μέσον ψυχαγωγίας τῶν τουριστῶν, θὰ πρέπει νὰ ἐξοπλισθοῦν μὲ τουριστικὰ καὶ δασικὰ περίπτερα, μὲ πάρκα, μὲ εἰδικούς χώρους περιπάτου, μὲ κέντρα ἐστίασεως κλπ.

Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκει καὶ ὁ σπηλαιολογικὸς πλοῦτος τῆς Χώρας μας, ὁ ὁποῖος εἶναι δυνατόν νὰ ἀποτελέσῃ σημαντικὸν μέσον ψυχαγωγίας τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ. Μὲ τὸ θέμα αὐτὸ ἀσχολεῖται δραστηρίως ἡ Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἑ-

1. Δ. Παπαευστρατίου, «Ἐγκαιρὸς προστασία καὶ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῶν ἐθνικῶν ἀκτῶν», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, 538/1964, σ. 567 (27).

ταιρία, ἡ ὁποία διενεργεῖ σχετικὰς ἐρεῦνας εἰς ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον καὶ καταγράφει τὰ ἀνακαλυπτόμενα σπήλαια. Ὑπολογίζεται ὅτι μέχρι σήμερον ἔχουν ἀνακαλυφθῆ καὶ καταγραφῆ εἰς τὰ μητρώα τῆς Ἑταιρίας ἄνω τῶν 3.500 σπηλαίων.¹

Εἰς τὴν αὐτὴν κατηγορίαν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθοῦν καὶ τὰ διάφορα γεωλογικὰ φαινόμενα τὰ ὁποῖα παρουσιάζει ἡ ἑλληνικὴ φύσις καὶ τῶν ὁποίων ἡ ἀξιοποίησις καὶ προβολὴ εἶναι δυνατὸν νὰ προσφέρῃ εἰς τὸ τουριστικὸν κοινὸν μέσον ψυχαγωγίας. Πρόκειται διὰ τὰ ἠφαιστεία, τὰ ἐνάλια σπήλαια, τοὺς καταρράκτας, τὰς χαράδρας, τὰς καταβόθρας κ.ο.κ. Τὴν ἀξιοποίησιν τῶν γεωλογικῶν αὐτῶν φαινομένων δύναται νὰ ἀναλάβῃ ἡ Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἑταιρία, ἐνισχυομένη ὑπὸ τοῦ ΕΟΤ καὶ τῆς Δασικῆς Ὑπηρεσίας.

Τέλος, ὡς ψυχαγωγικὸν μέσον τοῦ φυσικοῦ τομέως θὰ πρέπει νὰ θεωρήσωμεν καὶ τὴν ὄρειβασίαν, τὰ χειμερινὰ σπόρ, τὸ κυνήγιον καὶ τὸ ὑποβρύχιον ψάρεμα. Εἶναι γεγονός ὅτι τὰ σπόρ τοῦ εἴδους αὐτοῦ συγκινοῦν μίαν μεγάλην τάξιν ἀνθρώπων καὶ συνεπῶς πολλοὶ θὰ εἶναι μεταξύ τῶν τουριστῶν μας ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι θὰ ἐπεθύμουν νὰ ψυχαγωγηθοῦν κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον.

β) *Πολιτιστικὸς τομεύς.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν ὅλα τὰ μνημεῖα τοῦ πολιτισμοῦ μας, διὰ τὰ ὁποῖα τόσον πολὺ ἐνδιαφέρεται τὸ τουριστικὸν κοινόν. Πρόκειται διὰ τοὺς ἀρχαιολογικοὺς χώρους, τὰ μνημεῖα τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, τὰ μουσεῖα ὅλων τῶν ἐποχῶν, ἀρχαιολογικά, βυζαντινά, μεταβυζαντινά, τὰ μουσεῖα εἰκόνων καὶ ἐκκλησιαστικῶν σκευῶν, τὰ ναυτικά μουσεῖα, τὰ μουσεῖα λαϊκῆς τέχνης, αἱ πινακοθήκαι παλαιᾶς καὶ συγχρόνου ζωγραφικῆς, αἱ ἱστορικαὶ βιβλιοθήκαι, τὰ ἐπιστημονικὰ ἰνστιτούτα κλπ. Ταῦτα ἀποτελοῦν ἐθνικοὺς θησαυροὺς καὶ ἀνήκουν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τοῦ Κράτους, τὸ ὁποῖον

1. Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἑταιρία, Πρώτη Διεθνὴς Σπηλαιολογικὴ Σύνοδος ἐν Ἑλλάδι (Πρόγραμμα ἐκδρομῶν), Σεπτέμβριος 1963, Ἀθῆναι 1963.

ἔχει καὶ τὴν εὐθύνην τῆς διατηρήσεως καὶ ἐκθέσεως. Αἱ κατὰ τόπους ἀρχαί, ὡς καὶ αἱ τοπικαὶ πνευματικαὶ ὀργανώσεις, θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβουν ἐνεργὸν δρᾶσιν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς συγκεντρώσεως καὶ καταλλήλου παρουσιάσεως τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων τοῦ τόπου.

γ) *Πνευματικὸς τομεὺς.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν αἱ πνευματικαὶ ἐκδηλώσεις, εἰς τὰς ὁποίας ἡ συμμετοχὴ ἀποτελεῖ ψυχαγωγίαν διὰ τοὺς πνευματικὸς ἀνθρώπους. Ἐκδηλώσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ εἶναι τὰ ὀργανούμενα εἰς τὴν Ἑλλάδα διεθνῆ συνέδρια τῆς ἐπιστήμης, τῆς τέχνης, τῶν γραμμάτων, ἢ λειτουργία σεμιναρίων θεωρητικῶν μελετῶν πανεπιστημιακοῦ καὶ μεταπανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, ἢ ὀργάνωσις διαλέξεων καὶ συζητήσεων ἐπὶ θεμάτων τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ ἀκρόαμα «Ἦχος καὶ Φῶς», ὡς καὶ πᾶσα ἄλλη σχετικὴ ἐκδήλωσις. Ἰδιαιτέρως θὰ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὠρισμένας πνευματικὰς διεθνεῖς συγκεντρώσεις ἀμφικτιονικοῦ τύπου, ὅπως τὰ Δέλφια καὶ τὰ Ὀλύμπια, κατὰ τὰς ὁποίας κορυφαῖοι ἐπιστήμονες ὅλου τοῦ κόσμου, προσερχόμενοι εἰς τοὺς ἱεροὺς αὐτοὺς χώρους, θὰ συζητοῦν καὶ θὰ ἀναλύουν τὰς ὑψηλὰς ἰδέας τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος. Ἀξιόλογοι ἐκδηλώσεις πνευματικοῦ περιεχομένου εἶναι δυνατὸν νὰ προκύψουν ἀπὸ τὴν ἐκμετάλλευσιν τῆς ἐπετείου ἀπὸ τῆς γεννήσεως μεγάλων ἀνδρῶν τῆς πατρίδος μας, παγκοσμίως γνωστῶν διὰ τὴν πνευματικὴν, καλλιτεχνικὴν, ἱστορικὴν, θρησκευτικὴν κλπ. προσφορὰν τῶν εἰς τὸν κόσμον. Ἐκεῖνο τὸ ὅποῖον ἔχει σημασίαν εἰς τὴν προκειμένην περίπτωσιν εἶναι ὅτι αἱ ἐκδηλώσεις αὐτοῦ τοῦ τύπου θὰ πρέπει νὰ ἀποκεντρωθοῦν καὶ νὰ ὀργανοῦνται εἰς ὅλα τὰ μεγάλα τουριστικὰ κέντρα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου. Τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐκδηλώσεων αὐτῶν θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβουν τὰ ἀνώτερα πνευματικὰ μας ἰδρύματα καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ ὀργανώσεις, ἐνισχυόμεναι πρὸς τοῦτο ὑπὸ τοῦ ἐπισήμου τουρισμοῦ.

δ) *Καλλιτεχνικὸς τομεὺς.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν

ὅλοι αἱ καλλιτεχνικαὶ ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι ἀποτελοῦν τὸ σημαντικώτερον ἴσως μέσον ψυχαγωγίας τοῦ μεγάλου ὄγκου τῶν ἐπισκεπτομένων τὴν Χώραν μας τουριστῶν. Τὴν πρώτην θέσιν εἰς τὸν ψυχαγωγικὸν αὐτὸν τομέα κατέχουν τὰ φεστιβάλ, καὶ ἰδίᾳ τὸ Φεστιβάλ Ἀρχαίας Τραγωδίας τῆς Ἐπιδαύρου, τὸ ὁποῖον ἔχει ἐξελιχθῆ εἰς διεθνή θεσμόν. Ἡ προσπάθεια διὰ τὴν καθιέρωσιν τῆς παρουσιάσεως τῆς τραγωδίας εἰς τὰ ἀρχαῖα θέατρα ἐθεσπίσθη ὀριστικῶς ἀπὸ τοῦ 1955, ὅτε καὶ ἔλαβε χώραν εἰς τὴν Ἐπίδαυρον τὸ πρῶτον συστηματικὸν καὶ ὀργανωμένον φεστιβάλ. Παραλλήλως, ἐδῶ καὶ ὀλίγα ἔτη, ὀργανοῦται καὶ εἰς τὰς Ἀθήνας, εἰς τὸ θέατρον Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τὸ Φεστιβάλ Ἀθηνῶν, μὲ παραστάσεις μελοδράματος, συναυλιῶν, ἀρχαίας κωμῳδίας κλπ. Τὰ φεστιβάλ τοῦ εἴδους αὐτοῦ ἔχουν σημειώσει εἰς τὴν Ἑλλάδα μεγάλην ἐπιτυχίαν καὶ θὰ ἦτο δυνατόν εἰς τὸ πρόγραμμα τῶν παραστάσεων των νὰ συμπεριληφθοῦν καὶ ἐμφανίσεις εἰς τὰ μεγάλα τουριστικὰ κέντρα τῆς Χώρας τὰ ὁποῖα διαθέτουν ἀρχαῖα θέατρα (Ρόδος). Ἐπίσης, θὰ πρέπει νὰ ἀντιμετωπισθῆ καὶ ἡ περίπτωση τῆς καθιερώσεως ἐν Ἑλλάδι ἐνὸς Διεθνoῦς Κινηματογραφικοῦ Φεστιβάλ, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν Καννῶν, τῆς Βενετίας κλπ., ἰδρυόμενον εἰς ἐπαρχιακὸν τουριστικὸν κέντρον. Κατὰ τὸ παρελθόν, ὡς τόπος ὀργανώσεως τοῦ ἐν λόγω φεστιβάλ εἶχε προταθῆ ἡ Ρόδος, τῆς ὁποίας ὁ πλήρης ξενοδοχειακὸς ἐξοπλισμὸς καὶ ἡ ποιοτικὴ καὶ ποσοτικὴ ἐπάρκεια τῶν αἰθουσῶν προβολῆς (θέατρα, κινηματογράφοι) ἐγγυῶνται τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ θεσμοῦ. Πέραν ὅμως τῶν ἀνωτέρω καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, αἱ ὁποῖαι εἶναι μοναδικαὶ καὶ καλύπτουν ὀλόκληρον τὸν ἑλληνικὸν χῶρον, ὑπάρχουν καὶ αἱ κοινὰ ἐκδηλώσεις, αἱ ὁποῖαι εἶναι δυνατόν νὰ ὀργανωθοῦν εἰς ὅλα τὰ τμήματα τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου καὶ κατὰ προτίμησιν βεβαίως εἰς τὰ μεγάλα τουριστικὰ μας κέντρα. Καλλιτεχνικαὶ ἐκδηλώσεις ψυχαγωγικοῦ περιεχομένου εἶναι δυνατόν νὰ θεωρηθοῦν καὶ αἱ πάσης φύσεως ἐκθέσεις ἢ ἐπιδείξεις ἐπι-

τευγμάτων τοῦ πνευματικοῦ, καλλιτεχνικοῦ καὶ γενικώτερον τοῦ πολιτιστικοῦ τομέως. Τὴν ὀργάνωσιν τῶν ἐκδηλώσεων αὐτοῦ τοῦ τομέως ἔχουν ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των τὸ Κράτος καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Ἡ τελευταία, τὴν ὁποῖαν συγκροτοῦν αἱ κατὰ τόπους ὀργανώσεις, ἐνισχυομένη οἰκονομικῶς, θὰ πρέπει νὰ ἀναλάβῃ, ἐν συνεργασίᾳ μὲ τὰς ἀντιστοίχους ὀργανώσεις τοῦ κέντρου, τὸν προγραμματισμὸν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν καλλιτεχνικῶν αὐτῶν ἐκδηλώσεων, εἰς τὰ πλαίσια τῆς δημιουργίας εὐκαιριῶν ψυχαγωγήσεως τῶν ἐπισκεπτῶν τοῦ τόπου.

ε) *Φολκλοριστικὸς τομεὺς.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν ὅλαι αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ὁποῖαι ἀναφέρονται εἰς ἀναπαραστάσεις διαφόρων λαϊκῶν παραδόσεων. Αἱ ἀναπαραστάσεις αὐταί, αἱ ὁποῖαι δείχνουν τὸν τρόπον ζωῆς καὶ γενικῶς τὸν πολιτισμὸν κάθε χώρας, ἐλκύουν ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν τοῦ τουριστικοῦ κοινού, τὸ ὁποῖον τὰς παρακολουθεῖ μὲ ἐνθουσιασμὸν. Ἀπὸ τῆς ἀπόψεως λοιπὸν αὐτῆς ἐπιβάλλεται ὅπως ἀξιοποιηθῶν καὶ ὀργανωθῶν αἱ κατὰ τόπους λαϊκαὶ παραδόσεις δι' ἀναπαραστάσεως αὐτῶν εἰς τοὺς ἐπισκέπτας τοῦ τόπου. Χαρακτηριστικαὶ ἐκδηλώσεις τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ θεωρηθῶν ἡ ὀργανουμένη ὑπὸ τῆς Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης εἰς Δαφνὶ Γιορτὴ τοῦ Κρασιοῦ, ἡ Γιορτὴ τῆς Τράτας εἰς Μέγαρα, ἡ Γιορτὴ τοῦ Πορτοκαλιοῦ εἰς Σκινὲ Κρήτης, αἱ ὀργανούμεναι εἰς διαφόρους περιοχὰς τῆς Χώρας ἑορταὶ τοῦ κρασιοῦ, τρυγητοῦ, θερισμοῦ κλπ., αἱ ἠθογραφικαὶ καὶ παραδοσιακαὶ παραστάσεις διαφόρων τοπικῶν ὁμίλων, αἱ παραστάσεις τοπικῶν καὶ λαϊκῶν χορῶν, ὁ Καρνάβαλος τῶν Πατρῶν, τὰ Ἀναστενάρια τοῦ Κιλκίς, τὰ Ἀνθεστήρια τῆς Ἐδέσσης κλπ.

ς) *Τομεὺς διασκεδάσεως.* Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν τὰ μέσα τὰ ὁποῖα τέρπουν τὸν ἐπισκέπτην καὶ καθιστοῦν τὴν διαμονὴν εἰς ἓνα τόπον εὐχάριστον. Πρόκειται διὰ τὴν κοινὴν διασκέδασιν, τὴν ὁποῖαν παρέχουν εἰς τοὺς τουρίστας τὰ χορευ-

τικά κέντρα, τὰ νυκτερινὰ κέντρα διασκεδάσεως, τὰ καμπαρέ, αἱ ταβέρναι, τὰ παραλιακὰ κέντρα, ὡς ἐπίσης καὶ τὰ διάφορα μικρὰ κέντρα («μαγαζιά») μετὰ τὸ ἰδιαίτερον τοπικὸν χρῶμα. Ὅλα αὐτὰ τὰ κέντρα ἀνήκουν εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν, ἢ ὅποια ἔχει καὶ τὴν εὐθύνην τῆς ὀργανώσεως τοῦ ψυχαγωγικοῦ αὐτοῦ τομέως. Πάντως, διὰ τὴν διατήρησιν τῆς ποιοτικῆς στάθμης τῶν μέσων διασκεδάσεως εἰς ἐπίπεδον ἱκανοποιητικόν, θὰ πρέπει νὰ ὑπάρχη συνεχῆς καὶ αὐστηρὸς ἐλεγχος, ὁ ὁποῖος, πέραν αὐτοῦ, θὰ ἀποβλέπη καὶ εἰς τὴν προστασίαν τοῦ εὐρυτέρου καταναλωτικοῦ κοινοῦ. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπαχθοῦν καὶ τὰ τυχηρὰ παίγνια καὶ ἰδίᾳ τὰ λειτουργοῦντα εἰς τὴν Ἑλλάδα καζίνα τῆς Ρόδου καὶ τῆς Κερκύρας, τὰ ὅποια συγκεντρῶνουν τὸ ἐνδιαφέρον πολλῶν ἐπισκεπτῶν μας.

ζ) Ἀθλητικὸς τομεύς. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ὑπάγονται τὰ πάσης φύσεως καὶ μορφῆς ἀθλήματα. Οἱ τουρίσται εἶναι δυνατὸν εἰς τὴν περίπτωσιν αὐτὴν νὰ ψυχαγωγηθοῦν κατὰ δύο τρόπους: εἴτε παρακολουθοῦντες τοὺς διαφόρους ἀθλητικοὺς ἀγῶνας εἴτε συμμετέχοντες εἰς αὐτούς. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔχομεν ὅλα τὰ θεαματικὰ ἀγωνίσματα. Ἐξ αὐτῶν, ἰδιαίτερα προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῇ εἰς τὸ ποδόσφαιρον, τὸ ὁποῖον συγκεντρώνει καὶ τὸ μεγαλύτερον ἐνδιαφέρον τῶν ἐπισκεπτῶν μας. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν, τῆς συμμετοχῆς δηλαδὴ τῶν τουριστῶν εἰς διαφόρους ἀγῶνας, δυνάμεθα νὰ ἀναφέρωμεν χαρακτηριστικῶς τοὺς ἀγῶνας ἀντισφαιρίσεως, γκόλφ, πίνγκ-πόγκ, σκακιοῦ καὶ μπρίτζ, ὡς ἐπίσης καὶ τὴν ἵππασίαν, τὴν σκοποβολὴν καὶ τὴν ξιφασκίαν. Ἡ συμμετοχὴ τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας εἰς τοὺς ἀγῶνας αὐτοὺς θὰ καθίστατο δυνατὴ διὰ τῆς ὀργανώσεως ὑπὸ τῶν οἰκείων ἢ παραπλησίων συλλόγων ἀγῶνων πρωταθλήματος κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς τουριστικῆς περιόδου, μετὰ ἀθλοθέτησιν εἰδικῶν κυπέλων.

η) Θρησκευτικὸς τομεύς. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν αἱ θρησκευτικαὶ τελεταὶ καὶ αἱ θρησκευτικοῦ περιεχομένου ἐκδη-

λώσεις, ἤτοι τὰ πανηγύρια, τὰ ὁποῖα προκαλοῦν τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ εὐρύτερου τουριστικοῦ κοινοῦ. Πρόκειται διὰ τὰς ἑορτὰς τῶν ὁποίων τὸ τελετουργικὸν δίδει μίαν ἀσυνήθη μεγαλοπρέπειαν εἰς τὴν ὅλην ἑορταστικὴν ἀτμόσφαιραν, ὅπως εἶναι ἡ τελετὴ τῆς Ἀναστάσεως, τῆς περιφορᾶς τοῦ Ἐπιταφίου, τῆς καταδύσεως τοῦ Σταυροῦ, ὡς καὶ αἱ κατὰ τόπους ἑορταὶ τῶν πολιούχων, καθὼς καὶ διὰ τὰ κατὰ τόπους πανηγύρια, τῶν ὁποίων ἡ τέλεσις ἀποκτᾷ παλλαϊκὸν χαρακτῆρα. Μεγαλύτερον ψυχαγωγικὸν ἐνδιαφέρον παρουσιάζουν τὰ πανηγύρια, τὰ ὁποῖα μεταβάλλονται εἰς εὐκαιρίας διασκεδάσεως. Ἡ παρουσία μάλιστα ἠδύξημένου ἀριθμοῦ προσκηνυτῶν τοῦ ἀγροτικοῦ καὶ λαϊκοῦ στοιχείου προκαλεῖ τὸν ἐνθουσιασμὸν τῶν ξένων ἐπισκεπτῶν μας, οἱ ὅποιοι αὐθορμήτως συμμετέχουν εἰς τὴν διαδικασίαν τῆς τελετῆς.

θ) *Γαστρονομικὸς τομέας*. Εἰς τὸν τομέα αὐτὸν ἀνήκουν αἱ ἐκδηλώσεις αἱ ὁποῖαι συνδέονται μὲ τὴν γαστρονομίαν. Πρόκειται διὰ τοὺς ποικιλομόρφους γαστρονομικοὺς διαγωνισμοὺς ποὺ ὀργανώνονται εἰς ἄλλας χώρας (Γαλλία, Ἰταλία, Ἰσπανία κλπ.) καὶ οἱ ὅποιοι ἔχουν ὡς σκοπὸν τὴν προβολὴν τῆς «ἐθνικῆς κουζίνας» μεταξὺ τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ, εἰς τὸ ὁποῖον δίδουν τοιοῦτοτρόπως τὴν εὐκαιρίαν νὰ «καλοπεράσῃ». Εἰς τὴν Χώραν μας, θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ γίνῃ εἰς τὰ πλαίσια αὐτὰ μία προσπάθεια προβολῆς τῆς «ἐλληνικῆς κουζίνας».

δ. Ὁργάνωσις τῶν φορέων τοῦ τουρισμοῦ

Μεταξὺ τῶν ὀργανωτικῶν μας ἀδυναμιῶν εἶναι καὶ αἱ ἀναφερόμεναι εἰς τὰ ὄργανα ἀσκήσεως τῆς τουριστικῆς μας πολιτικῆς, τόσο τοῦ δημοσίου ὅσον καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως. Πρόκειται διὰ τὰς συνήθεις ἀδυναμίας τὰς ὁποίας ἀντιμετωπίζουν αἱ οἰκονομίαι τῶν ὑπαναπτύκτων χωρῶν εἰς τὸν εἰδικώτερον τομέα τῆς ὀργανώσεως τῶν φορέων τῆς οἰκονομικῆς τῶν ἀναπτύξεως καὶ αἱ ὁποῖαι παρεμβάλλουν ἐμπόδια, παρα-

κωλύοντα τὴν καταβαλλομένην προσπάθειαν μεταβολῆς τῆς οἰκονομικῆς αὐτῶν διαρθρώσεως. Αἱ ἀδυναμίαι τοῦ τύπου αὐτοῦ εἶναι περισσότερο αἰσθηταὶ εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα, λόγῳ τῆς φύσεως τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος. Ἐπομένως, ἀποτελεῖ πρωταρχικὸν μέλημα ἡ ὀργάνωσις, ὁ ἐκσυγχρονισμὸς καὶ ἡ βελτίωσις τῶν φορέων τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος εἰς ὅλους τοὺς τομεῖς, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν διεθνῶν προτύπων καὶ τῆς ἐλληνικῆς πραγματικότητος. Οἱ φορεῖς τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ, ἀναλόγως τῆς φύσεως καὶ τῆς ἐκτάσεως τῆς ὑπ' αὐτῶν ἀσκουμένης δικαιοδοσίας ἐπὶ τῆς τουριστικῆς ἐν γένει δραστηριότητος, ὑπάγονται εἰς τέσσαρας κατηγορίας. Εἰς τὴν πρώτην κατηγορίαν ὑπάγεται ὁ ἐπίσημος κρατικὸς φορέας, ὁ ὁποῖος ἀσκεῖ τὴν υπεύθυνον κυβερνητικὴν τουριστικὴν πολιτικὴν. Εἰς τὴν δευτέραν, ὑπάγονται οἱ δημοσίου χαρακτῆρος ὀργανισμοί, οἱ ἀσχοῦντες, κατ' ἀνάθεσιν τοῦ κρατικοῦ φορέως, ὠρισμένας δημοσίου ἐνδιαφέροντος ἀρμοδιότητας. Εἰς τὴν τρίτην, ὠρισμένοι ὀργανώσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, χαρακτηρηθεῖσαι ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ φορέως ὡς τουριστικαὶ καὶ ἐξυπηρετοῦσαι γενικὰ συμφέροντα τοῦ τουρισμοῦ. Τέλος, εἰς τὴν τετάρτην κατηγορίαν ὑπάγονται τὰ σωματεῖα τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου ὅλων τῶν κλάδων καὶ βαθμίδων, τὰ ἐκπροσωποῦντα καὶ προασπίζοντα τὰ ταξικὰ συμφέροντα τῶν τουριστικῶν ἐν γένει ἐπιχειρήσεων καὶ ἐπαγγελματῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως.

α) Κρατικὸς φορέας. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν ἀνήκει ὁ Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος συνεστήθη τὸ 1950 ὡς ΝΠΔΔ καὶ διεδέχθη τὴν ὑπαγομένην εἰς τὸν Πρόεδρον τῆς Κυβερνήσεως Γενικὴν Γραμματεῖαν Τουρισμοῦ. Ὁ Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ εἶναι πολιτειακὸν ὄργανον καὶ ἀποτελεῖ τὸν βασικὸν φορέα τῆς ἀσκήσεως τῆς κυβερνητικῆς τουριστικῆς πολιτικῆς. Σκοπὸς αὐτοῦ εἶναι ἡ ὀργάνωσις καὶ προαγωγή τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα διὰ τῆς ἀξιοποιήσεως ὅλων τῶν πρὸς τοῦτο ὑφισταμένων δυνατοτήτων τῆς Χώ-

ρας, ὡς καὶ ὁ συντονισμὸς πρὸς ἐνιαίαν κατεύθυνσιν τῶν ἐνεργειῶν πάσης δημοσίας, δημοτικῆς ἢ κοινοτικῆς ἀρχῆς ἢ νομικῶν προσώπων δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ δικαίου ἢ κοινωφελῶν ὀργανισμῶν, καθὼς καὶ ἰδιωτικῶν ὀργανισμῶν καὶ ἐπιχειρήσεων αἱ ὁποῖαι ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἐξυπηρέτησιν τῶν κυρίων σκοπῶν τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Εἰς τὰ πλαίσια αὐτά, ὁ Ἑλληνικὸς Ὀργανισμὸς Τουρισμοῦ ὀφείλει νὰ καταρτίζῃ καὶ νὰ ἐφαρμόζῃ πρόγραμμα τουρισμοῦ, ἀποβλέπον τόσον εἰς τὴν προσέλκυσιν ξένων τουριστῶν ὅσον καὶ εἰς τὴν τόνωσιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, νὰ παρακολουθῇ τὰς τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος συγκοινωνίας, νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν βελτίωσιν καὶ ἀνέγερσιν νέων ξενοδοχείων, διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν ἀρχαιολογικῶν καὶ τουριστικῶν τόπων, διὰ τὴν ὀργάνωσιν τουριστικῶν ἐκδηλώσεων, διὰ τὴν δημιουργίαν μεταξὺ τῶν πολιτῶν τῆς τουριστικῆς συνειδήσεως, ὡς ἐπίσης καὶ νὰ διαφημίζῃ τὴν Ἑλλάδα εἰς τὸ ἐξωτερικὸν καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν καὶ, τέλος, νὰ ἐνισχύῃ κάθε ὀργάνωσιν δημοσίου ἢ ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος ἢ ὁποῖα ἐξυπηρετεῖ συναφεῖς πρὸς τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν σκοπούς.¹

Ἐκ τῆς συγκροτήσεως καὶ τῆς ἐν γένει δραστηριότητος τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ εἶναι δυνατὸν νὰ λεχθῇ ὅτι παρατηρεῖται μία ἀντινομία μεταξὺ τῆς κορυφῆς καὶ τῆς βάσεως. Δηλαδή, ἐνῶ ἡ Διοίκησις, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς Γραμματείας, καὶ ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι συγκροτεῖται αὕτη ὑπὸ προσώπων ἐξειδικευμένων εἰς τὰ τουριστικὰ ζητήματα, καλύπτει ἱκανοποιητικῶς ὅλους τοὺς τομεῖς τῆς δικαιοδοσίας της, αἱ ὑπηρεσίαι τόσον τοῦ κέντρου ὅσον καὶ τῶν περιφερειῶν ἐμφανίζουσι κενά. Τὰ κενὰ τῶν κεντρικῶν ὑπηρεσιῶν ὀφείλονται κυρίως εἰς τὴν ἔλλειψιν ἐξειδικευμένου ἐπιστημονικοῦ προσωπικοῦ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν διαφόρων διευθύνσεων καὶ ὑπηρεσιῶν, τὸ ὁποῖον διὰ τῆς καταρτίσεώς του νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ ἀνταποκριθῇ εἰς τὰς

1. Βλέπε: Δημ. Κατσώνη, «Ἑλληνικὸς Ὀργανισμὸς Τουρισμοῦ», εἰς *Οἰκονομικὴν καὶ Λογιστικὴν Ἐγκυκλοπαίδειαν*, τόμος Θ', σσ. 885-886.

ηύξημένας απαιτήσεις τῶν ἐπὶ μέρος δραστηριοτήτων τοῦ Ὀργανισμοῦ. Ἀπαιτεῖται, ἐπομένως, ἐπιμόρφωσις ὅλου τοῦ προσωπικοῦ καὶ καθορισμὸς εἰδικῶν ἐπιστημονικῶν προσόντων καὶ αὐστηρὰ διὰ διαγωνισμοῦ ἐπιλογή τῶν νεοδιοριζομένων οἱ ὁποῖοι προορίζονται δι' ἡγετικάς ἢ ἔστω ἀνωτέρας θέσεις τοῦ Ὀργανισμοῦ.¹ Τὸ αὐτὸ συμβαίνει καὶ μὲ τὰς περιφερειακὰς ὑπηρεσίας, αἱ ὁποῖαι ἐπὶ πλέον ἀντιμετωπίζουν καὶ ἀριθμητικὰς ἐλλείψεις, ἀφοῦ ἀπὸ τὰ συσταθέντα 9 Τουριστικὰ Γραφεῖα λειτουργοῦν μόνον τὰ 5, καὶ αὐτὰ ἀσχολοῦνται περισσότερο μὲ τὴν ξενάγησιν τῶν ἐπισήμων ξένων προσκεκλημένων τοῦ Ὀργανισμοῦ ἢ τὴν διεκπεραίωσιν τυπικῶν ἐργασιῶν καὶ ὀλιγώτερον ἢ σχεδὸν καθόλου μὲ τὴν μελέτην τῶν ἀπασχολούντων τὰς περιφερείας των τουριστικῶν ζητημάτων. Βεβαίως, εἰς τὰς τοπικὰς αὐτὰς περιπτώσεις συμπληροῦνται τὰ κενὰ διὰ τῆς συστάσεως Τοπικῶν Ἐπιτροπῶν Τουρισμοῦ, αἱ ὁποῖαι ὅμως, παρὰ τὰς φιλοτίμους προσπάθειάς τῶν ἀπαρτιζόντων αὐτὰς προσώπων, δὲν δύνανται νὰ ἐπιτύχουν πολλὰ πράγματα.

Πέραν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ὀργανισμοῦ Τουρισμοῦ, ὑπάρχει καὶ ἡ Ἀστυνομία Τουρισμοῦ, ἡ ὁποία ἐπιτελεῖ σπουδαίαν ἀποστολήν. Αὕτη ἔχει ἀναλάβει τὴν ἐπίβλεψιν τῶν ξεναγῶν, τὴν ἐπιτήρησιν τῶν τουριστικῶν ξενοδοχείων, ἐστιατορίων καὶ λοιπῶν κέντρων, πρὸς διαπίστωσιν τῆς συμμορφώσεως αὐτῶν πρὸς τὰς ὑποδείξεις τοῦ Τουρισμοῦ, τὴν ἐποπτείαν καὶ τὸν ἔλεγχον τῆς κινήσεως τῶν μικροπωλητῶν, σωφὲρ κλπ., τὴν ἐποπτείαν διὰ πᾶν ζήτημα καλῆς ἐμφανίσεως τῆς πόλεως, τὸν ἔλεγχον τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων κλπ. Εἶναι δυνατὸν μάλιστα νὰ λεχθῆ ὅτι ἡ Ἀστυνομία Τουρισμοῦ καταβάλλει φιλοτίμους προσπάθειάς νὰ καλύψῃ τὰ κενὰ, τὰ ὁποῖα θὰ ἔπρεπε νὰ καλύπτονται ἀπὸ τοὺς φυσικοὺς φορεῖς τοῦ τουρισμοῦ.

β) *Περιφερειακοὶ φορεῖς δημοσίου χαρακτῆρος, γενικῆς δι-*

1. Χ. Ροζόλη, «Νὰ καθιερωθοῦν προσόντα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ ὑπηρεσίας τουρισμοῦ», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 547/1964, σ. 749 (7).

καιοδοσίας. Τὰ ύφιστάμενα εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν χῶρον κενὰ φέρουν εἰς τὴν ἐπικαιρότητα τὸ ὅλον ζήτημα τῆς ὀργανώσεως τῶν φορέων τοῦ δημοσίου τομέως εἰς τὰς περιφερείας. Παρατηρεῖται δὲ τὸ ἐξῆς παράξενον εἰς τὴν Χώραν μας: ἐνῶ ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ ἀποκεντρωμένην δραστηριότητα, μὲ πεδῖον ἀσκήσεως τὴν περιφέρειαν, ἡ τελευταία στερεῖται τοῦ ὀργανωτικοῦ φορέως ὁ ὁποῖος θὰ τὴν καθοδηγήσῃ καὶ θὰ τὴν ἐνισχύσῃ νὰ ἀντιμετωπίσῃ τὰ τουριστικὰ τῆς προβλήματα. Οὕτω, ἔχομεν φθάσει εἰς τὸ σημεῖον νὰ ἀναμένωμεν ἀπὸ τὸ κέντρον τὴν ἐπισήμανσιν καὶ μελέτην τῶν προβλημάτων τῆς ἐπαρχίας ἢ ἀπὸ τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν τῆς ἐπαρχίας, ἡ ὁποία, ἀκόμη καὶ ἐὰν εἶναι ὀργανωμένη, προβάλλει ἀποκλειστικῶς τὰ ταξικὰ τῆς συμφέροντα. Ἡ ἔλλειψις ἐνὸς δημοσίου χαρακτῆρος τοπικοῦ ὀργάνου τοῦ τουρισμοῦ ὤθησεν ὀρισμένα ἐπαρχιακὰ Ἐπιμελητήρια νὰ προτείνουσι τὴν ἐκεῖ σύστασιν Τουριστικῶν Τμημάτων, διὰ τὴν ἔρευναν καὶ ἀντιμετώπισιν τῶν προβλημάτων τοῦ τουρισμοῦ τῶν περιφερειῶν των.¹

Ἐχει ἐπομένως καταστῆ ἐπείγουσα ἀνάγκη ἡ δημιουργία τῶν τουριστικῶν ὀργάνων εἰς τὰς ἐπαρχίας. Ποίαν ὅμως μορφήν θὰ λάβουν αὐτά; Φρονοῦμεν ὅτι εἰς τὴν Χώραν μας προσιδιάζει ὁ θεσμὸς τῶν Ἀὐτονόμων Τοπικῶν Ὀργανισμῶν Τουρισμοῦ, ὁ ὁποῖος τόσον ἐπιτυχῶς λειτουργεῖ εἰς τὴν Ἰταλίαν. Συμφώνως πρὸς τὸν ἐν λόγῳ θεσμόν, ἰδρύνονται Ἐπαρχιακοὶ Ὀργανισμοὶ Τουρισμοῦ (Enti Provinciali per il Turismo) ὡς ὄργανα προωθήσεως τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος εἰς τὴν ἐπαρχίαν. Εἶναι αὐτοδιοικούμενοι ὀργανισμοὶ δημοσίου χαρακτῆρος καὶ ἀσκοῦν τὴν δραστηριότητά των ἐντὸς τῶν διοικητικῶν ὀρίων τῆς ἐπαρχίας. Φροντίζουν διὰ τὴν προπαγάνδαν καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς τουριστικῆς οἰκονομίας τῆς ἐπαρχίας. Ἐχουν τὴν εὐθύνην τῆς δημιουργίας τῶν καταλληλοτέρων συνθηκῶν διὰ τὴν ὑγιᾶ ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ καὶ λαμβάνουν

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Τουριστικαὶ μελέται*, Ἀθήναι 1963, σσ. 9-12.

ὅλα τὰ ἐνδεικνύμετα μέτρα εἰς τὴν ἐπαρχίαν διὰ τὴν αὐξήσιν τοῦ ξένου τουριστικοῦ ρεύματος.

Διαπιστοῦται ἐκ τῶν ἀνωτέρω ὅτι οἱ προτεινόμενοι καὶ διὰ τὴν Ἑλλάδα Τοπικοὶ-Ἐπαρχιακοὶ Ὁργανισμοὶ Τουρισμοῦ ἔχουν εὐρυτάτην ἀρμοδιότητα καὶ καλύπτουν ὅλους τοὺς ἀναφερομένους εἰς τὸν τουρισμὸν τῆς ἐπαρχίας τομεῖς τῆς δημοσίας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς δράσεως. Ἰδιαιτέραν ἐντύπωσιν προκαλεῖ ἡ σύνθεσις τῆς διοικήσεως τῶν ἐν λόγῳ Ὁργανισμῶν, εἰς τὴν ὁποίαν συμμετέχουν ἐκπρόσωποι ὅλων τῶν τάξεων. Ἀκριβῶς δι' αὐτὸν τὸν λόγον ἡ ὀργάνωσις τοῦ τύπου αὐτοῦ εἰς τὴν Ἰταλίαν ἔχει ἐπιτελέσει μεγάλας προόδους καὶ ἔχει προσφέρει πολυτίμους ὑπηρεσίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ τῆς χώρας αὐτῆς.¹

γ) Φορεῖς δημοσίου χαρακτῆρος, εἰδικῆς δικαιοδοσίας. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν φορέων τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ ἀνήκουν οἱ δημοσίου χαρακτῆρος ὀργανισμοὶ (ΝΠΔΔ), εἰς τοὺς ὁποίους ἔχουν παραχωρηθῆ ὑπὸ τοῦ κρατικοῦ φορέως ἀρμοδιότητες ἐπιβοηθητικοῦ χαρακτῆρος ἐπὶ ὠρισμένων εἰδικῶς τομέων τοῦ τουρισμοῦ. Τοιοῦτοι ὀργανισμοὶ εἶναι: τὸ Ξενοδοχειακὸν Ἐπιμελητήριον τῆς Ἑλλάδος, ἡ Σχολὴ Τουριστικῶν Ἐπαγγελμάτων καὶ ὁ Ὁργανισμὸς Τουριστικῆς Πίστεως.²

δ) Θεσμικαὶ ὀργανώσεις ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος. Εἰς τὴν κατηγορίαν αὐτὴν τῶν τουριστικῶν μας φορέων ἀνήκουν ὅλοι ἐκεῖνοι αἱ ὀργανώσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου αἱ ὁποῖαι ἔχουν χαρακτηρισθῆ ὑπὸ τῆς κρατικῆς ἀρχῆς ὡς τουριστικά, λόγῳ τῶν προσφερομένων ὑπ' αὐτῶν ὑπηρεσιῶν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ, χωρὶς νὰ ἀποβλέπουν εἰς κέρδη. Πρόκειται διὰ τὰς σωματειακοῦ τύπου ὀργανώσεις αἱ ὁποῖαι ἐξυπηρετοῦν κυρίως

1. Περὶ τῆς δράσεως τοῦ Τοπικοῦ Ὁργανισμοῦ Τουρισμοῦ, βλέπε τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἐθνικῆς Ἐνώσεως τῶν Ἐπαρχιακῶν Ὁργανισμῶν Τουρισμοῦ (Unione Nazionale fra gli Enti Provinciali per il Turismo) *Turismo in Italia*, Ρώμη 1962.

2. Ὁ ἐν λόγῳ Ὁργανισμὸς ἔχει ἤδη συγχωνευθῆ εἰς τὴν νεοσυσταθεῖσαν Ἑλληνικὴν Τράπεζαν Βιομηχανικῆς Ἀναπτύξεως (ETBA).

τοὺς διαφόρους εἰδικoὺς κλάδους τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ ἐξωτερικοῦ τουρισμοῦ. Αἱ ὀργανώσεις αὐταὶ εἶναι: Ἡ Ἑλληνικὴ Λέσχη Περιηγήσεων καὶ Αὐτοκινήτων (1924), ἡ ὁποία προωθεῖ τὸν δι' αὐτοκινήτων τουρισμὸν καὶ ὀργανώνει τοὺς τόσον ἐνδιαφέροντας διὰ τὸ τουριστικὸν κοινὸν αὐτοκινητικoὺς ἀγῶνας. Ὁ Ἑλληνικὸς Ὀρειβατικὸς Σύνδεσμος (1929), ὁ ὁποῖος ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ὀρειβατικοῦ τουρισμοῦ καὶ τὴν ὀργάνωσιν τῶν χειμερινῶν σπόρ εἰς τὴν Ἑλλάδα. Ἡ Ἑλληνικὴ Περιηγητικὴ Λέσχη (1921), ἡ ὁποία ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν ἀνάπτυξιν ὅλων τῶν κλάδων τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ καὶ τὴν ὀργάνωσιν μεγάλων τουριστικῶν ἐκδηλώσεων (Φεστιβάλ Ἐπιδάουρου, Γιορτὴ τοῦ Κρασιοῦ κλπ.). Ἡ Ὀμοσπονδία Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος (1935), ἡ ὁποία διὰ τῆς δυνάμεως τῶν ἀνεγνωρισμένων ὡς φυσιολατρικῶν καὶ ἐκδρομικῶν σωματείων ἐπιδιώκει τὴν διάδοσιν τῆς φυσιολατρικῆς ἰδέας καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, ὡς ἐπίσης καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ διὰ τῆς προωθήσεως τοῦ θεσμοῦ τῶν ξενόνων νεότητος καὶ τῶν camping. Ὁ Βασιλικὸς Ναυτικὸς Ὀμιλος Ἑλλάδος (1933), ὁ ὁποῖος ἐξυπηρετεῖ τὸν ναυτικὸν τουρισμὸν, τὴν ἱστιοπλοῖαν καὶ τὴν κίνησιν τῶν θαλαμηγῶν. Ἡ Βασιλικὴ Ἀερολέσχη τῆς Ἑλλάδος, ἡ ὁποία ἀποβλέπει εἰς τὴν διάδοσιν καὶ ἐξυπηρέτησιν τοῦ ἀεροπορικοῦ τουρισμοῦ. Πέραν αὐτῶν, ὑπάρχουν καὶ αἱ τοπικαὶ ὀργανώσεις τοῦ εἴδους αὐτοῦ, αἱ ὁποῖαι ἐπιδιώκουν συναφεῖς σκοποὺς εἰς τὸν ἐπαρχιακὸν χῶρον. Ἡ συμβολὴ τῶν ἰδιοτύπων αὐτῶν τουριστικῶν φορέων εἰς τὴν τουριστικὴν μας ἀνάπτυξιν εἶναι σημαντικωτάτη, ἰδίᾳ ἀπὸ τῆς ἀπόψεως ὅτι εἶναι οἱ ἀποκλειστικοὶ σχεδὸν φορεῖς ὀργανώσεως τῶν τουριστικῶν ψυχαγωγικῶν ἐκδηλώσεων αἱ ὁποῖαι παρουσιάζονται εἰς τὸ τουριστικὸν μας κοινόν. Συνεπῶς, θεωρεῖται ἐπιβεβλημένη ἢ καθ' οἰονδήποτε τρόπον ἐνίσχυσις των, διὰ νὰ δυναθῶν νὰ ἐπιβοηθήσουν τὴν κρατικὴν προσπάθειαν πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ὑποδοχῆς, διακινήσεως ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώ-

ρου και γενικῶς ἐξυπηρετήσεως τῶν ἡμεδαπῶν και ξένων τουριστικῶν ρευμάτων.

ε) Ἐπαγγελματικαὶ ὀργανώσεις ἰδιωτικοῦ χαρακτήρος. Εἰς αὐτὴν, τέλος, τὴν κατηγορίαν ὑπάγονται αἱ ὀργανώσεις τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου αἱ ὁποῖαι ἐκπροσωποῦν και προασπίζονται τὰ ταξικὰ συμφέροντα ὅλων ἐν γένει τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων. Πρόκειται διὰ τὰς κλαδικὰς ἐνώσεις αἱ ὁποῖαι δροῦν εἰς ἐκάστην ἐπαρχίαν, ὅπως εἶναι αἱ Ἐνώσεις Ξενοδόχων, Τουριστικῶν Πρακτόρων, Ταξιδιωτικῶν Γραφείων, Ἐστιατόρων, Ξεναγῶν, Τουριστικῶν Καταστημάτων, Κέντρων Διασκεδάσεως, και γενικῶς ὅλων τῶν ἐπὶ μέρος τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων, ὡς ἐπίσης και διὰ τὰς πανελληνίους ἐνώσεις τῶν αὐτῶν κλάδων, ὅπως εἶναι ὁ Σύνδεσμος τῶν ἐν Ἑλλάδι Γραφείων Τουρισμοῦ και Ταξιδίων, ἡ Πανελλήνιος Ἐνωσις Ἐπισιτιστικῶν Ἐπαγγελμάτων, ἡ Πανελλήνιος Ὁμοσπονδία Ξενοδόχων κ.ο.κ. Αἱ ἐν λόγῳ ὀργανώσεις ἐνδιαφέρονται, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς των, διὰ τὴν προάσπισιν τῶν ταξικῶν συμφερόντων τῶν μελῶν και ὀλιγώτερον διὰ τὰ γενικώτερα συμφέροντα, καιτοὶ εἶναι ἀποδεδειγμένον ὅτι ἡ ἐξυπηρετήσις τῶν γενικωτέρων συμφερόντων τοῦ τουρισμοῦ ἀποβαίνει πάντοτε πρὸς ὄφελος τῶν τουριστικῶν ἐπιχειρήσεων. Τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐγένετο ἀντιληπτὸν ἀπὸ τοὺς φορεῖς τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων και ἤδη καταβάλλονται προσπάθειαι γιὰ τὴν ἐξέυρεσιν ἐνὸς ὀργανωτικοῦ σχήματος ἐντὸς τοῦ ὁποίου θὰ ἦτο σκόπιμον νὰ ἐνταχθοῦν ὅλοι οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὸν τουρισμὸν ἰδιωτικοὶ φορεῖς. Ἐπὶ τῆς μορφῆς τῆς ὀργανώσεως εἰς τὴν ὁποίαν θὰ συμμετάσχουν ὅλα τὰ τουριστικὰ ἐπαγγέλματα—διαμορφουμένου οὕτω ἐνὸς συλλογικοῦ ὀργάνου τῆς ἰδιωτικῆς ἐπιχειρηματικῆς τουριστικῆς δράσεως—διετυπώθησαν τρεῖς ἀπόψεις: τῆς ἐπιμελητηριακῆς ὀργανώσεως, τῆς ἐλευθέρως ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως και τοῦ γνωμοδοτικοῦ συμβουλίου. Ἡ μορφή τῆς ὀργανώσεως ἐξαρτᾶται κατὰ πολὺ ἐκ τῶν εἰς ἕκαστον τόπον ἐπικρατουσῶν

συνθηκῶν. Πάντως, εἶναι δυνατόν γενικῶς νὰ ὑποστηριχθῆ ὅτι ἡ ἐπιμελητηριακὴ ὀργάνωσις¹ θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ, διότι δὲν θὰ ἐπιτύχη τίποτε περισσότερο ἀπὸ τὴν διάσπασιν τῶν λειτουργούντων σήμερον Ἐμποροβιομηχανικῶν καὶ Ἐπαγγελματοβιοτεχνικῶν Ἐπιμελητηρίων, ἀφοῦ θὰ ἀποσπάσῃ ἀπὸ αὐτὰ ὅλα τὰ τουριστικὰ ἐπαγγέλματα. Διάφορος, βεβαίως, ἐμφανίζεται ἡ κατάστασις εἰς τὴν περίπτωσιν τῆς δημιουργίας αὐτοτελεῶν Τουριστικῶν Τμημάτων, ἐντὸς τῶν Ἐπιμελητηρίων, διὰ τῆς ὑπαγωγῆς εἰς αὐτὰ τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελμάτων, ὡς ἐπροτάθη ὑπὸ τοῦ Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ρόδου.² Ἀλλὰ καὶ ἡ περίπτωσις τοῦ γνωμοδοτικοῦ συμβουλίου θὰ πρέπει νὰ ἀποκλεισθῆ, διότι ὅπου ἐφηρμόσθη ἀπέτυχεν. Ἐπομένως, παραμένει ἡ μορφή τῆς ἐλευθέρας ἐπαγγελματικῆς ὀργανώσεως, ἡ ὁποία προσιδιάζει περισσότερο εἰς τὰς ἑλληνικὰς συνθήκας, κατὰ τὸ πρότυπον τῶν λειτουργουσῶν εἰς Ἑλβετίαν τοιούτων ὀργανώσεων.³

5) *Διατυπώσεις καὶ διευκολύνσεις τουριστῶν*. Ὁργανωτικὰς ἀδυναμίας τοῦ τουρισμοῦ μας συνιστοῦν καὶ αἱ διάφοροι διατυπώσεις εἰς τὰς ὁποίας ὑπόκεινται οἱ εἰσερχόμενοι εἰς τὴν Χώραν μας ξένοι τουρίσται, ὡς ἐπίσης καὶ αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας συναντοῦν κατὰ τὴν εἴσοδον καὶ τὴν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου διακίνησίν των. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ὑπάγονται αἱ διαβατηριακαί, συναλλαγματικαί, ὑγειονομικαί, τελωνειακαὶ καὶ λοιπαὶ συναφεῖς διατυπώσεις, τὰς ὁποίας ἡ νομοθεσία μας ἐπιβάλλει εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας κατὰ τὴν εἴσοδόν των εἰς τὴν Χώραν. Θὰ πρέπει νὰ σημειώσωμεν ὅτι κατὰ τὸ πρόσφατον παρελθὸν αἱ διατυπώσεις αὐταὶ ἐπέδρασαν ἀνασχετικῶς ἐπὶ τῆς τουριστικῆς μας ἀναπτύξεως, διότι ὄχι μόνον αὐταὶ καθ' ἑαυτὰ ἦσαν ἀσυγχρόνιστοι, ἀλλὰ

1. Α. Κανελλοπούλου, «Ἴδρυσις Τουριστικοῦ Ἐπιμελητηρίου», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 342/1960, σ. 816 (8).

2. Μιλτ. Λογοθέτη, *Τουριστικαὶ μελέται*, Ἀθήναι 1963, σσ. 9-12.

3. Association des Intérêts de Lausanne, *Λωζάννη* 1956, σσ. 15-47.

και διότι ή νοοτροπία τών δημοσίων ύπηρεσιών επέτεινε τὰ ἐλαττώματά των. Σήμερον, καιτοι έχει συντελεσθῆ θεαματική πρόοδος τόσον πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀπλουστεύσεως τών διαδικασιών τηρήσεως τών ἀνωτέρω διατυπώσεων ὅσον και πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τοῦ συγχρονισμοῦ τῆς νοοτροπίας τών δημοσίων ύπηρεσιών, ἐν τούτοις ὑπάρχει ἀνάγκη περαιτέρω ἀπλουστεύσεως τών ἐν λόγῳ διατυπώσεων. Θὰ πρέπει πάντως νὰ ἀναγνωρισθῆ ὅτι εἰς τὴν παραχώρησιν διευκολύνσεων πρὸς τὸν τουρισμὸν ἐνυπάρχουν και οἱ κίνδυνοι διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου, οἱ ὁποῖοι εὐρίσκονται εἰς συνάρτησιν πρὸς τὰ ἐκ τών διευκολύνσεων προερχόμενα πλεονεκτήματα εἰς τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν. Διὰ τὴν ἐπίτευξιν λοιπὸν τών πλέον δυνατῶν ὠφελημάτων ἐκ τῆς ἐκμεταλλεύσεως τοῦ τουρισμοῦ, ἀπαιτεῖται ή ἀνοχή και ή ἀναγνώρισις ὠρισμένων κινδύνων διὰ τὰ συμφέροντα τοῦ Δημοσίου, προερχομένων ἐκ τῆς χαλαρώσεως τών διατυπώσεων και ἰδία τών τελωνειακῶν.¹

Εἰς τὴν Χώραν μας καταβάλλεται προσπάθεια ἀπλουστεύσεως ὅλων τών ἀνωτέρω διατυπώσεων, διότι κατενόηθη, εὐτυχῶς, ὅτι αἱ προκύπτουσαι τυχὸν ὠφέλειαί ἐκ τῆς ἀτέγκτου τηρήσεως ὠρισμένων τύπων εἶναι πολὺ ἐλάχιστοι ἐναντι τών προκαλουμένων ζημιῶν εἰς τὴν ὅλην τουριστικὴν μας οἰκονομίαν. Πάντως, θὰ πρέπει πρὸς τὴν κατεύθυνσιν αὐτὴν νὰ ληφθοῦν ὅλα τὰ νομοθετικά και διοικητικά μέτρα, με τὴν συνεργασίαν τών ἀρμοδίων παραγόντων.² Ἰδιαιτέρα προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῆ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τών δημοσίων ύπηρεσιών, τών ὁποίων ή νοοτροπία πρέπει νὰ προσαρμοσθῆ πρὸς τὴν ἐλληνικὴν τουριστικὴν πραγματικότητα. Χαρακτηριστικά ἐπὶ τοῦ προκειμένου εἶναι αἱ δοθεῖσαι ὑπὸ τοῦ Ὑπουργοῦ Οἰκονομικῶν εἰς σύσκεψιν πραγματοποιηθεῖσαν εἰς Ρόδον τὸν Ἀπρί-

1. Ι. Φράγκου, *Τελωνειακὴ τουριστικὴ πολιτικὴ και νομοθεσία*, Ἀθῆναι 1959, σσ. 56-57.

2. Κ. Σαρδέλη, «Τελωνεῖον Εὐζώνων και Τουρισμός», *Τελωνειακὴ Ἐπιθεώρησις*, τεῦχος 9/1963, σσ. 392-393.

λιον τοῦ 1964 ὀδηγίαι πρὸς τοὺς τελωνειακοὺς ὑπαλλήλους, νὰ ἀντιμετωπίζουσι τὰ ἀνακύπτοντα ζητήματα μὲ πνεῦμα κατανοήσεως καὶ εἰς τὰ πλαίσια τῆς ἐξυπηρετήσεως τοῦ τουρισμοῦ τῆς Ρόδου.¹

Ὁργανωτικὰς ἀδυναμίας συνιστοῦν ἐπίσης καὶ αἱ δυσκολίαι τὰς ὁποίας συναντοῦν οἱ ξένοι καὶ ἡμεδαποὶ ἀκόμη τουρίσται εἰς τὸν πληροφοριακὸν ἰδίᾳ τομέα. Ἰδιαιτέρως ἐμφανῆς εἶναι ἡ ἔλλειψις εἰς τοὺς χώρους ὑποδοχῆς (λιμένας, ἀεροδρόμια, σιδηροδρομικοὺς σταθμούς) Γραφείων Πληροφοριῶν, τὰ ὁποῖα θὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ παρέχουν εἰς τοὺς ξένους ἐπισκέπτας μας διαφόρους πληροφορίας σχετικῶς μὲ τὴν κατάστασιν τοῦ ὀδικοῦ μας δικτύου, τὰ ὑπάρχοντα μέσα ἐξυπηρετήσεως, τὰ συγκοινωνιακὰ δρομολόγια, τὰς τιμὰς τῶν ξενοδοχείων καὶ τῶν λοιπῶν μέσων στεγάσεως, τὰ ἐνδιαφέροντα ἐκάστου τουριστικοῦ τόπου, ὡς καὶ πᾶσαν ἄλλην χρήσιμον διὰ τὸν ἐπισκέπτην πληροφορίαν. Παραλλήλως, θὰ πρέπει εἰς τοὺς αὐτοὺς χώρους νὰ δημιουργηθοῦν Ἀνταλλακτῆρια Συναλλάγματος, ὡς ἐπίσης καὶ εἰδικὰ Γραφεῖα Ἀποσκευῶν εἰς τοὺς τελωνειακοὺς χώρους, τὰ ὁποῖα θὰ δέχονται πρὸς φύλαξιν τὰς ἀποσκευὰς τῶν τουριστῶν οἱ ὁποῖοι διέρχονται *in transit* ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα ἢ τελοῦν ἐν ἀναμονῇ ἐξευρέσεως μέσου διαμονῆς. Πέραν αὐτῶν, πρὸς διευκόλυνσιν τῆς διακινήσεως τῶν τουριστῶν ἐντὸς τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναρτηθοῦν πινακίδες πληροφοριακαὶ εἰς τοὺς τόπους ὑποδοχῆς, αἱ ὁποῖαι θὰ πληροφοροῦν τοὺς ἐπισκέπτας μας διὰ τὰ δρομολόγια ὄλων τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, τὰ ὑπάρχοντα ξενοδοχεῖα καὶ τὰ ἐξ αὐτῶν διαθέτοντα κλίνας, διὰ τοὺς τυχόν λειτουργοῦντας ξενῶνας νεότητος, camping, Ροταριανοὺς Ὅμιλους, ὡς καὶ διὰ τὰς λοιπὰς ὀργανώσεις καὶ γραφεῖα τὰ παρέχοντα ἐξυπηρετήσεις εἰς αὐτούς. Τοιαῦται πινακίδες θὰ πρέπει νὰ τοποθετηθοῦν καὶ ἐντὸς τῶν

1. Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου, «Πρακτικὰ συνεδριάσεως Διοικητικοῦ Συμβουλίου», Ἀπρίλιος 1964, τεῦχος 23/1964, σ. 5.

πόλεων, ὡς καὶ εἰς τὰς ὀδικὰς ἀρτηρίας, αἱ ὁποῖαι εἰδικώτερον
νὰ πληροφοροῦν τὸ τουριστικὸν κοινὸν περὶ τῆς συγκοινωνιακῆς
καὶ ὀδικῆς διαρθρώσεως τῶν πόλεων, ἢτοι ὀνόματα ὁδῶν, ὤ-
ρας διελεύσεως λεωφορείων, στάσεις λεωφορείων κλπ.¹

1. Μιλτ. Λογοθέτη, *Προσαρμογὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὰς συνθήκας τῆς
ΕΟΚ*, Ἀθήναι 1963, σσ. 53-54.

ΚΔ' ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ
ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ

Ὁ προγραμματισμὸς θεωρεῖται σήμερον ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ταχεῖαν οἰκονομικὴν πρόοδον τῶν χωρῶν αἱ ὁποῖαι εὐρίσκονται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἀναπτύξεως. Διὰ τὴν ἐπιτευχθῆναι δὲ ἡ ἀνάπτυξις, εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀξιοποιηθῶν ὅλοι οἱ διαθέσιμοι πόροι, εἰς οἰονδήποτε κλάδον τῆς παραγωγῆς, πρωτογενοῦς, δευτερογενοῦς, τριτογενοῦς. Ἔχει ὑποστηρικθῆναι ἡ ἄποψις ὅτι εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα εἶναι ἐνέφικτος ὁ προγραμματισμὸς, διότι δὲν εἶναι δυνατόν, ὡς ἐκ τῆς φύσεώς του, νὰ προσδιορισθῶν αἱ ἀνάγκαι του, ἀφοῦ ἐξαρτῶνται ἀπὸ τὴν συμπεριφορὰν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, τὰ ὁποῖα δὲν δυναμειθὰ νὰ ἐπηρεάσωμεν καὶ νὰ ποδηγετήσωμεν.¹ Ἡ ἄποψις εἶναι αὐστηρά, διότι ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει ὁ προγραμματισμὸς θὰ ἦτο πολὺ ἀνέφικτος εἰς ὅλους ἐκείνους τοὺς κλάδους τῶν ὁποίων τὰ ἀποτελέσματα ἐξαρτῶνται ἀπὸ ἀσταθμῆτους παράγοντας, ὅπως εἶναι ἐπὶ παραδείγματι αἱ καιρικαὶ συνθήκαι, αἱ ὁποῖαι ἐπηρεάζουν τὴν γεωργικὴν παραγωγὴν καὶ συνεπῶς μεταβάλλουν τὰς προβλέψεις μας. Ἐὰν τοῦτο συνέβαινε, θὰ ἦτο ἀνέφικτος ὁ προγραμματισμὸς τῆς γεωργικῆς μας ἀναπτύξεως, ὅπερ ὅμως δὲν εὐσταθεῖ. Ἐπομένως, ὁ σχεδιασμὸς εἶναι ἐφικτὸς εἰς ὅλας τὰς δραστηριότητας, ὑπὸ τὸν ὅρον ὅτι δι' ἐκάστην ἀπαιτεῖται καὶ ὠρισμένος βαθμὸς ἐλαστικότητος προσαρμογῆς τοῦ σχεδίου εἰς τὰς δημιουργουμένας ἐκάστοτε νέας συνθήκας. Ὑπὸ τὸν ὅρον τῆς ἐξασφαλίσεως τῆς προσαρμοστικότητος αὐτῆς, φρονοῦμεν ὅτι εἶναι δυνατός ὁ σχεδιασμὸς τῆς τουριστικῆς μας ἀναπτύξεως.

1. Θ. Φραγκοπούλου, «Ἀνέφικτος ὁ προγραμματισμὸς εἰς τὸν τουρισμὸν», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 546/1964, σ. 735 (9).

Διὰ τὴν ἐπιτύχωμεν τὴν ἀξιοποίησιν τῆς τουριστικῆς μας δραστηριότητος δι' ἐπιστημονικῆς μεθόδου, θὰ πρέπει κατ' ἀρχὴν νὰ ἀναλύσωμεν τὰς οἰκονομικὰς, κοινωνικὰς καὶ πολιτικὰς συνθήκας τῆς περιοχῆς, θεωροῦντες τὸν τουρισμὸν ὡς ἓνα ἀπὸ τοὺς τομεῖς τῆς οἰκονομικῆς δραστηριότητος καὶ συνεπῶς ὡς μέσον διὰ τὴν ἐπίτευξιν τῶν στόχων τοὺς ὁποίους καθορίζει ἡ περιφερειακὴ οἰκονομικὴ πολιτικὴ.¹

Ἀκολουθῶς εἶναι ἀνάγκη νὰ λάβωμεν καὶ ὠρισμένα μέτρα, ἢ ἐφαρμογὴ τῶν ὁποίων θὰ μᾶς ὀδηγήσῃ εἰς τὸν ἐπιδιωκόμενον σκοπὸν. Βασικαὶ κατευθύνσεις τῆς οἰκονομικῆς πολιτικῆς διὰ τὴν τουριστικὴν ἀξιοποίησιν τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, μὲ ἰδιαιτέραν ἔντασιν τοῦ ἐπαρχιακοῦ, θὰ πρέπει νὰ εἶναι αἱ ἀκόλουθοι:²

1. Ἡ διαίρεσις τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, βάσει φυσικῶν, γεωγραφικῶν καὶ κλιματολογικῶν κριτηρίων, εἰς «τουριστικὰς ζῶνας», αἱ ὁποῖαι θὰ ἀποτελέσουν τὴν βάσιν διὰ τὴν τουριστικὴν ἀνάπτυξιν ἐκάστης περιοχῆς. Τὴν ἀνάγκην αὐτὴν διεῖδε καὶ ἡ ὑπεύθυνος οἰκονομικὴ μας πολιτικὴ, ἡ ὁποία διατυπώνει ὅτι εἶναι ἀδύνατος ἡ συστηματικὴ ἀξιοποίησις τοῦ τουριστικοῦ χώρου τῆς Ἑλλάδος, ἄνευ τοῦ καθορισμοῦ τῶν τουριστικῶν ζωνῶν.³ Ὁ ἀκριβὴς καθορισμὸς τῶν τουριστικῶν ζωνῶν κρίνεται ἀπαραίτητος τόσον διὰ τὴν ἐπισήμανσιν τοῦ προσφορωτέρου δι' ἀνάπτυξιν ἐντὸς αὐτῶν εἴδους τουρισμοῦ ὅσον καὶ διὰ τὴν ἱεράρχησιν τῆς ἐκτελέσεως τῶν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν ὑπαρχόντων φυσικῶν δεδομένων τῆς περιοχῆς. Πέραν αὐτῶν, ὁ καθορισμὸς τῶν τουριστικῶν ζωνῶν θὰ ἐπιβοηθήσῃ τὴν συγκέντρωσιν τῶν διαθέσιμων πόρων τῆς περιοχῆς, διὰ τὴν χρησιμοποίησιν των ἀποκλειστικῶς πρὸς

1. Giovanni Peroni, *Turismo e ricerche di mercato*, Ρώμη 1962, σ. 143.

2. Μιλτ. Λογοθέτη, «Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων προωθήσεως τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 588 (48).

3. Α. Παπανδρέου, «Νέα ὑπερκομματικὴ ἀδιάβλητος τουριστικὴ πολιτικὴ», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964, σ. 545 (5).

έξυπηρέτησιν τοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς συγκεκριμένης τουριστικῆς ζώνης. Πρὸς δημιουργίαν τῶν ἐν λόγῳ ζωνῶν, θὰ πρέπει νὰ προηγηθῇ χαρτογράφησις τοῦ ἐλληνικοῦ χώρου, ὡς καὶ διενέργεια εἰδικῶν ὑδροεδαφολογικῶν καὶ κλιματιστικῶν ἐρευνῶν.

2. Ἡ ἐπισημανσις καὶ προβολὴ τῶν φυσικῶν καὶ πολιτιστικῶν δεδομένων ἐκάστης περιοχῆς, ὥστε νὰ προκύψουν αἱ δυνατότητές των διὰ τουριστικὴν ἀνάπτυξιν, ὡς ἐπίσης εἰδικώτερον καὶ τοῦ εἴδους τουρισμοῦ τὸν ὁποῖον δύναται κατὰ τρόπον ἀποδοτικώτερον νὰ ἀναπτύξῃ. Μεταξὺ τῶν δεδομένων αὐτῶν εἶναι τὸ κλίμα, αἱ ἀκταί, τὸ ὄρεινὰ συγκροτήματα, αἱ ἰαματικαὶ πηγαί, οἱ ἀρχαιολογικοὶ χώροι, τὰ μουσεῖα, τὰ πνευματικὰ καὶ πολιτιστικὰ ἰδρύματα κλπ.

3. Ἡ δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς εἰς τὸν τουριστικὸν χώρον ἀποτελεῖ τὸ ἐπόμενο βῆμα διὰ τὴν ἀξιοποίησιν τῶν φυσικῶν καὶ πολιτιστικῶν δεδομένων ἐκάστης περιοχῆς. Μεταξὺ τῶν ἔργων αὐτῶν εἶναι αἱ συγκοινωνίαι ὄλων τῶν μέσων, τὸ ὀδικὸν δίκτυον, ἡ ὀργάνωσις τῶν χώρων ὑποδοχῆς, ἡ δημιουργία τοῦ καταλλήλου ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ, ὡς καὶ τῶν συμπληρωματικῶν μέσων στεγάσεως, τῶν χώρων ἐστίασεως, ψυχαγωγίας κλπ. Γενικῶς, μεταξὺ τῶν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς εἶναι ὅλα τὰ μέσα τὰ ὁποῖα ἱκανοποιῦν βασικὰς ἀνάγκας τῶν τουριστῶν.

4. Ἡ λήψις τῶν ἀναγκαίων ὀργανωτικῶν μέτρων ἀποτελεῖ ἐν ἑκ τῶν πλέον ἐπιτακτικῶν μελημάτων τῆς οἰκονομικῆς μας πολιτικῆς εἰς τὸν τουριστικὸν τομέα. Μεταξὺ τῶν μέτρων αὐτῶν εἶναι ἐκεῖνα τὰ ὁποῖα ἀποβλέπουν εἰς τὴν ἀνοδὸν τῆς στάθμης τῶν τουριστικῶν ὑπηρεσιῶν, εἰς τὴν προβολὴν τῆς Χώρας μας, καὶ ἰδιαιτέρως ἐκάστης περιοχῆς, εἰς τὸ τουριστικὸν κοινὸν τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ, εἰς τὴν καλλιέργειαν μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ τῆς τουριστικῆς συνειδήσεως, εἰς τὴν ψυχαγωγίαν τῶν τουριστῶν, εἰς τὴν ὀργάνωσιν τῶν φορέων

τοῦ τουρισμοῦ καὶ τέλος εἰς τὴν ἄρσιν τῶν πάσης φύσεως ἐμποδίων τὰ ὅποια δυσχεραίνουν τὴν ὑποδοχὴν καὶ διακίνησιν τῶν τουριστῶν.

5. Ἡ ἀξιοποίησις τῶν φυσικῶν καὶ πολιτιστικῶν δεδομένων ἐκάστης περιοχῆς, ἡ δημιουργία τῶν ἀναγκαίων ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς, ἡ ἀντιμετώπισις τῶν ὀργανωτικῶν ἐλλείψεων ἀποτελοῦν τὸ σύνολον τῶν προβλημάτων τὰ ὅποια καλεῖται νὰ ἐπιλύσῃ ἡ οἰκονομικὴ μας πολιτικὴ. Ἡ ἐπίλυσις αὐτῶν θὰ ἐπιδιωχθῇ δι' ἑνὸς προγράμματος τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐκάστης περιοχῆς, εἰς τὴν σύνταξιν τοῦ ὁποίου θὰ πρέπει νὰ κληθοῦν νὰ συμμετάσχουν καὶ ἐκπρόσωποι τοῦ λαοῦ, ἄνευ τῆς συμμετοχῆς τοῦ ὁποίου καὶ τὸ καλῦτερον πρόγραμμα εἶναι καταδικασμένον εἰς ἀποτυχίαν.¹ Εἰδικὰ Τοπικὰ Συμβούλια Τουριστικῆς Ἀναπτύξεως, μὲ συμμετοχὴν ἀρμοδίων ὑπηρεσιακῶν παραγόντων καὶ εὐρεῖαν ἐκπροσώπησιν τῶν τοπικῶν παραγωγικῶν τάξεων, θὰ πρέπει νὰ ἔχουν ἀποφασιστικὴν ἀρμοδιότητα ἐπὶ τοῦ προγράμματος τὸ ὁποῖον θὰ συντάσσουν, συμφώνως πρὸς τὴν κυβερνητικὴν πολιτικὴν καὶ τὰς κατευθύνσεις ἐνὸς κεντρικοῦ Ἐθνικοῦ Συμβουλίου Τουρισμοῦ, τὸ ὁποῖον καὶ θὰ γνωμοδοτῇ ἐπὶ τοῦ γενικοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀναπτύξεως. Μετὰ τὴν σύνταξιν τοῦ προγράμματος, θὰ πρέπει νὰ ἐξευρεθοῦν καὶ οἱ φορεῖς διὰ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτοῦ. Οἱ φορεῖς, ἢ ἄλλως πῶς οἱ χρηματοδοτῶνται αὐτοῦ, θὰ εἶναι τὸ Δημόσιον, οἱ δημοσίου χαρακτῆρος ὀργανισμοὶ καὶ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία. Καὶ τὸ μὲν Δημόσιον θὰ καλύψῃ διὰ τῶν κρατικῶν ἐπενδύσεων τὸν τομέα τῶν βασικῶν ἔργων τουριστικῆς ὑποδομῆς (συγκοινωνία, ὁδοποιία, ἀεροδρόμια, λιμένες, ἀξιοποίησις ἀκτῶν κλπ.), οἱ λοιποὶ ὀργανισμοὶ διὰ τῶν παραλλήλων ἐπενδύσεων θὰ συμπληρώσουν ἐνδεχομένως τὰ ἔργα αὐτὰ καὶ ἐπὶ πλέον θὰ ἐπέμβουν εἰς τοὺς

1. Ι. Πίντου, «Ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ Οἰκονομικοῦ Προγραμματισμοῦ», Εἰσήγησις εἰς τὸ Α' Πανελλήνιον Σεμινάριον Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως, Ἀθῆναι, 28 Μαΐου - 4 Ἰουνίου 1964.

τομεῖς εἰς τοὺς ὁποίους διστάζει νὰ ἐπέμβῃ ἡ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, ἡ δὲ ἰδιωτικὴ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης θὰ καλύψῃ τὸ μέρος τοῦ προγράμματος τὸ ὁποῖον ἀναφέρεται εἰς τὰ ἔργα διαμονῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως ἐν γένει τῶν τουριστῶν (ξενοδοχεῖα, ἐστιατόρια, κέντρα διασκέδασεως κλπ.). Ἰδιαιτέρα φροντὶς πρέπει νὰ δοθῇ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀξιοποιήσεως τῶν διαθέσιμων τοπικῶν πόρων τόσο τοῦ δημοσίου τομέως διὰ τῆς συνενώσεως ὅλων τῶν τοπικῶν προγραμμάτων (ὁδοποιία, δημοτικὰ καὶ κοινοτικὰ ἔργα, μικρὰ κοινωφελῆ ἔργα κλπ.) ὅσον καὶ τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως διὰ τῆς θεσπίσεως κινήτρων προσελκύσεως τῆς ἰδιωτικῆς ἀποταμιεύσεως εἰς τὴν προσπάθειαν τουριστικῆς ἀναπτύξεως ἐκάστης περιοχῆς. Πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἐξευρέσεως πόρων διὰ τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ προγράμματος θὰ πρέπει νὰ ἐξετασθῇ καὶ ἡ περίπτωσις τῆς ἰδρύσεως εἰδικῶν Ταμείων Τουριστικῆς Ἀναπτύξεως.

Ὁ καθορισμὸς τῶν τουριστικῶν ζωνῶν, ἡ ἐπισήμανσις τῶν τουριστικῶν δεδομένων ἐκάστης περιοχῆς, ἡ δημιουργία τῆς καταλλήλου τουριστικῆς ὑποδομῆς τοῦ κατασκευαστικοῦ καὶ ὀργανωτικοῦ τομέως καὶ ὁ προγραμματισμὸς τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως τῆς περιοχῆς, ἀσφαλῶς θὰ ὀδηγήσουν τὴν Χώραν μας εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα ἀναπτύξεως.

ΚΕ' ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ
ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ

Ἐκ τῆς προηγηθείσης ἀναλύσεως τοῦ τουριστικοῦ φαινομένου, τόσον ἀπὸ γενικῆς ἀπόψεως ὅσον καὶ ἀπὸ ἐλληνικῆς σκοπιᾶς, καταλήγομεν εἰς τὰ ἀκόλουθα συμπεράσματα:

1. Ὁ τουρισμὸς ἀποτελεῖ παγκόσμιον φαινόμενον, τὸ ὁποῖον ἀναπτύσσεται καὶ ἐξαπλοῦται ἀλματωδῶς. Ἡ αὔξησις τῶν ἀτομικῶν εἰσοδημάτων, ἡ ἀνάπτυξις τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων, ἡ βελτίωσις τῶν ὄρων ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων, ἡ ἐπικράτησις πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς σταθερότητος, ἡ ἄνοδος τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν καὶ ἡ ἀπλούστευσις τῶν ἀπαιτουμένων διὰ τὴν μετακίνησιν τῶν τουριστῶν διατυπώσεων, ἀποτελοῦν τοὺς σπουδαιότερους λόγους οἱ ὅποιοι συνετέλεσαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ.

2. Ὁ τουρισμὸς συνιστᾷ πρωταρχικῆς σημασίας οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν δραστηριότητα, ἐπηρεάζουσιν ἀποφασιστικῶς διάφορα μεγέθη τῆς οἰκονομίας ἐκάστης χώρας. Τὸ ἰσοζύγιον ἐξωτερικῶν πληρωμῶν, τὸ ἐθνικὸν εἰσόδημα, ἡ ἐργατικὴ ἀπασχόλησις, ἡ ἐπιχειρηματικὴ δραστηριότης, ὁ δημοσιονομικὸς τομεὺς καὶ τὸ πολιτιστικὸν καὶ μορφωτικὸν ἐπίπεδον, εἶναι μερικὰ ἀπὸ τὰ μεγέθη τὰ ὁποῖα ἰδιαιτέρως ἐπηρεάζει.

3. Ἡ ἐξέλιξις τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς κινήσεως ὑπῆρξε, κατὰ τὴν μεταπολεμικὴν ἰδιαιτέρως περίοδον, ἀλματώδης, χάρις εἰς τὰς δημιουργηθείσας εὐνοϊκὰς συνθήκας, αἱ ὁποῖαι συνετέλεσαν εἰς τὴν διαμόρφωσιν τῶν μαζικῆς μορφῆς συγχρόνων τουριστικῶν ρευμάτων. Εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν ἰδιαιτέρως χῶρον, ἡ τουριστικὴ κίνησις ἀναπτύσσεται δυναμικῶς, ἀποτελεῖ δὲ διὰ πολλὰς χώρας ἓνα ἐκ τῶν σπουδαιότερων παραγόντων ἐνισχύσεως τῆς οἰκονομίας των.

4. Ἡ τουριστικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος, συγκρινομένη πρὸς τὴν κίνησιν τῶν τουριστικῶς προηγμένων χωρῶν τῆς Εὐρώπης, ἐμφανίζεται περιορισμένη καὶ παρέχει τὸ μέγεθος τῶν ὑφισταμένων περιθωρίων ἀναπτύξεως εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα. Οἱ μέχρι σήμερον ἐπιτυγχανόμενοι ρυθμοὶ ἀναπτύξεως τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα, ἢ διόγκωσις τῶν διεθνῶς διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων καὶ ἡ ἔκδηλος προτίμησις αὐτῶν διὰ τὰς περιοχὰς τοῦ μεσογειακοῦ χώρου, αἰ εὐνοῖ-καὶ συνθήκαι αἰ ὁποῖαι δημιουργοῦνται διὰ τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν ἐκ τῆς συμμετοχῆς τῆς Χώρας εἰς τὸν εὐρύτερον εὐρωπαϊκὸν χώρον, ἐν συνδυασμῷ καὶ μὲ τὰ πλεονεκτήματα τὰ ὁποῖα διαθέτει ὁ ἑλληνικὸς τουριστικὸς χώρος, λόγῳ φυσικοῦ περιβάλλοντος, κλιματολογικῶν ὄρων, μνημείων πολιτισμοῦ καὶ κόστους ζωῆς, ἀποτελοῦν τὰ στοιχεῖα τὰ ὁποῖα καθορίζουν τὴν δυναμικότητα τοῦ τουριστικοῦ παράγοντος καὶ προδιαγράφουν τὰς ὑφισταμένας δυνατότητας ἀναπτύξεως τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ.

5. Ὁ τουρισμὸς διὰ τὴν Ἑλλάδα ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς οἰκονομικῆς τῆς ἀναπτύξεως, κατὰ τὴν ὁποίαν ἀνακύπτουν σοβαρὰ οἰκονομικὰ καὶ κοινωνικὰ προβλήματα. Τὰ ἐκ τοῦ τουρισμοῦ συναλλαγματικὰ ἔσοδα, αἰ παρεχόμεναι εὐκαιρίαι ἀπασχολήσεως εἰς ἀργοῦν ἢ ὑποαπασχολούμενον ἐργατικὸν δυναμικόν, αἰ διὰ τοῦ τουρισμοῦ ἀμβλυνόμεναι εἰσοδηματικαὶ διαφοραὶ μεταξὺ τῶν κατοίκων τῶν διαφόρων διαμερισμάτων τῆς Χώρας, ἢ δραστηριοποιήσις τῶν ἀσχολουμένων μὲ τὸν τουρισμὸν ἐπαγγελματῶν, αἰ πολλαπλασιαστικαὶ ἐπιπτώσεις ἐπὶ τῶν ἐπηρεαζομένων ἐκ τοῦ τουρισμοῦ δραστηριοτήτων ὅλων τῶν κλάδων τῆς παραγωγικῆς κλίμακος, αἰ ἐπιδράσεις ἐπὶ τῶν δημοσιονομικῶν μεγεθῶν καὶ ἡ ἀνάπτυξις τοῦ περιφερειακοῦ χώρου, συνιστοῦν τὰς σημαντικωτέρας οἰκονομικὰς καὶ κοινωνικὰς ἐπιδράσεις τοῦ τουρισμοῦ εἰς τὴν ἑλληνικὴν οἰκονομίαν γενικώτερον.

6. Ἡ ἐξέλιξις τῆς ξένης τουριστικῆς κινήσεως εἰς τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν ὑπῆρξεν ἰδιαιτέρως ἀνοδική εἰς ὅλας τὰς μορφάς της (ξένοι περιηγηταί, Ἕλληνες τοῦ ἐξωτερικοῦ, περιηγηταί καθ' ὁμάδας περίπλου, περιηγηταί θαλαμηγῶν κλπ.), ἐνῶ αἱ προβλέψεις διὰ τὸ μέλλον εἶναι εὐοίωνοι, ὡς διαπιστοῦται καὶ ἐκ τῆς ἐπιχειρηθείσης διερευνήσεως τῆς διεθνοῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, διὰ τῆς ὁποίας ἔχουν προσδιορισθῆ καὶ αἱ κατευθύνσεις τὰς ὁποίας θὰ πρέπει νὰ ἀκολουθήσῃ ἡ ἑλληνικὴ τουριστικὴ πολιτικὴ εἰς τὸν τομέα τῆς προσελκύσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων.

7. Διὰ νὰ δυναθῇ ὅμως ἡ Ἑλλάς νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀποτελεσματικῶς τὴν ὀλονὲν αὐξανομένην τουριστικὴν τῆς κίνησιν, τόσον τὴν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ ὅσον καὶ τὴν ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ, θὰ πρέπει νὰ ἐξουδετερώσῃ ὅλα τὰ ἐμπόδια τὰ ὁποῖα παρεμβάλλονται εἰς τὴν προσπάθειάν της καὶ τὰ ὁποῖα ἀποτελοῦν τὰ προβλήματα τὰ ὁποῖα καλεῖται νὰ ἐπιλύσῃ ἡ ὑπεύθυνος τουριστικὴ πολιτικὴ. Τὰ προβλήματα αὐτὰ ἀνήκουν εἰς τρεῖς βασικοὺς τομεῖς: τῆς προσπελάσεως καὶ διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων εἰς τὸν ἑλληνικὸν τουριστικὸν χῶρον· τῆς διαμονῆς καὶ ἐξυπηρητήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων· τὸν ὀργανωτικὸν τομέα ὅλων τῶν φάσεων τοῦ τουριστικοῦ κυκλώματος.

8. Εἰς τὸν τομέα τῆς προσπελάσεως καὶ διακινήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρέπει νὰ ληφθοῦν τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

α) *Εἰς τὸν ἀεροπορικὸν τομέα.* Αὐξήσις τῶν ἀεροσκαφῶν τῆς ἐθνικῆς πολιτικῆς ἀεροπορίας, πύκνωσις τῶν δρομολογίων μετὰ τῶν μεγάλων τουριστικῶν ἀγορῶν τῆς Εὐρώπης, ὀργάνωσις τοῦ συστήματος τῶν ναυλωμένων πτήσεων (charter flights), τόσον διὰ τὸ ἐξωτερικὸν ὅσον καὶ διὰ τὸ ἐσωτερικόν, μείωσις τῶν ναύλων μεταφορᾶς ἐπιβατῶν, δημιουργία τῶν καταλλήλων μέσων ὑποδοχῆς ἀεροσκαφῶν καὶ ἐπιβατῶν καὶ λήψις τῶν ἀναγκαίων ὀργανωτικῶν μέτρων διευκολύνσεως τῶν ἀεροπορικῶν ταξιδίων.

β) *Εἰς τὸν θαλάσσιον τομέα.* Αὔξησις τῆς ἑλληνικῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας διὰ τῆς λήψεως τῶν καταλλήλων νομοθετικῶν μέτρων ἐπαναπατρισμοῦ τῶν ἑλληνικῆς πλοιοκτησίας πλοίων, πύκνωσις τῶν δρομολογίων τῶν ἑλληνικῶν ἐπιβατηγῶν καὶ τουριστικῶν πλοίων, ὡς καὶ τῶν πορθμείων (ferry boats), τόσον τῶν ἐξωτερικῶν γραμμῶν ὅσον καὶ τῶν ἐσωτερικῶν, ἐκσυγχρονισμὸς καὶ ἀνανέωσις τῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐπίτευξις εὐθηνοῦ κόστους μεταφορᾶς, βελτίωσις τῆς στάθμης τῶν προσφερομένων ὑπηρεσιῶν τοῦ πλοίου, δικτύωσις τῶν τοπικῶν γραμμῶν τῶν νησιωτικῶν ἰδίᾳ συγκροτημάτων διὰ ταχέων πλοίων, δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων λιμενικῶν ἔργων καὶ λήψεις τῶν ὀργανωτικῶν μέτρων ἐξυπηρετήσεως τῆς διακινήσεως καὶ ὑποδοχῆς τῶν διὰ θαλάσσης διακινουμένων τουριστικῶν ρευμάτων.

γ) *Εἰς τὸν σιδηροδρομικὸν τομέα.* Βελτίωσις τοῦ σιδηροδρομικοῦ δικτύου τῶν γειτονικῶν χωρῶν, ἐκσυγχρονισμὸς τῶν ἑλληνικῶν σιδηροδρόμων γενικῶς, βελτίωσις τοῦ τροχαίου ὑλικοῦ, ἐπίτευξις μεγάλων ταχυτήτων, βελτίωσις τῆς ποιοτικῆς στάθμης τῶν προσφερομένων εἰς τὸν σιδηρόδρομον ὑπηρεσιῶν, δημιουργία τουριστικῶν συρμῶν, καθορισμὸς κινήτρων προτιμήσεως τοῦ σιδηροδρόμου ὑπὸ τοῦ ταξιδιωτικοῦ κοινοῦ, δημιουργία συγχρονισμένων σιδηροδρομικῶν σταθμῶν, ὡς καὶ χώρων ὑποδοχῆς καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν ταξιδιωτῶν.

δ) *Εἰς τὸν ὁδικὸν τομέα.* Βελτίωσις τοῦ ὁδικοῦ δικτύου τόσον τοῦ συνδέοντος τοὺς σταθμοὺς εἰσόδου μετὰ τῶν ἔθνικῶν ὁδῶν ὅσον καὶ τῶν ἔθνικῶν καὶ λοιπῶν τουριστικῆς σημασίας ὁδῶν, δημιουργία ὁδῶν προσπελάσεως πρὸς τοὺς τουριστικοῦ ἐνδιαφέροντος τόπους, κατασκευὴ τῶν καταλλήλων μέσων ἐξυπηρετήσεως τῶν ἐποχουμένων τουριστῶν (motels, τουριστικὰ περίπτερα, ἐστιατόρια, σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ, συνεργεῖα ἐπισκευῆς αὐτοκινήτων κλπ.), δημιουργία τῶν ἀπαραιτήτων car-camping, καθορισμὸς τοῦ εἰδικοῦ δελτίου ἀγορᾶς βενζίνης

(bons), τοποθέτησις πληροφοριακῶν πινακίδων εἰς ὄδικους κόμβους, ἐκτύπωσις ὄδικῶν χαρτῶν κυκλοφορίας, ὀργάνωσις τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐνοικιαζομένων αὐτοκινήτων, ὡς καὶ ὀργάνωσις ἐν γένει τῶν σταθμῶν εἰσόδου πρὸς ἐξυπηρέτησιν τοῦ ταξιδιωτικοῦ κοινοῦ.

9. Εἰς τὸν τομέα τῆς διαμονῆς καὶ ἐξυπηρητήσεως τῶν τουριστικῶν ρευμάτων πρέπει νὰ ληφθοῦν τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

α) *Εἰς τὸν ξενοδοχειακὸν τομέα.* Δημιουργία ἐπαρκοῦς ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ, διάρθρωσις αὐτοῦ κατὰ κατηγορίας, ἐξυπηρετοῦσα τὴν οἰκονομικὴν σύνθεσιν τῶν τουριστικῶν ρευμάτων, ποιοτικὴ στάθμη ἀνταποκρινομένη εἰς τὰ ἐπίπεδα τοῦ διεθνοῦς συναγωνισμοῦ, περιορισμὸς τῆς κρατικῆς παρεμβάσεως ἐκεῖ ὅπου διστάζει νὰ ἐπέμβῃ ἢ ἰδιωτικὴ πρωτοβουλία, χωροταξικὴ κατανομή τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ, ἐξυπηρετοῦσα συμμέτρως τὴν ἀνάπτυξιν ὅλου τοῦ τουριστικοῦ χώρου, καθορισμὸς ἱκανοποιητικῶν τιμῶν τῶν ξενοδοχείων, ἀντιμετώπισις ἀθεμίτου ἀνταγωνισμοῦ, ἐξασφάλισις ἴσων ὄρων συναγωνιστικότητος, ρυθμισις ὄρων ἀμοιβῆς ξενοδοχοῦπαλλήλων, δημιουργία τουριστικῶν ζωνῶν, χρηματοδότησις τῆς ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως, τόσον διὰ παγίων κεφαλαίων (ἀνεγέρσεως) ὅσον καὶ διὰ κινήσεως (ἀνακαινίσεως), καὶ ἐκσυγχρονισμὸς τῆς ξενοδοχειακῆς νομοθεσίας.

β) *Εἰς τὸν τομέα τῶν συμπληρωματικῶν μέσων.* Αὐξήσις τῶν δωματίων τοῦ Ξενοδοχείου τοῦ Χωριοῦ, ἐπέκτασις τοῦ θεσμοῦ τῶν Ξενῶν Νεότητος εἰς ὅλα τὰ τουριστικὰ κέντρα, δημιουργία κέντρων διακοπῶν, τουριστικῶν κέντρων καὶ ἐπέκτασις τῶν κατασκηνώσεων τῆς Μεσογειακῆς Λέσχης, ὀργάνωσις καὶ ἐπέκτασις εἰς τὰ μεγαλύτερα τουριστικὰ κέντρα τοῦ θεσμοῦ τῶν camping, ἐνίσχυσις τῆς ἐπεκτάσεως τῶν ὄρεινῶν καταφυγίων καὶ ἐπέκτασις τῆς ὀργανώσεως τῶν ἐπιπλωμένων δωματίων διὰ τῆς παροχῆς εἰς τοὺς ἰδιοκτῆτας εἰδικῶν δανείων ἐκσυγχρονισμοῦ καὶ βελτιώσεως τῶν οἰκιῶν των.

10. Εἰς τὸν ὀργανωτικὸν τομέα πρέπει νὰ ληφθοῦν τὰ ἀκόλουθα μέτρα:

α) *Εἰς τὸν ἐκπαιδευτικὸν τομέα.* Αὐξήσις τοῦ ἀριθμοῦ τῶν εἰδικευμένων εἰς τουριστικὰ ἐπαγγέλματα προσώπων, ὀργάνωσις καὶ ἐκσυγχρονισμὸς ὅλων τῶν βαθμίδων τῆς τουριστικῆς ἐκπαίδευσως (ἤτοι τῆς στοιχειώδους διὰ τῆς δημιουργίας νέων ἐκπαιδευτηρίων εἰς τὰ μεγάλα τουριστικὰ κέντρα, τῆς μέσης διὰ τῆς βελτιώσεως τοῦ ποιοτικοῦ ἐπιπέδου τῆς παρεχομένης ἐκπαίδευσως καὶ τῆς δημιουργίας γενικῆς τουριστικῆς κατευθύνσεως τμημάτων, καὶ τῆς ἀνωτάτης διὰ τῆς ἰδρύσεως μεταπανεπιστημιακοῦ κύκλου σπουδῶν ἐξειδικεύσεως), ἐπιμόρφωσις τοῦ ἀσχολουμένου μὲ τουριστικὰ καὶ συναφῆ πρὸς αὐτὰ ἐπαγγέλματα προσωπικοῦ, πρακτικὴ ἐκπαίδευσις τῶν προτιθεμένων νὰ ἐργασθοῦν εἰς τουριστικὰ ἐπαγγέλματα, διάδοσις τοῦ θεσμοῦ τῆς μαθητείας, καλλιέργεια τῆς τουριστικῆς συνειδήσεως μεταξὺ τοῦ πληθυσμοῦ καὶ ὀργάνωσις τῶν δημοσίων σχέσεων τῆς τουριστικῆς δραστηριότητος.

β) *Εἰς τὸν διαφημιστικὸν τομέα.* Διερεύνησις τῆς διεθνoῦς τουριστικῆς ἀγορᾶς, ὀργάνωσις τῆς διαφημίσεως βάσει τῶν πορισμάτων τῆς διερευνήσεως, ἴδρυσις Τουριστικῶν Γραφείων εἰς τὰ μεγάλα κέντρα τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ ἐπ'ἀνδρωσις αὐτῶν διὰ καταλλήλου προσωπικοῦ, ἐκτύπωσις τουριστικῶν φυλλαδίων, δελτίων πληροφοριῶν καὶ τουριστικῶν ἀφισσῶν, ὀργάνωσις τουριστικῆς διαφημίσεως διὰ φωτοακουστικῶν μέσων (κινηματογραφικαὶ ταινίαι, ντοκυμανταίρ, ἐπίκαιρα, ραδιόφωνον, τηλεόρασις κλπ.), ὀργάνωσις τῆς διὰ τοῦ τύπου διαφημίσεως καὶ δημιουργία τοῦ καταλλήλου κλίματος ἀξιοποιήσεως τῆς ζώσης διαφημίσεως.

γ) *Εἰς τὸν ψυχαγωγικὸν τομέα.* Ἀξιοποιήσις τῶν ἐλληνικῶν ἀκτῶν καὶ προστασία αὐτῶν ἀπὸ τὸ ξένον στοιχεῖον, προβολὴ τῶν φυσικῶν καλλονῶν καὶ τοῦ σπηλαιολογικοῦ πλούτου τῆς Χώρας, ὀργάνωσις τῶν πολιτιστικῶν στοιχείων (μνημεῖα πο-

λιτισμοῦ, μουσεῖα, πινακοθήκαι κλπ.), ὀργάνωσις τῶν πνευματικῶν στοιχείων (συνέδρια, σεμινάρια κλπ.), ὀργάνωσις καλλιτεχνικῶν ἐκδηλώσεων, ἀναπαράστασις λαϊκῶν παραδόσεων, ὀργάνωσις καλοῦ ἐπιπέδου κέντρων διασκεδάσεως, ἀξιοποιήσις ἀθλητικῶν καὶ θρησκευτικῶν στοιχείων καὶ γενικῶς λήψις παντὸς μέτρου ἀποβλέποντος εἰς τὴν δημιουργίαν προϋποθέσεων ψυχαγωγίας τοῦ τουριστικοῦ κοινοῦ.

δ) *Εἰς τὸν τομέα τῆς ὀργανώσεως τῶν φορέων.* Ὁργάνωσις τοῦ δημοσίου χαρακτῆρος φορέως (ΕΟΤ) διὰ τῆς ἐξειδικεύσεως τοῦ προσωπικοῦ του καὶ τῆς δημιουργίας τοῦ περιφερειακοῦ ὀργάνου, ἴδρυσις περιφερειακῶν ὀργάνων, ἀξιοποιήσις τῶν ὀργανισμῶν δημοσίου δικαίου, ἐνίσχυσις τῶν θεσμικῶν ὀργανώσεων τοῦ ἰδιωτικοῦ τομέως καὶ ὀργάνωσις τῶν φορέων τῶν τουριστικῶν ἐπαγγελματίων ὑπὸ ἐνιαίαν καθολικὴν ὀργάνωσιν.

ε) *Εἰς τὸν τομέα τῶν διατυπώσεων καὶ διευκολύνσεων.* Ἀπλοποιήσις τῶν ὑφισταμένων διαβατηριακῶν, συναλλαγματικῶν, τελωνειακῶν καὶ ὑγειονομικῶν διατυπώσεων τῶν εἰσερχομένων τουριστῶν, ἐκσυγχρονισμὸς τῆς νοοτροπίας τῶν δημοσίων ὑπηρεσιῶν, δημιουργία Γραφείων Πληροφοριῶν, Ἀνταλλακτηρίων Συναλλάγματος, Γραφείων Ἀποσκευῶν καὶ γενικῶς ὀργάνωσις τοῦ τομέως τῆς παροχῆς πληροφοριῶν πρὸς τὸ τουριστικὸν κοινόν.

11. Ἰδιαιτέρα προσοχὴ πρέπει νὰ δοθῆ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἐσωτερικοῦ τουρισμοῦ, διὰ τῆς ὀργανώσεως καὶ εἰς τὴν Ἑλλάδα τῶν ἀπαραιτήτων μέσων (κέντρα διακοπῶν, ἐπιδότησις διακοπῶν κλπ.), τὰ ὅποια θὰ ὀδηγήσουν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ.

12. Τέλος, ὁ προγραμματισμὸς τῆς τουριστικῆς ἀναπτύξεως θεωρεῖται ἀπαραίτητος προϋπόθεσις διὰ τὴν ἐπιτυχεῖ ἀνάπτυξιν τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ. Οὗτος θὰ στηριχθῆ εἰς τὴν διαίρεσιν τοῦ τουριστικοῦ χώρου εἰς «τουριστικὰς ζώνας», εἰς

τὴν ἐπισήμανσιν καὶ προβολὴν ἐκάστης περιοχῆς, εἰς τὴν δημιουργίαν τῶν ἀπαραιτήτων ἔργων τῆς τουριστικῆς ὑποδομῆς, εἰς τὴν λήψιν τῶν ὀργανωτικῶν μέτρων ἀξιοποιήσεως τοῦ τουριστικοῦ δυναμικοῦ τῆς περιοχῆς καὶ εἰς τὴν ἐκπόνησιν τοῦ προγράμματος τουριστικῆς ἀναπτύξεως αὐτῆς.

Τὰ ἐκτεθέντα ἀνωτέρω ἀποτελοῦν γενικὰς προτάσεις καὶ ὡς ἐκ τούτου ἐνδεικτικὴν ἀξίαν ἔχουν. Πάντως, δηλοῦν εἰς γενικὰς γραμμὰς τὰς κατευθύνσεις τὰς ὁποίας πρέπει νὰ ἀκολουθήσωμεν διὰ νὰ ἀντιμετωπίσωμεν τὰ ἀπασχολοῦντα τὸν ἑλληνικὸν τουρισμὸν προβλήματα κατὰ τὴν παροῦσαν φάσιν τῆς οἰκονομικῆς ἀναπτύξεως τῆς Χώρας μας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Α' Ἑλληνική:

- Ἀγαπητίδης Σωτ., *Τὸ τουριστικὸν συνάλλαγμα ὡς παράγων τοῦ ἰσοζυγίου ἐξωτερικῶν λογαριασμῶν τῆς Ἑλλάδος*, Ἀθῆναι 1961.
- Ἀγαπητίδης Σ. - Λυμπερίδης Γ., *Προγράμματα Τοπικῆς Αὐτοδιοικήσεως ἐν Ἑλλάδι*, Ἀθῆναι 1958.
- Ἀγγελοπούλου Θ. Ἀγγ., «Ὁ ρόλος τοῦ Κράτους εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν», *Νέα Οἰκονομία*, τεῦχος 5/1962.
- Ἀνδρεάδης Στρατῆ, «Ἡ θάλασσα εἶναι ὁ τομεὺς τῆς φυσικῆς ἐπιδόσεως τοῦ Ἑλληνοσ», *Ναυτεμπορικὴ*, φύλλον τῆς 28ης Αὐγούστου 1964.
- Γούτου Μ., «Ἡ ἐκπόησις παραλίων καὶ τουριστικῶν χώρων εἰς ξένους», *Περιηγητικὴ*, τεῦχος 64/1964.
- Γρηγορογιάννη Α., «Χειμερινὸς τουρισμὸς», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 341/1960.
- Γυϊόκα Π., *Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἑλληνικῆς οἰκονομίας*, Ἀθῆναι 1963.
- Δελτίον Βρετανικῆς Πρεσβείας Ἀθηνῶν*, «Αἱ θεριναὶ κρουαζιέραι σημειώουσι μεγάλην ἐπιτυχίαν», τεῦχος Ἰουνίου 1964.
- Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Ἀθηνῶν*, «Καινοτομίαι καὶ διευκολύνσεις εἰς τὰ δρομολόγια τῶν ξένων σιδηροδρόμων», τεῦχος 9/1964.
- Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου*, «Γενικὰ στοιχεῖα μεταναστεύσεως καὶ ἀποδημίας ἐκ Δωδεκανήσου», τεῦχος 12/1963.
- Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Δωδεκανήσου*, Πρακτικὰ συνεδριάσεως Διοικητικοῦ Συμβουλίου Ἀπριλίου 1964, τεῦχος 23/1964.
- Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ*, «Συμπεράσματα ἀπὸ τὴν διάσκεψιν τουριστικῆς δημοσιότητος τοῦ Δουβλίνου», τεῦχος 6-7/1964.
- Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ*, «Ἐντυπὸν ὑλικὸν διὰ τουριστικὴν προπαγάνδαν», τεῦχος 2/1964.

- Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ, «Ἡ ἀεροπορική κίνησις τοῦ βορείου Ἀτλαντικοῦ», τεῦχος 5/1964.
- Δελτίον Πληροφοριῶν Ἐνώσεως Ἑλλήνων Συγγραφέων καὶ Δημοσιογράφων Τουρισμοῦ, «Δυναμικὸν τουριστικῶν ἐγκαταστάσεων τῆς Γαλλίας», τεῦχος 4/1964.
- Δελτίον Κέντρον Τουριστικῶν Μελετῶν, Σ.Β.Σ., «Τὸ Κέντρον Τουριστικῆς Ἐκπαιδεύσεως», τεῦχος 1-2/1958.
- Δελτίον Πληροφοριῶν Συνδέσμου Ἑλλήνων Βιομηχάνων, «Ἡ κατανομή τοῦ ἐθνικοῦ εἰσοδήματος κατὰ τὴν δεκαετίαν 1950-1961 εἰς τὰς χώρας τῆς ΕΟΚ», τεῦχος 16/1963.
- Ἐθνικὸν Βασιλικὸν Ἰδρυμα, Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ, Συνοπτικὸν φυλλάδιον, τεῦχος 2/1961.
- Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, Στατιστικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος, ἐτῶν 1958-1964.
- Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, Μηνιαῖον Στατιστικὸν Δελτίον, τεύχη ἐτῶν 1950-1963.
- Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, Ἀπογραφή τῶν βιομηχανικῶν, βιοτεχνικῶν καὶ ἐμπορικῶν ἐν γένει καταστημάτων τῆς 15ης Νοεμβρίου 1958, Ἀθῆναι 1960.
- Ἐθνικὴ Στατιστικὴ Ὑπηρεσία τῆς Ἑλλάδος, Δελτίον Στατιστικῆς Ἐμπορικῆς Ναυτιλίας, τόμος III, τεῦχος 6, Ἀθῆναι 1964.
- Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Προβλήματα τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1958.
- Ἐθνικὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, «Ἡ προβληματικὴ τοῦ ἐλληνικοῦ τουρισμοῦ», Οἰκονομικαὶ Ἐξελίξεις, τεῦχος 4/1961.
- Ἑλληνικὴ Σπηλαιολογικὴ Ἐταιρία, Πρώτη Διεθνῆς Σπηλαιολογικὴ Σύνοδος ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1963.
- Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ, Στατιστικὴ τουριστικῆς κινήσεως ἀλλοδαπῶν 1950-1962, Ἀθῆναι 1963.
- Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ, Greece's hotels, Μάρτιος 1963.
- Ἐκδρομικὰ Χρονικά, «Ἡ κίνησις τοῦ μηνὸς τῆς ΟΕΣΕ», τεῦχος 104/1962. Ζάππα Γ., «Τουριστικὸν παρὸν καὶ μέλλον τῆς Εὐβοίας», Ἑλλάδα, τεῦχος 4/1963.
- Ἴονικὴ καὶ Λαϊκὴ Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, Ἐκθεσις τοῦ Προέδρου τοῦ Διοικητικοῦ Συμβουλίου ἐπὶ τοῦ Ἰσολογισμοῦ τοῦ ἔτους 1962, Ἀθῆναι 1963.

- Κανελλοπούλου Α., «Ίδρυσις Τουριστικοῦ Ἐπιμελητηρίου», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 342/1960.
- Καντζουράκη Γ. - Βακαλάκη Δ., *Ἐπαγγελματικὴ ἐκπαίδευσις*, Ἀθήναι 1963.
- Καραδόντη Γ., «Ὑπὸ ὀρθολογικὸν προγραμματισμὸν τὸ ξενοδοχειακὸν δυναμικόν», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 538/1964.
- Κατσώνη Δημ., *Ξενοδοχειακὴ καὶ τουριστικὴ πλίστις*, Ἀθήναι 1961.
- Κατσώνη Δημ., «Ἑλληνικὸς Ὄργανισμὸς Τουρισμοῦ», *Οἰκονομικὴ καὶ Λογιστικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια*, τόμος Θ'.
- Κατσώνη Δημ., «Ἡ τουριστικὴ συνείδησις τῶν Ἑλλήνων», *Ξενία*, τεῦχος 64/1962.
- Κωνσταντινοπούλου Β., *Στοιχεῖα ἀπὸ τὴν ἱστορίαν τοῦ ἑλληνικοῦ ἐκδρομισμού*, Ἀθήναι 1959.
- Λογοθέτη Μιλτ., *Ὁ τουρισμὸς τῆς Ρόδου*, Ἀθήναι 1961.
- Λογοθέτη Μιλτ., *Τουρισμὸς καὶ οἰκονομία τῆς νήσου Νισύρου*, Ἀθήναι 1963.
- Λογοθέτη Μιλτ., *Τουριστικαὶ μελέται*, Ἀθήναι 1963.
- Λογοθέτη Μιλτ., *Προσαρμογὴ τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ εἰς τὰς συνθήκας τῆς ΕΟΚ*, Ἀθήναι 1963.
- Λογοθέτη Μιλτ., «Ὁ τουρισμὸς ὡς παράγων προωθήσεως τῆς περιφερειακῆς ἀναπτύξεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεῦχος 538/1964.
- Λογοθέτη Μιλτ., *Αἱ δυνατότητες ἀναπτύξεως ἐμπορικῶν σχέσεων Κύπρου-Δωδεκανήσου*, Ρόδος 1961.
- Μακρῆ Δ., «Ἐπιτεύγματα καὶ προβλέψεις τοῦ ἑλληνικοῦ τουρισμοῦ», *Ξενία*, τεῦχος 69/1963.
- Μαριολοπούλου Γ.Η., «Μελέτη ἐπὶ τοῦ κλίματος τῆς Δωδεκανήσου», ὑπόμνημα τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀστεροσκοπεῖου Ἀθηνῶν, σειρὰ II, *Μετεωρολογία*, ἀριθ. 5, Ἀθήναι 1956.
- Μεϊμάρογλου Μ., *Ἡ διαμόρφωσις τοῦ κόστους συναρτῆσει τοῦ βαθμοῦ δραστηριότητος εἰς τὰς βιομηχανικὰς ἐπιχειρήσεις*, Ἀθήναι 1959.
- Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, «Οἱ ΣΕΚ εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ τουρισμοῦ», τεῦχος 538/1964.
- Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, «Ἐγκριθέντα δάνεια ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ», τεῦχος 538/1964.
- Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, «Τὸ κόστος ζωῆς ἀνά τὸν κόσμον», τεῦχος 347/1961.
- Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, «Τὰ πορίσματα μιᾶς μεγάλης ἐρεῦνης δύο εἰ-

- δικῶν γερμανικῶν οἰκῶν διὰ λογαριασμὸν τοῦ ΕΟΤ», τεῦχος 449/1962.
- Ἑομοσπονδία Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος, Ὁργάνωσις Ξενῶνων Νεότητος Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 1963.
- Ἑομοσπονδία Ἐκδρομικῶν Σωματείων Ἑλλάδος, «Οἱ Ξενῶνες Νεότητος κατὰ τὸ 1963», Ἐκδρομικὰ Χρονικά, τεῦχος 122/1964.
- Ὁργανισμὸς Λιμένος Πειραιῶς, Ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς κατὰ τὸ 1962, Ἀθῆναι 1963.
- Ὁργανισμὸς Λιμένος Πειραιῶς, Ὁ λιμὴν τοῦ Πειραιῶς κατὰ τὸ 1963, Ἀθῆναι 1964.
- Ὁργανισμὸς Χρηματοδοτήσεως Οἰκονομικῆς Ἀναπτύξεως, Ἐκθεσις δράσεως 1963, Ἀθῆναι 1964.
- Παπαδοπούλου Λυκούργου, Ἐπίδρασις τῆς τουριστικῆς δαπάνης ἐπὶ τῶν κυριωτέρων οἰκονομικῶν μεγεθῶν, Ἀθῆναι 1964.
- Παπαδοπούλου Λυκούργου, «Ὁ κοινωνικὸς τουρισμὸς», Κύκλος, τεῦχος 31/1964.
- Παπαδοπούλου Λυκούργου, «Ἡ συμβολὴ τῆς ἀεροπορίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ», Κύκλος, τεῦχος 8/1962.
- Παπανδρέου Α., «Νέα ὑπερκομματικὴ ἀδιάβλητος τουριστικὴ πολιτικὴ», Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, τεῦχος 538/1964.
- Πατρονικόλα Γερ., Ἡ συμβολὴ τῆς ἰδιωτικῆς πρωτοβουλίας εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ ἐν Ἑλλάδι, Ἀθῆναι 1964.
- Πατρονικόλα Γερ., «Ἡ ἀεροπορία ἐκυριάρχησεν ὡς μέσον μεταφορᾶς τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα», Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, τεῦχος 538/1964.
- Παπαευστρατίου Δ., «Ἐγκαιρὸς προστασία καὶ τουριστικὴ ἀξιοποίησις τῶν ἐθνικῶν ἀκτῶν», Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, τεῦχος 538/1964.
- Πόγγη Γ., «Αὐτοκίνητα», Οἰκονομικὴ Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1939, Ἀθῆναι 1940.
- Πολίτη Ἰωάννου, «Τὸ ξενοδοχεῖον ὡς ποριστικὴ οἰκονομικὴ μονάδα», Οἰκονομικὴ καὶ Λογιστικὴ Ἐγκυκλοπαίδεια, τόμος Ζ΄.
- Πίντου Ι., «Ἡ περιφερειακὴ ἀνάπτυξις ὡς προϋπόθεσις τῆς ἐπιτυχίας τοῦ οἰκονομικοῦ προγραμματισμοῦ», εἰσῆγησις εἰς τὸ Α' Πανελλήνιον Σεμινάριον Περιφερειακῆς Ἀναπτύξεως, Ἀθῆναι 28-31 Μαΐου 1964.
- Ροζόλη Χ., «Σκέψεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τοῦ τουρισμοῦ», Ἑλληνικὰ Θέματα, τεῦχος 101/1964.
- Ροζόλη Χ., «Τουριστικὴ διαφήμισις», Ἑλληνικὰ Θέματα, τεῦχος 104/1964.

- Ροζόλη Χ., «Νὰ καθιερωθοῦν προσόντα διὰ τοὺς ἀσχολουμένους μὲ ὑπη-
ρεσίας τουρισμοῦ», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 547/1964.
- Ροζόλη Χ., «Ὁ τουρισμὸς δὲν εἶναι ἐπιστήμη», *Ξενία*, τεύχος 79/1964.
- Ροζόλη Χ., «Ποῖαι αἱ βάσεις διὰ τὴν ὀργάνωσιν τῆς τουριστικῆς ἐκπαι-
δεύσεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964.
- Ρουκουνάκη Ε., «Τί σημαίνει διὰ τὴν ἐθνικὴν οἰκονομίαν ἡ τουριστικὴ
βιομηχανία», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964.
- Σαρδέλη Κ., «Τελωνεῖον Εὐζώνων καὶ τουρισμὸς», *Τελωνειακὴ Ἐπι-
θεώρησις*, τεύχος 9/1963.
- Σβορώνου Ν., «Μεταναστευτικὴ καὶ τουριστικὴ κίνησις», *Οἰκονομικὴ
Ἐπετηρὶς τῆς Ἑλλάδος 1939*, Ἀθῆναι 1940.
- Σταθοπούλου Ν.Π., «Ὁ τουρισμὸς εἰς τὰ πλαίσια τῆς πολιτικῆς τῆς οἰκο-
νομικῆς ἀναπτύξεως», Ἀθῆναι 1960.
- Τράπεζα τῆς Ἑλλάδος, *Ἡ ἐλληνικὴ οἰκονομία κατὰ τὰ ἔτη 1960, 1961,
1962 καὶ 1963*.
- Τσαλουχίδη Ἰωάννου, «Τὸ κλίμα τῆς Ἑλλάδος ὡς στοιχεῖον τουριστικῆς
ἀναπτύξεως», *Ξενία*, τεύχος 57/1962.
- Τσαλουχίδη Ἰωάννου, «Ὁ χειμερινὸς τουρισμὸς εἰς τὴν Χώραν μας», *Ξε-
νία*, τεύχος 54/1962.
- Τσαλουχίδη Ἰωάννου, «Πρόγραμμα ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιό-
δου», *Ξενία*, τεύχος 51/1961.
- Τσαπόγα Γ., «Ἡ κίνησις τῶν ξένων θαλαμηγῶν ἐν Ἑλλάδι, *Ναυτεμπο-
ρικὴ*, φύλλον τῆς 12ης Νοεμβρίου 1962.
- Τσαπόγα Γ., «Οἱ σταθμοὶ ἀνεφοδιασμοῦ καὶ ἐξυπηρετήσεως τῶν θαλα-
μηγῶν θὰ συμβάλουν σημαντικῶς εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς σχετικῆς
κινήσεως», *Ναυτεμπορικὴ*, φύλλον τῆς 27ης Μαΐου 1963.
- Τσιμάρα Μ., «Ἰδιομορφίαι καὶ προτιμήσεις τῆς κοστολογήσεως εἰς τινὰς
βιομηχανίας», *Λογιστής*, τεύχος Ι/1954.
- Ἵπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας, *Στατιστικὴ ἀεροπορικῆς κινήσεως κρα-
τικῶν ἀερολιμένων Β' ἑξαμήνου 1962*, Ἀθῆναι 1963.
- Ἵπηρεσία Πολιτικῆς Ἀεροπορίας, *Στατιστικὴ ἀεροπορικῆς κινήσεως κρα-
τικῶν ἀερολιμένων Ἑλλάδος 1963*, Ἀθῆναι 1964.
- Φραγκοπούλου Θ., *Τρεῖς ἔρευνες τῆς τουριστικῆς μας ἀγορᾶς*, Ἀθῆναι 1961.
- Φραγκοπούλου Θ., «Διὰ νὰ ἀποδώσῃ θετικῶς τὸ πρόγραμμα τῆς τουρι-
στικῆς διαφημίσεως», *Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος*, τεύχος 538/1964.
- Φραγκοπούλου Θ., «Ἀνέφικτος ὁ προγραμματισμὸς εἰς τὸν τουρισμόν»,
Οἰκονομικὸς Ταχυδρόμος, τεύχος 538/1964.

- Φλώρου Π., «Η ζήτηση των προϊόντων της καλλιτεχνικής βιοτεχνίας», *Δελτίον Ἐμπορικοῦ καὶ Βιομηχανικοῦ Ἐπιμελητηρίου Θεσσαλονίκης*, τεύχος 5-6/1964.
- Φράγκου Ι., *Τελωνειακὴ τουριστικὴ πολιτικὴ καὶ νομοθεσία*, Ἀθήναι 1959.
- Χατζηαργύρη Κ., «Ὁ τουρισμὸς εἰς Δυτικὴν Εὐρώπην καὶ Ἑλλάδα», *Ναυτεμπορικὴ*, φύλλον τῆς 6ης Νοεμβρίου 1963.

Β' Ξένη:

- Anolade B., «Les facteurs de la demande touristique», εἰς *Perspectives*, ἀριθ. 666/1959.
- Association des Intérêts de Lausanne, *Rapport annuel 1955*, Λωζάνη 1956.
- Association Internationale d'Experts Scientifiques du Tourisme, *Tourisme et finances publiques*, volume 5, Βέρνη 1964.
- Association Interparlementaire du Tourisme, *Le Tourisme Social*, Γένουα 1954.
- Avancini Marco, «Statistica ed economia turistica», εἰς *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963.
- Barancini L.G., «Il profitto e la rilevazione dei costi nell'industria alberghiera», εἰς *Hotel*, τεύχος 2-3/1964.
- Baretje René, «Tourism and economic development», εἰς *World Travel*, ἀριθ. 64/1964.
- Bertolino A., «Turismo e sviluppo economico», εἰς *Bancaria*, ἀριθ. 3/1961.
- Boyer Marc, «La formation touristique—Approches humaines du problème», εἰς *Revue de Tourisme*, ἀριθ. 3/1964.
- Camera di Commercio, Industria e Agricoltura di Genova, *Problemi del turismo—Atti ufficiali del Primo Congresso Nazionale del Turismo*, Γένουα 1947.
- Carone Giuseppe, «Aspetti e progetti di una integrazione turistica nella Comunità Economica Europea», εἰς *Atti del terzo congresso sui problemi economici del turismo*, Μιλάνον 1963.
- Carone Giuseppe, *Il turismo nell'economia internazionale*, Μιλάνον 1959.
- Centro per la Statistica Aziendale, *Prontuario economico del turismo*, ἔκδοσις 14η (1963) καὶ 15η (1964).

- Centre d'Études du Tourisme, *Le caractère saisonnier du phénomène touristique et ses conséquences économiques*, Aix-en-Provence, 1963.
- Chambre de Commerce Internationale, *Entraves aux voyages*, Παρίσιοι 1953.
- Chambre de Commerce Internationale, *Tourisme internationale et développement économique*, Παρίσιοι 1962.
- Commission camping ATCG/TCH, *Camping en Grèce 1963*, 'Αθήναι 1963.
- Copeland C.L., *Tourists and the Travel Serving Business in Tennessee 1948-1959*, Τέννεσσυ 1960.
- Defert P., *Pour une politique du tourisme en France*, Παρίσιοι 1962.
- Di Nardi Giuseppe, «Relazione generale», εις *Il turismo e lo stato*, Cava 1964.
- Eghinitis Nicolas, *Psicologia turistica*, Μαδρίτη 1956.
- Ente Provinciale per il Turismo di Napoli, *Il turismo a Napoli nel 1963*, Νεάπολις 1964.
- Ente Provinciale per il Turismo di Napoli, *Bolletino statistico*, τεύχος 6/1964.
- Ente Nazionale Italiano per il Turismo, *Statistica del turismo*, Annuario 1963, ἀριθ. 57-58, Ρώμη 1964.
- Ferrero Giovanni, *L'Albergo*, Μιλάνον 1952.
- Fragola Umberto, «Note introduttive per una scienza del turismo nel quadro della preparazione professionale turistica in Italia» εις *Revue de Tourisme*, ἀριθ. 3/1964.
- Galantino Fausto, *L'industria turistica*, Μιλάνον 1960.
- Giardini Osvaldo, «Lo stato ed il turismo sociale», εις *Il turismo e lo stato*, Cava 1964.
- Hawai Visitors Bureau, *The Impact of Visitors Dollars in Hawaii*, Χαβάι 1953.
- Hunziker Walter, *Le tourisme social, Caractères et problèmes*, Γενεύη 1951.
- Hunziker Walter, «Χαρακτήρ και εξελικτικαί τάσεις τοῦ κοινωνικοῦ τουρισμοῦ», *Ξενία*, τεύχος 26-28/1959.
- Hunziker W. - Krapf K., *Allgemeine Fremdenverkehrslehre*, Βέρνη 1942.
- Hoffmann M., «Γνωμάτευσις διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ τουρισμοῦ εις τὴν Ἑλλάδα 1961», 'Αθήναι 1961.
- International Student Conference, *Travelling Student 1964*, Leiden, 1963.

- Index*, «The Expansion of Tourism», ἀριθ. 5-6/1963.
- Istituto Tecnico per il Turismo, *Ordinamento*, Ρώμη 1964.
- Istituto per la Ricostruzione Industriale, *Esercizio 1963*, Ρώμη 1964.
- Istituto Centrale di Statistica (ISTAT), *Compendio Statistico Italiano 1963*, Ρώμη 1963.
- Karpinski Andres, *Panorama Economico della Polonia, 1961-1965*, Βαρσοβία 1962.
- Krapf Kurt, «Mesure d'organisation et de promotion du tourisme», εις *Revue de Tourisme*, ἀριθ. 3/1952.
- Krapf Kurt, «La coscommation touristique, une contribution à la théorie de la consommation», εις *Études et Mémoires*, τόμος 2ος, 1964.
- Krapf Kurt, *Les pays en voie de développement face au tourisme*, τόμος 3ος τῆς AIEST.
- Krippendorf J., *Le marché du trafic touristique de la Suisse*, Βέρνη 1964.
- Lickorish J.L. - Kershaw G.A., *Tendances du tourisme dans le Moyen-Orient*, Γενεύη 1953.
- Mailin Léon, *Tourisme européen en 1963*, Βρυξέλλαι 1964.
- Mariotti Angelo, «Gli insegnamenti economici nella preparazione professionale turistica e alberghiera», εις *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963.
- Mariotti Giovanni, *La Svizzera turistica*, Γένουα 1948.
- Mariotti Giovanni, *La Francia turistica*, Γένουα 1955.
- Mariotti Giugliana, *Storia del turismo*, Ρώμη 1955.
- Merlini Giovanni, «Il turismo comme mezzo di lievitazione economico sociale», εις *Realtà nuova*, ἀριθ. 11, Μιλάνον 1963.
- Merlo Luciano, «Note per lo studio dell'economia del turismo», εις *Aspetti economici del turismo*, Ρώμη 1963.
- Morgenroth K., «Das deutsche Wirtschaftswissenschaftliche Institut für Fremdenverkehr an der Universität München im Jahrzehnt seines Bestehens», *Jahrbuch 1960*.
- Organisation de Cooperation et de Développement Économique, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE 1962*, Παρίσι 1963.
- Organisation de Cooperation et de Développement Économique, *Le tourisme dans les pays de l'OCDE 1963*, Παρίσι 1964.
- Organisation de Cooperation et de Développement Économique, *Le tourisme en Europe 1960*, Παρίσι 1961.

- Oesterreichische Fremdenverkehrswerbung, *Geschäftsbericht für das Jahr 1961*, Βιέννη 1962.
- Peroni Giovanni, *Turismo e ricerche di mercato*, Ρώμη 1962.
- Piatier André, *Sondages et enquêtes au service du tourisme*, Γενεύη 1956.
- Reso, *Mera semester reso semesterhandbok, 1964*, Στοκχόλμη 1964.
- Roma Dario, *Profilo turistico della Provincia di Venezia*, Βενετία 1964.
- Scharnow Flug Reisen, *In der Welt zu Gast*, Frühling Sommer Herbst 1964.
- Schmidhauser H., *La recherche du marché en manière du tourisme*, Βέρνη 1962.
- Siegfried André, *Aspects du XXe siècle*, Παρίσι 1948.
- Siorvanes Nicolò, «Εποχιακός τουρισμός», *Ξενία*, τεύχος 64/1962.
- Stojanovic M., «Conditions toujours plus propices au développement du tourisme», εις *Les Informations Commerciales*, Βελιγράδιον, τεύχος Μαΐου 1964.
- Touring Club Italiano, *Il turismo sociale—Atti del Convegno Nazionale del Turismo Sociale e della giornata di studi sullo scaglieramento delle vacanze*, Μιλάνον 1961.
- Touring Club Italiano, *Atti del III Congresso Internazionale del Turismo Sociale*, Μιλάνον 1962.
- Touring Club Italiano, *Manuale della Industria Alberghiera*, Μιλάνον 1964.
- Twentieth Century Fund, *The New Europe and its Economic Future*, Ούάσιγκτων 1964.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, *International Travel Statistics 1962*, Γενεύη 1964.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, *World Travel*, ἀριθ. 65/1964.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, *Rapport annuel 1963 sur le tourisme européen*, Βέρνη 1964.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, Information letter No 45/1964, *Travel Statistics*.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, *Premier Séminaire de Recherches Touristiques*, Γενεύη 1961.
- Union Internationale des Organismes Officiels de Tourisme, *Courses on touristic studies, Programme of the courses*, Βέρνη 1964.
- Unione Nazionale fra gli EPT, *Turismo in Italia*, Ρώμη 1962.
- U.S. Department of Commerce, *Travel Service*, Μάρτιος 1962.

- U.S. Department of Commerce, *The Future of Tourism in the Pacific and Far East*, Ουάσιγκτων 1961.
- Vingresor, *Med Flyg 1964*, Στοκχόλμη 1964.
- Valente Attilio, «Importanza economica del termalismo italiano», εις *Revue de Tourisme*, ἀριθ. 4/1962.
- Vito F., «I fondamenti della politica di sviluppo economico regionale», εις *Lo sviluppo economico regionale*, Μιλάνο 1961.
- Ward Benjamin, *Greek Regional Development*, Ἀθήναι 1962.

ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ

	<i>Σελίς</i>
1. Παγκόσμιος τουριστική κίνησις κατά τὰ ἔτη 1962-1963 . . .	43
2. Τουριστική καὶ συναλλαγματική κίνησις εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Εὐρώπης κατά τὰ ἔτη 1962-1963	45
3. Ἀφίξεις ξένων τουριστῶν καὶ πραγματοποιηθεῖσαι διανυκτε- ρεύσεις εἰς χώρας τοῦ OCDE κατά τὸ 1963	47
4. Κίνησις ἀμερικανῶν τουριστῶν εἰς τὸ ἐξωτερικὸν κατά τὴν περίοδον 1951-1963	50
5. Κίνησις τουριστικοῦ συναλλάγματος καὶ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς μεγέθη τινὰ τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῶν χωρῶν τοῦ OCDE κατά τὸ 1961	53
6. Κίνησις τουριστικοῦ συναλλάγματος καὶ σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸ σύνολον τοῦ ἰσοζυγίου πληρωμῶν τῶν χωρῶν τοῦ OCDE κατά τὸ 1962	55
7. Ἀφίξεις εἰς Ἑλλάδα περιηγητῶν ἐξωτερικοῦ κατά γεωγραφι- κὰς περιοχὰς περιόδου 1960-1963	60
8. Τουριστική καὶ συναλλαγματική κίνησις τῶν χωρῶν τοῦ OC DE κατά τὸ 1962, ὡς καὶ ὑπάρχον εἰς αὐτὰς ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν	61
9. Πληθυσμὸς, κατά κεφαλὴν εἰσόδημα καὶ τουριστική καὶ συν- αλλαγματική κίνησις τῶν χωρῶν τῆς EOK κατά τὸ 1962 . . .	67
10. Τουριστική κίνησις μεταξὺ τῶν χωρῶν τῆς EOK κατά τὸ 1962	69
11. Τουριστική κίνησις Ἑλλάδος κατά περιοχὰς προελεύσεως του- ριστῶν κατά τὰ ἔτη 1960-1963	71
12. Κλιματολογικὰ στοιχεῖα τῶν κυριωτέρων τουριστικῶν τόπων τῆς Ἑλλάδος κατά ἐποχὰς τοῦ ἔτους	76
13. Δείκτης κόστους ζωῆς εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Εὐρώπης κατά τὸ 1960	83
14. Μέσον ἡμερήσιον τουριστικὸν κόστος ζωῆς εἰς διαφόρους χώρας τῆς Εὐρώπης, 1962-1963	85
15. Ἐκδρομικὴ κίνησις Ἑλληνικῆς Περιηγητικῆς Λέσχης κατά τὰ ἔτη 1954-1963	91

	Σελίς
16. Κίνησις τῶν τουριστικῆς σημασίας λουτροπόλεων κατὰ τὰ ἔτη 1959-1963 καὶ μέσα διαμονῆς κατὰ τὸ 1960	99
17. Τουριστικὴ κίνησις τῆς Ἑλλάδος μετὰ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ τὴν περίοδον 1931-1939	102
18. Ἀφίξεις εἰς Ἑλλάδα περιηγητῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ κατηγορίας περιόδου 1950-1963	112
19. Ἀφίξεις ξένων τουριστῶν εἰς Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1953-1963 καὶ προβλέψεις διὰ τὰ ἔτη 1964-1968	127
20. Τουριστικὴ κίνησις περιηγητῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ καθ' ὑπερκοτικότητα, ὡς καὶ τῶν ἐρχομένων καθ' ὀμάδας περίπλου, 1950-1963	132/3
21. Ποσοστιαία διάρθρωσις τουριστῶν κατὰ ἐθνικότητα, 1958-1963	136
22. Ἐξέλιξις ἐμπορικοῦ ἰσοζυγίου τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1953-1963	144
23. Ἐξέλιξις ἰσοζυγίου ἀδήλων συναλλαγῶν τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1953-1963	146
24. Ἐξέλιξις συνθέσεως ἀδήλων πόρων κατὰ κατηγορίας κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1948-1963	150
25. Ἐξέλιξις δαπανῶν ἰσοζυγίου ἀδήλων συναλλαγῶν κατὰ τὰ ἔτη 1958-1963	156
26. Ἐξέλιξις ἰσοζυγίου ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ τὰ ἔτη 1938 καὶ 1950-1963 καὶ προβλέψεις διὰ τὰ ἔτη 1964-1968	160
27. Διάρθρωσις ταξιδιωτικῶν δαπανῶν καὶ κατὰ κεφαλὴν δαπάνη ἑλλήνων ταξιδιωτῶν εἰς ἐξωτερικὸν 1958-1963	166
28. Ἐξέλιξις ἰσοζυγίου ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ περιοχὰς προελεύσεως-προορισμοῦ περιόδου 1954-1963	172/3
29. Ἐξέλιξις τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ περιοχὰς προελεύσεως περιόδου 1958-1963	176
30. Μέση κατὰ κεφαλὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη ξένων τουριστῶν ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1950-1963	180
31. Μέση κατὰ κεφαλὴν συναλλαγματικὴ δαπάνη κατὰ περιηγητὴν ἔτους 1963 εἰς χώρας τοῦ OCDE	182
32. Κατανομὴ ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ περιοχὰς καὶ μέση κατὰ περιηγητὴν δαπάνη περιόδου 1960-1963	185
33. Εἰσπράξεις ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος κατὰ μῆνα περιόδου 1950-1963	190

34. Μέση μηνιαία κατά κεφαλήν δαπάνη ξένων τουριστών ἐν Ἑλλάδι κατά τὸ ἔτος 1963	192
35. Ἀπασχολούμενον προσωπικὸν εἰς ξενοδοχειακὰ ἐκμεταλλεύσεις κατά τὴν τουριστικὴν περίοδον 1963	196
36. Τουριστικὸν εἰσόδημα Ἑλλάδος μετὰ τῶν πολλαπλασιαστικῶν ἐπιδράσεων περιόδου 1954-1963	207
37. Διάρθρωσις τουριστικῶν δαπανῶν ἔτους 1963 κατά κατηγορίας παρεχομένων ὑπηρεσιῶν	211
38. Δημόσιαι ἐπενδύσεις πρὸς τὸν τουρισμὸν καὶ τὰς συγκοινωνίας κατά τὰ ἔτη 1956-1963	216
39. Κρατικαὶ ἐπενδύσεις εἰς τουριστικὰ ἔργα κατά τὰ ἔτη 1951-1963	219
40. Ἐγκριθέντα δάνεια ὑπὸ τοῦ ΟΧΟΑ διὰ τὴν ἀνέγερσιν ξενοδοχείων κατά τὰ ἔτη 1954 (31/8) ἕως 1963	225
41. Ἐγκριθέντα δάνεια ὑπὸ τοῦ ΟΤΠ διὰ τὴν ξενοδοχίαν περιόδου 1947-1960	227
42. Μακροπρόθεσμοι τραπεζικαὶ πιστώσεις πρὸς τὸν τουρισμὸν καὶ τὰς συγκοινωνίας περιόδου 1956-1962	234
43. Ἀεροπορικὴ καὶ ναυτιλιακὴ κίνησις ἐπιβατῶν ἔτους 1963 ἀπὸ Βορείου Ἀμερικῆς εἰς Εὐρώπην.	245
44. Ἀμερικανοὶ τουρίσται ἐπισκεφθέντες τὰς χώρας τοῦ ΟCDE κατά τὸ 1963 καὶ πραγματοποιηθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεις	250
45. Ἀγγλοὶ τουρίσται ἐπισκεφθέντες τὰς χώρας τοῦ ΟCDE κατά τὸ 1963 καὶ πραγματοποιηθεῖσαι ὑπ' αὐτῶν διανυκτερεύσεις	252
46. Τουρίσται τῆς Κεντρικῆς Εὐρώπης ἐπισκεφθέντες τὰς χώρας τοῦ ΟCDE κατά τὸ 1963	257
47. Τιμαὶ πρακτορείου Scharnow εἰς D.M. δι' ἑν ἄτομον διὰ δεκαπενθήμερον διαμονὴν εἰς διαφόρους χώρας	261
48. Τουρίσται τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν ἐπισκεφθέντες τὰς χώρας τοῦ ΟCDE κατά τὸ 1963	270
49. Τουριστικὴ κίνησις Ἑλλάδος ἐκ τῶν σκανδιναβικῶν χωρῶν κατά τὴν περίοδον 1962-1963	272
50. Τιμαὶ Γραφείου Vingresor διὰ διαμονὴν ἐνὸς ἀτόμου ἐν Ρόδῳ δι' ὀρισμένον χρόνον καὶ εἰς ὀρισμένης τάξεως ξενοδοχεῖον	277
51. Τουρίσται τῶν μεσογειακῶν χωρῶν ἐπισκεφθέντες τὰς χώρας τοῦ ΟCDE κατά τὸ 1963	280

52. 'Αναχωρήσεις Τσεχοσλοβάκων εις τὸ ἐξωτερικὸν διὰ τουρισμὸν κατὰ τὴν περίοδον 1959-1962	286
53. 'Αφίξεις ξένων τουριστῶν κατὰ μῆνα εις χώρας τινὰς τῆς Εὐρώπης κατὰ τὸ 1963	307
54. Τουριστικὴ κίνησις εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ μῆνα καὶ κατὰ κατηγορίαν τουριστῶν ἐτῶν 1962-1963	311
55. 'Αφίξεις περιηγητῶν πολυημέρου παραμονῆς εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ μῆνα περιόδου 1950-1963	312
56. Τουριστικὴ κίνησις τῶν ὁμαδικῶς ἀφιχθέντων διὰ πλοίων περιηγητῶν (cruise passengers) εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὴν περίοδον 1955-1963	313
57. Τουριστικὴ κίνησις εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ τρίμηνα περιόδου 1950-1963	316
58. Κίνησις τῶν καθ' ὁμάδας περίπλου περιηγητῶν εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ τρίμηνα περιόδου 1955-1963	316
59. Τουριστικὴ κίνησις περιηγητῶν ἐκ τοῦ ἐξωτερικοῦ κατὰ μῆνα καὶ κατὰ ὑπηκοότητα, 1963	320
60. Διανουκτερεύσεις ξένων τουριστῶν εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ τὰ ἔτη 1954-1963	331
61. Διανουκτερεύσεις ξένων τουριστῶν εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ ἐθνικότητα περιόδου 1961-1962	333
62. 'Αφίξεις ξένων ὑπηκόων εις τὴν Ἑλλάδα κατὰ μέσον ταξιδίου περιόδου 1938 καὶ 1950-1963	339
63. 'Αφίξεις ἀλλοδαπῶν τουριστῶν ἔτους 1962 κατὰ συγκοινωνιακὸν μέσον καὶ κατὰ ἐθνικότητα	342
64. 'Αφίξεις ξένων περιηγητῶν εις Ἑλλάδα κατὰ σταθμὸν εἰσόδου περιόδου 1960-1963	346
65. 'Αφίξεις ξένων περιηγητῶν εις Ἑλλάδα κατὰ μέσον ταξιδίου καὶ ὑπηκοότητα ἔτους 1963	348
66. Κατανομὴ τῶν κινήσεων ἀεροσκαφῶν εις ἀερολιμένα Ἑλληνικοῦ κατὰ τακτικὸν ἀεροπορικὸν μεταφορέα ἔτους 1962	354
67. 'Αεροπορικὴ κίνησις ἐπιβατῶν ἐξωτερικοῦ ἀερολιμένος Ἀθηνῶν κατὰ πόλεις προελεύσεως καὶ προορισμοῦ ἔτους 1961 ..	358
68. 'Αεροπορικὴ κίνησις ἐξωτερικοῦ ἑλληνικῶν ἀερολιμένων περιόδου 1956-1963	360
69. 'Αεροπορικὴ κίνησις ἐξωτερικοῦ κατὰ ἀερολιμένας περιόδου 1961-1963	362

	Σελίς
70. 'Επιβατική κίνησις 'Ολυμπιακῆς 'Αεροπορίας κατά ἀερολιμένας ἑξωτερικοῦ περιόδου 1961-1962	364
71. 'Αεροπορική κίνησις ἐσωτερικοῦ ἑλληνικῶν ἀερολιμένων περιόδου 1957-1963	367
72. 'Αεροπορική κίνησις ἐπιβατῶν ἐσωτερικοῦ καὶ ἑξωτερικοῦ κατά ἀερολιμένας περιόδου 1958-1963	369
73. 'Αεροπορική κίνησις ἐπιβατῶν ἐσωτερικοῦ κατά ἀερολιμένας περιόδου 1961-1963	372
74. 'Εβδομαδιαῖα δρομολόγια 'Ολυμπιακῆς 'Αεροπορίας ἐσωτερικοῦ ἔτους 1964	374
75. 'Αεροπορική κίνησις ἐπιβατῶν ἐσωτερικοῦ καὶ ἑξωτερικοῦ ἑλληνικῶν ἀερολιμένων κατά μῆνα περιόδου 1961-1963	378
76. 'Εκατοστιαία κατανομή χωρητικότητος κατάπλων ἐπιβατηγῶν πλοίων εἰς ἑλληνικοὺς λιμένας κατά σημαίαν κατά τὴν περίοδον 1956-1963	381
77. 'Επιβάται ἐξωτερικοῦ διακινήθεντες εἰς τὸν λιμένα Πειραιῶς κατά τὰ ἔτη 1962-1963 κατά σημαίας πλοίων δι' ὧν ἐταξίδευσαν	384
78. Περιγηγητικά πλοῖα ἑξωτερικοῦ (κρουαζιέραι) καταπλεύσαντα εἰς Πειραιᾶ κατά σημαίαν καὶ ἀφικθέντες περιγηγηταί, 1961-1963	385
79. Κίνησις πορθμείων γραμμῆς ἑξωτερικοῦ (Πατρῶν-Ἡγουμένητισης-Κερκύρας-Βρινδησίου-Πατρῶν) ἐτῶν 1962-1963 . . .	389
80. Κίνησις ἐπιβατῶν ἑξωτερικοῦ διὰ τοῦ λιμένος Πειραιῶς κατά λιμένας προελεύσεως καὶ προορισμοῦ ἐτῶν 1962-1963	392
81. Δυναμικότης εἰς μεταφορὰν ἐπιβατῶν ἑλληνικῶν ἐπιβατηγῶν πλοίων κατά τὴν αἰχμὴν (Αὐγούστος) τῆς τουριστικῆς κινήσεως, 1964	395
82. Δρομολόγια ἑλληνικῶν μεσογειακῶν πλοίων κατά τὸ ἔτος 1964	400
83. Δρομολόγια μεσογειακῶν πλοίων τῆς Adriatica S.p.A. di Navigazione κατά τὸ ἔτος 1964	402
84. Ναυτιλιακὴ κίνησις ἐπιβατῶν ἐσωτερικοῦ κατ' ἀκτοπλοϊκὰς γραμμάς ἐτῶν 1962-1963	413
85. Κίνησις πορθμείων γραμμῶν ἐσωτερικοῦ ἐτῶν 1962-1963 . .	418
86. Κίνησις ἐπιβατῶν ἐν Ἑλλάδι διὰ σιδηροδρόμων κατά τὰ ἔτη 1938 καὶ 1957-1963	430

87. Ἀριθμὸς κυκλοφορούντων κατηγοριῶν τινῶν αὐτοκινήτων ἐν Ἑλλάδι κατὰ τὰ ἔτη 1956, 1961-1963	438
88. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1960-1963	445
89. Ἐξέλιξις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος μεταξὺ τῶν ἐτῶν 1961-1963	450
90. Διάρθρωσις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος κατὰ κατηγορίας κατὰ τὰ ἔτη 1960-1963	454
91. Ποσοστιαία σύνθεσις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος καὶ Ἰταλίας κατὰ κατηγορίας ἔτους 1963	458
92. Ποιοτικὴ ἐξέλιξις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1960-1963	460
93. Ποιοτικὴ κατάστασις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος κατὰ κατηγορίας ἔτους 1963	461
94. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν ΕΟΤ κατὰ κατηγορίας κατὰ τὸ 1963	463
95. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν ΕΟΤ κατὰ τόπους κατὰ τὸ 1963	464
96. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν Ἑλλάδος κατὰ νομοὺς καὶ κατηγορίας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1961	468/9
97. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν Ἑλλάδος κατὰ γεωγραφικὰ διαμερίσματα καὶ κατηγορίας κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1961	474
98. Σχέσεις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος πρὸς ἐπιφάνειαν καὶ πληθυσμὸν ἐκάστου διαμερίσματος κατὰ τὸ 1961	476
99. Δυναμικὸν πολυτελῶν ξενοδοχείων Ἑλλάδος κατὰ τὸν Μάρτιον 1963	477
100. Δυναμικὸν ξενοδοχείων Α' κατηγορίας Ἑλλάδος κατὰ τὸν Μάρτιον τοῦ 1963	478/80
101. Δυναμικὸν κλινῶν εἰς ξενοδοχεῖα καὶ λοιπὰ συμπληρωματικὰ μέσα χωρῶν τινῶν τῆς Εὐρώπης καὶ τῆς Ἑλλάδος κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1962	483
102. Δυναμικὸν ὀργανωθέντων τουριστικῶν δωματίων βάσει προγράμματος «Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ» κατὰ τὸν Ὀκτώβριον τοῦ 1964	486/7
103. Γενικὰ στατιστικὰ στοιχεῖα κινήσεως Ξενῶνων Νεότητος Ἑλλάδος κατὰ τὴν περίοδον 1958-1963	488
104. Πραγματοποιηθεῖσαι ἀφίξεις καὶ διανυκτερεύσεις εἰς ΟΕΝΕ κατὰ ἐθνικότητα ἐπισκεπτῶν περιόδου 1962-1963	490
105. Κίνησις Ξενῶνων Νεότητος Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1961-1963	492

	<i>Σελίς</i>
106. Κίνησις τοῦ ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος καὶ προβλέ- ψεις διὰ τὴν πενταετίαν 1964-1968	505
107. Ἀπασχόλησις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ἑλλάδος κατὰ τὰ ἔτη 1959-1963	508
108. Ἀπασχόλησις ξενοδοχειακοῦ δυναμικοῦ Ρόδου κατὰ τὸ ἔτος 1963 κατὰ κατηγορίας	512
109. Ξενοδοχειακὸν δυναμικὸν Ρόδου κατὰ τὴν 31ην Δεκεμβρίου 1963	513/4
110. Διανυκτερεύσαντες ξένοι τουρίσται εἰς ξενοδοχεῖα πολυτε- λείας, Α', Β' καὶ Γ' κατηγορίας κατὰ τὰ ἔτη 1953-1962	523
111. Ἐλάχισται καὶ μέγισται τιμαὶ κατὰ κατηγορίας ξενοδοχείων ἰσχύουσαι τὸν Μάρτιον τοῦ 1963	526/7

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς
ΠΡΟΛΟΓΟΣ τοῦ Καθηγητοῦ κ. Ἱερωνύμου Πίντου.....	VII
AVANT-PROPOS du Prof. Dr W. Hunziker	XI
ΜΕΤΑΦΡΑΣΙΣ ΤΟΥ ΠΡΟΛΟΓΟΥ τοῦ Καθ. Δρ. W. Hunziker	XIV
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	1

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΝ

Α' ΜΟΡΦΑΙ ΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ	7
Β' ΑΙΤΙΑ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟΥ ΦΑΙΝΟΜΕΝΟΥ	18
1. Ὑποκειμενικά αίτια.....	19
2. Ἀντικειμενικά αίτια.....	20
α) Αὔξεισις τῶν κατὰ κεφαλὴν εἰσοδημάτων	20
β) Ἀνάπτυξις τῶν συγκοινωνιακῶν μέσων	22
γ) Βελτίωσις τῶν ὄρων ἐργασίας καὶ ἀμοιβῆς τῶν ἐργαζομένων	26
δ) Ἐπικράτησις πολιτικῆς καὶ οἰκονομικῆς σταθερότητος .	27
ε) Ἀνοδος τοῦ μορφωτικοῦ ἐπιπέδου τῶν λαῶν	27
ς) Ἀπλοποιήσις τῶν ἀπαιτουμένων διὰ μετακίνησιν διατυπώσεων	28
ζ) Παροχὴ πιστωτικῶν καὶ ἄλλων διευκολύνσεων πρὸς τοὺς τουρίστας	29
Γ' ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΑΠΟ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΠΟΨΕΩΣ	31
α) Συναλλαγματικὸς τομεὺς	34
β) Τομεὺς ἀπασχολήσεως	34
γ) Ἐπιχειρηματικὸς τομεὺς	35
δ) Εἰσοδηματικὸς τομεὺς	36

	Σελίς
ε) Πολιτιστικός τομέας	36
ς) Δημοσιονομικός τομέας	37
Δ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ	38
Ε' ΕΞΕΛΙΚΤΙΚΑΙ ΤΑΣΕΙΣ ΤΗΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙ- ΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ	42
1. Παγκόσμιος τουριστική κίνησις	43
2. 'Ανάλυσις τουριστικής κινήσεως εϋρωπαϊκού χώρου	44
3. Τουριστικά ρεύματα Βορείου 'Αμερικῆς	49
4. 'Επιδράσεις τουριστικού συναλλάγματος ἐπὶ λοιπῶν μεγε- θῶν ἰσοζυγίου πληρωμῶν εϋρωπαϊκῶν χωρῶν	51
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟΝ	
ς' Ο ΕΛΛΗΝΙΚΟΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΕΙΣ ΤΑ ΠΛΑΙΣΙΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑ·Ι·ΚΟΥ	59
ζ' ΠΡΟΟΠΤΙΚΑΙ ΑΝΑΠΤΥΞΕΩΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥ- ΡΙΣΜΟΥ ΕΚ ΤΗΣ ΣΥΜΜΕΤΟΧΗΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ ΕΙΣ ΤΗΝ Ε.Ο.Κ.	64
1. 'Οροι τῆς Συνθήκης Συνδέσεως ἐπηρεάζοντες τὸν τουρισμὸν	65
2. Τουριστικαὶ δυνατότητες τοῦ χώρου τῆς ΕΟΚ καὶ 'Ελλάς .	66
3. 'Ενδοκοινοτική τουριστική δραστηριότης	68
4. Τουριστική κίνησις πρὸς τὴν 'Ελλάδα ἐκ τῆς ΕΟΚ	70
η' ΠΛΕΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΜΕΙΟΝΕΚΤΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	73
1. Φυσικὸν περιβάλλον	74
2. Κλιματολογικαὶ συνθῆκαι	74
3. Μνημεῖα πολιτισμοῦ	81
4. Κόστος ζωῆς	82
θ' ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΞΕΛΙΞΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	86
1. 'Εκδρομικὸς τουρισμὸς	87
2. 'Εσωτερικὸς ἢ ἔθνικὸς τουρισμὸς	93
3. 'Εξωτερικὸς ἢ διεθνὴς τουρισμὸς	101

Γ' Η ΘΕΣΙΣ ΤΟΥ ΕΛΛΗΝΙΚΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΕΙΣ ΤΗΝ ΚΑΘ' ΟΛΟΥ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΝ	107
ΙΑ' ΣΤΑΤΙΚΗ ΚΑΙ ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΟΥ- ΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ	110
1. Ξένοι περιηγηταί	113
2. Έλληνες του έξωτερικού	115
3. Περιηγηταί καθ' ομάδας περίπλου	116
4. Περιηγηταί θαλαμηγῶν	120
5. Πληρώματα ξένων στόλων	124
6. Προβλέψεις μελλοντικῆς κινήσεως	125
ΙΒ' Η ΣΥΝΘΕΣΙΣ ΤΗΣ ΕΝ ΕΛΛΑΔΙ ΞΕΝΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙ- ΚΗΣ ΚΙΝΗΣΕΩΣ	131
1. Έθνικότης τουριστικῶν ρευμάτων	131
2. Ποσοστιαία διάρθρωσις ξένης τουριστικῆς κινήσεως	135
3. Περιοχαί προελεύσεως τουριστικῶν ρευμάτων	138

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΙΓ' ΤΑ ΕΚ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΣΥΝΑΛΛΑΓΜΑΤΙΚΑ ΕΣΟ- ΔΑ	143
1. Έμπορικόν ἰσοζύγιον	143
2. Ἴσοζύγιον ἀδήλων συναλλαγῶν	145
α) Μεταναστευτικά ἐμβάσματα	149
β) Ναυτιλιακόν συναλλάγμα	152
γ) Ὑπηρεσίαι τοῦ Δημοσίου	154
3. Ἄδηλοι πληρωμαί	155
4. Τουριστικόν συναλλάγμα	157
α) Ἴσοζύγιον ταξιδιωτικοῦ συναλλάγματος	158
β) Ταξιδιωτικαί δαπάναι	164
γ) Προέλευσις καὶ προορισμὸς ταξιδιωτικοῦ συναλλάγμα- τος	170
δ) Κατανομή τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ περιοχάς	175
ε) Μέση κατὰ περιηγητὴν δαπάνη	180
ς) Μέση κατὰ ἐθνικότητα περιηγητῶν δαπάνη	184
ζ) Κατανομή τουριστικοῦ συναλλάγματος κατὰ μῆνα ..	189

ΙΔ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΠΡΟΣΦΟΡΑΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΚΑΙ ΕΝΤΑΣΞΕΩΣ ΤΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗΣ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΟΣ	194
1. 'Ο τουρισμός ως παράγων προσφοράς έργασίας	194
2. 'Ο τουρισμός ως παράγων έντάσεως τής παραγωγικής δραστηριότητος	199
3. 'Ο τουρισμός ως παράγων έντάσεως τής επιχειρηματικής έν γένει δραστηριότητος	201
ΙΕ' Ο ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΩΣ ΠΑΡΑΓΩΝ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑΣ ΚΑΙ ΑΝΑΚΑΤΑΝΟΜΗΣ ΕΙΣΟΔΗΜΑΤΩΝ	204
1. 'Ο τουρισμός ως παράγων δημιουργίας είσοδημάτων	204
2. 'Ο τουρισμός ως παράγων άνακατανομής είσοδημάτων ..	207
ΙΣ' Η ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟΝ ΕΠΕΝΔΥΤΙΚΗ ΕΦΕΣΙΣ	213
1. Δημόσιαι έπενδύσεις	215
α) Κρατικαι έπενδύσεις	218
β) Παράλληλοι έπενδύσεις	222
— 'Οργανισμός Χρηματοδοτήσεως Οικονομικής' Αναπτύξεως	223
— 'Οργανισμός Τουριστικής Πίστεως	226
— Ταμείον Παρακαταθηκῶν και Δανείων	229
— 'Εθνικόν 'Ιδρυμα	229
— Νομαρχιακά Ταμεία	230
— 'Οργανισμοί Τοπικής Αυτοδιοικήσεως	231
2. Τραπεζικαι χορηγήσεις	232
3. 'Επενδύσεις 'Ασφαλιστικῶν Ταμείων κλπ.	235
4. 'Ιδιωτικαι έπενδύσεις	235
α) 'Εξωτερικοῦ	235
β) 'Εσωτερικοῦ	237

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΝ

ΙΖ' ΔΙΑΠΙΣΤΩΣΕΙΣ ΕΚ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΗΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΓΟΡΑΣ	241
1. 'Οριζόντιος διερεύνησις	242

	<i>Σελίς</i>
α) Βόρειος Ἀμερική καί Καναδάς	243
β) Ἑνωμένον Βασίλειον	251
γ) Κεντρική Εὐρώπη	256
δ) Σκανδιναβικά χωρία	269
ε) Μεσογειακά χωρία	279
ς) Ἀνατολική Εὐρώπη	284
ζ) Μέση Ἀνατολή	289
η) Λοιπά χωρία	295
2. Κάθετος διερεύνησις	297
α) Φοιτητικὸς τουρισμὸς	298
β) Κοινωνικὸς τουρισμὸς	300
γ) Ὁργανωμένοι ἢ ὁμαδικὸς τουρισμὸς	303
ΙΗ' Ο ΕΠΟΧΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙ-	
ΝΗΣΕΩΣ	305
1. Ἡ ἐποχικότης γενικὸν φαινόμενον	306
2. Ἡ ἐποχικότης ἐν Ἑλλάδι	309
α) Κίνησις κατὰ μῆνα	310
β) Κίνησις κατὰ ἐποχὰς τοῦ ἔτους	315
3. Ἡ ἐποχικότης ἐν συνδυασμῷ πρὸς τὴν ἐθνικότητα τῶν	
τουριστῶν	319
4. Προσπάθειαι ἐπιμηκύνσεως τῆς τουριστικῆς περιόδου . . .	322
5. Χειμερινὸς τουρισμὸς	323
α) Φυσικά δεδομένα	324
β) Ὁργανωτικά δεδομένα	325
γ) Οἰκονομικά καὶ ψυχολογικά κίνητρα	326
ΙΘ' ΕΠΙΔΡΑΣΙΣ ΕΚ ΤΟΥ ΧΡΟΝΟΥ ΠΑΡΑΜΟΝΗΣ ΤΩΝ	
ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	329
1. Μέση διάρκεια παραμονῆς τῶν τουριστῶν	329
2. Κατὰ ἐθνικότητα μέση διάρκεια παραμονῆς τουριστῶν . . .	332
ΜΕΡΟΣ ΠΕΜΠΤΟΝ	
Κ' ΜΕΣΑ ΠΡΟΣΠΕΛΑΣΕΩΣ ΚΑΙ ΔΙΑΚΙΝΗΣΕΩΣ ΤΩΝ	
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΩΝ ΡΕΥΜΑΤΩΝ	337

	Σελίς
1. Μέσα εισόδου τουριστῶν	338
2. Μέσα εισόδου ἐν συνδυασμῷ μὲ ἐθνικότητα τουριστῶν . . .	341
3. Σταθμοὶ εισόδου τουριστῶν	345
4. Μέσα διακινήσεως τουριστῶν	352
Α' Ἀεροπορικὰ μέσα	352
α) Ἐθνικότης ἀεροπορικῶν μέσων	353
β) Τόποι προελεύσεως καὶ προορισμοῦ ἀεροπορικῶν ἐπιβατῶν	357
γ) Ἐξέλιξις ἀεροπορικῆς κινήσεως ἐξωτερικοῦ	360
δ) Θέσις ἐθνικῆς ἀεροπορίας εἰς τὴν ἐξωτερικὴν κίνησιν . . .	363
ε) Ἐξέλιξις ἀεροπορικῆς κινήσεως ἐσωτερικοῦ	366
ς) Δραστηριότης ἐλληνικῶν ἀερολιμένων	368
ζ) Πυκνότης ἐσωτερικοῦ ἀεροπορικοῦ δικτύου	371
η) Ἐποχικότης τῆς ἀεροπορικῆς κινήσεως	376
Β' Θαλάσσια μέσα	379
α) Ἡ θέσις τῆς ἐλληνικῆς ἐπιβατηγοῦ ναυτιλίας	380
β) Κίνησις ἐξωτερικοῦ δι' ἐπιβατηγῶν πλοίων	383
γ) Κίνησις ἐξωτερικοῦ διὰ τουριστικῶν πλοίων	385
δ) Κίνησις ἐξωτερικοῦ διὰ πορθμείων	388
ε) Τόποι προελεύσεως καὶ προορισμοῦ ταξιδιωτῶν	391
ς) Πλωτὰ μέσα προσπελάσεως τουριστῶν εἰς τὴν Ἑλλάδα . . .	394
— Ὑπερωκεάνειοι γραμμαὶ	397
— Μεσογειακαὶ γραμμαὶ	399
— Προβλήματα ἐλληνικῶν μεσογειακῶν γραμμῶν . . .	406
— Πλωτὰ μέσα διακινήσεως τουριστῶν ἐντὸς τῆς Ἑλλάδος	410
— Τουριστικαὶ γραμμαὶ ἐσωτερικοῦ	411
— Ἀκτοπλοϊκαὶ γραμμαὶ	412
— Γραμμαὶ πορθμείων ἐσωτερικοῦ	417
— Προβλήματα ἀκτοπλοΐας	420
— Τοπικαὶ γραμμαὶ	422
— Δημιουργία ἔργων καὶ λήψις μέτρων ἐξυπηρετήσεως θαλασσίων συγκοινωνιῶν	423
Γ' Σιδηροδρομικὰ μέσα	424
α) Ἐξωτερικὸν δίκτυον	425

	Σελίς
β) Προβλήματα έξωτερικου δικτύου	427
γ) Έσωτερικόν ἢ ἔθνικόν δίκτυον	429
δ) Προβλήματα ἔθνικου δικτύου	431
Δ' Ὀδικὰ μέσα	434
α) Ξένος ἐποχούμενος τουρισμός	434
β) Ἐθνικὸν ὀδικὸν δίκτυον	435
γ) Δημιουργία παραλλήλων ἔργων	436
δ) Ἐποχούμενος ἔσωτερικὸς τουρισμός	438

ΜΕΡΟΣ ΕΚΤΟΝ

ΚΑ' ΜΕΣΑ ΣΤΕΓΑΣΕΩΣ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ	443
1. Γενική παρουσίασις στεγαστικου δυναμικου	443
2. Ξενοδοχεῖα	448
α) Ἐξέλιξις ξενοδοχειακου δυναμικου	448
β) Τάσεις δημιουργίας μεγάλων ξενοδοχειακῶν μονάδων	451
γ) Διάρθρωσις ξενοδοχειακου δυναμικου κατὰ κατηγορίας	453
δ) Συγκριτικὴ μελέτη ξενοδοχειακῆς συνθέσεως	457
ε) Ποιοτικὴ κατάστασις ξενοδοχειακου δυναμικου	460
ς) Συμβολὴ τοῦ ΕΟΤ εἰς τὴν ἑλληνικὴν ξενοδοχίαν	462
ζ) Χωροταξικὴ κατανομὴ ξενοδοχειακου δυναμικου	467
3. Συμπληρωματικὰ μέσα στεγάσεως	481
α) Συμπληρωματικὰ μέσα ἀλλαγῶν	482
β) Συμπληρωματικὰ μέσα ἐν Ἑλλάδι	484
— Ξενοδοχεῖον τοῦ Χωριοῦ	485
— Ξενῶνες Νεότητος Ἑλλάδος	487
— Κέντρα Διακοπῶν	493
— Κατασκηνώσεις (Camping)	497
— Ὅρεινὰ καταφύγια	500
— Ἐπιπλωμένα δωμάτια	501
— Λοιπὰ μέσα στεγάσεως	503
4. Προβλέψεις μελλοντικῆς ἐξελίξεως τοῦ ξενοδοχειακου δυναμικου	504

	Σελίς
ΚΒ' ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΗ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΙΣ ΚΑΙ ΞΕΝΟΔΟΧΕΙΑΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ	507
1. Ξενοδοχειακή άπασχόλησις γενικῶς	507
α) Συμπεράσματα ἐκ τῆς ξενοδοχειακῆς άπασχολήσεως τῆς Ρόδου	511
β) Διαβάθμισις ξενοδοχειακῆς άπασχολήσεως	520
γ) Ἐπίδρασις ξένης τουριστικῆς κινήσεως ἐπὶ τῆς ξενοδοχειακῆς άπασχολήσεως	521
2. Ξενοδοχειακά προβλήματα	522
α) Τιμαὶ ξενοδοχείων	524
β) Ἄθήμετος ανταγωνισμός	529
γ) Ἐξασφάλισις ἴσων ἔρων συναγωνιστικότητος	530
δ) Τρόπος ἀμοιβῆς ξενοδοχοῦπαλλήλων	531
ε) Ξενοδοχειακαὶ ζῶναι	534
ς) Χρηματοδότησις ξενοδοχειακῆς ἐπιχειρήσεως	534
ζ) Ἐκσυγχρονισμός ξενοδοχειακῆς νομοθεσίας	535

ΜΕΡΟΣ ΕΒΔΟΜΟΝ

ΚΓ' ΓΕΝΙΚΑ ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΑ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ	539
1. Τουριστικὴ ἐκπαίδευσις	540
α) Στοιχειώδης ἐκπαίδευσις	542
β) Μέση ἐκπαίδευσις	545
γ) Ἀνωτάτη ἐκπαίδευσις	549
δ) Γενικά συμπεράσματα	554
ε) Τουριστικὴ συνείδησις	555
2. Τουριστικὴ διαφήμισις	556
α) Στόχοι διαφημιστικῆς προσπάθειας	557
β) Τουριστικὴ προπαγάνδα	559
γ) Δαπάναι τουριστικῆς διαφημίσεως	560
δ) Παρακολούθησις τῆς τουριστικῆς ἀγορᾶς	561
ε) Μέσα ἀσκήσεως τουριστικῆς διαφημίσεως	562
— Τουριστικὰ γραφεῖα ἐξωτερικοῦ	562
— Ἐντυπος διαφήμισις	562
— Φωτοακουστικαὶ διαφημίσεις	563

	Σελίς
— Διαφήμισις δια τοῦ τύπου	564
— Ζῶσα διαφήμισις	565
3. Ψυχαγωγία τῶν τουριστῶν	565
4. Διάκρισις ψυχαγωγικῶν μέσων	566
α) Φυσικὸς τομεὺς	566
β) Πολιτιστικὸς τομεὺς	568
γ) Πνευματικὸς τομεὺς	569
δ) Καλλιτεχνικὸς τομεὺς	569
ε) Φολκλοριστικὸς τομεὺς	571
ς) Τομεὺς διασκέδασις	571
ζ) Ἀθλητικὸς τομεὺς	572
η) Ὀρησκευτικὸς τομεὺς	572
θ) Γαστρονομικὸς τομεὺς	573
5. Ὁργάνωσις τῶν φορέων τοῦ τουρισμοῦ	573
α) Κρατικὸς φορεὺς	574
β) Περιφερειακοὶ φορεῖς δημοσίου χαρακτῆρος, γενικῆς δικαιοδοσίας	576
γ) Φορεῖς δημοσίου χαρακτῆρος, εἰδικῆς δικαιοδοσίας ..	578
δ) Θεσμικαὶ ὀργανώσεις ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος	578
ε) Ἐπαγγελματικαὶ ὀργανώσεις ἰδιωτικοῦ χαρακτῆρος .	580
ς) Διατυπώσεις καὶ διευκολύνσεις τουριστῶν	581
ΚΔ' ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΙΣΜΟΣ ΤΗΣ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑ- ΠΤΥΞΕΩΣ	585
ΚΕ' ΓΕΝΙΚΑ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΚΑΙ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ	590
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	599
ΣΤΑΤΙΣΤΙΚΟΙ ΠΙΝΑΚΕΣ	609

ΤΑ
ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ
ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
ΤΟΥ
ΜΙΛΤΙΑΔΟΥ Ι. ΛΟΓΟΘΕΤΗ
ΕΞΕΤΥΠΩΘΗ ΕΙΣ ΤΟ
ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟΝ ΧΡΗΣΤΟΥ ΣΤ. ΧΡΗΣΤΟΥ
ΚΑΤΑ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΝ 1966